

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

वागीशद्याःसुमनसःसर्वार्थानामुपक्रमे ॥ यंनत्वाकृतकृत्याःस्युस्त्वंमामिगजाननम् ॥१॥
 यस्यनिःश्वसितंवेदायोवेदेभ्योऽखिलंजगत् ॥ निर्ममेतमहंवन्देविद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥२॥
 प्रक्रियाप्रथमेकाण्डेसाकल्येनोपवर्णिता । अत ऊर्ध्वतनोत्तेयास्मर्यतेचक्रचित्कचिद् ॥ ३ ॥
 अथद्वितीयाष्टकेप्रथमोऽध्यायआरभ्यते शतार्चिनामाद्येमण्डलेचतुर्विंशत्यनुवाकाः तेषुक-
 दित्येत्यष्टादशानुवाकेषुसूक्तानि सत्र प्रवःपान्तमिद्विद्वितीयंसूक्तम् पंचोनेत्यनुवर्तमानात्त्र्यदश-
 र्धम् ऋषिश्चान्यस्मादृषेरितिपरिभाषयाकक्षीवानृषिः अनादेशपरिभाषयात्रिष्टुप् विश्वेदेवादेवता
 प्रवोवैश्वदेवमित्यनुक्रमणिका अस्यविशेषविनियोगोलैङ्गिकः ।

तत्रप्रथमा—

अम् प्रवःपान्तंरघुमन्यवोन्धोयज्ञंरुद्रायमीह्रुपेभ्रध्वम् ।
 दिवोअस्तोप्यसुरस्यवीरैरिपुध्येवमरुतोरोदस्योः ॥ १ ॥

प्र । वः । पान्तंम् । रघुमन्यवः । अन्धः । यज्ञम् । रुद्राय ।
 मोह्रुपे । भ्रध्वम् । दिवः । अस्तोपि । असुरस्य । वीरैः । इपुध्याइइवा
 मरुतः । रोदस्योः ॥ १ ॥

हेरघुमन्यवः लघु क्रोधाः अक्रोधिनःऋत्विजोवोयुष्माकंपान्तंपालनशीलंपातव्यंवायज्ञंयाग-
 साधनमन्धोर्जंआन्यसोमादिलक्षणं रुद्राय रुद्र स्वतद्धेतुभूतंदुरितंवा तस्यद्रावयित्रेऽतन्नामका-
 यदेवायमीह्रुपे फलस्यवर्षित्वेत्तदर्थमभ्रध्वम् प्रकपेणसंपादयत अहंवन्देपुध्येवइपुध्यानशत्रून्-
 थानिरस्यति तथावीरैरमित्राणांविविधमौरकैर्वीर्योपितैर्वा तदनुचरैर्मरुदादिभिःसह दिवोद्युलोक-
 सकाशात् उपलक्षणमेतत् लोकत्रयादपिअसुरस्यनिरसितद्व्यानामसुराणांनिरसितुः कर्मणिपृथी
 निरसितारंतमेवदेवं रोदस्योः निरोधनवत्योर्द्यावापृथिव्योर्मध्येवर्तमानान्मरुतश्चअस्तोपिस्त्वामि ॥
 पान्तं पान्तमित्यत्र पातेःशतृ पितृतेर्वाऔणादिकोऽज्ञः । मीह्रुपे दाश्वान्ताह्वानितिकसुप्रत्ययान्तोनि-
 पातितः चतुर्थ्येकवचने वसोःसंपसारणमितिसंपसारणम् शासित्वसीत्यादिनापत्वम् । दिवः ऊडिद-

मित्यादिनाविभक्तैरुदात्तत्वम् । अस्तोपि स्तोत्रेऽछान्दसोऽद्भुद् । इपुध्येव इपवोधीयन्तेऽत्रेतीपुधीः
कर्मण्यधिकरणेष्वेतिदधतेःकिः कृत्स्वरेणान्तोदात्तः उदात्तयणोहत्पूर्वादिविभक्तैरुदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

पत्नीवपूर्वहूतिवावृधध्याउपासानक्तापुरुधाविदानि ।
स्त्रीनात्कंभ्युतं वसानासूर्यस्यश्रियासुदृशीहिरण्यैः ॥ २ ॥

पत्नीऽद्भव । पूर्वऽहूतिम् । वृधध्या । उपासानक्ता । पुरुधा ।
विदानि इति । स्त्रीः । न । अत्कम् । विऽउतम् । वसाना ।
सूर्यस्य । श्रिया । सुदृशी । हिरण्यैः ॥ २ ॥

पत्नीव पत्नीयथापूर्वहूतिपत्युःपूर्वाह्वानंववृधध्या वधंपितृशीघ्रगतिर्भवतितद्वत् उपासान-
क्ता अहोरात्रदेवतेऽपि पुरुधा बहुप्रकारंबहुविधैःस्तोत्रैःविदानेज्ञायमाने सत्यौ पूर्वहूतिं वृध-
ध्या अस्मदीयंपूर्वाह्वानंवधंपितृशीघ्रमागच्छतमितिशेषः यद्वा वृधध्या अस्मद्धर्धनायपुरुधावद्भु-
प्रकारंविदाने वधेनोपायान्जानत्यौभवतमितिशेषः उपासानक्ता उपासोपसत्विपूर्वपदस्योपासा-
देशः देवताद्वन्द्वेत्पुत्रभयपदप्रकृतिस्वरत्वम् अथकेवलोपाज्यते—स्तरीः शत्रूणां हिंसकस्तेजसा
च्छत्रोवा आदित्यः सइवहिरण्यैर्हिरण्यवर्णैरशिमभिः व्युतं विततं विशेषेण संयच्छं अत्कं अकं सन्त-
तं वारुणं वसाना आच्छादयन्ती धारयन्ती सूर्यस्य श्रिया शोभनासुदृशी शोभनं दृश्यमाना सूर्यस्य पु-
रोगामिनी रशिमभिः खल्वेपाजग द्रासयति तादृश्युपा अस्मत्पूर्वहूतिं पातयत्यित्यर्थः यद्वा हिरण्यैर्हि-
तरमर्गायैः प्रकाशैर्धनविशेषैर्वासहागच्छतु ॥ व्युतं व्येजोनिष्ठायां वचिस्वपीत्यादिनासंप्रसारण-
म् । स्तरीः अवितृस्तृतीकारमत्ययः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

ममत्तुं नः परिंज्मावसर्हाममत्तुवातौ अपां वृषण्वान् ।
शिशीतमिन्द्रा पर्वता युवं नस्तन्नो विश्वे वरिष्यन्तु देवाः ॥ ३ ॥

ममत्तुं नः । परिंज्मा । वसर्हा । ममत्तुं । वातः । अपाम् । वृषण्वान् ।
शिशीतम् । इन्द्रा पर्वता । युवम् । नः । तत् । नः । विश्वे ।
वरिष्यन्तु । देवाः ॥ ३ ॥

नोऽस्मान्वसर्हा वसनाहोर्गाहपत्यादिरूपेण यद्वा वासकानामाच्छादकोर्नावृक्षादीनांह-
न्ताग्निः अथवा वसर्हावासाहोर्वासरस्यगमयिता परिज्मा परितोगन्ता आदित्योममत्तुमादयतु
तथाअपां वृष्ट्युदकानां वृषण्वान्वर्षणवान् वृष्ट्युत्पादकोवातोवायुः अस्मान्ममत्तु किञ्च हे
इन्द्रापर्वता इन्द्रःप्रसिद्धः पर्वतः पर्ववान्वृष्ट्यादिपूरणवान्पर्जन्यस्तौयुवंयुवानोऽस्मान्ममत्तुद्विदिवा-
शिशीतं तीक्ष्णीकुरुतं शोधयतमित्यर्थः तत्तस्मात् यस्मादहंसर्वान्देवान्स्तौमि तस्माद्विश्वेसेवे-
ऽपिदेवाःनोऽस्माकंवरिवस्यन्तु प्रभूतमजंदातुमिच्छन्तु समृद्धान्नप्रदानेनप्रीणयन्वित्यर्थः ॥
ममत्तु मदीहर्षे अन्तर्भावितण्यथाहोदिछान्दसोविकरणस्यश्लुः द्विर्वचनम् । शिशीतं ईहल्यचो-
रितीत्वम् बहुलंछन्दसीत्यभ्यासस्येत्यम् । इन्द्रापर्वतेत्यत्र देवताद्वन्द्वेचेतिपूर्वपदस्यानङ्गादेशः॥३॥

अथचतुर्थी-

उतत्यामेयशसांश्वेतनायैव्यन्तापान्तौशिजोहुवध्वै ।

प्रवोनपातमपांरुणुध्वं प्रमातरारास्पिनस्यायोः ॥ ४ ॥

उत । त्या । मे । यशसा । श्वेतनायै । व्यन्ता । पान्ता । औशिजः ।

हुवध्वै । प्र । वः । नपातम् । अपाम् । रुणुध्वम् । प्र । मातरा ।

रास्पिनस्य । आयोः ॥ ४ ॥

औशिजःऽशिजःपुत्रःकक्षीवान् अहंमे तादर्थ्येचतुर्थी मदर्थ्यशसा यश इत्यन्वचलंकीर्तिर्बोध्य-
ते तद्वन्तौ व्यन्ता भक्षयन्तौ चरुपुरोडाशादिकं पान्तापिबन्तावाज्यसोमादिकं त्या तच्छब्दसमानार्थः
त्यच्छब्दः यौस्तुत्यत्वेनप्रसिद्धौतावश्विनौ अत्रयद्यपिविशेषेणश्रुतः तथापिसूक्तस्यैश्वदेवत्वा-
दुपःसंबन्धाद्विचनलिङ्गाच्चाश्विनावितिगम्यते तादृशावश्विनौ श्वेतनायै इतिपष्ठचयंचतुर्थी वि-
श्वंजगच्छेतेत्यन्त्याउपसःतत्संबन्धिनिकाले उपःकालीनाह्वानाय यजेयमितिशेषः हेःकत्वजः वो-
युपंप्रथमाथैद्वितीया अपामुदकानां नपातंनपातयितारं तासान्मातरंवाग्निं अद्भ्यः ओषधिवनस्प-
तयः ताभ्योऽग्निरित्यपानंमृत्वमग्नेः तदेवंपरुणुध्वम् करोतिरञ्जक्रियासामान्यवाचीक्रियाविशे-
पेस्तोत्रेपर्यवस्यति प्रकर्षेणस्तुध्वमित्यर्थः किञ्च रास्पिनस्य रपतेरसतेर्वाशब्दनाथस्यपञ्चान्तस्य
रुतसकारपंकारोपजनस्यरास्पिइतिभवति तदस्यास्तीतिरास्पिस्तोत्रं तद्वाचरास्पिनःस्वोदा तस्य
आयोः तादृशस्यमनुष्यस्यमम मसंमातरामातृवद्धितकारिण्यावहोरात्रदेवतेअपिमरुणुध्वं अ-
थवा रास्पिनस्य एकोमत्वर्थेप्रत्ययच्छान्दसः प्रवर्षणध्वनियुक्तस्यवृष्ट्युदकस्यगमनशीलस्य
निर्माभ्यावहोरात्रेपरुणुध्वम् ॥ व्यन्ता पान्ता उभयत्र सुपांसुलुगित्याकारः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

आवोरुवृण्युमौशिजोहुवध्यैघोपैवशंसमर्जुनस्पनंशे ।
प्रवःपूष्णेदावनआँअच्छावोचेयवसुतातिमग्नेः ॥ ५ ॥ १ ॥

आ । वः । रुवृण्युम् । औशिजः । हुवध्यै । घोपाइद्व । शंसम् ।
अर्जुनस्य । नंशे । प्र । वः । पूष्णे । दावने । आ । अच्छं ।
वोचेय । वसुतातिम् । अग्नेः ॥ ५ ॥ १ ॥

हेदेवाः औशिजःकक्षीवानहंवोयुष्माकंसंबन्धिनंरुवण्यं रवणीयंशन्दनीयं शंसंस्तोत्रंआ-
हुवध्यै युष्मदाह्वानाय अच्छावोचेय आभिमुख्येनब्रवीमि यद्वा अत्राप्यश्विनावेवोच्येते त-
स्मिन्पक्षेबहुवचनंपूजार्थं हेअश्विनौ घोषुष्मान्वोषेव एतन्नामिकाव्रतवादिनीष सायथा अर्जुन-
स्पवेतवर्णस्य स्वशरीरगतत्वमोगस्यनंशेनाशनाय यथाश्विनोःशंसमकार्षीत् तद्वदहमपीत्यर्थः
हेदेवाः युष्मत्संबन्धिने दावने आ आभिमुख्येनफलस्पदात्रेपूष्णे पोषकाय एतन्नामकाय देवाया-
पि आकारस्पाडोनुनासिकच्छन्दसीतिप्रकृतिभावः अच्छ आभिमुख्यगमनेनवोचेयस्तौमि ष-
षपरिभाषणे लिङ्घाशिप्पड् वचउमित्युम् किञ्च अग्नेर्वसुतातिं तत्संबन्धिधनमपिवोचेय स्तौ-
मि तमेवामिम् ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यप्रथमेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथषष्ठी-

श्रुतंमेमित्रावरुणाह्वेमोतश्रुतंसदनेविश्वतःसीम् ।
श्रोतुंनःश्रोतुरातिःसुश्रोतुःसुक्षेत्रासिन्धुरद्भिः ॥ ६ ॥

श्रुतम् । मे । मित्रावरुणा । ह्वा । इमा । उत । श्रुतम् । सदने ।
विश्वतः । सीम् । श्रोतुं । नः । श्रोतुंइरातिः । सुश्रोतुः । सुक्षेत्रा ।
सिन्धुः । अतृदभिः ॥ ६ ॥

हेमित्रावरुणा एतन्नामानावहोरात्राभिमानिदेवौ युवांश्माइमानि हवा अस्मदाह्वानानि श्रुतंश्रुणुतं नकेवलंअस्मदाह्वानं उतअपिचसदने यागगृहेविश्वतः उद्रात्रादिभिः सर्वतःक्रियमाणंसींएतस्तोत्रमपिश्रुतं किंच श्रोतुरातिः सर्वत्रश्रूयमाणधनः तादृशदानोवास्तुश्रोतुरस्मदाह्वानस्य सम्पद्भ्रोतासिन्धुर्जलाभिमानिदेवः सुक्षेत्रा सुक्षेत्राणिअद्भिर्वृष्टिजलैः क्लेदयन्नितिशेषः यद्वा अस्मत्क्षेत्राण्यद्भिः सुक्षेत्राणिससयादिसप्तृद्धानिकुर्वन्तोहवंश्रोतुश्रुणोतु सुक्षेत्रत्वलाभायश्रुणोत्वित्यर्थः ॥ हवा इमा उभयत्रविभक्त्याआकारः । श्रुतमित्यत्रह्रस्वच्छन्दसीविकरणस्य लुक् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

स्तुपेसावावरुणमित्ररातिर्गवांशतापृक्षयामेपुपञ्जे ।

श्रुतरथेप्रियरथेदधानाःसद्यःपुष्टिर्निरुन्धानासोअग्मन् ॥ ७ ॥

स्तुपे । सा । वाम् । वरुण । मित्र । रातिः । गवाम् । शता ।

पृक्षयामेषु । पञ्जे । श्रुतरथे । प्रियरथे । दधानाः । सद्यः ।

पुष्टिम् । निरुन्धानासः । अग्मन् ॥ ७ ॥

हेमित्र हेवरुणदेव वांयुवामहंस्तुपेस्तुवे व्यत्ययेनमध्यमः युवयोःसंबन्धिनीसापसिञ्चारातिदानंशताशतानां शतसंख्यानामपरिमितानां गवांसंबन्धिनीअसंख्यातगोविषयारातिःपञ्जेकक्षीवतिमपि पृक्षयामेषु पृक्षइत्यकारान्तोऽप्यस्ति पृक्षाणामन्धानानियमनयेपुस्तोत्रेषुयज्ञेषुवातेपुनिमित्तभूतेषु भवत्वितिशेषः किंच मित्रादयोदेवाः श्रुतरथे सर्वत्रमसिञ्चरथोपेतेप्रियरथेपीयमाणरथयुकेसर्वदारथमियेपञ्जेमप्येवदधानाः मीतिंधारयन्तः सद्यः आगमनानन्तरमेवपुष्टिगवादिपोषंनिरुन्धानासः अवरुन्धानाः अस्मास्वेवस्थापयन्तः यद्वा मपिपुष्टिदधानाः कुर्वाणाः निरुन्धानासः कृतामेवपुष्टिमपिस्थिरांकुर्वन्तः अग्मन् आगच्छन्तु ॥ रातिः रादाने भावेत्किन् मधेवृषेत्यादिनाकिनउदात्तत्वम् । शता सुपांसुलुगितिपठ्याःपूर्वसवर्णदीर्घत्वम् । दधानाः जुहोत्यादित्वाच्छपःश्लुः अग्न्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वम् । अग्मन् गमेच्छान्दसेलुडि मधेचसेत्यादिनाप्लेर्लुक् गमहनेत्युपबालोपः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अस्यस्तुपे महिमघस्य राधः सचासनेम नहुपः सुवीराः ।
जनोयः पञ्चेभ्यो वाजिनीवानश्ववतोरथिनो मस्यसूरिः ॥ ८ ॥

अस्य । स्तुपे । महिः मघस्य । राधः । सचा । सनेम । नहुपः ।
सुवीराः । जनः । यः । पञ्चेभ्यः । वाजिनीवान् । अश्ववतः ।
रथिनः । मस्यम् । सूरिः ॥ ८ ॥

महिमघस्य महिमहनूज्यमघोधनं अन्नं वापस्य देवसंघस्य सतथोक्तः तादृशस्यास्मराधो-
धनंस्तुपेस्तुपे व्यत्पयेन मध्यमः धनलाभाय मभूतधनं देवसंघं स्तौमीत्यर्थः किंच नहुपः मनुष्यना-
थैतत् परस्परलोहवन्धोपेताः मनुष्यावयं कक्षीवन्तः सुवीराः शोभनपुत्राद्युपेताः सन्तः सचास-
ह परस्परैकमत्येन सनेम त्वदत्तं धनं संभजेम लभेमहि देवसंघो विशोष्यते योजनो देवजनः यश्च
देवसंघः पञ्चेभ्यः अद्धि रोगोत्रोत्पञ्चेभ्यः कक्षीवद्भ्यः पञ्जावा अद्धिरस इति श्रुतेः । तेभ्यो वाजि-
नीवान् वाजोऽन्नं तद्वतीक्रिया वाजिनीतया तद्वान्भवतियद्वैकोमन्वर्थाय मत्ययमञ्छान्दसः अस्म-
भ्यं पदेयेन दत्तेन वा जनेन तद्वा भवतीत्यर्थः यश्च देवसंघो अश्ववतः बहुभिस्तद्दत्तैरश्वैस्तद्दत्तोरथिनोर-
थवतो मस्य सूरिः प्रेरको भवति अश्वानां रथानां प्रेरयितारं देवसंघंस्तुपे इत्यर्थः ॥ सुवीराः वीरवी-
रैचित्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । अश्ववतः अश्वशब्दस्य मघे सोमाश्वेत्यादिना मतुपि दीर्घत्वम् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

जनोयो मित्रावरुणावभिधुगपोनवांसुनोत्यक्षण्याधुक् ।
स्वयं स यक्ष्मं हृदये निधत्त आपयदीहोत्राभिर्ऋतावा ॥ ९ ॥

जनः । यः । मित्रावरुणौ । अभिधुक् । अपः । न । वाम् ।
सुनोति । अक्षण्याधुक् । स्वयम् । सः । यक्ष्मम् । हृदये । नि ।
धत्ते । आप । यत् । इम् । होत्राभिः । ऋतवः ॥ ९ ॥

हेमित्रावरुणौ युष्माकंयोजनोअभिधुक् अभितोद्रोग्धाभवति अयष्टाभवतीत्यर्थः य-
श्चअक्षण्याधुक् चक्रेणमार्गेणद्रुहति अन्यथाप्रकारेणद्रुहति द्रोहप्रकारउच्यते वांयुवांअपः
सोमरसान्द्रुहति अभिषयंनकरोति युवामतिक्रम्यअन्यदेवतार्थंसुनोतीत्यभिप्रायः अयमे-
वअक्षण्याद्रोहः समूढोद्विविधोजनः स्वयंयक्ष्मंव्याधिंहृदयेस्वचित्तेनिघत्तेस्थापयति अनु-
ष्ठातृणांभोगान्पश्यन्व्यथितोभवतीत्यर्थः यत् लिङ्गव्यत्ययः यउक्तविलक्षणःपुमान् क्रतावा य-
ज्ञवान् परिगृहीतयज्ञः होत्राभिः वाङ्मैतत् स्तुतिवाग्भिः ईमेनंसोमरसंआपव्याप्नोति स्तुव-
न्सोममभिपुणोतीति यावत्सनरःपृत्सुयातीतिवक्ष्यमाणेनसहसंबन्धः ॥ अभिधुक् द्रुहेःसरस्द्वि-
पेतिक्रिप् संहितायांभूप्रभान्छान्दसः । क्रतावेत्यत्रछान्दसोविनिपावितिमत्त्वर्थीयोवनिप् अन्ये-
षामपिदृश्यतइतिसंहितायांदीर्घत्वम् ॥ ९ ॥

अथदशमी—

सव्राधंतोनहुंपोदंसुंजूतःशर्धस्तरोनुरांगूर्तश्रवाः ।

विसृष्टरातिर्यातिवाह्लसृत्वाविश्वांसुपृत्सुसदमिच्छूरः ॥ १० ॥ २ ॥

सः । ब्राधंतः । नहुंपः । दम्सुंजूतः । शर्धःऽतरः । नुराम् । गूर्तश्रवाः ।

विसृष्टरातिः । याति । वाह्लसृत्वा । विश्वांसु । पृत्सु । सदम् ।

इत् । शूरः ॥ १० ॥ २ ॥

हेमित्रावरुणौ युवांगतमध्रावसानोकलक्षणोयुष्मत्सूजकोजनोदंसुजुतः दान्त्तरैश्वैःसुद्रुमे-
रितः अतएवनरानराणांशर्धस्तरः अतिशयेनाभिभविता अथवाअतिशयेनबलवान् नराणांस्व-
समानानांमध्येगूर्तश्रवाः उदूर्णदीप्तिः प्रख्यातान्नोवाविसृष्टरातिः आर्धिम्यः प्रदत्तघनः एवंहा-
नुभावः शूरःसन् विश्वांसुपृत्सुसर्वेषुसंग्रामेषुवाधतः महन्मैतत् हिंसकान्महतोऽपिमनुषो-
मनुष्यनामैतत् मनुष्यान्शत्रून्प्रतिवाह्लसृत्वाहृशंसर्षा अशंक्तिगमनःसन् सदमिच्छूरः सदैवयातिग-
च्छति ॥ दंसुजुतः दासेर्विच् तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । गूर्तश्रवाः गुरीउद्यमने
भसत्तनिपत्तेत्यादौनिपातनान्निष्ठानत्वाभावः । विसृष्टरातिः विपूर्वात्सुजतेःकर्मणिनिष्ठा गति-
रनन्तरइतिगतेःप्रकृतिस्वरत्वं बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वेनसएवशिष्यते । पृत्सु पदादिपुमांसु-
त्सूनामुपसंख्यानमितिपृतनाशब्दस्यपृदादेशः सावेकाचइतिविभक्तेरुदात्तत्वम् । वाह्लसृत्वा
सर्वैरन्येष्योऽपिदृश्यन्तइतिक्रिप् ॥ १० ॥

॥ इतिद्वितीयस्यप्रथमेद्वितीयोवर्गः ॥२॥

अथैकादशी-

अधुग्मन्तानहुंपोहवसूरेःश्रोताराजानोअमृतस्यमन्द्राः ।
नभोजुवोयन्निरवस्यराधःप्रशस्तयेमहिनारथवते ॥ ११ ॥

अध । ग्मन्त । नहुंपः । हवम् । सूरेः । श्रोत । राजानः । अमृतस्य ।
मन्द्राः । नभःऽजुवः । यत् । निरवस्य । राधः । प्रशस्तये । महिना ।
रथवते ॥ ११ ॥

हेराजानोराजमानाः सर्वस्येश्वरावा हेमन्द्राः मादयितारोविश्वेदेवाः यूयमभृतस्यअमर-
णस्यसूरेः स्तोत्रादिमेरकस्वनहुपोमनुष्यस्यममहवमाह्वानंश्रोतशृणुत बहुलंछन्दसीतिशपोलुक्
; अमृतस्येत्यत्रबहुव्रीहौ नजोअमरमित्त्रश्रुताइत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं अथ अथश्रवणानन्तरं ग्मन्त
आगच्छत गोमच्छान्दसोत्तद् मध्यमबहुवचनस्यव्यत्ययेनतः बहुलंछन्दसीतिशपोलुक् गमहमे-
त्युपधात्तोपः किमर्थमागमनं उच्यते-नभोजुवो नभसिव्याप्तापूर्ययद्यस्मान्निरवस्यनिर्गतरक्ष-
कस्ययुष्मद्व्यतिरेकेणरक्षकान्तररहितस्यः अथवानिर्गतोमुखादुच्चरितोरवःशब्दः स्तोत्ररूपोय-
स्यतादृशस्यरथवतेरथवतोयजमानस्यपद्यर्थेचतुर्थी महिना महिनामाहात्म्येन मकारलोपच्छा-
श्वसः तेनयुक्तराधःसष्टद्विसाधनंहविलक्षणधनं संराधकंस्तोत्रंवाप्रशस्तयेप्रशंसितुकामयधे
तस्मादाह्वानंशृणुत आगच्छतचेति ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

एतंशार्धधामयस्यसूरेरित्येवोचन्द्रशतयस्यनंशै ।
द्युम्नानियेपुवसुतातीरारन्विश्वेसन्वन्तुप्रभृथेपुवार्जम् ॥ १२ ॥

एतम् । शार्धम् । धाम् । यस्य । सूरेः । इति । अवाचन् ।
दशशतयस्य । नंशै । द्युम्नानि । येपु । वसुदतातिः । ररन् । विश्वे ।
सन्वन्तु । प्रभृथेपु । वार्जम् ॥ १२ ॥

यस्यसूरेः हविरादिप्रेरकस्ययजमानस्य संबन्धिनोदशतयस्य दशेन्द्रियसंबर्धकत्वेन दशाव-
यवस्यान्नस्यनंशेप्राप्तयेवयमाहूताःस्य तस्मैयजमानायैतमिदानींदातव्यत्वेनवर्तमानं शर्धंपरेषाम-
भिभावकमन्त्रंतप्राप्तिहेतुंबलंवा धामविदधामकरवाम इत्यवोचन्देवाः धाम दधातेर्लुडि गातिस्थे-
तिसिचोलुक् वचेरकारस्यउम अस्यतिवकीत्यादिनाच्चेरङ् येपुदेवेषु द्युन्नानि द्योतमानानिअन्नानि
वसुतातिः वसूनांधनानांतातिर्विस्तारश्च वसून्येववा रारन् रमन्तेभृशं तातिः तनोतेःकिनिव्य-
त्ययेनात्वं मरुद्दधादित्वात्पूर्वपदान्तोदात्तत्वं यद्वा स्वार्थिकस्ताविल् रारन्नितिरमतेर्यङ्लुगन्तस्य
लुडिरूपं तेविश्वेसर्वेदेवाः प्रभृथेषुप्रकृष्टभरणेषु यागेषुवाजमन्त्रं सन्वन्तुददतुप्रयच्छन्तु पणुदाने
यद्वा यस्यसूरेःस्वभूतस्यच दशतयस्य दशचमसेष्ववस्थितस्यसोमस्यप्राप्तयेवयमाहूताःस्य तस्मै
एतंशर्धं धामेत्यवोचन् यस्मादेवंतस्मात् प्रभृथेषु यागेषुवाजं तादृशंसोमलक्षणमन्त्रंविश्वेदेवाः
सन्वन्तु संभजन्तां वनपणसंभ्रकावित्यस्यव्यत्ययेनउप्रत्ययः कीदृशेषु यज्ञेषु येषु वसुतातिः
वसूनांहविलक्षणानां धनानांवाविस्तारयितारऋत्विजोवचनव्यत्ययः द्युन्नानिद्योतमानानिहवीं-
पिरारन् ददति रादाने लोटि छान्दस.शपःश्लुः छन्दस्युभययेत्यार्धंधातुकत्वादातोलोपइटिचे-
त्याकारलोपः अतएवाभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वाभावश्च ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

मन्दांमहेदशतयस्यधासेर्द्विर्यत्पञ्चविभ्रतोयन्त्यन्ना ।

किमिष्टाश्वंइष्टरंश्मिरेतईशानासस्तर्पणंऋजतेनृन् ॥ १३ ॥

मन्दांमहे । दशतयस्य । धासे । द्विः । यत् । पञ्च । विभ्रतः ।

यन्ति । अन्ना । किम् । इष्टश्वः । इष्टरंश्मिः । एते । ईशानासः ।

तर्पणः । ऋजते । नृन् ॥ १३ ॥

मन्दांमहेस्तुमोवयदेवान् मदिस्तुतौ इदित्वान्नुम् किमर्थं दशतयस्यधासेः दशेन्द्रियवृत्तिसा-
धनत्वेनदशावयवस्यान्नस्यपुष्ट्यर्थंयद्यस्मात् द्विःपंच दशविधान्यन्नानिदशचमसगृहीतत्वाद्-
न्नस्यदशविधत्वं एवंविधमन्त्रंविभ्रतोधारयन्तोदशचमसाध्वर्यवोयन्तिहोमायगच्छन्त्याहवनी-
यंप्रति यद्वाश्वमेधिकानिदशानानिजुहोतीत्याज्जातान्याज्यमध्वादीनिदशविधान्यन्नानिविश्वे-
भ्योदेवेभ्योहोतुंधारयन्तोयन्तियदा तदामन्दांमहइति नचेष्टाश्वमभृतीन्पृष्टन्विहाय क-

स्मादस्मात्प्रत्यागमिष्यन्तीतिवाच्यम् तरुपः शत्रूणां तारकान् तरतेरौणादिकः उसिः नृने-
 तृन्कर्मणां एवं महानुभावान् वरुणादीनिष्ठाश्वः एतन्नामकोराजा किमृजते किं मसाधयति त-
 थेष्टरश्मिश्च किमृजते एते ईदानीं वर्तमाना ईशानासः पृथिव्या ईश्वराराजानश्च न प्रसाधयन्ति य-
 द्वा येषां स्तोतृणां अस्माकमेवेस्तुवादेवाः ईशानासः स्वामिनः किल तादृशान् तरुपः शत्रूणां तार-
 कान् नृन् कर्मनिर्वाहकान् अस्मानिष्ठाश्वदयः किं साधयन्ति किमुपद्रवन्ति नमभवन्तीत्य-
 र्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

हिरण्यकर्णमणिग्रीवमर्णस्तन्नो विश्वे वरिवस्यन्तु देवाः ।

अर्यो गिरः सद्य आजग्मुपीरोस्त्राश्चाकन्तु उभयेष्वस्मे ॥ १४ ॥

हिरण्यकर्णम् । मणिग्रीवम् । अर्णः । तत् । नुः । विश्वे ।

वरिवस्यन्तु । देवाः । अर्यः । गिरः । सद्यः । आ । जग्मुपीः । आ ।

उस्त्राः । चाकन्तु । उभयेषु । अस्मे इति ॥ १४ ॥

हिरण्यकर्णं हिरण्यविकारकुण्डलाद्युपेतकर्णं मणिग्रीवंरत्नाद्युपेतकण्ठं एतद्वयं सर्वावयव-
 स्याप्युपलक्षणमेवं सर्वांगाभरणयुक्तं तत्प्रसिद्धं अर्णः अरणीयं रूपं तद्वन्तं पुत्रादिकमित्यर्थः उक्त-
 लक्षणं अस्मदीयं रूपं वानोऽस्माकं विश्वे सर्वे देवा वरिवस्यन्तु परिचरन्तु प्रयच्छन्वित्यर्थः अर्यः
 अरणीयः विश्वेपां देवानां सद्योजग्मुपीस्तोतुर्मुत्तानिर्गच्छन्ती गिरः स्तुतीः उस्त्राः विकारे प्रकृति-
 शब्दः क्षीराज्यादीनि हवींषि च सद्यः अस्मदागमनानन्तरमेव चाकन्तुकामयन्तां छान्दसः शपः श्नुः
 परस्मैपदं च । यद्वा यद्भुक्तिनुगभावः आचकन्विति वा योज्यं पर्याप्तं कामयन्तामित्यर्थः केचि-
 त्तिदृश्यन्ते—अस्मे अस्माकं संबन्धिषु भयेषु स्तोतृषु यष्टृषु च यद्वा अस्माकं उभयेषु ऐहिकामुष्मिक-
 विषयेषु भयविषेषु फलेषु ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

चत्वारो मामशशारिस्पशिश्वस्रयो राज्ञ आयवसस्य जिष्णोः ।

रथोवां मित्रावरुणादीर्घाप्ताः स्यूमंगभस्तिः सूरुनाद्यौत् ॥ १५ ॥ ३ ॥

चत्वारः । मा । मशशारिस्य । शिश्वः । त्रयः । राज्ञः । आयवसस्य ।
जिष्णोः । रथः । वाम् । मित्रावरुणा । दीर्घदर्प्साः ।
स्यूमङ्गभस्तिः । सूरः । न । अद्यौत् ॥ १५ ॥ ३ ॥

मामांकक्षीवन्तं मशशारिस्यमशकीकृत्यभृशंशृणातिशारयतिवामित्रानितिमशशारः ए-
तन्नामकस्यराज्ञः शिश्वः शिशवः शिशुवदप्रबुद्धाःचत्वारःपुत्राःबाधन्तइतिशेषः शिशुशब्दस्य
जसादिपुछन्दसिवावचनमितिगुणाभावः तथा आयवसस्यसर्वतःप्राप्तानस्यएतन्नामोराज्ञोजि-
ष्णोर्जयशीलस्यपुत्रास्त्रयस्तेऽपिवाधन्तइतिशेषः हेमित्रावरुणाएतन्नामानौदेवौ वांयुवयोःसंबन्धी
रथोदीर्घाप्साः अप्सइतिरूपनाम अतिविस्तृतरूपः स्यूमगभस्तिः स्यूममितिसुखनाम सुखक-
रदीप्तिःसन् सूरोन सूर्यइव अद्यौत् द्योततांयुक्तानामस्मद्विरोधिनांपुरतःस्फुरन्भयजनकोभवत्वि-
त्यर्थः द्युतेऽछन्दसिलुङ्लङ्लिटइतिलुङ् द्युड्योलुडोतिपरस्मैपदम् सिचिवृद्धिःपरस्मैपदेष्विति
वृद्धिः बहुलंछन्दसीतीडभावः हृत्ड्यादिसंयोगान्तलोपौ यद्वा द्युअभिगमने आदादिकः छान्द-
सेलङ् उतोवृद्धिर्लुकिहृतीतिवृद्धिः ॥ १५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यप्रथमेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

कदित्थेत्यस्मिन्नष्टादशानुवाकेपट्सूक्तानि तत्रपृथूरथइतितृतीयंसूक्तत्रयोदशच अत्रानु-
क्रमणिका—पृथुःसतो नोपस्यंत्विति दीर्घतमसःपुत्रःकक्षीवानृषिः ऋषिश्चान्यस्मादपेरितिपरिभा-
षितत्वात् अनादेशपरिभाषयात्रिष्टुप्छन्दः तुशब्दप्रयोगादिदमादिकेसूक्तेउपोदेवताके प्रातरनु-
वाकेउपस्येकतावस्यचोत्तरस्यचविनियोगः अथोपस्यइतिसूत्रितम् पृथूरथइतिसूक्तेप्रत्यर्धिरि-
त्यष्टाविति तथाश्विनशस्त्रेइदमादिसूक्तद्वयस्यविनियोगःप्रातरनुवाकन्यायेनेत्यदिदष्टत्वात् ।

तत्रप्रथमा—

पृथूरथोदक्षिणायाअयोज्यैर्देवासोअमृतांसोअस्थुः ।
कृष्णादुदंस्थादर्याश्विहायाश्चिकित्सन्तीमानुंपायक्षयाय ॥ १ ॥
पृथुः । रथः । दक्षिणायाः । अयोजि । आ । एनम् । देवासः ।
अमृतांसः । अस्थुः । कृष्णात् । उत् । अस्थात् । अर्या ।
विहंथायाः । चिकित्सन्ती । मानुंपाय । क्षयाय ॥ १ ॥

दक्षिणायाः प्रवृद्धायाः स्वव्यापारकुशलायाः उपोदेवतायाः पृथुर्विस्तीर्णोरथः अमोजि
 अश्वैर्युक्तः सन्नद्धो भूत् अत्र यद्यपि देवताविशेषो न श्रुतः तथाप्युपस्यत्वात् उपसङ्गतिगम्यते एतन्नक्षत्रं
 रथं अमृतासुः अमरणधर्माणो देवासो देवनशीला हविर्भाजो देवाः आस्थुः आस्थितवन्तः देवयज-
 नंगन्तु आरूढा इत्यर्थः अनन्तरं सोपाः कृष्णात् निकृष्टवर्णान् शोचतमसः सकाशात् उदस्थात् उ-
 स्थिता भूत् कृष्णां कृष्यतेर्निकृष्टो वर्ण इति यास्कैः । कीदृशीसा अर्थात् अरणीया पूजनीया विहायाः
 विविधगमनयुक्ता महती वा विहाया इति महत्त्वम् विहायाः यद्ब्रूवति तजामसु पाठात् मानुषायक्षया-
 य मनुष्याणां निवत्साय चिकित्सन्ती अन्धकारनिवारणरूपां चिकित्सां कुर्वती तयो निवारयन्ती-
 त्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

पूर्वा विश्वस्माद्भुवनादवोधि जयन्ती वाजं ब्रह्मती सनुत्री ।

उच्चाव्यस्य युवतिः पुनर्भूरोपा अंगन् प्रथमा पूर्वहूतौ ॥ २ ॥

पूर्वा । विश्वस्मात् । भुवनात् । अवोधि । जयन्ती । वाजं । ब्रह्मती ।
 सनुत्री । उच्चा । वि । अव्यत् । युवतिः । पुनः । भूः । आ । उपाः ।
 अंगन् । प्रथमा । पूर्वहूतौ ॥ २ ॥

विश्वस्माद्भुवनात्सर्वस्मात्सुमाद्भूतजातात्पूर्वपथमासती यमुषाः अवोधि बुद्धा भूत् उपः
 काष्ठमवगत्य हि पश्चात्सर्वे पाणिनः प्रतिबुद्धयन्ते कीदृशीसा वाजंगमनशीलं प्रकाशं निरवर्त्य-
 धकारं जपन्ती परा भवं कुर्वती यद्वा वाजशब्दोऽन्धतामसु पठितत्वाद्भ्रान्तनाम अन्धैवाज इति श्रुतेर्था ।
 यजमानार्थं अन्नसंपादन्यन्ती ब्रह्मती महती सनुत्री सर्वजगत्संभजन्ती दात्री वापकाशस्य किंच सो-
 पा उच्चा उच्चैः उन्नतासती व्यख्यत् विचष्टे सर्वजगत्पश्यतीत्यर्थः कीदृशीसा युवतिः मिश्रणशील
 नित्ययौवनाया पुनर्भूः पुनः पुनर्भवनशीला प्रतिदिनं वर्तमानत्वात् सोपाः पूर्वहूतौ सत्यां प्रथमा मु-
 स्यात्पुरुषासती आगन् देवयजनदेशं परत्यागच्छति पथम इति मुख्यनाम प्रतनो भवतीति यास्कैः ।
 इतरदेवैभ्यः पूर्वमाहूतासती शीघ्रमेवागच्छतीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथवृतीया-

यद्दद्यन्नागंविभजांसिनृभ्यउपोदेविमर्त्यत्रासुजाते ।
देवोनोअत्रंसवितादमूनाअनागसोवोचतिसूर्याय ॥ ३ ॥

यत् । अद्य । ज्ञागम् । विद्भजांसि । नृभ्यः । उपः । देवि ।
मर्त्येऽत्रा । सुद्जाते । देवः । नः । अत्रं । सविता । दमूनाः ।
अनागसः । वोचति । सूर्याय ॥ ३ ॥

सुजाते शोभनजनने देविदेवनशीले हेउपः उपःकालाभिमानिदेवते मर्त्यत्रा मनुष्याणां
पालयित्री त्वंअद्यास्मिन्काले नृभ्योमनुष्येभ्योयत् यंभागंभजनीयं स्वकीयप्रकाशस्यांशं
विभजासि विभज्यददासि यद्वा मर्त्यत्रा मर्त्येपुमध्ये नृभ्योनेनृभ्योमनुष्येभ्योयजमानेभ्यो-
देवानांभागंविभज्यददासि उपसिपवृत्तायांहविषोदीयमानत्वादुपसोदावृत्वमुपचर्यते अत्रास्मि-
न्भागविपयेदमूनाः यजमानेभ्योऽभिमत्फलदानमनाः दमूनादमपनावादानमनावादान्तमनावे-
तिनिरुक्त्वचनम् । तादृशः सवितप्रेरकोदेवः नोऽस्माननागसोवोचति अपापान् यागयोग्यान्
ब्रवीतु अनुगृह्णात्वित्यर्थः किमर्थंसूर्याय अस्मद्यागदेशंप्रतिस्वर्पंस्पागमनार्थम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

गृहंगृहमहनायात्यच्छादिवेदिवेअधिनामादधाना ।
सिपासन्तीद्योतनाशश्वदागादग्रमग्रमिन्द्रजतेवसूनाम् ॥ ४ ॥

गृहमद्गृहम् । अहना । याति । अच्छं । दिवेदिवे । अधि । नामं ।
दधाना । सिपासन्ती । द्योतना । शश्वत् । आ । अगात् ।
अघमद्अपम् । इत् । जजते । वसूनाम् ॥ ४ ॥

अहनाउपोनामेतत् अहनाद्योनेनितन्नामसुपादात् सादेवी दिवेदिवे प्रत्यहं दिवेदिवेद्य-
निघबोत्यहनामसुपादात् गृहंगृहंतद्यज्ञगृहं अच्छआभिमुख्येनयानिगच्छति कीदृशी अधिअधि-
कंनामनमनं प्रहृत्वं प्रतिहतमुद्योगंप्रकाशनरूपंदधाना धारयन्ती यद्वाअधिदधाना अधिकंधार-

यन्ती किञ्च सिंघासन्ती संभक्तुमिच्छन्ती द्योतना कृतसंजगत् द्योतनशीला शश्वत् प्रतिदिनं आ-
गादागच्छति पूर्वयातीत्युक्तत्वात्पुनरागादिति वचनमावश्यकत्वद्योतनार्थम् आगत्य च वसूनां ध-
नानां हविल्लक्षणानां अग्रमग्रमिव तत्तच्छ्रेष्ठभागं भजते सेवते स्वीकरोतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

भगस्य स्वसा वरुणस्य जामिरुपः सूनुते प्रथमा जरस्व ।

पश्चात्सदध्या यो अघस्य धाता जयेम तं दक्षिणयारथेन ॥ ५ ॥ ४ ॥

भगस्य । स्वसा । वरुणस्य । जामिः । उपः । सूनुते । प्रथमा ।

जरस्व । पश्चात् । सः । दध्याः । यः । अघस्य । धाता । जयेम ।

तम् । दक्षिणया । रथेन ॥ ५ ॥ ४ ॥

सूनुते सुष्टुमनुष्याणानि त्रिउपः हेउपो देवते भगस्य सर्वैर्भजनीयस्यादित्यस्य स्वसासि
स्वसृस्थानीयासि तेन सहोत्पद्यमानत्वात् तद्गत्युज्येत्यर्थः तथा वरुणस्य तमो वारकस्य सवितु-
र्देवस्य जामिरसि भगिनीस्थानीयासि एकस्मिन्नेव स्थाने उत्पद्यमानत्वात् जनयन्पुत्रादयन्त्य-
स्यामपत्यमन्ये इति जामिः यद्वा जमतिगच्छति स्वोत्पत्तिस्थानादन्यत्रेति उक्तनिर्वचनद्वयमभिप्रे-
त्ययास्क आह—न जामये भगिन्यै जामिरन्येऽस्यां जनयन्ति जामपत्यं जमते वा स्याद्गतिकर्मणो निर्गम-
नप्राया भवतीति । तादृशीत्वं प्रथमा इतरदेवैर्यः पूर्वा उत्कृष्टा वासती जरस्वस्तुता भव जरतिः स्तु-
त्यर्थः जरास्तुतिर्जरतेः स्तुतिकर्मण इति यास्कः । पश्चात् पश्चात्त्वत्पीत्यनन्तरं यो अघस्य धाता यः
कश्चिद्दुःखस्य तदुत्पादकपापस्य वाधारयितास्ति सदध्याः गच्छतु वचनव्यत्ययः दध्यतिर्ग-
त्यर्थः दध्यतिर्दभोतीति गत्यर्थे पुषाठात् यदि स पापी बलीयान्तं दक्षिणभागं वृद्धया सहायभूतया त्व-
या रथेन अस्मदीयरथादिसाधनेन च जयेम ॥ ५ ॥

॥ इति द्वितीयस्य प्रथमे चतुर्थो वर्गः ॥ ४ ॥

अथ षष्ठी-

उदीरतां सूनुता उत्पुरन्धीरुद्ग्नयः शुशुचानासो अस्युः ।

स्पाह्वावमूनि तमसापगूह्वा विष्कण्वन्त्युपसो विभातीः ॥ ६ ॥

उत् । ईरताम् । सूनुताः । उत् । पुरंमूधीः । उत् । अग्रयः ।
शुशुचानासः । अस्थुः । स्पार्हा । वसूनि । तमसा । अपंङ्गूह्ला ।
आविः । कृण्वन्ति । उपसः । विभ्र्भातीः ॥ ६ ॥

सूनुताः प्रियसत्यात्मिकावाचः उदीरतां उद्गच्छन्तु हेक्रविजः उत्कष्टं यथाभवति तथा
स्तोत्रं प्रवर्तयध्वं तथा पुरन्धीः पुरन्धयः पुरंशरीरं पास्तुधीपतेयाभिर्वाताः पुरन्धयः प्रज्ञाः प्रयोगवि-
षयाः ता अप्युन्मिषन्तु प्रज्ञोपलक्षितानि कर्माणि प्रवर्तन्तामित्यर्थः यद्यपि पाणवायुनाशरीरंधार्यं-
ते तथापि यो वै प्राणः सा प्रज्ञा या वा प्रज्ञा सा प्राण इति श्रुतेः । प्राणप्रज्ञयोरेकत्वात्प्रज्ञायाः शरीरधार-
णमविरुद्धम् तथा अग्रयः आहवनीयाद्याः शुशुचानासः अत्यन्तं दीप्यमानाः उदस्थुः उत्तिष्ठन्तु
प्रज्वलयन्वित्यर्थः किमर्थमेवमितितदुच्यते यतो विभ्र्भातीः विविधं भासमानाः उपसः उपो देव-
तास्तमसापगूह्ला अन्धकारेणात्यन्तं गोपितानि स्पार्हा स्पृहणीयानि वस्तुनि वासयोग्यानि यज्ञसा-
धनभूतहविरादीनि आविष्कृण्वन्ति यथा वस्तुप्रकटीकुर्वन्ति तस्मात्त्वोत्रादिकं कुर्वन्वित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अपान्यदेत्यभ्यं १ न्यदेति विपुरुषे अहनीसश्चरेते ।
परिक्षितोस्तमो अन्यागुहां करद्यौ दुपाः शोशुचता रथेन ॥ ७ ॥

अपं । अन्यत् । एति । अग्नि । अन्यत् । एति । विपुरुषे
इति विपुरुषे । अहनी इति । सम् । चरेते इति । परिक्षितोः ।
तमः । अन्या । गुहा । अक्रः । अद्यौत् । उपाः । शोशुचता ।
रथेन ॥ ७ ॥

इदानीमहोरात्रस्तुतिद्वारा उपाः स्तूयते विपुरुषे वक्ष्यमाणप्रकरणानारूपे अहनी
महश्चरान्निधोभेसंचरेते समित्येकीभावे सहेवाव्यवधानेन चरतः अत्राद्गुहाः साहचर्यात्तत्प्रतियोगि-
त्वाच्चरान्निधोहरित्युच्यते उत्तरत्रमघ्नान्तरे अयमेवार्थः स्पष्टआम्नातः—अहश्चरुष्यमहरजुनंच-
विवर्तेतरजसीवेद्याभिरिति । तयोर्मध्ये अन्यद्रान्निधोपमहरपैति अपगच्छति प्रतिलोमं गच्छति वा
अपेत्येतस्यप्रातिलोम्यमितियास्कः । अन्यच्च दिवसाख्यमहः अफ्येति आभिमुख्येन गच्छति अ-
भीत्याभिमुख्यमितियास्कः । रात्र्यां प्रतिनिवृत्तायां अहरभिमुख्यमागच्छतीत्यर्थः विपुरुषेसंचरेते

इति यदुक्तं तदेव स्पष्टीक्रियते—परिक्षितोः पर्यायेण निवसतोः परिक्षपयतोर्वाप्राणिनां अहःस्वती-
तेषु आयुषःक्षयात्परिक्षपणं प्रसिद्धम्, तयोर्मध्ये अन्यारात्रिस्तमस्तमोरूपा गुहा पदार्थानां गू-
हनं अकः करोति अन्या अहरेकदेशभूतावोपाः शोशुचताभ्रशं दीप्तेन रथेन अद्यौ च द्योतते प्रका-
शते प्रकाशयति वासवैरात्रिस्तमोरूपत्वात्सर्वजगदावृणोति उपास्तु सर्वांन्भावान्प्रकाशयती-
त्युपसःस्तुतिः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सदृशीरथ सदृशीरिदुश्वोदीर्घसंचन्ते वरुणस्य धाम ।

अनवद्यास्त्रिंशतं योजनान्धैकैकाऋतुं परिंयन्ति सद्यः ॥ ८ ॥

सदृशीः । अथ । सदृशीः । इत् । ऊम् इति । श्वः । दीर्घम् ।

संचन्ते । वरुणस्य । धाम । अनवद्याः । त्रिंशतम् । योजनानि ।

एकां एका । ऋतुम् । परिं । यन्ति । सद्यः ॥ ८ ॥

अद्यास्मिन्नह्निसदृशीरिव परस्परंसदृश्येव तथाश्वजइव परस्मिन्नप्यह्निसदृशीः पर-
स्परंसदृश्येव उशब्दोऽपिशब्दार्थः इच्छन्दएवार्थः अद्यतन्योपि श्वस्तनीभिः सदृश्यः श्वस्त-
न्यश्चाद्यतनीभिः एवमहन्तरेण सादृश्यम् कथंसादृश्यमितितदुपपाद्यते—यदा नक्षत्राणि नदृश्यन्ते
सूर्यश्चोदेति स उपसः काठः सचैकविंशतिघटिकाभिः पार्द्विंशतिपराभिश्चसंमितः सूर्यो हिम-
तिदिनं एकोनपष्टचदिकपञ्चसहस्रयोजनानि मेरुं मादक्षिप्येन परिभ्रमति तथासतियत्रयत्रलङ्का-
दिभूपदेशे सूर्यो गच्छति तस्य पुरस्ताद्विंशद्योजनं उपा अपि गच्छति सूर्योऽपि स्मिन्देशे गच्छति त-
त्र विंशद्योजनं पुरस्ताद्देशस्थितानां उदितो दृश्यते एवं सर्वप्रदेशेष्वपि तद्योपा अपि यत्र गच्छति ततः पु-
रस्तात्त्रिंशद्योजनभूभागवर्तिनां उदिता दृश्यते एवं लंकादिसर्वप्रदेशस्थितानामपि उपसः उदयोऽ-
वगन्तव्यः एवं च सति एकस्मिन्भूभागे यावत्कालं यद्योपाः प्रकाशयति तथा भूभागान्तरेऽपि तावन्तं
कालं प्रकाशयति एवमुक्तीत्या एकस्मिन्नेवाह्निसर्वप्रदेशवर्तिनामप्युपसः सदृश्यः प्रदेशाहुत्यम-
पेक्ष्य उपसां बह्वत्वाद्बहुवचनं एवमेकरूपा उपसः अनवद्याः शुद्धाः यासां मुदयात्सर्वे भावा अनवद्या-
भविष्यन्ति किमुवक्तव्यं तासां मनवद्यत्वं दीर्घउक्तीत्यात्यन्तमायत्वं वरुणस्य तमोनिवारकस्य
सूर्यस्य धामस्थानं मेरुवलयं संचन्ते प्रतिदिनं संचन्ते कियद्दूरमितितदुच्यते—त्रिंशतं योजनानि त्रिंश-
द्योजनानि पुरतः सूर्योऽपि यत्रोदेति ततस्तत्र त्रिंशद्योजनं पुरस्ताद्दृश्यन्तीत्यर्थः किंच आसांमध्ये ए-
कैकोपाः लंकाद्यैकैकभूभागवर्तिनां ऋतुंगमनागमनादिरूपं कर्म तद्विपर्याप्तत्वात् तथाच निरुक्तम्—

क्रतुदधिकाःकर्मवापज्ञावेति । सद्यस्तदानीमेवस्वोदयकालएवपरियन्ति परितोगच्छन्ति निर्वह-
न्तीत्यर्थः तत्तद्भूभागविशेषेणसूर्यस्योदयोज्योतिःशास्त्रेप्रदर्शितः—उदयोपोलङ्कायांसोस्तमयःस-
वितुरेवसिद्धपुरे । मध्याह्नोद्यमकोट्यारोमकविपयेऽर्धरात्रःस्यादिति ॥ ८ ॥

अथनवमी-

जानत्यहःप्रथमस्यनामंशुक्राकृष्णादजनिष्टश्वितीची ।

ऋतस्ययोपानमिनातिधामाह्रहर्निष्कृतमाचरन्ती ॥ ९ ॥

जानती । अहः । प्रथमस्य । नाम । शुक्रा । कृष्णात् । अजनिष्ट ।

श्वितीची । ऋतस्य । योपा । न । मिनाति । धाम । अहःऽअहः ।

निःऽकृतम् । आऽचरन्ती ॥ ९ ॥

उपाः प्रथमस्यमुख्यस्यप्रथमानस्य वाहोदिवसस्वनामनमनमागमनंजानतीअवगच्छ-
न्तीपाणिनांपज्ञापयन्तीत्यर्थः सोपाः शुक्रास्वतोदीपा अतएव श्वितीचीश्वैत्यंगच्छन्ती प्रकाशं
प्राप्नुवन्ती कृष्णान्निष्ठैस्तमसःसकाशादजनिष्ट प्रादुर्भवति यद्यपितमसःसकाशाज्जोत्ययते त-
थापि तदनन्तरभावित्वात्तत्तत्तद्यतेइत्युपचर्यते उत्पन्नासा ऋतस्य सत्यभूतस्यादित्यस्यधाम ते-
जोयुक्तस्थानं योपामिश्रयन्तीनमिनाविनहिनस्ति तदीयंतेजोनपराभवति अपितुअहरहःसर्वेष्व-
हःसुनिष्कृतमाचरन्तीअलंकारशोभांकुर्वती यद्वा ऋतस्य सत्यभूतस्ययज्ञस्यधामदेवयजनाख्यं
स्थानं योपामिश्रणशीलासती नमिनाति नहिनस्ति किंतु अहरहःसर्वेषु यागदिवसेषुनिष्कृतं
हविरादीनांप्रकाशनरूपमलंकारं आचरन्तीकुर्वती तादृश्युपा अजनिष्टेतिपूर्वज्ञान्वयः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

कन्धैवतन्वाऽशाशदानाँएपिदेविदेवमिर्यक्षमाणम् ।

सुंस्मयमानायुवतिःपुरस्तादाविर्वक्षांसिरुणुपेविष्मती ॥१०॥७॥

क॒न्याऽइ॒द्रव । त॒न्वा । शाश॑दाना । ए॒पि । दे॒वि । दे॒वम् । इ॒यंक्ष॑माणम् ।
स॒म॒इ॒स्मय॑माना । यु॒वतिः । पु॒रस्ता॑त् । आ॒विः । व॒क्षांसि॑ । रु॒णु॒पे ।
वि॒क्ष्भा॒ती ॥ १० ॥ ५ ॥

तन्वाशरीरेणशाशदाना शाशाद्यमानास्पष्टतांप्रामुवती शाशदानःशाशाद्यमानइतियास्कः ।
कन्येवकमनीयाकन्यकेव कन्याकमनीयाभवतिकेयनेतव्येतिवेतियास्कः । सायथाजनान्तिकेवि-
वसनासंचरति तथा हेडपःत्वं कन्याकमनीयापगल्भासतीतन्वाशरीरेणशाशदानास्पष्टतांगच्छन्ती
दृश्यसे पश्चात्पगल्भासती हेदेविदेवनशीले इयक्षमाणं यदुमिच्छन्तं अभिमतंदातुमिच्छन्तं वा-
देवंद्योतनस्वभावंसूर्यरूपंमिंयंपिगच्छसि ततःपश्चाद्युवतिर्यौवनोपेतासतीपुरस्तात्पत्युःसूर्यस्य
पुरतः संस्मयमानासमीपद्धसन्ती हास्यंकुर्वतीविभातीअत्यन्तंभासमाना वक्षांसिवक्षसोपलक्षि-
तानवयवानाविष्कणुपेपकटीकरोपि यद्वा युवतिरितिलुभोपमा यथालोकेपगल्भायोपि पुरस्ता-
त्प्रियतमस्यपुरतः संस्मयमानादन्तपदर्शनाय ईपद्धसनंकुर्वती वक्षांसिवक्षसोपलक्षितानिगोप्या-
निबाहुमूलस्तनादीनि आविष्करोति तथात्वमपीत्यर्थः यद्वा पुरस्तात्पूर्वस्यांदिशि संस्मयमाना
स्मितोपमप्रकाशंकुर्वती युवतिः सर्वेषुभावेपुमिश्रणशीलावक्षांसिवक्षइतिरूपनाम दन्तस्था-
नीयानिनीलपीतादीनिरूपाण्याविष्करोपि ॥ १० ॥

॥ इतिद्वितीयस्यमथपेपञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथैकादशी-

सु॒सं॒का॒शा॒मा॒तृ॒मृ॒ष्टे॒व॒यो॒पा॒वि॒स्त॒न्वं॒रु॒णु॒पे॒दृ॒शे॒कम् ।

अ॒द्रा॒त्व॒मु॒पो॒वि॒त॒र॒न्वु॒च्छ॒न॒त॒त्ते॒अ॒न्या॒उ॒प॒सो॒न॒श॒न्त ॥ ११ ॥

सु॒इ॒सं॒का॒शा॒ । मा॒तृ॒मृ॒ष्टा॒इ॒द्रव । यो॒र्पा । आ॒विः । त॒न्वम् । रु॒णु॒पे ।

दृ॒शे । क॒म् । अ॒द्रा । त्व॒म् । उ॒पः । वि॒इ॒तर॑म् । वि । उ॒च्छ॒ । न । तत् ।

ते । अ॒न्याः । उ॒प॒सः । न॒श॒न्त ॥ ११ ॥

हेडपेदेभि मातृमृष्टामातृभिर्जननीभिःशुद्धीकृतायोपेव सुसंकाशाअत्यर्थं प्रकाशमानात्वं
तन्वंस्वकीयांतनुं दृशेसर्वेषांदर्शनायआविष्कणुपे प्रकटयसि यथालोकेमात्रादिना स्वलंठता

शोभनासती स्वकीयंलावण्योपेतं सर्वशरीरंदर्शनायाविष्करोतितद्वत्त्वमपीत्यर्थः अत्रकमितिपा-
दपुरणः अत्रविशेषस्याभावात् शिशिरंजीवनायकमितिर्वत् तथाचयास्काचार्यः—मिताक्षरेष्वन-
र्थकाःकमीमिद्वितीर्ति । यद्वा कमितिसुखवचनः सुखंयथाभवतितथा आविष्कणुपेइत्यर्थः हेउपः
यतएवंकरोपि अवोभद्राकल्याणशीला स्तुत्यावितरंव्युच्छ आवरकमन्धकारंविमरुष्टंयथाभव-
तितथाविवासय अत्रयद्यपिविशेषोपनश्रुतः तथापिप्रकाशनिवर्त्यत्वात् परिहरणीयत्वाच्च व्युदस-
नीयंतमएवेतिगम्यते किंचतेतव तद्व्युदसं नन्याउपसःअतीताआगामिन्यश्च ननशंत नव्या-
मुवन्ति तथाव्युच्छेतिभावः नशिव्यामिकर्मा इन्वति नशतिइतिव्यामिकर्मसुपाठात् ॥ ११ ॥

अथद्वादशी—

अश्ववतीगोमतीर्विश्ववारायतमानारश्मिभिःसूर्यस्य ।

परांचयन्तिपुनराचयन्तिभद्रानामवहमानाउपासः ॥ १२ ॥

अश्ववतीः । गोमतीः । विश्ववाराः । यतमानाः । रश्मिभिः ।

सूर्यस्य । परां । च । यन्ति । पुनः । आ । च । यन्ति । भद्रा ।

नाम । वहमानाः । उपासः ॥ १२ ॥

अश्ववतीः अश्ववत्यः बहुभिरश्वैस्तद्वत्यः तथागोमतीर्वहुभिर्गोभिस्तद्वत्यः विश्ववाराः
विश्वेवारावरणीयाः कालायासां तास्तथोक्ताः सार्वकालीनाइत्यर्थः यद्वा विश्वेवरितारोयासुताः
विश्ववाराःभवन्ति विश्वेर्वरणीयाइत्यर्थः सूर्यस्परश्मिभिर्यतमानाः सूर्यरश्मिभिःसाकंतमो-
निवारणायप्रयत्नंकुर्वाणाः यद्यपिसूर्यरश्मयएवजगत्प्रकाशनायप्रभवन्ति तथापिसूर्योदयात्पूर्वं
तमोनिवारणस्यापेक्षितत्वात्तासामपिप्रयत्नमविरुद्धम् रश्मिदेवताअपि प्रकाशिकाइत्यर्थः किंच
भद्रा भद्रंकल्याणंस्तुत्यंबानामनमनं सर्वजनानुकूल्यंवहमानाः धारयमाणाः उपासः उपोदेवताः
पराचयन्ति परायन्तिच तथा पुनराचयन्तिपुनरायन्तिच परस्परपेक्षयोभयत्रचशब्दः याएवातीतेषु
दिनेषुगतास्ताएवपुनःपुनर्दिनान्तरेष्वप्यायन्तिजगन्निर्वाहाय प्रतिदिनंगतागतं कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी—

ऋतस्यरश्मिमनुयच्छमानासुद्रंभद्रंक्रतुमस्मासुधेहि ।

उपोनोअद्यसुहवाव्युच्छास्मासुरार्योमपर्वत्सुचस्युः ॥ १३ ॥६॥

ऋतस्य । रश्मिम् । अनुद्यच्छमाना । भद्रम् भद्रम् । ऋतुम् । अस्मासु ।
 धेहि । उपः । नः । अद्य । सुहृवा । वि । उच्छ ।
 अस्मासु । रायः । मघवंतसु । च । स्युरिति स्युः ॥ १३ ॥ ६ ॥

हेउपः ऋतस्य सत्यभूतस्यादित्यस्य रश्मिरश्मीन् अनुद्यच्छमाना आनुकूल्येन प्रवर्तमानात्वं भद्रं भद्रं ऋतुं तत्तत्कल्याणंस्तुत्यंवा लौकिकं वैदिकं कर्म तद्विषयां प्रज्ञांवा धेहि स्थापय हे-
 उपः अद्येदानीं नोऽस्मदर्थं सुहृवासुष्टु आहुतासती व्युच्छ तमो विवात्तय प्रकाशं कुर्वित्यर्थः कि-
 प्रथमिति तदुच्यते—मघवंतसु मघमिति धननाम हविर्लक्षणधनयुकेष्वस्मासु यजमानेषु रायश्चस्युः
 बहुविधानि धनानि संभवन्ति विपूर्वोक्तेन ऋतुना सहसमुच्चयार्थं शब्दः ॥ १३ ॥

॥ इति द्वितीयस्पपथमेष्टोवर्गः ॥ ६ ॥

उपाउच्छन्ती त्रयोदशर्चतुर्थं सूक्तं देधतमसः कक्षीवत आर्षम् त्रैष्टुभामुपस्यं उपाउच्छ-
 न्तीत्यनुक्तान्तं विनियोगस्तु पूर्वसूक्तेऽवोक्तः ।

तत्रपथमा—

उपाउच्छन्तीसमिधाने अग्नौ उद्यन्सूर्य उर्विया ज्योतिरश्रेत् ।
 देवो नो अत्रं सविता न्वर्थं प्राप्तावी द्विषत् प्रचतुष्पदित्ये ॥ १ ॥

उपाः । उच्छन्ती । समद्दधाने । अग्नौ । उद्यन् । सूर्यः । उर्विया ।
 ज्योतिः । अश्रेत् । देवः । नः । अत्रं । सविता । नु । अर्थम् । प्र ।
 असावीत् । द्विषत् । प्र । चतुःषत् । इत्यै ॥ १ ॥

एषोपाः समिधाने अग्नौ अग्नित्वसामान्येनैकवचनं अग्निपुसमिध्यमानेषु सत्सु कर्मार्थं कर्तृप्रयो-
 गः उपः कास्त्रेहाहवनीयादयः प्रन्वात्यन्ते उच्छन्ती तमो विवात्तयन्ती उर्विया उरुचहुष्टं ज्योतिः
 प्रकारां अश्रेत् सेवते प्रकाशते प्रकाशयति वा सर्वं किमिव उद्यन्सूर्यः उपमाप्रधाननिर्देशः उदितः
 सूर्य इव सूर्यो यथा प्रकाशयति तथेत्यर्थः अत्र त्वदुदयानन्तरं अस्मिन्कर्मणि वात्तपितादेवः सर्वस्य
 प्रेरकः सूर्यो नोऽस्मदर्थं नुस्तिमं अर्थं अर्थशब्दोत्र विशेषणवाची नपुंसकलिंगः अयं नर्यां निरुणव-

अपांसीत्यादौ तथा दृष्टत्वात् । अरणीयं द्विषत् पादद्वयोपेतं मनुष्यादिरूपंधनंप्रासावीत् अनुजाना-
तुददात्वित्यर्थः तथा चतुष्पत् पादचतुष्टयोपेतंगवादिरूपंधनंप्रासावीत् किमर्थं इत्ये द्विपदांच-
तुष्पदांचगमनाय यद्वा न इत्याइतिसंबन्धः अस्मद्गमनागमनादिव्यापारायेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अमिनती दैव्यानि व्रतानि प्रमिनती मनुष्यायुगानि ।

इयुषीणामुपमाशश्वतीनामायतीनां प्रथमोपाव्यद्यौत् ॥ २ ॥

अमिनती । दैव्यानि । व्रतानि । प्रमिनती । मनुष्या । युगानि ।

इयुषीणाम् । उपमा । शश्वतीनाम् । आयतीनाम् । प्रथमा ।

उपाः । वि । अव्यद्यौत् ॥ २ ॥

दैव्यानिव्रतानि देवसंबन्धीन्यग्निहोत्रादीनिकर्माणि व्रतमितिकर्मनाम् व्रतं कर्त्तव्यमितितन्नामसु
पाठात् तानिकर्माणि अमिनती अहिंसतीमानप्रदानेनानुकूलं कुर्वती तथा मनुष्याणां युगानियुगो-
पलक्षितान्निषेपादिकालावयवान् प्रमिनती प्रकर्षेणाहिंसन्ती आयुःक्षपयन्तीत्यर्थः यद्वा युगानि
युग्मानि परस्परसंयोगं प्रमिनती हिंसन्ती वियोगं कुर्वतीत्यर्थः उपःकाले संवेद्यथायथं स्वव्यापारा-
यमच्छन्तीति प्रसिद्धं किंच इयुषीणां गच्छन्तीनां अतीतानां शश्वतीनां नित्यानामुपसां उपमा ताभिः
सदृशीत्यर्थः सादृश्यं च सदृशीरिदुःश्वइत्यत्रोक्तं । तथा आयतीनां प्रथमा आगाभिनीनामुपसां प्र-
थमभाविनी सती व्यद्यौत् विशेषेण प्रकाशते यद्वा इयुषीणां गमनशीलानां पश्वादीनां शश्वतीनां
संवतिप्रवाहरूपेण नित्यानां उपमा तद्वन्नित्येत्यर्थः तथा आयतीनां राज्यवसानसमये उत्पद्यमानानां
प्रज्ञावागादीनां प्रथमभाविनी उपस्यागतायां वाचो बुद्धयश्च स्फुरन्तीति प्रसिद्धम् तादृशी देवी व्यद्यौ-
त् प्राणिनामनुग्रहायद्योतते ॥ २ ॥

अथतृतीया-

एवादिबोद्धुहिताप्रत्यदर्शिज्योतिर्वसानासमुनापुरस्तात् ।

ऋतस्यपन्थामन्वेतिसाधुप्रजान्तीवनदिशोमिनाति ॥ ३ ॥

एषा । दिवः । दुहिता । प्रति । अदृशि । ज्योतिः । वसाना ।
समना । पुरस्तात् । ऋतस्य । पन्थाम् । अनु । एति । साधु ।
प्रजानतीदृव । न । दिशः । मिनाति ॥ ३ ॥

एषोषाः दिवोद्योतमानात्मकस्यद्युलोकस्यदुहिता दुहितृस्थानीयाततउत्पद्यमानत्वाद्दुहितेत्यु-
पचर्यते पुरस्तात्पूर्वस्यांदिशिप्रतिप्रत्येकं अदृशिदृश्यते सर्वेषामपिप्राणिनामाभिमुख्येनप्रकाशत-
इत्यर्थः कौटशीसान्योतिर्वसाना तेजोत्सवंस्त्रमाच्छादयन्ती तेजसापकाशयन्ती समना सम्य-
ङ्मनयित्रीचेष्टयित्री अन्तर्भावितण्यर्थोऽयं यद्वा सहयुगपदेव मन्यतेवबुध्यते प्राणिभिरितिसम-
ना व्युत्पत्त्यनवधारणादनवग्रहः सातादृशी ऋतस्यादित्यस्यपन्थां पन्थानंमेरोःमान्तप्रदेशं अ-
नुक्रमेणसाधुसम्पत्तिगच्छति सूर्योयत्रपत्रगच्छति तत्रतत्रपुरस्तादुपाअपिगच्छतीत्यर्थः सैव
विशेष्यते—प्रजानवीय मियभूतस्यसूर्यस्यमागोमयापिगन्तव्यइतिचेतयन्तीव यथालोकेमिय-
तमेऽनुरागमुक्ताकाचिद्भर्तारं सर्वास्ववस्थासुनविमुञ्चति तथेयमपीत्यर्थः किंच दिशःप्रागा-
दिकानमिनाति नहिनस्ति किंतुपायत्रगच्छतिसाभावीत्येवंप्रागादिव्यवहारंकरोतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

उपोअदृशिशुन्ध्युवोनवक्षोन्नोधाइवाविरंक्तप्रियाणि ।
अद्भ्रसन्नसंसतोबोधयन्तीशश्वत्तमागात्पुनर्युपीणाम् ॥ ४ ॥

उपो इति । अदृशि । शुन्ध्युवः । न । वक्षः । नोधाःइदं । आविः ।
अरुत् । प्रियाणि । अद्भ्रसत् । न । संसतः । बोधयन्ती ।
शश्वत्सत्तमा । आ । अगात् । पुनः । आइदंयुपीणाम् ॥ ४ ॥

एषोषाः उपोइतिनिपातद्वयसमुदायात्मकएकोनिपातः सर्वैःसमीपएव अदृशिदृश्यते तत्रदृष्टान्तः-
शुन्ध्युवोनवक्षः अत्रनकारउपमार्थीयः उपरिष्ठात्पुन्यमानन्वाद्यत्रतुप्रतिषेधोविवक्षितः तत्रपुर-
स्तान्नकारःप्रपुन्यते तथाचयास्करः—पुरस्तादुपाचारस्तस्ययत्प्रतिषेधतीति तस्योदाहरणनिन्देदेवम-
भंसतेति उपरिष्ठादुपाचारस्तस्येनोपमिमीतेइति तस्योदाहरणंदुर्मर्दासौनसुरायामिति शुन्ध्युरा-
दित्यः सर्वैःसंगोचरुत्वात् तस्यनक्षोवक्षःस्थानीयोरस्मिसमूहः सपथानकारामानोदश्यते तथेत्यर्थः

यद्वा शुन्ध्युरितिजलचरःश्वेतवर्णःपक्षिविशेषः सयथास्वकीयवक्षःप्रकाशयन्द्दृश्यतेतद्वदित्यर्थः
 किंच नोधाइवप्रियाण्याविरल्लत नवनस्तोत्रंधारयतीतिनोधाःएतन्नाममहर्षिः देवतास्तुतिव्याजेन
 नानाविधैर्मन्त्रैःप्रियाणिस्वमनीपितान्याविष्कृतवान् तथैपापि स्वकीयानिसर्वलोकप्रियाणितेजां-
 स्याविरकरोत् किंच अद्रसन्न अत्राप्युपमार्थीयोनकारः अद्यतइत्यद्भ्रान्तं तस्यपाकामगृहेसीदती-
 त्यद्रसवपाचिकायोपित् ससतोबोधयन्ती सायथास्वपतःपुत्रादीन्भोजनाय बोधयतितद्वत् यद्वा अ-
 द्भेतिगृहनाम वरूथंअद्भेतितन्नामसुपाठात् तत्रसीदतीत्यद्रसवजननी सायथास्वपतःपुत्रादीन् उ-
 पः कालेप्रबोधयति तथाभुवनाख्येगृहेसीदन्ती तत्रत्यान्प्राणिनःप्रबोधयन्तीयमुपाः आर्दयुपीणां
 आगमनशीलानांस्त्रीणांमध्येशश्वत्तमा आगात्पुनःपुनरागच्छति मातर्नियतमागच्छन्तीनां वार-
 योपितांमध्येस्वयमेकासती नियतमागच्छतीत्यभिप्रायः अन्ननिरुक्तम्—उपादर्शिंशुन्ध्युवःशुन्ध्यु-
 रादित्योभवतिशोधनात्स्यैववक्षोभासोध्यूढमिदमपीतरद्वक्षएतस्मादेवाध्यूढकायेशकुनिरपिशुंध्यु-
 रुच्यतेशोधनादेवोदकचरोभवत्यापोऽपिशुन्ध्युवउच्यन्तेशोधनादेवनोधाःपिर्भवतिनवनंदधाति-
 सयथास्तुत्याकामानाविष्कुरुतएवमुपाख्याविष्कुरुतेऽद्रसदद्भ्रान्तंभवत्यद्रसादिनीतिवानसा-
 निनीतिवाससतोबोधयन्तीशश्वत्तमागात्पुनरेमुपीणांस्वपतोबोधयन्तीशाश्वतिकतमागात्पुनरागा-
 मिनीनामिति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

पूर्वेअर्धेरजसोअस्यस्यगवांजनित्र्यकृतप्रकेतुम् ।

व्युप्रथतेवितरंवरीयओभापृणन्तींपित्रोरुपस्था ॥ ५ ॥ ७ ॥

पूर्वे । अर्धे । रजसः । अस्यस्य । गवां । जनित्री । अकृत ।

प्र । केतुम् । वि । ऊम् इति । प्रथते । वितरम् । वरीयः । आ ।

उभा । पृणन्ती । पित्रोः । उपस्था ॥ ५ ॥ ७ ॥

अस्यस्यव्यापनशीलस्य विसृतस्परजसोरञ्जकस्यान्तरिक्षलोकस्य रजःशब्दोऽन्तरिक्ष-
 लोकवाची लोकारजांस्युच्यन्तेइतियास्केनोक्तत्वात् । तस्यपूर्वेअर्धेपूर्वेस्मिन्भागेजनित्री उत्पन्ना-
 सती गवांदिशांरक्षीनांवाकेतुंमत्तानंम्राकृतप्रकर्षेणकरोति यद्वा रजसोरंजकस्याहः रजःशब्दो-
 हवांची असृगहनीरजसीउच्येते इतियास्केनोक्तत्वात् । तस्यपूर्वेअर्धेपूर्वेस्मिन्भागेउपःकालेगवांवा-

चांजनित्रीजनयित्रीउत्तादयित्री उपःकासेसर्वेषांप्राणिनांवावःस्फुरन्तीतिप्रसिद्धम् यद्वा अस्यस्य कर्मसुस्थितस्यजन्तोःकेतुंगमनागमनादित्त्वंपंकर्म । केतुरितिकर्मनाम केतःकेतुरितितन्नामसुपा-
ठात् प्राकृतप्रकरणकरोति किंच पित्रोःपालयिष्योर्द्यावापृथिव्योःउपस्थाउपस्थेउत्सङ्गेअन्तरा-
लप्रदेशेस्थित्वाउभाउभेद्यावापृथिव्यौ पृणन्तीस्वतेजसापूरयन्ती यद्वा उभाउभयोः पित्रोरिति सं-
बन्धः वितरंविशिष्टतरं वरीयःउरुतरंअतिविस्वीर्णंयथाभवतितथाव्युपमथतेविशेषेणैवप्रख्याता-
भवति प्रकाशतइत्यर्थः उशब्दोवधारणार्थःपादपूरणोवा मिताक्षरेष्वनर्थकाःकमीमिद्वितीति
५यास्केनोक्तत्वात् ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यमथमेसममोवर्गः ॥ ७ ॥

अथपृष्ठी-

एवैदेपापुरुतमादृशेकंनार्जामिनपरिवृणक्तिजामिम् ।
अरेपसातन्वा इशाशदानानार्जादीपतेनमहोविभाती ॥ ६ ॥

एव । इत् । एपा । पुरुतमा । दृशे । कम् । न । अजामिम् ।
न । परि । वृणक्ति । जामिम् । अरेपसा । तन्वा । शाशदाना ।
न । अर्जात् । ईपते । न । महः । विभाती ॥ ६ ॥

एपोषा एवेव इच्छद्दएवकारार्थः एवमेवइदानीं भासमानप्रकारेणैवपुरुतमाविपुलतमा
अत्यन्तविस्तृतासती अजामिं विजातीयमनुष्यादिजातिनपरिवृणक्ति परितःसर्वतो नवर्जयति
तथा जामिसजातीयेदेवजातिनपरिवृणक्ति नपरिवर्जयति मनुष्यादिकंदेवादिकंचतदुपलक्षितं
लोकद्वयंवाकारत्वेनप्रकाशयतीत्यर्थः किमर्थमितितदुच्यते—दृशेकं मुखेनसर्वेषांपादर्शनायसुखंयथा
भवतितथासर्वान्दर्शयितुंवा किंच अरेपसा अपापया निर्मलमातन्वाशरीरेण शाशदाना शाशा-
द्यमाना शाशदानाशाशाद्यमानइतिपास्कः । स्पष्टतांगच्छन्तीत्यर्थः विभातीविशेषेणप्रकाशयन्ती
साअर्जादित्वात् पुत्रिकादेःसकाशान्नेयतेनगच्छति तमपिप्रकाशयति तथा महोमहोमेवादेः
सकाशान्नेयते नगच्छति तमपिप्रकाशयति पूर्वलोकद्वयंप्रकाशयति इत्युक्तं इदानीमस्मिंल्लोके
परमाण्वादिपर्वतपर्यन्तंल्लोकप्रकाशयतीत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अभ्रातेवपुंसएतिप्रतीचीगर्तारुगिवसनयेधनानाम् ।
जायेवपत्यउशतीसुवासाउपाहस्त्रेवनिरिणीतेअप्सः ॥ ७ ॥

अभ्राताइव । पुंसः । एति । प्रतीची । गर्तइआरुगिव । सनये ।
धनानाम् । जायाइव । पत्ये । उशती । सुवासाः । उपाः ।
हस्त्राइव । नि । रिणीते । अप्सः ॥ ७ ॥

अभ्रातेवभ्राटरहितेवपुंसः पित्रादीन् प्रतीचीस्वकीयस्थानात्प्रतिनिवृत्तमुत्तीसतीएतिगच्छति यथालोकेभ्राटरहितायोपित्स्योचितवासोलङ्कारादिलाभायपितृनेति सतिभ्रातरिसएवोचितप्रदानादिनासम्यक्त्वोपयति तदभावात्पितरमेवप्रामोति यद्वा सतिस्वभ्रातरिसएवपितुः पिंडदानादिकंसन्तानरूपं करोति तस्याभावात्स्वयमेवतत्कर्तुं पित्रादीन्गच्छति तद्वदिममुपापित्स्योचितप्रकाशादिलाभायस्वप्रकाशदानायवा पितृभूतंसूर्यमाभिमुख्येनगच्छति अयमेकोदृष्टान्तः तथा धनानांसनये गर्तारुगिव गर्तारोहिणीवित्यपरोदृष्टान्तः गर्तइतिगृहनाम रुद्रोर्गर्तइतितन्नामसुपाठाव अत्रौचित्येनराजपुरूपैः न्यायनिर्णेतृभिश्चाधिष्ठितस्थानमुच्यते तदारोहतीतिगर्तारुक् यथा लोकेकाचिद्रतभर्तृकायोपिद्धनानांस्वकीयरिक्थानां सनयेलाभाय गर्तमागच्छति तांनुसप्त्याविचार्ययदीपरिक्थंलभतेचेदक्षैःसन्ताडय तदीयंधनंवितरन्ति तथेयमपिधनानांपीणनसाधनानांप्रकाशानांसनये लाभाय गर्तमाकाशं सूर्यनिवासस्थानं आरोहति देशविशेषाचारमपेक्षैवंदृष्टान्तितं किंच पत्येउशतीकामयमानासुवासादुकूलादिशोभनवसनास्वलंरुतापूर्वरजोदर्शनसमये मलिनवस्त्रासती स्नानानन्तरंशोभनवस्त्राभरणैः शोभमानाविशेषणपतिभोगायकांक्षतीतेनसहसंक्रीडते तथेयमुपाःअपिनैशेनान्धकारेणावृतत्वाव मलिनवसनापिप्रभाते स्वतेजसावृतत्वाव सुवसनासती पतिस्थानीयेनसूर्येणसाकंसंक्रीडमाना हस्त्रेवहसनेव अप्सःदन्तस्थानीयानिरूपाणि नीलपीतादीनि यद्वा निरूप्यमाणानिपदार्थजातानि निरिणीते निवरारिणीने गमपतिप्रकाशयतीत्यर्थः यथालोकेकाचिद्रमणीयायोपिस्मितव्याजेनदन्तान्विवृणुते तथेयमपिसदांणिरूपाणिप्रकाशयतीत्यर्थः अयमद्योनिरुक्तेस्पष्टं व्याख्यातः—अभ्राट्केवपुंसःपितृनेन्यभिमुत्तीसन्तानकर्मणेपिण्डदानायनपतिगर्तारोहिणीवधनलाभायदाक्षिणाजीगर्तः सभ्रास्थानुर्गुणातेःसत्य-

संगरोभवदितंतत्रयापुत्रायापतिकासारोहतितांतत्राक्षैराघ्नन्तिसारिक्थंलभतइति । प्रायेवपत्येका-
मयमानासुवाताऋगुकालेपूपाहसनेवदन्तान्विवृणुतइति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

स्वसास्वस्त्रेज्यायस्यैयोर्निमरैर्गैर्पैत्यस्याःप्रतिचक्ष्येव ।
व्युच्छन्तीरश्मिभिःसूर्यस्याज्यङ्केसमनगाइववाः ॥ ८ ॥

स्वसा । स्वस्त्रे । ज्यायस्यै । योर्निम् । अरैक् । अपं । एति ।
अस्याः । प्रतिचक्ष्येइव । विदुच्छन्ती । रश्मिभिः । सूर्यस्य ।
अञ्जि । अङ्के । समनगाःइव । वाः ॥ ८ ॥

स्वसा भगिनीरूपारात्रिः स्वस्त्रेभगिन्यैउपसे कीदृश्यैज्यायस्यै यद्यपि एकस्मादेवान्तरिक्षा-
दुत्पन्नत्वाद् परस्परस्वसृभावः तथाप्यद्भ्यःप्राथम्यात्तेजस्विन्याउपसोज्यायस्त्वं स्वयमेवसरतीति
वास्वसारात्रिः स्वस्त्रेज्यायस्यै उक्तीत्याज्येष्टायै योर्निउत्पत्तिस्थानं अपररात्ररूपं अरैक् अ-
रिचद् प्रादाद् रेचयतीत्यर्थः तथाच पूर्वत्राज्ञातं—रात्र्युपसेयोर्निमरैर्गिति । दत्त्वाचअस्याउत्पन्ना-
याउपसः प्रतिचक्ष्येव ज्ञापयित्वैव स्वयमपत्त्यैतिगच्छति ज्यायस्यामागतायां तस्यैस्वस्थानं
दत्त्वा स्वयं तत्सन्निधौस्थातुमनुचितमिति विज्ञापयैवापगच्छतीतिभावः एदमुत्पन्नोपाः सूर्यस्यर-
श्मिभिर्व्युच्छन्ती तमोविवासापन्ती अंजिज्वंजकंजगद अङ्के अनक्तिमकाशयति किमिदं
समनगाइव सम्पगमनहेतवः आपः समनाः ताः गच्छन्तीतिसमनगाःविद्युतः वाः वाताः
विद्युत्संधाइव यद्वा सम्पगमनायगच्छन्तीतिसमनगाः सूर्यरश्मयः तेइववाः वाताः संधी-
भूताः तेयथा अंजन्वे जगत्प्रकाशयन्ति तथेत्यर्थः वातइत्यत्रतकारलोपश्छान्दसः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

आसांपूर्वासांमहसुस्वसृणामपरापूर्वामभ्येतिपश्चात् ।
ताःप्रब्रवन्नव्यंसीनून्मस्मेरेवदुच्छन्नुसुदिनाउपासः ॥ ९ ॥

आसाम् । पूर्वासाम् । अहंसु । स्वसृणाम् । अपरा । पूर्वम् ।
अभि । एति । पश्चात् । ताः । प्रत्नश्चत् । नव्यसीः । नूनम् ।
अस्मे इति । रेवत् । उच्छन्तु । सुदिनाः । उपसः ॥ ९ ॥

स्वसृणांपरस्परंस्वसृभावमापन्नानां स्वयंस्तरन्तीनांवापूर्वासांपुरातनीनां आसामुपसांप-
ध्ये अहसु अहःसु प्रतिदिनंअपराअन्या अद्यतन्युपाः पूर्वाअतीतदिवससंबन्धिनीमुपसंपश्चा-
त् अनुसृत्यअभ्येति अभिमुखंगच्छति अव्यवधानेनगच्छतीत्यर्थः सर्वेष्वहःसुएवमेवाभ्येति
नव्यसीः नवीयस्यः नवतराआगामिन्यः ताउपासः उपसोऽपिनूनंनिश्चयं प्रत्नवत् पुरातन्य-
इव सुदिनाः शोभनकर्मानुष्ठानसाधनदिवसाः शोभनदिनमुखावासात्यः अस्मेअस्माकरैवत् ब-
हुधनविशिष्टंयथाभवतितथाउच्छन्तु प्रकाशयन्तु पूर्वतन्योयथौच्छन्तथा आगामिन्योऽपिउच्छ-
न्वित्यर्थः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

प्रबोधयोपःपृणतोमघोन्यवुध्यमानाःपणयःससन्तु ।
रेवदुच्छमघवद्भ्योमघोनिरेवत्स्तोत्रेसूनृतेजारयन्ती ॥ १० ॥ ८ ॥

प्र । बोधय । उपः । पृणतः । मघोनि । अवुध्यमानाः । पणयः ।
ससन्तु । रेवत् । उच्छ । मघवत्भ्यः । मघोनि । रेवत् । स्तोत्रे ।
सूनृते । जरयन्ती ॥ १० ॥ ८ ॥

हेमघोनि मघवति अस्मभ्यंदातव्यैर्बहुभिर्धनेस्तद्वति उपःहेउपोदेवि पृणतः हविःप्रदानस्मा-
न्यजमानान्प्रबोधयप्रज्ञापय प्रतिबुद्धान्कुरु किंच पणयः व्ययासहिष्णवोवणिजः पणिर्वणि-
ग्भवतीतियास्कः । पणयइतिलुब्धकाअनुच्चमानाः यागादीनकुर्वाणाः अदानशीलाः अस्मच्छ-
त्रवः ससन्तुस्वपन्तु दीर्घनिद्राभवन्तु त्रियन्तामित्यर्थः तथाचमन्वान्तरं-ससन्तुत्याअरावयोबो-
धन्तुशूररातयैइति । किंच हेमघोनि अस्मदत्तहविर्भिस्तद्वति हेउपः मघवद्भ्यः हविर्लक्षणान्-
वद्भ्योपजमानेभ्यः तेषामर्थं रेवत् धनवत् सशृद्धिमत् उच्छविभाहि किंच हेसूनृते सुष्टुमनुष्या-

णां नेत्रि देवि जरयन्ती सर्वपाणिनः क्षपयन्ती त्वंस्तोत्रे स्तुतिकर्त्रेयजमानाय तदर्थैरेवन्दनवत् स-
मृद्ध्यर्थं उच्छेतिशेषः ॥ १० ॥

॥ इति द्वितीयस्य प्रथमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथैकादशी-

अवेयमश्वैद्युवतिः पुरस्ताद्युङ्के गवामरुणानामनीकम् ।
विनूनमुच्छादसति प्रकेतुर्गृहं गृहमुपतिष्ठते अग्निः ॥ ११ ॥

अवं । इयम् । अश्वैत् । युवतिः । पुरस्तात् । युङ्के । गवाम् ।
अरुणानाम् । अनीकम् । वि । नूनम् । उच्छात् । असति । प्र ।
केतुः । गृहम् । गृहम् । उप । तिष्ठते । अग्निः ॥ ११ ॥

इयमुपाः युवतिः यौवनोपेता योपि तस्थानीया यद्वा सर्वेषु भावेषु मिश्रयन्ती पुरस्तात्पूर्वस्यां
दिशि अश्वैर् अत्यर्थमागच्छति वर्धते वा अवावशब्दो विनिग्रहार्थायः न्यवेति विनिग्रह-
ार्थायाविति पास्केनोक्तत्वात् । तत्कथमवगम्यत इति तत्राह—इयं अरुणानां अरुणवर्णानां गवाम-
सिद्धानामेतन्नामकानामश्वानां अनीकं समूहं युंक्ते रथे योजयति अरुणयोगावजपसांशपावाः
सवितुरिति यथा लोके वाहनसन्नाहं दृष्ट्वा प्रयाणमनुमीयते तथात्राप्यरुणरश्मीनामश्वानां दर्शनाद्ग-
पा आगच्छतीत्यभ्यवसीयते यद्वा अरुणानारश्मीनां समूहं युंक्ते तथानूनं निश्चयं एषा व्युच्छात्
तमो विवर्जयिष्यति यदइयं गामुनक्ति अतएव कारणत्वात् यथा लोके स्वसन्नाहं दृष्ट्वा द्योनुनीयते
तथात्रापीत्यर्थः तादृशी सा असति असत्प्रायेणीरूपे अन्तरिक्षे अतिरोधायकत्वाद्दशोभने तम-
सिवाकेतुः केतुस्थानीयात्तापयिषीमकर्षेण विविधं भ्रासत इति शेषः उपसर्गवशाद्योग्यक्रियाध्या-
हारः यद्वा असति तमोत्त्वेऽन्तरे प्रकेतुः प्रकर्षेण ज्ञापयित्री सती नूनं व्युच्छादिति पूर्वज्ञान्वयः त-
स्मिन्काष्ठे अग्निः आहवनीयादित्स्पो गृहं गृहं सर्वयजमान गृहं अग्निहोत्रार्थमुपतिष्ठते उप-
निष्ठते क्षीप्यत इत्यर्थः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

उत्तेवयंश्चिद्दसतेरपसन्नरंश्रयेपितुभाजोव्युष्टौ ।

अमासतेवहसिभूरिंवाममुपोदिविदाशुपेमर्त्याय ॥ १२ ॥

उत् । ते । वयः । चित् । वसतेः । अपसन् । नरः । च । ये ।

पितुःभाजः । विऽउष्टौ । अमा । सते । वहसि । भूरिं । वामम् ।

उपः । देवि । दाशुपे । मर्त्याय ॥ १२ ॥

तेतव्युष्टौसत्यां वयश्चिद् गमनवन्तःपक्षिणोऽपि चिदित्येपोऽपिशब्दार्थः निपातानाम-
नेकार्थत्वात् उच्चावचेप्यर्थेपुनिपतन्तीत्यास्केनोक्तत्वात् वसतेर्निवासस्थानाच्चीडादेरुत् ऊर्ध्वं
अपसन् पतन्ति पूर्ववाक्येगृहं गृहमुपतिष्ठतेअग्निरित्युक्तत्वात्तदपेक्षयापिशब्दः किंच नरश्चमनु-
ष्याश्च पितुभाजः अन्नवन्तः अन्नार्थिनः कृषिवाणिज्यादिकर्तारः स्वस्वव्यापारार्थमुव उन्मुखाः
अपसन् गच्छन्ति तथाचमध्वान्तरं-पद्ददीयतउत्पातयतिपक्षिणइति । एवंव्युष्टौसत्यांहेदेवि दे-
वनशीलेउपोदेवते अमागृहे देवयजनाख्ये सते तिष्ठते यजमानायतदर्थं अमेतिगृहनाम अमाद-
मइतितन्नामसुपठितत्वात् यद्वा अमासहहृयमानेनाग्निनासह निवसतेयजमानाय अमावसेता-
मित्यादौ सहाय्येप्रयोगात् मर्त्यायमनुष्यायदाशुपेहविर्दत्तवतेयजमानाय भूरिवामं बहुशोभनं
धनं वहसिप्रापयति ॥१२॥

अथत्रयोदशी-

अस्तोद्वुस्तोम्याब्रह्मणामेवीवृधध्वमुशतीरुपासः ।

युष्मार्कंदेवीरर्वसासनेमसहस्रिणंचशतिनंचवार्जम् ॥ १३ ॥ ९ ॥

अस्तोद्वुम् । स्तोम्याः । ब्रह्मणा । मे । अवीवृधध्वम् । उशतीः ।

उपसः । युष्मार्कम् । देवीः । अर्वसा । सनेम् । सहस्रिणम् ।

च । शतिनम् । च । वार्जम् ॥ १३ ॥ ९ ॥

एवंसूक्तद्वयोक्तरीत्याबहुधास्तुत्वा नांचस्तुतिं अनयानिवेदयित्वास्वाभीष्टंप्राथयते हेस्तो-
म्याः स्तोमस्तोत्रंतदहन्तीतिस्तोम्याःस्तुत्यर्हाःउपसः यतोयूपंतादृश्यः अतोमेमत्स्वभूतेन
ब्रह्मणासूक्तद्वयगतमध्वरूपेणस्तोत्रेणास्तोढ्वंस्तुताभवत् किंच हेउपासः उपसः उशतीस्तोतुम-
स्मान् अस्मत्समृद्धिंवा कामयमानायुयंअवीवृधध्वं अस्मान्प्रवर्धयत किंच हेदेवीः देव्योदेधन-
शीलाः युष्माकंअवसायुष्मत्संबन्धिनारक्षणेनवयं सहस्रिणं सहस्रसंख्याकं अभीष्टंभनंसने-
मत्सभेपहि तथाशतिनंचवाजं शतसंख्याकं अपरिमितंधनं सनेम युष्मत्कृतेनशतसहस्रपरि-
मितधनादिरूपरक्षणेनवयमपि अर्थिभ्यःसहस्रपरिमितस्यधनस्यसनितारोभवेमेत्यर्थः ॥१३॥

॥ इतिद्वितीयस्यप्रथयेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

प्रातारन्नमितिसमर्चपञ्चमसूक्तंकाशीवतं दानस्यस्तूपमानत्वाद्दानदेवत्वं यावेनोच्यतेसा-
देवतेतिपरिभाषितत्वाद् वैष्टुभं उपइत्यादिकेद्वेजगत्यौ प्रातारत्वंसप्तस्वनयस्यदानस्तुतिरूपजग-
त्प्राथित्यनुक्रमणिका ।

तत्रप्रथमा—

प्रातारन्नं प्रात् रित्वा ऽ धाति तं चि कित्वा न प्रति गृह्या नि धत्ते ।

तेन प्रजां वर्धयमान् आयूरायस्पोपेण स च ते सुवीरः ॥ १ ॥

प्रातरिति । रत्नम् । प्रात्ः ऽइत्वा । ध्धाति । तम् । चिकित्वात् ।

प्रतिगृह्यत् । नि । धत्ते । तेन । प्रक्षाम् । वर्धयमानः । आयुः ।

रायः । पोपेण । स च ते । सुवीरः ॥ १ ॥

अत्रेतिहासमाचक्षते—दैर्घतमसःकक्षीवानामकृपिः ब्रह्मचर्यंचरिष्यन् वेदाभ्यासायगु-
रुकुलेचिरकालपुषित्वाभेदान्गन्धर्वगधीत्यमवानिचचरित्वातेनानुज्ञातः पुनःस्वगृहंमतिप्रयास्यन्म-
ध्येमार्गैरात्रोविश्रान्तः पभावेभावमच्यस्यपुत्रःस्वनयोनामराजा अनुचरैःसहत्रीडमानोऽकस्मा-
त्कक्षीवतोऽन्तिक्रमाससाद् सचरमसाप्रतियुद्धःसहस्रोत्तस्थौ तंचराजापार्णिगृहीत्वा स्वकी-
यमासनमुपवेशास्यसौन्दर्यमवगत्यस्वकन्यापदानमनाःपमच्छ भगवन् कस्यपुत्रःकिंनामात्वमिति
सचष्टुभोमादरंपितरंचस्ववृत्तान्तं आचक्षत् सचराजा संभ्राज्यइत्यवगत्यमुदितमनाः स्वगृहंप्राप्या-
स्मैमपुषुक्ंमारचम्पवत्समात्प्रादिभिःपूजयित्वा सरधादशकन्माःशतंनिष्कानश्वशतंपुंगवानां

शतंगवांपद्युत्तरसहस्रं पुनरेकादशरथांश्चपादात् सचसर्वमनुक्रमेण प्रतिगृह्यदीर्घतमसोन्तिकमा-
 गत्यतस्मैपादर्शापद्य ननुकक्ष्यानामाश्वबन्धनीरञ्जुस्तद्वानृकक्षीवान् अश्वबन्धनं चराज्ञरवोचितं
 अतोऽस्यराजन्यत्वात्प्रतिग्रहो नोपपद्यते याजनाध्यापने चैव विशुद्धाच्चप्रतिग्रह इति स्मरणात् तस्मा-
 द्ब्राह्मणस्यैवाधिकारो न तु क्षत्रियस्येति नैपदोषः यद्यप्यसौ कर्लिङ्गाख्यस्य राज्ञः पुत्रः तथापि तेन क-
 लिङ्गेन स्वयंबृद्धत्वात्पत्योत्पादनाय सामर्थ्यमलभमानेन तदुत्पादनाय पाचितो दीर्घतमाऋषिः उशि-
 ह्नामिकां अपत्योत्पादनाय प्रपितयाराजमहिष्यातिजरटेन मर्हपिणासहरन्तुं लज्जमानया स्ववस्त्राभ-
 रणैरलंकृत्य स्वप्रतिनिधित्वेन प्रेषितामुशिद्धामिकां योषितं दासीमित्यवगत्य मन्त्रपूतेन जलेनाभिषि-
 च्य ऋषिपुत्रीं कृत्वा तया सहरेमे तदुत्पन्नः कक्षीवानामऋषिः एतत्सर्वमस्माभिः पूर्वाध्याये नार्सत्या-
 भ्यामित्यत्र सूक्ते विस्तरणप्रतिपादितम् अतोऽस्य क्षत्रियसंबन्धात्कक्षीवानिति नामोपपन्नं दीर्घतमसः
 परमर्षेरुत्पन्नत्वेन ब्राह्मणत्वात्प्रतिग्रहोऽप्युपपन्न एव इदमादि सूक्तद्वयं स्वनयस्य राज्ञोदानप्रशंसाख्या-
 नप्रतिपादकम् नन्वनुक्रमण्यांस्वनयस्य दानस्तुतिरिति दानतुष्टो भावयन् व्यं तुवाद्येति चोभयत्र स्तो-
 तव्यं भिन्नमेवानुगम्यत इति उच्यते—उत्तरसूक्तस्य प्रथमाया मृचि अधिक्षियतो भाव्यस्येति दातुर्भा-
 वयव्यस्य श्रूयमाणत्वात् तत्प्रथम्यमुपजीव्य पृथगुपात्तं वस्तु तस्तुपितुर्नाम्ना पुत्रस्य व्यवहर्तव्यत्वात्
 तथा जारुद्रास इत्यादौ बहुशः प्रयोगदर्शनात् स्वनयेन दत्ता इति तत्रैव सूक्ते स्वनयस्यापिश्रूयमाण-
 त्वाच्चोभयत्रापि दातृप्रतिग्रहीत्रोरेकत्वेनैकमेव दानप्रशंसारूपं आख्यानमिति प्रसिद्धं सचकक्षीवा-
 नानीतं सर्वपितुर्निवेदयन्परोक्षेणैव दानप्रकारं प्रशंसति स्वनयो नाम राजा प्रातरित्वा प्रातरेवात्मनः
 सकाशमागतः सन्न रत्नं रमणीयं निष्कादिकं प्रातःप्रभातकाले दधाति अस्मत्सन्निधौ स्था-
 पयति ददाति तं स्थापितं सर्वं चिकित्वा चेतनारान् अनुष्टुभित्यवगतवान् प्रतिगृह्यस्वीकृत्य निधत्ते
 पितुः समीपे स्थापयति अनन्तरं तेन दत्तेन निष्कादिना प्रजापुत्रभृत्यादिरूपां वर्धयमानः पोषयन्
 आयुर्जीवितं च वर्धयन् सुवीरः शोभनैः वीरैः पुत्रभृत्यादिभिरुपेतः सन् रायस्पोषेण धनानां पुनः
 पुनः वर्धनेन स चेतसौ राजासंगच्छतामिति तव दातुराशिषं प्रार्थयते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सुगुरंसत्सुहिरुष्यः स्वश्वो वृहदस्मै वय इन्द्रो दधाति ।
 यस्त्वायन्त्वं मुनाप्रातरित्वा मुक्षीजयेत्पदि मुत्सिनाति ॥ २ ॥

सुहृः । अस्तु । सुहृद्विरण्यः । सुहृदश्वः । बृहत् । अस्मै । वयः ।
 इन्द्रः । दधाति । यः । त्वा । आह्वयन्तम् । वसुना । प्रातः । इत्त्वः ।
 मुक्षीजया इव । पदिम् । उत्सिनान्ति ॥ २ ॥

अत्रकक्षीवतःपिता आनीतिनधनेनसंतुष्टोराजानंबहुप्रकारेणाशास्ते असौस्वनयोराजा
 सुगुरसत् शोभनैर्बहुभिर्गोभिः तद्वाभवत् तथा सुहिरण्यः सुहृद्वहिरमणीयैर्धनैस्तद्वाभवत्
 तथा स्वश्वः शोभनैरश्वैस्तद्वाभवत्सन्अस्मैप्रदात्रे राज्ञेबृहत्प्रभूतंवयः अन्नमिन्द्रः परमेश्वरोधर्मदे-
 वता दधातिदधात् ददात् यतोऽयंराजा अस्मैगोहिरण्याश्वानानिवहुसंख्याकानिदत्तवान् अत-
 स्तेषामभिबृद्धिप्रार्थनोचितैव कस्येयमाशीरिति सउच्यते यः योराजा हेमावस्त्वः मातरागामि-
 न्नतिथेषुत्र आयन्तंगुरुकुलादागतंपदिं पथिकंयदृच्छयागन्तारंत्वात्वां वसुना अन्नसाधनेन गवा-
 दिधनेनोत्सिनानि गमनतः उरुष्टंबभ्राति गतिंनिरुणद्धीत्यर्थः प्रतिबन्धेदृष्टान्तउच्यते—मुक्षीज-
 येवपदिं मुच्यमाना सतिबन्धनंजयतीतिमुक्षीजा मृगपक्ष्यादिवन्धनीरज्जुः तथा पाशकोपथाप-
 दिं गंतारं मृगपक्ष्यादिकं उत्सिनानिबभ्राति तथामयाअननुज्ञातमपित्वां गमनंप्रतिबुध्य गवादी-
 षदानादिनापोराजातोपयतिसएवंभवत्विति पदिरितिपदंव्याचक्षणेनयास्केनतदुदाहरणाया-
 यंमघोव्याख्यातः—सुगुर्भवत्सुहिरण्यःस्वश्वोमहच्चास्मैवयइन्द्रोदधातियस्त्वायन्तमनेनप्रातरा-
 गामिन्नतिथेषुमुक्षीजयेवपदिमुत्सिनानि कुमारोमुक्षीजामोचनाच्चसपनाच्चततनाच्चेति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

आयंमद्यसुकृतंप्रातरिच्छन्निष्टेःपुत्रंवसुमतास्थेन ।

अंशोःसुतंपाययमत्सरस्यंक्षपदींस्वर्धयसूनृताभिः ॥ ३ ॥

आयंम् । अद्य । सुकृतम् । प्रातः । इच्छन् । इष्टेः । पुत्रम् ।

वसुंमता । स्थेन । अंशोः । सुतम् । पायय । मत्सरस्यं ।

क्षयत्स्वर्धरम् । वर्धय । सूतृताभिः ॥ ३ ॥

प्रातःपूर्वेद्युःप्रभातकालेऽयं धनं दत्तवान् तस्मिन्नेवकाले मुकृतं शोभनस्पकर्तारं त्वांश्च-
न्प्राप्तुमिच्छन् कदाद्रक्ष्यामीतिकामयमानोऽहं अद्यास्मिन्दिने इदानीं आयं प्राप्तोस्मि अत्रयद्यपि
केवलं प्रातरित्येव श्रुतं न पूर्वेद्युरिति तथापि अद्यायमित्युक्तत्वाद्दार्थापूर्वेद्युःप्रातरिति गम्यते की-
दृशं इष्टेः इष्टस्येष्टसाधनस्य यागस्य वा पुत्रं पुरुत्रातारं पुत्रः पुरुत्राय तद्विव्यासकैः । कर्तारमि-
त्यर्थः केनसाधनेनेतितदुच्यते—वसुमतारथेन सप्तृद्धधनवतारथेन साधनेन यद्वा तेन सहेतिसहा-
र्थे तृतीया किंच तदानीं तेन सप्तृद्धेन धनेनांशोः अंशुमतः बहीरूपस्य मत्सरस्य मादनसाधनस्य सो-
मस्य मत्सरः सोमो मन्दते स्तृप्तिकर्मण इति निरुक्तम् । तस्य सुतं अभिपुतं रसंपायय आत्मानं पायय
इष्टसाधनं सोमयागं कुर्वित्यर्थः कृत्वा च क्षयद्वारं क्षियन्तो निवसन्तो वीराः पुत्रभृत्यादयो यस्य तं-
तादृशां त्वदिष्टसाधनबहुधनप्रदातारं सूतृताभिः प्रियसत्यात्मिकाभिर्वाग्भिः वर्धय सप्तृद्धं कुरु पुत्र-
भृत्यादिवीरैः यथा प्रवृद्धो भवति तथा कामयसेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

उपक्षरन्ति सिन्धवो मयो भुव ईजानं च यक्ष्यमाणं च धेनवः ।

पुणन्तं च पपुंरिं च श्रवस्य वौघृतस्य धारा उपयन्ति विश्वतः ॥ ४ ॥

उप । क्षरन्ति । सिन्धवः । मयः ऽभुवः । ईजानम् । च ।

यक्ष्यमाणम् । च । धेनवः । पुणन्तम् । च । पपुंरिम् । च ।

श्रवस्यवः । घृतस्य । धाराः । उप । यन्ति । विश्वतः ॥ ४ ॥

पूर्वस्यामृच्यानीतेन धनेन सोमयागं कुर्वित्युक्तम् तमेव सोमयागं फलप्रदर्शनेन स्तौति सिन्ध-
वः स्पन्दनशीलाः प्रलुवत्यधाराः सिन्धुः स्पन्दनादिविव्यासकैः । मयो भुवः सुखस्य भावयि-
ष्यः मय इति सुखनाम मयः सुगम्यमितितन्नाम सुपाठात् धेनवः प्रीणयिष्यो गावः ईजानं सो-
मयागं अनुतिष्ठन्तं तथा यक्ष्यमाणं यक्ष्यति प्रपरिर्तं कुर्वन्तं च न केवलं मीजानं अपितु यक्ष्य इत्यध्य-
वसितवन्तमपि उपपेत्य क्षरन्ति स्रवन्ति प्रीणयन्तीत्यर्थः न च पूर्वस्यामृचिसोमं पिबेत्युक्तत्वात्सर्वे-
पांसोमयागानां अग्निष्टोमात्मकज्योतिष्टोमस्य प्रकृतस्य ज्योतिष्टोमेन स्वर्गकामो यजेतेति स्वर्गएव फ-
लत्वेन श्रुतः नगवादि कमिति वाच्यम् स्वर्गवद्गवादि कामनयापि सोमयागस्पकर्तुं शक्यत्वाच्च के-

बलंसोमयागमनुतिष्ठतामेवमहत्फलं अपितुसुकृतसाधनानिकर्मान्तराणि अधितिष्ठतामपिम-
हत्फलमस्त्येवेतिदर्शयति पृणान्तंपितृन्प्रीणयन्तं पपुर्नं प्रीणनशीलं इष्टदातारं प्राणिनः सर्वदाप्री-
णयन्तंचपुरुषं श्रवस्यवोऽन्नमिच्छन्त्यः अन्नसमृद्धिहेतवोघृतस्यधाराः यद्वा घृतकुल्याविश्वतः
सर्वतः उपउपोत्यपन्तिप्रामुवन्ति प्रीणयन्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

नाकंस्यपृष्ठे अधितिष्ठतिश्रितोयः पृणाति स ह देवेपुंगच्छति ।
तस्मात् आपो घृतमर्पन्ति सिन्धवस्तस्माद्द्वयं दक्षिणापिन्वते सदा ॥ ५ ॥
नाकंस्य । पृष्ठे । अधि । तिष्ठति । श्रितः । यः । पृणाति । सः ।
ह । देवेपुं । गच्छति । तस्मै । आपः । घृतम् । अर्पन्ति । सिन्धवः ।
तस्मै । द्वयम् । दक्षिणा । पिन्वते । सदा ॥ ५ ॥

सोमयागप्रशंसाप्रसंगेन सामान्यतोदानमेतदादिभिस्त्रिभिः प्रशंसति यद्वा सोमस्यैवस्तुत-
त्वाद्दक्षिणाशब्दस्य यागएवप्रसिद्धत्वाच्च सूक्तपरिसमाप्तेः सोमयागएवप्रस्तूपते यः योमर्त्यः पृणा-
ति हविरादिदानेन देवादीन्प्रीणाति सनाकस्य कमितिमुखनाम तद्विरुद्धमकं नविद्यते अकंदुः
खंतत्साधनंपापंचेति नाकोद्युलोकः तथाश्रूयते-नवाअमुंलोकंजग्मुपेकिंचनाकमिति । तस्यपृ-
ष्ठेउज्जते उपरिदेशे श्रितं सन्नधिअधिकं आकल्पान्तं विदति यद्वा अधितिष्ठति अधिष्ठापप्रमुखो-
भूवातिष्ठति नकेवलं स्वर्गाश्रयणं किंतु देवेपुमध्यगच्छतिवर्तते स्वयमेव देवो भवतीत्यर्थः
हेतिप्रसिद्धौ तस्मैप्रीणयित्रे पुरुषायसिन्धवः स्यन्दनशीलाः आपः घृतंतेजोवत्सारं अर्प-
न्ति गच्छन्ति रसवत्यो भवन्तीत्यर्थः किंचेयंभूमिरपि दक्षिणासत्यादिफलसंपादनदक्षासवी
सदा सर्वकालं पिन्वते सेचयति तोषयतीत्यर्थः दातुः जीवनसाधनाच्चोदकानि रुचिराणिस-
मृद्धानि भवन्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

दक्षिणावतामिदिमानिचित्रादक्षिणावतां दिविमूर्धासः ।
दक्षिणावन्तो अमृतं भजन्ते दक्षिणावन्तः प्रतिरन्तु आयुः ॥ ६ ॥

दक्षिणाश्वताम् । इत् । इमानि । चित्रा । दक्षिणाश्वताम् । दिवि ।
सूर्यासिः । दक्षिणाश्वन्तः । अमृतम् । भजन्ते । दक्षिणाश्वन्तः ।
प्र । तिरन्ते । आयुः ॥ ६ ॥

दक्षिणावतां बहुविधगोहिरण्यादिरूपदक्षिणाप्रदातृणांइच्छद्दएवकारार्थः तेषामेवार्थे
इमानिभूमौदृश्यमानानिचित्राणिचायनीयानिसूक्चंदनमणिमुक्तादिरूपाणिद्रव्याणि समृद्धानि
भवन्तीतिशेषः किंच दक्षिणावतामेवदिव्युलोकेसूर्यासः सूर्यसंबन्धिनोलोकाः तदनुगृहीताभो-
गावा समृद्धाभवन्ति किंच दक्षिणावन्तएवअमृतंजरामरणरहितंस्थानं भजन्तेसेवन्ते यद्वा दाने-
नापहतपाप्मानआत्मानंविदित्वा अमृतमधिनाशंमोक्षं भजन्ते प्राप्नुवन्ति यज्ञेनदानेनेतिश्रुतेः ।
किंच दक्षिणावन्तएवआयुःप्रतिरन्ते अतिदीर्घंमायुष्यंलभते वर्धयन्ति प्रपूर्वस्तिरतिवर्धना-
र्थः इदितिसर्वत्रसंबध्यते ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

मापृणन्तोदुरितमेनआरन्माजारिपुःसूर्यःसुव्रतासः ।
अन्यस्तेपांपरिधिंरस्तुकश्चिदपृणन्तमभिसंयन्तुशोकाः ॥ ७ ॥ १० ॥

मा । पृणन्तः । दुःइदंत् । एनः । आ । अरन् । मा । जारिपुः ।
सूर्यः । सुव्रतासः । अन्यः । तेषाम् । परिधिः । अस्तु । कः ।
चित् । अपृणन्तम् । अजि । सम् । यन्तु । शोकाः ॥ ७ ॥ १० ॥

अन्वयव्यतिरेकाभ्यांदानंशंसितुमाह-पृणन्तोदेवादीन्हविरादिनापीणयन्तःसन्तः दुरितं
दुष्टंयथाभवति तथाप्राप्तंदुःखंएनःतत्साधनंपापंचमारन् मापामुवन् नकेवलंदातारएव अपितुसूर-
यः देवानांस्तोतारोविद्वांसोमाजारिपुः जरयानजीर्णाभिवेयुः तथासुव्रतासः शोभनरुच्छूचान्द्रा-
यणादिनियमवन्तोऽपिमाजारिपुः तर्हंपामन्योजनःकइतिसउच्यते तेषांदातृणांस्तोतृणांवा-
न्यः तेषोऽन्योयःकोऽपिपुरुषः परिधिः पापस्य परितोधारकोऽस्तु यद्वा अन्योऽन्यः कश्चनपापदेवः
तेषांपरिधिःपरिधिस्थानीयोव्यवधायकोऽस्तु यथाग्नेःपरिधिःस्वयंरक्षःप्रभृतिभिर्वाध्यमानःस्वा-
न्तर्हितमधिंरक्षति तद्वत् अथवा अन्योधर्मविशेषस्तेषांपरिधिः परिधानमस्तु कश्चस्थानीयोऽ-
स्तु तर्हिर्किंमामुयुरिति उच्यते अपृणन्तंदेवादीनपीणयन्तं अदातारंशोकाः चित्तपीडाःतत्साधनाः

पाप्मानः अभिअभिमुखंसंयन्तुसन्त्यवप्रामुवन्तु वयंस्तुखिनोभवेमेत्यर्थः अत्रयद्यपित्तामान्येन दानमात्रंस्तूयते तथाप्यस्यसूक्तस्य स्वनयदानस्तुतिरूपत्वाद्दुःखानिमार्यत्वित्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यप्रथमेशोवर्गः ॥ १० ॥

अमन्दानितिपठंस्तूकम् सप्तैत्यनुवर्तनात्सप्तर्चं आदितःपंचानांकक्षीवानृषिः पृष्ठ्याभावय-
व्यः सप्तम्यारोमशानामब्रह्मवादिनी आदितःपंचानांभावयव्यस्यस्तुतिरूपत्वात्सप्तैवदेवता याते-
नोच्यतइतिन्यायात् अन्ययोःपृष्ठीसप्तम्योस्तुत्ताभावयव्यरोमशयोःसंवादः पृष्ठ्याभावयव्यः सप्त-
म्यारोमशा यद्यपिस्वनेनदत्ताइतिश्रूयमाणत्वात्सप्तैवस्तुत्याभाव्यं तथापिपितृपुत्रयोरभेदात्
आर्कद्रासद्विबत् पितृनाम्न्यवहर्तुंशक्यत्वात्प्रथमायाष्टचिभावयव्यस्येत्युक्तत्वाच्च भावयव्यं
तुष्टोवत्येतदविरुद्धमित्युक्तंपूर्वसूक्तएव आदितःपंचविष्टुभः अन्त्येअनुष्टुभौ तथाचानुक्रान्तं—अ-
मन्दानितिकक्षीवानदानतुष्टः पञ्चभिर्भावयव्यंतुष्टावांत्येअनुष्टुभौ भावयव्यरोमशयोर्दंपत्योःसंवा-
दइति उक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

अमन्दा॒न्स्तोमा॒न्प्रभरे॒मनी॒पासिन्धा॒वधि॑क्षि॒यतो॒भाव्य॑स्य ।
योमे॑स॒हस्र॑म॒र्मिमी॑त॒सवान्॒तूर्तो॑राजा॒श्रव॑इच्छ॒मानः ॥ १ ॥

अम॑न्दान् । स्तोमा॑न् । प्र । भ॒रे । म॒नी॒पा । सिन्धौ॑ । अधि॑ ।

क्षि॒यतः । भा॒व्यस्य॑ । यः । मे॑ । स॒हस्र॑म् । अ॒र्मिमी॑त । स॒वान् ।

अ॒तूर्तः॑ । राजा॑ । श्रवः॑ । इच्छ॒मानः ॥ १ ॥

सिन्धौ सिन्धुदेशे यद्वा लक्षणमासिन्धुतीरे समुद्रतीरे अधिक्षिपतः अधिनिवसतोभा-
व्यस्यभावयव्यस्य तत्पुत्रस्यस्वनेनयस्येत्यर्थः तस्यअमन्दान् अनल्पान् स्तोमान् स्तोत्राणितन्नि-
ष्टबहुविधदानादीनांकीर्तनानि मनीषा मनीषयाप्रियातिशयबुद्ध्या प्रभरे विशेषणसंपादयामि
कस्तस्यविशेषइतिवत्राह—अतूर्तःकेनाप्यहिंसितोयोरामेमदर्थं सहस्रंतत्संख्याकान्सवान्स्-
यन्तेसोमाएष्वितिसवाःसोमयागाः वान्अर्मिमीत संपूर्णधनमदानेन निर्मितवान् किमिच्छन् श्र-

वः सर्वैःश्रूयमाणांकीर्तिमात्मनेइच्छमानः कामयमानः यतोयंआत्विज्याद्युपाधिनाविनाकी-
त्यर्थमेवबहुधनं प्रादात् अतस्तंस्तौमीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

शतंराज्ञोनाधमानस्यनिष्कान्छतमश्वान्प्रयतान्त्सद्यआदम् ।
शतंकक्षीवाँअसुरस्यगोनाँदिविश्रवोजरमततान ॥ २ ॥

शतम् । राज्ञः । नाधमानस्य । निष्कान् । शतम् । अश्वान् ।
प्रयतान् । सद्यः । आदम् । शतम् । कक्षीवान् । असुरस्य । गोनाम् ।
दिवि । श्रवः । अजरम् । आ । ततान् ॥ २ ॥

नाधमानस्य स्वीकर्तव्यमित्युच्चैर्याचमानस्य असुरस्य धनानां निरसितुः दानशीलस्य
राज्ञः स्वतेजसा दीप्यमानस्य स्वनयस्य निष्कान्आभरणविशेषान् इयत्ताविशेषविशिष्टानि
बाहुवर्णानि शतं शतसंख्याकानि शतंसहस्रमित्यपरिमितवचनः अपरिमितान् सद्यः प्रार्थनान-
न्तरमेव कक्षीवानहंआदं आत्तवानस्मि स्वीकृतवानस्मीत्यर्थः तथापयतान्शुद्धान् लक्षणोपेता-
नश्वानध्वगमनसमर्थान्हयान् शतं शतसंख्याकान् आदं आत्तवान् तथा गोनां पुंगवानां बली-
वर्दानामित्यर्थः उचरमद्येस्त्रीगवीनामभिधानात् तेषांशतंआदं एवंप्रदाताराजा दिवि द्युलोके
श्रवः कीर्तिं अजरंशाश्वतींआत्ततान विस्तारितवान् गवादिप्रतिग्रहीताहं स्वर्गेकीर्तिमकरवमि-
त्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

उपमाश्यावाःस्वनयेनदत्तावधूमन्तोदशरथांसोअस्थुः ।
पृष्टिःसहस्रमनुगव्यमागात्सनत्कक्षीवाँअभिपित्वेअह्नाम् ॥ ३ ॥

उप । मा । श्यावाः । स्वनयेन । दत्ताः । वधूमन्तः । दशा ।
रथांसः । अस्थुः । पृष्टिः । सहस्रम् । अनु । गव्यम् । आ । अगात् ।
सनत् । कक्षीवान् । अभिपित्वे । अह्नाम् ॥ ३ ॥

स्वनेयेनदत्ताःश्यावाः तद्वर्णाश्वैर्युक्तत्वात् श्यावाः वधूमन्तः आत्स्वाभिवधूभिःतद्वन्तः
दश एतन्संख्याकाःःरथासोरथाः मामांउपास्थुः उपस्थिताः गव्यशब्दोगोसमूहवाची पट्टिः
सहस्रमनुगव्यं पट्टचधिकंगवांसमूहःअन्वगात् अनुक्रमेणआगतः ततःआत्मानं परोक्षेणब्रवीति
तत्सर्वप्रतिगृह्यार्थकक्षीवान् अह्नादिवसानां मध्येअभिपित्वे संनिहितेऽहनि सनत् स्वीकृतं रथ-
वध्वादिकंस्वपित्रे समर्पयति स्वयंवास्वीकरोति अभिपित्वशब्दआसन्नकालटायावी प्रपित्वशब्दवद्
सच प्रपित्वेअभीकइत्यासन्नस्येतिर्यास्केनेकत्वादासन्नवचनः उपसर्गभेदेऽप्यर्थभिदः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

चत्वारिंशदशरथस्यशोणाःसहस्रस्याग्रेश्रेणिंनयन्ति ।
मदच्युतःकृशनावतोअत्यान्कक्षीवन्तउदमृक्षन्तपञ्चाः ॥ ४ ॥

चत्वारिंशत् । दशरथस्य । शोणाः । सहस्रस्य । अग्रे । श्रेणिम् ।
नयन्ति । मदच्युतः । कृशनावतः । अत्यान् । कक्षीवन्तः । उत् ।
अमृक्षन्त । पञ्चाः ॥ ४ ॥

दशरथस्य दशसंख्याकरथवतः सहस्रस्य सहस्रसंख्याकानुचरोपेतस्य कक्षीवतोगो-
यूथसहस्रस्ववामेपुरस्तात् शोणाः शोणवणेपिताः अश्वाः चत्वारिंशत् एकैकस्यरथस्यचतु-
ष्टयेतनिदशरथानां मिलित्वाचत्वारिंशदश्वाभवन्ति तेषिश्रेणिं पङ्क्तिंआश्रित्यनयन्ति रथानभि-
मतेदेशंमापयन्ति युक्ताश्विनयुक्तात्रधान् श्रेणिं श्रेणीभावंनयन्ति प्रापयन्ति एकैकरथंचत्वा-
रश्वत्वारः पंचयाकारेणवहन्तीत्यर्थः अथतान् कक्षीवन्तः कक्ष्याश्वसंबन्धिनीरज्जुः कक्ष्यारजुर-
श्वस्येनिर्यास्केनेकत्वात् । ताभिरतद्वन्तः यद्वा अंगिरसःपुत्राः सर्वेपिकक्षीवन्तः अथवा कक्षी-
वदनुचराःसर्वेपि छत्रिन्यायेनकक्षीवन्तः पञ्चाघाताघञ्जवन्तःसन्तोमदच्युतोमदस्त्राविणः उहृ-
त्तान् शत्रूणांमदस्यप्यावधिनृत्वा कृशनावतः सुवर्णमयनानाभरणयुक्तान् कृशानमितिहिरण्य-
नाम कृशानंलोहमितिजन्मसुपाठात् सुवर्णाभरणोपेतान् अत्मान् सन्ततगमनशीलानश्वान्
उदृष्टान्त्व अश्वश्रमननितत्वेदापनयनाय उत्कृष्टं भार्जयन्ति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

पूर्वामनुप्रयतिमाददेवस्त्रीन्युक्ताँअष्टाव्रिधाघसोगाः ।

सुवन्धवोयेविश्याँइवव्राअनस्वन्तःश्रवऐपन्तपञ्जाः ॥ ५ ॥

पूर्वाम् । अनु । प्रयतिम् । आ । ददे । वः । त्रीन् । युक्तान् । अष्टौ ।

अरिऽधाघसः । गाः । सुऽवन्धवः । ये । विश्याःऽइव । व्राः ।

अनस्वन्तः । श्रवः । ऐपन्त । पञ्जाः ॥ ५ ॥

इदानीं आनीतंधनंबन्धुभ्योनिवेदयन्नाह हेसुवन्धवः पूर्वांप्रयतिं पूर्वमदानंअनु तमनुसृत्य वक्ष्यमाणानि रथादीनि युष्मदर्थं आददे स्वीकृतवानस्मि यद्वा पूर्वा प्रयतिं प्रदेपरथादिकं अनु दानक्रमेणैव आददे प्रतिगृहीतवानस्मि कानितानीति त्रीनष्टौचयुक्तान् चतुर्भिश्चतुर्भिरश्वैर्धनैर्वा- युक्तात्रथानितिशेषः अत्रसंख्यापृथक्निर्देशोनविवक्षितः तथा अरिधाघसः अरिभिरीश्वरैर्धा- रणीयाः बहुमूल्याअसंख्यातागाश्चाददे अत्रवक्ष्यमाणानि पूर्वं प्रतिगृहीतादधिकानीतियुक्तं पूर्व- मेवपित्रेनिवेदितानां पुनर्बन्धुभ्योनिवेदनासंभवाद् बधूमन्तोदशरथासोअस्थुरिति दशानां र- थानामुक्त्वाद्ब्रचत्रीनष्टावित्येकादशानांवक्ष्यमाणत्वाद्बधुविशिष्टानामन्येभ्योदातुमनुचितत्वाच्चा- न्यानोतियुक्तम् उक्तानामेवानुवदनपक्षेदशवधुयुक्तरथाः एकोधनपूर्णइतिविवेकः उक्ता- नामेवरथादीनांपुनरभिधानं प्रकृतत्वज्ञापनार्थं सर्वेब्राह्मणाभागताः वसिष्ठश्चागतइतिवद् इदानीं परोक्षेणाह सुवन्धवः शोभनाविद्यायोनिबंधनोयेपांतेतथोक्ताः यद्वा शोभनबान्धवोपेताः परस्परमनुरागयुक्ताइत्यर्थः विशः प्रजाः तत्रभवाविश्याः वियन्तइतिवाः व्राताः तकारलोप- श्छान्दसः विशांवातायथापरस्परमनुरागवन्तः तथैवैतेअपीत्यर्थः पञ्जाः अत्रवन्तः अङ्गिरसः सन्तानप्रभवापेसन्ति ते सर्वेसुवन्धवः अनस्वन्तः शकटवन्तः हविर्धानशकटोपलक्षितसोमयाग- यन्तःसन्तः श्रवः सर्वत्रश्रूयमाणांकीर्तिं ऐपन्त इच्छन्ति इच्छन्तु वा तदर्थमाददइतिशेषः॥५॥

अथषष्ठी-

आगंधितापरिगंधितायाकशकैवजङ्गहे ।

ददातिमस्यंयादुरीयाशूलांभोज्यांशता ॥ ६ ॥

आऽगंधिता । परिऽगंधिता । या । कःशकैऽइव । जङ्गहे । ददाति ।

मस्यम् । यादुरी । याशूलाम् । भोज्या । शता ॥ ६ ॥

संभोगायमार्थितोभावयव्यः स्वभार्यारिमशामपौढेतिबुद्ध्यापरिहसन्नाह—भोज्या भोगयो-
ग्येषा आगधिताआसमन्ताद्गृहीता स्वीकृता तथा परिगधिता परितोगृहीताआदरातिशयाय
पुनर्वचनं गध्यगृह्णतेरितियास्कः । यद्वा आगधिता आसमन्तान्मिश्रयन्ती आन्तरं प्रजननेन
बासंभुजादिभिरित्यर्थः । गध्यतिर्मिश्रीभावकमेतियास्कः । पूर्वस्मिन्पक्षेपुरुषस्यप्राधान्यं उत्तर-
स्मिन्स्तुमोषितइतिभेदः कीदृशीसा या जंगहे अत्यर्थं गृह्णाति कदापिनमुंचति अत्यागेदृष्टान्तः—क-
शीकेव कशीकानामस्तूतवत्तानकुली सायथा पत्याराहचिरकालंकीडति नकदाचिदपिविमुंचति
तथैषाअपि किंच भोज्यैषा यादुरीया दुरित्युदकनाम रेतोऽक्षणमुदकं प्रभूतं स्रुतिददातीति या-
दुरी बहुरेतोयुकेत्यर्थः । तादृशीसती याशूनां संभोगानां यशइतिप्रजनननाम तत्संबन्धीनिक-
माणि याशुनिभोगाः तेषांशताशतान्यसंख्यातानि मसंददाति ॥ ६ ॥

अधसप्तमी—

उपोपमेपरांमृशमामेद्वभ्राणिमन्यथाः ।

सर्वाहमस्मिरोमशागन्धारीणामिवविक्रा ॥ ७ ॥ ११ ॥

उपेऽउप । मे । परां । मृश । मा । मे । द्भ्राणि । मन्यथाः ।

सर्वा । अहम् । अस्मि । रोमशा । गन्धारीणाम् । इव । अविक्रा ॥ ७ ॥ ११ ॥

रोमशानामवहस्पतेः पुत्रीब्रह्मवादिनीपरिहसन्तस्वपतिं प्रत्याह—भोःपते मेमां द्वितीयार्थं
चतुर्थी उपोप द्वितीयउपशब्दः पादपूरणः उपेत्य परामृश सम्यक्स्पृश भोगयोग्यामवगच्छेत्यर्थः
यद्वा मेमम गोपनीयमंगंउपोपपरामृश अत्यन्तमान्तरंस्पृश परामर्शाभावशङ्कानिवारयति मेमद-
द्भ्रानि रोमाणिद्भ्राणि मामन्यथाः अल्पानि माबुध्यस्व दभ्रमभ्रं कमित्यल्पस्येतिदभ्रंद्भ्रोतेरि-
तियास्कः । अद्भ्रत्वमेवविशदयति अहंरोमशावहुरोमयुक्तास्मि यतोऽहमीदृशीअतः सर्वा
संपूर्णावपयास्मि रोमशत्वेदृष्टान्तः—गन्धारोणामविकेव गंधारादेशाः तेषांसंबन्धिन्यविजाति-
रिव वदेशस्याभवयोमेपायथारोमशाः तथाहमस्मि यद्वा गन्धारीणां गर्भधारिणीनां स्त्रीणांअ-
विका अत्यर्थतर्पयन्तीयोनिरिव तासां आपसर्वंरोमादिविकर्तनस्यशास्त्रनिषिद्धत्वात् योनिः
रोमशाभवति अतः सोपमोपये यतोऽहमीदृशीअतोमांअपौत्रांमावबुध्यस्वेत्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यप्रथमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

॥ इतिप्रथमेमण्डलेऽष्टादशोऽनुवाकः ॥ १८ ॥

एकोनविंशेनुवाकेसप्तसूक्तानि तत्र अग्निहोतारमितिप्रथमसूक्तमेकादशर्चं दिवोदासपुत्रस्य परुच्छेपस्यार्पं आग्नेयं आत्यष्टं सहिशर्चइत्यस्याः पद्सप्तत्यक्षरातिधृतिः उत्कृत्यभिकृतिसंस्कृति-
विकृत्याकृतिप्रकृतिकृत्यतिधृतिधृत्यत्यष्टिपुचतुरुत्तरशताक्षरमारभ्यचतुर्णांचतुर्णांपरित्यागेनैकैक-
मुकंछन्दोजायते तथासत्यत्यष्ट्यतिधृतीउक्तसंख्योपेतेस्यातां एतत्सर्वंछंदोग्रन्थे चतुःशतमु-
त्कृतिरित्यादिसूत्रैःप्रतिपादितं तथाचानुक्रान्तं—अग्निमेकादशपरुच्छेपोद्वेवोदासिराग्नेयंतुपारु-
च्छेपंसर्वमात्यष्टंतत्रातिधृतिःपठोति । सूक्तस्यविशेषविनियोगोलैंगिकः दशरात्रस्यपष्ठेहनिपा-
तःसवनेप्रस्थितयाज्यानां पुरस्तादन्याकचःकृत्वा प्राकृताभिश्चसहयष्टव्यं तत्राग्नीधस्यैपापथमा
पष्ठस्यप्रातःसवनेइतिखण्डेसूत्रितम्—अग्निहोतारंमन्येदास्वन्तंदध्यद्दहमेजनुपपूर्वोअङ्गिराइति ।

सैपापथमा—

अग्निहोतारंमन्येदास्वन्तंवसुंसूनुंसहंसोजातवेदसंविप्रंनजातवेदसम् ।

यजुर्ध्वयास्वध्वरोदेवोदेवाच्याकृपा ।

घृतस्यविभ्राष्टिमनुंवाष्टिशोचिपाजुह्वानस्यसर्पिपः ॥ १॥

अग्निम् । होतारम् । मन्ये । दास्वन्तम् । वसुम् । सूनुम् । सहंसः ।

जातवेदसम् । विप्रम् । न । जातवेदसम् । यः । ऊर्ध्वया ।

सुह्रदध्वरः । देवः । देवाच्या । कृपा । घृतस्य । विभ्राष्टिम् । अनुं ।

वाष्टि । शोचिपा । अजुह्वानस्य । सर्पिपः ॥ १ ॥

अग्निं सर्वासादेवसेनानांअग्रण्यं यज्ञेष्वग्रंनीयमानंवाहोतारं अस्मद्यागंप्रतिदेवानामा-
ह्वारं यद्वा होमनिष्पादकंहोतारंजुहोतेहेतित्यौर्णवाभइतियास्कः । अग्निमद्यहोतारमवृणीते-
तिश्रुतेः । अग्निमग्रंआवहेतिच अग्नेराह्वातृत्वंप्रसिद्धं अग्निहोतारंमन्येएवंप्रतिविशेषणंमन्यइतिसं-
बन्धः यद्वा यागनिष्पत्तेरेवापेक्षितत्वादेतदेवविधेयविशेषणम् इतराणिवक्ष्यमाणविशेषणानि
स्तुतिपराणि दास्वन्तं अतिशयेनदानवन्तं वसुं सर्वेषां निवासहेतुं सहसःसूनुं बलस्यपुत्रं अग्निः
मन्थनकालेबलेन मध्यमानउत्पद्यतेइतिपुत्रत्वमुपचर्यते जातवेदसं जातानांवेदितारं जातप्रज्ञं जा-
तचलंवा जातवेदशशाब्दोयास्केनबहुधानिरुक्तःअग्नेर्जातवेदस्त्वेष्टान्तः—विप्रंनजातवेदसं जात-
विद्यमेधाविनं ब्राह्मणमिव तंयथावहुमन्यते तथात्वामपिमन्ये स्तोमीत्यर्थः उक्तगुणविशिष्टोयो-

देवः स्वध्वरः शोभनयज्ञवान् यज्ञसम्पत्कनिर्वहन् ऊर्ध्वधाउन्नतघाउत्कृष्टयादेवाच्या देवान्पू-
जयन्त्यादेवान्प्रत्यकयावा रुपाकृपया सामर्थ्यलक्षणया देवान्प्रत्यकपाकृपेति यास्कैः । तेष्यो-
हविर्वहन्बुध्यायुक्तः सन् आजुह्वानस्य आसमन्ताद्भूयमानस्य सर्षपः सरणशीलस्य घृतस्य विले-
पनेन दीप्तस्याज्यस्य विभ्रष्टं विशेषेण भ्राजमानं अनुस्वयमपि वदाज्यं शोचिपाज्वालयावष्टिकाम-
पवेस्वीकरोतीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

यजिष्ठं त्वा यजमाना हुवे मज्येष्ठं मद्द्विरसां विप्रमन्मन्त्रिर्विप्रेभिः शुक्रमन्मन्त्रिः ।

परिज्मानमिव द्यां होतारं चर्षणीनाम् ।

शोचिष्केशं दृषणं यमिमाविशः प्रावन्तु जूतये विशः ॥ २ ॥

यजिष्ठम् । त्वा । यजमानाः । हुवेम् । ज्येष्ठम् । अद्विरसाम् । विप्र ।

मन्मन्त्रिः । विप्रेभिः । शुक्र । मन्मन्त्रिः । परिज्मानम् इव । द्याम् ।

होतारम् । चर्षणीनाम् । शोचिः इकेशम् । दृषणम् । यम् । इमाः ।

विशः । प्र । अवन्तु । जूतये । विशः ॥ २ ॥

हेविप्रमेधाविन् शुक्र दीप्तज्वालाम् यजिष्ठं अतिशयेन यदुत्तमं त्वात्वां यजमानाः यथं यद्वरः
हुवेम आह्वयामः यतो वयं यजामाः यतश्च त्वं यजिष्ठः अतो हुवेमेत्यभिप्रायः कीदृशं त्वां अंगि-
रसां अंगिरोगोत्रोत्पन्नानां मध्ये ज्येष्ठं ज्यायांसं यद्वा अद्विरसां अद्वाराणां मध्ये ज्येष्ठं ज्वालयापुक्त-
त्वात् अद्विरा अद्वारा इति यास्कैः । येद्वारा आसंस्ते अंगिरसो भवन्ति त्र्युतेः । केन साधनेनेति
यदुच्यते—मन्मन्त्रिः मन्मन्त्राधनेः विप्रेभिः विशेषेण मीणयितृभिः मन्मन्त्रिर्ब्रह्मैः यद्वा विप्रेभिर्भे-
धा विभ्रिर्कृत्विग्भिः मन्मन्त्रिर्ब्रह्मैश्च स हि दावयमितिसंबन्धः त्वदाह्वानान्द्वरं परिज्मानं परितो ग-
च्छन्तं द्यामिव सूर्यमिव होतारदेवानामाह्वतारं केपामर्थं चर्षणीनां मनुष्यनामैतत् मनुष्याणां यज-
मानानापर्यं यद्वा चर्षणीनां पूर्वमनुष्याणामेव सतां पश्चाद्यागारिसाधनेन देवत्वमापन्नानां देवानामा-
ह्वतारं तथा शोचिष्केशं केशवदत्यन्तापतज्वालौपेतं दृषणं वर्षितारं कामानां एवं रूपं त्वां विशः
त्वामेव निविशमानाः इमारिराः यजमानरूपाः प्रजाः जूतये स्वर्गाद्यभिमतकृत्प्रमातये मावन्तु म-
कर्षणे मीणयन्तु सादरोत्वां हुवेमेतिसंबन्धः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

सहिपुरुचिदो जसा विरुक्मता दीद्यानो भवति द्रुहन्तरः परशुर्नद्रुहन्तरः ।

वीळुचिद्यस्य समृतौ श्रुवद्वनेव यत्स्थिरम् ।

निष्पहमाणो यमतेनार्यते धन्वा सहानार्यते ॥ ३ ॥

सः । हि । पुरु । चित् । ओजसा । विरुक्मता । दीद्यानः । भवति ।

द्रुहन्तरः । परशुः । न । द्रुहन्तरः । वीळु । चित् । यस्य । समृत्तौ ।

श्रुवत् । वनाद्भव । यत् । स्थिरम् । निःस्पहमानः । यमते । न ।

अयते । धन्वसहा । न । अयते ॥ ३ ॥

सहितएवपूर्वस्तुतएवाग्निः विरुक्मता विशेषेण रोचनवता ओजसा ज्वात्कारूपेण बलेन पुरुचिद-
अत्यधिकमेव दीद्यानः दीप्यमानः द्रुहन्तरः द्रोग्धृणांतरिता निस्वारयिता भवति अस्मात्
द्रोहं कुर्वतां शत्रूणां हिंसको भवतीत्यर्थः तत्र दृष्टान्तः—द्रुहन्तरः द्रोग्धृणां छेदनाय मयुक्तः परशुर्न
परशुरिव सयथा अमोघं हि न स्तितथायमपि किंच यस्मात्तैः सशतौ संगतौ संयोगे वीळुचिद दृढम-
पिपापाणादिकं श्रुवत् गच्छेत् शीर्येत तथा यत्स्थिरं यच्च पर्वतादिस्थिरमचलितं तदपि श्रुवत् वी-
ळु इति दृढनाम वीळु च्यौत्त्रमितितनाम सुपाठात् तत्र दृष्टान्तः—वनेव उदकमिव उदकं यथाग्नि संयो-
गेशुष्यतितद्येत्यर्थः अत्यन्तदृढं स्थिरमपि हि न स्ति अस्मद्द्रोघांशं शत्रुं हि न स्तीति किमु वक्तव्यमित्य-
भिप्रायः किंचायमग्निः निष्पहमाणः शत्रून्निःशेषेणाभिभवन् यमते उपरमते शत्रुपुमघ्ये क्रीडति
तानेव नाशयति तथा कुर्वन्नायते न गच्छति शत्रोः सक्ताशालपलायते तत्र दृष्टान्तः—धन्वसहान धनुषा
शत्रून् अभिभवतीति धन्वसहा धानुष्कः सहते रसुन् छान्दसोऽन्यलोपः सयथा शत्रोरभिमुखं विध्य-
ति न पलायते तद्वदित्यर्थः यद्वा दृढधनुर्वहनक्षमो धन्वसहः अस्मिन्पक्षे पचाद्यच् सुपांसुलुगित्या-
कारः दृढधन्वासनायते न चलति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

दृष्ट्वा चिदस्मानुन्दुर्यथा विदेते जिष्ठाभिराणिभिर्दाष्टवसे प्रयेदाष्टवसे ।

प्रयः पुरुणिगाहते तक्षद्वनेव शोचिषा ।

स्थिराचिदन्नानि रिणात्पोजसा निस्थिराणि चिदो जसा ॥ ४ ॥

दृह्णा । चित् । अस्मै । अनु । दुः । यथा । विदे । तेजिष्ठाभिः ।
 अरणिष्ठाभिः । दाष्टि । अवसे । अग्रये । दाष्टि । अवसे । प्र । यः ।
 पुरूणि । गार्हते । तक्षत् । वनाद्दव । शोचिषां । स्थिरा । चित् ।
 अन्ना । नि । रिणाति । ओर्जसा । नि । स्थिराणि । चित् ।
 ओर्जसा ॥ १ ॥

अस्मैअग्रये दृह्णाचित् दृह्णान्येवसारवन्तिहवींषि अनु अनुक्रमेण प्रतिमर्द्धुःददति
 ददातेदृङ्ङि गाविस्थेतिचित्चोलुक् आवइतिज्ञेजुंस् यजमानाःददति दानेदृष्टान्तः—यथाविदे वि-
 दुषे परमार्थदर्शनेयथाउरुष्टानिधनानिवितरन्तिदानशीलाः यद्वा अयमग्निर्वथाविदेविन्दते
 स्वातिरिक्कंहविदेवैश्वोदातुंलभते स्वीकरोति तथादुरिति विन्दतेश्छान्दसःशपोलुक् लोपस्त-
 आत्मनेपेद्वितितलोपः किंच सोऽग्निस्तेजिष्ठाभिररणिभिः अत्यन्तजोयुक्तैर्मार्गैःयज्ञादिरूपैः
 दाष्टि पूजितःसत् स्वर्गादिकंददाति दाष्टदाने शपोलुक् किमर्थं अवसे तद्रक्षणाय यद्वा ते-
 जिष्ठाभिः अतिशयेनतेजोवद्भिः अरणिभिर्गमनैः इतरदेवानुद्दिश्य यजमानेनदत्तंहविः अवसे
 तेषां स्वीकारायदाष्टिअयमग्निर्ददाति नयति किंच अग्रये इतरदेवताप्रदानसमयेऽपियजमानः
 अग्रये अग्निपीतयेदाष्टिपथमंददाति किमर्थं अवसेरक्षणार्थं यद्ययमन्तःस्यावइतरेश्वो-
 दनमपि स्वयंस्वीकुर्यात् तस्मादग्रयेप्रयाजादिरूपेणददातीत्यर्थः किंच मोग्निः पुरूणिवहूनि
 सामर्थ्यात् यजमानधनादीनिपगाहते प्रविशति प्रविश्यचवाश्यादिरूपयाज्वालया तक्षत्
 तनूकरोति नारायतीत्यर्थः तत्रदृष्टान्तः—वनेव वृक्षादिसमूहानिव वनानियथाप्रविश्यतक्षति दह-
 तितथेत्यर्थः किंचायमग्निः स्थिरास्थिराणिकठिनानिअन्नान्नानिव्रीक्षादीनि ओजसानेजो-
 रूपयाज्वालया नितिरांक्रणाति गच्छतिपचतीत्यर्थः रीगतिरेपणयोः कैयादिकः प्वादीनां-
 ह्रस्वइतिह्रस्वः तथा ओजसास्वकीयेनेतेजसास्थिराणि अपरिहरणीस्निपापानिअग्नित्राणिवा
 निरिणाति निःशेषेणगच्छति नारायतीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथपञ्चमी-

तमस्यपृक्षमुपरासुधीमहिनक्तयःसुदर्शतरोदिवांतरादप्रायुपेदिवांतरात् ।
 आदस्यायुर्ग्रमणवह्वीलुशर्मनसूनवे ।
 मक्तममक्तमवोव्यन्तौअजराअग्रयोव्यन्तौअजराः ॥ ५ ॥१२॥

तम् । अस्य । पृक्षम् । उपरासु । धीमहि । नक्तम् । यः । सुदर्शस्तरः ।
 दिवास्तरात् । अप्रंशुआयुषे । दिवास्तरात् । आत् । अस्य । आयुः ।
 यज्ञाणश्चत् । वीळु । शर्म । न । सुनवे । भुक्तम् । अभक्तम् ॥ अर्वः ।
 व्यन्तः । अजराः । अग्रयः । व्यन्तः । अजराः ॥ ५ ॥ १२ ॥

अस्यअस्मै तंपृक्षं हविलेक्षणमन्नं उपरासुउपरमन्ते आसु हवींपीति उपराः वेदिसमीप-
 भूमयः तासुधीमहिधारयामः अस्पेत्युक्तंकस्पेत्याह—पोग्निःनक्तंरात्री दिवातरात् अहोपि सु-
 दर्शतरः अत्यर्थसर्वेदेशनीयोभवति यतोयंरात्रीसर्वेषुभावेपुतमसावृतत्वाद्दृश्यमानेष्वपि स्वयं
 अत्यर्थमकाशते अतोस्मैधीमहि पुनःऋदिशाय दिवातरात् अह्नःसकाशादेव अमायुषे मगत-
 मायुर्पस्यासौप्रायुः नप्रायुःअमायुः तस्मै असौयोऽस्तमेतिससर्वेषांभूतानांप्राणानादायास्तमे-
 तीतिश्रुतेः । रात्रौसर्वेभावानिद्रयावृतत्वात्प्रायुपइवभवन्ति अयमग्निस्तुसर्वप्राणिप्राणा-
 पहतैःसूर्यस्य रात्रौस्वस्मिन्नेवप्रवेशात्पृष्टायुर्भवति अतोपिधीमहि किंच आत् अतएव
 कारणात् यतोयंसुदर्शतरः यतश्चायमप्रायुः अतःकारणात्अस्यअस्मैतदर्थं आयुर्हविलेक्ष-
 णमन्नं ग्रहणवत् ग्रहणयुक्तमभूत् ग्रहणेदृष्टान्तः—सूनवेपुत्राय पित्रोर्वीळुशर्मदृढं सुखसा-
 धनंगृहंयथा ग्रहणवद्भवतित्येत्यर्थः शर्मंतिगृहनाम शर्मंवर्मेतितन्नामसुपाठात् इदानींआ-
 हवनीयादिरूपेणाग्नेर्वहुत्वमपेक्ष्याह अजराः नित्यतरुणाः एतेअग्रयःभक्तं सेवमानंअभक्तं
 असेवमानंचव्यन्तः एतेप्राणिनःअनुग्राह्याइतिबुद्ध्यमात्राः अवः रक्षन्ति यद्यपिविशेषेणप्राणिनः
 दाहपाकादिद्वारारक्षन्ति तथाप्यस्ति यजमानेष्वतिशयइत्याह—व्यन्तः तैःप्रत्तंहविरश्रन्तः अ-
 जराभवन्ति स्वयंहविषाअजराःसन्तोयजमानानप्यजराङ्कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यमथमेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथपठौ—

सहिशार्धो नमारुतंतुविष्वणिरभ्रस्वतीपूर्वशास्त्रिष्टनिरार्तनास्त्रिष्टनिः ।

आदं ह्वान्याददिर्द्यज्ञस्यंकेतुरर्हणा ।

अधस्मास्यहर्षतोहृषीवतोविश्वेजुपन्तपन्थानरःशुभेनपन्थाम् ॥ ६ ॥

सः । हि । शर्धः । न । मारुतम् । तुविध्वनिः । अमस्वतीपु ।
 उर्वरासु । इष्टनिः । आर्तनासु । इष्टनिः । आदत् । ह्व्यानि ।
 आश्द्रदिः । यज्ञस्य । केतुः । अर्हणां । अध । स्म । अस्य । हर्षतः ।
 हर्षीवतः । विश्वे । जुपन्तु । पन्थाम् । नरः । शुभे । न । पन्थाम् ॥६॥

सहि सएव स्तुत्यतयाप्रसिद्धएवाग्निः तुविष्वणिः तुवीतिवहुनाम उरु तुवीतितन्नामसु
 पाठात् बहुस्वनिः प्रभूतध्वनियुक्तोवर्तते अत्यन्तज्वलितेग्रीवामुसंपर्कात् भुग्भुगितिध्वनिरु-
 त्पद्यते प्रज्वलतीत्यर्थः ध्वननेष्टान्तः—मारुतशर्धोन मरुतसंबन्धिवलमिव मरुतांसमूहोयथा
 ध्वनति तथेत्यर्थः कुत्रेतिवदुच्यते—अमस्वतीपु खननमोक्षणादिकमोपेतासु अमइतिकर्मनाम
 अमोदंसइवित्वनामसुपाठात् उर्वरासुउरुवरणयुक्तासुश्रेष्ठासु वेदिभूमिषु कीदृशोयं इष्टनिः यष्टव्यः
 औणादिकोनिक् तुगागमश्च किंच आर्तनासु आर्तान्करोति आर्तयति आर्तयन्तीत्यार्तनाः
 पृतनाः तासु ष्यासभ्रन्थोयुच् वृपादित्वादाद्युदात्तत्वं तासांजयायइष्टनिः इष्टव्यः यष्टव्योवा
 किंच एवंस्वनमन्त्रिःह्व्यानि आज्यपुरोडाशादीनिआद्व अत्ति भक्षयति छान्दसोलुक् यद्वा
 आइपूर्वाद्ददातेराडोयमहनइतिव्यत्ययेनात्मनेपदाभावः गातिस्थेतिस्तिचोलुक् छान्दसोह्रस्वः
 केवलादेववाछन्दस्यपिदृश्यतइत्यनजदेरध्याडागमः अतएवानवग्रहः सएवविशेष्यते आददिः
 सर्वत्रहविरादानशीलः तथा यज्ञस्यकेतुः प्रज्ञापकः केतुम्यानीयोवा अर्हणापूजनीयः सुषां-
 सुलुगितिसोराकारः प्रत्ययाद्युदात्तत्वंछान्दसं किंच अधानन्तरं हर्षतः हविर्भक्षणादत्यन्तहर्ष-
 युक्तस्य यद्वा अभिमतफलदानेनयजमानान्हर्षयतः हर्षीवतः आज्यस्वीकारेणहर्षयुक्तस्या-
 ग्नेः पन्थां पन्थानंमार्गंविश्वेसर्वमनुष्याः जुपन्तअग्नीणयन् असेवन्तवा किमर्थं शुभेशुभाय
 शोभनायपेहिकामुष्मिकफलदस्याग्नेरेवमार्गसर्वेअनुगच्छन्ति अग्निमेवप्रीणयित्वासाधयन्ति मा-
 गांश्रयणेष्टान्तः—यथालोकेनरोमनुष्याः शुभेशोभनायसुखपाप्तये पन्थानंसर्वेभन्तव्यनिर्भयं
 मोढमार्गमिवा ६ ॥

अथसप्तमी—

द्वितापदींकीस्तासोअभिद्यवोनमस्यन्तउपवोचन्तभृगवोमध्वन्तोदाशाम्
 गवः । अग्निरीशिवसूनांशुचिर्योर्धाणरेवाम् ।
 प्रियाँअपिर्धोर्वनिपीष्टमेधिरुआवनिपीष्टमेधिरः ॥ ७ ॥

द्विता । यत् । ईम् । कीस्तासः । अभिऽद्यवः । नमस्यन्तः । उपवोचन्त ।
 भृगवः । मध्वन्तः । दाशा । भृगवः । अग्निः । ईशे । वसूनाम् । शुचिः ।
 यः । धर्णिः । एषाम् । प्रियान् । अपिऽधीन् । वनिपीष्ट । मेधिरः ।
 आ । वनिपीष्ट । मेधिरः ॥ ७ ॥

यद्यं द्विता द्विपकारंश्रौतस्मार्तभेदेनद्वित्वमापन्नं यद्वा उपलक्षणमेतत् आहवनीयादि-
 रूपेणानानाविधं यद्वा द्विता द्विविधायपेहिकाभुम्भिकफलाय उभयाय विभक्तेराजादेशः ई ईम-
 मग्निं कीस्तासः कीर्तनं कुर्वन्तःस्तोतारः पचाद्यच्छान्दसंसत्वं अभिद्यवः अभितोद्योतमानाः
 नमस्यन्तः नमस्कारोपलक्षितमुपस्थानं कुर्वन्तो भृगवः भृगुगोत्रोत्पन्नमहर्षयः उपवोचन्त उपे-
 त्यन्नुवन्ति किं कुर्वन्तः दाशादानेन निमित्तभूतेन हविर्दानार्थमध्वन्तः अरणीभ्यामग्निमन्थनं कुर्व-
 न्तः तथा भृगवः भ्रष्टरोहविपांपासानांवा किंचाग्निः शुचिर्दत्तः धर्णिः धारणकुशलोऽयमग्निः
 एषां दीयमानानां वसूनां हविलक्षणानां ईशे ईष्टे समर्थो भवति लोपस्तआत्मनेपदेऽप्यितिलोपः यद्वा
 एषां दृश्यमानानां मणिमुक्तादीनां वसूनां ईशे प्रदातुमिति शेषः किंचायमग्निः मेधिरः मेधोपज्ञः तद्वा-
 न् स्वयंपृष्टव्यत्वेन प्रधानभूतः सन् प्रियान्स्वपीतिहेतून् आज्यादीन् अपिधीन्पर्याप्तिपर्यन्तं द-
 चान् वनिपीष्टसंभक्तवान् संभजतांवा तथा मेधिरः मेधावान् असौ आवनिपीष्ट अन्यदेवताकेष्व-
 पियज्ञेषु स्वयमाज्यभागप्रयाजादिरूपं हविः संभजते ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

विश्वासां त्वा विशां पतिं हवामहे सर्वासां समानं दम्पतिं भुजे सत्यर्गिर्वाहसं भुजे

अतिथिमानुपाणां पितुर्नयस्यां सया ।

अमी च विश्वे अमृतांस आवयो हव्या देवेष्वावयः ॥ ८ ॥

विश्वांसाम् । त्वा । विशाम् । पतिम् । हवामहे । सर्वासाम् ।

समानम् । दम्पतिम् । भुजे । सत्यर्गिर्वाहसम् । भुजे । अतिथिम् ।

मानुपाणाम् । पितुः । न । यस्य । आसया । अमी इति । च ।

विश्वे । अमृतांसः । आ । वयः । हव्या । देवेषु । आ । वयः ॥ ८ ॥

विश्वासां सर्वासांविशां प्रजानांयजमानानां पतिंअभिमतफलदानेन पालकंहवामहे आह्वया-
मः नकेवलंयजमानानां किंतुसर्वासांप्रजानां समानं एकरूपं दहनपचनाद्युपकारस्यसर्वेषां
समत्वात् तथा दंपतिंगाहैपत्यरूपेण गृहस्यपालकं दमइतिगृहनाम दमेकृत्तिरितितन्नामसुपाठात्
अकारलोपश्छान्दसः किमर्थं भुजे भोगायहवामहे आह्वयामःपुनः सएवविशेष्यते सत्यगिर्वाहसं
यथार्थंभूतानांअविसंवादिफलाणांस्तुतिरूपाणांगिरांविठारं यद्वा गिरोमन्नरूपावहन्तीतिगिर्वा-
हसःऋत्विजः सत्याअविसंवादिफलागिर्वाहसोयस्यतं तादृशंहवामहइतिशेषः वहिहाधा-
ञ्ज्यइत्यसुत्रं णिदित्यनुवृत्तेरुपधावृद्धिः पुनःकीदृशं मानुषाणां मनुष्याणांअतिथिं अतिथि-
वत्सूज्यं दशांदितियिमपेक्षयागन्तारंवा किंचास्याग्नेः आसयासमीपे आसेत्यन्तिकनाम आसा-
अम्बरमिति तन्नामसुपाठात् तत्समीपे अमीचविश्वे अमृतासः हविर्भोकृत्वेन प्रसिद्धाः सर्वे
देवाअपि आच आगच्छन्ति उपसर्गवशाद्योग्यक्रियाध्याहारः किमर्थं वयः हविलंक्षणान्म-
दिश्यअग्निमुखादेवेतरेभ्योदीपमानत्वात् तत्रदृष्टान्तः—पितुर्न पितुरन्तिकेपुत्रादयोपथान्नाद्यर्थं
आगच्छन्ति तद्वा किंच वयः नेतारऋत्विजोपि देवेपुइतरेष्विज्यमानेषुमध्ये हव्या हवींषि
आददत्यग्रये वेतैरीणादिकोडिः विचिवागुणः ॥८॥

अथनवमी—

त्वमग्नेसहसासहन्तमःशुष्मिन्तमोजायसेदेवतातयेर्यिनर्देवतातये ।
शुष्मिन्तमोहितेमदोद्युष्मिन्तमउतऋतुः ।
अधंस्मातेपरिचरन्त्यजरश्रुष्टीवानोनाजर ॥ ९ ॥

त्वम् । अग्ने । सहसा । सहन्तमः । शुष्मिन्तमः । जायसे ।
देवतातये । र्यिः । न । देवतातये । शुष्मिन्तमः । हि । ते । मदः ।
द्युष्मिन्तमः । उत । ऋतुः । अधं । स्म । ते । परि । चरन्ति । अजर ।
श्रुष्टीवानः । न । अजर ॥ ९ ॥

हेअग्नेत्वंसहसावलेन सहन्तमः अतिशयेनशत्रूणामभिभविता तथा शुष्मिन्तमः अतिशयेन
तेजस्वीजायसे सहैरीणादिकःकनिन् नादस्येतिनुद् किमर्थं देवतातये देवानांविस्तारमुक्ता-
यपागाय तदर्धयज्ञनामैतद् यद्वा उक्तगुणविशिष्टःसन्नजायसे अरण्योरुपग्रहसे यत्तार्थत्वेद-

एतन्तः—रथिनैर्देवतातये धनं यथायज्ञार्थमुत्पद्यते तथाचोक्तं यज्ञार्थद्रव्यमुत्पन्नमिति किंच ते त्वमदः आग्न्यस्वीकारजनितोहर्षःशुभ्रिन्तमःअतिशयेनबलवान् हिशब्दःप्रसिद्धौ आग्नेनाग्ने-
र्मदोभवतीतिप्रसिद्धं उत अपिच तेऋतुः कर्मविशेषोऽपि द्युभ्रिन्तमःयशोयुक्तःअन्नयुक्तोवात्स-
ल्य द्युभ्रंयोततेर्यशोवाभवेतियास्कः । अध अतःकारणात् अजर हेजरारहिताग्ने तेषांपरिचरन्ति
यजमानाः तत्रदृष्टान्तः—श्रुष्टीवानोन इताइव तेयथावार्ताविशेषप्रदानेनराजानंसेवन्ते तद्वत् छन्द-
सीवनिपावितिवनिष् छान्दसंप्रत्ययाद्युदात्तत्वम् अजरभक्तानामजरयितुः अन्तर्भावितप्रथया-
त्सचाद्यच् यद्वा अजर अस्तोतः जरास्तुतिः असौनकस्यापिस्तोताभवति किंतु सर्वैःस्वयंस्तुत्ये
वाटशंत्वांपरिचरन्तीत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथदशमी—

प्रवोमहेसहसासहस्रवतउपवृधेपशुपेनाग्रयेस्तोमोवभूत्वग्रये ।
प्रतियदीहविष्मान्विश्वासुक्षामुजोगुवे ।
अग्रैरेभोनजरतऋपूणांजूर्णिर्होतऋपूणाम् ॥ १० ॥

प्र । वः । महे । सहसा । सहस्रवते । उपःऽवृधे । पशुससे । न ।
अग्रये । स्तोमः । वभूनु । अग्रये । प्रति । यत् । ईम् । हविष्मान् ।
विश्वासु । क्षामु । जोगुवे । अग्रैः । रेभः । न । जरते । ऋपूणाम् ।
जूर्णिः । होता । ऋपूणाम् ॥ १० ॥

हेउद्गात्रादयःस्तोतारः वीयुष्माकंसंविश्विस्तोमः स्तोत्रेअग्रयेप्रवभूनु प्रीणयितुंसमर्थंभव-
त् छान्दसःशपःश्रुतः अत्वंचाग्न्यासस्य भूसुवोस्तिडीतिगुणाभावःकीदृशायाग्रये महिमहतेपू-
ज्याय सहसा पराभिभवसामर्थ्येन सहस्रवते तद्वदे उपवृधे उपःकालेप्रबुध्यमानाय अहरादी-
नांपत्यादिपूषसंख्यानमितिरुत्वं पशुपेपशुफलदाय नशब्दोऽन्नापिशब्दार्थः यद्वा पशुपेपशुमदा-
त्रेभभनेयथास्तुतिःक्रियतेतद्वत् किमर्थमितितदुच्यते—ईएनमार्तिप्रति लक्ष्मीरूपहविष्मान् घृ-

तादिमवृद्धहविर्युक्तोयजमानः विश्वासुक्षासु सर्वासुनिवासभूतासुवेदिभूमिषु जोगुवे अत्यर्थगच्छ-
ति गुवतेर्यद्भुगन्ताच्छान्दसोऽसिद् व्यत्ययेनात्मनेपदं अमघ्रेइतिपर्युदासादामभावः क्षेतिभूनाम
क्षाक्षामेति तन्नामसुपाठव ऋपूर्णां आगन्तृणां देवानांमध्येऽष्टमग्निं जूर्णिः स्तुतिकुशलोहोता
अग्ने इतरदेवैभ्यः पूर्वजरतेस्तौति तत्रहृष्टान्तः—ऋपूर्णांमहतांधनवतां अग्नेरेभोन बन्दीव ऋपीग-
तौ औणादिकः कुपत्ययः नामन्यतरस्यामितिनामउदात्तत्वम् यद्वा ऋपूर्णामित्येतद्धोत्वविशेषणं
ऋपूर्णांज्ञानवतांमध्येऽष्टोपहोतेत्यर्थः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

सनोनेदिष्टदृशानआभ्रामेदेवेभिःसचनाःसुचेतुनामहोरायःसुचेतुना ।
महिंशविष्टनस्लधिसंचक्षेभुजेअस्यै ।
महिंस्तोत्रभ्योमघवन्सुवीर्यमर्थीरुग्रोनशर्वसा ॥ ११ ॥ १३ ॥

सः । नः । नेदिष्टम् । दृशानः । आ । भ्र । अग्ने । देवेभिः ।

सचनाः । सुचेतुना । महः । रायः । सुचेतुना । महिं । शविष्ट ।

नः । रुधि । समृचक्षे । भुजे । अस्यै । महिं । स्तोत्रभ्यः ।

मघवन् । सुवीर्यम् । र्थीः । उग्रः । न । शर्वसा ॥ ११ ॥ १३ ॥

हेअग्ने सत्वनोनेदिष्टं अत्यन्तसमीपेदृशानः वेद्यादीमत्वेनदृश्यमानः देवेभिः सचनाः इतरै-
र्देवैः समानान्नः अग्निपुत्रेनैवइतरेषांहविःस्वीकारात्समानान्नत्वं सुचेतुनाशोभनेनचेतनेनचेतसा
वापुनस्तदेवविशेष्यते सुचेतुना शोभनचेतोवतामया औणादिकउः बहुमीहौनञ्जुग्भ्यामित्युत्त-
रपदान्तोदात्तत्वम् युक्तेन त्वदायत्तेप्यनुग्रहयुक्तेनेत्यर्थः तादृशस्त्वमहः पूजनीयानि रायोध-
नानि आभ्र अस्माकमाहर हेअग्ने शविष्टबलवन् नः अस्मभ्यं महिमहवअन्नं महतीकीर्तिं
वा रुधि कुरु संपादय शविष्टेतिसंशोधितत्वान्चेदेवमार्थ्यतइतिगम्यते किमर्थंसंचक्षे सम्प्यदर्श-
नीयत्वाय अस्यै अस्याः पृथिव्याः संपन्धिनेभुजे भोगाय यद्वा संचक्षे भुजइतिसामानाधिकर-
ण्यं सम्प्यदर्शनीयापभोगापेत्यर्थः नकेवलंयजमानेभ्योऽस्मभ्यमेव अपितुस्तोत्रभ्यः स्तोत्रकर्तृ-
भ्योऽपि हेमघवन्नवन्नग्ने महिमव सुवीर्योभनपुत्रभृत्याद्युपेतंधनंशोभनसामर्थ्यवा रुधिकुरु

किंच शवसावलेनयुक्तः सन् मथीः अस्मद्विरोधिनाशाय लुङि ह्यंतक्षणेतिवृद्धिप्रतिषेधः कारुपक्षे औणादिकईकारः आद्युदानश्छान्दसः यद्वा मथीर्मथनवांस्त्वं अस्मदर्थशवसावलेन युक्तोभवेतिशेषः तत्रदृष्टान्तः—उग्रोनशवसा यथाकश्चित्कूरः शवसावलेनमथीर्भवति तद्वत् ॥ ११ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यप्रथमेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अयंजायतेत्यष्टर्चद्वितीयं सूक्तम् अयंजायताष्टावित्यनुक्रमणिका परुच्छेपः ऋषिः सर्वमात्मप्रमित्युक्तत्वात्पृष्टिश्छन्दः आग्नेयंत्वितिशब्दस्योक्तत्वात् इदमादिर्मन्त्राग्नेयं पृष्टयस्यपृष्टेहनिपतत्सूक्तमाज्यशस्त्रत्वेनविनियुक्तं सूत्रित्वं च पृष्टस्येतिस्त्रण्डे—अयंजायतमनुषोऽधरीमणीत्याज्यमिति ।

त्रेयंमथया—

अयंजायतमनुषोऽधरीमणिहोतायजिष्ठउशिजा मनुव्रतमग्निः स्वमनुव्रतम् ।
विश्वश्रुष्टिः सखीयते रयिर्विश्वश्रवस्यते ।
अदब्धोहोतानिपददिळस्पदेपरिधीतइळस्पदे ॥ १ ॥

अयम् । जायत । मनुषः । धरीमणि । होता । यजिष्ठः । उशिजाम् ।
अनु । व्रतम् । अग्निः । स्वम् । अनु । व्रतम् । विश्वश्रुष्टिः ।
सखिद्यते । रयिः इव । श्रवस्यते । अदब्धः । होता । नि ।
सदत् । इळः । पदे । परिधीतः । इळः । पदे ॥ १ ॥

अयमग्निमनुषोमनुष्यस्य अध्वर्योः सकाशात् धरीमणि अतिशयेनधारके अरणिद्वये जायत अरणिमन्यनेनोत्पन्नः कीदृशोयं होता देवानामाह्वाता यजिष्ठः अतिशयेनयद्व्रतमः किमर्थमुत्पन्नइतिचेत् उशिजाफलस्यकामयितृणां यजमानानां व्रतंसोमयागादित्त्वंकर्मअनुलक्षी-
छत्य नकेवलंपरार्थमेवअपितुस्वार्थमपि स्वंव्रतमनु स्वकीयंहविःस्वीकारादित्त्वंकर्मानुलक्ष्य
पुनः सपवविशेष्यते विश्वश्रुष्टिः विश्वविपयकर्मत्वात् कस्मैसखीयते सखित्वमात्मनइच्छते तथा

श्रवस्यते अतिप्रसिद्धानामात्मनइच्छते यजमानाय रयिरिवधनस्थानीयोभवति धनंपथात्त-
 र्ह्यं अन्नसमृद्धिं च साधयति तद्दृश्यमग्निरपितस्मैद्वयं साधयतीत्यर्थः किंचायमग्निः इच्छेदे
 इहायाभूम्याः पदे अन्त्यलीपश्छान्दसः धरीमणि सारभूतेस्थानेवेदिरूपे वेदिमाहुः परम-
 न्तं पृथिव्या इति श्रुतेः । एतावतीवैपृथिवीर्यावतीवेदिरिति च । पुनस्तदेव विशेष्यते इडस्पदे इडा-
 देवतायामनोःपुत्र्यागोरूपायाः इडोपह्वानमब्रप्रतिपादितायाः पदेपादन्यासप्रदेशे इडावैमान-
 वीयज्ञानूकाशिन्यासीद्वितीडायाः पदेघृतवतिस्वाहेतिचश्रुतेः । निपदव निपीदति कीदृशोप-
 मग्निः अदब्धः केनाप्यर्हिसितः होता होमनिष्पादकः परिवीतः ऋत्विग्भिः परिधिभिर्वापरितो-
 वेष्टितः एवंभूतः सन् निपदव ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तं यज्ञं साधुमपि वातयामस्पृतस्यं पथानमंसाहृविष्मता देवताताहृविष्मता ।
 सनं ऊर्जामुपाभृत्य अया रूपान्जूर्यति ।
 यं मातरिश्वा मनवे परावतो देवं भाः परावतः ॥ २ ॥

तम् । यज्ञं साधुम् । अपि । वातयामसि । ऋतस्यं । पथा ।

नमंसा । हृविष्मता । देवताता । हृविष्मता । सः । नः ।

ऊर्जाम् । उपआभृति । अया । रूपा । न । जूर्यति । यम् ।

मातरिश्वा । मनवे । परावतः । देवम् । भारिति भाः । परावतः ॥ २ ॥

यज्ञसाधयत्तस्यसाधकं साधतेः किपि रुदुत्तरपदमरुतिस्वरत्वं तमग्निवेद्यांस्थापितं अपि वा-
 तयामसि अपिःसंभावनार्थः आपरितोपसंवेयामहे वातमतिमुत्तसेवनयोः चौरादिकः इदन्तोमसिः
 केनोपायेनेवितदुच्यते—ऋतस्यपथायागस्वमार्गेण यागानुष्ठानेन यज्ञेनदेवेभ्यइतिश्रुतेः । यज्ञे-
 नदेवस्वमहतीप्रीतिर्भवति यद्वा ऋतस्ययज्ञस्य पंथामार्गस्तीर्थारुह्यः पूर्वंगोत्करमपरेणप्रणीता-
 इत्यादिसूत्रोक्तः तेनमार्गेणगत्वापुनः केन हृविष्मता आज्यादिप्रदेयद्रव्यवता नमसा नमस्का-
 रोपसङ्गणेन स्तोत्रेणोपस्थानेनवातदुभयेनेत्यर्थः कुत्रेवितदुच्यते हृविष्मताहृविष्मति आज्यपु-

रोडाशादिवहुहविर्युकेदेवतातादेवानांविस्तारयुकेयज्ञे किंच सोमिः नोऽस्मत्संबन्धिनां ऊर्जा-
मन्नानांहविलेक्षणानांउपाधृति उपाहरणेवत्स्वीकारविषयेउपाहुपसृष्टाद्धरतेःकिन् ह्यग्रहोर्भेद-
विभक्तं सुषांसुलुगितिसप्तम्पादुक् तादौचेत्यनन्तरस्यगतेऽभ्ररुतिस्वरत्वम् अयाकृपा अनया
सान्ध्यंलक्षणयाकल्पनया हविःस्वीकरणरूपया नजुषति यज्ञसमाप्तिपर्यन्तंनश्यति अजरो-
वर्तवइत्यर्थः तद्वत्पुक्तंकइत्याह—यमग्निदेवंद्योतनशीलंमावरिश्वाअन्तरिक्षसंचारी वायुः पूर्वं
मनवेमनोरथायपरावतः अतिदूरंगतवतः आदित्याव भाः अभासीव औचित्येनभूमौस्थापित-
वानित्यर्थः तद्वत्परावतः दूराद्देवंअग्निं अस्मदेवयजनंप्रतिस्थापयत्वित्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

एवेनसद्यःपर्येतिपार्थिवंमुहुर्गीरेतोवृषभःकनिऋददधद्रेतुःकनिऋदत् ।
शतंचक्षाणोअक्षभिर्देवोवनेपुतुर्वणिः ।
सदोदधानुपरिपुसानुव्वग्निःपरिपुसानुपु ॥ ३ ॥

एवेन । सद्यः । परि । एति । पार्थिवम् । मुहुःऽग्नीः । रेतः । वृषभः ।
कनिऋदत् । दधत् । रेतः । कनिऋदत् । शतम् । चक्षाणः । अक्षदृष्टिः ।
देवः । वनेषु । तुर्वणिः । सदः । दधानः । उपरेषु । सानुषु । अग्निः ।
परिषु । सानुषु ॥ ३ ॥

अयमग्निः एवेनगमनसाधनेनगमनेनवासद्यः अस्मदाह्वानानन्तरंपार्थिवंपृथिवीसंबन्धि-
स्थानं वेदिलक्षणमेवपरिपरितः यद्वा आभिमुख्याधोवापर्येति गच्छति कीदृशोऽग्निः मुहुर्गीः
सर्वदागीपमानः रेतः रेतःशब्देन तत्कार्यं हवीरूपमन्नमुच्यते तद्वान्मावर्धीयोलुप्यते वृषभःकामा-
नांवर्यिता कनिऋदत् शब्दयन्पर्येति पुनःसएवविशेष्यते रेतोदधत् आज्यादिस्वीकारेणअत्य-
धिकंसामर्थ्यंदधानः कनिऋदच्छब्दयन्पर्येतीतिशेषः पुनः सएवविशेष्यते अयमग्निर्देवः वने-
पुस्तंभजनेषु स्तोत्रेषु निमित्तभूतेषु अक्षभिः अक्षस्थानीयाभिर्ज्वालाभिः शतंचक्षाणः सवेतः
मकाशमानः यद्वा ज्वालोत्कर्षेण यजमानेनरुवं शतगुणितंप्रव्यापयन् तथातुर्वणिः शीघ्रग-
न्ताशत्रूणांहिसकोवा तुर्वणिस्तूर्णवनिरितिगार्स्कैः । किंच सानुषुसमुच्छ्रितेषु सानुसमुच्छ्रि-

संभवतीति यास्कः । तेषु जपरेषु उपरमन्ते एष्वग्नय इति उपराधिष्ययाः यजमानगृहावा तेषु स दो-
दधानः स्थानंधारयमाणोऽग्निः सद्यः पर्येतीति पूर्वान्वयः किमर्थं परेषु कृष्टेषु सानुपुसमुच्छ्रि-
तेषु कर्मसु हविष्पुवानि पित्तभूतेषु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

ससुकृतुः पुरोहितो दमेदमे प्रियज्ञस्याध्वरस्य चेतति कत्वा यज्ञस्य चेतति ।
कत्वा वेधा इपूयते विश्वाजातानि पस्पशे ।
यतो घृतश्रीरतिथिरजायत वह्निर्वेधा अजायत ॥ ४ ॥

सः । सुकृतुः । पुरःऽहितः । दमेऽदमे । अग्निः । यज्ञस्य । अध्वरस्य ।
चेतति । कत्वा । यज्ञस्य । चेतति । कत्वा । वेधाः । इपूयते ।
विश्वा । जातानि । पस्पशे । यतः । घृतश्रीः । अतिथिः ।
अजायत । वह्निः । वेधाः । अजायत ॥ ४ ॥

सोऽग्निः सुकृतुः शोभनकर्मा पुरोहितः पुरोधायमाणः यद्वा पुरोहितवद्यामनिर्वाहकः
सन् दमेदमे तत्तद्यजमानगृहे सर्वेषु देवयजनेषु वा अध्वरस्य नाशरहितस्य फलप्रदस्य यज्ञस्य तदर्थं
चेतति जानाति मनुष्यत इत्यर्थः किंचायं यजमानोऽपि कत्वा शोभनेन कर्मणा यज्ञस्य चेतति क-
संब्यतामेव जानाति किंचायमग्निरपि कत्वा प्रकृष्टेन कर्मणा वेधाः विविधानां फलानां कर्ता सन्
इपूयते इष्यत इतीपुरन्तमागमनं वा तदिच्छते यजमानाय तदर्थं विश्वाजातानि सर्वाणि
संपादितानि हविरादीनि पस्पशे अत्यर्थं स्पृशति स्वीकरोति यतोयं घृतश्रीः घृतं सवमानः
अतिथिः अतिथिवत्पूज्यश्च अजायत उत्पन्नः यतः कारणाद्भूतमत्यर्थं सवमानः प्रबृद्धो भवत्
अतः स्पृश इत्यर्थः एवमग्नौ प्रबृद्धे सति यजमानोपि वह्निः हविषां बोद्धा वेधाः विविधस्य फ-
लस्य कर्ता उत्पादयिता अजायत समर्थोऽभवत् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

ऋत्वायदस्पृतविषीपुपृञ्चतेग्रेखेणमरुतांनभोज्येपिरायनभोज्या ।
सहिष्मादानमिन्वतिवसूनांचमज्मना ।
सर्नखासतेदुरितादभिद्भुतःशंसादघादभिद्भुतः ॥ ५ ॥ १४ ॥

ऋत्वा । यत् । अस्थ । तविषीपु । पृञ्चते । अग्नेः । अवेन ।
मरुताम् । न । भोज्या । इपिरायं । न । भोज्या । सः । हि । स्म ।
दानम् । इन्वति । वसूनाम् । च । मज्मना । सः । नः । आसते ।
दुःःदतात् । अभिद्भुतः । शंसात् । अघात् । अभिद्भुतः ॥ ५॥१४॥

यद्यस्मात्कारणात्सर्वेयजमानाः ऋत्वाप्रकृष्टेनकर्मणा हविःप्रदानादिरूपेण अस्याग्नेः त-
विषीपु प्रबलासु ज्वालासु अवेन तृमिनिमित्तेनभोज्या भक्ष्याणि पुरोडाशादीनि पृञ्चते मि-
श्रयन्ति तविषीतिचलनाम तविषीरुष्ममिति तन्नामसुपाठात् तत्रदृष्टान्तः-मरुतांनभो-
ज्या वापूनांसंबन्धोनिवीहाद्यन्तानीव वायुपुषेचंनिर्भिद्यवृष्टिजनयत्सुसत्सुसत्यादिद्वारात्रीहा-
दिभोज्यानियथापुंचतेत्येत्यर्थः दानेदृष्टान्तः-इपिरायनभोज्या एषणयुक्ताययाचमानाया-
र्थिनेभोज्या भोग्यानिभक्ष्यादीनियथादीयन्ते तद्वद इपिराब्दोपास्केनैवनिरुक्तः-
ईषणेनवैषणेनवार्पणेनवेति । अतःकारणात् सहिष्म सखलुयजमानः दानमिन्वति इ-
विःप्रदानं तस्मैव्यापोति यद्वा स्वयमभिमतदानमिन्वति इन्वतिर्न्यासिकर्मा इन्वतिनक्षति
इतितत्कर्मसुपाठात् केनसामर्थ्येनेति वसूनांचमज्मना निवासयोग्यानांधनानां अग्निनाल-
ब्धानां बलेनैव यद्वा सोऽग्निः वसूनां हविर्निवासयोग्यानां ज्वालारूपाणां धनानां मज्म-
नावलेन दानमिन्वतीतिशेषः किंच सोऽग्निः अभिद्भुतः आभिमुख्येनपपैःहियमाणात्
नोऽस्मान्दुरितात् पापात् त्रासते त्रायतेतथाशंसात् अतिप्रभूतत्वेनशंसनीयात् यद्वा हिंसकात्
अभिद्भुतः अभितोहियमाणात् अघात् दुःखात्तत्कारणात् पापाद्वा त्रासते त्रायते ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपथमेचगुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथपरी-

विश्वोविहायाअरतिर्वसुर्दधेहस्तेर्दक्षिणेतरणिर्न
शिश्नश्चक्षुस्वययानशिश्नश्चत् ।

विश्वस्माद्दक्षिण्यतेदेवत्राहव्यमोहिषे ।

विश्वस्माद्भ्रुवत्सुकृतेवारंमृण्वत्यग्निर्द्वाराव्युष्वति ॥ ६ ॥

विश्वः । विहहायाः । अरतिः । वसुः । दधे । हस्ते । दक्षिणे । तरणिः ।
न । शिश्नश्चत् । श्रवस्वयया । न । शिश्नश्चत् । विश्वस्मै । इत् ।
दधुष्यते । देवत्रा । हव्यम् । आ । ऊहिषे । विश्वस्मै । इत् ।
सुकृतै । वारम् । ऋण्वति । अग्निः । द्वारा । वि । ऋण्वति ॥ ६ ॥

अयमग्निर्दक्षिणे अभिमत्तं प्रदातुमुत्साहयुकेहस्तेवामेवरेकरे यजमानायज्ञातव्यंवसुः
धनं दधे धारयति कीदृशोऽयं विश्वैःसर्वैर्गन्तव्यः यद्वा विश्वात्मकः विहायाः महान् विहा-
याइतिमहत्तम विहायाः महत् इति तन्नामसुपाठात् अरतिः ईश्वरः अरपणोवा अपीतिः अ-
त्रवहिवस्पतिश्चपथिदित्यतिपत्ययः चिद्ब्रह्मावादान्तोदान्तः धृत्वाचशिश्रश्च हस्तधृतंयजमा-
नार्थंश्रथपतिददाति श्रथयतेर्मुञ्चिचडित्त्वं तत्रदृष्टान्तः-तरणिर्न तरणिरिव तारकःसूर्यइ-
व सयथास्वोपासकाय अभिमत्तं हस्तेधृत्वावितरति तद्वत् यद्वा तरणिः सर्वस्यतारकः न-
शिश्नश्चत् यजमानं नश्रथयति नमुंचति किंच श्रवस्वययानशिश्नश्चत् हवीत्स्वान्नेच्छयैवेन
शिश्नश्चत् नविमुंचति अयमनुग्रहेणैवपालयते हविःस्वीकारस्तु व्यपदेशमात्रेणेतिभावः इदानीं
पत्यक्षरुतः हेअग्नेदेवत्रा देवेषुमध्येअतिशयेनत्वं विश्वस्मै इत् सर्वस्मै एव इपुष्यते हविरात्म-
मइच्छते इन्द्रादये इपुष्यतिःकंडूादिः हव्यं तत्तद्देवतामुद्दिश्यमत्तं पुरोडाशादिकं ओहिषे सर्वतो-
वहसि बहेर्सेदियजादित्वात्संप्रसारणम् किंचापमग्निर्विश्वस्मैसर्वस्मैसुकृते शोभनयज्ञाकत्रे यजमा-
नायवारं सर्वैर्वरणीर्षं क्षुदादिनिवारकंवाअन्नादिकं ऋण्वति गच्छति करोतीत्यर्थः किंचायमग्निः
द्वारास्वर्गाद्यभिमत्तद्वाराणिव्युष्वति विब्रुणोति भवित्यंभकपापापनपनद्वारा अभिमत्तानिस्त-
धमतीत्यर्थः ऋण्वतिर्गविकर्मा यद्वा रविर्गन्तव्यः इदित्त्वाच्चुम् छान्दसैरेकस्यसंप्रसारणम् ॥६॥

अथसप्तमी-

समानुपेवृजनेशंतमोहितोऽग्निर्यज्ञेषुजेन्योनविश्वपतिःप्रियोयज्ञेषुविश्वपतिः।

सहव्यामानुपाणामिळाकृतानिपत्यते ।

सनंसासलेवरुणस्यधूर्तेर्महोदेवस्यधूर्तेः ॥ ७ ॥

सः । मानुपे । वृजने । शमऽतमः । हितः । अग्निः । यज्ञेषु । जेन्यः ।

न । विश्वपतिः । प्रियः । यज्ञेषु । विश्वपतिः । सः । हव्या ।

मानुपाणाम् । इळा । कृतानि । पत्यते । सः । नः । चासते ।

वरुणस्य । धूर्तेः । महः । देवस्य । धूर्तेः ॥ ७ ॥

सोऽग्निमानुपे मनुष्यस्ययजमानस्यसंबन्धिनि वृजने वर्जनीयेपापे निमित्तभूतेसति यज्ञेषु निमित्तेषु शंतमः अत्यन्तं ह्रस्वतमः अनिष्टस्यनिवारकत्वात् अवएवहितः स्वर्गाद्यभिमतसाधकत्वात् किंचायं यज्ञेषु विश्वपतिः ऋत्विमूपाणां प्रजानां अतिशयेनपालकः पत्यावैश्वर्ये इतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरेप्रोक्ते परादिश्छन्दसिबहुलमित्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् अतएवप्रियश्चभवति तत्र दृष्टान्तः—जेन्योनविश्वपतिः जयशीलोराजेव सयथा परसेनाद्युपद्रवपरिहारेणसाम्यक्परिपालनेनच प्रजानाम्रियोभवति किंच सोयमग्निः मानुपाणामनुष्याणां यजमानानां संबन्धीनि हव्याहर्वापि इळाकृतानि इळायावेद्यां कृतानि संपादितानिउद्दिश्य पत्यतेपतति आगच्छति किंच सोऽग्निर्नोऽस्मान्यजमानान्वरुणस्य वारकस्य धूर्तेर्हितकस्य भयात् चासते चायते यद्वा धूर्तेरितिपञ्चमी वरुणस्यपापदेवस्यधूर्तेर्हितकात् किंच महोमहतोदेवस्यधूर्तेर्हिंसावःचासतेपालयते अयष्टारमग्निर्हिनस्तीतिप्रसिद्धं यद्वा एकमेववाक्यं धूर्तेर्हितकस्य महोमहतोवरुणस्यदेवस्य वरुणास्वायाः पापदेवतायाः धूर्तेर्हिंसातो नोऽस्मान्तोमिल्लासते चायते ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अग्निं होतारमीळतेवसुधितिं प्रियं चेतिष्ठमर्तिन्यैरिहव्यावाहंन्यैरिरे ।

विश्वार्धुं विश्ववेदसं होतारं यजुनं कृविम् ।

देवासोरुण्वमवसेवसूयवोगीर्भरिण्ववंसूयवः ॥ ८ ॥ १५।

अग्रिम् । होतारम् । ईळते । वसुधधितिम् । प्रियम् । चेतिष्ठम् ।
 अरतिम् । नि । एरिरे । हव्यवाहम् । नि । एरिरे । विश्वदआयुम् ।
 विश्वदवेदसम् । होतारम् । यजतम् । कविम् । देवार्सः । रणवम् ।
 अवसे । वसुधयवः । गीःइजिः । रणवम् । वसुधयवः ॥ ८ ॥ १५ ॥

अमुमर्षि होतारं आह्वतारं होमनिष्पादकं वा ईळते ऋत्विजःस्तुवन्ति तथा बहुषिर्षि
 धनस्यभारपितारं वा अणवप्रियंसर्वेषां मियतमं चेतिष्ठं अतिशयेनयजमानानां चेतपितारं यदा
 प्ररुष्टचेतनवन्तं चेतुशब्दात्तुच्छन्दसीवीष्टन् तुरिष्टमेयःस्वितितृलोपः अरतिर्दश्वरं वाहधिवं
 न्येरिरे निहरांमाताः माप्तिरेवविशेष्यते हव्यवाहंन्येरिरे निःशेषेणमाताः इतरदेवेभ्योहव्यवो-
 दुंयथामभवतितथानितरांमाताः पुनःकीदृशं विश्वामुं सर्वव्याणिजीवनं विश्वदेदसंसंब्रह्मं
 होतारं देवानामाह्वतारं यजतं यजनीयं कविंसर्वज्ञं इरमेरणे इरगतावित्यन्यतमस्यलित्तिर्त्सर् किं-
 च देवास्तो देवनशीलाः ऋत्विजः रणवं अविमथ्यामंशब्दयन्तं अवसेस्परक्षणाय वसुधयः बहुका-
 माः सन्तः पुनःकीदृशाः गीर्षिःस्तुतिभिः रणवं रणयन्तं रमणीयं वा वसुधयः बहुहवीरुपम-
 नं अग्रयेमदातुमात्मनइच्छन्तः न्येरिरे भीतोयथाधनंपयच्छति तथाहविरादिनामापारत्य-
 थः ॥ ८ ॥

यम् । त्वम् । रथम् । इन्द्र । मेधस्तातये । अपाका । सन्तम् ।
 इपिर । प्रश्नयसि । प्र । अनवद्य । नयसि । सुयः । चित्र । तम् ।
 अजिष्टये । करः । वशः । च । वाजिनम् । सः । अस्माकम् ।
 अनवद्य । तूनुजान । वेधसाम् । इमाम् । वाचम् । न । वेधसाम् ॥ १ ॥

हेइन्द्र इपिर यत्तगमनशील त्वमेधस्तातये यत्तस्यदानाय लाभायवा यं यजमानं प्रतिर-
 थं प्रणयसि प्रापयसि द्विकर्मकोयं कीदृशं यजमानं अपाका अपाकं अनल्पप्रज्ञाधिकारवन्तं
 पाकःपकव्योभ्रनकीन्यास्कंः । अतएव सन्तं पण्डितंसन्तं किंच हेअनवद्य अनिन्दित यं यज-
 मानं धनविद्यादिनामणयसि प्रकृष्टंनयसि तं यजमानं सद्यश्चिद् तदानीमेव तदनुग्रहकालएव
 अभिष्टये आभिपुरत्येनयागाय अभिमतप्राप्तयेवा अभिपूर्वादिषेःकिन् शकंध्वादित्वापररूपत्वं
 गतिरनन्तरइतिगतेःप्रकृतिस्वरत्वं करः समर्थकरोपि ऐदिव्यत्ययेनशष् एवंकृत्वाच वाजिनं इ-
 विलक्षणमन्तद्वन्तं वायशः कामयतेच वष्टेर्लेट्यडागमः त्रिडःपरत्वादिनिघातः यजमानेनआहू-
 तःसन् शीघ्रमेवागम्य हविःस्वीकृत्य यागंसाधुनिर्वृत्यं तंचाभिमतफलेनसंयोज्य पुनर्हविः
 स्वीकरोपीत्यर्थः हेइन्द्र अनवद्यअनिन्दित सर्वैःस्तूयमान तूनुजान अस्माननुग्रहीतुं त्वरमाण
 तुजेःप्रेरणायांल्लिटःऋणच् तुजादीनांदीर्घांभ्यासस्येभ्यभ्यासस्यदीर्घत्वम् सत्वं सोचिलोपे-
 चेदितिसंहितायांसोर्लोपः सत्वं वेधसां विविधफटकर्तृणांमध्येऽष्टवया वेधसां मेधाविनां
 अस्माकं संवन्धिहविः स्वीकुर्वित्यर्थः तत्रदृष्टान्तः—इमांवाचंन अस्मदीयांस्तुतिरूपांवाचमि-
 य स्तुतियथास्वीकरोपितथाहविरपीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सःश्रुधियःस्मापृत्तनासुकासुचिद्वृक्षाम्यइन्द्र भरहूतयेवृभिरसि
 प्रतूर्तयेवृभिः । यःशूरैःस्व१ःसनितायोविप्रैर्वाजंतर्हता ।
 तमीशानासंइरधन्तवाजिनैपृक्षमत्पुंनवाजिनम् ॥ २ ॥

सः । श्रुधि । यः । स्म । पृतनासु । कासु । चित् । दक्षाय्यः ।

इन्द्र । भरहूतये । नृभिः । असि । प्रहृतये । नृभिः । यः ।

शूरैः । स्वृरिति स्वः । सनिता । यः । विभ्रैः । वाजम् । तरुता । तम् ।

ईशानासः । इरधुन्त । वाजिनम् । पृक्षम् । अत्यम् । न । वाजिनम् ॥२॥

हेइन्द्र सवक्ष्यमाणगुणविशिष्टस्त्वं श्रुधि अस्मदाह्वानं स्तोत्रंवाश्रुणु हेर्धिभापः यःस्म यःखलुत्वं नृभिः मनुष्यैरेवसद्भिः पश्चाद्देवत्वमापन्नैर्मरुद्भिः पुनस्तएवविशेष्यन्ते नृभिः सं-
ग्रामनयनशीलेः इन्द्रस्यमरुतांसाहाय्यं इन्द्रोमरुद्भिर्मरुतोहैनंजाजहुंरित्यादिपुत्रसिद्धे । तैःसहि-
तःसन् कासुचित् पृतनासु सर्वेषु प्रौढेष्वपि संग्रामेषुभरहूतयेभरणविशिष्टाह्वानयुक्ताय प्रतूर्त-
येमरुतर्हिसनाय यद्वा भरहूतयेशूरोभवप्रहरेत्येवमादिभरणयुक्ताह्वानाय प्रतूर्तयेचशूराणां प्रक-
ष्टवधायच दक्षाय्योसि प्रवर्धनशीतोसि यद्वा नृभिर्नैतृभिर्यजमानैः मार्धितःसन्प्रतूर्तये शत्रूणां
पापानांवाप्रकृष्टर्हिसनाय दक्षाय्यः असिसमर्थोसि किंच यस्त्वंशूरैः शौर्योपैर्नैर्मरुद्भिरेवैर्वा
सहितःसन् स्वः स्वयमेवसनिता संग्राममयस्य अन्यस्यवामनीपितस्य सनितासंभक्तासिसत्य-
पितेषांसाहित्येअन्यनैरपेक्ष्येणैवतरुतासीत्यर्थः तरतेस्त्रिणि ग्रसितस्क्रभितेत्यादौनिपात्यते य-
श्चत्वं विभ्रैर्मेधाविधिर्भ्रैर्द्विग्भिःरतुतःसन् वाजं तरुता तेषोऽन्वस्यदावासि विभ्रैर्मरुद्भिःसहितव-
तिवासंबन्धः तंवाटशंवाजिनं गमनवन्तंपृक्षंहविर्लक्षणाचवन्तंइन्द्रं ईशानासः सम्यगप्यर्थयि-
तुं समर्थाःत्विजः इरधन्तसंराधयन्ति सेवन्ते तत्रदृष्टान्तः—वाजिनं वेजनवन्तं गमनवन्तं पृक्षं
पासाद्यन्नवन्तंअत्यं अश्वमिव तैयथासमर्थाः स्वादुपासपदानादिनापोपयन्ति तद्वत् अत्यइत्य-
श्वनाम अत्योहपइति तन्नामसुपठित्वात् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

दृस्मोहिष्माहृषणंपिन्वसित्वचंकीचिद्यावीरुररुशूग्मर्त्यपरिहृणक्षिमर्त्यम् ।

इन्द्रोतनुभ्यंतद्विवेतदृद्रायस्वयंशसे ।

मित्रार्पवोचंवरुणायसप्रथःसुमृच्छीकार्यंसप्रथः ॥ ३ ॥

दस्मः । हि । स्म । वृषणम् । पिन्वसि । त्वचंमाकम् । चित् । यावीः ।
 अरुम् । शूर । मर्त्यम् । परिदृष्टणक्षि । मर्त्यम् । इन्द्र । उत । तुभ्यम् ।
 तत् । दिवे । तत् । रुद्राय । स्वदयशसे । मित्राय । वोचम् । वरुणाय ।
 सुप्रथः । सुष्टुच्छिकाय । सुप्रथः ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वं दस्मोहि शत्रूणामुपक्षपणकर्ताखलु अतएवकारणात् वृषणं स्वतोवर्षणशीलं
 त्वचं संवरणवन्तं पृष्टबन्धनवत् उदकवेष्टनवन्तं कंचिज्जलधारिणंमेघंपिन्वसि निर्भिद्यसेचप-
 सि किंच मर्त्यं मर्त्यवत् अरुं अरणशीलं गमनस्वभावं कंचिन्नेधं हेशूर विक्रान्त यावीः पि-
 श्रयसि यौतेऽछान्दसेलुडि छान्दसोऽडभावः अवर्षणेनगच्छन्तंबलानिगृह्यवर्षयसीत्यर्थः य-
 थाशूरःकश्चिद्बलवन्तं गच्छन्तैरिणंनिगृह्यस्वीकरोति तद्वदित्यर्थः तथा मर्त्यमरणशीलं
 शीर्यमाणस्वभावं निरुदकं कंचिन्नेधं परिवृणक्षि सर्वतोवर्जयसि औदासीन्यं करोधीत्यर्थः हे
 इन्द्र तत्तादृशं कर्म वर्षणरूपं सप्रथः सर्वतः पृथुयथाभवतितथा तुभ्यं वोचं ब्रवीमि इन्द्रएव
 विशेष्यते स्वयशसेस्वकीययशोयुक्ताय तथा दिवेउत त्वदाश्रयभूतापैद्युलोकदेवतापैःअपित-
 तादृशं कर्मवोचंब्रवीमि उतशब्दोऽपिशब्दार्थः वर्षणकर्मणः द्युदेवतायाः आनुकृत्यात्तस्यापि
 वचनंयुक्तं तथा रुद्रायजगतांदुःखदावयित्रेरोदनशीलापवाग्भयेतद्वोचं रुद्रवैक्रूरोयदयमग्निरि-
 तिश्रुतेः । अग्नेरुद्रत्वं सोरोदीघदरोदीत्तद्रुद्रस्परुद्रत्वमिति श्रुतेः । रोदनस्वभावत्वंप्रसिद्धं तस्य
 चाहुतिद्वारावृष्टयचयुकूलत्वात्तस्यापिकथनंयुक्तं स्वयशसइत्यस्परुद्राप्येत्यनेनवासंबन्धः सन्निहि-
 तत्वात्तयोपगतत्वाच्च स्वकीययशोयुक्तापवाग्भयेइत्यर्थः तथामित्रायअहरभिमानीदेवतापैतद्वोचं
 वरुणायरात्र्यभिमानीदेवतापै अहोरात्रेवैमित्रावरुणौ अहोरात्राभ्यांखलुवैपर्जन्योवर्षतीति त-
 था मैत्रवाअहर्वारुणीरात्रिरित्यादिश्रुतिभ्यः मित्रावरुणयोरहोरात्राभिमानीदेवत्वं अतएवश्रुतेः
 वृष्टिपदात्त्वात् ताभ्यामपिप्रथनंयुक्तम् सुष्टुच्छिकाय शोभनसुखयित्रे मजानां एतत्सर्वत्रसंब-
 ध्यते उक्तेभ्योदेवेभ्यः सप्रथः सर्वतः पृथुअतिविस्तीर्णंयथाभवतितथा तद्वर्षणकर्मब्रवीमि॥३॥

अथचतुर्थी-

अस्माकं ब्रह्मं मुष्मसी पृथे सखायं विश्वायुं प्रासहं युजं वाजे पुम्रासहं युजं ।

अस्माकं ब्रह्मोतपेवापृस्तुपुकासुंचित् ।

नुहित्वाशत्रुःस्तरतिस्तृणोपियं विश्वं शत्रुं स्तृणोपियम् ॥ ४ ॥

अस्माकम् । वः । इन्द्रम् । उश्मसि । इष्टये । सर्वायम् ।
 विश्वः आयुम् । प्रःसहम् । युजम् । वाजेपु । प्रःसहम् । युजम् ।
 अस्माकम् । ब्रह्म । उतये । अब । पृत्सुपु । कासु । चित् ।
 नहि । त्वा । शत्रुः । स्तरते । स्तृणोपि । यम् । विश्वम् । शत्रुम् ।
 स्तृणोपि । यम् ॥ ४ ॥

हे ऋत्विजः अस्माकमस्मदर्थं वः युष्मदर्थंचइष्टये यागाय अभिमतेपणायवा इन्द्र-
 मुश्मसि अभिमतं कामपामहे वशकान्तौ आदादिकः इन्द्रतोमसिः ग्रहिन्येत्यादिनासंप्रसारणं
 यद्वा अस्माकं सखायमितिसंबन्धः कीदृशमिन्द्रं सखायं सखिवदत्यन्तहितकारिणं समानख्या-
 नंवा विश्वायुं विश्वेषां यागानांगन्तारं प्रासहं प्रकर्षेणशत्रूणांमर्षयितारं सहेःक्लिप् नहिवृ-
 तीत्यादिनोपसर्गस्यदीर्घः युजं सर्वदायुक्तं सहायभूतमित्यर्थः पुनःसण्वविशेष्यते वाजेपु हवी-
 रूपान्नेषु तद्वत्सु यज्ञेषुवा निमित्तभूतेषु प्रासहं यज्ञविधातिनः सहमानं युजं अभिमतफले-
 युक्तं मरुद्भिर्वा किंच हेइन्द्र अस्माकमूतये रक्षणायब्रह्मपरिवृढंकर्म अब रक्ष कस्तत्रविशे-
 पइतितत्राह—कासुचित्पृत्सु संग्रामेषु पृत्सु समत्स्विति संग्रामनामसुपाठावतन्नामत्वं तेषु त्वा
 त्वानहिस्तरते न हिनस्ति नविरोधमाचरति यंस्तृणोपि यंविश्वंशत्रुंस्तृणोपिदारमसि सकथिद-
 पिशत्रुर्नहिनस्ति त्वमहत्त्वेनसर्वेभीताःविधेयाभवन्ति शत्रुभावंनकोप्याचरति अजातशत्रु-
 त्वादित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

निपूनमातिमतिकयस्यचित्तेजिष्ठाभिर्राणिभिर्नोतिभिरुग्राभिरुयोतिभिः।
 नेपिणोययापुरानेनाःशूरमन्यसे ।
 विश्वानिपूरोरर्षर्षिर्वाहिरासावाहिराअच्छं ॥ ५ ॥

नि । सु । नम् । अतिःमतिम् । कयस्य । चित् । तेजिष्ठाभिः ।
 अरणिःभिः । न । उतिःभिः । उपाभिः । उप्र । उतिःभिः । नेपि ।
 नः । यथा । पुरा । अनेनाः । शूर । मन्यसे । विश्वानि । पूरोः ।
 अर्ष । र्षि । वाहिः । आसा । वाहिः । नः । अच्छं ॥ ५ ॥

हेइन्द्र कयस्य कस्यचिद् त्वद्भक्तस्ययजमानस्य अतिमार्तिं अतिक्रान्तमननं विरुद्धमन-
स्कंशत्रुं निपूनाम नितरां सुष्ठुनामय अस्मत्प्रणतंकुरु अन्तर्भोवितण्यर्थोऽयं हेउग्रउदूर्णबलः ऊति-
भिः रक्षणैः प्रीतिभिर्वायुक्तः सन् तेजिष्ठाभिररणिभिर्न अतिशयेन तेजस्विभिर्युद्धादिरूपैर्मागैरि-
व तेजस्वच्छब्दादाविशायनिकइष्टन् विन्मतोर्लुक् टेरिति लोपः अतिमार्तिवृत्रार्दि यथानामितवा-
न् तथास्मद्विसोधि नमपीत्यर्थः यद्वा उत्तरत्रान्वयः तेजिष्ठाभिररणिभिर्न तेजोयुक्तैर्गमनसाधनैर्य-
ज्ञादिमागैर्यथास्मान्योजितवानसि तथाउग्रभिः प्रकाशकाभिः ऊतिभीरक्षणैः यागफलभूतैर्नो-
स्मात्तेपिनयसि अभिमतस्वर्गादिफलंप्रापयसीत्यर्थः नयतेश्छान्दसः शपोलुक् तत्रदृष्टान्तः—पुरा-
पूर्वस्मिन्काले नः अस्मत्पित्रादीन्यथोतिभिर्नीतवानसि तथानेपीत्यर्थः हेशूर विक्रान्त त्वं अनेनाः
मन्यसे सर्वैरपापत्वेन अवबुध्यसे स्वर्गाद्यभिमतसाधकत्वादिभिभावः यद्वा अनेनास्त्वं अस्मा-
नप्यनेनसोमन्यसे किंच हेइन्द्र बह्विः वृष्ट्यादिप्रदानेन जगतां निर्वाहकः सन् पुरोर्मनुष्यस्य यज-
मानस्य पूरुरिति मनुष्यनाम पूरवः जगत्इतितन्नामसुपाठात् तस्य विश्वानि सर्वाण्येनासि अपर्षापि
अपरुत्यपालयसि पृणतेश्छान्दसः शपोलुक् अतो नः अस्माकमपि आसा अन्तिके देवयजनदेशे
अच्छ आभिमुख्येनागत्य बह्विरभिमतानां बोढासन् अप अनभिमतमपरुत्य पर्षि अभिमतफलंपूर-
यसि ॥ ५ ॥

॥ इति द्वितीयस्य प्रथमे योऽशोऽवर्गः ॥ १६ ॥

अथपठौ—

प्रतद्दोचेयं भव्यायेन्द्वे हव्यो न य इ प वा न्मन्मरेजति रक्षो हामन्मरेजति ।
स्त्रयंसो अस्मदानि दो व धैरं जेत दुर्मतिम् ।
अवं स्रवे दृघशंसो व त्र म वं क्षुद्रमि व स्रवेत् ॥ ६ ॥

प्र । तत् । वोचेयम् । भव्याय । इन्द्वे । हव्यः । न । यः ।
इपइवान् । मन्म् । रेजति । रक्षःइहा । मन्म । रेजति । स्वयम् । सः ।
अस्मत् । आ । निदः । वधैः । अजेत् । दुःइमतिम् । अवं । स्रवेत् ।
अघइशंसः । अवइत्त्रम् । अवं । क्षुद्रमइद्वं । स्रवेत् ॥ ६ ॥

भव्याय भवनशीलायप्रतिदिनंकलाभिवृद्ध्यावर्धनशीलायइन्दवेअमृतेनसर्वस्यक्रेदयित्रे त-
 वर्धतद्ब्रह्ममाणं कर्मस्तोत्रं वा प्रवोचेयं प्रकर्षेणवक्तुंशकोभूयासं स्तुतेरतिमहत्त्वादितिभावः वचोर्लि-
 ङ्ग्याशिष्यवृद्धवचउम् कस्यतदिति यइन्दुःइपवान् एपणवान् मन्मननीयं स्तोत्रं कर्मवाजिद्विश्य
 रेजति गच्छति रेजतिर्गन्त्यर्थः रेजतिदध्यतीतितन्नामसुपाठात् आगमनेदृष्टान्तः—हव्यो न होत-
 व्यआह्नातव्योवाहव्यःइन्द्रइव प्रायेणेन्द्रआगच्छेत्यादिनाइन्द्रएवाहूयते सइवसएवविशेष्यते र-
 क्षोहायज्ञविघातकानारक्षसांहन्ता मन्म तेषामेवकर्महननादिरूपरेजतिगच्छति चालयति ना-
 शयतीत्यर्थः सएवेन्द्रः स्वयंनिदः णिदिक्रुत्सायांक्रिष सावेकाचइतिविभक्तेरुदात्ता अस्मन्नि-
 न्दिगुर्वैरिणः वधैः हननोपायैः हनश्चवधइतिभावेअप् तत्तन्नियोगेनवधादेशः सचादन्तोऽ-
 न्तोदात्तः दुर्मूर्तिदुर्बुद्धिं अस्मत् अस्मत्तः अजेतआक्षिपेत् अवनयेत् किंच अघशंसः अघानां
 पापानांहिंसादीनांशंसिता स्तेनः अवतरं अत्यन्तनिरुद्धं अवस्वस्थानादवाङ्मुखोभूत्वासवेदग-
 च्छतुअधःपतत्वित्यर्थः अघशंसःस्तेनः अघशंसः वृकइतितन्नामसुपाठात् अवस्रवणमेवमाध्य-
 ते क्षुद्रमिव क्षेप्तुंशक्यमुदकादिकमिव उदकंयथातिष्ठति अवस्रवेअभ्यपतितथासावपीत्यर्थः ॥६॥

अथसप्तमी—

वनेमत्तद्दोत्रयाचितन्त्यावनेमंरयिंरयिवःसुवीर्यंरुष्वंसन्तंसुवीर्यम् ।
 दुर्मन्मानंसुमन्तुभिरेमिपार्चिमीहि ।

आसत्याभिरिन्द्रंद्युम्नहूतिभिर्यजंत्रद्युम्नहूतिभिः ॥ ७ ॥

वनेम । तत् । होत्रया । चितन्त्या । वनेम । रयिम् । रयिष्वः ।

सुधवीर्यम् । रुष्वम् । सन्तम् । सुधवीर्यम् । दुःमन्मानम् ।

सुमन्तुभिः । आ । ईम् । इपा । पृचीमहि । आ । सत्याभिः ।

इन्द्रम् । युम्नहूतिभिः । यजंत्रम् । युम्नहूतिभिः ॥ ७ ॥

हेइन्द्र वयंपजमानाः तत्तादृशंस्तुत्यंतवरूपं यद्वा इत्तेवयंचितंत्पातवगुणान्ज्ञापयन्त्या चितीसंज्ञा-
 ने अस्माण्यन्ताच्छतरिव्यत्ययेनशः होत्रया होमसाधनभूतया स्तुतिरूपयावाचा वनेमसंभजेम
 यद्वा शब्दयेमस्तुतिक्रवामेत्यर्थः होत्रेतिवाङ्म होत्रामीरितितन्नामसुपाठात् किंच एवंस्तोतारोव-
 यमपि हेरयिवः विशिष्टधनवन्निन्द्र रयिधनं वनेमसंभजेम कीदृशंरयिं सुवीर्यंशोभनसामर्थ्येपि-
 तं रुष्वंरमणीयं गन्तव्यंवार्थिभिः सन्तंसर्वदावर्तमानं यज्ञादिद्वारावहुशोदीयमानमपिपवर्धमा-

नं पुनस्तदेवविशेष्यते सुवीर्यं शोभनपुत्रभृत्याद्युपेतं धनेनतेपांसंपादयितुंशक्यत्वात् वीरवीर्यौचे-
त्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं किंच हेइन्द्र दुर्मन्मानंदुःस्वेनमंतुंशक्यं ईमेनेत्वां तवमहिम्नोऽतिमहत्त्वात् सु-
मन्तुभिः शोभनैर्मनैः तत्साधनैःस्तोत्रैर्वा ईपाहवीरूपेणानेनच आपृचीमहि सर्वतःसंपृ-
क्ताभूयास्म यद्वा इषाअनेननिमित्तेन पूर्वधनस्यप्रार्थितत्वात् इदानीमन्नंप्राथ्यते पृचीसंपर्के
लिङि छान्दसोविकरणस्यलुक् किंच यजत्रंयागनिष्पादकमिन्द्रं सत्याभिः अविसंवादिनीभिः
यथाभिलाषमुपजायमानफलाभिः द्युन्नहृतिभिः हरिवआगच्छ मेधातिथेर्मपेत्याह्वानैरित्यर्थः
पुनस्ताएवविशेष्यन्ते द्युन्नहृतिभिः हविल्लक्षणान्निमित्तैराह्वानैरापृचीमहीतिशेषः द्युन्नद्योतने-
र्यशोवाचवेतियास्कः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

प्रभा० अ० अस्मेस्वर्यशोभिरुतीपरिवर्गइन्द्रोदुर्मतीनांदरीमन्दुर्मतीनाम् ।

स्वर्यंसारिपयध्यैयानउपेपेअत्रैः ।

हतेमसन्नवक्षतिक्षिप्ताजूर्णिर्नवक्षति ॥ ८ ॥

प्र६प्र । वः । अस्मे इति । स्वर्यशःऽभिः । ऊती । परि६वर्गे । इन्द्रः ।
दुःऽमतीनाम् । दरीमन् । दुःऽमतीनाम् । स्वयम् । सा । रिपयध्यै ।
या । नः । उप६ईपे । अत्रैः । हता । ईम् । असत् । न । वक्षति ।
क्षिप्ता । जूर्णिः । न । वक्षति ॥ ८ ॥

हेऋत्विजः षोषुष्मदर्थं अस्मेअस्मदर्थंचअयमिन्द्रः स्वयशोभिः स्वकीमयशोयुक्तैः
ऊती ऊतिभिःरक्षणैः दुर्मतीनां दुर्मननपुकानांविरोधिनांपरिवर्गेपरितोवर्जनेनिमित्तभूतेसति
मम प्रकृष्टोभ्रवति समर्थोभवतीत्यर्थः द्विर्भावःपादपूरणः यद्वा हेऋत्विजः षोषुष्मदर्थं अस्मे
अस्पाकं संबन्धिभिः स्वयशोभिः स्वयमेवान्यनैरपेक्ष्येण स्तोतुंसमर्थैःस्तोत्रैस्तुष्टःसन्
ऊती ऊतौरक्षणे मम प्रकृष्टोभ्रवति उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः कुत्रेतिदुच्यते-दुर्म-
तीनांदुष्टानां परिवर्गेपरितोवर्जनवतिसंभ्रामेयागेवा पुनःसएवविशेष्यते दुर्मतीनांदुष्टवहुमानव-

तां हनन्बुद्धीनांदरीमन् दरीमणि अतिशयेनदारपितरि एवमिन्द्रे सम्यक् पाठयति सति अत्रैर्भ-
 क्षकैरस्मद्विरोधिभिर्याजूर्णिः जववतीसेनाजूर्णजवतेर्वाद्रवतेर्वादनोतेर्वेतियास्कः । नोऽस्मान्प्रति
 रिपयध्वै हिंसितुं रिपेर्षन्ताचुमर्थेशध्वैप्रत्ययः उपेवेउपगन्तुंअस्मान्प्राप्तुं ईङ्गतौतुमर्थेक्सेप्रत्य-
 यः क्षिप्तापेरितासासेनास्वयंहतेमसत् हिंसितैवासीत् अतःनवक्षति अस्मान्बहवेत्नप्रामोति त-
 थास्मद्विसकान्शत्रून्पि पुनर्नवक्षतिनवहति बहतेर्लेट्चडागमः सिद्धहुत्तमितिसिप् इन्द्रसा-
 मर्थेनतत्रैवनष्टाभूदित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथनवमी—

त्वंनंइन्द्ररायापरीणसायाह्रिपथाँअनेहसापुरोयांस्वरक्षसा ।

सचस्वनःपराकआसचस्वास्तमीकआ ।

पाहिनोदूरादारारादभिष्टिभिःसदापाह्यभिष्टिभिः ॥ ९ ॥

त्वम् । नः । इन्द्र । राया । परीणसा । याहि । पथा । अनेहसा ।

पुरः । याहि । अरक्षसा । सचस्व । नः । पराके । आ । सचस्व ।

अल्लमऽईके । आ । पाहि । नः । दूरात् । आरात् । अभिष्टिभिः ।

सदा । पाहि । अभिष्टिभिः ॥ ९ ॥

हेइन्द्र त्वंनः पथास्मत्संबन्धिनामार्गेण पुरायाहिआगच्छ भस्यटेर्लोपः उदात्तनिवृत्तिस्व-
 रेणतृतीयायाउदात्तत्वं कीदृशेनमार्गेणअनेहसा अपापेन यज्ञगमनमार्गस्यश्रुतिचोदितत्वाद्नेह-
 स्त्वं यद्वा नोऽस्मानुद्दिश्यमाहि किंविशिष्टइति परीणसा परितोनन्देन रायाअस्मभ्यंदातव्येनव-
 ह्नुविधधनेनयुक्तःसन् हेइन्द्र नोऽस्मान् पराके अत्यन्तदूरदेशात् स्वर्गलक्षणात् आसचस्वसमवे-
 तोभव पराकइतिदूरनाम पराकेपराचैरितितन्नामस्तुपाठात् तथा अस्तमीके अत्यन्तान्तिकेदे-
 वयजनदेशे सचस्व अस्मत्प्रत्तंहविः सेवस्व संगच्छस्ववा किंच नोऽस्मान्दूरात् दूरदेशात्स्वर्गादेः
 सकाशात्पाहि रक्ष आरात्संनिहितादिहलोकात् पाहिपालय यद्वा दूरात् अयागकालेस्वर्गएवो-
 पित्वास्मान्पाहि पालयआरात् यागकाले संनिहितेदेवयजनदेशे पाहि केनेतितदुच्यते—अभिष्टि

भिः अभिमुखैर्यगैः तन्निर्वाहैः यद्वा अस्यागमनैः किं बहुना सदासर्वकालं यागकालेऽयागकालेदूरे अन्तिकेच अभिष्टिभिः अभितरणैः पाहि सम्यक्परिपालय ॥ ९ ॥

अथदशमी-

त्वंनइन्द्रायातरूपसोऽग्रं चित्त्वामहिमासंक्षदवसेमहेमित्रं नावसे ।
ओजिष्ठत्रातरवितारथं कंचिदमर्त्यं ।
अन्यमस्मद्रिपेः कंचिदद्रिवोरिरिक्षन्तंचिदद्रिवः ॥ १० ॥

त्वम् । नः । इन्द्र । राया । तरूपसा । उपम् । चित् । त्वा । महिमा ।
सक्षत् । अवसे । महे । मित्रम् । न । अवसे । ओजिष्ठ । त्रातः ।
अवितरिति । रथम् । कम् । चित् । अमर्त्यं । अन्यम् । अस्मत् ।
रिपेः । कम् । चित् । अद्रिः । रिरिक्षन्तम् । चित् । अद्रिः ॥ १० ॥

हेइन्द्र त्वंनः अस्मान्तरूपसा तरुणकुशलेन अस्मानापद्भ्यः उत्तरांतुंशक्तेन रायाधनेन उच्च-
र्षाभवेतिशेषः हेइन्द्र त्वात्वां उग्रंचित् उदूर्णवञंसन्तं त्वामेवमहिमा महत्त्वं अस्मत्स्तोत्रजनितः
कंचिदतिशयः सक्षत् सेवते संभजते उत्कृष्टं वतीत्यर्थः किमर्थं अवसेत्त्वमीतये तत्रदृष्टान्तः—म-
हेमहेते अवसेरक्षणाय प्रकाशारोग्यादिरूपाय मित्रं सर्वजनमित्रं तूपमिव तं यथामहत्त्वेन संयो-
जयन्ति तथेत्यर्थः यद्वा मित्रं प्रियहितरूपं सत्त्वाय मिव तं यथामहत्त्वे प्रीतये संभजन्ते तद्वत् किं-
च हेओजिष्ठओजस्वितम अतिशयेन बलवान् त्रातः रक्षितः अस्मान्पाठपितः वा अमर्त्यं अमर-
णधर्मं इन्द्र अवितः अस्मान् धनेन तर्पयित्स्वं कंचिद्रथं वेगवन्तमारुह्य अस्मद्देवपजनंशीघ्रपा-
गच्छेतिशेषः तथा हेअद्रिवः शत्रूणां प्रतिशयेन भक्षकेन्द्र अस्मदन्यं रिरिक्षन्तं चित् अल्पं महा-
न्तं वा शत्रुमितिशेषः रिपेः वाघस्व तथा हेअद्रिवः अद्रेरादूर्ध्वं भक्षकवाशत्रूणां अद्रिवन्तद्रिरा-
दृष्टान्त्यनेनापिवाक्तेः स्यादिति निरुक्तम् । रिरिक्षन्तंचित् अल्पन्तकुन्तितं हिंसन्तमपिशत्रुरिपेः
वाघस्व रिपिहिंसायां छान्दसः शपः शत्रुः पुनर्व्यत्ययेन शः रिरिक्षन्तं अस्मादेव सनि हन्तान्तेति
सनः कित्वाट्टणाभावः चिदित्यवकुन्तितः कुत्सार्पांभिदाहरेत्यवकुन्तित इति पार्श्वेनोक्तत्वात् ।
यद्वा समुच्चयार्थः कंचिदित्यनेन सहसमुच्चीयते ॥ १० ॥

अथैकादशी-

पाहिनंइन्द्रसुष्टुतस्त्रिधोवयातासदमिदुर्मतीनांदेवःसन्दुर्मतीनाम् ।
हन्तापापस्यरक्षसंघाताविप्रस्यमावतः ।

अधाहित्वांजनिताजीजनत्सोरक्षोहणंत्वाजीजनत्सो ॥ ११ ॥ १७ ॥

पाहि । नः । इन्द्र । सुष्टुतु । त्रिधः । अवययाता । सदम् । इत् ।
दुःष्टमतीनाम् । देवः । सन् । दुःष्टमतीनाम् । हन्ता । पापस्य ।
रक्षसः । घाता । विप्रस्य । मावतः । अर्थ । हि । त्वा ।
जनिता । जीजनत् । वसो इति । रक्षःऽहनम् । त्वा । जीजनत् ।
वसो इति ॥ ११ ॥ १७ ॥

हेइन्द्र सुष्टुत शोभनस्तुत त्वंस्त्रिधः दुःखात् तदुत्पादकात्पापाद्वा नोऽस्मान्पाहिरक्ष यत्-
स्त्वं दुर्मतीनां दुर्मनस्कानां रक्षःप्रभृतीनां नामन्यतरस्यामितिनामउदात्तत्वंसदमिदं सर्वदेवअ-
वयाता अधोयापयिता मापयितासि अतःपाहि अतएवहेइन्द्र देवोऽस्मत्स्तुत्याहृष्टःसन् दुर्मती-
नां दुष्टमननवतां यागविघातकानां अवयातासि तथारक्षसोरक्षणनिमित्तभूतस्य रक्षोरक्षित-
त्वव्यमस्मादितियास्कं । तादृशस्यपापस्य फलप्रतिबन्धरूपस्य हन्ताघातकोसि यद्वा पापस्य
पापिनोरक्षसोराक्षसादेर्हन्तासि तथामावतोमत्सदृशस्यविप्रस्य मेधाविनोयजमानस्य घाता र-
क्षितासि अध अतोहेतोः हेइन्द्र वसो सर्वेषां निवासभूत त्वात्वांजनिता सर्वस्यजनयिता आदि-
कर्तापरमेश्वरोजीजनत् अजनयत् उत्पादितवान् तथा हेवसो वासयितः त्वा त्वां रक्षोहणं जी-
जनत् रक्षोहननायोत्पादितवान् जनयतेर्लुङिचडिरूपं यज्ञादिविघातिनारक्षःप्रभृतीनां विघा-
तायहीन्द्रस्यावतारः तमिन्द्रं देवानव्यसृज्यन्तेत्यादिप्रसिद्धिद्योतनार्थोहिशब्दः ॥ ११ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यप्रथमसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

एन्द्रयासुपनइतिदशर्चचतुर्थसूक्तम् पारुच्छेपमैन्द्रं अन्त्यासनोनव्येभिरित्येषान्निष्टुप्
शिष्टाअत्यष्टयः अत्रनिष्टुयन्तपरिभाषानाश्रीयते सर्वमात्यष्टमितिविशेषेणप्रतिज्ञातत्वात् एन्द्रया-
हिदशान्त्यान्निष्टुवित्यनुक्रमणिका पृष्ठचपडहस्यपठेहनिनिष्केवल्यमेतत्सूक्तं पष्ठस्येतिखण्डेसू-

वितम्—एन्द्रयास्तुपनःप्रधान्वस्येति महाव्रतेमाध्यन्दिनसवने ब्राह्मणाच्छंसिनोऽनुरूपवृत्ते प्र-
थमाएन्द्रयाहीत्येषा महाव्रतस्यपञ्चविंशतिपितृस्वण्डेशौनकेनसूत्रितम्—एन्द्रयास्तुपनःपरावतइ-
न्द्रापहिर्घोरसुरोअनव्रतेति ।

सैपासूक्तेप्रथमा—

एन्द्रयास्तुपनःपरावतोनायमच्छाविदथानीवसत्पतिरस्तंराजैवसत्पतिः ।

हवामहेत्वावयंप्रयस्वन्तःसुतेसचा ।

पुत्रासोनपितरंवाजंसातयेमंहिष्ठंवाजंसातये १ ॥

आ । इन्द्र । याहि । उर्प । नः । पुरावतः । न । अयम् । अच्छ ।

विदथानिइद्व । सत्पतिः । अस्तम् । राजाइद्व । सत्पतिः ।

हवामहे । त्वा । वयम् । प्रयस्वन्तः । सुते । सचा । पुत्रासः । न ।

पितरम् । वाजंसातये । मंहिष्ठम् । वाजंसातये ॥ १ ॥

हेइन्द्र परावतः दूरदेशात्स्वर्गलक्षणानोऽस्मानुपयाहि अस्मत्समीपंभत्यागच्छ तत्रदृष्टान्तः—अयंनपुरोवर्ती अग्निरभिपुतः सोमोवापस्तुतत्वाग्निर्दिश्यते सइवयद्यपि पुरस्तादुपचारान्नि-
पेधार्योयोनकारःसर्वत्र तथाप्यत्रोचित्येनोपमार्थीगोष्ठते यद्वा परावतो न दूरदेशादिव यद्यपि
यज्ञेसर्वदासंनिहितस्तथापि स्वर्गाख्यादूरदेशादिव अस्मिन्यज्ञे अयमिति विभक्तिव्यत्ययः अ-
भुदिवयजनदेशं अच्छाभिप्राप्तुं आयाहीतिशेषः तत्रदृष्टान्तः—सत्पतिः सतांसर्वदा वर्तमानाना-
सृत्विजां पालकोयजमानइव पर्यावैश्वर्येइतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं सयथा विदथानि वेदनानि
अनुष्ठेयज्ञानानि यद्वा सतां विद्यमानानां फलानां पालकोऽग्निः सयथा विदथानि यज्ञगृहा-
ण्यागच्छति तद्वत् त्वमपि यज्ञगृहाण्यागच्छ यद्वा सर्वा नक्षत्राणां पतिश्चन्द्रमाः राजा राजमा-
नःसन्अस्तमिव सयथा स्वधामस्थानमागच्छति तद्वत् किंच प्रयस्वन्तोहविलंक्षणाभवन्तो-
वयं यजमानाः त्वा त्वां हवामहे आह्वयामः किमर्थं मृतं अभिपुतेसोमेनिमित्तभूतेसति कीदृशाव-
यं सचा ऋत्विग्भिःसहिताः सचासहेत्यर्थेइतियार्स्कः । आह्वाने दृष्टान्तः—पुत्रासः पुत्राः पितरं

न पालकंजनकमिव तं यथावाजसातये अबस्यसंभजनाय आह्वयन्तितथा वयमपित्वांतदर्थ-
माह्वयामः किंच मंहिष्ठं मंहनीयं त्वां वाजसातये संग्राममाप्तये तजयाय हविःस्वीकारायवा-
आह्वयामः ॥ १ ॥

पष्ठेहनिमाध्यंदिनसवनेप्रस्थितयाज्यानांपुरस्तादन्याऋचःप्रक्षेपणीयाः तत्रहोतुःपुरस्ता-
त्पिवासोममिन्द्रेत्येषा पष्ठस्यप्रातःसवनइतिखण्डेसूत्रितम्—पिवासोममिन्द्रसुवानमद्रिभिरिन्द्राय-
हिद्यौरसुरोअनन्नतेति ।

सैपासूक्तेद्वितीया—

पिवा॒सोममिन्द्रसुवा॒नमद्रिभिः॑कोशे॒नसि॒क्तम॒व॒त॒न॒वंस॒ंगस्ता॒तृपा॒णोन॒वंस॒ंगः॑।
मदा॑य॒हर्य॑ता॒र्यते॒तुवि॒ष्टमा॒य॒धाय॑से ।
आत्वा॑य॒च्छन्तु॒ह॒रितो॒नसूर्य॑महा॒विश्वे॑व॒सूर्य॑म् ॥ २ ॥

पि॒व । सोम॑म् । इन्द्र॑ । सुवा॒नम् । अद्रि॑भिः । कोशे॒न । सि॒क्तम् ।
अ॒व॒त॒म् । न । वंस॑गः । त॒तृपा॑णः । न । वंस॑गः । मदा॑य । ह॒र्य॒ता॒र्य । ते
तुविः॑ऽते॒माय॑ । धाय॑से । आ । त्वा॒ । य॒च्छन्तु॑ । ह॒रितः॑ । न ।
सूर्य॑म् । अहा॑ । विश्वा॑ऽइव । सूर्य॑म् ॥ २ ॥

हेइन्द्र वंसगः वननीयगमनस्त्वं सोमंपिब इचोतस्तिडइतिदीर्घः क्रीदशं तं अद्रिभिर-
भिवसाधनैर्ग्रावभिः सुवानं सूर्यमानं कर्मणिकर्तृप्रत्ययः कोशेनसिक्तं कोशस्थानीयेन द-
शापवित्रेणशोधितं यद्वा अबतमित्यनेन सहसंबन्धः कोशेन इतिमेघलक्षणोदकेनसिक्तं स्वो-
चितजलेनपूरितंअवतंन आहावलक्षणमवटमिव तं यथा वंसगोवननीयगमनः तृपा शीघगा-
मीवृषभःपिबतितद्वत् किंच ततृपाणोनवंसगः यथा अत्यन्तं तृपितोर्वंसगोवननीयगमनः शी-
घगामीपुरुषः आहावादिकमागत्यपिबति तद्वत् किमर्थंपानमिनितत्राह—तेतव मदाय तृपये ह-
र्यंताय विक्रान्तिहेतवे कान्त्यर्थेवा हर्यगतिकान्त्योः भृष्टदशोत्पादिनातच् तुविष्टमाय महत्त्वाय
प्रवृद्धत्वाय धायसे यदर्थं मदउपजायते तदर्थाय धाजोवहिहाधाञ्जयइत्यसुनि णिदित्यनुवृत्ते-
रावोमुगितिपुक् यद्वा तेतव तुविष्टमाय धायसे अतिप्रभूतापपानायत्वा त्वांआयच्छन्तु आ-

भिपुरुष्येनगमयन्तु अश्वइतिशेषः तत्रदृष्टान्तः—हरितोनसूर्यं हरितवर्णविशिष्टाएतन्नामका-
श्वःसूर्यमिव तंयथा अतिवस्त्रया अभिगतदेशे अभिपेरितावहन्ति तद्वत् किंच अहाविश्व्या स-
र्वाण्यहानिसूर्यमिव तंयथातएवप्रतिदिनंभवहन्ति तथा अस्मद्यागदिवसेपुप्रतिदिनमावहन्तु॥ २ ॥

अथतृतीया—

अविन्द्विबोनिर्हितं गुहानिर्धिनेर्गर्भं परिवीतमश्रमन्त्यन्ते अन्तरश्रमनि ।

वृजं वृज्रीगवांमिवसिपांस्र्वाङ्गिरस्तमः ।

अपांष्टणोद्विपुइन्द्रः परीष्टताद्वारः इषः परीष्टताः ॥ ३ ॥

अविन्द्वत् । दिवः । निर्दिष्टम् । गुहां । निर्दिष्टम् । वेः । न । गर्भम् ।

परिष्टीतम् । अश्रमनि । अन्त्ये । अन्तः । अश्रमनि । वृजम् । वृज्री ।

गवांस्र्वाङ्गव । सिपांस्र्वा । अङ्गिरःश्रमः । अर्ष । अष्टणोत् । इषः ।

इन्द्रः । परिष्टताः । द्वारः । इषः । परिष्टताः ॥ ३ ॥

अयमिन्द्रः दिवोद्युलोकात् आनीतं सोमं अविन्द्वत् अलभत लब्धवान् द्युलोकाद्वाय-
व्या पक्षिरूपयापहृतं भूमावानीतं स्वीकृतवानित्यर्थः द्युलोकादानपनतैत्तिरीये—ततोर्यस्यामि-
तोद्विसोमआसीत्तंगायव्याहरदित्यादिपुप्रसिद्धं तएवविशेष्यते गुहानिर्हितं अतिगोप्येप्र-
देशे पर्वतादौ स्थापितं अतएव निर्धिनिधिस्थानीयं अनाशमित्यर्थः आनयनेदृष्टान्तः—वेः
पक्षिणोगर्भेन विशुनिव यथा कपोतादिल्लीपक्षी स्वशिशुं व्याधादिभयात् कस्मिंश्चिद्गुर्भे
स्थापयित्वा तत्स्थानमजानती परिभ्रम्यविन्दते तद्वदित्यर्थः पुनःकीदृशं अश्रमनि पाषाणे
अतिमहति विस्तृते अनन्ते अश्रमनि अपरिमितपाषाणे पर्वतादौ अन्तर्मध्ये परिवीतं लताकंद-
कादिनापरितोवेष्टितं सत्स्वपीतरेषु देवेषु कोऽस्यातिशयइति वत्राह—अयमिन्द्रोवृज्री वृजवान्
अंगिरस्तमः अतिशयेनांगारखदीप्यमानः गवां वृजमिव पणिनासुरेणापहृतं भूमौ खनित्वा पाषाणे-
नपिहितद्वारं गवां वृजं यथा तमहुरं जित्वा द्वारमुद्गाद्यलब्धवान् तद्वत्सोमं सिपांस्र्वासंभक्तुमिच्छन्
सनीवन्तर्धेति विकल्पनादिदृष्टावे जनसनखनेत्यात्वं अविन्द्वत् अयमर्थः पणिनेवगावइत्यादिशु-
विपुर्पसिद्धः । तथायमिन्द्रः परीष्टताःपरितोमेघेनावृत्ताः इषः अन्नेहेवभूतस्योदकस्यद्वारः द्वा-

इमाम् । ते । वाचम् । वसुधयन्तः । आयवः । रथम् । न । धीरः ।
 सुधर्षाः । अतक्षिपुः । सुम्नाय । त्वाम् । अतक्षिपुः ।
 शुम्भन्तः । जेन्धम् । यथा । वाजेपु । विप्र । वाजिनम् ।
 अत्यम् इव । शवसे । सातये । धना । विश्वा । धनानि । सातये ॥ ६ ॥

हेइन्द्र तेत्वदर्थं वसुयन्तो धनमात्मन इच्छन्तः आयवः दातव्यहवीरूपान्वन्तः क्रत्विजः
 आयव इति मनुष्यनाम आयवः अनव इति तन्नाम सुपाठात् ते इमां क्रियमाणांस्तुतिरूपां वाचं अ-
 तक्षिपुः संपादितवन्तः तत्र दृष्टान्तः—स्वपाः शोभनकर्मवान् कुशलीवा बहुवीहौसोर्मनसी इत्युत्त-
 रपदाघुदात्तत्वम् धीरः धीमान् रथं रथमिव तं यथा प्रयत्नेन साधु करोति तद्वत् एवं कृत्वा त्वां सु-
 म्नाय सुखाय अतक्षिपुः अनुकूलमुत्पादयन्ति सुम्नमितिसुखनाम सुम्नं सुगम्यमितितन्नाम सुपा-
 ठात् किंच हे विप्रमेधा विन्निन्द्र वाजेपुसंग्रामेषु वाजिनं वेगवन्तं त्वां शुभंतः गुणैर्दीपयन्तः अतक्षि-
 पुः स्तुत्यापीणयन्ति तत्र दृष्टान्तः—जेन्धं यथा जयशीलं शूरं यथा भटाः स्तुवन्ति तद्वत् यद्वा जेन्धं ज-
 यशीलं वाजिनं वेगवन्तं मश्वं वाजेपुसंग्रामेषु यथोत्साहयन्ति तद्वत् किंच शवसे वलाय धना धना-
 नां सातये लाभाय च स्तुम इति शेषः ऋतियुतिजु विसातीत्यादिना किन उदात्तत्वं न केवलं धनमात्रं किं-
 तु विश्वा धनानि सातये कृत्स्नानि पीणनसा धनानि गवादिधनानि पृथगर्थे द्वितीया तेषां लाभाय त-
 त्र दृष्टान्तः—धना धने संग्रामेषु शवसे वैरिजयसा धनवलाय सातये तेषामेव धनानां प्राप्तये च अत्यमि-
 व सततगामिनमश्वमिव तं यथा स्तुवन्ति तद्वत् ॥ ६ ॥

अयसप्तमी—

मिनत्पुरो न वृत्तिमिन्द्र पूरवे दिवो दासाय माहिं दाशुपे नृतो वज्रेण दाशुपे नृतो ।

अतिथिग्वाय शंवरं गिरेरुग्रो अवा भरत् ।

महो धनानि दयमानो ओजसा विश्वा धनान्यो जसा ॥ ७ ॥

मिनत् । पुरः । न वृत्तिम् । इन्द्र । पूरवे । दिवः ऽदासाय । माहिं ।

दाशुपे । नृतो इति । वज्रेण । दाशुपे । नृतो इति ।

अतिथिग्वायं । शम्बरम् । गिरेः । उपः । अवं । अ भरत् । महः ।

धनानि । दयमानः । ओजसा । विश्वा । धनानि । ओजसा ॥ ७ ॥

हेइन्द्र नृतो रणेनर्वनशील त्वं दाशुपे हविर्दत्तवते पूरवे अभिमतपूरकायमनुप्याय मनु-
प्यनमितव महि महते दिवोदासापएतन्नामकायराज्ञे दिवोदासे पष्ठचाभलुगित्यलुक् दिवोदासा-
दीनांछन्दसीतिपूर्वपदाद्युदात्तत्वं नवति एतत्संख्याकानि पुरः शत्रूणांपुराणिभिनव भिन्नवान-
सितथा हेनृतो गात्रविक्षेपणकुशल हस्तपादादिप्रक्षेपणशत्रूणांहंसक वज्रेणक्षेपणसमर्थेनायुधे-
नदाशुपेहविर्दत्तवते दिवोदासायान्यस्मै वाभिनव तमपिशत्रुभिन्नवानसि इदानींपरोक्षेणाह—अ-
तिथिग्वायपूजार्थमतिथिगच्छते दिवोदासायतदर्थं गमेरौगादिकोद्भ्रमत्ययः उग्रः उदूर्णबलइन्द्रः
पूर्वपुरभेदनसमये विद्धमपि अत्रियमाणं गिरिमात्सुडंशंवरं एतन्नामानमसुरं गिरेः दुर्गमात्पर्वता-
देःसकाशाव ओजसास्वकीयेनबलेनअवाभरव अवाङ्मुखमरुष्प्य प्राणंत्दतवान् किंकुर्वन् महः
महानिधनानि तदीयगवाश्वादीनि दयमानः दिवोदासायराज्ञेसाधयन् दयदानगतिहिंसदानेषु
शपःपित्वादनुदात्तत्वेशानचोलसार्धधातुक्स्वरेणधातुस्वरः नकेवलमल्पंधनं किंतु विश्वाधनानि
सर्वाण्यपितेषां मणिमुक्तादीनि ओजसास्वकीयेनबलेन दयमानः साधयन्अवाभरव ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

इन्द्रःसमत्सुयजमानमार्यप्रावद्विश्वेषुशतमूत्रिराजिपुस्वर्मीह्वेष्वजिपु ।

मनविशासंदव्रतान्त्वचं कृष्णामरन्धयत् ।

दक्षन्निश्वंततृपाणमोपतिन्यर्शासनमोपति ॥ ८ ॥

इन्द्रः । समत्सु । यजमानम् । आर्यम् । प्र । आवत् । विश्वेषु ।
शतमूत्रिः । आजिपुं । स्वःऽमीह्वेषु । आजिपुं । मनवे । शासत् ।
अव्रतान् । त्वचम् । कृष्णाम् । अरन्धयत् । धक्षत् । न । विश्वम् ।
तृपाणम् । ओपति । नि । अर्शासनम् । ओपति ॥ ८ ॥

अयमिन्द्रःसमत्सुसमरणेषु महारनिमित्तेषुयजमानंयष्टारंआर्यंअरणीयं सर्वैर्गन्तव्यंमाग्वव
मकपेणरक्षति समत्स्वितिसंग्रामनाम समत्सुसमरणइतितन्नामसुपाठाव किंचशतमूत्रिः स्वभक्ते-
ष्वपरिमितरक्षणइन्द्रः विश्वेषु तिग्व्यत्ययः सर्वेषुआजिपु स्वर्धानिमित्तेषुसंग्रामेषुयजमानं प्राव-
द्य तथा स्वर्मीह्वेषुस्वर्गदेशेषु सुखस्थ सेचयत्तुवा आजिपु महासंग्रामेषु प्रावव स्वर्गपदानेनर-
क्षति रणेआभिमुख्येनहतानांवीराणांरविमार्गः पराशरेणस्मर्यते—द्वाविमौपुरुषौलोकेसूर्यमण्ड-
लभेदिनौ । परिब्राह्मयोगयुक्श्वरणेषोऽभिमुखोहतइति । अत्रेतिहासमाचक्षते—अंशुमवीनामनदी

राणि अपावृणोद् अपवृतान्यकरोद् उद्धाटितवानित्यर्थः तथाकृत्वा इवःइष्यमाणानि व्रीह्या-
द्यन्नानि परिकृताः भूमौपरितोव्याप्तान्यकरोद् वज्रेणमेघंभित्वाजलवर्षणेनसस्यादिसर्पद्विकृत्वा
व्रीह्यादिकंभूमौव्याप्तमकरोदित्यर्थः यतोयमेवंकृतवान् अतोऽस्यसोमस्वीकारोयुक्तः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

दादृहाणोवज्रमिन्द्रो गभस्त्योः क्षभ्रेवतिग्ममसनायसंश्यदहिहृत्यायसंश्यत् ।
संविव्यानओजसाशवोभिरिन्द्रमज्मना ।
तष्ट्ववृक्षं वनिनो निवृश्चसि परश्वेव निवृश्चसि ॥ ४ ॥

दादृहाणः । वज्रम् । इन्द्रः । गभस्त्योः । क्षभ्रेऽइव । तिग्मम् ।
असनाय । सम् । श्यत् । अहिहृत्याय । सम् । श्यत् ।
सम्संविव्यानः । ओजसा । शवःऽग्निः । इन्द्र । मज्मना । तष्टाऽइव ।
वृक्षम् । वनिनः । नि । वृश्चसि । परश्वेऽइव । नि । वृश्चसि ॥ ४ ॥

अपमिन्द्रः गभस्त्योर्बाहोः वज्रं ददृहाणः ददंशृङ्खरं ददृहहि वृक्षौ लिटः कानच् गभस्ती-
इति बाहुनाम गभस्तीबाहू इति तन्नामसुपाठात् किमर्थं असनाय शत्रोरुपरिक्षेपणाय तिग्मं अ-
त्यन्ततीक्ष्णं वज्रं संश्यत् सम्पृक्तीक्ष्णीकरोति शोवनूकरणे ओतःशयनीत्योकारलोपः छान्दसो-
दभावः यद्वा सेटीतश्चलोपइतीकारलोपः तत्र दृष्टान्तः—क्षभ्रेव उदकमिव उदकं यथाशत्रूणां निर-
सनाय अभिमघ्नादिसंस्कारेण तीक्ष्णीक्रियते तद्वत् क्षभ्रेत्युदकनाम क्षभ्रान् भइति तन्नामसुपाठा-
त् पुनरपितदेवविरोप्यते अहिहृत्याय ओहृष्ट्रस्यमेघस्यवाहननाय हन्ते हंनस्तचेति क्यप् तका-
रान्वादेशश्च संश्यत् पूर्वमेव तीक्ष्णं सत् पुनरपि वघाय तीक्ष्णयति हेइन्द्र ओजसा बलेन पराभि-
भवनसामर्थ्येन शवोभिः सेनात्क्षणेर्बलेः मज्मना शारीरेण च बलेन संविव्यानः सम्पृग्युक्तः
सत् संविव्यानइति लिटः कानच् ग्रहिज्यावयीतिसंभारारणं तष्टावृक्षमिव यथाकश्चित्तष्टावृक्षाणां
तक्षणस्य साधुकर्ता वनिनो वनसंबन्धिनो वृक्षं निवृश्चति स्वोपयोगाय नितरां छिनत्ति तक्षणे-
न वनूकरोति तथात्वमप्यस्यासुवक्रमाचरंतं शत्रुं निवृश्चसि किंच परश्वेव निवृश्चसि यथापरशुना
कश्चिच्छिनत्ति वृक्षं तथा त्वमप्युक्तेस्ति विषैवैलेः नितरामस्य द्वेषिणं वृश्चसि ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

त्वंरुथान्द्यंइन्द्रसर्तवेच्छांसमुद्रमसृजोरथाँइववाजयतोरथाँइव ।

इतःऊनीरंयुञ्जतसमानमर्थमाक्षितम् ।

धेनूरिवमनवेविश्वदोहसोजनायविश्वदोहसः ॥ ५ ॥ १८ ॥

त्वम् । रथा । न्यः । इन्द्र । सर्तवे । अच्छ । समुद्रम् । असृजः ।

रथान्इव । वाजयतः । रथान्इव । इतः । ऊनीः । अयुञ्जत ।

समानम् । अर्थम् । अक्षितम् । धेनूःइव । मनवे । विश्वदोहसः ।

जनाय । विश्वदोहसः ॥ ५ ॥ १८ ॥

हेन्द्र त्वंरुथाअपयत्वेनैव नद्यः नदीः समुद्रमच्छाभिमुख्येन सर्तवेप्राप्तुंअसृजः मेघनिभि-
घोत्पादितवानसि तवदृष्टान्तः-रथानिव यथात्वंरथानस्मयामं प्रतिअच्छसर्तवे आभिमुख्येन
प्राप्तुंअसृजः सृष्टयानसितद्वय किंच वाजयतोरथानिव संग्राममन्वाइच्छन्तोराजादयः रथानि-
य तेषथासंग्रामप्रत्योपध्यादिकंपाभिसर्तुरथान्सृजन्ति तद्वत् क्यजन्ताच्छतुरनुमइतिविभक्तेरु-
दान्तत्वं किंच इतः अस्मत्संनिविदेशं द्वितीयार्थेतसिद् अस्मान्प्रतिऊनीः ऊत्यःगमनवत्योरस-
पायत्योवानद्यः समानमर्थं समानप्रयोजनवदक्षितमुदकं अयुञ्जतयोनिवत्यः त्वत्प्रसादादिति
भावः अर्थशब्दउदकशिशोषणःसन् नपुंसकलिंगः अक्षितमित्युदकनाम अक्षितंवाहिरितितन्नाम-
सुपाठान् तत्रदृष्टान्तः-मनवेमनोरथांपधेनूरिवधेनोयथाविश्वदोहसःसर्वार्थदोग्ध्योभवन् यथा
वा जनाय यस्यैकस्मैचिन् समर्थाय तदर्थंविश्वदोहसोभवन्ति सर्वक्षीरमदाभवन्ति यद्वा जनाय
सर्वजनार्थं सस्यादीनभिलक्षयनद्यः विश्वदोहसः संपूर्णदोग्ध्योभवन्ति सर्वत्रभवहन्ति अवनद्यः
मीणनाय दोहसइतिउपचर्यते इदमजगद्रूपकारिवृष्टिप्रदइतीन्द्रस्यैवस्तुतिः ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपञ्चमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथषष्ठी-

इमांतेवाचंयसूयन्तंआयवोरथंधीरःस्त्रपांअतक्षिपुःसुआयत्वामंतक्षिपुः ।

शुम्भन्तोजेन्धंयथावाजेषुविप्रवाजिर्नम् ।

अर्त्यमिवशवसेसातयेधनाविश्वानांनिसातये ॥ ६ ॥

इमाम् । ते । वाचम् । वसुधयन्तः । आयवः । रथम् । न । धीरः ।
 सुधुअपाः । अतक्षिपुः । सुभ्राय । त्वाम् । अतक्षिपुः ।
 शुभ्रन्तः । जेन्यम् । यथा । वाजेपु । विप्र । वाजिनम् ।
 अत्यम् इव । शवसे । सातये । धना । विश्वा । धनानि । सातये ॥६॥

हेइन्द्र तेत्वदर्थं वसूयन्तो धनमात्मनइच्छन्तः आयवः दातव्यहवीरूपानवन्तः ऋत्विजः
 आयवइति मनुष्यनाम आयवः अनवइतितन्नामसुपाटाद् तेइमांक्रियमाणांस्तुतिरूपांवाचं अ-
 तक्षिपुः संपादितवन्तः तत्रदृष्टान्तः—स्वपाः शोभनकर्मवान् कुशलीवा बहुव्रीहौसोर्मनसीइत्युत्त-
 रपाद्युदात्तत्वम् धीरः धीमान् रथंन रथमिव तंयथाप्रयत्नेनसाधुकरोति तद्वद् एवंरुत्वात्वांसु-
 भ्रायसुखायअतक्षिपुः अनुकूलमुत्पादयन्ति सुभ्रमिति सुखनाम सुभ्रंसुगम्यमितितन्नामसुपा-
 टाद् किंच हेविप्रमेधाविन्निन्द्र वाजेपुसंग्रामेषुवाजिनं वेगवन्तंत्वांसुभ्रन्तः गुणैर्दीपयन्तः अतक्षि-
 पुःस्तुत्यापीणयन्ति तत्रदृष्टान्तः—जेन्यंयथा जयशीलंशूरंयथाभटाःस्तुवन्ति तद्वद् यद्वा जेन्यंज-
 यशीलं वाजिनंवेगवन्तमश्वं वाजेपुसंग्रामेषुयथोत्साहयन्ति तद्वद् किंच शवसेवलाय धना धना-
 नांसातयेलाभायचस्तुमइतिशेषः ऊतियूतिजूतिसातीत्यादिनाकिनउदात्तत्वं नकेवलंधनमात्रं किं-
 तु विश्वाधनानिसातयेरुत्स्वानिपीणनसाधनानिगवादिधनानि षष्ठ्यर्थेद्वितीया तेषांलाभाय त-
 त्रदृष्टान्तः—धना धने संग्रामेशवसेवैरिजयसाधनवलाय सातयेतेषामेवधनानांप्राप्तयेचअत्यमि-
 वसतसगामिनमश्वमिव तंयथास्तुवन्तितद्वद् ॥ ६ ॥

अथसातमी—

भिन्तपुरो नवतिभिन्द्रपुरवेदिवोदासायमहिंदाशुपेनृतोवज्रेणदाशुपेनृतो ।

अतिथिग्वायशंवरंगिरेरुग्रोअवांभरत् ।

महोधनानिदयमानुओजंसाविश्वाधनान्योजंसा ॥ ७ ॥

भिन्त । पुरः । नवतिम । इन्द्र । पुरवे । दिवःइदासाय । महिं ।

दाशुपे । नृतो इति । वज्रेण । दाशुपे । नृतो इति ।

अतिथिइग्वायं । शम्बरम् । गिरेः । उग्रः । अवं । अंभरत् । महः ।

धनानि । दयमानः । ओजंसा । विश्वा । धनानि । ओजंसा ॥ ७ ॥

हेइन्द्र नृतो रणेनर्तनशील त्वं दाशुपे हविर्दत्तवते पूरवे अभिमतपूरकायमनुप्याय मनु-
प्यनमैतव महि महते दिवोदासायएतन्नामकायराज्ञे दिवोदासे षष्ठ्याअलुगित्यलुक् दिवोदासा-
दीनांछन्दसीतिपूर्वपदाद्युदात्तत्वं नवति एतत्संख्याकानि पुरः शत्रूणांपुराणिभिनव भिन्नवान-
सितथा हेनृतो गावविक्षेपणकुशल हस्तपादादिप्रक्षेपेणशत्रूणांहिसक वज्रेणक्षेपणसमर्थेनापुधे-
नदाद्युपेहविर्दत्तवते दिवोदासायान्यस्मै वाभिनव तमपिशत्रुंभिन्नवानसि इदानींपरोक्षेणाह—अ-
तिधिम्वायपूजार्थमतिधिगच्छते दिवोदासायतदर्थं गमेरोणादिकोद्भुप्रत्ययः उग्रः उदूर्णबलइन्द्रः
पूर्वपुरभेदनसमये विद्धमपि अद्रियमाणं गिरिमारूढंशंवरं एतन्नामानमसुरं गिरेः दुर्गमात्पर्वता-
देःसकाशात् ओजसास्वकीयेनबलेनअवाभरत् अवाङ्कुसुमवकृष्य माणंत्ततवान् किंकुषेन् महः
महानिबनानि तदीयगवाश्वादीनि दयमानः दिवोदासायराज्ञेसाधयन् दयदानगतिर्हिंसादानेषु
शपःपित्वादनुदात्तत्वेशानचोलसार्वधातुकस्वरेणधातुस्वरः नकेवलमल्पंधनं किंतु विश्वाधनानि
सर्वाण्यपितेषां मणिमुक्तादीनि ओजसास्वकीयेनबलेन दयमानः साधयन्अवाभरत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

इन्द्रःसमत्सुयजमानमार्यप्रावद्विश्वेषुशनमृतिराजिपुस्वमीह्नेष्वजिपु ।

मनविशासदव्रतान्त्वचं कृष्णामरन्धयत् ।

दक्षत्रविश्वंततृपाणमोपतिन्यर्शसानमोपति ॥ ८ ॥

इन्द्रः । समत्सु । यजमानम् । आर्यम् । प्र । आव्रत् । विश्वेषु ।

शनमर्शतिः । आजिपुं । स्वःऽमीह्नेषु । आजिपुं । मनवे । शासत् ।

अव्रतान् । त्वचंम् । कृष्णाम् । अरन्धयत् । धक्षत् । न । विश्वम् ।

ततृपाणम् । ओपति । नि । अर्शसानम् । ओपति ॥ ८ ॥

अयमिन्द्रः समत्सुसमरणेषु प्रहारनिमित्तेषुयजमानंयष्टारंआर्यंअरणीयं सर्वैर्गन्तव्यंमागवद
मरुपेणरक्षति समस्त्विदिसंभ्रामनाम समत्सुसमरणइतितन्नामसुपाठात् किंच शतमृतिः स्वभक्ते-
ष्वपरिमितरक्षणइन्द्रः विश्वेषु लिंगव्यत्ययः सर्वेषुआजिपु स्वर्धानिमित्तेषुसंभ्रामेषुयजमानं प्राव-
व तथा स्वर्मीह्नेषुस्वर्गदेशेषु सुखस्य सेचयत्सुवा आजिपु महासंभ्रामेषु प्रावव स्वर्गपदानेनर-
क्षति रणेआभिमुख्येनहतानांवीराणांरविमार्गः पराशरेणस्मर्यते—द्वामैपुरुषौलोकैसूर्यमण्ड-
लभेदिनौ । परिवाद्दयोगयुक्तश्चरणयोऽभिमुखोहवदति । अत्रेतिहासमाचक्षते—अंशुमतीनामनदी

तस्यास्तीरे रुष्णनामासुरः वर्णतश्चष्टण्णोदशसहस्रैरनुचरैरुपेतः तद्देशवर्तिनःपाणिनःपीडय-
न्नास्ते तत्रेन्द्रोवृहस्पतिनापेरितःसन् मरुद्भिःसहितः रुष्णांतदीयत्वचमुत्कृत्यसानुचरमवधीत्
अयमर्थः अंबद्रप्सोअंशुमतीमतिष्ठदित्यादिनोपरिष्ठाद्दृश्यते तदत्रोच्यते अयमिन्द्रोमनवे मनुष्या-
य विभक्तिव्यत्ययः मनुष्याणामर्थाय अब्रतान् व्रतमितिकर्मनाम तद्रहितान्यागविद्वेषिणः शा-
सवशिक्षितवान् हिंसितवान् शासेलेंटयडागमः तथा रुष्णांत्वचं रुष्णनाभ्रोसुरस्य रुष्णवर्णां
त्वचं उत्कृत्यारन्धयत् हिंसितवान् रधहिंसायां रधिजभोरचीतिनुम्केनप्रकारेणेतितट्टुच्यते—ध-
क्षत्न भस्मीकरोतिइव लेट्टयडागमः सिद्धहुलमितिसिप् तथा निश्वंततृपाणमोपति सर्व-
मपिहिंसकं तदनुचरसंबंदहति यत्किंचिदवशिष्टमिति नेत्याह—अर्गसानं हिंसारुचिं हतावशिष्टं
सर्वमपिन्योपति निःशेषेणदहति ॥ ८ ॥

अथनवमी—

सूरश्चक्रंप्रवृहज्जातओर्जसाप्रपित्वेवाचमरुणोमुपायतीशानआमुपायति ।

उशनायत्परावतोर्जगन्नुतयेकवे ।

सुम्नानिविश्वामनुपेधतुर्वणिरहाविश्वेवतुर्वणिः ॥ ९ ॥

सूरः । चक्रम् । प्र । वृहत् । जातः । ओर्जसा । प्रपित्वे । वाचम् ।

अरुणः । मुपायति । ईशानः । आ । मुपायति । उशना । यत् ।

परावतः । अर्जगन् । उतये । कवे । सुम्नानि । विश्वा । मनुपाइव ।

तुर्वणिः । अहा । विश्वाइव । तुर्वणिः ॥ ९ ॥

अत्रापीतिहासमाचक्षते—केचनासुराः पूर्वइन्द्रवज्रेणवधोमाभूदितिब्रह्मणोवरंलब्धा इन्द्र-
मगणयित्वोद्धृताआसन् तान्हन्तुमिन्द्रःसूर्यरथस्यचक्रमादाय अवधीदिति तदिदमुच्यते—अयमि-
न्द्रः सूरः सूर्यस्यपद्यर्थेप्रथमा चक्ररथस्यचक्रमादाय ओजसाशारीरेणचलेनजातः समृद्धः
सन् मवृहत् प्रक्षिप्तवान् वृहूउद्यमने तौदादिकः किंच अरुणः अरुणवर्णः अत्यन्ततेजोयुक्तःस-
न् यद्वा गमनशीलःसन् प्रपित्वे तेषांसमीपेत्समीपमागत्यवाचं वागुपलक्षितं प्राणमुपायति मु-
मोप मुष्णातिवा प्रपित्वइत्यासन्ननाम यद्वा वाचतेषांप्रहारध्वानिं मुपायति तेषुहतेषुध्वनिःस्वय-
मेवविश्रांतोभवति अवधीदित्यर्थः अथवा इन्द्रएव द्युस्थानःसन् आदित्यात्मनास्तूयते सूरः

सूर्यः जातउदितः सन् ओजसास्वकीयेन तेजसा युक्तः चक्रं प्रवृहत् तमोनिवारणार्थं असुरजया-
यवाचक्रोपलक्षितं रथं प्रकर्षेणोद्यतं करोति पूर्वं अरुणः तद्रथयन्ता प्रपित्वेभेदेहाद्यसुराणां समीपे
वाचते पांजहिभिर्भीत्यादिश्वनिमुपायति मुष्णाति मुपेरुत्तरस्यश्रः अहावपिच्छन्दसि शायजपीति
शायजादेशः तदनन्तरं सूर्यः ईशानः सर्वाणितमांस्पसुरान्वानिराकर्तुं समर्थः सन् आनुपायति
समन्तान्मुष्णाति अथ प्रत्यक्षरुतः हेकवेक्रान्तदर्शिनं यत्पस्त्वं उशाना उशनसः एतन्नाम्नोमहर्षे-
रुत्तपरक्षणाय परावतो दूरात् स्वर्गस्थानात् अजगन् गतवानसि प्राप्तवानसि गमेः सिपि छान्दसः
शपः श्लुः हस्रुच्चादिलोपे मोनोधातो रितिनत्वं यद्वा उशाना उशनसा युक्तः सन् अजगन् आ-
गच्छ आगत्य च विश्वानि सुभानि सुवसाधनानि धनान्यादायास्माकं तुर्वणिस्तूर्णयनिः
क्षिपं संभवेति शेषः तुर्वणिस्तूर्णवनिरिति निरुक्तं । तत्र दृष्टान्तः—मनुषेव मनुष्येणैव यथा चतेन परि-
वृढाय देशान्तराद्भिर्मन्धनमानीयते तद्वत् यद्वा मनुषेव मनुष्याणामिव इतरेषामृत्विजां विश्वा-
सुभानि सर्वाणि धनान्यादाय तुर्वणि भवसि तद्वदस्माकमपि न केवलमेकस्मिन्नेव यागदिने कि-
न्तु अहा विश्वेव विश्वान्यप्यहानि सर्वेष्वप्यहः सुतुर्वणि भव यद्वा तुर्वणिस्त्वं अहा विश्वेव वि-
श्वान्यहान्यति दीर्घमायुष्यं यथा ददासि तथामुन्नान्यपि उभयमपि देहीत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

सनोनव्येभिर्दृष्टकर्मन्नुक्त्यैः पुरांदर्तः पायुभिः पाहि शग्मैः ।

दिवो द्रासेभिर्द्रुस्तर्बानो वा वधीथा अहोभिः रि वद्यौः ॥ १० ॥ १९ ॥

सः । नुः । नव्येभिः । दृष्टकर्मन् । उक्त्यैः । पुरां । द्तरिति । द्तः ।

पायुभिः । पाहि । शग्मैः । दिवः द्रासेभिः । द्रु । स्तर्बानः ।

वधीथाः । अहोभिः इव । द्यौः ॥ १० ॥ १९ ॥

हेइन्द्र वृषकर्मन् अभिमतवर्षणव्यापारवन् पुरांदर्तः असुरपुराणां दारमितः सुभामधि-
वेदति पृच्छ्याः पराङ्गवद्भवात् पृच्छ्यामधितसमुदायस्य भद्रादित्वादाष्टमिक्रमाद्युदात्तत्वं सताह-
शोमहानुभावात्त्वं नोऽस्मत्संबन्धिभिः नव्येभिः नृत्नैः उक्त्यैः इदानीमपि पादित्यप्यकरीः

स्तोत्रैस्तुष्टः सन् प्रायुभिः पालनप्रकारैः शग्मैः सुसैधेहिकामुष्मिकरूपैः पाहिपाल्य किंच हेइन्द्र दिवोदासेभिः दिवोदासगोत्रोत्पन्नैः अशोआदिवाद्भ्यश्च अस्मानिःपरुच्छेपैः यद्वा पूजार्थं बहुवचनं स्तवानः स्तूपमानः कर्मणिकर्तृप्रत्ययः प्रवृथीथाः प्रवृद्धोभय वृथेर्लिङि छान्दसःशपःश्लुः क्रिमिव अहोभिरिव द्यौः द्योतनशीलआदित्यः अहोभिः प्रसिद्धैर्यथा प्रवृद्धोभवति तथास्मत्स्तुत्या अत्यन्तं प्रवृद्धोभवेत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इति द्वितीयस्य मथमेऽकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

इन्द्रायहीतिसत्त्वं पंचमं सूक्तम् इन्द्राय सतेत्यनुक्रमणिका परुच्छेपप्रतिः अत्यद्विच्छन्दः इन्द्रो देवता पृथयस्य पृष्ठे हनि माध्यन्दिनसवने होत्रकाः स्वशयस्येपतत्सकं त्वचत्रयंष्टत्वा आरंभणीयाभ्य ऊर्ध्वं मावपेयुः अत्रायं विभागः—आद्यास्तिस्रो भैत्रावरुणस्य तृतीयाद्यास्तिस्रो वासुणाच्छंसिनः पंचम्याद्यास्तिस्रो च्छानाकस्य एतच्चतुर्थे हनोति खण्डे सत्रितम्—पृष्ठे हनीन्द्राय हिद्यौरसुरो अनघ्रतेत्येवमेवेति तत्रैवाहनि तस्मिन्नेव सवने मशास्त्रादीनां प्रस्थितया ज्याभ्यः पुरस्तादादितः पल्लवः एकैकशः प्रक्षेपणीयाः पृष्ठस्येति खण्डे सत्रितं—इन्द्राय हिद्यौरसुरो अनघ्रतेति पल्लिति महाव्रते निष्केवल्ये इन्द्राय हीनित्वा वैकल्पिकानुरूपद्वितीयः महाव्रतस्येति खण्डे सत्रितं—इन्द्राय सुपनः परावत इन्द्राय हिद्यौरसुरो अनघ्रतेति ।

तत्रेयं मथमा—

इन्द्रां पृथिवीरसुरो अनघ्रतेन्द्राय मही पृथिवी वरीमभिर्द्युं ससांता वरीमभिः ।

इन्द्रं विश्वे सजोपसो देवासो दधिरे पुरः ।

इन्द्रां पृथिव्यां सर्वानि मानुषान् पारातानि सन्तु मानुषा ॥ १ ॥

इन्द्राय । हि । द्यौः । असुरः । अनघ्रत । इन्द्राय । मही । पृथिवी ।

वरीमभिः । द्युं ससांता । वरीमभिः । इन्द्रं । विश्वे । सजोपसः ।

देवासः । दधिरे । पुरः । इन्द्राय । विश्वा । सर्वानि । मानुषा ।

रातानि । सन्तु । मानुषा ॥ १ ॥

द्यौः द्योतनशीलोद्युलोकः तन्निवासीदेवसंघोवा सचासुरोनिरसनशीलः शत्रूणामपुण्य-
 कृतामेव तन्निवासात् इन्द्रायहि इन्द्रायैव अनम्रतस्वयमेवप्रहो भवति नमेश्छान्दसेलङ्घि कर्म-
 कर्तव्यात्मनेपदं नदुहस्तुनमामिति यगभावः छान्दसःशपःशुःहलादिशेषाभावश्च अनुनासिक-
 लोपः हिशब्दःप्रसिद्धार्थोवा तथा इन्द्रायेन्द्रार्थं महोमहतीपृथिवीभूमिः तत्रत्यः सर्वो जने-
 वा अनम्रतउभयत्राश्रयवाचिशब्देनाश्रयीलक्ष्यते ग्रामआगच्छति इतिवत्केनसाधनेनेतितदु-
 च्यते—वरीमभिर्वरणीयैःस्तोत्रैर्हविर्भिर्वा किंच द्युम्रसाताद्युम्रसातौ अन्नस्ययशसोवालाभनिमित्ते
 सति वरीमभिःवरणीयैर्हविर्भिर्युक्तायजमानाः प्रह्लाभवन्ति किंच इन्द्रमेवविश्वे सर्वेदेवासोदेवाः
 सजोपसः समानप्रीतियुक्ताः ऐकमत्यभाजः पूर्वंअसुरजयार्थं पुरोदधिरे पुरतःस्थापितवन्तः
 इन्द्रमुखेनैवासुराजितवन्तइत्यर्थः तथा विश्वा विश्वानिसर्वाणिमनुषा सवनानिमनुष्याणां संब-
 न्धीन्यभिव्युक्तानिमातरादिसवनानि इन्द्राय सन्तु इन्द्रायैवभवन्तु तथा मानुषा मनुष्याणां
 ऋग्विजां संबन्धीनि रातानि दातव्यानिपुरोडाशादीनि इन्द्रायहि इन्द्रायैव सन्तु इन्द्रं प्रीणयि-
 तुंसमर्थानिभवन्तिवत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

विश्वेषु हि त्वा सवनेषु तु जते समानमेकं वृषमण्यवः पृथक् स्वः सन्निप्यवः पृथक् ।
 तं त्वाना वं न पर्पणिं शूपस्य धुरिधीमहि ।
 इन्द्रं न यज्ञैश्चितयन्त आयवः स्तोमैश्चिरिन्द्रं मायवः ॥ २ ॥

विश्वेषु । हि । त्वा । सवनेषु । तु जते । समानम् । एकम् ।
 वृषमण्यवः । पृथक् । स्वः । सन्निप्यवः । पृथक् । तम् ।
 त्वा । नावम् । न । पर्पणिम् । शूपस्य । धुरि । धीमहि । इन्द्रम् ।
 न । यज्ञैः । चितयन्तः । आयवः । स्तोमैश्चिः । इन्द्रम् । आयवः ॥ २ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वां एकं एकमेव सन्तं विश्वेषु सर्वेषु सवनेषु तद्वत्सु एकाहाहीनसवत्पेषु सर्वेषु
 सोमयागेषु यजमानाः तु जते त्वरयन्ति हविरादीनि ददते कीदृशं त्वां समानं सर्वेषामेकरूपं
 कीदृशा यजमानाः वृषमण्यवः अभिमतवर्षणाय त्वामेव मन्यमानाः पृथग्विचिष्यस्व स्वयामे क्रि-
 मिच्छन्तः स्वः स्वर्गस्तु स्वविशेषं वा सन्निप्यवः संभक्तुकामाः पृथक् तु जते पृथगेव त्वरयन्ति तु-

अतिर्दानार्थः शिक्षति तुअते इति वनामसुपाठाव तंतादृशं त्वा त्वां शूषस्य सेनारूपस्य बल-
 स्यधुरिवहनेतज्ज्याय धीमहि स्थापयामः यद्वा शूषस्य अस्मदीयशारीत्वलस्य धुरिधीमहि
 शूषमितिवलनाम शूषं सहइतितज्ज्यामसुपाठाव तत्रदृष्टान्तः—पर्यणिं नावंन पारस्यसंभक्त्रीं पूरपि-
 षींवाफलस्य नावमिव तांपथाभारवहने स्थापयन्तितद्वद् पारतीरकर्मसमाप्तौ छन्दसि वनसने-
 तिसनेरिन्त्ययः पृषोदरादिः पिपेत्तैरौणादिकःसनिमत्ययोवा कीदृशावयं आयवोमनुष्याः
 यजमानाः यज्ञैःसाधनैः इन्द्रंनचितयन्तःपरमेश्वरमिवत्वांचेतयन्तःपरमेश्वरबुद्ध्याभावयन्तइत्यर्थः
 यद्वा नशब्दः एवकारार्थः इन्द्रमेवत्वां जानन्तः तथा स्तोत्रेभिः स्तोत्रैः इन्द्रं इन्द्रमेव आयवोग-
 च्छन्तोवयंधीमहि दधातोर्लिङिछान्दसःशपोलुक ॥ २ ॥

अथतृतीया—

वित्वाततस्त्रेमिथुनाअवस्यवोव्रजस्यसातागव्यस्यनिःसृजःसक्षन्तइन्द्रनिः

सृजः । यद्भव्यन्ताद्वाजनास्वयन्तांसमृहंसि ।

आविष्करिंरुहपणंसचाभुवंवज्रमिन्द्रसचाभुवंम् ॥ ३ ॥

वि । त्वा । तत्स्रे । मिथुनाः । अवस्यवः । व्रजस्यं । साता । गव्यस्य ।

निःसृजः । सक्षन्तः । इन्द्र । निःसृजः । यत् । गव्यन्तां । द्वा ।

जनां । स्वः । यन्तां । समृहंसि । आविः । करिकत् । वपणम् ।

सचाभुवंम् । वज्रम् । इन्द्र । सचाभुवंम् ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वात्वामुद्दिश्य मिथुनाः पत्नीसहितायजमानाः वितवसे यत्तवितन्वते यद्वा यज्ञेपयो-
 ब्रतादिनात्मानमुपपन्नान्ति तस्युपक्षये छान्दसेल्लिङि इरपोरेइविरेभावः किमर्थगव्यस्यव्रजस्य
 साता गवांसंवन्धिनःपृथस्यलाभेनिमित्तभूतेसति नचसर्वत्राग्निहोत्रादित्यवाक्येषु कारीरीचि-
 त्वादिक्वाम्पवाक्येषु यस्पोदयंयस्यगृहानित्यादिनैमित्तिकवाक्येषु पुरुषस्यैवार्थित्वादेःसद्भावा-
 त्तस्यैवाधिकारः स्त्रियास्तु सत्यम्यर्थित्वेऽध्ययनाभावेनविद्वत्तायाअभावात् अतएवसान्दर्थाभा-
 वाच्चनास्त्यधिकारइतिवाच्यम् यद्यपिस्त्रियानास्त्रिपृथगधिकारः तथापिपूर्वमीमांसायांपदेअधि-
 काराभावे तृतीयचतुर्थांश्यामधिकरणांश्यांअस्येवस्त्रियाअधिकारः सचपत्यासहेतिप्रपंचित-
 त्वात् जायापतीअग्निमादधोयातामित्याधानविधानात् स्मृतिपुचनास्त्रिस्तोणांपृथग्यज्ञोनववदि-

विपृथगधिकारस्यैवनिवारितत्वात् अस्त्येवस्त्रियाःपत्यासहाधिकारः अभ्ययनाभावेऽपिवेदंप-
 न्यैमदायवाचयेदितिसूत्रकारवचनात् पद्वयन्वास्तेइत्यादिविधिषु सुपजसस्त्वावयमित्यादिमन्त्र-
 विधानाच्च यत्रवचनमस्तिवशास्त्येवमन्त्रेधिकारः किं हि वचनेन कुर्यान्नास्तिवचनस्मात्तिभारइति
 न्यायात् तस्मान्मिथुनायज्ञंततस्तइत्येतद्युक्तम् कीदृशास्तेअवस्थवः इन्द्रायात्मनेटुप्रिमिच्छन्तः
 निःसृजः निःशेषेणहप्रित्यजन्तः सक्षन्तः सक्षतिर्गत्यर्थः त्वासंभजमानाः पुनस्तद्वविशेष्यन्ते
 निःसृजः फलप्रतिबन्धकंपांपनिर्गमयन्तः कस्तत्रविशेषइतितदुच्यते यद्यस्मात्कारणात् गव्यन्ता
 गामात्मनइच्छन्तौ गोशब्दात्सुपआत्मनःक्यच् वान्तोमिपत्ययेइत्यवादेशः स्वर्गन्ता स्वर्गयन्तौ
 गन्दुमुद्युक्तौ द्वाजना द्वौआयापतिरूपौजनौसमूहसि संयुक्तयोरेवाभिमतंस्वर्गादिकंप्रापयसि यद्वा
 सम्यगनुष्ठितवन्तावित्यूहसिनिश्चिनोपिअवः पत्नीसहिताअनुतिष्ठन्तीत्यर्थः किंच हेइन्द्र त्वंबृष-
 णवर्षकंकामानांसंचाभ्रवं सहैवोत्पन्नं त्वयाविनाभूतं तथा सचाभ्रवं शत्रुवधादिव्यापारसामर्थ्ये-
 नसहैवोत्पन्नं वज्रं आविष्करिक्रत् आविष्कुर्वंप्रकटयन्वतंसइतिशेषः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

विदुष्टंअस्यवीर्यस्यपूर्वःपुरोयदिन्द्रशारदीरवातिरःसासहानोअवातिरः ।

शासुस्तमिन्द्रमर्त्यमयंज्युंशवसस्पते ।

महीमंमुष्णाःपृथिवीमिमाअपोमन्दसानुमाअपः ॥ ४ ॥

विदुः । ते । अस्य । वीर्यस्य । पूर्वः । पुरः । यत् । इन्द्र । शारदीः ।

अवःअतिरः । ससहानः । अवःअतिरः । शारतः । तम् । इन्द्र ।

मर्त्यम् । अयंज्युम् । शवसः । पते । महीम् । अमुष्णाः । पृथिवीम् ।

इमाः । अपः । मन्दसानः । इमाः । अपः ॥ ४ ॥

हेइन्द्र तेवीर्यस्य तवसंवन्धिनःअस्यवीर्यस्य कमणिपत्नी वक्ष्यमाणमेतद्वीर्यंविदुः येपूर-
 षोमनुष्णाः यजमानास्तवमहत्त्वजानानास्त्वामेवयजन्ति तेविदुः यद्वा अस्यवीर्यस्य मा-
 हात्म्यमितिशेषः विदुष्टइत्यत्रयुष्मत्तत्तक्षुण्णितिविसर्जनीयस्यसत्वं वीर्यमेवनिशेष्यते हेइन्द्र
 यद्यस्मात्कारणात् शारदीः संपत्तरसंवन्धिनीः वत्सरपर्यन्तेपाकारपरिस्तादिभिःद्वीटवाःपुरः
 शत्रूणांपुरीः अवातिरोऽनाशयः अबपूर्वस्तिरतिनाशानार्थः किंकुर्वन् ससहानः तत्रत्यानभि-
 भवन् धनाद्यपहारेणपीडयन् सहतेर्यइत्युगन्तात्ताच्छीटिकधानश् अवातिरः किंच हेइन्द्र

तंमर्त्यमरणधर्माणंअयज्युं अयत्तरंयज्ञविधातिनं राक्षसादिशासः निगृहीतवानसि हेशवस-
स्पते बलस्यपालकेन्द्रत्वं महींमहतीं पृथिवीं इमाअपश्च समुद्रनद्यात्मकान्युदकानिच अमुष्णाः
बलादपहतवानसि अस्तुरैरन्वैवां यज्ञविद्वेषिभिराक्रान्तांभूमिं तत्संबन्धिनीरपश्च तेषांपुराणि
भित्त्वा अपहतवानसीत्यर्थः किंदुःखेनेत्याह—मन्दसानः हृष्यन्नेव इमाःअपःइमानिअपकार्या-
णिभीसाद्यन्तानिअमुष्णाः लब्धवानसि ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

आदित्तैअस्यवीर्यस्यचकिरन्मदेपुवृषन्नुशिजोयदाविथसखीयतोयदाविथा
चचर्थकारमेभ्यःपृतनासुप्रवन्तवे ।

तेअन्यामन्यांनद्यंसनिष्णतःश्रवस्यन्तःसनिष्णत ॥ ५ ॥

आत् । इत् । ते । अस्य । वीर्यस्य । चकिरन् । मदेपु । वृषन् ।

उशिजः । यत् । आविथ । सखिद्युतः । यत् । आविथ । चचर्थ ।

कारम् । एभ्यः । पृतनासु । प्रवन्तवे । ते । अन्याम् । अन्याम् ।

नद्यम् । सनिष्णत । श्रवस्यन्तः । सनिष्णत ॥ ५ ॥

हेइन्द्र आदित अतएव हेतोस्तेवीर्यस्य तवसंबन्धिनेषीर्याप तदभिवृद्धयेचकिरन् पुनः
पुनः सोमंविकिरन्ति किरतेर्यङ्गुगन्ताद्भ्यत्ययेनशः सर्वेषु सवनेषु वितरन्ति यजमानाः अतइत्युक्तं
कुवेइत्याह—मदेपु वृषन् सोमजनितमदेपुसत्सु हेकामानां वर्णितः उशिजस्त्वां कामयमानान्यज-
मानान् यद्यतःकारणात् आविथ रक्षसि किंच सखीयवस्तव सखित्वमात्मनइच्छतोऽस्मान्
यद्यस्मादाविथ तर्पयसि अभिमतेनमीणयसि अतश्चकिरन् किंच हेइन्द्र एष्योयजमानेभ्यः
कारंशब्दंसंहनादलक्षणं चचर्थं करोषि करोतेःकर्मणिघञ् कर्पात्त्वत्इत्यन्तोदात्तत्वम् कुवेवितदु-
च्यते—पृतनासु संग्रामेषु किमर्थं प्रवेववे मकपेणवनिर्तुं संभक्तुं युद्धामहिधीराःसंभजन्ते
यनतेस्तुमर्थेतवन्प्रत्ययः वादीचेतिगतेःप्रकृतिस्वरत्वम् किंच तेवव संग्रामवासिनः त्वय्यन्या-
मन्यां अन्यांश्चान्यांश्च अन्यमन्यंप्रति कर्मव्यतिहारेसर्वनाम्नोद्विषंजनम् नद्यंदि संतोपस-
द्यद्दि हुनदिसपृष्टौ पूर्वरूपत्वंचावित्वाछान्दसोयणादेशः सनिष्णत संभजन्ते सनेलेंटि सिद्ध-
हुलभितिसिप् इट् व्यत्ययेनपुनःश्राप्रत्ययः आत्मनेपदेष्वनतइत्यादेशे भाष्यस्तयोरावइत्या-
कारलोपश्छान्दसः टरेवाभावः तथाश्रवस्यन्तोऽञ्जमिच्छन्तः जयाल्लब्धमन्त्रंकाक्षन्तः स-
निष्णत संभजन्ते ॥ ५ ॥

अथपठी-

उतो नो अस्या उपसो जुपेत ह्यर्कस्य बोधि हविषो हवीमभिः स्वर्पाता हवी
मभिः। यदिन्द्रहन्तवे मृधो वृषा वज्रि चिकेतसि।
आमे अस्य वेधसो नवीयसो मन्मं श्रुधि नवीयसः ॥ ६ ॥

उतो इति । नः । अस्याः । उपसः । जुपेत । हि । अर्कस्य । बोधि ।
हविषः । हवीमभिः । स्वःःसाता । हवीमभिः । यत् । इन्द्र ।
हन्तवे । मृधः । वृषा । वज्रिन् । चिकेतसि । आ । मे । अस्य ।
वेधसः । नवीयसः । मन्मं । श्रुधि । नवीयसः ॥ ६ ॥

अयमिन्द्रो नोऽस्याकंसं वन्धिनी अस्या उपसः कर्मणिपठी एतामुपसंशुत्याहः संवन्धि न-
मुपः कालं उतो जुपेत अपिनामसेवेत उपस्येवास्माकं अयमिन्द्रोपसंगच्छेदित्यर्थः हिः पूरणार्थः
गत्वा च अर्कस्य हविषः पूर्ववत्कर्मणिपठी अर्चनसाधनं हविः हवीमभिः हवनप्रकारविशेषैः दत्तं
हविः उतो बोधि अपिनामजानी हि किंच स्वर्पाता स्वर्गस्यान्पस्पगुणविशेषस्य वासं भजनस्या-
नेयमेव हवीमभिराह्नैराहूतो भवेति शेषः अस्माभिराहूतः सान उपस्येवागम्य हविः स्वीकरोतीत्यर्थः
कस्यादिदमुच्यते यद्यस्मात्कारणान्न हेवजिन् वज्रयुक्तेन्द्र मृधः हिंसकानशुभून् हन्तवे हन्तुं वृषा
वपिनासान कामानां चिकेतसि अवनुष्यसे कित्ताने औहोत्पादिकः सेट्यद्वागमः नागदस्तरसा वि-
निनीत्यत्र छन्दसि वट्टमिनिवचनाल्लघुपधगुणमन्विषेयाभावः अयमस्मानामादिरित्याद्युदान्तम्
तस्याद्मः हेइन्द्र मेमम मन्म मननीयं स्तोत्रं आश्रुधि नवीयसः शृणु कीदृशस्य मे वेधसः मेधाविनः नवी-
यसो नवनरस्य दीक्षितसंस्कारैः संस्कृतव्याख्येयमस्त्वं पुनर्विशेष्यते नवीयसः मन्मं श्रुयेनवनवनः
भसाधारणस्त्विति मन्मः अथयजमानविशेषणैस्तन्वर्गुं कंस्तोत्रपेव विशिष्टं भवति ॥ ६ ॥

अथसनमी-

त्वंनामिन्द्रपावृधानो अस्मि पुरमित्रपन्नैतुपि जातु मर्त्यपत्रेण गृह्णामर्त्यम् ।
जुह्वियो नो अद्यापि शृणुष्वसु श्रयंस्तमः ।
गिष्टं न पामन्नपं मूनु दुर्मतिं विनापं मूनु दुर्मतिः ॥ ७ ॥ २० ॥

त्वम् । तम् । इन्द्र । वृधधानः । अस्मद्दयुः । अमित्रदयन्तम् ।
 तृविदजात् । मर्त्यम् । वज्रेण । शूर । मर्त्यम् । जहि । यः । नुः ।
 अद्यद्यति । शृणुष्व । सुश्रवःक्षतमः । रिष्टम् । न । यामन् । अप ।
 भूतु । दुःक्षमतिः । विश्वा । अप । भूतु । दुःक्षमतिः ॥ ७ ॥ २० ॥

हेइन्द्र तृविजात अस्मत्तुत्यावहुभावमापन्न शूरविक्रान्त त्वंवृधानःअत्यर्थवर्धमानः
 अस्मद्युः अस्मान्त्वद्भक्तान्कामयमानः तं अपित्रयन्तं अस्मासुशत्रुत्वमाचरन्तं मर्त्यमरणस्व-
 भावं वज्रेणजहि हन्तेजंइतिजादेशः तस्यअसिद्धवदत्राभादित्यसिद्धत्वाद्धेलुंगभावः तमित्युक्तं क-
 मित्याह—योमर्त्यमर्त्यानांस्माकं अघायनिअघंपापदुःखंवाइच्छति तंजहि अश्वाघस्यादित्या-
 त्वम् किंच हेसुश्रवस्तम अतिशयेनशोभनश्रवणस्त्वं शृणुष्वभावयास्मद्वाक्यम् कीदृशंतदिति
 तदुच्यते—हेइन्द्र त्वमसादादुर्मतिः अस्मज्जिवांसानिपयादुष्टाबुद्धिःअपभूनुअपगताभवतुछान्दसः
 शपोद्धर् भूसुबोस्तिङीतिगुणपतिपेधः नकेवर्तंहिसारूपा अपितुविश्वासवांपिक्रोधपरिवादा-
 दित्वाअपभूनु तत्रदृष्टान्तः—यामन् यामनिअध्वनि रिष्टंअध्वनःश्रेमेणाहंसितंपरिश्रांतं
 यथादुर्मतिःचौरादिनिपयावाधते तद्दस्मान्चायमानादुर्मतिःअपगच्छतु यद्वा यामनि मार्गप-
 नादित्त्वेरिष्टं असुरदृत्तर्हिसादित्त्वंविभ्रं परिहरसितद्वन् दुर्मतिःपरिहर्तव्येत्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यमथमेविंशोवर्गः ॥ २० ॥

त्वयावपदिनिपञ्चपदंस्तुक्तम् पारुष्टेपंआत्यष्टमेन्द्रं युवन्तमित्ययमैन्द्रापावंतोर्धंचं
 त्वयावपंपदपुनन्पैन्द्रापावंतोर्धंचंइत्यनुक्रमणिका विनियोगोटेद्विक्रः ।

तत्रत्वयावयमिन्येषापयमा—

त्वयापपंपपवन्पूर्वधनुइन्द्रत्वोनाःसासह्यामपृतन्यतोवंनुयामंवनुप्यतः ।

नेदिष्टेअस्मिन्नहन्यधिवोचानुमुच्यते ।

अस्मिन्यज्ञेविचयिमाभरंरुतंवांजयन्तोभरंरुतम् ॥ १ ॥

त्वया । वयम् । मद्यद्यन् । पुच्ये । धने । इन्द्रंत्वाइज्जाः । ससह्याम् ।

पृतन्यतः । वनुयामं । वनुप्यतः । नेदिष्टे । अस्मिन् । अहनि ।

अधि । वोच । नु । सुच्यते । अस्मिन् । यज्ञे । वि । च्येम् ।

भरं । रुतम् । वाज्जयन्तः । भरं । रुतम् ॥ १ ॥

हेमघवन् मघःसौर्यं तद्वन्निन्द्र त्वया साधनेन युक्तावयं अतएवेन्द्रत्वोता अतिमबलेने-
न्द्रेण त्वयारक्षिताः सन्तः प्रत्ययोत्तरपदयोश्चेतित्वादेशः छान्दसमात्वं पृतन्यतः पृतनामा-
न्यनइच्छतः प्रबलसेनायुक्ता न शत्रून् ससहस्रम् अभिभवेम तथा वनुष्यतः अस्मत्प्रहारायाग-
च्छतः शत्रून् वनुयाम तेपा मागमनात्पूर्वमेव वयं संभजेम किंच पूर्व्येधनेऽस्मिन्यत्ते नेदिष्टे
अत्यन्तसंनिहिते अस्मिन्नहनि अभिपवयुक्ते अद्यतने हनि सुन्वते यजमानाय तदर्थं अधिवो-
चतं हविःप्रदं यजमानं यज्ञं वा नुक्षिपं अधिकं ब्रूहि लोटिव्यत्ययेनाद् वचउम् किंच हेइन्द्र वयं
यजमानाः भरे संग्रामे कृतं जयस्य कर्तारं त्वामुद्दिश्य तज्जपार्थं वा जयन्तः हविर्लक्षणान्मुपाचर-
न्तः विषयेम स्तोत्रादिकं हविरादिकं वा विचिनुयाम चिनोतेर्व्यत्ययेन शप पुनः कीदृशांतां भरे
देवानां संग्रामे असुरजये देवानां सम्यग्भरणे वा कृतं कर्तारं भरहविसंग्रामनाम भरतेवाहर-
तेर्वेतियास्कः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

स्वर्जेपेभरं आप्रस्य वक्मन्पुपुधुधः स्वस्मिन्नञ्जसि क्राणस्य स्वस्मिन्नञ्जसि ।

अहन्निन्द्रो यथा विदेशीर्णां शीर्णां पवाच्यः ।

अस्मन्नाते सध्वं वसन्तुरातयो भद्रा भद्रस्य रातयः ॥ २ ॥

स्वःऽज्ये । भरे । आप्रस्य । वक्मनि । उपुःऽधुधः । स्वस्मिन् । अञ्जसि ।

क्राणस्य । स्वस्मिन् । अञ्जसि । अहन् । इन्द्रः । यथा । विदे ।

शीर्णांऽशीर्णां । उपुऽवाच्यः । अस्मन्ना । ते । सध्वंक् । सन्तु ।

रातयः । भद्राः । भद्रस्य । रातयः ॥ २ ॥

अयमिन्द्रः स्वर्जेपे स्वर्गगमनसाधने भरे संग्रामे युद्धे आभिमुख्येन हतस्य स्वर्गः द्वा-
विमौ पुरुषौ लोके सूर्यमण्डलभेदिनावित्यादिस्मृतिपुत्रसिद्धः आपस्य आपनशीलस्य शत्रुवधा-
य इतस्ततो व्याप्तस्य औणादिकोरः शूरस्य वक्मनि मार्गभूते स्वस्मिन् स्वभूते अञ्जसि अभि-
व्यक्तिमति कपट्यादिरहिते पुनः स एव विशोष्यते स्वस्मिन्नञ्जसि स्वकीये अञ्जसि मुरे महति सं-
ग्रामे यद्वा स्वस्मिन्नञ्जसि शत्रौ स्वयमेव अपच्छन्नत्वेन आगते सति अहन् शत्रून् हिनस्ति क-
स्य संग्राम इति तदुच्यते—आपस्य आपनशीलस्य आसमन्तादिन्द्रस्य पीणपितुर्वा उपपुधुधः उ-
पःकाटे अनुष्ठानाय प्रबुध्यमानस्य क्राणस्य यामं कुर्वाणस्य करोतेः रातरि छान्दसः शपोलूक्

अस्ययजमानस्य शत्रुनहन् हिनस्ति अतःकारणात् अयमिन्द्रःशीर्ष्णां शीर्ष्णोपवाच्यः सर्वे-
पांशिरसामणम्यः स्तुत्यः शीर्षंश्छन्दसीतिउदात्तनिवृत्तिस्वरेणविभक्तेरुदात्तत्वं नित्यवीप्सयो-
रितिद्विर्भावः तत्रदृष्टान्तः—यथाविदे सर्वज्ञाय शिरसामणामादिक्रियतेस्तूपतेच तथैनमित्यर्थः
यद्वा यथाविदे येनप्रकारेणहन्तव्यंशत्रुंजानासि तंतंमहंसि वेत्तेर्व्यत्ययेनात्मनेपदं पुरुषव्यत्ययः
लोपस्तथात्मनेपदेष्वितितलोपः अथवा यथाविदे यंयंविन्दसेलभरोशत्रुं तंतंमारयसि अतः
कारणात्स्तुत्यइत्यर्थः अस्मिन्पक्षे छान्दसोचिकरणस्यलुक् पूर्ववत्तलोपः किंच हेइन्द्र तेरातयः
तवसंबन्धीनिधनानि दानानि अस्मन्ना अस्मास्वेव सध्यक्सह एकोद्योगेनसन्तु भवन्तुसहपूर्वा-
दञ्चतेर्भ्रविगित्यादिनाकिञ् सहस्यसधिरितिसध्यादेशः अद्रिसधयोरन्तोदात्तनिपातनंक्तस्वर-
निवृत्त्यर्थमिति सचान्तोदात्तःउदात्तस्वरितयोर्यणइतिस्वरितः किंच भद्रस्यस्तुत्यस्य तवरातयः
अस्मासुदत्तानि दानानि भद्राअतिस्थिराणिसन्तु ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तत्तुप्रयःप्रत्नथतिशुशुक्नंपस्मिन्पुज्ञेवारम्कृण्वतक्षयंभृतस्पवारंसिक्षयम् ।

वितद्वोचेरधद्वितांतःपश्यन्तिरश्मिभिः ।

सधांविदेअन्विन्द्रोगवेपणोबन्धुक्षिन्ध्वोगवेपणः ॥ ३ ॥

तत् । तु । प्रयः । प्रत्नथथा । ते । शुशुक्नम् । यस्मिन् । पुज्ञे ।

वारम् । अकृण्वत । क्षयम् । कृतस्य । वाः । असि । क्षयम् । वि ।

तत् । वोचेः । अध । द्विता । अन्तरिति । पश्यन्ति । रश्मिभिः ।

सः । ध । विदे । अनु । इन्द्रः । गोऽएपणः । बन्धुक्षित्भ्यः ।

गोऽएपणः ॥ ३ ॥

हेइन्द्र तत्तुबलु प्रसिद्धं प्रयः हृदिर्लक्षणमन्त्रं शुशुक्नं आज्यादिसंयोगेनधृशंतींशुचे-
र्दीप्तिकर्मणपतद्रूपं तेतवस्वभूतं प्रत्नथा पुरातनंपथा तेतवस्वंप्रभवति तथाद्यतनमपि सर्वदात्वा-
मेवमजन्तइतिभावः प्रत्नपूर्वविश्वेत्यादिनाइवाधेयात् लिट्स्वरः कीदृशंतदितिउच्यते यज्ञेयागे
यस्मिन्हृद्विपि दातव्येसतिवारंवरणीयं क्षयंस्थानंवेदिलक्षणं अकृण्वत कुर्वन्ति ऋन्विजः कस्त-
वविशेषइतिचेदुच्यते—ऋतस्यसत्यफलस्य यज्ञस्यवारसि क्षयं निवासस्थानं संभक्तोऽसि यद्वा

ऋतमित्युदकनाम तस्यक्षयं स्थानं प्राप्नोति वृष्टिमदोसीत्यर्थः अथवाऋतस्यादित्यस्य क्षयं स्थानं ध्रुवोकाख्यं वारसि यजमानं गमयितासि तत्तादृशं वक्ष्यमाणं कर्म विवोचेर्विब्रूमहे अथ अतः कारणाद्द्वितान्तः द्वित्वोपेतयोर्घावापृथिव्योर्मध्ये अन्तरिक्षे रश्मिभिरादित्यकिरणैः पश्यन्ति मेघं निर्भिद्य रश्मिद्वारा प्रवर्षणरूपं कर्म सर्वजनाः प्रत्यक्षतः पश्यन्ति अस्मद्दत्तं हविरादित्यं प्रापित्वा तद्रश्मिद्वारा वृष्टिजनयसीत्येतत्सर्वैर्दृश्यत इत्यर्थः इदानीं परोक्षतयास्तौति सच सत्त्वत्विन्दः गवेपणः उदकस्यान्वेपणशीलः तथा चन्धुक्षिब्धः हविःप्रदानादिनावन्धुभावं प्राप्तवद्भ्यो यजमानेभ्यः गवेपणः गवांप्रसिद्धानां एषणकर्ता इषेर्वाहुलकात्कर्तुरित्युद् यद्वा गवेपणमार्गणे पूर्ववत्तद्युद् यजमानफलस्य मृगयितेत्यर्थः अनु उक्तक्रमेणैव कर्ता सन् विदेविन्दते उदकप्राप्तिकारां जानाति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

नूद्दत्थाते पूर्वथा च प्रवाच्यं यदाङ्गिरोभ्योऽर्षणोऽर्षं ब्रजमिन्द्रं शिक्षन् अर्षं ब्रजम् ।
 ऐभ्यः समान्यादिशास्मभ्यं जेपियोत्सि च ।
 सुन्वद्भ्यो रन्ध्रयकंचिद्व्रतं हृणायन्तंचिद्व्रतम् ॥ ४ ॥

नु । इत्या । ते । पूर्वार्था । च । प्रवाच्यम् । यत् । अङ्गिरः । ऐभ्यः ।
 अर्षणोः । अर्षं । ब्रजम् । इन्द्रं । शिक्षन् । अर्षं । ब्रजम् । आ ।
 ऐभ्यः । समान्या । दिशा । अस्मभ्यम् । जेपि । योत्सि । च ।
 सुन्वत् । ऐभ्यः । रन्ध्रय । कम् । चित् । अव्रतम् । हुणायन्तम् ।
 चित् । अव्रतम् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र तेतवसंचन्धिकर्म इत्यादय्यं उक्तप्रकारं वक्ष्यमाणस्वरूपं प्रा पूर्वापूर्वमिव पूर्वप-
 थानुक्षिपं प्रवाच्यं सर्वैः स्तोत्रोत्पत्तद्विद्वान्ति नमपिस्तुन्यं नूद्दत्त्येषा अक्षादित्वात्प्रलुभिभावः
 कीदृशं नदितितदुच्यते-यत्र त्वमंगिरोऽभ्यः एतद्गोपान्नेऽभ्यो मर्षिण्यः तेषामर्षाय व्रतं अन्-
 रिक्षे गच्छन्तं मेघं अपावृणोः अपवृत्तवानसि मेघमुद्रात्तव वृष्टिमुत्पादितवानसि व्रज इति मेघनाम
 व्रजः वराह इति नाममुपादात् किंच हेइन्द्र व्रजं गवांसमूहं अत्र अपवृष्ट्वापोऽपहृत्य वेगपपवा-
 गिरोऽभ्यः शिक्षन् विवरन् रक्षितवानसि यद्वा पणिभिरपरां चित्ते स्थितं गवां व्रजं न पदं हुं पपावृणोः

अपवृतद्वारमकरोः किंच हेइन्द्र एष्यउक्तेभ्यऋषिभ्यः समान्यादिशासमानयारीत्यातेभ्योय-
थाआआनीयददासि तद्वद अस्मभ्यमपिजेपिधनंसंग्रामंवाजय तदर्थंयोत्सियुस्वस्वच छान्दसो-
विकरणस्यलुक् व्यत्ययेनपरस्मैपदम् किंच त्वंस्तुवद्भ्यः त्वदर्थंमभिमवंकुर्वद्भ्योऽस्मभ्यं कंचि-
दवतं सर्वमपिअयज्जानं यागविरोधिनंरन्धयवाधय मदधीनंकुर्वित्यर्थः नकेवलमयज्वा-
नं किंतु हणायन्तंचिदवतं चिदित्यवकुत्सिते अस्मासुरोर्पकुर्वन्तं तमेवायष्टारं स्वयरोपवन्तंवा
यद्वा हणायन्तं चित् रोपंकुर्वन्तमपि अवतंअकर्माणं पुनर्हंननासमर्थंकुर्वन्रन्धय हणीद्दोषे क-
ण्हादिः व्यत्ययेनाकारः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

संयज्जानान्ऋक्तुभिःशूरंईक्षयद्दनेंहितेतरुपन्तश्रवस्यवःप्रयक्षन्तश्रवस्यवः ।

तस्माआयुःप्रजावदिद्वाधेअर्चन्त्योर्जसा ।

इन्द्रओक्थंदिधिपन्तधीतयोर्देवाँअच्छानधीतयः ॥ ५ ॥

सम् । यत् । जानान् । ऋक्तुभिः । शूरः । ईक्षयत् । धने । हिते ।

तरुपन्त । श्रवस्यवः । प्र । यक्षन्त । श्रवस्यवः । तस्मै । आयुः ।

प्रजाऽवत् । इत् । वाधे । अर्चन्ति । ओर्जसा । इन्द्रे । ओक्थम् ।

दिधिपन्त । धीतयः । देवान् । अच्छे । न । धीतयः ॥ ५ ॥

यत् यइन्द्रः शूरः विक्रान्तःसन् जनान्सर्वाग्नाग्निनः ऋक्तुभिः मन्नाभिः समीक्षयत् स-
म्यगीक्षयति तत्तद्विपयान्अन्तर्यामिरूपेण सर्वेषांबुद्धिपुस्थित्वा तैर्विपयानुद्देखयतीत्यर्थः य-
द्वा ऋक्तुभिः कर्मभिः सुकृतदुष्कृतरूपैर्निमित्तभूतैस्तत्फलैर्जयति एवंप्रेरयति सति श्रवस्य-
वोन्मिच्छन्त्योयजमानाः धनेगवादिरूपेहिते अभिमतेसति यद्वा हिते धने धामिमेतेसति तरुप-
न्ताईसन्तिशत्रून् तरुष्यतिर्वधकर्मा छान्दसेलुडिव्यत्ययेनचुरद् तस्तेर्वालडिकारशिष्यसप्त-
योविकरणाः तरन्तीत्यर्थः अतःकारणात् श्रवस्यवोन्हवित्क्षेपणं इन्द्रायाम्नेवा इच्छन्तःस-
न्तः प्रयक्षन्त मकर्पेणयजन्ते छान्दसेलुडिव्यत्ययेनक्तः किंच तस्माइत् तस्मै प्रसिद्धायेन्द्राये-
व आयुर्हवित्क्षेपणमन्त्रं प्रजावत् पुत्रादिसहितंभवति तैःसहितैर्दीयतेइत्यर्थः किंच यजमानाः
ओर्जसा स्वकीयेनचलेनयुक्ताः वाधे शत्रूणांवाधनेनिमित्तभूतेसति वाधितुंवा कृत्यार्थंतवैकेके-
न्यत्वनइतिकेन्यत्ययः अर्चन्ति पूजयन्ति यद्वा तस्माइत्पजमानायैव वाधेचलेनिमित्तभूतेसति

बाधश्चिन्तनाम बाधःतथिपीनितनामसुपाठात् प्रजावत् पुत्राद्युपेतमायुः अन्नं लब्धुं ओजसा
 बलेनयुक्ताः अर्चन्ति इन्द्रं पूजयन्ति ऋत्विज इतिशेषः किंच धीतयः कर्मवन्तोयजमानाः इन्द्रे इन्द्र-
 समीपे गंगार्यायोपइतिवत् तत्तामीप्यलक्ष्यते इन्द्रलोकैइत्यर्थः तत्रओक्यं ओकः निवास-
 स्थानं स्वार्थेयत् दिधिपन्त धारयन्ति धिपशब्दे अवधारणार्थः जौहोत्यादिकः व्यत्यये-
 नान्तादेशः तएवपुनर्विशेष्यन्ते धीतयः स्वर्गसाधनकर्मवन्तःसन्तोदेवाँअच्छान देवाना-
 भिमृष्येनमागुमिपओक्यंदिधिपन्तेत्यन्वयः ॥ ५ ॥

अविवाक्येहनि मानसग्रहभक्षणानन्तरं नक्षत्रेषुदृश्यमानेषु अप्श्युं प्रमुखाःसर्वेषुवन्तमि-
 त्येवांजयेयुः गार्हपत्येजुह्वतीतिखण्डेसूत्रितम्-युवन्तमिन्द्रापर्वतापुरोयुधेतिजपन्तइति ।

सैपापठौ-

युवन्तमिन्द्रापर्वतापुरोयुधाघोनःपृतन्यादपतन्तमिद्धन्तं वज्रेणतन्तमिद्धन्तम् ।

दूरेचत्तार्यच्छन्तसद्गहनंयदिर्नक्षत् ।

अस्माकंशत्रुपरिशूरविश्वतोद्गर्मादूर्पाष्टविश्वतः ॥ ६ ॥ २१ ॥

युवम् । तम् । इन्द्रापर्वता । पुरःऽयुधा । यः । नः । पृतन्यात् ।

अप । तम्ऽतम् । इत् । हृतम् । वज्रेण । तम्ऽतम् । इत् । हृतम् ।

दूरे । चत्तार्य । छन्तसत् । गहनम् । यत् । इर्नक्षत् । अस्माकम् ।

शत्रून् । परि । शूर । विश्वतः । गर्मा । दर्पाष्ट । विश्वतः ॥ ६ ॥ २१ ॥

हेइन्द्रापर्वता इन्द्रः प्रसिद्धः पर्वतः पर्ववाक्येषः तदभिपानीदेवः सौम्यां पुरोयुधा सं-
 ग्रामेपुरतोयोदादौ नोऽस्माकं यःशत्रुः पृतन्यात् अस्मान्हुं पृतनामानमइच्छति तन्निवृत्त-
 र्थंमपिगर्भुंअग्रहन्तं नागपतं हन्तेर्देवचक्रुदातोपदेगोप्यनुनासित्तोः केनमापनेनेतिनदृश्यते-
 तन्निवृत्तं सर्वंमपि शत्रुं हन्तुं पद्येणसाधनेनमामुनं इन्द्रनामप्येवमर्नीदिदग्यति यत्र मोरव्यः वि-
 द्यन्त्ययः दूरेचत्तार्य अन्यन्तदूरदेशेगतामचापनेनांतागकर्मजः नद्यापादर्थेनपापचापेयर्थः
 प्रसिद्धस्तुतिनेपादीनिनात्नादिडभारः तादृशंगर्भुंउन्नतं उन्दयति कामपदेदनुं उन्दतेः
 कात्तिजमेणहृदंस्वं किंच गहनं दुरजगहं स्थानं अदिकदिनं हृदं शत्रुययींवाहनतत् म्या-

मोति नक्षगतौ छान्दसइकारोपजनः इनक्षतिर्वामकृत्यन्तरं इदानीमिन्द्रएवस्तूयते हेशूर शौ-
 योपितेन्द्र अस्माकं विरोधिनःशत्रून् विश्वतोविश्वान् सार्वविभक्तिकस्तसिल् परि परितः
 विश्वतोविश्वैरुपायैर्दर्षीष्ट दारयसि किंच दर्मा शत्रूणांदारकः दारयतेरन्येभ्योऽपिदृश्यन्तइति
 मनिन् णिलोपेउदात्तनिवृत्तिस्वरेणमनिनउदात्तत्वम् ह्रस्वश्छान्दसः यद्वा दृभये घटादित्वा-
 न्मितांह्रस्वइतिह्रस्वत्वं तवपूर्वोक्तोवज्रः विश्वतःसर्वानशत्रून्सर्वैरुपायैर्वा दर्षीष्ट दारयति य-
 द्वा दर्मा शत्रूणांदारकः इन्द्रोदर्षीष्ट कार्त्स्न्येनदारयतिशत्रून् ॥ ६ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यप्रथमेएकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

उभेपुनामीतिसप्तसप्तमंसूक्तम् पारुच्छेपमैन्द्रं आद्यात्रिष्टुप् अभिवृग्येत्याद्यास्तिसोनुष्टुभः
 पिशंगभृष्टिमित्येपागायत्री अवर्महइत्येपाधृतिः वनोतिहीत्यनभिधानादत्यष्टिः अत्रानुक्रमणि-
 का—उभेसप्तादौत्रिष्टुप्त्रिसोऽनुष्टुभोगायत्रीधृतिरिति । अस्यसूक्तस्यविनियोगमाहशौनकः—उभे-
 पुनामीतिपुरारिपुण्यस्तुमकीर्तिताः । ताजपन्मयतो नित्यमिष्टान्कामान्समश्नुते । ताजपन्हन्तिरक्षां-
 सिसपत्नांश्चनिरुन्तति ।

तत्रप्रथमा—

उभेपुनामिरोदसी ऋतेनद्रुहोदहामिसंमहीरनिन्द्राः ।

अभिह्वग्ययत्रहताअमित्रवैलस्थानपरिवृह्णाअशोरन् ॥ १ ॥

उभे इति । पुनामि । रोदसी इति । ऋतेन । द्रुहः । दहामि ।

सम् । महीः । अनिन्द्राः । अभिह्वग्यं । यत्र । हताः । अमित्राः ।

वैलस्थानम् । परि । वृह्णाः । अशोरन् ॥ १ ॥

हेइन्द्र ऋतेनत्वद्दुष्टेरेयेनयज्ञेन वस्तेनोभेरोदसीद्यावापृथिव्यौपुनामिलोकद्वयं हिंसकानांत-
 वायष्टूणांवा अपगमनेन पावयामि किंच भूटोके अनिन्द्राः इन्द्रविरहितानामाश्रयभूतामहीः
 उर्वाः अतएवद्रुहः द्रोहिणामाधारभूतत्वात् स्वयमपिद्रोग्ध्रीः संदहामिसंभूयैकहेलयादहामि पुन-
 स्ताएवविशेष्यन्ते यत्रयासुभूमिषु अमित्राः शत्रवः अभिवृग्य अभितोगत्वा हताः सर्वतःप्राप्ताः
 अस्माभिर्यांतितावा बुगतिर्गतिकर्मा छान्दसोधातुः तेसंपरिवृह्णाः हिंसिताः त्वृहिसार्थः ऊ-
 दित्वाद्यस्यविभाषेतीदृमनिषेधः हिंसिताःसन्तः अशोरन् शयनंप्राप्ताः शैवेव्यत्ययेनपरस्मैपदं शी-
 लोरु शीङःसार्वधातुकेगुणः वैलस्थानं विलशब्देगतसमानार्थः सचगर्तः श्मशानवचनः

अतोऽयमपिशमशानवाची अथवावित्संबन्धिस्थानंनागलोकः तत्रवाअशेरन् यद्वा वित्तक्षेपेइति धातुः घञर्थेकः स्वार्थिकोण् तत्रशवाःक्षिप्यन्तेइतिवैलस्थानंशमशानं तत्रत्वयाहताः भूमिं शम-
शानवरुत्वात्संबन्धशेरते तान्दहामीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अभिष्टुग्याचिदद्रिवःशीर्षायातुमतीनाम्।

छिन्धिर्वटूरिणापदामहावटूरिणापदा ॥ २ ॥

अभिष्टुग्यं । चित् । अद्रिष्टवः । शीर्षा । यातुष्टमतीनाम् । छिन्धि ।

वटूरिणा । पदा । महावटूरिणा । पदा ॥ २ ॥

अद्रिवः वैरिणांभक्षक यद्वा अद्वैतमघस्पाद्वर्तिन्द्र त्वंयातुमतीनां हिंसावतीनांसेनानां यद्वा यातनासाधनान्यायुधानियातुनितद्वतीनां अथवा यातवोरक्षांसितद्वतीनांसेनानां कर्मणि षष्ठी शत्रूणांसेनाः तासांशीर्षा शीर्षाणिअभिष्टुग्याचिदअभितःप्राचैव छिन्धिचूर्णय यद्वा ता-
सांसंबन्धीनिरथादीनिछिन्धि केनसाधनेनेतितदुच्यते-वटूरिणापदा वेष्टनशीलेनसंबन्ध्याभेनत्व-
दोयपादेनअतिविस्तृतेनेत्यर्थः यद्वा वटूरिणापदा वेष्टनशीलेनहस्तिनःसंबन्धिनापादेनप्रेरा-
वतपादेनेत्यर्थः नकेवलेनयेनकेनपादेनेत्याह-महावटूरिणापदा महावेष्टनवता स्वीयेनैरावतसं-
बन्धिनायापादेनछिन्धि चूर्णय वटवेष्टने स्वर्जिपिज्यादिभ्य ऊरोलवावित्पूरच्प्रत्ययः अतद-
निठनावितीनिः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अवासांमघवज्जिह्वार्थोयातुमतीनाम्।

वैलस्थानकेअर्मकेमहावैलस्थेअर्मके ॥ ३ ॥

अर्ब । आसाम् । मघवञ् । ज्जिह्वि । शर्धः । यातुष्टमतीनाम् ।

वैलस्थानके । अर्मके । महावैलस्थे । अर्मके ॥ ३ ॥

हेइन्द्र मघवन् धनवन् आसांयातुमतीनांयातनासाधनान्यायुधानियातुनि वद्वतीनां यातु-
धानवतांवासेनानां शर्धोवलेअवज्जिह्वार्थं तथाकृत्वाच अर्मके कुत्तितेशवैररणीये वैलस्था-

नकेकुत्सितेपूर्वोक्तलक्षणेशमशानेक्षपयेतिशेषः यद्वा वैलस्थानके विलसंबन्धिनिकुत्सितेस्थाने
अन्धकारावृतेअधोलोकेस्थापयेतिशेषः ननुयत्रकचित्क्षुद्रे नेत्याह महावैलस्थे सर्वैर्गन्तव्येम-
हाशमशानेनामलोकेवा पुनःकीदृशे अर्मके कुत्सिते गतासुभिररणीये ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

यासांतिस्त्रःपञ्चाशतोभिह्वङ्गैरपावपः। तत्सुतेमनायतितकत्सुतेमनायति॥४

यासां । तिस्त्रः । पञ्चाशतः । अभिह्वङ्गैः । अपावपः । तत् ।
सु । ते । मनायति । तकत् । सु । ते । मनायति ॥ ४ ॥

हेइन्द्र यासां पूर्वमघोक्तलक्षणानां सेनानांतिस्त्रःपञ्चाशतः त्रिगुणितपञ्चाशत्संख्यांसाध-
शतं अभिह्वङ्गैः अभिगमनैः वृगतिर्गतिकर्मत्युक्तम् अभिगम्य अपावपः नाशितवानसि हेइन्द्र
तत्तादृशेसेनावधादिरूपकर्मसुमनायति सुदुसंभावयतीत्यर्थः किंच हेइन्द्र तेतव अभ्यर्धशतशत्रु-
सेनाजयरूपमहदपि तकदिति सुमनायति अत्यल्पमिदमितिसुदुमन्यते॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

पिशङ्गंशृष्टिमंशृणंपिशार्चिमिन्द्रसंमृण । सर्वरक्षोनिवर्हय ॥ ५ ॥

पिशङ्गंशृष्टिम् । अंशृणम् । पिशार्चिम् । इन्द्र । सम् ।
मृण । सर्वम् । रक्षः । नि । वर्हय ॥ ५ ॥

हेइन्द्र पिशंगशृष्टिं इन्द्रकवर्णं अंशृणं अतिभयंकरं शब्दायमानं भ्रणशब्दे यद्भ्रुगन्ता-
त्यचाद्यच्छान्दसोमलोपश्च यद्वा महान्तं अतिप्रवृद्धमित्यर्थः अंशृणइतिमहन्नाम अंशृणःमाहिन-
इतितत्रपाठात् उक्त्वितिपिशार्चिं पिशाचविशेषंजरामित्येके संमृण सम्मूर्हिसाय नकेवलंतमे-
कं किंतु सर्वरक्षः रक्षणनिमित्तभूतं राक्षसादिकं निवर्हय निपूदय वृहर्हिसायां चौरादिकः ना-
मय वधकर्मनव नितोगयति निवर्हयतीतित्रोक्तत्वात् ॥ ५ ॥

दशरात्रस्यपठेहनि मडगशसे ऐन्द्रवृचस्यावर्महइन्द्रेत्यादिके प्रथमाद्वितीये षष्ठस्येतिस्त्र-
ण्डेस्त्रितम-अवर्महइन्द्रवृचन्दिनेति ।

सैपापठि-

अवर्मुद्दइन्द्रदादृहिश्रुधीनःशुशोचद्विद्यौःक्षानभीपाँअद्विवोघृणांनभीपाँ
 अद्विवः । शुष्मिन्तमोहिशुष्मिभिर्वधैरुधेभिरीयसे ।
 अपूर्रूपघ्नोअप्रतीतरशूरसत्त्वभिस्त्रिसप्तैःशूरसत्त्वभिः ॥ ६ ॥
 अवः । महः । इन्द्र । दृहि । श्रुधि । नः । शुशोच । हि । द्यौः ।
 क्षाः । न । भीपा । अद्विवः । घृणात् । न । भीपा । अद्विवः ।
 शुष्मिन्तमः । हि । शुष्मिभिः । वधैः । उधेभिः । ईयसे ।
 अपूर्रूपघ्नः । अप्रतिद्वित । शूर । सत्त्वभिः । त्रिसप्तैः ।
 शूर । सत्त्वभिः ॥ ६ ॥

हेइन्द्र महःमहवोपेघस्य कर्मणिपठि महान्तंजलधारिणं मेघं महान्तं वृषंवा
 अवः अवस्ताद अवाङ्मुखं पूर्वाधरेत्यादिनाअसिप्रत्ययोवादेशश्च अपन्नरूधरवरित्युभयथा
 छन्दसीतिरेफः दृहिद्विदारय किंच नः अस्मद्वाक्यं श्रुधि शृणु हे अद्विवः अद्विमेघः तद्वनि-
 न्द हियस्मात्कारणात् द्यौः द्युलोकआश्रयभूतः शुशोचशोचदिवृष्ट्यभावेनहविराद्यभावादि-
 तिभावः किंचद क्षान क्षेतिभूनाम क्षामन्ति निवसन्त्यस्यापितिक्षाः क्षैत्रैष्येक्षये अधिकरणेकिप्
 क्षान सर्वनिवासाश्रयभूमिरिव सायथाभीपावृष्ट्यभावात् सस्यादिशोपधीत्याशोचति तद्वल्लो-
 कद्वयमपिवृष्ट्यभावेनशोचतइत्यर्थः असुरपक्षं लोकद्वयमावर्त्यप्रयधंमानं वरुणमसहमानेद्यावापृ-
 थिव्यौशोचतइत्यर्थः वस्माद् श्रुधीतिपूर्वत्रान्वयः भीतौदधान्तः—हेअद्विवः शत्रूणांभक्षक यद्वा
 अद्विवंजः तेनतद्वद् हेइन्द्र घृणात् भीषान दीमाद्यअग्नेर्मूर्तिवराच्चदुर्भीत्येव त्वदुर्भीत्या पूर्वयथा
 घावापृथिव्यौ शोचतस्तद्वद् अत्रेतिहासमाहुः—पूर्वजगतिमहान्धकारेणावृतेसति देवाविचि-
 न्याग्निर्पार्थितवन्तः सत्त्वद्वरूपेणघावापृथिवीभ्यांसकाशात्तमोविदस्मन्नुदपद्यत तद्वद्वाघा-
 वापृथिव्यौ विभ्यतुरिति सचोभेवंदुर्भीत्यतुरित्पादिश्रुतितोवगन्तव्यः यद्वा घृणः केवलोग्निः द-
 स्माद्यथाविभीतस्तद्वद् साचभीतिरेजेतांरोर्दसीइत्यादिश्रुतितोवगन्तव्या तादृशाभीतिं वृष्टि-
 दानेनपरिहरेत्यर्थः हेइन्द्र त्वंशुष्मिभिर्बलैः शुष्मिन्तमोहि अनिशयेनबलवारत्तदु अवःकारणा-
 दज्येभिः जघूर्णैःअतिक्रूरैःवधैस्तदुपायैः सहितस्त्वं ईयसे शत्रून्मेघान्वागच्छसि ईङ्गतौ देवा-

दिकत्वाद्दशयन् यद्वा शुष्मिभिवंधैरिति संबन्धः हेतूरविक्रान्त सत्वभिरप्रतीत अवसन्नैरक्षःप्र-
भृतिभिरप्रतिगत युद्धेशत्रुभिरनाक्रान्त यद्वा सत्वभिः प्राणिभिरसंस्कृतमनस्कैरनधिगत अ-
पुरुषघ्नः पौरुषोपेतानां यजनसमर्थानामहननस्त्वं त्रिसप्तैःसत्वभिः त्रिभिःसप्तभिर्वा सत्वभि-
रनुचरैरुपेतःसन् ईयसइत्यन्वयः ॥ ६ ॥

प्रातःसवनेन्नाहणाच्छंसिनःप्रस्थितयान्यायाःपुरस्ताद्वनोतिहीत्येपाप्रक्षेपणीया तत्रैव-
खण्डेसूत्रितम्—वनोतिहिसुन्वन्क्षयंपरीणसोमोपुवोअस्मदभितानिपौंस्थेति ।

तामेतांसप्तमीशृचमाह—

वनोति हि सुन्वन् क्षयं परीणसः सुन्वानो हि ष्मा यजत्यव द्विपे देवानां मवद्विपः ।

सुन्वान इत्सिं पासति सहस्रां वा ज्यवृत्तः ।

सुन्वाना पेन्द्रो ददात्या भुवँ रयिं ददात्या भुवं ॥ ७ ॥ २२ ॥

वनोति । हि । सुन्वन् । क्षयम् । परीणसः । सुन्वानः । हि । स्म ।

यजति । अव । द्विपः । देवानाम् । अव । द्विपः । सुन्वानः । इत् ।

सिसासति । सहस्रां । वाजी । अदृतः । सुन्वानाय । इन्द्रः ।

ददाति । आऽभुवं । रयिम् । ददाति । आऽभुवं ॥ ७ ॥ २२ ॥

हेइन्द्र सुन्वन् त्वामुदिश्याभिपवंकुर्वन्त्यजमानः क्षयंसर्वैर्वस्तव्यं गन्तव्यंवा गृहंवनोति
हि त्वत्प्रसादात्संभजते हिःप्रसिद्ध्यर्थः किंच सुन्वानोहि सोमयागंकुर्वाणएव परीणसः परितो-
नद्धान् संघद्धान्द्विपोद्वेष्टूनवयजति नाशयति नकेवलंयागद्वेषिणः देवानांद्विपोप्यवयजति किं-
च सुन्वानइत् अभिपवोपलक्षितंयागंकुर्वाणः हेइन्द्रत्वत्प्रसादात्वाजी वाजवान् अन्नयान् अवृतः
परैरनाक्रान्तःसन् सहस्रा सहस्राण्यपरिमितानि गवादिधनानि सिपासति साधयितुं संभक्तुं इ-
च्छति सनेःसनि सनीवन्तर्धेतिविकल्पनादिदृभावेजनसनखनेत्यात्वं केनेदंलभ्यतइतितत्राह—सु-
न्वानाय इन्द्रमुदिश्यसोमयागंकुर्वाणापयजमानायवा अयमिन्द्रः आभुवंसमन्ताद्भवनशीलं त-
था आभुवं पुनर्भवनशीलं अतिसष्टद्वंरयिं गवादिरुपंधनं ददातिप्रयच्छति तस्मात्सुन्वानः सि-
पासतीत्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यप्रथमेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

॥ इतिप्रथमेमण्डलेएकोनविंशोनुवाकः ॥ १९ ॥

विंशेनुवाकेषु सूक्तानि तत्रात्वाजुवइतिपङ्कचंप्रथमंसूक्तम् पारुच्छेपमात्यष्टं त्वञोवाय-
वित्यन्त्याष्टिः चतुःषष्ट्यक्षरा वायव्यं त्वित्युच्यमानत्वादिदमुत्तरंचवापुदेवत्यं अत्रानुक्रमणिका
आत्वापद्वायव्यं त्वंत्याष्टिरिति विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

आत्वाजुवोरारहाणाअभिप्रयोवायोवहन्त्वहपूर्वपीतयेसोमस्यपूर्वपीतयो
ऊर्ध्वान्तेअनुसूनुतामनस्तिष्ठतुजानुती ।

नियुत्वंतारथेनायाहिदावनेवायोमखस्यदावने ॥ १ ॥

आ । त्वा । जुवः । ररहाणाः । अभि । प्रयः । वायो इति ।

वहन्तु । इह । पूर्वपीतये । सोमस्य । पूर्वपीतये । ऊर्ध्वा ।

ते । अनु । सूनुता । मनः । तिष्ठतु । जानती । नियुत्वता । रथेन ।

आ । याहि । दावने । वायो इति । मखस्य । दावने ॥ १ ॥

हेवायो त्वात्वाजुवः गमनशीलाः ररहाणाः शीघ्रगामिनः बलवन्तोवा सामर्थ्यान्नियुत्संत-
काअश्वाः रहिगतौ लिटःकानच् छान्दसोऽनुनासिकलोपः इहअस्मिन्यज्ञेप्रयः हविर्लक्षणमर्चं
अभिअभिज्ञक्ष्यआवहन्तु पापयन्तु किमर्थं सोमस्य पूर्वपीतये पूर्ववत्पानाय पुनःकिमर्थं पूर्वपी-
तये इतरदेवेभ्यश्चुरापानाय मरुहृषादित्वात्पूर्वपदान्तोदात्तत्वं किंच हेवायो तेतवसंबन्धिपनः
अनुसूनुता मियसत्यात्मिकास्तुतिरूपा अस्मदीयावाकृतिष्ठतु आभित्यसर्वदावतंता हर्षयत्वि-
त्यर्थः सूनुतेतिवाङ्म सनुताब्रह्मेतितन्नामसूक्तत्वात् ऊर्ध्वाउच्यता तथा जानतीतवगुणान् विशेष-
पेणअवगच्छंती सोमपानार्थंस्तुत्यर्थं च हेवायो मखस्ययज्ञस्य दावने दातव्यायहवियेतस्वीका-
राय पुनःकिमर्थं दावनेअस्मभ्यंअभिमतदानाय उभायवददातेःकर्मणिभावेचक्रमेणौणा-
दिकोवनिः छान्दसउपधालोपः नियुत्वतारथेननियुद्भियुक्तेनरथेनायाहिआगच्छ ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

मन्दन्तुत्वामन्दिनोवायविन्दवोस्मत्क्राणासुसुरुताअभिद्यवोगोभिःक्रा

णाअभिद्यवः । यद्दक्राणाइरध्यैदक्षंसंचन्तऊतयः ।

सुधीचीनानियुतोदावनेधिपुत्पमुवतईधियः ॥ २ ॥

मन्दन्तु । त्वा । मन्दिनः । वायो इति । इन्द्रवः । अस्मत् । क्राणासः ।
 सुदृक्ताः । अभिदृयवः । गोभिः । क्राणाः । अभिदृयवः । यत् ।
 ह । क्राणाः । इरध्वै । दक्षम् । सचन्ते । ऊतयः । सध्रीचीनाः ।
 निदृयुतः । दावने । धियः । उप । ब्रुवते । ईम् । धियः ॥ २ ॥

हेवायो त्वात्वां अस्मत् अस्माकंसंबन्धिनः इन्द्रवः क्लेदपितारःसोमाः मन्दन्तुमादपन्तु
 व्यत्ययेनपरस्मैपदं कीदृशाः सोमाः मन्दिनोमादपितारः क्राणासः कुर्वाणाः स्वकार्यं हर्पा-
 दिकं सुकृताअभिपवः दशापवित्रशोधनग्रहणादिभिःसुदृक्ताः अभिदृयवः अभितोद्योतमन्तः
 गोभिर्वाग्भिर्मघ्नरूपाभिः क्राणाः क्रियमाणाः हूयमानाः यद्वा गोभिर्गन्तुभिः आहवनीयं
 प्रत्यानेतुभिः क्राणाः हूयमानाः करोतेःशानच् छान्दसःशपोलुक् तथा अभिदृयवः अ-
 भिगन्तारः हेवायो यद्यस्मात्कारणात् हशब्दःपसिद्धौ दक्षं अस्मद्यागदेशं प्रतिगन्तुमुत्साह-
 वन्तं समर्धयितारंवा ईत्वां नियुतः एतत्संज्ञकास्तवाश्वाः दावने दानाय हविःस्वीकारनिमित्तं
 धियःकर्माण्युद्दिश्य सचन्ते त्वां संगच्छन्ते यागदेशंवा किमर्थं इरध्वै पापयित्तुं परिचरितुं
 वा ईरगतौ तुमर्थेकध्वैप्रत्ययः ह्रस्वश्छान्दसः इरध्वतिःपरिचरणकर्मा इरध्वति विधेमेति
 तन्नामसूक्तत्वात् कीदृशास्ताः क्राणाः स्वव्यापारं रथवाहनादिकं कुर्वाणाः क्राणाःकुर्वाणा-
 इतियास्कः । ऊतयः रक्षणवन्तः प्रीतियुक्तावासध्रीचीनाः त्वयासहांचन्तः गच्छन्तः सहस्य
 सभिः विभाषांचेरितिस्वार्थेःस्वः व्यत्ययेनान्तोदात्तः किंच धियः कर्मवन्तः बुद्धिमन्तोवाऋत्वि-
 जोयजमानावा उपब्रुवते उपेत्य ब्रुवन्ति स्तुवन्ति स्वाभिमतंविज्ञापयन्तिवा ॥ २ ॥

अथतृतीया—

वाप्युर्युक्तेरोहितावापुररूपावापूर्येअजिराधुरिवोह्विविर्वाहैष्ठाधुरिवोह्वे ।
 प्रवोधयापुरन्धिजारआसंसतीमिव ।
 प्रचक्षयरोदसीवासयोपसःश्रवंसेवासयोपसः ॥ ३ ॥

वा॒युः । युं॒क्ते । रोहि॑ता । वा॒युः । अ॒रु॒णा । वा॒युः । रथे॑ । अ॒जि॒रा । धुरि॑ ।
 वो॒ह्वे । वहि॑ष्ठा । धुरि॑ । वो॒ह्वे । प्र । वो॒ध॒य॒ । पु॒रं॒म॒धि॒म् । जा॒रः ।
 आ । स॒स॒ती॒म॒इ॒वं । प्र । च॒क्ष॒य॒ । रो॒द॒सी॒ इति॑ । वा॒स॒य॒ ।
 उ॒प॒सः । श्र॒व॒से । वा॒स॒य॒ । उ॒प॒सः ॥ ३ ॥

अयंवायुः रोहितारोहितवर्णांश्वौ धुरिधारणप्रदेशे रथस्याग्रभागे यद्वा भारवहने युंक्ते ऋचिद्योजयति तथा ऋचिदरुणाअरुणवर्णौ धुरियुंक्ते तथा अजिरा अजिरौगमनशीलौ वर्णविशेषयुक्तौवा कदाचिद्युंक्ते यद्वैतदुभयवसंबध्यते किमर्थंयुंक्तइतितदाह—वोह्वेधुरंवो-
 हुंभारवहनाय किंच वहिष्ठा वहिष्ठौ अतिशयेनवोढारावश्वौ वोहुशब्दादिष्ठनि तुरिष्ठेमेयः
 स्वितिवृत्तोलोपः ढत्वादिकमसिद्धत्वान्निवर्तते द्विवचनस्याकारः धुरिवोह्वेमहद्भारंवोहुं महति
 भारेवोह्वेमेसति पुनःपुनर्वायुग्रहणं अतोयोजनवचनंच अतिशीघ्रभागच्छतीतिज्ञापनार्थं इदा-
 नींप्रत्यक्षेणाह—हेवायो पुरंधिं बहुमज्ञं सामर्थ्याद्यजमानमितिगम्यते पुरंधिर्बहुधीरिवियास्कः
 तंप्रबोधयत्येनशीघ्रमागत्य प्रज्ञापय हविःस्वीकारायेतिभावः तत्रदृष्टान्तः—जारःपारदारिकः
 आससतीं उपपत्त्या गमनध्यानेन ईपस्त्वपन्तीं पुरन्धिमिव प्रकृष्टशरीरधारिणींयोपितमिव तां
 यथा स्वसंकेतेन सप्रबोधयति तद्वत्त्वमपि कर्मव्यग्रेण ईपस्त्वपन्तं यजमानं प्रबोधय किंच
 तदर्थं रोदसी धावापृथिव्यौ प्रचक्षय प्रकषेणप्रख्यापय प्रकाशयेत्यर्थः तत्प्रकाशार्थं उपसोवा-
 सपउपःकाष्ठानपि यथावत्स्थापय प्रभातंकुर्वित्यर्थः पुनस्त्वदेवप्रार्थ्यते श्रवसे श्रवइत्यन्वनाम
 तवहवीरूपाञ्जस्वीकारायउपसोवासय ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

तु॒भ्य॑मु॒पासः॒ शुच॑यः॒ परा॒व॒र्ति॒भ॒द्रा॒व॒स्त्रा॒त॒न्व॒ते॒दं॒सुं॒र॒श्मि॒पु॒चि॒त्रा॒न॒व्ये॒पु॒र
 श्मि॒पु॒ । तु॒भ्य॑धे॒नुः॒संब॑र्दु॒षा॒वि॒श्वा॒व॒सू॒नि॒दो॒ह॒ते ।
 अ॒र्ज॒न॒यो॒म॒रु॒तौ॒व॒क्ष॒णा॒भ्यो॒द्वि॒व॒आ॒व॒क्ष॒णा॒भ्यः ॥ ४ ॥
 तु॒भ्य॑म् । उ॒प॒सः । शुच॑यः । परा॒व॒र्ति॒ । भ॒द्रा॒ । व॒स्त्रा॑ । त॒न्व॒ते॒ ।
 द॒म॒इ॒ष्टुं॑ । र॒श्मि॒पु॒ । चि॒त्रा॑ । न॒व्ये॒पु॒ । र॒श्मि॒पु॒ । तु॒भ्य॑म् । धे॒नुः॑ ।
 स॒वः॑इ॒दु॒षा॑ । वि॒श्वा॑ । व॒सू॒नि॑ । दो॒ह॒ते॑ । अ॒र्ज॒न॒यः॑ । म॒रु॒तः॑ ।
 व॒क्ष॒णा॒भ्यः॑ । दि॒वः॑ । आ । व॒क्ष॒णा॒भ्यः॑ ॥ ४ ॥

हेवायो तुभ्यंत्वदर्थं उपासःउपसः पूर्वोक्तरीत्यात्वयाप्रकाशिताः शुचयः शुद्धादीभावा
 परावति अत्यन्तदूरदेशे अन्तरिक्षे दंसुदंसेषु कर्मवन्सु यद्वा गृहनामैतत् अनन्यलोपश्छान्दसः गृ-
 हवदाच्छादकेषु रश्मिषु स्वकीयेषु तैःभद्राभंदनीयानि कल्याणानि वस्त्राआच्छादनयोग्यानि
 वस्त्राणितन्वते विस्तारयन्ति यद्वा उपसः दंसुयागगृहेषु देवयजनेषु रश्मिषु होमायप्रदीप्ताग्निज्वा-
 लावत्सु आगतायतुभ्यंभद्रावस्त्रातन्वते अग्निज्वालाएव वस्त्राणि विस्तारयन्तीत्यर्थः उपःकाले
 अग्नीनांमज्जाल्यमानत्वात् ताएववस्त्राणीत्युपचर्यते ननुकेवलंसाधारणानिवस्त्राणि नेत्याह—नव्ये-
 पुनूतनेषु स्तूपमानेषु णुस्तुतौ अचोयत् वान्तोपिप्रत्ययेइत्यवादेशः यतोनावइत्याद्युदात्तत्वम् रश्मि-
 पुचित्राचित्राणि नानावर्णयुक्तानि आश्चर्यभूतानितन्वते उपःकाले रश्मीनां नानावर्णत्वादिति
 भावः अग्निज्वालेतिपक्षे ज्वालानांकालीकरालीत्यादिरूपेणनानावर्णत्वाच्चित्रत्वं किंच हेवायो तु-
 भ्यंत्वदर्थं त्वद्यागार्थमेवधेनुः धृवादिनामीणयित्रीगौःआतावेकवचनं सचर्दुघा सवरित्यमृतनाम त-
 स्यदोग्नी दुहःकवृधश्चेतिकप् सती विश्वावसूनि सर्वाणिधनान्याज्यादिरूपाणि दोहतेस्वयमे-
 वदुग्धे षीणपतीत्यर्थः कर्मकर्तारि नदुहन्नुनभाषित्तिषगभावंश्छान्दसः शषोलुगभावः कस्तत्रवि-
 शेषइतिचेत् उच्यते—हेवायो दिवः दीप्तादन्तरिक्षात् मरुतः एतन्नामकान् मेघंविशीर्यं वृष्ट्युत्पाद-
 कान् त्वदंशभूतान्देवान् आ आभिमुरव्येन अजनयः जनयसि उत्पादयसि किमर्थमितितदुच्यते
 वक्षणाभ्यः प्रवहणशीलाभ्योऽद्भ्यः वृष्टिलक्षणाभ्यः तथा वक्षणाभ्यः नदीनामैतत् वक्षणाः
 रुजानाइतितन्नामसुपाठात् तासामर्थाय ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

तुभ्यंशुक्रासःशुचयस्तुरण्यवोमदेपूग्राइपणन्तभूर्वण्यपामिपन्त
 भूर्वणि । त्वांत्सारीदसमानोभगंमद्वितक्ववीर्ये ।

त्वंविश्वस्माद्भुवनात्पासिधर्मणासुर्यात्पासिधर्मणा ॥ ५ ॥

तुभ्यम् । शुक्रासः । शुचयः । तुरण्यवः । मदेपु । उग्राः । इपणन्त ।
 भूर्वणि । अपाम् । इपन्त । भूर्वणि । त्वाम् । त्सारी । दसमानः ।
 भगम् । इद्वे । तक्ववीर्ये । त्वम् । विश्वस्मात् । भुवनात् । पासि ।
 धर्मणा । असुर्यात् । पासि । धर्मणा ॥ ५ ॥

हेवायो तुफ्यांषदर्थं शुक्रासोदीमाः शुचयः शुद्धाः सोमस्यपातारोत्यन्तंशुद्धाभवन्ति कि-
 मुवकन्त्यं तेषांशुद्धत्वे तुरणयवः त्वरणयुक्ताः त्वांपातुं उग्राः उद्गूणतिजसःसोमाः भद्रेषु तवमदे-
 पुनिमित्तभूतेषु भूर्वणिभरणवति यागे इयगन्त आहवनीयंप्रतिगच्छन्ति इच्छन्तिवा व्यत्ययेना-
 त्मनेपदं शाश्वमौद्वौविकरणौ किंचापांभूर्वणि मेघे इयन्त उदकंदच्छन्त्युत्पादयितुं अग्नौहूयमान-
 स्याहुतेरादित्यद्वारावृष्ट्युत्पादकत्वाद्यद्वा यजमानास्त्वामुद्दिश्याजुह्वानाः अपांवर्यणमिपन्त इच्छ-
 न्ति किंच हेवायो भगंभजनीयं त्वां त्सारि त्सरणवान् अत्यन्तभीतः दसमानउपक्षीणोयज्ञवि-
 षातकैःपयोत्रवादिनियमैर्वा यजमानः तक्कवीथे तस्कराणांयज्ञविधातिनां अन्यत्रगमनाय इष्टे
 स्तौति ईडस्तुतौ अदादित्वाच्छपोलुक् यतस्त्वं विश्वस्मान्द्रवनात्सर्वस्माद्लोकाद्भूतजाताद्वा लो-
 कत्रयसंबन्धिनोभयाद् धर्मणा अस्मदीयहविषांधारणेन पासि पालयसि किंच असुर्यात् अ-
 सुरसंबन्धिनोभयाद् विशेषेणपासि धर्मणा अस्मद्धारणेन पोषणेनवायुकःसन् यतएवंकरोषि
 अतः स्तौमीत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथपद्यी-

त्वंनोवाश्रयेषामपूर्य्यःसोमानांप्रथमःपीतिमर्हसिसुतानांपीतिमर्ह
 सि । उतोविद्भुत्मतीनांविशांववर्जुपीणाम् ।

विश्वाइत्तेधेनवोदुह्वआशिरंघृतंदुह्वनआशिरंम् ॥ ६ ॥ २३ ॥

त्वम् । नः । वायो इति । एषाम् । अपूर्य्यः । सोमानाम् । प्रथमः ।

पीतिम् । अर्हसि । सुतानाम् । पीतिम् । अर्हसि । उतो इति ।

विद्भुत्मतीनाम् । विशाम् । वर्जुपीणाम् । विश्वाः । इत् । ते ।

धेनवः । दुह्वे । आशिरंम् । घृतम् । दुह्वते । आशिरंम् ॥ ६ ॥ २३ ॥

हेवायोत्वं अपूर्य्यः नविद्यते पूर्वयस्मात्तत्पानपूर्वं तदर्हवीत्यपूर्य्यः तादृशः अतएवप्रथमः
 इतरदेवैश्यः पूर्वभूतःसन् सोमानांपीतिपानमर्हसि प्रामोषि सुतानामभिपवकृतानांसोमानां
 पीतिपानमर्हसि यत्र यत्राभिषवोऽस्ति तत्रसर्वत्रनियमेनपिषसीत्यर्थः पूर्वमाश्रम्याभिप्रायेण
 इदानींतुसर्वत्रसोमवतियागे अस्यपानमस्तीतिज्ञापयितुंपृथग्भिषानं नकेवलं सोमपानमात्रं
 उतोअपितु विद्भुत्मतीनां विशेषेण होमवतीनां आह्वानवतीनांवा जुहोवेःसंपदादित्यक्षणोभावे-
 किम् ततोमनुवृद्धीषो वधर्जुपीणां अनभिमतपापंवर्जयन्तीनां वर्जयतेऽदितः कसुडोपसं-

प्रसारणत्वानि विशांऋत्विग्यजमानरूपाणां प्रजानांसंबन्धिहविः स्वीकरोपीतिशेषः किंच
तेषांयष्टूणां विश्वाइतधेनवः सर्वाअपिगावः तेत्वदर्थंआशिरं आश्रयणद्रव्यं क्षीरं दुह्ने दुहन्ति
स्वयमेव कर्तरि नदुहस्तुनमामितियगभावः लोपस्तआत्मनेपदेऽप्यितितलोपः बहुलंछन्दसीतिरुद्
तथा आशिरं घृतं उपस्तरणाभिघारणाद्याश्रयणाय योग्यंकरणंद्रव्यंदुहते ॥ ६ ॥

॥इतिद्वितीयस्यप्रथमेत्रयोविंशोवर्गः॥ २३ ॥

स्तीर्णं बर्हि रितिनवर्चं द्वितीयं सूक्तम् पारुच्छेपमात्यष्टं पूर्वत्रतुशब्दाद्वायुदेवत्यं आवांरथ-
इत्यादिक्रमं चकमैन्द्रं सप्तम्यष्टम्यावष्टी अत्रानुक्रमणिका—स्तीर्णं नवचतुर्थ्याद्याः पंचैन्द्र्यश्चो-
पान्त्ये अष्टौ इति । सूक्तस्य विशेषविनियोगोलैंगिकः दशरात्रस्य षष्ठे हनिप्रउमशस्त्रे आद्यौ तृ-
ची प्राकृतपोर्वाप्यैन्द्रवाप्ययोः स्थाने विनियुक्तौ षष्ठस्य प्रातः सवनइति खण्डे सूत्रितम्—
स्तीर्णं बर्हि रितितृचाविति ।

तत्रप्रथमा—

स्तीर्णं बर्हि रुरूपं नो याहि वीतये सहस्रेण नियुतानि युत्वते शतिनीभिर्नियुत्वते ।

तुभ्यं हि पूर्वपीतये देवा देवार्यये मिरे ।

प्रते सुतासो मधुमन्तो अस्थिरन्मदाय ऋत्वे अस्थिरन् ॥ १ ॥

स्तीर्णम् । बर्हिः । उर्ष । नः । याहि । वीतये । सहस्रेण । नियुता ।

नियुत्वते । शतिनीभिः । नियुत्वते । तुभ्यम् । हि । पूर्वपीतये ।

देवाः । देवार्य । ये मिरे । प्र । ते । सुतासः । मधुमन्तः ।

अस्थिरन् । मदाय । ऋत्वे । अस्थिरन् ॥ १ ॥

हेवायो नोऽस्मद्यत्तार्थं स्तीर्णं आस्तृत्वं बर्हि रिति लक्ष्य उपयाहि आगच्छ किमर्थं वीतयेह-
विषां भक्षणाम केन साधनेनेतितदुच्यते—सहस्रेण सहस्रसंख्याकेन नियुता जातावेकवचनमनि-
युतइति वायोरश्वानानामधेयं नियुतो वायोरिति निरुक्तत्वात् तथा शतिनीभिः शतसंख्योपेता-
भिर्नियुद्भिः आगच्छेति शेषः यद्वा सहस्रेण नियुता शतिनीभिश्च नियुद्भिर्नियुत्वते तद्वत् देवापह-
विर्दीपिते इति शेषः यद्वा तुभ्यमित्यनेन संबन्धः उक्तसंख्याकाभिर्नियुद्भिस्तद्वत् देवापद्योतमानाप
तुभ्यं इपिचेत्याद्युदात्तत्वम् पूर्वपीतये इतरदेवेभ्यः पूर्वपानाय देवाः ये मिरेयमितवन्तः यद्वा देवाः
स्तोवायस्त्रिष्टुप् देवाय तुभ्यं ये मिरे आहवनीयं पतिसोमं नियमितवन्तः अग्निं चामधूनां सुतं वायो-

इत्यादिमन्त्रान्तरप्रसिद्धिद्योतनार्थोहिशब्दः किंच एतेत्वदर्थस्युताः अभिपुताःमधुमन्तोमाधु-
र्योषिताः सोमाः मदापतवमोदाय प्र प्रकर्षणास्थिरन् तिष्ठन्ति किंच ऋत्वेकर्मणेतत्सिद्ध्यर्थं अ-
स्थिरन् ऋत्विग्भिर्भृतास्तिष्ठन्ति अतस्त्वंपिबेतिशेषः तिष्ठतेऽछान्दसेलुडिव्यत्ययेनक्षस्परन्
स्थाध्वोरिच्चेतिसिचःकित्वं धातोरित्वंच हस्वाद्द्वादितिसिलोपः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

तुभ्याअंसोमःपरिपूतोअद्रिभिःस्पाह्रावसानःपरिकोशमर्षतिशुक्कावसानो
अर्षति । तवायंभागआयुपुसोमोदेवेपुहूयते ।
वहवायोनिपुतोयाह्यस्मयुर्जुपाणोयाह्यस्मयुः ॥ २ ॥

तुभ्यं । अयम् । सोमः । परिपूतः । अद्रिभिः । स्पाह्रा । वसानः ।
परि । कोशम् । अर्षति । शुक्का । वसानः । अर्षति । तव । अयम् ।
भागः । आयुषु । सोमः । देवेषु । हूयते । वह । वायो इति ।
निःस्युतः । याहि । अस्मद्युः । जुपाणः । याहि । अस्मद्युः ॥ २ ॥

हेवायो तुभ्यतुभ्यंत्वदर्थं सुपांसुलुगितिचतुर्थ्यालुक् अयंसोमः हूयमानः कोशंकोशस्था-
नीर्यगृह्णंअर्षति गच्छति प्रामोति कीदृशःसोमःअद्रिभिःपरिपूतः अभिपवसाधनेःअपगतऋजीव-
त्वेनशोधितः यद्वा अद्रिभिरभिपुतः दशापवित्रशोधनेनग्रहणेनवाशोधितः तथास्पाह्रास्प्रहणी-
यानितेजांसिवसानः पिधानः किंच शुक्का निर्मलानिदीप्तानिया तेजांसिवसानःसोमःअर्षति त्वां
प्रामोति ऋषीगतौ व्यत्ययेनशप् हेवायोआयुषुमनुष्येषु यष्टव्यत्वेनस्थितोभागोभजनीयःअयंसो-
मः तवत्वदर्थंदेवेषुमध्येहूयते सत्स्वपीतरेपुदेवेषुपतस्तवभागःअतःप्रथमतुभ्यंहूयतइत्यर्थः किंच
हेवायो एवंतंसोमंअस्मयुः अस्माभिस्तद्दानं मत्वर्थायोयुः त्वंनियुतोवह निपुत्संज्ञकान्भवान् व-
हनायमापय ततःपरंयाहि दिवंप्रतिगच्छ तथाकुर्वन्अस्मयुः अस्माभिर्युक्तःसन्नस्माननुगृह्ण-
न् अस्मान्कामयमानोवा क्यचिछान्दसेन्त्यलोपेक्याच्छन्दतीत्युः जुपाणाः प्रीयमाणोया-
हि गच्छ ॥ २ ॥

अथतृतीया-

आनोनिपुद्भिःशतिनीभिर्ध्वरंसहस्रिणीभिरुपयाहिवीतयेवायो
हव्यानिवीतये । तवायंभागऋत्वियःसरश्मिःसूर्येसचा ।
अध्वर्युभिर्भरमाणाअयंसतवायोशुक्राअयंसत ॥ ३ ॥

आ । नः । नियुत्सृभिः । शतिनीभिः । अध्वरम् । सहस्रिणीभिः ।
उपं । याहि । वीतये । वायो इति । हव्यानि । वीतये । तव । अयम् ।
भागः । ऋत्वियः । सरश्मिः । सूर्ये । सचा । अध्वर्युभिः ।
भरमाणाः । अयंसत । वायो इति । शुक्राः । अयंसत ॥ ३ ॥

हेवायो त्वनःअध्वरं अस्मत्संबन्धिनंपुत्रं शतिनीभिर्नियुद्भिः सहस्रिणीभिश्चताभिः
त्वदीपैरश्वैर्नोस्मद्यज्ञमुपयाहि उपागच्छ किमर्थं वीतये त्वदभिमतकामाय तत्पूतयेआगत्यच
हव्यानिवीतये सोमादिहविलक्षणाय अध्वरंहव्यानिचोपलक्ष्यतेषामेव भक्षणाय शतसहस्रै-
रश्वैरतिशीघ्रमागच्छेत्यर्थः किंचायंतवभागः भजनीयः सोमः ऋत्वियः प्राप्तकालः प्रदानावसरं
प्राप्तः ऋतुशब्देनप्रदानकालोलक्ष्यते छन्दसिद्यत्सु सितितेतिपदसंज्ञयाभसंज्ञायावाधात् ओर्गुणाभावे
यण् किंच सोमः सूर्येउदितेसतितस्य रश्मिभिः सचासहसरश्मिर्भवति समानदीप्तिर्भवति यद्वा तैः
सहितोभवति यतः सूर्येउदितेसति रश्मिर्भवति अतः प्राप्तकालइत्यर्थः किंच सोमाः अध्वर्युभिः
चमसाध्वर्युभिः तेषांशतत्वाद्बहुवचनं तैर्भरमाणाः प्रियमाणाः अयंसत नियताअभवन् किं-
च हेवायो तेषोमाः शुक्राः अयंसत अत्यन्तदीप्ताउद्यताः अतस्तेषांभक्षणाययाहीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

आवांरथोनिपुत्वान्वक्षदवसेमिप्रयोसिसुधितानिवीतयेवायोह
व्यानिवीतये । पियंतमध्वोअन्धसःपूर्वपेयंहिवांहितम् ।
वायवाचन्द्रेणराधुसागंतमिन्द्रंश्राधुसागंतम् ॥ ४ ॥

आ । वा॒म् । रथेः । नि॒यु॒त्वा॒न् । व॒क्ष॒त् । अ॒व॒से । अ॒ग्नि॒ । प्र॒थो॑सि ।
 सु॒ध॒र्त॒ानि॒ । वी॒त॒ये॑ । वा॒यो इ॒ति॑ । ह॒व्या॒नि॒ । वी॒त॒ये॑ । पि॒व॒त॒म् ।
 म॒ध्वः॑ । अ॒न्ध॒सः॑ । पु॒र्व॒पे॒र्य॒म् । हि॒ । वा॒म् । हि॒त् । वा॒यो इ॒ति॑ ।
 आ । च॒न्द्रे॒ण॑ । रा॒ध॒सा॑ । आ । ग॒त॒म् । इ॒न्द्रः॑ । च॒ । रा॒ध॒सा॑ ।
 आ । ग॒त॒म् ॥ ४ ॥

केवलं वायुं स्तुत्वा व्यासक्तवयेन्द्रवायुस्तौति हेवापोत्वांन्द्रं च वांयुवांअग्नि अभिलक्ष्य
 रथः युवयोःसंयन्धीरथः नियुत्वान् नियुद्मिन्धैस्वद्वान्स्व आवक्षत् देवयजनं प्रतियुष्मन्ना-
 पहतु वहेल्लेच्छडागमः सिद्धलुमिति सित्प यद्यपिनियुतोवायोरेवरथस्योचिताः तथापि व्यास-
 क्तेवतात्वात् सौहेवागमनादिन्द्रार्थमपि वहन्ति किमर्थं अवसे गमनाय रक्षणाय वा पुनश्च कि-
 मर्थं प्रयासि अज्ञानि सोमलक्षणानि सुधितानि सुष्ठु गृहीतानि वीतये तेषां लक्षणाय तथा हव्या-
 नि वीतये इतरेषां संवतोयपुरोडाशादीनां स्वादनाय वेतेः किन् मन्त्रेवृषत्यादिनावस्योदात्तत्वं किंच
 मध्वः मधुररसस्य अन्धसः अन्नस्य सोमरूपस्य कर्मणि पट्टी मधुरसोमं पिवतं हि यतः पूर्वपेयं इतरदे-
 वेभ्यः पूर्वपानं वांयुवयोर्हितं प्रातेरचोयत् इति यत् ईशतीतीकारः अग्निमतं अतः मधुमं पिवतमित्य-
 र्थः यद्यपीन्द्रादपि वायोः पूर्वपानं त्वंहि पूर्ववाअसि देवदधिपे पूर्वपेयमित्यादिपुसवैवपसिच्चं तथा-
 पीन्द्रस्येतरदेवेभ्यः पूर्ववायुनासहपानं च इन्द्रतुरीयार्धवादनभ्रातृणो देवाँसोमस्यरात्रोअपेयेन स-
 मपादयन्नित्यत्र मतिपादितं । किंचागमनसमये हेवायो त्वमिन्द्रश्च चन्द्रेण अस्मदाह्लादकेन हि-
 रण्येन राधसागवादिरूपेण धनेन च सहागतमागच्छतं राधसा रत्नेन धनेन सहागवत् गमेर्लोदि
 छान्दसः शपोत्सुक् अनुदात्तोपदेशेत्यनुनासिकत्वात् सृडिच मधेपरोविचूर्नुक् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

आवा॑न्धि॒यो॒व॒ह॒त्सु॒र॒ध्व॒र॑ँ॒उ॒पे॒मि॒न्द्रं॒म॒र्म॒ज॒न्त॒वा॒जि॒न॑मा॒शु॒म॒त्य॑न्त॒वा॒जि॒न॑म् ।
 ते॒पा॑पि॒व॒त॒म॒स्म॒यू॒आ॒नो॑ग॒न्त॒मि॒हो॒त्या॑ ।
 इ॒न्द्रं॒वा॒यू॒सु॒ता॒ना॒भ॒द्रि॒भि॒र्धु॒वं॒म॒दा॑य॒वा॒ज॒दा॒यु॒वम् ॥ ५ ॥ २४ ॥

आ । वा॒म् । धि॒यः । व॒वृ॒त्युः । अ॒ध्व॒रान् । उप॑ । इ॒मम् । इ॒न्द्रु॑म् ।
 म॒र्ष्ट॒जन्त॑ । वा॒जिन॑म् । आ॒शुम् । अ॒त्यम् । न । वा॒जिन॑म् ।
 ते॒षाम् । पि॒व॒तम् । अ॒स्म॒यू इत्य॑स्म॒इयू॑ । आ । नः । ग॒न्त॒म् । इ॒ह ।
 ऊ॒त्या । इ॒न्द्र॑वा॒यू इति॑ । सु॒ताना॑म् । अ॒र्द्रि॑ऽभिः । यु॒वम् । म॒दा॒य ।
 वा॒ज॒इ॒दा । यु॒वम् ॥ ५ ॥ २४ ॥

हेइन्द्रवायू वांयुवांभियः कर्माणिस्तोत्रादिलक्षणानि अध्वरान् उप अस्मदीयान्यज्ञान् लक्षीकृत्य ववृत्युः अतिशयेन वर्तयन्ति प्रवर्तयन्ति किंच युष्मदर्थं वाजिनं ग्रहणाय द्रोणकलशाद्गहान् प्रतिगमनवन्तं आमिक्षावन्तं वाइमंइन्द्रं पुरतोवर्तमानंसोमं मर्ष्टजन्त अध्वर्यवोदशापवित्रेणसंमार्जयन्ति मार्जेनेदृष्टान्तः—आशुंअतिशीघ्रगामिनं अत्येन सततंगन्तारंवाजिनं वेजनवन्तमश्वमिव यथा स्वेदाद्यपनयनेनसंमार्जयन्तितद्वत् किंच हेइन्द्रवायू तेषामध्वर्यूणांसंबन्धिनः शोधितान्सोमान्पिबतं पानंकुरुतंतदर्थेनोऽस्माकंपज्ञमतिइहइदानींऊत्यास्मद्रक्षणेन सहआगतं आगच्छतं किंच हेइन्द्रवायू अस्मयू अस्मद्यज्ञमिच्छन्तौ युवंयुवांअदिभिर्घ्रावभिः सुतानामभिपुतानां पूर्ववत्कर्मणिषष्ठी तान्पिबतमितिशेषःकिमर्थं मदायवृत्तये मोदापवा यतोयुवंयुवां वाजदावाजस्यान्नस्य दातारौ अतःपिबतमित्यन्वयः ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यप्रथमेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथषष्ठी—

इ॒मेवा॑सो॒मां॒ अ॒प्स्वा॒सु॒ता॒ इ॒हा॒ध्व॒र्यु॒भिर्भ॑र॒माणा॑अ॒यंस॒त॒वा॒यो॑शु॒क्का॑अ॒यंस॒त ।
 ए॒तेवा॑म॒भ्य॒सृ॒क्ष॒त॒ति॒रः॒ प॒वि॒त्रं॒मा॒श॒वः ।
 यु॒वा॒य॒वो॒ति॒रोमा॑ण्य॒व्य॒या॒सो॒मांसो॑अ॒त्य॒व्य॒या ॥ ६ ॥
 इ॒मे । वा॒म् । सो॒माः । अ॒प्॒इ॒सु । आ । सु॒ताः । इ॒ह । अ॒ध्व॒र्यु॑ऽभिः ।
 भ॑र॒माणाः । अ॒यंस॑त॒ । वा॒यो॒ इति॑ । शु॒क्काः । अ॒यंस॑त॒ । ए॒ते । वा॒म् ।
 अ॒भि । अ॒सृ॒क्ष॒त॒ । ति॒रः । प॒वि॒त्रं॒म् । आ॒श॒वः । यु॒वा॒इ॒य॒वः ।
 अ॒ति । रो॒मा॑णि । अ॒व्य॒या । सो॒मांसः॑ । अ॒ति । अ॒व्य॒या ॥ ६ ॥

हेवायो वांयवयोः तवचेन्द्रस्यचस्वभूताः इमेसोमाः अप्सुअस्पदीयेपुक्कर्मसु ऊडिदमित्यादिनाविभक्तेरुदात्तत्वं इहअस्मिन्नभिपवस्थाने सुताःअभिपुताः अध्वर्युभिः भरमाणा-

स्तैर्भ्रियमाणांगृहीताहेतुंवाहियमाणाः कर्मणिकर्तृप्रत्ययः सन्तः आर्यंसतआगच्छन्त यु-
वयोर्नियताभवन्ति किंच तएवसोमाः शुक्राः शुभ्राः दीप्ताःअर्यंसत नियताभवन्ति किंच
एतेआशवः व्यापकाः सोमाः वांयुवांप्रीणयितुमि विशेषः तिरःपवित्रंतिर्यंग्भूतंसोमान्तर्धांपकंवा
ऊर्णामयंपवित्रंअभ्यसृक्षत अभिलक्ष्यासृज्यन्त सृष्टाभवन्ति सृजेःकर्मणिलुङि लिङ्तिचावा-
त्मनेपदेष्वितिचिचःकिच्चाट्टुणाभावः अमागमाभावश्च किंच युवायवः युवांकामयमानाः
सोमासः सोमाः अव्ययाअव्ययान्यच्छिन्नानिरोमाणि पवित्रसंबंधीन्यविरोमाणि यद्वा अव्यया
अविमयानि मकारोलुप्यते तादृशानिरोमाणि अतिअतिक्रम्यपात्राद्गच्छन्तीतिशेषः पुनस्तएव
विशेष्यन्ते अतिअतिशयेन अव्यया व्ययरहिताः सोमासः सोमाअसृक्षतेतिशेषः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अतिवायोससतोयाहिशश्वंतोयत्रग्रावावदतितत्रगच्छतंगृहमिन्द्रश्वग
च्छतम् । विसूनृताददृशेरीयतेघृतमापूर्णयानियुतायाथोअध्वर
मिन्द्रश्वयाथोअध्वरम् ॥ ७ ॥

अति । वायो इति । ससतः । याहि । शश्वतः । यत्र । गावा ।
वदति । तत्र । गच्छतम् । गृहम् । इन्द्रः । च । गच्छतम् । वि ।
सूनृता । ददृशे । रीयते । घृतम् । आ । पूर्णया । निद्युता । याथः ।
अध्वरम् । इन्द्रः । च । याथः । अध्वरम् ॥ ७ ॥

हेवायो त्वंससतः आलस्यादिनानिद्रांकुर्वतः शश्वतः बहून्यजमानान् शश्वदितिवहुना-
म शश्वद् विश्वमितितन्नामसुपाठात् अतिअतिक्रम्य उपेक्ष्यअस्मद्यज्ञंयाहिगच्छ इन्द्रश्चतथा-
करोतु कंदेशमितितमाह-यत्रग्रावावदति यस्मिन्देशेअभिवदार्थः पापाणध्वनिःश्रूयते तत्रग-
च्छतं तंदेशंप्रत्यागच्छतं गृहंयज्ञगृहंगच्छतं पुनःस्थानमेवविशेष्यते सूनृता मियत्थ्यात्मिका
स्तुतिरूपावाक् यत्रविददृशे विशेषेणदृश्यतेइत्यर्थः तत्रगच्छतं यत्रचघृतंअत्यन्तं दीपयाज्यं
होमार्थं गृहीतं रीयतेगच्छति आहयनीयंपतिनीयते रीडश्रवणे दिवादित्वात्शयन् तत्रगच्छतं
गमनप्रकारएवविशेष्यते पूर्णयासं पूर्णयापुष्टांगया नियुता जातावेकवचनं नियुजात्याअध्वरं
अस्मदीयंयज्ञं आयाथः आभिमुख्येनप्रयाथः किंच हेवायो त्वंइन्द्रश्च युवांअध्वरं अस्मदीयं
यागं याथः आयाथः सहैवागच्छतं तथास्माभिरपिसहैवगच्छतमित्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अत्राहत्तद्देहेमध्वआहुतिंयमश्वत्थमुपतिष्ठन्तजायवोस्मेतेसन्तुजायवः।
साकंगावःसुवतेपच्यतेयवोनतेवायुपदस्यन्तिधेनवोना
पदस्यन्तिधेनवः ॥ ८ ॥

अत्र । अहं । तत् । वहेथे इति । मध्वः । आहुतिम् । यम् ।
अश्वत्थम् । उपतिष्ठन्त । जायवः । अस्मे इति । ते । सन्तु । जायवः ।
साकम् । गावः । सुवते । पच्यते । यवः । न । ते । वायो इति ।
उप । दस्यन्ति । धेनवः । न । अप । दस्यन्ति । धेनवः ॥ ८ ॥

हेइन्द्रवायू अत्राह अस्मिन्नेवपत्ने अहेतिविनिग्रहार्थायः मध्वोमधुरस्यमधुसदृशस्यवा
तत् तस्य आहुतिं प्रदेयद्रव्यं वहेथेधारयतं यंसोमंअश्वत्थं पर्वतादिव्याप्तिप्रदेशेस्थितं जायवो-
जेतारोयजमानाः उपतिष्ठन्ति उपेत्यतिष्ठन्तिक्रयाद्यर्थं किंच अस्मे अस्माकं संवंधिनोजायवः
जेतारः कर्मनिर्वहितारस्तेऋत्विजःसन्तु समर्थाभवन्तु यज्ञनिर्वहनित्यर्थः यद्वा तेमसिद्धाः प्रयो-
गकुशलाजायवः जेतारऋत्विजः अस्मेसन्तुनान्यस्य अत्रवहेथेइत्युक्तं कोत्रविशेषइतितत्राह-हे-
इन्द्रवायूअस्मिन्यज्ञेगावः धेनवः साकंसहैवसुवते युष्मदर्थमेव क्षीरमुत्पादयन्ति दोग्ध्योभवन्ती-
त्यर्थः यद्वा गावः साकं सहैव सुवते अपत्यमुत्पादयन्ति त्वद्दोहनार्थं आदादिकः डित्वात्ता-
स्यनुदात्तेदितिलसार्वधातुकानुदात्तत्वेधातुस्वरः किंच यवः जातावेकवचनंउपलक्षणमेतत् यवा-
दिभिःपुरोडाशादिकंपच्यतेइत्यर्थः किंच हेवायो इन्द्रच पतोगावएवंसुवते अतस्तेत्वदर्थधेनवः
नोपदस्यन्तिनोपक्षीणाभवन्ति रोगादिनाशानभवन्ति नकेवलमनुपक्षीणाः किंतु धेनवः युष्म-
त्पीणषिभ्योगावः नापदस्यन्ति वीराद्युपहारैरुपक्षीणानघानभवन्ति ॥ ८ ॥

अथनवमी-

इमेयेतेसुवायोवाहो जसोन्तर्नदीतेपतर्यन्तुपक्षणो महिवाधन्त
उक्षणः । धन्वञ्चिद्येअंनाशवोजीराश्रिदगिरौकसः ।
सूर्यस्येवरश्मयोदुर्नियन्तवोहस्तपोदुर्नियन्तवः ॥ ९ ॥ २५ ॥

इमे । ये । ते । सु । वा॒यो इति । वा॒हुः॑ औजसः । अ॒न्तः । न॒दी इति ।
ते । प॒तय॑न्ति । उ॒क्षणः । म॒हि । ब्राध॑न्तः । उ॒क्षणः । ध॒न्वन् । चि॒त् ।
ये । अ॒ना॒शवः । जी॒राः । चि॒त् । अ॒गि॒राः॑ ओकसः । सूर्य॑स्यऽइव ।
र॒श्मयः । दुः॑ऽनियन्तवः । ह॒स्तयोः । दुः॑ऽनियन्तवः ॥ ९ ॥ २५ ॥

हेसुवायो शोभनफलप्रदवायुदेवते तवस्वभूताइमेपुरतो दृश्यमानावेश्वाः सन्तितेनदी नंदने
घावापृथिव्यौअन्तः तयोस्त्तरात्रे तंत्वांपतयन्ति पातयन्ति गमयन्ति यद्वातेतवसंबन्धिनोऽश्वाः
पतयंति पतन्ति यद्देशंगच्छन्ति पतगतौ चौरादिरदन्तः कीदृशास्तेवाह्वोजसः बाहुपुप्रकृष्टचल-
वन्तः उपलक्षणमेतद सर्वांगबलाइत्यर्थः किंचउक्षणः सेकारः युवानइत्यर्थः महिमहव् अतिप्र-
भूतं ब्राधन्तः वर्धमानाः तथा उक्षणः उक्षाणः तत्सदृशाइत्यर्थः वापपूर्वस्यनिगमेइतिदीर्घाभावः
किंच धन्वन् चित् धन्वनिउदकनिर्गमनापादानभूते अन्तरिक्षेपि निरालंबे अनाशवः नाशरहि-
ताः अव्याप्तावाआकाशेविलंबमकुवांणाइत्यर्थः अतएवजीराश्चिद् चिच्छब्दःपूजायां अत्यन्तं
क्षिप्रगतयः यद्वा अनाशवइत्यनेनसहसमुच्चयार्थश्चिच्छब्दः आकाशमार्गेअक्षीणाः शीघ्रगतयश्चे-
त्यर्थः किंच अगिरौकसः गिरा ओकः स्थानंयेपांनास्तितेतादृशाः भर्तृनादिनास्थितिमलभमा-
नाइत्यर्थः छान्दसस्तृतीयायाअलुक् तदेवस्पष्टयति—सूर्यस्यरश्मयइवदुर्नियन्तवः दुःखेननिय-
न्तव्याः तेयथाक्षणेन दशदिशोव्यामुवन्ति बहवश्चदद्वेदेतेअपीत्यर्थः पूर्वागिरा अनिर्ग्राह्यत्वमुक्तं
इदानींहिस्तेनाप्यनिर्ग्राह्यत्वमाह—ह्रस्वयोर्दुर्नियन्तवः उभाभ्यामपिहस्ताभ्यांदुःखेननियन्तव्याः
देवयजनगमनायशीघ्रगामिनइत्यर्थः ॥ ९ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यप्रथमेपंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

प्रसुज्येष्टमिति सप्तर्चं तृतीयं सूक्तं ऋषिभ्यान्वस्मादिति परिभाषया परुच्छेषऋषिः अत्यष्टिच्छन्दः
ऊतीदेवानामित्यन्त्यात्रिष्टुप् अत्रत्रिष्टुवन्तपरिभाषानाश्रीयते सर्वमात्यष्टिमिति विशेषपरिभाषयावा-
धितत्वाच्च मित्रावरुणौ देवता अन्ययोस्तुतन्मन्त्रालिंगोक्तदेवता तथाचानुक्रान्तं—प्रसुसप्तमैत्रावरुणत्वं-
त्येालिंगोक्तदेवतेअन्त्यात्रिष्टुप् तुशब्दप्रयोगादिदमादिकेद्वेसूक्तेमैत्रावरुणदेवताकेविनियोगालैंगिकः।

तत्रप्रथमा—

प्रसुज्येष्टं निचिराभ्यां हृह्रजमोह्व्यं मतिं भरतामृल्लयभ्यां स्वादिष्टं मृल्लय
भ्याम् । तासुग्राजांघृतासुंतीयज्ञेयंज्ञु उपस्तुता ।
अथैनोःक्षत्रंनकुतश्चनाष्टपेदेवत्वंनूचिदाष्टपे ॥ १ ॥

प्र । सु । ज्येष्ठम् । निःश्चिराभ्याम् । बृहत् । नमः । ह्य्यम् ।
 मतिम् । भरत । मृळयत्सभ्याम् । स्वादिष्ठम् । मृळयत्सभ्याम् ।
 ता । समःशराजा । घृतासुती इति घृतसआसुती । यज्ञेऽयज्ञे ।
 उपसंस्तुता । अथ । एनोः । क्षत्रम् । न । कुतः । चन । आऽधृषे ।
 देवऽत्वम् । नु । चित् । आऽधृषे ॥ १ ॥

हेऋत्विजः मित्रावरुणाभ्यां ज्येष्ठप्रशस्यं बृहत्सहव अतिप्रवृद्धं नमः नमस्कारोपलक्षि-
 तंस्तोत्रं तदुपलक्षितं हविलक्षणा मन्त्रं वा प्रभरतसंपादयत नमइत्यन्तनाम नमः आयुरितितन्नामसुपा-
 ठाव किंच ह्य्यं ह्य्यां मतिं तत्पदानविषयां बुद्धिं भरत यद्वा मतिं पूज्यं ह्य्यं हविर्भरत पूर्वत्रपुरो-
 डाशाद्यदनीयमन्त्रं इदानीं तु सोमाज्यादिरूपं निषेयं हविरिति विवेकः कीदृशाभ्यां ताभ्यां निचि-
 राभ्यां नितरांचिरकालाभ्यां नित्याभ्यामित्यर्थः प्रवाहरूपेणेति भावः किंच मृळयद्भ्यां स्तुत्या-
 हविःस्वीकारेण स्वयं घृडित्वा यजमानमपिसुखयद्भ्यां तथा स्वादिष्ठं स्वादुतरं मृडयद्भ्यां हविःसुख-
 यद्भ्यां भक्षयद्भ्यामित्यर्थः कस्तथोर्विशेष इति तत्राह—ता तौ मित्रावरुणौ सम्राजा सम्यग्राजमानौ
 राजतेः क्विप् मोराजिसमः क्वाविति समीकारस्य मकारः घृतासुती घृतमासूयते आदीयते याभ्यां
 तौ तादृशौ यद्वा घृतमुदकं वृष्टिलक्षणं प्रसूयते सर्वत्रानुज्ञायते याभ्यां तौ एतयोरहोरात्राभिमानि-
 देवत्वाद्दहोरात्रद्वारा वृष्ट्युत्पादकत्वात् अहोरात्रे वै मित्रावरुणावहोरात्राभ्यां स्वर्गवैपर्जन्यो वर्षती-
 ति श्रुतेः । वृष्ट्यनुज्ञाप्रदत्वं प्रसिद्धं किंच एतौ यज्ञे यज्ञे सर्वेष्वपियज्ञेषु उपपस्तुता सर्वैर्ऋत्विग्भिः स्तु-
 यमानौ गतिरनन्तर इति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं अथ अपिच एनोः एनयोः संज्ञापूर्वकस्य विधेरनित्य-
 त्वाद्दोसिचेति गुणाभावे अतो गुणे इति पररूपत्वं क्षत्रं बलं कुतश्चन कस्मादपि च शत्रोः राक्षसादेः
 सकाशात् कस्मादप्युपायाद्वा नाधृषे आर्धापितुं नाम शक्यं न भवति कृत्यार्थं तवैकेनितिकेन प्रत्ययः
 किंच तथोर्देवत्वं नूचिद देवभावोऽपि नाधृषे आर्षणायोग्यः यद्वा पूर्वमिषेदानीमपि नूचिदिति
 निपातः पुराणनवयोरितियास्केनोक्तत्वात् आधृषे नकेनाप्यधर्षणीयो भवति एतयोर्बलं नाधृष्यं
 किमुत देवत्वमिति भावः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अदर्शिता नुरुखेवरीपसीपन्याः कृतस्य समर्थं स्तरं मिभिश्चक्षुर्भ
 गंस्यरमिभिः । द्युक्षं मित्रस्य सादं नमर्थं ष्णोवरुणस्य च ।
 अथादधाने हृद्दुक्थ्यं प्रवयउपस्तुत्यं हृद्दयः ॥ २ ॥

अदंरिं । ग॒तुः । उ॒खे । व॒रीय॑सी । प॒न्थाः । ऋ॒तस्य॑ । स॒म् ।
 अ॒यंस्त॒ । र॒श्मिः॑भिः । चक्षुः । भ॒गस्य॑ । र॒श्मिः॑भिः । द्युक्ष॑म् ।
 मि॒त्रस्य॑ । स॒दंन॑म् । अ॒र्य॑म्णः । व॒रुण॑स्य । च॒ । अ॒र्थ । द॒धाते॑
 इति॑ । बृ॒हत् । उ॒क्थ्य॑म् । व॒र्यः । उ॒प॒इ॒स्तुत्य॑म् । बृ॒हत् । व॒र्यः ॥ २ ॥

गातुर्गमनशीला वरीयसी उरुतरा उषाः उरवे विस्तीर्णा यिमा गाया गमना दिव्यापाराय अद-
 र्शितसर्वेष्टाभूत् तथा ऋतस्य गमनशीलस्यादित्यस्य पंथामार्गः आकाशलक्षणः रश्मिभिः सम-
 यंस्त प्रकाशैः संगतोऽभूत् भगस्य सर्वैर्भजनीयस्य एतन्नामकस्य देवस्य रश्मिभिः चक्षुः सर्व-
 माणिनां लोचने समयंस्त संगतमभूत् सर्वस्य स्वद्रव्यदर्शनाय समर्था अभवन्नित्यर्थः तदेव स्पष्टीक्रि-
 यते—मित्रस्य प्रकाशकारित्वात्सर्वजनमित्रस्य सदनं गृहं अंतरिक्षं द्युक्षं दीप्तानां निवासस्थानं
 अंतरिक्षं रश्मिभिः समयंस्त संगतमभूत् तथा यम्णः एतन्नामकस्य देवस्य उदात्तनिवृत्तिस्वरेण
 विभक्तेरुदात्तत्वं द्युक्षं सदनं रश्मिभिः समयंस्त किंच वरुणस्य तमोनिवारकस्य एतन्नामकस्य
 देवस्य सदनं तथाभूत् यद्यपि सूर्यस्यैकत्वंतथापि उपाधिभेदेन भेदात्प्रथमस्तुतिः तथा यद्यपि
 त्रिभिरपि प्रकाशयमप्यन्तरिक्षमेकं तथापि प्रकाशकानां भेदात् त्रिधास्तुत्येते उदयानन्तरं कर्मा-
 नुष्ठानाय प्रकाशो भवदित्यर्थः अथ अतः कारणात् उदितत्वादेव उक्थ्यंस्तुत्यं बृहत्प्रभूतं वर्यः
 हविलक्षणमन्नं दधाते धारयतः किंच उपस्तुत्यं उपेत्यस्तोतव्यं इति स्तुशास्वित्यादिना क्वपि बृह-
 त्तोमादिनाम हृत्स्तोत्रं वपः हविलक्षणमन्नं च दधाते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ज्योतिष्मतीमा॒र्दिति॑ धार॒यन्क्षि॑ति॒स्वर्वा॑नीमा॒संचे॑ते दि॒वेदि॑वे जा॒गृवांसा॑
 दि॒वेदि॑वे । ज्योतिष्मत्सू॒त्रमा॑शाने आ॒दित्या॑दानु॒नस्पती॑ ।
 मि॒त्रस्तयो॑र्वरुणो॒यात्तय॑ज्जनो॒र्यमा॑या॒त्यज्जनः॑ ॥ ३ ॥
 ज्योतिष्मतीम् । अर्दितिम् । धारयत्क्षितिम् । स्वःश्वतीम् । आ ।
 संचेते इति । दिवेऽदिवे । जागृद्वंसा । दिवेऽदिवे । ज्योतिष्मत् ।
 सूत्रम् । आशान्ते इति । आदित्यादानुनः । पती इति । मित्रः ।
 तयोः । वरुणः । यात्यत्तज्जनः । अर्यमा । यात्यत्तज्जनः ॥ ३ ॥

अयं यजमानः ज्योतिष्मतीं आहवनीयाग्नेस्तेजोयुक्तां अर्दितिं अदीनां संपूर्णलक्षणां
 क्षितिं अग्नेर्निवाप्तयोग्यां भूमिं उचरवेदिलक्षणां धारयत् धारयति स्वयं कृतवानित्यर्थः एवाव-

तीवैपृथिवीयावतीवेदिरिति श्रुतेः । तथास्वर्वतीं यज्ञनिष्पत्तिद्वारास्वर्गवतीं ईदृशींतां आसचेते मि-
त्रावरुणौसंगतो भवतः न केवलमेतस्मिन्नेवाहनि किंतु दिवेदिवेसर्वेष्वप्यहस्तु कीदृशीतीदिवे-
दिवे प्रतिदिनं जागृवांसा प्रबोधं कुर्वाणौ यज्ञं गंतुं अनलसावित्यर्थः किंच वेदिमागत्यज्योतिष्म-
त् आग्यादिस्वीकारेणातिशयेन तेजोयुक्तं क्षत्रं बलं आशाते अभ्रुवाते प्रामुतः अश्रोतेऽछान्दसे
लिटि अनित्यमागमशासनमितिवचनाच्चुडभावः लट्वाछान्दसः शपःऽलुः कीदृशाविति तावा-
ह—अदित्यादितेः प्रचोदानुनस्पती दानस्य आज्यादिप्रदानस्य स्वामिनौ अभिमतदानस्य पा-
ल्यितारौ ना पृथ्याः पतिपुत्रेति संहितायां सत्वं मित्रश्वरुणश्च तावुभौ देवौ अर्यमात्स्यस्तु देवस्तयोः
मित्रावरुणयोः यातयजनः तयोरेव संबन्धात् उभयोर्मध्ये स्थितः यातयजनः स्वस्वव्यापारनि-
योजितसर्वजनः मित्रावरुणौ अहोरात्रदेवौ अर्यमावुतयोरेव सामर्थ्यात् सर्वप्राणिनः प्रेरयतीत्य-
र्थः किंच यातयजनः यातयन्विलोक्य दीयाजनाः प्रेष्याः सतादृशः यद्वा यात्यमानानरके निपात्य-
मानाजनाः प्राणिनः अयष्टारोयेन सतादृशः कर्मसाक्षित्वात्स्वस्वकर्मानुरोधेन प्राणिनः सुकृते-
यातयतीत्यर्थः तादृशः अर्यमा मित्रावरुणयोरधीनो वर्तत इति शेषः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अयं मित्राय वरुणाय च शंतमः सोमो भूत्ववपानेष्वभगो देवो देवेष्वभ-
गः । तं देवासो जुपेरत विश्वे अद्य सजोपसः ।

तथाराजाना करथो यदीमहं ऋतावाना यदीमहे ॥ ४ ॥

अयम् । मित्राय । वरुणाय । शमं शंतमः । सोमः । भूतु । अवपानेषु ।

आभगः । देवः । देवेषु । आभगः । तम् । देवासः । जुपेरत । विश्वे ।

अद्य । सजोपसः । तथा । राजाना । करथः । यत् । ईमहे ।

ऋतं हवाना । यत् । ईमहे ॥ ४ ॥

अयमस्माभिर्हूयमानः सोमः मित्राय वरुणाय च शंतमः पीयमानः सन् सुखतमो भूतु भवतु
छान्दसः शपोलुक् भूषुवोस्तिङीति गुणाभावः अवपानेषु अवाङ्मुखचमसपानेषु विषयेषु आसर्व-
तः भगो भजनीयः ताभ्यां किंच देवः दीप्यमानः देवेषु मित्रावरुणानुचरेष्वितरदेवेषु तैः आभगः
आभजनीयः यद्वा देवेषु स्तोत्रेषु यजमानेषु मध्ये देवः दीप्यमानः तथा आभगः तैरेवासर्वतो-
भजनीयः किंच तं सोमं विश्वे सर्वे देवासो देवाः अद्यास्मिन्नहनि जुपेरत सेवन्ते छान्दसोऽस्य
रत्नादेशाभावः बहुलं छन्दसीति रुडागमः कीदृशास्ते सजोपसः समानमीतियुक्ताः तथा हे राजाना
राजमानामित्रावरुणौ युवां करथः क्रूरुं सेवेथ इत्यर्थः व्यत्ययेन शप् यद्यस्मात्कारणात् यदीमहे

यत्प्रामुख्येन देवान्याचामहे ईदृश्वी देवादिः छान्दसो विकरणस्य लुक् तस्माच्च परेत तथा कृतवाना
 ऋतवन्तौ सत्यवन्तौ यज्ञवन्तौ वा मित्रावरुणौ ईमहे अभिमतफलंतयोः पानंवायाचामहे ॥४॥

अथपञ्चमी-

योमित्रावरुणायाविध्वज्जनोर्नृवाणंतं परिपातो अंहसो वाश्वांसंमर्तमंहसः ।

तमर्घ्यमाभिरक्षत्यजुयन्तमनुव्रतम् ।

उक्थैर्यस्योः परिभूपतिव्रतंस्तोमैराभूपतिव्रतम् ॥ ५ ॥

यः । मित्रार्थं । वरुणाय । अविधत् । जनः । अनुर्वाणम् । तम् ।

परि । पातः । अंहसः । वाश्वांसम् । मर्तम् । अंहसः । तम् ।

अर्घ्यमा । अग्नि । रक्षति । ऋजुयन्तम् । अनु । व्रतम् । उक्थैः ।

यः । एनोः । परिभूपति । व्रतम् । स्तोमैः । आभूपति । व्रतम् ॥५॥

योजनः यजमानो मित्रावरुणाय च कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थी मिध्वंवरुणं च अविधत् परि-
 चरति संजनं युष्मत्परिचारकं अनवाणं अद्वेषिणं भ्रातृव्योवाअवेति श्रुतेः । अनल्पं वा अनन्यसेवितं
 परिपाथः परिवोरक्षत् कस्मादिति तदुच्यते—अंहसः न्यूनातिरेकजनितात्प्रापात् न केवलं सामान्यं
 जनं अपितु दाश्वांसं हविर्दत्तवन्तं मर्तमरणधर्माणं अंहसः सर्वस्पादपिपापात् न केवलं भवंतावेव अ-
 पितु अर्घ्यमासर्वेषां नियन्तादेवः ऋजुयन्तं देवेष्वार्जवगाचरन्तं यजमानं व्रतमनु तदीयं कर्मानुलक्ष्य
 अभिरक्षति अभिनोरक्षति कोस्पजनस्य विशेष इति तत्राह—योजमानः उक्थैः शस्त्रैः एनो एनयो-
 मित्रावरुणयोर्वतं कर्म परिभूपति परिगृह्णाति तथा यजमानः युष्मदीयं वतं कर्म स्तोमैः स्तोत्रैर्मानयुक्-
 मघसाभ्यैः आभूपति सर्वतः अलंकरोति भूपजलङ्कारे भौवादिकः तमभिरक्षन्तीत्यन्वयः ॥५॥

अथ षष्ठी-

नमो दिवे वृहते रोदसीभ्यामिन्द्रार्थवोचं वरुणापमीह्रुपे सुमृच्छीकार्यमीह्रुपे ।

इन्द्रं मग्निमुपस्नुहि द्युक्षमर्घ्यमणं भगम् ।

ज्योर्जीवंन्तः प्रजयांसचे महिसोमस्योनीसंचेमहि ॥ ६ ॥

नमः । दिवे । वृहते । रोदसीभ्याम् । मित्रार्थं । वोचम् । वरुणाय ।

मीह्रुपे । सुमृच्छीकार्यं । मीह्रुपे । इन्द्रम् । अग्निम् । उप । स्नुहि ।

द्युक्षम् । अर्यमणम् । भगम् । ज्योक् । जीवन्तः । प्रऽजया । सचेमहि ।
सोमस्य । ऊती । सचेमहि ॥ ६ ॥

दिवे द्योतमानाय सूर्यायनमोवोचं नमस्कारोपलक्षितं स्तोत्रं वोचं ब्रवीमि स्तौमीत्यर्थः
कीदृशा यतस्मै बृहते महते बृहन्महतोरुपसंख्यानमिति विभक्तिरुदात्ता स्तुत्याय तथारोदसीभ्यां
द्यावापृथिवीभ्यां तदभिमानि देवाभ्यां नमोवोचं तथा मित्राय सर्वजनहिताय अहरभिमानि देवाय
नमोवोचं तद्द्वरुणाय आवरकाय राज्यभिमानि देवाय तथा मीढ्रुपे अभिमतफलस्य सेक्रे रुद्राय
कीदृशा यतस्मै सुष्ट्रीकाय शोभनसुखयित्रे पुनः स एव विशेष्यते मीढ्रुपे सुष्ट्रीकायेति द्वेष्ये-
कविशेषणभूते इदानीं यजमानः ऋत्विजं स्वात्मानं वा प्रतिब्रवीति हे होतः हे आत्मन्वा इन्द्रमग्निं
द्युक्षं दीप्तिमन्तमर्यमणं भगं च उपजपेत्य बुद्ध्या प्राप्य स्तुहि स्तुतिकुरु अस्मदनुग्रहादज्योक् चि-
रकालं जीवन्तो जीवनोपेता वयं प्रजया पुत्रभृत्यादिना सचेमहि संगता भूयास्म किंच सोमस्य इन्द्रो-
रूती ऊत्या सचेमहि तमपि स्तुत्वा तत्कारिते न रक्षणेन सहिता भूयास्मेत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

ऊती देवानां वयमिन्द्रं वन्तो मंसीमहि स्वयंशसो मरुद्भिः ।

अग्निं मित्रो वरुणः शर्मयंसन्तदंश्याममघवानो वयंच ॥ ७ ॥ २६ ॥

ऊती । देवानाम् । वयम् । इन्द्रं वन्तः । मंसीमहि । स्वयंशसः ।

मरुत्क्षितिः । अग्निः । मित्रः । वरुणः । शर्म । यंसन् । तत् ।

अश्याम । मघवानः । वयम् । च ॥ ७ ॥ २६ ॥

इन्द्रवन्तः प्रीतेनेन्द्रेण तद्वन्तो वयं देवानां देवान्कर्मणि पृथी ऊती ऊत्या तर्पणेन हविरादिना मं-
सोमहि मन्येमहि कीदृशा वयं स्वयंशसः स्वायत्तकीर्तयः मरुद्भिः स्तुत्या ह्यैर्मरुदेवैः अनुगृहीताः
यद्वा देवानामूत्या रक्षणेन रक्षितापंसीमहि मन्तारो भवेम सामर्थ्यात्तेषामेव महत्त्वस्य किंचामि-
मित्रवरुणा देवाः शर्मयंसन् अस्माकं सुखं प्राप्य च्छन् तंतं वरं मघवानो वयंचैतदंश्याममघवन्तः सन्तस्त-
स्तुखं अश्याम व्यामुयाम अश्रोते राशिपिलिडि छन्दस्युभयथेति सार्वधानुक्रत्वात्सलोपः ॥ ७ ॥

॥ इति द्वितीयस्य मध्यमे षड्विंशो वर्गः ॥ २६ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दनिवारयन् । पुमर्थंश्चतुरो देयाद्विधावतीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गपर्वतऋषीवीरनुकभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण साय-
णाभाष्येन विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये द्वितीयाष्टके मध्यमोऽध्यायः ॥ १ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितवेदापोवेदेऽप्योऽस्त्रिजंगद ॥ निमंमेतमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १॥

अथद्वितीयाध्यायआरभ्यते सुपुमायातमितितृवात्मकंचतुर्थसूक्तम् पारुच्छेपमविशाकरं
पठ्यक्षरोपेतत्वाद् पूर्वत्रतुशब्दप्रयोगान्मैत्रावरुणं अत्रात्यष्टिपरिभाषानाभीषते अविशाकर-
मितिविशेषितत्वाद् अत्रानुक्रमणिका—सुपुमत्तृचमतिशाकरमिवि । दशरात्रस्यपठेहनिभातःसवने
पउगशत्तेइदंसूक्तमिवावरुणदेवत्वंतृतीयंत्तृचम् सूक्तिंच—स्तीर्णवर्हिंरितितृचौसुपुमायातमदिभि-
रिति तथास्मिन्नेव मैत्रावरुणस्य प्रस्थितयाज्यायाःपुरस्तादाद्यामक्षेपणीया पठस्यमातः
सवनइतिखण्डेसूत्रितम्—सुपुमायातमदिभिरिति ।

सैवासूक्तेमथमा—

ॐ सुपुमायातमदिभिर्गोश्रीनामत्सराइमेसोमांसोमत्सराइमे।
आराजानादिविस्पृशास्मन्त्रामन्तमुपनः ।
इमेवांमित्रावरुणागवांशिरःसोमांशुक्तागवांशिरः ॥ १ ॥

सुसुम । आ । यात्म् । अद्रिंश्रिः । गोश्रीताः । मत्सराः ।
इमे । सोमांसः । मत्सराः । इमे । आ । राजाना । विविस्पृशा ।
अस्मन्त्रा । गन्तम् । उप । नुः । इमे । वाग् । मित्रावरुणा ।
गोश्रिः । सोमांशुः । शुक्ताः । गोश्रिः ॥ १ ॥

हेमित्रावरुणो आपातं अस्मद्यज्ञं प्रायागच्छतं आगमनापक्रिमस्तीविचेत्तत्राह—अ-
दिभिः अभिषवसायनेम्रांशुभिः सुपुम सौमंस्तवन्नोवषं मुनेनेन्द्रिस्वं अतोमोश्रीताः
भिकारेपठविशब्दः पयोभिर्मैश्रिताः तस्मान्मैत्रावरुणंपयसाभीषणाभीनिहिवासणं । मत्सराः
वृषिहेतवः सोमाः मत्सराःसोमोमन्दतेस्त्वृमिकर्मणइतिमास्कैः । इषेपुरतोऽगृहीतावति अतआ-
यातं पुनरतएवविशेष्यन्ते इमेसोमांसोमत्सराः मद्देतवः मादनेमात्सयंवनोया इतरपज्ञमत्सो-

मेभ्यः सोमाः कीदृशौयुवां राजानाराजनशीलौ दिविस्पृशाद्युलोकवासिनौ ह्युभ्याङेरुपसंख्या-
नमित्यलुक् ईदृशौ युवां अस्मन्नास्मासुमध्ये अस्मत्पालकौवा युवानोऽस्मत्संबन्धिनं यज्ञं
उपागतं समीपे आगच्छतं किंच हेमिन्नावरुणा एतन्नामानौदेवौ वांयुवयोरर्थाय इमे सोमाः
गवाशिरः पूर्ववदिकारेप्रकृतिशब्दः गोभिः क्षीरैः आशिरोपिश्रिताःसंजाताः किंच गवाशिरः
गोभिःउदकैर्मिश्रिताःसंजाताः यद्वा गोभिः स्तुतिलक्षणैर्मधैर्मिश्रिताः अतएवशुक्रादीनाःसं-
जाताः आशिरमवनयतिशुक्रत्वायेतिश्रुतेः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

इमआयातमिन्दवःसोमांसोदध्याशिरःसुतासोदध्याशिरः ।

उतवामुपसोबुधिसाकंसूर्यस्परश्मिभिः ।

सुतोमिन्नायवरुणायपीतयेचारुऋतायपीतये ॥ २ ॥

इमे । आ । या॒तम् । इ॒न्द॒वः । सो॒मांसः । द॒धिः॒ आ॒शि॒रः । सु॒तासः ।
द॒धिः॒ आ॒शि॒रः । उ॒त । वा॒म् । उ॒पसः । बु॒धि । सा॒कम् । सू॒र्य॑स्य ।
र॒श्मिः॒भिः । सु॒तः । मि॒न्नाय॑ । वरु॒णाय॑ । पी॒तये॑ । चा॒रुः । ऋ॒ताय॑ ।
पी॒तये॑ ॥ २ ॥

हेमिन्नावरुणौ आयातंआगच्छतं यतोयुष्मदर्थेइन्दवः क्लेदनसमर्थाः सोमासःसोमाःद-
ध्याशिरः दध्नाश्रयणवन्तःसन्तःइमेपुरतोमहेणगृहीतावर्तन्ते अतआयातं किंच दध्याशिरः धी-
यमानाशिरःसोमाःसुतासः मध्रेणग्नावभिरभिगुताःसंपन्नाःअतआयातमितिशेषः आदित्यम-
हेदध्ववनयसद्भावात् तदपेक्षयादध्याशिरइत्युक्तं उतअपिच वांयुवयोःपीतयेपालनाय उपसो-
बुधि उपसःसंबन्धिनोभेसति संपदादिलक्षणोभावेकिप् सावेकाचइतिभिन्नेरुदात्तत्वं प्रका-
शेसंजातेसति नकेचलमुपसएवबोधः अपितुसूर्यस्परश्मिभिःसाकं सूर्यकिरणैःसहप्रकाशेहविः-
प्रदानायसंजातेसति सुतः सोमोअभिपुनः इदानींविद्युग्योव्यते मिन्नायसर्वहितायएतन्नामका-
यमहरभिमानिदेवाय तथावरुणायआवरकाय राज्यभिमानिदेवायच तदर्थतोमःसुतइतिशे-
षः किंच ऋतायपज्ञायतन्निर्वाहकायतदर्थपीतयेपानाययज्ञसिद्धयर्थेहिदेवानांसोमपानं यद्वा क-

संरिक्त्विच् पीतयेपात्रेऋत्विगादयेऋताययज्ञायतन्निर्वाहकायवा चारुःचरणीयः भक्षणियः सो-
मः सुतःअभिपुतः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

तांवांधेनुंनवांसरीमंशुंदुहन्त्यद्रिभिःसोमंदुहन्त्यद्रिभिः ।

अस्मन्नागन्तमुपनोर्वाश्चासोमपीतये ।

अयंवांमित्रावरुणावृत्तिःसुतःसोमआपीतयेसुतः ॥ ३ ॥ १ ॥

ताम् । वाम् । धेनुम् । न । वांसरीम् । अंशुम् । दुहन्ति । अद्रिःश्रिः ।

सोमम् । दुहन्ति । अद्रिःश्रिः । अस्मन्ना । गन्तम् । उप । नः ।

अर्वाश्वा । सोमंपीतये । अयम् । वाम् । मित्रावरुणा । वृत्तिः ।

सुतः । सोमः । आ । पीतये । सुतः ॥ ३ ॥ १ ॥

पित्रावरुणा हेमित्रावरुणौ वांयुवयोःसंबन्धिनमंशुवह्नीरूपंसोमंदुहन्ति संपादयन्ति अध्व-
यंयः किमिष तांपसिद्धांअग्निहोत्रार्थावांसरीं सर्वांगाच्छादितपयस्कांचहुक्षीरामित्यर्थः यद्वा
पयआदिनाआच्छादयिर्वा वसआच्छादने औणादिकअरिप्रत्ययः छदिकारादकिनइतिडीप्
यद्वा केवलऔणादिकःअरप्रत्ययः स्वार्थिकोऽण् धेनुंन मीणयिर्वाग्नामिव केनसाधनेनेवितदा-
ह-अद्रिभिः अभिपवसापनैर्वाभिः किंच अद्रिभिः वैरेवसाधनैः सोमंपुष्पद्वयमेवदुहन्ति
वह्नीरूपंसोमंपुष्पद्वयमेवोदकेनाष्ठाव्यरसंदुहन्ति किंच अर्वाश्वा अस्मदभिमुत्सोसन्तौ सोमपी-
तयेसोमपानाय अस्मन्नाअस्मन्नातारी युवांनोऽस्मदीयंमत्तउपगतं उपागच्छतं किंच वांपुष्प-
द्वयं अयंसोमःवृत्तिर्नैवृत्तिर्नैवृत्तिर्नैवृत्तिःऋत्विग्भिःसुतःअभिपुतः किंच आपीतयेसंपूर्णपानाय
सुतः अतआगच्छतमित्यर्थः ॥ ३ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यद्वितीयमथमोवर्गः ॥ १ ॥

प्रपुष्पाइतिचतुर्केचंपंचमंछकं पारुच्छेदमात्यष्टं पूषदेवतार्कं ममचतुर्लंपीप्यदित्यनुज्ञा-
नं विनियोगोलेद्विकः ।

तत्रमथमा—

प्रप्र॑पूष्णस्तुविजा॒तस्य॑शस्यतेमहि॒त्वम॑स्यतवसो॒नत॑न्दतेस्तोत्रम॒स्य
नत॑न्दते । अर्चामि॒सुभ्र॑यन्न॒हम॑न्त्यूर्तिमयो॒भुव॑म् ।
विश्व॑स्य॒योम॑न॒आयु॑युवेम॒खो॒देव॑आ॒युयु॑वेम॒खः ॥ १ ॥

प्र॒प्र॑ । पू॒ष्णः । तु॒वि॒ऽजा॒तस्य॑ । श॒स्य॒ते । म॒हि॒ऽत्व॒म् । अ॒स्य॒ ।
त॒वसः॑ । न । त॒न्द॒ते । स्तो॒त्र॒म् । अ॒स्य॒ । न । त॒न्द॒ते । अ॒र्चामि॑ ।
सु॒भ्र॒ऽय॒न् । अ॒ह॒म् । अ॒न्ति॑ऽऊ॒तिम् । म॒यः॑ऽभु॒व॒म् । विश्व॑स्य ।
यः । म॑नः । आ॒ऽयु॒यु॒वे । म॒खः । दे॒वः । आ॒ऽयु॒यु॒वे । म॒खः ॥ १ ॥

तुविजातस्य बहुयजमानार्थमुत्पन्नस्यास्यपूष्णः पोषकस्यैतन्नामकस्यदेवस्य तवसोमहि-
त्वं बलस्यमहत्त्वंप्रशस्यते प्रस्तूयतेसर्वैः वीप्सापादपुरणे नतंदते नहिनस्तिकश्चित् तदपि किं-
चास्यपूष्णः स्तोत्रंनतन्दते नहिनस्तिनविरमति सर्वोपिजनः एनंस्तौतीत्यर्थः जगत्पोषकत्वा-
दितिभावः अतःकारणात् अहं अहमपि यजमानः सुभ्रयत् सुखमिच्छन् अर्चामिस्तौमि की-
दृशं अंत्यूर्तिं आसन्नरक्षणं कादिलोपोबहुलमितिकलोपः स्तुत्यनन्तरमेववरप्रदमित्यर्थः म-
योभुवंसुखस्योत्पादकं भावयितारंवा यःपूपा मखःयज्ञवान् मत्वर्थोलुप्यते विश्वस्यसर्वस्य
स्तोतुः ऋत्विजोमनः आयुयुवे समन्तावमिश्रयति शीघ्रवरप्रदानादितिभावः किंच देवोदीप्य-
मानः पूपाइतिशेषः मखः मखंयज्ञंआयुयुवेसंपूर्तिपर्यन्तमिश्रयति यद्वा विश्वस्यमनोमिश्रयणेय-
जमाने किमायातमितिचेत् उच्यते—मखः यज्ञनिर्वाहकोयंपूपादेवः यजमानस्यमनः आयुयुवे
समन्तामिश्रयति सामर्थ्याद्यजमानस्यमनइतिलभ्यते यौतेश्छान्दसोत्तिद्वा १ ॥

अथद्वितीया—

प्र॒हि॒त्वा॑पूप॒न्नजि॑रंन॒याम॑निस्तोमेभिः॒ऋ॒ण्व॑ऋ॒णवो॑प॒था॒मृ॒ध॒उ॒ष्ट्रो॑न॒पी
परो॑मृ॒धः । हु॒वे॒य॒त्त्वा॑मयो॒भुव॑दे॒वंसु॑ख्याय॒मर्त्यैः॑ ।
अ॒स्माक॑मांगू॒पान्द्यु॑म्नि॒नस्क्रु॑धि॒वाजे॑पु॒द्यु॑म्नि॒नस्क्रु॑धि ॥ २ ॥

प्र । हि । त्वा । पू॒प॒न् । अ॒जि॒र॒म् । न । या॒म॒नि । स्तो॒मे॒भिः ।
 कृ॒ण्वे । ऋ॒ण॒वः । यथा । मृ॒धः । उ॒रूः । न । पी॒प॒रः । मृ॒धः ।
 हु॒वे । यत् । त्वा । म॒यः॑भु॒वम् । दे॒वम् । स॒ख्यार्थ॑ । म॒र्त्यैः ॥
 अ॒स्माक॑म् । आ॒ंगू॒पा॒न् । द्यु॒म्नि॒नः । कृ॒धि । वा॒जे॒षु । द्यु॒म्नि॒नः ।
 कृ॒धि ॥ २ ॥

हेपूपन् अजिरं यज्ञदेशंप्रति गमनवन्तं त्वात्वांयामनि गमने निमित्तभूतेसति स्तोमेभिः
 स्तोत्रैः प्रकृण्वे प्रकृतं करोमि वज्रदृष्टान्तः—यामनिशीघ्रगमने अजिरं शीघ्रगामिनमश्वपिव स-
 यथा प्रस्तूपते तद्वत् किंच यथाश्रुधः संग्रामान् उद्दिश्य ऋणवः गच्छेः तथा प्रकृण्वे यद्वा यथा
 ऋणवः अस्मद्यज्ञं प्रति गच्छेः ऋणुगतौ तानादिकः लेट्यद्वागमः तथात्वां कृण्वे किंच धृधो हिंस-
 कान्योद्धृन् संग्रामे पीपरः पारं नयति पारयतेर्लुङि च डिरूपं वज्रदृष्टान्तः—उद्योन् उद्योपथामारं
 बौद्धापारयति वद्वत् धृधः संग्रामात् पीपरः पारं नयति यत् यतः अतः कारणात् त्वात्वांमयोभु-
 वं सुखस्य भावयितारदेवं देवनशीलं पूषणं मर्त्योमरणधर्मानुप्पोहं हुवे आह्वयामि किमर्थं स-
 ख्यायसमानख्यानाय प्रियकरणाय एवमाहूतः सन्नस्माकं आंगूपान् आघोपान् स्तोमान् आंगू-
 पस्तोम आघोष ईति यास्कः । द्युम्निनस्कृधि द्योतनवतः कुरु यद्वा स्तोमान् यशोवतः अन्नवतो-
 वा कृधि अस्मत्स्तुत्यापीतः त्वमेवं कुर्वित्यर्थः किंच वाजेषु संग्रामेषु द्युम्निनः अन्नवतः कृधि अ-
 स्मदैरिणोजित्वातेषामन्नं कृधिकुर्वित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यस्य ते पू॒प॒न्त्स॒ख्ये॒ वि॒प॒न्य॒वः॒ कृ॒त्वा॒ चि॒त्स॒न्तो॒र्वसा॒वु॒भु॒ञ्चि॒र॒इति॒ कृ॒त्वा॑
 बु॒भु॒ञ्चि॒रे । ताम॒नु॒न्वा॒न॒वी॒य॒सी॒नि॒पु॒तं॒ रा॒य॒ ई॒म॒हे ।
 अ॒हे॒ळ॒मा॒न॒उ॒रु॒शं॒स॒री॒भ॒व॒वा॒जे॒वा॒जे॒स॒री॒भ॒व ॥ ३ ॥

यस्य । ते । पू॒प॒न् । स॒ख्ये । वि॒प॒न्य॒वः । कृ॒त्वा । चि॒त् । स॒न्तः ।
 अ॒व॒सा । बु॒भु॒ञ्चि॒रे । इति । कृ॒त्वा । बु॒भु॒ञ्चि॒रे । ताम् । अनु॑ । त्वा ।
 न॒वी॒य॒सी॒म् । नि॒ऽयु॒तम् । रा॒यः । ई॒म॒हे । अ॒हे॒ळ॒मा॒नः । उ॒रु॒शं॒स॒ ।
 स॒री॒ । भ॒व॒ । वा॒जे॒ऽवा॒जे । स॒री॒ । भ॒व ॥ ३ ॥

हेपुपन्देव यस्यते रक्षकत्वेनप्रसिद्धस्यतवसख्ये सखित्वेहितकरणेऽस्ति ऋत्वाचिद ऋतु-
नाप्रकृतेनकर्मणैव जसादिपुच्छन्दसिवावचनमितिनाभावाभावः संतः भवन्तंपीणयितारःसन्तः वि-
पन्यवः विशेषेणस्तोत्रशीलाः यद्वा मेधाविनामैतद् मेधाविनोयजमानाः अवसा त्वत्कृतेनरक्षणे-
नरक्षिताःसन्तः बुभुजिरेभुजते भोगान्इति एवमेवसर्वदाऋत्वाकर्मणाबुभुजिरे भुंजते सर्वेपाल्य-
न्इतिवा भुजेछन्दसिलिटिवहुलंछन्दसीतिरूद् तांतादृशीं नवीयसीं नवतरां स्तुत्यांवारक्षां अ-
नुअनुसृत्य रक्षायाअनन्तरंत्वांनियुतं रायः एतत्संख्याकान् धनानि ईमहे याचामहे किंच हे उ-
रुशांस बहुधास्तुत्य त्वं अहेळमानःअक्रुध्यन् अस्मासुसुमनाःसन् सरीभय अस्माभिर्गंतव्योभव
सर्वेरीणादिकइनिप्रत्ययः आद्युदात्तत्वं किंच त्वंवाजेवाजे सर्वेष्वपिसंग्रामेषु सरीभवगमनशीलो-
भव पुरतोगन्ताभवेत्यर्थः ॥ ३॥

अथचतुर्थी—

अस्याऊपुणउपसातयेभुवोहेळमानोररिवाँअजाश्वश्रवस्यतामजाश्व ।

ओपुत्वावृतीमहिस्तोमेभिर्दस्मसाधुभिः ।

नहित्वापूपन्नतिमन्यंआघृणेनतेसख्यमपहुवे ॥ ४ ॥ २ ॥

अस्याः । ऊम् इति । सु । नः । उपं । सातये । भुवः । अहेळमानः ।

ररिइवान् । अजइअश्व । श्रवस्यताम् । अजइअश्व । ओ इति ।

सु । त्वा । वृतीमहि । स्तोमेभिः । दस्म । साधुभिः । नहि । त्वा ।

पूपन् । अतिइमन्यं । आघृणे । न । ते । सख्यम् । अपहुवे ॥४॥२॥

हे अजाश्व पूपन् अजाश्वेतिपूषणमाहेतियास्करुः । नोऽस्माकं अस्याः अस्यैचतुर्थ्य-
र्थेपठी सातयेलाभाप अहेळमानः अक्रुध्यन् अनादरमकुर्वन् ररिवान् दाताचसन् सुसुष्टुउप-
भुवः समीपस्थोभव रातेछान्दसस्पलिटःऋसुः पदसंज्ञायाअभावेपिपिवांसंतस्थिवांसमि-
त्यादौ छान्दसोवग्रहोदृश्यते उदतिपादपुरणः किंच श्रवस्मतां अन्नमिच्छतामस्माकं हेअजाश्व
अजाश्वश्रवस्थानीपापस्पतादृशात्वं पूषणामेदं ररिवांश्रसन् उपभुवः ओइति निपातद्वयसमुदा-
यात्मकएकोनिपातः हेदस्म शत्रूणां उपक्षपयितः पूपन् त्वात्वां ओपु ववृतीमहि सर्वैतएवसुत-
रांवर्तयेमहि वृतेरन्तर्भावितण्पर्याङ्गिडिचहुलंछन्दसीतिशपःःसुः यज्ञान्तरगमनान्निवर्तयापः

इत्यर्थः केनसाधनेनेतितदुच्यते—साधुभिःस्तोत्रेभिः त्वांपीणयितुंसमर्थैःस्तोत्रैः किंच हे
 पूषन् आघृणे सर्वतोवृष्टेःक्षारयितः यद्वा आघृणे हविषामाहर्तः स्वीकर्तः त्वां नहतिमन्ये
 अवमतिनैवकरोमि नकेवलमनतिक्रममात्रं किंतु ते सख्यं तवसखित्वंहितकर्तृत्वं नसपद्भुवे नै-
 वापनयामि नत्यजामि सर्वतःप्रख्यापयामीत्यर्थः ॥ ४ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यद्वितीयेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अस्तुश्रौपलित्येकादशचंपुंस्तूक्तम् अत्रानुक्रमणिका अस्तुश्रौपल्लेकादशैवश्वदेवीमैत्राव-
 रुण्याश्विन्यस्तिस्त्रेन्द्र्याग्नेयीमारुत्येन्द्राग्नीवाहंस्पत्यावैश्वदेव्यंत्यात्रिष्टुप् पंचमीवृहती वैश्वदेव-
 मेतदेवमन्यासामपिसूक्तप्रयोगैवैश्वदेवत्वं सूक्तभेदप्रयोग्याङ्गिगंतादेवतेति परुच्छेपङ्गपिः अ-
 न्यात्रिष्टुप् पंचमीवृहती अन्याअत्यष्टयः विशेषांभावात्कृत्स्नसूक्तं वैश्वदेवं तत्रआद्यायाश्वि-
 देवादेवता द्वितीयायामित्रावरुणौ अथतिस्रोऽश्विदेवताकाः ऐन्द्रीपथी सप्तम्याग्नेयी अष्टमीमा-
 रुतीनवमीऐन्द्राग्नीदशमीवाहंस्पत्या एकादशवैश्वदेवो सूक्तविनियोगोत्प्रेक्षिकः दशरात्रस्यष-
 ष्ठेहनिप्रउगशस्त्रेआद्या वैश्वदेवतृचेप्रथमा षष्ठस्येतिरण्डेस्त्रितम्—अस्तुश्रौपल्लोपूणो-
 अग्नइति ।

सैपासूक्तेमथमा—

अस्तुश्रौपंत्पुरोअग्निंधियादधेआनुतच्छर्धोदिव्यंष्टणीमह
 इन्द्रवायूष्टणीमहे । यद्धक्राणाविवस्वतिनामासंदायिनव्यंसी ।
 अधप्रसूनउपयन्तुधीतयोदेवाँअच्छानधीतयः ॥ १ ॥

अस्तु । श्रौपंत् । पुरः । अग्निम् । धिया । दधे । आ । नु । तत् ।
 शर्धः । दिव्यम् । ष्टणीमहे । इन्द्रवायू इति । ष्टणीमहे । यत् । ह ।
 क्राणा । विवस्वति । नासां । समुदायि । नव्यंसी । अध । प्र ।
 सु । नः । उप । यन्तु । धीतयः । देवान् । अच्छ । न । धीतयः ॥ १ ॥

अहंपुरः पुरतः उत्तरवेद्यां अग्निं आहवनीयारयं धिया प्रक्षयापणयनादिकर्मणादधे धा-
 रितवानस्मि तच्छर्धः तादृशंपदववंतांमि पदा तच्छर्धः तादृशं मस्तां स्वरूपं बटंदिभ्यं दिविभवं

नु क्षिप्रं आवृणीमहे आभिमुख्येन संभजामहे किंच इन्द्रवायू वृणीमहे यद्यस्मात्कारणात् वि-
वस्वति दीप्तिमति नाभानाभौ भूम्यानाभिस्थाने देवयजनेवेदिरूपे यद्वा नाभौ सर्वफलस्यसंब-
न्धके यज्ञे यज्ञमाहुर्भुवनस्यनाभिमितिश्रुतेः । क्राणा कुर्वाणा स्वार्थप्रकाशनं नव्यसीनवतरा
स्तुतिरूपावाक्संदायि संबध्यते छान्दसःकर्मणिलुङ् अस्माभिःप्रयुज्यतइत्यर्थः यस्मात्स्तु-
तिःक्रियते तस्मात् अस्तुश्रौषट् अस्याः स्तुतेःश्रवणंभवतु श्रोताभवतुवामरुतांगणोग्रिर्वा इ-
न्द्रवायुपक्षे प्रत्येकपेक्षयैकवचनं अधअनन्तरंनोधीतयः अस्मदीयानिकर्माणिस्तुत्यादिरूपा-
णि प्रसूयन्तु प्रकषेणसुष्टु युष्मानुपगच्छन्तु किंच देवाँअच्छान अग्न्यादिदेवान् आभिमुख्येन
प्राप्तुमिवधीतयः अस्मदीयानि कर्माणि उपयन्तु तेषांसमीपंपामुवन्तु ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यद्दत्त्यान्मित्रावरुणाऋतादध्याददाथेअनृतंस्वेनमन्युनादक्षस्यस्वेनमन्युना।

युवोरित्याधिसद्मस्वपश्यामहिरण्ययम् ।

धीभिश्चनमनसास्वेभिरक्षभिःसोमस्यस्वेभिरक्षभिः ॥२॥

यत् । । ह । त्यत् । मित्रावरुणौ । ऋतात् । अधि । आददाथे
दत्त्यादददाथे । अनृतम् । स्वेन । मन्युना । दक्षस्य । स्वेन ।

मन्युना । युवोः । इत्या । अधि । सदांसु । अपश्याम ।

हिरण्ययम् । धीभिः । चन । मनसा । स्वेभिः । अक्षदभिः । सोमस्य ।

स्वेभिः । अक्षदभिः ॥ २ ॥

हेमित्रावरुणौऋतात् आदित्यात् न्यत् तदुदकंयद्यस्मात्कारणात् अधिअधिकंआददाथे
सर्वतोददथः ह्रमसिद्धं कीदृशमुदकंअनृतंनश्वरंशोषणस्वभावं केनसाधनेनस्वेनमन्युना स्वकीये-
मतेजसा अहोरात्राभिमानिदेवौमित्रावरुणौखलुवृष्टिं मोचयतः अहोरात्रेवाइत्यादिश्रुतिःपूर्वमे-
योदाहता मन्युर्विशेष्यते दक्षस्यसमर्थस्य स्वेनमन्युनाआत्मभूतेन मननीयेनसामर्थ्येन किंच हे-
मित्रावरुणौ युवोः अन्यटोपश्छान्दसः युवयोः संबन्धिनं हिरण्ययंहिरण्ययंरूपं ऋत्वावास्व्य-
वास्वेत्प्रादीमपयमशदलोपोनिपात्यते इत्या इत्थंवक्ष्यमाणप्रकारेण सद्मसुयज्ञसदनेषु अधि
अपश्याम परयेम केनसाधनेनेतितदुच्यते—धीभिः तदुद्देशैःकर्मभिर्पज्ञादिरूपमनसाचनत्व-

दासकेनचेतसाच स्वेभिरक्षभिः आत्मीयैरनन्यैश्चक्षुरादीन्द्रियैः किंच सोमस्यसोमंस्वेभिरक्ष-
भिः अस्मदीयैरिन्द्रियैः पश्येमेतिशेषः नासाद्यपेक्षयाबहुवचनम् ॥ २ ॥

पृथक्स्यपद्येहनिप्रउगशस्त्रे युवांस्तोमेभिरित्याश्विनस्तृचःपद्यस्येतिस्रण्डेसूत्रितम्—युवां-
स्तोमेभिर्देवयन्तोअश्विनावर्महइन्द्रेति ।

सैषातृतीया—

युवांस्तोमेभिर्देवयन्तोअश्विनाश्रावयन्तइवश्लोकमायवोयुवां
हव्याभ्यर्चयवः । युवोर्विश्वाअधिश्रियःपृक्षंश्विश्चवेदसा ।
प्रुपायन्तेवांपवयोहिरण्ययेरथेदसाहिरण्यये ॥ ३ ॥

युवाम् । स्तोमेभिः । देवयन्तः । अश्विना । आश्रवयन्तःइव ।
श्लोकम् । आयवः । युवाम् । हव्या । अग्नि । आयवः । युवोः ।
विश्वाः । अधि । श्रियः । पृक्षः । च । विश्वश्चवेदसा । प्रुपायन्ते ।
वाम् । पवयः । हिरण्यये । रथे । दसा । हिरण्यये ॥ ३ ॥

हेअश्विना अश्विदेवौ युवांस्तोमेभिःस्तोत्रैः देवयन्तः युवामात्मनइच्छन्तः आयवः मनु-
ष्यनामेतत् यजमानाः श्लोकंयुष्मदीयस्तुतिरूपांवाचं आश्रावयन्तइव सर्वतःश्रवणविषयांकुर्व-
न्तइव स्तुवन्ति श्लोकइतिवाङ्माम् श्लोकः धाराइवितनामसूक्तत्वात् कीदृशास्ते युवांहव्याह-
विषाआज्यादिना अश्यायवः आभिमुख्येनर्गतारः प्रीणयितुमितिशेषः हवींषि आभिमुख्येनमा-
पयन्तोवा किंच हेविश्ववेदसा सर्वधनौ युवोर्युवयोः संबन्धिन्योविश्वाःश्रियः सेवनीयाः सर्वा-
लक्ष्मीः धनकनकादिरूपाः अधिअधिकंभ्रजन्तइतिशेषः किंच पृक्षश्च अन्नमपि युष्मत्प्रसादाद्-
धि अधिकंलभन्ते किंच हेदसा शत्रूणामुपक्षपयितारौ वां हिरण्ययेरथेहिरण्यमेमधुपूर्णं रथे
पवयस्तन्नेमयः प्रुपायन्ते क्षरन्ति स्रवन्ति मधुपुष्पस्नेहनसेचनपुरणेषु छन्दसिशापजपीत्यहाव-
पिश्रःशायजादेशः मधुपूर्णपात्रोपेतत्वात्शीघ्रमनेनचक्रेषु मधुनिस्तवन्वीतिभावः पवीरथने-
मिभंवतिपद्विपुनातिभूमितिनिर्हंकं । अश्विनोरथस्यमधुपूर्णत्वं त्रयःपवयोमधुवाहनेर-

यज्ञादिपुमसिद्धं किंच तादृशे हिरण्ययेहिरण्ययेहृदयरमणेरथेमधुरं हविर्वहतमितिशे-
षः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अचेतिदस्त्राब्धूनाकंमृण्वथोयुञ्जतेवांरथयुजोदिविष्टिष्वध्व
स्मानोदिविष्टिषु । अधिवांस्थामंबंधुरे रथेदस्त्राहिरण्यये ।
पृथेवयन्तावनुशासन्तारजोअंसाशासन्तारजः ॥ ४ ॥

अचेति । दस्त्रा । वि । ऊम् इति । नाकम् । ऋण्वयः । युञ्जते ।
वाम् । रथेयुजः । दिविष्टिषु । अध्वस्मानः । दिविष्टिषु । अधि ।
वाम् । स्थाम् । बंधुरे । रथे । दस्त्रा । हिरण्यये । पृथाइव ।
यन्तौ । अनुशासन्ता । रजः । अंसा । शासन्ता । रजः ॥ ४ ॥

हेदस्त्रादसौअश्विनौ अचेति वक्ष्यमाणंयुष्मच्छेष्टितंज्ञायतेसर्वैः किंतदितितदुच्यते-नाकं
स्वर्गं व्युण्वथोविशेषणगच्छथः ऋणुगतौ तानादिकः लेट्यडागमः यज्ञसंपूर्त्यनन्तरमितिया-
वत् उशाब्दोवधारणे यद्वा नाकं अकंदुःखंतद्द्रहितंयज्ञमृण्वथः विशेषणगच्छथएव तदर्धवां रथ-
युजः युष्मत्संबन्धिनोरथस्ययोजयितारः सारथयः दिविष्टिषु स्वर्गस्यएषणेषु द्योतनात्मकस्य
यज्ञस्यैषणेषु गमनेषुवा निमित्तभूतेषुयुञ्जते अश्वान्योजयन्ति रथे युक्तेरथेषाम्युष्मान्तएवविशे-
ष्यन्ते दिविष्टिषु दिवोगमनेषुनिरालंबआकाशगमनेषु अध्वस्मानः रथस्य तदाश्रितस्यचध्वंस-
मकुर्वाणाः किंच हेदस्त्राअश्विनौ वांपुवयोः बंधुरे बंधुरत्रययुक्ते युगवन्धनाधारःकाष्ठविशेषो-
बन्धुरंतादृशत्रययुक्तं रथोयोवांबिबंधुरेइत्यादिपुमसिद्धं । हिरण्ययेहिरण्ययेरथे अधि तादृश-
स्वरथस्योपरि स्थामअस्थापयाम् छान्दसेन्द्रि बहुलंछन्दसीत्यहृत्पावः आस्तुदान्छान्दसः
कीदृशौ पथेवस्तुपथेनेवमार्गेण निरालंबआकाशे रजः रंजनात्मकं स्वर्गप्रतिपत्तौगच्छन्तौ लो-
कारजांस्युष्मन्तइत्युक्तत्वात् । अनुशासन्ता अननुकूलानशत्रून् अनुशासन्तौ विधेयीकुर्वन्तौ शा-
सेः शतरिजक्षित्यादयइत्ययस्तत्वाद्भ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं किंच अंसापुरव्यत्वेन प्र-
रुद्धंरजः उदकं वृष्टिलक्षणंशासन्ता शासन्तौ वलाद्विधेयीकुर्वन्तौ ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

शर्चीभिर्नःशचीवसूदिवानक्तंदशस्यतम् ।

मावांरातिरुपदसत्कदाचनास्मद्रातिःकदाचन ॥ ५ ॥ ३ ॥

शर्चीभिः । नः । शर्चीवसू इति शचीवसू । दिवा । नक्तम् ।

दशस्यतम् । मा । वाम् । रातिः । उप । दसत् । कदा ।

चन । अस्मत् । रातिः । कदा । चन ॥ ५ ॥ ३ ॥

हेशचीवसू शचीतिकर्मनामअस्मदनुष्ठितज्योतिष्टोमादिकर्मधनौ मुवांशचीभिः अस्मदी-
यैः कर्मभिर्यागादिभिर्निमित्तभूतैः दिवानक्तं अहनिरात्रीच दशस्यतं अभियतंदेथां दाशुदाने
इत्यस्येदंछान्दसंस्कृतं यद्वा दशस्यतिदानार्थः कंडूदिपुद्गष्टव्यः वांपुवयोः रातिदानंकदाचन सर्व-
दापागकालेअयागकालेपि मोषदसत् मोषक्षीणंभूत् दष्टउपक्षये छुडिपुपादिद्युतादीतित्रैरह-
नकेवलंयुष्मदीयं अपितु अस्मत् अस्माकमपि रातिदानं हविरादिपदानंसर्वविषयदानं वार्धि-
ष्यः कदाचन सर्वावस्थायामपि मोषदसत् उपक्षीणंमाभूत् सर्वदावर्ततां अहमपिसर्वदायुष्मानु-
दिष्यदद्यां युवामपि मद्भिमतंसर्वदादत्तमित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यद्वितीयेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

पृथक्स्यपठेहनिप्रउगशास्त्रस्यैन्द्रेष्टुचे तृतीयावृषन्दिशेषा सृष्टितंच-वृषन्दिन्द्रवृषपाणास-
इन्दवःसुपुमायातमद्रिभिरिति तत्रैवसवनेप्रस्थितयाज्यानांपुरस्तात् अन्याऋचः प्रक्षिप्योभययी-
भिर्यंष्टव्यं तत्रहोतुःप्रस्थितयाज्यायाःपुरस्तात् एषामक्षेपणीया सृष्टितंच-पठस्यपावःसवने
प्रस्थितयाज्यानांपुरस्तादन्याःरुत्वोभ्राश्यामनवानन्तोयजन्वीति ।

सैपासूकेषठी-

वृषन्दिन्द्रवृषपाणांसइन्दवइमेसुताअद्रिपुतासउद्भिदुस्तुभ्यैसु

तासंतुद्भिदः । तत्त्वामन्दन्तुदावनेमुहेचित्रायुरापते ।

गीर्भिर्गिर्वाहःस्वयंमानुआर्गाहिसुमृच्छीकोनुआर्गाहि ॥ ६ ॥

वृषन् । इन्द्र । वृषपानासः । इन्द्रवः । इमे । सुताः । अद्रिंसुतासः ।
 उत्सृजिदः । तुभ्यम् । सुतासः । उत्सृजिदः । ते । त्वा । मन्दन्तु ।
 दावने । महे । चित्राय । राधसे । गीःऽभिः । गिर्वाहः । स्तवमानः ।
 आ । गृहि । सुष्टृळीकः । नः । आ । गृहि ॥ ६ ॥

हेइन्द्र वृषन् वर्षितःकामानां इमेपुरतोदृश्यमानाइन्द्रवःसोमाः सुताः त्वदर्थमभिपुताः
 कीदृशास्तेवृषपानासः अभिमतवर्षकेणत्वपापावग्याः अद्रिसुतासः अद्रिभिर्द्वैदः पापाणैः अ-
 भिपवसाधनैः सुताः उद्रिदः उन्नेदकाः वर्षस्य तएवपुनर्विशेष्यन्ते उद्रिदः बलस्योन्नेदकाः
 उद्रिन्नावापर्वतादौ तादृशाः सोमाः तुभ्यंसुतासः त्वदर्थमेवाभिपुताः किंच तेतादृशाः सोमाः त्वा-
 त्वांमन्दन्तु तर्पयन्तु कुत्रेतितदुच्यते—दावनेदानववियोगे अभिमतदानायवा तथामहे महते चि-
 त्रापचायमानाय विचित्रायनानाविधायवा राधसे धनाय किंच हेगिर्वाहः गिरांस्तुतीनांअस्मदी-
 यानांबोढः वहिहाधाञ्ज्यइत्यसुन् गीर्भिः अस्मत्स्तुतिभिः स्तवमानःसन् आगृहि आगच्छ नो-
 स्मान्सुष्टृळीकः सुष्टृळीक्यितासन् आगृहिआगच्छ ॥ ६ ॥

दशरात्रस्यषष्ठेहनिमादःसवनेनेष्टुःप्रस्थितयान्यायाःपुरस्तादोपूणोअग्नइत्येवावपनीमाए-
 कीकृत्योभाष्पांमागः षष्ठस्येतिखण्डेसूत्रितं—ओषूणोअग्नेशृणुहित्वमीळितोर्भिर्होतारमिति त-
 स्मिन्नेवसवने प्रउगशस्त्रेद्वितीया सूत्रितं—अस्तुश्रौषळोपूणोअग्नइति ।

सैपासवमी—

ओषूणोअग्नेशृणुहित्वमीळितोदेवेभ्योब्रवसियज्ञियेभ्यो
 राजंभ्योयज्ञियेभ्यः । यद्दत्त्यामर्द्धिरोभ्योधेनुं देवा अर्दत्तन ।
 वितां दुद्वे अर्धमाकर्तरीसर्वा एपतावेदमेसर्वा ॥ ७ ॥

ओ इति । सु । नः । अग्ने । शृणुहि । त्वम् । ईळितः । देवेभ्यः ।
 ब्रवसि । यज्ञियेभ्यः । राजंभ्यः । यज्ञियेभ्यः । यत् । ह । त्याम् ।
 अर्द्धिरोभ्यः । धेनुम् । देवाः । अर्दत्तन । वि । ताम् । दुद्वे ।
 अर्धमा । कर्तरी । सर्वा । एपः । ताम् । वेद् । मे । सर्वा ॥ ७ ॥

हेअग्ने त्वंनोऽस्मदीयं आवाहनं स्तुतिवा ईळितः अस्माभिः स्तुतःसन् ओपुशृणुहि ओइति निपातद्वयसमुदायात्मकएकोनिपातः आभिमुख्येनैवसुशृणु उतश्रप्रत्ययादितिछन्दसिवावचन-
मितिहेतुगभावः श्रुत्वाचदवेत्योदेवनशीलेष्योपज्ञियेष्योयज्ञार्हेष्यः हविर्भाग्यः स्तुतिभाग्य-
श्रेयर्थः यज्ञार्त्विग्यामितिवः तेष्यः यज्ञियेष्योयज्ञार्हेष्योयजमानेष्यः संबन्धिकर्मबर्वासमूहि
ब्रवीतेर्लेट्यडागमः कीदृशेष्यः राजष्योराजमानेष्यः इदानीदिवाः प्रत्यक्षेणोच्यन्ते अत्रेतिहा-
समाहुः—अत्रिरसोनाममहर्षयः पूर्वयज्ञार्थं देवान् स्तुत्यापीणयित्वागाः अयाचन्त तेषीताः कामदु-
र्घांपादुः लब्ध्वाचर्वाधेनुंक्षीरंदोगधुमशक्रुवानाः अयंमणदं देवप्रार्थयन् सचप्रार्थितोऽग्निहोत्राद्यर्थं
क्षीरंदुदोहेति तदिदमत्रोच्यते—यव यां त्यां तां हप्रसिद्धां धेनुंक्षीरादिनापीणयित्रीं गांहेदेवाः अ-
गिरोष्यः तदर्थं अदचन दत्तवन्तः तदनसनथनाश्चेतितनादेशः ताधेनुं अर्थमासर्वस्वनियमितदेवः
कर्तारिसर्वस्योत्पादकेत्वप्यग्नौ सचाइतरदेवेष्यः साकं विदुहे विविधं दुग्धवान् दुहेर्लिटिबहुलं छ-
न्दसीतिरुद् छन्दसिवेविवचनावद्विर्वचनाभावः छटचेववालोपस्तइतितलोपः एषः एषवार्थ-
या ताधेनुंमेषचामत्समवायेनवेदजानाति अर्थमाहमपिजानामीत्यर्थः ईदृशीधेनुस्त्वदर्थमेवदुस-
तइत्यग्नेःस्तुतिः ॥ ७ ॥

मोपुवोअस्मदितिप्रस्थितपाज्या सूत्रित्वं—मोपुवोअस्मदभितानिपौंस्योपूणोअग्रइति ।

सैपाष्टमी—

मोपुवोअस्मदभितानिपौंस्योसनांभूवद्युम्नानिमोतजारिपुरस्म
त्पुरोतजारिपुः । यद्वाञ्चित्रंयुगेयुगेनव्यंघोपादमर्त्यम् ।

अस्मासुतन्मरुतोयच्चंदुष्टरंदिधृतायच्चंदुष्टरम् ॥ ८ ॥

मो इति । सु । वः । अस्मत् । अग्नि । तानि । पौंस्या । सनां । भूवन् ।

युम्नानि । मा । उत । जारिपुः । अस्मत् । पुरा । उत । जारिपुः ।

यत् । वः । चित्रम् । युगेऽयुगे । नव्यम् । घोपात् । अमर्त्यम् ।

अस्माहुः । तत् । मरुतः । यत् । च । दुस्तरम् । दिधृत । यत् ।

च । दुस्तरम् ॥ ८ ॥

हेमरुतः वः युष्मत्तंघन्धीनितानि मसिद्धानि पौंस्यार्थोस्यानिबलानि सनासदावनानि नित्यानि
पुमानि प्रकारायुक्तानि यदा सना संभ्रजनीयानि पुमानि घनवन्ति पशोवन्तिवा मन्वर्धयितु-

प्यते मोइति निपातद्वयसमुदायः उशब्दोवधारणे अस्मत् अस्मात् मोष्यभिभूवन् सुष्ठुमैवाभिभवन् यद्वा अस्मत्तोपगतानि माभूवन् उत अपिच यद्वा द्युन्नानीत्येतदुत्तरत्रसंबध्यते द्युन्नानि धनानि यशांसिवाअस्मदीयानि माजारिषुः क्षीणानिमाभूवन् उत अपिचअस्मत्पुरापुराणिलक्षणयातत्रस्थापाणिनोमाजारिषुः जीर्णानिमाभूवन् किंच वोयुष्मत्संबन्धि चित्रं चायनीयंनानाविधंनव्यं नूतनं स्तोतव्यंवा अमर्त्यं अमरणधर्मकं मर्त्यंपुदुर्लभं वा यदस्तिघोषात् घोषाः व्यत्ययेनपंचमी शब्दोपेतागवादयः घोषोपलक्षिताग्रामनगरादयोवायेसन्ति तत्सर्वं युगेयुगे युगशब्दोपलक्षिते तत्तत्काले अस्मास्तु अस्मास्वेवभवत्वितिशेषः नान्यस्य किंच हेमरुतः यच्चदुस्तरं दुःखेनतरणीयं संपादनीयं धनं दिशृत धारयत तदस्मास्तु किंच दुस्तरं शत्रुभिरार्हिसितं तत्सर्वमपि विशेषेणास्मास्तु स्थापयत ॥ ८ ॥

पृष्ठचस्यपष्ठेहनि अच्छावाकस्यप्रस्थितयाज्यायाः पुरस्ताद्ध्यङ्गहमइत्येषा सूत्रितंच-
दध्यङ्गहमेजनुपंपूर्वोअङ्गिराएवमेवमाध्यन्दिनइति ।

सैपानवमी-

दध्यङ्गहमेजनुपंपूर्वोअङ्गिराःप्रियमेधःकण्वोअत्रिर्मनुर्विदुस्तेमेपूर्
वेमनुर्विदुः । तेषांदेवेष्वार्यतिरस्माकंतेपुनाभयः ।
तेषांपदेनमह्यानमेगिरिन्द्राग्नीआनमेगिरा ॥ ९ ॥

दध्यङ्ग । ह । मे । जनुपम् । पूर्वः । अङ्गिराः । प्रियमेधः । कण्वः ।
अत्रिः । मनुः । विदुः । ते । मे । पूर्व । मनुः । विदुः । तेषाम् ।
देवेषु । आर्यतिः । अस्माकम् । तेषु । नाभयः । तेषाम् ।
पदेन । महि । आ । नमे । गिरा । इन्द्राग्नी इति । आ नमे । गिरा ॥ ९ ॥

दध्यङ्गअथर्वगोत्रोत्पन्नएतन्नामकोमहर्षिः सचपूर्वःपूरकः सर्वस्यपुरातनोवाअङ्गिराः अङ्गि-
रः तद्वत्तेजस्वीइत्यर्थः यद्वा अंगाराएवांगिरसोभवन् मेऽङ्गाराआसंस्तेऽङ्गिरसोभवन्चितिश्रुतेः ।
अङ्गिराअङ्गाराअङ्गनाअथनाइतिनिरुक्तम् । एतन्नामामहर्षिश्चप्रियमेधः मेधाप्रियः प्रियमेधः

पियाअस्यमेधाइतिपास्कः। कण्वःमेधावी सच अत्रिःदुःखनयरहितः अत्रिर्नत्रयइतिनिरुक्तम्।
 मनुः मननवान् एतन्वामामहर्षिः एतेसर्वेमहात्मानोमहर्षयःमेजनुषं दिवोदासपुत्रस्यपरुच्छेपस्य
 जन्मविदुःजानन्ति वेत्तेर्विदोऽलोवेतिशेरुसादेशः किंच तेपूर्वोकाः पूर्वेपूर्वकालीनाः मेअस्यत्पि-
 त्वादीन्जानन्वइत्यर्थः मनुःमनवःज्ञानवन्तः यतस्तेपूर्वमनवश्च अतोविदुरितिभावः सुपांस्तुलुगि-
 विजस्तोलुक् तेषांज्ञानेउपपत्तिमाह—तेपांद्ध्यङ्गादीनांदिवेपुइतरेपुदेवनशीलेषुमहर्षिषु मध्ये आ-
 यतिः दीर्घकालसंबन्धोस्तिअतोविदुरित्यर्थः ततश्चकिमित्याह—अस्माकंनाभयःजीवेनसह-
 संबन्धवन्तःप्राणाः फलेनसहसंबन्धायागावः तेपुतेष्वेववतन्ते असौविशिष्टजन्मा धोपज्ञयोग्यइति
 तैर्वाक्यत्वेनतदधीनत्वं तेषांद्ध्यङ्गादीनांपदेनआस्पदेनमहत्त्वेननिमित्तेनगिरास्तुतिरूपयावा-
 चामहिमहदअत्यधिकंआनमे नमामि सर्वोजनः किंच तेषामनुग्रहात् यज्ञयोग्यःसन् इन्द्राग्नी
 गिरास्तुतिरूपयावाचायुक्तःसन्आनमे आभिमुख्येननमामिस्तौमिनमामिचेत्यर्थः नमेर्व्यत्ययेना-
 त्मनेपदं यद्वा कर्मकर्तारिनदुहखुनमामितियक्तःप्रतिषेधः स्वयमेवगतोऽस्मि हपुरणः ॥ ९ ॥

अथदशमी—

होतायज्ञहृनिनोवन्तुवार्यवृहस्पतिर्यजतिवेनउक्षर्भिःपुरुवारैर्भिरुक्षभिः।

जगृभ्मादूरआदिशंश्लोकमद्रेरधत्मना।

अधारयदरिन्दानिसुक्रतुःपुरुसद्मानिसुक्रतुः ॥ १० ॥

होता । यज्ञत् । वनिनः । वन्तु । वार्यम् । वृहस्पतिः । यजति ।

वेनः । उक्षर्भिः । पुरुवारैर्भिः । उक्षर्भिः । जगृभ्म ।

दूरैःआदिशम् । श्लोकम् । अद्रेः । अध । त्मना । आधारयत् ।

अरिन्दानि । सुक्रतुः । पुरु । सद्मानि । सुक्रतुः ॥ १० ॥

अप्यहोतादेव्योश्रिर्मानुषोवादेवानामाह्वातायज्ञत्वात् याज्यापठतु यजेत्तद्यथागमः सिद्धहुत्-
 मितिसिष् वनिनोमनवन्तः हविःकामपमानावा देवावार्यवरणीयंसोमं वन्त भजन्तां वनतेच्छा-
 न्दसैलडिव्यत्ययेनात्मनेपदं बहुउच्छन्दसीतिशपोलुक् छान्दसोऽत्यल्लोपः तदर्धवृहस्पतिः बृह-
 तोमद्यस्यहविवोवापात्कलोऽध्ययुः देव्योवृहस्पतिर्वास्वयमेवयजति यागं करोति कीदृशःसःवेनः

कामयमानः केनसाधनेनेतितदुच्यते—उक्षभिः सेचकैः सोमैः पुरुवारैभिः बहुभिर्वरणीयैः तथा-
 उक्षभिः सेचनसमर्थैरुदकैः तन्निमित्तभूतैर्ह्यपमानैराहुतिभिरादित्यद्वारा वृष्ट्युत्पन्नैः दयं यज-
 मानाः दूरे आदिशं दूरदेशे आदिगादेशोयस्य तादृशं हृदन्तात्सत्तम्पाइत्यलुक् अद्रेः जावा-
 वेकवचनं अभिषवसाधनस्यग्राह्यः श्लोर्कवाचं ध्वनिजगृह्य गृह्णीमःश्रोत्राभ्यां पूजार्थंबहुव-
 चनं इदानींपरोक्षरुतः सुक्रतुः शोभनकर्माभयं यजमानः अधअथयागसंपूर्त्यनन्तरं अरारिंदा-
 नि उदकनामैतत् अरारिंदानिध्वस्मन्वदितितन्नामसुपाठाव वृष्टिलक्षणान्युदकानि त्मनाआत्म-
 नाअधारयत् धारयति ररिंदाता नास्तिअन्योररिरस्यपिपासोपशमनस्य तादृशंपिपासोपशमनं
 ददतीत्यररिन्दानि यद्वा अररिः इतश्चेतध्वगमनं औणादिकोअरिप्रत्ययः आतोनुपसर्गेकः पृथो-
 दरादित्वादभिमतस्वरूपस्वरसिद्धिः तद्ददतीतिअररिन्दान्युदकानि चेष्टाप्रदानोत्यर्थः आपोम-
 यःमाणइतिश्रुतेः । यद्वा ररिंदानं नविद्यते तादृशंदानमितरभूत्पुतदररि तद्ददतीत्यररिन्दानि
 अन्यैरदेयंलोकोपकारिभोगंददतीत्यर्थः तादृशान्युदकानि यागेनोत्पादितवानित्यर्थः किंच सु-
 क्रतुः शोभनकर्मांपुरुपुरुषि बहूनि सद्भानि सदनानिसुखनिवासयोग्यानिगृहाणिअधारयत्
 यद्वा बृहस्पतिः सुक्रतुश्चायमध्वर्युः अररिंदान्युक्लक्षणानिअभिषवसाधनान्युदकानि अधार-
 यत् धारितवात् तथा सुक्रतुः शोभनपत्तः पुरुसद्भानि सदनानि हविरासादनान्यधारयत् ॥ १० ॥

दशरात्रेपठेहनिमउगशास्त्रैश्वदेवतृचस्यद्वितीया येदेवासइत्येषा सूत्रितंच—येदेवासोदि-
 व्येकादशस्थेयमददाद्रभसमिति ।

सैषैकादशी—

येदेवासोदिव्येकादशस्थपृथिव्यामध्वेकादशस्थ ।

अप्सुक्षितोमहिनाकादशस्थतेदेवासोयज्ञमिमंजुपध्वम् ॥ ११ ॥ १॥ १॥

ये । देवासुः । दिवि । एकादश । स्थ । पृथिव्याम् । अधि ।

एकादश । स्थ । अप्सुक्षितः । महिना । एकादश । स्थ ।

ते । देवासुः । यज्ञम् । इमम् । जुपध्वम् ॥ ११ ॥ १॥

हेदेवासोदेवाः द्योतनशीलायेयूर्यंदिविद्युलोकेएकादशस्थ एकंचदशचेत्येतत्संख्याकाः भ-
 वथ तथापृथिव्यामधि उपरिएकादशस्थ एतत्संख्याकाभवथ किंच अप्सुक्षितः तद्देवतुवात्ता-
 च्छब्दं अप्सवंतरिक्षेक्षिपन्निवसन्तीत्यप्सुक्षितः क्षिपतेःक्लिप् तत्पुरुषेरुनीत्यलुक् अन्तरि-

क्षवासिनोदेवाः एकादशस्थत त्संख्याकाभवथ यद्वा अन्तरिक्षस्थेयंसंज्ञा आपः पृथिवीइत्यंत-
रिक्षनामसुपाठात् यद्यपितिस्रएवदेवताइत्युक्तत्वात् क्षित्याद्यभिमानिन्योदेवतारितस्रएव तथापि
महिनामहत्त्वेन स्वस्वविभूत्या त्रयस्त्रिंशत्संख्याकाभवन्ति तत्तत्स्थानेअन्यास्तद्विभूतयइत्युक्त-
त्वात् महिनादेवासः इत्येतेसर्वत्रसंबध्यन्ते तेयूयं हेदेवासः मिलित्वोक्तसंख्याकादेवाः इम-
मस्मदीयंयज्ञंजुषध्वंसंभजध्वं तत्संबधिहविर्वासवित्वापीणयध्वं एकंचदशचएकादशमागेका-
दशस्यइतिनिपातनाद्दीर्घः संख्येतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ॥ ११ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यद्वितीयेचतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

॥ इतिप्रथमेमण्डलेर्विंशोऽनुवाकः ॥ २० ॥

एकविंशेनुयाकेसप्तसूक्तानि तत्रवेदिपदइतिप्रथमंसूक्तंप्रयोदशार्चं उच्यथपुत्रस्यदीर्घतम-
सआर्षआग्नेयं अन्येत्रिष्टुभौ शिष्टास्त्रिष्टुवन्तपरिभाषयाजगतयः दशमोत्रिष्टुजगतीयाः अत्यष्टि-
परिभाषानिवृत्ता अत्रानुक्रमणिका—वेदिपदेसप्तोमादीर्घतमाऔचध्यआग्नेयंतुद्विष्टुवन्तंतु
त्रिष्टुपदशमोवेति प्रातरनुवाकस्याग्नेयेऋवौजागतेछन्दसीदमादीनिर्ततीयवर्जितानिपदसूक्तानि
विनियुक्तानि तथाआश्विनशस्त्रेपण्णांतृतीयवर्जितानांसूक्तानांविनियोगः सूत्रितंच—वेदिपद-
इतिपण्णांतृतीयमुद्धरेदिति ।

तत्रेयंपथमा—

वेदिपदेप्रियधामायसुद्युतेधासिमिवप्रभरयोनिमग्नये ।
वस्त्रेणैववासयामन्मनाशुचिंज्योतीरथंशुक्रवर्णतमोहनम् ॥ १ ॥
वेदिऽसदे । प्रियधामाय । सुद्युते । धासिमऽइव । प्र । भर ।
योनिम् । अग्नये । वस्त्रेणऽइव । वासय । मन्मना । शुचिम् ।
ज्योतिःऽरथम् । शुक्रऽवर्णम् । तमःऽहनम् ॥ १ ॥

हेअध्वयोवेदिपदे वेद्यासीदतेनित्यं प्रियधामापमियधाम्ने प्रियस्थानाय उत्तरवेदि-
क्षणप्रियस्थानाय सुद्युते शोभनद्योतनाय अग्नये अमनयनादिगुणविशिष्टाय योनिस्थानं
वेद्याख्यं धासिमिव हवीरूपमन्मिव मभर महर प्रकर्षणसोपादयेत्पर्यः तच्च स्थानंवस्त्रेणैव

तेनयधामार्दवायास्तृणाति तद्वत् मन्मनामननीयेनसंभारेण बर्हिषावा वेदिस्थानं वासय आच्छा-
दय कीदृशं तत्स्थानमितितदुच्ये—शुद्धित्पवनमोक्षणादिना अमेध्यासुरादीनामपगतत्वाच्छुद्ध-
म् ज्योतीरथं ज्योतिषाज्यादेरग्नेर्वारथस्थानीयं आधारभूतत्वात् शुक्लवर्णं अशुभ्रुपेतत्वात् दी-
प्तवर्णं अतएव तमोहनं तमसोऽन्धकारस्यहन्तारं अज्ञानस्पया अग्निसाध्ययज्ञादिद्वाराज्ञानवि-
चारकत्वादितिभावः यद्वा तस्यांयोनी स्थाने वस्त्रेण यथागोपनीयं वस्तुगोपयन्ति तद्वत् तमग्निं
वासय निवासय स्थापय मन्मना मननीयेन हृद्येन वस्त्रसदृशेन मृदुकाष्ठादिना आच्छाद-
यवा कीदृशं ज्योतीरथं दीप्तरथोपेतं शेषपूर्ववत् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अग्निद्विजन्मात्रिवृदन्नमृज्यतेसंवत्सरेवावृधेजग्धमीपुनः ।

अन्यस्यासाजिह्वयाजेन्योवृषान्येनवनिनोमृष्टवारणः ॥२॥

अग्नि । द्विजन्मा । त्रिवृदत् । अन्नम् । ऋज्यते । संवत्सरे ।

वृधे । जग्धम् । ईमिति । पुनरिति अन्यस्य । आसा । जिह्वया ।

जेन्यः । वृषां । नि । अन्येन । वनिनः । मृष्ट । वारणः ॥ २ ॥

द्विजन्मा द्वाभ्यामरणीभ्यांजायमानत्वात् यद्वा मथनेनाधानसंस्कारेणचोत्पन्नत्वात् द्वि-
जन्मत्वं अन्येभ्योऽपिदृश्यन्तइतिमनिव् अयमग्निः त्रिवृदन्नं आज्यपुरोडाशसोमरूपेण त्रिप-
कारमन्नं अदनीयं अत्रिऋज्यते प्राप्नोति अभितआभिमुख्येननयति भक्षयति ऋजगति-
स्थानार्जनोपार्जनेषु व्यत्ययेनश्नन् यद्वा भृज्यते भस्जपाके परंक्ररोतिवा किंच ई इदं ईमित्यत्र
साहितिकोमलोपश्छान्दसः जग्धं भक्षितं संवत्सरेपूर्णे पुनर्वृधे अग्निर्वर्धयति जीर्णस्यपुनर्वृ-
ष्यभावात् यजमानं हविर्वृध्याप्रतिसंवत्सरं यागसमर्थं करोतीत्यर्थः यद्वा एकवारं भक्षितं ह-
विः पुनःसंवत्सरेपूर्णेसंवत्सरउदरस्थं वर्धतेवर्धयतिवाभक्षितारं किंचायमग्निर्वृषावर्धकःसन्
अन्यस्यहविषः आसा आस्येन जिह्वयागृह्णन् जेन्यःप्रभृतोभवतीतिशेषः यद्वा वर्षितासन् ए-
केनरूपेण अन्यस्मपत्ते होत्रादेः जिह्वयातदुपलक्षितयाम्बुचाजेन्यःप्रवृद्धोभवति तथाअन्येन
दावाग्निरूपेणवारणः सर्वेषांवारकःसन् वनिनोवनसंवन्धिनोवृक्षान् निमृष्ट निमाष्टिं दहतीत्यर्थः
मृजेच्छान्दसेलङ्घ्यत्ययेनात्मनेपदम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

रुष्णप्रुतौवेविजेअस्यसक्षिताउभातरतेअभिमानराशिशुम् ।
प्राचाजिह्वंध्वसयन्तंरुपुच्युतमासाच्यंकुपयंवर्धनंपितुः ॥ ३ ॥

रुष्णप्रुतौ । वेविजे इति । अस्य । सक्षितौ । उभा । तरते इति ।
अभि । मात्रा । शिशुम् । प्राचाजिह्वम् । ध्वसयन्तम् ।

रुपुच्युतम् । आ । साच्यम् । कुपयम् । वर्धनम् । पितुः ॥ ३ ॥

अस्याग्नेः मात्रा मातृस्थानीये उत्पादयिष्यौ उभा उभे अरण्याख्येमातरौ वेविजेचलतः
ओविजीभयचलनयोः अस्माद्यद्भुगन्ताव्यत्ययेनात्मनेपदं एकवचनंच लोपस्तआत्मनेपदेप्वि-
वितलोपः चादिलोपेविभापेतिनिघाताभावः कीदृशोमातरौ मथनोपक्रमेरुष्णप्रुतौ अग्निसंपर्का-
त्कृष्णवर्णतांमामुवत्यौ प्रापयन्त्यौवाभूमिं तथासक्षितौ समानकार्यमग्न्युत्पादनंगच्छन्त्यौ एवंभू-
तेमातरौ शिशुं शिशुवद्वत्तिसमये अत्यल्पमग्निं अभितरते आभिमुख्येनमामुतश्च कीदृशंशि-
शुं प्राचाजिह्वं प्रादेशस्थितजिह्वास्थानीयज्वालं ध्वसयन्तं तपोनाशयन्तं रुपुच्युतं अरणीस्यां
क्षिप्रनिर्गच्छन्तंअक्लेशेनयोनेःसकाशाच्छोममुत्पद्यमानं आईपत्र साच्यं समवेतव्यं ध्रुवकाष्ठ-
चूर्णादिना कुपयंगोपनीधं पितुःपालकस्य यजमानस्य वर्धनं प्रवर्धनं प्रवर्धयितारं उक्तप-
कारैर्लौकिकशिशुसाधारणैरुपेतंशिशुमग्निं मात्रावुत्पादयतइत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

मुमुक्ष्वोऽमनवेमानवस्यतेरुपुद्रुवंःरुष्णसीतासऊजुवः ।
असमनाअजिरासोरुपुष्यदोवार्तजूताउपमुज्यन्तआशवः ॥ ४ ॥

मुमुक्ष्वः । मनवे । मानवस्यते । रुपुद्रुवंः । रुष्णासीतासः ।
ऊम् इति । जुवः । असमनाः । अजिरासः । रुपुद्रुस्यदः ।
वार्तजूताः । उप । युज्यन्ते । आशवः ॥ ४ ॥

मनवे मननवते मानवस्यते मानवावृत्विजः कर्माथं इच्छते यजमानाय तदर्थमध्वर्यादि-
भिरग्नेर्ज्वालाः उपयुज्यन्ते प्रकटीक्रियन्ते मन्त्रेषु सूक्तस्याग्नेयत्वादौचित्याव्ज्वालाइतिगम्यते की-
दृशस्ताः मुमुक्षवः मुमुक्षवः आहुनिद्वारायजमानंमोक्तुमिच्छन्त्यःअल्लोकंप्रापयन्त्यः जसादिपु-

छन्दसिवावचनमितिगुणाभावः ज्वालानामाहुतिद्वाराब्रह्मलोकमाप्तिसाधनत्वं कालीकरालीत्यु-
पक्रम्यश्रूयते—एतेपुयश्चरतेभ्राजमानेपुयथाकालंचाहुतयोत्साददायन् । तन्नयन्त्येताःसूर्यस्पर-
श्मयोयत्रदेवानांपतिरेकोऽविवासइति । रघुद्रुवः क्षिप्रंगच्छन्त्यः कृष्णसीतासः कृष्णमार्गाः उकारः
समुच्चयार्थः जुवः जवनशीलाः शीघ्रकारिण्यः स्वव्यापारेषुअसमनाःअसमानमनस्काः काश्चन
प्राङ्मुख्योगच्छन्ति काश्चनप्रत्यङ्मुख्यइति विविधमनस्काः व्यत्ययेनैकवचनं यद्वा असमनाः
भिन्नवर्णाःभिन्नवर्णत्वंचतत्रैवश्रूयते—कालीकरालीचमनोजवाचसुलोहितायाचसुधूम्रवर्णा । स्फु-
लिगिनीविश्वभुवीचदेवीलेलायमानाइतिसप्तजिह्वाइति । अजिरासः गमनशीलाः रघुस्पदः शीघ्रं
स्पन्दमानाः वातजूताः वातभेरिताः तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं आशवःव्यापनशीलाः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

आदस्यतेध्वसयन्तोवृथैरतेकृष्णमभ्वंमहिवर्षःकरिक्रतः ।

यत्सीमहीमवानिप्राप्तिममृशदभिश्चसन्स्तनयन्नेतिनानदत् ॥ ५ ॥ ५ ॥

आत् । अस्य । ते । ध्वसयन्तः । वृथा । ईरते । कृष्णम् । अभ्वम् ।

महि । वर्षः । करिक्रतः । यत् । सीम् । महीम् । अवानिम् । प्र ।

अप्ति । ममृशत् । अप्तिश्चसन् । स्तनयन् । एति । नानदत् ॥ ५ ॥ ५ ॥

आदनन्तरं अस्यस्तूपमानस्याग्नेस्तेमसिद्धाः विस्फुलिगाः वृथासहैवईरते सर्वतोगच्छन्ति
कीदृशास्तेध्वसयन्तः तमांसिध्वसयन्तः तथारुष्णंरुष्णवर्णं अश्वंमहान्तं अभिभवद्वमनमार्गं
महिमहव वर्षः रूपं प्रकाशंकरिक्रतः अत्यर्थकुर्वन्तः कस्मिन्कालइतितदुच्यते—यद्यदामहीं
महतीं अवानिभूमिंसींसर्वतोममृशत् पुनःपुनराष्टशत् पृथेयंइलुमन्ताच्छतरि अभ्यस्तानामा-
दिरित्पाद्युदात्तत्वं अभिश्चसन् सर्वतश्चेत्मानः स्तनयन् शब्दंकुर्वन् नानदत् अत्यर्थशब्दयत्
पूर्ववत्पत्यस्वरौअसिप अप्तिः प्रकथ्येतिपच्छन्ति यदा इतस्ततोऽजिह्वाभिर्लेलिहानोपुगुपुगु-
ध्वनिंकुर्वन्ज्वलति तदैवविस्फुलिगाउद्भवन्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यद्वितीयेपञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

भूपुत्रयोधिध्वध्रूपुनम्रतेवृषैवपत्नीरभ्येतिरोरुवत् ।

ओजायमानस्तन्व्यश्चशुंमतेभीमोनशृङ्गादविधावदुर्गप्तिः ॥ ६ ॥

भूपन् । न । यः । अर्थि । बभूवुः । नमते । वपाऽइव । पत्नीः ।
अभि । एति । रोहवत् । ओजायमानः । तन्वः । च । शुभ्रते ।
भीमः । न । श्रद्धा । द्विधाव । दुःइगृभिः ॥ ६ ॥

योऽग्निर्वभूवभ्रवर्णास्वोपधीपुभरणकुशलासुवाजमतांअधि अधिकंनमते नमति का-
ष्ठानिमविशति नमतेलेंटचडागमः व्यत्ययेनश्ना यद्वा लडिलान्दसःशपःश्लुः व्यत्ययेनहला-
दिशेषाभावः भूपन्नभूतान्येवस्वतेजसाभूपयन्निव किंच अयंपविशान् वृषेवसेकावृषभइवपत्नीः
तमेवपालयित्रीः समर्थयित्रीरोषधीः रोहवत् रौतेयंडलुगन्ताच्छतरिअन्यस्त्वानामादिरित्वायुदा-
त्तत्वं अत्यर्थशब्दयन्त्येति अभितोगच्छति प्रथममोषधीःप्रविश्यपश्चात्प्रबुद्धःसन् तानेवद-
हतीत्यर्थः किंच एवंकृत्वा ओजायमानः ओजइतिबलनाम स्वयंबलमिवाचरन् कर्तुःवयइस-
लोपश्चेतिक्यइत्सलोपौ धूमादिभिर्दिनाकेवलेतेजोरूपएवसन् तन्वश्चशुभ्रते स्वशरीरभूताज्वा-
लाअपि दीपयति पोषयतीत्यर्थः किंच प्रबुद्धज्वालः दुर्गभिः केनचिदपिगृहीतुमशक्यःसन्
भीमोऽन भयंकरोऽपृगइव सयथादुर्ग्रहःसन् शृंगंचालयति तद्वत् अयमपि शृंगाणि शृंगवदुन्नता-
ज्वालादविधावअत्यर्थंचालयति धुनोतेर्यड्लुगन्तालितिरूपं अस्यचदाधर्त्यांदावितिगन्देन
संगहोदृष्ट्यः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

मसंस्तिरोविष्टिरःसंगृभायतिजानन्नेवजानतीनित्यआशये ।
पुनर्वर्धन्तेअपियन्तिदेव्यमन्यद्वर्षःपित्रोःकृण्वतेसचा ॥ ७ ॥

सः । सम्इस्तिरः । विइस्तिरः । सम् । गृभायति । जानन् । एव ।
जानतीः । नित्यः । आ । शये । पुनः । वर्धन्ते । अपि । यन्ति ।
देव्यम् । अन्यत् । वर्षः । पित्रोः । कृण्वते । सचा ॥ ७ ॥

सोऽग्निः संस्तिरः आच्छन्नः संपूर्वावस्तृणोतेर्मूलविभुजादित्वात्कप्रत्ययः परादिभ्यन्-
सिबहुलमित्युत्तरपदाद्युदात्तत्वेन तथा विस्तिरः कदाचिद्विस्तोर्णःसन् संगृभायति संगृह्णाति
ओषधीः किंच अयंजानन्नेवयजमानार्थं प्रबुद्धेनप्रवितव्यं अतोज्वालाभिः संयोग्यइत्यधिग-
च्छन्नेवजानतीः यजमानार्थंप्रबुद्धाभिर्भवितव्यमित्यवगच्छन्तीःज्वालाः नित्यः अविच्छिन्नः

सन् आशये आशेते आश्रयतीत्यर्थः लोपस्तआत्मनेपदेष्वितिलोपः एवंभूतज्वालाः पुनः पूर्वप्रवृद्धाएवपुनरपियागयोग्यायथाभवन्ति तथा वर्धते देव्यं यागादिव्यवहारयोग्यं स्तुत्यंवाग्निमपियन्ति प्राप्नुवन्ति यद्यप्यग्निज्वालयोरेकत्वं तथापि राहोःशिरइतिवदौपचारिकोगन्तुगन्तव्यभावः किंच एवंप्रवृद्धाज्वालाओपधयोवा सचा अग्निनासह पित्रोर्जगत्पालयित्रोः ताभ्यां संभूयद्यावापृथिव्योरन्यत्पूर्वमविद्यमानं तेजोमयंवर्षः रूपंरुण्वते कुर्वन्ति लोकद्वयंस्पृशन्तीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

तमग्रुवःकेशिनीःसंहिरैभिरऊर्ध्वास्तस्थुर्मन्नुषीःप्रायवेपुनः ।
तासांजरांप्रमुञ्चन्नेतिनानंदत्सुंपरंजनयंजीवमस्तृतम् ॥ ८ ॥

तम् । अग्रुवः । केशिनीः । सम् । हि । रेभिर । ऊर्ध्वाः । तस्थुः ।
मन्नुषीः । प्र । आयवे । पुनरिति । तासाम् । जराम् । प्रमुञ्चन् ।
एति । नानंदत् । असुम् । परम् । जनयन् । जीवम् । अस्तृतम् ॥ ८ ॥

तमग्रिअग्रुवः अग्रतःस्थिताः यद्वा अङ्गुलिनामैतत् अंगुलयइवाकुटिलाः केशिनीः केशस्थानीषोर्ध्वंभाविकाप्ययोपिताज्वालाः संरेभिरैहि परिरंभंकुर्वन्तिखलु आलिंगन्ति किंच एवंकुर्वन्त्यः मन्नुषीः मृताः अंगारभावमापन्नाअपि त्रियतेः क्रमुप्रत्ययान्तात् डीपिरूपं आयवे आगच्छते अग्रये भवे पुनः स्वोपद्रवमजानत्यः ऊर्ध्वाः प्रतस्थुः ऊर्ध्वमुक्त्वाः उन्नताः प्रतस्थिरे मृतमायाअपि प्रत्युत्थानं कृतवत्यइत्यर्थः स्वंकृतवतीपु सतीपु सभर्ताग्निः तासां ज्वालानांजरांवयोर्हानिंप्रमुञ्चन् प्रकर्षणमोचयन् नानदत् जरापरिहारायमद्ययन्निवात्यर्थं शब्दयन् नकेवलं जराहानिरेव अपितु परंनिरतिशयं असुं प्राणं अस्तृतं काष्ठोदकादिप्रक्षेपेणाप्यहिंसितं शीवं प्राणधारणसामर्थ्यं जनयन्नुत्पादयन्नेति गच्छति तासांज्वालानां सन्निधिं मामोनि यथालोकेकाश्चन रमण्योरमणेनसहनिर्भरंकीडित्वापश्चात्प्रोपितेतस्मिन्विरहेणजीर्णास्त्रियमाणाः पश्चात्तस्मिन्नागतेसति स्वदोषंस्वमगणयित्वा संतोषेणपरिष्वंगायचेष्टन्ते सभर्ता मद्योच्चारणेनजरापपनीषोचिन्प्रदानेन प्राणयन्नक्षतीत्यर्थंभावोऽश्नानुसंधेयः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

अधीवासंपरिमातूरिहन्नहंतुविश्रेभिःसर्वाभिर्यातिविजयः ।

वयोदधत्पद्दतेरिहत्सदानुशयेनीसचतेवर्तनीरहं ॥ ९ ॥

अधीवासम् । परि । मातुः । रिहन् । अहं । तुविश्रेभिः । सर्वाभिः ।

याति । वि । जयः । वयः । दधत् । पद्दते । रेरिहत् । सदा ।

अनु । शयेनी । सचते । वर्तनिः । अहं ॥ ९ ॥

दावाभिःस्तूयते अयमग्निः मातुः भूतानानिमातुर्भूमिः अधीवासं उपर्याच्छादनस्थानीयं
तृणगुल्मोपध्यादिकंपरिपरितः रिहन् लिहन् अहेतिमसिद्धौ यद्वा मातुर्भूमिः अधीवासं उपरिधार्पमा-
णं ब्रह्मं शरि परितः रिहन् संपादयन् तुविश्रेभिः प्रभूतं शब्दयद्भिः प्रभूतगमनैवसित्वभिः पाणिभिः
सहितः जयः जयसा जवेन वियाति विविधंगच्छति किंच पद्दते पादवते द्विपदे चतुष्पदे च वयः अ-
र्चं तच्चतुर्चितं दधत् ददत् विवने दावानलेभ्योत्पा पलायमानाग्निनोभ्यामादयो ब्रह्मन्तीति प्र-
सिद्धं किंकुर्वन् सदा सर्वदा तृणादिकं रेरिहत् दहन् किंच शयेनी श्यामवर्णो वर्तनिः मार्गः वि-
मान्तं आग्निं अनु अनुक्रमेण सचते सेवते यत्र यत्राग्निर्गच्छति तत्र तत्र मार्गोऽपि कृष्णो भवति अहे-
तिमसिद्धौ ॥ ९ ॥

अथदशमी-

अस्माकं मग्ने मघवत्सु दीदिसु धृश्वसीवान् वृषभो दमूनाः ।

अवास्या शिशुमती रदीर्घर्मवयुत्सु परिजर्गुराणः ॥ १० ॥ ६ ॥

अस्माकम् । अग्ने । मघवत्सु । दीदिसु । अध । श्वसीवान् ।

वृषभः । दमूनाः । अवस्य । शिशुमतीः । अदीदेः । वर्मवृष्व ।

युत्सु । परिजर्गुराणः ॥ १० ॥ ६ ॥

हे अग्ने अस्माकं मघवत्सु अस्मत्संबन्धिष्वनवत्सु यागेषु गृहेषु वा दीदिहि दीप्यस्व
अथ अथानन्तरं श्वसीवान् श्वसनवान् ज्वालाभिश्चेद्वावान् अस्मत्प्राणनवान्वा वृषभोर्वापिता
अभिमतानां दमूनाः दमनवाः दान्तमनावा सर्वत्र भवेति रोपः स उकलक्षणस्त्वं शिशुमती-
रवास्य शिशुशब्देन तदवस्थालक्ष्यते शैशववतीर्ज्वाला अपक्षेप्य विहाय अदीदेः ध्रुवं

दीप्यस्व कीदृशस्त्वं युत्सु संग्रामेषु वर्मेवकवचमिव परिजर्भुराणः अस्मद्वेदृन्पुनःपुनः परिह-
रन् यद्वा युत्सु संग्रामेषु वर्मेव परिजर्भुराणोभव हस्तेर्यङ्गुलुगन्ताद्वात्ययेनशानच् अभ्यस्ताना-
मादिरित्याद्युदात्तत्वं उक्तगुणकोभवान् मघवत्सु यज्ञेषु दीप्यस्व ॥ १० ॥

॥ इतिद्वितीयस्यद्वितीयेषष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

अथैकादशी-

इदमग्नेसुधितं दुर्धितादधिप्रियादुचिन्मन्मनःप्रेयोअस्तुते ।

यत्तेशुक्रंतन्वोऽरोचते शुचितेनास्मभ्यंवनसे रत्नमात्वम् ॥ ११ ॥

इदम् । अग्ने । सुधितम् । दुःधितात् । अधि । प्रियात् । ऊम् इति ।

चित् । मन्मनः । प्रेयः । अस्तु । ते । यत् । ते । शुक्रम् । तन्वः । रोचते ।

शुचि । तेन । अस्मभ्यम् । वनसे । रत्नम् । आ । त्वम् ॥ ११ ॥

हे अग्ने इदमस्मदीयं सोमादिरूपं हविः कीदृशं तव दुर्धितात् दुष्टं स्थापितात् कठिनात्का-
ष्ठादेरधिउपरि सुधितं सुहितं सुधुदत्तं मन्मनोमननीयात्प्रियादुचित् तवहृद्यादपि उशब्दोव-
धारणे चिच्छब्दोऽपिशब्दार्थः ते तव प्रेयः अतिप्रियतमः अस्तु तर्हि इत्याह हेअग्ने तेतव
तन्वः शरीरस्य घृतेनोज्ज्वलितायाः ज्वालायाः शुचिर्निर्मलं शुक्रं दीप्तं यत्तेजोरोचते तेनसह रत्नं
रमणीयं मणिमुक्तादिकं वितरन् त्वं अस्मभ्यं आवनसे अस्मान् संभजस्व वनतेर्भ्यत्ययेनात्म-
नेपदम् ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

रथायनावमुतनोगृहायनित्यारित्रांपृहतीं रास्यग्ने ।

अस्माकं वीरैरुतनोमघोनोजनींश्चयापारयाच्छर्मयाच ॥ १२ ॥

रथाय । नावम् । उत । नः । गृहायं । नित्यं अरित्राम् ।

पृहतीम् । रासि । अग्ने । अस्माकम् । वीरान् । उत । नः ।

मघोनः । जनान् । च । या । पारयात् । शर्म । या । च ॥ १२ ॥

हे अग्ने उत अपिच रथाय रंहणाय गृहाय सर्वस्यायतनभूताय मोऽस्माकं यजमाना-
 य नावं संसारेचारिकां सोमपागात्मिकानावं यज्ञोवेद्युतमानौ रित्यादिपुश्रुतिपुनौ रूपत्वेनस्तु-
 त्वात् कीदृशीतां नित्यारित्रां नियतक्रत्विश्रूषोदकाकर्षणकाष्ठसाधनोपेतां पद्वीं हस्तनुद्ग्या-
 मितिभ्रतुपउदान्तर्वं द्रव्यदेवतामन्त्रादिरूपपादोपेतां ईदृशीं यज्ञात्मिकानावं रासि देहि संपाद-
 य रातिदानं कर्मा दासति रातीति तन्नाममुपाठात् सैव विशेष्यते उत अपिच यानौः अस्माकं धी-
 रान् अस्मत्संबन्धिनः पुत्रादीन् मघोनः हविर्लक्षणानवतः करोतिजनांश्च यजमानानस्मानपि
 यानौः पारयात्पारयेत् उत्तारयेत् पारयेत्तेर्लटाडागमः जननमरणादिवहुदुःखात्मकस्यपारंनिर-
 तिशयस्तुत्वास्पदं ब्रह्मलोकं प्रापयेत् एषवःपुण्यःसुष्ठुतो ब्रह्मलोकं इति यागाद्यनुष्ठानवतांश्रूयमाण-
 त्वात् एवं प्राप्य च यानौः शर्म सुखं निरतिशयं ब्रह्मप्रापयेत् परस्यान्ते कृतात्मानः प्रविशन्ति परं
 पदमित्युक्त्वात् चित्तशुद्ध्युत्पादनद्वारात्वा विविदिषन्ति यज्ञेनदानेनेति श्रुतेः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

अ॒भी॒नो॑ अ॒ग्र उ॒क्थ॒मि॒ज्जु॒गु॒र्या॒द्या॒वा॒क्षा॒मा॒सि॒न्ध॒वश्च॒ स्व॒गूर्ताः॑ ।

ग॒व्यं॒ य॒व्यं॒ य॒न्तो॑ दी॒र्घा॒हि॒पं॒ वरं॑ मरु॒ण्यो॒ वर॒न्त ॥ १३ ॥ ७ ॥

अ॒भि । नः॑ । अ॒ग्ने । उ॒क्थ॒म् । इत् । ज॒गु॒र्याः॑ । द्या॒वा॒क्षा॒माः ।

सि॒न्ध॒वः । च॒ । स्व॒गूर्ताः॑ । ग॒व्यं॒म् । य॒व्यं॒म् । य॒न्तः॑ । दी॒र्घा॑ ।

अ॒हां । इ॒पं॒म् । वरं॑म् । अ॒रु॒ण्यः॑ । व॒र॒न्त ॥ १३ ॥ ७ ॥

हे अग्ने नः उक्थंशस्त्रं अभिजुगुर्याः आभिमुख्येनस्तुहि प्रोत्साहय सम्यक्शस्तमित्यंगी-
 कुरु गृशब्दे लिङ्गिबहुलं छन्दसीति विकरणस्य ष्टुः बहुलं छन्दसीत्युत्वं तथा द्यावाक्षामाद्यावा-
 पृथिव्यावपिपज्ञसाधनसंपादनेन प्रोत्साहयतां तथा सिन्धवः स्पन्दनशीलाः नद्यश्च स्वगूर्ताः
 स्वयमेवगामिन्यः गव्यं गोसंभवं क्षीरादिकं गवां तृणाद्युत्पादनद्वारा यव्यं उपलक्षणमेतत् यवधी-
 स्सादिजन्यं पुरोडाशादिकं यन्तः प्रापयन्तः प्रोत्साहयन्तु तथा अरुण्यः अरुणवर्णगोमुक्ताः म-
 त्वर्थाद्योऽप्येते आरुण्यसाधनभूता उपसः तज्जेतुत्वात्ताच्छब्दं दीर्घाहा सर्वाण्यहानि सर्वकाठं
 इपं इप्यमाणं अन्नरसादिकं वरं वरणीयं श्रेष्ठं अन्यदपि यागसाधनं वरं प्रापयन्तु बृहत्संभक्तौ

अन्तर्भावितप्यथाच्छान्दसोल्ङ् व्यत्ययेनशश् साधयन्तु एतत्सर्वमग्नेःप्रसादादित्यग्नेरेवस्तु-
तित्वादाग्नेयत्वमविरुद्धम् ॥ १३ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यद्वितीयसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

वळित्थेतित्रयोदशर्चद्वितीयंसूक्तं दैर्घतमसंजागतं अन्त्येत्रिष्टुभौ अग्निर्देवताअनुक्रम्य-
तेषु—वळित्थेति प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

वळित्थ्यात्तद्द्वयुपेधायिदर्शितं देवस्य भर्गः सहसो यतो जनि ।

यदीमुपह्वरते साधते मतिर्ऋतस्य धेना अनयन्त सस्रुतः ॥ १ ॥

वट् । इत्था । तत् । वपुषे । धायि । दर्शितम् । देवस्य । भर्गः ।

सहसः । यतः । जनि । यत् । ईम् । उप । ह्वरते । साधते । मतिः ।

ऋतस्य । धेनाः । अनयन्त । सस्रुतः ॥ १ ॥

देवस्यद्योतनशीलस्यादित्यस्यदर्शितं सर्वैर्दर्शनीयं तत्प्रसिद्धं भर्गस्तेजः इत्याइत्थं सर्वैर्दृ-
श्यमानप्रकारेण वपुषेशरीरव्यवहारामदाढ्यायधायिधार्यतेसर्वैः वळित्थेत्युभे अपिसत्यनामनी
वट् अद् सत्वा इत्येतितन्नामसुपाठाद् जाठराग्निनाभुक्तानांजरणेनशरीरधारणंप्रसिद्धम् तत्रो-
पपत्तिमाह—पतःसहसोजनि यतःकारणाद् मथनकालेबलेनोत्पन्नः अतोवत्तायधायितइत्यर्थः
यदीं यदेतत्प्रसिद्धम् लोकोपकार्येभस्तेजः मतिर्मदीयावुद्धिः उपह्वरते उपगच्छति उपगम्य
वर्ततेवा ह्यकौटिल्ये साधतेच तेनैवतेजसा साधयति स्वाभीष्टं किंच ऋतस्य यज्ञसाधकस्याग्नेस्ते-
जसाधेनाः सर्वप्राणिनांवाचः सस्रुतः समानं गच्छन्त्यः सहैवमवर्तमानाः सवतेःऋतरिकिप्
अनयन्त नयन्ति निर्वहन्तिजगद्भवहारं व्यत्ययेनात्मनेपदम् यद्वा ऋतस्यधेनाः यज्ञस्यसं-
न्धिन्योमध्वरूपावाचः सस्रुतः होवादिमुखेनसहैवमवर्तमानाः अनयन्त नयन्ति अग्नेःस्तोत्रं
निर्वहन्ति अग्नेस्तेजसावायज्ञंनिर्वहन्ति तेजोमयीवागितिश्रुतेः । अतःकारणान्मतिरुपह्वरतइ-
त्यर्थः धेनेतिवाङ्म धेनाप्राइतितन्नामसुपाठाद् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

पृक्षोवपुःपितुमानित्य् आशयेद्वितीयमाससशिवासुमातृपु ।
तृतीयमस्यवृषभस्यदोहसेदशप्रमतिजनयन्तयोपणः ॥ २ ॥

पृक्षः । वपुः । पितुश्मान् । । नित्यः । आ । शये । द्वितीयम् ।
आ । सप्तदशशिवासु । मातृपु । तृतीयम् । अस्य । वृषभस्य ।
दोहसे । दशप्रमतिम् । जनयन्त । योपणः ॥ २ ॥

अयमग्निः पृक्षः अन्नसाधकः पाकादिना वपुः वपुष्मान् शरीराभिवृद्धिहेतुः पितुमान् ह-
विलक्षणान्युक्तः नित्यःशाश्वतः ईदृशःसप्तप्रथमं पृथिवीस्थानःसन् आशयेआशेते दाहपा-
कादिलौकिककर्मयज्ञादिवैदिककर्मच निवर्तयन् ध्रुवोभूमौवर्ततइत्यर्थः तथा सप्तशिवासुमातृ-
पुसतलोकशिवकरीषु मातृस्थानीयासुहितकरीषुवृष्टिषु द्वितीयमाशेते मध्यमस्थानोविद्युद्रूपो-
वर्तते अस्यवृषभस्य वर्षितुरस्यैववैद्युताग्नेः सहायत्वेनसंबन्धिने दोहसेदोग्ने आदित्यस्थोद-
कस्यवर्षयित्रेआदित्यरश्मये दुहे.कर्तव्यसुप्तययः तत्पवृत्तये तृतीयमाशेते द्युस्थानोवर्तते यद्वा
अस्यवृषभस्यवर्षितुः प्रसिद्धस्यादित्यस्यसंबन्धिनेदोग्नेरश्मये तत्पवृत्त्यर्थं आदित्यरश्मयोधर्म-
कालेभूमिस्थमुदकमाकृष्यसूर्यंप्राप्यतत्रचिरकालंभृत्वा पुनरन्तरिक्षंप्राप्यमेधेषुस्थित्वावर्षांका-
ले प्रवर्षन्तीतिप्रसिद्धं अतोरश्मेदोग्भृत्वं ईदृशं विस्थानमग्निमहाभागं योपणोमिश्रणशीलाः स-
र्वादिशः जनयन्त उत्पादयन्ति सर्वास्तुदिक्षुप्रसृतइत्यर्थः कीदृशंतं दशममतिं दशसुदिक्षुप्रकृष्टम-
ननवन्तं पूज्यत्वाय यद्वा मथनकाले दशभिरङ्गुलीभिरुत्पन्नं लोकवयेदशदिक्षुचम्पासमित्यर्थः॥२॥

अथतृतीया-

निर्यदौबुध्नान्महिषस्यवर्षसईशानासःशवसाक्रन्तसूर्यः ।
यदीमनुप्रदिवोमध्वंआध्वेगुहासन्तमानुरिश्वांमथायति ॥ ३ ॥

निः । यत् । ईम् । बुध्नात् । महिषस्य । वर्षसः । ईशानासः ।
शवसा । क्रन्त । सूर्यः । यत् । ईम् । अनु । प्रदिवः । मध्वः ।
आध्वे । गुहां । सन्तम् । मातुरिश्वां । मथायति ॥ ३ ॥

ईएनमग्निं यद्यस्मात्कारणात् महिपस्य महन्नामैतत् महिपःअश्वःऋभुक्षाइतितन्नामसु
पाठात् महतोयज्ञस्यबुध्नात् मूलात् आधानादारभ्यवर्षसःरूपनामैतत् रूपस्यउपक्रमोपसंहारा-
त्मकस्य सिद्धयेईशानासःस्वकीयव्यापारसमर्थाः सूरयोमेधाविनःऋत्विजःशयसावलेन मच्चा-
दिरूपेणशरीरेणवानिष्कन्त निष्कुर्वन्तिसाधयन्ति उत्पादयन्ति काष्ठात् यद्वा एनमग्निंबुध्नात् आ-
दितः मथनादारभ्यमहिपस्यवर्षसः महतोरूपस्य आहुतिस्वीकारसमर्थस्यसिद्धये निष्कुर्वन्ति
करोतेऽछान्दसेलुङि मच्चेपसेतिचैर्लुक् व्यत्ययेनान्तादेशः किंच यत् यं ई एनमेयाग्निंपदिवः पुरा-
णात् अनादिकालमारभ्यनकेवलमिदानीमेवेत्यर्थः पूर्ववदिदानींमध्वोमधुनः मधुसदृशस्यहविषः
आधवेआधवने प्रक्षेपेनिमित्तेसति गुहासन्तं गुहायाविद्यांकाष्ठेषुनिगूढंसंतंमातरिश्वाअन्तरिक्षे
चेष्टमानोवापुः अनुअनुक्रमेण मथायति चालपति उद्धोधयतीत्यर्थः यद्वा मातरि फलस्पमात-
रियागेश्वसतिचेष्टतद्दिमातरिश्वायजमानोगुहासन्तं अरण्योर्निगूढंसंतं प्रादुर्भावाप अनुक्रमे-
णमथायति मन्नाति उत्पादयतीत्यर्थः यस्मादेवंरूपं तस्मात्स्तोतव्यइत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

प्रेयत्पितुःपरमात्नीयतेपर्यापृक्षुधोवीरुधोदंसुरोहति ।

उभापदस्यजनुपंयदिन्वतआदित्यविष्टोअभवहृणाशुचिः ॥१॥

प्र । यत् । पितुः । परमात् । नीयते । परि । आ । पृक्षुधः ।

वीरुधः । दंसु । रोहति । उभा । यत् । अस्य । जनुपंम् ।

यत् । इन्वतः । आत् । इत् । यविष्टः । अभवत् । घृणा । शुचिः ॥१॥

यद्यस्मात्पितुः अन्नस्य पशुलक्षणस्य पष्ठीस्थानेमथमा तस्यपरमात्परमत्वाद्धेतोः उत्क-
ष्टत्वायेत्यर्थः तदर्थमपरिणीयते प्रकर्षेणपरितोनीयते पर्यग्निक्रियतइत्यर्थः यद्वा पितुः उत्पाद-
कात् परमात् उत्कृष्टात् गार्हपत्यलक्षणस्याग्नेःसकाशादाहवनीयंप्रति मपरिणीयते प्रकर्षेणनीय-
ते पर्यनर्थकः किंच पृक्षुधः पशुपुरोडाशादिपुदाहमध्येधीयमानाः मद्वा मशब्दस्यसंपसारणं क्षुध-
बुभुक्षायांकिप् प्रक्षोभ्याः प्रकर्षेणबुभुक्षिताः भोक्तुमिष्यमाणावीरुधः दंसुदंतेषु मध्येआरोहति
आरोहन्ति मविशन्तीत्यर्थः यद्यस्मात्उभाउभौ अध्वर्युंयजमानौ उभेअरणीवाअस्याग्नेर्जनुपं
जन्मउत्पत्तिंइत्यतः व्यामृतः स्वीकुरुतइत्यर्थः इविव्याप्तौ इदित्त्वान्मु आदिव अतएवकारणात्
शुचिः शुद्धोपमग्निः घृणायजमानेष्वनुग्रहेण यद्वा घृणाघृणः दीप्तिमान् मत्वर्थोलुप्यते दीप्त्यावा
मविष्टोयुवतमोभवत् संपन्नः स्वीकारसमर्थोभवदित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

आदिन्मातृशुचिर्वाशुचिराहिस्यमानउर्वियाविवावृधे ।
अनुयत्पूर्वाअरुहत्सनाजुवोनिनव्यसीध्ववरासुधावते ॥ ५ ॥ ८ ॥

आत् । इत् । मातृः । आ । अविशत् । यासुं । आ ।
शुचिः । अहिस्यमानः । उर्विया । वि । वृधे । अनु । यत् ।
पूर्वा । अरुहत् । सनाजुवः । नि । नव्यसीपु । अवरासु ।
धावते ॥ ५ ॥ ८ ॥

अयमग्निः आशुचिर्दीप्तः आदितपूर्वमन्त्रेयविष्टो भवदित्युक्तत्वात् तदनन्तरमेव मातृरुत्पादविधीः
मातृस्थानीयादशदिशः आअविशत् सर्वतःप्रविशति पूर्वदशममतिजनयन्तयोपणइत्युक्तत्वा-
त् दिशांमातृत्वं दिक्षुप्रकाशेनव्याप्तइत्यर्थः मातरोविशेष्यन्ते यासुमातृपु अहिस्यमानः परैर-
पीड्यमानः उर्वियाउरुअतिप्रभूतंविवावृधे विविधंप्रवृद्धोभवत् तात्त्वाविशत् यथालोकेकधि-
त्तेजस्वी जनन्यास्तनपानपरपीडापरिहारादिभिःसम्यक्प्रोषितोलोकेप्रकाश्यपुनरागत्यमातरमा-
ल्लिङ्गति तद्वदितिभावः कस्मिन्कालेइतितत्राह-यत्प्रदासनाजुवः दीर्घकालवियोगिन्यःस्थाप-
नकालएवप्रक्षिप्ताः अतएवपूर्वाः प्रथमभाविनीरोपधीः अनुक्रमेणअरुहत् आरोहति रुहेच्छा-
न्दसोल्लङ्घ्य कृमृदरुहिभ्यश्छन्दसीतिचुरडादेशः उपरिप्रज्वलति तथानव्यसीपु नवतरासुअतए-
वावरासुपूर्वापेक्षयानिकृष्टासु पश्चाद्भाविनीध्वोपधीषु निधावते नितरांनीचैर्वागच्छति अन्वः
प्रविशतीत्यर्थः यदाकाष्ठानामधस्तादुपरिष्ठाञ्चप्रविशज्वलति तदादिक्षुप्रकाशितोभवतीत्यर्थः
॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यद्वितीयेऽष्टमोऽवर्गः ॥ ८ ॥

अथषष्ठी-

आदिद्भोतारंष्टणनेदिविष्टिपुमर्गमिवपपृचानासंक्रजते ।
देवान्यत्कृत्वांमज्मनांपुरुषुतोमर्त्तशंसंविश्वधावेतिधायसे ॥ ६ ॥

आत् । इत् । होतारम् । वृणते । दिविष्टिपु । भगम्इव ।
 पृचानासः । ऋजते । देवान् । यत् । ऋत्वा । मज्मना ।
 पुरुइस्तुतः । मर्तम् । शंसम् । विश्वर्धा । वेति । धार्यसे ॥ ६ ॥

होतारं होमनिष्पादकं आह्वतारंवादेवानां ईदृशमग्निदिविष्टिपु दिवस्पणेपुनिमित्तभूतेपुवृण-
 ते संभजते आदिद् अनन्तरमेव तथा पृचानासः हविषा स्तुत्याचसंपृचानाऋत्विजोयजमानाः
 पृचेच्छान्दसस्पष्टिः कानच्क्रंजतेप्रसाधयन्ति किमिव भगमिव तंयथाजनाः प्रसाधयन्ति तद्वद्
 यद्वा महान्तं राजानमिव सूर्यदीप्तिवत्पूज्यमित्यर्थः ऋजति.प्रसाधनकर्मतियास्कः । यद्यस्माद्-
 यमग्निः पुरुष्टुतः बहुभिर्बहुधावास्तूयमानः ऋत्वाऋतुनाकर्मणायागादिरूपेण मज्मनाशारीरेण
 यत्नेनचयुक्तान्देवानव्यवहर्तुन् ऋत्विजः यज्ञभुजोदेवान्वाऋत्वामज्मनाचयोजयितुं तथामर्तं यज-
 मानंशंसं स्तुतिं च स्तुत्यंवात विश्वर्धाविश्वधनः यद्वा विश्वात्मकोयवेति पूर्वोक्तान्कामयते किम-
 र्थं धार्यसे हविलक्षणात्नाय तस्माद् होतारमग्निवृणते क्रंजते च ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

वियदस्थाद्यजतोषातंचोदितोह्यारोनावक्त्राजरणाअनाकृतः ।
 तस्यपत्नन्दक्षुपं कृष्णजंहस शुचिजन्मनोरज्जाव्यध्वनः ॥७॥

वि । यत् । अस्थात् । यजतः । वातंचोदितः । ह्यारः । न ।
 वक्त्रा । जरणाः । अनाकृतः । तस्यं । पत्नम् । धक्षुपः ।
 कृष्णइजंहसः । शुचिंइजन्मनः । रजः । आ । विइअध्वनः ॥ ७ ॥

यत् यदायमग्निर्वातंचोदितः वायुनाप्रेरितः तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदमलतिस्वरत्वं यजतः
 सर्वैर्यष्टव्यः यष्टुयोग्यःसन् व्यस्थाद् वितिष्ठते सर्वतोव्याप्तोभवति तत्रदृष्टान्तः—अनाकृतः अग्नि-
 वारितः अपतिहतः प्रसरः वक्त्रा बहुवक्त्रा वचेरन्त्येष्योपिदृशमन्तइतिवनिष् दृशिग्रहणात्कुत्व ह्यारो-
 नो कृत्लिङ्गव विदूपकादिरिव हूरतेर्ण्यन्तात्पचाद्यच् सयथाजरणाः स्तुनीर्वितिष्ठते विविधं कुर्व-
 न्वर्तते तद्दयमप्यनादृतः प्रतिपद्यप्रसरोव्यवस्थितः तदा तस्याग्नेः पामन् पंतने मार्गंयज्ञरूपे
 रजोरंजनात्मकोढोकआस्थात् आनिष्ठति सर्वतआश्रयति अग्नौबहुभायजनीत्यर्थः कीदृशस्य

तस्यधक्षुपः दहतः दहेर्लिटःकसुः कृष्णजंहसः कृष्णमार्गस्य पुनःपुनर्गम्यत्वइतिजंहामार्गः हं-
तेर्यङ्लुगन्तात्कर्मण्यसुन् कुत्वाभावश्छान्दसः शुविजन्मनः मध्वसहितारण्योरुत्तनत्वात् व्य-
ध्वनः विविधज्वालस्य अनियतमार्गस्य ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

रथोनयातःशिकंभिःकृतोद्यामङ्गेभिररूपेभिरीयते ।

आदस्यतेकृष्णासोदक्षिसूर्यशूरस्येवत्त्वेपथादीपतेवर्यः ॥ ८ ॥

रथः । न । यातः । शिकंभिः । कृतः । द्याम् । अङ्गेभिः । अरूपेभिः ।
ईयते । आत् । अस्य । ते । कृष्णासः । धक्षि । सूर्यः । शूरस्येवत्त्वे ।
त्वेपथात् । ईपते । वर्यः ॥ ८ ॥

अयमग्निः शिकभीरज्जुभिः कृतः बद्धोरथोन रथइव सयथा स्वायैश्चक्रादिभिरिद्वेरी-
यते तद्वत् यातःस्थापितःसन् अरूपेभिर्गमनशीलैरिगेभिः ज्वालादिरूपैरवयवैर्घामन्तरिक्षं
आग्नेन हृष्टःसन् ईयते गच्छति ईद्गतौ जात् मवृद्धानन्तरं अस्याग्नेस्तेसूर्यः सरणयो
मार्गः कृष्णासः कृष्णवर्णाभवन्ति यत्तएवंभवन्ति तदर्थं धक्षि दहतिकाष्ठान् पुरुषन्यत्ययः
छान्दसः शपोल्लूक् किञ्च ज्वलितस्याग्नेः त्वेपथात् दीप्तात्तेजसःसकाशात् वयः गमनयन्तः प-
क्षिष्टगादयः ईपते गच्छन्ति ईपगत्यादौ बहुलंछन्दसीतिगपोल्लूक् पत्ययन्ते तत्रदृष्टान्तः-शूर-
स्यत्वेपथाद्दयइय कस्यचिद्विक्रान्तस्य दीप्तात्तेजसःसकाशात् भीत्यापलायमानाइव एवमन्त-
रिक्षंस्पृशन् सर्वतोदहतीति सर्वदादावाग्निरूपेणस्तूपवे ॥ ८ ॥

अथनवमी-

त्वयाह्यग्नेवरुणोधृतघ्नोमित्र गांशद्रे अर्यमासुदानवः ।

यत्सीमनुक्रतुनाविश्वयांसिमुरान्नेमिःपरिमूरजायथाः ॥ ९ ॥

त्वया । हि । अग्ने । वरुणः । धृतघ्नतः । मित्रः । गांशद्रे । अर्यमा ।
सुदानवः । यत् । सीम् । अनुं । क्रतुना । विश्वयांसि । विश्वभुः ।
अराम् । न । नेमिः । परिभूः । अजायथाः ॥ ९ ॥

हेअग्ने त्वयात्बलु वरुणोरात्र्यभिमानीदेवोधृतवतःस्वीकृतवर्षणादिकर्माभवति तथामि-
 ओहरभिमानीदेवः शाशद्रेशातयतितमः शद्रुशातने छान्दसोलिङ् बहुलंछन्दसीतिरुद् तुजादि-
 त्वादग्न्यासदीर्घः तथार्यमाउभयोर्मध्यवर्तीदेवः सुदानवःशोभनदानोभवति व्यत्ययेनबहुवच-
 नं यद्वा एतेवरुणादयः सुदानवःशोभनदानाः स्वस्वकार्यकर्तारः त्वयाहि शाशद्रे तीक्ष्णीक्रिय-
 न्ते हिशब्दोमघ्नान्तरप्रसिद्धिद्योतनार्थः त्वमग्नेवरुणोजायसइतिहिमघ्नान्तरं । शदेःकर्मणिछान्द-
 सोलिङ् इरयोरेइतिरेभावः हिचेतिनिघाताभावः वरुणादीनामग्न्यायत्तत्वेजपत्तिमाह—यद्य-
 स्मात्कारणात् हेअग्ने सीं सर्वतः ऋतुनाकर्मणाविश्वथाविश्वइवविश्व्वात्मकइवविभुः मित्रार्यमा-
 त्मनासर्वव्यापीपरिभूःस्वतेजसासर्वतःपरिभावितासन् अनुअनुक्रमेणअजायथाः जायसेपा-
 दुर्भवंसि तत्रदृष्टान्तः—अरान् रथस्यचक्रान् नेमिर्न बाहवलयइव सयथाव्याप्यतिष्ठति तद्द-
 दयमग्निर्वरुणादीन्व्याप्यतिष्ठति ॥ ९ ॥

अथदशमी—

त्वमग्नेशशमानायसुन्वतेरत्नंयविष्ठदेवतांतिमिन्वसि ।

तंत्वानुनव्यंसहसोयुवन्वयंभग्नंकारेमंहिरत्नधीमहि ॥ १० ॥

त्वम् । अग्ने । शशमानाय । सुन्वते । रत्नम् । यविष्ठ । देवतांतिम् ।

इन्वसि । तम् । त्वा । नु । नव्यम् । सहसः । युवन् । व्यम् ।

भग्नम् । न । कारे । महिर्त्न । धीमहि ॥ १० ॥

हेअग्नेयविष्ठ युवतम त्वं शशमानायत्वां स्तुवते शशमानःशंसमानइतियास्कः । सुन्वते
 तदर्धमभिवक्नुवते यजमानाय तद्यागार्थं रत्नंरमणीयंहविः देवतांतिं देवेपुतायमानं विस्तार्य-
 माणं इन्वसिष्यामोपि अस्मत्प्रत्तंहविः देवान्मापयसीत्यर्थः इन्वतिव्याप्तिकर्मा इन्वतिनक्षतीति
 तन्नामसुपाठात् हेसहसोयुवन् युवशब्देनोत्पत्तिर्लक्ष्यते मथनकालेबलेनोत्पन्नबलस्यमिश्रयितः
 वा यद्वा सहसस्पुत्र युवन् नित्यतरुण महिरत्न अस्मत्प्रदेयमहद्रमणीयधन नव्यं नवतरं स्तु-
 त्यंवा तंतादृशं हविर्भुजं त्वात्वां वयं यजमानाः कारेशब्देस्तोत्रलक्षणे नुक्षिर्मंधीमहि स्थापया-
 मः हविःप्रदानसमये क्षिपमेवस्तुमइत्यर्थः तत्रदृष्टान्तः—भग्नं आदित्यमिव यद्वा महान्तं रा-
 जानमिव तंयथास्तुवन्तितद्दत्त ॥ १० ॥

अथैकादशी-

अस्मेर्यिनस्वर्थदमूनमंभगंदक्षंनपंपृचासिधर्णसिम् ।

रश्मीरिवयोयमतिजन्मनीउभेदेवानांशंसमृतआचंसुकृतुः॥११॥

अस्मे इति । र्यिम् । न । सुऽअर्थम् । दमूनसम् । भगम् । दक्षम् । न ।

पृचासि । धर्णसिम् । रश्मीन्ऽइव । यः । यमति । जन्मनी इति ।

उभे इति । देवानाम् । शंसम् । ऋते । आ । च । सुऽकृतुः ॥ ११ ॥

हेअग्ने त्वंअस्मे अस्मास्तु स्वर्थं सुद्वारणीयं दमुनसं दमनीयं उपास्यं दमेरुनसिरित्यू-
नसिप्रत्ययः र्यिन पृचासि धर्णयथासंपृणक्षि तथाभगं सर्वैर्भजनीयं दक्षंन उत्साहवन्तं प्र-
वृद्धंवाधर्णसिं विद्यादिधारणकुशलंपुत्रयथापृचासि संपृणक्षि उभयमपिददासीत्यर्थः पृचीसं-
पर्के लेट्याहागमः बहुलंछन्दसीतिविकरणस्यश्लुः इदानीं परोक्षेणाह—योऽग्निः रश्मीरिव स्व-
कीयान्नश्मोन्यथायमति नियमयति विस्तारयति तद्वद सउभेजन्मनी जननाधारभूतावुभौलोकी
यमति नियच्छति तथा सुकृतुः शोभनकर्मायं ऋते अस्मदीययज्ञे देवानां देवसंबन्धिनंशं
संस्तवंच आपयति आपच्छति सर्वदाददाति यद्वा पूर्वाधेपपृचासीत्यपिपरोक्षत्वायप्रथम-
पुरुषतयायोग्यम् ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

उतनःसुद्योत्माजीराश्वोहोतामन्द्रःशृणवच्चन्द्ररथः ।

सनोनेपन्नेपतमैरमूरोग्निर्वामंसुवितवस्योअच्छ ॥ १२ ॥

उत । नः । सुद्योत्मा । जीरऽअश्वः । होता । मन्द्रः । शृणवत् ।

चन्द्रऽरथः । सः । नः । नेपत् । नेपऽतमैः । अमूरः । अग्निः । वामम् ।

सुवितम् । वस्यः । अच्छ ॥ १२ ॥

उतशब्दोप्यर्थः सचसंभावनायां सोऽग्निः नोऽस्मदीयमाह्वानंउतशृणुवत् अपिनामशृणु-
यात् यद्वा नोऽस्मान्श्रावयेत् देवेषुमध्येप्रख्यापयेत्शृणोतेर्लेट्यडागमः कीटशोऽयं सुद्योत्मा सु-
द्योतमानः द्युतदोसौ अन्येष्योऽपिदृश्यन्तइतिमनिन्जीराश्वः शीघ्रगमनाश्वः होतादेवानामाह्वाता
मन्द्रः मदनशीलः चन्द्ररथः सुवर्णमघरथोपेतः किंचायं अमूरःअमूढबलः वस्यः वसनीयः
सप्तसिद्धोऽग्निर्नेपथ्यैः अत्यर्थनेतृभिःकर्मभिःस्तोत्रैर्वानोऽस्मान् उतनेपत् अपिनामनयेत्
यज्ञस्यपारंप्रापयेत् नयतेर्लेट्यडागमः सिद्धहुलमितिसिप् किमर्थं वामंवननीयं सुंविर्त् सुष्टुप्राप्यं
सर्वैःकांक्षणीयं स्वर्गंअच्छआभिमुख्येनप्राप्तुंनेपत् ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी—

अस्ताव्यग्निःशिमीवद्भिरुक्कैःसाम्राज्यायप्रतरंदधानः ।

अमीचयेमघवानोव्यंचमिहंसूरोअतिनिष्टतन्युः ॥ १३ ॥ ९ ॥

अस्तावि । अग्निः । शिमीवत्भक्तिः । अक्कैः । साम्दराज्याय ।

प्रदतरम् । दधानः । अमी इति । च । ये । मघश्वानः । व्यम् । च ।

मिहम् । न । सूरः । अति । निः । तन्युः ॥ १३ ॥ ९ ॥

अयमग्निः शिमीवद्भिः हविःप्रदानादिकर्मवद्भिरुक्कैरर्चनसाधनैर्मन्त्रैः अस्तावि स्तुतो-
स्माभिर्यजमानैः शिमीतिकर्मनाम शिमीशक्तिरितितन्नामसुपाठात् कीटशोयं साम्राज्याय
साम्राज्यस्येनिकर्मणिपृथीस्थानेचतुर्थी सम्प्रप्राजमानत्वं प्रतरंप्रकृष्टतरं अत्यर्थदधानः अमुच-
च्छन्दसीन्यमुप्रत्ययः किंचेममग्निंअमीचपुरोवर्तमानाऋत्विजः पुत्रादयोवा येवयंचपूर्वस्तोतृत्वेन
प्रसिद्धावयमपि अविअत्यर्थं निष्टतन्युः शब्दयन्तु निष्पूर्वस्तनतिःशब्दकर्मा इतःपरमप्यस्मत्
पुत्रपौत्रादयोवयंचाग्निंस्तुमइत्यर्थः तत्रदृष्टान्तः—मिहंसूरः मिहं मेहनशीलं मेघं यथासूरः
सूर्योवृष्ट्यर्थं शब्दयति तद्वत् लिङ्गिच्छान्दोविकरणस्यश्लुः अभिनिसस्तनःशब्दसंज्ञायामि-
तिपत्वम् ॥ १३ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यद्वितीयेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

समिद्धद्वित्रयोदशार्चवृतीयं सूक्तम् आनुष्टुभं प्रथमायाः समिन्नामकोऽग्निर्देवता समिद्धो-
 ग्निः द्वितीयादीनांतनूनपात्तराशंसइलोवर्हिर्देवीद्वारंजपासानकादैव्यौहोतारौप्रचेतसौतिस्रोदे-
 व्यः सरस्वतीलाभारत्यः त्वष्टावनस्पतिः स्वाहाकृतिरित्येताः क्रमेण देवताः अंत्याया इन्द्रः तिस्रो-
 देव्य इत्यस्य विवरणं सरस्वतीलाभारत्य इति अत्रानुक्रमणिका—समिद्धआमिष आनुष्टुभान्त्यै-
 न्द्रीति अत्रेध्मतनूनपादादिभिर्यज्ञावयववाचिभिर्यज्ञैवोच्यते अतः स एव देवतेतिकारथक्यस्य मतं
 अग्निरेव समिदादिभिरुच्यते अतः स एव देवतेतिशाकपूणेर्मतं निरुक्तेर्किं देवताः प्रयाजानुयाजा इति
 छन्दो देवता इत्यादिपक्षान्तरं बहुभाषदर्थं तदर्थे ब्राह्मणादिचोदाहृत्य इतरेपक्षाभर्थवादाः आग्नेया-
 एवेति सिद्धान्तितं अथ किं देवताः प्रयाजानुयाजा इत्यादिनापशावं गिरो गोत्रोत्पन्नानां एतदाभीसूक्तं
 एकादशप्रयाजा इति स्वप्नेऽसूत्रितम्—समिद्धो अद्येति सर्वेषां यथार्कपिवेत्यत्र यथार्कपिमहणात् आग्नी
 सूक्तानि त्रिविधानि तत्र वासिष्ठोत्रे यवाध्यश्वगात्संमदानि चत्वारि नराशंसवन्ति मैधातिथिर्दैर्घतमसं-
 प्रैपिकानिनराशंसतनूनपादुभयवन्ति इतराणितनूनपात्वंतीति तत्रैतत्सूक्तं दैर्घतमसत्वात् उभयवत् ।

तत्रप्रथमा—

समिद्धो अग्र आवह देवाँ अद्य यत्सुचे ।

तन्तुं तनुष्वपूर्व्यं सुतसोमाय दाशुपे ॥ १ ॥

समइद्दः । अग्ने । आ । वह । देवान् अद्य । यत्सुचे ।

तन्तुम् । तनुष्व् । पूर्व्यम् । सुतसोमाय । दाशुपे ॥ १ ॥

हे अग्ने समिद्धः सम्यग्दीपितः एतन्नामकस्त्वं अद्यात्मिन्यागदिने देवान् हविषां भो कृन्त्या-
 दीनावह अस्मद्यज्ञं प्रति प्रापय यत्सुचे यागापोद्यत्सुचे यजमानाय तदर्थं आवाह च सुतसोमा-
 ययागार्थं मभिपुतसोमाय दाशुपे हविर्दत्तवते यद्यपीदानीमेवाहूयन्ते देवाः तथापि पूर्वानुष्ठाना-
 पेक्षया भाव्यपेक्षया वा दाशुप इत्युच्यते हविर्दात्रे वा यजमानाय तदर्थं पूर्व्यपूर्वेभ्यो देवेभ्यो हितं पूर्व-
 कात्पीनं वा तंतुं यज्ञं तनुष्व् विस्तारय ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

घृतवन्तमुपमासि मधुमन्तं तनूनपात् ।

यज्ञं विप्रस्य मावंतः शशमानस्यं दाशुपः ॥ २ ॥

घृतवन्तम् । उर्षं । मा॒सि॒ । मधु॑ऽमन्तम् । त॒नू॒ऽन॒पात् ।
य॒ज्ञम् । विप्र॑स्य । मा॒वन्तः । श॒श॒मा॒नस्य॑ । दा॒शु॒र्षः ॥ २ ॥

हेतूनूनपात् तनूनपादाज्यमितिकात्थक्वपक्षे तन्वोगावः भोगानांतासुजायमानत्वात्ता-
ज्यउत्पन्नक्षीरंक्षीरात्सर्पिरिति आज्यस्यनमृत्वं तद्वान्यज्ञः अग्निपक्षे आपस्तन्वउच्यन्ते ताज्यओ-
पधिवनस्पतयः तेभ्योऽग्निरितिनमृत्वं अरणीभ्यामितिभावः एतन्नामक हेअग्ने विप्रस्यमेधा-
विनः शशमानस्य शंसमानस्य त्वांस्तुवतः दाशुपोहविर्दत्तवतोभावतोमत्सदृशस्य यजमानस्य
युष्मदस्मद्भ्यांछन्दसिसादृश्यइतिवत्तुप् आसर्वनाम्नइत्यात्वं घृतवन्तं क्षरदाज्योपेतं मधुमन्तंमाधुर्यो-
पेतं सोमादिमधुरद्रव्येण तद्वन्तं यज्ञं उपउपत्य मासि निर्निमीपे मितोभवसिवा संपूर्तिपर्यन्तं
तिष्ठसीत्यर्थः मामानेआदादिकः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

शु॒चिःपा॒व॒कोअ॒द्भु॒तोम॒ध्वा॒य॒ज्ञंमि॒मिक्ष॒ति ।
न॒रा॒शंस॒स्त्रि॒रा॒दिवो॒दे॒वो॒दे॒वेषु॒य॒ज्ञियः॑ ॥ ३ ॥

शु॒चिः । पा॒व॒कः । अ॒द्भु॒तः । म॒ध्वा । य॒ज्ञम् । मि॒मि॒क्ष॒ति ।
न॒रा॒शंसः॑ । चिः । आ । दि॒वः । दे॒वः । दे॒वेषु॑ । य॒ज्ञियः॑ ॥ ३ ॥

देवेषुमध्येशुचिः शुद्धोदीतोवापावकः अन्नस्यापूतस्यशोधयिता अद्भुतः अभूतइव अद्यक्ष-
णेभविता आश्चर्यभूतइत्यर्थः देवोद्योतनशीलः यज्ञियोयज्ञसंपादनार्हः ईदृशोनराशंसः नरैः कर्म-
नेदृभिःऋत्विग्भिः शंसनीयोऽग्निः दिवोद्युलोकादागत्य मध्यामधुरेणरसेन यज्ञमस्मदीयं त्रिरामिमि-
क्षतित्रिवारंसमन्तात् सिंचति स्वादयतीत्यर्थः यद्वा मधुरेणफलेन त्रिरामिमिक्षति योजयतीत्यर्थः
नराशंसोयज्ञइति कात्थक्वपक्षे यज्ञाभिपानीदेवोद्योतमानः द्युलोकादागत्यानुष्ठीयमानः यत्तं
त्रिरामिमिक्षति अयंनराशंसोदेवः त्रिराउपसर्गवशाद्योग्यक्रियाध्याहारः त्रिवारमागच्छति त्रिरा-
हरतिवाफलं अंबशिष्टंपूर्ववनेयम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

इ॒ल्लि॒तोअ॒ग्र॒आ॒व॒हेन्द्रं॑ चि॒त्रमि॒ह॒प्रि॒यम् ।
इ॒यं॒हि॒त्वांम॒ति॒र्म॒माच्छां॑सु॒जि॒ह्व॒च्यते॑ ॥ ४ ॥

ईळितः । अग्ने । आ । वह । इन्द्रम् । चित्रम् । इह । प्रियम् ।
इयम् । हि । त्वा । मतिः । मम । अच्छ । सुहृजिह । वच्यते ॥ ४ ॥

हेअग्ने ईळितः सर्वैःस्तुत्यः इण्नामकस्त्वं इहास्मिन्यज्ञे चित्रं चायनीयं प्रियं प्रीणयित्वा-
रमस्मानहविःस्वीकर्तुं वापीतियुक्तमिन्द्रं आवहआह्वय हेसुजिह घृतपानेनशोभनज्वाल इयं
मममविर्मननसाधनास्तुतिरूपावाक् त्वात्वांअच्छआभिमुख्येनमातुंबच्यते मतिरिवास्मदीयोच्यते
हिःपूरणार्थः वचेर्यकि संपसारणाञ्चेतिपूर्वरूपस्य वाछन्दसीविविकल्पितत्वाद्भावेयण अत्र
पुरोडाशादीडभिमानियज्ञपरतयावाव्याख्येयम् एवमुत्तरत्र यज्ञागैर्यज्ञसंबन्धिदेवताभिश्चयज्ञएवो-
च्यतइतितत्परत्वेनव्याख्येयम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

स्तृणानासोयत्सुचोवर्हिर्यज्ञेस्वध्वरे ।
इञ्जेदेवव्यचस्तममिन्द्रांपशर्मसप्रथः ॥ ५ ॥

स्तृणानासः । यत्सुचः । वर्हिः । यज्ञे । सुध्वरे । इञ्जे ।
देवव्यचःस्तमम् । इन्द्राय । शर्म । सुप्रथः ॥ ५ ॥

स्वध्वरेशोभनपापणीयाद्यवान्तरयागवतिपज्ञेसोमयागे वर्हिर्देभान्स्तृणानासः आस्तर-
न्तः यत्सुचः निषमितजुह्वादिपात्राः ऋत्विजेदेवव्यचस्तमं अतिशयेनदेवगामिनं सप्रथः स-
र्वतोविस्तीर्णशर्मसुखसाधनंगृहं इन्द्रायवृञ्जेविवर्जयन्ति संपादयन्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

विश्रयन्तामृतावृधःप्रैदेवेभ्योमृहीः ।
पावकासःपुरुस्पृहोद्वारोदेवीरंसुश्रतः ॥ ६ ॥ १० ॥

वि । श्रयन्ताम् । ऋतुवृधः । प्रुधे । देवेभ्यः । मृहीः । पावकासः ।
पुरुस्पृहः । द्वारः । देवीः । असुश्रतः ॥ ६ ॥ १० ॥

द्वारोदेवीः यज्ञस्यद्वाराभिमानिन्योदेवताविश्रयन्तां विविधंश्रयन्तु विवृताभवन्तु किम-
र्थदेवेभ्यः प्रयैपयातुं देवानांप्रापणाय प्रयैरौहिष्यैअव्यथिष्यैइतिनिपातितः कीदृश्यस्ताः ऋता-
वृथः यज्ञस्यवर्धयिष्यः महीः महत्यः पूज्याः पावकासः शोधयिष्यः पुरुस्पृहः बहुस्पृहणीयाः
असश्रुतः असज्यमानाः परस्परविप्रकृष्टाइत्यर्थः ॥ ६ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यद्वितीयेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथसाप्तमी—

आभन्दमानेउपाकेनक्तोपासांसुपेशंसा ।

यह्नीऋतस्यमानरासीदतांवर्हिंरासुमत् ॥ ७ ॥

आ । भन्दमाने इति । उपाके इति । नक्तोपासां । सुपेशंसा ।

यह्नी इति । ऋतस्य । मात्रां । सीदताम् । वर्हिः । आ । सुमत् ॥ ७ ॥

भन्दमाने सर्वैःस्तूयमाने उपाके परस्परसंनिहिते सुपेशता शोभनरूपे पेशइतिरूपनाम
यह्नीमहत्यौ अपत्यरूपेवापतिदिनंजायमानत्वात् यदुरित्यपत्यनाम यहुःसन्नुरितितन्नामसुपाठा-
त् ऋतस्यमातरायज्ञस्यनिर्माज्यौ वाज्यांआगमनाद्यज्ञस्यसंपूर्तयंज्ञमातृत्वमुपचर्यते यद्वा अतिरा-
जादीनामहोरात्रसाध्यत्वात् तन्मातृत्वं नक्तोपासा उक्तगुणविशिष्टेअहोरात्रदेवते सुमत् स्वयमेव
अस्माभिरमार्थिते इत्यर्थः यद्वा सुमत् शोभनमनस्के वर्हिंरास्तृदंर्भे आसमन्तास्तीदतां उप-
विशतां यद्वा ऋतस्येतिकर्मणिपृथी यज्ञमासीदतां आसाद्यचर्वाहिरास्तृदंर्भस्वयमेवादत्ताम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

मन्द्रजिह्वाजुगुर्वणीहोतारादैव्यांकुवी ।

यज्ञनोयक्षतामिमंसिधमद्यदिविस्पृशंम् ॥ ८ ॥

मन्द्रजिह्वा । जुगुर्वणी इति । होतारा । दैव्यां । कुवी इति । यज्ञम् ।

नः । यक्षताम् । इमम् । सिधम् । अद्य । दिविस्पृशंम् ॥ ८ ॥

मन्द्रजिह्वादेवानां मादनज्वाला जुगुवंशीधशंशृणतां स्तुवतां यजमानानां संभ्रकारौ यद्भु-
गन्तात्किपिछान्दसीरूपसिद्धिः तस्मिन्नुपपदे वनतेऽछन्दसिवनसनरक्षिमथापितीन्मत्यपः कवी
मेधाविनौ कान्तदर्शिनौ देव्याहोवारा देवसंश्रित्विनौहोवारौ अयंचमध्यमस्थानश्चेत्युभौ सिद्धंफ-
लसाधनभूतं सिधेःस्फापित्तचीत्यादिनारक् दिविस्त्र्यं शुलोकावसिदेवान्प्रशान्तं तैर्हविषः स्वी-
क्रियमाणत्वादितिभावः ईदृशोऽस्पदीयमिमंयज्ञंअद्ययज्ञतां अनुतिष्ठतांपूजयतांवा सम्पद्भिर्वा-
हयतामित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

शुचिर्देवेष्वर्पिताहोत्रामरुत्सुभारती ।

इळासरस्वतीमहीवर्हिःसीदन्तुयज्ञियाः ॥ ९ ॥

शुचिः । देवेषु । अर्पिता । होत्रां । मरुत्सु । भारती । इळां ।

सरस्वती । मही । वर्हिः । सीदन्तु । यज्ञियाः ॥ ९ ॥

शुचिः शुद्धा मरुत्सुविरुद्धलक्षणमाभरणेषुदेवेषु द्योतनशीलेषुस्तोत्रेषुमरुत्सु ऋत्विक्षु-
वा अर्पिता नियता होत्राहोमनिष्पादिका भारती भरतस्यादित्यस्य संबन्धिनी द्युस्थानावाक्
तथाइलापाथिवीपैपादिरूपामही महती सरस्वती सरइत्युदकनाम तद्वती स्तनिवादिरूपामाध्य-
मिकाचवाक् एतास्तिलः विस्थानवागभिमानिदेवताः यज्ञियायज्ञार्हाःसत्यः वर्हिःस्तीर्णसीदन्तु
उपविशन्तु तिस्रइत्यत्रतिसृभ्योजसइतिजसउदात्तत्वम् ॥ ९ ॥

अथदशमी-

तन्नस्तुरीपमद्भुतंपुरुवारंपुरुत्मना ।

त्वष्टापोषायविष्यन्तुरापेनाभानोअस्मयुः ॥ १० ॥

तत् । नः । तुरीपम् । अद्भुतम् । पुरु । वा । अरम् । पुरु । त्मना ।

त्वष्टा । पोषाय । वि । स्यन्तु । राये । नाभा । नः । अस्मयुः ॥ १० ॥

नः अस्मदर्थं तत् तादृशंतुरीयं तूर्णव्यापि अद्भुतं सद्यआविर्भवत् अभूतमिवसत् यद्वा
 महन्नामैतत् सारतो महत् पुरुवारं बहूनांप्राणिनां अर्थायैव अरंअलंसमर्थं यद्वा पुरुवारं ब-
 हुप्रभूतंच वाशब्दश्चार्थे अरं अलं त्मना आत्मना पुरुवहु क्रियाविशेषणमेतत् ईदृशमुदकं त्वष्टा
 वृष्ट्यादेःकर्ता त्वष्टृशब्दोपास्केनैवंव्याख्यातः—त्वष्टातूर्णमक्षुतइतिनैरुक्तास्त्रिवेषेर्वास्याद्दीप्ति-
 कर्मणस्त्वक्षतेर्वास्यात्करोतिकर्मणईति । एतन्नामकोवैद्युतोऽग्निः अस्मयुरस्मान्कामयमानः दे-
 वोनःपोपायअस्मःपुष्टचैराये सष्टद्भयेच नाभानाभौ वृष्टेर्वन्धकेमेघस्यनाभिस्थानेवस्थितंउक्त-
 लक्षणमुदकं विष्यतु विविधंगमयतु पोऽन्तकर्मणि ओतःशयनीत्योकारलोपः उपसर्गात्सुनोती-
 तिपत्वं यद्वा नोनाभा अस्मत्संबन्धिपत्तनाभावुत्तरवेद्यांराये षष्ट्यर्थेचतुर्थी रायोगवादिधनस्य
 पोपायपुष्टये स्यतिरुपसृष्टोविमोचनार्थः उक्तलक्षणांवृष्टिमुंचतु ॥ १० ॥

अथैकादशी—

अवसृजन्नुपस्मनादेवान्यक्षिवनस्पते ।

अग्निह्वयासुसूदतिदेवोदेवेषुमेधिरः ॥ ११ ॥

अवसृजन् । उपं । त्मनां । देवान् । यक्षि । वनस्पते । अग्निः ।

ह्वया । सुसूदति । देवः । देवेषु । मेधिरः ॥ ११ ॥

हेवनस्पते वनानांपालक यूपाग्निमानिदेवाग्ने अवसृजन् स्वैरंवर्तयन् ऋत्विजः स्वस्वकर्म-
 सुव्यापारयन् त्मनाआत्मनादेवान् हविर्भुजः उपयक्षि उपेत्ययज बहुलंछन्दसीतिशानोलुक् देवो-
 द्योतमानः मेधिरोमेधावान् अग्निराहवनीयोदेवेषुभयेषामध्येह्वयाहवींषि सुसूदति प्रेरयतिस्वी-
 करोति पूदक्षरणे बहुलंछन्दसीतिशपःशुः छेद्येडाटावित्यडागमः यद्वा यूपाग्निरेवपरोक्षेणोच्य-
 ते सोऽग्निह्वींषिसुसुस्वीकरोति ॥ ११ ॥

अथद्वादशी—

पूपण्वतेमरुत्वतेविश्वदेवायवायवे ।

स्वाहांगापुत्रवेपसेहृष्यमिन्द्रायकर्तन ॥ १२ ॥

पूषण्वते । मरुत्वते । विश्वदेवाय । वायवे । स्वाहा ।
गायत्रध्वेपसे । हव्यम् । इन्द्राय । कर्तन ॥ १२ ॥

पूषण्वते पूष्णातद्वते अनोनुडितिनुद् हस्वनुद्भ्यांमनुधितिमनुपउदात्तत्वं मरुत्वते मरुद्भिस्त्व-
द्वते विश्वदेवाय सर्वदेवसंघाय वायवे गमनशीलाय वायुदेवायच तथा गायत्रवेपसे वेपइतिरू-
पनाम गायत्रशब्दइतरसामोपलक्षणः गायत्रं वेपःरूपंयस्य तादृशायेन्द्राय हव्यंहविःप्रदातुं
स्वाहाकर्तन स्वाहाकारंकरुत ऋत्विजः करोतेर्लोडि तदनमनथनाश्चेतितनवादेशः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

स्वाहाकृतान्यागृह्युपहव्यानिवीतये ।
इन्द्रगृहिश्रुधीहवन्त्वांहवन्तेअध्वरे ॥ १३ ॥ ११ ॥

स्वाहाकृतानि । आ । गृहि । उप । हव्यानि । वीतये । इन्द्र ।
आ । गृहि । श्रुधि । हवम् । त्वाम् । हवन्ते । अध्वरे ॥ १३ ॥ ११ ॥

हेइन्द्र स्वाहाकृतानि स्वाहेत्येवंपूर्वाकृतिःकरणमुच्चारणं यक्ष्यमाणदेवतानांवाःस्वाहा-
कृतयः तद्वन्तिहव्यानि हवींषि अत्रमयाजेपुवपदकारप्रदानात्स्वाहाकृतं हविरित्यर्थः तद्विः
उपउपेत्य वीतयेअक्षणाय आगृहि आगच्छ गमेच्छान्दसःशपोलुक् अनुदानोपदेशेत्यादि-
नानुनासिकलोपः तथा हेइन्द्र आगृहि स्तोत्राण्यभिलक्ष्यागच्छ आगत्यहवंअस्मदीयमाह्वानं
श्रुधिश्रुणु यतस्त्वां अध्वरे अहिंसात्मकेयागेहवन्ते आह्वयन्तिऋत्विजः अतः श्रुधि हवतेर्व-
हुलंछन्दसीतिसंप्रसारणम् ॥ १३ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यद्वितीयेष्टकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

प्रतःपसीमित्यष्टर्चतुर्थसूक्तदैवत्वमसं तथाचानुक्रान्तम् प्रतव्यसीमशावाग्नेयंतुतच्चिद्वन्त-
मिति तुलदित्युक्तत्वात् इदमादिसूक्ताष्टकस्याग्निदेवता अन्त्यानिष्टुप् शिष्टास्त्रिष्टुवन्तपरिभाषयाज-
गत्यः प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः अग्निष्टोमेआग्निमारुतेशस्त्रे इदंसूक्तजातवेदस्य
निविद्धानीयं अथयथेतमितिरखण्डेसूत्रितम्-प्रतव्यसीनव्यसीमापोहिष्ठेतिविसृष्टि । दशशत्रु-

स्यप्रथमेप्यहनि जातवेदस्यनिविद्धानम् आश्वमेधिकेमध्यमेहनचनिविद्धानं तथाचाचार्योऽ-
तिदेशेकाहान्युपसंशस्य तेषुनिविदोदध्यादेवमेवाग्निमारुतइति ।

तत्रप्रथमा—

प्रतव्यसीं नव्यसीं धीतिमग्रये वाचोमतिं सहसः सूनवे भरे ।

अपांनपाचोवसुभिः सहप्रियोहोतां पृथिव्यां न्यसीददृत्वियः ॥ १ ॥

प्र । तव्यसीम् । नव्यसीम् । धीतिम् । अग्रये । वाचः । मतिम् ।

सहसः । सूनवे । भरे । अपाम् । नपात् । यः । वसुंभिः । सह ।

प्रियः । होता । पृथिव्याम् । नि । असीदत् । ऋत्वियः ॥ १ ॥

अहंअग्रये प्रतव्यसीं तवीयसीं अतिशयेनवर्धयित्रीं तवतिर्वृद्ध्यर्थःसौत्रोधातुः अ-
स्मात्तृजन्ताच्छन्दसीतीयसुन् तुरिष्ठमेयःस्वितितृलोपःछान्दसईकारलोपः नव्यसींनववरांअपू-
र्वाधीतिं यागलक्षणांउक्तगुणकंकर्मभरे प्रकर्षेणकरोमि तथोकलक्षणांवाचोमतिं स्तुतिरूपक-
मंभरे कीदृशायाग्रये सहसोबलस्यसूनवे पुत्राय किंच योऽग्निरपांनपात् तासांनपा अद्भ्यओप-
घयः ओपधीभ्योऽग्निरित्यग्नेर्नमृत्वं अथवा अपांनपात्पितावैद्युताग्निरूपेणप्रवर्षकत्वादितिभावः
तथा प्रियोयजमानस्यपीणयिताप्रियतमोवातस्यहोताहोमनिष्पादकः सोऽग्निःऋत्वियः प्राप्त-
कालः प्राप्तप्रदानसमयःसन् पृथिव्यां वेदिलक्षणायां वसुभिः निवासयोग्यैर्गवादिधनैः सह-
सहितोऽन्यसीदत् निवरांसीदति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सजार्यमानः परमेव्योमन्याविरग्निरंभवन्मातरि श्वने ।

अस्पृकत्वांसमिधानस्यमज्जमनाप्रद्यावांशोचिः पृथिवी अरोचयत् ॥ २ ॥

सः । जार्यमानः । परमे । विऽओमनि । आविः । अग्निः । अभवत् ।

मातरिश्वने । अस्य । कत्वा । सम्ऽइधुधानस्य । मज्जना । प्र ।

द्यावा । शोचिः । पृथिवी इति । अरोचयत् ॥ २ ॥

सपूर्वोक्तोऽग्निः जायमानः अरणीभ्यामुत्पद्यमानः काष्ठेषुवाप्रादुर्भूतः सन् तदानीमे-
व परमेउत्कृष्टेव्योमनि विविधरक्षणवति वेदिदेशेमातरिभ्वनेअंतरिक्षसंचारिणेवायवेप्रथममा-
विरभवत् प्रत्यक्षोभूत् त्वमग्नेप्रथमोमातरिभ्वनभाविर्भवेत्यादिश्रुत्यंतरमसिद्धेः । वायुसंयोगात्प्र-
ज्वलितइत्यर्थः अथवा मातरिफलस्यनिर्मातरियज्ञेभ्वसितिचेष्टतइतिमातरिश्वा यजमानः त-
दर्थं किंच समिधानस्यइंधनैः सम्यग्बर्धमानस्यास्याग्नेः मज्जनावलनामैतत् बलवता कृत्वाक-
तुनाकर्मणाज्वालनादिव्यापारेण शोचिः द्यावापृथिवी द्यांचपृथिवींच प्रारोचयत् प्रकर्षेणादीपय-
त् मध्येशोचिःशब्दश्छान्दसः मज्जनाकृत्वासमिधानस्येतिवायोज्यं प्रबलेनसमिन्धनादिव्या-
पारेणसमिद्धमानस्येत्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अस्यत्वेपाअजराअस्यभानवःसुसंहृशःसुप्रतीकस्यसुद्युतः ।
भात्वक्षसोअत्यक्तुर्नसिन्धवोग्रेरेजन्तेअससन्तोअजराः ॥ ३ ॥

अस्य । त्वेपाः । अजराः । अस्य । भानवः । सुसंहृशः ।
सुप्रतीकस्य । सुद्युतः । भात्वक्षसः । अति । अक्तुः । न ।
सिन्धवः । अग्नेः । रेजन्ते । अससन्तः । अजराः ॥ ३ ॥

अस्यस्तूपमानस्याग्नेः त्वेपाः दीपयः अजराः जरारहिताः अजीर्णाः अविरताइत्यर्थः
नज्जोजरमरेत्यादिनोत्तरपदाद्युदात्तत्वं तथा सुप्रतीकस्यशोभनमुत्पत्त्याग्नेर्भानवोरश्मयः दीप्तेरुक्त-
त्वाद्ब्रह्मिस्फुलिङ्गावगन्तव्याः तेचसुसंहृशः सुद्युसम्यक्द्रष्टारः सर्वतोव्याप्राइत्यर्थः सुद्युतः सु-
द्युसर्वतोद्योतमानाः तथा अस्याग्नेः भात्वक्षसः त्वक्षइतिबलनाम त्वक्षः शर्धइतिबलनामसुपाठात्
भासमानबलाः अकुरितिरात्रिनामैतत् अक्तुः ऊर्ध्वेतितामसूकृत्वाद् द्वितीयाथेप्रथमा अक्तुंज-
गर्दंजकंनैशंतमः अतिअतिक्रम्य सिन्धवः स्यन्दमानाः सर्वत्रव्यापुवन्तः अससन्तः स्वव्यापारेष्व-
स्वपन्तः अविरताः अतएवाजराः रश्मयः नरेजन्ते नकंपन्ते दाहपाकादिषु नचलन्तिनचात्यन्ते
वान्यैः यद्वा नशब्दोदृष्टान्तवचनः भात्वक्षसः प्राणवत्वक्षोचलंयस्यतादृशस्यादित्यस्यसिन्धवोन
रश्मयइवतेयथास्यन्दनशीलाः व्याप्तिगन्तः अकुरिति अंजकंतमः अतिक्रम्य यथाअससन्तोरे-
जन्तेतद्द्वद्भात्वक्षसोस्याग्नेरुक्तलक्षणादीमयोपिसर्वत्ररेजंते कंपंते व्यापुवन्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

यमेरिरेभृगवोविश्ववेदसंनाजापृथिव्याभुवनस्यमज्मना ।
अग्निंतीर्षिभिर्हिनुहिस्वआदमेयएकोवस्वोवरुणोनराजति ॥ ४ ॥

यम् । आ॒इ॒रिरे । भृ॒गवः । वि॒श्व॒इ॒वे॒दस॒म् । ना॒जा । पृ॒थि॒व्याः ।
भु॒व॒न॒स्य॒ । म॒ज्म॒ना । अ॒ग्निम् । तम् । गीः॒ऽग्निः । हि॒नु॒हि । स्वे ।
आ । द॒मे । यः । ए॒कः । व॒स्वः । व॒रु॒णः । न । रा॒ज॒ति ॥ ४ ॥

विश्ववेदसं सर्वधनं वेदइतिधननाम वेदः वरिवइतितन्नामसुपाठात् तादृशंयमग्निं भृगवः
भृगुगोत्रोत्पन्नाः पापस्यभर्जकाः पृथिव्यावेद्याः एकदेशेऋत्स्लशब्दः यद्वा एतावतीवैपृथिवीत्यादि-
श्रुतिः वेद्याःपृथिवीत्वं तस्यानाभानाभौउत्तरवेद्यांभुवनस्यभूतजातस्य मज्मनावलेन निमित्ते-
न आआग्निमुख्येन ईरिरेइरितवन्तः स्थापितवन्तः तमग्निस्वेस्वकीयेदमेगृहेउत्तरवेद्यांगीर्षिः
स्तुतिभिः आहिनुहिमामुहि हिगतौवृद्धौच उतश्चप्रत्ययाच्छन्दसिवावचनमितिहेर्लुगभावः योऽ-
ग्निः एकः मुख्यःसन् एकएववावस्वोवसुनः गवादिधनस्यराजति ईश्वरोभवति प्रदातुमितिशेषः
राजतीत्यैश्वर्यकर्मा क्षियतिराजतीतितन्नामसुपाठात् तत्रदृष्टान्तः-वरुणो न वारकआदित्यइव
सयथा सर्वस्यइष्टेतद्द्व ॥ ४॥

अथपञ्चमी-

नपोवरायमरुतामिवस्वनःसेनेवसृष्टादिव्यायथाशनिः ।
अग्निंजम्भैस्तिगितैरत्तिभर्वतियोधोनशन्नूत्सवनान्यृञ्जते ॥ ५ ॥

न । यः । व॒रा॒य॒ । म॒रु॒ता॒म् । इ॒व॒ । स्व॒नः । से॒ना॒इ॒व॒ । सृ॒ष्टा । दि॒व्या॒ ।
य॒था॒ । अ॒श॒निः । अ॒ग्निः । ज॒म्भैः । ति॒गि॒तैः । अ॒त्ति॒ । भ॒र्व॒ति॒ ।
यो॒धः । न । श॒न्नू॒न् । सः । व॒ना॒ । नि॒ । ऋ॒ञ्ज॒ते ॥ ५ ॥

योऽग्निर्वराय वरणायनिग्रहायशकोनभवति तत्रदृष्टान्तत्रयमुच्यते—परुतास्वनइव स-
यथाम्राहस्तद्वत् तथासृष्टावैरिक्षयार्थंप्रचलेनाभिसृष्टासेनेवसायथान्यैरनिरोध्यातद्वत् तथा दि-
व्यादिविभवाअशनिर्यथा पतत्येवननिवार्यते तद्वत् ईदृक्सामर्थ्यमस्तीतिदर्शयति अयमग्निस्ति
गितैर्निशितैः तीक्ष्णोभूतैः अन्यविकारश्छान्दसः जभैःदनैः दन्तस्थानीयाभिर्जाजाभिः
अत्तिअस्मद्विरोधिनोभक्षयति तथाभवंति हिनस्ति भवंहिसायां यास्कस्वाह—भवविरक्तिक-
र्मेति । यद्यपि अत्तिभवंत्योरदनमेवार्थः तथापितदवान्तरभेदोवगन्तव्यः तत्रदृष्टान्तः—योधो-
न संपहर्ताशूरइव सयथा शत्रून् भवंतिभक्षयति तद्वत् किंच सोऽग्निः वना वनानि वृक्षादिसमू-
हान्पृजते नितरां प्रसाधयति दहतीत्यर्थः ऋजतिःप्रसाधनकर्मेतियास्कः ॥ ५ ॥

अथपञ्ची-

कुविन्नो।अग्निरुचथस्यवीरसदसु।कुविदसुभिःकाममावरत् ।
चोदःकुवित्तुतुज्यात्सातयेधियःशुचिंप्रतीकंतमयाधियामृणे ॥ ६ ॥

कुवित् । नः। अग्निः। उचथस्य। वाः। असत् । वसुः। कुवित् । वसुःभिः ।
कामम् । आऽवरत् । चोदः । कुवित् । तुतुज्यात् । सातये । धियः ।
शुचिःप्रतीकम् । तम् । अया । धिया । गृणे ॥ ६ ॥

अयमग्निर्नोऽस्माकं उचथस्य उचथस्य स्वोत्रस्य कुवित् बहुवारंवीः कामपिताअसत्
भवतु अस्तेर्लेट्यहागमः यद्वा उचथस्य एतन्नामकस्यमहर्षेः गोत्रमभवत्पनइतिसंबन्धः तथा
वसुर्वांसपितासर्वेषां बहुस्थानीयोवा बहुभिर्वांसपितृभिः धनेःकामंअत्यर्थंअभिमतंवाकुवित्
अतिप्रभूतं आवरत् आवृणोतु अभिमतप्रदानेनकामंनिवर्दयत्वित्यर्थः वृणोतेर्लेट्यहागमः छा-
न्दसोविकरणस्पलुक् अपमग्निःचोदः अस्माकंकर्महुमेरकःसन् धियःकर्माणिसावयेत्ताभाप
कुवित् बहुतुतुज्यात् त्वरयतु प्रेरयत्वित्यर्थः तुजिःप्रेरणार्थः छान्दसःशपःश्लुः शुचिंप्रतीकं शो-
भनावयवं शोभनज्वालंतमग्निं अयाधिया अनयास्तुतिरूपयापज्ञयागृणे उच्चारयामि स्तौ-
मीत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

घृतप्रतीकं वक्रतस्य धूर्पदं मग्निमित्रं नसंमिधानं क्रञ्जते ।
इन्धानो अक्रो विदथे पुदीद्यच्छुक्वर्णामुदुनोपसते धियम् ॥ ७ ॥

घृतमतीकम् । वः । क्रतस्य । धूःसदम् । अग्निम् । मित्रम् । न ।
सम्सृद्धानः । क्रञ्जते । इन्धानः । अक्रः । विदथेपु । दीद्यत् ।
शुक्वर्णाम् । उत् । ऊम् इति । नः । यंसते । धियम् ॥ ७ ॥

घृतप्रतीकं घृतोपक्रमं प्रयाजादिव्याज्यैर्ह्यमानत्वात् यद्वा प्रतीकमङ्गदीपज्वालमित्यर्थः
किंभूतं वोयुष्मत्संबन्धिनः क्रतस्य यज्ञस्य धूर्पदं धुरिनिर्वहणे सीदन्तं यज्ञनिर्वाहकमग्निमित्रं नमित्रमिव
संमिधानः इध्मैर्दीप्यमानः यजमानः क्रञ्जते प्रसाधयति क्रञ्जतिः प्रसाधनकर्मा किंच इन्धानः सम्प-
क्दीप्यमानः अक्रः ज्वालासमिदादिभिराक्रान्तः अन्यैरनुक्रान्तो वा क्रमेच्छान्दसोऽऽः विदथेपु
यज्ञेषु वेदपत्तु स्तोत्रेषु निमित्तभूतेषु दीद्यत् स्वयं दीप्यमानोऽस्मदीयां धियं प्रज्ञां पागादिविषयां
शुक्वर्णां निर्मलां ज्योतिष्टोमादिकर्मावुदुपसते उद्योतयत्येव यमेदं दृष्टवागमः सिप् उशब्दो-
वधारणे धीरितिकर्मनाम धीः शमीतितन्नामसुपाठात् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अप्रयुच्छन्नप्रयुच्छद्भिरग्नेशिवेभिर्नः पायुभिः पाहि शग्मैः ।
अदब्धेभिरदृपितेभिरिष्टेनिमिषद्भिः परिपाहि नो जाः ॥ ८ ॥ १२ ॥
अप्रयुच्छन् । अप्रयुच्छत्सृष्टिः । अग्ने । शिवेभिः । नः । पायुभिः ।
पाहि । शग्मैः । अदब्धेभिः । अदृपितेभिः । इष्टे । अनिमिषद्भिः ।
परि । पाहि । नः । जाः ॥ ८ ॥ १२ ॥

हेअग्नेअप्रयुच्छन् अस्मास्वप्रमाद्यन् युच्छप्रमादे अविच्छिन्नमवृत्तिः सन्न अप्रयुच्छ-
द्भिः अप्रमाद्यद्भिः अनवधानरहितैः शिवेभिः मन्त्रकल्याणैः शग्मैः सुखकरैः पायुभीरक्षणप-
कारैर्नोऽस्मान्पाहिरक्ष किंच हेइष्टेसर्वैः एषणीय अग्ने जाः जायमानः अस्माभिर्दीप्यमानः सन्न अ-
दब्धेभिराहंसितैः अदृपितेभिः केनचिदप्यपरिभूतैः दृपदंपउत्केशे तौदादिकः अनिमिषद्भिः नि

मेपरहितैः अनलसस्वभावैः ईदृशैर्लक्षणैर्नोऽस्मान्परि परितः बाहिगलय यद्वा उपर्युपरिजापन्तइ-
तिजाः नोजाः अस्मत्संबन्धिनीः पुत्रपौत्रादिरूपाः प्रजाः परिषाहि परितोरक्ष नकेवलमस्मान्
किंतु अस्मत्पुत्रपौत्रादीनपिरक्ष ॥ ८ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यद्वितीयेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

एतिप्रहोतेविसप्तर्चंपंचमंस्कृत् दैर्घतमसंजागतं पूर्वत्रामेपंतुवदित्युक्तत्वाद् इदमप्याग्नेयं त-
थाचानुक्रमणिका—एतिपसतजागतमिति प्रातरनुयाकाश्विनशस्त्रयोर्विनियोगउक्तः ।

तत्रप्रथमा—

एतिप्रहोतां व्रतमस्यमाययोर्ध्वाद्धानः शुचिपेशसंधियम् ।
अभिस्रुचः क्रमतेदक्षिणावृत्तोया अस्य धामं प्रथमं हर्निसंते ॥ १ ॥

एति । प्र । होता । व्रतम् । अस्य । मायया । ऊर्ध्वाम् । दधानः ।
शुचिपेशसम् । धियम् । अभि । स्रुचः । क्रमते । दक्षिणाऽवृत्तः ।
याः । अस्य । धामं । प्रथमम् । ह । निसंते ॥ १ ॥

अयं होता होमनिष्पादकोऽर्ध्वयुरस्याग्नेर्वतं हविःप्रदातादित्त्वं कर्मकर्तुमायया कर्त-
व्यविशेषप्रतयायुक्तः सन्नेति प्रकषेणगच्छतिहोतुं मायेतिप्रदानाम मायावयुनमितितन्नाम-
सुपादात् कीदृशोऽयं ऊर्ध्वा उपर्यारूढां शुचिपेशसं शोभनरूपोपेतां पेशइतिरूपनाम धि-
यं प्रतादियानः धारयमाणः आचतुर्धात्कर्मणोभिसमीक्ष्येतेर्दकरिप्यतीत्युक्तत्वाद् आगत्यच
दक्षिणावृत्तः प्रादक्षिण्येनवर्तमानाः स्रुचःजुह्वादीः क्रमतेपृच्छति कीदृश्यःस्रुचः याःप्रथमंपात्रा-
सादनकालेअस्याग्नेर्धामस्थानं निसंते निसचुंचनेइतिधातुः चुंचन्तिप्रजन्तइत्यर्थः प्रथममनुष्ठेयक्रमं
बुद्ध्यामैति पश्चात्स्रुचः क्रमतेइत्यर्थः हशब्दःप्रसिद्धौ यद्वा होतादेवानामाह्वातायमग्निःअस्ययजमा-
नस्यव्रतं कर्मणोविष्टोनादिप्रताविशेषणयुक्तः सन् एति यज्ञदेशंप्रत्यागच्छति कीदृशोऽयं ऊर्ध्वा
ऊर्ध्वनतिशुचिपेशसं शोभनरूपोपेतां धियंज्वालाचलनादित्त्वंकर्मदधानोधारयमाणः आगत्यच
दक्षिणावृत्तः उक्तलक्षणाःस्रुचः घृतपूर्णाः जुहूपभृदादिकाः अभिक्रमतेआक्रमते घृतंस्वीक-
र्तुंवाटाःप्रसर्पन्तीत्यर्थः याः स्रुचः प्रथमं पूर्वहविरासादनकाले अस्याग्नेर्धामस्थानं वेदित-
क्षणांनिसंते चुंचन्तिपामाः हशब्दःप्रसिद्धौ गिसिचुंचने अदादित्वाच्छपोलुक् इदिरथानुम् ॥१॥

अथद्वितीया—

अ॒भी॒नृ॒तस्य॑दो॒हना॑अ॒नूप॒त॒घो॒नै॒दिव॑स्य॒सर्द॑ने॒परी॑वृ॒ताः ।

अ॒पामु॑प॒स्थे॒विभृ॑तो॒यदा॑व॒स॒दध॑स्त्र॒धाअ॑ध॒य॒द्याभि॑री॒यते ॥ २ ॥

अ॒ग्नि॒ । ई॒म् । ऋ॒तस्य॑ । दो॒हनाः॑ । अ॒नूप॒त॒ । यो॒नौ । दे॒वस्य॑ ।

स॒र्द॑ने । प॒रि॑वृ॒ताः । अ॒पाम् । उ॒प॒स्थे । वि॒भृ॑तः । यत् । आ ।

अ॒व॑सत् । अ॒ध॑ । स॒धाः । अ॒ध॒यत् । या॒ग्निः । ई॒यते ॥ २ ॥

ऋतस्योदकस्यदोहनाः धारामोनैजल्पतिस्थाने देवस्यसर्दने योतमानस्यादित्यस्यस्थाने परीवृताः तद्रश्मिभिःपरितोव्याताःसत्यः ईभेनर्माग्निभ्यनूपत अभिनवाभवन्ति आभवन्त्येवस्तूपन्तेवा कदेत्यतआह—यत् यदाअपामुपस्थे उदकानामुत्सङ्गेअन्तः विभृतः विशेषेण ताभिर्धार्यमाणःसत् जावसत् आऋन्पनिवसति अयमग्निः तदानीमित्यर्थः अधअधुनास्वधाः अमृतोपमाः अपः अधयत् पिबति सर्वलोकः ताविशेष्यन्ते याग्निः सहईयते अयमग्निः संगच्छेत्वाभूमिताअधयत् विद्युदात्मनाउदकानि जगत्पाययतइत्यग्नेःस्तुतिः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

यु॒यू॒प॒तः॒सर्व॑य॒सा॒लदि॑ह॒पुः॒समा॑न॒मर्थ॑वि॒तारि॑त्र॒तामि॒थः ।

आ॒दी॒भगो॑न॒हव्यः॑स॒मस्म॑दा॒वोह्नु॑र्न॒र॒श्मी॑न्त्स॒मयं॑स्तु॒सार॑रथिः ॥ ३ ॥

यु॒यू॒प॒तः । स॒र्वय॑सा । तत् । इत् । व॒पुः । स॒मा॒नम् । अ॒र्थम् ।

वि॒तारि॑त्र॒ता । मि॒थः । आत् । ई॒म् । जगोः । न । ह॒व्यः । स॒म् ।

अ॒स्मत् । आ । वो॒ह्नुः । न । र॒श्मी॑न् । स॒म् । अ॒यं॑स्तु । सा॒र॑रथिः ॥ ३ ॥

सर्वयसासमानवयस्कौ वयःशब्देनसामर्थ्यैलक्ष्यते समानसामर्थ्यौ तद्विद्वत्तदानीमेव यदाप्रवृद्धोभवति तदानीमेव समानमर्थं समानप्रयोजननिष्पत्तिं मिथः प्रत्येकंवितारित्रताभ्रशं तरन्तोहोवध्वर्यं वपुः अग्नेःशरीरं युयूपतः स्वस्वव्यापारेणमिश्रयितुमिच्छतः प्रैषानन्तरंयाज्यादिपाठोहोतुज्यापारः वपुःकारानंतरंहोमोःश्वर्योरितिविभागः अत्रेदमनुसंधेयं—सर्वयसासमानवयस्कौ मिथः प्रत्येकंसामानप्रयोजनं सुखमार्थिवितारित्रता विशेषतःतरितुमिच्छन्ती तरतेयंइत्सुगन्ताच्छतरिदाधर्षादौनिपात्यते द्विवचनस्याकारः जायापतोवद्वपुः तदेवपरस्परंशरीरं

युयुपतः मिश्रयितुमिच्छतः परस्परमालिङ्गतः तद्वदग्निंसाकं होत्रध्वर्युयुयुपतः आदींजनन्त-
रमेवहव्यः आहवनीयोऽग्निः सारथिः सरणशीलः सारथिवद्यज्ञात्मकस्यरथस्यनिर्वाहकोवा
सन् अस्मद् अस्माकंसंबन्धिनोरशमीन् रश्मिवदायतावृतधाराः आसर्वतः समयंस्त सम्प-
क्स्वीकरोति तत्रदृष्टान्तद्वयमुच्यते—भगोन सर्वैःसेवनीयआदित्यइव सयथा सर्वतः पूजा-
मादत्ते तद्वद् सारथिः रथस्ययन्ता वोढुर्वाहकस्याश्वादेः रश्मोज्ज प्रग्रहानिव तान्यथास्वीक-
रोति तद्वदयमग्निरपि हवींषिसमयंस्ता ३ ॥

अथचतुर्थी—

यमींद्वासर्वयसात्सपर्यतःसमानेयोनामिथुनासमोकसा ।
दिवाननक्तंपलितोयुवाजनिपुरुचरन्अजरोमानुपायुगा ॥ ४ ॥

यम् । ईम् । द्वा । सऽव्यसा । सपर्यतः । समाने । योना । मिथुना ।
समूहोऽसोकसा । दिवा । न । नक्तम् । पलितः । युवा । अजन् ।
पुरु । चरन् । अजरः । मानुपा । युगा ॥ ४ ॥

यंईएनमग्निं द्वा द्वौ सवयसा समानवयस्कौ समानसामर्थ्यौ वा समानेयोना योनी फ-
लस्योत्पत्तिस्थाने यज्ञे वर्तमानौ मिथुनादंशतीइव एककार्योद्युक्तौ समोकसा समाननिवासी
देवयजनस्थानौ ईदृशौ होत्रध्वर्यु सपर्यतः पूजयतः स्तुत्याहविःमदानेनचमीणयतः कदेत्याह—
दिवान अहनीव नक्तरावावपि सर्वदेत्यर्थः एवंपूज्यमानोऽग्निः पलितः पूर्वमंगारावस्थायांजी-
र्णोऽपि समिन्धनानन्तरं युवातरुणः तेजसासर्वस्य मिश्रयितावा अजनि जायते एवंजातोपं
मानुपा युगा मनोःसंबन्धीनियुगानि जायापतिरूपाणि होत्रध्वर्युर्रूपाणिवोद्दिश्य पुरुचरन्
बह्वाज्यादिकभक्षयन् अजरः अजीर्णः जरारहितोवर्तते ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

तमींहिन्वन्तिधीतयोदशविशोदिवंमर्तासुतयेहवामहे ।
धनोरधिप्रवतआसक्तंभवत्यामिद्वर्जाद्भिर्वपुनानवाधित ॥ ५ ॥

तम् । ईम् । हिन्वन्ति । धीतर्यः । दश । त्रिंशः । देवम् । मतीसः ।
 ऊतये । हवामहे । धनोः । अधि । प्रवतः । आ । सः । ऋण्वति ।
 अभिव्रजत्ऽभिः । वयुना । नवा । अधित ॥ ५ ॥

देवं द्योतमानं तमोमेनमग्निं दशधीतयः दशसंख्याकाअंगुलयः त्रिंशः विशः परस्परवि-
 म्लिष्टाः हिन्वन्ति प्रीणयन्तिमथनकाले तथा मतीसोमनुष्यावर्यं यजमानाः ऊतयेरक्ष-
 णाय हवामहे आह्वयामः कोऽस्यविशेषइतिउच्यते अयमग्निः धनोर्धनुषःसकाशात् प्र-
 वतः आ प्रकर्षेणगच्छतोवाणानिव तान्यथाशत्रोरुपरिमुंचति आइत्युपमार्थं तद्वत् सोऽग्निःध-
 नुःस्थानीयान्निजशरीरसकाशात् प्रवतः प्रकृष्टवेगवतोरश्मिन् ऋण्वति गमयति रिविर्गन्त्यर्थः
 अत्रान्तर्भावितण्यर्थोयं इदित्त्वानुम् छान्दसैरेकस्मसंप्रसारणं अधिशब्दोनर्थकोधात्वर्थमा-
 मात्रानुवादी किंच एवमवृद्धोऽग्निः अभिव्रजद्गिरनुष्ठानार्थं अभितःसंचरद्भिः ज्ञेयमर्थमभि-
 गच्छद्भिर्वा तदर्थेनवानवानि नूतनानि वयुना वयुनानि प्रज्ञानानि अनुष्ठानविषयाणि अधि-
 तधारयति ज्ञापयतीत्यर्थः यद्वा अधिव्रजद्भिः आभिमुख्येनगच्छद्भिः होत्रादिभिः क्रियमाणानि
 नवा नवानि वयुनानि प्रज्ञाविशिष्टानिस्तोत्रादीनि अधित धत्ते धाञ्छान्दसेलुडिस्थाध्वो-
 रिञ्चेतीत्वं उत्तरस्यसिचःकिञ्च ह्रस्वाद्गादिविसलोपः ॥ ५ ॥

अथपञ्ची-

त्वंह्यग्नेदिव्यस्यराजसित्वंपार्थिवस्यपशुपाइवत्मना ।

एनीतेतेबृहतीअग्निश्रियांहिरण्ययीवकर्त्रीवर्हिंशाशान्ते ॥ ६ ॥

त्वम् । हि । अग्ने । दिव्यस्य । राजसि । त्वम् । पार्थिवस्य । पशुपाःइव ।

त्मना । एनी इति । ते । एते इति । बृहती इति । अग्निऽश्रियां ।

हिरण्ययी इति । वकर्त्री इति । वर्हिः । आशाशान्ते इति ॥ ६ ॥

हेअग्ने त्वंदिव्यस्यदिविभ्रवस्य देवादीर्विद्युदात्मना वृष्ट्यादेवांराजसिईशिषे ऐश्वर्यनामेतत् त-
 थापार्थिवस्यपृथिवीसंबन्धिनः मनुष्यादेः राजसि ईश्वरोभवसि किमन्यतंत्रत्वेनेत्याह-त्मनाआ-
 त्मनैव स्वसापत्येनैव तत्रदृष्टान्तः-पशुपाइव पशुपालकोपथास्वसापत्येनैव पशूनांनिरोधनिर्गम-

नादिव्यापारेषु तमर्थो भवति तद्वत् एतदृष्टान्तेन अत्यन्तस्वातन्त्र्यमुक्तं भवति किंच यस्मादेवं तस्मात्ते
 त्ववर्हिर्पन्नं एवेमसिद्धेऽनी एतवर्णेऽशुभ्रे यावापृथिव्यौ आशाते अश्रुवातेव्यापृतः वर्णादनुदात्ता-
 दिविडोप तकारस्यनः कीदृश्यौते बृहती महत्प्यौ अतिविस्तृते अभिश्रियाप्रायैश्वर्ये अभितः सर्व-
 तोवा हिरण्ययी हितरमणीये वक्त्ररी अतिकुशलंशब्दयन्त्यौ वचेर्वनिपि वनोरेचेतिडोत्रिफौ छा-
 न्दसंकुत्वं वकि कौरिन्पेइत्यस्माच्छान्दसोनुमभावः ईदृश्यौ यावापृथिव्यौ चर्हिर्श्रुवाते ॥ ६ ॥

अथसममी-

अग्ने जुपस्व प्रतिहर्ष्य तद्द्वचो मन्द्रस्वर्धा वक्रतं जानुसुक्रतो ।
 यो विश्वतः प्रत्यङ्गसिदृशतोरुण्वः संदृष्टौ पितृमाँ ईव क्षयः ॥ ७ ॥ १३ ॥

अग्ने । जुपस्व । प्रति । हर्ष्य । तत् । वचः । मन्द्र । स्वर्धाऽवः ।
 क्रतंऽजात । सुक्रतो इति सुदक्रतो । यः । विश्वतः । प्रत्यङ्ग ।
 असि । दृशतः । रुण्वः । समदृष्टौ । पितृमानु ईव । क्षयः ॥ ७ ॥ १३ ॥

हेअग्ने जुपस्व सेवस्वहविः प्रीतो भववास्तुत्या किंच तत्तादृशंपियकरं वचः वाग्रूपं स्तोत्रं
 प्रतिहर्षयंतः कामयस्व हेमन्द्र मादनशीलं स्तुत्यवा हेस्वधावः हविलक्षणान्वनं हेक्रतजातयज्ञा-
 र्थमुत्पन्नं हेसुक्रतो शोभनकर्मवशोभनपद्मवा यईदृशस्त्वं विश्वतः सर्वस्य स्थावरजंगमस्य ज-
 गतः प्रत्यङ्गसि अभिमतः अनुकूलोसि नपराङ्मुख इत्यर्थः तथादर्शतः दर्शनीयः सर्वैः किंच संदृ-
 ष्टौ सम्यग्दर्शने रुण्वः रमणशीलः रमयितावाभवसि सर्वस्य यद्वा तव संदृष्टौ सत्यां सर्वो जनः क्षयो
 निवासवान् भवति तददृष्टान्तः—पितृमानुवतिमभूतान् स्वामी यथा सर्वैर्वैस्तव्योगन्तव्यश्च भ-
 वति तद्वत् ॥ ७ ॥

॥ इति द्वितीयस्य द्वितीये त्रयोदशो वर्गः ॥ १३ ॥

तंपृच्छतेतिर्षचर्षेर्षचमंसूक्तम् अत्रानुक्रमणिका—तंपृच्छतपंचांत्पात्रिद्विविति दीर्घतमाक-
 षिः पूर्वत्राग्नेर्षतुतदित्युक्तत्वादिदमप्याग्नेयं अन्त्यात्रिद्विष शिष्टासिद्धवन्तपरिभाषया जगत्यः पा-
 षरनुवाकाग्निवशात्तयोरस्य विनियोग उक्तः ।

तत्रप्रथमा—

तंपृच्छतासजगामासवेदसचिकित्वाँईयतेसान्वीयते ।

तस्मिन्सन्तिप्रशिपुस्तस्मिन्निष्टयःसवाजस्यशर्वसःशुष्मिणस्पतिः॥१॥

तम् । पृच्छत । सः । जगाम । सः । वेद । सः । चिकित्वान् । ईयते ।
सः । नु । ईयते । तस्मिन् । सन्ति । प्रशिपुः । तस्मिन् । इष्टयः । सः ।
वाजस्य । शर्वसः । शुष्मिणः । पतिः ॥ १ ॥

हेयजमानाः तमस्मिंपृच्छत यव स्वर्गादिविषयंपष्टव्यमस्ति तत्तस्यैवपष्टव्यमस्ति तस्यैव
पष्टव्यत्वेतिशयमाह—सजगामससर्ववगच्छति अतएवसवेदसचमष्टव्यंजानाति किमितरसाधार-
ण्येनेत्याह—सचिकित्वान् सएवचेतनावान् सप्रिशोपज्ञइत्यर्थः सएवईयते ज्ञेयसकाशंगच्छति
पुनर्गतिरेवविशेष्यते सः सोऽग्निरेव नु क्षिपंईयते यद्यजमानस्य ज्ञेयमस्ति तमर्थं ज्ञातुं शीघ्रमे-
वगच्छतीत्यर्थः यद्वा ज्ञानार्थंईयते सोच्यते तथा शीघ्रं अनुसेव्यते यस्मादयमुक्तरूपः तस्मात्तमेव
पृच्छतेत्यर्थः तत्रापेक्षिताः कामाः सन्तीत्याह तस्मिन्नग्नौ प्रशिपुः प्रशासनानि नियमनसाम-
र्थांसन्ति असाध्यंनियम्यापि साध्यितुंशक्तइत्यर्थः किंच तस्मिन्नेवाग्नौ इष्टयपष्टव्याभो-
गाः सर्वफलसाधकायागात्रा संति किंच सोऽग्निर्वाजस्य अन्नस्य शवसोचलस्यचपतिः पाटपि-
ता दावा किंच शुष्मिणोबलवतोराराजादेरपि पतिः स्वामी यस्मादयं महानुभावः तस्मात्तमेव पृ-
च्छापुरुषार्थंसाधयतेति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तमित्पृच्छन्तिनसिमोविपृच्छतिस्वेनेवधीरोमनसायदग्रभीत् ।
नमृष्यतेप्रथमंनार्पंवचोस्यक्रत्वासचतेअप्रदृषितः ॥ २ ॥

तम् । इत् । पृच्छन्ति । न । सिमः । वि । पृच्छति । स्वेनेव ।
धीरः । मनसा । यत् । अर्पंभीत् । न । मृष्यते । प्रथमम् । न ।
अर्पम् । वचः । अस्य । क्रत्वा । सचते । अप्रदृषितः ॥ २ ॥

पूर्वमधेग्निपृच्छतेत्युक्तं अत्रतुसो नुनयेनपृष्टव्यइत्याह—तमिव तमेवाग्निपृच्छन्ति सनुना-
न्यंपृच्छति प्रश्नतापयेऽपि सिमः सर्वजनोनविपृच्छति विपरीतंनपृच्छति पृष्टोऽपिधीरोधीमा-
नयं स्वेनेवमनसा इवशब्दएवार्थे स्वकीयपैवबुद्ध्याययत्कार्यं अग्रभीव वदामीत्यादत्ते तदे-
वपतिब्रूते ननुप्रभानुकूलं स्वतंत्रेश्वरइत्युक्तंभवति यद्वा प्रष्टाधीरोधीमानस्वेनेव स्वेनमनसावाचा
वाच्यंविचार्यं यदग्रभीव यद्वाक्यंवक्तव्यत्वेनस्वीकुर्यात् तदेवाग्निपृच्छति ननुबहुभाषतइत्य-
र्थः परवाक्यासहात्वमाह—अयमग्निः प्रथमंबचः स्ववाक्यात्पूर्वभाविवचनं नमृष्यतेनसहते तथा
अपरंबचः स्वोत्पन्नन्तरभाविप्रतिवचनं नमृष्यते यस्मादयमेवंविधः तस्मादमृषितः अमृषतः
यद्वा तेनशिक्षितः अनुदृण्डः सर्वोत्तोकः अस्यमहानुभावस्याग्नेः ऋत्वाऋतुनारक्षणादिकर्मणास-
हत्तचते संगच्छतेजीवतीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तमिद्गच्छन्ति जुह्वं १ स्तमर्वती विश्वान्येकः शृणवत् वचांसि मे ।
पुरुषैपस्तनुरिर्यज्ञसाधनोच्छिद्रोतिः शिशुरादत्तसंरभः ॥ ३ ॥

तम् । इत् । गच्छन्ति । जुह्वं । तम् । अर्वतीः । विश्वानि । एकः ।
शृणवत् । वचांसि । मे । पुरुषैपः । तनुरिः । यज्ञसाधनः ।
अच्छिद्रोतिः । शिशुः । आ । अदत्त । तम् । रभः ॥ ३ ॥

जुह्वः अस्मदीयाजुहूपभृदादयः तमिव तमेवोद्दिश्य आज्यपूर्णाः सत्योगच्छन्ति प्रीणयि-
तुं यद्वा ह्ययन्तइति जुह्वः आहुतयः सोमादिरूपाः अथवाजुह्वादिपुरिथवान्याग्यान्यपि आश्रया-
श्रयिणोरभेदेन जुह्वइत्युच्यन्ते मंचाः क्रोशन्तीतिवत् ताअपितमेवगच्छन्ति अस्पसर्वदेवतात्मक-
त्वात् अत्रैवैतरदेवतार्थमपि ह्ययमानंधेविभ्रायः किंच अर्वतीः प्राप्तिमत्यः स्तुतयः तमिव तमेवा-
ग्निगच्छन्ति सर्वदेवतात्मकत्वादेव सएवएकोयमग्निः विश्वानि मे मदीयानिवचांसि स्तोत्ररूपा-
णि शृणवत् शृणोति अग्नेः सर्वदेवतात्मकत्वं तैत्तिरीयाआहुः—तेदेवांविभ्यतोऽग्निभाविशन् त-
स्मादाहुरग्निःसर्वादेवतेति । तथात्रैवपरस्तादाग्रास्यते—त्वमग्नेवरुणोजायसेयत्वंमित्रंइत्यादिको-
ऽस्पविशेषइत्युच्यते पुरुषैपः बहुप्रेषभाक् यद्वा बहुप्रेषणः सर्वस्याज्ञापयितेत्यर्थः तनुरिः वारयि-

ता तरतेरन्तर्ण्यर्थादाद्यगमहनइतिकिन्प्रत्ययः बहुलंछन्दसीत्युत्वं यज्ञसाधनः यज्ञसाधकः अद्र्य-
धीनत्वाद्यज्ञस्य अच्छिद्रोतिः अविच्छिन्नरक्षणः शिशुः शिशुवत्प्रियकारी शोचयितावाशत्रूणां
एवंभूतोऽग्निः संरभः यज्ञादिसंरभवान् सन् आदत्तआदत्ते हविरादिकंस्वीकरोति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

उपस्थायं चरति यत्समारतसद्योजातस्तत्सारयुज्येभिः ।

अभिश्वान्तंमृशतेनान्द्येमुदेयर्दीगच्छन्त्युशतीरपिष्ठितम् ॥ ४ ॥

उप॒स्थायं॑ च॒रति॑ । यत् । स॒म्॒६ आ॒रत॑ । स॒द्यः । जा॒तः ।

त॒त्सा॒र । यु॒ज्येभिः॑ । अ॒भि । श्वा॒न्तम् । मृ॒शते॑ । ना॒न्द्ये । मु॒दे । यत् ।

ई॒म् । गच्छ॑न्ति । उ॒शतीः॑ । अ॒पि॒ष्ठि॒त्थित॑म् ॥ ४ ॥

यद्यदा अध्वर्युरुपस्थायं चरति उपस्थायोपस्थायानुतिष्ठति उत्पच्यनुकूलव्यापारं करोति
कदेत्याह यत्समारत समगच्छत मथनेनाविरभवत् समोगम्यृच्छीत्यर्तेरात्मनेपदम् सद्यस्तदानीमे-
वजातउत्पन्नः सन् युज्येभिर्षोकुंसंबद्धुंसमर्थैः फलैर्मिश्रयितुमर्हस्तेजोभिर्वायुक्तः सन् तत्सार
अरण्योर्गूढः सन् चचार यद्वा युज्येभिरश्वैः जातमात्रएव सर्वत्रसंचचार त्सरच्छद्यगतौ लि-
टिणलिरूपं एवंप्रवृद्धोयंश्वातंश्रान्तं शान्तंवायजमानं नान्द्येनन्दनीयेकर्मणिनिमित्तभूतेसति मु-
दे तस्यसंतोषामअभिमृशते अभिमर्शनं करोति फलप्रदानेनेतिभावः यथालोकेगुर्वादिः श्रान्तं
शिष्यादिकंसृष्टशति तद्वत् कदेतिचेत् उच्यते यद्यदाअपिष्ठितं व्याप्यवर्तमानं ईएनमग्निं उशतीः
कामयमानाः आज्यधाराः स्तुतयोवा गच्छन्ति प्रामुवन्ति तदाभिष्टशते ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

सईमृगोअप्योवनर्गुरुपत्वच्युपमस्यांनिधायि ।

व्यंब्रवीद्व्युनामर्त्येभ्योग्निर्विद्वाँकृतचिद्धिसत्यः ॥ ५ ॥ १४ ॥

सः । ई॒म् । मृ॒गः । अ॒प्यः । व॒नर्गुः॑ । उ॒पं । त्व॒चि । उ॒प॒६ म॒स्यां ।

नि । धा॒यि । वि । अ॒ब्र॒वीत् । व॒युना॑ । म॒र्त्येभ्यः॑ । अ॒ग्निः । वि॒द्वा॒न् ।

ऋ॒त॒६ चि॒त् । हि । स॒त्यः ॥ ५ ॥ १४ ॥

सईसएवाग्निः उपमस्यां उपमायां उपमास्पदायांत्वचि ओषध्यादिभिराच्छादितायां
 वेदां उपनिधायि उपस्थाप्यते उत्तरत्रोपभोगाय कोटशः सष्टमोमार्जयिता अन्वेपणशीलोवा
 ष्टमोमार्ष्टर्मतिकर्मणइतियास्कः । अप्यः आप्योगन्तव्यः अपः कर्मतत्रसाधुर्वा वनर्गुः वनगामी
 ऋच्छतेर्गमेश्चेदंरूपं यद्वा गमेरेव उपपदस्यरुडागमश्छान्दसः एवंभूतोऽग्निर्मर्त्येभ्योमरणधर्म-
 ष्योयजमानादिरूपेभ्योवयुना वयुनानि प्रज्ञानानिअनुष्ठेयज्ञानानिव्यन्नवीद विशेषेणन्नवी-
 दि उपदिशति वयुनमितिप्रज्ञानाम वयुनमभिरव्येतितन्नामसुपाठात् ईदृक्सामर्थ्यमस्तीतिद-
 शंयति अयमग्निर्विद्वान्सर्वज्ञः ऋतचिद यज्ञस्योदकस्यवाचेतिताज्ञाता सत्यः सक्रियमाणं क-
 र्म तत्रसाधुः सत्युभवोवा सत्फलं तदर्हतीतिवासम्यक्फलप्रदइत्यर्थः यस्मादयमुक्तसामर्थ्यो-
 पेतः तस्मात्प्रज्ञोपदेशोयुक्तः हिशब्दःप्रसिद्धौ ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यद्वितीयेचतुर्दशोवर्गः॥ १४ ॥

त्रिमूर्धानमितिर्षचर्चषष्ठंसूक्तं दैर्घतमसंआग्नेयं पूर्वत्राग्नेयंतुवदित्युक्तत्वात् त्रिमूर्धानमि-
 त्यनुक्रमणिका प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोः त्रैष्टुभेछन्दसिइदमादिसूक्तत्रयस्यविनियोगः
 अथैतस्यादितिरण्डेसूत्रितम्—त्रिमूर्धानमितित्रीणीति ।

तत्रप्रथमा—

त्रिमूर्धानंसप्तशंसिमृगणीपेनूनमग्निपित्रोरूपस्थे ।

निपत्तमस्यचरतोध्रुवस्यविश्वादिवोरोचुनापंप्रिवांसम् ॥ १ ॥

त्रिष्टमूर्धानम् । सप्तशंसिमम् । गृणीपे । अनूनम् । अग्निम् । पित्रोः ।

उपस्थे । निष्टत्तम् । अस्थ । चरतः । ध्रुवस्य । विश्वा । दिवः ।

रोचना । आपंप्रिष्टवांसम् ॥ १ ॥

अनयाग्निर्व्यज्ञरूपेणस्तूयते त्रिमूर्धानं सवनत्रयरूपमूर्धत्रयोपेतं द्वित्रिभ्यांपादन्मूर्धसुच-
 हुमीहावित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् किंच सप्तशंसिं नियामकसप्तच्छन्दोयुक्तंअनूनं अविकलं सं-
 पूर्णफलं अग्निं अग्निसाध्यं अन्ननादिगुणयुक्तंवा पित्रोरूपस्थे यावापृथिव्योरुत्तमे निषत्तं निषण्णं

नूषानावा येवाभनूचानास्तेवाकवयइतिश्रुतेः । किंच नानाहृदाबहुप्रकारयाबुद्ध्या रक्षमाणाः
 धारयमाणाः किंचैवंरूपास्ते सिंधुस्यंदमानं यज्ञद्वाराफलानिस्रवंतमग्निं सिपासन्तःसंभ्रुकुमिच्छ-
 न्तः सनितेःसनि सनीवंतर्धेतिविकल्पनादिदृग्भावः जनसनस्वनामित्यात्वं पर्यपश्यन्त परितः प-
 श्यन्ति शुश्रूषन्त इत्यर्थः किंच सूर्यः सर्वस्यप्रसवितायमग्निः एभ्यः एवंकुर्वद्भ्योनृभ्यःनेतृभ्यः
 आविरभवत् तेषाननुग्रहेणप्रत्यक्षोभवत् नूनित्यत्रविभक्तिव्यत्ययः नृन्प्राणिनोऽनुग्रहीतुमिति
 वायोग्यम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

द्विदृक्षेण्यःपरिकाष्ठासुजेन्यईळैन्योमहोअर्भायजीवसे ।

पुरुत्रायद्रमंवत्सूरैर्हभ्योगर्भेभ्योमघवाविश्वदर्शतः ॥ ५ ॥ १५ ॥

द्विदृक्षेण्यः । परि । काष्ठासु । जेन्यः । ईळैन्यः । महः । अर्भाय ।
 जीवसे । पुरुत्रा । यत् । अमंवत् । सः । अहं । एभ्यः । गर्भेभ्यः ।
 मघवा । विश्वदर्शतः ॥ ५ ॥ १५ ॥

अयमग्निः काष्ठासुपरस्परंव्यावर्तमानासुदशदिक्षुदृक्षेण्यः अनुग्रहदृष्ट्यादर्शनयुक्तो-
 भवति यद्वा द्रष्टुमेष्टव्यः दर्शनेच्छाविषयभूतः दृशेःसन्नन्तात्कृत्यार्थेतवैकेकेन्येतिकेन्यप्रत्ययः
 अतएवजेन्यः सर्वत्रमाद्गुर्भवनशीलोभवतिजयशीलोवा किंच प्रदानसमयेईळैन्यः स्तुत्योभवति
 किमर्थमेवंमहोमहतोदेवादेःअर्भायअर्भकस्याल्पस्य यजमानादेर्वाजीवसेजीवनाय हविर्वहनेनप-
 धनप्रदानेनेतिविवेकः तत्रोपपत्तिमाह—यदह यस्मात्तत्सु पुरुत्रा बहुषु देशेषु देवमनुष्येत्यादिना
 ज्ञापत्ययः मघवा हविर्लक्षणाञ्जवान् विश्वदर्शतः सर्वद्रष्टव्यविषयवानयमग्निः एभ्योगर्भेभ्यः ष-
 ष्ठ्यर्थेचतुर्थी एषामृत्विजांगर्भवच्छिशुवदत्यन्तरक्षणीयानांसूरभवत् प्रसविता उत्पादयिताभव-
 द्भवति वस्मानानाहृदारक्षमाणाःकवयः पदंनयन्तीतिपूर्वत्रसंबन्धः ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यद्वितीयपंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

कथावइतिपंचचैसप्तमंस्कंदैर्धतमसामेयवैष्टुभं कथेत्यनुक्रमणिका प्रातरनुवाकाश्विनश-
 ष्योरस्यस्कस्यविनियोगः त्रिमुर्धानमितित्रीणीत्यनेनोक्तः ।

तत्रमर्थमा—

कथातेअग्नेशुचयन्तआयोर्ददाशुर्वाजेभिराशुपाणाः ।
 उभेयत्तोकेतनयेदधानाऋतस्यसामन्त्रणयन्तदेवाः ॥ १ ॥
 कथा । ते । अग्ने । शुचयन्तः । आयोः । ददाशुः । वाजेभिः ।
 आशुपाणाः । उभे इति । यत् । तोके इति । तनये । दधानाः ।
 ऋतस्य । सामन् । ऋणयन्त । देवाः ॥ १ ॥

हेअग्ने तेतवसंबन्धिनोरश्मयः शुचयन्तः दीर्घिसर्वत्रचक्षाणाः प्रकटयन्तः आशुपाणाः आ-
 शुशीर्षसंभकारः आशुसंभकारोवाप्यादेरपिशुशीर्षसंभकारइत्यर्थः यद्वा समन्ताच्छोषयितारः
 यद्वा सर्वव्यापुवन्तः अश्रोतेर्लिटःकानच् व्यत्ययेनोप्रत्ययः सिञ्चेतिद्विविकरणता आङ्-
 पूर्वादन्तर्भावितण्यथाच्छुपेःशानचिं छान्दसःशापोलुक् आशुशब्दात्सानीतेःकर्मण्यण् ईदृशा-
 रश्मयोवाजेभिरनैःसहितं आयोः आयुः आयुष्यं कर्मणिपठौ कथाकेनोपायेनददाशुः ददति
 दाशुदाने छान्दसोर्लिट् तमुपायमगृह्णाणेत्यर्थः रश्मीनांवरप्रदानंक्रुवद्दृष्टमितिचेत् उच्यते यद्यस्मात्
 उभेउकेअन्नायुषीतोकेपुत्रे तनये अनवच्छेदेनकुर्वन्त्यविस्तारके यद्वा तोकेपुत्रेतनयेतत्पुत्रादीषु
 दधानाः धारयन्तोदेवाः व्यवहर्तारोयजमानाः ऋतस्ययज्ञस्यसंबन्धिनिसामन्तान्निरयन्तरादौ
 रणयन्त रमन्ते रमयन्ति शब्दयन्त्येववा यस्मादन्नायुःपुत्रादिसहिताः सोभेनेष्टासाग्निरमन्ते
 तस्याश्मयोददतीत्यवगम्यतइत्यर्थः तादृशान्वदीर्घांवरमीन्नामप्यनुगृह्णाणेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

बोधमिअस्यवचसोयविष्टुमंहिष्ठस्यप्रभृतस्यस्वधावः ।
 पीर्यन्तित्वोअनुत्वोगृणातिवन्दारुंस्तेतन्व्वन्देअग्ने ॥ २
 बोधं । मे । अस्य । वचसः । यविष्टु । मंहिष्ठस्य । प्रभृतस्य ।
 स्वधाऽवः । पीर्यन्ति । त्वः । अनु । त्वः । गृणाति । वन्दारुः ।
 ते । तन्व्वम् । वन्दे । अग्ने ॥ २ ॥

हेयविष्ठ युवतम हेस्वधावः हविलक्षणात्नेन तद्वचने मेमदीयस्यमंहिष्ठस्यअतिशयेनपूज-
 नीयस्य प्रभृतस्य प्रकर्षणसंपादितस्पास्येदानींक्रियमाणस्यवचसः स्तुतिरूपस्ववचनस्य कर्म-

मध्येवर्तमानमित्यर्थः भूमिस्थद्रव्येणद्युलोकस्थदेवताभिश्चसाध्यत्वादितियावत् किञ्च ध्रुवस्य निश्चलस्यचरतः हविर्भक्षयतोऽस्याग्नेः संबन्धिनं यज्ञं दिवः द्युलोकादागतानि विश्वानि रोचनानि देवविमानानि आपमिवांसं सर्वतः पूरयितारं गृणीषे गृणीहि स्तुहि यद्वा अयमग्निरेवोच्यते त्रिमूर्धानं मूर्धवदन्नक्षित्यन्तरिक्षद्युलोकारूपस्थानत्रयोपेतं लोकत्रयव्याप्तमित्यर्थः गार्हपत्यादिस्थानत्रयवर्तिनं वा सप्तर्षिं सप्तज्वालं अनूनं अन्यूनं पित्रोर्घाव्यापृथिव्योरुपस्थेज्जसं गे निपत्तं नसत्तनिपत्तेतिनिपातनान्निष्ठानत्वाभावः निपण्णं आपमिवांसं सर्वतः पूरयन्तं कामानां उक्तलक्षणविशिष्टमग्निं गृणीषे गृणीहि स्तुहि किञ्च चरतः सर्वत्रज्वालाभिर्गच्छतः ध्रुवस्य धृतत्वाद्विचलितस्य दिवोद्योतमानस्यास्याग्नेर्विश्वात्सर्वाणि रोचनारोचमानानितेजांसि सर्वत्र व्यामुवन्तीतिशेषः ईदृशमग्निंस्तुहीत्यन्तरात्मनः प्रैषः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

उक्षा म॒हान् अ॒भिर्ववक्षे॑ ए॒ने अ॒जरं स्त॒स्थावित॑ ऊ॒तिः ऋ॒ष्वः ।

उ॒र्व्याः प॒दो नि॒दधा॑ति॒ सानौ॑ रि॒हन्त्यु॒धो अ॒रुपा॑सो॒ अस्य ॥ २ ॥

उक्षा । महान् । अभि । ववक्षे । एने इति । अजरः । तस्थौ ।

इतः ऊतिः । ऋष्वः । उर्व्याः । पदः । नि । दधाति । सानौ । रिहन्ति ।

ऊधः । अरुपासः । अस्य ॥ २ ॥

उक्षासेका फलप्रदइत्यर्थः अतएव महान् महिम्ना स्वरूपेण उद्धृतवृषभसदृशोयमग्निः एनेयावापृथिव्यौ अभिअभिक्रम्यव्याप्यववक्षे वहति व्याप्नोतीत्यर्थः वहतेर्लेटिछान्दसः शपः श्लुः लोपस्त्वआत्मनेपदेष्वितितलोपः सिद्धहुलमितिसिप् वृष्ट्यादिप्रदानेन हविर्वहनेनचलोकद्वयवासिनेदेवान्मनुष्यांश्चरक्षतीत्यर्थः किंचायं अजरः जरारहितः ऋष्वः महान् पूज्यः महन्नापैतत् ऋष्वः उक्षइतितन्नामसुपाठात् तथाइतऊतिः मातरक्षणः सन् तस्थौ स्थितः वर्तते यद्वा उक्तगुणोयं इतऊतिः इतएवगमनवान् अस्पदेवयजनाभिमुखगमनवान्तस्थौ वर्तते तदनन्तरं उर्व्याः विस्तृतायाः भूम्याः सानौसमुच्छ्रितेप्रदेशे वेदिलक्षणे पदोनिदधाति पदानि स्थापयति करोति किंघास्याग्नेः अरुपासः अरुपाआरोचनाज्वालाः ऊधः स्थानीयमन्तरिक्षं रिहन्ति लिहन्ति यद्वा अस्पोधः ऊधः स्थानीयं यज्ञं अरुपासः आरोचनाः ब्रह्मवर्चसेनयजमानाः रिहन्ति अभिमत्स्वर्गादीनिलिहन्ति ॥ २ ॥

अथदृतीया-

समानेवत्समभिसंचरन्तीविष्वग्धेनूविचरतःसुमेके ।
अनपवृज्याँअध्वनोमिमानेविश्वान्केताँअधिमहोदधाने ॥ ३ ॥

समानम् । वत्सम् । अग्नि । सञ्चरन्ती इति समश्चरन्ती । विष्वक् ।
धेनू इति । वि । चरतः । सुमेके इति सु३मेके । अनपवृज्यान् ।
अध्वनः । मिमाने इति । विश्वान् । केतान् । अधि । महः ।
दधाने इति ॥ ३ ॥

समानेवत्समवत्सं वत्सस्थानीयं पुत्रवद्धर्षहेतुमग्निमग्नि अभिमुखंसंचरन्ती संचरन्ती
धेनू अग्निहितकरणेनमोणयिष्यौ पत्नीयजमानलक्षणेधेनू विष्वग्विचरतः संचरतः स्तनपा-
नादिसदृशेन्यनप्रक्षेपसंमार्जनादिनासम्पक् वर्धपतइत्यर्थः कीदृशयौते सुमेकेशोभनकर्माणौशोभ-
नमेहनेवापरिचरणकुशलेइत्यर्थः किंच अनपवृज्यान् अपवर्जनीयरहितान् नअवृज्यामित्युत्तर-
दानोदात्तत्वम् अध्वनः मार्गान् अग्नेःप्रान्तप्रदेशान् केशायमेध्यरहितान् मिमाने संपादयिष्यौ
किंच विश्वान्केतान् सर्वाणिप्रज्ञानानि प्रवर्धनविषयाणि महोमहान्ति अधिअधिकंदधानेधार-
यन्त्यौ ईदृश्यावध्वर्युपजमानरूपे जायापतिरूपेवाधेनू विष्वग्विचरतः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

धीरांसःपदंक्वयोन्नयन्तिनानाँहृदारक्षमाणाअजुर्षम् ।
सिपांसन्तःपर्यपश्यन्तुसिन्धुमाविरँभ्योअसवत्सूर्योँनू ॥ ४ ॥

धीरांसः । पदम् । क्वयः । नयन्ति । नानाँ । हृदा । रक्षमाणाः ।
अजुर्षम् । सिपांसन्तः । पारँ । अपश्यन्तु । सिन्धुम् । आविः ।
एभ्युः । अजधत् । सूर्यः । नू ॥ ४ ॥

धीरासोधीराः धीमन्तः प्रयोगज्ञाः अध्वर्यादयः अजुर्व अजर्यँ अजीर्णं एनमग्निं पदं
स्थानवेदितक्षणंनयन्तिमापयन्ति मथनदेशाद्वाहंपत्वाद्वा अथवा वक्ष्यमाणत्सुत्रायजमानाद-
यः पदंआस्पदं सर्वकामानामास्वदमेनंगमयन्ति कीदृशाः ते क्वयः क्रान्तदर्शिनोमेधाविनः अ-

नूतानावा येवाअनूतानास्तेवाकवयश्चित्श्रुतेः । किंच नानाहदावहुमकारयानुच्वा रक्षमाणाः
 भारयमाणाः किंचैवंरुपास्ते सिंधुत्पंदमानं यज्ञद्वाराफलानिभवंतमग्निं सिपासन्तःसंभक्तुमिच्छ-
 न्तः सन्तितेःसनि सनीवंतर्धेतिविकल्पनादिदृढभावः जनसनाखनामित्यात्वं पर्यपश्यन्त परितः प-
 श्यन्ति शुश्रूषन्त इत्यर्थः किंच सूर्यः सर्वस्यमसवितायमग्निः एभ्यः एवंकुर्वन्नोनुजृष्यःनेतृभ्यः
 आविर्भवत् तेषाननुमहेणप्रत्यशोभवत् नृनित्यत्रविभक्तिव्यत्ययः नृन्प्राणिनोऽनुमहीतुमिति
 वायोभ्यम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

द्विदृक्षेण्यःपरिकाष्ठासुजेन्यंईलेन्योमहोअर्भायजीवसे ।

पुरुत्रायदमंवत्सूरैर्हैभ्योगर्भेभ्योमघवाविश्वदर्शतः ॥ ५ ॥ १५ ॥

द्विदृक्षेण्यः । परि । काष्ठासु । जेन्यः । ईलेन्यः । महः । अर्भाय ।
 जीवसे । पुरुत्रा । यत् । अमंवत् । सूः । अह । एभ्यः । गर्भेभ्यः ।
 मघवा । विश्वदर्शतः ॥ ५ ॥ १५ ॥

अयमग्निः काष्ठासुपरस्परव्यावर्तमानासुदशदिसुद्विदृक्षेण्यः अनुमहदृष्ट्यादर्शानयुको-
 भवति यदा द्रष्टुमेष्टव्यः दर्शनेच्छाविषयभूतः दृशेःसन्नन्तात्कृत्यार्थेत्वैकेकेन्येतिकेन्यप्रत्ययः
 अतएवजेन्यः सर्ववमादुर्भवनशीलोभवतिजपरीलोवा किंच प्रदानसमयेईलेन्यः स्तुत्योभवति
 किमर्थमेवंमहोमहतोदेवादेःअर्भायअर्भकस्याल्पस्य यजमानादेर्वाजीवसेजीवनाप हविर्वहनेनम-
 धनप्रदानेनेतिविवेकः तत्रोपपत्तिमाह—यदह यस्मात्सलु पुरुवा बहुषु देशेषु देवमनुष्येत्यादिना
 श्राप्त्ययः मघवा हविलक्षणात्त्वान्विश्वदर्शतः सर्वदृष्टव्यविषयवानयमग्निः एभ्योगर्भेभ्यः ष-
 ट्चर्थेचतुर्थी एषाष्टविजागर्भवच्छि सुवदत्यन्तरक्षणोयानांस्त्रभवत् प्रसविता उत्पादयिताभव-
 दभवति तस्मान्नानाहदारक्षमाणाःकवयः पदंनयन्तीतिपूर्वत्रसंबन्धः ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यद्वितीयेपंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

कथातइतिपंचमसप्तमंसूक्तैर्दधतमसमाग्नेयंवेष्टुभं कथेत्यनुक्रमणिका प्रातरनुवाकाश्विनश-
 ष्वयोरस्यसूक्तस्यविनियोगः विमूर्धानमितित्रीणीत्यनेनोक्तः ।

तत्रप्रथमा—

कृथातेअग्नेशुचयन्तआयोर्ददाशुर्वाजेभिराशुषाणाः ।

उभेयत्तोकेतर्नयेदधानाऋतस्यसामन्वण्यन्तदेवाः ॥ १ ॥

कृथा । ते । अग्ने । शुचयन्तः । आयोः । ददाशुः । वाजैजिः ।

आशुषाणाः । उभे इति । यत् । तोके इति । तनये । दधानाः ।

ऋतस्य । सामन् । रण्यन्त । देवाः ॥ १ ॥

हेअग्ने तेतवसंबन्धिनोरश्मयः शुचयन्तः दीर्घिसर्ववचक्षाणाः प्रकटयन्तः आशुषाणाः आशुशीर्षसंभकारः आशुसंभकारोवाय्वादेरपिशिर्षसंभकारइत्यर्थः यद्वा समन्ताच्छोषयित्वाः यद्वा सर्वव्यापुवन्तः अश्रोतेर्लिटःकानच् व्यत्ययेनोपत्ययः सिञ्चेतिद्विविकरणता आङ्पूर्वाद्दन्तर्भावितण्यर्थाच्छ्रुपेःशानचि छान्दसःशपोलक् आशुशब्दात्तनोवेःकर्मण्यण् ईदशाश्मयोवाजेभिरनैःसहितं आयोः आयुः आयुष्यं कर्मणिपठौ कथाकेनोपायेनददाशुः ददति ददाशुदाने छान्त्सोर्लिट् तमुपायमगृह्णाणेत्यर्थः रश्मीनांवरमदानंकुत्रदृष्टमितिचेत् उच्यते यद्यस्मात् उभेउक्तेअन्नायुर्षीवोकेषुत्रे तनये अनवच्छेदेनकुर्तुवस्यविस्तारके यद्वा तोकेषुत्रेतनयेतत्पुत्रादीषु दधानाः धारयन्तोदेवाः व्यवहर्तारोयजमानाः ऋतस्ययज्ञस्यसंबन्धिनिसामन्वसाभिरयन्तरादौ रण्यन्त रमन्ते रमयन्ति शब्दयन्येववा यस्मादन्नायुःपुत्रादिसहिताः सोमैनेष्टुसाभिरयन्ते तस्माद्दशम्योददतीत्यवगम्यतइत्यर्थः तादृशान्त्वदीयान्रश्मीन्नामप्यनुगृह्णाणेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

बोधामेअस्यवचंसोयविष्टमंहिष्ठस्यप्रभृतस्यस्वधावः ।

पीथतित्वोअनुत्वोगृणानिबन्दारुंस्तेतन्व्वन्देअग्ने ॥ २ ॥

बोधं । मे । अस्य । वचंसः । यविष्ट । मंहिष्ठस्य । प्रभृतस्य ।

स्वधावः । पीथति । त्वः । अनु । त्वः । गृणाति । बन्दारुः ।

ते । तन्वम् । वन्दे । अग्ने ॥ २ ॥

हेयविष्ठ युवतम हेस्वधावः हवित्संक्षपानेन तद्वज्रमे मेमदीयस्यमंहिष्ठस्य अतिशयेनपूजनीयस्य प्रभृतस्य प्रकर्षेणसंपादितस्यास्येदानींक्रियमाणस्यवचंसः स्तुतिरूपस्यवचनस्य कर्म-

णिपथी उक्तलक्षणवचः बोधबुध्यस्व स्तुतोभवेत्यर्थः हेअग्ने लोके त्वः अत्रपास्कः—त्वोनेर्मदत्य-
र्धस्येत्युक्त्वैतदेवोदाजहार । एकोजनः पीयति वधकर्मैतत् हिनस्ति यज्ञादिनानपूजयतीत्यर्थः
त्वः एकः अनुगृणाति अनुकूलं उच्चारयति तपोर्मध्ये हेअग्ने वंदारुर्वन्दनशीलोहं तेतवतन्वं तनुंतव-
मूर्तिं वन्देरतौमि ॥ २ ॥

अथतृतीया—

येपायवोमामतेयन्तेअग्नेपश्यन्तोअन्धंदुरितादरक्षन् ।
ररक्षतान्सुक्रतोविश्ववेदादिप्सन्तइद्रिपवोनाहदेभुः ॥ ३ ॥

ये । पायवः । मामतेयम् । ते । अग्ने । पश्यन्तः । अन्धम् ।
दुःइहतात् । अरक्षन् । ररक्ष । तान् । सुदुःकृतः । विश्ववेदाः ।
दिप्सन्तः । इत् । रिपवः । न । अहं । देभुः ॥ ३ ॥

अत्रेतिहासमाचक्षते—उच्यते बृहस्पतिनामानौद्वावृषीआस्तां तत्रोच्यस्यममतानामभा-
यांसाचगर्भिणी तांबृहस्पतिगृहीत्वारमयत् शुक्रनिर्गमनावसरेपाग्नेगर्भरथैरेतः प्रावादीव हेपुने
रेतोमात्याक्षीः पूर्वमहंवसामि रेतःसंकरंमाकार्थीरिति एवमुक्तोबृहस्पतिर्बलात्प्रतिरुद्धरेतरकः
सनशाशाप हेगर्भं त्वंयतोरेतोनिरोधमकरोः अतस्त्वंदीर्घतमःप्रामुहि जात्यन्धोभवेति
एवंशातोममतायां दीर्घतमा अजायत सचोत्पन्नः तमोव्यथयाअग्निमस्तौपीव सचस्तुत्यापीतः
आन्ध्यं पर्यहरदिति तदिदमत्रोच्यते—हेअग्ने तेतवसंबन्धिनोयेपायवः प्रसिद्धाः पालयितारो-
रश्मयः मामतेयंममतायाःपुत्रं दीर्घतमसं अन्धंपश्यन्तः अन्धोऽयं अतोऽस्माभीरक्षणी-
यइत्यवगच्छतः दुरितात् दुष्टंमासात् दुःखात् अरक्षन् तानसुक्रतः सुखकर्तृन्विश्ववेदाः विश्व-
मज्ञः ररक्षरक्षति अस्मत्पालनायेतिभावः तैरस्मान्पिरक्षिष्यतीत्यर्थः एवंपरक्षितानस्मान्दिप्सन्तो-
दंभितुमिच्छन्तोरिपवः कामादयोनाहदेभुः अहेतिविनियहार्थीयः नखलुदंभितुंशक्नुवन्ति दंभु
दंभे श्रंथिग्रंथिदंभिसंजीनामितिवक्त्रव्यमितिलिटः किच्वादनिदितामितिनलोपः तस्यासिद्धत्वा-
देत्वास्यासलोपयोरमाप्तौदंभेत्थेतिवक्त्रव्यमितितौविधीयेते यद्वा सूक्तद्रष्टादीर्घतमाः स्वयमेवा-
त्मानंपरोक्षतयाम्बवीति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

योनोअग्नेअररिवाँअघायुररातीवामर्चयतिद्वयेन ।
मत्रोगुरुःपुनरस्तुसोअस्माअनुमृक्षीष्टतन्वन्दुरुक्तैः ॥ ४ ॥

यः । नः । अग्ने । अररिइवान् । अघइयुः । अरातिइवा ।
मर्चयति । द्वयेन । मत्रः । गुरुः । पुनः । अस्तु । सः । अस्मै ।
अनु । मृक्षीष्ट । तन्वम् । दुःइउक्तैः ॥ ४ ॥

हेअग्ने नोऽस्मान् युष्मद्रक्षितान्यःअघायुःमारणादिरूपपापेच्छावान् अररिः अदाता अ-
स्मदानप्रतिबन्धकइत्यर्थः रातेऽछान्दसस्यलिटःऋसुः अरातीवास्वयमदानवान् छन्दसिवनिष्
तदिच्छतीतिमत्वर्थीयोवनिष् शत्रुत्वमाचरन्त्यः शत्रुःद्वयेनमानसवाचिकभेदेन द्विविधेन नददामी-
विमानसोमघ्नः निन्दाघारोपेणदाननिवारणवाचिकोमघ्नः यद्वा मायाहेतुकेन विरुद्धरूपेणद्विवि-
धेनमघ्णेणयोविरुद्धमाचरति तन्नसंकीर्तयति यच्चमियंनूतेतन्नकरोति अन्यद्वदतीत्येवंमंत्रस्वरूप-
द्वैविध्यम् पूर्वमानसवाचिकभेदेन इदानींवाचिककायिकभेदेनेतिविवेकः ईदृशेनमघ्णेणयः शत्रु-
मर्चयति भर्त्सयति विधेयीकरोतिवास्मान्समं वैकदेशोमानसरूपः अस्मैपुनर्गुरुस्तु षष्ठ्यर्थे
चतुर्थी प्रयोक्तुरेवपुनर्गरितास्तु तथादुरुक्तैर्दुर्वाक्यैः निन्दारूपैर्वाचिकैः तन्वं स्वकीयां तनुंअनुष्ट-
क्षीष्ट अनुमाष्टुं अनुक्रमेणलुपंतु यद्वा सद्विधोमघ्नः अस्मैप्रयोक्तुरेवगुरुर्गरितास्तु अन्यान्यप्य-
स्मन्यक्कारायप्रयुक्तानिनिष्ठुरभाषणानिसन्ति तैर्दुरुक्तैः सोराविःतनुमेवावलुपंतु स्वात्मानमेवा-
वृत्त्यदहत्वित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

उतवायःसहस्यप्रविद्वान्मर्तोमर्तमर्चयतिद्वयेन ।
अतःपाहिस्तवमानस्तुवन्तमग्नेमार्किर्नोदुगितायधायीः॥५॥१६॥

उत । वा । यः । सहस्य । प्रइविद्वान् । मर्तः । मर्तम् । मर्चयति ।
द्वयेन । अतः । पाहि । सवमान् । स्तुवन्तम् । अग्ने । मार्किः ।
नः । दुःइदुताय । धायीः ॥ ५ ॥ १६ ॥

पूर्वमद्येद्विधिकुटिलमधेणकर्तातन्मध्रणंमाभोत् मास्थानित्युक्तम् अत्रतुतन्मध्रेणास्थानाही-
त्यग्निःप्राथर्यते उतवा हेसहस्य सहइदिवलनाम तत्रभवाग्ने योमर्तोभरणधर्माभनुष्यः प्रविद्वा-
न्यायामधेणप्रकर्षेणजानन् द्वयेनपूर्वोक्तीत्याद्विधिमध्रेणमर्तं मनुष्यं मर्चयति विधेयीकरोति
भर्त्सयतिवा भतस्तादृशाद्भर्त्सनात्तर्तुःसकाशाद्वा हे स्तवमान स्तूयमानाग्ने स्तुवन्तं स्तुतिं
कुर्वन्तं मांपाहिरक्ष किंच नोऽस्मान्दुरिताय तत्कृतायदुर्मध्रणप्रयुक्तदुःखाय समर्थं माकिर्धापीः
मास्थापय दुरितभाजनंमाकार्पीरित्यर्थः धिधारणे व्यत्ययेनेदं सिचिवृद्धिः नमाङ्चोगइत्यदभा-
वः ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यद्वितीयेषोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

मधीद्यदितिपंचमष्टमं सूक्तम् दैर्घ्यतमसंवेष्टुभमाग्नेयं मधीद्यदित्यनुक्रमणिका सूक्तत्र-
यमध्यस्यद्वितीयत्वेनपूर्वविनियोगउक्तः ।

तत्रप्रथमा—

मधीद्यदींविष्टोमांतुरिश्वाहोतारंविश्वाप्सुंविश्वदेव्यम् ।

नियंद्धुर्मनुष्यांसुविक्षुस्वर्णंचित्रं वपुषेविभावंम् ॥ १ ॥

मधीत् । यत् । ईम् । विष्टः । मातुरिश्वा । होतारम् ।

विश्वःर्षप्सुम् । विश्वःदेव्यम् । नि । यम् । द्धुः । मनुष्यांसु ।

विक्षु । स्वर्णः । न । चित्रम् । वपुषे । विभावंम् ॥ १ ॥

होतारं देवानामाह्वातारं विश्वाप्सुं अप्स्वितिरूपनाम नानारूपं पार्थिवैद्युतजाठरा-
दिभेदेनआहवनीयादिभेदेनवा यद्वा कालीकरात्यादिरूपेण ज्वालानावैरूप्याद्विश्वरूपत्वं
विश्वदेव्यं सर्वदेवयोग्यक्रियासार्धं यदीयमेनमग्निं मातरिश्वा वृष्ट्यादिनिर्मात्रन्तरिक्षश्व-
सनोवायुः विष्टः काष्ठेष्वन्तःप्रविष्टःसन् मधीत् अमन्नात्प्रवर्धयदित्यर्थः मधेविलोडने ह्यन्त-
क्षणेतिवृद्धिप्रतिषेधः पुनः सएवविशेष्यते यमग्निं मनुष्यांसु मत्वाकर्मकुर्वतीषु विक्षु ऋत्विग्मूषा-
सुप्रजासु पूर्वं वपुषे यज्ञसिद्धये निदधुर्धारयन्ति यजमानाः मनुष्यशब्दोन्निरुक्तेबहुधानिरु-
क्तः—मनुष्याःकस्मान्मत्वाकर्माणिस्तीव्यन्तिमनस्यमानेनसृष्टामनोरपत्यंमनुषोवेति । यद्वा पूर्वं

देवाः मनुष्यास्तु मनोरपत्यभूतास्तु विश्वे प्रजासुमाणिषु षणुषे स्वरूपाययागादिस्वरूपप्रकाशाय शरीरधारणायवा जाठराग्निरूपेण निदधुः स्थापितवन्तः तत्रदृष्टान्तः—स्वःन स्वरणंस्वीरणंवाआ-
दित्यमिव चित्रं चायनीयं विभावं विविधप्रकाशवन्तं यथाप्रकाशादिसाधनायधारयन्ति तद्व-
द स्वःशब्दंयास्कृष्टवन्निरुवाच—स्वरादित्योभवतिस्तु अरणःसुईरणःस्वृतेरसान्स्वृतेर्भासंज्यो-
तिषांस्वृतेर्भासेतिवेति' । इदंशं यंनिदधुः तंमथीदितिपूर्वत्रान्वयः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

ददानमिन्नददमन्तमन्माभिर्वरुथंममत्स्यंचाकन् ।
जुपन्तविश्वान्यस्यकर्मोपस्तुतिभरमाणस्यकारोः ॥ २ ॥

ददानम् । इत् । न । ददन्त । मन्म । अग्निः । वरुथम् । मम ।
तस्य । चाकन् । जुपन्त । विश्वानि । अस्य । कर्म ।
उपस्तुतिम् । भरमाणस्य । कारोः ॥ २ ॥

मन्ममनीपंस्तोत्रं हविरादिकंवाददानमिदं अग्रयेकुर्वाणमेवमां दंभितारोवैरिणोद-
दभंत दंभितुं हिंसितुंनप्रभवन्ति दंभेर्वहुलंछन्दसीतिविकरणस्यश्लुः व्यत्ययेनान्तादेशः मम-
कोऽतिशयइतिउच्यते तस्यप्रदातुमंभवत्तु वरणीयं स्तोत्रादिकं अयमभिश्चाकन् अत्यर्थं का-
मयते कनतिःकांतिकर्मा अस्मायड्लुगन्ताडि छान्दसोडभावः बहुलादेववाछान्दसस्तुजा-
दित्वादर्थासदीर्घः यस्मादेवंतस्मान्दन्नुवन्तीत्यर्थः नकेवलमग्निरेवकामयते किंतु सर्वदेवाः
कामयन्तइत्याह—उपस्तुतिं तंतंदेवमुपेत्य क्रियमाणांस्तुतिभरमाणस्यकुर्वाणस्य कारोःस्तोतुः
अस्ययजमानस्यमम विश्वानि सर्वाणि हविःप्रदानादिरूपाणि कर्माणिजुपन्त सेवन्ते सर्वदेवाः
अतो नददन्तेत्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

निस्त्येच्चिन्नुयंसदनेजगृश्रेप्रशास्तिभिर्दधिरेयज्ञियांसः ।
प्रसूनयन्तगृह्यन्तइष्टावश्वांसोनरथ्योरारहाणाः ॥ ३ ॥

नित्ये । चित् । नु । यम् । सदेने । जगृभ्रे । प्रशंस्तिःभिः ।
 दधिरे । यज्ञियासः । प्र । सु । नयन्त । गृभयन्त । इष्टौ ।
 अश्वासः । न । रथ्यः । ररहाणाः ॥ ३ ॥

यज्ञियासोयज्ञयोग्यायजमानाऋत्विजोवा यं मथनेनोत्पन्नमग्निं नित्येचित् सदेने नित्ये एवगार्हपत्यलक्षणे अग्न्यासादनस्थाने नु क्षिप्रं जगृभ्रे गृह्णन्ति ग्रहेर्लिट्तिरयोरेइतिरे भावः ह्यहोभंदिविभत्वं नित्यंगतभ्रियोधिपते नित्यंगार्हपत्यमितिसूत्राद्गार्हपत्योनित्यः तदाभ्रयत्वात्सादनमपिनित्यमुच्यते गृहीत्वामशस्तिभिः प्रशंसाभिः स्तुतिभिः दधिरे धारयन्त्याहवनीयार्थं धृत्वाच इष्टौ एपणेसाधनेयज्ञेनिमित्तभूतेसति गृभयन्तः गृह्णन्तः ऋत्विजः प्रसूनयन्त सुष्टुपणयन्ति तत्रदृष्टान्तः—ररहाणाः रंहसागच्छन्तः रहिगतौ छान्दसस्यलिटःकानच् अनित्यमागमशासनमितिन्युमभावः रथ्योरथवन्तः तत्रनियुक्ताः छन्दसीवनिपावितिरथशब्दान्मत्वर्थीयईकारः अश्वासोन अश्वाइव तेयथाधृत्वा रथस्वामिनमभिमतदेशंनयन्तितद्वत् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

पुरूणिंदुस्मोनिरिणातिजम्भैराद्रौचतेवनुआविभावा ।
 आदस्यवातोअनुवातिशोचिरस्तुर्नशर्यामसनामनुद्यून् ॥ ४ ॥
 पुरूणिं । दुस्मः । नि । रिणाति । जम्भैः । आत् । रोचते । वने ।
 आ । विभाः । आत् । अस्य । वातः । अनु । वाति । शोचिः ।
 अस्तुः । न । शर्याम् । असनाम् । अनु । द्यून् ॥ ४ ॥

अत्रदावाग्निरूपेणार्थं स्तूयते दस्मजपक्षपयितायमग्निः पुरूणिवहूनिवृक्षादीनिरिणातिनितरांहिनस्ति रीगतिरेपणयोः प्वादित्वाङ्गस्वः केनसाधनेनेतितदुच्यते—जंभैर्दन्तस्थानीयाभिर्ज्वालाभिः आत् दाहानन्तरं वनेवृक्षादिसपूहात्मके विभावाविधिप्रकाशयुक्तःसन् आसर्वतः रोचते दीप्तोभवति आत् अनन्तरं अस्यशोचिर्ज्वाला अनु अनुकूलोवातः अग्निसखिभूतोवायुः अनुद्यून् अन्वितिवीप्सार्थं प्रतिदिनं वाति ज्वालाआदायगच्छति तत्रदृष्टान्तः—अस्तुः क्षेपुःसकाशात् असनां गच्छन्तीं शर्यां शरोनाम हिंसासाधनत्तोहमयमिपुमुखं तत्प्रचुरां यद्वा शरोनामवंशावान्तरजातीयःकाष्ठविशेषः तद्विकारां इपुमिव शर्याइपवःशरमध्यइतियास्केः । यद्वा शरएवशर्या अथवा शरोहिंसा कत्करोतीतिशर्याइपुः तांयथावायुर्नोदकजन्योवेगोवाअनुकूलंभेरपति तद्वत् ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

नयंरिपवोनरिपण्यवोगर्भेसन्तरेपणारेपयन्ति ।

अन्धाअपश्यानदमन्नभिख्यानित्यासईप्रेतारोअरक्षन् ॥ ५ ॥ १७ ॥

न । यम् । रिपवः । न । रिपण्यवः । गर्भे । सन्तम् । रेपणाः ।

रेपयन्ति । अन्धाः । अपश्याः । न । दमन् । अभिख्या ।

नित्यासः । ईम् । प्रेतारः । अरक्षन् ॥ ५ ॥ १७ ॥

यमग्निगर्भेगर्भवद्रक्षकेअरणिमध्येसन्तर्वर्तमानंरिपवोनराः नरेपयन्ति नदुःखयन्ति तथा रिपण्यवोऽन्येहिंसकाः दुरस्थुर्द्विषण्यवृषण्यतिरिपण्यतीतिक्यचिनिपात्यते क्याच्छन्दसीत्युः नहिंसन्ति कीदृशास्ते रेपणाः हिंसनस्वभावाः यद्वा तैःक्रियमाणाहिंसनप्रकारानहिंसन्ति किंचास्याभिख्या अभितःख्यातिमाहात्म्यंअंधाः ज्ञानशक्तिरहिताः अविद्वांसः अतएवअपश्याः अद्रष्टारः यद्वा विद्वांसोऽप्यभाषयितारः अनुपासकाइत्यर्थः ईदृश्रूपाभयेऽपिनदभन नदंनुवन्ति नहिंसन्ति लौकिकोपकारेणापिप्रयोजकत्वादितिभावः तर्ह्यस्यपारमार्थिकंरूपकेजानन्तीतिचेत् उच्यतेनित्यासोनित्याः अविचलितभक्तयः अग्निहोत्रादिनित्यकर्मरतावाअग्न्यनुग्रहात् स्वयमपि नित्याभविष्यन्तीतिभाविनित्यत्वमाश्रित्यनित्याउपचर्यन्ते तादृशायजमानाःप्रेतारः यज्ञादिनातमेवतर्पयितारःसन्तः ईएनमरक्षन् रक्षन्ति यज्ञादिरूपेणभजन्तइत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यद्वितीयेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

महःसइति पंचचैनवमंसूक्तम् देवंतमसंवेराजमाग्नेयं दशकास्त्रयोविराळेकादशकावेत्यु-
क्तक्षणसद्भावात् तथाचानुक्रान्तं-महःसवैराजमिति विनियोगोलैङ्गिकः ।

तत्रप्रथमा-

महःसरायएवतेपतिर्दन्निनइनस्यवसुनःपुदआ ।

उपध्रजन्तमद्रंयोविधन्ति ॥ १ ॥

महः । सः । रायः । आ । ईपते । पतिः । दन् । इनः । इनस्य ।

वसुनः । पुदे । आ । उप । ध्रजन्तम् । अद्रंयः । विधन् । इत् ॥ १ ॥

नित्ये । चित् । नु । यम् । सदेने । जग्ृभे । प्रशस्तिः ।
 दधिरे । यज्ञियासः । प्र । सु । नयन्त । गृभयन्त । इष्टौ ।
 अश्वासः । न । रथ्यः । ररहाणाः ॥ ३ ॥

यज्ञियातोयज्ञयोग्यायजमानाऋत्विजोवा यं मथनेनोत्पन्नमग्निं नित्येचित् सदेने नित्ये
 एवगार्हपत्यलक्षणे अग्न्यासादनस्थाने नु क्षिप्तं जग्ृभे गृह्णन्ति ग्रहेर्लिङ्गिहरयोरेइतिरे
 भावः इत्यहोर्भेइतिभत्वं नित्यंगतश्रियोधिपते नित्यंगार्हपत्यमितिसूत्राद्गार्हपत्योनित्यः तदा-
 श्रयत्वात्सदनमपिनित्यमुच्यते गृहीत्वामशस्तिभिः प्रशंसाभिः स्तुतिभिः दधिरे धारयन्त्याह-
 वनीयार्थं भृत्वाच इष्टौ एषणेसाधनेयज्ञेनिमित्तभूतेसति गृभयन्तः गृह्णन्तः ऋत्विजः प्रसूनयन्त
 सुष्ठुमणयन्ति तत्रदृष्टान्तः—ररहाणाः रंहसागच्छन्तः रहिगतौ छान्दसस्पलिटःकानच् अनि-
 त्यमागमशासनमितिनुमभावः रथयोरथवन्तः तत्रनियुक्ताः छन्दसीवनिपावितिरथशब्दात्मत्व-
 र्थीयर्दकारः अश्वासोऽन अश्वाइव तेयथाभृत्वा रथस्वामिनमभिमतदेशंनयन्तितद्वद् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

पुरूणिदस्मोनिरिणातिजम्भैराद्रौचतेवनुआविभावा ।

आदस्यवातोअनुवातिशोचिरस्तुर्नशर्यामसनामनुद्युन् ॥ ४ ॥

पुरूणि । दस्मः । नि । रिणाति । जम्भैः । आत् । रोचते । वने ।

आ । विभावा । आत् । अस्य । वातः । अनु । वाति । शोचिः ।

अस्तुः । न । शर्याम् । असनाम् । अनु । द्युन् ॥ ४ ॥

अत्रदावाग्निरूपेणायं स्तूयते दस्मउपक्षपयितायमग्निः पुरूणिवहूनिवृक्षादीनिनिरिणा-
 तिनितरांहिनस्ति रीगतिरेपणयोः प्वादित्वाद्भस्वः केनसाधनेनेतितदुच्यते—जंभैर्दन्तस्थानीया-
 भिर्ज्वालाभिः आद दाहानन्तरं वनेवृक्षादिसमूहात्मके विभावाविविधप्रकाशयुक्तःसन् आसर्व-
 तः रोचते दीप्तोभवति आद अनन्तरं अस्यशोचिर्ज्वाला अनु अनुकूलोवातः अग्निसस्तिभूतो-
 वायुः अनुद्युन् अन्वितिवीप्सार्थे प्रतिदिनं वाति ज्वालाआदायगच्छति तत्रदृष्टान्तः—अस्तुः
 क्षेपुःसकाशाद् असनां गच्छन्तीं शर्यां शरोनाम हिंसासाधनलोहमयमिषुमुखं तत्प्रचुरां यद्वा
 शरोनामवंशावान्तरजातीयःकाष्ठविशेषः तद्विकारां इषुमिव शर्याइषवःशरमय्यइतियास्कः ।
 यद्वा शरएवशर्या अथवा शरोहिंसा तत्करोतीतिशर्याइषुः तांयथावायुर्नोदकजन्येविवेगोवाअ-
 नुकूलमेरयति तद्वद् ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

नयंरिपवोनरिपण्यवोगर्भेसन्तरेपुणारेपयन्ति ।

अन्धाअपश्यानदमन्नभिरुख्यानित्यांसईप्रेतारोअरक्षन् ॥ ५ ॥ १७ ॥

न । यम् । रिपवः । न । रिपण्यवः । गर्भे । सन्तम् । रेपणाः ।

रेपयन्ति । अन्धाः । अपश्याः । न । दमन् । अन्निरुख्या ।

नित्यांसः । ईम् । प्रेतारः । अरक्षन् ॥ ५ ॥ १७ ॥

यमग्निगर्भेगर्भवदक्षकेअरणिमध्येसन्तंवर्तमानंरिपवोनराः नरेपयन्ति नदुःखयन्ति तथा रिपण्यवोऽन्येहिंसकाः दुस्सुदृढविणस्युर्वृषण्यतिरिपण्यवीतिक्यचिनिपात्यवे कथाच्छन्दसीत्युः नहिंसन्ति कीदृशास्ते रेपणाः हिंसनस्वभावाः यद्वा तैः क्रियमाणाहिंसनप्रकारानिहिंसन्ति किंचास्याभिरुख्या अभितःख्यातिमाहात्म्यंअंधाः ज्ञानशक्तिरहिताः अविद्वांसः अतएवअपश्याः अदृष्टारः यद्वा विद्वांसोप्यभावयितारः अनुपासकाइत्यर्थः ईदृशूपाभयेऽपिनदमन्न नदमनुवन्ति नहिंसन्ति लौकिकोपकारेणापिप्रयोजकत्वादिनिभावः तर्हास्यपारमार्थिकरूपकेजानन्वीतिवेद उच्यन्तेनित्यासो नित्याः अविचलितभक्तयः अग्निहोत्रादिनित्यकर्मरतावाअग्न्यनुग्रहात् स्वयमपि नित्याभविष्यन्तीतिआविनित्यत्वमाश्रित्यनित्याउपचर्यन्ते तादृशाप्यमानाःप्रेतारः यज्ञादिनात्मेववर्षयितारःसन्तः ईप्सुनमरक्षन् रक्षन्ति यज्ञादिरूपेणभजनत्इत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यद्वितीयेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

महःसइति पंचचैनवमंसूक्तम् दैर्घतमसंवेराजमाग्नेयं दशकास्त्रयोविरालेकादशकावेत्यु-
कलक्षणसद्भावात् तथाचानुक्रान्तं-महःसंवेराजमिति विनियोगोलेन्निकः ।

तत्रप्रथमा-

महःसरायएपतेपतिर्दन्निनडूनस्यवसुनःपदेआ ।

उपध्वर्जन्तमद्रंयोविधन्ति ॥ १ ॥

महः । सः । रायः । आ । ईषते । पतिः । वन् । डूनः । डूनस्य ।

वसुनः । पदे । आ । उप । ध्वर्जन्तम् । अद्रंयः । विधन् । इत् ॥ १ ॥

अग्नि । द्विजन्मा । त्री । रोचनानि । विश्वा । रजांसि ।

शुशुचानः । अस्थात् । होता । यजिष्ठः । अपाम । सुधस्ये ॥ ४ ॥

अयमग्निर्द्विजन्मा द्वाभ्यामरणीभ्यांजायमानः यद्वा मथनात्प्रथमंजन्मउत्पत्त्यनंतरंपवमानेष्ट्यादिसंस्काररूपंद्वितीयंजन्मइव एवंद्विजन्मत्वं अथवा घापृथिवीभ्यामुत्पन्नत्वात् तादृशोऽग्निः त्रीरोचनानि क्षित्यादिस्थानानि त्रीणिरोचनानि गार्हपत्यादीनिवा अभिशुशुचानः अभितःप्रकाशयन् नकेवलंत्रीण्येव किंतु विश्वारजांसि सर्वाण्यपिरंजनात्मकानि क्षित्यादिस्तोकान् शुशुचानः अभितःप्रकाशयन् दीपयन् होतादेवानामाह्वाता यजिष्ठोयष्टुतमःसन् अपांप्रोक्षण्याद्युदकानां सधस्ये सहस्थाने यागदेशे अस्थात् तिष्ठति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

अयंसहोतायोद्विजन्माविश्वाःदधेवार्याणिश्रवस्या ।

मर्तोयोअस्मैसुतुकोददाश ॥ ५ ॥ १८ ॥

अयम् । सः । होता । यः । द्विजन्मा । विश्वा । दधे । वार्याणि ।

श्रवस्या । मर्तः । यः । अस्मै । सुतुकः । ददाश ॥ ५ ॥ १८ ॥

योद्विजन्मासएवहोताहोमनिष्पादकः अरणीभ्यामुत्पन्नस्यैवगार्हपत्यद्वाराआहवनीयत्वात् आह्वातावादेवानांसोऽयं विश्वाविश्वानिवार्याणि वरणीयानि इन्द्रयंदवृशंसुदुहांपमतइत्याद्युदात्तत्वं श्रवस्या श्रवस्यया श्रवोन्नंहविलंक्षणंतदिच्छया श्रवःशब्दात्क्यजन्तादप्रत्ययादिति भावेअप्रत्ययः दधेधारयति अस्मैउक्तस्वरूपायाग्रयेयोमर्तः ददाशददातिससुतुकः शोभनपुत्रोभवति ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यद्वितीयेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

पुरुत्वेतितृचाल्मकंदशमंसूक्तम् दैर्घतसमाभेयमौष्णिहं पुरुत्चमौष्णिहमित्यनुक्रमणिका प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरौष्णिहेछन्दस्यस्यविनियोगः अथैतस्याइतिस्रष्टेस्रत्रितम—पुरुत्वात्वामग्रइति ।

तत्रप्रथमा-

पुरुत्वादाश्वान्वोचेरिग्नेतवस्विदा ।
तोदस्येवशरणआमहस्य ॥ १ ॥

पू० । त्वा । दाश्वान् । वोचे । अरिः । अग्ने । तव । स्वित् । आ ।
तोदस्येवशरणे । आ । महस्य ॥ १ ॥

हेअग्ने त्वात्वांपुरुवहुवोचे यद्वा बहुदाश्वानितिसंबन्धः पुत्रदेहिचित्तेहि इत्याद्याशासना-
निब्रवीमीत्यर्थः किंतुर्ष्णीनित्याह-यतोदाश्वान् अभिमतंहविर्दत्तवानस्मि अतोवोचे इतरसाधा-
रण्येनब्रुवतः कथंदातव्यमितिनमन्तव्यं यतोऽहं हेअग्नेतवस्वित् तवैवआभाभिमुख्येन अरिः
अर्ताहविरादिप्रापणेनसेवकोहं तत्र दृष्टान्तः-महस्पमहतः तोदस्येव शिक्षकस्य स्वामिनः श-
रणेऽस्यगृहे यथागर्भदासादिरासमन्तान्नियतोवर्तेते तद्बहुमपि यस्मादेवंतस्मादाभिमतं बहुवो-
चे त्वमपितत्सर्वदेहीत्यर्थः अन्ननिरुक्तं-बहुदाश्वान्त्वामेवाभिह्वयाम्यरिमित्रकृच्छतेरीश्व-
रोऽप्यरिरेतस्मादेवयदन्यदेवत्याअग्नावाहुतयोहूयन्तइत्येतद्दृष्टैवमवक्ष्यवतोदस्येवशरणआमहस्य
तुदस्येवशरणेऽधिमहतइति ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अग्निनस्यधुनिनःप्रहोपेच्चिदररूपः ।
कृदाचनप्रजिगंतोअदैवयोः ॥ २ ॥

वि । अग्निनस्य । धुनिनः । प्रहोपे । चिद । अररूपः । कृदा ।
चन । प्रजिगंतः । अदैवयोः ॥ २ ॥

पूर्वमन्त्रेस्वाभ्रीष्टंबहुविज्ञापयामीत्युक्तं अत्रतुस्वविन्दक्षणेभ्योदानादिरहितेभ्योदानंनदातव्य-
मितिप्रार्थयते हेअग्ने त्वाविशेषेणब्रवीमि उपसर्गश्रुतेयोर्ग्यक्रियाध्याहारः अथवा तन्नहिब्रुवत्वाद्दो-
चेइत्यनुपन्यते अस्मदर्थं यद्वाजित्तपन् तद्विरुद्धंवोचेवक्ष्यमाणस्वरूपस्यनदातव्यमितिब्रवीमीत्य-

महः महतः पूज्यस्य रायः गवादिरूपस्य धनस्य पतिः पालकः स्वामीतोऽग्निः दन्द्दव
अभिमर्तमयच्छन् ददातेः शतरिछान्दसः शपोलुक तस्य छन्दस्युभयथेत्यार्धघातुकत्वादातो लो-
पइटिचेत्याकारलोपः आआभिमुख्येन अस्मद्देवयजनं प्रति ईपते गच्छति किंच इनस्य स्वामि-
नोऽपि इनः स्वामी सर्वस्य पतिरित्यर्थः ईदृशोऽयं वसुनो धनस्य पदे आस्पदभूते वेदिस्थाने आआ-
श्रपति उपसर्गवशाद्योग्यक्रियाध्याहारः यद्वा वसुनो निवासयोग्यस्य धनस्यापि इनइति संबन्धः
यद्वा वसुमाप्तिः प्रसिद्धा किंच उपभ्रजंतं उपगच्छन्तमेमं अभिपवार्थं अद्रयः ग्राववन्तो पजमानाः
विधन्ति परिचरन्त्येव विधविधाने तौदादिकः लङि बहुलं छन्दसीत्यदभावः निघाताभावश्छा-
न्दसः यद्वा पूर्वत्र तच्छब्दश्रुतेः अत्रयच्छब्दाध्याहारेणास्य संबन्धादनिघातः यद्वा अद्रयोभि-
षवमावाणः स्वशब्दैः उपउपेत्य विधन्ति तूजयन्त्येव आह्लादं जनयन्तीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

स यो वृषान् नरां नरोदस्योः श्रवोभिरस्ति जीवपीतसर्गः ।

प्रयः सस्त्राणः शिश्रीत योनौ ॥ २ ॥

सः । यः । वृषां । नृराम् । न । रोदस्योः । श्रवः हः भिः । अस्ति ।

जीवपीतः सर्गः । प्र । यः । सस्त्राणः । शिश्रीत । योनौ ॥ २ ॥

सतादृशो योऽग्निः नरां ननुष्याणामिव रोदस्योः यावापृथिव्योरपि वृषा सेकाजत्वाद-
कइत्यर्थः एवं सर्वोत्पादकः श्रवोभिः सर्वत्र श्रूपमाणेर्यशोभिर्युक्तः सन् अरितवर्तते सर्वोत्पादक-
इत्युक्तं तत्रोपपत्तिमाह—यतोयं जीवपीतसर्गः जीवैर्नानाविधैः पीतआस्वादितः सर्गः सृष्टिक्रमोय-
स्य सतथोक्तः तृतीयाकर्मणीति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः पुनर्बहुब्रीहौ स एव स्वरः अत्रायं सृष्टिक्रमः अय-
मग्निः स्वदत्तं हविरादित्यं प्रापय्य तद्रथिमभिः सह वैद्युतरूपेण मेघद्वारोदकेन प्रवर्ष्य सर्वांन्मागिनः
प्रापयतीत्यतो वृष्ट्युत्पादनद्वारोत्पादयित्वा इदानीं साक्षाद्गुपादकत्वमाह—योऽग्निर्यो नौगभांशये
सस्त्राणः प्रविष्टः सन् शिश्रीत निषिकरेतः पारयति नृष्व्वादिदेहाकारेण परिणमयतीत्यर्थः यद्य-
ग्निरपचेत्पूरयेदेव नोत्पद्येत तस्मादयं साक्षादेवोत्पादकः सतादृशोऽग्निः यशस्वी वर्तत इत्यर्थः यद्वा
योऽग्निरनरां नराणां कर्मसत्साहयुक्तानां पजमानानामिव नरामनुष्यान्वृत्त्यन्तिकर्मस्वितियास्कः ।

तेषां यथास्वर्गाद्यभिमतवर्षकः तद्वदोदस्योरपि आश्रयवाचिनाशब्देनाश्रयिणो लक्ष्यन्ते भूलो-
कवर्तिनां तृप्तिमदानेन द्युलोकवर्तिनां हविःप्रापणेनेति भावः सतादृशोऽग्निः श्रवोभिः हविर्लक्षणैः
सोमाज्यादिभिरन्नेः निमित्तभूतैः जीवपीतसर्गः जीवविशेषैर्यजमानैः अविशेषेण सर्वेषां
आत्वादितस्वभावः सन् अस्ति प्रकृतो वर्तते अनुमग्निहविर्भिः प्रीणयित्वा स्वाभिमवाभोगान् भुं-
जत इत्यर्थः किंच योऽग्निः धोनौ स्वकीयस्थाने वेदिलक्षणे ससाणः प्रविष्टः सन् शिश्रौ त
स्वत्पिन्नासपुरोडाशादिकं पचति सोऽयमग्निरस्ति महानुभावो वर्तते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आयः पुरं नार्मिणीं मदीदित्यः कृविर्न मन्योर्इं नार्वा ।

सुरो नरुरुक्का इच्छतात्मा ॥ ३ ॥

आ । यः । पुरम् । नार्मिणीम् । अदीदित् । अत्यः । कृविः ।

नमन्यः । न । अर्वा । सुरः । न । रुरुक्कान् । शतश आत्मा ॥ ३ ॥

योऽग्निर्नार्मिणीं नर्मवर्तीयजमानानां संबन्धिनीं उत्तरेवेदिं यद्वा मृणां मनसि स्थितां यजमाना-
नानां यज्ञार्थेषां भूमिप्रत्यक्ष्यागमनमनीषाविद्यते तां पुरं तत्स्थानं आदीदित् दीपयति कीदृशोऽयं
अत्यः अपेक्षितदेशं प्रत्यवनशीलः कविः क्रान्तदर्शी तत्र दृष्टान्तः—अर्वा अरण्यकुशलो नमन्यो न
नभस्याकाशे भवः नभस्वान्वाप्युरिव किंच शतात्मा नानारूपः शतं सहस्रमित्यपरिमितवचनः त-
त्तद्यजमानगृहापेक्षया आहवनीयगार्हपत्याद्यपेक्षयावानानारूपत्वं अथवा मित्रवरुणभेदेन अग्ने-
र्मित्रादिरूपत्वं त्वमग्नेवरुणो जायसे यत् इन्द्रं मित्रं वरुणमग्निं बाहुरित्यादि श्रुतिपुत्रसिद्धम् अग्नेरेव
इन्द्रायात्मकत्वमाहुरिति द्वितीयमन्वस्यार्थः तादृशोयं सुरो न सूर्य इव रुरुक्कान् दीप्यमानः रुच-
दीप्तौ छान्दसस्पष्टिः क्रसुः अतः सतादृशोऽग्निरस्ति उत्कृष्टवर्तइति पूर्वज्ञान्त्वमः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अग्निं हि जन्मान्नीरोच्चनानि विश्वारजांसि शुशुचानो अंस्थात् ।

होता याजिष्ठो अपांसुधस्ये ॥ ४ ॥

र्थः तेषांस्वरूपमाह—अग्निनस्य अस्वामिनः त्वांअस्वामिनंकुर्वाणस्य तथा धनिनः समग्रधन-
 पतः पूर्वमेव धनवतोदानस्य निरर्थकत्वःसन्निवार्यते यद्वा यागाद्यनुपयोगिधनपतइत्यर्थः किंच
 प्रहोपेप्रकर्षणहोतुंअररुपः अददतोदक्षिणारूपेण यद्वा प्रहोपेअग्निनस्येतिसंबंधः प्रकर्षणहोतुं
 असमर्थस्येत्यर्थः अत्रइनशब्देनतत्स्थंसामर्थ्यलक्ष्यते चिच्छब्दःसमुच्चयार्थः किंच कदाचनप्र-
 जिगतः कदाचिदपिप्रकर्षेणदेवानस्तुवतः अत्र चनेतिनिपातद्वयसमुदायः तत्र चशब्दःसमुच्चये
 नशब्दोनिषेधे किंच अदेवयोः देवानात्मनोनिच्छतः एतेषांनदातव्यमितिबिबोचइत्यर्थः निन्दि-
 तानांस्वरूपनिरूपणेनस्वस्यावादाशत्वात् बहुवोचइत्येतद्युक्तमेवेत्युक्तंभवति यद्वा चनेतिचिच्छ-
 ब्दपर्यायः उक्तप्रकारेणदुष्टस्यापिकदाचित्प्रजिगतः यदाकदाचिच्चांस्तुवतः बिबोचे तादृशस्य
 दातव्यमितिबिशेषेणब्रवीमि किमुक्तव्यमस्मदर्थमितिभावः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

सचन्द्रोर्विप्रमर्त्योमिहोवाधन्तमोदिवि । प्रप्रेत्तैअग्नेवनुपःस्याम ॥ ३ ॥ १९ ॥

सः । चन्द्रः । विप्रः । मर्त्यः । महः । वाधन्तमः । दिवि ।
 प्रप्रेत् । इत् । ते । अग्ने । वनुपः । स्याम् ॥ ३ ॥ १९ ॥

हेअग्ने विप्र मेधाविन् योमर्त्यः त्वांयजते समर्त्योपजमानोदिविद्युलोकेचन्द्रःसर्वेषामाह्ला-
 दकचन्द्रसदृशोभवति यद्वा चन्द्रएवभवति यजमानानां चन्द्रत्वमार्तिच्छन्दोगाआमर्तति—पितृ-
 लोकादाकाशमाकाशाच्चन्द्रमसमेपसोमोराजेति । ससोमलोकेविभूतिमनुभूयेतिच । तथामुण्ड-
 केऽपि द्युलोकप्रानिराग्रायते—एसेहीतितमाहुतयःसुवचंसःसूर्यरश्मिभिर्यजमानंवहन्ति तन्नयं-
 स्येताः सूर्यस्यरश्मयोयत्रदेवानांपतिरेकोधिवास्तइति एषवःपुण्यःसृष्टतोब्रह्मलोकइतिच । पुनः
 सएवविशेष्यते महोमहतोऽपि वाधन्तमःप्रवृद्धतमः इतरदेवानामपिश्रेष्ठइत्यर्थः अतःअग्ने तेतव
 ममेव प्रकर्षणैव वनुपःसंभक्तारःस्याम यद्वा भीणपित्वा प्रप्रेत् स्याम परुष्टाएवभवेम ॥ ३ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यद्वितीयेएकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

मित्रंनयमिति नवचंभेकादशंसूक्तं देधतमसंजागतमैत्रावरुणंआधामैत्र्येव अत्रानुक्रम-
 णिका—मित्रंनवमैत्रावरुणंहिजागतमैत्र्याद्येति विनियोगोलैङ्गिकः ।

तत्रप्रथमा-

मि॒त्रं न॑यं॒ शि॒म्या॒ गो॒पुं॒ ग॒व्य॒वः॒ स्वा॒ध्वो॒ वि॒द॒थे॒ अ॒प्सु॒ जी॒ज॒न॒न् ।
अ॒रे॒जे॒तां॒ रो॒द॒सी॒ पा॒ज॒सा॒ गि॒रा॒ प्र॒ति॒ प्रि॒यं॒ य॒ज॒तं॒ ज॒नु॒पा॒म॒वः ॥ १ ॥

मि॒त्रम् । न । यम् । शि॒म्या । गो॒पुं । ग॒व्य॒वः । सु॒ऽआ॒ध्वः ।
वि॒द॒थे । अ॒प्सु । जी॒ज॒न॒न् । अ॒रे॒जे॒ताम् । रो॒द॒सी॒ इति॑ । पा॒ज॒सा ।
गि॒रा । प्र॒ति । प्रि॒यम् । य॒ज॒तम् । ज॒नु॒पाम् । अ॒वः ॥ १ ॥

यमग्निं शिम्या कर्मनामैतत् शिमिशक्तिरितितन्नामसुपाठात् प्रकाशवृष्ट्युत्पादनादिकर्मणा मित्रं न मित्रमिव स्थितं यद्वा शिम्येत्येतत्क्रियया सह संबध्यते गोपुत्रह्वीषु निमित्तभूतासु गव्यवः गाआत्मन इच्छन्तः अत्र यद्यपि गव्यव इत्येवालं न गोष्विति तथापि गव्यव इत्यत्र गोस्वामित्वं प्रतिपाद्यते तच्चैकया द्वित्वादिपि स्यात् अतः स्पृहणीया बह्वृच इत्यवगमयितुं गोष्विति पदं यथा गर्वा मसि गोपतिः । गणानां त्वां गणपतिं । तथा स्वाध्वः सुष्टु आध्यातारः फलस्योत्पादयितारः शोभनध्यानावा विदथेयागे अप्सु अंतरिक्षे वैद्युतरूपेण वर्तमानं आप इत्यन्तरिक्षनाम आपः पृथिवीतितन्नाम सूक्तत्वात् अग्नेरन्तरिक्षोत्पत्तिः यद् अग्नेदि विजा अस्य प्सु जावा अप्सवग्ने सधिष्ठव इत्यादि मन्वा-न्तरेषु प्रसिद्धा प्रियं सर्वेषां प्रियतमं प्रोणयितारं वा यजतं यष्टव्यं अग्निं जनुषां जन्मवतां प्राणिनां अवः प्रति रक्षणं निमिचीकृत्य शिम्यामथनादिकर्मणा जीजनन् जनयन्ति यजमानाः यद्वा अप्सु निमित्तभूतासु जीजनन् सर्वप्राणिनामुपकाराय वृष्ट्यर्थं चैत्यर्थः एवमुत्पन्नस्याग्नेः पाजसा बलेन गिरा भयंकरशब्देन च रोदसीद्यावापृथिव्यावरेजेतां अकंपेतां अग्नेः सकाशात् कंपनं अरेजेतां रोदसी होतृवृष्य इत्यादिभ्रुतिं पुप्रसिद्धं । न च सर्वरक्षणार्थं गुत्पादितोऽग्निर्लोकद्वयस्य भीतिमजनयत् किमेतद्विदथे च्यं निदान्तु वित्वात् यथा लोको विभीतः तथा प्रवृद्धो भवदिति स्तुतौ पर्यवसानात् यद्यप्यत्राग्निरेव प्रतिपाद्यते मित्रस्तु परं दृष्टान्तिव एव तथापि द्युस्थानस्याग्नेरेव मित्रत्वान्मन्त्रस्यैव त्वमविरुद्धम् यद्वा मित्रं न सखायमिव स्थितं मित्रनामकं देवं यज्ञेऽन्तरिक्षे वाक्त्विगः प्रादुर्भाषयन्ति शिष्टमेतद्विशेषेण तथैव योजनीयम् ॥ १ ॥

१ ऋ० सं० ५. ६. २३. । २ ऋ० सं० २. ६. २९. । ३ ऋ० सं० ६. ३. ३४. ।

४ ऋ० सं० ६. ३. ३०. । ५ ऋ० सं० १. २. ३२. ।

अथद्वितीया-

यद्दत्त्यद्वांपुरुमीह्लस्यंसोमिनःप्रमित्रासोनर्दधिरेस्वाभुवः ।
अधक्तुंविदतंगातुमर्चतउतश्रुतंरुपणापस्त्यावतः ॥ २ ॥

यत् । ह । त्यत् । वाम् । पुरुमीह्लस्यं । सोमिनः । प्र ।
मित्रासः । न । दधिरे । सुहआभुवः । अध । क्तुम् । विदतम् ।
गातुम् । अर्चते । उत । श्रुतम् । रुपणा । पस्त्यंइवतः ॥ २ ॥

हेमित्रावरुणौ यद्यस्मात्कारणाद्वांयुवां पुरुमीह्लस्यबहुलाभीष्टसंचनस्य सोमिनः
स्वाभुवः सोमवतः स्वाभवनशीलस्य कर्मणिपठौ त्यद् उक्तलक्षणं कर्म मित्रासोन मित्राणीव
मित्रभूताःऋत्विजः प्रदधिरे प्रकर्षेणधारयन्ति हेतिपूरणः अध अतःकारणाद् गातुं युष्मद्गमनं
अर्चते पष्ठचर्थेचतुर्थी अर्चतःपूजयतोयजमानस्य क्तुं कर्म विदतंजानीतम् विदेलोदिव्यत्य-
येनशः उत अपिच हेवृषणा कामानांवर्धितारौ युवांपस्त्यावतः पस्त्येतिगृहनाम पस्त्यादुरोणइ-
तितन्नामसूक्तत्वाद् सद्ः प्राचीनवंशादिगृहवतोयजमानस्य आह्वानं स्तोत्रं वाश्रुतंश्रुणुतं छा-
न्दसोविकरणस्यलुक् यद्वा यद्यस्मात्सोमिनः सोमवतः पुरुमीह्लस्य एतन्नामकस्परान्नोमि-
त्रासोन मित्राणीवस्थिताः स्वाभुवः स्वाभवनशीलाः स्वस्वन्यापारसमर्थाः दधिरे अधअतः
कारणाद् तस्यार्चते अर्चतः ऋतुंविदतमित्यादिपूर्ववत् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

आवांभूपन्क्षितयोजन्मरोदंस्योःप्रवाच्यंरुपणादक्षंसेमहे ।
यदीमृतायभरंथोयदर्वतेप्रहोत्रंयाशिर्म्यावीथोअध्वरम् ॥ ३ ॥

आ । वाम् । भूपन् । क्षितयः । जन्म । रोदंस्योः । प्रवाच्यम् ।
रुपणा । दक्षंसे । महे । यत् । र्दम् । ऋतार्यं । भरंथः । यत् ।
अर्वते । प्र । होत्रंया । शिर्म्यां । वीथः । अध्वरम् ॥ ३ ॥

हेतृपणा कामानां वर्षितारौ हेमित्रावरुणौ वायुययोः संवन्धिजन्मजननं उत्पत्तिं रोदस्योः
घावापृथिव्योः सक्राशात्र घावापृथिवीभ्यामेवसेनेपामुत्पत्तेः यद्वा मित्रइतिसर्वोपकार्यमिच्छन्त्य-
ते वरुणइतितमोनिवारकआदित्यः उभयोःपृथिव्योद्युस्थानत्वात् ततः पूर्वमध्येमित्रदृष्टान्त-
त्वेनाग्निःस्तुतः अतइदमधिगम्यते अग्निरेवमित्रइति तथान्यत्रापि अग्निमित्रंनक्षितिपुमशंसं
मित्रं वयंसुबिन्तंभृगवोदधुरितिच । प्रवाच्यंस्तुत्यंतादृग्युवयोर्जन्महेमहते दक्षसे सर्वविषयचष्टाप
क्षितयोमनुष्यायजमानाः आभूयन् सर्वतोर्लकुर्वन्तिश्लाघन्तइत्यर्थः जन्मनःप्रवाच्यत्वमाह—य-
दीं यस्मादेवकारणात् अथवा ईमित्यनर्थकः मिताक्षरेप्पनर्थकाःऋमिद्वितीत्युक्तत्वात् । ऋताय
यज्ञायभरथः सामर्थ्यं यत् यस्माच्चकारणात् अर्बन्ते युष्मान्प्राप्तवते यजमानायचभरथोभिमतं
फलं अथवा उभयत्रकर्मणःसंप्रदानत्वाच्चतुर्थी यज्ञंयजमानंचभरथइत्यर्थः तथाच होत्रयास्तुति-
रूपयावाचा शिम्पा हविःप्रदानादिकर्मणाच प्रवीथः प्रकर्षणप्रामुख्यः तस्मात्तत्प्रवाच्यंजन्मभूय-
यन्तीत्यर्थः होत्रेतिवाङ्मा होत्रागीरितितन्नामसुपाठवत् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

प्रसाक्षितिरसुरायामहिप्रियऋतावानावृत्तमाघोपथोवृहत् ।
युवंदिवोवृहत्तोदक्षंमाभुवंगांधुर्युपमुआथेअपः ॥ ४ ॥

प्र । सा । क्षितिः । असुर । या । महि । प्रिया । ऋतं वृत्तानौ ।
ऋतम् । आ । घोपथः । वृहत् । युवम् । दिवः । वृहत्तः । दक्षम् ।
आभुवंम् । गाम् । न । धुरि । उप । युञ्जाथे दति । अपः ॥ ४ ॥

हेअसुरा असुरौ चल्बन्तौ मित्रावरुणौ युवयोः याक्षितिः देवयजनरूपा महि महती
अत्यधिका प्रिया प्रियतरा योणयिधोवासाक्षितिः प्रकर्षणसंपादिता उपसर्गश्रुतेर्योग्यप्रिया-
भ्याहारः तामासीद्वत्मिशेषः यागभूमिदेवानांमियेनिपतिजन्म आसापच हेक्नानावनीकव-
यन्तौ युवांवृहत्पृष्टं ऋतमस्वदीयं यज्ञं आपोपथः अपैकल्पेनसंपादितइतिस्तुतमित्यर्थः यतो-
युवं युवां वृहत्तोमहत्तोदिवोवृहत्तोदक्षं धुरि दक्षं तर्पणवहनेसपर्यं अथवा वृहत्तोदिवः म-

हतोद्युलोकस्थदेवान् दक्षं प्रीणयितुमितिशेषः यद्वा कर्मणिपृष्ठी दिवोद्योतनात्मकंबृहत्तः प्रभूतं
दक्षं अभिमतसाधनसमर्थं आभुवंसर्वतोभवनशीलं अपः कर्म सोमयागरूपं उपयुंजाथे सेवेधे
तत्रत्यं हविःस्वीरुरुथ इत्यर्थः उपयोगेदृष्टान्तः—धुरिशारीरवलस्यनिर्वाहे तदर्थान्तां धेनुमि-
व तांपथाउपयुंजेतद्वद् यद्वा विकारेमरुतिशब्दः क्षीरादिकमिव तस्मादृतमाघोपथः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

महीअत्रमहिनावारंमृष्वथोरेणवस्तुजआसन्नन्धेनवः ।

स्वरन्तिताउपरतातिसूर्यमानिभ्रुचउपसस्तक्कवीरिव ॥५॥२०॥

मही इति । अत्र । महिना । वारम् । ऋष्वथः । अरेणवः ।

तुजः । आ । सन्नन् । धेनवः । स्वरन्ति । ताः । उपरस्ताति ।

सूर्यम् । आ । निःश्रुचः । उपसः । तक्कवीरिव ॥ ५ ॥ २० ॥

हेमिन्नावरुणौ युवां महीमहत्यां सप्तमेकवचनेपूर्वसवर्णदीर्घः ईदूतौचसप्तमर्थेइतिप्रगृ-
ह्यता अत्रास्यांपृथिव्यां महिनामहत्त्वेन याधेनुःवारं वरणीयं प्रदेशमृष्वथः संपादयथः अंतर्भा-
वितण्यथोयं गमनादिष्वपहारस्यतयोरधीनत्वात् घावापृथिव्योरभिमानिदेवत्वाच्चमित्रावरुणयोः
ताएताधेनवोगावः सार्यकालेयुष्मन्महत्त्वेन अरेणवः अनवघाः तस्कराघनपहारेणानष्टावा
तुजः क्षीराणांमदान्यः तुजतिर्दानकर्मा सन्नन् सन्ननिगोष्ठे आआश्रिताः आगच्छन्तिवा उप-
सर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः ताएवंकारिताधेनवः उपरताति उपरतातौ सप्तम्यालुक् मेघानां
विस्तारवत्यन्तरिक्षे मेघाच्छन्नेसति सूर्यं सर्वस्यमसवितारं सुवीर्यं शोभनसामर्थ्यं वा सुवी-
र्योमयांपथागोपायतइति तत्सूर्यस्यसूर्यत्वमितिश्रुत्यन्तरात् । आदित्यमभिलक्ष्यस्वरन्ति
स्वर्मतिमुखसंचाराय स्वृशब्दोपतापयोः भौवादिकः कस्मिन्कालेइतितदुच्यते—निष्प्रुचः उ-
पसः सर्वेष्वपिसार्यकालेषुःकालेषुच तत्रदृष्टान्तः—तक्कवीरिव तक्कास्तेनः तस्यवेतागन्ताम-
नुष्यः सयथाक्रोशतितद्वद् एवंनिरुद्धानां गवांसुखसंचारोमुष्मदायत्तइतितयोःस्तुतिः ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यद्वितीयेर्विशोवर्गः ॥ २० ॥

अथषष्ठी-

आवांसृतायकेशिनीरनूपतुमित्रयत्रवरुणगानुमर्चयः ।
अवत्मनांसृजतुं पिन्वतंधियोयुवंविप्रस्यमन्मनामिरज्ययः ॥ ६ ॥

आ । वाम् । ऋतायै । केशिनीः । अनूपतु । मित्रं । यत्रं ।
वरुण । गानुम् । अर्चयः । अवत् । मना । सृजतम् । पिन्वतम् ।
धियः । युवम् । विप्रस्य । मन्मनाम् । इरज्ययः ॥ ६ ॥

हेमित्रवरुणौ केशिनोः केशवत्योद्वेर्वालाः वांयुवयोः ऋताय यत्रार्थं आनूपत हविः
समर्पणेनाभिपूजयन्तीत्यर्थः कुत्रेति तदुच्यते-हेमित्र हेवरुण युवापुत्रौ यत्रयागे गार्तुं गमनं
देवयजनदेशां गार्तरिति श्रुधिवीनाम गार्तुः पूषेत्युक्त्वाद् अर्चयः पूजयथः स्वीकुरुयइत्य-
र्थः आगत्यच त्मना आत्मनैव अवसृजतं वृष्टिमवाङ्मुत्तं विसृजतं तथाकृत्वाधि-
योऽस्मदीयानिकर्माणि पिन्वतं वर्धयतमित्यर्थः एवं कृत्वा विप्रस्यमेधाविनः यजमानस्य म-
न्मनां मननवतीनां स्तुतीनां युवं युवां इरज्ययः ईश्वरौ स्वामिनो भवथः इरज्यति रैश्वर्यक-
र्मा इरज्यति पत्यत इति तन्नामसूक्तत्वाद् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

योवांसृज्ञैः शशमानो हृदाशतिकृविहोता यर्जति मन्मसाधनः ।
उपाहृतंगच्छथोवीथो अध्वरमच्छागिरः सुमतिर्गन्तमस्मय् ॥ ७ ॥

यः । वाम् । यज्ञैः । शशमानः । हृ । दाशति । कृविः । होता ।
यर्जति । मन्मसाधनः । उप । अह । तम् । गच्छथः । वीथयः ।
अध्वरम् । अच्छ । गिरः । सुमतिम् । गन्तम् । अस्मय् इत्यस्मय् ॥ ७ ॥

मोह यः खट्वपजमानो वां युवापुदिरपयुवाभ्यां रा पक्षैषांगैर्निमित्तभूतिः शशमानः शंस-
मानो दाशति हविशदिकं स्वस्वार्चनित्यं युष्मत्स्वत्वापादनं करोति मण्यकविः अनुषानः येषा-
अनूचानास्ते कवय इति भूतेः । अथवा कविर्मेधावी होवा सम्यक्द्रोपनिष्पादकोपजमानोऽन्म-

साधनः मननीयद्रव्यदक्षिणादिसाधनोपेतः सन्न यजति सांमयागादिकं करोति तमेव यजमानं
 शुभार्तिं शोभनमज्ञं उपपत्तक्ष्य गच्छथः अहं प्राप्नुयः खलु प्राप्य च अध्वरं तदीयं यज्ञं वीथः काम-
 येथे किंच अस्मयू अस्मान् कामयमानौ युवांगिरः स्तुतीः अच्छ अभिलक्ष्य गन्तं गच्छतं तादृ-
 शं मां प्राप्य स्तुतीः स्वीकुरुतमित्यर्थः अत्र यद्यपि तमितिसामान्यनिर्देशः प्रतिभाति तथापि
 अस्मयू इत्युक्त्वाद्दीर्घतमाः स्वात्मानमेव परोक्षतयोक्तवानिति गम्यते यद्वा योदाशति यश्च य-
 जतेतमुपेत्य तदीयं यज्ञं कामयेथे अतोस्मयू युवां शुभार्तिं मां मदीयागिरः स्तुतीः अच्छ अभिल-
 क्ष्य गच्छतम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

युवां यज्ञैः प्रथमा गोभिर् अजतं ऋतावाना मनसो न प्रयुक्तिषु ।
 भरन्ति वां मन्मना संयता गिरो दृप्यता मनसा रेवदाशाथे ॥ ८ ॥

युवाम् । यज्ञैः । प्रथमा । गोभिः । अजते । ऋतं ऽवाना । मनसः ।
 न । प्रयुक्तिषु । भरन्ति । वाम् । मन्मना । सम्ययतां । गिरां ।
 अदृप्यता । मनसा । रेवत् । आशाथे इति ॥ ८ ॥

हे ऋतावाना यज्ञवन्तौ वृष्ट्युदकवन्तौ वा मित्रावरुणौ युवां प्रथमापथमौ यज्ञैर्यजमानसा-
 धनैर्गोभिः गोविकारैः पयआदिभिः अंजते व्यंजयन्ति यजमानाः देवभागं यागेषु क्षीराद्विभि-
 र्यजन्त इत्यर्थः यद्वा गोभिर्वाग्भिरंजते स्तुवन्ति तत्र दृष्टान्तः— प्रयुक्तिषु यागेषु मनसो न कर्मणि पृष्टी
 मन इव तद्यथा प्रथमं व्यञ्जयन्ति मुख्यं कुर्वन्ति तत्पूर्वकत्वात्सर्वं व्यवहारस्य किंच वां युवां मन्म-
 ना मननवता संयता युवामेव सम्पगच्छता चित्तेन गिरः स्तुतीर्भरन्ति संपादयन्ति यस्मादेवं
 तस्मात् अदृप्यता अनभिभवतापनसाप्रष्टेनचेतसायुक्तौ सन्तौ रेवत् धनवत्कर्मामदीयमाशाथे
 अभुवाथे व्यापुथः ददाथे इत्यर्थः अश्रोतेर्लिटि अनित्यमागमशासनमितिवचनादिदृग्भावः ॥ ८ ॥

अथनवमी—

रेवद्वयोदधाथे रेवदाशाथे नरां मायाभि रित ऊत्ति माहि नम् ।
 नवां द्यावोर्हभिर्नो तसिन्धवो न देवत्वपूणयो नानं शुर्मघम् ॥ ९ ॥ २ ॥ १ ॥

रेवत् । वयः । दधाथे इति । रेवत् । आशाथे इति । नरा ।
 मायाभिः । इतःऽऊति । माहिनम् । न । वाम् । द्यावः ।
 अहंऽजिः । न । उत । सिन्धवः । न । देवुऽत्वम् । पुण्यः । न ।
 आनुशुः । मघम् ॥ ९ ॥ २१ ॥

हेमित्रावरुणौ युवारेवद धनवद वयोऽन्नं दधाथे उभयंच धारयथः यस्मादेवंतस्मादे-
 वद धनवद सहदृष्टत्वाद् वयइतिगम्यते धनविशिष्टमञ्जं हेनरानेतारौ युवांआशाथे अश्रुवा-
 थे अस्मभ्यं ददाथे इत्यर्थः कीदृशं मायाभिः युवयोःप्रज्ञाभिः इतऊति इतःअस्मदभिमुखं
 गमनवद इतोरक्षणवद्वा माहिनं महन्नामैतद अतिमहद् ईदृशोरावयोरेतादृशंसामर्थ्यंकृतइत्य-
 तआह—वांयुवयोर्देवत्वं अहभिरहोभिः रात्रिभिः अत्राहःशब्देनरात्रिरभिधीयते द्योशब्देनाह्नः
 पृथगभिधानात् ताभिःसहिताद्यावोदिवसानानशुः नपामुवन्ति अहश्चरात्रिश्रोभेनतरतइत्यर्थः
 उतअपिच सिन्धवः स्पन्दनशीलानद्योनचैवानशुः तथायुवयोर्देवत्वंपणयोऽसुराअपि नानशुः
 मघंघनंचनानशिरे लोकत्रयेयुवयोः पराभवितारोनेकेपिसन्तीत्यर्थः ॥ ९ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यद्वितीयेऽर्काविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

युवंवस्त्राणीतिसप्तर्चं द्वादशंसूक्तं देर्घतमसं अनादेशपरिभाषयान्नेष्टुभं मैत्रावरुणं पूर्वत्रै-
 त्रावरुणंहीत्युक्तत्वाद् सूक्तविनियोगोलैंगिकः मैत्रावरुणेपशावाद्यावपायामाज्या प्रदानाना-
 मितिखण्डेसूत्रितम्—युवंवस्त्राणिपीवसावसाथेप्रवाहवासिसृतंजीवसेनइति सैवसमावर्तने नव-
 वस्त्रधारणेविनियुक्ता सूत्रितंच—युवंवस्त्राणिपीवसावसाथेइत्यहतेवाससीआच्छायेति ।

सैषामथमा—

युवंवस्त्राणिपीवसावसाथेयुवोरच्छिद्रामन्तवोहसर्गाः ।
 अवांतिरतमनृतानि विश्वंऋतेनमित्रावरुणासचेथे ॥ १ ॥

युवम् । वस्त्राणि । पीवसा । वसाथे इति । युवोः । अच्छिद्राः ।
 मन्तवः । ह । सर्गाः । अर्ब । अतिरतम् । अनृतानि । विश्वा ।
 ऋतेन । मित्रावरुणा । सचेथे इति ॥ १ ॥

हेमित्रावरुणौ पीवसा पीनौ युषंयुवां यद्वा पीवसा पीनान्यच्छिन्नानिवस्त्राण्याच्छादनयो-
ग्यानि वासांसि वसाथे आच्छादयथः यद्वा पीवसा स्थूलेन प्रभूतेन तेजसा वस्त्राणिदधाथे
अविच्छिन्नानि वस्त्रस्थानीयानितेजांसि धारयथइत्यर्थः किंच युवयोः सर्गाः सृष्टयःअच्छिद्राः
अच्छिन्नाः मन्तवोह मननीयाश्च इदृशौ युवां विश्वा विश्वानि सर्वाणिअनृतानि असत्यानि
अपियाणि पापान्यवातिरतं नाशयतम् विश्वेत्यत्रसंहितायां ऋत्यकइनिप्रकृतिभावोहस्वात्वंच
ऋतेनफलेन तत्साधनेनयज्ञेनवासचेथे संगच्छेथे अस्मभ्यं योजयथइत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

ए॒त॒च्च॒न॒त्वो॒वि॒चि॒के॒त॒पांस॒त्यो॒म॒त्रः॒क॒वि॒श॒स्त॒ऋ॒घा॒वान् ।
त्रि॒रा॒श्रि॒ह॒न्ति॒च॒तु॒र॒श्रि॒रु॒ग्रो॒दे॒व॒नि॒दो॒ह॒प्र॒थ॒मा॒अ॒जु॒र्य॒न् ॥ २ ॥

ए॒त॒त् । च॒न॒ । त्वः॒ । वि॒ । चि॒के॒त॒त् । ए॒पाम् । स॒त्यः॒ । म॒त्रः॒ ।
क॒वि॒श॒स्तः॒ । ऋ॒घा॒वान् । त्रिः॒श्रि॒म् । ह॒न्ति॒ । च॒तुः॒श्रिः॒ ।
उ॒ग्रः॒ । दे॒व॒नि॒दः॒ । ह॒ । प्र॒थ॒माः॒ । अ॒जु॒र्य॒न् ॥ २ ॥

एषांप्रथमोर्मध्ये बहुवचनंप्रकारं यद्वा तदनुचरापेक्षया बहुवचनं एतयोर्मध्ये त्वःचन ए-
कएवएतत् वक्ष्यमाणंसामर्थ्यरूपं कर्म विचिकेतत् विशेषणचेतति अनुतिष्ठतीत्यर्थः सविशेष्यते
सएकःसत्योवाध्यः ससुभ्रवोवामघ्नोमननवान् कविशस्तः कविभिर्मेधाविभिःशंसनीयःऋघावान्
हिंसावान् अनेन वक्ष्यमाणस्यसामर्थ्यसंभावितामतिपादिताभवदित्युक्तम् किंतदित्याशंक्या-
ह त्रिराश्रि अश्रित्रयोपेतमायुधंत्रिराश्रि तद्वतं मत्वर्थोलुप्यते उपलक्षणमेतत् सर्वायुधसंप-
न्नमित्यर्थः एतन्नामानंवाचतुराश्रिः ततोप्यधिकायुधवान् नकेवलमायुधसामर्थ्यं किंतु उग्रः स्वय-
मुदूर्णबलः हन्तिहिनस्ति अतिबलंशत्रुं किंच युवयोरेकस्यैव सामर्थ्येन देवनिदोह देवनिन्दका-
स्तुप्रथमाःसमर्थाःसन्तोऽपि अजूर्यन्स्वयमेवजीर्णाभवन्ति जीर्यन्तेऽयनि बहुलंछन्दसीत्युत्वं
युवयोर्मध्येएकोऽपिमहाबलः मिलितयोरनुसामर्थ्येकिमुदकव्यमितिभावः अथवा एषांयुवयो-
रेतत् उत्तरववक्ष्यमाणं सामर्थ्येकःसत्यादिलक्षणोविचिकेतत् विशेषणजानाति शेषं
पूर्ववत् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अपादेतिप्रथमापृद्धतीनांकरतद्वाभिन्नावरुणाचिकेत ।
गर्भोभारंभरस्याचिदस्पृक्तंपिपृत्त्यन्तंनितारीत् ॥ ३ ॥

अपात् । एति । प्रथमा । पृत्त्वतीनाम् । कः । तत् । वाम् ।
मिन्नावरुणा । आ । चिकेत । गर्भः । भारम् । भरति । आ ।
चित् । अस्य । क्तम् । पिपृत्तिं । अन्तम् । नि । तारीत् ॥ ३ ॥

हेमिन्नावरुणा मिन्नावरुणोः पृद्धतीनां मनुष्यादीनां प्रजानां प्रथमाप्रथमभाविनी अपाद्
पाद्गहितोपाः प्रतिदिनं सूर्यचन्द्रादिव स्वरुणा. परिभ्रमणाभावाद् सूर्यगमनेनैव स्वगमनाद्-
पादिनिचयतीतिचोपचर्यते तव तादृशं वा युवयोः पसिद्धं कर्म कः आचिकेत कः आभिमुख्येन जा-
नाति कितज्ञाने अत्र.स्तु यमि यर्थः मिन्नावरुणयोरहोरात्रदेवत्वाद्होरात्रयोरन्तरालस्यैवोप-
स्वादेतत्कर्मत्वं किं वास्यलोकस्यभारंनिर्वाहं गर्भः युवयो. गर्भस्थानीयः शिशुरादित्यः अहो-
रात्रयोर्मध्यकालउत्पत्तेस्ताभ्यामेव मिन्नावरुणत्वाद् अहोरात्रेवैमिन्नावरुणावितिश्रुतेः । सआ-
भरतिचिद् समन्तान्निर्वहत्येवहरतिवास्यभारंजाड्यं चिदित्यवधारणे तत्कथमितितदुच्यते-
क्तं सत्यं जगतः प्रकाशगमनादिरूपं पिपृत्तिं पूरयति अनृतं उक्तविलक्षणं अन्धकारं गमनादि
निरोधं च नितारीत् नितरति निमज्जयति नाशयतीत्यर्थः शिशोर्जगद्भारस्वहनरूपं कर्मपुष्पत्ता-
मर्थ्यादिति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

प्रयन्तुमित्यरिंजारं कृतीनां पश्यामसिनोपनिपद्यमानम् ।
अत्रैवपृग्गावितंतावसानंभ्रियंभिन्नस्पृवरुणस्यधामं ॥ ४ ॥

प्रयन्तम् । इत् । परि । जारम् । कृतीनाम् । पश्यामसि । न ।
उत्प्रयन्तम् । अत्रैवपृग्गा । वितंता । वसानम् । भ्रियम् ।
भिन्नस्पृं । वरुणस्य । धामं ॥ ४ ॥

कनीनां कमनीयानां दीप्तानांकन्यकास्थानीयानां उपसांकनतेःकांतिकर्मणइञ् रुदि-
कारादकिनइतिडोप् आमि कन्याशब्दस्यवाछान्दसंसंभसारणं तासांजारमादित्यंप्रयन्तमिद
प्रगच्छन्तमेवपरिपश्यामसिवयंपरिपश्यामः उपनिपद्यमानंक्षणमात्रमपिनिपीदन्तं नपश्यामः एत-
द्वपितयोःसामर्थ्यं पुनस्तदेवविशेष्यते अनवपृग्णा अनवपृग्णानि असंपृक्तानिअतएवविततानि
तेजांसिवसानंआच्छादयन्तं प्रियंसेवंपांप्रियभूतंमित्रस्ववरुणस्यचधामतेजःस्थानभूतं यद्वा प्रि-
यंधामेतिसंबन्धते तयोःमेमस्थानं ईदुरामादित्यं युष्मदनुज्ञयासंचरन्तंपश्यामसि ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

अ॒न॒श्वो॒जा॒तो॒अ॒न॒भी॒शु॒र्वा॒क॒र्नि॒क्र॒द॒त्प॒त॒य॒दूर्ध्व॒सा॒नुः ।
अ॒चि॒त्तं॒ब्र॒ह्मं॒जु॒जु॒पु॒र्यु॒वा॒नः॒प्र॒मि॒त्रे॒धाम॒व॒रु॒णे॒गृ॒ण॒न्तः ॥ ५ ॥
अ॒न॒श्वः । जा॒तः । अ॒न॒भी॒शुः । अ॒र्वा । क॒र्नि॒क्र॒दत् । प॒त॒य॒त् ।
ऊ॒र्ध्व॒सा॒नुः । अ॒चि॒त्त॒म् । ब्र॒ह्मं । जु॒जु॒पुः । यु॒वा॒नः । प्र ।
मि॒त्रे । धामं । व॒रु॒णे । गृ॒ण॒न्तः ॥ ५ ॥

सएवादित्यः अनश्वः यद्यपिशोधगाम्यश्वरहितः तथाअनभीशुः आलंबनाधारप्रमह-
स्थानीपरश्विरहितः तथाप्यर्वाजातः शोधगमनवान्संपन्नः तथाविधोयमादित्यः कनिक्कदत्
अत्यर्थकन्दयन् क्रन्देयइलुगन्ताच्छतरिदाधर्त्यादौनिपात्यते ऊर्ध्वसानुः उपर्युपरिसमुच्छ्रयणः
सन् पतयद्यच्छति अचितंचित्ताविषयं ब्रह्मपरिवृढंउक्तस्वर्पकर्ममित्रेवरुणेचउभयोर्धामतेजः
स्थानंयुवानः मिश्रयन्तः तयोर्धाम्निआरोपयन्तः तथाप्रगृणन्तः युवयोस्तेजःप्रभावमतिप्रकर्षे-
णस्तुवन्तः जुजुषुः सेवन्तेमनुष्याः सूर्यस्यनिरालंबांतरिक्षसंचारात्मककर्मवरुणमित्रयोरधीन-
मितिस्तुवन्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

आ॒धे॒न॒वो॒माम॒ते॒य॒म॒वं॒न्ती॒ब्र॒ह्म॒प्रि॒यं॒पी॒प॒य॒न्त्स॒स्मि॒न्नु॒ध॒न् ।
पि॒त्वो॒भिक्षे॒त॒व्यु॒ना॒नि॒वि॒ह्वा॒ना॒सा॒वि॒वा॒स॒न्नि॒दि॒ति॒मु॒रु॒ष्ये॒त् ॥ ६ ॥
आ । धे॒न॒वः । मा॒म॒ते॒य॒म् । अ॒वं॒न्तीः । ब्र॒ह्म॒प्रि॒य॒म् । पी॒प॒य॒न् ।
स॒स्मि॒न् । ऊ॒ध॒न् । पि॒त्वः । भि॒क्षे॒त् । व्यु॒ना॒नि । वि॒ह्वा॒न् ।
आ॒सा । आ॒वि॒वा॒स॒न् । अ॒दि॒ति॒म् । उ॒रु॒ष्ये॒त् ॥ ६ ॥

मापतेऽपमं तोपोः पुत्रं दीर्घं तमसं प्रां ब्रह्मपिपं परिवृढस्यैः कर्मणः प्रियतमं ॥ परिवृढस्याग्नेः प्री-
णयितारं वा अवनतोः अवनत्यः प्रीणयन्त्यः धेनुरोगावः स्वस्मिन्स्वहोये ऊर्वेन ऊर्ध्वसिओपोप-
यन् सवंत आप्याययन्तु प्यायतेर्णिचिउन्दसः प्रीभावः ऊर्ध्वगतेनक्षीरेण पुवाभ्यां प्रदत्तेन नो-
ऽस्मान् ब्रह्मक्षित्वित्यर्थः मित्रावरुणाभ्यां पस्येति श्रुतेः । एवं प्रदत्तहविः वयुनानि अनुष्ठानविषय-
ज्ञानानि विद्वान्जानन् हुतशेषो भक्षणीय इत्यवगच्छन् दीर्घतमाः पित्वः पितोः हुतशिष्टस्या-
न्नस्पतादृगन्नं आसा आस्येन भक्षयितुं भिक्षेत याचेत युष्मान् किंच आविवासन् युवांसमन्ताद्
परिचरन् अदितिं अखण्डितं अन्यूनमेतत्कर्म उरुष्येव रक्षेत् यथाशिष्टं भिक्षेत यथाचकर्मसमाप-
नेन रक्षेत् तथापोपयन्नित्यर्थः ॥ ६ ॥

मैत्रावरुणपशौवपायाः एषानुवाक्या सूत्रितं च—आवां मित्रावरुणा हव्यजुष्टिमार्यां तं मित्रा-
वरुणेति ।

सैपासप्तमी—

आवां मित्रावरुणा हव्यजुष्टिं नमसा देवावर्षा वृत्त्याम् ।

अस्माकं ब्रह्मपृतनासु सखा अस्माकं वृष्टिर्दिव्या सुपारा ॥ ७ ॥ २१ ॥

आ । वा । मित्रावरुणा । हव्यजुष्टिम् । नमसा । देवौ ।

अवर्षा । वृत्त्याम् । अस्माकम् । ब्रह्म । पृतनासु । सखाः ।

अस्माकम् । वृष्टिः । दिव्या । सुपारा ॥ ७ ॥ २२ ॥

हे देवौ देवनशीलो मित्रावरुणा मित्रावरुणौ वां युवां हव्यजुष्टिं हविःसेवां नमसानमस्कारो-
पलक्षितेनस्तोत्रेण अवसारक्षणेन निमित्तभूतेन आवर्षत्यां आवर्षयेयं यद्वा नमस्कारेण अवसा
अग्नेन च आवर्षत्यां किंच हे मित्रावरुणौ अस्माकं संबन्धि ब्रह्मेदानीं क्रियमाणं परिवृढं कर्म पृतना-
सुसंग्रामेषु सखाः सखाव शत्रून् भिभूयाव अग्नेन कर्मणा शत्रून् भिभवेयमित्यर्थः किंच अस्माकं
दिव्यादिविभवावृष्टिः सुपारासुपारामित्रीभवत्विशेषः वृष्टौ सत्यां नीहादिद्वारा कर्मसमाप्तेरिति
भावः ॥ ७ ॥

॥ इति द्वितीयस्य द्वितीये द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥ १ ॥

यजामहेवामितिचतुर्ऋचंचतुर्दशंसूक्तं देर्घतमसंत्रेष्टुभं मैत्रावरुणं यजामहेचतुष्कमित्यनुक्क-
मणिका विनियोगोऽद्विकः ।

तत्रप्रथमा—

यजामहेवांमहःसजोपाह्वयेभिर्मित्रावरुणानमोभिः ।

घृतैर्घृतस्रूअधयद्दामस्मेअध्वर्यवोनधीतिभिर्भरन्ति ॥ १ ॥

यजामहे । वाम् । महः । सजोपाः । ह्वयेभिः । मित्रावरुणा ।

नमःऽभिः । घृतैः । घृतस्रू इति घृतस्रू । अध । यत् । वाम् ।

अस्मे इति । अध्वर्यवः । न । धीतिऽभिः । भरन्ति ॥ १ ॥

हेघृतस्रू घृतस्यसावधितारौ मित्रावरुणौ महोमहान्तौ वां यजामहे पूजयामः यजमानाऋ-
त्विजश्च कोदशाः सजोपाः समानप्रोतियुक्ताः केनसाधनेनेतितदुच्यते—ह्वयेभिः पुरोडाशादि-
भिः घृतैश्चनमोभिः नमस्कारोपलक्षितैः अधअपिच यद्यस्मात्कारणादवांयुवां अस्मेअस्मदीया-
ध्वर्यवोन अध्वर्यवोऽपि अत्रनशब्दोप्यर्थे तेषिधीतिभिः स्वकीयैःकर्मभिः भरन्ति पोषयन्ति
तस्माद्यजामहे ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

प्रस्तुतिर्वाधामनप्रयुक्तिरयामिमित्रावरुणासुवृक्तिः ।

अनक्तियद्द्विदथेपुहोतासुभ्रंवांसूरिर्हृपणावियक्षन् ॥ १ ॥

प्रस्तुतिः । वाम् । धाम् । न । प्रयुक्तिः । अयामि । मित्रावरुणा ।

सुवृक्तिः । अनक्ति । यत् । वाम् । विदथेपु । होता । सुभ्रम् ।

वाम् । सूरिः । हृपणौ । इयक्षन् ॥ २ ॥

हेमित्रावरुणौ वांयुवयोः संबन्धिनोः यागस्यप्रस्तुतिः प्रस्तावना करोमीतिसंकल्पएव नमयु-
क्तिः कृत्स्नप्रयोगो नसंपन्नः तावदेव युवयोर्धामतेजःस्थानमयामि प्रामोमिसुवृक्तिः युवयोः शोभ-

नावर्जकश्चयुष्मत्परिग्रहादस्मि यत् यदा तु विदथेपुयज्ञेषुवांयुवां होता होमनिष्पादकोयमध्वर्युः
अनक्तिहविषागच्छति होमं करोतीत्यर्थः यद्वा होता देवानामाह्वाता एतन्नामकक्रत्विक् शस्त्रा-
दिनावां अनक्तिव्यं जयति तदा सूरिर्पुष्पन्माहात्म्यवित् इयक्षन्यागं कर्तुमिच्छन् अहं हेवृषणौ
कामानां वर्षितारौ वांयुवयोः सुभ्रंयुष्मत्संबन्धिसुखं देवत्वलक्षणं अयामीति शेषः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

पीपायं धेनुरादिति ऋताय जनाय मित्रावरुणा हविर्दे ।

हिनोति यद्वां विदथे सपर्यन्त रातर्हव्यो मानुषो न होता ॥ ३ ॥

पीपायं । धेनुः । अदितिः । ऋतायं । जनाय । मित्रावरुणा ।

हविः इदे । हिनोति । यत् । वाम् । विदथे । सपर्यन् । सः । रातर्हव्यः ।

मानुषः । न । होता ॥ ३ ॥

हे मित्रावरुणामित्रावरुणौ ऋताययुष्मत्संबन्धियज्ञाय हविर्दे हविषोदात्रे आतोमनिन्नितिविच्
देभंत्वे आतोधातो रित्याकारलोपः जनाययजमानाय च धेनुः प्रीणयित्रीणौः अदितिः अदीना बहुक्षी-
रासती पीपायक्षीरेण पुनः पुनः आप्यायतां प्यायते म्छान्दसः प्रार्थनायां लिट् लिङ् च डोश्चेति पी-
भावः पयस्यादिहविष्कं यज्ञं पयोवतादिपुयजमानं चेत्यर्थः कस्मिन्काल इति चेत्तत्राह—यद्य-
दा सः प्रसिद्धो रातर्हव्यः एतन्नामाराजासपर्यन् स्तुत्यापूजयन्मानुषो होतान मनुष्यस्य यजमानस्य
संबन्धी एतन्नामकक्रत्विगिव विदथे यज्ञेषां हिनोति हविरादिना प्रीणयति तदा पीपायेत्याह ॥३॥

अथ चतुर्थी—

उतर्वां विक्षुमद्यास्वन्धो गाव आपश्च पीपयन्त देवीः ।

उनो नो अस्य पूर्व्यः पतिर्दन्धी तं पातं पर्यस उस्त्रियायाः ॥ ४ ॥ १३ ॥

उत । वाम् । विक्षु । मद्यांसु । अन्धः । गावः । आपः । च ।

पीपयन्त । देवीः । उनो इति । नः । अस्य । पूर्व्यः । पतिः ।

दन् । वीतम् । पातम् । पर्यसः । उस्त्रियायाः ॥ ४ ॥

उतअपिच हेमित्रावरुणौ वायुवांअंधः अदनीयमन्नंपयोत्तुपंपुरोडाशादित्त्वंवा देवीर्षो-
तनशीलागावः आपश्चवीसादिप्रवर्धकान्युदकानिचमद्यासुयुष्माभिर्मदनीयासु विक्षुमजासु य-
जमानलक्षणासु तासामभिवृद्ध्यर्थीपयन्त आप्याययन्तु उतोअपिच नोऽरमात्संदग्धिनोऽस्य
यजमानस्य पूर्व्यः पूर्वकालीनः पतिः पालकोऽग्निः दन्दाताभवत्वितिशेषः अग्नौहूयमानत्वात्स-
र्वेषामपिहविषां यस्मादेवंतरमात् हेमित्रावरुणौ वीतंभक्षयत् पुरोडाशादिकं उल्लियायाः क्षीरा-
घस्ताविण्याः गोः पयसः पयः पालं यद्वा घनीभूतंपयस्यायाः वीतंसवद्रूपंपातम् ॥ ४ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यद्वितीयेत्रयोर्विशोवर्गः ॥ २३ ॥

विष्णोर्नुकमितिपल्लवंपंचदशंसूक्तं दैर्घंतमसंत्रैष्टुभंवेष्णवं अत्रानुक्रमणिका—विष्णोःप-
ट्टेष्णवंहीति आभिष्टवपडहेपूक्येषु तृतीयसवने स्तोमवृद्धावच्छावाकस्यस्तोमातिशंसनार्थं
इदमादिसूक्तद्वयंविनियुक्तं स्तोमेवर्धमानइतिखण्डेसूत्रितम्—विष्णोर्नुकमितिस्तेकेपरोमात्रयेत्य-
च्छावाकइति तथातृतीयसवनेसोमातिरेकेउत्तरसंस्थोपगन्तव्याआतिरात्रात्ततोप्यतिरिक्ते तद-
र्थमेवशस्त्रमुपजनयितव्यं तत्रैतदेवसूक्तं सोमातिरेकइतिखण्डेसूत्रितम्—महांइन्द्रोनुवद्विष्णोर्नुक-
मिति आग्निमारुतशस्त्रेआपादिनियुक्ता अथयथेतिमितिखण्डेसूत्रितम्—विष्णोर्नुकंवीर्याणिप्रवो-
चंतंतुतन्वन्नजसोभानुमन्विहीति ।

सैषामथमा—

विष्णोर्नुकंवीर्याणिप्रवोचंय.पार्थिवानिविमृमेरजांसि ।

योअस्कंभायद्रुत्तरंसुधस्थंविचक्रमाणस्त्रेधोरुगायः ॥ १ ॥

विष्णोः । नु । क्रम् । वीर्याणि । प्र । वोचम् । यः । पार्थिवानि ।

विह्रममे । रजांसि । यः । अस्कंभायत् । उत्तरंम् । सुधस्थम् ।

विह्रचक्रमाणः । त्रेधा । उरुगायः ॥ १ ॥

हेनराः विष्णोर्व्याप्तनशीलस्य देवस्यवीर्याणिवीरकर्माणि नुकंअतिशीघ्रंपवोचं प्रवृवी-
मि अत्रयद्यपिनुकमितिपदद्वयं तथापियास्केननवोत्तराणिपदानीत्युक्तत्वात् शाखान्तरेपकत्वे-

नपाठाच्चनुदित्येतस्मिन्नेवार्थेनुकमितिषद्द्वयं कानितानीतितत्राह—योविष्णुः पार्थिवानिपृथिवी-
संबन्धीनिरजांसि रंजनात्मकानि क्षित्यादिलोकत्रयाभिमानानिअग्निवास्वादित्यरूपाणि रजां-
सि विममे विशेषेण निर्ममे अत्रत्रयोलोकाअपि पृथिवीशब्दाच्याः तथाचमुद्धान्तरं—यदिद्रा-
शीअवमस्यांपृथिव्यांमध्यमस्यांपरमस्यामुतस्थइति । तैत्तिरीयेऽपि—योस्यांपृथिव्यांअस्यापु-
षेत्युपक्रम्य योद्वितीयस्यांतलीयस्यांपृथिव्यामिति । तस्मात्लोकत्रयस्यपृथिवीशब्दाच्या
त्वम् किंच यश्च विष्णुरुत्तरं उद्गतवरं अतिविस्तीर्णसधस्थं सहस्थानं लोकत्रयाश्रयभूतं
अन्तरिक्षं अस्कभापय तेषामाधारत्वेनस्कंभितवान् निर्मितवानित्यर्थः अनेनान्तरिक्षाभि-
तंलोकत्रयमपिसृष्टवानित्युक्तंभवति यद्वा योविष्णुः पार्थिवानि पृथिवीसंबन्धीनिरजांसिपृथि-
व्याअधस्तनसतलोकान् विममे विविधं निर्मितवान् रजः शब्दोलोकवाची लोकारजांस्युच्यन्त-
इतियास्केनोक्तत्वात् किंच यश्चउत्तरं उद्गतवरंउत्तरभाविनं सधस्थं सहस्थानं पुण्यकृतां सह-
निवासयोग्यं भूरादिलोकसतकं अस्कभापय स्कंभितवान् सृष्टवानित्यर्थः स्कंभेः स्तंभुस्तु-
भिवतिविहितस्यभः छन्दसिशायाजपीतिव्यत्येनशायाजदेशः अथवापार्थिवानि पृथिवी-
निमित्तकानिरजांसि लोकान्द्विममे भूरादिलोकत्रयमित्यर्थः भूम्यामुपार्जितकर्मभोगार्थत्वादि-
तरलोकानां तत्कारणत्वं किंच यश्चोत्तरमुत्कृष्टवरं सर्वैपालोकानामुपरिभूतं अपुनरावृत्तेस्त-
स्योत्कृष्टत्वं सधस्थं उपासकानांसहस्थानं सत्यलोकं अस्कभापय स्कंभितवान् ध्रुवस्थापित-
वानित्यर्थः किंकुर्वन् वेधाविचक्रमाणः विप्रकारं स्वसृष्ट्यान् लोकान् विविधंक्रममाणः विष्णो-
स्त्रेधाक्रमणं इदंविष्णुर्विचक्रमेइत्यादिश्रुतिपुत्रसिद्धं अतएवोरुगायः उरुभिर्महद्भिर्गोपमानः
अतिप्रभूतं गोपमानोवा यएवंकृतवान्तादृशस्यविष्णोर्वीर्याणिप्रवोचं ॥ १ ॥

तृतीप्रसवनेत्तोमातिरेकएवशस्त्रमुपजनयितव्यं तत्रप्रतदित्ययमनुरूपास्तुवः सोमातिरेक-
इतिवैङ्गोत्सृजितम्—प्रतद्विष्णुस्तवतेवोर्षेणेतिस्तोत्रियानुरूपाविति पाजपेयेनाधिपत्यकामइतित-
ण्डेस्तृजितम्—प्रवत्तेअद्यशिविष्टनामप्रतद्विष्णुस्तवतेवोर्षेणेति ।

तत्रप्रथमास्केद्वितीयैषा—

प्रतद्विष्णुःस्तवतेवीर्येणमृगोनभूमिःकुंचरोगिरिष्ठाः ।
यस्योरुपुत्रिपुत्रिकर्मणेष्वधिक्षिपन्तिमुर्वनान्निविश्वं ॥ २ ॥

तत् । अस्य । प्रियम् । अग्नि । पाथः । अश्याम् । नरः । यत्र ।
 देवद्वयवः । मदन्ति । उरुङ्क्रमस्य । सः । हि । बन्धुः । इत्या ।
 विष्णोः । पदे । परमे । मध्वः । उत्सः ॥ ५ ॥

अस्यमहतोविष्णोः मियंप्रियभूततत्सर्वैःसेव्यत्वेनप्रसिद्धंपाथः अन्तरिक्षनामित्वा पा-
 थोन्तरिक्षंपथाव्याख्यातं इतियास्केनोक्तत्वात् । अन्तरिक्षलोकार्थंस्थानं अविनश्वरं ब्रह्म-
 लोकमित्यर्थः अभिअश्यां व्यामुयां तदेवविशेष्यते यत्रस्थानेदेवयवःदेवद्योतनस्वभावंविष्णुं
 आत्मनइच्छन्तःमत्तदानादिभिःमाभुमिच्छन्तेनरः मदन्ति तृप्तिमनुभवन्ति तदश्यामित्यन्वयः पु-
 नरपितदेवविशेष्यते उरुङ्क्रमस्यअन्यधिकंसर्वजगदाक्रममाणस्यतत्तदात्मनाअतएव विष्णो-
 र्व्यापकस्यपरमेश्वरस्यपरमेउत्कृष्टे निरतिशयेकेवलसुखात्मकेपदेस्थानेमध्वः मधुरस्यउत्सः
 निष्पन्दोवर्तते तदश्यांपत्रक्षुनृष्णःजरामरणपुनरावृत्त्यादिभयंनस्ति संकल्पमात्रेणाभूतकुल्या-
 दिभोगाःप्राप्यन्तेतादृशमित्यर्थः ततोधिकंनस्तीत्याह इथाइत्यंउक्तप्रकारेणसहिवन्धुःस-
 खलुसर्वेषांसुखतिनांबन्धुभूतः हितकरोवातस्यपदंमात्रवतः नपुनरावृत्तिः नसपुनरावर्ततइति
 श्रुतेस्तस्यबन्धुवं हिशब्दःसर्वश्रुतिस्मृतिपुराणादिप्रसिद्धियोतनार्थः ॥ ५ ॥

अथपरी-

तावांवास्तून्पुश्मसिगमंध्यैयत्रगावोभूरिशृङ्गाअयासः ।

अत्राहृतदुरुगायस्यवृष्णाःपरमंपदमवंभातिभूरि ॥ ६ ॥ २४ ॥

ता । वाम् । वास्तूनि । उश्मसि । गमंध्यै । यत्र । गावः । भूरिःशृङ्गाः ।

अयासः । अत्र । अहं । तत् । उरुङ्गायस्य । वृष्णाः । परमम् ।

पदम् । अवं । भाति । भूरि ॥ ६ ॥ २४ ॥

हेपत्नीपजमानौ वां युष्मदर्थंतातानि भवन्व्यत्वेनप्रसिद्धानि वास्तूनिमुखनिवासयोग्यानि
 स्थानानिगम्यै युवयोर्गमनायउश्मसिकामयामहेतदर्थंविष्णुंप्रार्थयामइत्यर्थः तानीत्युक्तंका-

नीत्याह—यत्रयेषुवास्तुपुगावोरश्मयोभूरिशृंगाः अत्यंतोन्नत्युपेताः बहुभिराश्रयणीयावा अ-
यासः अयनागन्तारः अतिविस्तृताः यद्वा अयासः गन्तारः अतादृशाः अत्यन्तप्रकाशयुक्ता इत्य-
र्थः अत्राह अत्रखलु वास्त्वाधारभूतेद्युल्लोके उरुगायस्य बहुभिर्महात्मभिर्गतव्यस्यस्तुत्यस्यवृष्णः
कामानां वार्धितुः विष्णोः तदतादृशं सर्वत्रपुराणादिपुगंतव्यत्वेन प्रसिद्धं परमं निरतिशयं पदं स्थानं भू-
रिति अतिप्रभूतं अवभाति स्वमहिम्ना स्फुरति अयं मन्त्रो यास्केन गोशब्दो रश्मिवाचक इति व्याचक्षाणे-
न व्याख्यातः—तानि वां वास्तुनिकामयामहे गमनाय यत्र गावो भूरिशृंगावहुशृंगाभूरीति बहुनो नाम धे-
यं प्रभवतीति सतः शृंगं श्रयतेर्वा शृणातेर्वा शन्नातेर्वा शरणायोद्धतमिति वा शिरसो निर्गतमिति वा यासो
ऽयनास्तत्र तदुरुगायस्य विष्णोर्महागतेः परमं पदं परार्थ्यं स्थमवभादिभूरिपादः पद्यतेरिति १ ॥ ६ ॥

॥ इति द्वितीयस्य द्वितीये चतुर्विंशो वर्गः ॥ २४ ॥

प्रवः पान्तमिति पङ्क्तौ च पौडशं सूक्तम् देर्घतमसंजागतं पूर्वत्र वैष्णवं हीत्युक्तत्वाद् वैष्णवं आ-
द्यस्तु चः इन्द्रदेवताकश्च प्रवो जागतं त्वेन्द्रश्चाद्यस्तु च इत्यनुक्रमणिका आभिष्विके पूवध्ये-
पुस्तोभातिशंसने उक्तो विनियोगः ।

तत्रमथमा—

प्रवः पान्तमन्धमो धियायते महेशूराय विष्णवे चार्चता ।

यासानुनिपर्वतानामदाभ्यामहस्तस्थतुरर्वतेवसाधुना ॥ १ ॥

प्र । वः । पान्तम् । अन्धसः । धियायते । महे । शूराय । विष्णवे ।

च । अर्चत । या । सानुनि । पर्वतानाम् । अदाभ्या । महः ।

तस्थतुः । अर्वता इव । साधुना ॥ १ ॥

हे अध्वर्वादयः वीपुष्पाकं संबन्धिपान्तं पालनस्वभावं पातव्यं वा अन्धसः अन्धः सोम-
रूपमन्त्रपात्रं प्रकर्षेण संपादयत कस्मै धियायते स्तुतीरिच्छते महमहते शूराय विक्रान्तायेन्द्रा-
यविष्णवे व्यापकाय एतन्नामकाय देवाय च कस्तयोरतिशय इत्युच्यते—या यौ इन्द्राविष्णुपर्वतानां

प्र । तत् । विष्णुः । स्तवते । वीर्येण । मृगः । न । भीमः । कुचरः ।
गिरिस्थः । यस्य । उरुषु । त्रिषु । विष्कर्मणेषु । अधिष्ठियन्ति ।
भुवनानि । विश्वा ॥ २ ॥

यस्येति वक्ष्यमाणत्वात्स इत्यवगम्यते समहानुभावो विष्णुः वीर्येण स्वकीयेन वीरकर्म-
णा पूर्वोक्तरूपेण मस्तवते मर्कपेणस्तूपते सर्वैः कर्मणि व्यत्ययेन शप् वीर्येणस्तूपमानत्वे दृष्टा-
न्तः—मृगो न सिंहादिरिव यथा स्वविरोधि नो मृगयितां सिंहो भीमो भीतिजनकः कुचरः कुत्सिताहिं-
सादिकर्ता दुर्गमप्रदेशगता वा गिरिष्ठाः पर्वताद्युन्नतप्रदेशस्थायी सर्वैःस्तूपते अस्मिन्नर्थे
निरुक्तं—मृगो न भीमः कुचो गिरिष्ठाः मृग इव भीमः कुचरो गिरिष्ठा मृगो मर्कपेण कर्मणो भीमो विष्णु-
स्माद्भीष्मोप्येतस्मादेव कुचर इति चरति कर्म कुत्सितमथ चेद्देवताभिधानं क्लायं न चरतीति गिरिष्ठा गि-
रिस्थायो गिरिः पर्वतः समुद्रोर्णो भवति पर्वतान् पर्वतः पर्वतः पृष्ठातेः मीणातेर्वेति । तद्वदयमपि
मृगः अन्वेष्टा शत्रूणां भीमः भयानकः सर्वेषां भीत्यपादानभूतः परमेश्वरान्दीतिः भीषास्माद्वातः
पवते इत्यादि श्रुतिपुत्रसिद्धा किंच कुचरः शत्रुवधादिकुत्सितकर्मकर्ता कुपुसर्वास्तुभूमिषु लोकत्रये-
षु संचारी वा तथा गिरिष्ठाः गिरिवदुच्छ्रितलोकस्थायी यद्वा गिरि मन्त्रादिस्वभावां वाचि सर्वदा
वर्तमानः ईदृशोयं स्वमहिम्नास्तूपते किंच यस्य विष्णोरुरुषु विरतीर्णेषु त्रिषु त्रिसंख्याकेषु विक्रम-
णेषु पादप्रक्षेपेषु विश्वास्तर्वाणि भुवनानि भूतजातानि आश्रित्य निवसन्ति सविष्णुःस्तूपते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

प्रविष्णुवेशूपमेतु मन्म गिरिक्षितं उरुगायाय वृष्णे ।

यद्दं दीर्घप्रयतं सधस्यमेको विममे त्रिभिरित्पदेभिः ॥ ३ ॥

प्र । विष्णवे । शूपम् । एतु । मन्म । गिरिक्षिते । उरुगायाय ।

वृष्णे । यः । इदम् । दीर्घम् । प्रयतम् । सधस्यम् । एकः । विममे ।

त्रिभिः । इत् । पदेभिः ॥ ३ ॥

विष्णवे सर्वव्यापकाय शूपं अस्मत्कृत्यादिजन्यं महत् वस्तु मन्म मननं स्तोत्रं मननीयं
शूपं वल्बा विष्णुमेतु प्रामोतु कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थी कोटशाय गिरिक्षिते याचि गिरिवदुन्न-

तपदेशेवातिष्ठते उरुगायाय बहुभिर्गीयमानाय वृष्णेवर्षित्रे कामानां एवंमहानुभावं शृषंमामोतु
कोऽस्यविशेषइतिउच्यते—योविष्णुरिदंमसिद्धंदृश्यमानं दीर्घअतिविस्तृतं प्रयतंनियतं सधसर्थं
सहस्थानंलोकत्रयं एकइव एकएवअद्वितीयःसन् त्रिभिः पदेभिः पदैर्विममे विशेषेणमितवान् ॥३॥

अथचतुर्थी—

यस्यत्रीपूर्णांमधुनापदान्यक्षीयमाणास्त्रधयामदन्ति ।

यउत्रिधातुं पृथिवीमुतद्यामेकोदाधारभुवनानि विश्वा ॥ ४ ॥ ।

यस्यं । त्री । पूर्णा । मधुना । पदानि । अक्षीयमाणा । स्त्रधया ।

मदन्ति । यः । ऊम् इति । त्रिधातुं । पृथिवीम् । उत । द्याम् ।

एकः । दाधार । भुवनानि । विश्वा ॥ ४ ॥

यस्यविष्णोः मधुना मधुरेण दिव्येनाश्रुतेनपूर्णा पूर्णानि त्री त्रीणिपदानि पादप्रक्षेपणानि
अक्षीयमाणा अक्षीयमाणानि स्वधया अग्नेन मदन्ति मादयन्ति तदाश्रितजनान् यउ यएव पृ-
थिर्षां प्रख्यातां भूमिं द्यामुत द्योतनात्मकमन्तरिक्षं च विश्वाभुवनानि सर्वाणि भूतजातानि चतु-
र्दशलोकांश्च यद्वा पृथिवीशब्देन अधोवर्तीनिअतलवितलादिसप्तभुवनान्युपात्तानि द्युशब्देन त-
दवान्तररूपणि भुवआदिसप्तभुवनानि एवंचतुर्दशलोकान् विश्वाभुवनानि सर्वाण्यपितत्रत्यानि
भूतजावानि त्रिधातु त्रयाणांधातूनां समाहारः त्रिधातु पृथिव्यग्नेजोरूपधातुत्रयविशिष्टंयथा
भवति तथादाधार धृतवान् तुजादित्वादस्यासस्यदीर्घत्वं उत्पादितवानित्वर्थः छन्दोगारण्यके-
तत्तेजोसृजत तदपोसृजत ताआपपेक्षन्त ताअन्नमसृजन्वेतिभूतत्रयसृष्टिमुक्त्वा हंताहमिमास्ति-
स्रोदेवतास्तासां त्रिवृतं त्रिवृतमेकैकांकरवाणीत्यादिना त्रिवृत्करणसृष्टिरुपपादिता यद्वा त्रिधातु
कालत्रयं गुणत्रयं वा दाधारेत्यन्वयः ॥ ४ ॥

आतिथ्यायांतदस्येत्येपाप्रधानस्ययाज्या अथातिथ्येतिखण्डेसूत्रितम्—इदंविष्णुर्विच-
क्रमेतदस्यमियमभिपाथोअश्यामिति ।

सैपापंचमी—

तदस्यप्रियमभिपाथोअश्यांनरोयत्रदिव्यवोमदन्ति ।

उरुक्रमस्यसहिवन्धुरित्थाविष्णोःपदेपरमेमध्वउत्सः ॥ ५ ॥

मीणवतां पूरणवतांवा पर्वतशब्दोपास्केनैवंनिरुक्तः—पर्ववान्पर्वतःपर्वपुनःपृणातेःमीणा-
तेर्वेति । उकलक्षणानां लोकानां सानुनि समुच्छ्रितपदेशे सर्वलोकेइत्यर्थः अथवा मेघानां
समुच्छ्रितपदेशे पर्वतशब्दोमेघनामसूक्तत्वात् तत्रतस्थतुःसिष्ठतः कीदृशैतौ अदाफ्या अदंभनी-
यौ परैरनभिभाव्यौ अतएवमहः महान्तौ यद्वा महोमहसिस्वतेजसि सानुनीत्यनेनसंबन्धः तत्र
दृष्टान्तः—साधुना अभिमतदेशमापणसमर्थेन अर्वता वेगवता अश्वेनेव तेन यथा अत्युच्छ्रि-
तं प्रदेशमारोहति तद्वदृच्चंपदमात्तु तस्मात्ताफ्यामर्चव ॥ १ ॥

सोमातिरेकेतृतीयसवने एषावैकल्पिकीयाज्या तथाचसूत्रितम्—त्वेपमित्थासमरणंशि-
मीवतोरितिवायाज्येति ।

सैवाद्वितीया—

त्वेपमित्थासमरणंशिमीवतोर्निद्राविष्णुसुतुपावामुरुष्यति ।
यामर्त्यायप्रतिधीयमानमिच्छशानोरस्तुरसनामुरुष्यथः ॥ २ ॥

त्वेपम् । इत्या । समुऽअरणम् । शिमीऽवतोः । इन्द्राविष्णु इति ।
सुतुऽपाः । वाम् । उरुष्यति । या । मर्त्याय । प्रतिऽधीयमानम् ।
इत् । कशानोः । अस्तुः । असनाम् । उरुष्यथः ॥ २ ॥

हेइन्द्राविष्णु शिमीवतोः इष्टप्रदानादिकर्मवतोः वांयुवयोः इत्या इत्थंत्वेपं प्रदीप्तं समर-
णं सम्पग्यागदेशमनं सुतपाः हुतशिष्टसोमपीतयजमानउरुष्यति रक्षति यागेनपूजयति य-
द्वा शिमीवतोः महर्णादिकर्मवतोः वांयुवयोः त्वेपंदीप्तंशौर्योपितं समरणंसम्यक्परस्परगमनो-
पेतंवृष्टिप्रदानायमेघविदारणरूपं कर्म यजमानः उरुष्यति रक्षति स्तौतीत्यर्थः कस्तयोरविश-
यइत्युच्यते—या याविन्द्राविष्णु युवांमर्त्यायमनुष्यायहविदांत्रियजमानायप्रतिधीयमानमिदं प्र-
तिधातव्यं फलरूपं असनां असनंचलनशीलं प्रदानशीलमन्नादिकं अस्तुः अभिमतक्षेपुः नि-
रसितुवांशुणां कशानोरग्नेःसकाशात् उरुष्यथः अविच्छेदेनप्रवर्तयथः वह्नौहुतंहविः स्वी-
कृत्यतन्मुखादेवफलमपिदास्पथइत्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

ताईवर्धन्तिमह्यस्यपौंस्यंनिमातरानयतिरेतसेभुजे ।
दधातिपुत्रोवंपरंपितुर्नामतृतीयमधिरोचनेदिवः ॥ ३ ॥

ताः । ईम् । वर्धन्ति । महि । अस्य । पौंस्यम् । नि । मातरा ।
नयति । रेतसे । भुजे । दधाति । पुत्रः । अवरम् । परम् । पितुः ।
नाम । तृतीयम् । अधि । रोचने । दिवः ॥ ३ ॥

ताः सोमरूपाः प्रसिद्धाआहुतयोपजमानेनहुताः ईषतदस्येन्द्रस्य महिमहवपौंस्यंपुंसः
कर्मवक्ष्यमाणरूपबलवर्धन्ति वर्धयन्ति ईमित्यनर्थकोवा सचेन्द्रः सोमपानजनितं सामर्थ्यं मात-
रा धावापृथिव्यौनिनयति नितरांपापयति किमर्थं रेतसेप्राणिनांपुत्राद्युत्पादनसामर्थ्याय भुजे तेषां
भोगाय रक्षणायवा कुचेतितदुच्यते-दिवोद्योतमानस्यादित्यस्यअधिअधिकरोचनेरोचमानेम-
ण्डले नाम नमनं द्यावापृथिव्योः स्थापितंसामर्थ्यं पुत्रःपुरुषातासर्वोजनः पितुः पालकाद्विष्णो-
रनुग्रहात् यद्वा पितुः स्वोत्पादकात्स्वयमुत्पन्नंसव अवरंनिरुद्धेनामपौत्रसंप्रतंपरंतवज्जुष्टं पुत्र-
तिनामतदुभयापेक्षयातृतीयं पितेतिनामदधाति धारयति । त्रीणिवावरेतांसिपितापुत्रःपौत्र-
तिश्रुतेः । अस्यायमर्थः अग्रीहुताःसोमाहुतयः आदित्यमण्डलंप्राप्यद्वादशात्मनःसवितुर्मूर्त्य-
न्तराविन्द्राविष्णुपौषयन्ति तुष्टौतौमेघद्वारावर्षतः तयावृष्ट्यासस्यादिद्वारामजाःपुत्रपौत्रादिरू-
पेणवर्धयतइत्येवंमहानुभावाविन्द्राविष्णुइति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

तत्तद्विदस्यपौंस्यंगृणीमसीनस्यत्रातुरवृकस्यमीह्वुषः ।
यःपार्थिवानित्रीभिरिद्विर्गामामिरुक्रमिष्टोरुगायार्जवसे ॥४॥

तत्तद्वत् । इत् । अस्य । पौंस्यम् । गृणीमसि । इनस्य । त्रातुः ।
अवृकस्य । मीह्वुषः । यः । पार्थिवानि । त्रीभिरिः । इत् । विर्गामश्भिः ।
उरु । क्रमिष्ट । उरुःगायार्ज । जीवसे ॥४॥

अस्यमहानुभावस्य तत्तत्पौंस्यं पुंस्त्वं पराक्रमातिशयं गृणीमसि गृणीमः स्तुमः क्रीद-
शस्यास्य इनस्य सर्वस्यस्वामिनः ज्ञातुः पाटकस्य अवृकस्य वृकोर्हिसकः शत्र्वादिः तद्रहितस्य
मोक्षुपः सेकुः नित्यतरुणस्यस्तुत्येपुपराक्रमेपुमध्यमेकमुदाहरति योविष्णुः पार्थिवानिपृथिव्या-
दीनिपथनवन्तिवासासामर्थ्याव रजांसीतिगम्पते लोकत्रयस्यापिपृथिवीशब्दाच्चत्वं पूर्वमुदाहृतम्
तानिभिभिरिद्विगामभिः त्रिभिरेवविधिगमनैः उरुविस्तीर्णं यथाभववितथा क्रमिष्टक्रांतवान्
विचक्रमइत्यर्थः उरुगायाय उरुगातव्यायजीवसे लोकत्रयलक्षणाय यद्वा उरुगायाय षष्ठ्यर्थे
चतुर्थी उरुगायस्यविष्णोरीदृशंपराक्रमंगृणीमसि किमर्थं जीवसेजीवनायरक्षणाय ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

द्वेइदंस्वयंक्रमणेस्वदृशोभिस्त्व्यायमर्त्याभुरण्यति ।

तृतीयमस्यनकिरादधर्षतिवयश्चनपतयन्तःपतत्रिणः ॥ ५ ॥

द्वे इति । इत् । अस्य । क्रमणे इति । स्वःइदृशः । अभिस्त्व्याय ।

मर्त्याः । भुरण्यति । तृतीयम् । अस्य । नकिः । आ । दधर्षति ।

वयः । चन । पतयन्तः । । पतत्रिणः ॥ ५ ॥

अस्यस्वदृशः स्वर्गस्य सर्वस्ववाद्वृष्टुर्विष्णोः द्वेइतत्क्रमणे द्वेएवपदे मर्त्योमनुष्यः अभि-
ख्यायसर्वभूत्यादिनाप्रख्याय भुरण्यति गच्छति भजते भुरण्यतिःकण्ठ्वादिर्गतिकर्मा भुरण्य-
तिशवतीवितत्कर्मैस्तुपाठात् प्रसिद्धत्वाद्भ्रूलोकं वृष्ट्यागमनादन्तरिक्षंचेत्युभेक्रमणेजानाति अ-
स्यविष्णोस्तृतीयंक्रमणं द्युलोकार्ख्यं कोऽपि मर्त्योऽनकिः नैवादधर्षति बुद्धानाभिभवति ज्ञा-
तुंनशक्नोतीत्यर्थः नकेवलं मनुष्यएवअपितुवयश्चन वेत्तारोमरुतोऽपि कीदृशास्ते पतयन्तः
सर्वत्रगमनसमर्थाः तथापतत्रिणः पतनशीलागरुडादयोवायवोवा नकिरादधर्षति नैवशक्नुवन्ति
धूपेर्लैट्यहागमः सत्यलोकस्यात्यंतविप्रलुष्टत्वेन सर्वेषामविपयत्वादितिभावः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

चतुर्भिःसाकंनर्षतिचनार्मिश्चक्रंनवृत्तंवर्तारविपत् ।

दृहच्छरीरोविमिमान्कःकंभिर्धुवाकुमारःप्रत्येत्याहवम् ॥६॥२५॥

चतुःशभिः । साकम् । नवनिम् । च । नामशभिः । चक्रम् । न ।

वृत्तम् । व्यतीन् । अवीविपत् । बृहत्शरीरः । विदमिमानः ।

ऋकशभिः । युवा । अकुमारः । प्रति । एति । आहवम् ॥ ६ ॥ २५ ॥

अयमादित्यात्माविष्णुः चतुर्भिःसाकंसहितां नवतिं सचतुर्नवतिमित्यर्थः एतत्संख्याका-
न्कालावयवान् नामभिः स्वकीयनमनमकारैः मेरणविशेषैः वृत्तंयथाभवतितथाव्यतीन् विवि-
धानेव स्वभावान् वृत्तचक्रं बहुरोपेतंचक्रमिव तद्यथा शत्रोरुपरिपक्षेपेणभ्रमयति तद्बुद्ध-
संख्याकान् कालावयवान् अवीविपत् कंयति भ्रमयति द्युपृक्पने प्यन्ताहुडिचडिरूपं केपु-
नस्तउच्यन्ते—संवत्सरएकः अयनेद्वे पंचतर्वः द्वादशमासाः चतुर्विंशत्यर्धमासाः त्रिंशद्दहोरात्राः
अष्टौयामाः एकस्मिन्दिने पर्यावर्तमानानि मेपादौनिद्वादशलभानीति मिलित्वाचतुरधिकनवतिस्तं-
ख्याकान् अवीविपत् ननु आदित्यःस्वयमपि इतरवत्परिभ्रमतिकथंभ्रमयतीत्युच्यते नैपदोषः
एतेषांभ्रामकस्यध्रुवस्य विष्णोर्भूर्त्यन्तरत्वात् अथवास्यभ्रमणावीनत्वादितरेषांपरिभ्रमणस्य अतः
स्वयंभ्रमयतीत्युच्यते एवंकालात्मकोविष्णुः बृहच्छरीरः विराडात्मनासर्वदेवमनुष्यादिशरी-
राणांस्वशरीरत्वात् बृहच्छरीरत्वमेवोपपादयति विमिमानः विविधमात्मानं मिमानः देवति-
र्यगात्मनाविभज्यस्थापयन् यद्वा ऋकभिः स्तुतिमद्भिर्मध्वद्भिर्वाविमिमानः यद्यपिविभुः तथापि
भक्त्यधीनत्वात्स्तुत्यामीयते युवा सर्वत्रमिश्रणशालः नित्यतरुणोवा अतएवाकुमारः अनल्पः
एवंभूतोमहाविष्णुराहवमाह्वानंप्रतिएतिगच्छति यज्ञदेशम् ॥ ६ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यद्वितीयेर्षचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

भवाभिन्नइतिपंचवर्षसप्तदशसूक्तं देधंतमसंजागतंत्वित्युक्तत्वादिदमपिजागतं वैष्णवंहीत्युक्त-
त्वाद्वैष्णवं भवपंचेत्यनुक्रान्तं उक्थयेत्तृतीयसवने अच्छायाकशस्त्रे एतत्सूक्तम् उक्थयेत्तुहोत्रका-
णामितिखण्डेसूत्रितम्—भवाभिन्नःसंवाकंमणेति सौम्यचरोरुभयत्वोघृतेनयष्टव्यं तत्रोपरितने
घृतयोगे उरुविष्णोविक्रमस्येति प्राकृतायाग्या दशमेहनिनुनस्याः स्थानेभवाभिन्नइत्येपापयोक्त-
व्या दशमेहनीतिखण्डेसूत्रितम्—उरुविष्णोविक्रमस्येतिघृतयाग्यास्थानेभवाभिन्नइति ।

सैपासूक्तेमथमा—

भवाभिन्नो न शेषो घृतासुतिर्विभृतद्युमएवपाउंसप्रथाः ।

अधतिविष्णोविदुपाचिदध्र्यःस्तोमोयज्ञश्राधयोहविष्मता ॥ १ ॥

भव । मित्रः । न । शेव्यः । घृतदृश्रासुतिः । विभूतदृद्युन्नः । एवदृयाः ।
 ऊम् इति । सृप्रथाः । अध । ते । विष्णो इति । विदुपा । चित् ।
 अर्घ्यः । स्तोमः । यज्ञः । च । राध्यः । हविष्मता ॥ १ ॥

हेविष्णो मित्रो न मितेर्दुःखादवाता सखा आदित्योवा मित्रः प्रभोतेस्त्रायतेइतिनिरुक्तम् ।
 शेव्यः साधुः सुखकर्ताघृतासुतिः घृतमुदकमासूपतेयेनसतादृशः यद्वा घृतमाज्यमाभिमुख्येन
 नीयतेयस्मैसतादृशः विभूतद्युन्नः प्रभूतयशाः प्रभूतान्नोवा एवयाः रक्षणस्पमिश्रयिताप्रापयिता
 सप्रथाः सर्वतः पृथुः प्रतिविशेषणनोभवेतिसंबन्धः श्रचोतस्तिङ्इतिदीर्घः उइतिपादपूरणः हे-
 विष्णो त्वंपस्मादीदृशोभवसि अधास्मात् ते तव स्तोमः स्तोत्रविशेषः विदुपावन्माहात्म्यवेदित्रा
 यजमानेन अर्घ्यः पुनःपुनःप्रवर्धनार्हः चित् एव एकवारकरणेनसंपूर्यतइत्यर्थः तथातेयज्ञश्च
 हविष्मता तेनयजमानेनराध्यः समाराधनीयः यद्वा विदुपाहोत्रासोमोराध्यः हविष्मतायज्ञ-
 श्वराध्यः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यःपूर्व्यायवेधसेनवीयसेसुमज्जानयेविष्णवेददाशति ।
 योजातमस्यमहतोमहिब्रवत्सेदुश्रवोभिर्युज्यंचिदभ्यसत् ॥ २ ॥
 यः । पूर्व्यायं । वेधसे । नवीयसे । सुमत् । ज्ञानये । विष्णवे । ददाशति ।
 यः । जातम् । अस्य । महतः । महि । ब्रवत् । सः । इत् । ऊम् इति ।
 श्रवः । शक्तिः । युज्यम् । चित् । अभि । असत् ॥ २ ॥

यः योमर्त्यः पूर्व्यायपूर्वकादीनायनित्यायेत्यर्थः वेधसेविविधजगत्कर्त्रे नवीयसेनित्यनूत-
 नाय अत्यन्तरमणीयायेत्यर्थः स्तुत्यायवा सुमज्जानये स्वयमेवोत्पन्नाय जनेरौणादिकइण् सुम-
 त्स्वयमित्यर्थेइतियास्केः । यद्वा सुतरामादयतोविभुमव तादृशीजायायस्यसतथोकः तस्मै सर्व-
 णगन्मादनशीलश्रीपतयइत्यर्थः बहुव्रीहौजायायानिङितिनिङादेशःसमासान्तः वल्लोपःउक-
 गुणकायविष्णवे व्यापकायददाशति हविरादिकंददाति किंच अस्य विष्णोर्महतोमहानुभावस्य
 महि महद् पूज्यंजातंजन्म उत्पत्तिं हिरण्यगर्भादिरूपंजन्म भवद् ब्रूयात् ब्रवीतेर्लेट्यडागमः

संकीर्तयैत् सेदु उशब्दोपिशब्दार्थः सोऽपिदाता स्तोत्राच श्रवोभिरन्नैः कीर्तिभिर्वायुःसव युज्यंचित् सर्वैर्गन्तव्यमेव तत्पदं अभिआभिमुख्येनअसवगच्छति प्राप्नोति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

तमुस्तोतारःपूर्व्ययथाविदुःकृतस्यगर्भजनुपापिपर्तन ।
आस्यंजानन्तोनामचिद्विचक्षणमहस्तेविष्णोसुमतिर्भजामहे ॥ ३ ॥

तम् । ऊम् इति । स्तोतारः । पूर्व्यम् । यथा । विदुः । कृतस्य । गर्भम् ।
जनुपा । पिपर्तन । आ । अस्य । जानन्तः । नाम । चित् । विचक्षणम् ।
महः । ते । विष्णो इति । सुमतिम् । भजामहे ॥ ३ ॥

हेस्तोतारः तमुतमेव विष्णुं पूर्व्यं पूर्वाहं अनादित्तिसिद्धं कृतस्यगर्भं यत्तस्यगर्भभूतं यज्ञा-
त्मना उत्पन्नमित्यर्थः यज्ञोवैविष्णुरिति श्रुतः । यद्वा कृतस्योदकस्य गर्भगर्भकारणं उदकोत्पादक-
मित्यर्थः अपएवससर्जादावितिसृष्टेः । एवंभूतंविष्णुं यथा विदुः जानीथ तथाजनुपाजन्मनास्वतए-
वकेनचिद्द्वरलाभादिना पिपर्तन स्तोत्रादिनापीणयत यावदस्यमाहात्म्यंजानीथतावदित्यर्थः वि-
देलेति मध्यमबहुवचनं विदुःकृतस्येत्यत्र संहितायामृत्यकइतिप्रकृतिभावः किंच अस्यमहानुभाव-
स्यविष्णोर्नामचित् सर्वैर्नमनीयमभिधानं सावात्म्यप्रतिपादकंविष्णुरित्येतन्नामजानन्तः पुरुषार्थ-
प्रदमित्यधिगच्छन्तआसमन्तात् विचक्षणं वदत संकीर्तयत यद्वा नाम यत्तनामनमनं विष्णोरेव
सर्वेषां स्वर्गापवर्गसाधनाय इष्टयाद्यात्मना द्रव्यदेवतात्मनावा परिणाममाजानन्तोप्यंविचक-
न ब्रूत स्तुत वचेलेऽटिछान्दसःशपःभुः बहुलंछन्दसीत्यभ्यासत्येत्वम् पूर्ववचनादेशः इदानीं
साक्षात्कृत्याह-हेविष्णो सर्वोत्पन्नदेव महोमहवस्तेतवसुमतिंसुमुमतिं शोभात्मिकांबुद्धिं वा आ-
भजामहे सेवामहेवमंपजमानाः ॥ ३ ॥

अग्नीषोमप्रणयनेतमस्यराजेत्येवामयोक्तव्या अग्नीषोमीपणेप्यत्स्वित्सण्डेसुवितम्-द-
मस्यराजावरुणस्तमश्विनेत्यर्धचंआरमेदिति ।

सेषाचतुर्थी—

तमस्यराजावरुणस्नमश्विनाऋतुंसचन्तमारुतस्यवेधसः ।
दाधारदक्षमुत्तममहर्विदंब्रजंचविष्णुःसखिवाँअपोर्णुते ॥ ४ ॥

तम् । अस्य । राजा । वरुणः । तम् । अश्विना । ऋतुम् । सचन्तु ।
मारुतस्य । वेधसः । दाधार । दक्षम् । उत्तमम् । अहःऽविदम् ।
ब्रजम् । च । विष्णुः । सखिंश्वान् । अपोऽर्णुते ॥ ४ ॥

मारुतस्य मरुतांऋत्विजांसंघातोमारुतं तद्वतः मत्वर्थोलुप्यते मरुतां देवानां संवन्धिनो-
वावेधसः मेधाविनोऽस्य यजमानस्य तंपसिद्धं ऋतुं यागं यज्ञात्मकं विष्णुं यज्ञो वै विष्णुरिति-
श्रुतेः । राजाराजमानो वरुणः सचन्तसेवते तमेव ऋतुं यागं अश्विना अश्विनौ सचेते अन्ये-
पि देवाः सचन्ते सेवन्ते किंच विष्णुः सवनत्रयात्मनाव्यसो विष्णुः सखिवान् यजमानादिसखि-
भिर्युक्तः सन् उत्तमं उत्कृष्टतमं अहर्विदं अहर्वेत्तारं स्वर्गोत्पादकमित्यर्थः दक्षंबलं फलपदान सामर्थ्य-
रूपं दाधार धृतवान् किंच ब्रजंचमेधंच ब्रज इति मेघनाम ब्रजः चरुरितितन्नाम सुपाठात् तंब्रष्टच्युद-
काय अपोर्णुते अपगतावरणं करोति आहुतिद्वारा यज्ञस्यैव ब्रष्टच्युत्पादकत्वात् यद्वा मारुतस्य मरु-
त्तंघातस्य देवगणस्य वेधसः विधातुः सष्टुर्विष्णोः ऋतुं कर्मपालनादिरूपं वरुणादयः सचन्ते
तदधीनत्वात् पालनस्य सच सखिवान् इन्द्रमरुदादिसहायोपेतः सन् उत्कलक्षणं दक्षंब्रष्टच्युत्पाद-
नादिसामर्थ्यरूपं बलं दाधार तथा ब्रजंचापोर्णुते ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

आयोविवायंसचथायुदैव्यइन्द्रायविष्णुःसुकृतेसुकृत्तरः ।
वेधाअजिन्वत्रिपधस्थआर्यमृतस्यंभागेयजमानमाभजत् ॥५॥२६॥

आ । यः । विवाय । सचथाय । दैव्यः । इन्द्राय । विष्णुः । सुकृते ।
सुकृत्तरः । वेधाः । अजिन्वत् । त्रिऽसधस्थः । आर्यम् । ऋतस्य ।
भागे । यजमानम् । आ । अभजत् ॥ ५ ॥ २६ ॥

योविष्णुः दैव्यःदिविभवः सुरुत्तरः शोभनफलप्रदानामध्येश्रेष्ठः आविवायआगच्छ-
ति वेतेडिडिरूपं किमर्थं सचथाय सचनाय यागसहायकरणाय कस्मैइन्द्रायइरांहविर्लक्षणार्त्नं
द्राचयतीतीन्द्रोयजमानः इन्द्रइरांहृणातीतिइर्दकरणादित्याग्रायणईतियास्केनोक्तनिर्वचनस्या-
त्रापिसद्भावाद् तस्मात्कृत्वायजमानाय सुरुते शोभनस्तुतिकर्त्रे आगत्यचवेधाअभिमत्-
फलविधातात्रिपथस्थः त्रिसंख्योपेतसहस्थानवान् सवनत्रयस्थानः क्षित्यादिस्थानत्रयोवावि-
ष्णुः आर्यैआगन्तव्यं यजमानं अजिन्वद् प्रीणयति जिविप्रीणनार्थः इदित्वाञ्चुम् तदर्थंक्व-
तस्ययज्ञस्यभागेहुतशेषरूपे तंयजमानंआभजदभजति समीपयतीत्यर्थः यद्वा ऋतस्ययज्ञस्य
भागेफलेयजमानं आभजद स्वामित्वेनस्थापयति ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यद्वितीयेपङ्क्तिशोवर्गः ॥ २६ ॥

॥ इतिप्रथमेमण्डलेएकविंशोनुवाकः ॥ २१ ॥

द्वाविंशोनुवाकेष्टौसूक्तानि तत्रात्रोध्यग्निर्ज्मईतिप्रथमंसूक्तंपल्लवचैर्घृतमसं आश्विनं पूर्वत्र
जागतंत्वितितुशब्दादिदमपिजागतं अन्येदेवित्पुत्रौ अवोधिपडाश्विनंत्वंत्येत्पुत्रौ इत्यनुक्रमणि-
का प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्जागतेछन्दस्युक्तोविनियोगः अथाश्विनइतिखण्डेसूत्रितम्—अवो-
ध्यग्निर्ज्मैषस्यभानुरिति । तत्रप्रथमा—

अवोध्यग्निर्ज्मउदेति सूर्योऽप्युपाश्चन्द्रामत्यावोर्चिपा ।

आयुक्षातामश्विनायातवेरथंप्रासावीदेवःसंविताजगत्पृथक् ॥१॥

अवोधि । अग्निः । ज्मः । उत् । एति । सूर्यः । वि । उपाः । चन्द्रा ।

मही । आवः । अर्चिपां । आयुक्षाताम् । अश्विनां । यातवे ।

रथम् । प्र । अस्रावीत् । देवः । संविता । जगत् । पृथक् ॥ १ ॥

अयमग्निर्विहितःसन् ज्मः ज्मायाः पृथिव्यावेदिलक्षणायाःसंबन्धीसन् अवोधि प्र-
तिबोधितः ज्मेतिपृथिवीनाम ग्माग्मेतितन्नामसूक्तत्वाद् किंच सूर्यउदेति तथा महीमहती उ-
पाः अर्चिपा प्रकृष्टेनतेजसा चन्द्रा प्राणिनामाह्लादिनीसतीव्यावः तमांसि विवाप्तयति वसेर्हु-
डिछान्दसश्चेलुंक् छन्दस्यपिटरयतइत्याडागमः यतइयमुपाःउदेति यतश्चसूर्यः यतश्चायम-
ग्निःप्रवृद्धोभवति अतःकारणात् हेअश्विना अश्विनौ युष्मत्संबन्धिनरथं यातवे देवः देवय-

जनगमनायरासभास्यांअयुक्षातांआभिमुरत्येनयंजाथां तथा सवितासर्वकर्मणोनुज्ञातादेवोजगत्
जंगमंप्राणिजातं पृथक् स्वस्वकर्मानुरोधेन प्रासावीत् प्रसौतु अनुजानातु ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यद्युञ्जाथेष्टपणमश्विनारथंघृतेननोमधुनाक्षत्रमुक्षतम् ।

अस्माकंब्रह्मपृतनासुजिन्वतंवयंधनाशूरंसाताभजेमहि ॥ २ ॥

यत् । युञ्जाथे इति । दृषणम् । अश्विना । रथम् । घृतेन । नः ।

मधुना । क्षत्रम् । उक्षतम् । अस्माकम् । ब्रह्म । पृतनासु । जिन्वतम् ।

वयम् । धना । शूरंसाता । भजेमहि ॥ २ ॥

हेअश्विना अश्विनौ यद् यदावृषं वृष्ट्यादिवर्षंकरथं यंजाथेयोजयथः तदानःक्षत्रं अस्मदी-
यंबलंक्षत्रियजातंवा घृतेनोदकेन मधुनामधुरेण उक्षतं सिंचतं प्रवर्धयतमित्यर्थः यद्वा घृतेनक्ष-
रणरूपेण मधुनामधुरेण अमृतेनउक्षतं युष्मद्रथस्थेनमधुनाअस्मदीयंबलंप्रवर्धयतमित्यर्थः अ-
श्विनोरथस्यमधुपूर्णत्वमधुवाहनोरथइत्यादिपुमसिद्धम् किंच अस्माकंपृतनासुअस्मदीयासुपु-
त्रभृत्यादिमनुष्यरूपासुपजासु ब्रह्मब्राह्मंतेजोजिन्वतंप्रीणयतं पृतनाइतिमनुष्यनाम विवस्व-
न्तः पृतनाइति तन्नामसूक्तत्वाद् यद्वा पृतनासु परकीयासुपजासु ब्रह्मतासांपरिवृढमन्मस्माकं
जिन्वतं प्रीणयतं ब्रह्मेत्यन्नाम ब्रह्मवर्चइतितन्नामसूक्तत्वाद् वयंच शूरसाता शूरसातौ शूरा-
णां पहारादिनायुकेसंमामे धनातदीयानिधनानि बहुविधानिभजेमहि लभेमहि ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अर्वाङ्त्रिचक्रोर्मधुवाहनोरथोजीराश्वोअश्विनोर्यातुसुष्टुतः ।

त्रिवन्धुरोमघवाविश्वसौभगः शंनआवक्षद्विपदेचतुप्पदे ॥ ३ ॥

अर्वाङ् । त्रिचक्रः । मधुवाहनः । रथः । जीरंअश्वः । अश्विनोः ।

यातु । सुष्टुतः । त्रिवन्धुरः । मघवा । विश्वसौभगः । शम् ।

नः । आ । वक्षत् । द्विपदे । चतुःपदे ॥ ३ ॥

अश्विनोरथःअर्वाङ् अस्मदभिमुरोयातु गच्छतु कीदृशःत्रिचक्रः चक्रत्रययुक्तः मधुवा-
हनः मधुवोढा जीराश्वः शीघ्रगाम्यश्वोपेतः सुष्टुतः अतएवअस्माभिःस्तूयमानः त्रिवन्धुरः

निम्नोन्नतकाष्ठत्रयोपेतः सारथ्याश्रयस्थानंबंधुरं मघवाधनवान् अतएवविश्वसौभगः सर्वसौ-
भाग्योपेतः ईदृशः अश्विनोरथः नोऽस्माकंद्विपदे पुत्रादिपजायै चतुष्पदे पशवेचशंशुखंआवक्ष-
वआवहतु वहेर्लेटचडागमः सिप् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

आन॒ऊर्ज॑व॒हत॑मश्विनायु॒वंमधु॑मत्यानः॒कश॑यामिमिक्षतम् ।

प्रायु॒स्तारि॑ष्ट॒नीर॑पांसि॒मृक्ष॑तं॒सेध॑तं॒द्वेषो॑भ॒र्वतं॑स॒चाभु॑र्वा ॥ ४ ॥

आ । नः । ऊर्जम् । वहतम् । अश्विना । युवम् । मधुमत्या । नः ।

कशया । मिमिक्षतम् । प्र । आयुः । तारिष्टम् । निः । रपांसि ।

मृक्षतम् । सेधतम् । द्वेषः । भर्वतम् । सचाभुर्वा ॥ ४ ॥

हेअश्विना अश्विनौ युवंयुवानोऽस्माकंऊर्जबलप्राणनसमर्थं अन्नमावहतंप्रापयतं किंच
नोऽस्मान् मधुमत्या माधुर्योपेतयाकशया वाचा इष्टमदानरूपयामिमिक्षतंसिंचतभीणयतं कशेति
वाङ्म कशाधिपणेतितन्नामसूक्तत्वात् यद्वा मधुमत्या माधुर्यवृष्टिमत्यामाधुर्योपेतयाकशया म-
तोदन्या नोऽस्मान्मिमिक्षतं मध्वित्युदकनाम मधु पुरीपमितितन्नामसूक्तत्वात् कशया अश्वता-
हनेनशीघ्रमागत्यवृष्टिरूपंफलंदास्यतइतिकशायामधुमत्त्वम् किंच आयुरायुष्यं प्रतारिष्टमव-
र्धयतं प्रपूर्वस्तिरतिवर्धनार्थः तथारपांसि मृक्षतं पापानिनिःशेषेणशोधयतं रपोरिमितिपापना-
मनीभवतइतिमास्कं । किंच द्वेषः द्वेष्यं अमित्रादिकंसेधतंनाशयतंइदंचभाव्यंसचाभुवासहभुवौ
अस्मत्कार्येषुसहभवनवन्तौभवतं भवन्तौपेकमत्संभजतइत्यर्थः वाक्पभेदादनिघातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

यु॒वंह॒गर्भ॑ज॒गती॑पु॒धत्थो॑यु॒वंवि॒श्वेषु॑भु॒वने॑ष्वन्तः ।

यु॒वम॒ग्नि॑च॒रुप॑णाव॒पश्व॑व॒नस्प॑ती॒रश्वि॑नो॒वैर॑येथाम् ॥ ५ ॥

युवम् । ह । गर्भम् । जगतीपु । धत्थः । युवम् । विश्वेषु । भुवनेषु ।

अन्तरिति । युवम् । अग्निम् । च । रुपणौ । अपः । च । वनस्पतीन् ।

अश्विनौ । ऐरयेथाम् ॥ ५ ॥

हेअश्विनाअश्विनौ युवंह युवांस्रु जगतीष्वन्तः गमनशीलास्रुगोपुमध्येगर्भधत्थः धार-
यथः नकेवलंगोष्वेव अपितुयुवंयुवां विश्वेषुसर्वेषुभुवनेपुभूतजातेषु अन्तर्मध्येगर्भधत्थः वृष्टि-
द्वारामिपरूपत्वेनगर्भस्थरेतसोपकत्वात् किंच हेवृषणौकामानांवर्षितारौ युवंयुवांअग्निंचअपश्व
वनस्पतींश्चेरयेथांपवर्तयेथां आहुतिभोगायामिं स्वीकृत्यचवृष्ट्युदकानि उदकैरोपधिवनस्पत्या-
दिकंपृतान्यस्मदधीरयेथाम् ॥ ५ ॥ अथपष्ठी—

युवंहस्थोभिपजांभेपजेभिरथोहस्थोरथ्यांरथ्येभिः ।

अथोहक्षत्रमधिधत्थउग्रायोवांहविष्मान्मनसाददाशं ॥ ६ ॥ २ ७ ॥

युवम् । ह । स्थः । भिपजां । भेपजेभिः । अथो इति । ह । स्थः ।

रथ्यां । रथ्येभिरिति रथ्येभिः । अथो इति । ह । क्षत्रम् । अधि ।

धत्थः । उग्रा । यः । वाम् । हविष्मान् । मनसा । ददाशं ॥ ६ ॥ २ ७ ॥

हेअश्विनौ युवंयुवां ह्रस्वत् भेपजेभिः भेपजैरौपधैः भेपजौपधभैपज्यान्यगदोजायुरगदं
तत्रऔपधमित्वाभिधानात् तैभिपजाभिपजौस्थः ह्रशब्दः अश्विनौहिदेवानांभिपजावित्या-
दिप्रसिद्धिघोतनार्थः अथो अपिच रथ्येभिः रथवोद्भूभिरश्वैः रथ्यारथवन्तौस्थः आंवारथो-
अश्विनेत्यादिप्रसिद्धिघोतनार्थोह्रशब्दः अनयोरथेनविशेषसंबन्धः युंवांहिपूर्वसवितोपसोरथ-
भृतायचित्रंघृतवन्तमिष्यतीत्यादिमघ्नान्तरेपुप्रसिद्धः अथोअपिच युवयोः क्षत्रंवलं अधिह अधि-
कंस्वत् ह्रशब्दःप्रसिद्धौ यस्मादेवंतस्मात् हेउग्रा उदूर्णंसामथ्यौ अश्विनौवांयुवाभ्यां योह-
विष्मान् आज्यपुरोडाशादिहविर्युक्तोयजमानः मनसायुष्मदायत्तेनचेतसा ददाश ददाति तस्यह-
विरादिकंधत्थः धारयथः अत्यधिकमनुगृह्णीथइत्यर्थः मभूतवलयैयुवांरथमारुह्य अस्मद्देवय-
जनमागत्य हविःप्रदंमांपृत्वाअस्मघ्नं अस्मान्विचिकित्सतमितितात्पर्यार्थः ॥ ६ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यद्वितीयेसप्तविंशोवर्गः ॥ २ ७ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्दनिवारयन् । पुमर्थींश्चतुरोदेमाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरैदिकमार्गपवर्तकश्रीवीरचक्रभूपालसाम्राज्यधुरन्धरेणसायणा
चार्येणविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येद्वितीयाष्टकेद्वितीयोऽध्यायःसमाप्तः ॥ २ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितवेदायोवेदेभ्योऽखिलंजगत् । निर्ममेतमहंवन्देविद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

अथतृतीयाध्यायआरभ्यते वसूरुद्रेत्येतदनुवाकापेक्षयाद्वितीयंसूक्तं षड्भुवोर्द्वैर्घतमसं पूर्व-
त्राश्विनंतिरयुक्तत्वादिदमप्याश्विनं अनादेशपरिभाषयात्रैष्टुभं दीर्घतमामामतेयइत्यन्त्यानुष्टुप्
तथाचानुक्रान्तं—वसूअन्त्यानुष्टुबिति अस्यविशेषविनियोगोलैङ्गिकः ।

तत्रप्रथमा—

अस्म वसूरुद्रापुरुमन्तूवृधन्तादशस्यतंनोवृषणावभिष्टौ ।

दस्नाहयद्रेवर्णाऔचथ्योवांप्रयत्सस्नाथेअकवाभिरुती ॥ १ ॥

वसू इति । रुद्रा । पुरुमन्तू इति पुरुमन्तू । वृधन्ता । दशस्यतम् ।

नः । वृषणौ । अभिष्टौ । दस्ना । ह । यत् । रेवर्णाः । औचथ्यः ।

वाम् । प्र । यत् । सस्नाथे इति । अकवाभिः । ऊती ॥ १ ॥

हेवृषणौ कामानांवर्षितारौ दस्ना अस्मद्विरोध्युपक्षपयितारौ हेअश्विनौ युवां नोऽस्मभ्यं
दशस्यतं दत्तं दिव्स्वितंफलं कीदृशौवां युवां वसू वासयितारौ प्रजानां वसुनाधनेनतद्वन्तौवा मत्व
थोलुप्यते रुद्रा रुद्रौ रुव दुःखंतद्देतुभूतंपापंवा तस्यद्रावयितारौ संग्रामेभयंकरंशब्दयन्तौवा रु-
द्रोरौतीतिसतइतियास्कं । पुरुमन्तू बहूनांज्ञातारौ मनेरौणादिकस्तुन्प्रत्ययः वृधन्तावर्धमानौ
स्तोत्रादिना अभिष्टौआभिमुष्येनपूजितौ अभीष्टसाधकौवा हशब्दउक्तगुणप्रसिद्धिद्योतनार्थः
क्लिमर्थदीयतइतिचेत् यद्यस्माद्वऔचथ्यः उचथस्यपुत्रोदीर्घतमाः वांपुवांरेवर्णाः धन्तस्तुतिव्या-
जेनपार्थयते तदर्थं यद्वा अयंयजमानोयद्यस्माद्रेवर्णोहविल्लक्षणमन्नं वांपुवांददातीविशेषः य-
स्माच्च अकवाभिः अकुत्तितैः ऊती ऊतिभिः रक्षणैः सुपांसुलुगितिदृतीयायाःपूर्वसवर्णदी-
र्घः प्रसस्नाथे प्रसारयथः प्रकर्षेणदथः तस्माद्दशस्यतं यस्मादभिमतप्रदोयस्माच्चापंमार्थयते
ददातिवाहविः तस्माद्दशस्यतमित्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

कोवांदाशत्सुम॒तये॑चिद॒स्यैव॑सू॒यद्धे॒धेन॑म॒साप॒देगोः ।
जि॒गृत॑म॒स्मेरे॒वतीः॑पु॒रन्धीः॑का॒मप्रे॒णैव॑म॒नसा॑च॒रन्ता ॥ २ ॥

कः । वाम् । दाशत् । सु॒म॒तये॑ । चि॒त् । अ॒स्यै । वसू॑ इति । यत् ।
धे॒धे इति॑ । नम॑सा । प॒दे । गोः । जि॒गृत॑म् । अ॒स्मे इति॑ । रे॒वतीः॑ ।
पु॒रन्धीः॑ । का॒मप्रे॒णैव॑ । म॒नसा॑ । च॒रन्ता ॥ २ ॥

हेवसू वासपितारावश्विनौ वां युवयोः संबन्धिन्यैवस्यैवक्ष्यमाणरूपायै सुमतयेचिद
शोभनबुद्धे चित्पूजायामप्यर्थेवा स्वल्पेनैवहविषामहत्फलप्रदानरूपायै ईदृश्याअपिबुद्धेःपीण-
नायकोदाशत् कोदद्यात् दातुंशक्रुयात् युवयोःप्रभावस्यातिमहत्त्वादितिभावः दाशतेर्लेट्यडागमः
कथंमतेःसौष्ठवमितितदुच्यते यद्यस्मात्कारणात् गोःपदे भूम्याः सर्वैर्गन्तव्यायाःस्तुत्यायावा
वेदिरूपायाःस्थाने एतावतीवैपृथिवीयावतीवेदिरितिश्रुतेः । गौरितिभूमिनाम तथाचनिरुक्तं—
गौरितिपृथिव्यानामधेयंयद्गूंगताभवतियच्चास्यांभूतानिगच्छन्तिगातेर्वैकांरोनामकरणइति ।
तादृशेस्थाने अस्माभिःप्रार्थितौसन्तौ नमसा हविल्लक्षणेनयवमात्रप्रकारेणअन्नेन धेधे धारयथः
बहुमदानविपयांबुद्धिं दधातेर्लेटिबहुलंछन्दसीतिविकरणस्यलुक् धातोर्ह्रस्वत्वं आतोडितइति
इयादेशः यस्मादेवंतस्मात् अस्मे अस्मभ्यं रेवतीः क्षीरादिधनवतीः पुरन्धीः शरीरधारकाः
शरीराभिवृद्धिहेतुर्गाः जिगृतंशब्दयतं ददतमित्यर्थः गृशब्दे छान्दसःशपःश्लुः अफ्यासस्येत्वंह्र-
स्वत्वंच पुनस्तावेवविशेष्येते कामप्रेणेव इवशब्दएवकारार्थः कामपूरकेणैव मनसासहचरन्ता च-
रन्तौयजमानस्यकामाःपूरणीयाइतिरुतसंकल्पावित्यर्थः प्रापूरणे कामंप्रीणातोतिकाममः
आतोनूपसर्गेकः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

यु॒क्तो॒ह्यद्वा॑तौ॒ग्रपार्थ॑प॒रुर्वि॑म॒ध्ये॒अर्ण॑सो॒धार्यि॑प॒ञ्चः ।
उ॒प॒वा॒मवः॑श॒र्णं॑ग॒भियं॑श॒रो॒नाज्म॑प॒तयं॑न्दि॒रेवैः ॥ ३ ॥

युक्तः । ह । यत् । वाम् । तौघ्यार्य । पेरुः । वि । मध्ये । अर्णसः ।
 धारि । पज्रः । उप । वाम् । अवः । शरणम् । गमेयम् । शूरः । न ।
 अज्म । पतर्यत्सुभिः । एवैः ॥ ३ ॥

अत्रेतिहासमाहुः—तौघ्यनामकराजानं युद्धेशवःपराभाव्यपारौर्द्वंद्वत्समुद्रमध्येपचि-
 क्षिपुः सचोत्तरीतुमशक्तःसन् अश्विनौतुष्टाव तौचतुष्टौशीघ्रमेवरथमश्वैर्योजयित्वासमुद्रमागत्य
 तमुत्तार्यअपालयतामिति अयमर्थः—अजोहवीदश्विनातौघ्यइत्यादिमन्त्रान्तरपसिद्धः । सोऽत्रो-
 घ्यते—हेअश्विनौ वां युवयोःसंबन्धी पेरुः पारणकुशलोःरथः युक्तोह अश्वैर्युक्तःखड्ग इत्येवमर्था-
 तरमस्तिद्विधोतनार्थः सचोदाहृतः कस्मैतौघ्याय एतन्नाम्रेरात्रे तद्वधमोचनार्थं कुत्रेतितदुच्यते—
 अर्णसः अंभसोमध्येसमुद्रस्यमध्ये सचपज्रः पाजसाबलेनतीर्णःसन् विषाणि धारितःस्थापितः
 यस्मादेवंतस्माद्वां युवयोः अवः रक्षणं शरणंउपगमेयं संप्रामुयां ऐहिकदुःखादिमुक्तोयुष्म-
 त्स्थानंसंभजेयं मतौदृष्टान्तः—पतर्यद्विरेवैरश्वैः शूरोन शूरइव सयथाअज्मजित्वानिर्भयंसवृ-
 हंभामोवितद्व ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

उपस्तुतिरौचध्यमुंरुष्येन्मामामिमेपंतत्रिणीविदुग्धाम् ।
 मामामेधोदशंतयश्चितोधाकप्रयद्वां वृद्धस्मनिखादतिक्षाम् ॥४॥
 उपस्तुतिः । औचध्यम् । उरुष्येत् । मा । माम् । इमे इति ।
 पतत्रिणी इति । वि । दुग्धाम् । मा । माम् । एधः । दशंतयः । चितः ।
 धाक् । प्र । यत् । वाम् । वृद्धः । स्मनि । खादति । क्षाम् ॥ ४ ॥

अत्राख्यानमाहुः—जराजरितगात्रंजात्यन्धंदीर्घतमसंमामतेयंवरिवसितुमशक्रुवानाः स्वग-
 र्भदासाः अश्विप्रदाहायप्रचिक्षिपुः तत्रक्षिप्तःअश्विनावस्तावीव तौचैनपरक्षतां ततोप्यध्रिय-
 माणमुदकेपुमापातयन् तत्रनिमग्नःपुनरश्विनौतुष्टाव तुष्टीसन्तीतौजलाद्दुदहार्ता एवमवर्ष्यं वं वैत-
 नोनामकःकभिदासोस्यशिरोवक्ष्त्राविध्यत् ततोऽप्यपालयतामिति तदिदंरुग्धयेनोच्यते—
 हेअश्विनौ उपस्तुतिः युवांशुन्नाउपेत्यक्रियमाणास्तुतिः औचध्यंउच्यस्यपुवंदीर्घतमसंमांउ-

रूपेव रक्षेत् दाहाद्युपद्रवात् उरुष्यतीरक्षाकर्मैतियांस्कः । एवंसामान्येनोक्त्वा विशेषेणप्रत्यु-
पद्रवपरिहारंमार्थयते इमेप्रसिद्धेपतत्रिणी पतनशीलेपुनरावर्तनशीलेअहोरात्रे मांमाविदुग्धाम्
विशेषेणदोहगतसारं माकार्णां प्राणनिर्गमनानुकूल्यं माकुरुतामित्यर्थः किंच मांशतयोदश-
वारः चितःसंचितः संपादितः एधःप्रज्वालितेन्धनसंधोमाधाक् माधाक्षीव दहतेलुंडिसिचिह-
लन्तलक्षणावृद्धिः बहुलंछन्दसीतीडभावः हल्ङ्चादिसंयोगान्तलोपौ दुःसहदुःखमार्तिदर्शयति
यद्यस्माद्वांयुवयोःसंबंधीअयंजनोबद्धः पार्शैर्दृढवेष्टितःसन् त्मनिआत्मनिआत्मनाक्षांभूमिंस्वा-
दतिभक्षयति गन्तुमशकःसन्भूमिंपरिलुठतीत्यर्थः तस्मादुपस्तुतिरौच्यमुरुष्येदिति ॥ ४ ॥

अस्याःपंचम्याविनियोगमाहशौनकः—आततापिनमायान्तंष्टृष्ट्वाव्याघ्रमथोवृकम् । न-
मागरन्नितिजपंस्तेऽयएवममुच्यते ॥ १ ॥ त्रिरात्रोपोषितोरात्रौजपेदासूर्यदर्शनात् । आप्तुत्यप्रयतः
सूर्यमुपतिष्ठेद्विवाकरम् ॥ २ ॥ पशंतिवत्स्करानैनंतथान्येपापबुद्धयः । एकःशतानित्रायेततस्करे-
न्यश्वरन्पथीति ॥ ३ ॥

अथपञ्चमी—

नमांगरन्नद्योमात्तृत्मादासायर्दांसुसंमुब्धमवाधुः ।

शिरोयदस्यत्रैतनोवितक्षत्स्वयंदासउरोअंसावपिग्ध ॥ ५ ॥

न । मा । गरन् । नद्यः । मात्तृत्तमाः । दासाः । यत् । ईम् ।

सुसंमुब्धम् । अव्यधुः । शिरः । यत् । अस्य । त्रैतनः ।

विदक्षत् । स्वयम् । दासः । उरः । अंसौ । अपि । ग्धेति ग्ध ॥ ५ ॥

नद्योद शीलाः मात्तृत्माः मात्तृवज्रगतांहितकारिण्यः आपः मामांदीर्घतमसं नगरन् न-
गिरेयुः निमग्नंमाकुयुः गृनिगरणे लेटिव्यत्ययेनशप् गिरणमार्तिदर्शयति यद्यस्माद्दासाअस्मदुप-
क्षपयितारोमदीपगर्भदासाः ईएनंदीर्घतमसंमांसुसंमुब्धं सुसुसंकुचितसर्वांगं स्वतीपूजामामिति
प्रादिसमासेअव्ययपूर्वपदमरुतिस्वरत्वम् अवाधुः अवाङ्कृतमपातयन् किंच अस्वममशिरः स-
त्रैतनः एतन्नामकोदासः अत्यंतनिर्घृणःसन् यद्यस्माद्वितक्षत् विविधंतष्टवान् तस्मात्सदासःस्व-
यंस्वकीयमेवशिरः तक्षत् नकेवलंशिरएव अपितुमदीपमुरः वक्षःस्थलंअंसौचग्ध हतवान् विदा-
सितवानित्यर्थः हतेलुंडिछान्दसमेतद्रूपम् ततःस्वकीयमुरः अंसावपिस्वशस्त्रेणैवतथाकृतवा-
न् तद्युवयोर्माहात्म्यमितिभावः ॥ ५ ॥

अथपरी-

दीर्घतमामामतेयोजुजुर्वान्दशमेयुगे ।

अपामर्थयतीनांब्रह्माभवत्तिसारथिः ॥ ६ ॥ १ ॥

दीर्घतमाः । मामतेयः । जुजुर्वान् । दशमे । युगे । अपाम् । अर्थम् ।
यतीनाम् । ब्रह्मा । भवति । सारथिः ॥ ६ ॥ १ ॥

दीर्घतमाः एतन्नामामहर्षिः सचमामतेयः ममतायाःपुत्रः दशमेयुगेदशयुगपर्यन्तं महानु-
भावयोरश्विनोःप्रभावात्पूर्वोक्ताद्दुःखाद्विमुक्तः अय्यंतसुखी स्वपुत्रभार्यादिभिःसहितोजीवित-
वान् दशमेयुगेतीतेसति जुजुर्वान् जीर्णोवलीपलितगानोबभूव एवंभूतःसन् अर्थं पुरुषैर्यथ्यमा-
नंकर्मफलंस्वर्गादिकंयतीनांमामुवन्तीनां अपांअम्कार्याणांमजानां यद्वा अपांअपसांकर्मणांअ-
र्थंपयोजनंयतीनां तासांमजानां ब्रह्माब्रह्मसदृशः परिवृढोभवति किंच सारथिः तद्वन्निर्वाहको-
भवति देवोभवतीत्यर्थः एवमस्यवृत्तांतंमन्नोवदतिस्वयंवास्वात्मानं पारोक्ष्येणअश्विनोर्महानु-
भावत्वंप्रकटयितुंश्रवीति ॥ ६ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यतृतीयमधमोवर्गः ॥ १ ॥

प्रधावेतिपंचर्चतृतीयंस्तूकं देर्घतमसंजागतंघावापृथिव्यं अनुक्रान्तंच-प्रधावापंचघावापृ-
थिव्यंतुजागतंत्विति अग्निष्टोमेषृष्ट्यस्यपठेहनिचघावापृथिव्यनिविद्धानमेतत्स्तूकम् तथाचसू-
त्रं-प्रधावेतिदेर्घतमसमिति आद्याघावापृथिव्येषशौहविषोपाग्या तथाचसूत्रितम्-प्रधावापत्तैः
पृथिवीकृतावृधाष्वलानोरुद्रोतनोमपस्त्वधीतिद्वेइति ।

सैपास्तूकेप्रथमा-

प्रधावायज्ञैःपृथिवीकृतावृधांमहीस्तुपेविदथेषुप्रचेतसा ।

देवेभिर्यदेवपुत्रेसुदंसंसेत्थाधियावार्याणिप्रभूपतः ॥ १ ॥

प्र । घावा । यज्ञैः । पृथिवी इति । ऋतुःश्रुत्वा । मही इति । स्तुपे ।

विदथेषु । प्रचेतसा । देवेभिः । ये इति । देवपुत्रे इति देवःपुत्रे ।

सुदंसंसा । इत्या । धिया । वार्याणि । प्रभूपतः ॥ १ ॥

द्यावापृथिवीद्यावापृथिव्यौ दिवोद्यावेतिद्यावादेशआद्युदात्तः पृथिवीशब्दोडीपन्तोतोदा-
 त्तः देवताद्वंद्वैचेत्युभयपदप्रकृतिस्वरत्वं समासमध्येपदान्तरपाठश्छान्दसः अहंयजमानः यज्ञैर्या-
 गैः तत्प्रदानैर्निमित्तभूतैः हविःप्रदानार्थं प्रस्तुपे प्रकर्षेणस्तौमि पुरुषव्यत्ययः कीदृश्यौते ऋतावृधा
 यज्ञस्यवर्धयिष्यौमहीमहत्यौ विदथेपुपागेपुप्रचेतसाप्रकर्षेणास्मान्चेतयिष्यौ अस्माभिश्चेतयितव्ये
 चा ईदृश्यौस्तुपे अनयोःक्रोऽतिशयइतिउच्यते—येद्यावापृथिव्यौ देवेभिःयजमानैः देवपुत्रे देवा-
 यजमानाःपुत्रस्थानीयाः शुश्रूपकाययोस्तेवाद्दृश्यौ यद्वा देवेभिर्विशिष्टे सुदंससादंसइतिकर्मना-
 म शोभनकर्मोपिते इत्था सत्यं इत्थेति सत्यनाम सत्रा इत्थेति तन्नामसुपाठत्वं सत्यधिया अस्मदनु-
 ग्रहयुद्ध्या वार्याणि वरणीयानि धनानि अस्मभ्यं प्रभूपतः अलंकुरुतः दत्त इत्यर्थः यद्वा वार्याणि
 हवींषिधिया कर्मणानि मित्तेन कर्मसमाह्वयार्थं भूपतः प्रकर्षेण स्वीकुरुतः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

उतमन्येपितुरद्गृहोमनोमातुर्महिस्वतं वस्तद्धवीमभिः ।

सुरेतसापितराभूमंचक्रतुरुजाया अमृतं वरीमभिः ॥ २ ॥

उत । मन्ये । पितुः । अद्गृहः । मनः । मातुः । महि । स्वतं वः । तत् ।

हवींमभिः । सुरेतसा । पितरा । भूमं । चक्रतुः । उरु ।

प्रहजायाः । अमृतं । वरीमभिः ॥ २ ॥

उतअपिच पितुः पितृस्थानीयायाः धान्याअद्गृहः अद्गोघुः महिकदाचित्पिता स्वपु-
 त्रादये द्रुसति तादृश्याः पृथिव्याः स्वतवः स्वायत्तं वलं स्वयमेवास्मदनुग्रहापत्वरमाणं अतए-
 वमहि महत् तत्तादृशं अनुग्रहयुक्तं मनश्चित्तं हवीमभिः हवमानैराह्वानैर्मन्ये जानामि प्रसादया-
 मीत्यर्थः यद्वा तत्तादृशमुक्तलक्षणं मनः हवीमभिः हवनैः महिमन्ये अतिमहत् प्रवृद्धं मन्ये तथा
 मातुः सर्वस्योत्पादयितुरन्तरिक्षस्य युलोकस्य मातान्तरिक्षं निर्माणन्तेऽस्मिन्भूतानीति निरुक्तं-
 म् । यद्वा पितुर्दुलोकस्य मातुर्भूम्याः चौर्यः पितापृथिवीमातेति श्रुतेः । तत्तादृशमुक्तलक्षणं मनो-
 मन्ये द्यावापृथिव्योर्मनोऽस्मदाह्वानैः प्रीणयामीत्यर्थः किंच पितरा माताचपिताचपितरौ द्या-
 वापृथिव्यौ सुरेतसा शोभनसामर्थ्येन प्रजायाः यजमानादिरूपायाः वरीमभिः वरिष्ठैः रक्षणवि-
 शेषैः भूमबहुतरं उरुविस्तीर्णं अमृतं अमरणभूतं अभिलपितंचक्रतुः कुरुतः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

तेसूनवःस्वपसःसुदंससोमहीजङ्गुमातरापूर्वचित्तये ।
स्थातुश्चसत्यंजगतश्चधर्मणिपुत्रस्यपाथःपदमद्वयाविनः ॥ ३ ॥

ते । सूनवः । सुदअपसः । सुदंससः । मही इति । जङ्गुः । मातरा ।
पूर्वचित्तये । स्थातुः । च । सत्यम् । जगतः । च । धर्मणि । पुत्रस्य ।
पाथः । पदम् । अद्वयाविनः ॥ ३ ॥

तेप्रसिद्धाःसूनवः युवाभ्यामुत्पन्नाः पुत्रस्थानीयाःपजाः स्वपसः शोभनकर्माणः सुदंस-
सःशोभनदर्शनाः युवांमहीमहत्यौ मातरा मातृवद्धितकारिण्यौजङ्गुः जानन्ति महानुभावतामव-
गच्छन्ति किमर्थं पूर्वचित्तये मथमबुद्धये अनुग्रहरूपायै किंच तेद्यावापृथिव्यौ स्थातुः स्थावर-
स्य जगतो जंगमस्य पुत्रस्य पुत्रस्थानीयस्योन्नपविधस्यजगतः अद्वयाविनः नविद्यतेद्वयंपस्य
तादृशस्यस्वजीवनाय युष्मद्वातिरिक्तंअजानतइत्यर्थः ईदृशस्यधर्मणि धारणे रक्षणेनिमित्तभूतेः
सति पदस्थानंसत्यं अवाध्यं पाथः रक्षथः दत्तइत्यर्थः यद्वा तेप्रसिद्धाः सूनवः उत्पाद्यमानाः
स्वपसः शोभनप्रकाशादिकर्माणः सुदंससः शोभनदर्शनाः दृष्टृपक्षयन्तोया आत्मानं स्वव्यापारा-
य ईदृशारभयः महीमहत्यौद्यावापृथिव्यौ पूर्वचित्तये प्राणिनां पूर्वज्ञानायजङ्गुः ज्ञातवन्तः या-
वापृथिव्योरन्तरालेव्याप्ताइत्यर्थः किंच स्थातुजंगतश्च धर्मणिधारणे तदर्थं अद्वयाविनः मार्गद्व-
यरहितस्य बहुसंछन्दसीतिद्वयशब्दान्मत्वर्थीयोविनिः अन्येषामपिदृश्यतइतिदीर्घः पुत्रस्ययुष्म-
त्पुत्रस्थानीयस्यादित्यस्यपदंमार्गसत्यंपाथः अवश्यंरक्षथः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

तेमायिनोममिरेसुप्रचेतसोजामीसयोनीमिथुनासमौकसा ।
नव्येनव्यंतन्तृमातृन्वतेदिविसमुद्रेअन्तःकवयःसुदीतयः ॥ ४ ॥

ते । मायिनः । ममिरे । सुप्रचेतसः । जामी इति । सयोनी इति । सयोनी ।
मिथुना । समुद्रोऽकसा । नव्यम् । नव्यम् । तन्तुम् । आ । तन्वते ।
दिवि । समुद्रे । अन्तरिति । कवयः । सुदीतयः ॥ ४ ॥

तेअत्रमसिद्धेद्यावापृथिव्यौ मायिनः मायाःप्रज्ञाः स्वविषयप्रज्ञावन्तः प्रज्ञोपलक्षितकर्म-
वन्तोवा सुप्रचेतसः सुदुप्रकर्षेणचेतितुंशक्ताः रश्मयः ममिरे मिमते प्रमाणेनपरिच्छिन्दन्ति कीद-
श्यैते जापी परस्परंभगिनीएतत्कुतइतिचेत् उच्यते—सयोनी समानोत्पत्तिस्थाने मिथुनामा-
ण्युत्तयेमिथुनभूतेपरस्परमवियुक्तेइत्यर्थः समोकसा समानस्थाने द्युपृथिव्योरेकस्मिन्नेवाव-
काशरूपेअवस्थानात् समीचीनस्थानेवा किंच कवयः मेधाविनः स्वव्यापारविषयज्ञानवन्तः
सुदीतयः सुदुद्योतनारश्मयोदिविद्योतमानेसमुद्रेन्तरिक्षेतरमध्ये समुद्रशब्दोत्तरिक्षनामसुपाठात्
तद्वचनः सचैवंयास्केननिरुक्तः—समुद्रःकस्मात्समुद्रवंत्यस्मादापःसमभिद्रवत्येनमापःसंपोदन्ते-
स्मिन्भूतानिसमुद्रकोभवतिसमुनत्तीतिवेति । नव्यंनव्यं तंतुंतननीपंविस्तारणीयंजात्येकवच-
नं रश्मीन् आतन्वते सपन्ताद्विस्तारयन्ति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

तद्राधोअद्यसंवितुर्वरेण्यंव्यंदेवस्यंप्रसवेमनामहे ।

अस्मभ्यंद्यावापृथिवीसुचेतुनारयिधत्तंवसुमन्तंशतृग्विनम् ॥ ५ ॥ २ ॥

तत् । राधः । अद्य । सवितुः । वरेण्यम् । व्यम् । देवस्यं । प्रसवे ।

मनामहे । अस्मभ्यम् । द्यावापृथिवी इति । सुचेतुना । रयिम् ।

धत्तम् । वसुंसुमन्तम् । शतृग्विनम् ॥ ५ ॥ २ ॥

वपंपजमानाः सवितुः सर्वस्यप्रसवितुः देवस्यादित्यस्यांवर्थामितृषिणः प्रसवेअनुज्ञा-
पांसत्यां तत्तादृशंवरेण्यंवरणीयंराधः पुरुषार्थसाधनसमर्थं गवादिधनंमनामहे याचामहे मन्य-
तिर्याञ्चाकर्मा छान्दसःशाप यद्वा पुनःपुनरभ्यस्यामः लप्सीयहीतिपावत् प्राअज्यासे व्यत्य-
येनात्मनेपदं शपि पामादिनामनादेशः किंच अस्मभ्यंद्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौसुचेतुना शो-
भनचेतनेनअस्मदनुग्रहवुस्या रयिधत्तं घत्तदत्तं कीदृशंदशुमंतंनिवासयोग्यगृहादिविशिष्टं शव-
ग्विनं शतसंख्याकगवादिविशिष्टम् ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यतृतीयेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

तेहीतिपंचचैचतुर्थसूक्तं दैर्घतमसंजागतंघावापृथिव्यं तेहीत्यनुक्रांतं चतुर्विंशोहनिवैश्वदे-
वशस्त्रेघावापृथिव्यनिविद्धानमेतत्सूक्तं तेहिद्यावापृथिवीयज्ञस्यवोरथ्यमितिवैश्वदेवमितिसूत्रि-
तत्वात् तथा पृष्ठ्याभिष्टवपदहयोद्वितीयेहनिवैश्वदेवेघावापृथिव्यनिविद्धानीयं चातुर्विंशकं-
तीयसवनमित्याभिष्टविकेद्वितीयेहन्यतिदिष्टत्वात् आभिष्टविकावद्वितीयादहः पृष्ठचस्यद्वितीये-
हनिएतत्सूक्तमतिदेशतः प्राप्तं पृष्ठचस्याभिष्टवेनोक्तेअहनीआधेआद्याभ्यामितिसूत्रितत्वात् म-
थमाआश्विनशस्त्रेविनियुक्ता संस्थितेष्वश्विनायेतिसूत्रितम्—तेहिद्यावापृथिवीविश्वशंभुवावि-
श्वस्पदेवीष्टचस्येति ।

सैषासूक्तेमथमा—

तेहिद्यावापृथिवीविश्वशंभुवऋतावरीरजंसोधारयत्कवी ।

सुजन्मनीधिपणेअन्तरीयतेदेवोदेवीधर्मणासूर्यःशुचिः ॥ १ ॥

ते इति । हि । द्यावापृथिवी इति । विश्वशंभुवा ।

ऋतावरी इत्यृतःवरी । रजंसः । धारयत्कवी इति धारयत्कवी ।

सुजन्मनी इति सुजन्मनी । धिपणे इति । अन्तः । इयते ।

देवः । देवी इति । धर्मणा । सूर्यः । शुचिः ॥ १ ॥

तेहि तेखलुमसिद्धे घावापृथिवीअन्तः तयोरंतराले शुचिःशुद्धः विश्वस्यशोचयिता
वा देवोदीप्यमानः सूर्योर्धर्मणाप्रकाशोदकज्ञानादिधारणेनयुक्तःसन् इयते सर्वदागच्छति ई-
ङ्गतौ देवादिकः तादृशंकर्मयुवयोरनुग्रहादितिस्तुतिः कीदृशयौते विश्वशंभुवा विश्वंसुखंभा-
वयितृययोस्तेविश्वशंभुवा विश्वस्यसुखयिन्यावित्यर्थः ऋतावरीऋतवत्यौउदकवत्यौ ऋतश-
ब्दाच्छन्दसीवनिपावितिवनिप् वनोरचेतिडीत्रिफौ रजसःउदकस्य उदकोत्पत्तौ उदकरजउ-
च्यतेइतिनिरुक्तम् । धारयत्कवी अरुच्छ्रेणधारकंकवित्वंययोस्तेतादृश्यौ उदकोत्पादनायाम-
यत्नवत्यौइत्यर्थः यद्वा धारयत्कविर्मनीषीआदित्योययोस्तेतादृश्यौ वृष्ट्युदकधारणवित्सूर्योपिते-
इत्यर्थः सुजन्मनीशोभनजन्मवत्यौ धिपणेधर्मणोपेते स्वभ्यापारेपुमगल्भेइत्यर्थः देवीघोव-

माने अत्रयद्यपिधिपणेइत्येतत्त्रधिपणेरोदसीइतितन्नामसूक्तत्वात् घावापृथिवीनाम तथापिघा-
वापृथिवीइत्यस्यविद्यमानत्वाद्यौगिकं द्रष्टव्यम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

उरुव्यचंसामहिनीअसश्रतांपितामाताचभुवनानिरक्षतः ।
सुधृष्टमेवपुष्येइंनरोदसीपितायत्सीमभिरूपैरवासयत् ॥ २ ॥

उरुव्यचंसा । महिनी इति । असश्रतां । पिता । माता । च ।
भुवनानि । रक्षतः । सुधृष्टमे इति सुधृष्टमे । वपुष्येइंइति ।
न । रोदसी इति । पिता । यत् । सीम् । अभि । रूपैः ।
अवासयत् ॥ २ ॥

उरुव्यचसा प्रभूतवचनवत्यौ अतिविस्तीर्णे महिनी अतएवमहत्यौ असश्रताअसज्य-
माने परस्परवियुक्तेइत्यर्थः पिता पालयित्रीद्यौः मातानिर्मात्रीपृथिवीचेत्युभे भुवनानिभूतजाता-
नि रक्षतः पालयतः द्यौःपितःपृथिवीमातरित्यादिश्रुतेर्मातापितृरूपत्वं किंच सुधृष्टमे अति-
शयेनधृष्टे छान्दसस्तकारलोपः प्रगल्भेरोदसी घावापृथिव्यौ वपुष्येन वपुषोहितेइव प्राणिनां
पितराणिव शरीररक्षकेइत्यर्थः तदेवोपपादयति यद्यस्मात्सीं सर्वतः पिता पितृस्थानीया द्यौः
रूपैः निरूपणसाधनैः प्रशस्तैः प्रकाशैः निरूप्यमाणैर्वृष्ट्यादिभिर्वा अज्यवासयत् अग्निवास-
यति अघितिष्ठति तस्मात्पितामाताचभुवनानिरक्षतः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

सवर्द्धिःपुत्रःपित्रोःपवित्रंवान्पुनार्तिधीरोभुवनानिमाययां ।
धेनुंचपृश्निष्टपभंसुरेतसंविश्वाहाशुक्रंपयोअस्यदुक्षत ॥ ३ ॥

सः । वर्द्धिः । पुत्रः । पित्रोः । पवित्रंइवान् । पुनार्ति । धीरः ।
भुवनानि । माययां । धेनुम् । च । पृश्निम् । ष्टपम् ।
सुदुरेतसम् । विश्वाहा । शुक्रम् । पयः । अस्य । दुक्षत ॥ ३ ॥

पित्रोः मातापित्रोर्घावापृथिव्योः पितामात्रेतिपिताशिष्यते उदात्तयणइतिपितुर्विभक्ति-
रुदात्ता पुत्रः पुरुत्राता पुत्रस्थानीयआदित्यः पवित्रवान्पावनरश्मियुक्तः धीरः धीमान् सर्वाह्निः
फलस्पवोढाधारकःसन् मायया पन्नयास्वकीयया भुवनानिभूतजातानि पुनातिपावयति प्रका-
शयतीत्यर्थः किंच सएवपुत्रः पृश्निशुकुवर्णाधिनुं म्रीणयित्रीभूमिं सुरेतसं शोभनसामर्थ्यं शो-
भनोदकंवा वृषभं सेकारंद्युलोकंच मायया पुनाति पावयति प्रकाशयतीत्यर्थः कदा विश्वाहा
सर्वाण्यप्यहानि सर्वकालमित्यर्थः किंच अस्यद्युलोकंस्य कर्मणिपृष्ठी इमंद्युलोकं शुकंपयः दी-
प्तपयःसदृशमुदकंधुक्षत दोग्धि दुहेश्छान्दसेलुडि शलङ्गुपधादनिटःकसादितिचेःकसादेशः ईद-
शोमहानुभावआदित्यस्तयोःपुत्रइतिघावापृथिव्योःस्तुतिः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अयं देवानां मपसां मपस्तमो योजजानरोदसी विश्वशंभुवा ।
वियोममेरजसी सुक्रतूयया जरेभिः स्कंभनेभिः समानृचे ॥ ४ ॥

अयम् । देवानाम् । अपसाम् । अपःऽतमः । यः । जजानं ।
रोदसी इति । विश्वशंभुवा । वि । यः । ममे । रजसी इति ।
सुक्रतुयया । अजरेभिः । स्कम्भनेभिः । सम् । आनृचे ॥ ४ ॥

पूर्वपुत्रमाहात्म्येनैतेप्रशस्येदानींस्वोत्पादकंस्तुत्यं प्रशंसति—अयं देवानां मध्ये देवतमः अप-
सां अपस्तमः अपइतिकर्मनाम तेनतद्वानलक्ष्यते कर्मवतांमध्येप्रकृतकर्मा अयमित्युक्तं
कइत्याह—यो देवो विश्वशंभुवासर्वप्रकारेण भूतानां सुखस्य भावयिष्यौ रोदसी घावापृथिव्यौ म-
हानुभावेजजानउत्पादितवान् नकेवलमुत्पादनमात्रं अपितु यो देवोरजसी रंजनात्मिकेघावापृथि-
व्यौ रजसीइतिघावापृथिव्योर्नाम रजसीसदसीइतितन्नामसुपाठाद् उक्तरूपेविममे विशेषेण
परिछिनत्ति किंस्वोपभोगाय नेत्याह—सुक्रतूयया शोभनकर्मच्छया येनकर्मणापाणिनां सुखं भ-
षति तादृक्कर्मच्छया अथवैतदुत्तरत्रसंबध्यते सुक्रतूयया उकेननिमित्तेनेमेघावापृथिव्यावजरेभिः
अजीर्णैर्दृढवैः स्कंभनेभिः गतिप्रतिबंधनैः शंकुभिः समानृचे सम्यक्सर्वतः पूजितवान् स्थापि-
तवानित्यर्थः ऋचस्तुतौ लिदिरेफसामान्याद्विहृत्त्वमस्तीति तस्मान्नुद्विहृत्त्वमस्तीत्यस्यास्यनुद् य-
स्मादेवंतस्मादयमेव देवः अयमेवायस्तमइति एवंमहानुभावेन परमेश्वरेणोत्पन्नेइतिस्तुतिः ॥ ४ ॥

एकम् । चमसम् । चतुरः । कृणोतन । तत् । वः । देवाः । अनुवन् ।
तत् । वः । आ । अगम् । सौधन्वनाः । यदि । एव । करिष्यथ ।
साकम् । देवैः । यज्ञियांसः । भविष्यथ ॥ २ ॥

एवंष्टोऽग्निः तान्प्रत्युवाच—हेसौधन्वनाः सुधन्वनःपुत्राः यूयंएकंचमसं त्वष्ट्रासंपादितंपूर्-
वमेकमेवसंतंचमसं चतुरःकृणोतन चतुःसंख्याकान्कुरुत चतुरःशसीत्यन्तोदात्तत्वं पूर्ववत्तन-
प् यथाउपरितने ज्येष्ठआहचमसाद्वाकरेतीत्युपक्रम्य कनिष्ठआहचतुरस्करेतौति चतुष्टुंनिर्धारि-
तं नकेवलमहेवव्रवीमि किंतुवोयुष्मानप्रति तदुक्तंचतुर्धाकरणरूपंकर्मउत्तरत्रवक्ष्यमाणं अश्वर-
थादिकरणरूपंचकर्म देवाइन्द्रादयः अनुवन् देवत्वप्राप्त्युपायत्वेनतत्तादृशंकर्मवोयुष्माकंवक्तुमह-
मागमं प्राप्नोऽस्मि यस्मादेवंतस्माद्युयंयद्येवाकरिष्यथ यद्येवंतदुक्तप्रकारेणकर्तुंशक्नुथ तथाचेदेवैः
साकंसह यज्ञियासोभविष्यथइतिवैरुक्तमित्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अग्निंद्रुतंप्रतियदब्रवीतनाश्वःकर्त्वारथउतेहकर्त्तव्यः ।

धेनुःकर्त्वायुवशाकर्त्वाद्वातानिभ्रातरनुवःकृत्व्येमसि ॥ ३ ॥

अग्निम् । द्रुतम् । प्रति । यत् । अब्रवीतन । अश्वः । कर्त्तव्यः । रथः ।

उत । इह । कर्त्तव्यः । धेनुः । कर्त्वा । युवशा । कर्त्वा । द्वा । तानि ।

भ्रातः । अनु । वः । कृत्वी । आ । इमसि ॥ ३ ॥

हेआगतदेव अग्निंअंगनादिगुणविशिष्टद्रुतं द्रुतकर्मप्राप्तवन्तं त्वांप्रतियद्यत्कार्यं अब्रवीतन अनु-
वन्व्यरप्येनमध्यमः पूर्ववत्तनप् किमिति अश्वः कर्त्तव्यः एकस्माद्वाद् अश्वान्तरंकर्त्तव्यमित्यर्थः
अश्वाद्दश्वमतक्षतेतिवक्ष्यमाणत्वाद् कृत्वार्थेतवैकेनितित्वन्प्रत्ययः उत अपिच रथः कर्त्तव्यः कर्त्त-
व्यः धेनुः कर्त्वाचर्मरहितागौः नित्यदोग्धीपुनर्नूतनाकार्या तदुत्तरत्र निश्चर्मणोगामरिणीतधीति-
भिरितिवक्ष्यमाणत्वाद् तथा द्वा द्वीपितरौजीर्णोसंतौ पुनर्युवशा युवानौ शयानौ प्रकृष्टयौवनोपे-
तौ कर्त्वा कर्त्तव्यौ हेभ्रातरग्ने तानि वः युष्माकंदेवानां वैरुक्तानिकर्माणिकृत्वा अनु पश्चात् कृ-

त्वी कृत्याकर्मणा एमसि एमःआभिमुरत्येनमाग्रुमः इण्गती इदन्तोमसिः यद्वा ऋपेरिदंवाक्यं हे ऋभवोयूयंआगतं अग्निदूतंपतियदन्नवीतन यत्कार्यं वक्ष्यमाणरूपंकर्तव्यत्वेनवदथ अद्मीकुरुथ तानिसर्वाणिसंपाद्य हेभ्रातरमे कृत्या कर्मणा एमसीति ब्रूथेतिऋषिराह ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

च॒कृ॒वांसं॑ऋ॒भ॒व॒स्तद॑पृ॒च्छ॒त॒केद॑भू॒द्यः॒स्य॒दू॒तो॒न॒आ॒ज॒ग॒न् ।
 य॒दा॒वा॒ख्यं॑च॒म॒साश्च॒तुरः॑कृ॒ताना॑दि॒त्वष्टा॑ग्रा॒स्वन्त॑न्य॒ानजे ॥ ४॥
 च॒कृ॒ऽवांसः॑ । ऋ॒भ॒वः । तत् । अ॒पृ॒च्छ॒त् । कं । इत् । अ॒भू॒त् । यः ।
 स्यः । दू॒तः । नः । आ । अ॒ज॒ग॒न् । य॒दा । अ॒व॒ऽअ॒ख्यं॑त् । च॒म॒सान् ।
 च॒तुरः॑ । कृ॒तान् । आत् । इत् । त्वष्टा॑ । ग्रा॒सुं । अ॒न्तः । नि ।
 आ॒न॒जे ॥ ४ ॥

हेऋभवः तत्कार्यंयथाचकृवांसः कृतवन्तोयूयंअपृच्छत प्रश्नंकुरुत करोतेर्लिटिःकयुः अत्रयद्यपिऋभूरितित्रयाणांमध्येएकस्वनाम तथापितस्यमाथम्याच्छत्रिणोगच्छन्तीतिवत्सर्वे-
 ष्यृभवउच्यन्ते किमिति स्यः सदूतः केदभूव कुत्रगतः सइत्युक्तंकइत्याह-यः योदूतो-
 ऽस्मानाजगन् आगमत्प्रातः एवंभूतेसति यदायंत्वष्टाचतुरःकृतान्चमसान् अवाख्यत्
 अभिपश्यति ख्यातेर्लुङि अस्यतिवकिख्यातीतिचुरडादेशः आदिक् अनन्तरमेव त्वष्टावस्य च-
 मसस्योत्पादकएतन्नामकोदेवः ग्रासु स्त्रीषु भेनाग्राइतिस्त्रीणामितिनिरुक्तं अंतर्मध्येन्यानजे न्य-
 कोभूत् स्त्रिममात्मानममन्येतेत्यर्थः अंजोर्लिटितस्मान्नुद् छान्दसोऽनुनासिकलोपः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

ह॒नामि॑नाँइ॒ति॒त्वष्टा॑य॒दब्र॑वी॒चम॒स्ये॑दे॒व॒पान॑म॒नि॒न्दि॒पुः ।
 अ॒न्या॒नामा॑नि॒कृ॒ष्यते॑सु॒तेस॑र्चाँअ॒न्यैरे॑ना॒न्क॒न्या॑ऽनाम॑भिःस्परत् ॥ ५ ॥ ४
 ह॒नाम॑ । ए॒नान् । इति॑ । त्वष्टा॑ । यत् । अब्र॑वीत् । च॒म॒सम् । ये ।
 दे॒व॒ऽपान॑म् । अ॒नि॒न्दि॒पुः । अ॒न्या । नामा॑नि । कृ॒ष्यते॑ । सु॒ते । सर्चाँ ।
 अ॒न्यैः । ए॒नान् । क॒न्या । नाम॑ऽभिः । स्पर॑त् ॥ ५ ॥ ४ ॥

एनान्वक्ष्यमाणान्दनामेति यद्यदाब्रवीत् त्वष्टा पूजार्थं बहुवचनं एतच्छब्दस्य प्रकृतपराम-
शं कत्वात् ऋभूणां प्रकृतत्वात् तेषां हननप्रसार्कदर्शयति ये देवपानं देवैः पातव्यं च मसंयेऋभवोऽ-
निन्दिषुः निंदां अकुर्वन् देवयोग्यं त्वाष्ट्रमसंपनुष्याऋभवः स्वीकृत्य चतुर्धाऽप्यभजन् तान्दना-
मेति यदाब्रवीदित्यर्थः तदाप्रभृतिमनुष्याः सुते अभिपुते सोमिपानाय प्रस्तुते सति सचासह परस्परं
रं अन्यानामानि अन्यानि होत्रध्वर्युद्गात्रादीनिरुण्वते कुर्वन्ति पूर्वेनाम प्रच्छाद्योपहवकाले अध्वर्य-
उपह्वयस्व होतरुपह्वयस्वेत्येवमन्यैरेवनामभिः आत्मानं त्वष्ट्रवधभीत्या परव्यापयन्तीत्यर्थः पूर्व-
मन्यानि नामानि कथं प्रसक्तानीत्यत आह—एनान्तरान्कन्यास्वोत्पादयित्रीमाता अन्यैरेवनामभिः
स्परदप्रीणयति स्पृष्टीति पात्नयोः छेटचडागमः ॥ ५ ॥

॥ इति द्वितीयस्य तृतीये चतुर्थो वर्गः ॥ ४ ॥

अथ षष्ठी—

इन्द्रो हरीयुयुजे अश्विनारथं बृहस्पतिर्विश्वरूपामुपाजत ।

ऋभुर्विश्वावाजो देवाँ अगच्छत स्वपंसो यज्ञियं भागमैतन ॥ ६ ॥

इन्द्रः । हरी इति । युयुजे । अश्विना । रथम् । बृहस्पतिः ।

विश्वरूपाम् । उप । आजत । ऋभुः । विश्वा । वाजः । देवान् ।

अगच्छत । सुऽअपंसः । यज्ञियम् । भागम् । ऐतन् ॥ ६ ॥

पूर्वस्तृष्टानां क्रमेण विनियोगमाह—इन्द्रो हरीयुयुजे एतन्नामानावश्वौरथे योजितवान् तथा
अश्विना अश्विनौ रथं योजितवन्तौ तथा बृहस्पतिः बृहतो मघ्नस्य पात्नयिता एतन्नामको देवो
विश्वरूपं नानारूपोपेतानां उपाजत उपागमत् स्वीकृतवानित्यर्थः यद्यप्यत्र गौरिति विशेषो न श्रु-
तः तथापि पूर्व धेनुः कर्त्तव्यत्वात् परस्ताच्च धेनुं विश्वजुवं विश्वरूपामिति वक्ष्यमाणत्वाच्च वि-
श्वरूपा गौरित्येवाप्यवसीयते अतएव विश्वरूपामिति च तस्याश्वपंक्तिमिति केचन व्याचक्षते त-
दसत् युष्मत्संपादितानि रथादीर्नां द्रादयः स्वभागेत्वेनाकल्पयन् तस्माद्ऋभुर्विश्वावाजश्च यूपं
देवानि द्रादीनगच्छत गत्वा च हेस्पसः शोभनाश्वरथादिकर्मवन्तो यूपं यज्ञियं यज्ञार्हं यज्ञसं-
बंधिनं भागं सोमरूपं देवत्वं प्राप्तेः सेवनीयं ऐतन् प्राप्तुं कर्मसामर्थ्येन हविर्भुजो भवतेत्यर्थः
इत्येव षष्टिराह ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

निश्चर्मणो गामरिणीतधीतिभिर्याजरन्तायुवशातारुणोतन ।
 सौधन्वना अश्वादश्वमतक्षतयुक्त्वारथमुपदेवाँ अयातन ॥ ७ ॥
 निः । चर्मणः । गाम् । अरिणीत् । धीतिभिः । या । जरन्ता ।
 युवशा । ता । अरुणोतन् । सौधन्वनाः । अश्वात् । अश्वम् ।
 अतक्षत् । युक्त्वा । रथम् । उप । देवान् । अयातन् ॥ ७ ॥

हेसौधन्वनाः यूपं निश्चर्मणा घृतापागोःसकाशादुत्कृताचर्मणः गांनूतनां निररिणीत
 निरगमयत उत्पादितवन्तः तेनैवचर्मणासंवीतांतसदृशीमन्याधिभुङ्कतवन्तइत्यर्थः यद्यपिपू-
 र्वमेवाश्वादीनां विनियोगउक्तः तथापितेषामत्यन्तदुःखसंपादत्वज्ञापनाय पुनराह-नकेवठं गो-
 करणमेव अपिच या जरता मौजीर्णौ पितरौ तातौ युवशा युवानौ छणोतन अकुरुत किंच अ-
 श्वादश्वं एकेनविद्यमानेनाश्वेनाश्वान्तरमतक्षत प्रयत्नेनसंपादितवन्तः यस्मादेवं कृतवंतस्त-
 स्माद्रथं युष्मदीयंयुक्त्वाश्वैर्योजयित्वादेवानिन्द्रादीनुपायातन देवसमीपंप्राप्तुत ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

इदमुदकंपिबतेत्यब्रवीतनेदंवांपापिबतामुञ्जनेर्जनम् ।
 सौधन्वनापदितत्रेवहर्यथतृतीयैघासवनेमादयाध्वै ॥ ८ ॥
 इदम् । उदकम् । पिबत् । इति । अब्रवीतन् । इदम् । वा । घृ ।
 पिबत् । मुञ्जनेर्जनम् । सौधन्वनाः । यदि । तत् । नइद्व । हर्यथ ।
 तृतीयै । घृ । सवने । मादयाध्वै ॥ ८ ॥

इदानीमपिदेवैरुक्तमर्थतान्संबोध्य यूपं ऋभूनेवमुक्तवन्तःस्थेत्यनुवाचयति हेसौधन्वनाः
 सुधन्वनःपुत्राः यूपं इदमुदकं सोमलक्षणं पिबत इत्यब्रवीतन इत्युक्तवन्तः ब्रवीतेर्लडिमध्यमव-
 हुवचनस्यतस्यतनचादेशे पिबत्वाद्भवईत् एतस्मातःसवनिकाभिप्रायं वा अथवा घेत्यनर्थकः पस्ति-
 स्यर्थोवा इदंमुंजनेजनं मुंजवान्नामपर्वतः सोमोत्पत्तिस्थानं ततआहृतत्वात्तेनमुंजतृणेनशोधितं
 अपगततृणमित्यर्थः इदंसोमरसरूपमुदकं पिबतेत्यब्रवीतन एतन्माध्यंदिनसवनान्निप्रायं हेऋ-
 भवः यूपंतत् उभयसवनसंबन्धि सोमपानकार्यं नेवहर्यथ नेवकामयथ हर्यविःकान्तिकर्मा ह-

यंतिउशिगितितत्कर्मसुपाठात् तृतीयसवनेतु मादयाध्वै अत्यर्थं तृप्ताभवथ ऋभवोदेवाःसोमस्य मत्तन्नितिवृतीयसवने तेषांसोमपानसद्भावात् एवंयूयमृभूनुक्तवन्तः अथवा ऋभूमति तस्यैवेदं वाक्यं हेसौधन्वनाः यूयंदेवत्वंप्राप्य देवयजनंप्रतिसोमपानायरथेनागत्य श्रान्तानश्वान् प्रातःसवनेइदमुदकं सोमलक्षणं पिबतेत्यब्रवीतन तत्रयदिनेच्छथ इदंवा मुंजनेजनं मुंजनेदूषितं वाजिनं पिबतेत्यब्रवीतन पश्चात्तद्वयंदिनेवहर्षथ हेअश्वाः यूयं तृतीयसवने मादयाध्वै तत्रापिवाजिनमचारात् ॥ ८ ॥

अथनवमी—

आपोभूयिष्ठाइत्येकोअब्रवीदग्निर्भूयिष्ठइत्यन्योअब्रवीत् ।
वधर्यन्तीवहुभ्यःप्रैकोअब्रवीदृतावदन्तश्चमसान् अपिंशत् ॥ ९ ॥

आपः । भूयिष्ठाः । इति । एकः । अब्रवीत् । अग्निः । भूयिष्ठः ।
इति । अन्यः । अब्रवीत् । वधःइत्यन्तीम् । बहुभ्यः । प्र । एकः ।
अब्रवीत् । ऋता । वदन्तः । चमसान् । अपिंशत् ॥ ९ ॥

चमसचतुर्धाकरणकालेकिमितिसत्यंमदन्तोव्यभजन्नितितदाह—एकस्त्रयाणामन्यतमः आपोभूयिष्ठाइत्यब्रवीत् नसुदकात्मशस्तंलोकोपकारकंतत्वान्तरमस्त्यतआपोभूयिष्ठाइत्येवमवादीत् अपामेवश्रेष्ठत्वमपएवससर्जादावित्यादिशास्त्रात् तथान्योऽग्निर्भूयिष्ठइत्यब्रवीत् आंतरंवाहं चदाहपाकभुक्जर्णादिव्यापारेणाग्नेरेवजगन्निवांहकत्वात् अग्नेरेवभूयिष्ठत्वमित्येवमन्यते तथा वधर्यन्तीवधरित्तिरेफान्तोऽपिवज्जनाम वधःअर्कइतितन्नामसुपाठात् तदिच्छतिवृष्ट्युदकायेति वधर्यन्तीमेधंपंक्तिरुच्यते यद्यपीयंस्ववधाययजंस्वयमेवनापेक्षतेतथापि वृष्ट्यर्थंवज्जेणहन्यमानत्वात् तदिच्छतीत्युपचर्यते यद्वा बहुभ्यस्तेपामर्थाय वधर्यन्तीवधमात्मनइच्छन्तींभूमिं छान्दसोरेफोपजनः तामेवैकःबहुभ्यः संनादिभ्यः श्रेष्ठतामामब्रवीत् उदकस्यापिमेघकारणत्वात् एवमृता ऋतानिउक्तस्त्राणि यथार्थानिवाक्यानिवदन्तः परस्परंब्रुवन्तः चमसान् अपिंशत्अवयविनोऽकुरुत चतुर्धान्यभजतेत्यर्थः पिशिवयवे शेमुचादीनामितिनुम् इदमेवऋतवदंनंअपेक्ष्यऋभुराच्यंवाचक्षानोयास्कः—ऋभुरउरुभान्तीविवर्तेनभान्तीविवर्तेनभयन्तीत्युक्तवान् ॥ ९ ॥

अथदशमी-

श्रोणामेकउदकंगामवाजतिमांसमेकःपिंशतिसूनयाभृतम् ।
आनिम्रुचःशरुदेकोअपाभरत्किंस्वित्पुत्रेभ्यःपितराउपावतुः॥१०॥५॥

श्रोणाम् । एकः । उदकम् । गाम् । अवम् । अजति । मांसम् । एकः ।
पिंशति । सूण्या । आऽभृतम् । आ । निऽम्रुचः । शरुत् । एकः ।
अपम् । अपाभरत् । किम् । स्वित् । पुत्रेभ्यः । पितरौ । उपम् ।
आवतुः ॥ १० ॥ ५ ॥

अत्रकभवएवऋत्विम्रुपेणस्थित्वासर्वत्रयज्ञनिवहंतीत्याह श्रोणांशोणं वाछन्दसीतिपरस्व-
पाभावः शोणवर्णमुदकरुधिरं एकः ऋभुषुमध्येऋत्विग्गामवाजति वासभूमिंप्रतिगमयति रक्षो-
भागत्वेनस्थापयति तथा एकोमांसं सूनया छेदनसाधनेन स्वधितिनाआभृतं संपादितंपिंशति
हृदयजिह्वावक्षआद्याकारेणआहृतंसंपादितंमांसंपिंशति अवयवीकरोति स्वधितिनातत्तदवयवा-
न्विभजतीत्यर्थः अथैकोनिम्रुचः निःशोपेणछिन्नान्मांसात् शरुत् कुक्षिस्थंजरत्तृणं ऊवध्यनाम-
कं अपाभरत् अपाहरत् निरसनाय एवं ऋत्विम्रुपेणस्थितेभ्यःपुत्रेभ्यः पुरुत्राट्भ्यःपुत्रस्था-
नीयेभ्यः ऋभुभ्यः सर्वेष्वनुष्ठितेषु पितरायज्ञस्यपालयितारौजायापती किंस्विदुपावतुः किंनु
त्वत्प्रामृतः अवतेःप्राप्त्यथोच्छान्दसोऽसिद्धिं सर्वतैरेवानुष्ठितमिति तयोर्नकिंचित्कल्पमस्तीत्यर्थः
अथवायमर्थः एकस्तेषामन्यतमः श्रोणां पंगुकांगां उदकं प्रत्यवगमयति अपरः सूनयामां-
सविक्रमिण्याभृतंसंपादितंमांसंपिंशति पित्रेभ्योऽर्थे अपरआनिम्रुचः अस्तमयादवांगेव शरुद्रोपुरी-
पंहरति एवम्रुभुभिरनुष्ठितेसति किंस्विद एवस्मात्परिचरणादन्यत् पुत्रेभ्यः पितरौउपावतुः उप-
गच्छेतामिति ॥ १० ॥

॥ इतिद्वितीयस्यतृतीयेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथैकादशी-

उद्वत्स्वस्माअरुणोतनातृणींनिवत्स्वपःस्वपस्वयानरः ।
अगोह्यस्वपदसंस्तनागृहेतद्व्येदमृभवोनानुंगच्छथ ॥ ११ ॥

उद्वत्सु । अस्मै । अकृणोतन । तृणम् । निवत्सु । अपः ।
 सुऽअपस्यया । नरः । अगोऽस्य । यत् । असस्तन । गृहे । तत् ।
 अथ । इदम् । ऋभ्वः । न । अनु । गच्छथ ॥ ११ ॥

पुराणप्रसिद्धान्तुधन्वनःपुत्रान्कर्मणादेवत्वंप्राप्तवतोऋभून्स्तुत्वावेदप्रसिद्ध्या सूर्यरश्मि-
 रूपानृभूनिदानींस्तौति तथाचयास्कोनिरुक्तेपुराणप्रक्रियासिद्धानृभून्बहुधानिरुच्यतदुदाहर-
 णत्वेनविद्वीशमीत्येतामुदाहृत्यादित्यरश्मयोऽप्यृभवउच्यन्तइत्युक्त्वातस्मिन्नर्थेएतामृचमुदाज-
 हारं—हेऋभवः उरुमभूतं भासमानाःऋतेनादित्येनभासमानावाऋतेनोदकेनउदकार्थमुत्पन्ना-
 वारश्मीनामुरुभासमानत्वंप्रसिद्धम् तथाआदित्यादुत्तिरपिउदकार्थंभवनमपिरश्मीनांघर्मका-
 लेभूमिगतंसारमादायपुनर्वर्षकालेप्रवर्षतीतिप्रसिद्धम् आदित्याज्जायतेवृष्टिरतिशास्त्रात् तथा-
 विधानरः प्रकाशवृष्ट्युदकादेनेतारोमूयं उद्वत्सुउज्जतेपुमदेशेपुमेर्वादिषु तृणवीहियवादिरूपं
 अस्मैप्राणिजातायउपकारार्थंअकृणोतन कृतवन्तःस्थ उपसर्गाच्छन्दसिधात्वर्थेइतिवतिः तथा
 निवत्सुप्रवणदेशेषु अस्माएवअपउदकान्यकृणोतन अकुर्वत किंस्वभोगार्थं नेत्याह स्वपस्ययाशो-
 भनकर्मैच्छया शोभनकर्मैभिःकृतमितियजमानाः स्तुवन्तितदिच्छयेत्यर्थः किंच यूयंअगोऽस्या-
 ग्राहस्यादित्यस्पगृहेमण्डलेयत् यावत्कालंअसस्तनसुप्तवन्तःस्थ रात्रौनिर्व्यापारास्तिष्ठथ पस-
 स्वमे अस्माहृडिपूर्ववत्तस्पतनबादेशः अदादित्वाच्छपोलुक् तत्तावन्तंकालं अद्याहनिइदंइदानीं
 नानुगच्छथअनुसृत्यनगच्छथ यावन्तंकालंरात्रौसूर्येनिगूढावर्तध्वे तावन्तमेवकालमहन्यपिनानु-
 गच्छथेत्यर्थः यद्वा अगोपनीयस्यतस्यगृहेअन्तरिक्षेयत्यावन्तंकालंअसस्तन वृष्टिमदत्त्वास्वा-
 पमकुरुत तत्तावन्तंकालं अघेदानींवर्षसमये इदंसस्याभिवर्धनवृष्टिप्रवाहरूपंकर्मनानुगच्छथअ-
 नुसृत्यनप्राप्तुथ यावन्तंकालंविषर्षथ तावन्तमेवकालंप्रवर्षथेत्यर्थः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी—

संमील्ययजुर्वनापर्यसर्पतक्स्वित्तात्यापितरांवासासतुः ।
 अशापतयःकरस्रंवाआददेयःप्राब्रवीत्प्रोतस्माअब्रवीतन ॥ १२ ॥
 समुऽमील्यं । यत् । भुर्वना । परिऽअसर्पत । कं । स्वित् । तात्या ।
 पितरां । वः । आसतुः । अशापत । यः । करस्रंम् । वः । आऽददे ।
 यः । प्र । अब्रवीत् । प्रो इति । तस्मै । अब्रवीतन ॥ १२ ॥

हेक्रभवोररमयोर्युयं यद् यदा भुवनाभूतजातानि संमील्यसंमीलनं छत्वा जलधरपटलैराच्छा-
द्यपर्यसर्पत परितःसर्पणंकुरुथ वर्षथेत्यर्थः तदा तात्या ता तौतायमानेवृष्ट्युदके यद्वा तात्या तासु
वर्षासु छान्दस्तस्यप्रत्ययोदकारस्यात्वंच अथवा पितृविशेषणं तात्या तत्कालीनौ पितरा पितरौ ज-
गतःपालकौ सूर्याचन्द्रमसौ कस्विदास्ततुः कुञ्जखलुतिष्ठतः अस्तोर्लिटि व्यत्ययेन भूभावाभावः यद्वा
असतेर्गत्यर्थस्य लिटिचेतद्रूपं अहोरात्राविभागेन प्रवर्षथेत्यर्थः किंच ईदृशां चोयुष्मान्यः कोऽपि
वृष्टिप्रतिबंधकारी राक्षसादिः करस्त्वं चाहुनामैतव करसौवाहू इत्युक्तत्वात् अत्रत्वकारान्तं युष्मदी-
यंहस्तं आददेदृह्णाति प्रतिरोधं करोति तमशपत नाशयथ यश्चमाब्रवीत् प्रकर्षेण वाचानिरुधे
तस्मै प्रो प्रैवाब्रवीत् न प्रकर्षेण भर्त्सनादिशब्दंकुरुथ यद्वा यो नूनं स्वौति तं प्रकर्षेण स्तुतेत्यर्थः
॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

सुसुप्वांसं ऋभवस्तदपृच्छतागोह्यकइदं नो अब्रुवुधत् ।

श्वानं वस्तो बोधयितारं मब्रवीत्संवत्सरे इदमद्याव्यख्यत ॥ १३ ॥

सुसुप्वांसः । ऋभवः । तत् । अपृच्छत् । अगोह्य । कः । इदम् । नः ।
अब्रुवुधत् । श्वानम् । वस्तः । बोधयितारम् । अब्रवीत् । संवत्सरे ।
इदम् । अद्य । वि । अव्यख्यत ॥ १३ ॥

हेक्रभवः रम्यात्मकायुयं सुसुप्वांसः आदित्यमण्डले स्वपन्तोवर्षणाय स्वपेलिटिः क्रसुः
एव तमादित्यं तद्वाक्यमपृच्छथ प्रश्नंकुरुथ किंतदिति चेदुच्यते हेगोह्य केनचिद्गोपनीयादित्य-
स्वामिन् नोऽस्मदीयमिदं कर्मवर्षणरूपं कः अब्रुवुधत् बोधयति प्रेरयति साहाय्यं करोति बुधेर्ण्य-
न्ताङ्गुडिचडिरूपं वस्तः सर्वस्ववासयिता आदित्यः वसैराणादिकस्तप्रत्ययः बवयोरभेदात् ब-
त्वं बोधयितारं प्रेरयितारं श्वानमब्रवीत् अंतरिक्षेश्वसंतं वायुं पावादीव असौ युष्मान् प्रेरयतीति अ-
थवा वायुसाहाय्येन वर्षन्तोयुयं संवत्सरे पूर्णे अघेदानीं इंद्रजगत् व्यख्यत विविधं प्रकाशितवन्तः
पूर्वसूर्याचन्द्रमसौ पथानहश्येते तथा वार्पित्वेदानीं वर्षकालेतीति विश्वं जगद्भक्तंकुरुथेत्यर्थः ख्या-
तेर्लुङ्चस्य विपक्त्वावीत्यङ् ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

दिवायान्तिमरुतोभूम्याग्निरयंवातोअन्तरिक्षेणयाति ।

अद्भिर्यातिवरुणःसमुद्रैर्युष्माँइच्छन्तःशवसोनपातः ॥ १४ ॥६॥

दिवा । या॒न्ति । म॒रुतः । भू॒म्या । अ॒ग्निः । अ॒यम् । वा॒तः ।

अ॒न्तरि॑क्षेण । या॒ति । अ॒त्क्ष॑भिः । या॒ति । वरु॑णः । स॒मुद्रैः । यु॒ष्मान् ।

इ॒च्छन्तः । श॒व॒सः । न॒पातः ॥ १४ ॥ ६ ॥

हेशवसोवृष्टिकार्यस्यबलस्य नपातो नपातपितारः ऋभवः युष्मानइच्छन्तःवृष्टचनुकूलचिकीर्षया युष्मानेवेच्छन्तःसर्वेदेवाःआयांति कस्मादितितदुच्यते मरुतः वृष्टचनुकूलादेवाः दिवा घुलोकादन्तरिक्षादयान्तिआगच्छन्ति सावेकाचइतिवृत्तोया विभक्तेरुदात्तत्वं भूम्याः भूमेःसकाशादग्निर्याति आगच्छति अयंवातः सर्वदासंचारीवायुः अन्तरिक्षेणयातिअन्तरिक्षादायाति तथावरुणः आवरकोजलाभिमानीदेवः समुद्रैः समुन्दनस्वभावैरद्भिः ताभ्यआयाति यद्वा पूर्वं वृष्टिसाहाय्यायागताः एतेदेवाः रुतकार्याःसंतः पुनर्युष्मान्कामयमानाः स्वस्वदेशंपतियान्तीत्यर्थः ॥ १४ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यवृत्तोमेपष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

मानोमित्रइतिद्वाविंशत्यृचंपंचमंस्त्रकं दैर्घतमसं तृतीयापष्ठचौजगत्यौ शिष्टास्त्रिष्टुभः अश्वस्यस्त्यमानत्वाघातेनोच्यतेसादेवतेतिन्यायेनाश्वोदेवता अत्रानुक्रमणिका—मानोद्भ्रुधिकाश्वस्तुतिस्तु तृतीयापष्ठचौजगत्याविति । अश्वमेधस्यमध्यमेहन्यधिगुप्तैपे अधिगोशमीध्वमितिशिष्टापद्भिःशतिरस्यर्वक्रयइतिअस्मात्पुरस्ताद्द्वैतत्सूक्तमावपेव त्रीणिस्त्यानिभवन्तीतिखण्डेस्तत्रितम्—अधिगोशमीध्वमितिशिष्टापद्भिःशतिरस्यर्वक्रयइतिवामानोमित्रइत्यावपेतेति ।

तत्रमथमा—

मानोमित्रोवरुणोअर्षमायुरिन्द्रंक्रभुक्षामरुनुःपरिख्यन् ।

यद्वाजिनोदिवजातस्यसप्तैःप्रवृक्ष्यामोविदथेवीर्याणि ॥ १ ॥

मा । नः । मित्रः । वरुणः । अर्यमा । आयुः । इन्द्रः । ऋभुक्षाः ।
मरुतः । परि । ख्यन् । यत् । वाजिनः । देवज्ञातस्य । सप्तैः ।
प्रवक्ष्यामः । विदथे । वीर्याणि ॥ १ ॥

नोऽस्मान्श्वस्तोर्तुप्रवृत्तान्मित्रादयोदेवाः मापरिख्यन् परिख्यानं माकुर्वन्तु परिख्यानं
नामनिंदा महानुभावेदेवजातमश्वं तुच्छानराःस्तुवंतीतिमाकुर्वन्तु ख्यातेर्माङ्गुलिअस्यवि-
वक्तीत्यादिनाच्चेरङ् अहरभिमानीडेवोमित्रः राभ्यभिमानोवरुणः अर्यमा तयोरन्तरालाभिमानो
आदित्यःआयुः सततगन्तावायुः वकारलोपोवा इन्द्रःप्रसिद्धः ऋभुक्षाः देवानानिवासभूतःम-
जापतिः यद्वैतन्महन्मैद्विशेषणं ऋभुक्षाऽक्षाइतितन्नामसुपाठात् मरुतःइन्द्रभ्रातरः निन्दायाः
प्रसक्तिर्दर्शयति यद्यस्माद्वाजिनोवेजनवतोबह्वन्नवतोवा देवजातस्य बहुदेवतास्वरूपेणोत्पन्न-
स्य उपादीनामस्यशिरआद्यवयवत्वादितिभावः उपावाअश्वस्यमेध्यस्यशिरइत्यादिश्रुतेः । य-
द्वा देवेष्योजातस्यगंधर्वकुलेउत्पन्नत्वात् । सप्तैःसर्पणशीलस्य अश्वनामैतत् एवंविधस्याश्व-
स्यमहानुभावस्यवीर्याणिवीरकर्माणिसामर्थ्यानिविदधे वेदनसाधनेयज्ञेप्रवक्ष्यामः प्रकर्षेणद्रुपः
अतोमापरिख्यन् प्रत्युतानुगृह्णन्वित्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

यन्निर्णिजरेवणसाप्रावृतस्यरातिगृभीतांमुखतो नयन्ति ।
सुप्राङ्जोमेम्यद्विश्वरूपइन्द्रापूष्णोःप्रियमप्येतिपाथः ॥ २ ॥
यत् । निःऽनिजा । रेवणसा । प्रावृतस्य । रातिम् । गृभीताम् ।
मुखतः । नयन्ति । सुप्राङ् । अजः । मेम्यत् । विश्वरूपः ।
इन्द्रापूष्णोः । प्रियम् । अपि । एति । पाथः ॥ २ ॥

यत् यस्मात् निर्निजा निर्निगितिरूपनाम निर्णिक् वविरिति रूपनामसुपाठात् रेवणसा
रेवणइतिधननाम रेवणः रिक्थमितितन्नामसूक्तत्वात् उभयत्रमावर्थोऽनुप्यते रूपवता हिरण्य-
वता आभरणेनपावृतस्य सर्वतोवेष्टितस्याश्वस्यमुखतः पुरस्ताद्गृभीतां गृहीतांरार्तिदातव्यां
दातव्यत्वेनगृहीतामजां नयन्तिऋत्विजः सतादृशोजः सुप्राङ् सुदुप्रशस्यगमनः मेम्यत् हन्यमानः
मीर्त्सिंसायां अस्माद्यद्गुणन्तात्कर्मणिव्यत्ययेनशत् यद्वा तस्यशब्दानुकरणं मेमेशब्दं कुर्वन्
विश्वरूपः बहुवर्णोपेतः कृष्णाग्नीवः कृष्णललाटइत्येवमनेकवर्णइत्यर्थः एवंरूपोयः इन्द्रापूष्णोः

इन्द्रःप्रसिद्धः पूषापोकोदेवोऽग्निः तयोःप्रियं आग्नेयःकृष्णग्रीवइत्युक्त्वात् अग्नेःप्रियत्वं सर्वेषांद्रस्येतींद्रमियत्वं एवंप्रपपाथोन्नमप्येतिप्रामोतु ॥ २ ॥

अथतृतीया-

ए॒प॒च्छा॒गः॒पु॒रो॒अ॒श्वे॒न॒वा॒जि॒ना॒पू॒ष्णो॒भा॒गो॒नी॒य॒ते॒वि॒श्व॒दे॒व्यः ।
अ॒भि॒प्रि॒यं॒यत्पु॒रो॒ळा॒श॒म॒र्व॒ता॒त्वष्टे॒दे॒न॒सौ॒श्र॒व॒सा॒य॒जि॒न्व॒ति ॥ ३ ॥
ए॒पः । छा॒गः । पु॒रः । अ॒श्वे॒न । वा॒जि॒ना॒ । पू॒ष्णः । भा॒गः । नी॒य॒ते ।
वि॒श्व॒दे॒व्यः । अ॒भि॒प्रि॒यं॒म् । यत् । पु॒रो॒ळा॒शं॒म् । अ॒र्व॒ता ।
त्वष्टा॑ । इत् । ए॒न॒म् । सौ॒श्र॒व॒सा॒य॑ । जि॒न्व॒ति ॥ ३ ॥

एपःछागः शृंगरहितोऽजः अश्वेन वाजिनाशीघ्रव्यापकेनाश्वेनसहपूष्णः पोपकस्याग्ने-
र्भागोभजनीयः विश्वदेव्यः सर्वदेवार्हः अग्नेःसर्वदेवात्मकत्वात् तदर्हत्वेनसर्वदेवमियत्वं एवंवि-
धोऽजः पुरः पुरस्तानीयतेप्राप्यते यत् यस्मादेवंक्रियते तस्मात्प्रियंभीणयितारं पुरोडाशंपुरस्ता-
द्वातव्यमेनमजं त्वष्टासर्वस्योत्पादकोदेवः त्वष्टारूपानि विकरोतीतिश्रुतेः । तूर्णव्यापकोऽग्निर्वाउ-
भेत्वष्टुर्बिभ्यतुरित्युक्त्वात् अहोरात्रेइतिवारणीइतिवैतियांस्केनारणीबिभ्यतुरित्युक्त्वात् अर-
णिंसंबन्धोऽग्नेरेवेतिगम्यते अर्वताअरणवताश्वेनसहसौश्रवसाय देवानांशोभनान्नायतन्निमित्तं
अभिजिन्वति प्रीतिहेतुकंकरोति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

य॒द्ध॒वि॒ष्य॑मृ॒तु॒शो॒दे॒व॒या॒नं॒त्रि॒र्मा॒नु॒पाः॒पर्य॑श्वं॒न॒य॒न्ति ।
अ॒त्रा॑पू॒ष्णः॒प्र॒थ॒मो॒भा॒ग॒ए॒ति॒य॒ज्ञ॒दे॒वे॒भ्यः॒प्र॒ति॒वे॒द॒य॑न्न॒जः ॥ ४ ॥
यत् । ह॒वि॒ष्य॑म् । ऋ॒तु॒ऽशः । दे॒व॒ऽया॒नं॒म् । त्रिः । मा॒नु॒पाः ।
पा॒रि॑ । अ॒श्वं॒म् । न॒य॑न्ति । अ॒त्रं । पू॒ष्णः । प्र॒थ॒मः । भा॒गः । ए॒ति॒ ।
य॒ज्ञं॒म् । दे॒वे॒भ्यः॑ । प्र॒ति॒वे॒द॒य॑न् । अ॒जः ॥ ४ ॥

हविषांहविर्योग्यदेवयानंदेवानां प्राणायामश्वं यद् यदामानुषाः ऋत्विजः ऋतुराः ऋतावृ-
तौ कालेकाले त्रिःपरिणयन्ति पर्यागिकुर्वन्वीत्यर्थः अत्रास्मिन्समये ऋचितुनुषेतिदीर्घः पूष्णः पो-
षकस्याग्नेर्भागोऽजःप्रथमः एतिपुरोगामीसन् गच्छति किंकुर्वन् यज्ञं देवेभ्यः प्रतिवेदयन् प्रख्या-
पयन् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

होताध्वर्युरावया अग्निमिन्धोग्रावग्राज उत शंस्ता सुविप्रः ।

तेन यज्ञेन स्वरंरुतेन स्विष्टेन वक्षणा आपृष्णध्वम् ॥ ५ ॥ ७ ॥

होता । अध्वर्युः । आवध्वयाः । अग्निम्ऽङ्गुन्धः । पावृष्णः । उत ।

शंस्ता । सुविप्रः । तेन । यज्ञेन । सुष्टंरंरुतेन । सुष्टंष्टेन ।

वक्षणाः । आ । पृष्णध्वम् ॥ ५ ॥ ७ ॥

होता देवानामाह्वाता एतन्नामकऋत्विक् अध्वर्युरध्वर्युः अध्वरस्यनेता सोऽपि आवयाः
आभिमुरख्येन हविषांगमयिता अध्वर्योर्विशेषणमेतत् आङ्पूर्वाद्दितेरसुन् पूर्वपदमलतिस्वरत्वं च य-
द्वा आभिमुरख्येनावयष्टाप्रतिप्रस्थातोच्यते अवेयज इति ण्विन् अवाप्पोरुपसर्गयोरित्यङ्गोपः अ-
ग्निमिन्धोग्रीव भाष्ट्राभ्योरिधिइतिमुम् ग्रावग्राभः ग्राव्णः स्तुत्यागृह्णातीति ग्रावस्तुत् कर्मण्यण् उत
अपि च शंस्ताप्रशास्ता सुविप्रइतिमेधाविनाम शोभनमेधोपेतो ब्रह्मोच्यते ब्रह्मात्वोवदतिजार्तविषामि-
त्यत्र ब्रह्मैकोजातेजातेविषांवदतिब्रह्मासर्वविद्यः सर्ववेदिर्गुंभर्हतीत्युक्त्वाद्ब्रह्मैवसुविप्रशब्देनाभिधे-
यः सत्तानुक्तऋत्विगुपलक्षकः एते सर्वेयूपवेनप्रसिद्धेनस्वरंरुतेनसुष्टुअरणीयंरुतेनस्वलंरुतेनवा
उच्चारणोद्यद्दिनासुष्टुसंभादिनेनस्विष्टेनसुष्टुष्टेनयज्ञेनवक्षणाः अभितोपृतकुत्यादीन्मवहणस्व-
भावाः प्रसिद्धानदीर्घा आपृष्णध्वं सर्वतः पूरयत यज्ञं सम्यक्कृनिवर्त्यफलं छाधयतेत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यतृतीयेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथषष्ठी-

यूपमस्काउतयेयूपवाहाश्रुपालंयेअश्वयूपायतक्षति ।

येचार्वतेपचनंसंभरन्त्युतोतेपामभिर्गूर्तिनइन्वतु ॥ ६ ॥

यूप॒व्र॒स्काः । उ॒त । ये । यू॒प॒व्वा॒हाः । च॒पा॒लम् । ये ।

अ॒श्व॒यू॒पाय॑ । तक्ष॑ति । ये । च॒ । अ॒र्वी॒ते । प॒च॒नम् । सु॒म॒ह॒भर॑न्ति ।

उ॒तो इति॑ । ते॒पा॒म् । अ॒भि॒र्गू॒र्तिः । नः । इ॒न्व॒तु ॥ ६ ॥

यूपव्रस्काः यूपार्हवृक्षस्यवध्ननकर्तारः छेत्तारः उत येच यूपवाहाः छिन्नस्यवोढारः ये-
च चपालं यूपस्योपरिस्थाप्यंयूपाम्रभागंचपालमाहुः अश्वयूपाय अश्वबंधनयूपार्यतक्षतीति
वचनव्यत्ययः तक्षणेनतनूकुर्वति येचार्वीते अरणवतेऽश्वायपचनं पाकसाधनं काष्ठभांडादिकं
संभरंति साधुसंपादयंति उतो अपिच नोऽस्मत्संबंधिनां तेषामृत्विजामभिर्गूर्तिः संकल्पः सर्व-
थाकरणीयमितिवुद्धिरिन्वतुव्यामोतु इन्वतिव्याप्तिवचनः इन्वति ननक्ष इतितद्वचनेपुपाठात् यद्वा
तेषामभिर्गूर्तिर्नोऽस्मानिन्वतु यागं साधुपारं प्राप्यफलेनयोजयत्वित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

उ॒प॒प्रा॒गात्सु॒मन्मे॑धा॒यि॒मन्म॑दे॒वाना॒माशा॒उ॒प॒वी॒त॒पृ॒ष्ठः ।

अ॒न्वे॒नं॒वि॒प्रा॒ऋ॒प॒योम॑द॒न्ति॒दे॒वाना॑पु॒ष्टे॒च॒ऋ॒मासु॑व॒न्धुम् ॥ ७ ॥

उ॒प॒ । प्र । अ॒गा॒त् । सु॒म॒त् । मे॒ । अ॒धा॒यि॒ । म॒न्म॑ । दे॒वाना॑म् ।

आशाः॑ । उ॒प॒ । वी॒त॒पृ॒ष्ठः । अ॒नु॑ । ए॒न॒म् । वि॒प्राः॑ । ऋ॒प॒यः॑ ।

म॒द॒न्ति॒ । दे॒वाना॑म् । पु॒ष्टे॑ । च॒ऋ॒म् । सु॒व॒न्धु॑म् ॥ ७ ॥

मन्मननीयफलंहुमव उपप्रागात् उपपैतु हुमवस्वयमित्यर्थइतियास्कः । यद्वा स्वयमेव
मादयितृत्मे मयि अधायि धीयते फलभूतोऽश्वआगतःसचमयाधृतइत्यर्थः किमर्थवीतपृ-
ष्ठः साधुपोषणेनमात्रपार्श्वभागः कांतपृष्ठोवा अत्यंतदृढइत्यर्थः तादृशोयं देवानामाशाः पूरयि-
तुंउपगच्छतु यागार्थमागतमेनं हुवंधुं शोभनबंधनमश्वं देवानामाशास्यमानानां पुष्टे पोषणा-
यचऋम क्रुर्मः तंच विप्रामेधाविनऋत्विजः ऋपयोतींद्रियद्रष्टारःअन्येवाविप्राऋपयश्चानुमदंति
अनुमोदन्तां सम्यक्कृतमिति परितुष्यन्तु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

यद्वा॒जिनो॑दा॒मसं॑दा॒नम॑र्वतो॒याशी॑र्ष॒ण्यां॒शना॑र॒ज्जुर॑स्य ।

यद्वा॒षास्य॑प्र॒भृ॒तमा॑स्पे॒डं॒तृणं॑स॒र्वा॒ताते॑अ॒पि॒दे॒वेष्व॑स्तु ॥ ८ ॥

यत् । वाजिनः । दाम । समुद्दानम् । अर्वतः । या । शीर्षण्या ।
रशना । रज्जुः । अस्य । यत् । वा । घ । अस्य । प्रऽशृतम् ।
आस्ये । तृणम् । सर्वा । ता । ते । अपि । देवेषु । अस्तु ॥ ८ ॥

वाजिनोवेगवतः अर्वतः अरणवतः गमनवतोऽश्वस्यद्दामग्रीवावद्धारजुः यच्चसंदानं सम्यगवच्छेदकं बंधकंपादबंधनं दामास्ति याचास्य शीर्षण्याशिरसि वद्धारशनामेखलाइव खली-
नरज्जुरस्ति शिरःशब्दान्द्रवेच्छन्दसीतियत् येचतद्धितेइतिशीर्षभावाः तिस्त्वरितः यद्वाघास्याश्व-
स्यास्ये मुखे प्रभृतं प्रहृतं प्रक्षिप्तं तृणमस्ति घशब्दोहार्ये सचप्रसिद्ध्यर्थः सर्वा सर्वाणि ता तानि
सर्वाण्यपि हेअश्व तेतव संबंधीनि देवेष्वस्तुसंतु देवेषुमध्येभवंतु देवत्वंप्राप्नुवंतुवा वचनव्य-
त्ययः अत्रोपयुक्तानांसर्वेषां देवत्वंकिल अश्वस्यतत्प्राप्तिर्नाशासनीया ॥ ८ ॥

अथनवमी-

यदश्वस्यऋविपोमक्षिकाशयद्वास्वरोस्वधितौरिप्तमस्ति ।
यद्धस्तयोःशमितुर्यन्त्रखेषुसर्वातानेअपिदेवेष्वस्तु ॥ ९ ॥

यत् । अश्वस्य । ऋविपः । मक्षिका । आशा । यत् । वा । स्वरो ।
स्वऽधितौ । रिप्तम् । अस्ति । यत् । हस्तयोः । शमितुः । यत् ।
न्त्रखेषु । सर्वा । ता । ते । अपि । देवेषु । अस्तु ॥ ९ ॥

अश्वस्य तदवयवभूतस्य ऋविपः आममांसस्य यत् यदंगं मक्षिका आशाभक्षयत्
अशाभोजने यद्वा कर्मणिपठौ अश्वस्ययन्मांसं भक्षयति वा अथवा स्वरो पश्वंजनकाटे यत्
रिप्तं रिप्तमस्ति स्वरूपापशुमनकीतिश्रुतेः । अथवा स्वधितौछेदनकाटे अवदानकाटे
यद्रिप्तमस्ति शमितुर्हस्तयोर्लिप्तमस्ति विशसनकाटेयच्चनखेषु लिप्तं तासर्वा तानिसर्वाणि हेअश्व
तेतवसंबंधीनिदेवेष्वस्तु देवेषुसंतोपायांप्रभवन्तु ॥ ९ ॥

अथदशमी-

यदूर्ध्वमुदरस्यापुवातियआमस्यऋविपोगन्धोअस्ति ।
सुकृतातच्छमितारःरुण्वन्तुतमेधंशृतपाकंपचन्तु ॥ १० ॥ ८ ॥

यत् । ऊर्वध्वम् । उदरस्य । अपइवार्ति । यः । आमस्य । ऋविपः ।
 गन्धः । अस्ति । सुइकृता । तत् । शमितारः । कृण्वन्तु ।
 उत । मेधम् । शृतइपाकम् । पचन्तु ॥ १० ॥ ८ ॥

उदरस्य संबन्धियद्बन्धं ईपञ्जीर्णतृणं पुरीपमपवातिअपगच्छति यथापस्यापकस्यकवि-
 पोमांसस्यगंधोऽस्तिलेशोस्ति पाकस्यसमयेयत्किंचिद्बन्धं अपकस्यचलेशोऽस्तिआमगंधोस्ति
 तत्सर्वंशमितारोविशसनकर्तारःसुकृताकृण्वन्तु सुकृतंउकदोपरहितं कुर्वंतु उतअपिच मेधं मेधं
 यद्गार्हं पशववयं शृतपाकं देवयोग्यपाकोपेतंयथाभवतिवधापचंतु पितृमनुष्यादियोग्यम-
 तिपक्वमीपत्यक्चमाकुर्वन्वित्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इतिद्वितीयस्यतृतीयेऽष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथैकादशी-

यत्तेगात्रादग्निनापच्यमानादभिशूलंनिहतस्यावधावति ।
 मातद्भूम्यामाश्रिपन्मातृणेषुदेवेभ्यस्तदुशब्जौरातमस्तु ॥ ११ ॥

यत् । ते । गात्रात् । अग्निना । पच्यमानात् । अग्नि । शूलम् ।
 निहंतस्य । अवधावति । मा । तत् । भूम्याम् । आ । श्रिपत् ।
 मा । तृणेषु । देवेभ्यः । तत् । उशत्इभ्यः । रातम् । अस्तु ॥ ११ ॥

हेअश्व तेतवाग्निनापच्यमानाद्गात्राद्यद्भूमरूपं रसोवायत्किंचिदवधावति तथानिहतस्य
 निःशेषेणहतस्य तव यदंगंसरूपंशूलमभिलक्ष्यावधावति निर्गच्छति तत्तदंगंभूम्यामाश्रिपत्
 आश्लिष्टंमाभूत् श्लिषेःपुपादित्वाद्इ पाकसमयेतथा मा तृणेषु विशसनसमये दक्षेपु मापगच्छतु
 तर्हितत्वतितं कुत्रगच्छत्वितिचेत् उच्यते-तत्तादृशं उशब्ज्यः कृत्स्नंहविःकामयमानेभ्योदेवेभ्यो-
 रात्वं दत्तमस्तु ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

येवाजिनपरिपश्यन्तिपक्वईमाहुःसुरभिर्निहरेति ।
 येचावतोमांसमिक्षामुपासंतउतोतेपामभिर्गूर्तिर्नइन्वतु ॥ १२ ॥

ये । वा॒जिन॑म् । प॒रि॒ष्ट॒पश्य॑न्ति । प॒क्कम् । ये । ई॒म् । आ॒हुः । सुर॑भिः ।
निः । ह॒र । इति॑ । ये । च॒ । अ॒र्वतः॑ । मांस॑ष्ट॒भिक्षाम् । उ॒प॒ष्ट॒आस॑ते ।
उ॒तो इति॑ । ते॒षाम् । अ॒भि॒ष्ट॒गूर्तिः॑ । नः । इ॒न्वतु॑ ॥ १२ ॥

येषकंवाजिनमश्वंअश्वावयवंपरिपश्यन्ति परितःपावनब्रुव्येक्षते यद् ईं येचैनंसुरभिः शो-
भनगंधःअतोनिर्हर किंचिदप्यस्मभ्यदेहीत्याहुः यद्वा निःशेषेणदेवेभ्योहरेत्याहुः यतः सुरभिः
अतोदेवयोग्यमिति किंच येचार्वतोमांसभिक्षामुपासते येनराः अस्वार्वतोऽश्वस्य हुतशिष्टमांस-
याचनांउपासते कांक्षन्ते उतोअपिच तेषामुक्तविधानामभिगूर्तिः अभितः उद्यमननोऽस्मानि-
न्वतु व्यामोतु यथास्माभिरश्वउपालब्धः एवंस्पृहयन्ति तथायज्ञोनिर्वाहयत्वित्यर्थः यद्वा मंत्रोदे-
वपरोव्याख्येयः येदेवाः वाजिनंपक्कंपरिपश्यंतिकदाहोष्यतीतिविलंबंष्टष्ठा येच सुरभिः ईमेननि-
र्हर निःशेषेणास्मभ्यदेहीत्याहुः येचार्वतः अश्वस्यमांसभिक्षामुपासतेतेषामभिगूर्तिर्नः इन्वतु ते-
षांउद्यमःसफलोभवत्वित्यर्थः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

यन्त्रीक्ष॑णंमांस॒पच॑न्या॒उ॒खाया॒यापात्रा॑ण्यूष्ण॒आ॒सेच॑नानि ।
ऊ॒ष्म॒ण्या॑पि॒धाना॑च॒रू॒णाम् । सू॒नाः॑परि॒भू॒प॒न्त्यश्व॑म् ॥ १३ ॥

यत् । नि॒ष्ट॒ईक्ष॑णम् । मांस॒पच॑न्याः । उ॒खायाः । या । पात्रा॑णि ।
यूष्णः । आ॒ष्ट॒सेच॑नानि । ऊ॒ष्म॒ण्या । अ॒पि॒ष्ट॒धाना॑ । च॒रू॒णाम् ।
अ॒ङ्गाः । सू॒नाः । परि॑ । भू॒प॒न्ति॑ । अश्व॑म् ॥ १३ ॥

मांसपचन्याः मांसपचन्याः पचतेरधिकरणेत्युद् मांसस्यपचियुद्घञोरित्यंतलोपः उखा-
याः स्थाल्यायक् नीक्षणंपाकपरीक्षासाधनं काष्ठं तथा या यानि पात्राणि पूष्णोरसस्यकथितस्य
आसेचनानि आसेचनसाधनानि तथाऊष्मण्या ऊष्मनिवारणार्हाणिपात्राणि तथाचरूणांपा-
त्राणां मांसपूर्णानां अपिधाना पिधानानितत्साधनानि तथा अंकाः हृदयाद्यवयवकनसाधनाः
घेतसशाखाः सूनाः अवदानसाधनाः स्वधित्यादयः एतमश्वंअश्वावयवंपरिभूयन्ति परितोभूय-
न्ति स्वस्वव्यापारेणसाधयन्तीत्यर्थः भूपअलंकारे भौवादिकः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

निक्रमणं निपदनं विवर्तनं यच्च पट्टीशमवतः ।

यच्च पपौ यच्च घासि जघास सर्वा ता ते अपि देवेष्वस्तु ॥ १४ ॥

निःक्रमणम् । निःसर्दनम् । विवर्तनम् । यत् । च । पट्टीशम् ।

अवतः । यत् । च । पपौ । यत् । च । घासिम् । जघास । सर्वा ।

ता । ते । अपि । देवेषु । अस्तु ॥ १४ ॥

यत् निक्रमणं नितरांक्रमते यत्र तन्निक्रमणस्थानं नितरांसीदन्यत्रेति निषदनं विवर्तनं वि-
विधवर्तनं इवस्ततोऽलुंठनं यत्र तत् सर्वत्राधिकरणेत्युट् यच्चावतोऽश्वस्य पट्टीशं पादबंधनं यद्वा
बंधनंपट् तद्वान्यदेशः अत्र सर्वत्र देवार्थस्याश्वस्य रोमादीनामपि निरर्थकत्वाभावाय तत्स्थानमपि
स्वीक्रियते यद्वा क्रियापरावगंतव्या आलंभसमये निग्रहेण यानि क्रमणादयश्चेष्टाः संति ता इत्यर्थः
यच्च पपौ यदुदकमपि बव तच्च घासिं अदनीयं तृणादिकं जघास अभक्षयत् हे अश्व ते तव तावानि स-
वाणि निक्रमणादीनि देवेष्वस्तु संतु देवेषु व्याप्तो तु तान्यपि निरर्थकानि मा भूवन्नित्यर्थः ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

मात्वा अग्निध्वनयी धूमगन्धिर्मात्वा अजन्तुभिर्विक्रजग्धिः ।

इष्टं वीतमग्निगूर्तं वपट् कृतं तद्देवासः प्रतिगृभ्णन्त्यश्वम् ॥ १५ ॥ १ ॥

मा । त्वा । अग्निः । ध्वनयीत् । धूमगन्धिः । मा । उत्वा । अजन्ती ।

अग्नि । विक्र । जग्धिः । इष्टम् । वीतम् । अग्निगूर्तम् । वपट् कृतम् ।

तम् । देवासः । प्रति । गृभ्णन्ति । अश्वम् ॥ १५ ॥ १ ॥

हे अश्व त्वात्वां धूमगन्धिः धूमेन व्याप्तोऽग्निः मा ध्वनयीत् मा ध्वनयतु धूमं दृष्ट्वा शब्दं मा कुर्वि-
त्यर्थः अश्वस्य शब्देन प्रायश्चित्तविधानात् यद्वा हे पच्यमानाश्वावयव त्वात्वां धूमगन्धिरग्निर्मा ध्व-
नयीत् ध्वनोसति भांडभंगः स्यात् नोनयतीत्यादिना च इत्यतिषेधः स्मृतक्षणेति वृद्ध्यभावः किंच प्रा-
जन्ती अत्यंताग्निंसंयोगेन दीप्ता उत्वास्थाली मा अग्निविक्र अग्नितोमाचीचलत् तापाविशयेन मानी-
मशदित्यर्थः ओविजीभयचलनयोः छांदसो विकरणस्य लुक् लुङ्निवासलोत्तटीतिसलोपः स्था-

लीविशेष्यते जघिःजिघतीतापेन प्रागंधोपादाने आदृगमहनइतिक्लिभत्ययः तंतादृशमश्वं इष्टहो-
तुमिषितं वीतंहोमायानीतं अभिगूर्त्तंआभिमुख्येनप्रदानायोद्यतं यद्वा इष्टंमयाजैरापीतंवीतं पर्य-
मिक्तंअभिगूर्त्तं येयजामहेइत्यागूरित्योक्तम् वषट्कृतं वषट्कारेणदेवसंस्कृतं एवंभूतं तदेवासोदेवाः
प्रतिगृह्णाति प्रतिगृह्णन्ति ॥ १५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यतृतीयेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथषोडशी-

यदश्वायवासउपस्तृणन्त्यधीवासंयाहिरण्यान्यस्मै ।

सदानमर्वन्तंपर्द्दीशंप्रियादेवेष्वायामयन्ति ॥ १६ ॥

यत् । अश्वाय । वासः । उपस्तृणन्ति । अधीवासम् । या ।

हिरण्यानि । अस्मै । समुदानम् । अर्वन्तम् । पर्द्दीशम् । प्रिया ।

देवेषु । आ । यमयन्ति ॥ १६ ॥

अश्वायसंतप्त्यमानाय अधीवासउपर्याच्छादनयोग्यं यव वासउपस्तृणन्ति सर्वतआ-
च्छादयन्ति स्तृञ्आच्छादने क्रैपादिकः तथास्मैअश्वाय या यानिहिरण्यानि सौवर्णराजतकां-
स्यानिपात्राणिकल्पयन्ति तथाअर्वन्तं षष्ठ्यर्थेद्वितीया अर्वन्तोश्वस्यसदानं शिरोबंधनं पद्दीशंपादे-
षु प्रविष्टंपादबंधनं एतानिपिया देवानां प्रियतराणिचात्वालेबद्धा स्थापितानि देवेष्वायामयन्ति
मापयन्ति ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

यत्तेसादेमहंसाशूकृतस्यपाण्यवाकशंयावानुतोद ।

सुचेवताहविषोअध्वरेपुसर्वातातेब्रह्मणासूदयामि ॥ १७ ॥

यत् । ते । सादे । महंसा । शूकृतस्य । पाण्यवा । वा । कशंया ।

वा । अनुतोद । सुचाइव । ता । हविषः । अध्वरेषु । सर्वा ।

ता । ते । ब्रह्मणा । सूदयामि ॥ १७ ॥

महसाबलेनशूकृतस्य शब्दानुकरणात्तव शूकारंकुर्वन्तः तेतवसादेसदने गमने निमित्तभूते
सति सदेभाविषञ् कर्षात्तवइत्यन्तोदात्तत्वं अर्थतो गमनं कुर्वन् शूकारंकुर्वन्तस्ते त्वां पाण्यवा

कशयावानुोद् व्यथयति यद्यस्मान्स्मात्तेव ता तानि सर्वा सर्वाणि अध्यरेपुयागेषु ब्रह्मणाम-
त्रेणसूदयामि क्षरामि आहुतित्वेन कल्पयामीत्यर्थः तत्रदृष्टान्तः—अध्वरेषु यागेषु हविषः
हविराज्यादिकं क्षुचेव क्षुचायथा सूदयंति तद्वत् ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

चतुस्त्रिंशद्वाजिनोदेववन्धोर्वंकीरश्वस्यस्वधितिःसमेति ।

अच्छिद्रागात्राव्युनाकृणोत्परुप्परुरुनुघुप्याविशस्त ॥ १८ ॥

चतुःत्रिंशत् । वाजिनः । देववन्धोः । वंकीः । अश्वस्य ।

स्वधितिः । सम् । एति । अच्छिद्रा । गात्रा । व्युना । कृणोत् ।

परुःपरुः । अनुघुप्य । वि । शस्त ॥ १८ ॥

वाजिनोऽश्वस्यदेववन्धोः देवानामियस्य चतुस्त्रिंशद्वंकीः एतत्संख्यान्युभयपार्श्वोऽस्थी-
नि स्वधितिः छेदनसाधनोऽसिः समेति सम्यग्गच्छति छेदनायइतरेषांअजादीनांषड्विंशति-
रेव षड्विंशतिरस्यवक्रयइतिप्रैपाद् हेविशसनकर्तः अस्याश्वस्यगात्राणिशरीरावयवान् अच्छि-
द्राणियथाभवन्तितथाव्युना व्युनानि प्रज्ञानानि व्युनमितिप्रज्ञानाम व्युनंअभिख्येतितन्ना-
मसूक्तत्वात् कृणोत् कुरुत तत्रनवनथनाश्वेतितवादेशः हृदयजिह्वावक्षःप्रश्वीनिप्रज्ञायमध्येछि-
न्नानि माकुरुतेत्यर्थः तदर्थंपरुःपरुः प्रतिपर्वप्रतिहृदयाद्यवयवं अनुघुप्यइदमवधमिति संश-
ब्दैवविशस्त विशसनंकुरुत शस्यहिंसायां छांदसःशपोलुक् गावंगान्मस्यानूर्नृणुतादितिप्रैपा-
त् ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

एकस्त्वपुरश्वस्याविशस्ताद्वायुन्तारांभवत्स्तथक्नुतुः ।

यातेगात्राणामृतुथाकृणोमितातापिण्डानांप्रजुहोम्यग्रौ ॥ १९ ॥

एकः । त्वष्टुः । अश्वस्य । विशस्ता । द्वा । युन्तारां । भवत्तुः ।

तथा । क्तुतुः । या । ते । गात्राणाम् । क्तुतुः । कृणोमि ।

तादतां । पिण्डानाम् । प्र । जुहोमि । अग्रौ ॥ १९ ॥

त्वष्टुरस्यदीप्तस्याश्वस्य विशस्ताविशसन्नस्यकर्ता एकएव स्रकः ऋतुः एतदुपलक्षितः कालात्मा तस्यैवसर्वेषामपिपर्यवसितृत्वात् यद्वा ऋतुः निःशंकरविशसनायगंताशमिता तथा द्वा द्वौ यंतारा नियमपितारौअहोरात्रेदेवौ द्यावापृथिव्यौवा ऋत्विक्षुभवतः तथाऋतुरित्यत्र ऋत्यकइतिप्रकृतिभावोहस्वत्वंच हेअश्व तेतवगात्राणामध्येयानि हृदयाद्यवयवजातानि ऋतुथा कालेकृणोमिच्छिनन्निस्पदाद्यापि पिण्डानामध्ये ताता तानितानि प्रज्ञानानुरोधेनाम्रौजुहोमि प्रकर्षेणहुतं करोमि॥ १९ ॥

अथविंशी-

मात्वात्पप्रियआत्मापियन्तमास्वर्धितिस्तन्व १'आतिष्ठिपत्ते ।
मातेगृध्रुरविशस्तातिहायंछिद्रागात्राण्यसिनामिथृक् ॥ २० ॥

मा । त्वा । तपत् । प्रियः । आत्मा । अपिइयन्तम् । मा ।
स्वर्धितिः । तन्वः । आ । तिस्थिपत् । ते । मा । ते । गृध्रुः ।
अविइशस्ता । अतिइहायं । छिद्रा । गात्राणि । असिना ।
मिथुं । करिर्ति कः ॥ २० ॥

हेअश्व त्वात्वां अपियंतं देवान्प्रति गच्छन्तं प्रियआत्माभोगायतनत्वात् तवप्रियतरोदेहो-
मातपत् तप्तमाकार्पात् वियोगजनिताव्यथामाभूदित्यर्थः स्वधितिःशस्त्रं तेतव तन्वः तनूःअंगानि
मातिष्ठिपत् त्वयिचिरमास्थितानिमाकार्पात् स्थापयतेर्लुङि तिष्ठतेरिदितीत्वं तथा तेतवगात्राणि
गृध्रुः केवलमांसग्रहणेन्मुः अविशस्ता विशसने अकुशलः शमिता अतिहाय न्यूनातिरेकभा-
वेन तत्तदंगमतिक्रम्य मध्ये मिथु मिथ्याव्यर्थं असिनाछिद्रा छिद्राणि तिर्यक् छिन्नानिमाकः
माकार्पात् करोतेर्लुङि मंत्रेघसेतिच्चेर्लुक् गुणः हृद्दद्यान्मइतितलोपः ॥ २० ॥

अथैकविंशी-

नवाउंएतन्त्रियसेनरिप्यसिदेवाँइदेपियाथिभिःसुगेभिः ।
हरितियुञ्जापृपतीअभूतामुपास्थाद्वाजीधुरिरासंसस्य ॥ २१ ॥

न । वै । ऊम् इति । एतत् । म्रियसे । न । रिप्यसि । देवान् । इत् ।
एपि । पथिःभिः । सुहगेभिः । हरी इति । ते । युजा । पृषती इति ।
अभ्रूताम् । उप । अस्थात् । वाजी । धुरि । रासंजस्य ॥ २१ ॥

नवाउ नैवखलु एतन्म्रियसे वाराब्दएवकारार्थः उदित्यवधारणे नैवेदानीं इतराश्ववन्द्यो-
भवसि देवत्वप्राप्तेर्वक्ष्यमाणत्वात् अतएवनरिप्यसि नहिंस्यसे व्यथंहिंसायाअभावात् ननुमत्प-
क्षतोमृतिरवयवनाशश्चदृश्यते कथमेवमुच्यतइति उच्यते सुगेभिः शोभनगमनसाधनैः पथि-
भिः मार्गैः देवयानलक्षणैः देवानिदेपि देवानेवप्राप्तोपि अतोयुक्तैपोक्तिः कैःसाधनैरितिदवा-
ह—तेत्वांबोद्धं हरीएतन्नामानाविंद्रस्याम्भी तेतवयुंजा रथेयुक्तावभूतां भविष्यतः आशंसात्-
पत्वात् भूतार्थनिर्देशः हरीइंद्रस्मेतिनिरुक्तं । तथापृषती पृषत्योमस्तांवाहनभूतौ युंजाअभूतां
युक्तौभविष्यतः पृषत्योमरुतामितिचनिरुक्तं । युजेऋत्विगित्यादिनाकिन् युजेरसमासेइतिनुम्
सुपांसुलुगित्याकारः तथारासभस्यअश्विवाहनस्य एतन्नामकस्याश्वस्य धुरिस्थानेवर्तमानः
कश्चिद्वाजीउपास्थात् उपस्यास्यति महतीत्यर्थः यद्वा रासभस्यभानोर्धुरिवर्त्मनियुक्तोवाजी अ-
श्वःउपस्थास्यति देवत्वंगच्छतस्तवगमनाय इन्द्रादयः स्वस्ववाहनानि प्रेषयन्तीत्यर्थः यद्वा त-
त्तद्देवभावमापन्नं त्वांतानितानिवाहनानिवहंति ॥ २१ ॥

उपाकरणकाले अवघाणावर्तने यद्यश्वोनकुर्यात् तदैपानैमित्तिकीपजमानवाचनार्थाभ-
वति तथाचसूत्रितम्—सुगव्यंनोवाजीस्वश्वमितियजमानंवाचयेदिति ।

सैपास्केद्वाविंशी-

सुगव्यंनोवाजीस्वश्वंपुंस पृत्राँउतविश्वापुपंरयिम् ।
अनागास्त्वंनोअदितिःरुणोतुक्षत्रंनोअश्वोवनतांहविष्मान् ॥ २२ ॥ १० ॥

सुहगव्यम् । नुः । वाजी । सुहअश्व्यम् । पुंसः । पृत्रान् । उत ।
विश्वइपुपम् । रयिम् । अनागाःइत्वम् । नुः । अदितिः । रुणोतु ।
क्षत्रम् । नुः । अश्वः । वनताम् । हविष्मान् ॥ २२ ॥ १० ॥

वाजीअश्वआलभ्यमानोऽस्माकं सुगव्यंशोभनेनगोसमूहेनयुक्तंविश्वापुंरारिं विश्वस्य पोषकंधनंरुगोतुकरोतु खलगोरथादितिसमूहार्थेयव छान्दसमुत्तरपदाद्युदात्तत्वं यद्वा सामूहिकस्याणःप्रसंगेसर्वत्रगोरजादिप्रत्ययप्रसंगेइतियव तदंतस्याद्युदात्तंअच्छन्दसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं तथास्वश्व्यं शोभनाश्वसमूहयुक्तं तथा पुंसः पुत्रान् पुत्रशब्दःस्त्रीपुमपत्यसाधारणः अतः पुमपत्यानीत्यर्थः यद्वा पुंसोबंध्वादीन् पुत्रान्पुरुषक्षकानात्मजान् रूपपत्यानिपुमपत्यानिचेत्यर्थः उत अपिच विश्वापुंरारिंविश्वपोषणसमर्थंधनं किंचनोऽस्मानदितिः अदीनोश्वः अनागास्त्वं रुणोतु सर्वतोनिष्पापत्वंकरोतु उक्तानांफलानांन्यूनातिरेकजनितपापक्षयाभावे असंभवादपापत्वंप्राथ्यते किंच हविष्मानहविष्भूतावयवोपेतोऽश्वोनोऽस्माकंक्षत्रंबलंक्षात्रतेजोवनतां संभजतांकुरुताम्॥२२॥

॥ इतिद्वितीयस्यतृतीयेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

यदक्रंदइतित्रयोदशर्चसप्तमसूक्तैर्धृतमसंज्ञेद्रुभं अश्वस्यस्तूपमानत्वात्तद्देवत्यं यदक्रंदः सप्तोनेत्यनुक्रमणिका । आश्वमेधिकेमध्यमेहनिउपाकरणायावस्थितमश्वमायाभिरिकादशभिः स्तौति तथाच धीणिस्तुत्यानीतिखण्डेस्तुत्रितम्—तपवस्थितमुपाकरणाययदक्रंदइत्येकादशभिः स्तौत्यमणुवन्निति ।

तत्रप्रथमा—

यदक्रन्दःप्रथमंजायमानउद्यन्त्समुद्रादुतवापुरीपात् ।

श्येनस्यपक्षाहरिणस्यवाहूउपस्तुत्यंमहिजातंतेअर्वन् ॥ १ ॥

यत् । अक्रन्दः । प्रथमम् । जायमानः । उद्यन् । समुद्रात् । उत ।

वा । पुरीपात् । श्येनस्य । पक्षा । हरिणस्य । वाहू इति । उपस्तुत्यम् ।

महि । जातम् । ते । अर्वन् ॥ १ ॥

हेअर्वन् अरणकुशलाश्व तेतवमहिमहत् जातंजन्मजननं उपस्तुत्यंउपेत्यसर्वैःस्तोतव्यं स्तौतिरेतिस्तुशास्वितिक्यप् ततस्तुक् कथंस्तुत्यत्वमित्युच्यते यद्यस्मात्समुद्रात् अंतरिक्षनामैतव उदकसमुंदनापादानाद्यक्षगंधर्वादिसंमोदनाधिकरणाद्वांतरिक्षात् प्रथमंपूर्वजायमानः उत्पन्नः यद्वा समुद्रआदित्यः समुंदनादृष्ट्यातस्माद्वाजायमानः सरादश्वंसवोनिरतष्टेतिवक्ष्यमाणत्वात् उतवा अथवापुरीपात् सर्वकामानांपुरकात् उदकात्प्रथममुद्यन् उद्गच्छन्सतादृशस्त्वं यद्यस्मात्तवअक्रंदः महाराजमकरोः यजमानमनुग्रहीतुं किंच ते पक्षा पवनसाधनौ पक्षौ श्येनस्यपक्षाविव

तौपथाशीघ्रपतनसाधनौ तादृशावित्यर्थः तवचाह हरिणस्यचाहृइव सौपथावेगवंतौतादृशा-
वित्यर्थः यस्मादेवंतस्मात्तेजन्मस्तुत्यमित्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यमेनद्रत्तत्रितएनमायुनगिन्द्रएणंप्रथमोअर्धतिष्ठत् ॥

गन्धर्वोअस्परशानामगृभ्णात्सूरादश्वंवसवोनिरतष्ट ॥ २ ॥

यमेन । दत्तम् । त्रितः । एनम् । अयुनक् । इन्द्रः । एनम् ।

प्रथमः । अर्धं । अतिष्ठत् । गन्धर्वः । अस्य । रशानाम् ।

अगृभ्णात् । सूरात् । अश्वम् । वसवः । निः । अतष्ट ॥ २ ॥

यमेननियामकेनाग्निनादत्तमेनमश्वं त्रितःपृथिव्यादिपुत्रिपुस्थानेषुवर्तमानस्तीर्णतमोवावायुः
अयुनक् रथेयोजितवान् किंचैनमश्वं इन्द्रः प्रथमः प्रतमः प्रलुप्ततमः प्रथमइतिमुख्यनाम अ-
र्धतिष्ठत् अधिष्ठितवान् अस्यगंधर्वः सोमः सोमेनसमयाविष्टकइतिवक्ष्यमाणत्वात् सचास्या-
श्वस्परशानानियमनरज्जुमगृभ्णात् अग्रहीत् ईदृशोश्वः कुतःसमुत्पन्नइतिचेत् उच्यते—हेवसवः
रश्मयोर्युयंसूरादादित्यादश्वं एवमहानुभावं निरतष्ट निःशेषेणसाधुसंपादितवंतः यद्वा वसुश-
ब्देनोक्ताएवयमादयः परामृश्यन्ते हेवसवः स्वस्वव्यापारेणसर्वस्याच्छादयितारोर्युयं सूरादादि-
त्यादश्वमेनंनिरतष्ट अतक्षतनिरित्येषसमित्येतस्यस्थाने तक्षतिःकरोतिकर्मा सचक्रियात्तामान्य-
षचनः अत्रौचित्याद्धारणेवर्तते सम्यग्धारितवंतइत्यर्थः तक्षेर्लङिछान्दसःशपोलुक् स्कोःसंयो-
गाघोरितिकलोपः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

असियमोअस्यादित्योअर्वन्नसिंत्रितोगुस्येनव्रतेन ।

असिसोमेनसमयाविष्टकआहुस्तेत्रीणिद्विवन्धनानि ॥ ३ ॥

असिं । यमः । असिं । आदित्यः । अर्वन् । असिं । त्रितः ।

गुस्येन । व्रतेन । असिं । सोमेन । समया । विष्टकः । आहुः ।

ते । त्रीणि । द्विवि । बन्धनानि ॥ ३ ॥

हेअर्वन् त्वंयोसि नियमिताग्निरसि तेनदत्तत्वात्तच्छब्दव्यपदेशः तथा आदिर्योसि सूरान्निरतष्टेत्युक्तत्वात् तथागुह्येन व्रतेन गोपनीयेनदुर्दिनरूपेणवा कर्मणा सर्वत्रव्याप्तिरूपेणेत्यर्थः तेनत्रितः त्रिपुस्थानेषु तायमानोवायुरसि त्रितणनमायुनगित्युक्तत्वात् तद्रूपत्वं अथवागुह्येनव्रतेन गोपनीयेनकर्मणा योगादिसाधनरूपेण त्रितः एतन्नामकङ्कपिरसि किञ्च हेअश्व त्वं सोमेनसमयासहविपृक्तः वीत्येषसमित्येतस्मिन्नर्थे संपृक्तोसि तेनगृहीतत्वात् हेअश्वैवंरूप तेतवदिवि द्युलोके आदित्येवावर्तमानस्य त्रीणिबंधनानि उत्पत्तिकारणान्याहुःपुराविदः वसवआदित्योद्युस्थानंचेतित्रीणि ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

त्रीणितआहुर्दिविवन्धनानित्रीण्यप्सुत्रीण्यन्तसमुद्रे ।
उतेवमेवरुणश्छन्त्स्यर्वन्यत्रातआहुःपरमंजनित्रम् ॥ ४ ॥

त्रीणि । ते । आहुः । दिवि । बन्धनानि । त्रीणि । अप्सु ।
त्रीणि । अन्तरिति । समुद्रे । उतइद्व । मे । वरुणः । छन्त्सि ।
अर्वन् । यत्र । ते । आहुः । परम् । जनित्रम् ॥ ४ ॥

पूर्वदिवित्रीणिबंधनानीत्युक्त इदानीं स्थानत्रयेष्वपित्रीणिबंधनानीत्याह-हेअर्वन् तेतवदिवि बंधनानित्रीणिआहुः तानिपूर्वमुक्तानि अप्सुअबुपजीवितत्वाद्भूलोकोप्यप्रशब्देनाभिधीयते पृथिव्यात्रीणिबंधनान्याहुः अन्नस्थानंबीजमितित्रीणि तथा समुद्रेअन्तः समुद्रमध्ये समुद्रवणादपामपादानात्समुद्रमतस्त्रिंशं तस्मिन्त्रीणि वृष्ट्युत्पत्तिनिमित्तानि मेघोविद्युत्स्तनितमित्ते उतेव इवशब्दश्चार्थे अपिच हेअर्वन् अश्व वरुणः पापस्यवारकः फलस्यावर्जयितावा त्वंममहं छन्त्सि कथयसि किंकथयसीतिचेदुच्यते तेतव परमंजनित्रं निरतिशयं जन्म जनैरौणादिकइत्रपत्ययः यत्रयेषुत्रिधुक्तेपुस्थानेष्वाहुः कथयन्ति यद्वा यत्रयस्मिन्नादित्येपरमंजनित्रमाहुः सूरान्दश्वंसवोनिरतष्टेत्युक्तत्वात् तादृशप्रशस्यं जन्म यज्ञसाधनभावेनकथयसोत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

हृमातेवाजिन्नबुमार्जनानीमाशफानांसनितुर्निधानां ।
अत्रतिभ्रद्रारंशनाअंपश्यमृत्तस्ययाअंभिरक्षन्तिगोपाः॥५॥११॥

इ॒मा । ते । वा॒जिन् । अ॒व॒ऽमा॒र्ज॒ना॒नि । इ॒मा । श॒फा॒ना॒म् ।
 स॒नि॒तुः । नि॒ऽधा॒ना । अ॒त्र । ते । भ॒द्राः । र॒शा॒नाः । अ॒प॒श्य॒म् ।
 ऋ॒त॒स्य॑ । याः । अ॒भि॒ऽर॒क्ष॑न्ति । गो॒पाः ॥ ५ ॥ ११ ॥

हेवाजिन्श्व तेसंबंधीन्यवमार्जनान्यंगसंशोधकानि स्थानानीमाइमानिउकानिद्युलोकादीनि किंच सनिर्यातु यागसंभक्तुस्तवेमा इमानिशफानानिधाना निधानानि स्थानानि संचारप्रदेशाइत्यर्थः किंचात्रैवतेतवभद्राः भंदनीयाः कल्याणीः रशनाग्नीवादिपुसंधुक्ताःरज्जुरत्रापश्यं एपुक्तेषुस्थानेष्वपश्यं रशनाविशेष्यन्ते यागोपाः गोपयिष्योरशनाः ऋतस्यसत्यभूतस्य यज्ञसाधनस्पवाश्वस्य कर्मणिषष्ठी ऋतमभिरक्षंति अभितःपालयन्ति ताअपश्यं दृष्टवानस्मि यद्वा इमातेतवावमार्जनानि अद्भ्रपक्षालनसाधनान्युदकानि इमानि सनितुस्तव शफानानिधानानि देवयजनभूमयः संचारप्रदेशावा अत्रास्मिन्देवयजनस्थाने यारशनाःगोपास्तवपालयितारोराजपुरुषाः ऋत्विजोवाऋतस्यसंबंधिनः अभिरक्षंति ताअपश्यम् ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यतृतीयेऽकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथषष्ठी—

आ॒त्मानं॑ते॒मनं॑सा॒राद॑जानाम॒वो॒दि॒वा॒प॒त॒य॑न्तं॒प॒त॒द्भ॒म् ।
 शि॒रो॑अ॒प॒श्य॑प॒थि॑भिःसु॒गो॑भि॒ररे॑णुभिर्जे॒ह॒मानं॑प॒त॒त्रि ॥ ६ ॥

आ॒त्मानं॑म् । ते । मनं॑सा । आ॒रात् । अ॒जा॒ना॒म् । अ॒वः । दि॒वा ।
 प॒त॒य॑न्तम् । प॒त॒द्भ॒म् । शि॒रः । अ॒प॒श्य॒म् । प॒थि॑भिः । सु॒गो॑भिः ।
 अ॒रे॑णुभिः । जे॒ह॒मानं॑म् । प॒त॒त्रि ॥ ६ ॥

हेअश्व तेतवआत्मानंशरीरं मनसाअस्मदीयेनपरुष्टमननवताचेतसा आरात् अतिदूरे स्थितंअजानांजानामि अतिव्याप्तंभावयामीत्यर्थः कथं अवः अवस्तावसामर्थ्याद्भ्रूमेःभूमिमारभ्य दिवा अंतरिक्षेणमार्गेणपतंगमादित्यंपतयंतं गच्छन्तंव्यामुवन्तं यद्वा यतोदिवा अंतरिक्षेणमार्गेणदिविवापतयंतंगच्छन्तं पतंगमादित्यंअवः व्यामोपि अतोव्याप्तंजानामि किंच शिरोपश्यं तवशिरएवंपश्यामि कथंसुगोभिः शोभनगमनसाधनैः अरेणुभिःअपापैःपथिभिर्मार्गैः आ-

दित्यमण्डलादप्युपरिभूतेः सत्यलोकमार्गैरित्यर्थः तत्रमतिबंधाभावाग्यागामुक्तरूपत्वं तथा-
विधैस्तैर्जेहमानं उपर्युपरिव्यामुवत् पतत्रिपतनवत् शिरोअपश्यंभावयामि एवंलोकत्रयव्याप्तं
भावयामीत्यर्थः यद्वा तेआत्मानमेवंभावयामि मनसाधिया द्योतनात्मकेनांतरिक्षमार्गेण दिवः
सकाशाद्वा अवः अवस्तात् अवाङ्मुखं पतयन्तं यागदेशंप्रतिव्यामुवत् अतएवपतर्गपतनशीलंअधः
पतदादित्यसदृशांवा एवंतवशिरोभावयामीत्यर्थः शिरश्चैवमपश्यं उक्तरूपैर्देवयजनमार्गैर्जेहमा-
नंयज्ञदेशंव्यामुवत् पतत्रिशोधगामिशिरः पश्यामि यद्यपिआत्मशब्देनसशिरस्कंशरीरमुक्तं तथा-
पिदेहात्पूर्वशिरसोदृश्यमानत्वात्पृथगभिधीयते ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

अत्रतिरूपमुत्तममपश्यंजिगीपमाणमिपआपदेगोः ।

यदातेमर्तोअनुभोगमान्छादिद्वसिष्ठओपधीरजीगः ॥७॥

अत्रं । ते । रूपम् । उत्तमम् । अपश्यम् । जिगीपमाणम् ।

इपः । आ । पदे । गोः । यदा । ते । मर्तः । अनु । भोगम् । आनन्द ।

आत् । इत् । मसिष्ठः । ओपधीः । अजीगरिति ॥ ७ ॥

एवंगमानंतरंहेअश्व तेतयोत्तमं उक्तरूपेणोत्कृष्टतमंरूपं अत्रास्मिन्यागदेशे अपश्यंपश्या-
मि कीदृशंगोःभूम्याःपदेस्थानेदेवस्थाने देवयजनपदेशेआजिघावनस्थानेवा इपः कर्मणिपष्ठी
इपंइप्यमाणमन्नं अन्नानिवा आसर्वतोजिगीपमाणंगंतुमिच्छन्तं हेअश्व तेतवयदामर्तोमनुष्यो-
भोगंभोक्तव्यमन्नंअन्नानन्दं नशतितगतिकर्मा अनुक्रमेणसमीपंगमयति आदिव अनंतरंतदानीमेव
तदनुग्रहात् विलंबमकृत्वामसिष्ठः महादृष्ट्यएव मसितृत्वमोभक्षपितृत्वमःसन्न ओपधीरन्नान्य-
जीगः गिरसिभक्षयति महानुभावोपिविलंबाकिक्राश्ववत्तुच्छेनगुरुश्रेणदीपमानंस्वल्पंभक्षंअनुग्रहा-
वस्वीकरोपीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अनुत्वारथोअनुमर्योअर्वन्ननुगावोनुसगःकृनीनाम् ।

अनुमानांसुस्त्वसुरव्यमीपुर्नुदेवाममिग्वीर्यते ॥ ८

अनु । त्वा । रथः । अनु । मर्यः । अर्वन् । अनु । गावः । अनु ।
 भगः । कनीनाम् । अनु । व्रातासः । तवं । सुख्यम् । ईयुः । अनु ।
 देवाः । ममिरे । वीर्यम् । ते ॥ ८ ॥

इदानीं कृत्स्नस्य लोकस्यापि मुख्यइतिमतिपादयति हेअर्वन् गमनशीलाश्व त्वात्वामनु
 अनुसृत्य रथो गच्छति ततःपुरतोश्वस्यगमनात् तथामर्योमर्त्यः त्वाःवामनुगच्छति जात्पेकव-
 चनं अनुगावः गावोऽपित्वामनुगच्छन्ति तथाकनीनां कन्यकानां स्त्रीणां भगोभाग्यं सौंदर्यं त्व-
 न्द्रगमनु तथा व्रातासोव्राताः संधात्मकाः अन्येअश्वसमूहाः वस्वादिदेवगणावात्वामनु अनु-
 सृत्य तवसख्यमीयुः सखिभावं गच्छंति देवाः कृत्विजः द्योतमाना देवावात्वामनुसृत्य तेवीर्यं वीर-
 कर्म ममिरे स्तुत्यामांति अतः सर्वोऽपित्वामनुसरः त्वंतुसर्वस्य श्रेष्ठइत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

हिरण्यशृङ्गोयो अस्य पादा मनोजवा अवर इन्द्र आसीत् ।
 देवा इदं स्य हविरद्यं मायन्यो अर्वन्तं प्रथमो अध्यतिष्ठत् ॥ ९ ॥

हिरण्यः शृङ्गः । अर्यः । अस्य । पादाः । मनःऽजवाः ।
 अवरः । इन्द्रः । आसीत् । देवाः । इत् । अस्य । हविःऽअद्यम् ।
 आयन् । यः । अर्वन्तम् । प्रथमः । अधिऽअतिष्ठत् ॥ ९ ॥

अयमश्वो हिरण्यशृङ्गः हितरमणीयशृङ्गतश्चतशिरस्कः हृदयरमणशृङ्गस्थानीयशिरोरु-
 होवा अस्य पादा अयः अयोमयाः अयः पिंडसदृशा इत्यर्थः तथा मनोजवाः मनोवेगाः अर्थवे-
 तदिंद्रविशेषणं ईदृशस्याश्वस्यसामर्थ्यं प्रतिमनोवेगः इन्द्रोप्यवरोनिकृष्ट आसीत् किंच अ-
 स्याश्वस्य हविरद्यं हविषः अदनं भक्षणं स्वार्थिकोयत् अदनयोग्यं हविर्वा अपेक्ष्य देवाः इत्
 सर्वेपि देवाः आयन् मासाः य इन्द्रः अर्वन्तं प्रथमः प्रथमभावी सन् अध्यतिष्ठत् अधिष्ठितवा-
 न् सहविष्टेन स्वकीयत्वेन वा श्रितवानित्यर्थः इन्द्रेण प्रथमो अध्यतिष्ठदिति ह्युक्तम् ॥ ९ ॥

अथदशमी—

ईर्मान्तासःसिलिकमध्यमासःसंशूरणासोदिव्यासोअत्याः ।

हंसाइवश्रेणिशोयतन्तेयदाक्षिपुर्दिव्यमज्ममश्वाः ॥ १० ॥ १२ ॥

ईर्मंडअन्तासः । सिलिकमध्यमासः । सम् । शूरणासः ।

दिव्यासः । अत्याः । हंसाःइइव । श्रेणिःशः । यतन्ते । यत् ।

आक्षिपुः । दिव्यम् । अज्मम् । अश्वाः ॥ १० ॥ १२ ॥

अत्राश्वसमूहस्तुतिद्वारेणायंस्तूयते ईर्मातासःईरिताः प्रेरिताः अंतायेपांतेतथोक्ताः विरलान्ता-
इत्यर्थः सिलिकमध्यमासः संसृताः संगतामध्यमदेशायेपांतेतथोक्ताः मध्येनिविडाइत्यर्थः अ-
थवा शरीरस्यैतेविशेषणे ईर्म ईरितःपुरोभागेउन्नतइत्यर्थः तादृशःपृथुरन्तो जघनप्रदेशोयेपांतेता-
दृशाः तथा सिलिकमध्यमासः संसृतः संगतः संलग्नमध्यभागोयेपांतेतादृशाः पुष्टत्वात्पौठपृ-
ष्ठाः संलग्नमध्याश्वेत्यर्थः जघनपुरोभागावपेक्ष्य सिलिकमध्यमाइत्युक्तम् समित्यममुपसर्गोपतन्त-
इत्याख्यानेनसंबंधयितव्यः शूरणासः विक्रमशीलाः दिव्यासोदिविभवाः अत्याः अतनशीलाः
यद्यप्यममश्वनाम तथाप्यश्वशब्दस्पर्धक्यमाणत्वात् अयंयौगिकोवगन्तव्यः इदृशाअश्वाः श्रे-
णिशः एकव्यापाराणांबहूनांसमूहःश्रेणिरित्युच्यते शीघ्रधावनायश्रेणिशः पंक्तीभूयसंयतंते
सभ्यक् यत्नंकुर्वन्ति तत्रदृष्टान्तः—हंसाइव तेयथाश्रेणीभूताईर्मान्तासइत्याद्युक्तरूपाःसन्तः अ-
न्तरिक्षेगमनाययतंतेतद्वत् कदा उच्यते यव यदा अश्वाः दिव्यं अज्मंगमनं गंतव्यंवामार्गंआक्षि-
पुः व्यामुवन्तितदा । अयंमंत्रेयास्केनैवंव्याख्यातः—ईर्मान्ताःसमीरितान्ताःपृथ्व्यन्तावासिलि-
कमध्यमाःसंसृतमध्यमाःशीर्षमध्यमावापिवाशिरआदित्योभवतियदनुशेतेसर्वाणिभूतानिमध्ये-
चैपांतिष्ठतीदमपीतरच्छिरएतस्मादेवसमाश्रितान्येतर्दिद्वियाणिभवन्तिसंशूरणासोदिव्यासोअत्याः
शूरःशवतेर्गतिकर्मणोदिव्यादिविजाअत्याअतनाः हंसाइवश्रेणिशोयतन्तेहंसाहन्तेर्षत्यध्वानंश्रे-
णिशाइतिश्रेणिश्रयतेः समाश्रिताभवन्तियदाक्षिपुर्दिव्यमज्ममजनिमाजिमश्वाइति ॥ १० ॥

॥इतिद्वितीयस्मृततीयेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथैकादशी-

तव॒शरी॑रंपतयि॒ष्णव॑र्वन्तव॒च्चित्तं॑वात॒इव॑ध॒र्जीमा॑न् ।

तव॒शृङ्गा॑णि॒विठिता॑पुरु॒त्रार॑ण्येपु॒जभूर्जरा॑णा चरन्ति ॥ ११ ॥

तव । शरीरम् । पतयिष्णु । अर्वन् । तव । चित्तम् । वातः इव ।
धर्जीमान् । तव । शृङ्गाणि । विद्विथिता । पुरुत्रा । अरण्येषु ।
जर्जुराणा । चरन्ति ॥ ११ ॥

हेअर्वन् तवशरीरंपतयिष्णुपतनशीलंव्याप्तमित्यर्थः तथा तवचित्तमनोवातइवधर्जीमान् शी-
घ्रगमनवान्वायुरिवतद्वत् शीघ्रगमनानुकूलमित्यर्थः किंच तवशृङ्गाणिशिरसोनिर्गताः शृङ्गस्था-
नीयाःकेशाः पुरुत्रापुरुपुत्रहुपुत्रदेशेषुविठिता विठितानि विविधंस्थितानि किंच तेष्वारण्येषु
जर्जुराणामनोहराणिपूर्यमाणानिवा एवंभूताः केशाश्चरन्ति यद्वा अप्राश्वस्यशृङ्गाभावात् तद्वद-
न्तानितेजांसिपरिगृह्णन्ते ॥ ११ ॥

आश्वमेधिकेमध्यमेहनि अधिगुम्पे मानोमिवइतिसूक्तानंतरमुपप्रागाच्छसनमितिद्वेक-
चौशंसनीये सूचितंच-उपप्रागाच्छसनमितिद्वेइति ।

सैपासूक्तेद्वादशी-

उप॒प्रागा॑च्छ॒सनं॑वा॒ज्यवा॑दे॒वद्री॑चा॒मन॑सा॒दीध्या॑नः ।

अ॒जःपु॑रोनी॒यते॑ना॒ग्निर्स्या॑नु॒पश्वा॑त्क॒वयो॑यन्तिरे॒भाः ॥ १२ ॥

उप । प्र । अगात् । शसनम् । वाजी । अर्वा । देवद्रीचा ।

मनसा । दीध्यानः । अजः । पुरः । नीयते । नाग्निः । अस्य ।

अनु । पश्वात् । कवयः । यन्ति । रेभाः ॥ १२ ॥

अयमर्वा अरणकुशलोवाजी अश्वः शसनं विशसनस्थानं उपप्रागात् उपमैति उपगच्छ-
ति किंकुर्वन् देवद्रीचामनसा देवान्गच्छतामनसादीध्यानोध्यायन् कदादेवानस्मदवयवेनार्चा-

मि देवत्वंप्राप्नोमीतिवामनसिध्यायन् किंचास्यपुरः पुरस्तात्ताभिर्नहनंबंधुभूतइत्यर्थः यद्वास्यबंधनस्थानीयः अविमुक्तत्वात् एवंभूतोऽजः पुरोनीयते पुरतःप्राप्यते अनु अनुसृत्यपश्चात् अनंतरं अत्रयद्यप्युभयोःपर्यवसितोर्थेएकएव तथाप्यजाश्वोभयानंतर्यत्वप्रकटनायपद्द्वयं यद्वा अन्वितिक्रिययासंबन्धते कवयः अनूचानाः रेभाः स्तोतारः ऋत्विजोयन्ति गच्छन्ति येवाअनूचानास्तेकवयइतिश्रुतेः । यद्वा कवयइतिमेधाविनाम कविर्मनीषीवितन्नामसुपठितत्वात् रेभइतिस्तोतृनाम रेभः जरितेवितत्रपाठात् ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी—

उप॒प्रागात्पर॒मंयत्स॒धस्थ॒मर्वाँअच्छा॑पि॒तरंमा॒तरं॑च ।

अ॒द्यादे॒वाञ्जुष्ट॑तमो॒हिग॒म्याअथाशा॑स्तेदा॒शुपे॑वार्याणि ॥ १३ ॥ १३ ॥

उप॑ । प्र॑ । अ॒गात् । पर॒मम् । यत् । स॒धऽस्थम् । अर्वाँन् ।

अच्छ॑ । पि॒तरम् । मा॒तरम् । च॒ । अ॒द्य । दे॒वान् । जुष्ट॑तमः ।

हि॑ । ग॒म्याः । अर्थ॑ । आ । शा॒स्ते । दा॒शुपे॑ । वार्या॑णि ॥ १३ ॥ १३ ॥

अर्वाँन् अरणकुशलोयमश्वः उपप्रागात् उपगच्छति किं यत्परमंउत्कृष्टं सधस्थं सहस्थानं सुकृतिभिरेकत्रनिवासयोग्यंस्वर्गांल्यंयदस्ति तव किमर्थंपितरंमातरं च अच्छ आभिमुख्येनप्राप्तुं हेअश्वाद्यास्मिन्काले जुष्टतमः प्रीततमः स्वर्गप्राप्नोमीतिहर्षयुक्तइत्यर्थः एवंभूतोदेवान्गम्याः गच्छेः हिशब्दः यज्ञेउपयुक्तस्यपशोःस्वर्गप्राप्तेः सगर्भोनुसत्वात्सूथ्यंइत्यादिमंत्रान्वरपसिद्धिद्योतनार्थः अथानन्तरं यजमानः आशास्ते कस्मै दाशुपे हविर्दत्तवते स्वस्मै कानि वार्याणि वरणीयानिधनानि यद्वा पुरुषस्यव्यत्ययः आशास्ते प्रार्थये यजमानार्थम् ॥ १३ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यतृतीयेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अस्यवामस्येतिद्विपंचाशत्पृचमष्टमंसूक्तंदेवतमसम् अत्रेयमनुक्रमणिका अस्यद्विपंचाशदल्पस्तवंतेतत्तंशपोत्थापनमश्रपतिवाक्यान्यत्रप्रायेणज्ञानमोक्षाक्षरमशंसाच पंचपादंसाकंजांनायद्वायत्रेयंशंशिकेसप्तार्धगर्भागौरीरितिजगत्पः एतदन्तंतुवैश्वदेवं तस्याःसमुद्राइतिवाचः समुद्राआपोक्षरंसापस्तारपङ्क्तिः शकमयमितिशकधूमः उक्षाणंष्टृभिमिति सोमस्ययः केशिनइत्यग्निः

सूर्योवायुश्चकेशिनश्चत्वारिवाग्वाचइन्द्रमित्रंसौर्यौद्वादशोतिसंवत्सरसंस्थकालचक्रवर्णनं यस्ते-
 सरस्वत्यैयज्ञेनसाध्येभ्यःपरानुष्टुप्सौरीपर्जन्याग्निदेवतावान्त्यासरस्वतेसूर्यायवेति । अवस्तु-
 त्याचहुत्वेनस्तुविभागस्याल्पीयस्त्वादिदंसूक्तमल्पस्तवनं नसूक्तान्तरवद्बहुस्तवनं इदमेवैल-
 क्षण्यंतुशब्देनघोत्यते अस्मिन्सूक्ते प्रायेणसंशयोःस्थापनादयोवहवोर्थाःप्रतिपाद्यन्ते । अ-
 चिकित्वांश्चिकितुपइत्यनयासंशयउत्थाप्यते पृच्छामित्वेत्यत्रप्रश्नःप्रतीयते इयंवेदिरित्यत्रप्र-
 तिवचनं यईचकारेत्यादिनाज्ञानप्रशंसाप्रतिपाद्यते अपश्यंगोपामित्यादिनाब्रह्मसाक्षा-
 त्काररूपमोक्षस्यप्रशंसा नक्षरतीत्यक्षरंब्रह्म द्वास्तुपर्णेत्यादिनातस्यप्रशंसा पंचपादंपितरंसाकंपा-
 नांसप्तथयंद्वापत्रेअधिअयंसंशिकेसप्ताधंगर्भागौरीर्मिमायेतिपट्जगत्यः समानमेतदित्यनुष्टुप् त-
 स्याःसमुद्राइतिप्रस्तारपंक्तिः तल्लक्षणंछन्दोमंथेस्त्रितं—प्रस्तारपंक्तिःपुरतइति । पुरतःपूर्वार्धेद्वा-
 दशाक्षरौजागतौपादौवतोद्वावष्टाक्षरौगायत्रौसाप्रस्तारपंक्तिरितिस्त्रार्थः । अनुक्रमण्यामप्युक्तम-
 आद्यौचेत्प्रस्तारपंक्तिरिति । शिष्टावनादेशपरिभाषयात्रिष्टुभः गौरीर्मिमायेत्येतदन्तानां विश्वे-
 देवादेवता तस्याःसमुद्राइत्यस्याःपूर्वार्धस्यवाग्देवता उत्तरार्धस्यआपः शकमयमित्यस्याः
 पूर्वार्धस्यशकधूमः उक्षाणंपृथमित्युत्तरार्धस्यसोमोदेवता त्रयःकेशिनइत्यस्याः अग्निसूर्यवायवः
 चत्वारिवागित्येवावाग्देवताका इन्द्रमित्रंवरुणंरुष्णानियानमित्येतेसूर्यदेवते द्वादशप्रधपइत्यस्याः
 संवत्सरात्माकालोदेवता यस्तेस्तनइत्यस्याःसरस्वती यज्ञेनेत्यस्याःसाध्यादेवता समानमेतदित्य-
 स्याःसूर्यःपर्जन्योवाग्मयोवादेवता दिव्यंस्तुपर्णमित्यस्याःसरस्वानसूर्योवादेवता कृत्स्नसूक्त-
 स्यविनियोगंशौनकाह—स्तेयंकृत्वाद्विजोमोहात्रिरात्रोपोषितःशुचिः । सूक्तंजन्वास्यवामीयं
 क्षिप्रमुच्येतकित्त्विपादिति । महामतेवैश्वदेवशस्त्रे वैश्वदेवंनिविद्धानंद्विपतीकं तत्रास्यवामस्येत्या-
 दिकमेकचत्वारिंशत्पुंचंमथमंपतीकं पंचमारण्यकेस्तुत्रितम्—अस्यवामस्यपलितस्यहोतुरिति
 सलिलस्पदैर्धतमसः एकचत्वारिंशतमिति ।

तत्रप्रथमा—

अस्यवामस्यपलितस्यहोतुस्तस्यभ्रातामध्यमोअस्त्यश्रः ।
 तृतीयोभ्राताघृतपृष्ठोअस्यात्रापश्यंविश्वतिंसप्तपुत्रम् ॥ १ ॥

अस्य । वामस्य । पलितस्य । होतुः । तस्य । भ्राता । मध्यमः ।
 अस्ति । अश्रः । तृतीयः । भ्राता । घृतपृष्ठः । अस्य । अत्र ।
 अपश्यम् । विश्वतिम् । सप्तपुत्रम् ॥ १ ॥

अत्रद्वितीयपादेतच्छब्दश्रुतेः प्रथमपादेप्रतिविशेषणयोग्यक्रियार्थसंबन्धोच्छब्दोऽ-
 ष्याहार्यः योयंदिविद्योतते तस्यास्यवामस्य वननीयस्यसंभजनीयस्य आरोग्यार्थिभिःसर्वैः
 सेवनीयस्य पलितस्यपालयितुः प्रकाशवृष्ट्यादिप्रदानेन पालकस्य तथायोयंदिविद्योतते तस्या-
 स्यहोतुः ह्यातव्यस्य आह्वानार्हस्यादित्यस्यमध्यमोमध्यमस्थानोमध्येभवोवाधुरुच्यते आदित्या-
 धीअपेक्षयास्यमध्यमत्वं सचाश्रुः सर्वत्रव्याप्तः नहिवायुरहितःकश्चित्पदेशोऽस्ति तादृशोभ्रातास्ति
 भ्रातृस्थानीयोभवति यथालोकेभ्रातापितृधनस्यभागंहरति तद्वन्मध्यस्थानमन्तरिक्षलोकेहरती-
 तिवा वृष्ट्यर्थंरश्मिभिराहतानांभौमानारसानांहरणाद्वाभ्रातेत्युच्यते पित्र्येणधनेनस्वार्जितेनवाभ-
 र्तव्योभवतीतिभ्राता मध्यमोवायुरपिवृष्ट्यर्थंरसैर्भक्तव्योभवति किञ्च घृतपृष्ठः घृतमाहुतिलक्ष-
 णंपृष्ठेयस्यतादृशोभ्रातातस्यतृतीयोस्तिभवति त्रयाणांपूरणस्तृतीयः उक्तोभयापेक्षयातृतीयत्वं
 भ्रातृत्वंप्रतिपादितप्रकारेणात्रापिद्रष्टव्यं रात्रौसवितुस्तेजोभागस्यहरणाद्विवास्वकीयतेजसोभाग-
 स्यतदर्थमेवभक्तव्यत्वाद्वाभ्रातृत्वं अत्रएषुभ्रातृषुमध्येपुरोदेशेवाविशर्ति विशांप्रजानांपालयितारं
 सप्तपुत्रं सर्पणरश्मिपुत्रोपेतं ऐतिहासिकपक्षे अदितिःपुत्रकामेतिप्रस्तुते मित्रवरुणादिव्वदि-
 तिपुत्रेष्वस्यादित्यस्यसप्तपुत्रत्वं ईदृशंमहानुभावमादित्यमपश्यं अद्राक्षं भावनयात्मत्वेनसा-
 क्षात्करोमीत्यर्थः तद्योहंसोसौयोसौसोहमितिश्रुतिः । एवंवाअस्यवामस्य विश्वस्योद्गरितुः स-
 ष्टुरित्यर्थः पलितस्यपालयितुः स्वसृष्टजगत्पालनशीलस्य होतुरादातुः स्वस्मिन्तंहर्तुरित्य-
 र्थः परमेश्वरस्यसृष्ट्यादिकर्तृत्वं श्रुतिसृष्टिपुराणादिपुसिद्धं तस्यतादृशस्यपरमेश्वरस्यभ्रा-
 तातद्भागहारीतदंशभूतसूत्रात्मा मध्यमः सर्वत्रमध्येवर्तमानोऽस्तिजगद्धारकत्वेनवर्तते सचाश्रुः
 व्यापनशीलः वायुनावैगोतमसूत्रेणायंचलोकःपरश्चलोकःसर्वाणिचभूतानिसंरब्धानीतिश्रुतेः ।
 वक्ष्यमाणविराडपेक्षयावामध्यमत्वं किञ्च अस्यपरमेश्वरस्य तृतीयः घृतपृष्ठः घृतमित्यु-
 दकनाम तेनतत्कार्यंशरीरमुच्यते तदेवपृष्ठं स्पर्शनीयंसर्वस्यस्पर्शकंवायस्यसत्तादृशः पृष्ठ-
 सृष्टशतेरितिर्निरुक्तं । यद्वा मदीतपृष्ठः पृष्ठशब्दःरुस्रशरीरोपलक्षकः प्रकाशितशरीराभिमानी-
 त्यर्थः नत्वयंसूक्ष्मशरीराभिमानिसूत्रात्मवत्स्पर्शनाविषयोभवति अत्रएषुमध्येविशर्ति विशां
 प्रजानांपातंउपलक्षणमेतद सर्वस्यपतिमित्यर्थः सर्वस्यपतिःसर्वस्येशानइतिश्रुतेः सप्तपुत्रं
 सप्तलोकाः पुत्रायस्यतादृशं स्वमाययासृष्टसर्वलोकमित्यर्थः अपश्यं पश्येयं साक्षात्करोमी-
 त्यर्थः । अयमर्थः—स्वाधीनमायोजगत्कारणभूतःपरमेश्वरएकः ततउत्पन्नौ स्थूलसूक्ष्मशरी-

राभिमानिनौद्वैविरादसूत्रात्मानौ तेषुमध्ये द्वयोःसाक्षात्कारेणमोक्षाभावात् सृष्ट्यादिकार-
णंपरमेश्वरंज्ञेयत्वेनप्रसिद्धम् श्रवणमननादिसाधनेनसाक्षात्करोमीत्यर्थः एवमुत्तरत्राप्यध्यात्म-
परतयायोजयितुंशक्यं तथापिस्वरसत्त्वाभावाद्ब्रह्मविस्तरभयाच्चनदिरूपते यत्रद्वानुपणेत्यादौ
स्फुटमाध्यात्मिकोऽप्यर्थःप्रतीयते तत्रतत्रप्रतिपादयामः अयंमद्योयास्केनव्याख्यातः—अस्य-
वामस्मवनीयस्यपलितस्यपालपितुरित्यादिना तच्चव्याख्यानमभ्रानुसन्धेयम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सप्तयुञ्जन्तिरथमेकचक्रमेकोअश्वोवहति सप्तनामा ।
त्रिनाभिचक्रमज्जरंमनर्वमत्रेमाविश्वाभुवनाधितस्थुः ॥ २ ॥

सप्त । युञ्जन्ति । रथम् । एकं चक्रम् । एकः । अश्वः ।
वहति । सप्तनामा । त्रिनाभि । चक्रम् । अज्जरम् । अनर्वम् ।
यत्र । इमा । विश्वा । भुवना । अधि । तस्थुः ॥ २ ॥

एकचक्रंएकरथाङ्गोमेतं यद्यपित्रीणिचक्राणितथापि तेषामेकरूपत्वात् एकचक्रमित्युच्य-
ते रथंरहणस्वभावं सप्तस्यसंबन्धिर्न सप्त एतत्संख्याकाअश्वायुञ्जन्ति अनुवहन्ति वहन्त्यहो-
रात्रनिर्वाहाय किञ्चस्तुतःसप्त.नेत्याह—एकोऽश्वः सप्तनामा एकएवसप्ताभिधानः सप्तधानमनभ-
कारोवा एकएववायुः सप्तरूपाणि भूत्वावहतीत्यर्थः वाय्वधीनत्वादान्तरिक्षसंचारस्य एकचक्र
मित्युक्तम् कीदृशंतदित्यतआह—त्रिनाभिवलयत्रयमध्यस्थितनाभिस्थानीयच्छिद्रत्रयोपेतं
अज्जरंअमरणधर्मकं अनर्वंअशिथिलं पुनस्तदेवविशेष्यते यत्रयस्मिन्चक्रे इमाविश्वाभुवना इ-
मानिप्रसिद्धानिसर्वाणिभूतजातानि अधि आश्रित्य तस्थुः तिष्ठन्ति यद्वा एकचक्रं एकचारिणं
असाहाय्येनसंचरन्तरथं आदित्यमण्डलं सप्तयुञ्जन्ति सर्पणस्वभावाःसप्तसंख्यावारश्मयः सप्त-
प्रकारकार्याःअसाधारणाः परस्परविलक्षणाः पङ्क्तवः एकःसाधारणइत्येवं अथवा मासद्वया-
त्मकाःषट् अपरोधिकमासात्मकइत्येवं सप्तर्षोयुञ्जन्ति एतस्यकार्यैर्निर्वहन्तीत्यर्थः सचैकः
असहायः अश्वोव्यापनशीलआदित्यः सप्तनामा सप्तरसानां संनभयितारोश्मयोयस्यतादृशः

सप्तऋषिभिः स्तूयमानोवा आदिरयोवहति धारयति भ्रमयतीत्यर्थः किञ्चिनाभिचक्रं तिस्रो-
नाभयः नाभिस्थानीयाः संबद्धावात्रयऋतवोयस्यतत्तादृशं केते भीष्मवर्षाहिमन्ताख्याः यद्वा
भूतभविष्यवर्तमानाख्यास्त्रयःकालास्त्रिनाभयः तद्विशिष्टं चक्रं चक्रवत्पुनःपुनःपरिभ्रममाणं
संवत्सराख्यं चक्रं नानाकालावयवोपेतं अयमादित्यः पुनःपुनरावर्तयति संवत्सरादर्वाचीनानां
तत्रैवान्तर्भावात् ततोयुगादीनांतदावृत्तिसाध्यत्वात्संवत्सरास्यचक्रत्वेननिरूपणं पुनःकीदृशं
तद्वयत्रयस्मिन्चक्रे इमाविश्वाभुवना इमानिसर्वाणिभूतान्यधितस्थुः आश्रित्यतिष्ठन्ति का-
लाधीनत्वात्सर्वस्यस्थितेः ईदृशस्यकालस्यकारणभूतपरमेश्वरज्ञानेनमोक्षसद्भावात् ज्ञानमो-
क्षाक्षरमशांसात्चेत्यनुक्रमणामुक्तं अयमपिमन्त्रोयास्केन—संसयुञ्जित्तरथमेकचक्रमेकचारिण-
मित्यादिनाव्याख्यातः तदत्राप्यनुसन्धेयम् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

इमंरथमधिपेसप्तस्थुःसप्तचक्रंसप्तवहन्त्यश्वाः ।

सप्तस्वसारोअभिसंनवन्तेयत्रगवांनिर्हितासप्तनाम ॥ ३ ॥

इमम् । रथम् । अधि । पे । सप्त । तस्थुः । सप्तचक्रम् ।

सप्त । वहन्ति । अश्वाः । सप्त । स्वसारः । अभि । सम् । नवन्ते ।

यत्र । गवांम् । निर्हिता । सप्त । नाम ॥ ३ ॥

इममुक्तस्वरूपमादित्यं पण्डलाख्यंसंवत्सराख्यंवा रथंयसप्ततरश्मयोऽधितस्थुरधिष्ठिताः
संवत्सरापक्षे अयनऋतुमासपक्षदिवसरात्रिमुहूर्ताख्याःसप्तावयवाअधितिष्ठन्ति कीदृशंरथं सप्तच-
क्रं चक्रनाञ्चरणात्क्रमणाद्वाचक्राणितरश्मयः तेषामयस्यरथस्य तादृशमुभयविधंरथं पूर्वोक्ताअ-
धिष्ठिताः अश्वाव्यापनशीलाः सप्तवहन्ति निर्वहन्तिचतादृशंरथंसप्तस्वसारः स्वयंसरणाः स्व-
रादित्यस्तेनसारिताः परस्परस्वस्तुभूतावा सप्तसंख्याकारश्मयऋतवश्च अभिसंनवन्ते आभिमु-
ख्येनसंगच्छन्ते असाधारणाः परस्परविलक्षणकार्याः प्लूतवः सर्वसाधारणएकइति सप्तत्वम्
यद्वा उक्तत्वात्मासद्दयात्मकाःषट् त्रयोदशमासात्मकःसप्तमइतिसप्तत्वं कीदृशोरथइतितदुच्यते—

यत्रयस्मिन्नथे उभयविधेगवांवाचां स्तुतिरूपाणां सप्त सप्तविधानिनाम नमनानि सप्तस्वररूपा-
णिनिहिता निहितानि सप्तस्वरोपेतैःसामभिःस्तुत्यंरथमित्यर्थः यद्वा गवांउदकानां सप्त सर्प-
णस्वभावानि नाम नमनानि यत्र यामुस्वसृपुनिहितानि ताः स्वसारः परस्परस्वसृभूतादेवनयः
अभिसंनवन्ते ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

कोददशं प्रथमं जायमानमस्थन्वन्तं यदनुस्थाविभर्ति ।

भूम्या असुरसृगात्मा कंस्वित्कोविद्वांसमुपगात्प्रपुमेतत् ॥ ४ ॥

कः । ददर्श । प्रथमम् । जायमानम् । अस्थन्वन्तम् । यत् ।

अनुस्था । विभर्ति । भूम्याः । असुः । असृक् । आत्मा । कं ।

स्वित् । कः । विद्वांसम् । उप । गात् । प्रपुम् । एतत् ॥ ४ ॥

एवंपञ्चस्पकालापत्तांप्रतिपाद्य तस्य कारणभूतस्य परमेश्वरस्याविषयत्वमाह—कोददशं
कोदद्रुंशक्नुयात् कदा प्रथमं सृष्टेः पूर्वं अव्याकृतावस्थायामित्यर्थः किं जायमानं प्रथमभाववि-
कारमापन्नं उत्पद्यमानं पञ्चमित्यर्थः दुर्ज्ञेयत्वे हेतुमाह—यद्यस्मात् अस्थन्वन्तं अस्थिमन्तं शरीरं
उपलक्षणमेतत् कार्यं भावमापन्नमित्यर्थः अनस्था अस्थिरहिता अशरीरा सांख्यप्रसिद्धा मरुतिः
वेदान्तप्रसिद्धा ईश्वरायत्तामायाविभर्ति गर्भवदन्तर्धारयति अव्याकृतावस्थायां अनस्थो-
ऽशरीरः परमेश्वरो विभर्ति यदाकेवलः परमेश्वरो मायाशबलितः सन् इदं जगन्निर्मितवान्
उत्पत्तिसमये देहादिसहितस्य कस्यचिद्भावात् कोददर्शं तदानीं मनो नित्यं आत्मा च नित्यः
तत्संयोगात्कश्चिदात्मा जानातीति चेत् सोऽपि न संभवतीत्यत आह—भूम्याः संबन्धिपार्थिवं स्थूलशरी-
रं असुः प्राणः तदुपलक्षितं सूक्ष्मशरीरं असृक्शोणितं सप्तधा तूपलक्षकं यद्यपि शरीरं
पञ्चभूतात्मकं तथापि भूतद्वयप्रत्यक्षत्वात्तदपेक्षयोक्तम् आत्मा तैः संबद्धः चेतनः कस्वि-
त्कुत्रास्ते न कश्चिदस्तीत्यर्थः नान्यत्किंच नमिपदिति श्रुतेः । विद्वांसं जगत्कारणविषयज्ञानवन्तं
अन्यं गुर्वादिर्कंपतत्कारणं प्रपुं कः शिष्यः अल्पमतिरुपमात् उपगच्छति तादृशो देहेन्द्रियसं-
घातरूप आत्मा तस्मिन्समये कुत्रास्ति प्रष्टाप्रतिवक्ता चोभावपिनस्तइत्यर्थः नतु तद्वितीयमस्ति

ततोऽन्यद्विभक्तं यत्परयेदिति श्रुतेः । यद्वा प्रथमं प्रथमभाविनं जगतः कारणभूतं कोददर्शकः साक्षात्करोति जायमानमस्थन्वन्तमानुषं अनस्थिकः परमेश्वरः शरीरं अशरीरः यद्यस्माद्भिर्भाविं ब्रह्मरूपित्कार्यत्वादिति भावः शिष्टं समानम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

पाकः पृच्छामि मनसा विजानन्देवानामेनानिर्हितापदानि ।
वत्से वृष्कयेधि सप्ततन्तून्वितन्त्रिरेकवयुओतवाउ ॥ ५ ॥ १४ ॥

पाकः । पृच्छामि । मनसा । अविदजानन् । देवानाम् । एना ।
निर्हिता । पदानि । वत्से । वृष्कये । अधि । सप्त । तन्तून् ।
वि । तन्त्रिरे । कवयः । ओतवै । ऊँ इति ॥ ५ ॥ १४ ॥

पाकः पक्वोपक्रमतिरहं मनसा संस्कृतेन अविजानन् अतिगहनं तत्त्वं विशेषेण ज्ञातुमशक्नुवन् पृच्छामि प्रश्नं करोमि अज्ञाने कारणमाह—एना एनानि पदानि संदेहास्पदानि तत्त्वानि देवानां निर्हिता निर्हितानि तानि देवानामपि गूढानीत्यर्थः यद्वा देवानां पदानि तत्त्वानि निधिवद्रोपि-त्वा स्थापितानि अतः पृच्छामि तत्त्वज्ञानोपयोगायैति शेषः तानिकानीत्युच्यते—वत्से सर्वस्य नि-घासभूते वृष्कये वटितिसत्यनाम तत्कपतीति वृष्कय आदित्यः यद्वा वृष्कयो नामैकहायनो वत्सः पुनरपि वत्सशब्दस्य पृथङ् निर्देशात् वृष्कयशब्देन तत्कालमात्रं लक्ष्यते तस्मिन्नादित्ये अधि अधिकं सप्ततन्तून् तायमानान्सप्तसोमसंस्थान् कवयो मेधाविनो यजमाना ओतवै जगद्रूपतिर्यक्तन्तून् वेतुं वितन्त्रिरे वितन्वन्ति यद्वा सप्ततन्तवः सप्तच्छन्दांसि तानि वितन्वन्ति किमर्थं ओतवै सप्तसोमसं-स्थारूपतिर्यक्तन्तुसन्तानाय यज्ञनिर्माणायेत्यर्थः यज्ञानां स्थितेः सूर्याधीनत्वादिति भावः ई-दृशं तत्त्वं पृच्छामीत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति द्वितीयस्य तृतीये चतुर्दशो वर्गः ॥ १४ ॥

अथषष्ठी-

अचिं कित्वाश्चि कितुपश्चिदत्र कवीन्पृच्छामि विद्यनेन विद्वान् ।
वियस्तस्तम्भपच्छिमारजांस्यजस्यरूपे किमपि स्त्रिदेकम् ॥ ६ ॥

अचिकित्वान् । चिकितुषः । चित् । अत्र । कवीन् । पृच्छामि ।
विद्वने । न । विद्वान् । वि । यः । तस्तम्न । पट् । इमा । रजांसि ।
अजस्य । रूपे । किम् । अपि । स्वित् । एकम् ॥ ६ ॥

अचिकित्वान् देवतातत्त्वमजानन्नहं चिकितुषः विशेषणतत्त्वजानतःकवीन् क्रान्तदर्शिनः अधिगतपरमार्थान् अत्र अस्मिस्तत्त्वविषयेपृच्छामि किमर्थं विद्वने वेदनायपरमार्थज्ञानाय किंजानन्नेवपराभवायर्थं नेत्याह विद्वान्पृच्छामि अपितु अज्ञानादेवयःपरमेश्वरः वितस्तंभस्तंभितवाननियमितवान् अथयआत्मासेतुर्विधृतिरेपांलोकानामसंभेदायेतिश्रुतेः । किंइमा इमानि षट् रजांसि लोकात् लोकारजांस्युच्यन्तइतिनिरुक्तम् यद्यपि लोकाःसप्त तथापिसत्यलोकस्यकर्मिणांसर्वेषांसाधारणत्वाभावाद् षडित्युक्तम् ननुपठेवोक्ताः सप्तमःकिमितिननिर्दिष्टइति उच्यते—अजस्यजननादिरहितस्यचतुर्मुखस्यब्रह्मणः रूपेस्वरूपेएकंसत्यलोकारब्धंपुनरावृत्तिरहितंस्थानंकिमपिस्वित् किंस्विदेव तन्नकेनाप्यधिगन्तुंशक्यमित्यर्थः कैश्चिदेवोपासकैरर्चिरदिमार्गेणगन्तव्यत्वादितिभावः यद्वा षट् रजांसिविलक्षणाःपल्लवः तानि यः स्तंभयत्तत्त्वं अजस्यगमनशीलस्यजन्मरहितस्यवादित्यस्यरूपेरूप्यमाणेदृश्यमाने मण्डले एकमद्वितीयं किमपि स्वित् किंस्वित् यत्किंचिद्वाङ्मनसगम्यंतत्त्वमस्ति तत्पृच्छामि यएषोऽन्तरादित्येहिरण्मयःपुरुषोदृश्यतइत्यादिश्रुतिप्रतिपादितंतत्त्वमित्यर्थः अथवा षडिमानिरजांसि त्रिविधान्भूलोकांश्च यस्तस्तंभ तिलोभूमीधारयन्त्रीरुंतघौरितिनिर्गमः । तस्याजस्यपरब्रह्मणः रूपेनानाविकारभाजिजगति किमपिस्विदेकमेकात्मकमस्तीतिप्रभः अविशेषमस्तिनाममात्रमेकरूपमस्तीत्युत्तरविवक्षयाप्रभः अस्तीत्येवोपलब्धव्यमितिश्रुतेः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

इहर्भवीतुयईमङ्गवेदास्यवामस्यनिहितंपदंवेः ।

शीर्ष्णःक्षीरदुहतेगावोअस्यवृद्धिवसानाउदकंपदापुः ॥ ७ ॥

इह । ब्रवीतु । यः । ईम् । अङ्ग । वेदं । अस्य । वामस्यं ।

निःहितम् । पदम् । वेरिति वेः । शीर्ष्णः । क्षीरम् । दुहते । गावः ।

अस्य । वृद्धिम् । वसानाः । उदकम् । पदा । अपुः ॥ ७ ॥

इहेदानीं ईमेतद्दक्ष्यमाणंतत्त्वं अंगक्षिप्रंअविचारेण ध्रुवितु कः योवेद सः कीदृशंतत् अ-
स्पुरतोदृश्यमानस्य वामस्यवननीपस्य वेर्गन्तुरादित्यस्यपदं सर्वेगन्तव्यंस्वरूपंनिहितंगूढंवंतते
किंचास्यादित्यस्यशीर्ष्णःशिरोवदुन्नतस्यसर्वेपामुत्कृष्टस्यवागावः केचनवर्षकाग्नीनारश्मयःक्षी-
रमुदकंदुहते क्षरन्ति धर्त्विरूपनामैतत् रूपंवसानाः आच्छादयन्तः अतिविस्तरेणतेजसातपन्तः
केचनास्यगावोरश्मयः उदकंस्वसृष्टंपदासृष्टेनैवमार्गेण अपुः पिबन्ति भूमिंनिरुदकांकुर्वन्तीत्य-
र्थः तस्यस्वरूपंब्रवीत्वित्यन्वयः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

मातापितरंमृतआव्रंभाजधीत्यग्रेमनंसासंहिजग्मे ।

सार्वाभ्रसुर्गर्भरसानिर्विद्वानमस्वन्तइदुपवाकमीयुः ॥ ८ ॥

माता । पितरंम् । ऋते । आ । व्रंभाज्ज । धीती । अये । मनसा । सम् ।

हि । जग्मे । सा । वीभ्रसुः । गर्भरसा । निर्विद्वान् । नमस्वन्तः ।

इत् । उपवाकम् । ईयुः ॥ ८ ॥

मातासर्वस्वनिर्मात्रीपृथिवी पितरंपालकंष्टुलोकंतत्स्थूलोकस्थमादित्यमित्यर्थः तमाव-
भाजआभजते किमर्थंऋते उदकेयज्ञेवानिमित्तभूतेसति केनद्वारेण धीती धीत्याकर्मणायागादि-
रूपेणस्वकीयेनाज्यसोमादिहविषातर्पयतीत्यर्थः अग्रे ततःपूर्वं पिताचमनसाअस्यामभिप्रायवता
चेतसासंजग्मेहि संश्लिष्टोवर्ततेखलु वृष्टिमकरोदित्यर्थः अनन्तरंसामातावीभ्रसुः गर्भवन्धने-
च्छावती गर्भरसा गर्भरसेनगर्भोत्पत्तिनिमित्तेनरसेननिर्विद्वानितरांविद्धासीत् यद्वा गर्भरसः
ध्रुवोपभ्याद्युत्पादनसमर्थउदकंयस्याः सा तादृशी उदकेनात्यन्तंक्लिन्ना निर्विद्धारूपीवलेहल-
मुत्वेननितरांविद्वारिताभवति बीजावापार्थं अत्रायंसमाधियांकाचनयोषिदपत्यार्थस्वप-
त्तियुवानंयौति सचतस्यामनुरागयुक्तःसंगतोभवति साचान्तर्वेदीसतीपुत्रान्जनयतीति तद्दधा-
पि अनन्तरंनमस्वन्तइत् भावित्रीहिप्रियंग्वाघन्नवन्तएव उपवाकंउपेत्यवचनं परस्परंसम्यग-
भिद्वानि सस्यानीतिवचनमीयुः प्रामुवन्ति यद्वा हविलक्षणाभवन्तउपेत्यवचनं प्रैषादित्य-
मीयुः वृष्टौसत्यांसस्यादिद्वारायामनुतिष्ठेयुरित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

युक्तामातासीद्दुरिदक्षिणाया अतिष्ठद्गर्भो वृजनीष्वन्तः ।

अमीमेद्वत्सो अनुगामपश्यद्विश्वरूप्यं त्रिपुयोजनेषु ॥ ९ ॥

युक्ता । माता । आसीत् । धुरि । दक्षिणायाः । अतिष्ठत् । गर्भः ।

वृजनीषु । अन्तरिति । अमीमेत् । वत्सः । अनु । गाम् ।

अपश्यत् । विश्वरूप्यम् । त्रिपु । योजनेषु ॥ ९ ॥

मातानिर्मयन्तेऽस्मिन्भूतानीतिमाताद्योः दक्षिणायाः अभिमतपूरणसमर्थायाः पृथिव्याः धुरिर्निर्वहणेयुक्तासीत् वर्षणायसमर्थाभूदित्यर्थः कथमितितदुच्यते—गर्भो गर्भस्थानीयउदकसंघो वृजनीषु उदकवत्सु मेघपङ्क्तिष्वन्तर्मध्ये अतिष्ठदतिष्ठति अनन्तरं वत्सः पुत्रस्थानीयः उदकसंघः त्रिपुयोजनेषु मेघरश्मिवायुसंपुक्तेषुसत्सु अमीमेत् वर्षणसमयेशब्दयति अनन्तरं विश्वरूप्यं विश्वरूपवर्तीगामन्वपश्यत् अनुक्रमेणपश्यति वर्षतीत्यर्थः यद्वा त्रिपुयोजनेषुसत्सु वत्सोमेघोवर्षणायगांभूमिप्रत्यमीमेत् अनन्तरंसर्वो जनोऽनुक्रमेण विश्वरूप्यंसस्यादिभिर्नारूपवर्तीभूमिमपश्यत् पश्यति ॥ ९ ॥

अथदशमी-

तिस्रोमातृस्त्रीन्पितृन्विभ्रदेकं ऊर्ध्वस्तस्थौनेमवंगलापयन्ति ।

मन्त्रयन्ते दिवो अमुष्यं पृष्ठे विश्वविदं वाचमविश्वमिन्वाम् ॥ १० ॥ १५

तिस्रः । मातृः । त्रीन् । पितृन् । विभ्रत् । एकः । ऊर्ध्वः । तस्थौ ।

न । ईम् । अवं । ग्लपयन्ति । मन्त्रयन्ते । दिवः । अमुष्यं । पृष्ठे ।

विश्वरूप्यं । वाचम् । अविश्वरूप्यं । १० ॥ १५ ॥

एकः प्रधानभूतः असहायोवापुत्रस्थानीयआदित्यः संवत्सराख्यः कालोवा तिस्रोमातृः सस्पृष्ट्याद्युत्पादयित्रीः क्षित्यादिलोकत्रयानित्यर्थः तथा त्रीन्पितृन् जगतांपालयितृन् लोकत्रयाभिमानिनोऽग्निवायुसूर्याख्यान् विभ्रत्सन् ऊर्ध्वस्तस्थौ उन्नतः अत्यन्तदीर्घस्तिष्ठति भूतभविष्यदाद्यात्मना सूर्यपक्षे सर्वेभ्य उन्नतः ईमेन नावंगलापयन्ति ग्लानिनैवकुर्वन्ति नहिकालआदि-

त्योवान्येनपराभूयते दिवः षष्ठेद्युलोकस्योपरिअन्तरिक्षेमन्नयन्ते गुप्तं परस्परंभापन्ते देवाः किं विश्वविदं विश्ववेदनसमर्थाविश्वैर्वेदनीयांवा अविश्वमिन्वां असर्वं व्यापिर्नीवाचं गर्जितलक्षणां अमुष्य आदित्यसंबन्धिनीमन्नयन्तइत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इतिद्वितीयस्यतृतीयेपञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथैकादशी-

द्वादशारं नृहितज्जरायुवर्षतिचक्रंपरिद्यामृतस्य ।

आपुत्राअग्नेमिथुनासोअत्रंसप्तशतानिर्विंशतिश्चतस्थुः ॥ ११ ॥

द्वादशारं अरम् । नृहि । तत् । जरायु । वर्षति । चक्रम् । परि ।

द्याम् । ऋनस्य । आ । पुत्राः । अग्ने । मिथुनासः । अत्रं । सप्त ।

शतानि । विंशतिः । च । तस्थुः ॥ ११ ॥

ऋतस्पोदकस्य सत्यात्मकस्यवा आदित्यस्यचक्रं पुनःपुनः क्रमणशीलं मण्डलाख्यं रथचक्रंवा वर्षति पुनःपुनर्वर्तते संचरति कुत्र यांपरि द्युलोकस्यांतरिक्षस्यपरितः फीटशतं तद् द्वादशारं द्वादशसंख्याकमासात्मकैर्मेषादिराश्यात्मकैर्वा अरैः रथाद्भावयवैयुक्तं तच्चक्रं नहिजरायु नैवखलुजरायैभवति हेअग्ने सर्वदागमनयुक्तादित्य यद्वा अग्नेरेवस्थानत्रये तत्तदात्मनावर्तमानत्वादसावप्यग्निरित्युच्यते अत्रास्मिन्त्वदीयेचक्रे मिथुनासः स्त्रीपुंसरूपेण परस्परंमिथुनीभूताः सप्तशतानिर्विंशतिश्च विंशत्युत्तरसप्तशतसंख्याकाःपुत्राः पुत्रवदुत्पद्यमानाः माणिनांदुःखान्नारोवाअहोरात्ररूपास्तस्थुः तिष्ठन्तिनिष्पद्यन्ते पृथक्पृथक्शतत्रयसंख्याकान्यहानि तावत्यएवरात्रयइत्येवंतद्विभागः । सप्तचैशतानिर्विंशतिश्चसंबत्सरस्याहोरात्राः सप्तपोहःसमानइत्यारण्यकम् ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

पञ्चपादं पितरं द्वादशाकृतिं दिव आहुः परे अर्धे पुरीषिणम् ।

अथेमे अन्य उपरे विचक्षणं सप्तचक्रं पञ्च आहुरर्पितम् ॥ १२ ॥

पञ्चदशपादम् । पितरम् । द्वादशशकृत् । दिवः । आहुः । परं ।
अर्धे । पुरीषिणम् । अर्थ । इमे । अन्ये । उपरे । विचक्षणम् ।
सप्तचक्रं । पट्टरे । आहुः । अर्पितम् ॥ १२ ॥

पञ्चपादं पञ्चसंख्याकऋत्वात्मकपादोपेतं एतत् हेमन्तशिशिरयोरेकत्वाभिप्रायं पितरं स-
र्वस्वमीणपितारं द्वादशशकृतिं द्वादशमासाएवाकृतयोपस्यतादृशंपुरीषिणं वृष्ट्युदकेन तद्वन्तं
प्रीणयितारंवा पुरीषमित्युदकनाम उक्तलक्षणं संवत्सरचक्रं दिवोद्युलोकस्यपरेअर्धे तात्स्थया-
त्ताच्छब्दं परस्मिन्नर्धेन्तरिक्षलक्षणेवस्थितआदित्यइत्यर्थः तस्मिन्नर्पितमाहुः एतदुत्तरस्थितम-
त्रान्यनुपज्ज्यते यद्यत्रार्पितं तत्तदधीनं अतः संवत्सरं परायत्तमाहुरित्यर्थः अथअपिच इमे अ-
न्येकेचनवेदवादिनएवमाहुः क्रिमिति उपरे उपरमन्तेऽस्मिन्नुपरताः प्राणिनोऽत्रेतिवोपरःसं-
वत्सरः तस्मिन् कीदृशेसप्तचक्रे सप्तादित्यरश्मयस्तद्वारेणचक्रस्थानीयापस्य सतथोकः यद्वा
अयनर्तुमासपक्षाहोरात्रिमुहूर्तानिसप्त सप्तचक्राणि पुनःपुनःक्रममाणानियस्य तादृशे पळरे पळ्व-
वएवअराः नाभौप्रत्यृताः संबद्धायस्य तथोकलक्षणे संवत्सरे रथे विचक्षणं विविधदर्शनकरमा-
दित्यं अर्पितमाहुः एतदुक्तं भवति—अमुमादित्यं दक्षिणोत्तररूपभिन्नगतेस्तीव्रमन्दादिभावस्यच
कालाधीनत्वात्तदधीनमाहुः अन्येतुसंवत्सराद्यात्मकस्यकालस्य सूर्यगमनागमनसाध्यत्वाच्च-
दापत्त्वमाहुरिति ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी—

पञ्चारेचक्रेपरिवर्तमानेतस्मिन्नातस्थुर्भुवनानि विश्वा ।
तस्यनाक्षंस्तप्यतेभूरिभारःसनादेवनशीर्यतेसनाभिः ॥ १३ ॥

पञ्चदशरे । चक्रे । परिद्वर्तमाने । तस्मिन् । आ । तस्थुः । भुवनानि ।
विश्वा । तस्य । न । अक्षः । तप्यते । भूरिभारः । सनात् ।
एव । न । शीर्यते । सनाभिः ॥ १३ ॥

पञ्चारेपञ्चर्तुष्वैरैः युकेचक्रे संवत्सरात्मकेपरिवर्तमाने संवत्सरपरिवत्सरादिरूपेणपुनः
पुनरावर्तमानेसति तस्मिन्कालचक्रे विश्वाभुवनानि सर्वाणिभूतजातानि आतस्थुः तिष्ठन्ति वर्त-
न्तइत्यर्थः किञ्च तस्यचक्रस्यमध्येवर्तमानः अक्षोभूरिभारः सकलभुवनवहनेन मभूतभारोऽपि

नतप्यते नपीड्यते किञ्च सनादेव सनातनएवसनाभिः समाननाभिकः सर्वदैकरूपनाभिरसौ नशीर्यते नभिद्यते यथाऽलौकिकरथाक्षः भारेणभसोभवति अक्षघातेनचनाभिर्विवृताभवति तद्व-
दत्रनास्तीत्यर्थः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

सनेमिचक्रमजरंविवांघृतउत्तानायांदर्शयुक्तावहन्ति ।

सूर्यस्यचक्षुरजंसेत्याद्यंतंस्मिन्नापिताभुवनानिविश्वां ॥ १४ ॥

सनेमि । चक्रम् । अजरम् । वि । वृते । उत्तानायाम् । दर्श ।

युक्ताः । वहन्ति । सूर्यस्य । चक्षुः । रजंसा । एति । आद्यंतम् ।

तस्मिन् । आपिता । भुवनानि । विश्वां ॥ १४ ॥

सनेमि समाननेमि एकप्रकारबहिर्वलयं अक्षीणनेमिचक्रं संवत्सराख्यंअजरं सदातनम-
पि जरारहितं विवृते पुनःपुनर्विशेषेणवर्तते उत्तानायांऊर्ध्वतनायांईपायांउपरिविरतभूम्यांवा
दशइन्द्रादयः पञ्चलोकपालाः निपादपञ्चमाश्रत्वारोब्राह्मणादधोवर्णाः मित्तिवाद्दशसंख्याकाः
युक्ताः स्वस्वव्यापारयुक्तावहन्ति निर्वहन्ति कृत्स्नं जगन्निर्वहन्तीत्यर्थः तन्निर्वाहार्थत्वात्काल-
स्य किञ्च सूर्यस्यादित्यस्यचक्षुः ख्यातस्वभावंसर्वस्यचक्षुःस्थानीयं वा मण्डलं चक्षुःख्यातेर्वा-
चष्टेर्वेतिनिरुक्तम् । रजसावृष्टयुदकेन आवृतं व्याप्तं एतिगच्छति उदैकरजउच्यतेइतियास्कः ।
तादृशे मण्डले विश्वाभुवनानि सर्वाणिभूतजातानिआर्पिता आर्पितानि तदधीनत्वात्तेषाम् ॥१४॥

अथपञ्चदशी-

साकंजानांसप्तथमाहुरेकजंपञ्चिद्यमाऋषयोदेवजाइति ।

तेषामिष्टानिविहितानिधामशःस्थात्रेरेजन्तेविहृतानिरूपशः ॥ १५ ॥ १६ ॥

साकमृजानाम् । सप्तथम् । आहु । एकजम् । पट् । इत् । यमाः ।

ऋषयः । देवजाः । इति । तेषाम् । इटानि । विहृतानि । धामशः ।

स्थात्रे । रेजन्ते । विहृतानि । रूपशः ॥ १५ ॥ १६ ॥

साकंजानां एकस्मादादित्यात्सहोत्पन्नानां सप्तानामृतूनां मध्ये सप्तमं सप्तममृतुं थट्छन्दसी-
तिथद् एकजं एकेनोत्पन्नमाहुः कालतत्त्वविदः चैत्रादीनां द्वादशानां मासानां द्वयद्वयमेलनेन वसं-
तायाः पङ्क्तयो भवन्ति अधिकमासेनैक उत्पद्यते सप्तममृतुः न च तादृशो मास एव नास्तीति मन्तव्यं अ-
स्ति त्रयोदशो मास इत्याहु रिति श्रुतेः । तदेवोच्यते पल्लिघमाः इच्छब्द एवकारार्थः पडेव ऋतवो मा-
सद्वयरूपाः ऋपयोगन्तारः ते च देवजाः देवादादित्याज्जाताः इत्येवमाहुः सप्तमाधारस्य त्रयोदश-
स्पमासस्य देवाभावः निःसूर्योधिकमासः मण्डलंतपतेररेरित्यादिसृष्टेः । तस्मात् पडेव देवजाः अदे-
वज एकः तेषामृतूनां स्वरूपाणि इष्टानि सर्वलोकाभिमतानि धामशः तत्तत्स्थानेषु विहितानि पृथ-
क्पृथक्स्थापितानि रूपशः रूपभेदेन विद्यतानि विविधाकृतियुक्तानि सचरूपभेदस्ते त्रिरीयै-
रात्रातः—सरसं महवसन्तामप्रायच्छयवंशीप्यापेत्यादि । स्थाने अधिष्ठात्रे तदर्थो यरेजन्ते चल-
न्ति जगद्भवहारामपुनः पुनरावर्तन्त इत्यर्थः ॥ १५ ॥

॥ इति द्वितीयस्पवृत्तीयेषोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

अथषोडशी—

स्त्रियः सतीस्ताँ उमे पुंस आहुः पश्यदक्षणाञ्च विचेतदन्धः ।

कविर्यः पुत्रः स ईमा चिकेत यस्ता विजानात्सपितुः पितासत् ॥ १६ ॥

स्त्रियः । सतीः । तान् । ऊम इति । मे । पुंसः । आहुः । पश्यत् ।

अक्षणाञ्चान् । न । वि । चेतत् । अन्धः । कविः । यः । पुत्रः । सः ।

ईम् । आ । चिकेत । यः । ता । विजानात् । सः । पितुः पिता ।

असत् ॥ १६ ॥

मेमदीयाः यादीधितयः स्त्रियः संस्त्यानवन्वोयोपितः सतीः सत्यः योपिद्बुद्धकरूपमर्भ-
धारणात् स्त्रीत्वं एषारश्मीनां आविष्टलिंगत्वात् स्त्रीलिङ्गता तान्त्र तान् रश्मीनेव पुंस आहुः प्रभू-
तवृष्ट्युदकसेकूपुरुषानाहुः प्रतिनिर्देशापेक्षया पुल्लिङ्गता अमुमर्थमत्यन्तनिगूढं अक्षणाञ्चान् ज्ञान-
नदृष्ट्युपेतः कश्चिन्महान् पश्यत जानाति अन्धः अतथारूपः स्थूलदृष्टिः न विचेत न विचेतमति
न जानाति किञ्च यः कविः कान्तदर्शीपुत्रः स्त्रीपुरुषरूपाणां रश्मीनां पुत्रस्थानीयः पुरुजगतां त्रा-

ता वृष्ट्युदकलक्षणोऽस्ति सईसएवपुत्रः यद्वा ईएनमर्थं स्त्रीणांसतीनांपश्चात्पुरुषभावं आचिकेत सर्वतो जानाति पित्रोःस्थितिंपुत्रएवजानातिनान्योयःकश्चिद् तातानि विजानात्स्त्रीपुरुषपुत्ररूपाणिजानोयात् सपितुः पितासत् पितावृष्ट्याजगत्पालकोरश्मिसमूहः तस्यापिपिताआदित्यः सभवति आदित्यएवभवतीत्यर्थः यद्वा लौकिकोक्तिरियं यस्तानिजानाति सएवंभवति स्वयंपितुःपुत्रःसन्नपित्वपुत्रापेक्षयापिताचभवति पुत्रपौत्रादिसहितः चिरकालंजीवीभवतिइत्यधिदैवतम् । अथाध्यात्मं याइदानीं स्त्रियःसतीः स्त्रीत्वंमाभाआहुर्लौकिकाः ताँउ तानेवमेमहंपुंसः पुरुषानाहुः प्रतिपादयन्ति तत्त्वज्ञाः कथमन्यस्यान्यभावः उच्यते एकस्यैवनिरस्तसमस्तोपाधिकस्यात्मनस्तद्देहावस्थानमात्रेणतत्तद्व्यपदेशोपपत्तेः श्रूयतेहि त्वंस्त्रीत्वंपुमानसित्वंकुमारउतवाकुमारीत्यादि स्त्रीत्वंपुंस्त्वंचोभयमपिवस्तुतोनास्तीत्युक्तंभवति स्मृतिरपितद्भावंबोधयति—नैवस्त्रीनपुमानेपनैवचार्यनंपुंसकः । यद्यच्छरीरमादत्तेतेनतेनसचोद्यतइति । द्वितीयःपादःपूर्ववद् किञ्च पुत्रःवयसा अल्पोऽपियःकविःक्रान्तप्रज्ञोज्ञानीस्यात् इमिममर्थंसविचिकेतजानाति एवमुक्तलक्षणस्य परमात्मनः ता तानिस्त्रीत्वपुंस्त्वादीनि योविजानात् औपाधिकानिजानीयात् सपितुः स्वोत्पादकस्यापिज्ञानरहितस्यपितासत् पितृवत्पुंज्योभवति उक्तमर्थमभिप्रेत्यताण्डकब्राह्मणम्—शिशुर्वीगिरसोमध्वरुतामध्वरुदासीत् सपितृपुत्रकाइत्यामध्वयतेत्युपक्रम्य तंपितरोब्रुवन्नधर्मकरोपियोनःपितृन्सतःपुत्रकाइत्यामध्वयतइति सोब्रवीदहंवावपितास्मियोमध्वरुदितिदेवानपृच्छन्त तेदेवाअब्रुवन् एषवावपितायोमध्वरुदिति तद्वैसउदजयदिति । मध्वरुद्वरेवकिलपितृत्वं तत्त्ववित् पितुःपितासदितिकिमाश्चर्यमित्यभिप्रायः ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी—

अवःपरेणपरएनावरेणपदावत्संबिभ्रतीगौरुदंस्थात् ।

साकद्रीचीकंस्विदधंपरांगात्कंस्वित्सूतेनहियुथेअन्तः ॥ १७ ॥

अवः । परेण । परः । एना । अवरेण । पदा । वत्सम् । विभ्रती ।

गौः । उत् । अस्थात् । सा । कद्रीची । कम् । स्वित् । अधम् ।

परां । अगात् । कं । स्वित् । सूते । न्हि । युथे । अन्तरिति ॥ १७ ॥

अत्रामोहूयमानाहुतिर्गौरूपेणस्तूयते गौःगौरूपामनशीलेपाआहुतिःआहुतिसंधेनपोष्यं वत्सं वत्सस्थानीयमग्निं अवःअवस्तात् अधोदेशेपरेणपदापादद्वयेनस्वावयवेनारुप्यविभ्रतीधा-

रयन्ती तथा परः परस्तावउपरिदेशे एना अनेनावरेणचपदापादद्वयेनाकृष्य तमेववसंविभ्रती उदस्थात्सूर्यप्रत्युत्तिष्ठति अग्नौपास्ताहुतिःसम्यगादित्यमुपतिष्ठतइतिस्मृतेः । अथैवंकृतवतीसा-
आहुतिः कद्नीचोकगतैत्यनिश्चयगमना आदित्यंप्राप्तवतीत्यर्थः कंस्विककंफलभाजंपुरुषंप्रति
अर्धमर्धमार्गमामत्य यद्वा अर्धंऋद्धंपरागात् परागच्छतिआगत्यचक्रस्वित्स्ते कुत्रप्रदेशेफल-
मुत्पादयति नहीतरगोवदियं यूथेअन्तः सजातीयगोमध्ये सूतेसाधारण्येन यत्रक्रस्विन्नस्ते
अपितुर्कर्मिश्चिदनुष्ठातरि अतःसमहान्कोनुस्त्विति यद्वा आदित्यरश्मिसमूहएवगोरूपेण
स्तूयते गौः उक्लक्षणारश्मिरूपागौर्वत्संवत्सवद्रक्षणीयंयजमानंउक्कमेणविभ्रतीउदस्थात्
अथतथाकृत्वा साकद्नीचो अदृश्यगमनासती कंस्विकर्धंऋद्धं अर्धस्थानभाजंवा कंस्विष्णु-
रुषमादित्यंपरागात् अप्रतिनिवृत्तागती तन्नयन्त्येताःसूर्यस्वरश्मयोयत्रदेवानांपतिरेकोधिवा-
सइतिश्रुतेः । तथाकृत्वाच कस्वित्स्ते कस्मिन्निन्द्रादिलोकेजनयति नसर्वत्र शिष्टंसमानम् ॥१७॥

अथाष्टादशी-

अवःपरेणपितरंयोअस्यानुवेदंपरएनावरेण ।

कवीयमानःकइहप्रवोचद्देवमनःकुतोअधिप्रजातम् ॥ १८ ॥

अवः । परेण । पितरंम् । यः । अस्य । अनुवेदं । परः । एन ।

अवरेण । कविद्यमानः । कः । इह । प्र । वोचत् । देवम् । मनः ।

कुतः । अधि । प्रजातम् ॥ १८ ॥

अवः अवस्तात्स्थितं अस्पपितरंपेतलोकपालकमग्निपरेणादित्येनसहयोनुवेदं अनुक-
मेणजानाति तथापरः परस्तात्स्थितमादित्यमस्पपितरंपालकंसोपीममेवलोके वृष्ट्यादिनापा-
लयति तादृशमादित्यं एनाअनेनावरेणाग्निनासहयोनुवेदं अग्न्यादित्यौव्यतिहारेणोपास्ते य-
द्वा अभिभूतरजस्तमस्कौ उद्बुद्धसत्वौ अतएवस्वाधीनमापावतौएकत्वेनयोऽधिगच्छति सतादृ-
शःपुरुषः कवीयमानः कविवदाचरन्क्रान्तदर्शित्वमात्मनःख्यापयन् कइहास्मिंल्लोकैमवोचत्
प्रब्रवीति किंच देवंद्योतमानंदेवविषयमलौकिकंवामनः कुतः कस्माददृष्टविशेषादधि आधिक्ये-
नप्रजातंउत्पन्नं उभयमपिदुर्लभमित्यर्थः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

ये अर्वाश्च स्तोत्रं पराच आहुर्भे पराश्च स्तोत्रं अर्वाच आहुः ।

इन्द्रश्च याच क्रथुः सोमं तानि धुरान युक्ता रजसो वहन्ति ॥ १९ ॥

ये । अर्वाश्चः । तान् । ऊम् इति । पराचः । आहुः । ये । पराश्चः ।

तान् । ऊम् इति । अर्वाचः । आहुः । इन्द्रः । च । या । चक्रथुः ।

सोमं । तानि । धुरा । न । युक्ताः । रजसः । वहन्ति ॥ १९ ॥

येसूर्यसोमयोश्चक्रे वर्तमानारश्मयोऽग्रहादयश्च तत्परिभ्रमणवशेन अर्वाश्चः अर्वागंचनाः अधोमुखाः सन्ति ताँ उ तानेव पराच आहुः पुराङ्गुखांचनानूर्ध्वानाहुः कालविदः तथा प्रथमं ये पराश्चः परागश्चनाः ताँ उ तानेव अर्वाच आहुः हे सोम त्वं इन्द्रः परमेश्वरः इरां भूमिं वृष्ट्या धारक आदित्यः यद्वा द्वादशादित्यानां मध्ये इन्द्रोऽप्येकः विवस्वदिन्द्रयुता इत्युक्तत्वादयमपीन्द्रः सच युवां या यानिमण्डलपरिभ्रमणानि चक्रथुः कृतवन्तौ तानिरजसोरंजनात्मकस्य लोकस्य कर्मणि पृथी लोकं वहन्ति निर्वहन्ति तत्र दृष्टान्तः—धुरान शकटादौ धुरियुक्ताः संबद्धा अश्वाद्यो यथा धुरं वहन्ति तद्वद् यद्वा एतत्पूर्वाधिदृष्टान्तितं धुरायुक्ताः धुरिस्थितं चक्रमपि धुरशब्देनोच्यते तत्र युक्ताः समर्पिताः पुरुषाः तत्परिभ्रमणवशेन अर्वाश्चः पराश्चो भवन्ति पराश्चोऽप्यर्वाश्चो भवन्ति तद्वद् ॥ १९ ॥

अथविंशी-

द्वामुपर्णास्युजासखायासमानं वृक्षं परिपस्वजाते ।

तयोर्अन्यः पिप्पलं स्वाद्वन्यं नश्च अन्यो अभिचां कशीति ॥ २० ॥ १७ ॥

द्वा । सुपर्णा । स्युजा । सखाया । समानम् । वृक्षम् । परि ।

सस्वजाते इति । तयोः । अन्यः । पिप्पलम् । स्वादु । अत्ति ।

अनंश्चन् । अन्यः । अत्ति । चां कशीति ॥ २० ॥ १७ ॥

अत्रलौकिकपक्षद्वयदृष्टान्तेन जीवपरमात्मानौ स्तुयेते यथालोके द्वौ सुपर्णा सुपवनौ शोभनमनौ स्युजासमानयोगौ सखायौ समानख्यानौ समानं वृक्षं परिपस्वजाते एकमेव वृक्षं परि-

रयन्ती तथा परः परस्तावउपरिदेशे एना अनेनावरेणचपदापादद्वयेनालुप्य तमेववत्संविभ्रती उदस्थात्सूर्यप्रत्युत्तिष्ठति अग्नौपास्ताहुतिःसम्यगादित्यमुपतिष्ठतइतिस्मृतेः । अथैवंरुतववीसा-
आहुतिः कद्रीचोक्तगतेऽयनिश्रयगमना आदित्यंपातवतीत्यर्थः कंस्वित्कंफलभाजंपुरुषंप्रति
अर्धमर्धमार्गमागत्य यद्वा अर्धंऋद्धंपरागात् परागच्छतिआगत्यचकस्वित्स्ते कुत्रप्रदेशेफल-
मुत्पादयति नहीतरगोवदियं यूथेअन्तः सजातीयगोमध्ये स्तेसाधारण्येन यत्रकस्विन्नस्ते
अपितुकर्मिभ्रिदनुष्ठातरि अतःसमहान्कोनुत्स्वित्विति यद्वा आदित्यरश्मिसमूहएवगोरूपेण
स्तूयते गौः उक्तलक्षणारम्भिरूपागौर्वत्संवत्सवद्रक्षणीयंयजमानंउक्तक्रमेणविभ्रतीउदस्थात्
अथतथाकृत्वा साकद्रीची अदृश्यगमनासती कंस्विदर्धंऋद्धं अर्धंस्थानभाजंवा कंस्वितु-
रुचमादित्यंपरागात् अप्रतिनिवृत्तागती तन्नयन्त्येताःसूर्यस्यरश्मयोयत्रदेवानांपतिरेकोधिवा-
सइतिश्रुतेः । तथाकृत्वाच कस्वित्स्ते कस्मिन्निन्द्रादिलोकेजनयति नत्तर्वत्र शिष्टंसमानम् ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

अवःपरेणपितरंधोअस्यानुवेदंपरएनावरेण ।

कवीयमानःकइहप्रवोचद्देवमनःकुतोअधिप्रजातम् ॥ १८ ॥

अवः । परेण । पितरंम् । यः । अस्थ । अनुऽवेदं । परः । एन ।

अवरेण । कविऽयमानः । कः । इह । प्र । वोचत् । देवम् । मनः ।

कुतः । अधि । प्रऽजातम् ॥ १८ ॥

अवः अवस्तात्स्थितं अस्यपितरंएतल्लोकपालकमग्निपरेणादित्येनसहयोनुवेद अनुक्र-
मेणजानाति तथापरः परस्तात्स्थितमादित्यमस्यपितरंपालकंसोपीममेवलोकं वृष्ट्यादिनापा-
त्यति तादृशमादित्यं एनाअनेनावरेणाग्निनासहयोनुवेद अग्न्यादित्यौव्यतिहारेणोपास्ते य-
द्वा अभिभूतरजस्तमस्कौ उद्बुद्धसात्वौ अतएवस्वाधीनमायावेतौएकत्वेनयोऽधिगच्छति सतादृ-
शःपुरुषः कवीयमानः कविवदाचरन्क्रान्तदर्शित्वमात्मनःख्यापयन् कइहास्मिँल्लोकेप्रवोचत्
प्रब्रवीति किंच देवंद्योतमानंदेवविषयमलौकिकंवा मनः कुतः कस्माददृष्टविशेषादधि आधिक्ये-
नप्रजातंउत्पन्नं उभयमपिटुल्लभमित्यर्थः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

ये अर्वाञ्चस्तौ उपराच आहुर्धै पराञ्चस्तौ उ अर्वाच आहुः ।

इन्द्रश्च याचक्रथुः सोम तानि धुरान युक्ता रजसो वहन्ति ॥ १९ ॥

ये । अर्वाञ्चः । तान् । ऊम् इति । पराचः । आहुः । ये । पराञ्चः ।

तान् । ऊम् इति । अर्वाचः । आहुः । इन्द्रः । च । या । चक्रथुः ।

सोम । तानि । धुरा । न । युक्ताः । रजसः । वहन्ति ॥ १९ ॥

येसूर्यसोमयोश्चक्रे वर्तमानारश्मयोग्रहादयश्च तत्परिभ्रमणवशेन अर्वाञ्चः अर्वागंचनाः अधोमुखाः सन्ति ताँ उ तानेव पराच आहुः पुराङ्गुखांचनानूर्ध्वानाहुः कालविदः तथा प्रथमं ये पराञ्चः परागञ्चनाः ताँ उ तानेव अर्वाच आहुः हे सोम त्वं इन्द्रः परमेश्वरः इरां भूमिं वृष्ट्या धारक आदित्यः यद्वा द्वादशादित्यानां मध्ये इन्द्रोऽप्येकः विवस्वदिन्द्रयुता इत्युक्तत्वादयमपीन्द्रः सच युवां या यानिमण्डलपरिभ्रमणानि चक्रथुः कृतवन्तौ तानिरजसोरंजनात्मकस्य लोकस्य कर्मणि पृथी लोकं वहन्ति निर्वहन्ति तत्र दृष्टान्तः—धुरान शकटादौ धुरियुक्ताः संबन्धा अश्वादयो मथाधुरं वहन्ति तद्वत् यद्वा एतत्पूर्वार्धे दृष्टान्तितं धुरायुक्ताः धुरिस्थितं चक्रमपि धुरशब्देनोच्यते तत्र युक्ताः समर्पिताः पुरुषाः तत्परिभ्रमणवशेन अर्वाञ्चः पराञ्चो भवन्ति पराञ्चोऽप्यर्वाञ्चो भवन्ति तद्वत् ॥ १९ ॥

अथविंशी-

ह्यसुपुर्णास्युजासखायासमानवृक्षं परिपस्वजाते ।

तयोर्अन्यः पिप्पलं स्वाद्वच्यनंश्च अन्यो अभिचाकशीति ॥ २० ॥ १७ ॥

द्वा । सुपुर्णा । स्युजा । सखाया । समानम् । वृक्षम् । परि ।

सस्वजाते इति । तयोः । अन्यः । पिप्पलम् । स्वादु । अत्ति ।

अनंश्च । अन्यः । अत्ति । चाकशीति ॥ २० ॥ १७ ॥

अत्रलौकिकपक्षद्वयदृष्टान्तेन जीवपरमात्मानौ स्तूयन्ते यथालोके द्वौ सुपुर्णा सुपसुनौ शोभनमनौ स्युजासमानयोगौ सखायौ समानख्यानौ समानं वृक्षं परिपस्वजाते एकमेव वृक्षं परि-

पस्वजाते आश्रयतः तयोरन्यः एकः पिप्पलंपंकफलं स्वाद्वृत्ति स्वादुतरमति अपरःअनश्रन्अ-
भिचाकशीतिअभिपश्यति तद्वत् द्वौष्टुपर्णस्थानीयौ क्षेत्रज्ञपरमात्मानौ सयुजासमानयोगौ यो-
गोनामसंबन्धः सचतादात्म्यलक्षणः सएवात्मा परमात्मनःस्वरूपंयस्यजीवात्मनः एवमेकस्वरू-
पावित्यर्थः अनेनभास्करमतानुसारिणोऽतिरेकनाम्नोजीवात्मा परमात्मनोनान्यः सचपरमात्मा
जीवादन्योजीवाश्रयणादितिमत्तंनिरस्तंभवति । ननु संबन्धोद्विष्टः सचपक्षिणोरेवभेदमपेक्षते
अतः कथमैकात्म्यमिति न औपाधिकभेदंवास्तवाभेदंचापेक्ष्यप्रवृत्तः अतएव सत्त्वायौ समान-
ख्यानौ नान्यख्यानौ नन्वेकस्य यादृशंख्यानं तादृशमेवान्यस्येतिव्युत्पत्त्याभेदःस्फुटंमति-
भाति कथंतादात्म्यमुच्यतइतिनवकव्यं नात्रपरस्परंदृष्टान्तदार्ष्टान्तिकभावः अपितुपस्ययादृ-
शंख्यानं स्फुरणं परमात्मनः तदेवख्यानमितरस्यापि जीवात्मनइतिसत्त्वायावित्युच्यते एक-
रूपप्रकाशावित्यर्थः अतउपपन्नैकात्म्यं अनेनवास्तवभेदोपिनिरस्तः समानंवृक्षंपरिपस्वजा-
तेइत्यत्र यथाश्रयान्तराभावादुभयोरेकाश्रयत्वमभ्युपगन्तव्यम् तद्वत्सयुजासत्त्वायावित्युभयत्रा-
प्येकयोगख्याने आश्रमणीये वृक्ष्यतइतिवृक्षोदेहः सचोभयोःसमानएकएव जीवस्यभोगार्थ-
त्वात् परमात्मनासृष्टैर्महाभूतैरारब्धत्वात्तस्योपलब्धिस्थानत्वाच्चोभयोरपिसमानः तादृशं समानं
वृक्षंपरिपस्वजाते परिष्वजतः आश्रयतः नचजीवस्यवस्तुतईश्वरत्वेकथंजीवबुद्ध्यासंसारशो-
कावितिवाच्यं तयोर्मांहेकतत्वात् तथाचाथर्वणिकाअनुमन्त्रमान्नाय अस्यसंदेहनिवर्तकमुत्त-
रंमन्त्रमेवमामनन्ति—समानेवृक्षेपुरुषोनिमग्नोअनीशयाशोचतिमुह्यमानः । जुष्टंयदापश्यत्यन्य-
मीशमस्यमहिमानमितिवीतशोकइति । अस्यायमर्थः—एकएवशरीरेपूर्णःपुरुषः परमात्मा निम-
ग्नोनिगूढःसन् स्वयमपीश्वरोप्यनीशत्वबुद्ध्यामुह्यमानोमूढःसन्शोचति संसारेअहंकर्तां गुरवीदुः
स्वीतिजननमरणेनुभवति यदातुजुष्टं नित्यवृत्तं अन्यं संसारशोकातीवईशंपरमेश्वरंपश्यति
स्वानन्यतयासाक्षात्करोति तदावीतशोकः देहाद्भ्रतिरिक्तःस्वस्वरूपसाक्षात्कारेण गतताप-
त्रयःसन् अस्यमहिमानमिति निरस्तसमतौपाधिकस्य परमेश्वरस्यमहिमानं सार्वात्म्यसर्वज्ञ-
त्वादिमहिमानमिति एति प्रामोति नचतद्भावान्यत्रतन्महिमाप्राप्यते अतस्तद्रूपोभवतीत्यर्थः त-
स्माद्वस्तुतएकएव भेदस्तुमोहकृतइतिप्रसिद्धम् । अनुभवदशायां लौकिकबुद्ध्याभेदमभ्युपे-
त्योच्यते तयोरन्योजीवात्मापिप्पलंकर्मफलंस्वादुस्वादुभूतमत्तिभुंके यस्य यदुपार्जितं तत्तस्य
स्वादुभवति अन्यः परमात्माअनश्रन् आप्तकामन्वेनाभुंजानः स्पृहायाअभावात् आप्तकाम-
स्यकास्पृहेतिस्थितेः । तस्मादवास्तवभेदमुपजीव्यतयोरन्यइत्युक्तम् वस्तुतस्त्वनीशयाशोचति-
मुह्यमानइत्युक्त्वाद्भेदएव तादृशःपरमात्मा अभिचाकशीति स्वात्मन्यध्यस्तंजगत्साक्षित्वेनेक्षते

अत्रद्वौद्वौपतिष्ठितौ सुकृतौ धर्मकर्तारवित्यादिनिर्लेकगतं अस्यमन्त्रस्यव्याख्यानमनुसंधे-
यम् ॥ २० ॥

• ॥ इतिद्वितीयस्यतृतीयसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथैकविंशी-

यत्रासुपर्णाअमृतस्यभागमनिमेपंविदथाभिस्वरन्ति ।

इनोविश्वस्यभुवनस्यगोपाःसमाधीरःपाकमत्राविवेश ॥ २१ ॥

यत्र । सु॒ष्टर्णाः । अ॒मृत॑स्य । भ॒गम् । अ॒नि॑मे॒पम् । वि॒दथा॑ ।

अ॒भि॒स्वर॑न्ति । इ॒नः । वि॒श्व॑स्य । भु॒वन॑स्य । गो॒पाः । सः ।

मा । धी॒रः । पा॒कम् । अ॒त्र । आ । वि॒वेश॑ ॥ २१ ॥^१

यत्रादित्यमण्डलेसुपर्णाः सुपतनाः शोभनगमनारश्मयः अमृतस्योदकस्यभागंभजनीय-
मंशंआदाय अनिमेपंअनवरतं विदथावेदनेनज्ञानेनअस्माभिरेवंकर्तव्यमितिबुद्ध्याअभिस्वरन्ति
अभिप्रापयन्ति यश्चविश्वस्यभुवनस्यभूतजातस्यइनः स्वामी तथातस्यैवगोपाः गोपायिता र-
क्षितायमादित्यः सः परमेश्वरः धीरोधीमान् प्राण्यनुग्रहबुद्धियुक्तःसन् मामांपाकंपक्कव्यं अप-
कमत्रं अत्रास्मिन्स्वकीयमण्डले आविवेश प्रवेशयति अत्रास्मदीयेदेहेवानियामकतयाप्रविष्ट-
इत्यधिदैवतपक्षे । अथाध्यात्मपक्षे यत्रयस्मिन्नात्मनिसुपर्णाः शोभनपतनानि स्वस्वविषयग्रह-
णापगमनकुशलानीन्द्रियाणि चक्षुरादीनि अमृतस्यभागं अत्रविषयावच्छिन्नचैतन्यममृतमि-
त्युच्यते तस्यभागंभजनीयंस्वस्वांशं अनिमेपं निमेपरहितं अनारतं विदथा वेदनेनबृत्त्यवच्छि-
न्नचैतन्येनावरुद्धानिअभिस्वरन्ति अभिप्रयन्ति आवरणापगमनेन स्फोरयन्ति किञ्च यस्त्वि-
नः स्वाम्यस्यदेहस्य विश्वस्यभुवनस्यगोपाः गोपायिता रक्षिता यद्वा विश्वस्यभुवनस्य भूतजा-
तस्यस्वामी अस्यदेहस्यगोपाः अनेन तत्त्वंपदार्थयोरेकत्वंप्रतिपादितंभवति सपरमेश्वरोधीरः
समाधिनिष्ठः सर्वदाअविक्रियः मामांपाकं परिपक्कमनस्कं यागदानादिना अपगतरजस्तमस्क-
त्वेनदर्पणवदतिनिर्मलसत्त्वौद्रिकमनस्कंमां आविवेश उक्तरूपेचित्ते तादृशंवस्तुस्फुरतीत्यर्थः

पस्वजाते आश्रयतः तयोरन्यः एकः विष्णुलंपकंफलं स्वाद्वृत्ति स्वादुतरमत्ति अपरःअनश्नन्अ-
भिचाकशीतिअभिपश्यति तद्वद् द्वौसुपर्णस्थानीयौ क्षेत्रज्ञपरमात्मानौ सयुजासमानयोगौ यो-
गोनामसंबन्धः सचतादात्म्यलक्षणः सएवात्मा परमात्मनःस्वरूपंस्यस्यजीवात्मनः एवमेकस्वरू-
पावित्यर्थः अनेनभास्करमतानुसारिणोऽतिरेकनाम्नोजीवात्मा परमात्मनोनाम्यः सचपरमात्मा
जीवादन्योजीवाश्रयणादितिमत्तिरस्तंभवति । ननु संबन्धोद्धिष्ठः सचपक्षिणोरेवभेदमपेक्षते
अतः कथमैकात्म्यमिति न औपाधिकभेदंवास्तवाभेदंचापेक्ष्यमवृत्तः अतएव सत्वायौ समान-
त्वानौ नान्यत्वानौ नन्वेकस्य यादृशंशब्दानं तादृशमेवान्यस्यंतिव्युत्पत्त्याभेदःस्फुटंप्रति-
भाति कथंतादात्म्यमुच्यतइतिनवकथ्यं नात्रपरस्परंरदृष्टान्तदार्ष्टान्तिकभावः अपितुयस्ययादृ-
शंशब्दानं स्फुरणं परमात्मनः तदेवशब्दानमितरस्यापि जीवात्मनइतिसत्त्वायावित्युच्यते एक-
रूपपकाशावित्यर्थः अतउपपन्नमैकात्म्यं अनेनवास्तवभेदोपिनिरस्तः समानंवृक्षंपरिपस्वजा-
तेइत्यत्र यथाश्रयान्तराभावादुभयोरेकाश्रयत्वमभ्युपगन्तव्यम् तद्वत्सयुजासत्त्वायावित्युभयत्रा-
प्येकयोगख्याने आश्रयणीये वृश्यतइतिवृक्षोदेहेः सचोभयोःसमानएकएव जीवस्यभोगार्थ-
त्वाद् परमात्मनासृष्टैर्महाभूतैरारब्धत्वात्तस्योपलब्धिस्थानत्वाच्चोभयोरपिसमानः तादृशं समानं
वृक्षंपरिपस्वजाते परिप्वजतः आश्रयतः नचजीवस्यवस्तुतईश्वरत्वेकथंजीवबुद्ध्यासंसारशो-
कावितिवाच्यं तयोर्मोहकृतत्वाद् तथाचाथर्वणिकाअनुमद्यमानाय अस्यसंदेहनिवर्तकमुत्त-
रंमन्त्रमेवमामनन्ति—समानेवृक्षेपुरुषोनिमग्नोअनीशयाशोचतिमुखमानः । जुष्टंयदापश्यत्यन्य-
मीशानस्यमहिमानमितिवीतशोकइति । अस्यायमर्थः—एकएवशरीरेपूर्णःपुरुषः परमात्मा निम-
ग्नोनिगूढःसन् स्वयमपीश्वरोप्यनीशत्वबुद्ध्यामुखमानोमूढःसन्शोचति संसारेअहंकर्ता सुखीदुः-
खीतिजननमरणेनुभवति यदातुजुष्टं नित्यत्वं अन्यं संसारशोकातीर्तंईशंपरमेश्वरंपश्यति
स्वानन्यतयासाक्षात्करोति तदावीतशोकः देहाद्भक्तिरिक्तःस्वरूपसाक्षात्कारेण गतवाप-
त्रयःसन् अस्यमहिमानमिति निरस्तसमस्तौपाधिकस्य परमेश्वरस्यमहिमानं सार्वान्यसर्वज्ञ-
त्वादिमहिमानमिति एति मामोति नचतन्नावान्यत्रतन्महिमामाप्यते अतस्त्वद्रूपेभवतीत्यर्थः त-
स्माद्वस्तुतएकएव भेदस्तुमोहकृतइतिपसिद्धम् । अनुभवदशायां लौकिकबुद्ध्याभेदमभ्युपे-
त्योच्यते तयोरन्योजीवात्मापिष्णुलंकर्मफलंस्वादुस्वादुभूतमत्तिभुंकेभ्यस्य यदुपार्जितं तत्तस्य
स्वादुभवति अन्यः परमात्मानश्नन् आत्मकामत्वेनाभुंजानः स्पृहायाअभावाद् आत्मकाम-
स्यकास्पृहेतिसृष्टेः । तस्माद्वास्तवभेदमुपजीव्यतयोरन्यइत्युक्तम् वस्तुतस्त्वनीशयाशोचति-
मुखमानइत्युक्त्वाद्भेदएव तादृशःपरमात्मा अभिचाकशीति स्वात्मन्यप्यस्तंजगत्साक्षित्वेनेक्षते

स्वाद्नेपुनः क्षुत्पृष्णाशोकमोहज्वरमरणादयोनभवन्ति तद्विस्वाद्दुतमं इतरस्वर्गादिफलानिपुन-
 र्जननाद्यापादकत्वादापातस्वाद्नि तत्फलं अग्नेस्वस्तपज्ञानोत्तरकालमाहुः यःपुमान् पितरंपाल-
 कंज्ञानफलं तत्फलाधारमात्मानंवानवेद नजानाति गुरुशास्त्राव सतत्फलंनोन्नशत् नमामो-
 ति अतआत्मानंयोवेदसएवतन्मोक्षफलंमामोतीत्यर्थः यद्वा चर्मवदाकाशमित्यादिश्रुतेर्ज्ञाना-
 व अन्वयोपायस्याष्टवत्वमार्तिनिवारयति ब्रह्मवेदमसैवधवतीत्यादिकानुज्ञामातिमाह तस्मादी-
 दशंपरमेश्वरंविदित्वा मुक्तो भूयात्तमित्यर्थः ॥ २२ ॥

अथत्रयोविंशी-

यद्वायत्रे अधिगायत्रमाहितं त्रैष्टुभाद्वा त्रैष्टुभं निरतक्षत ।

यद्वा जगज्जागत्याहितं पदं य इत्तद्विदुस्ते अमृतत्वमानशुः ॥ २३ ॥

यत् । गा॒य॒त्रे । अधि॑ । गा॒य॒त्रम् । आ॑र्हि॒तम् । त्रै॒स्तु॒भात् ।

वा । त्रै॒स्तु॒भम् । निः॑र्त॒क्षत॑ । यत् । वा । जर्ग॑त् । जर्गति॑ ।

आ॑र्हि॒तम् । प॒दम् । ये । इत् । तत् । वि॒दुः । ते । अ॒मृ॒त॒त्वम् ।

आ॒न॒शुः ॥ २३ ॥

गायत्रे अधिगायत्रमाहितं पाथम्यात्सर्वैःस्तुत्यात्वाच्च गायत्रीभूः तदीयंस्थानं गायत्रं अधि
 उपरि तत्र गायत्रमात्रेयं पदं आहितं प्रथमसृष्टत्वात् गायत्रिवापते चेति न्युत्पत्त्या च मजापतेर्मुखा-
 द्वायन्यासहोतृत्वत्वाद्भक्त्याग्निरपि गायत्रः गायत्रीप्रितिश्रुतेः । भूम्यामग्निःस्थापित इति यदस्ति
 तथा त्रैष्टुभा द्वितीयत्वात् वृष्टिपर्जन्यविद्युद्गुपविस्तोभयुक्तादन्तरिक्षा त्रैष्टुभं विस्तोभयुक्तं ऊर्ध्वाधि-
 स्तिर्यग्लक्षणस्तोत्रमत्रयोपेतं वायुं निरतक्षत साधुसंपादितवन्नोदेवा इति यदस्ति वा अथवा जगति
 सर्वैर्भन्तव्ये उद्धतमेवावृत्तीयभूते शुलोके च जगत् गमनशीलं आदित्याख्यं पदमाहितमिति यदस्ति
 तदिदं त्रिपुरस्थाने पुत्रयाणामभ्यादीनां पदाधानं यद्वा येष्वनरा विदुर्जानन्ति तदस्याष्टवत्वमानशुः अ-
 मरणरूपं पदमाप्नुवन्ति इत्यधिलोकम् । अथाधिपज्ञं गायत्रेमातःसवने अधिउपरिगायत्रं छन्दः प-
 दमाहितमित्ययं तथा त्रैष्टुभाव माप्यंदिनात्सवनात् त्रैष्टुभं छन्दो निरतक्षत वन्न आहितमिति यत्
 वा किंचेत्यर्थः जगति तृतीयसवने जगत् जगत्तं पदमाहितमित्ययं तत्तादृशं सवने त्रयेषु छन्दस्य-
 संस्थापनं येन राविदुः यजमाना विदुर्जानन्ति ते अष्टवत्वज्ञानानुष्ठानद्वारेण मोक्षमानशुः आमुवन्ति
 अथवा गायत्रेमातःसवने त्रिपुरसवनेषु छन्दस्यपरिमाणात् सवनान्यपितत्तच्छन्दः शब्देनोप्यने

गायत्रं प्रातःसवनं त्रैष्टुभं माध्यंदिनसवनं जागतं तृतीयसवनमिति श्रुतेः । तादृशे प्रातःसवने अपि उप-
रि गायत्रं अष्टाक्षरत्वं कं आहावप्रतिगरूपं गायत्रं पदमाहितं तद्यथा होताशोसावोमिति त्र्यक्षरेण
आह्वयते तथा शोसावोमिदोमिति पञ्चाक्षरेणाध्वर्युः प्रतिगृणाति तन्मिलित्वा षड्दशक्षरं संपद्यते तच्चा-
ष्टाक्षरं गायत्रीसदृशं तस्या अपि पादस्याष्टाक्षरत्वात् इदमेकं प्रातःसवनरूपेण गायत्रेण गायत्रपदप्रतिष्ठा-
पनं तथा सवनान्ते ऽपि शंसनानन्तरं मुक्थं वाचीति चतुरक्षरमाह होता ओमुक्थशा इति चतुरक्षरमध्व-
र्युः तदष्टाक्षरं संपद्यते एतदपरं गायत्रेण गायत्रस्थापनं । तथा त्रैष्टुभं माध्यंदिनसवनान्ते त्रैष्टुभं आहाव-
प्रतिगरूपं पदं निरतक्षतऋविजः तद्यथा—माध्यंदिनसवने होताध्वर्योशोसावोमित्याह्वयते षडक्षरे-
ण अध्वर्युश्च शंसामोदोमिति पञ्चाक्षरेण प्रतिगृणाति तन्मिलित्वैकादशक्षरं संपद्यते इदमेकं माध्यं-
दिनसवनान्ते त्रैष्टुभे त्रैष्टुभाधानं । तथा सवनान्तेपि शंसनानन्तरं उक्थं वाचिन्द्रायेति सप्ताक्षरमाह
होता अध्वर्युश्चोमुक्थशा इति चतुरक्षरेण प्रतिगृणाति तन्मिलित्वैकादशक्षरं संपद्यते इदमपरं त्रैष्टुभे
त्रैष्टुभस्थापनं । तथा तृतीयसवने होताध्वर्योशोशोसावोमिति सप्ताक्षरेणाह्वयते शंसामोदोमिति-
पञ्चाक्षरेणाध्वर्युः प्रतिगृणाति तव द्वादशक्षरं भवति तदिदं प्रथमं जागते जागतोत्पादनं तथा पश्चाद्-
पि शंसनानन्तरमाह—उक्थं वाचीन्द्राय देवे गय इति एतदेकादशक्षरं भवति तमिदं द्रंसन्तमिन्द्र-
त्या च क्षत इति श्रुतेः संख्यापूर्तिः ओमित्यध्वर्युरेकाक्षरेण प्रतिगृणाति तन्मिलित्वा द्वादशक्षरं
संपद्यते तदिदमपरं जागते जागतपदस्थापनं । एवं त्रिपुच्छन्दस्तु त्रिपुगायत्र्यादिसवनेषु गायत्रादि-
च्छन्दस्त्रयः पदप्रतिष्ठापनं एतत्सर्वमेतरेयब्राह्मणे—देवविंशः कल्पयितव्या इति खण्डे विस्पष्टमाह्नात-
म् । तच्चादृशं छन्दसि छन्दःस्थापनं यद्विदुः येष्वजानन्ति तेष्वामृतत्वमानशुः प्राप्नुवन्त्यनु-
ष्ठानद्वारा एवमजानन्तोऽनुष्ठानेनापि न फलं प्राप्नुवन्तीत्यर्थः तस्य साकल्याभावादिति भावः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी—

गायत्रेण प्रतिमिमते अर्कमर्केण साम त्रैष्टुभेन वाकम् ।

वाकेन वाकं द्विपदा चतुष्पदाक्षरेण मिमते सप्तवर्णाः ॥ २४ ॥

गायत्रेण । प्रति । मिमते । अर्कम् । अर्केण । साम । त्रैष्टुभेन ।

वाकम् । वाकेन । वाकम् । द्विपदा । चतुष्पदा । अक्षरेण ।

मिमते । सप्त । वर्णाः ॥ २४ ॥

गायत्रेण गायत्रच्छन्दसा अर्कं अचनसा धनं मद्यं प्रतिमिमीति प्रत्येकं परिच्छिनत्ति अर्को मद्यो-
 भवति यद्नेनाचंतीति निरुक्तं । प्रतिमद्यं गायत्रेण च्छन्दसोपनिबद्धं करोति उपलक्षणमेतदन्येषां
 छन्दसां यद्देवतं पांछन्दसामस्यैव चतुश्चतुरक्षराधिक्येन तत्तच्छन्दो निष्पत्तेरस्य प्रकृतित्वात् प्रा-
 धान्येनेदमुक्तम् अर्कं शब्दो जात्यभिप्रायः सर्वान्मन्त्रान्शायय्यादिभिश्छन्दोभिः प्रतिमिमीत-
 इत्यर्थः यद्वा प्रतिशब्दः समित्यन्तस्मिन्नर्थे छन्दोभिर्भ्रान्तं संमितं करोतीत्यर्थः अर्केण साम उक्त-
 लक्षणेन मद्येण साम गायत्ररथंतरसंज्ञकं साम प्रतिमिमीति नन्वेकं साम वृत्ते क्रियत इति विसृज्येकं सा-
 मविहितं अतोर्कैः सामैति वक्तव्यम् कथमुच्यते अर्केणेति न वस्तुत एकं सामैकस्यामृच्यारुदं
 पश्चादन्योन्यां तदुत्तरयोगां यतीत्यतिदेशतः प्राप्तं विसृष्टुगानं अतएकवचनमविरुद्धम् त्रैष्टुभेन वा-
 कं अत्र त्रिष्टुभुपादानमितरच्छन्दः पदशान्तरार्थं अथवा अनादेशे सर्वत्रिष्टुभो ग्रहणात् पाचुर्वाभि-
 प्रापेणेदमुक्तं त्रैष्टुभेन द्विवारत्रिवारामृत्तेन ह्यृचत् चरुपं वाकं वक्तव्यं एकैकं छन्दः प्रतिमिमीति अथ-
 वा वाकं सूक्तं एतावद्भिस्त्रिष्टुभिर्भरुपनिबद्धमिदं सूक्तमिति तादृशेन वाकेन वाकं वाकवर्गं अनुवाकं वा
 मिमीति कीदृशेन वाकेनेति सविशेष्यते द्विपदा चतुष्पदा पादद्वयबद्धविराडादिच्छन्दोनिबद्धमद्यत्वेण
 चतुष्पदा वादचतुष्टयोपेतेन अनुष्टुपादिमद्यत्वेणेति इयतीभिर्द्विपदाभिर्वर्गैः इयतीभिश्चतुष्पदाभि-
 र्गुपेतेवर्गैः इयद्विपदात्पूर्वैर्वाकैः इयच्चतुष्पदात्पूर्वैर्वाकैश्च परिमितोनुवाक इति । सूक्तपक्षे एतावद्भिः
 सूक्तैरयमनुवाक इति किञ्चाक्षरेण अक्षरेणैव सप्तवाणीः वामधिष्ठितानि सप्तच्छन्दांसि मिमीते नि-
 मांणं कुर्वन्ति अष्टाक्षरा गायत्री एकादशाक्षरा त्रिष्टुप् द्वादशाक्षरा जगतीति अक्षरैः पादाः परिमी-
 यन्ते परिमितैः पादैश्छन्दांसि ततः पादानां छन्दसां अक्षरं मूलमिति तथा ऋवर्गसूक्तानुवाका-
 दीनां चाक्षरं मूलमित्यक्षरमंशांसा ॥ २४ ॥

अथपञ्चविंशो-

जगता सिन्धुं दिव्यं स्तभाय द्रथन्तरे सूर्यं पर्यपश्यत् ।

गायत्रस्य सप्तमिधं स्तिस आहुस्ततो मूह्यापरिरेचमहित्वा ॥ २५ ॥ १८

जगता । सिन्धुम् । दिवि । असुभायत् । रथमदन्तरे । सूर्यम् ।

परि । अपश्यत् । गायत्रस्य । सप्तमिधः । तिस्रः । आहुः ।

ततः । मूह्या । प्र । परिरेचे । मूहिहत्वा ॥ २५ ॥ १८ ॥

जगतीछन्दस्कायामृच्युत्पन्नं साम जगत् तेन ब्रह्मासृष्टिकाले सिन्धुंस्यन्दनशीलं उदकस्य
 स्यंदकं वादित्यं दिवि द्युलोकैः अस्तभाष्यत् स्तंभितवान् जागतो वा एष्य एषतपतीति श्रुतेः । र-
 धन्तरे एतन्नामके साम्नि स्तंभितं सूर्यं पर्यपश्यत् परिदृष्टवान्मजापतिः तदाधारभूतायामृचि
 स्वर्दशमिति सूर्यमतिपादकराब्ददर्शनात् असौ वावस्वर्दगिति हि श्रुतिः । अतएव तत्र सूर्यदर्श-
 नं विधीयते रथन्तरे प्रस्तूपमाने संमीलयेत् स्वदंशं प्रतिवीक्षेतेति साम ब्राह्मणेन गायत्रस्य गा-
 यत्र्यामुत्पन्नस्य साम्नः समिधः समिन्धनास्ति सौविभक्तीराहुः पादत्रयमाहु रित्यर्थः अथवा ति-
 स्रक्चआहुः ततो हेतोः मह्ना बलेन महित्वा महत्त्वेन परिरिचे प्ररिच्यते अन्यानि सामानि पृथक्पृथ-
 क्निर्मितवान् यद्वा गायत्रशब्दः छन्दोवाची तस्य तिस्रो मूर्तीराहुः क्रमेणाष्टाक्षरैकादशाक्षरद्वादशाक्ष-
 रैर्गायत्रीषु ब्रह्मगत्यामिकाः यस्मादेवं तत्स्वस्माद्गायत्रीछन्दसां कनिष्ठासती मह्ना बलेन महत्त्वेन
 परिरिचे सर्वाणि छन्दांस्यतिक्रामति येनैव बलेन सोममाहवती तादृशेनैवं भवति ॥ २५ ॥

॥ इति द्वितीयं स्पृष्टीयेऽष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

प्रवर्ग्येषं दुष्पाहानकाले उपह्वय इत्यादिके द्वे ऋचौ उपह्वये सुदुष्पाधेनुमेतामिति द्वे इति
 सूचितत्वात् ।

सैषा षड्विंशी-

उपह्वये सुदुष्पाधेनुमेतां सुहस्तो गोधुगुतदोहदेनाम् ।

श्रेष्ठं सवं सविता साविपन्नो भीद्भो घर्मस्तदुपुप्रवांचम् ॥ २६ ॥

उप । ह्वये । सुदुष्पाधाम् । धेनुम् । एताम् । सुहस्तः । गोऽधुक् ।

उत । दोहत् । एनाम् । श्रेष्ठम् । सवम् । सविता । साविपत् ।

न्ः । अग्निर्ददः । घर्मः । तत् । ऊम् इति । सु । प्र । वोचम् ॥ २६ ॥

अहं हेता उपह्वये उपेत्याह्वयामि किं एतां धेनुं आगच्छन्तीं क्षीरेण प्रीणयित्रीं गां प्रवर्ग्या-
 र्थां पुनः कीदृशीं सुदुष्पां सुदुदोर्भीं उत अपिच एनां उक्लक्षणां गां सुहस्तः शोभनहस्तः दो-
 हनकुशलः गोधुक् गोदोग्धा अध्वयुः दोहत् दोग्धि यस्मादेवं तस्मादुपह्वय इत्यर्थः तदर्थं सविता सर्व-
 स्यानुज्ञाता परमेश्वरो नोऽस्मदीयं श्रेष्ठं पशंस्यं सवं सोमयागं क्षीरं वा साविपत् अनुजानातु कथ-

मेवं तच्छब्दश्रुतेर्यच्छब्दाध्याहारः यद्यस्मात् घर्मः प्रवर्ग्यः यद्धर्मइत्यतः यत्तद्धर्मस्यघर्मत्व-
मितितैत्तिरीयकम् । तत्तादृशोभीदः अभीदीमः तद् उशब्दपवकारार्थः तस्मादेवकारणात्
सुप्रवोचं सुप्रववीमिउपह्वयइति । यद्वा एतांपुरतोदृश्यमानांधेनुंवृष्ट्यापीणयित्रीमिघलक्षणाधेनुं
उपह्वये आह्वयामि वर्षदोहाय किंचैनाधेनुं सुहस्तः शोभनदोहनकुशलहस्तोपेतोगोधुक् गोदो-
ग्धा आदित्योवावायुर्दोहव् दोग्धि तदधीनत्वाद्धर्षणस्य किंच तदर्थं सवितापेरकः परमेश्वरो-
स्मदर्थं अस्मदुपभोगादृष्टमपेक्ष्यसाविपत् अनुजानातु प्रतिबन्धंमाकरोत्वित्यर्थः किमितीदमुच्य-
तइत्युच्यते—घर्मः म्रीप्मःअवर्षणजनितः सस्यशोपः अभीदः प्रवृद्धःतदुपुप्रवोचं तस्मादेवकार-
णात्प्रववीमि ब्रवीतेर्लुङिबच्यादेशे अस्यतिवकीत्यादिनाचुरङ् छान्दसोडभावः ॥ २६ ॥

अथसप्तविंशी-

हिङ्कृण्वतीवसुपत्नीवसूनांवत्समिच्छन्तीमनसाभ्यागात् ।

दुहामश्विभ्यांपयोअद्येयंसार्वर्धनामहतेसौभगाय ॥ २७ ॥

हिङ्कृण्वती । वसुपत्नी । वसूनाम् । वत्सम् । इच्छन्ती । मनसा ।

अभि । आ । अगात् । दुहाम् । अश्विभ्याम् । पयः । अद्या ।

इयम् । सा । वर्धनाम् । महते । सौभगाय ॥ २७ ॥

यथाहूतागोः हिङ्कृण्वती वत्संप्रतिहिङ्कारंकुवेती वसूनांवसुपत्नीक्षीरदध्याग्यादिवदु-
धनानांसर्वदापालयित्री वृष्यवृत्तिभ्यांवसुनःपालयित्रीत्वं तस्यैवाधिक्यंचप्रतिपाद्यते पुनःकी-
दृशी मनसावत्समिच्छन्ती ईदृशीसाअभ्यागात् अभ्यागमत् इयंआगता अद्यागोनामैत-
त् अहननीयागोः अश्विभ्यांताभ्यामर्थायपयःक्षीरंदुहांदुग्धां सातादृशीमहतेसौभगाय प्रवृ-
द्धायसौभाग्याय वर्धतां प्रवृद्धाभवतु यद्वास्मैसौभगायक्षीरंवर्धयतां अत्रापिबृष्टिपरत्वेनयथा-
योग्योग्यं हिङ्कृण्वतीवर्षणायशब्दयन्ती वसूनां गोसस्यादिधनानां बहूनांवसुपत्नी तेषामे-
धपालयित्री वत्संलोकं वत्सवसोपणीयंमनसाइच्छन्तीपीणयितुंअभ्यागात् अभिगच्छती मेघ-
रूपासाचाभ्या अहन्तव्यामस्तुत्येत्यर्थः पयउदकंअश्विभ्यां व्यात्राम्यां स्थावरजंगमा-
भ्यांअर्थाय यद्वा अश्विनीवाय्वादित्यौताभ्यांसकाशात्दुहांदुग्धां तौहि वृष्टेमौंचयितारौ सिद्ध-
मविशिष्टम् ॥ २७ ॥

प्रवर्ग्येअभिष्टवेदोहनसमयेवसेमातुःसकाशादपनीयमानेगौरमीमेदित्येषा सूत्रितंच-गौ-
रमीमेदनुवत्संमिषन्तंनमसेदुपसोदतेति ।

सैवाष्टाविंशी-

गौरमीमेदनुवत्संमिषन्तंमूर्धानं हिङ्ऋणोन्मातवाड ।
सृक्काणंघर्ममभिवावशानामिमातिमायुंपयतेपयोभिः ॥ २८ ॥

गौः । अमीमेत् । अनु । वत्सम् । मिषन्तम् । मूर्धानम् । हिङ् ।
अऋणोत् । मातवै । ऊम् इति । सृक्काणम् । घर्मम् । अग्निः ।
वावशाना । मिमाति । मायुम् । पयते । षर्घःऽग्निः ॥ २८ ॥

गौर्धेनुः मिषन्तंनिमीलिताक्षंवत्तमनुमाप्यअमीमेव शब्दंकरोति मीमयतिःशब्दकर्मा य-
द्वा उक्तंवत्समनुआत्मानंपक्षिपति किञ्च तस्यवत्सस्यमूर्धानंमातवैमातुं निर्मातुंलेहनेनशोधयितुं
उशब्दोवधारणे हिङ्ऋणोव हिंकारमकरोव करोति किञ्च सृक्काणंवत्सस्यशब्दवदनमान्तंफेन-
स्यस्रष्टारं घर्मक्षीरस्यक्षरणशीलं वत्संअग्निअभिलक्ष्य वावशानाभृशंकामयमानामायुंशब्दंमिमा-
ति निर्मातिकरोति तादृशीसतीपयोभिः प्रभूतैःक्षीरैः पयते प्यायते आप्यायनंकरोतिवत्सम् । अ-
त्रापि मेघपरतयायोजनीयं एवमाहूता मेघरूपा गौर्धेनुः मिषन्तं वृष्टिरूपक्षीराभावेन निमीलि-
ताक्षलोकार्ख्यंपुत्रंअनुअनुसृत्यामीमेव गर्जनशब्दवर्षणचिह्नरूपं करोति मूर्धस्थानीयांभूर्धं मात-
वाड निर्मातुमेव सस्यादियुक्तांकर्तुं हिङ्ऋणोव हिंकाररूपंशब्दमकरोव प्रतिपादनभेदादपुनरु-
क्तिः किञ्च सृक्काणंफलस्यस्रष्टारंघर्मदोर्मपुत्रमभिवावशाना आभिमुख्येनकामयमाना पयोभि-
रुदकैः पयते प्यायते आप्यायनंकरोति ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी-

अयंसशिङ्गेयेनगौरुशीवृतामिमातिमायुंध्वसनावधिश्चिता ।
साचित्तिभिर्निहिचकार्मर्त्यविद्युद्भवन्तीप्रतिवृत्रिमौहत ॥ २९ ॥

अयम् । सः । शिङ्गे । येन । गौः । अभिष्टवृता । मिमाति । मायुम् ।
ध्वसनौ । अधि । श्रिता । सा । चित्तिर्धभिः । नि । हि । चकार ।
मर्त्यम् । विद्युत् । भवन्ती । प्रति । वृत्रिम् । औहत ॥ २९ ॥

सोयंवत्सः शिंके अव्यक्तध्वनिकरोति येनवत्तेनगौमांताअभिवृता आगत्याभितोवेष्टि-
 ताभवति किञ्च सागौमांपुंशब्दं मिमाति निर्मिमाति कुत्रस्थिता ध्वसनावधिभ्रिता ध्वसन-
 स्थाने गवांनिवासाश्रयेधिष्ठिता सातादृशी चित्तिभिः ज्ञानैस्तत्पूर्वकैःकर्मभिर्वा मर्त्यनिचकार
 हि नीचैःकरोति ज्ञानविशिष्टामनुष्णाःयथाबालकस्यादनस्तनपानादिस्नेहं कुर्वन्ति ततोऽप्यति-
 शयमियं करोतीत्यर्थः किञ्च विद्युद्भवन्ती बहुक्षीरतयाविद्योतमाना वर्ध्निस्वकीयंरूपं वन्निरिति
 रूपनाम प्रत्यौहत् प्रकाशयति यद्वा वत्सस्नेहातिशयस्वरूपं विद्युद्भवन्ती विद्युदिवशीघ्रदर्शना-
 औहत् अयमेकोर्थः । अर्धात्वरंचशाकपूणिर्नामनिरुक्ताचार्यः सकलमघ्रदेवताजानामीत्य-
 भिमानितवान् दुर्ज्ञेयस्यतच्चस्वस्वरूपमसौजानातिकिल्लैन्व्यामोह्यामीतिमनसिक्त्वांसंदिग्धो-
 भयलिंगदेवताप्रादुरासीदथतस्यपुरतः सच तांनुबुधे बुभुत्सयाचतांस्वरूपंपददर्शयेति
 पप्रच्छ साचापंसंशिक्षइत्येषामद्देवता तत्रप्रतीयमानंमत्स्वरूपमित्युपदिदेश कथमत्रोभयलिंगत्वं
 वस्तुतःउभयलिङ्गत्वेकथंदेवतैक्यमिति उच्यते—अत्रोभयलिङ्गत्वमुभयथासंभवति स्त्रीपुंलिङ्गद्वयेन
 मध्यमोत्तमलिंगद्वयेनच तत्कथंअपंसयेनेति पुंलिङ्गवाचिनाशब्दत्रयेणमेघःप्रतीयते अधिभ्रिता-
 सेत्यादिनास्त्रीलिंगवाचकेनयाध्यमिकावाक् अतउभयलिंगत्वं तथाविद्युद्भवन्तीत्यन्तं मध्यमलि-
 ङ्गं तत्रमेघस्तनितयोर्माध्यमिकयोःप्रतीतेः तथासतिवन्निमौहत् इत्यत्रवर्षेणपृथिवींप्रच्छाद्य
 तस्पासंप्रत्यादत्तइत्ययमर्थोविवक्षितः सचादित्यव्यापारइत्युत्तमलिंगत्वं तर्हि वस्तुतउभयलिङ्ग-
 त्वप्रतीतेः उभेअपिदेवते यलिङ्गंसादेवतेविन्यायात् अतःकथमेकदेवतासिद्धिरिति अयंसये-
 नेत्येतेषांव्यत्ययाश्रयेणसर्वदेवतानामधिष्ठानात्मिकायाः एकत्वश्रवणेनवा सर्वफलदात्रात्म-
 नएकत्वाश्रयणेनवादेवतैक्योपपत्तेः अनेनमध्यमोत्तमभेदेनोभयलिंगत्वपक्षेपिदेवतैक्यमुक्तं
 भवति अतएकैववामहानात्मादेवतोत्पुक्त्वाद्बस्तुतोदेवतैक्यं अधिष्ठात्रधिष्ठानभेदेनभेदश्चनवि-
 रुध्यते अयंसंशिक्षेइयंसामाध्यमिकायावाचोधिष्ठात्रीदेवता शिंके अव्यक्तध्वनिकरोति ये-
 नगौरभीवृता गौरितिवाङ्माम माध्यमिकावाक् ययाभिवृता अभितोव्याप्ताअधिष्ठितेत्यर्थः सेयं
 शिंके । अथवा अयंसंशिक्षेइतिनैवमाध्यमिकावाक्निर्दिश्यते अपितुमेघः तस्यांवाचिशिंजानायां
 सएवाशिक्षइत्युपचर्यते मंचाःक्रोशन्तीतिवत् अयंसमेघः शब्दंकरोति येनमाध्यमिकावागभिव्या-
 प्ताशब्दनेप्रकारएवोच्यते—मिमाति मायुस्तनितलक्षणशब्दंकरोति अथवेयंतुभोपमा मिनोति स्व-
 तेजः सर्वत्रप्रक्षिपतीतिमायुरादित्यः तमिवातिदीप्तंकरोतीत्यर्थः अथवा सामर्थ्यादात्मानमादित्य-
 सदृशंनिर्मितीते कुत्रस्थिता ध्वसनावधिभ्रिता ध्वंसनेमेघेधिभ्रिता सा ईदृशीचित्तिभिः कर्मना-
 मैतत्र स्वकर्मभिर्वृष्टिरूपैर्मर्त्यमरणधर्माणंस्थावरजंगमरूपंक्लृप्तंजगत् निहचकार नीचैःकरोति

मनुष्यान्मणतान्करोति ओषध्यादिकंफलेनावनतंकरोति अथवा चित्तिभिर्घोतनलक्षणैः कर्मभिः विद्युतिविद्योवमानायां भीत्यासर्वेशिरांसिनतानि कुर्वन्ति कथंभूतानिनीचैःकरोतीतिउच्यते—विद्युद्भवन्तीविद्युद्रूपतामापद्यमानामतिवविमोहत यद्विरितिरूपनाम ऊहतिरत्रसामर्थ्याद्रूपसंहारवाची प्रत्युपसंहरति उदकलक्षणरूपंपुनरादत्ते रश्मिद्वारावृष्टमुदकंपुनर्धर्मकालेआदत्ते एकस्यैवज्योतिपक्षेधाकरणाद्विद्युतःसूर्यरश्मिभावउपपद्यते तर्मुअरुणवधेधाभुवेकमितिवक्ष्यमाणत्वात् स्तनितस्यविद्युद्भावोमेघविद्युत्स्तनितानामभेदाभिप्रायेण ॥ २९ ॥

अथात्रिंशी—

अनच्छयेतुरगातुजीवमेजद्भ्रुवंमध्युआपस्त्यानाम् ।

जीवोमृतस्यचरतिस्वधाभिरमर्त्योमर्त्येनासद्योनिः ॥ ३० ॥ १९ ॥

अनत् । शये । तुरङ्गातु । जीवम् । एजत् । ध्रुवम् । मध्ये । आ ।

पस्त्यानाम् । जीवः । मृतस्य । चरति । स्वधाभिः । अमर्त्यः ।

मर्त्येन । सदयोनिः ॥ ३० ॥ १९ ॥

अनेनदेहस्यासारताजीवस्यनित्यत्वंचप्रतिपाद्यते इदंशरीरंजीवावस्थायां अनत् प्राणनं कुर्वत्जीवंजीवनवत्तुरगानुस्वव्यापारायतूर्णगमनंसत् एजत् कंपमानंसत् शयेशेतेवर्तते पश्चात्प्राणापगमनानन्तरं उक्तविलक्षणंसत् ध्रुवमविचलितंसत् पस्त्यानां गृहाणांमध्ये अथैतेष्वाशेतेच स्थाणुवत्तिष्ठति आकारःपूरणोवा जीवस्यैवलक्षण्यमाह—मृतस्यशरीरस्य संबन्धीजीवः मर्त्येनमरणधर्मकेन शरीरेणसद्योनिः पूर्वसमानोत्पत्तिस्थानः यद्यपिजीवस्यनजन्मास्ति तथापिवपुपस्तत्सन्नावाव तत्संबन्धेनोपचर्यते तदेवाह—अमर्त्यः अमरणस्वभावः जीवापेतंवावकिलेदंप्रियतेइतिश्रुतेः । उक्तस्वभावोजीवः स्वधाभिश्चरति पुत्रैःस्वधाकारपूर्वकदत्तैरनैश्चरति वर्ततइत्यर्थः ॥ ३० ॥

॥ इतिद्वितीयस्यतृतीयेएकानविंशोवर्मः ॥ १९ ॥

प्रवर्ग्येभिष्टवे अपश्यंगोपामित्येकाविनियुक्ता सूत्रितंच—अपश्यंगोपामनिपद्यमानं सक्केदप्सस्येति ।

सोपासूक्तेष्वर्धिश्री-

अपश्वंगोपामनिपद्यमानमाचपराचपुथिभिश्चरन्तम् ।
ससुधीचीःसविपूचीर्वसानावरीवर्तिभुवनेष्वन्तः ॥ ३१ ॥

अपश्वम् । गोपाम् । अनिपद्यमानम् । आ । च । परा । च ।
पुथिभिः । चरन्तम् । सः । सुधीचीः । सः । विपूचीः । वसानः ।
आ । वरीवर्ति । भुवनेषु । अन्तारिति ॥ ३१ ॥

अहंगोषां सर्वस्यलोकस्य वृष्टिमकाशादिनागोपायितारं अनिपद्यमानं कदाचिदप्यवि-
पण्णं तथापुथिभिः विचित्रैःसर्गैरन्तरिक्षरूपैराचरन्तं च पराचरन्तं च उदयमभृत्यामध्याह्नमा-
गच्छन्तं मध्याह्नमभृत्यारापंपराङ्मुखंगच्छन्तं एवमहानुभावमादित्यं अपश्वं याथात्म्येनपश्ये-
यं किञ्च सआदित्यः सुधीचीः सहाभ्यतीः विपूचीः विष्वग्भ्यतीः रात्रापि चन्द्रगोमादित्यानां
प्रकाशमित्रीः विषोवसानः आच्छादयन् भुवनेषु भुवनेकदेशेषु संकादिप्रदेशेषु अन्तर्मध्ये आ-
परीवर्ति उदयास्तमयंकुर्वन् पुनःपुनरावर्तते तमपश्यमित्यर्थः एषैवेगोपाएवहीदंसर्वगोपायती-
त्यापस्मद्ब्राह्मणम् । अपश्वंगोपामित्याह असौषाआदित्योगोपाः सहीमाःप्रजागोपायतीत्या-
दितेतिरीर्यकंवाद्ब्रह्मणम् ॥ ३१ ॥

अथद्वाधिश्री-

यईचकारनसोअस्यवेद्वयईददर्शहिसुगिचुनस्मात् ।
समानुयोनानापरिवीतोअन्तर्वहुप्रजानिर्ऋतिमाविवेश ॥ ३२ ॥

यः । ईम् । चकारं । न । सः । अस्य । वेद् । यः । ईम् । ददर्श । हिरिक् ।
इत् । नु । तस्मात् । सः । मानुः । योना । परिवीतोः । अन्तः ।
बहुप्रजाः । निःऋतिम् । आ । विवेश ॥ ३२ ॥

अत्रगर्भवासक्लेशपूर्वकजननप्रतिपादनेनतत्परिहारायात्माज्ञातव्यइत्यर्थात्प्रतिपाद्यते यः
 पुमान् पुत्रार्थीईएनंगर्भचकारकरोति विक्षिपतिवा तत्कारणभूतस्यरेतसोविक्षेपद्वारेण नसपुमा-
 नस्यतत्त्ववेद कर्मणिपृथीवा एनंगर्भजनानाति कथंभूतः कथंवाकेनप्रयोजनेनेति सर्वात्मनान-
 जानातीत्यर्थः यश्चमातुरुदरस्थंददृश उदरवृद्धचन्यथानुत्पत्त्यानुमानेनवादृशयति सतस्माद्-
 दृःसकाशात् सहिरुगिन्नुहि रुगित्यन्तर्हितनाम इच्छब्दएवकारार्थः नुनिश्चये अत्यन्तम-
 न्तर्हितएवखलु यद्वा यःसंसारवस्थायांईएनं लुपिवाणिज्यवेदाध्ययनादिकंचकार सोस्यएतन्नवे-
 द लोकान्तरे जन्मान्तरेवा तथा यईएनंददृश गिरिनदीसमुद्रबन्धादिकंददृशजीवसमये तस्मा-
 दृष्टाद्धिरुगिन्नुपृथगेवअत्रानुभूतसर्वेनजन्मान्तरे लोकान्तरेवानुभवतीत्यर्थः सतादृशोमातुर्जनन्याः
 योना योनौ अन्तःपरिवीतः उत्त्वजरायुभ्यांपरितोवेष्टितःसन् बहुप्रजाः बहुजन्मभाक् अथवा
 उत्पन्नःसन् स्वयमप्यपत्योत्पादनेनबहुप्रजाः निर्ऋतिमाविवेश एवंगर्भदुःखमनुभवन् निर्ऋत्यभि-
 धानंप्रदुःखमनुभवति यावत्स्वरूपभूतात्मज्ञानं अतस्तत्परिहारायात्माज्ञातव्यइत्युक्तंभवति एव-
 मात्मविदामभिमेतोऽर्थः । नैरुक्तानांतुमते—यईचकारमध्यस्थानोवायुर्मेघोवाएतद्दृष्ट्युदकंकरोति
 सोस्यतत्त्वमितिशेषः । अथवाएतत्कर्मनजानातितयोरचेतनत्वादितिभावः यस्तुईएतद्दृश प-
 श्यति तस्मादपिहिरुक् अन्तर्हितःमाणिकर्मवशेनकालेवर्षितापरमेश्वरआदित्यात्मनिगूढइत्यर्थः
 यईहिरुक् अन्तर्हितंईमेतद्दृशपश्यति सवृष्टिलक्षणः पुत्रोमातुर्ममातुरन्तरिक्षस्ययोनौ योनि-
 वदुत्पत्त्याधारभूतेन्तरिक्षेऽभयोरप्यन्तरिक्षनामत्वात् सामान्यविशेषभावोद्गृष्टव्यः अन्तरिक्षैक-
 देशेयोन्यामन्तर्मध्येबहुप्रजाः बहुप्रजातान्नः बहुप्राण्युपकारी अथवाजनिरत्रान्तर्भावितण्य-
 र्थः बहूनांधाराणांसस्यनिष्पादनद्वारेणमाणिनांप्रजनयितासन् निर्ऋतिं निरमणसाधनांभूमिमा-
 विवेशप्रविशतिप्रामोतीत्यर्थः ॥ ३२ ॥

अथत्रयसिंशी—

द्यौर्मपिताज्जन्तानामिन्नवन्धुर्ममातापृथिवीमृहीयम् ।

उत्तानयोश्चम्बोऽयोनिरन्तरत्रापितादुहितुर्गर्भमाधात् ॥ ३३ ॥

द्यौः । मे । पिता । जन्तिता । नाभिः । अत्रं । बन्धुः । मे । माता ।

पृथिवी । मृही । इयम् । उत्तानयोः । चम्बोः । योनिः । अन्तः ।

अत्रं । पिता । दुहितुः । गर्भम् । आ । अधात् ॥ ३३ ॥

दीर्घतमागवीति मेममद्यौर्लोकः पितापालकः नकेवलंपालकत्वमात्रं अपितुजनिताजनयिता उत्पादयिता तत्रोपपत्तिमाह—नाभिरश्रनाभिभूतोभोमोरसोऽन्नतिष्ठतीतिशेषः ततश्चानांजायते अन्नाद्देतः रेतसोमनुष्यइत्येवंप्रारंभपर्यंणजननसंबन्धिनेहेतोरसस्याप्रसङ्गावात् अनेनेवाभिप्रायेणजनितेतुष्यते अतएवबन्धुः पन्धिका तथेयं मही महतीपृथिवीमेमाता मातृस्थानीयास्वोद्भूतोपध्यादिनिर्माधीत्यर्थः किञ्च उत्तानयोः ऊर्ध्वतानयोः पश्वोः सर्वस्यअप्योर्भोगसाधनयोर्घावापृथिव्योरन्तर्मध्ये योनिः सर्वभूतनिर्माणाश्रयमन्तरिक्षं पर्वतइतिशेषः अत्रास्मिन्नन्तरिक्षेपितापुलोकःअधिष्ठात्रधिष्ठानयोरभेदेनादित्योद्यौरुच्यते सस्वरश्मिभिः अथवाइन्द्रः पर्जन्योवाद्ब्रह्मिणः दूरेनिहितायाः भूम्याः गर्भसर्वोत्पादनसमर्थं वृष्ट्युदकलक्षणं आधात् सर्वतः करोति ॥ ३३ ॥

आश्वमेधिके मध्यमेहनिब्रह्मोद्येहोत्रादयः पृच्छामिरेत्यनयापजमानं पृच्छेयुः तथा च सत्रितम्—एकैकशोयजमानं पृच्छन्ति पृच्छामित्वा परमन्तं पृथिव्या इति ।

शेषाचतुस्त्रिंशो—

पृच्छामित्वा परमन्तं पृथिव्याः पृच्छामियत्र भुवं नस्युनाभिः ।
पृच्छामित्वा वृष्णो अश्वस्यरेतः पृच्छामि वाचः परमं व्षोम ॥ ३४ ॥

पृच्छामि । त्वा । परम् । अन्तम् । पृथिव्याः । पृच्छामि । यत्र ।
भुवं नस्य । नाभिः । पृच्छामि । त्वा । वृष्णः । अश्वस्य । रेतः ।
पृच्छामि । वाचः । परमम् । विष्टोम ॥ ३४ ॥

हेयजमान त्वात्वांपृच्छामिमक्षंकरोमि किं पृथिव्याः परमन्तं उत्त एतांघातां यत्र सर्वापृथिवी
स्रग्मप्येतेतद्वृष्ट्यामि तद्भावात् अन्त्यवृष्ट्यामि किंतु तद्विदुष्यते—यत्र भुवनस्य भूतजातस्य नाभिः
संनाहोयन्धनं यत्र सर्वसन्नज्जं भवति तमित्यर्थः किञ्च त्वात्वांपृष्णोवर्षकस्याश्वस्यव्याहस्य आदि-
स्यस्य असौषो आदियोग्युषाश्वइतिवैतिरीयकम् । तस्यरेतः रेतोपाकारणं तत्किमिति पृच्छामि
तथा वाचः सर्वस्य वाग्जातस्य परमं निरतिशयं व्योमस्थानं सर्वस्य यत्राः कारणं एताप्यत्र तदु-
चं पृच्छामि ॥ ३४ ॥

अथैवं पृष्ठोपजमान इयं वेदि रित्यनयापतिब्रूयात् इयं वेदिः परो अन्तः पृथिव्या इति प्रत्या-
हेति सूत्रितत्वात् ।

सैषा पंचविंशी—

इयं वेदिः परो अन्तः पृथिव्या अयं यज्ञो भुवनस्य नाभिः ।
अयं सोमो वृष्णो अश्वस्य रेतो ब्रह्मायं वाचः परमं व्योम ॥ ३५ ॥ २० ॥

इयम् । वेदिः । परः । अन्तः । पृथिव्याः । अयम् । यज्ञः ।
भुवनस्य । नाभिः । अयम् । सोमः । वृष्णः । अश्वस्य । रेतः ।
ब्रह्मा । अयम् । वाचः । परम् । वि६ओम ॥ ३५ ॥ २० ॥

पृथिव्याः प्रथमवत्या भूम्याः परो अन्तः परमन्तं पर्यवसानमियं वेदिः न हि वेद्यतिरिका भूमि-
रस्ति एतावतो वै पृथिवीपावती वेदिरिति श्रुतेः । तथा अयं यज्ञो भुवनस्य भूतजातस्य नाभिः संनहनं
तत्रैव वृष्ट्यादिसर्वफलोत्पत्तेः सर्वप्राणिनां बन्धकत्वात् अथ वृष्णो वपंकस्यादित्यस्य रेतोऽयं सोमो-
रसात्मकः अग्नौ हुतः सोमरसः आदित्यं प्राप्य वृष्ट्यादिफलं जनयति अयं ब्रह्मा प्रजापतिरेव वाचो-
मन्वादि रूपायाः परमं व्योम उत्कृष्टं रक्षकं स्थानं तत्रैवोत्पत्तेस्तत्रैव पर्यवसानाच्च ॥ ३५ ॥

॥ इति द्वितीयस्य तृतीये विंशो वर्गः ॥ २० ॥

अथ षट्त्रिंशी—

सप्तार्धगर्भा भुवनस्य रेतो विष्णोः स्तिष्ठन्ति प्रदिशा विधर्मणि ।
ते धीतिभिर्मनसा ते विपश्चितः परिभुवः परिभवन्ति विश्वतः ॥ ३६ ॥

सप्त । अर्धगर्भाः । भुवनस्य । रेतः । विष्णोः । तिष्ठन्ति । प्रदिशा ।
विधर्मणि । ते । धीतिभिः । मनसा । ते । विपःश्चितः ।
परिभुवः । परि । भवन्ति । विश्वतः ॥ ३६ ॥

सप्त सर्पणस्वभावाः सप्तसंख्यावारश्मयः अर्धगर्भाः संवत्सरस्वार्थं गर्भगर्भस्थानीयमुद-
कं धारयमाणाः यद्वा ब्रह्माण्डस्वार्थंमध्येन्तरिक्षे गर्भवद्वर्तमानाः भुवनस्पलोकस्यरेतः सारंरूष्टि-
प्रदत्वेनरेतोभूताः तादृशारश्मयोविष्णोर्व्यापकस्यादित्यस्य विधर्मणिजगद्धारणव्यापारे प्रदिशा
प्रदेशेन तिष्ठन्तिवर्तन्ते किञ्च तेधीविभिः प्रज्ञाभिः मनसाजगदुपकारःकर्तव्यइतिबुद्ध्याश्च वि-
श्वतः सर्वतः द्वितीयाथेतसिः विश्वंपरिभवन्ति परितोभावयन्ति कृत्स्नजगद्भ्यामुपन्तीत्यर्थः य-
स्मादेवंतस्मात् तेतएवविपश्चितोबुद्धियुक्ताः परिभुयःसर्वंभव्याप्ताश्च यद्वा सप्तार्धगर्भाः सप्त महद-
हंकारोपञ्चतन्मात्राणीतिमिळित्वा सप्तसंख्यानितत्त्वानि अर्धगर्भाः अविष्टितरूपाः विकाराभ-
यापाः मूलप्रकृतेःप्रकृतिविकृतेरुदासीनस्मात्प्रनथोत्पन्नत्वादधार्शेनप्रपञ्चाकारेणपरिणामादधर्ग-
र्भाः पुरुषांशस्याविक्रियत्वादित्यभिप्रायः अतएवतेषांप्रकृतिविकृतित्वं यस्मादेवंतस्माद्भुवनस्य
रेतः कारणंकारणभूतानि तान्येव विष्णोर्व्याप्तस्यपुरुषस्यविधर्मणिप्रदिशाप्रदेशेनतिष्ठन्ति इत-
रत्समानम् ॥ ३६ ॥

अथसप्तविंशी-

नविजानामिपदिवेदमस्मिन्निण्यःसंनद्धोमनसाचरामि ।

यदामार्गप्रथमजाऋतस्यादिद्वाचोअश्रुवेभागमस्याः ॥ ३७ ॥

न । वि । जानामि । यत्इदं । इदम् । अस्मि । निण्यः । समःसंनद्धः ।

मनसा । चरामि । यदा । मा । आगन् । प्रथमजाः । ऋतस्य ।

आत् । इत् । वाचः । अश्रुवे । भागम् । अस्याः ॥ ३७ ॥

अहंपदिवेदं यदपीदंविश्वं अस्मि कृत्स्नःप्रपञ्चोप्यहमेवास्मि नामरूपांशमपरमार्थत्य-
क्त्वासार्वभानुगतोस्मि योपंसच्चिदानन्दाकारोऽस्ति सोहमस्मीतिनविजानामि विविष्यनाशा-
सिपं परंशास्त्रजनिवदिदमहमस्मीतिविज्ञानंनजातं अविवेकीअहित्यर्थः कार्यकारणयोर्भे-
दात् कृत्स्नमपञ्चस्यापिमलानन्यत्वेन ब्रह्मेकत्वावगमे प्रपञ्चागतमपि स्वस्वरूपमेवभवति इदं
सर्वं यद्यमात्मा मत्सैवेदंसर्वं आत्मैवेदंसर्वं सार्क्षत बहुस्यांपजायेयेत्यादिभ्रुतिभ्यः एकविज्ञा-
नेन सर्वविज्ञानपतिसान्नात् तदनन्यत्वमारंभणशब्दादिश्यइत्याद्युपपत्तिभिश्च प्रपञ्चस्यब्रह्मानन्य-
त्वंसिद्धं यदा इवशब्दोपमार्थः यदिव मत्सरोक्षज्ञानं सर्वकाल्पत्यरूपमानुभविकमलित तदि-

वद्वेदेवाहमस्मि इदं सर्वमहमस्मीति ज्ञानं मे जातं अपि त्वे तद्दार्ष्टान्तिकभूतमानुभविकं सार्वार्त्म्यं
यदस्ति तन्न विजानामि न प्राप्नोस्मि शास्त्रजनितं सार्वार्त्म्यं जातं न त्वानुभविकमित्यर्थः तत्र का-
रणमाह—यतोऽहं निण्यः अन्तर्हितनामैतत् अन्तर्हितः मूढचित्तः चित्तप्रत्यक्षप्रवणभावेन परि-
च्छिन्नइत्यर्थः तत्रोपपत्तिमाह—सन्नद्धः अविद्याकामकर्मभिः सम्यग्बद्धो वेष्टितः अतएव मन-
सायुक्तः भावनासहिष्णुना बहिर्मुखेन विशिषेन चेतसायुक्तः संचरामि संसारे अथवा मनसा सन्न-
द्धः चरामि इन्द्रियपरवशा एव सन् संसारे दुःखमनुभवामि न सार्वार्त्म्यं जानामीति परिदेवते यास्को-
पीमं परिदेवना र्थत्वेनोदाजहार—अथापि परिदेवना कस्माच्चिद्भावात् न विजानामि यदि वेदमस्मी-
ति बहिर्मुखचेतसः स्वरूपा परिज्ञानजनितं दुःखमन्यन्नश्रूयते पराक् विश्वानिव्यवृणत् स्वयंभूस्त-
स्मात्पराक्पश्यति नान्तरात्मन्निति । तर्हि कैदेवद्भवतीत्याह—यदामा आगन् आगमिष्यति तदा किं त-
दिति उच्यते ऋतस्य परमार्थस्य परस्य ब्रह्मणः प्रथमजाः प्रथमोत्पन्नः चित्तप्रत्यक्षप्रवणजनितो-
नुभावः सपदामामां प्राप्नोति आदित् अनन्तरमेव अव्यवधानेन अस्यावाचः ऐकार्त्म्यप्रतिपा-
दिकाया उपनिषदाचः यदि वेदमस्मीत्युक्ता यावा भागं भजनीयं शब्दब्रह्मणा व्याप्तव्यं परं ब्रह्म पदं
अभ्रुवे प्राप्नोमि चित्तस्य बहिर्मुखतां परित्यज्यान्तर्मुखैव दुःसंपादा सायदास्यात् तदानीमेव स्व-
रूपं द्रष्टुं सुशक्नुवति पश्चाद्विलंबाभावात् यथा गिरिशिखरात्पतन् पापाणोऽविलंबेन पतति त-
द्वच्चित्तप्रत्यक्षत्वस्य दुःशकत्वमिति तत्रैव श्रूयते कश्चिद्धीरः प्रत्यगात्मानमैच्छदावृतचक्षुरश्रुत-
त्वमिच्छन्निति ॥ ३७ ॥

अथाष्टविंशी—

अपाङ् प्राङ् इति स्वधया गृहीतो मर्त्यो मर्त्येनास्योनिः ।

ताशश्वन्ता विपूचीना विद्यन्तान्य १ न्यं चिक्वुर्न निचिक्वुरन्यम् ॥ ३८ ॥

अपाङ् । प्राङ् । एति । स्वधया । गृहीतः । अमर्त्यः । मर्त्येन ।

सद्योनिः । ता । शश्वन्ता । विपूचीना । विद्यन्ता । नि । अन्यम् ।

चिक्वुः । न । नि । चिक्वुः । अन्यम् ॥ ३८ ॥

अमर्त्यः अमरणधर्मायमात्मा मर्त्येनमरणधर्मणाभूतात्मनादेहेनसपोनिः समानस्थानत्र-
यपरिच्छेदेहोऽस्ति तत्रसर्वत्रसोयमपितिष्ठनित्यर्थः यद्वा ससमानोत्पत्तिः सहवासेनस्वस्मि-
न्नुत्पत्तिरुपचर्यते एवंभूतःसन् स्वधयाअचोपलक्षिततत्तद्भोगेनगृहीतः यद्वा स्वधाशब्देनात्मयं
शरीरंलक्षयते तेनगृहीतःसन्नपाडेति अशुक्लकर्मकृत्वाधोगच्छति प्राडेति ऊर्ध्वंस्वर्गादिलोकंप्रामोति
परमात्मैवसूक्ष्मशरीरोपाधिकःसन्नानाविधं कर्मकृत्वातद्भोगायजीवसंज्ञालब्ध्वाशरीरत्रयेणसंब-
द्धोलोकान्तरेपुसंचरति स्थूलसूक्ष्मोभयशरीरपरिग्रहेण लोकेगुणत्रयान्वितःसन् परिभ्रमति तथा-
चश्रूयते—गुणान्वयोयःफलकर्मकर्ताकृतस्यतस्यैवसचोपभोक्ता । सविश्वरूपस्त्रिगुणस्त्रिवर्त्मा-
प्राणाधिपःसंचरतिस्वकर्मभिरिति । इदानीमुभयमाधान्येनाह ते तौभूतात्मकर्त्तात्मानौ शश्वन्ता
अविभागेनसर्वदावर्तमानौ यद्वा सूक्ष्मशरीरपक्षेसर्वदासहवासउपपद्यते स्थूलशरीरपक्षेपि सात्त्विक-
कजातेः तत्कारणानांभूतसूक्ष्माणांसद्भावात् तत्रशरीरसंबन्धउपपद्यते विपूचीनाइहलोके सर्वत्र
गमनौ वियन्ता तत्तत्फलोपभोगायसर्वत्रलोकान्तरेपुगच्छन्तौवर्तेते तत्रनराः अन्यंभूतात्मानं नि-
चिक्युः नितरांविशेषेणपश्यन्तिजानन्ति अन्यमपरं देहवच्छायातिरिक्तं ननिचिक्युः नजानन्ति के-
चनपामरादेहव्यतिरिक्तंजानन्ति केचनविवेकिनः कर्तृभोक्तृत्वोपेतोदेहातिरिक्तःकश्चिदस्ती-
त्यनुमिमते नकेपिदेहत्रयव्यतिरिक्तमात्मानंजानन्ति अतोदुर्लभमात्मज्ञानमित्यर्थः ॥ ३८ ॥

अथैकोनचत्वारिंशी-

ऋचोअक्षरेपरमेव्योमन्यस्मिन्देवाअधिविश्वेनिपेदुः ।

यस्तन्नवेदकिमृचाकरिष्यति यइत्तद्द्विदुस्तइमेसमासते ॥ ३९ ॥

ऋचः । अक्षरे । परमे । विऽओमन् । यस्मिन् । देवाः । अधि ।

विश्वे । निऽसेदुः । यः । तत् । न । वेदं । किम् । ऋचा । करिष्यति ।

ये । इत् । तत् । विदुः । ते । इमे । सम् । आसते ॥ ३९ ॥

पूर्वमधेदेहात्मजीवात्मानावुक्तौ तयोरन्यस्यजीवात्मनःपारमार्थिकंरूपंयदस्ति तदत्रोच्यते—ऋ-
चोअक्षरेअत्रऋचशब्देन ऋत्रमधानभूताः सांगापरिद्यात्मकाश्चत्वारोवेदाउच्यन्ते ऋगादीनाम-
परविद्यात्वंमुण्डकेश्रूयते—द्वेविद्येवेदितव्येइतिप्रतिज्ञाय तत्रापरा ऋग्वेदोयजुर्वेदःसामवेदइत्या-
दिनातस्याःसंबन्धिन्यक्षरे अदश्यादिगुणके क्षरणरहिते अनश्वरे नित्येसर्वत्रयत्नेब्रह्मणिअक्ष-

रशब्दस्यब्रह्मवाचकत्वं एतद्वैतदक्षरस्यप्रशासनेगार्गिययातदक्षरमधिगम्यते येनाक्षरंपुरुषवे-
 दसत्यमित्यादिश्रुतिपुमसिद्धं ऋगक्षरयोःप्रतिपाद्यप्रतिपादकभावःसंबन्धः सर्वैःवेदैःखलुब्रह्मा-
 धिगम्यते तंत्वौपनिषदंपुरुषपृच्छामि इत्यादिश्रुतेः । ननूपनिषद्भागानांतथास्तु इतरेपांतु कथं
 ब्रह्मविषयत्वमिति उच्यते—यद्यपीतरभागानां यागादिविषयत्वं तथापि बुद्धिश्च्युत्पादनद्वारावे-
 दनसाधनत्वेनब्रह्मविषयाभिविष्यन्ति तमेतंवेदानुवचनेनब्राह्मणाविविदिपन्तीत्यादिश्रुतेः । तदे-
 वविशेष्यते परमेउत्कृष्टेनिरतिशयेव्योमन् व्योमनि व्योमसदृशे अलेपत्वनीरूपत्वव्यापित्वादि-
 सादृश्येनव्योमेत्युक्तं यद्वा विशेषेणसर्वस्परक्षके निरधिष्ठानःभ्रमः कस्यचिदस्तिसाध्यस्तस्यस-
 र्वस्याधिष्ठानत्वेनाक्षकत्वात्तादृशेतत्त्वेसर्वमध्यस्तमित्यर्थः पुनस्तदेवविशेष्यते यस्मिन्परमात्म-
 निविश्वेसर्वदेवाअविनिषेदुः निषीदन्ति आश्रित्यतिष्ठन्ति तस्मिन् यद्वा उत्कलक्षणेवस्तुनि ऋ-
 गुपलक्षिताःसर्वेसांगावेदाः पर्यवसिताइत्यर्थः यः योमर्त्यः तत्तादृशदेवादीनांस्वरूपलाभासदं
 कृत्स्नैर्वैदेस्तात्यर्थंप्रतिपाद्यं यद्वस्तुनवेदं नजानाति समर्त्यः ऋचापूर्वांकेनऋगादिशब्दजालेनकिंकरि-
 ष्यति वेदनसाधनेनवेदेनवेद्यमविदित्वाकिंसाधयतीत्यर्थः प्रयोजनाभावात्सर्वस्यापिवेदस्यवै-
 फल्यादितिभावः अथवायोऽक्षरमविदित्वाकर्मणांकर्ताभवति यागादीननुतिष्ठति तेनकिंचिदपि
 कर्मकर्तृनभवतीत्यर्थः येइवयेएवतत्तत्त्वंविदुर्जानन्ति तद्भेदसमासते तएवमेज्ञातारः समासतेसम्प-
 क्तिष्ठन्ति अपुनरावृत्त्यास्वस्वरूपेवस्थानंसमासनं यद्वा येविदुरित् येजानंत्येव नानुतिष्ठन्ति इच्छ-
 द्योवधारणे तद्भेदतएवसमासते गवामयनादिसहस्रसंबत्सरसत्रपर्यन्तानि सहोपयन्ति सहार्थसम-
 शब्दः सत्रादधिकानांयागानामभावात् तेषामपिफलमेतज्ज्ञानेनैवमाप्तंभवतीत्यर्थः कर्तृणांबहुत्वा-
 द्बहुवचननिर्देशः अन्येत्वन्यथावर्णयन्ति ऋचः ऋगर्चनीयआदित्यः आदित्यमण्डलंऋगादिमयंवा
 ऋग्भिः पूर्वाह्णेदिविदेवः आदित्योवाएषएतन्मण्डलंतपति तत्रताऋचइत्यादिश्रुतेः । तस्यसंबन्धि-
 नि अक्षरेपरमेव्योमन्निति उत्कलक्षणेब्रह्मणि यएपोन्तरादित्येहिरण्मयःपुरुषोदश्यतइत्यादिश्रुत्यु-
 क्तस्वरूपे यस्मिन्सर्वदेवाद्योतमानारश्मयोनिषेदुः वर्तन्ते यएतन्नवेदं सकेवलयाऋचाकिंकरिष्यति
 येजानन्तिभावयन्ति तएवविद्वांसःसमासते भूम्यांसुखेनरोगादिरहिताः भोगिनःसन्तःचिरकालं
 जीवन्ति । अपरेप्रकारान्तरेणप्रतिपादयन्ति ऋचोअक्षरेऋगुपलक्षितसर्ववेदसंबन्धिन्यक्षरेमण-
 वरूपेओंकारे अविनाशिनिसर्ववेदेषुव्याप्तेवा प्रणवस्यसर्ववेदसारत्वंब्राह्मणेभ्रूयते—तान्वेदान्मय-
 तपत्तेभ्योभितमेभ्यस्त्रयोवर्णांअजायन्ताकारजकारोमकारइतितानेकधासमभरत् तदेतदो३मि-
 तीति । परमेनिरतिशये नहिमणवादधिकंकिंचिन्मद्यजातमस्ति त्रिकालातीतस्यब्रह्मणः प्रतिपा-

दकत्वात् यच्चान्यद्विकालातीततदप्योकारएव ओमितिनस्तेत्यादिश्रुतेः । वेदानांप्रणवस्यस्थान-
प्रतिनिधिभावःसंबन्धः यन्नचोधीतेइत्याद्युपक्रम्य यःप्रणवमधीते ससर्वमधीते ओमितिप्रतिपद्य-
ते एतद्वैयगुखयींधिद्यांप्रत्येपावागेतत्परममक्षरमित्यादिश्रुतेः । यस्मिन्विश्वेसर्वदेवाअधिनिषेदुः
प्रणवस्यसर्वमघात्मकत्वात् भधेपुसर्वदेवतानानिवासात् सर्वदेवनिवासत्वं ब्रह्माधिष्ठानत्वाद्ब्रह्मणि
सर्वदेवानानिवासात् शिष्टमविशिष्टम् । अयंमघोनिरुक्तेव्याख्यातः—अपरेत्वन्यथावर्णयन्ति ऋ-
चः ऋचर्चनीयोजीवः तस्यसंबन्धिनिअक्षरेअविनाशेव्याप्तेवापरमात्मनीत्यर्थः अतएवजीवा-
पेक्षयापरमेउल्लेखेनिरुपाविकेव्योमनविशेषेणसर्वाधिष्ठानत्वेनरक्षकेव्योमसदृशेवायस्मिन्परमात्म-
नि देवागमनवन्तोव्ययहरन्तोवाइन्द्रियसंज्ञकाविश्वेसर्वेपि अधिनिषेदुः निधीदन्ति आश्रित्ययत्त-
न्ते यस्तन्नवेदगजानाति उपाभ्यंशपरित्यागेनतदेवस्वरूपमितिनपश्यतिस्थूत्रोजनः किष्ट्या
करिष्यति केवलेनजीवेन जीवभावेन किंफलेपाप्स्यति जननमरणादिहे शस्यात्पागादितिभावः
यइव तद्विदुस्तइत्यादिसिद्धम् ॥ ३९ ॥

अग्निहोशार्थाधेनुर्यदिकृत्सितंशब्दं कुर्यात् तदानींसूयवसादित्यनयायवसादिकंप्रयच्छेत्
तथाचसूत्रितम्—याश्यमानायैयवसंप्रयच्छेतासूयवसाद्भगवतीहिभूयाइति । प्रथम्येभिधेवैपै-
वपरिधानीया सूत्रितंच—सूयवसाद्भगवतीहिभूयाइतिपरिदृष्यादिति ।

सैषाचत्वारिंशी—

सूयवसाद्भगवतीहिभूयाअथोव्यंभगवन्तःस्याम ।

अद्धितृणमद्ध्येविश्वदानींपिबंशुद्धमुदकमाचरन्ती ॥ ४० ॥ २१ ॥

सूयवसुदअत् । भगवती । हि । भूयाः । अथो इति । व्यम् ।

भगवन्तः । स्याम । अद्धि । तृणम् । अध्ये । विश्वदानीम् । पिबं ।

शुद्धम् । उदकम् । आचरन्ती ॥ ४० ॥ २१ ॥

हेअध्ये गोनामेतव अहननीयेहेगौर्यं सूयवसात् शोभनयवसास्यवृणादिकस्याशीराती
भगवती भगइतिधननाम सर्वैर्भजनीयमभूतक्षीरादिधनवती भूयाः भव हिःपूरणःप्रतिष्ठाया लो-
केयवसादिभक्षणेन क्षीरादिसृष्टिःप्रसिद्धा अथोअनन्तरमेव ययं यजमानाअपिभगवन्तः मभू-

तेनधनेनतद्वन्तः स्याम अथैकवारंपूर्वमुक्तं इदानीं सर्वदाकर्तव्यमितिप्रार्थयते विश्वदानीं विश्व-
कालंसर्वदा तृणमद्धिभक्षय आचरन्ती सर्वतोनिर्गच्छन्ती शुद्धंनिर्मलमुदकंपिब । अयंमद्योयारके-
नैवंव्याख्यातः—सुयवसादिनीभगवतीहिभवाथेदानींवर्यंभगवन्तःस्यामाद्धितृणमध्येसर्वदापिब-
चशुद्धमुदकमाचरन्तीति ॥ ४० ॥

॥ इतिद्वितीयस्यतृतीयेएकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथैकचत्वारिंशी-

गौरीमिमायसल्लिलानितक्षत्येकपदीद्विपदीसाचतुष्पदी ।

अष्टापदीनवपदीबभ्रुवुपीसहस्राक्षरापरमेव्योमन् ॥ ४१ ॥

गौरीः । मिमाय । सल्लिलानि । तक्षती । एकपदी । द्विपदी ।

सा । चतुःपदी । अष्टापदी । नवपदी । बभ्रुवुपी । सहस्रस्रक्षरा ।

परमे । विष्टोमन् ॥ ४१ ॥

गौरीः गरणशीलामाध्यमिकावाक् सुलोपाभावश्छान्दसः मिमायशब्दयति किंकुर्वती
सल्लिलानि वृष्ट्युदकानि तक्षती संपादयित्री एकपदीएकपादोपेता एकाधिष्ठानामेधेवर्त-
माना गमनसाधनेनवायुना एकपदीवा द्विपदी मेघान्तरिक्षाख्ये द्वाधिष्ठाना आदित्योवा
द्वितीयः तथा सा चतुष्पदी पादचतुष्टयोपेता दिक्चतुष्टयाधिष्ठाना अथाष्टापदी अवान्तरदिग-
पेक्षयाष्टपादोपेता अष्टाधिष्ठाना नवपदी उपरिदिगपेक्षयास्त्र्येणवा नवदिगधिष्ठानाबभ्रुवुपी एवं-
भूता भवतेश्छान्दसःऋसुः ततोडीपिवसोःसंप्रसारणं किमनयापरिगणनया सहस्राक्षरा अपरि-
मितवचनोर्यं अपरिमितव्याप्तियुक्ता बहुव्यापनशीलोदकवतीत्यर्थः कुत्रेतितदुच्यते—परमे-
व्योमन् उदकाश्रयत्वेनोत्कृष्टेन्तरिक्षे केचिदेवमाहुः गौरीः गरणशीलाशब्दब्रह्मात्मिकावाक्
मिमाय मिमतिःप्रतिष्ठार्थेधातुः प्रतिष्ठितानि घटादिद्रव्याणि तक्षती तत्तद्वाचकत्वेननिष्पादयन्ती
एकपदी अब्याल्लवत्वेनैकमतिष्ठाना एकरूपावा भणवात्मनाद्विपदी सुप्रतिद्भेदेन पादद्वयवती
चतुष्पदी नामारख्यातोपसर्गनिपातभेदेन । अष्टापदी आमन्त्रितसहिताष्टविभक्तिभेदेनाष्टापदी नवपदी
बभ्रुवुपी साव्यथैरुक्तेरष्टभिर्नवपदी अथवा सनाभिकेपूरःकण्ठादिपुनवसुपदेपुभवन्ती पश्चाद्दृष्ट-

विधाभिव्यक्तिमुपेयुषी परमेव्योमन् उत्कृष्टहृदयाकाशे मूलाधारेवासहस्राक्षरा अनेकाकारेण व्याप्ता अनेकध्वनिप्रकाराभवतीत्यर्थः । अयंमघः आचार्येणैवंव्याख्यातः—गौरीर्मिमायसद्विष्ठा-
नितक्षतीकुर्वत्येकपदीमध्यमेनद्विपदीमध्यमेनचादित्येनचचतुष्पदीदिग्भिरष्टापदीदिग्भिश्चावान्त-
रदिग्भिश्चनवपदीदिग्भिश्चावान्तरदिग्भिश्चादित्येनचसहस्राक्षरावहूदकापरमेव्यवनेइति ॥ ४१ ॥

अथद्विचत्वारिंशी—

तस्याःसमुद्राअधिविक्षरन्तितेनजीवन्तिप्रदिशश्चतस्रः ।

ततःक्षरत्यक्षरंतद्विश्वमुपजीवति ॥ ४२ ॥

तस्याः । समुद्राः । अधि । वि । क्षरन्ति । तेन । जीवन्ति ।

प्रदिशः । चतस्रः । ततः । क्षरति । अक्षरम् । तत् । विश्वम् ।

उप । जीवति ॥ ४२ ॥

तस्याः उक्तायाःगोःसकाशात्समुद्राः बृष्टचुदकसमुन्दनाधिकरणभूतामेघाअधिअधिकं
प्रभूतमुदकंविक्षरन्ति विविधंक्षरन्ति तेनोदकेनप्रदिशश्चतस्रः प्रशब्दोवीत्यर्थे विदिशश्चतस्रोदिश-
श्चअथवा प्रकृष्टादिशोमुख्याश्चतस्रः तत्स्थेपुताच्छब्दं तत्स्थाःपुरुषाजीवन्ति ततःपश्चात्तदक्षरमु-
दकंक्षरति सस्यादिकमुत्पादयतीत्यर्थः तत्सस्यादिकंविश्वंजगदुपजीवति । अयमपियारकेन
व्याख्यातः—तस्याःसमुद्राअधिविक्षरन्तिवर्षन्तिमेघास्तेनजीवन्तिदिगाभ्रयाणिभूतानिततःक्षर-
त्यक्षरमुदकंतत्सर्वाणिभूतान्युपजीवन्तीति ॥ ४२ ॥

अथत्रिचत्वारिंशी—

शकमयंधूममारादपश्यंविपूवतापुरएनावरेण ।

उक्षाणंपृश्निमपचन्तवीरास्तानिधर्माणिप्रथमान्यासन् ॥ ४३ ॥

शकमयम् । धूमम् । आरात् । अपश्यम् । विपूवता । परः ।

एना । अवरेण । उक्षाणम् । पृश्निम् । अपचन्तु । वीराः । तानि ।

धर्माणि । प्रथमानि । आसन् ॥ ४३ ॥

शक्रमयंशरुन्मयंशुष्कगोमयसंभूतंधूमंआरात् नातिदूरेअपश्यंदृष्टवानस्मि दिवाधूमस्य दूरेदृश्यमानत्वाद् सएवदर्शनविषयतयोक्तः विपूवताव्याप्तिमताएनाअनेनअवरेणनिरुष्टेनधूमेन परः परस्तात् तत्कारणभूतमयमग्निमपश्यं अहंयजमानइत्यर्थः किञ्च उक्षाणंफलस्यसेकारं पृ-
श्निशुकुवर्णं प्राश्रुतेतेनफलमित्स्वयंप्राश्रुतइतिवापृश्निर्वल्लीरूपःसोमः तंवीराः विविधेरणकुशा-
लाकृत्वजः अपचन्त अन्नधात्वर्थानादरेणतिङ्प्रत्ययःकरोत्यर्थः सचक्रियासामान्यवचनःअत्रौ-
चित्यादभ्रिपवेणसंपादितवन्तइत्यर्थः तानितत्साधनानिधर्मोन्यनुष्ठानानि प्रथमानिप्रतमानि प्रकृ-
ष्टानि फलपर्यवसानीयानि आसन् संपादितान्यभवन् यद्वा सोमउक्षाऽभवत्पूर्वतंदेवाःशरुताप-
चन् । यज्ञार्थतद्भवोधूमोमेवआसीत्तदुच्यते । तत्परत्वेनवामद्योव्याख्येयोर्वविचक्षणैः ॥ ४३ ॥

अथचतुश्चत्वारिंशी-

त्रयःकेशिनःऋतुथाविचक्षतेसंवत्सरेवपतएकएपाम् ।

विश्वमेकोअभिचष्टेशर्चीभिर्ध्राजिरेकस्यदृशेनरूपम् ॥४४॥

त्रयः । केशिनः । ऋतुऽथा । वि । चक्षते । संवत्सरे । वपते ।

एकः । एपाम् । विश्वम् । एकः । अभि । चष्टे । शर्चीभिः ।

ध्राजिः । एकस्य । दृशे । न । रूपम् ॥ ४४ ॥

केशस्थानीयप्ररुष्टरश्मियुक्तास्त्रयोऽग्न्यादित्यवायवः ते च ऋतुथाऋतुकालेविचक्षते विवि-
धलक्षणांभूमिंपश्यन्ति तेषांपृथक्पृथक्कार्यमाह एषामध्येएकोऽग्निः संवत्सरेतीतेसति वपते दाहेन
केशस्थानीयौषधिवनस्पत्यादिकच्छेदेनेननापितत्कार्थंकरोति एकःअन्यआदित्योविश्वंसर्वजग-
त् शर्चीभिः स्वकीयैःप्रकाशवृष्ट्यादिकर्मभिरभिचष्टेसर्वतःपश्यति एकस्यवायोः ध्राजिर्गतिर्द-
ृशेदृश्यतेसर्वैः नरूपं अप्रत्यक्षात्वात्स्पर्शशब्दधृतिकंपलिगैर्गम्यतइतिहिन्यायविदोवदन्ति अ-
यमपिमद्योयास्केनैवंव्याख्यातः-त्रयःकेशिनःऋतुथाविचक्षतेकालेकालेभिविपश्यन्ति संवत्सरेव-
पतएकएपामित्यग्निःपृथिवींदहति सर्वमेकोभिविपश्यतिकर्मभिरादित्योगतिरेकस्यदृश्यतेनरूप-
मिति ॥ ४४ ॥

वाग्दैवतेपशौचत्वारिवागितिहवियोऽनुवाक्या चत्वारिवाक्परिमितापदानियज्ञेनवाचःपद-
वीयमायन्नितिसूत्रितत्वात् ।

सैपापञ्चत्वारिंशी-

चत्वारिवाक्परिमितापदानितानि विदुर्ब्राह्मणा ये मनीषिणः ।
गुहात्रीणिनिहितानेङ्गयन्ति तुरीयं वाचो मनुष्यावदन्ति ॥ ४५ ॥

चत्वारिं । वाक् । परिमिता । पदानि । तानि । विदुः । ब्राह्मणाः ।
ये । मनीषिणः । गुहा । त्रीणि । निहिता । न । इङ्गयन्ति ।
तुरीयम् । वाचः । मनुष्याः । वदन्ति ॥ ४५ ॥

वाक्वाचःरुत्सायाःपदानि चत्वारिपरिमिता परिमितानि लोकेयावागस्तिसाचतुर्धावि-
भक्त्यर्थः तानिपदानिब्राह्मणावेदविदः मनीषिणोमनसइंषिणोमेधाविनोविदुर्जानन्ति तेषाम-
भ्येत्रीणिगुहागुहायांनिहितास्थापितानिनेंगयन्तिनचेष्टन्ते नमकाशन्तइत्यर्थः वाचस्तुरीयं
पदमनुष्याअज्ञास्तज्ज्ञाश्चवदन्ति व्यक्तमुच्चारयन्ति व्यवहरन्ति कानितानिचत्वारिती अत्रबह-
वः स्वस्वमतानुरोधेनबहुधावर्णयन्ति सर्ववैदिकवाग्जालस्यसंग्रहरूपभूरादयस्तिस्रोव्याहृतयः
प्रणवएकइति वेदत्रयसारत्वात्तासांव्याहृतीनामेवसारसंग्रहभूतत्वाद्काराघात्मकस्यप्रणवस्य इ-
तिसप्रणवास्तुव्याहृतिषु सर्वावाक्परिमितेतिकेचनवेदवादिनोवदन्ति । अपरेव्याकरणमतानुसारि-
णोनामाख्यातोपसर्गनिपातभेदेन क्रियाप्रधानमाख्यातं द्रव्यप्रधानं नाम प्रागुपसृज्यतेआख्यातप-
दस्येत्युपसर्गःप्रादिः उच्चावचेष्वर्थेषुनिपातान्निपातःअपितुचेत्यादिः एतेष्वेवसर्वावाक्परिमिते-
ति अस्रण्डायाःरुत्सायावाचः चतुर्धाव्याकृतत्वात् वाग्वैपराच्यव्याकृतावददतामिन्द्रोमभ्य-
तोवक्रम्यव्याकरोत्तस्मादियंव्याकृतावागुचतइतिश्रुतेः । अन्येतुयास्तिकाः मध्वःकल्पोब्राह्मणं च-
तुर्धालौकिकीति यास्तिकैःसामानातोनुष्ठेयाथंमकाराकोवेदभागोमध्वविधानमतिपादकोवेदभागइ-
तिमध्वाः । कल्पोतर्कधर्मित्यादिनोक्तःकल्पः । मन्त्रतात्पर्याथंमकाराकोवेदभागोब्राह्मणं । भोगविप-
यागामानयेत्यादिरूपाव्यावहारिकी एष्वेवसर्वावाङ्मयमितेतियास्तिकाः । क्रम्यजुःसामानिचतु-
र्धाव्यावहारिकीतिनेरुक्ताः । सपांणांवाग्वयसांभुद्रस्यसरीसृपस्यचचतुर्धाव्यावहारिकीत्येनि-
हास्तिकाः । पशुपुत्रणवेपुष्टगेप्यात्मनिचेत्यात्मवादिनः अपरेमाध्विकाः प्रकारान्तरेणमतिपादय-
न्ति परापश्यन्तीमभ्यमावैखरीतिचत्वारिती एकैवनाश्रुतिमावाक्यमूलाधारात् उदितासतीपरेत्यु-
च्यते नादस्यचक्षस्मत्वेनदुर्निरूपत्वात्सैवहृदमगामिनीपश्यन्तीत्युच्यते योगिभिर्दंष्टुशक्यत्वात्

सैवबुद्धिगताविवक्षांप्राप्तमभ्यमेत्युच्यते मध्येहृदयाख्येऽदीयमानत्वान्मध्यमा अथयदासैव-
 क्केस्थितातात्वोष्ठादिव्यापारेणबहिर्निगच्छवितदावैखरीत्युच्यते एवंचत्वारिवाचःपदानिपरिमिता-
 नि मनीषिणोमनसःस्वामिनःस्वाधीनमनस्काब्राह्मणावाच्यस्यशब्दब्रह्मणःअधिगंतारोयोगिनः
 परादिचत्वारिपदानिविदुर्जानन्ति तेषुमध्येत्रीणिपरादीनि गुहागुहायांनिहिता निहितानि हृदये-
 हृदयान्तर्बर्तित्वात् तुरीयंतुपदवैखरीसंज्ञकंमनुष्याःसर्वेवदन्ति व्याकरणप्रसिद्धानामाख्या-
 तादिपक्षेमनीषिणोब्राह्मणाः प्रकृतिप्रत्ययादिविभागज्ञावाग्योगविदस्तानिपदानिजानन्ति अ-
 वाग्योगविदः पामराः वाचोवाङ्मयस्यतुरीयंचतुर्थभागंवदन्तिव्यवहरन्ति अर्थप्रकाशनायप्रसु-
 जते अपयंघ्नो निरुक्तेभ्याख्यातःसोत्राप्यनुसन्धेयः । अथापिब्राह्मणंभवति—सावैवाकृष्टष्टाचतु-
 षांभ्यभवदेष्वेवलोकेपुत्रीणिपशुपुतुरीयंपापृथिव्यांसाग्नौसारथन्तरेयान्तरिक्षेसावायौसावामदे-
 व्येयादिविसादित्येसाबृहतीसास्तनपित्नावथपशुपुततोयावागत्यरिच्यतवांब्राह्मणेष्वदधुस्तस्मा-
 द्ब्राह्मणाजर्भ्यावाचंवदन्तिपाचदेवानांपाचमनुष्याणामिति ॥ ४५ ॥

अथपट्टचत्वारिंशी-

इन्द्रंमित्रंवरुणमग्निमाहुरथोदिव्यःससुपर्णोगरुत्मान् ।

एकंसद्विप्रांबहुधावदन्त्यग्निंयमंमातरिश्वानमाहुः ॥ ४६ ॥ २२ ॥

इन्द्रम् । मित्रम् । वरुणम् । अग्निम् । आहुः । अथो इति । दिव्यः ।

सः । सुऽपर्णः । गरुत्मान् । एकम् । सत् । विप्राः । बहुधा ।

वदन्ति । अग्निम् । यमम् । मातरिश्वानम् । आहुः ॥४६॥ २२ ॥

अमुमादित्यमैश्वर्यंविशिष्टमिन्द्रमाहुः तथामित्रंप्रमीतेर्मरणात्रातारं अहरभिमानिनमेत-
 न्नामकंदेवंआहुः वरुणंपापस्यनिचारकं रात्र्यभिमानिनंदेवमाहुः तथाग्निंअहनादिगुणविशिष्टमे-
 तन्नामकमाहुः अथोअपिचापमेवदिव्योदिविभवः सुपर्णः सुपतनोगरुत्मान् गरणवान् पक्षवा-
 न्चैतन्नामकोयःपक्ष्यस्ति सोऽप्ययमेव कथमेकस्यनानात्वमिति उच्यते—अमुमेवादित्यमेकमेव
 वस्तुतःसन्तं विप्रामेघाविनः देवतातत्त्वविदोबहुधावदन्ति तत्तत्कारणेनेन्द्राद्यात्मानंवदन्ति एकै-
 ववामहानात्मादेवता ससूर्यंइत्याचक्षते इत्युक्तत्वात् किञ्च तमेगृष्ट्यादिकारणं वैद्युताग्निपमं
 नियन्तारं मातरिश्वानं अन्तरिक्षेश्वसन्तंवायुमाहुः सूर्यस्यब्रह्मणोनन्यत्वेनसावात्स्यमुक्तंभवति

अत्रयेकेचिदग्निःसर्वादेवताइत्यादिश्रुतितः अयमेवाग्निरुसरे अपिज्योतिषीइतिमत्वाग्नेरेवसा-
र्वात्म्यमतिपादकोयंमच्चइतिवदन्ति तत्पक्षेपथमोऽग्निशब्दः उद्देश्यः तमग्निमुद्दिश्येन्द्राद्यात्मकत्वं
कथयन्ति अयंमद्योनिरुकेएवंव्याख्यातः—इममेवाग्निमहान्तमात्मानमेकनात्मानंबहुधापेधावि-
नोवदन्तिइन्द्रंमित्रंवरुणमग्निंदिव्यंचगरुत्मन्तंदिव्योदिविजोगरुत्मान् गरणवान्गुर्वात्माहाम्—
तिवेति ॥ ४६ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यतृतीयेद्वाविंशोवर्गः॥२२ ॥

वर्षकामेष्ट्यांतिस्त्रिंशद्योहोतव्याः तत्ररुष्णानियानमितितृतीयस्यानुवाक्या रुष्णानि-
यानंहरयःसुपर्णानियुत्वन्तोग्रामजितोयथानरइति ।

सेपासप्तचत्वारिंशी—

रुष्णानियानंहरयःसुपर्णाअपोवसानादिवमुत्पतन्ति ।
तआवृष्टन्नस्तर्दनादृतस्यादिह्रुतेनपृथिवीव्युद्यते ॥ ४७ ॥

रुष्णम् । नियानम् । हरयः । सुपर्णाः । अपः । वसानाः । दिवम् ।
उत् । पतन्ति । ते । आ । अवृष्टन् । सदर्नात् । ऋतस्य ।
आत् । इत् । घृतेन । पृथिवी । वि । उद्यते ॥ ४७ ॥

रुष्णंरुष्णवर्णनियानं नियमेनगच्छन्तमेवं हरयः उदकस्यहर्तारः सुपर्णाः शोभनपत-
नारश्मयः अपोवसानाः उदकानिवासयन्तःमेघेषु अद्रिमंघानपूरयन्तइत्यर्थः अन्तर्भावितण्य-
र्थाद्विकर्मकत्वं यद्वा रुष्णानियानंनियमनंराविः देवानांहिरात्रिर्दक्षिणापनं सत्पतितस्मिन्वर्षका-
लइत्यर्थः एवंपुन्येन्तेद्विषंपुष्टोक्ततदुत्क्रियतेद्विषयेद्विषयेतत्तन्ति, अर्द्धेगच्छन्ति, वेत्स्यन्त्यन्त-
स्यसर्दनाव उदकस्यस्थानादादित्यमण्डलादाववृत्तन् आवर्तन्तेअर्वाधआगच्छन्ति आदित् अ-
नन्तरमेव यदार्वागागच्छन्ति तदानोमेघघृतेनोदकेन पृथिवीव्युद्यते विविधंद्विद्यते रुष्णानिरय-
णंराविरादित्यस्य हरयः सुपर्णाहरणाआदित्यरश्मयइत्यादिनिर्हंकंद्दृश्यम् ॥ ४७ ॥

अथाष्टाचत्वारिंशी-

द्वादशप्रधयश्चक्रमेकं त्रीणि नभ्यानि कउत चिकेत ।

तस्मिन्त्साकं त्रिंशतानशङ्खवोर्पिताः पृष्टिर्नचलाचलासः ॥ ४८ ॥

द्वादश । प्रधयः । चक्रम् । एकम् । त्रीणि । नभ्यानि । कः ।

उम् इति । तत् । चिकेत । तस्मिन् । साकम् । त्रिंशताः । न ।

शङ्खवः । अर्पिताः । पृष्टिः । न । चलाचलासः ॥ ४८ ॥

द्वादशएतत्संख्याकाः प्रधयः परिधयः प्रहितावर्तन्ते तत्स्थानीयाः द्वादशमासाएकं अद्वितीयं चक्रमणस्वभावं संवत्सराख्यंचक्रं आश्रिताः तथा त्रीणि त्रिसंख्याकानि नभ्यानि नाभ्याभ्रयाणि फलकानि तत्स्थानीयानि ग्रीष्मवर्षाहेमन्ताख्यानि आश्रितानि यथासूर्यरथचक्रस्य द्वादशपरिधयो नाभ्याभ्रयाणि त्रीणि फलकानि सन्ति तद्वत्कालचक्रस्यापि कउ कोपिमहान् तच्चक्रं चिकेत जानाति तस्मिन् चक्रे साकं सह शंखवोन् शंखवइव अत्र पुरस्तादुपाचारोपिनशब्दः सामर्थ्यादुपमार्थीयः तस्मिन् अपि संवत्सरचक्रे त्रिंशताः एतत्संख्याकाः पृष्टिर्नशब्दश्चार्थे पृष्टिश्वारा अस्थानीयान्यहानि अर्पिताः अर्पितानि कीदृशानितानि चलाचलासः एकश्चलशब्दो द्विर्भावमाप्तः चलाः चलनस्वभावानीत्यर्थः चरिचल्लिपिपदीनामच्याक्चाभ्यासस्येति द्विवचनमागमश्च ततोऽष्टुक् पृष्टिश्च हैत्रीणि चशतानि संवत्सरस्याहानीति ब्राह्मणं । द्वादशप्रधयश्चक्रमेकमिति मासानां मासामानादित्यादिरुक्तम् ॥ ४८ ॥

प्रवर्ग्येभिष्टेयस्तेस्तनइत्येका सूत्रितंच-यस्तेस्तनः शशयोयोमयो भूर्गौरमीमेदनुवर्तमिपन्तमिति । एषैवसारस्वतेपशौहविषोयाग्या सूत्रितंच-यस्तेस्तनः शशयोयोमयो भूर्त्वंसोमपचिकितोमनीपेतिद्वेइति ।

सैषैकोनपञ्चाशी-

यस्तेस्तनः शशयोयोमयो भूर्त्वं विश्वापुष्यसि वार्याणि ।

योरं त्रधा वसुविद्यः सुदन्नः सरस्वति तमिह धातवेकः ॥ ४९ ॥

यः । ते । स्तनः । शशयः । यः । मयःऽभूः । येन । विश्वा ।
पुष्यसि । वार्याणि । यः । रत्नऽधाः । वसुऽवित् । यः । सुऽदत्रः ।
सरस्वति । तम् । इह । धातवे । करिति कः ॥ ४९ ॥

हेसरस्वति तेतवसंबन्धीयःस्तनःस्तनवच्छिशुस्थानीयानां प्राणिनामाप्यायनकारी लौ-
किकवैदिकशब्दरूपः स्तनःशशयःशयानः तवदेहेवर्तमानः यश्चस्तनःमयोभूरसास्वादिनां सुख-
स्यभावयिता येनस्तनेन विश्वासर्वाणिवार्याणिवरणीयानिअभिमतरूपाणिधनानिपुष्यसि
भोक्त्वयः यश्चस्तनोरत्नधाः बहुविधरमणीयरत्नानां धारयिता वसुवित् वसूनांवासपितृणां
धनानां वेत्तालब्धावेदयितावा किञ्च यःस्तनः सुदत्रः शोभनदानः सुदत्रःकल्याणदानइतिनि-
रुक्तम् । अत्रासकृद्यच्छब्दश्रवणं स्तनस्यातिप्रशस्तत्वज्ञापनार्थं हेदेवि तंतादृशंसर्वप्राण्युपका-
रकंसूक्तमयंस्तनं इहास्मिन्कर्मणि इदानींवा धातवे अस्माभिर्धातुंपातुं पानाय कः कुरु ॥४९॥

अग्निमन्थने यज्ञेनयज्ञमित्येपापरिधानीया यज्ञेनयज्ञमयजन्तदेवाइतिपरिदध्यादितिसू-
त्रितत्वात् ।

सैपापश्चाशी-

यज्ञेनयज्ञमयजन्तदेवास्तानिधर्माणिप्रथमान्यासन् ।
तेहनाकंमहिमानःसचन्तयत्रपूर्वसाध्याःसन्तिदेवाः ॥ ५० ॥
यज्ञेन । यज्ञम् । अयजन्त । देवाः । तानि । धर्माणि । प्रथमानि ।
आसन् । ते । ह । नाकम् । महिमानः । सचन्त । यत्र । पूर्वे ।
साध्याः । सन्ति । देवाः ॥ ५० ॥

देवाव्यवहारीरोपजमानायज्ञेननिर्मथ्याग्निनायज्ञंहोमसाधनमाहवनीयं अयजन्त पूजितवन्तः
अनुष्ठानापसंभोजितवन्तइत्यर्थः अग्निमथित्वापहरति तेनैवाग्नयआतिथ्यंक्रियतइतिहि-
तैनिरीयकम् । तानिधर्माणिअग्निसाधनानिकर्माणिप्रथमानि प्रथमइतिमुख्यनाम प्रथमानिप्रकृ-
ष्टतमान्यासन् फलप्राप्तयसमर्थान्यभवन्तित्यर्थः तेह तेचयजमानाः नाकं नास्मिन्नकमस्तीति

नाकःस्वर्गः तंमहिमानःमाहात्म्ययुक्ताः सचन्तसंगताः कीदृशंनार्कं यत्रयस्मिन्नाके पूर्वेपूर्वत-
नाः साध्याःसाधनाः यज्ञादिसाधनवन्तः कर्मदेवाइत्यर्थः तेसन्तिनिवसन्ति तं सचन्त तस्मादि-
दानीमपिमनुष्यैरेवंकर्तव्यमित्यर्थः यद्वा देवाइदानीदिवभाषिमापन्नाः पूर्वयज्ञेनअग्निनापशुभूतेन
यज्ञंयष्टव्यमग्निअयजन्तपूजितवन्तः अग्नेरेवमूर्तिभेदेनदेवत्वंचपशुत्वंचद्रष्टव्यं अग्निःपशुरासीत्त-
मालभन्ततेनायजन्तेतिश्रुतेः। शिष्टंपूर्ववत्। यत्रयस्मिन्स्वर्गेतिमित्तभूतेसतिपूर्वेपूर्वतनाः साध्याःदेवाः
साधनाः छन्दोभिमानिनः आदित्याभंगिरसश्चसाध्यादेवाऽच्यन्ते छन्दांसिषैसाध्यादेवास्तेग्नेग्नि-
मयजन्ततेस्वर्गलोकमायन्नादित्याश्वैहासन्नंगिरसश्चतेग्नेग्निनाग्निमयजन्ततेस्वर्गलोकमायन्ति
ब्राह्मणम् । एतेदेवाः स्वर्गेसन्तिभवन्ति स्वर्गं प्राप्ताइत्यर्थः यद्वा येयज्ञेन ज्ञानादियज्ञेन यज्ञं वि-
ष्णुंअयजन्त पूजयन्ति तेनाकंविष्णुलोकंमहानुभावाः सवन्तसंगच्छन्ते यत्रपूर्वसाध्यादयोदेवाः
सन्तितत्स्थानं अग्निनाग्निमयजन्तदेवाइत्यादिनिरुक्तमनुसन्धेयम् ॥ ५० ॥

अथैकपञ्चाशी-

समानमेतदुदकमुच्चैत्यवचाहभिः ।

भूमिंपर्जन्याजिन्वन्तिदिवंजिन्वन्त्यग्रयः ॥ ५१ ॥

समानम् । एतत् । उदकम् । उत् । च । एति । अवं । च । अहंभिः ।
भूमिम् । पर्जन्याः । जिन्वन्ति । दिवम् । जिन्वन्ति । अग्रयः ॥ ५१ ॥

एतत्प्रसिद्धमुदकंसमानं एकरूपमित्यर्थः अहभिः कैश्चिद्गोभिः ग्रीष्मकालीनैरुच्चैति ऊ-
र्ध्वंगच्छति तथाअहभिः वर्षकालीनैरहोभिः तदुदकंअवद्वैति अवाङ्मुखंगच्छति चवायोगेप्रथ-
मेतिप्रथमाविभक्तिर्ननिहन्यते रश्मिनाड्यैवभूमिंप्राप्नोति तदेवोच्यते पर्जन्याः प्रीणयितारोमेघाः
भूमिंजिन्वन्ति उदकसंस्तयायेनसस्याद्युत्पादनद्वाराभूमिष्ठाग्नीणयन्ति तथाअग्रयआहवनीयाद्याः
स्वेहुते दिवमादित्यादिद्युलोकस्थान्देवाजिन्वन्ति प्रीणयन्ति ॥ ५१ ॥

सरस्वद्देवताकेपशौ दिव्यंसुपर्णमितिवपायाज्या दिव्यंसुपर्णवायसंबृहन्तसवावृधेनयोपोप-
णास्वितिसृष्टितत्वात् । अन्वारंभणीयायांसरस्वद्यागेऽपैवयाज्या सृजितंच-दिव्यंसुपर्णवायसंबृ-
हन्तमासवंसवितुर्यथेति ।

सैषाद्विषधाशी-

दिव्यंसुपर्णवायसंहन्तमपांगर्भदर्शतमोपधीनाम् ।

अभीपतोट्टिभिस्तर्पयन्तसरस्वन्तमर्वसेजोहवीमि ॥५२॥२३॥

दिव्यम् । सु॒पर्णम् । वा॒य॒सम् । बृ॒हन्त॑म् । अ॒पाम् । गर्भ॑म् ।

दर्श॑तम् । ओ॒प॒धी॒नाम् । अ॒भी॒प॒तः । ट्टि॑ः । त॒र्प॒य॒न्तम् ।

सर॑स्वन्तम् । अ॒र्व॒से । ज॒ो॒ह॒वी॒मि ॥ ५२ ॥ २३ ॥

दिव्यं दिवि भवं सुपर्णं शोभन गमनं वायसंगमनशीलं बृहन्तमहान्तं अपांगर्भं वृष्टयुदकानांगर्भ-
वदुत्पादकं ओपधीनां ओपधीर्दशतं दर्शनाय दर्शयन्तमित्यर्थः यद्वा ओपधीनांगर्भदर्शत-
मिति पृथग्विशेषणं किञ्च अभीपतः आनुकूल्येन वृष्टिभिस्तर्पयन्तं जगत्पीणयन्तं यद्वा अभी-
पतः अग्निगमनवतः सलिलाधारान्तडागादीन् तर्पयन्तं अथवा अभिगन्ताहं सरस्वन्तं उदकवन्तं
सरइत्युदकनाम कं देवं सूर्यं वा अवसेरक्षणाय जोहवीमि पुनः पुनराह्वयामि ॥ ५२ ॥

॥ इति द्वितीयस्य तृतीयेष्वयोर्विशोवर्गः ॥ २३ ॥

॥ इति प्रथमे मण्डले द्वाविंशोऽनुवाकः ॥ २२ ॥

त्रयोविंशानुवाके पञ्चदशस्तूकानि तत्र कयाशुभेति पञ्चदशार्चपथपंस्तूकं वैपुभं अत्रानु-
क्रमणिका—कयापञ्चानासंवादस्तृतीयाद्ययुजोमरुतांवाक्यं अन्त्यस्तृचोगस्त्यस्य च शिष्टा इ-
न्द्रस्यैकादशी च मरुत्वांस्त्विन्द्रो देवतेति । अत्रैन्द्रागस्त्यमरुतांसंवादः प्रतिपाद्यते तत्र तृतीयाप-
ञ्चमीसप्तमीनवमीनां मरुद्वाक्यरूपत्वात्तत्पर्वयः यस्य वाक्यं स क्रपिरि विन्यायात् अन्त्यत्च-
स्यागस्त्यवाक्यत्वात्स एवार्चिः शिष्टायुजः आद्या वैकादशी चेन्द्रस्य वाक्यं अतः स एवार्चिः अत्र या-
तेनोच्यते सा देवतेति सामान्यापवादेन छत्सस्य मरुत्वद्रुणक इन्द्रो देवता संसवचानुर्विशकयोर्म-
रुत्वतीयशस्त्रे निविजानीयात्पूर्वैतत्सूक्तं यदि पर्यायान्मरुत्वतीय इति खण्डयोः सूत्रितम्—क-
याशुभे विचमरुत्वतीये पुरस्तात्सूक्तस्य शसिदिति । आभिष्टविके पञ्चमे हनिमरुत्वतीये एतदेव सूक्तं
पञ्चमस्य कयाशुभायस्तिगमभृगे इति माध्यंदिने इति सूत्रितत्वात् । महाव्रते मरुत्वतीयशस्त्रे एत-
त्सूक्तं पञ्चमारण्यके कयाशुभासवयसः सनीळामरुत्वा इन्द्रवृषभोरणायेत्युक्तत्वात् । विपुवति
मरुत्वतीये एतदेव निविजानीयं त्वं सुमेपं कयाशुभेति चमरुत्वतीयमिति सूत्रितत्वात् । अस्य

विनियोगंशौनकाह—ज्ञातिपुत्रमुहन्मित्रैर्यश्चराज्यंचिकीर्षति । नित्यंसनियतोभूत्वासूक्तंतुमन-
साजपेद । कयाशुभेतिपैशुन्यंरुत्वाचार्यनृपदिजैः । श्रुत्वापररहस्यंतुगुरोरप्याहशौनकइति ।

तत्रप्रथमा—

कयाशुभासर्वयसःसनीळाःसमान्यामरुतःसंमिमिक्षुः ।
कयामतीकुतएतासएतेर्चन्तिशुष्मंवृषणोवसूया ॥ १ ॥

कया । शुभा । सःसर्वयसः । सःसनीळाः । समान्या । मरुतः ।
सम् । मिमिक्षुः । कया । मती । कुतः । आःइतासः । एते ।
अर्चन्ति । शुष्मम् । वृषणः । वसूया ॥ १ ॥

इन्द्रवाक्यं सवयसः समानवयस्काः सनीळाः समानस्थानाएतेमरुतः कयाशुभाकैरपि
दुर्ज्ञेययाशोभयासमान्या सर्वेषामेकरूपयामहत्यायुक्ताः यद्वा शुधित्युदकनाम उक्तरूपयाशुभा
उदकेनसंमिमिक्षुः लोकंसम्यक्सिञ्चन्ति मिहिसमानार्थोमिमिक्षतिधातुः यद्वा मांयुद्धादिषु प्र
वर्तमानं संमिमिक्षुः तदर्थं एतेमरुतः कयाअनिश्चयेया मती मत्या कुतोदेशादेतासः आगताः
आगत्यच एतेवृषणोवर्षितारोवसूया वसूयया सुपांसुलुगितिपूर्वसवर्णदीर्घः धनेच्छया यद्वा
धसवोवासयितारोवा तेनैवजसोयाजादेशः शुष्मं बलं वृष्टिप्रदानजनितं लोकेअर्चन्ति पूजयन्ति
जगतिकुर्वन्ति यद्वा ममवलंबधेयन्तोत्यर्थः मरुतोहैनंनाजहुरितिश्रुतेः अत्रेन्द्रमरुतसंवादरूपं
सर्वत्रप्राणजीवात्मपरत्तयापियोजनीयम् । अत्रद्वितीययापीन्द्रोब्रूते ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

कस्यब्रह्माणिजुजुपुर्षुवानःकोअध्वरेमरुतआववर्त ।
श्येनाइवधर्जतोअन्तरिक्षेकेनमहामनसारीरमाम ॥ २ ॥

कस्य । ब्रह्माणि । जुजुपुः । युवानः । कः । अध्वरे । मरुतः ।
आ । अवर्त । श्येनान्इव । धर्जतः । अन्तरिक्षे । केन ।
महा । मनसा । रीरमाम् ॥ २ ॥

युवानोनित्यतरुणाः महानुभावामरुतः कस्यमहाभागस्य ब्रह्माणिपरिवृढानि हवींषिजु-
जुषुः सेवन्ते कश्महानध्वरे स्वकीये यागेमरुतएतानाववर्त यागान्तरेभ्योतिवर्तयन्ति दुर्निग्रह-
त्वेदृष्टान्तमाह—अन्तरिक्षे ध्रजतोमच्छतः श्येनात् इव शंसनीयगमनानेतन्नामकान्पक्षिणइव के-
नतत्पीतिसाधनेन महा महतामनसा मननवता स्तोत्रेण रीरमाम रमेमहि अथमरुतइन्द्रेणो-
क्ताः तृतीययाऽनयाप्रतिब्रुवते ॥ २ ॥

अथतृतीया—

कुतस्त्वमिन्द्रमाहिंनःसन्नेकोयासिसत्पतेकिन्तइत्था ।

संपृच्छसेसमराणःशुभानैवौचेस्तन्नोहरिवोयत्तेअस्मे ॥ ३ ॥

कुतः । त्वम् । इन्द्र । माहिंनः । सन् । एकः । यासि । सत्पते ।

किम् । ते । इत्था । सम् । पृच्छसे । समसराणः । शुभानैः ।

वोचेः । तत् । नः । हरिइवः । यत् । ते । अस्मे इति ॥ ३ ॥

हेइन्द्रसत्वते सत्पाालक त्वं माहिनोमहनीयः पूजनीयः अनुचैरनुगन्तव्यइत्यर्थःतथा-
भूतःसन्नपि एकोऽसहायःसन् कुतोयासि कुतःकारणाद्यासि यद्वा कुत्रयासि तेतव इत्थाइत्थंकिन्तं
एवमेवाकिनकोऽप्यनुचरोऽस्ति किंच त्वंसमराणः अस्माभिःसंगच्छयानः संपृच्छसे सपीची-
नंपृच्छति हेहरिवः हरिभ्यांतद्वनिन्द्र तेतव अस्मे अस्मासु यद्वकुमिष्टतममस्तितन्नोस्मभ्यं
शुभानैःशोभमानैर्वचनैः वोचेः ब्रूहि ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

ब्रह्माणिमेमनयःशंसुतासुःशुष्मंइयतिप्रभृतोमेअद्रिः ।

आशासतेप्रतिहर्यन्त्युक्थेमाहरीवहतस्तानोअच्छ ॥ ४ ॥

ब्रह्माणि । मे । मनयः । शम् । सुतासुः । शुष्मः । इयति । प्रभृतः ।

मे । अद्रिः । आ । शासते । प्रति । हर्यन्ति । उक्था । इमा ।

हरी इति । वहतः । ता । नः । अच्छ ॥ ४ ॥

अथैवंतैःपृष्टः अनयाचतुर्थ्येन्द्रःप्रत्याह—हेमरुतः ब्रह्माणिसर्वाणिकर्माणिहवींषिवा मेम-
मस्वभूतानितधामतयश्चमननयुक्ताःस्तुतयश्चमेममशंसुखकार्याः यद्वा मेमतयोजुद्धयः तेषुवर्त-
न्तइतिशेषः तथासुतासोभिपुताःसोमाःमेमदीयाः मदथाएव अतोयज्ञंप्रतिगन्तव्यमित्यर्थः कि-
ञ्च मध्येराक्षसादिबाधपरिहाराय शुष्मः बलवान्मेमदीयोद्भिःशत्रूणांभक्षकोवज्रः प्रभृतःसन्नि-
याति गच्छत्येवलक्ष्यंप्रति नचनिवर्तते नकेवलंहविरादीनांमदीयत्वमेव अपितुयजमानाआशा-
सतेमामेयप्रार्थयन्ते किंचोक्था उक्थानिशास्त्राणि मांप्रतिहर्यन्तिकामयन्ते मामेवशंसन्तीत्य-
र्थः किञ्च नोऽस्मदीयाविमाहरी इमावश्वौ ता तानिगन्तव्यानिहविरादीनि अच्छअभिप्राप्तुं मां
बहतः अभिमतदेशंप्रापयतः अतएवशोभंगच्छामि युष्माभिरपितत्प्राप्तुं गन्तव्यमित्यर्थः अतो-
सहायइतिमन्तव्यमितिभावः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

अतोव्यमन्तमेभिर्युजानाःस्वक्षत्रेभिस्तन्वःशुभ्रमानाः ।
महोभिरेताउपयुज्महेन्विन्द्रस्वधामनुहिनोबभूथ ॥ ५ ॥ २४ ॥
अतः । व्यम् । अन्तमेभिः । युजानाः । स्वक्षत्रेभिः ।
तन्वः । शुभ्रमानाः । महःऽभिः । एतान् । उप । युज्महे ।
नु । इन्द्र । स्वधाम् । अनुं । हि । नः । बभूथ ॥ ५ ॥ २४ ॥

एवमुक्तामरुतस्तमेवंब्रुवते—हेइन्द्र त्वंयस्मादेवंकरोषि अतःकारणाद्वयमपिअन्तमेभिः अ-
न्तिकतमैरश्वैर्युजानाः युक्ताःसन्तः कीदृशैः स्वक्षत्रेभिः स्वायत्तबलैः किंच महोभिस्तेजोभिः
तन्वः आत्मशरीराणिशुभ्रमानाःदीपयन्तः हर्षंमामुवानाइत्यर्थः यद्वा महोभिः स्वमहत्त्वेनयुक्ताव-
यंपतानगन्तुननु क्षिप्रमुपयुज्महे तवसाकंहविरादिस्वीकुर्मइत्यर्थः हेइन्द्र त्वमपिनोऽस्मत्संबन्धिस्व-
धाउदकं बलेवा अनुबभूथहि अस्मत्सुष्टोदकजन्यं हविरनुभवसिखलु हिशब्दः परस्परपकार्यो-
पकारिभावप्रसिद्धिद्योतनार्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यतृतीयेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथषष्ठी—

कस्यैवोमरुतःस्वधासीद्यन्मामेकंसमधत्ताहिहृत्ये ।
अहंसुवंप्रस्तविपस्तुविष्मान्विश्वस्यशत्रोरनमंवधस्रैः ॥ ६ ॥

कं । स्या । वः । मरुतः । स्वधा । आसीत् । यत् । माम् । एकम् ।
सम् अर्धत्त । अहिहृत्त्ये । अहम् । हि । उग्रः । तविपः ।
तुविष्मान् । विश्वस्य । शत्रोः । अनमम् । वधद्वस्त्रैः ॥ ६ ॥

हेमरुतः स्या सा स्वधा तदुदकंबलवा योयुष्माकंसंबन्धि क्वासीत् नैवासीदित्यर्थः अस्माक-
मुदकंत्वमनुभवसीतिब्रूथ यव या स्वधा एकमसहायंमांअहिहृत्ये वृष्ट्यर्थमेघहननकर्मणिवृत्रवधेवा
समधत्त सहितमभूव समासीदितिसंबन्धः असहायस्यकथमेतत्सेत्स्यतीत्यतआह—अहंहि अहं
खलु उग्रः उदूर्णबलस्तविपोबलवान् तुविष्मान्महत्त्वोपेतोऽस्मि यस्मादतिबलोहं तस्माद्विश्वस्य
कृत्स्नस्य शत्रोर्मेघस्य शत्रोरितीयं कर्मणिपिष्टी सर्वशत्रुसंबंधं वधस्त्रैः वधरूपैःशोधनैः वधकृशत्तरि-
त्यर्थः यद्वा वधइतिवज्रनाम वधस्त्रैर्वज्रस्यासन्नैः क्षेपणमकारैरनमं अनमयं अन्तर्भावितण्यर्थो-
यं वशीकरोमीत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

भूरिचकर्थयुज्येभिरस्मेसमानेभिर्विपभूपौस्येभिः ।

भूरीणिहिरुणवामाशविष्टेन्द्रकृत्वामरुतोयद्दशाम ॥ ७ ॥

भूरि । चकर्थ । युज्येभिः । अस्मे इति । समानेभिः । विपभू ।

पौस्येभिः । भूरीणि । हि । रुणवाम । शविष्ट ।

इन्द्र । कृत्वा । मरुतः । यत् । वशाम ॥ ७ ॥

अथैवमुक्तवन्तं इन्द्रं पुनराहुः हेइन्द्र वृषभ वर्षितस्त्वं भूरिचकर्थं प्रभूतं कृतवानसि सत्यमेव
तथापि अस्मेअस्माकंसमानेभिः समानैः युज्येभिः अस्माभिर्गुणैः पौंस्येभिः पुंसःकर्मभिः
सामर्थ्यैरेवचकर्थं नत्वंएकएवेत्यर्थः हेराविष्ट शवइतिवज्रनाम हेइन्द्र बलवत्तम वयंभूरीणिहित्व-
त्कृतादपिमभूतानिकर्माणिरुणवाम कृतवन्तस्म हेइन्द्र कृत्वाकृतुनाकर्मणापघट्टयादिकंप-
शाम कामयामहे तानित्वत्तोप्यधिकानीत्यर्थः यतोवयंमरुतः छान्दसमनुदानत्वं एनेनस्वमह-
त्त्वंस्थापितंभवति स्वरोज्यस्तः अथना इन्द्रस्येदंवाक्यं हेमरुतोयद्यस्यैवतत्समैवभवतु तर्ह्यहंच
यूयंचसहैवकृत्वाकर्मणापद्दशाम यहृष्टिकर्मकामयामहे तस्मादुदकंसभानमेवेत्यर्थः एवंपरु-
इतिनिघातस्वरस्यन्याह्वानम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

वर्धाँवृत्रंमरुतइन्द्रियेणस्वेनभामेनतविपोवभूवान् ।
अहमेतामनवेविश्वश्चन्द्राःसुगाअपश्चकरवज्रवाहुः ॥ ८ ॥

वर्धीम् । वृत्रम् । मरुतः । इन्द्रियेण । स्वेन । भामेन । तविपः ।
वभूवान् । अहम् । एताः । मनवे । विश्वश्चन्द्राः । सुङ्गाः । अपः ।
चकर । वज्रश्वाहुः ॥ ८ ॥

इदानीमिन्द्राह—हेमरुतः अहमिन्द्रः इन्द्रियेणवीर्येणस्वेनभामेनस्वसमानकोपेन तवि-
पोवलवान्भूवान्भूतःसंपन्नःसन्वृत्रंवर्धाँ हतवानस्मि कस्मैतदुच्यते—मनवे मनोरथायैताः विश्व-
श्चन्द्राः सर्वाह्लादकाः सुगाः सुगमनाः सर्वत्रसस्यादिपुगमनशीलाः अपोवृष्ट्युदकानि चकर च-
कार कृतवानस्मि यतोहंवज्रवाहुः अनेनसहायनैरपेक्ष्यमुक्तंभवति ॥ ८ ॥

अथनवमी—

अनुत्तमातेमघवन्नकिर्नुतवावाँअस्तिदेवताविदानः ।
नजायमानोनशतेनजातोयानिकरिष्यारुणुहिप्रदृद्ध ॥ ९ ॥

अनुत्तम् । आ । ते । मघवन् । नकिः । नु । न । त्वाह्वान् ।
अस्ति । देवता । विदानः । न । जायमानः । नशते । न । जातः ।
यानि । करिष्या । रुणुहि । प्रदृद्ध ॥ ९ ॥

इदानीमिन्द्रोहर्षेण प्रत्याहुः आइतिस्मरणे स्पृष्टवन्तोवयमिदानीं हेमघवन् तेवया अ-
नुत्तंअपेरितं नकिर्नुनैवास्ति नुनिश्चये त्वयायदुक्तं तत्सत्यमित्यर्थः हेदेव त्वावान् त्वत्सदृशोवि-
दानः विद्वान् व्यत्ययेनशानञ्च जयोपायवेर्दितादेवतादेवोनास्ति किञ्च हेप्रवृद्ध अतिबल जाय-
मानोजातोवाकश्चिदेवोमर्त्योवानास्ति त्वंयानि वृत्रवधादीनिकरिष्या कर्तव्यानि रुणुहि कुरुषे
तानि न नशते नव्यामोति नशतिर्व्याप्तिकर्मा नान्यस्त्वच्चेष्टितानुकार्येवेत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

एकस्यचिन्मेविभ्व॑स्त्वोजो॒यानु॑द॒धृष्वान्कृ॑णवैमनी॒पा ।
अहं॑स्यु॒ग्रोम॑रुतो॒विदानो॒यानि॒च्यव॑मिन्द्र॒इदी॑शए॒षाम् ॥ १० ॥ २५ ॥

एकस्य । चित् । मे । वि॒धु । अस्तु । ओजः । या । नु ।
दृष्वान् । कृणवै । मनी॒पा । अहम् । हि । उ॒यः । म॒रुतः । वि॒दानः ।
यानि । च्यवम् । इन्द्रः । इत् । ई॒शे । ए॒षाम् ॥ १० ॥ २५ ॥

इदानीमिन्द्रआह मेममएकस्यचित् एकस्येव विभु सर्वत्रगमनशीलमोणोबलमस्तु यद्वा बलमेकस्यैवास्तु किमर्थमितिचेत् उच्यते-या यानिकर्माणि मनीषामनीपयामनसईषयादधृष्वान्धर्षितवानहंतानिनुक्षिप्रं कृणवै कर्तुंशक्नवानि हेमरुतः अहं हि अहं बलु उग्रः उदूर्णबलः विदानः वेदनावान् यानियानिवस्तुनिच्यवं अवगच्छामि एषामहमेवेन्द्रइत् ईश्वरएवसन् ईशे ईश्वरोभवामि अथवा विदानोहंयानिच्यवं यान्युद्दिश्यगच्छेयं एषामीशे यतोहमिन्द्रः अतःशक्तइत्यर्थः॥१०॥

॥ इतिद्वितीयस्यतृतीयेपञ्चविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

अथैकादशी-

अम॑न्दन्माम॒रुतः॒स्तोमो॒अत्र॒यन्मै॒नरः॒श्रुत्य॑त्र॒त्तच॑क्र ।
इन्द्रा॑पृ॒वृष्णे॑सु॒मंस्वाय॑म॒ह्यंस॒रुये॑स॒खाय॑स्त॒न्वेत॑नू॒भिः ॥ ११ ॥

अमन्दत् । मा । म॒रुतः । स्तो॒र्मः । अत्र । यत् । मे । न॒रः । श्रु॒त्यम् ।
वृ॒ह॒त् । १ । च॒क्र । १ । इन्द्रा॑य । १ । वृ॒ष्णे । १ । सु॒मंस्वाय॑ । १ । म॒ह्यम् । १ । स॒रुये॑ । १ ।
स॒खायः । त॒न्वे । त॒नूभिः ॥ ११ ॥

इदमपीन्द्रवाक्यं हेमरुतः मामां अत्रास्मिन्नुदकोत्पादनविषये स्तोमः स्तोत्रं अमन्दत् मादयति मोदयतेवा हेनरःसखायः यूयं मेममयत् श्रुत्यं सर्वैःश्रोतव्यं ब्रह्मपरिवृद्धेमेघधारणादिरूपकर्म चक्र कृतवन्तःस्थ प्रभूतं स्तोत्रंवा अनुत्तमातइत्यादिकं इन्द्राय परमैश्वर्यगुणकायवृष्णे अभिमतवर्षिषे सुमखायशोभनयागाय सरुये युष्माभिःसमानख्यानाय तनूभिरनेकशरीरैरु-

पेताय महं ममतन्वे मदीयशरीरपोषाय भवतु यद्वा तनूभिःअस्मच्छरीरभूतैः युष्माभिः छतं
महमेवास्त्वित्यर्थः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

एवेदेतेप्रतिमा॒रोच॑माना॒अने॑द्यःश्रव॒णुपो॒दधा॑नाः ।

सं॒चक्ष्या॑मरुतश्चन्द्र॒वर्णा॑अच्छान्तमे॒छद॒याथा॑चनूनम् ॥ १२ ॥

ए॒व । इत् । ए॒ते । प्र॒ति । मा॒ । रोच॑मानाः । अ॒ने॒द्यः । श्रव॑णः ।

आ । इ॒ष्यः । द॒धा॑नाः । स॒म॒श्चक्ष्य॑ । म॒रु॒तः । च॒न्द्र॒वर्णाः ।

अच्छान्त । मे॒ । छ॒द॒या॒थ । च॒ । नून॑म् ॥ १२ ॥

हेमरुतः एवेव एवमेव एतेयूयंमामांप्रतिरोचमानाः मद्द्विषये संपीयमाणाः मांख्यापयन्तो-
वाअनेद्यः अनन्तिकस्थं श्रवः कीर्तिं इषश्च अज्ञानिदधानाः आइतिचार्ये यद्वा अनेद्यइतिप-
शस्यनाम पशस्यं यशोस्मत्तोदधानाः अस्माभिर्वाधारयमाणाः चन्द्रवर्णाः चन्द्रमितिहिरण्यना-
म सुवर्णवर्णाः यूयं मेमां संचक्ष्य सम्यक्पकाशयनूननिश्चयं अच्छान्त यशोभिराच्छादितवन्तः
छदयाथ आच्छादयथच मांप्रतिसर्वदारोचमानाः मध्येवकीर्तिअन्नंचदधानाः मत्कृतैः कर्म-
भिः मामेवस्तुतेत्यर्थः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

को॒न्वत्र॑मरुतोमामहे॒वःप्र॒या॒त॒नु॒स॒खी॑रच्छा॒स॒खायः॑ ।

म॒न्मा॑निचि॒त्राअ॒पि॒वा॒त॒र्य॑न्त॒ए॒पांभू॑त॒नवै॑दाम॒ऋ॒ताना॑म् ॥ १३ ॥

कः । नु । अ॒त्रं । म॒रु॒तः । म॒म॒हे॒ । वः । प्र॒ । या॒त॒नु॒ । स॒खी॑न् ।

अ॒च्छं । स॒खा॒यः । म॒न्मा॑नि । चि॒त्राः । अ॒पि॒व॒ा॒त॒र्य॑न्तः । ए॒पाम् ।

भू॒त॒ । नवै॑दाः । मे॒ । ऋ॒ताना॑म् ॥ १३ ॥

हेमरुतोवःयुष्मान् अत्रलोकेकोनुखलुमर्त्यःममहे पूजयति हेसखायः सर्वस्वसखिवलि-
यकारिणःसन्तःसखीन्हविःप्रदानेन सखिभूतान् यजमानान् अच्छ आभिमुख्येनप्राप्तुं प्रयातन

गच्छत हेचित्राः चायनीयाः यूयं मन्मानिमननीयानि धनानि अपि वातयन्तः संपूर्णं प्रापय-
न्तोभूतभवत किञ्च मे मदीयानां एषां क्रतानां अवितथानां धनानां न वेदाः भूत ज्ञातारो-
भवत ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

आयद्दुवस्याद्दुवसेनकारुस्माश्चक्रेमान्यस्यमेधा ।

ओपुर्वतमरुतोविप्रमच्छेमाब्रह्माणिजरितावोअर्चत् ॥ १४ ॥

आ । यत् । दुवस्यात् । दुवसे । न । कारुः । अस्मान् । चक्रे ।

मान्यस्य । मेधा । ओ इति । सु । वर्त् । मरुतः । विप्रम् । अच्छ ।

इमा । ब्रह्माणि । जरिता । वः । अर्चत् ॥ १४ ॥

हेमरुतः यत् दुवस्यात् युष्मत्परिचरणार्हावस्तोत्रात् वेनस्तोत्रेणदुवसे परिचरणामपर्या-
या कारुः कर्त्रीस्तुतिकुशलामान्यस्यमाननीयस्यविदुषोमेधाबुद्धिः अस्मान् नेतिसंप्रत्यर्थे इ-
दानीतिनानाचक्रे आभिमुख्येनकरोति प्रामोतीत्यर्थः यद्वा षष्ठीवद्दुवचर्त्त इदंस्वर्कदुवस्यानां
परिचरणार्हाणां दुवसेपरिचरणायेत्यर्थः अतोहेमरुतोयुयंविप्रमेधाविनंयजमानंमामगस्त्यमच्छ
आभिमुख्येनप्राप्तुं सु सुष्ठु ओवर्त्त ओइतिनिपातद्वयसमुदायरूपकोनिपातः आडित्याभिमुख्ये
उकारोवधारणे आवर्त्तध्वमेव किमर्थमेवमिति उच्यते-इमान्ब्रह्माणि इमानिपरिवृढानिकर्माण्यु-
द्दिश्य जरितागरिता स्तोतावोमुष्मान्अर्चत् अर्चति यस्मादेवंतस्मादावर्त्तध्वमित्यर्थः ॥ १४ ॥

अथपञ्चदश्यां सूकोपक्रममारज्यकृतांस्तुर्तिमरुद्भ्योनिवेद्याभिमतमाशास्ते ।

अथपञ्चदशी-

एपवःस्तोमोमरुतइयंगीर्मान्दार्यस्यमान्यस्यकारोः ।

एपायासीष्टतन्वेव्यांविद्यामेपंहुजनंजीरदानुम् ॥ १५ ॥ २६ ॥

एपः । वः । स्तोमः । मरुतः । इयम् । गीः । मान्दार्यस्य ।

मान्यस्य । कारोः । आ । इपा । यासीष्ट । तन्वे । व्याम् ।

विद्याम् । इयम् । हुजनम् । जीरदानुम् ॥ १५ ॥ २६ ॥

हेमरुतः एषःस्तोमः इदानींक्रियमाणप्रकारंस्तोत्रं वोयुष्मदर्थंयुष्मत्पीणनायभवत्वित्यर्थः तथेयंगीः स्तुतिरूपावागपिवोयुष्मदर्थाय यस्मादेवंतस्मान्मांदार्यस्य स्तुतिविशेषैःमन्दपितुः स्तुतिभिर्मदस्यमेरयितुर्वा मान्यस्यवरमदानादिनामाननीयस्यकारोः स्तोतुः इषाहच्छया आयासीष्ट आगच्छत किमर्थं तन्वेशरीरापतत्पोपायेत्यर्थः वयां वयमपि इषं अन्नंबृजनं बलंजीरदानुं जयशीलदानं एतत्सर्वं विषाम युष्मास्वागतेपुयज्ञसंपूर्त्येष्ट्यादिद्वारालभेमहि ॥ १५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यतृतीयेषड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्दनिवारयन् । पुमर्थांश्चतुरोदेयाद्विघातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेणसायणाचार्येणविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येद्वितीयाष्टकेतृतीयोऽध्यायःसमाप्तः॥३॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितंवेदायोवेदेभ्योखिलंजगत् । निर्ममेतमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

इत्थं द्वितीयाष्टकमस्तृतीयोऽध्याय आदरात् । व्याख्यातः सायणार्येण पुरुषार्थप्रदर्शकः ॥ २ ॥

अथ चतुर्थोऽध्याय आरभ्यते—कया शुभेत्पस्मिन्स्रयोविंशेनुवाके पञ्चदशसूक्तानि तत्र तन्वित्येतत् द्वितीयं सूक्तं पञ्चदशार्चं अत्रानुक्रमणिका—तन्वगस्त्योपारुतं हि द्वित्रिष्टुबन्तं पित्रावरुणयोर्दक्षितपोरुर्वशीमप्सरसं दृष्ट्वा वासतीवरे कुम्भेरेतोपतत्तोगस्त्यवसिष्ठावजापेतामिति । सूक्तसंख्यानुवर्तत आन्यस्याः सूक्तसंख्यायाः इति परिभाषितत्वात्पञ्चदशार्चं उक्तलक्षणो नागस्त्येन दृष्टत्वात्तस्यापि मारुतं होत्युक्त्वात् तुसादिपरिभाषयेदमादि सूक्तत्रयं मरुदेवताकं अन्त्येद्वेत्रिष्टुभौ शिष्टास्त्रिष्टुबन्तपरिभाषया जगत्यः विनियोगोलैङ्गिकः ।

तत्र प्रथमा—

ॐ तन्नृवो चामरभुसायुजन्मनि पूर्वमहित्वंष्टपभस्यकेतवे ।

ऐधेव यामं न्मरुतस्तु विष्वणो युधेवंशक्रास्त विपाणिं कर्तन ॥ १ ॥

तत् । नु । वो चाम् । रभुसायम् । जन्मने । पूर्वम् । महिद्वम् ।

ष्टपभस्यम् । केतवे । ऐधाइव । यामं । मरुतः । तुविद्वन्ः ।

युधाइव । शक्राः । विपाणिं । कर्तन ॥ १ ॥

हे मरुतः वयं युष्मदीयं तत्तादृशं मसिद्धं पूर्वंप्रकंपूर्वतनंवा महित्वं माहात्म्यं नृक्षिप्रं चाम भूमः किमर्थं रभसायराभस्यपुक्ताय जन्मने वेद्यां पादुर्भावाय वेद्यां सन्निधानायेत्यर्थः तद्विकिमर्धमित्यत आह—वृषभस्य फलस्य वर्धितु र्यस्य केतवे मत्तानाय वायुमेरणेन मेघागमनं मसिद्धं हे तुविस्वनः गमनसंरंभेण प्रभूतं धनियुक्ताः हे शक्राः सर्वमतिकर्तुं शक्राः युयं यामन् यामनियोगगमने मस्तु वेसनिपेधेव ऐधानि एधः संबन्धीनितेजांसीव माप्येन महत्त्वेन तविपाणिमलानिसामर्थ्यानि कर्तनं कुरु तत्रस्तुमइत्यर्थः तत्र दृष्टान्तः—युधेव युधेन तस्य पुद्गनिमित्तं यथा विपाणिकुरुधवद्दत् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

नित्यं नसूनुं मधुविभ्रतु उपक्रीळन्ति क्रीळा विदथेषु घृष्वयः ।
नक्षन्ति रुद्रा अर्वसानमस्विनं नमर्धन्ति स्वतवसो हविष्कृतम् ॥ २ ॥

नित्यम् । न । सूनुम् । मधु । विभ्रतः । उप । क्रीळन्ति । क्रीळाः ।
विदथेषु । घृष्वयः । नक्षन्ति । रुद्राः । अर्वसा । नमस्विनम् ।
न । मर्धन्ति । स्वतवसः । हविःऽकृतम् ॥ २ ॥

नित्यं नसूनुं औरसं प्रियं पुत्रमिव मधुमधुरं हविर्विभ्रतः धारयंतो मरुतः विदथेषु यामेषु
घृष्वयः रक्षःप्रभृतीनां वर्षकाः सन्तः क्रीळाः क्रीडनशीलाः उपउपेत्य क्रीळन्ति विहरन्ति किञ्च
रुद्राः रुद्रपुत्राः मरुतोऽपिरुद्रा उच्यन्ते जन्यजनकयोरभेदात् मरुतां रुद्रपुत्रत्वं पुराणेषु तपसा तु-
ष्टीपार्वतीपरमेश्वरौ मरुतः पुत्रत्वेन स्वीचक्रतुरिविप्रसिद्धम् नमस्विनं नमस्कारोपलक्षितस्तोत्रोपेतं
हविष्कृतं हविषःकर्तारं प्रदातारं यजमानं अवसारक्षणेन तर्पणेन वानिमित्तभूतेन नक्षन्ति व्यामुवन्ति
किञ्च स्वतवसः स्वायत्तवतामरुतः यजमानं नमर्धन्ति नसद्गामयन्ति नक्षेशमन्तीत्यर्थः ॥२॥

अथतृतीया—

यस्मा ऊमासो अमृता अरासत रायस्योपंच हविषा ददाशुपे ।
उक्षन्ति स्मै मरुतो हिता इव पुरु रजांसि पयसा मयो भुवः ॥ ३ ॥

यस्मै । ऊमासः । अमृताः । अरासत । रायः । पोपम् । च ।
हविषा । ददाशुपे । उक्षन्ति । अस्मै । मरुतः । हिताः इव ।
पुरु । रजांसि । पयसा । मयः इभुवः ॥ ३ ॥

यस्मै यजमानाय हविषा ददाशुपे सोमादिहृदिर्दत्तवते हविषा पीतः ऊमासः अंबितारः अमृ-
ताः अमरणप्रमाणो मरुतो रायस्योपंचनस्य पुष्टिं च शब्दावस्थादिपुष्टिं अरासत प्रायच्छन्न रासविदां-
मार्थः अस्मै यजमानाय हिता इव हिताचरणाः सात्ताय इव सन्तो मयो भुवः सुखस्य भावयितारो मरु-
तो रजांसि लोकान् पुरुमभूतं यथा भ्रान्तितथा पयसा उदकेन सस्यात्पृथक् यथं उक्षन्ति सिञ्चन्ति ॥३॥

अथचतुर्थी—

आयेरजांसितविपीभिरव्यतप्रवृण्वांसुःस्वयतासोअधजन् ।
भयन्तेविश्वाभुवनानिहर्म्याच्चित्रोवोयामःप्रयतासृष्टिपुं ॥ ४ ॥

आ । ये । रजांसि । तविपीभिः । अव्यत । प्र । वृः । एवासुः ।
स्वयतासः । अधजन् । भयन्ते । विश्वा । भुवनानि । हर्म्या ।
चित्रः । वृः । यामः । प्रयतासु । ऋष्टिपुं ॥ ४ ॥

हेमरुतःयुष्मत्संबन्धिःयेएवासः एवाअश्वविशेषाः तविपीभिः स्वकीयैर्बलैःवृष्टिमदाना-
दिरूपैः रजांसिलोकान्आअव्यत सर्वतः आवृण्वन्ति ते धोयुष्मार्कं एवासोश्वाः स्वयतासःस्व-
यमेवसारधिनाविनैवयुक्ताः प्राधजन् प्रकर्षेणागच्छन्तिव्यामुवन्ति किञ्च युष्मदागमनादविश्वा
भुवनानिसर्वाणिभूतजातानि विश्वाहर्म्यांसर्वाणिहर्म्याणिचभयन्तेविश्रयतिपतनात् यस्मादेवं
तस्माद्दोयामः चित्रश्चायनोयः आश्रयंभूतइत्यर्थः भीतेःकारणमाह—ऋष्टिपुयुद्धस्थासुहेतिपु
प्रयतासुप्रकर्षेणोद्यतासुसतीपु अथवानीवौदृष्टान्तः—ऋष्टिपुप्रयतासुसतीपु दुष्प्रोपेयंआयुधेषूद्य-
तेपुपथाजनाविश्रयतितद्वद्युष्मदागमनादविश्रयतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

यत्त्वेपयामानन्दयन्तपर्वतान्दिवोवापृष्ठनर्थाअचुच्यवुः ।
विश्वोवोअज्मन्भयतेवनस्पतीरथीयन्तीवप्रजिहीतओपधिः ॥ ५ ॥ १ ॥

यत् । त्वेपयांमाः । न्दयन्त । पर्वतान् । दिवः । वा । पृष्ठम् ।
नर्थाः । अचुच्यवुः । विश्वः । वृः । अज्मन् । भयते । वनस्पतिः ।
रथियन्तीइइव । प्र । जिहीते । ओपधिः ॥ ५ ॥ १ ॥

मरुतः त्वेपयामाः प्रदीप्तगमनाः यव्यदापर्वतान् पर्वतवोगिरेगंहाराणि पूरकान् मेघान्वा
न्दयन्तनादयन्तिवा अथवा दिवोविद्योतनात्मकस्यान्तरिक्षस्यपृष्ठं उपरिभागंनयानरेभ्यो-
हिताःअचुच्यवुः गच्छन्ति तथावोयुष्मत्संबन्धिनि अज्मन् गमनेनिमित्तभूतेसति विश्वोव-
नस्पतिः वनस्यपालयितावृक्षसम्बुहोभयतेविभेति तथोपधिः मियहुन्वीसादिः प्रजिहीते प्रकर्षेण

गच्छतिस्वस्थानाद् इवस्ततश्चलतीत्यर्थः तत्रदृष्टान्तः—रथीयन्तीव रथमात्मनःइच्छन्तीसीर-
थारुढेत्यर्थः तादृशीस्त्रीव सायथाचलतितद्वद् ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यचतुर्थेऽप्यथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथपष्ठी—

यूयंनउग्रामरुतःसुचेतुनारिष्टग्रामाःसुमूर्तिपिपर्तन ।
यत्रावोद्विद्युद्गदतिक्विर्विदतीरिणातिपश्वःसुधितिववर्हणा ॥ ६ ॥

यूयम् । नः । उग्रः । मरुतः । सुचेतुना । अरिष्टग्रामाः ।
सुसुमूर्तिम् । पिपर्तन् । यत्र । वः । दिद्युत् । रदति । क्विर्विःइदती ।
रिणाति । पश्वः । सुधिताइव । वर्हणा ॥ ६ ॥

हेउग्रः उदूर्णग्रामरुतोयूयं सुचेतुनाशोभनचेतसा अरिष्टग्रामाः अहिंसितसंघाःसन्तो-
नोस्माकं सुमूर्तिशोभनांबुद्धिं पिपर्तनपूरयत कस्मिन्कालेइतितदुच्यते—यत्रयस्मिन्कालेवोयुष्म-
त्सबन्धिनीक्विर्विदतीविक्षेपणशीलदन्तीद्विद्युवहेतिःरदति विलितवति मेघसंस्त्यायंपश्वःपशूंश्च
रिणातिरेपतिहिनस्ति वायौवातिसतिपशवःशीर्यन्तइतिप्रसिद्धम् ईसायांदृष्टान्तः—सुधिताइव
सुहिवाहृष्टुपेरितावर्हणा हविस्तत्साधनाहेतिवांयथारिणातितद्वद् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

प्रस्कम्भदेष्णाअनवभ्रराधसोलातृणासोविदथेषुसुर्तुताः ।
अर्चन्त्यर्कमद्विरस्यपीतयेविदुवीरस्यप्रथमानिपौस्या ॥ ७ ॥

प्र । स्कंभदेष्णाः । अनवभ्रराधसः । अलातृणासः । विदथेषु ।
सुसुर्तुताः । अर्चन्ति । अर्कम् । म्द्विरस्य । पीतये । विदुः ।
वीरस्य । प्रथमानि । पौस्या ॥ ७ ॥

प्रस्कंभदेष्णाः प्रकर्षणस्तंभितदानाः अविरतदानाइत्यर्थः अनवभ्रराधसःअभ्रष्टहविरादि-
धनाःराधइतिधननाम अलातृणासः नकारस्यस्थानेऽकारः अनातृणासः आतर्दनरहिताःअथवा

अलं पर्याप्तं आतर्दनाः शत्रूणां यद्वा अद्यत्यर्थं दातारः फलानां सुष्टुताः ऋत्विग्भिः सम्पक्स्तुताः
 एवंरूपामरुतः विदधेपुयागेपुअकर्मचर्चनीयमिन्द्रं स्वसखीभूतं अर्चन्ति पूजयन्ति स्तुत्यादिनासं-
 भावयन्तीत्यर्थः किमर्थं मंदिरस्यमादनसाधनस्यसोमस्यपीतये पानाय तस्येन्द्रस्यमहत्त्वं कथं
 जानन्तीत्यत आह—हेमरुतः वीरस्यविविधंशत्रूणामीरकस्येन्द्रस्य प्रथमानिप्रथमानिमुख्यानिर्षो
 स्यापुंस्त्वानि वृत्रवधादिरूपाणिविदुर्जानन्ति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

शतभुजिभिस्तमभिहुनेरघात्पूर्भिरक्षतामरुतोयमावंत ।
 जनंयमुंग्रास्तवसोविरप्शिनःपाथनाशंसात्तनयस्यपुष्टिपुं ॥ ८ ॥

शतभुजिभिः । तम् । अभिहुतेः । अघात् । पूःभिः । रक्षन्त ।
 मरुतः । यम् । आवंत । जनम् । यम् । उपाः । तवसः । विरप्शिनः ।
 पाथनं । शंसात् । तनयस्य । पुष्टिपुं ॥ ८ ॥

हेमरुतःयुंशतभुजिभिः शतमित्यपरिमितनाम असंख्यातभोगवद्भिःपूर्भिःपालनैःजेतव्यैः
 शत्रूणांनगरैर्वा तं रक्षतपालयत तमित्युक्तमित्याह—यंजनंअभिहुतेः अभिभवकारणात्कृदिल-
 स्वभावादघात्पापात् आवतअरक्षत ऋश्च हेउमाः उदूणतेजसः हेतवसः यत्त्वन्तोवेगवन्तो-
 वा हेविरप्शिनःमहन्नामैतत् महान्तः यद्वा रपणीयाःशब्दारपाःतेषांयेविरप्शिनः विविधारप्शिनः
 स्तोतारोयेषां तेयथोक्ताः हेतादशायुं यंचजनंपाथनपाथरक्षथ कस्मान्निमित्तादिनिउच्यते त-
 नयस्यउपलक्षणमेतत् पुत्रादीनांपुष्टिपुषोपेपुनिमित्तभूतेपुशंसादभिःशंसनात्प्रमेवंकुरुथ तंरक्षयेति
 शेषः पापक्षयाद्यनिष्टपरिहारेणपुत्रादिपौषरूपेष्टमास्याचरक्षथेत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथनवमी—

विश्वानिभुद्रामरुतो रथेपुवोमिथस्पृध्यैवतविपाण्याहिता ।
 अंसेष्वावःप्रपथेपुरखादयोक्षोवश्चक्रासमयाविवांरुते ॥ ९ ॥

विश्वानि । भुद्रा । मरुतः । रथेषु । वः । मिथस्पृच्याइव ।
 त्विपाणि । आइहिता । अंसेषु । आ । वः । प्रपथेषु । खादयः ।
 अक्षः । वः । चक्रा । समया । वि । वरुते ॥ ९ ॥

हेमरुतः वोरथेपुयुष्मत्संबन्धिरथेपुरंहणसाधनेपुविश्वानिभद्रा सर्वाणिकल्याणानिभोग-
योग्यानिद्रव्याणि अस्मभ्यंप्रदेयानिफलानिवा आहिताआहितानि तथावः अंसेष्वावःसदुपल-
क्षितभुजेष्वपि आकारोप्यर्थे निथस्वृष्येव वलाधिक्यावपरस्परस्पर्धाविषयाणितविषाणिवला-
निअंसेपूक्तलक्षणाभ्यायुधानिवाआहितानि किञ्च वःप्रपथेपु प्रमताःपन्थानोयेपुविश्रामस्थाने-
पुतानिमपथानि तेषु खादयःस्वाद्यानिभक्ष्याणि आहितानि यद्वा प्रगतःपन्थायैस्तेपुपादायेपुस्ता-
दयः स्थिराआभरणविशेषाआहिताः किञ्च वःअक्षः युष्मत्संबन्धीरथाक्षः चक्रा तत्रोपनिव-
द्धानिचक्राणि समयासमीपेतेषांपरिसरेविववृते विशेषेणवर्तते नकदाचिदपिचक्रेपुसंतमोभवती-
त्यर्थः यस्मादेवैवयजनगमनसाधनानिसन्ति तस्मावशीघ्रमागच्छध्वमित्यभिप्रायः ॥ ९ ॥

अथदशमी—

भूरीणिभद्रानर्येषुवाहुपुवक्षःसुरुक्मारभसासोअञ्जयः ।

अंसेष्वेताःपुविपुक्षुराअधिवयोनपक्षान्वयनुश्रियोधिरे ॥ १० ॥ २ ॥

भूरीणि । भद्रा । नर्येषु । वाहुपु । वक्षःसु । रुक्माः । रभसासः ।

अञ्जयः । अंसेषु । एताः । पुविपु । क्षुराः । अधि । वयः । न ।

पक्षान् । वि । अनु । श्रियः । धिरे ॥ १० ॥ २ ॥

हेमरुतः नर्येषुनरेभ्योहितेषुवाहुपुभुजेषु भूरीणिभद्रानि भद्राभद्राणि कल्याणानिधनानि
स्तोवृष्योदातुंधिरे दधिरेधारयन्ति तथावक्षःश्रु उरःस्थलेपुरुक्माः सुवर्णरत्नादिनिमित्तान्याभर-
णानि धारयन्ति कीदृशानि रभसासः राभस्यपुक्तानिकान्तिमन्तिवाअंसेपुभुजमूलेषुपुताः शुक्लव-
र्णाःमाटाः पविपुवज्रसदृशेषुआयुधेषुक्षुराः क्षुरधाराः अधिसप्तम्यर्थानुवादी एवमेतेमरुतः सर्वा-
णेषुभिमोलक्ष्मीः अनुअनुक्रमेणविधिरे विविधंधारयन्ति तत्रदृष्टान्तः—वयोनपक्षान् पक्षिणः
पक्षानिव ॥ १० ॥

॥ इतिद्वितीयस्यचतुर्थेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अथैकादशी—

मृहान्तोमृह्णाविभ्वोऽविभूंतयोदूरेदृशोयेद्विज्याइवस्तृभिः ।

मृन्द्राःसुंजिहाःस्वर्तारआसभिःसंमिंश्लान्द्रैमरुतःपरिष्टुमः ॥ ११ ॥

महान्तः । मद्वा । विद्वभ्वः । विद्वभूतयः । दूरेदृशः । ये । दिव्याः इद्व
 स्तृभिः । मन्द्राः । सुजिह्वाः । स्वरितारः । आसभिः ।
 समष्टिभिलाः । इन्द्रे । मरुतः । परिद्वस्तुभः ॥ ११ ॥

येमरुतोमहान्तः माहात्म्योपेताः केन महामहत्त्वेनप्रभावातिशयेन तथाविश्वविभवः व्या-
 साः तथाविभूतयः विविधैश्वर्यवन्तः दूरेदृशः दूरेदृश्यमानाः प्रकाशमानाः दूरदर्शनेदृष्टान्तः—दि-
 व्याःस्तृभिरिव स्तृभिरितिनक्षत्रनाम ऋक्षाःस्तृभिरितिनक्षत्राणामितिनिर्ऋतत्वात् दिविभवाः
 देवास्तृभिः स्वपुष्पकभूतैस्तेजःभुजैर्नक्षत्रैर्यथादूरेदृश्यमानाभवन्तिवद्वत् किञ्च मन्द्राः मादनाः
 सुजिह्वाः शोभनजिह्वाः आसभिरास्यैः स्वरितारः शब्दयितारः मियवचनाइत्यर्थः अतएवसुजि-
 ह्वाइत्युक्तं किञ्च इन्द्रेसंमिच्छाः सम्यक्मिश्रयितारः इन्द्रसहायिनइत्यर्थः मरुतोहेमनाजहुरि-
 विश्रुतेः । तथापरिद्वभः परिस्तोभयुक्ताः स्तुतिभियुक्ताः एवमहाभागायेमरुतःसन्तिवेस्मघत्त-
 मागच्छन्तीतिशेषः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी—

तद्वःसुजातामरुतोमहित्वनदीर्घवोदात्रमदितेरिवव्रतम् ।
 इन्द्रश्चनत्यजसाविहुणातितज्जनाययस्मैसुकृतेअराध्वम् ॥ १२ ॥

तत् । वः । सुजाताः । मरुतः । महित्वनम् । दीर्घम् । वः ।
 दात्रम् । अदितेः इद्व । व्रतम् । इन्द्रः । चन । त्यजसा । वि ।
 हुणाति । तत् । जनाय । यस्मै । सुकृते । अराध्वम् ॥ १२ ॥

हेमुक्ताः शोभनजननाः हेमरुतः षोडशदीर्घं महित्वनमहत्त्वंतवतादृक् खलु तदित्यु-
 क्तं किमित्याह—षोडशदीर्घं दात्रदानं वृष्ट्यादिरूपदीर्घं अत्यामर्तं अविच्छिन्नं मरुष्टोपकारीत्यर्थः
 दीर्घत्वेदृष्टान्तः—अदितेर्व्रतमिव अदीनायादेवमातुर्भूम्यावा व्रतमितिकर्मनाम तथादादीर्घं अ-
 तिविस्तृतं तद्वत् अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षमित्यादिर्मन्त्रवर्णात् । किञ्च हेमरुतोयूयंयस्मैसुकृते
 शोभनयागादिकर्त्रेयजमानाययदभिमर्तधनमराध्वं ददध्वं तदिन्द्रश्च इन्द्रोपित्यजसात्यागेननवि-

ह्रुणाति नविह्वरति कौटिल्यंनकरोति चनेत्ययंयद्यपिनिपातद्वयसमुदायरूपएकोनिपातितः तथा-
 प्यवपवविभागेनचशब्दःसमुच्चये नशब्दोनिषेधेधिगन्तव्यः युष्मद्दनादित्यागमिन्द्रत्यागो-
 पिनातिक्रामतीत्यर्थः यद्वा यस्मैतद्धनमराध्वंतमिन्द्रोपिनकुटलयतिननिषेधयति किंत्वनुमो-
 दयतीत्यर्थः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

तद्द्वौजामित्वंमरुतःपरेयुगेपुरुयच्छंसममृतासुआवंत ।

अयाधियामनवेश्रुष्टिमाव्यासाकंनरोदंसनैराचिकिञ्चिरे ॥ १३ ॥

तत् । वः । जा । मि । इ । त्वम् । मरुतः । परे । युगे । पुरु । यत् ।

शंसम् । अमृतासुः । आवंत । अया । धिया । मनवे । श्रुष्टिम् ।

आव्य । साकम् । नरः । दंसनैः । आ । चिकिञ्चिरे ॥ १३ ॥

हेमरुतः यत्रवोजामित्वंबंधुत्वं अस्मद्विषयमेमाधिक्यंतवरत्नप्रसिद्धमित्यर्थः कियत्पर्यन्त-
 मितितदुच्यते-परेयुगे युगशब्दःकालोपलक्षकः उत्लष्टेमहतिकालेतीतिपिवर्ततइतिशेषः तत्कथम-
 धिगतमित्यतआह अमृतासोऽमरणधर्माणोहेमरुतोयुयं यद्यस्माच्छंसमस्माभिःक्रियमाणान्तु-
 त्तिपुरुमभूतंपथाभवतितथाआवतरक्षथ तस्माद्युष्मत्कृतंजामित्वमविनाशीत्यर्थः किंच मयं अ-
 याधिया अनया अनुग्रहात्मिकयाबुद्ध्यामनवेमनुप्यायस्तोत्रेयष्ट्रेवा अस्मदादयेश्रुष्टिमाव्यकी-
 र्तिस्तुतिवारक्षित्वासाकंसंभूयनरःनेतारः सन्तोदंसनैः कर्मभिरित्थंभूताआचिकिञ्चिरे सर्ववो-
 जानीथ ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

येनदीर्घमरुतःशूशर्वामयुष्माकेनपरीणसातुरासः ।

आयत्ततनन्वृजनेजनासएभिर्यज्ञेभिस्तदृभीष्टमश्याम् ॥ १४ ॥

येन । दीर्घम् । मरुतः । शूशर्वा । युष्माकेन । परीणसा । तुरासः ।

आ । यत् । तनन् । वृजने । जनासः । एभिः । यज्ञेभिः ।

तत् । अभि । दृष्टिम् । अश्याम् ॥ १४ ॥

हेतुरासः वेगवन्तोमरुतोःयुष्माकेनयुष्मत्संबन्धिनायेनपरीणसायघप्येतद्बहुनामसुपठितम् तथापियद्बहुतन्महदपिभवतीत्यत्रमहदित्यर्थेगृह्यते महतायुष्मदभिगमनैनेपणेनवादीर्घमायतंस- त्रादिरूपंकर्मशूशवाम प्रवर्धयामः किञ्च यदयेनचाभिगमनैनेपणेनवाजनासोजनाःअस्मदीयाः वृजनेसङ्ग्रामेआततनन्सर्ववोविस्तारयन्ति स्वसामर्थ्यैःसङ्ग्रामंजयन्तीत्यर्थःतद्विष्टिमेषणंगमनं ए- भिर्यज्ञेभिः इदानींक्रियमाणैःस्तोत्रादिरूपैःपूजनैः अभिआभिमुख्येनअश्यामव्याप्तुयाम् ॥१४॥

अथपञ्चदशी-

ए॒पवः॑स्तोमो॑मरु॒तइ॒यंगी॑र्मा॒न्दार्थ॑स्य॒मान्य॑स्य॒कारोः॑ ।

ए॒पाया॑सी॒ष्टत॒न्वेव॑यां॒विद्या॑मे॒पं॒वृ॒जनं॑जी॒रदा॑नुम् ॥ १५ ॥ ३ ॥

ए॒पः । वः । स्तो॑मः । म॒रुतः॑ । इ॒यम् । गीः । मा॒न्दार्थ॑स्य । मा॒न्यस्य॑ ।

का॒रोः । आ । इ॒पा । या॒सी॒ष्ट । त॒न्वे । व॒याम् । वि॒द्याम् । इ॒यम् ।

वृ॒जनम् । जी॒रदा॑नुम् ॥ १५ ॥ ३ ॥

अयमत्रस्तृतीयाध्यायान्तेव्याख्यातः सूक्तोपक्रमप्रभृतिक्रियमाणांस्तुतिमरुद्व्यः सम- प्यंस्वाभीष्टमाशास्ते हेमरुतः एपःस्तोमःइदानींकृतस्तोत्रंवोयुष्माकंयुष्मदर्थमित्यर्थः तथेयंगीः स्तुतिरूपावागपिवोयुष्माकं कस्यसंबन्धीदमितितदुच्यते-मान्दार्थस्यमन्दतेरीयतेश्वमान्दार्थः स्तुतिपेरयतः मान्यस्यमाननार्हस्य कारोः स्तोतृनामैतत् स्तोतुः संबन्धि यद्वैतत्पदत्रयमुत्तरत्रसं- बध्यते उक्तलक्षणस्तोतुः इपाइच्छयाकामनयातन्वेप्रुष्मच्छरीरवृद्धौ स्तुत्याहिशरीरंवर्धते आ- यासीष्टअभिगच्छतुस्तुतिः वयांवयंचेपमंबवृजनंबलंजीरदानुंचिरकालजीवनंच विद्यामष्टभे- महि ॥ १५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यचतुर्थेवृत्तयोवर्गः ॥ ३ ॥

सहस्रंतइत्येकादशर्चवृत्तोर्यसकंआगस्यंत्रैष्टुभं आद्यैन्द्री शिष्टामरुदेवताकाः पूर्वत्रहिस- न्दात् सहस्रमेकादशाद्यैन्द्रीत्यनुक्रमणिका विशेषविनियोगोत्प्रेक्षिकः ।

तत्रमथमा-

स॒हस्र॑न्त॒इन्द्रो॑नयो॒नःस॒हस्र॑भिपो॒हरिवो॑गूर्त॒तमाः॑ ।

स॒हस्र॑रापो॒माद॒यध्यै॑स॒हस्रि॑णु॒पनो॑यन्नु॒वाजाः॑ ॥ १ ॥

सहस्रम् । ते । इन्द्र । ऊतयः । नः । सहस्रम् । इपः । हरिः ।
 गुर्तदंतमाः । सहस्रम् । रायः । मादयध्वै । सहस्रिणः । उप । नः ।
 यन्तु । वाजाः ॥ १ ॥

हेइन्द्र तेतवऊतयोरक्षामकाराः सहस्रमपरिमिताइत्यर्थः नोस्मभ्यंउपयन्त्वितिसर्वत्रयोज्यं
 तथा हेहरिवः हरीइन्द्रस्याश्वौ ताभ्यां तद्वन्निन्द्र गुर्ततमाः अत्यन्तंगूर्णानि इपः इपणीयाः अन्ना-
 निसहस्रंबहूनित्वदीयानि तथासहस्रंरायः अपरिमितानिधनानिमणिमुक्तादीनिमादयध्वै अस्मा-
 म्सादयितुंयानिसन्तितान्यस्मानुपयन्तु तथासहस्रिणोवाजाः गमनवन्तश्चतुष्पाद्रूपाः पशवो-
 पिनोस्मानुपयन्तु समीपंप्रामुवन्तु ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

आनोवोभिर्मरुतोयान्त्वच्छाज्येष्ठेभिर्वाबृहद्वैःसुमायाः ।
 अधयदैपानियुतःपरमाःसमुद्रस्यचिद्धनयन्तपारे ॥ २ ॥

आ । नः । अवः । षभिः । मरुतः । यान्तु । अच्छ । ज्येष्ठेभिः । वा ।
 बृहत् । द्वैः । सुमायाः । अध । यत् । एयाम् । निद्युतः । परमाः ।
 समुद्रस्य । चित् । धनयन्त । पारे ॥ २ ॥

तेमरुतः अवोभीरक्षणेः संहितानोस्मानच्छ आभिमुख्येनायान्तु आगच्छन्तु सुमायाः मा-
 येतिप्रज्ञानाम शोभनप्रज्ञाः एवंमरुतोज्येष्ठेभिः बृहद्वैःवा ज्येष्ठैः प्रशस्यतमैर्मणिमुक्तादिधनैश्चस-
 हिताआयान्तु वाशब्दःसमुच्चये आगमने कथमेपांसामर्थ्यमित्यतआह—अधअथैपांमरुतांय-
 द्यस्मानियुतः एतन्नामकाः परमाःउत्कृष्टाःअश्वाः समुद्रस्यचित् चिच्छब्दोप्यर्थे समुद्रस्यापिपा-
 रेपरस्मिन्तीरे धनयन्त धनधारणंवहनंकुर्वन्ति तस्माद्रक्षणेर्धनेश्चायान्त्वित्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

मिम्यक्षयेपुसुधिताघृताचीहिरण्यनिर्णिगुर्परानऋष्टिः ।
 गुहाचरन्तीमनुपोनपोपांसुमावतीविदध्वैवसंवाक् ॥ ३ ॥

मिम्यक्षं । येषु । सुधृतिता । घृताची । हिरण्यनिर्णिक् । उपरा ।
न । ऋष्टिः । गुहां । चरन्ती । मनुष्यः । न । योपां । सुभाश्वती ।
विद्व्याश्च । सम् । वाक् ॥ ३ ॥

सुधृतिता सुपुनिहिता सुपुहितावा लोकेघृताचीघृतंक्षरणशीलमुदकंअश्चन्ती हिरण्यनिर्णिक्
क् हितरमणीयरूपा निर्णिगितिरूपनाम एवं रूपाऋष्टिः विद्युदाख्यायुधविशेषोवा उपरान
मेघमालेव येषुमरुतसंमिम्यक्ष म्यक्षतिर्गतिकर्मा सद्गताभूत् मेघपङ्क्तिविद्युताविमे अपि सद्गते
इत्यर्थः मेघपङ्क्तिर्विद्युच्चोभेदष्टान्तेनविशेष्येते गुहानिगूढागुहायां वान्तरिक्षेचरन्ती तत्रदृष्टान्तः-
मानुषोनयोवा मनुष्यस्य परिवृढादेर्महिषीवत् सायथासुवेपान्तःपुरएवमध्येचरतितद्वत् किंसर्व-
दैवमिति नेत्याह-सभावती सभाजनसद्गत्स्त्वद्वतीवर्षकाले आविर्भवन्तीत्यर्थः तत्रदृष्टान्तः-विद-
ध्यावागिव विदधोयज्ञः तदर्हनीतिविदध्या मैपस्तोत्रादिरूपावाक् सायथायज्ञसभांमप्यावि-
र्भवतितद्वत् यद्वा विदध्यावेदनाह्रांविदमानयोर्वाक् सायथाभवति तद्वत् सैवंरूपायेषुमिम्यक्ष
तेमरुतो देवयजनमागच्छन्वित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

पराशुभ्राअयासोयव्यासाधारण्येवमरुतौमिमिक्षुः ।

नरोदसीअपनुदन्तघोराजुपन्तृधंसख्यार्यदेवाः ॥ ४ ॥

परा । शुभ्राः । अयासः । यव्या । साधारण्याश्च । मरुतः ।

मिमिक्षुः । न । रोदसी इति । अप । नुदन् । घोराः ।

जुपन्त । तृधम् । सख्यार्य । देवाः ॥ ४ ॥

शुभ्राःशोभनालङ्काराअयासोभिगन्तारोमरुतः यव्यामिश्रणशीलयाविद्युतापरामिमिक्षुः
मर्कषेणसिञ्चन्तिउदकसंस्त्यायं साधारण्येव यथालोकेसाधारण्यास्त्रियासद्गतायुवानोरेतोमुञ्च
न्तितद्वत् एवंकुर्वन्तोघोराःअतिवृष्टिप्रदानेनभयङ्कराः तेरोदसीद्यावापृथिव्यौनापनुदन्त अपनोद-
नं वर्षणरूपं तिरस्कारंनकुर्वन्ति द्यावापृथिवीवचनोरोदसीशब्दःसर्वथाघुदात्तः अत्रतुव्यत्यये-
नान्तोदात्तत्वमित्तिदृष्टव्यं यद्वा रोदसीशब्देनरोदनस्वभावोऋदः तस्यस्योरोदसीतिर्क्विदाहुः
अपरेतुमरुतास्त्रियोरोदसीतिनामभेयमित्याहुः अथमेवपक्षोयुक्तः उत्तरत्रैव्यवहारात् तत्तक्षेत्रो-

दसीरोदस्यांडीपन्ताव सप्तम्याईकारोलुग्वा ईदूवौचसमम्यर्थेइविमगृहसंज्ञा तस्यां प्रियंघनंनमु-
ञ्चन्ति किन्तु देवाःमोदयितारोमादयितारोवामरुतःसख्यायवृधंवृद्धिजुपन्तसेवन्ते द्यावापृथिवीपक्षे
सख्यायजगवांसखिभावायतयोर्वृद्धिकुर्वन्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

जोपद्यदीमसूर्यासचध्यैविपितस्तुकारोदसीनृमणाः ।
आसूर्यैवविधतोरथंगात्त्वेपप्रतीकानभंसोनेत्या ॥ ५ ॥

जोपत् । यत् । ईम् । असूर्या । सचध्यै । विसितस्तुका ।
रोदसी । नृमणाः । आ । सूर्याइइव । विधतः । रथम् । गात् ।
त्वेपप्रतीका । नभंसः । न । इत्या ॥ ५ ॥ ४ ॥

रोदसीमरुत्वन्नी विद्युद्वा एतन्नामकेयमपि ईमेनंमरुत्सङ्घं जोपत्सेवते जुपेलेटचडागमः किम-
र्थं सचध्यैसङ्घमनार्थं कीदृशीसा अमुर्या अमुराःक्षेप्तारोमरुतः वेपांस्वभूताविपितस्तुका विशिष्टके-
शसंघा विमकीर्णकेशसंघावा संभोगवशेन तथानृमणाः नृपुनेतृपुमरुत्सुमननवती मनुष्येपुवावृष्टि-
प्रदानमनोयुक्ता त्वेपप्रतीकादीभोपक्रमादीभावयवा ईदृशीदेवीविधतः परिचरतोमरुत्संघस्परथ-
मागाव आगच्छतिव्यामोति यागदेशंगन्तुरथमारुह्यवायज्ञमागच्छति केव विधतःसूर्यस्परथंत्वे-
पप्रतीकासूर्यैवसूर्यपत्नीव यद्वा सूर्यस्यदुहिताश्विनोरथमिव सायथारोहिततद्वत् आगमनेदृष्टा-
न्तः-नभसइत्यान अन्तरिक्षादित्ययोः साधरणोयनंभःशब्दःनभइतिपत्साधारणानीत्युक्त्वा-
द्वादित्यवचनः तस्यगतिरिव सायथाशीमातद्वत् ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यचतुर्थेचतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

अथषष्ठी-

आस्थापयन्त्युवतिंयुवानःशुभेनिमिश्लान्विदधेपुपञ्चाम् ।
अर्कौयद्वौमरुतोहविष्मान्गार्यद्गाथंसुतसोमोदुवस्यन् ॥ ६ ॥
आ । अस्थापयन्त् । युवतिम् । युवानः । शुभे । निमिश्लाम् ।
विदधेपु । पञ्चाम् । अर्कः । यत् । वः । मरुतः । हविष्मान् ।
गार्यत् । गाथम् । सुतसोमः । दुवस्यन् ॥ ६ ॥

युवानोमिश्रयन्तःनित्यतरुणावामरुतः युवतिं मिश्रयन्तींनित्यतरुणींवाविद्युदूपांरोदस्यां
स्त्रियमास्थापयन्त आस्थापयन्ति देवतात्वेनरथेधारयन्ति कीदृशींतां निमिष्लांनियमेनमिश्र-
यन्तींषज्जांषज्जोबलंतद्वतींशुभ्रेशोभतेदीप्यतइतिशुनुदकंवृष्टद्युदकार्थंशुभ्रेशइतिवायोज्यं किंनि-
मित्तं विदधेपुयागोपुनिमित्तभूतेषु कदायत्पदाहेमरुतोवोयुष्मान्अर्कः मत्वर्थोलुप्यते अर्चनसा-
धनमन्त्रोपेतःस्तोतावा हविष्मान्प्रदेयाज्यादिहविर्युक्तः सुतसोमः होमायाभिपुतःसोमोपंयजमा-
नोदुवस्यन्परिचरनशाथंगातव्यंस्तोत्रंगापवगायति तदेत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

प्रतंविवक्मिवक्म्योयएपांमरुतांमहिमासत्योअस्ति ।

सचायदीवृषमणाअहंयुःस्थिराचिज्जनीवहतेसुभगाः ॥ ७ ॥

प्र । तम् । विवक्मिम् । वक्म्यः । यः । एयाम् । मरुताम् । महिमा ।

सत्यः । अस्ति । सचा । यत् । ईम् । वृषमनाः । अहम्युः ।

स्थिरा । चित् । जनीः । वहते । सुभगाः ॥ ७ ॥

एषामरुतांयोयोमहिमाहत्वातिशयः वक्म्यःसर्वैःस्तुत्यःसत्यःअबाध्यःअस्ति संप्रवि-
वक्मि पवन्मिवर्णमापि कथमेपांमहिमाप्राप्तइतिउच्यते—ययस्मावईशतेपांसवन्धिनीरोदसी
वृषमणावृष्ट्यादिवर्षणमनस्काअहंयुःअहंकारवतीजगदुपकारकर्त्रीनमत्तःकाचिदस्तीत्यहंकारः
स्थिराचित् चिदितिपूजायां अत्यन्तमविनश्वराईदृशीदेवीसुभगाःशोभनभाग्योपेताः जनीःज-
ननशीलाःमजाः वृष्ट्युत्पत्तीर्षावहतेधारयति वृष्टौसत्यांसर्वेमाणिनउत्पद्यन्ते यस्मादेवंतस्मान्म-
हिमास्ति संप्रहिमानंस्तौमीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

पान्तिमित्रावरुणाववद्याच्यतईमर्यमोअप्रंशस्तान् ।

उतच्यवन्तेअच्युतांध्रुवाणिवावृधईमरुतोदार्तिवारः ॥ ८ ॥

पान्ति । मित्रावरुणौ । अवद्यात् । च्यते । ईम् । अर्यमो इति ।

अप्रंशस्तान् । उत । च्यवन्ते । अच्युता । ध्रुवाणि । वृधे ।

ईम् । मरुतः । दार्तिवारः ॥ ८ ॥

हेमरुतः युष्मत्तंबन्धिनोदेवाः मित्रावरुणौअहोरात्र्यभिमानिदेवौ अर्यमो अर्यमा उ १-
 तिनिपातसमुदायात्मकमेकंपदं उशब्दोपिशब्दार्थे अर्यमापि एतेत्रयोपि ईअमुंलोकंयज्ञंवाभव-
 चावगर्हाव अयथानुष्ठानाव जगत्पक्षेव्यवहारमतिबन्धरूपात्पात्तिरक्षन्ति तथाएतेषामध्ये
 अर्यमोऽमशस्तानक्षीणानपिपदार्थानचयतेचायन्तिनाशयन्ति उतअपिचएतेः प्रेरितानिअच्यु-
 ताअच्युतानिअस्त्रावीणि एतएवध्रुवाणिअविचलानिमेघस्थोदकानिच्यवन्ते च्यावयन्तिवा एते अ
 होरात्रेवैमित्रावरुणावहोरात्राभ्यांखलुवैपर्जन्योवर्षतीतिश्रुतेः । यद्वा अच्युतानिध्रुवाणिधनानिच्य
 वन्ते कदेतिउच्यते हेमरुतोयुष्मदीयंईमयंकालोदातिवारः प्रदेयजलःखण्डितमेघोवायदाववृ-
 धेवर्धते तदामित्रादयोदेवायुष्मदनुकूलव्यापारेणजगद्रक्षन्तीत्यर्थः यद्वा दातिवारोदत्तवर्णीमह-
 विर्लक्षणधनोयजमानः हेमरुतः ईमेनानयुष्मानववृधेवर्धयति यदा तदेत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

नृहीनुवोमरुतोअन्त्यस्मेआरात्तांच्चिच्छर्वसोअन्तमापुः ।
 तेधृष्णुनाशर्वसाशूशुवांसोर्णो न द्वेषो धृपतापरिधुः ॥ ९ ॥

नृहि । नु । वः । मरुतः । अन्ति । अस्मे इति । आरात्तात् ।
 च्चित् । शर्वसः । अन्तम् । आपुः । ते । धृष्णुना । शर्वसा ।
 शूशुवांसः । अर्णः । न । द्वेषः । धृपता । परि । स्थुः ॥ ९ ॥

हेमरुतः वःशवसोयुष्माकंसबन्धिनोवलस्य अन्तमवसानं अन्ति अन्तिके आरात्तावचिददूरादपि
 यद्वा चिदितिकुत्सायां अत्यन्तदूरादअस्मेअस्मास्तुमध्येकेपि नुक्षिप्रंनसायुः नैवखलुमामुवन्ति
 तानिभावसन्निधौचनप्रामुवन्तीत्यर्थः अथपरोक्षेभाष्यलत्वमाह-तेखलुमरुतोधृष्णुनाधर्षकेण
 शवसावटेनशूशुवांसोवर्धमानाः अतएवधृपतापराभिभाक्केनसामर्थ्येनद्वेषोद्वेषून् परिधुःपरि-
 भवन्तिवशीकुर्वन्ति तत्रदृष्टान्तः-अर्णो न उदकमिव यथाउदकंस्वविरोधिरजआदिकमभिप्र-
 वतितद्वद् यस्मादेवंतस्मादशवसोन्तनापुः ॥ ९ ॥

वयमद्येत्यांशमींअस्तमितेआदित्येजपेव तथाचसूत्रम्-वयमद्येन्द्रस्यमेष्टाहत्यस्तंया-
 त्यादित्यइतिपाठस्तु ।

अथदशमी-

व्यमद्येन्द्रस्यप्रेष्ठाव्यंश्वोवोचेमहिसमर्थे ।

व्यंपुरामहिचनोअनुद्यून्तन्नक्रभुक्षानुरामनुष्यात् ॥ १० ॥

व्यम् । अद्य । इन्द्रस्य । प्रेष्ठाः । व्यम् । श्वः । वोचेमहि ।

सहसमर्थे । व्यम् । पुरा । महि । च । नुः । अनु । द्यून् । तत् । नुः ।

क्रभुक्षाः । नुराम् । अनु । स्यात् ॥ १० ॥

अद्यास्मिन्दिनेवयंपटारइन्द्रस्यदेवस्यप्रेष्ठाः मियतयाः भवेम यद्वा मियतमावयमिन्द्रस्य महत्त्वंवोचेमहि स्तोतुंसमर्थाभूयास्म किञ्च व्यंश्वः परस्मिन्नपिदिनेसमर्थेसहमर्थांमर्त्यांक्रत्वि-
जोयस्मिन्तमर्थापन्नः तस्मिन्सङ्ग्रामेवाइन्द्रस्यमहत्त्वंवोचेमहि किञ्च व्यंपुरापूर्वस्मिन्नतीतेपिका-
सेमहिमहत्त्वं बलंनोस्मदर्थेवोचेमहि तथा द्यून्दिवसाननुप्रतिदिवसमित्यर्थः अतीते आगामिनिच
दिवसे सर्वदावोचेमहि तद्वत्स्माद्भुक्षाः महन्नामितत् क्रभुक्षाः उक्षाइतितन्नामसुपाठात् महानि-
न्द्रो नरामनुष्याणांमध्येनोस्माननुष्यात् अनुभवतु अनुकूलमभिमतमदोवाभवतु ॥ १० ॥

अथैकादशी-

एपवःस्तोमोमरुतइयंगोमिन्द्रार्यस्यमान्यस्यंकारोः ।

एपायासीएतन्वेव्यांविद्यामेपंष्टजनैर्जीरदानुम् ॥ ११ ॥

एपः । वः । स्तोमः । मरुतः । इयम् । गोः । मान्द्वार्यस्य ।

मान्यस्य । कारोः । आ । इपा । यासीष्ट । तन्वे । व्याम् ।

विद्याम् । इपम् । ष्टजनम् । जीरदानुम् ॥ ११ ॥ ५ ॥

एपइत्येकादशीव्याख्याता ॥ ११ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यचतुर्थेपञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

यज्ञायज्ञेतिदशार्चचतुर्थसूक्तंआगस्त्यंमारुतं अन्त्यास्तिससिष्टुभः शिष्टाःसप्त त्रिष्टुबन्त-
परिभाषयाजगत्स्यः यज्ञायज्ञादशत्रिष्टुबन्तमित्यनुक्रान्तं विशेषविनियोगोऽद्वैदिकः ।

तत्रप्रथमा-

यज्ञायज्ञावःसमनातुतुर्वणिधियंधियंवोदेवयाउदधिध्वे ।

आवोर्वाचःसुवितायरोदस्योर्महेववृत्यामवसेसुवृक्तिभिः ॥ १ ॥

यज्ञाऽयज्ञा । वः । समना । तुतुर्वणिः । धियंमृधियम् । वुः ।

देवऽयाः । ऊम् इति । दधिध्वे । आ । वः । अर्वाचः । सुविताय ।

रोदस्योः । महे । वृत्याम् । अवसे । सुवृक्तिभिः ॥ १ ॥

हेमरुतः वः समनासमीकृतिर्न्यूनाधिकाभावलक्षणा यज्ञायज्ञा सर्वेष्वपियज्ञेषुतुर्वणिः तूर्ण-
वनिः त्वरयाणासंजभमानाभवति तुर्वणिस्तूर्णवनिरितिर्यास्कः । तत्तद्यागावसरेआगत्यहविः स्वी-
कृत्यैकल्यपरिहारेणसमंकुरुथेत्यर्थः किञ्च वोयूयंधियंधियंयुष्मत्संबन्धिवृष्टिप्रदानादिरूपं
सर्वकर्मदेवयाउ देवान्प्रापयितारएवसन्तोदधिध्वे धारयथधारयध्वेवा देवार्थंहविराद्युत्पादनाय
वृष्टिकुरुथेत्यर्थः यस्मादेवंकुरुथ तस्माद्द्वोयुष्मानर्वाचोस्मदभिमुखान्आवृत्यांआवर्तयामि कि-
मर्थरोदस्योर्वावापृथिव्योर्महेमहेतेअवसेरक्षणायमीणनायवा तदपिकिमर्थमितिउच्यते-सुविता-
यतुद्रव्यापनाय कैःसाधनैः सुवृक्तिभिः शोभनावर्जनैः स्तोत्रैः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

व्वासो नयेस्वजाःस्वतवसइपंस्वरभिजायन्तधूतयः ।

सहस्त्रियासोअपानोर्मयंआसागावोवन्द्यासोनोक्षणः ॥ २ ॥

व्वासः । न । ये । स्वऽजाः । स्वऽतवसः । इपंम् । स्वः ।

अभिऽजायन्त । धूतयः । सहस्त्रियासः । अपाम् । न । ऊर्मयः ।

आसा । गावः । वन्द्यासः । न । उक्षणः ॥ २ ॥

येमरुतोव्वासोन वविरितिरूपनाम रूपवन्तइष तेषथाप्रकृष्टाटक्ष्यन्तेतद्वत् यद्वा अरूपा-
अपिसारूपाइव स्वजाः स्वयमेवस्वस्माद्वाजायमानाः अनन्यहेतुकाइत्यर्थः धूतयः कम्पनशीलाःसं-
न्तितेइपंअचंहविर्दृक्षणं अचसाधनंसत्यादिकंवा स्वः स्वर्गंचाभिजायन्त अभिलक्ष्यमादुर्भवन्ति

तेऽष्टान्तमुखेनश्रूयन्ते—अपानोर्मयः उदकानामूर्मयइव सहस्रिपासः सहस्रसंमिताः तथावंघासः बहुक्षीरादिप्रदन्वेनस्तुत्यागावोन गावइव आसा समिपेणवउक्षणः वृष्ट्युदकस्यसेत्कारः तादृशाम-
रुतः प्रादुर्भवन्तीत्यन्वयः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

सोमासोनयेसुतास्तृसांशवोहस्तुपीतासोदुवसोनासते ।
एपामंसैपुरम्भिणीवरारभेहस्तेपुखादिश्चकृतिश्चसंदधे ॥ ३ ॥

सोमासः । न । ये । सुताः । तृप्तदंशवः । हस्तु । पीतासः ।
दुवसः । न । आसते । आ । एपाम् । अंसैपु । रम्भिणीइइव ।
ररभे । हस्तेपु । खादिः । च । कृतिः । च । सम् । दधे ॥ ३ ॥

येमरुतःसुताः अभिपुताः तृसांशवः तर्पितावयवाः सोमासोन सोमाइव यथावलीरूपाः
सोमाः अभिपवात्पूर्वं आप्यापनेनतृसावयवाःसन्तः पश्चात्सुताःअभिपुताः रसभूताः पीतासःपी-
ताःसन्तोहस्तुपातृणां हृदयेपुद्गुवसोनासते परिचरन्तइवासते तद्वत् येमरुतः यज्ञेआहृतास्तृसाव-
यवाभवन्ति ध्यायमानाःसन्तोहस्तुहृदयेपुद्गुवसोन परिचरन्तइवासते यद्वा प्राणादित्पेणशरीरे
स्थितादुधसः परिचरन्तइवगमनादिचेष्टाःकुर्वन्तः आसते एपामंसैपुरम्भिणीव युवतमां-
सावसम्भिनीयोपिदिवारारभे आश्लिष्यति अयत्तन्वते सामर्थ्यात् शक्त्यास्यायुधविभेपो-
भुजसक्ष्मीर्वा किञ्च हस्तेपुखादिः हस्तवाणकश्चकृतिः कर्तनीचखद्वलतावृष्टिश्चसन्दधे सन्धी
यते सम्यक्पृताभवति परस्परसमुद्ययाथांश्काराः येमरुतउक्तरूपास्तेआविर्भवन्तीत्यर्थः ॥३॥

अथचतुर्थी—

अवस्वयुक्तादिवआरथायपुरमर्त्याःकशयाचोदतत्मना ।
अरेणवंस्तुविजाताअचुच्यवुर्दृहानिचिन्मरुतोभ्राजदृष्टयः ॥४॥

अव । स्वयुक्ताः । दिव । आ । रथा । युयुः । अमर्त्याः ।
कशया । चोदन् । त्मना । अरेणवः । तुविदृजाताः । अचुच्यवुः ।
दृहानि । चित् । मरुतः । भ्राजत्क्षरुष्टयः ॥ ४ ॥

एतेमरुतः स्वयुक्ताः स्वैर्युक्ताः परस्परसंयुक्ताः स्वेनधनेनवा युक्ताःसन्तोदिवोद्युलोका-
दृथा अनायासेनावाययुः अवाङ्मत्समागच्छन्ति हेअमर्त्यामरुतोपूर्यन्तनाआत्मनास्वयमेवकश-
यावाङ्गामैतव वाचास्तुतिरूपया चोदत भेरयत स्तोत्रुमितिशेषः तेचमरुतः अरेणवःअपापाः तु-
विजाताः बहुयज्ञेषु प्रादुर्भूताः भ्राजदृष्टयः दीप्ताः एवंभूताःसन्तोदृह्णानिचिद्व दृढान्यपिपर्वतादी-
निअचुच्यवुः च्यावयन्तिचालयन्ति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

कोवोन्तर्मरुतऋष्टिविद्युतोरेजतित्मनाहन्वेवजिह्वया ।

धन्वच्युतइपांनयामनिपुरुभ्रैपाअहन्योइनैतशः ॥ ५ ॥ ६ ॥

कः । वः । अन्तः । मरुतः । ऋष्टिः विद्युतः । रेजति । त्मना ।

हन्वाःइव । जिह्वया । धन्वच्युतः । इपाम् । न । यामनि ।

पुरुभ्रैपाः । अहन्यः । न । एतशः ॥ ५ ॥ ६ ॥

हेमरुतः हेऋष्टिविद्युतः मेघभेदेनायुधविशेषेण विद्योतमानाः वोयुष्माकमन्तः युष्माशुमप्ये
स्थित्वाकःपुमानरेजतिचालयति भेरयति तर्हिकथंचालनमितिउच्यते त्मनाआत्मनैवचालने दृ-
ष्टान्तः—जिह्वयाहन्वेव द्विवचनस्यआकारः हनूइव तौयथारत्नयाचाल्येते तद्वत् यद्यप्येवंत-
थापिइपांअन्तानां तत्साधनानां सस्यानां यामनि प्राप्तौसृष्ट्यर्थं धन्वच्युतो न धन्वश्शब्दो-
न्तरिक्षस्यवचनः तेनतत्स्थमुदकंलक्ष्यते उदकस्ताविणोमेघाइव तेयथाआकांक्ष्यन्ते तथामुष्मा-
नन्नादिप्राप्तये पुरुभ्रैपाः बहुविधं फलमिच्छन् यजमानः स्तोत्रैः बहुप्रकारमाकारयतीत्यर्थः व-
न्नदृष्टान्तः—अहन्यः अह्निभवः एतशोन अश्वइव सयथा शिक्षकेणनानापकारं प्राप्यते
तद्वत् ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यचतुर्थेपद्योवर्गः ॥ ६ ॥

अथषष्ठी—

क्वस्तिदस्परजंसोमहस्परंक्वावरंमरुतोयस्मिन्त्रायय ।

यच्चयावयथविधुरेवसंहितंव्यद्रिणापतयत्वेपमर्णवम् ॥ ६ ॥

कं । स्वि॒त् । अ॒स्य । रज॑सः । म॒हः । पर॑म् । क । अवर॑म् । म॒रुतः॑ ।
यस्मि॑न् । आ॒श्रय॑ । यत् । च्य॒वय॑थ । वि॒थुरा॑श्इव । सम्॒हृ॒हित॑म् ।
वि । अ॒द्रि॒णा । प॒त॒थ । त्वे॒पम् । अ॒र्ण॒वम् ॥ ६ ॥

हेमरुतः पूयंयस्मिन्नुदकनिमित्तभूतेसतिआपयआगच्छत अस्परजसोवृष्ट्युदकस्पलोकस्य
वामहोमहतः परंपारं अन्तंक्रस्वित्कुत्रास्तीति नास्तीत्यर्थः तथा अवरं अवाङ्गागआदिश्च
क्रस्वित्कुत्रास्ति आद्यन्तंनकोपिजानातीत्यर्थः यद्यदायुषंविथुरेवविथुराणिशिथिलानितृणानी-
वसंहितंएकभूतंउदकंच्यावयथस्वस्थानाञ्चालयथ तदा अद्रिणावज्जेणत्वेपंदीसं अर्णवं उदक-
वन्तंमेघंविपतथविशीर्णपातयथ ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

सा॒तिर्न॑वोम॒वती॒स्वर्व॑ती॒न्वे॒पावि॑पा॒काम॑रुतः॒पिपि॑ष्वती ।
भ॒द्रावो॑रा॒तिःपृ॑ण॒तो॒नद॑क्षिणा॒पृथु॑ज्व॒र्या॒असु॑र्यै॒वज॑ञ्जती ॥ ७ ॥

सा॒तिः । न । वः । अम॑श्रवती । स्वः॑श्रवती । त्वे॒पा । वि॒श॒पा॒का ।
म॒रुतः॑ । पिपि॑ष्वती । भ॒द्रा । वः । रा॒तिः । पृ॑ण॒तः । न । दक्षि॑णा ।
पृथु॑श्ज्व॒र्या । अ॒सुर्या॑श्इव । ज॑ञ्जती ॥ ७ ॥

हेमरुतः घोषुष्मार्कंसचन्विनीसातिर्न संभक्तिरिव युष्मदसंभजनंयथाप्रशस्तगुणतद्बदोरा-
तिः वृष्ट्यादिविषया अमवती अमात्यवती इन्द्रादिसहायवती यथाराजेवामवानित्यत्रामशब्दो-
मात्यवचनः तद्वत् यद्वा वःसातिः संविभक्तिर्नामवतीरोगवतीनभवति किन्तुस्वर्वतीसुखवतीत्वे-
पादीताविपाकापरिपक्वफलापिपिष्वतीपेपणवती रुपीवद्वैःकर्णणवतीवृष्टीसत्यांकर्पन्तीतिप्रसिद्धम्
स्वविरोधिपेपणवतीवाभद्राभन्दनीयास्तुत्या किञ्च पृणतोदातुर्धनिरुस्यदक्षिणान दक्षिणेव तद्वत्
समृद्धकरी पृथुज्वर्यापृथुजवाशीघ्रगामिनी किञ्च असुर्यैव अशुरस्यस्वभूता जञ्जतीसर्वानभि-
भवन्तीशक्तिरिव सायथान्येष्पोपहत्यान्यस्मैदानुंसमर्थतद्ददियमपिमेघस्थमुदकमपहत्यजगतो-
दातुंशक्तेत्यर्थः इदृशीरातिरस्मभ्यमस्त्वितिभावः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

प्रतिष्ठोभन्ति सिन्धवः पविभ्यो यद्भ्रियां वाचं मुदीरयन्ति ।
अवं स्मयन्त विद्युतः पृथिव्यां यदीघृतं मरुतः पुष्णुवन्ति ॥ ८ ॥

प्रति । स्तोभन्ति । सिन्धवः । पविभ्यः । यत् । अभ्रियाम् ।
वाचम् । उत्सृष्टीरयन्ति । अवं । स्मयन्त । विद्युतः ।
पृथिव्याम् । यदि । घृतम् । मरुतः । पुष्णुवन्ति ॥ ८ ॥

पविभ्यो मरुत्संबन्धिवज्जेभ्यः सिन्धवः स्यन्दनशीला आपः प्रतिष्ठोभन्ति प्रतिचलन्ति कदा
यद्यदा अभ्रियां अभ्रभवां वाचं शब्दं स्तनितलक्षणं उदीरयन्त्युच्चारयन्ति वज्राणि किञ्च विद्युताः
विद्योतमानाः तद्वितः पृथिव्यां अन्तरिक्षे पृथिवीत्यन्तरिक्षनाम पृथिवीभूरितितनाम सूक्तत्वात् त-
त्रावस्मयन्त स्मयन्ते अवाङ्मुखं काशान्ते पृथिव्यामित्येतदुत्तरत्रयायोज्यं यदि यदा पृथिव्यां भू-
म्यां घृतं क्षरदुदकं मरुतः पुष्णुवन्ति पुष्णन्ति सिञ्चन्ति पुषेः क्रैयादिकस्य व्यत्ययेन श्नुः यदैवं तदे-
त्यर्थः ॥ ८ ॥

अथनवमी—

असूत पृश्निर्महते रणाय त्वेष मयासां मरुतामनीकम् ।
ते सप्तरासो जनयन्ता भ्वमादित्स्वधामिपिरां पर्यपश्यन् ॥ ९ ॥

असूत । पृश्निः । महते । रणाय । त्वेषम् । अयासाम् । मरुताम् ।
अनीकम् । ते । सप्तरासः । अजनयन्त । अभ्वम् । आत् । इत् ।
स्वधाम् । इपिराम् । परि । अपश्यन् ॥ ९ ॥

पृश्निर्मरुन्नाता नानावर्णा पृश्निष्वैषेपसो मरुतो जाताः पृश्नेः पुत्रा उपमास इति श्रुतेः । ता-
मेवान्तरिक्षदेवतां केचिदाहुः सा देवी त्वेपं दीप्तं अयासां गन्तृणां मरुतामनीकं समूहं एकोनपञ्चाश-
त्संख्याकमसूत उत्पादितवती किमर्थं महते रणाय सङ्ग्रामाय मेघजयायेत्यर्थः ते च मरुतः सप्तरासः
समानरूपाः हिंसकावामेधानां अभ्वं मेघं जनयन्ति उत्पादितवन्तः आदित् अनन्तरमेव इपिरां स-
र्वैरिद्व्यां स्वधामर्जं सस्यादिसमृद्धिलक्षणं पर्यपश्यन् परिपश्यन्ति सर्वं जनाः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

ए॒पवः॒स्तोमो॑मरु॒तइ॒यंगी॑र्मा॒न्द्रार्थ॑स्य॒मान्य॑स्य॒का॒रोः ।
 ए॒पाया॑सी॒ष्टत॒न्वे॒वया॑वि॒द्यामे॑प॒ष्टज॑न॒जीर॑दानुम् ॥ १० ॥ ७ ॥
 ए॒पः । वः । स्तोमः । मरु॒तः । इ॒यम् । गीः । मा॒न्द्रार्थ॑स्य ।
 मा॒न्यस्य॑ । का॒रोः । आ । इ॒पा । या॒सीष्ट॑ । त॒न्वे । व॒याम् ।
 वि॒द्याम॑ । इ॒पम् । ष्ट॒जन॑म् । जी॒रः॒दानु॑म् ॥ १० ॥ ७ ॥

एपवइतिदशमीव्याख्याता ॥ १० ॥

॥ इतिद्वितीयस्पचतुर्थेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

महश्चित्त्वमित्यष्टर्चपञ्चमसूक्तं ऐन्द्रमागस्त्यत्रैष्टुभं द्वितीयाचतुष्पदाविराट् अथचतुष्पदाविराट् दशकेरित्युक्त्याव विराजोदिशइति पिङ्गलनागेनसूचितत्वाच्च महोष्टौ द्वितीयाविराट्छित्यनुक्रमणिका । समूहेदशरात्रेद्वितीयेछन्दोममरुत्वतीये इदं विश्वजितोर्मिनरइतिसण्डे-सूचितम्-द्वितीयस्पशंतामहंमहश्चित्त्वमिन्द्रेति ।

तत्रप्रथमा-

म॒हश्चि॒त्त्वमि॒न्द्रय॒तए॒तान्म॒हश्चि॒दसि॒त्यज॑सोव॒रुता॑ ।
 स॒नो॒वेधो॑म॒रुता॑ंचि॒क्त्वान्तु॑सु॒भ्रांनु॒ष्वत्तव॑हि॒प्रेष्ठा॑ ॥ १ ॥

म॒हः । चि॒त् । त्वम् । इ॒न्द्र । य॒तः । ए॒तान् । म॒हः । चि॒त् । अ॒सि ।
 त्वज॑स । व॒रुता॑ । स॒ । न॒ । वे॒धः । म॒रुता॑म् । चि॒क्त्वान् ।
 सु॒भ्रा । व॒नुष्व॒ । तव॑ । हि । प्रे॒ष्ठा ॥ १ ॥

हेइन्द्र त्वं यतःकारणात् एतामरुतोमहश्चिद महतोपिसामर्थ्यानिशयसत्त्वात् तन्निरपेक्षोपिस्नेहान्प्रत्यजसीनिशेषः अत कारणात् महश्चिदसि चिदिनिपादपूरणः यदा महतोपित्यजसः त्यागात् यद्वैतवक्रोधनाम क्रोधेदादा वरुतावरितारक्षितासिभ्रससि यदा मरुतोपित्यागात् वृष्ट्यादिनिपयात्सारयितानि यस्मादेवेवस्मात् हेमरुतावेधः विधानः सनादशस्त्वंचि

कितवान्चेतनावान् अस्मदनुग्रहविषयज्ञानोपेतः सन् नोस्मभ्यं सुम्ना सुखानि मरुदापत्ता-
निवृष्ट्यादिरूपाणिवनुष्व देहि तानिसुम्नानितवहिषेष्ठा तवखलुमियतमानि हिशब्दोयमिन्द्रो-
मरुत्सखेत्यादिश्रुतिपुप्रसिद्ध्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अयुञ्जन्तइन्द्रविश्वरुष्टीर्विदानासोनिःस्पिधोमर्त्यत्रा ।
मरुतांपृत्सुतिर्हासमानास्वर्मीह्यस्यप्रधनस्यसातौ ॥ २ ॥

अयुञ्जन् । ते । इन्द्र । विश्वरुष्टीः । विदानासः । निःस्पिधः ।
मर्त्यत्रा । मरुताम् । पृत्सुतिः । हासमाना । स्वःऽमीह्यस्य ।
प्रधनस्य । सातौ ॥ २ ॥

पूर्वमेवमरुतामिन्द्रसाहाय्यमुक्तेअत्रेन्द्रस्यमरुत्साहाय्यमुच्यते हेइन्द्र तेमरुतोयुञ्जन्युज्यन्ते
त्वयायुक्ताभवन्तीत्यर्थः कीदृशास्ते विश्वरुष्टीः विश्वरुष्टयः राजत्वेन सर्वजनवन्तः किञ्च मर्त्य-
त्रा मर्त्येषु मर्त्यार्थनिःस्पिधोनिःशेषेणोदकस्यसेकृन् मेघान् विदानासः जनानाः किञ्च येषामरु-
तां पृत्सुतिः सेनास्वर्मीह्यस्यप्रधनस्यसुखसेक्तुः प्ररुष्टधनवतोवृत्रादिसंग्रामस्यसातौ लोभेजये
निमित्तभूतेसति सेना हासमानाहासंकुर्वन्ती हर्षयुक्ताभवति यद्वा सुखेनमिहते जलंयस्मिन्
तादृशस्य प्रधनस्य प्ररुष्टोदकारूपधनसाधनस्यसंग्रामस्यसातौमेघभेदनायेतियावत् येषामी-
ह्यसीनास्ति ते मरुतोयुञ्जन्नितिसंबन्धः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अम्यवसार्तइन्द्रऋष्टिरस्मेसनेम्यभ्वंमरुतांजुनन्ति ।
अग्निश्चिद्धिष्मातसेशुशुक्कानापोनद्दीपंदधत्तिप्रयांसि ॥ ३ ॥

अम्यवक् । सा । ते । इन्द्र । ऋष्टिः । अस्मे इति । सनेमि ।
अभ्वम् । मरुतः । जुनन्ति । अग्निः । चित् । हि । स्म ।
अतसे । शुशुक्कान् । आपः । न । द्वीपम् । दधत्ति । प्रयांसि ॥ ३ ॥

हेइन्द्र तेव सापसिद्धाऋषिःवज्राख्यायुधविशेषोस्मेस्मदृष्टचर्थं अम्यक् प्राप्नोति मेघस-
मीपे एवञ्च सति मरुतोपि सनेमि अह्नायेति पट्पुराणनामानीत्युक्तत्वात् सनेमीतिपुराणनाम
पुराणचिरकालं संगृहीतं अम्यं उदकं जुनन्तिक्षिपन्ति वर्यन्तीत्यर्थः वृष्ट्यासस्यादिसमृद्धौ सत्यामग्नि
श्चिद्धिस्महि स्मेतिपूरणे अग्निरपि अतसे सन्ततेकर्मणि निमित्तभूतेसति शुशुक्लान् दीप्यमानो
वर्तेते पश्चात्प्रयांसि चरुपुरोडाशादिहवींषिदधति धारयन्ति ददतिवायजमानाः किमिव आपोन-
द्वीपं द्विपार्थस्थोदकवान् पर्वतादिः द्वीपःत्वं यथा आपोधारयन्तितद्वत् यद्वा आयुधमेवोच्यते
वज्राख्यायुधविशेषः अतसे काष्ठसमूहेशुशुक्लान् दीपयन्निध्वित् चिच्छब्दउपमार्थं दधिचि-
दित्युपमार्थेइतियांस्केनोपमार्थस्योक्तत्वात् काष्ठेज्वलन्निधिरिव तद्वद्वीतोवर्तेते एतदेवदीप्तत्वमपे-
क्ष्यसेइत्युक्तं एवंचसत्यापोद्वीपमिव वृष्ट्युदकानिप्रयांसि सस्याद्यन्निदधतिधारयन्ति एतत्सर्वं
महानुभावस्येन्द्रस्यऋष्टेःसामर्थ्यमितीन्द्रस्यस्तुतिः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

त्वंतूनइन्द्रतरंरिषिंदाओजिष्ठयादक्षिणयेवरातिम् ।

स्तुतेश्चयास्तेचकनन्तवायोःस्तनंनमध्वःपीपयन्तवाजैः ॥ ४ ॥

त्वम् । तु । नुः । इन्द्र । तम् । रयिम् । दाः । ओजिष्ठया ।

दक्षिणयाइव । रातिम् । स्तुतः । च । याः । ते । चकनन्त । वायोः ।

स्तनम् । न । मध्वः । पीपयन्त । वाजैः ॥ ४ ॥

हेइन्द्र त्वंतु तुअवधारणे त्वमेव तरंरिषित्वहानयोग्यंगवादिधनंदाः देहि यस्मादितरेभ्योपि
त्वमेवबहुपदः अतोतिमहद्धनंदेहीत्यर्थः वयंतु ओजिष्ठयाओजस्वितमयापरिक्रमणार्हयादक्षिण-
यासमृद्धिसाधनयागवादिलक्षणया ऋत्विजमिवरारिंदातारंत्वांभीणयामइतिशेषः यद्वा दक्षिणाश-
ब्दोदेशद्रव्यसामान्यवचनः रातिशब्दोचन्धुवचनः हिरण्यादिसारवद्रव्यमदानेनचन्धुवभावशीकु-
र्वन्ति तद्वत् त्वांशुकीकुर्मइत्यर्थः किञ्च वायोःक्षेपिष्ठस्यशीघ्रवरपदस्य ते कर्मणिपृथी वायुंत्वांस्तुतः
येस्मदीयाः स्तोतारः चकनन्त कामयन्ते स्तुवन् याःस्तुतयः ताअपित्वामेवकामयन्तेतिवायोजना
कनतेपर्यन्तालुडिचडिस्त्वं चडचन्यतरस्यामित्तिचडःपूर्वमक्षरपुदात्तं होत्रादयोवाजैर्हवित्तंक्षणे-

रन्नेःपीपयन्त आप्याययन्ति तत्रदृष्टान्तः—मध्येमधुरस्यस्तन्यस्यलाभाय वाजैःसारवद्भिन्नवि-
शेषैः स्तनंन तंयथाआप्याययन्तितद्वत् वयं त्वां बहुकृतमदानाय स्तुत्याहविपाप्याययामः त्वंतु
दातव्यत्वेनप्रसिद्धंनंसर्वदादेहीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

तेरायंइन्द्रतोशतमाःप्रणेतारःकस्यचिद्वतायोः ।

तेपुणोमरुतोमृळयन्तुयेस्मापुरागांतूयन्तीवदेवाः ॥ ५ ॥ ८ ॥

त्वे इति । रायः । इन्द्र । तोशतमाः । प्रणेतारः । कस्य । चित् ।
ऋतुद्वयोः । ते । सु । नः । मरुतः । मृळयन्तु । ये । स्म । पुरा ।
गातुयन्तिद्व । देवाः ॥ ५ ॥

हेइन्द्र त्वेतव रायोधनविशेषाः तोशतमाः अविशयेनप्रीणयितारः तुप्यतेस्तोपः छान्दसं
शतं यद्वा तेरायोरान्तयोबन्धवोबन्धुभूताःसखिभूताः मरुतस्तोशतमाःतोशतिर्वधकर्मा नितोशति
निवर्हयतीतितन्नामसुपाठात् तोशतमाः हिंसिततमाः अवर्षकाणांमेवानां कस्यचिद्वतायोः ऋत-
पितियज्ञनाम कस्यापियज्ञेच्छोः यजमानस्यप्रणेतारः प्रकर्षेणनिर्वोढारः तेमरुतो नोस्मात् सु-
सुष्टुमृळयन्तु सुखयन्तु केते येस्म येखलु देवाः द्योतनशीलामरुतः पुरापूर्वेगातुयन्तीव यज्ञगमन-
मिच्छन्तीव ते आगत्यमृळयन्तु ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यचतुर्थेऽष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथषष्ठी—

प्रतिप्रयाहीन्द्रमीह्रुपोनृन्महःपार्थिवेसदनेयतस्व ।

अध्रयदैपांपृथुबुध्रास्रएतास्तीर्थेनार्यःपौंस्यानितस्थुः ॥ ६ ॥

प्रति । प्र । याहि । इन्द्र । मीह्रुपः । नृन् । महः । पार्थिवे । सदने ।
यतस्व । अध्र । यत् । एषाम् । पृथुबुध्रास्रः । एताः । तीर्थे । न ।
अर्यः । पौंस्यानि । तस्थुः ॥ ६ ॥

हेइन्द्र त्वंमीह्रुपः उदकसेकृन्नुत् जगन्नेतृन्तराकारान्वा महोमहतः मेघान्प्रतिप्रयाहि अ-
भिगच्छ मेघानांशृत्ररूपेणनराकारत्वंयुक्तं गत्वाच पार्थिवेसदने पृथिवीत्यन्तरिक्षनाम तत्संबन्धि-
निस्थानेयतस्व प्रयत्नंकरु तैःसहयुध्यस्वेत्यर्थः यद्वा हविःप्रदातृन्कर्मनिर्वाहकान्महतोयजमाना-
न्प्रतिगच्छ गत्वाचपार्थिवेसदनेदेवयजनेयतस्व यत्नंकरु हविर्भोजनाय अधापिच यद्यदापसां
त्वत्सहायकारिणांमरुतांसंबन्धिनः पृथुबुध्नासोविस्तीर्णमूलापताः पृषद्वर्णागन्तारोवाअश्वाः अ-
र्यैः अरेः शत्रोःपौंस्यानिपुंस्त्वकर्माणितीर्थे न युद्धमार्गेइव तस्थुः तिष्ठन्ति मेघानाक्रमन्ते यद्देषां
मरुतांपृथुबुध्नासः बृहन्मूलापताः छप्णवर्णामेघाः तिष्ठन्ति तत्रदृष्टान्तः—अर्यैः अरणीयस्य
स्वामिनः पौंस्यानिवलानितीर्थे न राजवीथ्यांयथातिष्ठन्तितद्भव ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

प्रतिघोराणामेतांनामयासांमरुतांशृण्वआयतामुपब्धिः ।
येमर्त्यपृतनायन्तमूर्मेऋणावानंनपतयन्तसर्गैः ॥ ७ ॥
प्रति । घोराणाम् । एतांनाम् । अयासाम् । मरुताम् । शृण्वे ।
आइयताम् । । उपब्धिः । ये । मर्त्यम् । पृतनाइयन्तम् ।
ऊमैः । ऋणइवानम् । न । पतयन्त । सर्गैः ॥ ७ ॥

हेइन्द्र तेसंबन्धिनांघोराणांभयानकानांशब्दापमानानांवा एतानांपतवर्णानांअयासांअयमा-
नानांगमनशीलानांमरुतांआयतांआगन्तृणांमरुतांपुपब्धिः उपगुर्वांसमीपेगम्यतेज्ञायते उपप-
द्यतइतिवाउपब्धिः वाक्प्रतिशृण्वेश्रूयते कर्मणिकर्तृप्रत्ययः तएवविशेष्यन्ते—येमरुतोमर्त्यमर-
णधर्माणंऊमैः स्वरक्षणैः उदकनिर्गमनसाधनेवांपृतनायन्तंपृतनाआत्यनइच्छन्तैरिणमेषंवा
सर्गैः सृष्टैः स्वकीयमहारविशेषैः पतयन्ति तेषामेवध्वनिःश्रूयतइत्यर्थः पातनेदृष्टान्तः—सर्गैः
ऋणावानंन छन्दसीवनिपावितिवनिष् ऋणवन्तंअधमर्णमिव तेषथापीडयित्वातदीपंधनमपहर
न्तितद्भव एवंमहानुभाषामरुतस्तवानुगाइतीन्द्रस्यस्तुतिः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

त्वमानेभ्यइन्द्रविश्वजंन्यारदामरुद्भिःशुरुधोगोअंघ्राः ।
स्तवानेभिस्तवसेदेवदेवैर्विध्यामिपंतृजनंजीरदानुम् ॥ ८ ॥

त्वम् । मानेभ्यः । इन्द्र । विश्वज्जन्या । रदं । मरुद्भिः । शुरुधः ।
 गोऽअंयाः । स्तवानेभिः । स्तवसे । देव । देवैः । विद्यामं । इपम् ।
 वृजनम् । जीरद्दानुम् ॥ ८ ॥

हेइन्द्र त्वमानेभ्योमानार्थंचित्तसमुन्नत्यर्थं तादर्थ्यंचतुर्थी विश्वजन्याविश्वजन्म्यः सोरा-
 कारः विश्वेभाणिनउत्पादनीयायस्यतादृशस्त्वंसर्वजनहितशक्त्यावा मरुद्भिःसहशुरुधः शोक-
 स्परोधपित्रीः शोषिकाः गोअग्राःगर्जितमुदकंवाअग्नेपुरतोयासांतामेघपंकीः रदं विद्विस्व विदा-
 स्य हेदेव द्योतमान त्वं स्तवानेभिः स्तूपमानैर्देवैरन्यैर्मरुदादिभिः ऋत्विग्भिर्वास्तवसे स्तूपसे
 उभयत्रकर्मणिकर्तृप्रत्ययः विद्यामेत्ययं व्याख्यातः ॥ ८ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यचतुर्थेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

ननूनमस्तीतिपञ्चमसूक्तं आगस्त्यमैन्द्रं अत्रानुक्रमणिका—ननूनंपञ्चागस्त्येनैन्द्रेहवि-
 पिमरुतामुद्यतइन्द्रागस्त्ययोःसंवादेइन्द्रः तत्राद्यातृतीयाचेन्द्रवाक्यं चतुर्थीचादौबृहती ति-
 सोनुष्टुभइतिसूक्तस्येन्द्रागस्त्यसंवादरूपत्वात् आद्यातृतीयाचतुर्थीचेन्द्रवाक्यं अतस्तासांघ-
 स्यवाक्यन्यायेनसक्रपिः शिष्टेअगस्त्यवाक्ये अतस्तयोःसप्तवर्षिः आद्याचबृहती ततस्तिस्त्रोनु-
 ष्टुभः अन्त्याअविशेषात्रिष्टुप् विशेषविनियोगोलैङ्गिकः अत्रसूक्तेयास्केः—अगस्त्यइन्द्रायहवि-
 निरुप्यमरुद्भ्यःसप्रदित्सांचकारसइन्द्रएत्यपरिदेवयाश्चक्रइति ।

तत्रप्रथमा—

ननूनमस्तिनोश्वःकस्तद्देद्वयदद्भुतम् ।

अन्यस्यंचित्तमभिसंचरेण्यमुतार्धातंविनश्यति ॥ १ ॥

न । नूनम् । अस्ति । नो इति । श्वः । कः । तत् । वेद । यत् ।

अद्भुतम् । अन्यस्यं । चित्तम् । अभि । समुहचरेण्यम् । उत ।

आर्धातम् । वि । नश्यति ॥ १ ॥

परिदेवनप्रकारःप्रतिपाद्यते इन्द्रआह—अद्यतनंयदस्ति तन्नूनमद्यनास्ति नूनमत्रविचिकि-
त्सार्थं अत्राद्येतियद्यपिनास्ति तथाप्युत्तरवाक्येश्वइतिदर्शनादत्राद्येतिगम्यते तथाश्वोपिनूनो-
उशब्दोऽवधारणे श्वस्तनमपिनैव नास्ति अद्ययथास्मदर्थनिरुक्तमस्मज्यनास्ति किल श्वःकथंल-
प्स्यतइतिभावः यदद्भुतंअन्यस्मैनिरुप्यान्यस्मैदत्तमितियदस्ति वैपरोत्यंतकोवेद यद्वा यदद्भुतं
भाविकार्यंयदस्ति तत्कोवेद अद्यश्वोवालज्यतइतिआशानकार्येत्युक्तंभवति तदेवाह—अभिसञ्च-
रेण्यंसर्वतःसञ्चारि अन्यस्यचिञ्चमानसंकोवाजानातीतिशेषः उतअपिच आर्घातंआध्यातंवि-
न्तितमपिविनश्यति किमुसकृत्सृष्टंनश्यतीति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

किंनइन्द्रजिघांससि भ्रातरोरुमरुतस्त्व ।

तेभिःकल्पस्वसाधुयामानःसमरणेवधीः ॥ २ ॥

किम् । नः । इन्द्र । जिघांससि । भ्रातरः । मरुतः । त्व । तेभिः ।

कल्पस्व । साधुया । मा । नः । समःरणे । वधीः ॥ २ ॥

इदमगस्त्यवाक्यं हेइन्द्र नोस्माननपराधिनः किंजिघांससि हन्तुमिच्छसि कथमवध्यत्व-
मित्यतआह—मरुतस्त्वभ्रातरः त्वयाभोगपदानेनभरणीयाइत्यर्थः अतोवयमवध्याइत्युक्तंभव-
ति मरुतापिन्द्रभ्रातृत्वमेकस्मिन्नेवदितिगर्भेऽत्पन्नत्वात् साचोत्पत्तिःपुराणेपुमसिद्धा सन्तुभ्रा-
तरः ततश्चकिमित्यतआह—तेभिस्त्वैर्मरुद्भिःसह साधुयासाधुत्वंकल्पस्व कल्पय हविर्भागान्तैः स-
हयुद्धंवानोस्मानसमरणेसङ्ग्रामेमावधीः माहिंसीः यद्वा कृपेदृष्टान्तः—सङ्ग्रामेयथाविरोधिनंहं-
सिनतथास्मानिति॥ २ ॥

अथतृतीया—

किंनोभ्रातरगस्त्यसखासन्नतिमन्यसे ।

विद्वाहितेयथामनोस्मभ्यमिन्द्रदित्ससि ॥ ३ ॥

किम् । नः । भ्रातः । अगस्त्य । सर्वा । सन् । अति । मन्यसे ।

विद्वा । हि । ते । यथा । मनः । अस्मभ्यम् । इत् । न । दित्ससि ॥ ३ ॥

इदमिन्द्रवाक्यं हेभ्रातः हेअगस्त्य हविःप्रदानवरप्रदानाभ्यांपरस्परोपकारकत्वाद्भातृत्वं तादृशस्त्वं सत्त्वासान् अस्मद्धितकार्यपिसन् नोस्मान्किमतिमन्यसे कस्मादपराधादतिक्रम्यमनु-
पे अपलपसि नायमपलापः किन्तु तद्यमेवेतिचेदुच्यते मन्तव्यंतेतव मनोमानसंमथायथावत्
विद्यजानीमः कथंजानीथेतिउच्यते अस्मभ्यमिन्नदित्ससि अस्मदर्थंनिरुमस्मभ्यंदातुंनेच्छ-
स्येव इदेवार्थे ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अरं कृण्वन्तु वेदिं समग्निमिन्धतां पुरः ।

तत्रामृतस्य चेतनं यज्ञं ते तनवावहै ॥ ४ ॥

अरम् । कृण्वन्तु । वेदिम् । सम् । अग्निम् । इन्धताम् । पुरः ।

तत्र । अमृतस्य । चेतनम् । यज्ञम् । ते । तनवावहै ॥ ४ ॥

इदमिन्द्रवाक्यं अपरेगस्त्यवाक्यमाहुः हेऋत्विजोयूयंअगस्त्योङ्गीकृतवान् तस्माद्देदिमरं-
कृण्वन्तु कुर्यन्तु संमार्जनपर्युक्षणादिनापरिचरन्तु तथापुरः पुरस्तात् अग्निमाहवनीयादिकंसमि-
न्धतां इध्मपक्षेपेणप्रज्वालयन्तु तत्राग्नावष्टतस्यामरणलक्षणस्यदेवत्वस्यचेतनंप्रज्ञापकंयज्ञं हेअग-
स्त्य तेत्वदीयंत्वंचाहंचदनवावहै अगस्त्यवाक्यपक्षेशिष्टमविशिष्टं तत्र वेद्यामष्टतस्यतत्साधनस्य
हविषधेतनंप्रज्ञापनमासादनंकुरुत किञ्च आवांपत्नीयजमानौ अध्वर्युयजमानौवा हेइन्द्र तेत्व-
दर्थंयज्ञंतनवावहै ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

त्वमींशिपेवसुपतेवसूनां त्वं मित्राणां मित्रपते धेष्ठः ।

इन्द्रं त्वं मरुद्भिः संवदस्वाधुप्राशानं ऋतुथा हवींषि ॥ ५ ॥ १० ॥

त्वम् । ईशिपे । वसुपते । वसूनाम् । त्वम् । मित्राणाम् । मित्रपते ।

धेष्ठः । इन्द्रं । त्वम् । मरुद्भिः । सम् । वदस्व । अध । प्र । अशान् ।

ऋतुथा । हवींषि ॥ ५ ॥ १० ॥

इदमगस्त्यवाक्यं हेवसूनांवसुपते अतिप्रभूतानांपुरोडाशाज्यादिधनानांस्वामिन् हेइन्द्र त्व-
मीशिपे ईश्वरोभवसि सर्वस्यवृत्त्यवृत्तिर्ज्यांवहुत्वंनित्यसंबन्धश्चप्रतिपद्यते यद्वा हेवसुपते व-
सूनामीशिपेइतियोजना द्वितीयोवसुशब्दोनुवादोवा तथा हेमिन्नाणांमित्रपते अस्मदादिमित्रस्य
नित्यंपालकेन्द्र त्वंधेष्टः सर्वस्यातिशयेनधारकोत्ति हेइन्द्र त्वंउक्तमहिमस्त्वमरुद्भिः संबदस्व तैः
साकंसम्यक्कृतमितिवदस्व अध अपिच त्वंऋतुथा ऋतावृतौ उपलक्षणमेतत्कालस्य तत्तद्याग-
कालेहवींषिआज्यचर्वादीनिप्राशनपकर्षेणभुंक्ष्व ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यचतुर्थेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

प्रतिवइतिपल्लवंसप्तमंसूक्तं आगस्त्यं त्रैष्टुभं मारुतं आद्येद्वेकेवलमारुते शिष्टाश्चतस्रोमरु-
त्वदिन्द्रदेवताकाः प्रतिवःषणमारुतंतुचतस्रोन्त्यामरुत्वतीयाइत्यनुक्रमणिका विशेषविनियो-
गोलैङ्गिकः ।

तत्रप्रथमा—

प्रतिवएनानमसाहमेमिसूक्तेनभिक्षेसुमतिंतुराणाम् ।
रराणतामरुतोवेद्याभिर्निहेळोधत्तविमुचध्वमश्वान् ॥ १ ॥
प्रति । वः । एना । नमसा । अहम् । एमि । सुहउक्तेन । भिक्षे ।
सुहमतिम् । तुराणाम् । रराणता । मरुतः । वेद्याभिः । नि ।
हेळः । धत्त । वि । मुचध्वम् । अश्वान् ॥ १ ॥

हेमरुतः द्योयुष्मानहंप्रत्येमि अभिगच्छामि केनसाधनेन नमसानमस्कारेण हविषावा नम-
इत्यन्ननाम यथासूक्तेनशोभनवचनेनस्तुतिरूपेणतुराणांत्वरमाणानांशत्रूणांहंसकानांवायुष्माकं
सुमतिंशोभनमार्तिं अनुग्रहबुद्धिं भिक्षे याचे इन्द्रस्यैवपुनर्हविःप्रदानादिर्दयाच्यते किञ्च हेमरुतः
सूर्यवेद्याभिर्वेदितव्याभिःस्तुतिभीरराणता रममाणेनमनसाइत्थंभूताःसन्तोहेळः क्रोधनामैतत्
क्रोधंयुष्मदभिजनितंनिधत्त निरुष्टंधारयत त्यजतेत्यर्थः तथाऽश्वान्विमुचध्वंरथेभ्योवियोज-
यत क्रोधात्पुनर्गमनंमाकुरुतेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

एपवस्तोमोमरुतो नमस्वान्हृदात्प्रोमनंसाधायिदेवाः ।
उपेमायात्मनंसाजुपाणायूयंहिष्ठानमंसुइहृधासः ॥ २ ॥

ए॒पः । वः । स्तो॒मः । म॒रु॒तः । न॒म॒स्वा॒न् । ह॒ृदा॑ । त॒ष्टः । म॒न॒सा॑ ।
 धा॒यि॒ । दे॒वाः । उ॒र्ष॑ । ई॒म् । आ । या॒त् । म॒न॒सा॑ । जु॒पा॒णाः ।
 यू॒य॒म् । हि । स्थ॑ । न॒म॒सः॑ । इ॒त् । वृ॒धा॒सः॑ ॥ २ ॥

हेमरुतः एपवःस्तोमः इदानींक्रियमाणः प्रकारोवोयुष्माकंयुष्मदर्थंइत्यर्थः कीदृशोयं नमस्वान्
 नमइत्यन्ननाम हविल्लक्षणान्नवान् नकेवलंस्तुतिमात्रं भक्षणायहविरपियुष्माकमित्यर्थः किञ्च
 हृदातष्टःयुष्मन्निवेदनबुद्ध्यासंपादितः तादृशःस्तोमोहेदेवाः देवनशीलाः मनसा अनुग्रहवता
 चित्तेनधापि धार्यतां तदर्थंमनसाआदरबुद्ध्याजुपाणाः ईमेनांस्तुतितद्दविश्वसेवमानाः उ-
 पायात् उपागच्छतैव माविल्लंघंक्रुरुत् यूयंनमसोन्नस्यहवीरूपस्यवृधासःस्थहि वर्धयितारोभव-
 थखलु अतआगन्तव्यमेव इत्पूरणः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

स्तु॒ता॒सो॒नो॒म॒रु॒तो॒मृ॒ळ॒य॒न्तु॒त॒स्तु॒तो॒म॒घ॒वा॒शं॒भ॒वि॒ष्टः॑ ।
 उ॒र्ध्वा॒नः॑स॒न्तु॒को॒म्या॒व॒ना॒न्य॒हा॒नि॒वि॒श्वा॒म॒रु॒तो॒जि॒गी॒पा ॥ ३ ॥
 स्तु॒ता॒सः॑ । नः॑ । म॒रु॒तः॑ । मृ॒ळ॒य॒न्तु॑ । उ॒त् । स्तु॒तः॑ । म॒घ॒वा॑ ।
 श॒म॒ऽशं॑वि॒ष्टः॑ । ऊ॒र्ध्वा॑ । नः॑ । स॒न्तु॑ । को॒म्या॑ । व॒ना॒नि॑ । अ॒हा॒नि॑ ।
 वि॒श्वा॑ । म॒रु॒तः॑ । जि॒गी॒पा ॥ ३ ॥

तेमरुतः स्तुतासः स्तुताःसन्तो नोस्मान्मृळयन्तु सुखयन्तु उतअपिच मघवा मघमितिध-
 ननाम अस्मदात्तव्यबहुधनेन तद्वानिन्द्रः स्तुतःशंभविष्टःसुखस्यभावयितृत्तमःसन् अस्मान्मृळ-
 यन्तु किञ्च हेमरुतो नोस्माकं जिगीपा जिगातेर्गतिकर्मणोजिगीपा जिगीपितव्यानि प्राग्ग्या-
 नि उत्तरवानुभूयमानानि विश्वा सर्वाण्यहानि दिवसानि ऊर्ध्वा उन्नतानि उपर्युपरिश्रियाय-
 शसावोत्लुष्टानिकोम्याकोम्यानिस्पृहणीयानिवनानिसर्वैः संभजनीयानिसन्तु जिगीपाजेतुपि-
 ष्टानिजेतव्यानिचसन्त्वितिवायोज्यं एवंरुत्वामरुतइन्द्रश्चसुखयन्त्वित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अ॒स्मा॒द॒हं॒त॒वि॒पा॒दी॒प॒मा॒ण॒इ॒न्द्रा॒ङ्घ्रि॒या॒म॒रु॒तो॒रे॒ज॒मा॒नः॑ ।
 यु॒ष्म॒भ्यं॑हृ॒द्या॒नि॒शि॒ता॒न्या॒स॒न्ता॒न्यो॒रे॒च॒रु॒मा॒मृ॒ळ॒ता॒नः॑ ॥ ४ ॥

अस्मात् । अहम् । त्विपात् । ईर्षमाणः । इन्द्रात् । भिया ।
 मरुतः । रेजमानः । युष्मभ्यम् । हृव्या । निदर्शितानि । आसन् ।
 तानि । आरे । चक्रम् । मृळत । नः ॥ ४ ॥

हेमरुतः शृणुत अहं अस्मात् प्रसिद्धात्तविपात् बलवत्इन्द्रात्तत्सकाशात् भियाभीत्याई-
 पमाणः पलायमानः पुरतःस्थातुमशकः तथा रेजमानः वेपमानोभवं ततश्चकिमायातमित्यत-
 आह—यानियुष्मभ्यंहृव्याहवीपिनिशितानिसंस्कृतान्यासन् तानि तान्येव आरे चक्रम् दूरे
 कृतवन्तोवयं इन्द्रभयात् अतो नोस्मानपराधि नोमृळत मृळयत सुखयत ॥ ४ ॥

अथश्रमी—

येनमानांसश्चितयन्तेउस्त्राव्युष्टिपुशवंसाशश्वतीनाम् ।
 सनोमरुद्भिर्दृष्यभश्रवोधाउग्रउग्रेभिःस्थविरःसहोदाः ॥ ५ ॥

येन । मानांसः । चितयन्ते । उस्त्राः । विऽउंष्टिपु । शवंसा । शश्वतीनाम् ।
 सः । नः । मरुत्भिः । दृष्यभ । श्रवः । धाः । उग्रः । उग्रेभिः ।
 स्थविरः । सहोदाः ॥ ५ ॥

हेइन्द्र शवसाबलभूतेन त्वयानुगृहीताः मानासोमान्याः त्वयाभिमानितावा उस्त्राश्मयः
 शश्वतीनांनित्यानांबह्वीनांउपसांव्युष्टिपुसतीपुप्रकाशेषुसत्सु चितयन्तेचेतयन्ते प्राणिनां स्व-
 स्वव्यवहारायप्रज्ञापयन्ते ऐन्द्रांदिशितेनैवानुगृहीताउपसोरश्मयउद्गच्छन्तीतिप्रसिद्धं हेवृषभ
 वार्षितरिन्द्र सतादशस्त्वंमरुद्भिःसहितः नः अस्माकं श्रवोधाः सर्वत्रश्रूयमाणमन्त्रंभेहिस्थाप-
 यदेहीत्यर्थः कीदृशस्त्वं उग्रः उदूर्णबलः सहोदाः पराभिभवसमर्थबलंसहस्तस्पदाता स्थविरः
 पुरातनः कीदृशैर्मरुद्भिः उग्रेभिः क्रूरबलैः एवं महानुभावोन्नंदिहि ॥ ५ ॥

अथपष्ठी—

त्वंपांहीन्द्रसहीयसो नृन्भवांमरुद्भिस्त्वयातहेळाः ।
 सुप्रकेतेभिःसासहिर्दधानोविद्यामेपं वृजनंजीरदानुम् ॥ ६ ॥ ११ ॥

त्वम् । पाहि । इन्द्र । सहीयसः । नृन् । भवं । मरुत्क्षितिः ।
 अवयातहेळाः । सुप्रकेतेभिः । ससहिः । दधानः । विधाम ।
 इपम् । वृजनम् । जीरिदानुम् ॥ ६ ॥ ११ ॥

हेइन्द्र त्वं पाहिरक्षकान् सहीयसो नृन् सहस्वितमान् अनुग्रहेणातिमृष्यन्तान् नेतृन् मनु-
 प्यान्स्वान्परुवोवा किञ्च मरुद्भिः सार्कं अस्मास्ववयातहेळाभव अपगतमन्युर्भव मरुत्सुवाव-
 थाभव-किञ्च सुप्रकेतेभिः शोभनमज्ञानैर्मरुद्भिः सह सासहिः शत्रूणामभिभवितासन् दधानः
 अस्मदभिमतस्य धारयिता भवेति शेषः शिष्टो व्याख्यातः ॥ ६ ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थेऽकादशो वर्गः ॥ ११ ॥

चित्रोवो इति तृचाः मकमष्टमं सूक्तमागस्त्यं मारुतं गायत्रं चित्रस्तृचं गायत्रमित्यनुक्रमणिका
 लैङ्गिको विशेषविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

चित्रोवोस्तु यामश्चित्र ऊती सुदानवः । मरुतो अहिभानवः ॥ १ ॥
 चित्रः । वः । अस्तु । यामः । चित्रः । ऊती । सुदानवः ।
 मरुतः । अहिभानवः ॥ १ ॥

हेमरुतः षोडशार्कं यानोरमघज्ञागमश्चित्रधायनीयः पूज्य आश्चर्यभूतो वास्तु भवतु न केवल-
 मागमनमेव चित्रं किन्तु हेसुदानवः शोभनदानाः हेअहिभानवः अहीयमानमकाशाः युष्माकं
 संबन्धीचित्रः स आगमः ऊती ऊत्पैरक्षणाया इष्टतर्पणाय वा युक्तश्च भवतु भवदाममनं शोभनस्तु
 अभिमतपदं चास्त्वित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आरेसावः सुदानवो मरुत ऊती शरुः । आरे अश्मायमस्यंथा ॥ २ ॥
 आरे । सा । वः । सुदानवः । मरुतः । ऊती । शरुः ।
 आरे । अश्मा । यम् । अस्यंथा ॥ २ ॥

हेसुदानवः शोभनदानामरुतः बोयुष्पाकंसंबन्धिनीकञ्जतीप्रसावयन्ती स्वतेजसास्वात्मानमलंकुर्वतीप्रसिद्धिप्राप्नुवानावा सामसिद्धाशरुः हिंसका ऋष्टिः आरेदूरेभवतु तथाऽयमस्यथ क्षिपथ सोऽस्माऽस्मासुव्यापकआयुधविशेषः आरेदूरनामैतत्दूरेभवतु मानंप्रामोतु यद्वा आरेशब्द-
 १ आराच्छब्दपर्यायः सचदूरेसमीपेचवर्तते अत्रसमीपवचनः यमस्मत्तोऽन्यमस्यथ तैर्वैरिणमस्माकं अश्मा उपलोपमः कठिनःआयुधविशेषः आरेसमीपंप्रामोतु ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तृणस्कन्दस्यनुविशःपरिवृङ्क्तसुदानवः । ऊर्ध्वान्नःकर्तृजीवसे ॥ ३ ॥ १२ ॥

तृणस्कन्दस्य । नु । विशः । परि । वृङ्क्त । सुदानवः । ऊर्ध्वान् ।
 नः । कर्तृ । जीवसे ॥ ३ ॥ १२ ॥

हेमरुतः सुदानवः शोभनदानायुधं तृणस्कन्दस्य तृणवच्चलनस्वभावस्य शुष्यमाणस्यवा मम विशःपुत्रभृत्यादिरूपाःमजाः नुक्षिर्म परिवृङ्क्त परिवर्जयत बाधापरिहारेणरक्षत यद्दोक्तक्षण-
 कालस्यासुरविशेषस्यवा मजाः परिवर्जयत किञ्च नोस्मानूर्ध्वान्कर्तृ कुरुत जीवसेचिरजीव-
 नाय ॥ ३ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यचतुर्थेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

गायत्सामेतित्रयोदशर्चनवमंसूक्तंआगस्यवैष्टुभमैन्द्रं गायत्सामेनेत्यनुक्रान्तं समूहेदशरा-
 त्रेतृतीयेछन्दोमेमरुत्वतीयशस्त्रेएतत्सूक्तं विश्वजितोऽग्निरइतिखण्डेसूत्रितम्—तृतीयस्येन्द्रः
 स्वाहागायत्सामेति ।

तत्रप्रथमा—

गायत्सामंनभ्न्यं यथावेरर्चामतद्वावृधानंस्वर्वत् ।
 गावोऽधेनवोऽर्हिष्यदब्धाआयत्सद्धानंदिव्यंविवासान् ॥ १ ॥

गायत् । सामं । नभ्न्यं । यथा । वेः । अर्चाम् । तत् । वृधानम् ।
 स्वःऽवत् । गावः । धेनवः । अर्हिषि । अदब्धाः । आ । यत् ।
 सद्धानम् । दिव्यम् । विवासान् ॥ १ ॥

हेहन्द्र नभस्यंनभस्यंनभसिभवंनभोव्यापिनं हिंसकं वाराक्षसादिकस्य नभतिर्वंधकर्मा नभति अर्दतीतिवंधकर्मसुगणनात् तादृशंसाम हेइन्द्र यथावेः येनप्रकारेणवेत्सि तथा गायत् गायति उद्रतात्तस्मात्पतःस्तौति ततःकारणात् ववृधानंबंधमानंस्वर्धवफलभूतेनस्वर्गेणतद्वदशस्वंधावेस्तथार्चामपूजयाम शंसामेत्यर्थः स्तुतमनुशंसतीतिन्यायात् यद्वा तत् उक्तलक्षणंसाम ववृधानं सर्वत्रयथाभवतितथार्चाम किञ्च बर्हिपियज्ञेधेनवोदोग्ध्यः अद्ब्याः अर्हिंसिताः गावः यत् सन्नानं सीदन्तं दिव्यं दिवि भवमिन्द्रं त्वां आविवासान् विवासतिः परिचरणकर्मा आगत्य परिचरन्ति क्षीरं दुहन्ति तथार्चाम ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अर्चं हृषां वृषभिः स्वेदुहव्यैर्मृगोनाश्रो अतियज्जुगुर्यात् ।

प्रमन्द्युर्मनां गूर्तं होता भरते मर्यो मिथुना यजत्रः ॥ २ ॥

अर्चत् । वृषां । वृषंभिः । स्वदुहव्यैः । मृगः । न । अश्रः । अर्ति यत् । जुगुर्यात् । प्र । मन्द्युः । मनाम् । गूर्तं । होता । भरते । मर्यः । मिथुना । यजत्रः ॥ २ ॥

वृषा हविषां वर्षितायं यजमानः स्वेदुहव्यैः स्वायत्तहविषकैः यद्वा स्वयंप्राप्तं इदु उदकं हव्यं येषां तादृशीः वृषभिवर्षकैः हविः मदावृषभिः अध्वर्यादिभिः विशिष्टः सन् अर्चत् अर्चयति इन्द्रं यद्वा वृषाफलस्य वर्षितायः इन्द्रः उक्तलक्षणैरध्वर्यादिभिरर्चयति यद्यस्माद्भोव्यापकः पानाद्यर्थधावनसृगोन हरिणादिरिव अयमिन्द्रः अश्रः अशनशीलः सन् अतियज्जुगुर्यात् अत्यर्थमुद्युक्ते हविर्भक्षणाय यथा मृगः क्षुत्पिपासादितः शीघ्रमुद्युक्ते तथा यमिन्द्रोपि यस्मादेवं तस्मादर्चति यद्वा यमिन्द्रोप्यत् यथा अश्रोमृगइवाति जुगुर्यात् भक्षयेत् तथा चर्चतीत्यर्थः किञ्च हे गूर्तं उद्रुर्णेन्द्रमनां मननं स्तोत्रमिच्छतां देवानां मन्द्युः स्तुतियुक्तो मर्यो होता मानुष एतन्नामकं कृत्वा यजत्रो यागनिष्पादकः सन् मिथुना मिथुनानि युग्मरूपाणि याज्यापुरोनुवाक्यादीनि मिथुनौवा जायापतिरूपः सन् प्रभरते प्रकर्षेण संपादयति तस्मादर्चयतीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

नक्षुद्धोतापरिसर्वामितायन्भरद्गर्माशरदः पृथिव्याः ।

ऋन्ददश्वोनर्यमानोरुवद्गौरन्तर्दूतोनरोदसीचरद्वाक् ॥ ३ ॥

नक्षत्रं । होता । परिं । सद्यं । मिता । यन् । भरत् । गर्भम् । आ ।
शरदः । पृथिव्याः । क्रन्दत् । अश्वः । नयमानः । रुवत् । गौः ।
अन्तः । दूतः । न । रोदसी इति । चरत् । वाक् ॥ ३ ॥

होताहोमनिष्पादकोयमग्निर्मितापरिमितानिसन्नसदनानिगार्हपत्यादिस्थानानिपरियन्परि-
तोगच्छन्नक्षत्रव्याप्तोति व्याप्यचशरदःसंवत्सरसंबन्धिनंपृथिव्याभूम्याश्वसंबन्धिनंगर्भगर्भस्था-
नीयमन्नंहविलक्षणमाभरत् आहरति स्वीकरोति संभरन्तिवासंवत्सरपर्यन्तंवर्धितंभूम्यामुत्पन्न-
मित्यर्थः यद्वा संवत्सरसंबन्धिनंवसन्तादिकालेज्योतिष्टोमादिपुदीपमानंपार्थिवंहविर्भरत् वसन्ते-
वसन्तेज्योतिषायजेतेतिश्रुतेः । तथाकृत्वाक्रन्दत्अश्वः द्युमोपममेतत् अश्वइव क्रन्दतिहर्षातिश-
यात्किंकुर्वन् नयमानः नयतइन्द्रायहविर्भारं किञ्च गौर्गन्तोद्वृत्तौवृषइवरुवत् रौतिशब्दायते किं-
कुर्वन् दूतोन वार्ताहरोदूतइव रोदसीरोदस्योर्घावापृथिव्योरन्तर्मध्येरोदस्योरन्तरावाक् स्तूय-
मानःस्तुवन्नज्ञादेवान् चरत्चरतिगच्छति हविःस्वीकारायपृथिवीतत्प्रापणाययुक्तोकंचपरिभ्रमती-
त्यर्थः वक्तेःकर्तरिकर्मणिवाक्किञ्चचीत्यादिनाकिञ्चीर्षौ संपसारणाभावश्च ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

ताकूर्मापंतरास्मैप्रच्यौन्नानिदेवयन्तोभरन्ते ।
जुजोपदिन्द्रोदृस्मवर्चानासंत्येवमुग्म्योरथेष्टाः ॥ ४ ॥

ता । कर्म । अपंतरा । अस्मै । प्र । च्यौ । नानि । देवयन्तः ।
भरन्ते । जुजोपत् । इन्द्रः । दृस्मवर्चाः । नासंत्यादृव ।
मुग्म्यः । रथेष्टाः ॥ ४ ॥

ता तानि अपतरा अर्धतराणिव्यासतराणिवाहवींषि अस्माइन्द्रायतदर्थंकर्मकर्मःसंपादया-
मः छत्रच्छान्दसेपर्वमानार्थेऽङ्घ्रि मध्रेघसेनिचूर्णं कृच्छन्दस्युभयपेत्यार्धधानुकत्वेनङ्घ्रिवाभा-
वाद्गुणः च्यौन्नानिच्यावपितृणिदृष्टानिस्तोत्राणिकर्माणिस्वकीयानिसामध्यानिवा देवयन्तोदे-
वानात्मनश्छन्तोयजमानाःप्रभरन्ति प्रकर्षंगसंपादयन्ति तद्द्वयमपिसंपादयामइत्यर्थः दस्मव-
र्चाःदर्शनीयतेजाः शत्रूपक्षपणचटोवानासन्त्येवनासत्याविवाभिनविवाविपतीहिद्यावापृथिव्यान्मानौ

ताविवसुंम्यः सुगम्यःसुखेनगन्तुंशक्यः रथेष्ठाःरथेवर्तमानः एवंभूतःसन् इन्द्रःजुजोषत्अस्मत्कृतंस्तोत्रादिकर्मसेवताम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

तमुट्टुहीन्द्रंयोहसत्वायःशूरोमघवायोरथेष्ठाः ॥

प्रतीचश्चिद्योधीयान्वृषण्वान्ववृषुर्पश्चित्तमसोविहन्ता ॥५॥१३॥

तम् । ऊँ इति । स्तुहि । इन्द्रम् । यः । ह । सत्वा । यः । शूरः ।

मघश्वा । यः । रथेऽस्थाः । प्रतीचः । चित् । योधीयान् ।

वृषण्वान् । वृषुर्पः । चित् । तमसः । विहन्ता ॥ ५ ॥ १३ ॥

तमु तमेवेन्द्रंस्तुहि हेहोतः स्तुतिकुरु किमस्याधिक्यमिति उच्यते योह यःखलु सत्वा अतिमभूतचलः यद्वा सत्वा सादकःशत्रूणां यश्चशूरः शौर्योपेतः मघवाचलवानजवान्वा यश्चरथेष्ठाः रथेवर्तमानः किञ्च प्रतीचश्चित्तमसोविहन्तापिथोधीयान् योद्धृतमः प्रतिपूर्वाद्भतेःकिञ्च ताव लुप्तनकाराच्छसि अचइत्यकारलोपे चावितिदीर्घः अञ्चेश्चन्द्रस्यसर्वनामस्थानमिति विभक्तिरुदात्ता वृषण्वान् वृषाणोवर्षितारोवज्रादयः तद्वान् वृषातेवज्रउततेवृषारथइतिहिनिर्गमः । तथाववृषुर्पश्चित् आवरकस्यापितमसोमेघादिर्विहन्ताविशेषेणघातकः यस्मादेवंमहानुभावः तस्मात्स्तुहि ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यचतुर्थेऽथोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अथषष्ठी—

प्रयद्वित्थामहिनान्वृभ्योअस्त्यरंरोदसीकक्ष्येउनास्मै ।

संविद्येइन्द्रोवृजनंनभूमाभतिस्वधावाँओपशमिवद्याम् ॥ ६॥

प्र । यत् । इत्था । महिना । वृभ्यः । अस्ति । अरम् । रोदसी इति ।

कक्ष्येउइति । न । अस्मै । सम् । विद्ये । इन्द्रः । वृजनम् ।

न । भूम । भति । स्वधाश्वाङ् । ओपशमइद्व । द्याम् ॥ ६ ॥

यत् यद्भोमहिनामहत्त्वेनसैश्वर्येणनृभ्योनेतृभ्यः कर्मनिर्वाहकेभ्योयजमानेभ्यः प्रास्ति
प्रभवति ईष्टेस्वर्गादिप्रदानेनरक्षितुं अस्मैरक्षकायेन्द्रायरोदसीद्यावापृथिव्यौकक्ष्येकक्षयायतेसती-
सञ्चारायनारंलानपर्याप्तेजगतोधीशस्येन्द्रस्यसञ्चारायाल्पत्वात् द्यावापृथिव्यौनपर्याप्तिइत्यर्थः
सृज्यादपिलप्तुर्महिभ्रोधिकत्वादितिभावः अयमिन्द्रोवृजनंनभूम भूमिंभूतानिवावृजनंन बलमिव
वृजतेःकर्तव्यार्थस्येदंरूपं तदिव तद्यथा आवृणोति तथायमपिस्वतेजसासंविध्ये सम्यगावृणोतिलो-
कत्रयं किंचायंस्वधावानन्नवान्वृष्टिलक्षणोदकवान्वा द्यांदिवंभर्तिविभर्ति धारणेदृष्टान्तः—ओ-
पशमिव ईषदुपशोतेइत्योपशंश्रुद्धं तत् वृषभइव यद्वा परस्परंसमीपेवर्तमानंक्षित्यन्तरिक्षाख्यं
लोकद्वयमोपशं तदिव द्यांविभर्ति लोकत्रयमपिचिभर्तीत्यर्थः भृजोलटिछान्दसःशपोलुक् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

समत्सुत्वाशूरसनामुराणंप्रपथितमंपरितंसयध्वै ।

सजोपसइन्द्रंमदेक्षोणीःसूरिंचिद्येअनुमदन्तिवाजैः ॥ ७ ॥

समत्सु । त्वा । शूर । सनाम् । उराणम् । प्रपथिनुद्धंतम् ।

परिद्धंतंसयध्वै । सजोपसः । इन्द्रम् । मदे । क्षोणीः । सूरिम् ।

चित् । ये । अनुद्धमदन्ति । वाजैः ॥ ७ ॥

हेशूर शौर्येपितेन्द्र समत्सुसंग्रामेषु सतांत्वामेवाश्रित्यवर्तमानानांप्राणिनामुराणं उरुणि
अतिप्रभूतानिबलादीनिकुर्वाणंप्रपथितमंपरितंसयध्वै मंपरितंसयध्वै मंपरितंसयध्वै मंपरितंसयध्वै
त्वात्वां परितंसयध्वै अवतंसीकर्तुंभूषणीकर्तुंमदेतवमदार्थं च सजोपसःसहसेवमानाः समान-
मीतयोवा क्षोणीः क्षोण्योविशःपरिजनाःमरुत.प्रयतन्ते कीदृशास्ते येवाजेवैःअनुमदन्तिअनुक्-
लंमादयन्ति संग्रामेमरुतः त्वामेवस्वामिनं कत्वामादयन्तिहर्षयन्तीत्यर्थः यद्वा येयजमानाः वा-
जेहर्विभिर्मादयन्तितेसमानमीतिपुक्तास्तवमनुष्यभूताःकृत्विज.यजमानभूताः प्रजाः समत्सुसहमा-
दनस्थानेषुमागेपुकलक्षणविशिष्टत्वामेवपूजयितुं तवमदायचप्रयतन्ते ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

एवाहितेशंसर्वनासमुद्रआपोयत्तआसुमदन्तिदेवीः ।

विश्वान्तेअनुजोप्यामृद्भौःसूरीश्चिद्यदिधिपावोपिजनान् ॥ ८ ॥

एव । हि । ते । शम् । सर्वना । समुद्रे । आपः । यत् । ते । आसु ।
 मर्दन्ति । देवीः । विश्वा । ते । अनु । जोष्या । भूत् । गौः ।
 सूरीन् । चित् । यदि । धिपा । वेपि । जनान् ॥ ८ ॥

हेइन्द्र एवाहिर्बृहिसत्तितेतवसंबन्धीनि सवना सवनानि स्यतेसोमोत्रेतिसवनानिसो-
 मयागाः ते शंसुखकराभवन्ति कथंसति यत्पदिदेवीः देव्योद्योतमानाआपः समुद्रेजदकसमुद्र-
 वणापादानभूतेन्तरिक्षेआसुप्रजासुनिमित्तभूतासुतेत्वांमदन्तिमादयन्ति अन्तर्भावितण्यथोयं य-
 दाप्राण्युपकारार्थवर्षेणायत्वांप्रेरयन्तिवृष्ट्युदकानि तदाखलुतवसोमयागाःसुखकराभवन्ति यज्ञ-
 साधकवृष्टिप्रदानेनयागान्निवर्तयेयर्थः किञ्च हेइन्द्र तेत्वांविश्वगौःसर्वापिस्तोत्रशस्त्ररूपावाक्
 तेत्वां 'अनुक्रमेणजोष्याजोषणार्हामीणयित्रीभूत्वभवति कदायदिसूरींश्चिदस्तोत्रादिप्रेरयितुंनस्तो
 वृजनानपिधिपाधिपणयापज्ञयावृष्टिप्रदानरूपेणकर्मणावावेपिकामयसे तदासर्वापिस्तुतिस्त्वद-
 र्थाभवति ॥ ८ ॥

अथनवमी—

असाम् यथासुप्तस्वार्थ एनस्वभिष्टयो नरांशसैः ।

असद्यथानइन्द्रोवन्दनेष्टाःस्तुरोनकर्मनयमानउक्था ॥ ९ ॥

असाम् । यथा । सुप्तस्वार्थः । एन । सुप्तअभिष्टयः । नराम् ।

न । शंसैः । असत् । यथा । नः । इन्द्रः । वन्दनेऽस्थाः । तुरः ।

न । कर्म । नयमानः । उक्था ॥ ९ ॥

हेएन इनःईश्वरेन्द्र यथासुप्तस्वार्थः शोभनत्वद्रूपसहायवन्तोऽसामभूयास्म किञ्च स्व-
 भिष्टयः शोभनाभ्येपणाःशोभनाभीष्टाश्चासाम किमिव नरांशसैः नराणांराजादीनांशसैःशं-
 सनैरिवस्तुतिभिर्नयमानःशोभनाभीष्टाभवन्तिबद्ध इदानींपरोक्षेणाह नोस्मभ्यमिन्द्रोव-
 न्दनेष्टाःअस्मत्स्तुतौवर्तमानःसन् तुरोन त्वरमाणइव नोस्माकंकर्मउक्थाउक्थैः शस्त्रैर्नयमानः
 फलंप्रापयन्स्तुत्यातुष्टःसन् अस्मदीयेनकर्मणाफलप्रापयितातथासत्तभवेत् हेऋत्विजस्तथाकुरु-
 तैतिशेषः ॥ ९ ॥

अथदशमी—

विष्पर्धसोनरांशंसैरस्माकंसदिन्द्रोवज्रहस्तः ।

मित्रायुवोनपूर्पतिसुशिष्टौमध्यायुवउपशिक्षन्तियज्ञैः ॥ १० ॥ १४ ॥

विष्पर्धसः । नराम् । न । शंसैः । अस्माकं । असत् । इन्द्रः ।

वज्रहस्तः । मित्रयुवः । न । पूःऽर्पतिम् । सुशिक्षितौ ।

मध्ययुवः । उप । शिक्षन्ति । यज्ञैः ॥ १० ॥ १४ ॥

नरांनेतृणांमध्येसस्पर्धान्नरान्यथाविष्पर्धसःकुर्वन्तिसस्त्रिभूताः तद्वद्वयमपीन्द्रंशंसैः स्तुति-
भिः सखायोवयंतथाकुर्मः सचवज्रहस्तोवीरशिक्षणायसर्वदावज्रधारीन्द्रः अस्माकं अस्माकम-
सत् विष्पर्धमनुकूलोभवतु किञ्च मित्रायुवोन मित्रेच्छवः हितैषिणइव सुशिष्टौसुशासनेवर्त-
मानंपूर्पतिंपुरस्वामिनंयथाभिमतदानेनपूजयन्तितथामध्यायुवः अस्माकंश्रियांयशसांचमध्यवे-
स्थितिकामयमानाअध्यर्वाद्योयज्ञैर्यज्ञसाधनैर्हविःस्तोत्रादिभिरुपशिक्षन्तिउपेत्ययजन्ते शिक्ष-
तिर्दानकर्मा ॥ १० ॥

॥ इतिद्वितीयस्यचतुर्थेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथैकादशी—

यज्ञोहिष्मेन्द्रं कश्चिद्वृन्धजुहुराणाश्चिन्मनसापरियन् ।

तीर्थेनाच्छांतातृपाणमोकोदीर्घौनसिध्मार्कणोत्पध्वा ॥ ११ ॥

यज्ञः । हि । स्म । इन्द्रम् । कः । चित् । ऋन्धन् । जुहुराणः ।

चित् । मनसा । परिध्यन् । तीर्थे । न । अच्छं । तृपाणम् ।

ओकः । दीर्घः । न । सिध्म् । आ । ऋणोति । अध्वा ॥ ११ ॥

कश्चित्पन्नोयज्ञवान् यज्ञानुष्ठापी इन्द्रंऋन्धन्तर्धंपनहिस्मभवतिइन्द्रंयज्ञेनवधंयतीत्यर्थः
जुहुराणाश्चिद्वृन्धजुहुराणाश्चिन्मनसाकेवलेनपरियन्परितोगच्छन्लौकिकविपयादिकंप्र्यायन्
वर्तते यद्वा परिवर्जनार्थः धर्जयित्वागच्छन्नेदंमामोति तत्रदृष्टान्तः—तीर्थेपसिद्धे मार्गेअच्छआ-
भिमुख्येनसमीपेवर्तमानमोकः पानीयादिकंसवनंतृपाणंपिपासायुक्तं यथाअविद्वेषेनपीणाविस-

यथातत्सवनआगच्छतीत्यर्थः तद्वद्यज्ञेनकश्चित्पुमानिन्द्रमभिगच्छतीति कुटिलस्यदृष्टान्तः—दी-
र्घेन वक्रत्वेनाविदूरोध्वामार्गइव सयथासिधंफलंपानीयादिरूपंफलाार्थिनंवापुरुषंआरुणोति अर्वा-
करोति नीचैःकरोति वर्जयतीत्यर्थः तस्माद्यज्ञमार्गमजानानोवक्रोदूरेपरिभ्रमतिनेन्द्रंतर्पयतितदि-
लक्षणस्तुवर्जयत्येव ॥ ११ ॥

अथद्वादशी—

मोपूर्णइन्द्रात्रपृत्सुदेवैरस्तिहिष्मतिशुष्मिन्नवयाः ।

महश्चिद्यस्यमीह्लुपोयव्याहविष्मतोमरुतोवन्दतेगीः ॥ १२ ॥

मो इति । सु । नः । इन्द्र । अत्र । पृत्सु । । देवैः । अस्ति ।

हि । स्म । ते । शुष्मिन् । अवद्याः । महः । चित् । यस्य ।

मीह्लुपः । यव्या । हविष्मतः । मरुतः । वन्दते । गीः ॥ १२ ॥

हेइन्द्र अत्रपृत्सु एपुपस्थितेपुसङ्गामेपुवृष्टचर्थमेघजयेपुदेवैर्मरुदादिभिः सहनोस्मान्मोपुमै-
वात्याक्षीरितिशेषः मरुत्सहितोयुध्यस्वेत्यर्थः हेशुष्मिन्बलवन्निन्द्र अस्तिहिस्मते अस्तिहिस्मत-
वत्सु तवकिमस्तीतिउच्यते अवयाः अवयजनं अवयुज्यपृथक्कृत्ययजनंहविर्भागोस्तिमरुद्भ्यः
पृथगप्यस्तिहविर्भागः केवलंमरुद्भ्यएवदीयतेनास्मभ्यं अतः कथंयोत्सामीतिनमन्त्व्यमित्यर्थः
यद्वा अवयाः शत्रूणांवर्जनायगन्तावज्जोस्तिते किञ्च हविष्मतः प्रदेयहविर्युक्तस्यमीह्लुपोहविः
प्रदातुः यद्वैतत्पदद्वयंमरुतांविशेषणं यस्यममयव्याफलेनेन्द्रेणवासहमिभ्रयन्तीगीः स्तुतिशस्त्रा-
दिरूपावाक् महश्चिद् महतोपिमीह्लुपःसेकृन् हविष्मतोस्मदत्तहविपातद्वतोमरुतोवन्दतेस्तौति
॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी—

एपःस्तोमंइन्द्रतुभ्यमस्मेएतेनगातुंह्रिवोविदोः ।

आनोवदत्याःसुवितायदेवविद्यामेपंवृजनंजीरदानुम् ॥ १३ ॥ १५ ॥

एपः । स्तोमः । इन्द्र । तुभ्यम् । अस्मे इति । एतेन । गातुम् ।

हरिद्वः । विदः । नः । आ । नः । वदत्याः । सुविताय । देव ।

विद्याम् । इपम् । वृजनम् । जीरदानुम् ॥ १३ ॥ १५ ॥

अथत्रयोदश्यासूक्तादिमारभ्यकृतांस्तुतिनिगमव्यफलंपार्थयते—हेइन्द्र अस्मेअस्मत्संबन्धीष्वस्तोमः इदानींकारितप्रकारः स्तोत्रविशेषः तुभ्यंत्वदर्थं हेहरिवः हरिभ्यांतद्वन्निन्द्र एतेनस्तोत्रेणगमनेनवानोस्मदीयंगानुदेवयजनमार्गंविदः विदस्व विदिंष्याच हेदेव सुविताय सुहितायशोभनगमनायवा नोस्मान् आववृत्त्याः आवर्तस्व अस्मद्योगंप्रत्यागच्छ विद्यामेत्यादिव्याख्यातम् ॥ १३ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यचतुर्थेपञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

त्वंराजेतिदशर्षदशमंसूक्तंआगस्त्यमैन्द्रंत्रैष्टुभं त्वंराजादशेत्यनुकान्तं पृथक्पृथक्हेस्तोमवृद्धौस्तोमातिप्रशंसनार्थंहोत्रकैरेतच्छस्तव्यं ऐन्द्राणित्रैष्टुभान्यमरुच्छब्दान्यावपेरनितिसूत्रम् ।

तत्रमथमा—

त्वंराजेन्द्रयेचदेवारक्षानृन्पाह्यसुरत्वमुस्मान् ।

त्वंसत्यंतिर्मघवान्स्तरुत्रस्त्वंसत्योवसवानःसहोदाः ॥ १ ॥

त्वम् । राजां । इन्द्र । ये । च । देवाः । रक्षं । नृन् । पाहि । असुर ।

त्वम् । अस्मान् । त्वम् । सत्यंपतिः । मघश्वां । नः । तरुत्रः । त्वम् ।

सत्यः । वसवानः । सहःऽदाः ॥ १ ॥

हेइन्द्र त्वंराजा अधिपतिः सर्वस्यजगतः किञ्च येदेवाः मरुदादयःसन्तितेषामपिविशेषेण अतोहेअसुर शत्रूणांनिरसितस्त्वंनृन्स्मान् कर्मनेतृन्त्यजमानान् रक्षपाल्य विशेषतोस्मानपिपाहिरक्ष त्वंच सत्यपतिः सत्तांसतःकर्मफलस्यवापातामघवाधनवान् नोस्माकंवरुत्रः तारयितापापाव किञ्च त्वंसत्यः अबाध्यःसत्यफलोवा वसवानः स्वतेजसासर्वैछादयन्वसूनिवाकुर्वन् स्तौतृभ्यः सहोदाः सहसोवल्स्यदाताभवेतिशेषः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

दनोविशंइन्द्रमृधवाचःसत्यत्पुरःशर्मशारंदीर्दत् ।

ऋणोरपोअंनवद्याणायूनेदृत्रंपुरुकुत्सांपरन्धीः ॥ २ ॥

दनः । विशाः । इन्द्र । मृध्रश्वाचः । सप्त । यत् । पुरः । शर्म ।
 शारदीः । दर्त् । ऋणोः । अपः । अनवद्य । अर्णाः । यूने । वृत्रम् ।
 पुरुक्षुत्साय । रन्धीः ॥ २ ॥

हेइन्द्र त्वं वृत्रसंबन्धसुराणांपुरभेदनसमये मृध्रवाचः मर्षणवचनाः विशस्तदीयाः प्रजाः शर्म
 सुखं यथा भवति तथा दनः अदमयः दमेरिदं रूपं यद्वा वणव्यत्ययः नदः अनदः अशब्दयः असुरप्र-
 जाः अतिभयंकरशब्दमकरोः कदेत्याह यत्पदाशारदीः प्रत्ययाः यद्वैतत्संवत्सरः लक्षकः संवत्स-
 रपर्यन्तं दृढीकृता अपिसप्तपुरः एतत्संख्याकाः पुरीर्द्वं अदारयः पुरुषव्यत्ययः दृणातेर्लङि छा-
 न्दसो विकरणस्पर्शुक् रात्संस्पेति निममात्तलोपाभावः तथा कृत्वा हे अनवद्य अकार पर पद्वा अ-
 निष् हेइन्द्र अर्णा अरणशीलाः अपः तदीमदुर्मस्थान्युदकाभ्रपाणि तटाकादीनि ऋणोः अगमयः
 प्रावर्तयः भ्रामान्यकरोः एवमुपद्रुत्य पुरुक्षुत्साय एतन्नात्रेराज्ञे यूने नित्यतरुणा यत्तदर्थं वृत्रमेतन्नाम-
 कमसुरं रन्धीः असाधयः अहनः अयमैतिहासिकपक्षः निरुक्तकृत्वा तु हेइन्द्र मृध्रवाचो विशः मर्ष-
 णध्वनियुक्तः वृष्टिरूपाः प्रजाः दनः अदमयः अशब्दयोवा अवर्षय इत्यर्थः कदा यत् यदा सप्तपुरः शा-
 रदीर्द्वं सर्पणस्वभावान् प्रत्यमान् वृष्ट्या जगत्सूरकान् मेघानदारयः तदेत्यर्थः तथा कृत्वा हे अन-
 वद्य अर्णा अरणस्वभावा अपः ऋणोः अगमयः प्रावर्तयः कुल्यादिरूपेण अनन्तरं यूने, पुरुक्षुत्सा-
 य वृत्रं मुख्यमेघं रन्धीः असाधयः अहनः अयमर्थः त्वंहत्यिन्द्रसप्तमुष्मन्तित्यादि मर्चान्तरे पुमसि-
 द्धः । यास्कस्त्वेवं व्याख्यातवान्—द्वे नोदानमनसो मनुष्यानिन्द्रमृध्रवाचः कुर्विति^१ ॥ २ ॥

अथरतीया—

अजा हतं इन्द्र शरूपती च्या च येभिः पुरुहूत नूनम् ।
 रक्षो अग्निं शुपर्तूर्वयाणं सिंहो न दमे अपांसि वस्तोः ॥ ३ ॥

अजं । हतं । इन्द्र । शरूपतीः । च्याम् । च । येभिः । पुरुहूत ।
 नूनम् । रक्षो इति । अग्निम् । अशुपर्म् । तूर्वयाणम् ।
 सिंहः । न । दमे । अपांसि । वस्तोः ॥ ३ ॥

हेइन्द्र शूरपत्नीः शूरैरक्षोभिः पालिताः वृतः वर्तन्तआस्वितिवृतः असुरपुरीः यद्वा शूराय-
जमानास्तैः पालिताः वृतोवेदिभूमीः अज गच्छ जेतुं तथा कृत्वाद्यांचनूनमवश्यमज किन्त्वमेक-
एव न हेपुरुहूत बहुभिर्बहुधावा आहूतेन्द्र येभिर्मरुदादिभिरनुगतोसितैःसहितःसत्र तथाकृत्वा-
अशुभंआशोपयितारं अशान्तंवा तूर्वयाणंतूर्णगमनमग्निवैद्युतंहोमाधारंवाग्भिरक्षोरक्षस्वैव किमर्थं
रक्षणमित्युच्यते दमेगृहेअपांसिकर्माणिकुर्वन्वस्तोः वस्तुं यद्वा वासयितुंकारयितुमित्यर्थः यज्ञ-
द्विष्टु हतेष्वग्नौसुस्थिरेसति यागाद्यनुष्ठानपरःस्थास्यामीत्यर्थः रक्षणेदृष्टान्तः—सिंहोनसिंहइव
सयथा स्वाश्रयभूतंवनंगजाद्युपद्रवपरिहारेणरक्षतितद्वद्व असुरपुरभङ्गगमनेवादृष्टान्तःसिंहोय-
थानिर्भयोविरोधिघृगान् हन्तुंधावतितद्वद्व ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

शेषञ्चुतइन्द्रसस्मिन्योनौप्रशस्तयेपवीरवस्यमह्ना ।

सृजदर्णास्यवयद्युधागास्तिष्ठद्दरीधृपतामृष्टवाजान् ॥ ४ ॥

शेषन् । नु । ते । इन्द्र । सस्मिन् । योनौ । प्रशस्तये । पवीरवस्य ।

मह्ना । सृजत् । अर्णासि । अवं । यत् । युधा । गाः ।

तिष्ठत् । हरी इति । धृपता । मृष्ट । वाजान् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र तेशत्रवः सस्मिन्सर्वस्मिन्समानेवायोनौस्वकीयेस्थानेअन्तरिक्षेवा योनिरन्तरिक्षं
नुक्षिप्रंशेषन् शेरतां शीङ्गोलेटचडागमः व्यत्ययेनपरस्मैपदं सिद्धहुलमितिसिप् किमर्थं प्रशस्तये
प्रशंसनाय त्वस्तुतयेत्वन्महिमाख्यापनायेत्यर्थः किंसेवनादिसाधनेन नेत्याह पवीरवस्यकुलिश-
स्यकुलिशशब्दस्यवामह्नामहिन्ना त्वद्वज्रमहारेणहतामेघाः शत्रवोवातत्रैवशेरतेनिपतन्ति नपलाय-
न्तइत्यर्थः किञ्च यतयदायुधाप्रहरणसाधनेनायुधेनयुद्धेनवा गाः गच्छति तदार्णास्युदकानि
सृजः अवसृजः अवाङ्मुखमपानयः पुरुषव्यत्ययः तदर्थंहरीअश्वौतिष्ठत् अभ्यतिष्ठः अत्रापिपुरु-
षव्यत्ययः यद्वा यदाहरीअधितिष्ठसितदाअवसृजः अथैवंकृत्वावाजानञ्जानिसस्यादिलक्षणा-
नि धृपताधर्षकेणसामर्थ्येन मृष्टशोधय प्रवर्धयेत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

बहुकुत्समिन्द्रयस्मिञ्चाकन्त्स्यूमन्यूक्ञ्जावातस्याश्वा ।

प्रसूरंश्चक्रं हतादमीकेमिस्पृधोयासिपृद्धर्जवाहुः ॥ ५ ॥ १६ ॥

वहं । कुत्संम् । इन्द्र । यस्मिन् । चाकन् । स्यूमन्यू इति ।
 ऋजा । वार्तस्य । अश्वा । प्र । सूरः । चक्रम् । वृहतात् । अग्नीके ।
 अग्नि । स्पृधः । यासिपत् । वज्रंवाहुः ॥ ५ ॥ १६ ॥

हेइन्द्र कुत्संएतन्मानघृपिंपातंस्यूमन्यू स्यूमकमितिष्ठत्सनाम तदिच्छन्तौसततगामि-
 नौवाऋजाऋजुगामिनौवातस्यवायोः समानवेगौ अश्वा तदीयावश्वौवहप्रस्थापय यस्मिन्हविपि
 निमित्तभूतेसतिकुत्संचाकन्कामयसेतर्पसेवाहविरादिकंतदर्थंसूरः प्रेरकः सूर्यः चक्रंस्वमण्ड-
 लंस्वरथचक्रंवाअग्नीकेआसन्नदेशेमवृहतात् ऊर्ध्वंगमयतु प्रकाशयतु अथपरोक्षेणाह—वज्रवा-
 हरयमिन्द्रः स्पृधः सद्भामंकुर्वतः शत्रून्भियासिपत्अभियातु ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यचतुर्थेपोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

अथपष्ठी—

जघन्वाँइन्द्रमित्रेरूँचोदप्रवृद्धोहरिवोअदाशून् ।
 प्रयेपश्यन्नर्यमणंसचायोस्त्वयाशूर्तावहमानाअपत्यम् ॥ ६ ॥
 जघन्वान् । इन्द्र । मित्रेरून् । चोदःप्रवृद्धः । हरिःश्वः । अदाशून् ।
 प्र । ये । पश्यन् । अर्यमणंम् । सचा । आयोः । त्वया । शूर्ताः ।
 वहमानाः । अपत्यम् ॥ ६ ॥

हेइन्द्र हरिवः हरिभ्यांतद्वन्त्वंचोदप्रवृद्धःचोदनैःस्तोत्रैःप्रवृद्धःसन् अदाशून् अदातून् मि-
 त्रेरून्मित्राणांपजमानानाँरिंरघितृन्साधकान्तद्वैरिणांमित्रत्वंगच्छतोवाजघन्वानहतवानसि किञ्च
 येअर्यमणंदातारंत्वात्वांपश्यन्पश्यन्ति तेनराः आयोर्मनुष्यस्याध्वर्यादेः हविलंक्षणान्नस्यवा
 सचासहशूर्ताः क्षिपाः हविःप्रदानेत्वरमाणाः त्वयाअपत्यंकुलस्यपालयितारंपुत्रंवहमानामेसन्ति
 तेप्रपश्यन् यद्वा येअर्यमणंत्वांपश्यन्तितेएवंभवन्ति यद्वा येनराअर्यमणंर्यंकिंचिदातारं पश्यन्
 पश्यन्तः त्वामपजन्त अर्योमनुष्यस्यसचासहायभूताः त्वयाशूर्ताः क्षिपानर्जिताः अपत्यंपुत्रंवह-
 मानामेसन्ति तानजघन्वान्अवेत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

रपत्कविरिन्द्रार्कसातौक्षांदासायोपवर्हणीकः ।

करत्तिस्रोमघवादानुचित्रानिदुर्योणेकुर्यवाचमृधिश्रेत् ॥ ७ ॥

रपत् । कविः । इन्द्र । अर्कः सातौ । क्षाम् । दासाय । उपवर्हणीम् ।

करितिकः । करत् । तिस्रः । मघश्वा । दानुश्चित्राः । नि ।

दुर्योणे । कुर्यवाचम् । मृधि । श्रेत् ॥ ७ ॥

हेन्द्र त्वांकविःकान्तदर्शनूचानोवाहोवार्कसातौ अचनीयस्यान्वस्यलाभेनिमित्तभूतेसति
रपत्सौति यद्वा एतन्नामाक्रपिःरपदअस्तौव अन्वार्थतस्यातिप्रभूतमन्त्रंप्रादाइत्यर्थः तथाच दासा-
यप्राण्युपक्षपपित्रेअसुराय क्षांभूमिउपवर्हणींशय्यांकःअकरोः हत्वाभूमावपातयइत्यर्थः करो-
तेर्लुङि मघेघसेतिच्चेर्लुक् अथपरोक्षरुतः मघवाघनवानयमिन्द्रःतिस्रोभूमीः दार्शिकपाशुक-
सोमिकरूपाभूमीःक्षित्यन्तरिक्षद्युरूपावाभूमीदानुचित्राः दानेनदेयैधेनैर्वाचायनीयाःकरत्करो-
ति यद्वा तिस्रःअयोरजतहिरण्यमयाःपुरीदानुचित्राः स्वण्डनेनचित्राअकरोत् तथादुर्योणेदुष्टयो-
नौस्थानेएतन्नामकस्यराज्ञःप्रीत्यर्थंवाकुर्यवाचंकुत्सितंशब्दयन्तं एतन्नामानमसुरंघृधिसद्भामेनिः
श्रेवर्हंसितवान् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सनातातइन्द्रनव्याआगुःसहोनभोविरणायपूर्वीः ।

भिनत्पुरो नभिदोअदेवीर्ननमोवधरदेवस्यपीयोः ॥ ८ ॥

सना । ता । ते । इन्द्र । नव्याः । आ । अगुः । सहः । नमः ।

अविरणाय । पूर्वीः । भिनत् । पुरः । न । भिदः ।

अदेवीः । ननमः । वधः । अदेवस्य । पीयोः ॥ ८ ॥

हेन्द्र तेतवसंघन्धीनि सना सदातनानिनित्यानि ता तानि शौर्याग्निनव्याःनवतराःइदा-
नीतिनामपयः आगुःआगच्छन्ति स्तुतिव्याजेनप्रामुवन्तीत्यर्थः कानितानीतिउच्यते-पूर्वबिंद्वी-
र्नभोर्हिंसाः नभोर्हिंसार्थात्किंपूतदन्तस्येदंरूपं ताहिंसाः अविरणायअविगतरणायसद्भामनाशनाय

सहः अग्न्यभवः तदर्थंभिदः भेत्रीघांतिकाअदेवीः आसुरीः पुरोन पुरीःअपि भिनवविदारितवानसि पुरुषव्यत्ययः नशब्दश्चार्थे तथा अदेवस्यअस्तुत्यस्यपीयोः हिंसकस्यासुरस्यवधः वज्रं ननमः अनमयः अनुकूलमकरोः यद्वा हेइन्द्र सनानित्यंतत्तत्काटेतेतवसचन्धिभ्यः तातानि लिङ्गव्यत्ययः ताःपूर्वीःपुरातन्यः आपः नव्याः नूताः स्तुत्याः सत्यःआगुः आगच्छन्ति किमर्थं अविरणाय अविरमणायमाणिनामविनाशाय तदर्थंनभः हिंसकान्वन्धकान्वामेधान्सहःमर्षणंअकरोः किञ्च अदेवीः पुरःअवर्षणेनादेवनशीलानजदकपुटवन्धान्भिनव भिज्जानकरोः तथाअदेवस्मअदेवनशीलस्यपीयोः प्रतिकूलस्यवृत्रस्यवधवर्जंननमः अनमयः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

त्वंधुनिरिन्द्रधुनिमतीऋणोरपःसीरानस्रवन्तीः ।

प्रयत्समुद्रमतिशूरपार्षीपार्यातुर्वशंयदुंस्वस्ति ॥ ९ ॥

त्वम् । धुनिः । इन्द्र । धुनिःमतीः । ऋणोः । अपः । सीराः ।

न । स्रवन्तीः । प्र । यत् । समुद्रम् । अति । शूर । पार्षी । पार्य ।

तुर्वशम् । यदुम् । स्वस्ति ॥ ९ ॥

हेइन्द्र त्वंधुनिः कम्पयिताशूणामसि अतोधुनिमतीः कम्पनोपेततरङ्गवतीः अथवा धुनिर्नाभजलप्रतिरोधकार्यस्तुरः सएवप्रतिबन्धकतयायासां तादृशीरपःऋणोः अगमयःभ्रूमावपावयः सप्रदृष्टान्तः-स्रवन्तीःभवहन्तीःसीराःन नदीनामैतव सरणवतीर्मदीरिव तद्वासन्ताद्वात्यर्थः एवंकृत्वा हेशूर यत् यदासमुद्रमतिपार्षी अतिक्रम्यपूरयस्युदकं तदानीं तुर्वशंयदुं उभावपिराजर्षी स्वस्ति अविनाशंपारय अपाटयःसंपूर्णजलवर्षणेन तथाचमद्धान्तरं-त्वमपोयदवेतुर्वशायास्मर्यइति ॥ ९ ॥

अथदशमी-

त्वमस्माकमिन्द्रविश्वधस्याअवृकतमोनुरांनृपाता ।

सनोविश्वासांसृष्टांसहोद्राविद्यामेपंवृजन्जीरदानुम् ॥ १० ॥ १७ ॥

त्वम् । अस्माकम् । इन्द्र । विश्वध । स्याः । अष्टकस्तमः ।
 नुराम् । वृष्टपाता । सः । नः । विश्वांसाम् । स्पृधाम् । सहःऽदाः ।
 विद्याम् । इषम् । वृजनम् । जीरऽदानुम् ॥ १० ॥ १७ ॥

हेइन्द्र त्वमस्माकंविश्वध विश्वस्मिन्नपिकालेविश्वप्रकारैर्वाअष्टकस्तमः अहिंसकस्तमः य-
 द्वा दावृतमइत्यर्थः स्याः भव तथानरानृपाताअस्मदीयानांपुत्रभृत्यादिरूपाणां बहूनामनुष्याणां
 सर्वदारक्षकोभव अपरोरुशब्दोनुवादः किञ्च सत्वंविश्वासांस्पृधांसर्वासांस्पर्धानिमित्तानांअस्म-
 त्सेनानांसहोदाः तासामर्थ्याबलस्यदाताभव विद्यामेतिगतम् ॥ १० ॥

॥ इतिद्वितीयस्यचतुर्थेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

मत्स्यपायीतिप्लूचमेकादशंस्त्रकंआगस्यमैन्द्रं आघास्कन्धोग्रीवीवृहती द्वितीयपादस्य
 द्वादशाक्षरत्वात् इतरेषांत्रयाणामष्टाक्षरत्वाच्च द्वितीयश्चेन्न्यंकुसारिण्युरोवृहतीवास्कन्धोग्रीवी-
 वेत्युक्तलक्षणसद्भावात् अन्यात्रिष्टुप् शिष्टास्त्रिष्टुबन्तपरिभाषया आनुष्टुभन्त्विति विशेषवचनेना-
 पोहितत्वादानुष्टुभः मत्सिपळानुष्टुबन्तुत्रिष्टुबन्तत्वाघास्कन्धोग्रीवीत्यनुक्रान्तम् । द्वितीयेस्वरसाग्नि
 आद्यस्त्वृचःस्तोत्रियः अभिजिह्वहृष्टइतिखण्डेस्त्रितम्—मत्स्यपायितेमहएमेनंपत्येवनेति ।

तत्रप्रथमा—

मत्स्यपायितेमहःपात्रस्येवहरिवोमत्सुरोमदः ।
 वृषान्तेष्टृष्णइन्दुर्वाजीसहस्रसातमः ॥ १ ॥

मत्सि । अपायि । ते । महः । पात्रस्यऽइव । हरिऽवः । मत्सुरः ।
 मदः । वृषा । ते । वृष्णे । इन्दुः । वाजी । सहस्रऽसातमः ॥ १ ॥

हेहरिवः हरिण्यांतद्वन्निन्द्र महोमहान्पूज्योयंसोमः पात्रस्येवतत्पात्रेणोवसोमपात्रेणयथाधा-
 र्यते सोमः तत्सदृशेनेत्वया वृतीयार्थेपथी यद्वा पात्रस्येवतेतवस्वभूतोमहोमहान्सोमइतिवायो-
 जना अपायि पीयते आशंसायाविवक्षितत्वाद्भूतवत्प्रयोगः यतः पिबसिअतोमत्सि पाद्यसिमा-
 दयस्ववापात्रेयथासोमःपूर्यतेतथात्यधिकंपिब पीत्वाचमादयस्वेत्यर्थः किञ्च वृष्णेतैअभिमतव-
 र्दित्रेतुभ्यं चतुर्थ्यर्थेपथीमत्सुरोमदसाधनः मदस्वर्पयिता वृषावर्षिता इन्दुःक्लेदयिता आह्लादकारी-
 त्यर्थः वाजी अन्ववान् अन्ववृत्तिसिद्धावादनवानित्युच्यते सहस्रसातमः अपरिमितदावृतमः
 सहस्रपुरुषसंभजनपर्याप्तशक्तयविशयोवा एवंमहानुभावः सोमः संपादितः तंपिबेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

आनस्तेगन्तुमत्सरोष्टपा॒मदो॒वरेण्यः ।

स॒हावाँइन्द्र॑सान॒सिःपृ॒तना॒पाळ॑मर्त्यैः ॥ २ ॥

आ । नः । ते । गन्तु । मत्सरः । टपा । मदेः । वरेण्यः ।

सहृष्टवान् । इन्द्र । सानसिः । पृतनापाट् । अमर्त्यैः ॥ २ ॥

हेइन्द्र तेत्वा॑नो॒स्मदी॒यः मत्सरो॑मर्षणसाधनः सोमआगन्तु आगच्छतु कीदृशो॑यं वृषावर्ष-
कः मद्स्वर्षयिता॑वरेण्यो॒वरणी॒यः सहा॑वान्सहायवान्सहसावलेनतद्धान्वा सानसिः संभजनी॒यः
पृतना॑पाट्शत्रुसेनायाअभिभविता अमर्त्यैः अविनाशी ईदृशःसोमस्त्वामागच्छतु यद्वा उचरा-
धंइन्द्र॑परतयाव्याख्येयः हेइन्द्र सहा॑वान्अस्मद्त्सोमसहायवान्सन्बलवान्वा सानसिःअस्मा-
भिः संभजनी॒यः पृतना॑पाट् अमर्त्यैश्चभवसि ॥ २ ॥

अथतृतीया—

त्वंहि॑शूरःसर्नि॒ताचो॒दयो॒मनु॑पोरथम् ।

स॒हावा॒न्दस्यु॑मव्र॒तमो॒पःपात्रं॑नशो॒चिपा॑ ॥ ३ ॥

त्वम् । हि । शूरः । सर्निता । चोदयः । मनुपः । रथम् । सहृष्टवान् ।

दस्युम् । अव्रतम् । ओपः । पात्रम् । न । शोचिपा ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वं॑हित्वं॒खड्ग॑शूरः शौरो॑पितः सर्निवादातासि अतोमनु॑पोमनुप्यस्यमेरथंरंहणस्वभावंस्व
न्दनं॑मनोरथंवा॒स्वर्गो॑मनसाधनंयज्ञाख्यंरथंवाचो॒दयः मेरय॑ किञ्च त्वंसहा॑वान्सोमसहायवान्स-
लवान्वाभू॒त्वा दस्यु॑मुपक्षपयितारमव्रतं अकर्माणं अननु॑ष्ठापिनंओपः दह किमिव शोचि॑पादीत्या
ज्वा॒लया॑ग्निः पात्रं॑ स्वाघारंपात्रविशेषमिव यागाधिकारीसन्वयोनयजतेतद्दे॒हेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

मुपा॒यसूर्य॑कवेच॒क्रभी॑शान॒ओज॑सा ।

वह॑शु॒ष्ण्या॒यव॑धंकुत्सं॒वात्स्या॑श्वैः ॥ ४ ॥

मुपाय । सूर्यम् । कवे । चक्रम् । ईशानः । ओजंसा । वह ।
शुष्णाय । वधम् । कुत्सम् । वार्तस्य । अश्वैः ॥ ४ ॥

हेकवे कान्तदर्शिन्निन्द्र ईशानःसमर्थःसनसूर्यसूर्यस्य सुपांसुपोभवन्तीतिपष्ठचेकवच-
नस्यद्वितीयैकवचनादेशः तत्संबन्धिचक्रमेकं ओजसावलेनसामर्थ्यातिशयेनमुपाय अमुष्णाः
छन्दसिशायाजपीतिशायजादेशः पूर्वसूर्यरथस्यचक्रद्वयमासीत् एकमिन्द्रोमुमोषेतीतिहासः ।
तथाचमद्धान्तरं—प्रान्यच्चक्रमवृहः सूर्यस्यकुत्सायान्यदिति । किञ्च शुष्णायएतन्नाम-
कायासुरायतद्वधार्थं द्वितीयार्थेवाचतुर्थी शुष्णहन्तुमित्यर्थः कुत्संकर्तनसाधनंबधंबजं वातस्य
वायोरश्वैः वायुवेगैर्वाश्वैर्युक्तःसन् वह अवहः शुष्णहन्तुंबजमधारयः यद्वा शुष्णवधायव-
ज्जमवहः तंचहत्वा तदीयैर्वायुवेगैरश्वैः तदुपलक्षितैः तदीयैर्धनैः कुत्संमहर्षिअगमः शुष्णासुर-
धनंकुत्सायादाइत्यर्थःतथाचान्यत्र त्वंकुत्संशुष्णहत्येष्वाविध कुत्सायशुष्णमशुपमित्यादीनि॥४॥

अथपञ्चमी—

शुष्मिन्तमोहितेमदोद्युम्निन्तमउतऋतुः ।
वृत्रघ्नावरिवोविदांमंसीष्टाअश्वसातमः ॥ ५ ॥

शुष्मिन्तमः । हि । ते । मर्दः । द्युम्निन्तमः । उत । ऋतुः ।
वृत्रघ्ना । वरिवःऽविदा । मंसीष्टाः । अश्वसातमः ॥ ५ ॥

हेइन्द्र तेतवमर्दः श्लोमप्राप्तऋतितः शुष्मिन्तमः बलवत्तमः हिमसिद्धम् उतअपिचतेऋतुः
कर्मव्यापारोस्मदर्थोद्युम्निन्तमः अतिशयेनान्वान यशोवान्वाउभयत्रायस्मयादीनिछन्दसीवि
भ्रसंज्ञायावावितत्वात् नलोपः हेइन्द्र अश्वसातमः अश्वोपलक्षितबहुधनदाः त्वंवृत्रघ्ना वृत्रघ्ना-
तिनोवरिवोविदाधनस्यपरिचरणस्यवावेदयितारौलंभयितारौतवमदऋतूमंसीष्टाः अनुज्ञातवान-
सि शत्रुपातिनौधनदातारौचस्यातामित्यनुग्रहमकरोरित्यर्थः ॥ ५ ॥

अथपृष्ठी—

यथापूर्वेभ्योजरितृभ्यंइन्द्रमयंइवापोनतृप्यतेवृभूथं ।
तामनुत्वानिविदंजोहवीमिविद्यामेपंवृजनंजीरदानुम् ॥६॥१८॥
यथा । पूर्वेभ्यः । जरितृभ्यः । इन्द्र । मयःइइव । आपः । न ।
तृप्यते । वृभूथं । ताम् । अनु । त्वा । निऽविदंम् । जोहवीमि ।
विद्याम् । इपंम् । वृजनंम् । जीरदानुम् ॥ ६ ॥ १८ ॥

हेइन्द्र पूर्वेभ्योजरितृभ्यः पुरातनेभ्यः स्तोत्रभ्योमयइववभूथ मयः सुखंसुखस्वरूपमि-
वाभवः तद्वत्स्तोत्रभ्योस्मभ्यं सुखस्वरूपोभव तत्रदृष्टान्तः—तृप्यतेआपोनतृपार्तस्योदकानिय-
थासुखकराणीतितद्वत् तस्मात् तांनिविदंत्वत्मीतिकरींपसिद्धां स्तुतिंत्वानुभ्यंअनुजोहवीमिपुनः
पुनःकरोमि यद्वा तांनिविदंअनु तृतीयार्थेइत्यनोःकर्मप्रवचनीयत्वं तथास्तुत्यात्वांजोहवीमिपु-
नःपुनराह्वयामि विद्यामेतिव्याख्यातम् ॥ ६ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यचतुर्थेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

मत्सिनइतिपल्लवंद्वादशंसकं आगस्त्यमैन्द्रमानुष्टुभं पूर्वत्रतुशब्दात्त्रिष्टुबन्तंत्वित्युक्तत्वात्
अभ्यात्रिष्टुम् मत्सिनइत्यनुक्रान्तम् विशेषविनियोगोलैङ्गिकः ।

तत्रमथमा—

मत्सिनोवस्यंइष्टयइन्द्रमिन्द्रोवृषाविंश ।
ऋघायमाणइन्वसिंशत्रुमन्तिनविन्दसि ॥ १ ॥
मत्सिं । नः । वस्यःइइष्टये । इन्द्रंम् । इन्द्रो इति । वृषा । आ । विंश ।
ऋघायमाणः । इन्वसिं । शत्रुम् । अन्ति । न । विन्दसि ॥ १ ॥

हेइन्द्रो हेइष्टयितः सोम त्वंनोवस्यइष्टये वसीयसोधनस्यमाप्तयेउक्षणाययागायवाइन्द्रंम-
त्सिमाइयस्य तदर्थंवृषावपिताक्रामानां त्वमिन्द्रं आविश अथतथापीतःसन्ऋघायमाणः शत्रुर्वि-
सयन्इन्वसिंभ्यामोपि अतः अन्तिअन्तिकेशत्रुंनविन्दसिनलभसे यतः शत्रवः त्वत्सामर्थ्येनप-
लापिताः अतः नविन्दसि यद्वा उत्तरार्धेइन्द्रपरतयाव्याख्येयः हेइन्द्र त्वंतं सोमपीत्वाऋघाय-
माणःसन् इन्वसि अन्तिकेशत्रुंनविन्दसि ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तस्मिन्नावेशयागिरोयएकंश्वर्पणीनाम् ।
अनुस्वधायमुप्यतेयवंनचर्कपृहपा ॥ २ ॥

तस्मिन् । आ । वेशय । गिरः । यः । एकः । चर्पणीनाम् ।
अनु । स्वधा । यम् । उप्यते । यवं । न । चर्कपृहपा ॥ २ ॥

हेअन्तरात्मन् होतवा तस्मिन्प्रसिद्धे इन्द्रे गिरः स्तुतिरूपावाचः आवेशयस्थापय तंस्तुही-
त्यर्थः यइन्द्रश्वर्पणीनां ज्ञानवतामनुप्याणांएकः एकएवस्थानीयः यमनुयमेवेन्द्रमनु स्वधाह-
विलक्षणमन्त्रमुप्यते दीयतइत्यर्थः सचेन्द्रोवृषावर्षकःसन् यवंन यवमिव पक्कंयवंयथाचर्कपृ-
क्रमेणाददतेकर्षकाःतद्वदादते यद्वार्यंअनुस्वधाअन्त्रसाधनंवीक्षादिकंउप्यतेभूमौ यस्येन्द्रस्यवृ-
ष्टिरूपमनुग्रहमपेक्ष्योप्यतइत्यर्थः सचवृषावृष्टेर्वीरितासइन्द्रोयवंन यवमिव सर्वेवीजमपिचर्कपृ-
पुनःपुनःकरोतिअङ्कुरयति हविःसाधनत्वमाशस्त्यमपेक्षयवशब्दःभयुक्तः एवंमहानुभावेइन्द्रे
गिरआवेशयेति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

यस्यविश्वानिहस्तयोःपञ्चक्षितीनांवसु ।
स्पाशयस्वयोअस्मधुग्दिव्येवाशानिर्जहि ॥ ३ ॥

यस्य । विश्वानि । हस्तयोः । पञ्च । क्षितीनाम् । वसु । स्पाशयस्व ।
यः । अस्मधुक् । दिव्याऽइव । अशानिः । जहि ॥ ३ ॥

यस्येन्द्रस्यहस्तयोः पञ्चक्षितीनां क्षियन्तिनिरसन्तिमञ्चन्तिवाक्षितयोमनुप्याः पञ्चानां
मनुप्याणांषीणयितृणिविश्वानिसर्वाणि वसूवसूनि धनानि घृतानिभवन्ति देवामनुप्याः
पितरःपशवःपक्षिणश्चेतिपञ्चजनाः चन्द्रारोषणानिपादपञ्चमाःपञ्चजनाइत्यप्ये हेतादरोन्द्र
त्वंस्पाशयस्व वाधयस्व योऽस्मधुक् अस्मभ्यंद्गुसन्ति केनप्रकारेणेनिसउप्यते दिव्यादिविभवा
अशानिरिव अशानिर्भूत्वास्मद्देद्गुजहि ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

असुन्वन्तंसमंजहिदूणाशंयोनतेमयः ।

अस्मभ्यमस्यवेदनंदद्विसूरिश्चिदोहते ॥ ४ ॥

असुन्वन्तम् । समम् । जहि । दुःश्नशम् । यः । न । ते । मयः ।

अस्मभ्यम् । अस्य । वेदनम् । द्वि । सूरिः । चित् । ओहते ॥ ४ ॥

हेइन्द्र असुन्वन्तं सोमाग्निपवम्कुर्वाणत्वामयजन्तमित्यर्थः दूणाशंशुःखेननाशनीयंसमं अ-
यंसर्वानुदात्तःसर्वशब्दपर्यायः अयदूनसर्वान् यद्वा समंपकोयोगेन अविशेषेणवाजहि तेनकि-
मपराद्धमित्यतआह यस्तेतवमयः मयइतिगुत्तनाम तवसुखहेगुर्नमपति योहोमेनस्तुत्यावानमी-
णातितंजहि किञ्चास्यवेदनंधनमस्मभ्यंदद्विदेहि दददानेइत्यस्माद्वात्ययेनपरस्मैपदम् छान्दसः
शपोलुक् सूरिश्चिदोहते चिदेवार्थं सूरिस्त्वस्तोतेव ओहते वहतिपामोतिधनम्॥४॥

अथपञ्चमी-

आवोयस्यद्विषर्हसोर्केपुंसानुपगसत् ।

आजाविन्द्रस्येन्द्रोप्रावोवाजैपुवाजिनम् ॥ ५ ॥

आवः । यस्य । द्विषर्हसः । अर्केपुं । सानुपक् । असत् ।

आजौ । इन्द्रस्य । इन्द्रो इति । प्र । आवः । वाजैपु । वाजिनम्॥५॥

हेइन्द्रो सोम तवयस्यद्विषर्हसः स्तोत्रहवीरूपद्विषघपरिवृढकर्मप्रतोयजमानस्य अर्केपु
मध्येपुंसानुपक्सानुपक्वः सातत्यमसद्भवेत् तमावः संयजमानंरक्षसितपंपयसिवा यद्वा कर्मणिपठार्यं
द्वयोः स्थानयोः परिवृढंयमिन्द्रं हेइन्द्रो यदाअर्केपुसानुपक् असवभवेःतदा आवः अरक्षः अव-
पंपोवा तस्येवेन्द्रस्यआजौसद्भामे हेतोम वाजिनंतयान्नवन्तंमिन्द्रंवाजेषु वटेपुअनेपुवानि-
मित्तभूतेपुमानः प्रकर्मणारक्षयः पानसमयेतपंपित्वासद्भामसमयेवटवर्धनेनजयमात्तशत्रुधनव-
र्षणेनवाअरक्षइत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथपृष्ठी-

यथापूर्वेभ्योजरितृभ्यङ्ङमयङ्ङवापोनतृप्यतेवभूथं ।
तामनुत्वानिर्विदंजोहवीमिविद्यामेपंज्जनीरदानुम् ॥ ६ ॥ १९ ॥

यथा । पूर्वेभ्यः । जरितृभ्यः । ङ्ङ् । मयःङ्ङव । आपः । न ।
तृप्यते । वभूथं । ताम् । अनुं । त्वा । निर्विदम् । जोह्वीमि ।
विद्याम् । इपम् । ज्जनीम् । जीरदानुम् ॥ ६ ॥ १९ ॥

यथापूर्वेभ्यइतिपृष्ठीव्याख्याता ॥ ६ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यचतुर्थेऽङ्कोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

आचर्पणिप्राडतिपञ्चर्चत्रयोदशसूक्तं आगस्त्यमैन्द्रत्रैष्टुर्भ आचर्पणिप्राःपञ्चेत्यनुक्रमणि-
का । होत्रकशास्त्रेपुस्तोमवृद्धावस्यविशेषविनियोगः ऐन्द्राणित्रैष्टुभान्यमरुच्छब्दान्यावपेरभिति
सूचितत्वात् ।

तत्रमथमा-

आचर्पणिप्राष्टंभोजनानंराजांरुष्टीनांपुरुहूतइन्द्रः ।
स्तुतःश्रवस्यन्वसोर्षमद्रिग्युक्त्वाहरीष्टपणायांअर्वाङ् ॥ १ ॥

आ । चर्पणिष्टप्राः । ष्टपञ्जः । जनानाम् । राजां । रुष्टीनाम् ।
पुरुहूतः । इन्द्रः । स्तुतः । श्रवस्यन् । अवसा । उर्ष । मद्रिक् ।
युक्त्वा । हरी इति । ष्टपणा । आ । आर्वाङ् ॥ १ ॥

अयमिन्द्रः चर्पणिप्राः चर्पणयोमनुष्याः तेषांवनादिना मीणयिता जनानां सर्वेषां वृ-
षभः कामानांवर्षिता तथारुष्टीनां मनुष्यनाभितवमनुष्याणांराजास्वामीपुरुहूतः बहुभिराहूतई-
न्द्रास्मान्नाजानात्वागच्छतुवा उत्तरार्थःपरोक्षवादः हेइन्द्र स्तुतोस्माभिः श्रवस्यन् हविर्ल-
क्षणान्मिच्छन् अवसाअस्मद्रक्षणेनवर्षणेनवायुक्तःसन् मद्रिक् मदभिमुत्तमश्चन् वृषणावर्ष-
कौयुवानौ हरीअश्वौयुक्त्वारथेयोजयित्वा अर्वाङ् अस्मदभिमुत्तमायाहि आगच्छ ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

येतेवृषणोवृषभासंइन्द्रब्रह्मयुजोवृषरथासोअत्याः ।
ताँआतिष्ठतेभिरायाँह्रवाँह्रवामहेत्वाँसुतइन्द्रसोमै ॥ २ ॥

ये । ते । वृषणः । वृषभासः । इन्द्र । ब्रह्मयुजः । वृषरथासः ।
अत्याः । तान् । आ । तिष्ठ । तोर्भिः । आ । याहि । अर्वाह्र ।
ह्रवामहे । त्वा । सुते । इन्द्र । सोमै ॥ २ ॥

हेइन्द्र तेवसवन्धिनोवृषणोवर्षकायुवानः वर्षणवन्तोवा वृषभासः श्रेष्ठाः ब्रह्मयुजः
परिवृढेनमन्त्रेणयुज्यमानाः वृषरथासः वर्षणरथवन्तः तत्रनियुक्ताइत्यर्थः ईदृशाःअत्याः अश्वाः
येसन्तितानातिष्ठ आश्रय आरोह तेभिस्तैःअर्वाह्र अस्मदभिमुखमायाहि आगच्छ वयंच हेइन्द्र
सोमेसुतेसति त्वात्वाँह्रवामहे आह्वयामः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

आतिष्ठुरथंवृषणंवृषातेसुतःसोमःपरिपिक्तामधूनि ।
युक्त्वावृषभ्यांवृषभक्षितीनाँह्रिभ्याँयाहिप्रवतोपमद्रिक् ॥ ३ ॥
आ । तिष्ठ । रथम् । वृषणम् । वृषा । ते । सुतः । सोमः ।
परिपिक्ता । मधूनि । युक्त्वा । वृषभ्याम् । वृषभ । क्षितीनाम् ।
ह्रिभ्याम् । याहि । प्रवता । उप । मद्रिक् ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वंरथमातिष्ठ आश्रय यज्ञगमनार्थं कीदृशंरथं वृषणवर्षकंकामानां किमर्थमिति
चेदुच्यते—तेत्वदर्थंवृषावर्षकः सोमः सुतोभिपुतः तथामधूनिमधुराणिघृतक्षीरादीनिपरिपिकाप-
रितः शिकानिसंपादितानि यद्वा मधूनिमधुराः सोमरसाः चमसेषुपूरिताः आगमनप्रकारउ-
च्यते हेवृषभवर्षकेन्द्र वृषभ्यांवर्षकाभ्याँह्रिभ्याँयुक्त्वारथंयोजयित्वाक्षितीनांकर्मसुनिवसतांप-
जमानानामस्माकमनुग्रहाय क्षितीनांवृषभेतिवायोज्यं प्रवतावेगवतारथेनमद्रिक्मदभिमुखमश्नु
मदाभिमुख्येनोपयाहि ॥ ३ ॥

अयंपयज्ञइत्येपाचतुर्थीअहर्गणेपुमध्वेष्वहस्तुहारियोजनग्रहस्ययाज्या अग्निष्टोमोत्पग्निष्टो-
मइतिसण्डेस्तृनिवम्—अयंपयज्ञोदेवयाअयंमियेधइतीतरेष्विति ।

अथचतुर्थी-

अयंयज्ञोदेवयाअयंमिधेधइमाब्रह्माण्ययमिन्द्रसोमः ।
 स्तीर्णबर्हिरातुशक्रप्रयाहिपिवांनिपद्यविमुंचाहरीइह ॥ ४ ॥
 अयम् । यज्ञः । देवइयाः । अयम् । मिधेधः । इमा । ब्रह्माणि
 अयम् । इन्द्र । सोमः । स्तीर्णम् । बर्हिः । आ । तु । शक्र ।
 प्र । याहि । पिवं । निइसद्यं । वि । मुच । हरी इति । इह ॥ ४ ॥

हेइन्द्र अयंयज्ञोदेवयाः देवानगच्छन्नवतितथायंयज्ञोमिधेधः मेधः पशुः पशुर्वैमेधइतिहि-
 श्रुतेः । इमाइमानिब्रह्माणिमद्याः अयंसुतःसोमः स्तीर्णबर्हिः आसनायास्तृतादर्भाः एतेपदार्था-
 स्त्वदुचिताएवंसंपादिताः हेशक्रशकेन्द्र तुपुनः किमित्युक्ते आपयाहिप्रकर्षेणशीघ्रमागच्छ आ-
 गत्यचनिपद्यबर्हिष्युपविश्यपिवसोमं तदर्थं इहास्मिन्देवयजनेहरीअश्वौविमुच वियोजय छा-
 न्दसोनुमभावः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

ओसुष्टुतइन्द्रयाह्यर्वाङ्मुपब्रह्माणिमान्यस्यंकारोः ।
 विद्यामवस्तोरवंसागृणन्तोविद्यामेपंरुजनंजीरदानुम् ॥ ५ ॥ २० ॥
 ओ इति । सुइस्तुतः । इन्द्र । याहि । अर्वाङ् । उप । ब्रह्माणिः ।
 मान्यस्यं । कारोः । विद्यामं । वस्तोः । अवंसा । गृणन्तः ।
 विद्यामं । इषम् । रुजनम् । जीरइदानुम् ॥ ५ ॥ २० ॥

हेइन्द्र सुष्टुतः अस्माभिः सम्यक्स्तुतःसन्न अर्वाङ् अस्मदभिमुखमायाहि आगच्छैव मा-
 विलंबय किमुदिश्यमान्यस्यमाननीयस्यकारोःस्तोतुः होतुः कर्तुर्यजमानस्यवाब्रह्माणिमद्यान्उप
 उपलक्ष्यगृणन्तः स्तुवन्तः अभिमर्तंशब्दयन्तोवावयं अवसात्वद्रक्षणेनरक्षिताःसन्तोवस्तोर्वस्तुसु-
 खेनसंस्थानुं अहनिवा सर्वेष्वहस्तुअन्नादिकंविद्याम लभेमहि विद्यामेत्यादिव्याख्यातम् ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यचतुर्थेविंशोवर्गः ॥ २० ॥

यद्दस्येतिपञ्चर्चचतुर्दशंसूक्तं आगस्यमैन्द्रत्रैष्टुभं यद्दस्येत्यनुक्रमणिका विशेषविनियोगः
 पूर्ववत् ।

तत्रमथमा—

यद्दस्यातइन्द्रश्रुष्टिरस्ति यया वभूर्थजरितृभ्यं ऊती ।
 मानः कामं मह्यन्त माध्वि श्वति अश्यां पर्याप आयोः ॥ १ ॥
 यत् । ह । स्या । ते । इन्द्र । श्रुष्टिः । अस्ति । यया । वभूर्थ ।
 जरितृभ्यः । ऊती । मा । नः । कामम् । मह्यन्तम् । आ ।
 धक् । विश्वा । ते । अश्याम् । परि । आपः । आयोः ॥ १ ॥

हेइन्द्र यव या स्या सा हप्तिसिद्धाश्रुष्टिः सर्वत्रश्रूयमाणासमृद्धिस्तेतवास्ति यया जरितृ-
 ऋयः स्तोतृभ्यः ऊती ऊत्यैरक्षणायवभूर्थसमर्थो भवति नोस्माकं मह्यन्तं अस्मान्महतः कुर्वाणं कामं
 अशीष्टं माआधक् मावाक्षीः तेतवसंबन्धीनि विश्वासर्वाणि भोगजातानि आपः आमव्यानि य-
 द्वा विश्वासर्वा आपः आप्ताश्रुष्टीः समृद्धीः आयोर्मनुष्यस्योचिताः पर्यश्यां परितोव्यामुयाम् ॥१॥

अथद्वितीया—

नघाराजेन्द्रादमन्नोयानुस्वसाराकृणवन्त योनौ ।
 आपश्चिदस्मै सुतुका अवेपन्गमन् इन्द्रः सख्यावर्यश्च ॥ २ ॥
 न । घ । राजा । इन्द्रः । आ । द्भृत् । नः । या । नु ।
 स्वसारा । कृणवन्त । योनौ । आपः । चित् । अस्मै । सुतुकाः ।
 अवेपन् । गमन्त । नः । इन्द्रः । सख्या । वर्यः । च ॥ २ ॥

अयं राजा राजमान ईश्वरो वा इन्द्रः नोस्मदीयानिकर्माणि नादभव सर्वतो न हिंस्यात् घपूरणः
 कानीति उच्यते या यानिकर्माणि वृष्ट्यादिरूपाणि स्वसारा परस्परं स्वसृभूते स्वयं सरणभूते अहो
 रात्रे नुपूरणः योनौ स्वकीये स्थाने कृणवन्त द्विवचनस्थाने बहुवचनं कुरुतः कृत्रिहिंसाकरणयोश्च
 चिन्विकृण्वोरचेत्युपत्ययः बहुलग्रहणाच्छप् तानीन्द्रोप्यनुजानात्स्वित्यर्थः स्वसृभूतावध्वर्युप-
 जमानौ वा कुरुतः यद्वा स्वसारोद्भुस्यो योनौ फलोत्पादनस्थाने यज्ञे यानि कृतवत्यस्तानीति यो-
 ग्यं किञ्च अस्मा इन्द्रात्सुतुकाः शोभनवल्हेतुन्यापः अपकार्याणि हवींषि अवेपन्व्यामुवन्ति नो-
 स्पश्यमिन्द्रः सख्यासख्यानि वयश्च प्रभूतमन्नं च गमत्समयतु ॥ २ ॥

अथतृतीया—

जेता॒नृभि॑रिन्द्रः॒पृत्सु॑शूरः॒श्रोता॒हवं॑नाध॒मानस्य॑कारोः ।
प्रभ॑र्तारथं॒दाशु॑र्ष॒उपा॑क॒उद्य॑न्ता॒गिरो॒यदि॑च्च॒त्मना॒भूत् ॥ ३ ॥

जेता । नृभिः । इन्द्रः । पृत्सु । शूरः । श्रोता । हवम् ।
नाधमानस्य । कारोः । प्रभर्ता । रथम् । दाशुर्षः । उपाके ।
उत्स्यन्ता । गिरः । यदि । च । त्मना । भूत् ॥ ३ ॥

अयमिन्द्रः शूरोविक्रान्तःसन् नृभिः सङ्ग्रामनेतृभिर्मरुद्भिःसहितःसन् पृत्सुसङ्ग्रामेषुजेता जयशीलः शत्रूणां तथा नाधमानस्यत्वदनुग्रहंयाचमानस्यकारोः स्तोतुः हवमाह्वानंश्रोताभवति किञ्च यदिच यदाच त्मनाआत्मना अन्यभेरितः एवंगिरः स्तुतिरूपाणिवचांसिस्तोतृन्वा उद्यन्ता उच्छ्रयिताभूव भवेव तदादाशुपोहविर्दत्तवतोयजमानस्य उपाके समीपनामैतव समीपएवयागदेशोरथंपभर्ता सम्पक् प्रभरन्भवति जेतेत्यादिपुवृन्तेषु नलोकाव्ययेत्यादिनाकर्मणिपष्ठीप्रतिषेधः यदा स्तुतिंश्रोतुमिच्छति तदास्वयमेवशीघ्रंरथंधावयित्वायागंप्रामोतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

ए॒वानृ॑भि॒रिन्द्रः॒सुश्र॑वस्याप्र॒खादः॒पृक्षो॑अ॒भिमि॑त्रिणो॒भूत् ।
स॒म॒र्य॑इ॒पस्त॑वते॒विवा॑चिस॒त्राक॑रो॒यज॑मानस्य॒शंसः॑ ॥ ४ ॥

एव । नृभिः । इन्द्रः । सुश्रवस्या । प्रखादः । पृक्षः । अभि ।
मित्रिणः । भूत् । समर्ये । इपः । स्तवते । विद्वाचि । सत्राहकरः ।
यजमानस्य । शंसः ॥ ४ ॥

अयमिन्द्रो नृभिः कर्मनिर्वाहैकर्यजमानेर्दत्तंपृक्षोहविलेक्षणमन्त्रं सुश्रवस्याशोभनान्नेच्छयाअनेच्छुर्वाप्रखादः प्रकर्षेणखादितएव एवमेवपूर्वयथातथैवमित्रिणः सहायवतोपियजमानस्यशत्रूनभिभूवअभिभवति यदा नृभिर्वृष्टिनेतृभिर्मरुद्भिःसहितोयमिन्द्रःसुश्रवस्याप्रखादःसन्नेवमेवमित्रिणःकृत्विग्रूपमित्रवतोयजमानस्यार्थं तदभिमताय अभिभूव अभीत्यनर्थकःभवति आभिमुख्येनवाभवति तस्यहविःस्वीरुत्यतदभिमतायभवतीत्यर्थः अथ तथाभूतःसन् विवाचि विविधपरस्परहान्यनिपुकेसमर्थंसंभ्रामे विविधस्तोत्रशस्त्रध्वनिपुकेसमर्थे मर्त्यपुकेसमर्थे वा

तन्निमित्तं यजमानस्य शंसः शंसकः सन् सत्राकरः फलानां सत्यकार्यं यमिन्द्र इषो हविर्लक्षणमन्नं स्त-
वते स्तौति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

त्वया वयं मघवन्निन्द्र शत्रून् अभिष्याम महतो मन्यमानान् ।
त्वन्त्राता त्वमुनो वृधे भूर्विद्यामेपं वृजनं जीरदानुम् ॥ ५ ॥ २१ ॥

त्वया । वयम् । मघश्च वृन् । इन्द्र । शत्रून् । अभि । स्याम् ।

महृतः । मन्यमानान् । त्वम् । त्राता । त्वम् । ऊँ इति ।

नः । वृधे । भूः । विद्याम् । इर्षम् । वृजनम् । जीरदानुम् ॥ ५ ॥ २१ ॥

हेमघवन् धनवन्निन्द्र त्वया सहायेन वयं यजमानाः महतो मन्यमानान् अतिवलानवध्यान्
मन्यमानान् शत्रून् अभिष्याम अभिभषितारो भवेम हेइन्द्र त्वन्त्राता त्वमेवास्माकरक्षकः अतस्त्वमु-
त्वमेवनोस्माकं वृधे धनादिवर्धनाय भूर्भव विद्यामेत्यादि गतम् ॥ ५ ॥

॥ इति द्वितीयस्य चतुर्थे एकविंशो वर्गः ॥ २१ ॥

पूर्विरहमिति पञ्चमं पञ्चदशं सूक्तं त्रैष्टुभं उपान्त्यावृहती अत्र त्रयाणां द्विचानां लोषामुदाग-
स्त्यतच्छिष्येर्दृष्टत्वात् एव पर्ययः सूक्तप्रतिपायोर्थो रतिर्देवता अत्रानुक्रमणिका—पूर्वीः पद् जायाप-
त्योर्लोषामुदाया अगस्त्यस्य चट्ट चार्या रत्यर्थं स वादं श्रुत्वान्तेवासी ब्रह्मचार्येत्येवृहत्यादी अपरयदि-
वि विशेषविनियोगोलैङ्गिकः ।

तत्र पथमा—

पूर्वीरिहं शरदः शश्रमाणा दोपावस्तो रूपासो जूर्यन्तीः ।

मिनाति श्रियं जरिमा तनूनामप्यनुपत्नीर्हृषणो जगम्युः ॥ १ ॥

पूर्वीः । अहम् । शरदः । शश्रमाणा । दोपाः । वस्तोः । उपसः ।

जूर्यन्तीः । मिनाति । श्रियम् । जरिमा । तनूनाम् । अपि ।

ऊँ इति । नु । पत्नीः । वृषणः । जगम्युः ॥ १ ॥

लोषामुद्रा आह हेअगस्त्य अहंलोषामुद्रापूर्वीः शरदःपुरातनानसंत्यातान् संवत्सरात् दो-
पारात्रीः वस्तोरहानितथादेहंजरयन्तीरुपसः उपःकालांश्च सर्वत्रात्यन्तसंयोगेद्वितीया अद्यतन-
कालपर्यन्तंबहुसंवत्सरंकात्स्येनत्वच्छुश्रूपयाशश्रमाणाश्रान्ता भूवं इदानींतुज रिमाजरातनूनाम-
क्रानांश्रियंसौन्दर्यमिनातिहिनस्ति एवमपिनानुगृह्णासीत्यर्थः अप्यनु अपिःसंभावनायांउदत्य-
वधारणे नुइतिवितर्के इदानीमपिकिसंभावनीयं लोकेहिपत्नीः स्त्रियः वृषणः सेकारःपुरुषाः ज-
गम्युः गच्छेयुः संभोगंकर्युः अतोमांकिमित्यवमन्यसे इदानीमपिवासंभावयेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

येचिद्विपूर्वकृतमापुआसन्तसाकंदेवेभिर्वदन्नुतानि ।
तेचिदवांसुर्नह्यन्तमापुःसमूनुपत्नीर्दृषभिर्जगम्युः ॥ २ ॥

ये । चित् । हि । पूर्वे । ऋतुःसापः । आसन् । साकम् । देवेभिः ।
अवदन् । ऋतानि । ते । चित् । अव । असुः । नहि । अन्तम् ।
आपुः । सम् । ऊँ इति । नु । पत्नीः । दृषभिः । जगम्युः ॥ २ ॥

सातमेवाह हेपते अगस्त्य येचिद्वियेषितु पूर्वेपुरातनाऋतसापः सत्यस्यापवितारः व्या-
मुवानामहर्षयः आसन्तेदेवेभिर्देवैःसाकंसह ऋतानिसत्यवाक्यान्यवदन्वदन्ति येमहत्तपोयज्ञवा-
अनुतिष्ठन्तियेचदेववाक्यानिदेवसृष्टिरूपाणिवदन्ति तेचिदचिदप्यर्थं तेषि अवासुः अवक्षिप-
न्तिरेतः स्यतिरुपसृष्टोविमोचनेवर्तते तेनसन्तमापुः महिबलचर्यादेरन्तंमामुवन् ब्रह्मचारिणोप्यनि-
पिद्धऋतुकालगमनमपिकुर्वन्तीत्यर्थः तथापत्नीः पद्व्यश्नतपस्यमानाः वृषभिर्भोगवर्षकैःप्रतिभिः
सहसमूनुजगम्युः अन्वितपूरणौ तद्वच्छरेण अघस्त्वकंदयंभानुप्रदस्यत्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

नमृपांश्रान्तंयदवन्तिदेवाविश्वाइत्सृष्टोअभ्यश्रवाव ।
जयावेदत्रंशतनीथमाजियत्सम्यथांमिथुनावभ्यजाव ॥ ३ ॥

न । नृपां । श्रान्तम् । यत् । अ॒व॒न्ति॑ । दे॒वाः । वि॒श्वाः । इत् ।
 स्पृ॒धः । अ॒ग्नि॑ । अ॒श्र॒वा॒व॒ । जया॑व । इत् । अ॒त्र॑ । श॒त॒ह॒नी॒थम् ।
 आ॒जिम् । यत् । स॒म्य॒ञ्चा॑ । मि॒थु॒नौ । अ॒ग्नि॑ । अजा॑व ॥ ३ ॥

अगस्त्यस्तामाह भोःपत्रि त्वया मयाचनष्टपाश्रान्तं व्यर्थेनैवत्विन्नमावाश्यां यत् यस्मा-
 त् देवाअवन्तिरक्षन्ति तपोभिःपीताः आवांविश्वाइव सर्वाअपिस्पृधःस्पृधमानाःसेनाःअग्न्य-
 श्रवाव अग्नितोव्यामुवाव अत्रास्मिन्तंसारे शतनीथं अपरिमितभोगप्राप्तिसाधनमार्जिमातिपर-
 स्परं जयाव, जयलक्षणं सुरतसद्गामं वा जयाव यव्यस्मात् सम्यञ्चासम्यकपरस्परं गच्छन्तौ पूजय-
 न्तौवामिथुना मिथुनौ स्त्रीपुरुपरस्परौ सन्तौ अग्न्यजाव त्वंचाहमपिपरस्परमभिजयावेत्येवंतयो
 कंसंभोगं संभावयामास ॥ ३ ॥

अथचतुर्ध्याप्यगस्त्यआह—

न॒द॒स्य॑मा॒रु॒ध॒तः॑का॒म॒आ॒ग॒न्नि॒त॒आ॒जा॒तो॒अ॒मु॒तः॑कु॒त॒श्चि॒त् ।
 लो॒पा॑मु॒द्रा॒वृ॒ष॒णं॒नी॒रि॒णा॒ति॒धी॒र॒म॒धी॒रा॒ध॒य॒ति॒श्व॒स॒न्त॑म् ॥ ४ ॥

न॒द॒स्य॑ । मा॒ । रु॒ध॒तः॑ । का॒म॒म् । आ॒ । अ॒ग॒न् । इ॒तः॑ । आ॒ह॒जा॒तः॑ ।
 अ॒मु॒तः॑ । कु॒तः॑ । चि॒त् । लो॒पा॑मु॒द्रा॒ । वृ॒ष॒णम् । निः । रि॒णा॒ति॒ ।
 धी॒र॑म् । अ॒धी॒रा॒ । ध॒य॒ति॒ । श्व॒स॒न्त॑म् ॥ ४ ॥

हेजाये नदस्यनदनस्य जपशन्दपितुःजपाध्ययनकर्तुःरुधनोरेतोनिरोद्धुः ब्रह्मचर्यमास्थि-
 तस्य उभेकर्मणिपठ्यौ उक्तलक्षणं मामां कामआगन् आगमत् नदस्यमारुधतः कामआगम-
 दिनिनिरुक्तम् । कस्यहेनोरिति उच्यते इत.त्यत्सद्मनिमिच्छात् तथा अमुतोवसन्तादिकात्तात्
 कुतश्चित्कारणादाजातः सर्वतउत्पन्नः यद्वा इतएतल्लोकजनितादमुतोलोकान्तरजनिताद्वा कु-
 तश्चिन्मिच्छात्कामात् यमिति उच्यते इयंलोपामुद्रावृषणंरेतस.प्रवर्तंरुमां नीरिणातिनितरांग-
 ष्टनि क्रिञ्चधीरंधीमन्तं नियमाद्विचाटिनं श्वसन्तंमहामाणं महावलं अधीराकातैरैपायोपि
 धयतिउपमुद्राम् ॥ ४ ॥

अथानयोर्दम्पत्योः संभोगसंज्ञांश्रुत्वात्तयायश्चित्तंचिकीर्षुरुत्तराभ्यामाह—अनयोर्विनि-
योगःशौनकेनोक्तः—इमंनुसोममित्येतेद्वेऋचौमयंयज्ञोपन । सर्वान्कामानवाप्नोतिपापेभ्यश्चप्र-
मुच्यतइति ।

तयोर्मध्येप्रथमासूक्तेपञ्चमी—

इमंनुसोममन्तिलोहृत्सुपीतमुपब्रुवे । यत्सीमागंश्चकृमातत्सुम्
ळतुपुलुकामोहिमर्त्यः ॥ ५ ॥

इमम् । नु । सोमम् । अन्तितः । हृत्सु । पीतम् । उप । ब्रुवे ।
यत् । सीम् । आगं । चकृम । तत् । सु । मृळतु ।
पुलुङ्कामः । हि । मर्त्यः ॥ ५ ॥

अन्तितःसमीपेवर्तमानंपीतंपीयमानंहृत्सुहृदयप्रदेशेषुस्थितंइमंसोमंसींसर्वतः नुक्षिपंउपब्रुवे
उपेत्यमनसाप्राप्यप्रार्थयते किंन्रवीपि उच्यते यद्भागः गुर्वोः कामप्रदायः श्रवणविषयंपापंचरुमळ-
तवन्तोवयंतत्तस्मादागसः ससोमः सुसम्पक्श्चळतुसुखयतु पापजनितदुःखंमाकरोत्वित्यर्थः म-
हत्पापमनुभुज्यमानंप्रार्थनयाकथंलुप्येतेइत्यतआह—हियस्मान्मर्त्योमनुष्यः पुलुकामोऽनुकामना-
वान् अल्पेनैवकर्मणाबहुकामानाकल्पति यस्मादेवंतस्मात्परिहरेत्यर्थः यद्वा पापमपवर्जनीयत-
याप्राप्यतइवेत्याहपुलुकामोहिस्वलुमर्त्यः कामहतःसन्कामेननिरुद्धएववर्तते अतस्तयोरुत्तेकोयु-
क्तः तच्छब्दश्रवणदोषोपिप्रामादिकोस्याकंप्राप्नोनेनसोमेनपरिहर्तव्यइत्यर्थः यद्वायंमघः चन्द्रप-
रोव्याह्येयः मनसोभिमानित्वाच्चतस्यपापस्यापिमनस्येवसंभावितत्वात् अस्मिन्पक्षेहृत्सुपीतंह-
ृदयस्थितमित्यर्थः शिष्टंस्पष्टम् ॥ ५ ॥

अथविनियुक्तयोर्मध्येद्वितीययासूक्तेपष्ठ्यान्तेवास्येवाह—

अगस्त्यःखनमानःखनित्रैःप्रजामर्पत्यंवलमिच्छमानः ।
उभौवर्णाऋषिरुग्र पुंपोपसत्यादेवेज्जाशिपोजगाम ॥ ६ ॥ २२ ॥
अगस्त्यः । खनमानः । खनित्रैः । प्रजाम् । अर्पत्यम् । वलम् ।
इच्छमानः । उभौ । वर्णौ । ऋषिः । उग्रः । पुंपोप । सत्याः ।
देवेषु । आशिपः । जगाम् ॥ ६ ॥ २२ ॥

अयमगस्त्योमद्गुरुः खनित्रैः फलस्योत्पादनसाधनैः यज्ञस्तोत्रादिभिः खनमानः फलमभि-
मतमुत्पादयन्प्रजांप्रकर्षेणपुनःपुनर्जायमानमपत्यं कुलस्यापतनसाधनंपुत्रादिकंबलंचेच्छमानः स-
नयद्वा प्रजांभृत्यादिरूपंचेच्छन् ऋषिः अतीन्द्रियद्रष्टामहानुभावः उग्रः उदूर्णः संसारेसञ्चर-
न्नप्यपापःसन्नुभौवर्णावर्णौर्विर्णनीयाकारौकामंचतपश्चुपोष सत्याआशिपोदेवेषुदेवेष्योजगाम
प्राप्तवान् यतोयंमहानुभावः तस्मादस्मान्पातीत्यर्थः ॥ ६ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यचतुर्थेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

॥ इतिप्रथमेमण्डलेत्रयोविंशोनुवाकः ॥ २३ ॥

अथचतुर्विंशोनुवाकेद्वादशसूक्तानि तत्रयुवोरजांसीतिदशर्चमथमंसूक्तंआगस्त्यत्रैष्टुभं सुसा-
दिपरिभाषयेदमादिसूक्तपञ्चकमाश्विनं युवोर्देशाश्विनंवाइत्यनुक्रमणिका एतदादीनिवृतीयव-
र्जितानिपञ्चसूक्तानिप्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोस्त्रैष्टुभेछन्दसिविनियुक्तानि अथाश्विनइतिवण्डे
सूत्रितम्—युवोरजांसीतिपञ्चानांवृतीयमुद्धरेदिति ।

तत्रमथमा—

युवोरजांसिसुयमांसोअश्वारथोयद्वांपर्यर्णांसिदीयत् ।

हिरण्ययावांपवयःपुषायन्मध्वःपिवन्ताउपसःसचेथे ॥ १ ॥

युवोः । रजांसि । सुद्यमांसः । अश्वाः । रथः । यत् । वाम् । परि ।

अर्णांसि । दीयत् । हिरण्ययाः । वाम् । पवयः । पुषायन् ।

मध्वः । पिवन्तौ । उपसः । सचेथे इति ॥ १ ॥

हेअश्विनौ युवोःयुवयोरश्वाः रथवोदारोरजांसिरंजकान्लोकान् सुयमांसः शोभननिय-
माःलोकत्रयसञ्चारिणइत्यर्थः कदेत्याह यद्यदावारथः अर्णांसि अरणीयानभिमतदेशान्परि-
दीयत्परिगच्छेत् परितोगच्छतिवा तदेत्यर्थः दीयतिर्गतिकर्मा तकतिदीयतीतिवत्कर्मसुपाठात्
किञ्च त्वदागमनकालेयुवांपवयोः पवयः वज्रारथनेमयोवाहिरण्याः हिरण्मयाः पुषायन्पुष्प-
न्तिअभिमतं यद्वाहिरण्मयानिपवयोमधुपात्राणिवांपुषाभ्यामथायस्मादेवंतस्मात्पुषांपवोम-
धुनोमधुसदृशस्यसोमरसस्य कर्मणिपृष्ठी सोमरसंपिवन्तावास्वादधन्तौउपसःउपःसन्नन्धिनिकाले
सचेथेयज्ञंसहच्छेथे अत्रक्रमोनविवक्षितः उपःऋत्वागत्पमधुरंसोमरसंपिवत्वमित्यर्थः ॥१॥

अथद्वितीया-

युवमत्यस्यावनक्षथोयद्विपत्मनोनर्यस्यप्रयज्योः ।
स्वसायद्वाविश्वगूर्तीभरातिवाजापेट्टेमधुपाविपेचं ॥ २ ॥

युवम् । अत्यस्य । अवं । नक्षथः । यत् । विपत्मनः । नर्यस्य ।
प्रयज्योः । स्वसा । यत् । वाम् । विश्वगूर्तीदति विश्वगूर्ती ।
भराति । वाजाय । ईट्टे । मधुपौ । इपे । च ॥ २ ॥

हेअश्विनौ युवंयुवांयदयदा अत्यस्यातनशीलस्यसततसाञ्चारिणोविपत्मनः विविधगमन-
स्यविचित्रगमनस्यवानर्यस्यमनुष्याणांहितस्य प्रयज्योःप्रकर्षेणपूज्यस्यएतानिकर्मणिपद्यन्ता-
नि उक्तरूपंरथं अथ अवस्तात् तद्दुदात्पूर्वनक्षथोव्यामथोदेवयजनंननुं किञ्च पदपदाहे-
विश्वगूर्तीसर्वस्तुत्यौसर्वदोदूणौवावांपुवयोः स्वसास्वसुस्थानीयाः स्वयंसारिणीवोपाः भराति
पोपते त्वदागमनायमभारतं करोति यदाहेमधुपौ मधुरस्यसोमरसस्यपातारौ युवांपजमानोवाजाय
बलापगमनायवा इपेपभूतान्नामईट्टेस्तौति वदारथंपामुथइत्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

युवंपयंउस्त्रियायामधत्तंपृक्तमायामवपूर्व्यगोः ।
अन्तर्यहृनिनोवामृतप्सूह्वारो नशुचिर्यजतेहृविष्मान् ॥ ३ ॥

युवम् । पयः । उस्त्रियायाम् । अधत्तम् । पृक्तम् । आमार्याम् ।
अहृत् । पूर्व्यम् । गोः । अन्तः । यत् । वनितः । वाम् ।
ऋतुप्सूइत्यृतप्सू । ह्वारः । न । शुचिः । यजते । हृविष्मान् ॥ ३ ॥

हेअश्विनौ युवंयुवांउस्त्रियायां गोनामैतत् भोगोत्साविण्यांगवि पयः अधत्तं अधारयत्
स्थापितवन्तौ तथाआमायां अपक्रायांप्रकंपरिपक्रंभोगयोग्यंगोसंत्रंघिदुग्धपूर्व्यपूर्वभवंतवैवोत्प-
न्नं अथ अवस्ताद्धारपत्तं गविक्षीरमुत्पाद्यपुनर्भोगायपृथक्कृतवन्तावित्यर्थः यदयस्मादहेऋतुप्सू
सत्यस्वरूपोपज्ञिपहृविर्भक्षयितारोवा हेअश्विनौ वांवनिनः उदकवतः उदकोपटक्षितहृविष्मत्वो-

यज्ञस्य अन्तर्मध्येहविष्मान् प्रदेयहविषातद्वाग् शुचिः शुद्धोयजमानोयजते पूजयति युवां तस्मादे-
वमकुरुतं यद्वा यदैवंयजमानः करोति तदेत्यर्थः तत्रदृष्टान्तः—वनिनोवनसंबन्धि वृक्षसमूहस्यान्त-
र्मध्येह्यारो न चोरइव सयथाजागरूकोवर्तते तथायजमानोपीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

युवंहंघर्ममधुमन्तमन्नयेपोनक्षोदोवृणीतमेपे ।

तद्दोनरावश्विनापश्वइष्टीरध्यैवचक्राप्रतियन्तिमध्वः ॥ ४ ॥

युवम् । ह । घर्मम् । मधुमन्तम् । अन्नये । अपः । न । क्षोदः ।

अवृणीतम् । एपे । तत् । वाम् । नरो । अश्विना । पश्वः इष्टिः ।

रथ्याइद्व । चक्रा । प्रति । यन्ति । मध्वः ॥ ४ ॥

अत्रेतिहासमाहुः—प्रवर्ग्येणपचरन्तमध्विराक्षसास्तेघर्मपातयन् सचतप्यमानोश्विनौतुष्टाव
तौचस्तुत्याहृष्टमनसावरक्षतामिति अपरेमौक्षितमपालयतमित्याहुरिति हेअश्विनौ युवंयुवांमधु-
मन्तंमधुघृतरूपाभ्यांमधुभ्यां तद्वन्तंघर्मदीप्तंप्रवर्ग्येणैतौत्यमिच्छते अन्नयेएतन्नाग्नेमहर्षये क्षोदः
क्षोदांसिक्षोषमानानि अपोन उदकानीव अवृणीतं अवारयतं औष्ण्येशैत्यसुखं कृतवन्तौतमघर्म-
सकाशादक्षितवन्तावित्यर्थः यद्वा अन्नयेक्षोदः उदकनामेतद् तेनतत्स्थशैत्यंलक्ष्यते अपः क्षोदो-
न अपइतिपठ्यर्थेद्वितीया उदकानांशैत्यंयथाभवतितद्वा पक्षान्तरेतुघर्मदीप्तमग्निमधुमन्तं कृत्वा
वृणीतंसुखयतमित्यर्थः तथाचमन्वान्तरं—तमंघर्ममोम्यावन्तमध्वयइति । तत्तस्मात्प्रयस्मादेवंतस्मात्
हेनरो नेतारो नराकारौवा अश्विना अश्विनौवांयुवाभ्यांपश्वइष्टिः पशुरित्यग्नेर्नाम अग्निःपशु-
रासीदित्यादिश्रुतेः । यद्वा पशुप्रियत्वात्पशुरित्युच्यते तस्याग्नेरिष्टिर्भवति अग्नीयागःसर्वोयुष्म-
दर्थमवर्ततइत्यर्थः यद्वा पशुसाध्योयागोयुवाभ्यांपवर्ततइतिशेषः आश्विनंभूद्रल्लाममालभेत
योदुर्ब्राह्मणःसोमंपिपासेदित्यादिनाप्यश्विभ्यांपशुर्विहितः । तथामध्वामधुसदृशाःसोमरसाअ-
पियुवाभ्यांप्रतियन्ति अग्निगच्छन्ति तत्रदृष्टान्तः—रथ्यैवचक्रा रथसंबन्धीनिचक्राचक्राणीव
वानियथामवणदेशमभिगच्छन्तितद्वा ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

आवांदा॒नाय॑वृ॒त्तीय॑द॒स्रागो॑रोहे॒णतौ॑प्योनजि॒त्रिः ।

अ॒पःक्षो॒णीस॑च॒तेमा॒हि॒नावां॑जू॒र्णावा॑मक्षु॒रंह॑सोयजत्रा ॥५॥२३॥

आ । वा॒म् । दा॒नाय॑ । वृ॒त्तीय॑ । द॒स्रा । गोः । ओहे॑न । तौ॒प्यः ।

न । जि॒त्रिः । अ॒पः । क्षो॒णी इति॑ । स॒च॒ते । मा॒हि॒ना । वा॒म् ।

जू॒र्णः । वा॒म् । अक्षुः॑ । अंह॑सः । य॒ज॒त्रा ॥ ५ ॥ २३ ॥

हेदस्राशत्रूणामुपक्षपयितारावश्विनौ वांयुवयोर्दानाय अस्मदभिमताययुवाभ्यां वाहयितुं आववृत्तीय आवर्तयामियागदेशं वृतेरन्तर्भावितण्यर्थस्येदं केनसाधनेनेतितदुच्यते गोःस्तुतिरूपायावाचः ओहेनवहनेनसाधनेन यद्वा आवर्तनकालउच्यते गोर्गन्ध्याउपसोवहनेनजित्रिः जीर्णोजयशीलोवातौप्योन तुग्राख्यस्यराज्ञःपुत्रोभुज्युरिव सयथाशत्रुभिःसंताडचसमुद्रेपावितोयुवांपरितोप्यस्वोद्धारायस्वसमीपमानयततद्वदित्यर्थः इयमाख्यायिकातुग्रोर्हभुज्युर्महसःपिष्टथोनासत्याभुज्युमित्यादिपुप्रसिद्धाच किमाश्वर्ममहमावर्तयामीति किन्तु अपः क्षोणी अपहृत्यन्तरिक्षनाम क्षोणी क्षोणीतिपृथिवीनाम द्यावापृथिव्यावपिवांयुवयोर्माहिनामाहात्म्येनयुवयोः प्रसादेनसर्वोपकारिण्यावितिख्यातिं सर्वप्रदेशव्यापित्वं वा सचते सेवतेप्रत्येकं यद्वा वांमाहिनायोयजमानोद्यावापृथिव्यौसचते किञ्च हेयजत्रायष्ट्व्यौवांयुवयोः प्रसादादयष्टपिः जूर्णः जरयाजीर्णाङ्गःसन्अंहसःपापाव जरालक्षणात्ममुच्य अक्षुः चिरकालव्याप्तोदीर्घजीवीभूपाव यद्वा हेयजत्रा वांससादाव जूर्णो जीर्णोयजमानः अंहसोदुरितस्यहृत्वीरपः उक्तलक्षणानिसोमरसरूपाण्युदकानिक्षोणीक्षोण्यां सन्नम्पथेप्रगृहसम् भूम्यांचिरकालं अक्षुर्व्याप्तःसन् महिनामाहात्म्येनसचते द्वितीयोवामित्यममादरार्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यचतुर्थेत्रयोर्विशोवर्मः ॥२३॥

अथपट्टी-

नियद्यु॒वेधे॑नि॒पुतः॑सु॒दानू॑उ॒प॒स्त्रधा॑भिःसृ॒जधः॑पु॒रंधि॑म् ।

प्रे॒प॒हे॒प॒द्वातो॑नसू॒रिराम॑हे॒दे॒सु॒म॒तो॒नवा॑र्जम् ॥ ६ ॥

नि । यत् । युवेथे इति । निऽयुतः । सुदानू इति सुऽदानू । उर्प ।
 स्वधाभिः । सृजथः । पुरंमऽधिम् । प्रेपत् । वेपत् । वार्तः । न । सूरिः ।
 आ । महे । ददे । सुऽव्रतः । न । वार्जम् ॥ ६ ॥

हेसुदानू शोभनदानावश्विनौ यत्पदानियुतोश्वान् नियुवेथेनियुञ्जाथेनियोजयथःताभिर-
 समघत्तगमनायसंयुक्तोभवथः तदास्वधाभिरनैस्तत्कारणैरुदकैर्वापुरन्धिबहूनांधात्रीपृथिवीउप-
 सृजथःउपसृष्टांकुरुतः एवंसति सूरिःस्तोतायोयजमानोवातो न वायुरिव तद्वक्षिप्रंयुवामिपव
 तर्पयतु वेपत् व्याप्तोतु कामयतांवा प्रीणातेर्वैतेश्वलेदिरूपे अनन्तरंसुव्रतो न अतिप्रशस्तकृष्या-
 दिकर्मवानिव वाजमन्महेमहत्त्वायअयंयजमानआददे आदत्तेस्वीकरोति आडोदोनास्यविहरणे
 इत्यात्मनेपदं लोपस्तआत्मनेपदेष्वितिलोपःयद्वा छान्दसेदिरूपम् स्वीकृत्यस्वमहत्त्वाययुवा-
 मेवतर्पयत्वित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

व्यंचिद्धिवांजरितारःसत्याविपन्यामहेविपणिर्हितावान् ।
 अधाचिद्धिष्मांश्विनावनिन्द्यापाथोहिष्माहृपणावन्तिदेवम् ॥७॥

व्यम् । चित् । हि । वाम् । जरितारः । सत्याः । विपन्यामहे ।
 वि । पणिः । हितऽवान् । अधं । चित् । हि । स्म । अश्विनौ ।
 अनिन्द्या । पाथः । हि । स्म । हृपणौ । अन्तिऽदेवम् ॥ ७ ॥

व्यंचिद्धि वयमपिजरितारः तवस्तोतारःसत्याःसत्यफलाःसन्तोविपन्यामहेविविधंस्तुमः
 पणिःपणाघारोद्दोणकलशोविहितवान् स्थापितरसवानासीव यद्वा पणिर्बृणिक्लृब्धकःअमष्टा-
 हितवान्निपवधनोधनाऽचोप्ययष्टा वि विगुज्यतां उपसर्गश्रुतेर्षोऽग्यक्रियाध्याहारः अध
 अपिच चिद्धिष्मएतेत्रयःपूरणाः हेअश्विनौ अनिन्द्याप्रशस्पनामैतव हेप्रशस्पौवृपणौ हेका-
 मानांवरितारो युवां अन्तिदेवदेवानामन्तिके पाथः सोमंपियथःयद्वा अन्तिकेवर्तमानं देवान्प्राप्तु-
 वानं सोममिवियोग्यम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

युवांचिद्विष्माश्विनावनुद्यून्विरुद्रस्यप्रस्रवणस्यसातौ ।
अगस्त्योनरानृपुप्रशस्तःकाराधुनीवचितयत्सहस्रैः ॥ ८॥

युवाम् । चित् । हि । स्म । अश्विनौ । अनुं । द्यून् । विरुद्रस्य ।
प्रस्रवणस्य । सातौ । अगस्त्यः । नराम् । नृपुं । प्रशस्तः ।
काराधुनी इव । चितयत् । सहस्रैः ॥ ८ ॥

हेअश्विनौ युवां चिद्विष्मेतित्रयः पूरणाः अनुद्यून प्रतिदिनं विरुद्रस्य विशिष्टोष्णरूपदुःख-
द्रावणस्य विविधरोक्ष्यमाणद्रवणवतोवापस्रवणस्य वृष्ट्युदकसंस्त्यामस्य सातौलाभेनिमित्त-
भूते सति अगस्त्यएतन्नामामहर्षिः नरानेतृणां कर्मनिर्वाहकानां मनुष्याणां नृपुयेषु वाट्टशामनुष्याः
सन्ति तेषु प्रशस्तः प्रशस्यतरोयंसहस्रैः अपरिमितैः स्तोत्रैः चितयत्चेतयति स्तुत्याप्रबोधयति तत्र
दृष्टान्तः—काराधुनीव काराशब्दस्त्वस्य धूनयिता उत्पादयितांशत्वादिः स इव यद्वैतदप्यगस्त्यवि-
शेषणं कारः शब्दयिता होत्रादिः तस्य धुनिः कंपयिता प्रेरक इव इवेति संप्रत्यर्थे अस्त्युपमा-
र्थस्य संप्रत्यर्थे प्रयोग इति निरुक्तम् ॥ ८ ॥

अथनवमी—

प्रयद्दहेथेमहिना रथस्य प्रस्पन्द्रायाथोमनुपो नहोता ।
धत्तंसूरिभ्य उत वा स्वश्वर्यनासत्या रयिपाचः स्याम ॥ ९ ॥

प्र । यत् । वहेथे इति । महिना । रथस्य । प्र । स्पन्द्र । याथः ।
मनुपः । न । होता । धत्तम् । सूरिभ्यः । उत । वा । सुश्वर्यम् ।
नासत्या । रयिपाचः । स्याम ॥ ९ ॥

हेअश्विनौ युवां रथस्य गमनसाधनस्य महिना महत्त्वेन यत् यस्मात्प्रवहेथे धारयेथे यत्तं यद्वा
रथस्य स्वर्गगमनसाधनस्य यागस्य धुरं बहतः तथा हेस्पन्द्रा स्पन्दनशीलौ युवां याथोगच्छथः स्व-

स्थानंयज्ञारंभेआगच्छथः यज्ञसमाप्तौपुनर्गच्छथश्च तत्रदृष्टान्तः—मनुषोहोतान मनुष्यस्ययज-
मानस्य होतायथायज्ञमारंभे आगच्छति कर्मण्यपवृत्ते पुनर्निर्गच्छति तद्वत् आगमनसमये सू-
रिभ्यः स्तोत्रभ्यः धत्तं धारयतं फलं उतवा स्वश्व्यंशोभनाश्वसमूहंधत्तं नासत्या सत्सुभ्रवौ
सत्यौ नसत्यौअसत्यौ नअसत्यौनासत्यौ हेतादृशौ त्वदनुग्रहाद्रयिसाचोधनसमवापिनः स्या-
मभवेम ॥ ९ ॥

अथदशमी—

तंवांरथंवयमद्याहुवेमस्तोमैरश्विनासुवितायनव्यम् ।

अरिष्टनेमिंपरिद्यामियांनंविद्यामेपंरुजनंजीरदानुम् ॥ १० ॥ २४ ॥

तम् । वाम् । रथम् । वयम् । अद्य । हुवेम् । स्तोमैः । अश्विना ।

सुवितायं । नव्यम् । अरिष्टनेमिम् । परि । द्याम् । इद्यानम् ।

विद्यामं । इपम् । रुजनम् । जीरदानुम् ॥ १० ॥ २४ ॥

हेअश्विनाअश्विनौ वांयुवयोःसवन्धिनंतंशोभ्रगमनेनस्तुर्यंरथंवयमगस्याअद्यास्मिन्सु-
त्येहनिहुवेम आहुवेम केनसाधनेनेतिउच्यते स्तोमैःस्तोत्रैःकिमर्थंसुवितायमुष्प्रामये कौटशां नव्यं
स्तुपंनूतनंवा तथाअरिष्टनेमिं अहिंसितचक्रवलयं द्यां परीयानंदुलोकस्यपरितोगच्छन्तं विद्या-
मेत्यादिगतम् ॥ १० ॥

॥ इतिद्वितीयस्यचतुर्थेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

कद्रुमेष्टावितिनवर्चद्वितीयंसूक्तं आगस्त्यत्रैष्टुभमाश्विनं कद्रुनवेत्यनुक्रान्तं प्रातरनुवाका-
श्विनशाखयोर्विनियोगःपूर्वसूक्तएवोक्तः ॥

तत्रप्रथमा—

कद्रुमेष्टांविपारंयीणामध्वर्यन्तापदुञ्चिनीयोअपाम् ।

अयंवांपुज्ञोअंरुनप्रशंस्तिवमुंधिनीअर्विताराजनानाम् ॥ १ ॥

कन् । ऊँ इति । मेष्टां । इपाम् । रयीणाम् । अच्वर्यन्तां । यत् ।

उत्तुंनिनीयः । अपाम् । अयम् । वाम् । यज्ञः । अरुत् ।

प्रशंस्तिम् । वमुंधिनी इति वमुंधिनी । अर्वितारा । जनानाम् ॥ १ ॥

हेअश्विनौ प्रेष्ठौप्रियतमौवांयुवांकदुकदा इषां इष्यन्तेइतिइषः तेषांइष्यमाणानामन्धानां-
यीणां कर्मणिपष्ठ्यौ अन्धानिधनानिचउन्निनीथः ऊर्ध्वंप्रापयथः अध्वर्यताअध्वरंपारयि-
तुमिच्छन्तौयुवां अपांवृष्ट्युदकानांवृष्ट्युदकानिचोन्निनीथः उत्कृष्टं अधःप्रापयथइतियव तत्क-
दाकस्मादेवमुच्यतइतिउच्यते अयंयज्ञोस्माभिरनुष्ठीयमानोवांयुवयोरेवप्रशस्तिप्रशंसांस्तुति-
मकृतकरोति यज्ञेशंसनीयानिशस्त्राणियुवामेवप्रशंसन्तीत्यर्थः यस्मादेवंतस्मात् हेवसुधिति व-
सुनोधनस्यधातारौ वस्तव्यकर्माणौ तथा हेजनानामवितारावुकलक्षणौयुवांकदानानांध-
नानांचदातारौभवथइति ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

आवा॒मश्व॑ासःशुच॑यःप॒य॒स्पावा॑तरं॒हसो॑द्वि॒व्यासो॑अत्याः ।

म॒नो॒जुवो॑वृष॒णोवी॑तपृ॒ष्ठाए॒हस्व॑राजो॒अश्वि॑ना॒वह॑न्तु ॥ २ ॥

आ । वा॒म् । अश्व॑ासः । शुच॑यः । प॒यः॒ऽपाः । वा॑त॒रं॒हसः॑ ।

द्वि॒व्यासं॑ । अत्याः॑ । म॒नः॒ऽजुवः॑ । वृष॒णः । वी॑त॒पृ॒ष्ठाः । आ । इह॑ ।

स्व॒ऽराजः॑ । अश्वि॑ना । व॒ह॑न्तु ॥ २ ॥

अश्विना अश्विनौशोभनाश्वयुक्तौ वांयुवां अश्वासः युष्मदीयाइहास्मिन्यज्ञेआवहन्तु
प्रापन्तु अवशिष्टान्यश्वविशेषणानि कीदृशास्ते शुचयः शुद्धादीनावा पयस्याः वृष्ट्युदकस्य
पातारः वातरंहसः वायुवेगाः दिव्याः दिविभवाः अत्याः अतनशीलाः मनोजुवः मनोजवाः वृषणो-
वर्षकायुवानइत्यर्थः वीतपृष्ठाः कान्तपृष्ठाः वपुष्मन्तइत्यर्थः स्वराजः स्वयमेवराजमानाः ईदृशाः
वहन्तु ॥ २ ॥

अथतृतीया-

आवा॒रं॒धोव॑निर्न॒प्रव॑त्वान्तसू॒प्रव॑न्धुरःसु॒वि॒ताय॑ग॒म्याः ।

वृ॒ष्णाः॑स्था॒तारा॑म॒नसो॑ज॒र्वीया॑नहंपूर्वो॒य॒ज॒तोधि॑ष्ण्या॒यः ॥ ३ ॥

आ । वा॒म् । रथः॑ । अ॒वनिः॑ । न । प्र॒व॒त्वान् । सू॒प्र॒व॒न्धुरः॑ ।

सु॒वि॒ताय॑ । ग॒म्याः॑ । वृ॒ष्णाः॑ । स्था॒तारा॑ । म॒नसः॑ । ज॒र्वीया॑न् ।

अ॒ह॒म्॒ऽपूर्वः॑ । य॒ज॒तः॑ । धि॒ष्ण्या॑ । यः ॥ ३ ॥

पूर्वमध्वेश्वव्याजेनाश्विनोरागमनमुक्तं अनेनरथव्याजेनोच्यते हेधिष्ण्याउन्नतस्थानाहौं
स्थातारास्वरथाधिष्ठानौ वायुवयोर्योरेथोस्तिसप्तुवितायशोभनफलायागम्याः अस्मद्यज्ञमागच्छ
तु पुरुषव्यत्ययः कीदृशोरथइतिसविशेष्यते अवनिर्नप्रवत्वान् भूमिरिवात्यन्तविस्तारवान्सृष्टमवन्धुरः
विस्तीर्णपुरोभागः वृष्णः वर्षकस्याश्वस्य मनसोपिजवीयान् मनोवेगवानित्यर्थः अहंपूर्वः अहं-
कारपूर्वः मनस्वीवात्युदारः यजतोयष्टव्यः ईदृशोरथआगच्छतु ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

इहेहजातासमवावशीतामरेपसांतन्वाइनामभिःस्वैः ।

जिष्णुर्वामन्यःसुमंरवस्यसूरिर्दिवोअन्यःसुभगःपुत्रऊहे ॥ ४ ॥

इहइह । जा॒ता । सम् । अ॒वा॒व॒शी॒ताम् । अ॒रे॒प॒सां । त॒न्वां ।

ना॒म॒भिः । स्वैः । जि॒ष्णुः । वा॒म् । अ॒न्यः । सु॒मं॒र॒व॒स्य । सू॒रिः ।

दि॒वः । अ॒न्यः । सु॒भ॒गः । पु॒त्रः । ऊ॒हे ॥ ४ ॥

हेअश्विनौ युवांसमवावशीतांसहसम्पग्वा पुनःपुनः सूयेथेकामयेथांवायज्ञं पुरुषव्यत्ययः
कीदृशौयुवां इहेहजाता उभाभ्यामिहशब्दाभ्यामध्यमोत्तमस्थानेउच्येते तयोःसंभूतौसूर्याचन्द्र-
मसावितियावद सूर्याचन्द्रमसावित्येकइतिनिर्हृक्तम् । अरेपसाअपापौ आथर्वणस्यगुरोःशिर-
श्छेदनादिनापापलेपरहितावितिभावः आथर्वणायाश्विनादधीचेभ्यंशिरःप्रत्यैरयतमित्यादि
मैखवर्णां । केनहेतुनेतिउच्यते—तन्वाशरीरेणशरीरसौन्दर्येणनिमित्तेन स्वैर्नामभिः स्वीयैर्माहा-
त्म्यविशिष्टैः अश्विनौ नासत्यावित्यादिभिरपिरमणीयशरीरवत्त्वान्महिमोपेतनामवत्त्वाच्चेहेतोः सं-
स्तूपेथेइत्यर्थः यद्वा अरेपसातन्नेतियोज्यं उक्तप्रकारेणगुरुशिरश्छेदादप्यपापेनशरीरेण तादृङ्-
महत्त्वख्यापनेनेतियावद किञ्च वायुवयोरन्यएकोमध्यमस्यान्तरिक्षस्यपुत्रः पुत्रस्थानीयः सोमः
जिष्णुर्जयशीलः सुमन्त्रस्यशोभनस्ययज्ञस्य सूरिःपेरयितासन् ऊहे वहति विश्वंजगद्धारयति
चन्द्रात्मनस्तस्योदयेसतिहोपधिवनस्पत्यादयोवर्धन्ते अन्यः अपरः उत्तमस्थानोदिवोद्युलो-
कस्यपुत्रः पुत्रस्थानीयआदित्यः सुभगः शोभनरश्मिरूपधनः ऊहेवहतिऋत्सं एवंपृथक्जगन्नि-
र्वाहकौमहानुभावौयुवांसहस्तूपेथे अत्रनिरुक्तम्—इहचेहचजातीसंस्तूपेथेपापेनालिप्यमानपावन्वा
नामभिश्चस्वैर्जिष्णुर्वामन्यःसुमहोबलस्येरयितामध्यमोदिवोन्यःसुभगःपुत्रऊह्यतआदित्यइति॥४॥

अथपञ्चमी-

प्रवाँनिचेरुःककुहोवशाँअनुपिशङ्गरूपःसर्दनानिगम्याः ।

हरीअन्यस्यपीपयन्तवाजैर्मुश्रा रजाँसिअश्विनाविघोपैः ॥ ५ ॥ २५ ॥

प्र । वाम् । निःचेरुः । ककुहः । वशान् । अनु । पिशङ्गःरूपः ।

सर्दनानि । गम्याः । हरी इति । अन्यस्य । पीपयन्त । वाजैः ।

मुश्रा । रजाँसि । अश्विना । वि । घोपैः ॥ ५ ॥ २५ ॥

हेअश्विना अश्विनौ वायुवयोर्मध्येअन्यस्यैकस्यककुहः श्रेष्ठः पिशङ्गरूपः हिरण्यरूपः पीतवर्णोवा बहुभिरक्षाद्यवयवैःनिरूप्यमाणोवारथोवशान् अनुकामाननुलक्ष्ययथाकामं अस्मद्यज्ञागमनेच्छयेत्यर्थः यद्वा वशान्स्वाधीनाः ककुहः दिशः दिगन्तरालानुक्रमेणनीचिरुच्चैधरन् स्वस्थानाद्देवयजनाभिमुखं गच्छन्सर्दनानि अस्मद्यागगृहाणिप्रगम्याः प्रकर्षेणगच्छतु पुरुषव्यत्ययः अत्रयद्यप्यन्यस्येतिनोक्तं तथाप्युत्तरवाक्येतथोक्तत्वाद्वापिलभ्यते अन्यस्ययुवयोरन्यतमस्यहरी अश्वौ रजाँसिलोकाः अत्रलोकशब्दोजनवाचकः तेयजमानरूपजानाइत्यर्थः तेचमध्यामथनेनालोडनेननिष्पादितैर्वाजैरन्नेरामिक्षादिरूपैर्घोपैः स्तुतिभिश्च आह्वानादिशब्दविशिष्टैर्वापीपयन्त आप्यापयन्ति ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यचतुर्थेपञ्चमिशोवर्गः ॥ २५ ॥

अथषष्ठी-

प्रवाँशरत्नान्पुननिष्पाट्पूर्वीरिपश्चरतिमध्वंइष्णन् ।

एवैरन्यस्यपीपयन्तवाजैर्वेपन्तीरुर्ध्वान्घोनुआगुः ॥ ६ ॥

प्र । वाम् । शरत्नान् । पुनः । न । निष्पाट् । पूर्वीः । रिपः । चरति ।

मध्वः । इष्णन् । एवैः । अन्यस्य । पीपयन्त । वाजैः । वेपन्तीः ।

ऊर्ध्वाः । न्यः । नः । आ । अगुः ॥ ६ ॥

हेअश्विनौ युवांपुवयोरन्यतमोमध्यमस्थानः शरद्वान् शरणवान्मेघः वृक्षपर्णादीनां विश-
रणवान् अथवा बहुसंवत्सरः पूर्वतनो नित्य इत्यर्थः वृषभोनवपितैवेन्द्रः स इव शत्रूणां निःपाट्निः सार-
यितासन् पूर्वीर्वह्नीः पुरातनीर्वाइपः अन्नानिसस्यादीन्युद्दिश्यप्रचरति प्रकर्षेण गच्छति मध्यमस्था-
नश्चन्द्र इति पक्षे शरद्वान् शरत्कालवान् तस्मिन् ऋतौ हि चन्द्रः सन्नद्धो भवति तेन च तृणगुल्मौषध्या-
दीनि वर्धन्ते सकिमर्थमेवं करोतीति उच्यते मध्वइष्णान् मधुनो मधुसदृशस्य हविषः कर्मणि पृष्टी
हविरिच्छन्तदर्थमेवं करोति तथान्यस्योत्तमादित्यस्य एवैः कामैः गमनैर्वा निमित्तभूतैः पीपयन्त
आप्याययन्ति हविर्भियंजमानाः तुष्टेन तेन पेरिताः वेपन्तीः व्यापयन्तीः ऊर्ध्वा उन्नता उत्तीरान-
यो न नदनशीला यथानोस्मदर्थं आगुः आगच्छन्ति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

असर्जिवांस्थविरावेधसागीर्वाह्णेअश्विनात्रेधाक्षरन्ती ।

उपस्नुताववतन्नाधमानंयामन्नयामञ्छृणुतंहवमे ॥ ७ ॥

असर्जि । वाम् । स्थविरा । वेधसा । गीः । वाह्णे । अश्विना ।

त्रेधा । क्षरन्ती । उपस्नुतौ । अवतम् । नाधमानम् । यामन् ।

अयामन् । शृणुतम् । हवम् । मे ॥ ७ ॥

हेवेधसा विधातारावश्विनौ वांपुवयोः बाह्णेदृढेरथैर्येनिमित्तभूतेसति गीःस्तुतिरूपावाक्
असर्जिसृज्यते कीदृशीसा स्थविरा अत्यन्तस्थिरा नित्यावेदमयी त्रेधामन्नादिभेदेन त्रिप्रकारा
क्षरन्तीयुवां गच्छन्ती इदृशीस्तुतिःकृतेत्यर्थः तथा उपस्तुतौ सन्तौ नाधमानं अभिमतफलं याचमान-
नमवतरंक्षतं तर्पयतं वा किञ्च यामन्नयामन् गमने अगमने च मे हवमाह्वानं शृणुतम् ॥७॥

अथाष्टमी—

उतस्यावांरुशतोवप्ससोगीस्त्रिर्वर्हिपिसदसिपिन्वतेनृन् ।

दृपांवांमेघोदृपणापीपायगोर्नसैकेमनुपोदशस्यन् ॥ ८ ॥

उत । स्या । वाम् । रुशतः । वप्ससः । गीः । त्रिर्वर्हिपि । सदसि ।

पिन्वते । नृन् । दृपां । वाम् । मेघः । दृपणा । पीपाय । गोः ।

न । सैके । मनुपः । दशस्यन् ॥ ८ ॥

हेअश्विनौ वांयुवयोरुशतोदीवस्यवप्ससोरूपस्यैववपुषोवाख्यापयित्रीगीः स्तुतिवाक्
त्रिर्वाहिपित्रिधान्वास्तीर्णवाहिंकेसदसिपागसदनेनृन्कर्मनेतृन् अस्मान्पिन्वतेआप्याययति आ-
प्याययतुयोचितप्रदानादिना केनमकारेण उच्यते हेवृषणावर्षितारौकामानां वांयुवयोः स्वभूतो-
मेघः सेकाजलदः प्रदानविशेषोवा वृषावर्षकःसन् मनुषोमनुष्यानप्रतिदशस्यनप्रयच्छन्पीपाय
आप्याययति आप्यायनेदृष्टान्तः—गोर्नसेके उदकसेकइव सान्त्वनात्सेकउदकस्येव तद्यथा आ-
प्याययतितद्वदित्यर्थः यद्वा नेतिसंप्रत्यर्थे गोरुदकस्यसेकेनिमित्तभूतेसतिपीपायेतिसंबन्धः ॥८॥

अथनवमी

युवांपूपेवांश्विनापुरन्धिरग्निमुपांनर्जरतेहविष्मान् ।

हुवेयद्वांवरिवस्यागृणानोविद्यामेपंष्टजनंजीरदानुम् ॥ ९ ॥ २६॥

युवाम् । पूपाऽद्वं । अश्विना । पुरंमऽधिः । अग्निम् । उपाम् । न ।

जरते । हविष्मान् । हुवे । यत् । वाम् । वरिवस्या । गृणानः । विद्याम् ।

द्वपंम् । ष्टजनंम् । जीरऽदानुम् ॥ ९ ॥ २६॥

हेअश्विनौ युवांपुरन्धिरंहुप्रज्ञः पूषेवपोषकइव हविष्मान्हविर्युंकोजरतेस्तौति यद्वा पुरन्धिः
बहूनांधारयित्रोपूषेवपृथिवीव द्वितीयाथेप्रथमा तांयथास्तौतितद्वव किमिव अग्निमुपांन अग्नि-
मुपसंचयथातथायुवामपिपातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरश्विनक्रतुवदानेयोपस्ययोरपिसद्गावादि-
तिभावः कदेत्याह यव्यदावरिवस्यावरिवस्ययापरिचर्यंयायुकोगृणानः स्तोतावांयुवांहुवेस्तौति
तदायजमानोपिजवतइत्यर्थः विद्यामेत्यादिगतम् ॥ ९ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यचतुर्थेपद्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

अभूदिदमित्यष्टचतुतीयंस्तूकमाश्विनंजागतं अवविद्धमितिवष्टी तद्वाचरानासत्यावित्यष्ट-
मीचोभेविदुभो अभूदिदमष्टोपठचन्त्येत्रिदुभावित्यनुक्रमणिका प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरजाग-
तेछन्दस्यस्यरिनियोगः—तथा चसूत्रितम् अभूदिदंयोवांपरिग्भेवित्रीणि ।

सप्तमथमा—

अभूदिदंयुनमोपुभूपतारथोष्टपण्वांन्मदंतामनीपिणः ।

धियंजिन्वाधिष्ण्याविश्र्पटावसुदिवोनपातासुरुनेशुचिब्रता ॥१॥

अभूत् । इदम् । वयुर्नम् । ओ इति । सु । भूपत् । रथः । वृषण्श्वान् ।
मदत् । मनीषिणः । धियुम्हजिन्वा । धिष्ण्या । विश्पलावसूदति ।
दिवः । नपाता । सुष्टुते । शुचिश्ब्रता ॥ १ ॥

हेमनीषिणः मनस्विनोमेधाविनऋत्विजः अस्माकमिदं वयुर्नमज्ञानमभूत् उत्पन्नं कीदृशं त-
दिति उच्यते वृषण्वान् अभिमतवर्षणवान् रथः अश्विनोःसंबन्धीगमनसाधनोरथः आगतइ-
तिशेषः तत्तथावश्विनौओषुभूपत् ओइतिनिपातद्वयसमुदायात्मकैकोनिपातः सुष्ट्वाभूपत् अभिमु-
खाभवतस्तोतुं दादृशौमहानुभावावश्विनौमदत् अन्तर्भावितण्यर्थोयं मादयतसंभावयत् अश्वि-
नौविशेष्येते सुष्टुते सुष्टुक्तवते मसंधियंजिन्वा कर्मणोबुद्धेर्वाप्रीणयितारौधिष्ण्याधिष्ण्याहौस्तु
त्यौ विश्पलावसू विशांप्रजानां अस्माकंपालयितृधनौविश्लाल्यायाः छिन्नजहायाः हिरण्यमयं-
घामदानेनतथाभूतौ सद्योजंघामायसींविश्लाल्यांइत्यादिनिगमः । दिवः आदित्यस्यनपाता नपारौ
नपातयितारौवा शुचिश्ब्रता दीप्तकर्माणौ ईदृशावश्विनौमदत् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

इन्द्रं तमाहि धिष्ण्यां मरुत्तं मादत्सादंसिष्टारथ्यारथीतमा ।

पूर्णैरथं वहेथे मध्वं आचिंतं तेन दाश्वान्समुपयाथो अश्विना ॥ २ ॥

इन्द्रं इतमा । हि । धिष्ण्यां । मरुत् इतमा । दत्सा । दंसिष्टा । रथ्या ।
रथि इतमा । पूर्णम् । रथम् । वहेथे इति । मध्वः । आश्चितम् । तेन ।
दाश्वान्सम् । उप । याथः । अश्विना ॥ २ ॥

हेअश्विनौ युवामिन्द्रतमाहि ईश्वरतमौत्वलु एवंप्रतिविशेषणंहिःसंबन्धः तथा धिष्ण्या
स्तुत्यहौ मरुत्तमा मरुद्बद्धेगामिनौमितरागिणौमितराविणौवा दत्सा उपक्षपयितारौशत्रूणां दंसि-
ष्टा अतिशयकर्माणौ रथ्यारथाहौरथवन्तौ यथारथिनोनेतारः तेषांश्रेष्ठैरथीरध्वराणामितिने
वृषरतयाव्याख्यातत्वात् ईदृशौयुवांमध्वोमधुसदृशस्योदकस्याश्रुतस्यवापूर्णैरुत्तं आचिंतं सर्वतः
सञ्चरंरथं वहेथे नपथः तेनोक्तगुणविशिष्टेनरथेन हेअश्विना अश्विनौउक्तगुणविशिष्टौ सन्तौ
दाश्वान्सुपयाथः यज्ञमभिपामुथः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

किमत्रंदस्राकृणुथःकिमासाथेजनोयःकश्चिदहविर्महीयते ।
अतिक्रमिष्टंजुरतंपणोरसुंज्योतिर्विप्रायकृणुतंवचस्यवे ॥ ३ ॥

किम् । अत्रं । दस्रा । कृणुथः । किम् । आसाथे इति । जनः ।
यः । कः । चित् । अहविः । महीयते । अति । क्रमिष्टम् । जुरतम् ।
पणेः । असुम् । ज्योतिः । विप्राय । कृणुतम् । वचस्यवे ॥ ३ ॥

हेदस्ता उपक्षपयितारौषुवां अत्रास्मिन्नपनुष्येकिकृणुथः कुरुथः हविषोभावादितिभावः
सत्रैवकिमासाथे किंतिष्ठथः अत्रेत्युक्तंकुत्रेत्याह-यःकश्चिज्जनोजन्मवान् अहविः यस्मार्थहवीरहि-
तोमहीयतेपूज्यतेस्वयंनयुष्यान्पूजयति तंजनमतिक्रमिष्टं पराभूयतिष्ठतं नकेवलमतिक्रममात्रं किन्तु
पणेर्वणिग्भूतस्यलुब्धकस्यायदुः तस्यासुंमाणंजुरतं अर्हिसिष्टं अनीनशतं विप्रायमेधाविनेवचस्य-
वे वचसःस्तोत्ररूपस्ययुवास्यामिच्छतेमहंज्योतिःकृणुतं युष्मद्यजनविषयज्ञानंकुरुतम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

जंभयतमभितोरायतःशुनोहतमृधोविदथुस्तान्यश्विना ।
वाचंवाचंजरितूरत्निनीकृतमुभाशंसंनासत्यावतुंमम ॥ ४ ॥

जंभयतम् । अभितः । रायतः । शुनः । हतम् । मृधः । विदथुः ।
तानि । अश्विना । वाचंम् । वाचम् । जरितुः । रत्निनीम् । कृतम् ।
उभा । शंसंम् । नासत्या । अवतम् । मम ॥ ४ ॥

हेअश्विनौ रायतःनिन्दतः शब्दयतोस्मानहन्तुं आगच्छतोवा शुनः श्वसदृशानभितोजं-
भयतनारायतं तथाश्वस्तेपांसङ्गामान् सङ्गामंकुर्वतोवा हतं मारयतं तानिहननोपायान् विद-
थुः जानीथः किञ्च जरितुर्मुष्यान् स्तोत्रुर्वाचंवाचंवाचंवास्तुविलक्षणायाचंरत्निनीं कृतंसर्वापिस्तु-
तिरमणीयफलवर्षीं कुरुतं हेनासत्या सत्यभूतौ युवानुभाउभौ ममपदीपांशंसंस्तुर्वि अवतं र-
क्षतम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

युवमेतंचक्रथुःसिन्धुपुप्लवमात्मन्वन्तंपक्षिणंतौग्र्यायकम् ।

येनदेवत्रामनंसानिरूहथुःसुपसनीपेतथुःक्षोदंसोमहः ॥ ५ ॥ २७ ॥

युवम् । एतम् । चक्रथुः । सिन्धुपु । प्लवम् । आत्मन्वन्तम् ।

पक्षिणम् । तौग्र्यार्यम् । कम् । येन । देवत्राम् । मनसा । निःऽरूहथुः ।

सुपसनि । पेतथुः । क्षोदंसः । महः ॥ ५ ॥ २७ ॥

हेअश्विनौ युवंयुवांसिन्धुपुसमुद्रोदकेपुएतंप्लवं प्रसिद्धपुतिसाधनं प्लवंनावं आत्मन्वन्तं दा-
 ड्यवन्तं पक्षिणं पक्षवद्गतिसाधनरथवन्तं तौग्र्यायतुग्रनाजोराज्ञःपुत्राय भुज्युनाग्नेराज्ञेकंसुत्वक-
 रंचक्रथुः तौग्र्योभुज्युराजासमुद्रवर्तीससेनः परचक्रंमथितुंमस्थितः तंप्रतीपबलान्यागत्यापातय-
 न् सचमसादफलकराश्विनौस्तुत्वास्वात्मानंचररक्षेत्ययमितिहासोबहुधापूर्वंपपञ्चितः यद्वा कर्मि-
 तिपदपूरणः तस्यजलसञ्चारिरथस्य सहायभूतान्बहून्रथादीनकुरुतमित्यर्थः अयमर्थस्तुतमू-
 हंथुर्नौभिःश्वतलोनावस्त्रिभीरथैरित्यादिमन्त्रान्तरेपुपसिद्धः । येनयुष्मदृत्तेनप्लवेनदेवत्रादेवेपुम-
 ध्येमनसानुग्रहयुक्त्याबुद्ध्यायेनमनसेतिवायोज्यं निरूहथुः निर्गमनंकुरुथः तथासुपसनिशो-
 भनपतनंयथाभवति सुपसनीयुवांमहोमहतःक्षोदंसः उदकनामैतत् उदकालेतथुः तदधःपतथ
 उत्तरीतुम् ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्पचतुर्थेसप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथषष्ठी-

अवविद्धंतौग्र्यमप्स्वऽन्तरंनारंभणेतमसिप्रविद्धम् ।

चतंसोनावोजठलस्यजुष्टाउदश्विभ्यामिपिताःपारयन्ति ॥ ६ ॥

अवविद्धम् । तौग्र्यम् । अप्सु । अन्तः । अनारंभणे । तमसि ।

प्रविद्धम् । चतंसः । नावः । जठलस्य । जुष्टाः । उद् ।

अश्विभ्याम् । ऽपिताः । पारयन्ति ॥ ६ ॥

अप्स्वन्तर्मध्ये अवविद्धं अवस्ताच्छुभिः पातितं अनारंभणे आलंभनरहिते तमसितमो वत्तमः दृष्टिश्वासादिप्रतिबन्धके जलमध्ये प्रविद्धं प्रकपेण पीडितं तौग्यं भुज्युं जठलस्य जठरस्य जठरवदुदकधारकस्य मध्ये जुष्टाः सेविताः यद्वा कर्मणि पृथी जठरं पाप्ताः अन्तर्जलं प्रविष्टाः अश्विभ्यामिपिताः चतस्रो नावउत्पारयन्ति ऊर्ध्वं प्रापयन्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

कः स्वित् वृक्षो निष्ठितो मध्ये अर्णसो यंतौ ग्यो नाधितः पर्यपस्वजत् ।
पुर्णामृगस्य पतरो रिवारभ उदश्विना ऊहथुः श्रोमंताय कम् ॥ ७ ॥

कः । स्वित् । वृक्षः । निःश्चितः । मध्ये । अर्णसः । यम् । तौग्यः ।
नाधितः । परिः असस्वजत् । पुर्णा । मृगस्य । पतरोः इद्व ।
आः रभे । उत् । अश्विनौ । ऊहथुः । श्रोमंताय । कम् ॥ ७ ॥

कः स्वित् कश्चिदनुग्राहको वृक्षः वृक्षविकारोरथः विकारे प्रकृतिशब्दः यद्वा संस्तथाभिप्रायमेतत् स्तोत्राख्यो वृक्ष इत्यर्थः कीदृशोरथः निष्ठितः निश्चलं वर्तमानः कुत्रेति उच्यते अर्णसः उदकस्य मध्ये यं वृक्षं तौग्यः तुम्बुपुत्रो भुज्युनां धितो याचमानः पर्यपस्वजत् परिष्व कर्मकरोत् आलम्बने दृष्टान्तः—पतरोः पतनशीलस्य मृगस्य मार्जयितुः शोधयितुर्हिंसकादेरारभे आलंबनाय पुर्णानीव तानियथा आलंबनाय प्रभवन्ति तद्वद् हे अश्विनौ श्रोमंताय कीर्तिमत्त्वाय उदहथुः ऊर्ध्वं प्रापयथः स्तुतिपक्षे स्तोत्राख्यं वृक्षमाश्रितवन्तं मूहथुरित्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

तद्द्वानरानासत्यावनुं व्याचक्षां मानास उचधमवोचन् ।
अस्मादद्य सदसः सोम्यादा विद्यामे परं हृजनं जीरदानुम् ॥ ८ ॥ २८ ॥

तत् । वा । नरा । नासत्यौ । अनुं । स्यात् । यत् । वा । मानासः ।
उचधम् । अवोचन् । अस्मात् । अद्य । सदसः । सोम्यात् । आ ।
विद्याम् । इपम् । हृजनम् । जीरदानुम् ॥ ८ ॥ २८ ॥

हेनरा नेतारौकर्मणोनराकारौवा हेनासत्या असत्परहितौसत्यफलौवा वांयुवांततादरां
स्तोत्रंअनुस्यात् अनुकूलंभवतु अनुभवतुवा वांतदित्युक्तंयदित्याह वांप्रतिमानासः पूजावन्तोस्म-
दीयाहोत्रादयोयत् उचथंस्तोत्रमवोचन् अकुर्वन् तद्वामनुष्यात् हेअश्विनौ अद्यास्मिन्प्रधानया-
गदिने अस्मादस्माभिः क्रियमाणात् सदसःसंबन्धिनः सोम्यात्सोमयागसंपादकात् आइत्य-
प्यर्थे अस्माभिर्यजमानैरद्यक्रियमाणादपिस्तोत्रात्प्रीणयतमिति विद्यामेतिगतम् ॥ ८ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यचतुर्थेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

तंयुजाथामितिपङ्कचंचतुर्थंसुकंतैष्टुभमागस्त्यंआश्विनं अनुक्रमणिका—तंयुजाथांपद् ।

तत्रप्रथमा—

तंयुजाथांमनसोयोजवीयात्रिवन्धुरोवृषणायस्त्रिचक्रः ।

येनोपयाथःसुकृतोदुरोणंत्रिधातुनापतथोविर्नपर्णेः ॥ १ ॥

तम् । युजाथाम् । मनसः । यः । जवीयान् । त्रिवन्धुरः । वृषणा ।

यः । त्रिचक्रः । येन । उपयाथः । सुकृतः । दुरोणम् ।

त्रिधातुना । पतथः । विः । न । पर्णेः ॥ १ ॥

हेवृषणा वर्षकौकामानांपुवांतवक्ष्यमाणगुणविशिष्टंरथंयुजाथांपोयजतं तमित्युक्तंकमि-
त्याह योरथःत्रिवन्धुरः त्रिमकारसारथिस्थानः वन्धुरंरथिनःस्थानमित्याहुः आयासर्वाङ्गप-
वन्धुरेष्ठाइत्यादिमर्ध्वान्तरात् । यश्च त्रिचक्रः चक्रत्रितयोपेतः पुनःसएवविशेष्यते येनरथेनोपया-
थःउपागच्छथः किं सुकृतः शोभनसोमाख्यकर्मवतोयजमानस्यदुरोणं गृहनामैतत् यामगृहंयेने-
त्युक्तंकेनेत्याह त्रिधातुनात्रिमकारस्थानोपेतेनसुवर्णरजतताम्रधातुप्रयोपेतेनवारथेन गमनेदृष्टा-
न्तः—विर्नपर्णेः पक्षीपक्षैर्यथारामीममयजेनगच्छति तद्बहुकलक्षणेनरथेनपतथः गच्छथः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सुदृद्योवर्ततेयत्रभिक्षांपत्तिष्ठथःक्रतुमन्तानुपृक्षे ।

वर्पुर्वपुष्यासंचतामियंगीर्दिवोदुहित्रोपसांसचेये ॥ २ ॥

सुष्टत् । रथः । वर्तते । यन् । अग्नि । क्षाम् । यत् । तिष्ठथः ।
 कर्तुंमन्ता । अनुं । पृक्षे । वपुः । वपुष्या । सचताम् । इयम् ।
 गीः । दिवः । दुहित्रा । उपसा । सचेथे इति ॥ २ ॥

हेअश्विनौ युवयोरथः सुवृत्शोभनवर्तनः शोभनचक्रपरिभ्रमणः यन्गच्छन् क्षामभिवर्त-
 ते देवयजनभूमिपतिगच्छति यत्पर्यन्तं कर्तुमन्तासंकल्पवन्तौ कर्मवन्तौ वापृक्षे अन्ननामैतद् हविषि
 निमित्तभूतेसति अनु अधीत्यर्थे अधितिष्ठथः आश्रयथः तादृशोरथो देवयजनं मत्यागतइत्यर्थः
 अनन्तरं वपुष्या युष्मद्वपुषि हिताशरीरवर्धनीयंगीः इदानीं क्रियमाणमकारास्तुतिरूपावाक् वपुः
 सचतां युवांचदिवोषुलोकस्यादित्यस्य वादुहित्रादुहितृस्थानीयया उपसा उपोदेवतया सचेथे यज्ञं
 सन्नच्छेथे उपस्याश्विनयोः समानकालत्वादिति भावः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

आतिष्ठतं सुष्टतं योरथो वामनुव्रतानिवर्तते हविष्मान् ।
 येन नरानासत्ये पयध्वैर्वर्तिर्याथस्तनयाय त्मने च ॥ ३ ॥

आ । तिष्ठतम् । सुष्टतम् । यः । रथः । वाम् । अनुं । व्रतानि ।
 वर्तते । हविष्मान् । येन । नरा । नासत्या । इपयध्वै । वर्तिः ।
 याथः । तनयाय । त्मने । च ॥ ३ ॥

हेअश्विनौ वांयुवांसुवृतं शोभनवर्तनं रथं आतिष्ठतं आश्रयतं योरथो हविष्मान् पृथग्रथे
 प्रथमा हविष्मन्तोपजमानस्य व्रतानिकर्माण्यनुवर्तते यद्वा यजमानाय दत्तहविषात्तद्वानयेन चरथे-
 न हेनरानेवारीहेनासत्या असत्परहितौ युवामिषयध्वै यज्ञं प्राप्नुमिच्छुतमितिशेषः तेन रथेन वर्तिः
 गृहनामैतद् यज्ञमानस्य यज्ञगृहं तनयाय पुत्रलाभाय त्मने आत्महिताय च याथः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

मावां वृकोमावृकीरार्दधर्षीन्मापरिवर्क्तमुत्तमार्तिधक्तम् ।
 अयं वींभागो निर्हितइयंगीर्दसा विभेवां निधयो मधूनाम् ॥ ४ ॥

मा । वा॒म् । दृ॒कः । मा । दृ॒कीः । आ । द॒ध॒र्षा॑त् । मा । परि॑ ।
 व॒र्क्त॑म् । उ॒त । मा । अ॒ति॑ । ध॒क्त॑म् । अ॒यम् । वा॒म् । भा॒गः ।
 नि॒ऽहि॑तः । इ॒यम् । गीः । द॒स्रा॑ । इ॒मे । वा॒म् । नि॒ऽध॒यः । म धृ॑नाम् ॥४॥

हेदसौशत्रूणामुपक्षपयितारावश्विनौ वांयुवयोरनुग्रहादितिशेषः वृकोर्हिंसकोरण्यश्वा-
 दिर्मादधर्षीव धर्षणंमाकार्पीन्मां तथावृकीः वृकयोर्हिंसकाःअन्याअपिमादधर्षीव वचनव्यत्ययः
 धर्षणंमाकार्षुः युवामेववामादधर्षीदितियोज्यं तथा युवांमापरिवक्तं परितोमावर्जयतंमां उ-
 तअपिच मातिधक्तं अस्मानतिक्रम्यान्यस्मैमादत्तं किमर्थमेवमितिउच्यते वांयुवयोरथायभागो-
 भजनीयोहविरंशोनिहितः तथेयंचगीः स्तुतिरूपावागपिनिहितेतिशेषः हेदसावश्विनौवांयु-
 वाभ्यां इमे इमानिमधुनांसोमरसानानिधयोनिधानानिस्थापितानि ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

यु॒वा॒ंगो॒त्त॒मः॒पुरु॑मी॒ह्लोअ॒त्रि॒र्द॒स्रा॒ह॒व॒ते॒व॒से॒ह॒वि॒ष्मा॒न् ।
 दि॒शं॒न॒दि॒ष्टा॒मृ॒जू॒पे॒व॒य॒न्ता॒मे॒ह॒वं॒ना॒स॒त्या॒प॒या॒त॒म् ॥ ५ ॥

यु॒वा॒म् । गो॒त्त॒मः । पु॒रु॒ऽमी॒ह्लः । अ॒त्रिः । द॒स्रा॑ । ह॒व॒ते॒ । अ॒व॒से॒ ।
 ह॒वि॒ष्मा॒न् । दि॒शं॒म् । न । दि॒ष्टा॒म् । ऋ॒जू॒या॒ऽइ॒व॒ । य॒न्ता॑ । आ ।
 मे॒ । ह॒वं॒म् । ना॒स॒त्या॒ । उ॒प॒ । या॒त॒म् ॥ ५ ॥

हेदसा दसौ अश्विनौयुवांगोत्तमश्चपुरुमीह्लश्चअत्रिश्चमहर्षयश्चएतेष्वेकेहविष्मानसन्
 अवसेयुष्मत्तपंगाययुष्मद्रक्षणापवाहवते आह्वयति एवमहमपि आह्वयामि फलसाधनाह्वानेद-
 ष्टान्तः-यन्ताउपगन्ता उपगन्तुकामः ऋजूयाइव द्वितीयायाआकारः ऋजुगामिनंमार्गंमिवदि-
 ष्टांदिशंन गन्तव्यांअभिमतांदिशंप्रतियथातथावामपियथाध्वगामीस्वगन्तव्यस्यशीघ्रगमनायमा-
 र्गंतेःऋजुगामिनमाह्वयतितद्वद यद्वा ऋजूयाएव इयशब्दएवार्थे यन्तागंताऋजुनेवमार्गेणदिष्टांदिश-
 मिव तथायुष्मत्पीणनेनमार्गेणस्वाभिमतंफलंपामोति हेनात्तत्या अश्विनौ मेममहवमाह्वानं आ-
 त्तस्योपयातं उपगच्छतम् ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

अतारिष्मत्तमसस्पारमस्यप्रतिवांस्तोमोअश्विनावधायि ।

एह्यातंप्रथिभिर्देवयानैर्विधामेपं वृजनंजीरदानुम् ॥ ६ ॥ २९ ॥

अतारिष्म । तमसः । पारम् । अस्य । प्रति । वाम् । स्तोमः ।

अश्विनौ । अधायि । आ । इह । यातम् । प्रथिभिः ।

देवयानैः । विधाम । इषम् । वृजनम् । जीरदानुम् ॥ ६ ॥ २९ ॥

हेअश्विनौ युवयोःप्रसादादस्यवमसः तमनहेतोः श्रेयःप्रतिबन्धरूपस्पदुःखस्पारंपर्य-
न्तभूमिं अतारिष्म उत्तीर्णाःस्मः हेअश्विनौ वांपतिस्तोमः स्तोत्रं अधायि अकारीत्यर्थः युवादे-
वयानैर्देवगन्तव्यैर्मागैरिहास्मघत्ते आयातं आगच्छतं शिष्टोव्याख्यातः ॥ ६ ॥

॥ इतिद्वितीयस्मचतुर्थेएकोनविंशोवर्गः ॥ २९ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्दनिवारयन् ॥ पुमर्थाश्वतुरोदेयाद्विधातीर्थमहेश्वरः ॥ १॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गपर्वतक श्रीबीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरन्धरेणसा-
यणाचार्येणविरचितेमाधवीपेवेदार्थप्रकाशोक्तसंहिताभाष्येद्वितीयाष्टकेचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितवेदायोवेदेभ्योखिलजगत् । निर्ममेतमहंवन्देविद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥
द्वितीयाष्टकमध्यस्थश्चतुर्थोऽध्यायआदरात् । व्याख्यातःसायणार्येणपञ्चमोव्याकरिष्यते ॥ २ ॥

तत्रतावामितीदंमथमण्डलस्यचतुर्विंशेशुवाकेपञ्चमंसूक्तम् पूर्वसूक्तेपठित्युक्तत्वात् सूक्त-
संख्यानुवर्ततेइतिपरिभाषितत्वात्पञ्चमं ऋषिश्चान्यस्मादितिपरिभाषयागस्त्यं तयाश्विनंवाइत्यु-
क्तत्वात्तुहादिपरिभाषयेदमप्याश्विनं अनादेशपरिभाषयात्रैष्टुभम् तावामित्यनुक्रान्तम् युवोरजां-
सीत्यादीनांपंचसूक्तानांएतीयवर्जितानांप्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्विनियोगउक्तः तत्रेदंपञ्चमं
सूक्तम् ।

तत्रप्रथमा—

ॐ तावामद्यतावंपरंहुवेमोच्छन्त्यामुपसिर्वह्निरुक्थैः ।
नासत्याकुहंचित्सन्तावयौदिवोनपातासुदास्तराय ॥ १ ॥

ॐ ता । वाम् । अद्य । तौ । अपरम् । हुवेम । उच्छन्त्याम् ।
उपसि । वह्निरुक्थैः । नासत्या । कुहं । चित् । सन्तौ । अर्यः ।
दिवः । नपाता । सुदाःस्तराय ॥ १ ॥

तातारैककल्पनेप्रसिद्धौवायुवां अद्यास्मिन्यागदिनेहुवेम आह्वयामइत्याशीः तथा अपरं अपरस्मि-
न्ऋषिदिनेतौयुवांहुवेम अपरमित्येतदपरस्मिन्नित्यर्थसमभिव्याहारात् अद्याचनोमृळयतापरंतेत्या-
दिमघ्नान्तरेतथादर्शनाच्च अपरयागंप्रत्यपीतिवाकस्मिन्काले उपसि उपोदेवतायामुच्छन्त्यांतमोवि-
षासयन्त्यांसत्यां उप.कालेहिमातरनुवाकाश्विनशस्त्रेणयुज्येते उक्तेकालेहेनासत्या असत्यरहितौ
दिवोनपाता घुलोकस्पनपातयितारौनमृस्थानीपौवाकुहंचित्सन्तौ कुत्रचिद्देशेवर्तमानौयुवांवह्निरु-
स्तुतेवोवा अर्पंईरपितास्तुतेः ईश्वरोवाईदशोहंहोतासुदास्तराय अत्यर्थशोभनहविर्दानेपजमाना
यतदर्थतीयुवांउक्थैः शस्त्रैः हुवेमेतिसंबन्धः अत्राख्यातंपदमेकवचनतयानेतव्यं वह्निर्यंशोऽदौ-
षाचहुपचनत्वेननेतव्यौ अथवावाक्यमद्वयंपस्माद्द्विरर्थोहोवाउक्तगुणकौयुवांशंसति तस्माद्वयं-
पजमानास्तौयुवामाह्वयामइति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अस्मेऽऽपुष्टपणामादयेथामुत्पणीं हृतमूर्म्यामदन्ता ।
श्रुतंमेअच्छोक्तिभिर्मतीनामेटानरानिचेताराचकर्णैः ॥ २ ॥

अस्मे इति । ऊँ इति । सु । वृष्टपणा । मादयेथाम् । उत् । पणीन् ।
हृतम् । ऊर्म्या । मदन्ता । श्रुतम् । मे । अच्छोक्तिः । मतीनाम् ।
एटा । नरा । निःचेतारा । च । कर्णैः ॥ २ ॥

हेवृष्टपणा कामानां वर्षकावश्विनौ युवां अस्मेऽ अस्मास्वेवसुमादयेयां सुष्टुत्प्यतं अस्मभ्यं
तर्पयतमभिमतम् तथापणीनवणिजोलुब्धकानयष्टून उक् उन्मूल्यहर्तनाशयतम् कीदृशौयुवां ऊ-
र्म्या रात्रिनामैतत् रात्रौमदन्ता माद्यन्तौ यद्वोर्मिरितिसोमनाम ऊर्मिर्यस्तेपवित्रआइत्यादिपुतथाप-
योगात् अस्मदीयेनसोमेनमदन्तौतादृशौयुवांमिमाच्छोक्तिभिराभिमुख्यकरैर्निर्मलवेदवाक्यैर-
चिताः मतीनां कर्मणिषष्ठी मननसाधनाः स्तुतीःकर्णैराकर्णनसाधनैः श्रोत्रैः श्रुतंशृणुतं हेनरा ने-
तारौयुवांखलु एष्टा अन्वेष्टारावस्मत्स्तुतीनां तथाचनिचेतारात्त्वानां वासांसञ्चयकर्तारौ निरि-
त्येपसमित्येतस्यस्थाने यस्मादेवंविधौवस्माच्छृणुतमिति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

श्रियेपूपन्निपुरुतेवदेवानासंत्यावहृतुंसूर्यायाः ।
वच्यन्तेवाककुहाअप्सुजातायुगाजूर्णैर्वरुणस्यभूरैः ॥ ३ ॥

श्रिये । पूप्न् । इपुरुतांऽइव । देवा । नासंत्या । वहृतुम् । सूर्यायाः ।
वच्यन्ते । वाम् । ककुहाः । अप्सु । जाताः । युगा । जूर्णाऽइव ।
वरुणस्य । भूरैः ॥ ३ ॥

सवितासूर्यः दुहितरंस्त्र्यांख्यांपदानुपनाः देवानाहूयसामर्थ्यसमीक्षणायाजिपरिकल्प्य
इमांजेष्वतिसप्ततांकन्यकाष्टकसहस्रकृमंस्तोत्रंचलमेव इत्यकल्पयत् तामग्निःप्रथममजयत्

तमन्वश्विनावपिजित्वाग्निं पृथ्व्यऋक्सहस्रं कन्यकां चालभेतां तत इन्द्र उपाश्वाजयतां तौ च वैर-
ग्न्यादिभिः प्रार्थितौ स्वशस्त्रस्य कंचिकं चिद्गागतेभ्यः परिकल्प्य सूर्यां स्व रथे धारयतामिति अय-
मितिहासो ब्राह्मणे प्रजापतिर्वैसोमापरोत्ते इत्यत्राभ्रातोस्माभिः प्रथमाष्टके आवां पतित्वं सख्योयेत्य-
त्र पंचितः तत्राह—हे पूषन् पोषकसूर्य एतच्चन्द्रस्याप्युपलक्षणम् सूर्यां चन्द्रमसोरेवाश्वित्वात् सूर्या-
चन्द्रमसावित्येक इति यास्केनोक्तत्वात् अतः पूषन्नित्युक्ते पोषकावश्विनावित्युक्तं भवति हेपोष-
कौ हेनासत्या असत्परहितौ देवा देवौ युवांश्रिये श्रेयसे शस्त्रस्य कन्यायाश्चलाभायेत्यर्थः इपुकृते-
व इवशब्द एवार्थे आजिधावनाये पुवच्छीमृषजुगामिनौ कृतावेव सन्तौ सूर्यायाः एतन्नामिकायाः
सवितुः पुन्याः कर्मणि पृष्ठी सूर्यावहतुं रथे धारयितुमाजिमुदजयतामित्यर्थः यस्मादेवं तस्मादप्सु
जाताः कर्मसु संपादिताः क्रुहाः शस्त्ररूपाः स्तुतयः भूरेः अविच्छिन्नप्रवाहस्वरुणस्य फलप्रति-
बन्धकपापनिवारकस्य यागस्य सिद्ध्यर्थं तत्संबन्धिन्योवांप्रतिवच्यन्ते उच्यन्ते होत्रादिभिः युवामे-
वशस्त्रगतमधैर्यागकाले च स्तुवन्तीत्यर्थः युगाजूर्णे वजीर्णां नियुगानीव इवशब्दः संपत्यर्थे पुरातनाः
यागकालायथावद्दद्यतना अपीत्यर्थः पूर्वकाले यथा युवामेव स्तुवन्ति तद्वदिदानीमपीति तात्पर्यम् ॥३॥

अथ चतुर्थी—

अस्मेसावां माध्वीरातिरस्तुस्तोमं हि नोतं मान्यस्यं कारोः ।

अनुयद्वांश्रवस्यांसुदानूसुवीर्याय चर्पणयोमदन्ति ॥ ४ ॥

अस्मे इति । सा । वाम् । माध्वी इति । रातिः । अस्तु । स्तोमम् ।

हि नोतम् । मान्यस्यं । कारोः । अनु । यत् । वाम् । श्रवस्यां ।

सुदानू इति सुदानू । सुवीर्याय । चर्पणयः । मदन्ति ॥ ४ ॥

हेमाध्वी मधुपूर्णपात्रयुक्तौ अश्विनौ वांयुवयोः संबन्धिनीसाप्रसिद्धारातिर्दानमस्मे अस्मा-
कमस्तु भवतु तदर्थं मान्यस्य माननीयस्य कारोः स्तोतुरगस्त्यस्य स्तोमं स्तुतिं हि नोतं प्रीणयतं हेसुदान-
नूशोभनफलदानौ वांयुवांश्रवस्याकीर्तनस्य वा इच्छया पत्यस्मात् सुवीर्याय यजमानाय शोभ-
नवलाय वा चर्पणयोमनुष्माऋत्विश्रूपाः अनुमदन्ति अनुक्रमेण माद्यन्ति युवाभ्यां सहस्वयं वा ॥४॥

अथपञ्चमी-

ए॒पवां॒स्तोमो॑ अ॒श्विना॒वक्रा॒रिमा॒नेभि॒र्मघ॒वाना॑सु॒ष्टुक्ति॑ ।
या॒नं॒वृ॒तिस्त॑न॒पाय॒त्मने॑चा॒गस्त्ये॑नासत्या॒मद॑न्ता ॥ ५ ॥

ए॒पः । वा॒म् । स्तो॒मः । अ॒श्वि॒नो । अ॒क्रा॒रि । मा॒नेभिः । म॒घ॒वा॒ना ।
सु॒ष्टु॒क्ति । या॒तम् । वृ॒तिः । तन॑याय । त्मने॑ । च । अ॒गस्त्ये॑ ।
ना॒सत्या॑ । म॒द॑न्ता ॥ ५ ॥

हेअश्विनौ हेमघवानाहविलंक्षणान्वन्तौ वांयुवाभ्यांएपस्तोमः स्तोत्रंशुष्टुक्सुष्टुपापवर्जनं यथाभवतिवथा यद्वासुसमाति अकारिरुतः कीदृशोयंमानेभिर्मानैः हविःप्रदानरूपैः सहिवः हेनासत्याअसत्यरहितौयुवां अगस्त्येएतन्नाग्निमहर्षौमयिमदन्तामाद्यन्तौ सन्तौ वृतिर्गृह्यत्तत्तन्वि यातंशामुतं किमर्थंनपायपुत्रादिलाभाय त्मनेआत्मनेचहिवाय ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

अ॒तारि॑ष्म॒तम॑स॒स्पा॒रम॒स्यप्र॑ति॒वांस्तो॑मो॒अश्वि॑ना॒वधा॑यि ॥
ए॒ह्या॒तंप॒थिभि॑र्दे॒व्या॒नैर्वि॒द्यामे॒पंवृ॒जनं॑ जी॒रदा॑नुम् ॥ ६ ॥ १ ॥

अ॒ता॒रि॒ष्म । तम॑सः । पा॒रम् । अ॒स्य । प्र॑ति । वा॒म् । स्तो॒मः ।
अ॒श्वि॒नो । अ॒धा॒यि । आ । इ॒ह । या॒तम् । प॒थि॒ज्ञिः । दे॒व॒द्या॒नैः ।
वि॒द्या॒र्म । इ॒पम् । वृ॒जन॑म् । जी॒र॒दा॒नुम् ॥ ६ ॥ १ ॥

अतारिष्मेतिषष्ठी व्याख्याता ॥ ६ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपञ्चमेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

कतरापूर्वेतिएकादशर्चपठंस्त्रं यावापृथिवीदेवताकं आगस्त्यंष्टुभं कतरैकादश धावापृथिवीयमित्यनुक्रान्तम् आभिप्लविकेपठेहनिवैश्वदेवशस्त्रेधावापृथिव्यनिविद्धानमिदं तृतीयस्येतिवण्डेस्त्रितम-कतरापूर्वोपासान्केतिवैश्वदेवमिति महावतेपिद्वैश्वदेवशस्त्रेइदमेवधावापृथिव्यनिविद्धानं उतमादाभिप्लविकानुतीयसवनमित्यविदेशाव ।

तत्रप्रथमा—

क॒तरापूर्वा॑क॒तरा॒परा॒योःक॒थाजा॒तेक॒वयः॒कोवि॒वेद ।

वि॒श्वं॒त्मना॑वि॒भृतो॒यद्द॒नाम॒वि॒वर्ते॒तेअ॒ह॒नीच॒क्रिये॑व ॥ १ ॥

क॒तरा । पूर्वा । क॒तरा । अप॒रा । अ॒योः । क॒था । जा॒ते इति । क॒वयः ।
कः । वि । वे॒द । वि॒श्वम् । त्मना॑ । वि॒भृ॒तः । यत् । ह । नाम् । वि ।
व॒र्ते॒ते इति । अ॒ह॒नी इति । च॒क्रिया॑ऽइव ॥ १ ॥

अयोरनयोर्द्यावापृथिव्योर्मध्ये कतरापूर्वापूर्वमुत्पन्ना कतरावा अपरापश्चाद्भाविनी एवं पौर्वापर्यप्रभः उभयोरविनाभावेनसहेववर्तमानत्वादितिभावः तथाकथाकेनहेतुनाजातेकिमनयोरुत्पादकमित्यर्थः हेकवयः क्रान्तदर्शिनः अतीन्द्रियज्ञायुयंवदत कोविदेदपौर्वापर्यं कारणंचविशेषेणविविच्यवाजानाति नकेनापिज्ञायतइत्यर्थः अज्ञानेकारणमाह—यद्यस्मात्बलु हेतोर्नाममसिद्धम् विश्वंछत्स्मपिजगदविशेषेण त्मना आत्मनैव अन्यनैरपेक्ष्येणैवविभृतोधारयः यद्वायद्दनामयात्किंचित्पदार्थजातमस्ति विश्वंतत्सर्वमात्मनाविभृतः अनेनयत्कारणंब्रूमः तदप्याभ्यामेवम्रियतइतिकारणाभावःप्रतिपादितइति उत्तरेणपौर्वापर्याभावउच्यते अहनीअहोरात्रेएतयोः द्यावापृथिव्योः चक्रियेवचक्रयुक्तेइव विवर्तेते अत्रकतरापूर्वाकतरापरेनयोरित्यादिनिरुक्तंद्रष्टव्यम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

भूरि॑द्वेअ॒चर॑न्ती॒चर॑न्तं॒प॒द्वन्तं॒गर्भ॑म॒पदी॑दधाते ।

नित्यं॑न॒सूनुं॑पि॒त्रोरु॑प॒स्थेद्या॒वार॑रक्षतंपृथि॒वीनो॑अ॒भ्वात् ॥ २ ॥

भूरि॑म् । द्वे इति । अ॒चर॑न्ती इति । चर॑न्तम् । प॒द्व॒न्तम् । गर्भ॑म् ।
अ॒पदी॑ इति । द॒धा॒ते इति । नित्यं॑म् । न । सूनु॑म् । पि॒त्रोः । उ॒प॒स्थे ।
द्या॒वा । रक्ष॑तम् । पृथि॒वी इति । नः । अ॒भ्वात् ॥ २ ॥

अचरन्तीअविच्छेद्वैवैतेद्यावापृथिव्यौ भूरिवहुतरंचरन्तंपद्वन्तंपादयुक्तंगर्भंगर्भवदाश्रितंछत्स्मपाणिजातं अपदीस्वयंपादरहितेदधातेधारयतः अनयोर्मध्येखलुसर्वजगत्क्षेमेणवर्तते धारणे-

दृष्टान्तः—पित्रोर्मातापित्रोरुपस्थेउत्सर्गेवर्तमानंनित्यंभ्रुवंसूनुंन आत्मजंपुत्रमिव यथास्नेहेनवर्षय-
नौधारयतोमातापितरौतद्वत् अथमत्यक्षेणाह—हेद्यावापृथिवीद्यावापृथिव्यौ इतरेतरापेक्षया-
द्वित्वमुभयोः नोस्मानच्चात्महतोभयहेतोःपापाद्रक्षतंपालयतं यद्वाअश्वाद् अश्वमहत् अत्य-
र्थमित्यर्थःअश्वेतिमहन्नाम द्वन्द्वेरुक्तद्यावादेशस्यद्यावापृथिवीशब्दस्यमध्येरक्षतमितिपदप्रयोग-
श्छान्दसः आमद्वितस्याविद्यमानत्वेननिघाताभावः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अनेहोदात्रमर्दितेरनर्वहुवेस्वर्वदवधनमस्वत् ।

तद्रोदसीजनयतंजरित्रेद्यावारक्षतंपृथिवीनोअश्वात् ॥ ३ ॥

अनेहः । दात्रम् । अर्दितेः । अनर्वम् । हुवे । स्वःऽवत् । अवधम् ।

नमस्वत् । तत् । रोदसी इति । जनयत्म् । जरित्रे । द्यावा ।

रक्षतम् । पृथिवी इति । नः । अश्वात् ॥ ३ ॥

अर्दितेः एतदन्तरिक्षस्याप्युपलक्षणं अखण्डनीयायाःपृथिव्यास्तादृशस्यान्तरिक्षस्य
चसंबन्धिदात्रंधनंहुवे आह्वयामि स्पृहयामीत्यर्थः कीदृशंतद्वनंअनेहः अपापंदुःखरहितंसु-
खात्मकं अनर्वं अनरणं अक्षीणमित्यर्थः स्वर्वदफलभूतेनस्वर्गेणतद्वत् अवधं आर्हिसितं नमस्वत्
अन्नवर्द्धदृशंधनंहुवे तदस्माभिःकांसितंउकलक्षणंधनं हेरोदसी द्यावापृथिव्यौ जरित्रेस्तोत्रेयज-
मानायजनयतंउत्पादयतं द्यावेत्यादिव्याख्यातम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अतंप्यमानेअवसावन्तीअनुप्यामरोदसीदेवपुत्रे ।

उभेदेवानामुभयेभिरह्नांद्यावारक्षतंपृथिवीनोअश्वात् ॥ ४ ॥

अतंप्यमाने इति । अवसा । अवन्ती इति । अनु । स्याम् । रोदसी

इति । देवपुत्रेइतिदेवपुत्रे । उभे इति । देवानाम् । उभयेभिः ।

अह्नाम् । द्यावा । रक्षतम् । पृथिवी इति । नः । अश्वात् ॥ ४ ॥

अवसास्वतोधिकेनकेनचित्कृतेन अवनेनसप्तद्वया अतप्यमाने अनीश्वरे तपेश्वर्यंकर्म-
णहर्दंरूपम् यद्वाअतप्यमाने अन्यैरपीड्यमाने अवसा अन्नेन अवन्तीतर्पयन्पौदेवपुत्रे देवाः व्य-

बहर्तारोमनुष्याःपुत्रस्थानीयापयोः तादृशयौलोकद्वयस्थामनुष्यादेवाश्चतदुपजीव्यत्वात्पुत्रादप्यु-
च्यन्ते ईदृशौ उभेरोदसीद्यावापृथिव्यौदेवानामह्नां एतद्वाभेरप्युपलक्षणम् द्योतमानानामह्नांरात्री-
णांचसंबन्धिभिः उभयेभिरुभयविधैः शीतोष्णादिरूपैर्विलक्षणैर्धनैर्निमित्तभूतैः तेषांलाभाये-
त्यर्थः तदर्थंयुवां अनुष्याम अनुभवेम शिष्टोव्याख्यातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

संगच्छमानेयुवतीसमन्तेस्वसाराजामीपित्रोरुपस्थे ।

अभिजिघन्तीभुवनस्यनाभिंद्यावारक्षतंपृथिवीनोअम्वात् ॥५॥२॥

सङ्गच्छमाने इति समृद्धगच्छमाने । युवती इति । समन्ते इति समृद्धअ-
न्ते । स्वसारा । जामी इति । पित्रोः । उपस्थे । अभिजिघन्तीइत्य-
भिजिघन्ती । भुवनस्य । नाभिम् । द्यावा । रक्षतम् । पृथिवी इति ।
नः । अम्वात् ॥ ५ ॥ २ ॥

सङ्गच्छमानेपरस्परमुपकारित्वेनसहयुज्यमाने वृष्टिहविषोश्चपरस्परंउपकार्योपकारकभावः
पद्मा पूर्वसंसृष्टेएवसत्यौ पश्चाद्वियुज्यवृष्टिहविषी अकुर्वन्त्यौपश्चान्मनुष्यैःप्राथितैर्देवैः विवाहिते
सत्यौ संगते अभूतामित्याहुः अयमर्थोद्यावापृथिवीसहास्तामित्यादिद्राक्षणेसमानातःयुवतीनि-
त्यतरुण्यौ मिश्रयन्त्यौवासर्वेषुभावेषु समन्ते समानान्तिके समानपर्यन्तेवा स्वसारापरस्परस्वस-
भूते जामीबन्धुभूते प्रजापतेःसकाशात्सहोत्पन्नत्वात्परस्परंजामित्वम् तथाचनिगमौ-दिवश्च-
पृथिवीचान्तरिक्षमथोर्ध्वः । यतोद्यावापृथिवीनिष्ठतर्क्षुरिति । पित्रोःसर्वस्यपितृस्थानीययोः
पाठकयोः तयोरुपस्थे उत्सद्भेस्थितं भुवनस्य भूतजातस्य नाभिंबन्धकमुदकं अभिजिघन्ती
अभिघ्राणंकुर्वन्त्यौ स्पृशन्त्यौ सामानमेतदुदकमित्यादिमन्त्रवर्णादुभयोरुदकमदत्त्वंपसिद्धम् ईद-
ृशौनोरक्षतम् ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपञ्चमेद्वितीयोवर्गः ॥२॥

अथपञ्ची-

उर्वीसद्मनीबृहतीऋतेनहुवेदेवानामवसाजनित्री ।
दधातेयेअमृतंसुप्रतीकेद्यावारक्षतंपृथिवीनोअम्वात् ॥ ६ ॥

उर्वी इति । सद्मनी इति । बृहती इति । ऋतेन । हुवे । देवानाम् ।
अवसा । जनित्री इति । दधाते इति । ये इति । अमृतम् । सुप्रतीके-
इतिसुप्रतीके । द्यावा । रक्षतम् । पृथिवी इति । नः । अम्वात् ॥ ६ ॥

उर्वी विस्तीर्णे सद्मनी सद्नाधारभूते बृहती बृहत्यौ महानुभावे देवानामुपलक्षणमेतद्
देवमनुष्यादीनां अवसामीत्या निमित्तेनजनित्री वृष्टिसस्यपोजनित्र्यौ वृष्ट्यादेः देवानामवसा
तर्पणेन निमित्तेन ऋतेनयज्ञेनच निमित्तभूतेन हुवेआह्वयामि देवानांहविरर्थमस्मद्यज्ञायेत्यर्थः
येसुप्रतीकेशोभनरूपे अमृतमुदकं दधाते धारयतम् तेमुवामाह्वयामि शिष्टंस्पष्टम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

उर्वीपृथ्वीबहुलेदूरेअन्तेउपब्रुवेनमसायज्ञेअस्मिन् ।
दधातेयेसुभगेसुप्रतूर्तीद्यावारक्षतंपृथिवीनोअम्वात् ॥ ७ ॥

उर्वी इति । पृथ्वी इति । बहुले इति । दूरेअन्तेइतिदूरेअन्ते ।
उप । ब्रुवे । नमसा । यज्ञे । अस्मिन् । दधाते इति । ये इति ।
सुभगेइतिसुभगे । सुप्रतूर्ती इति सुप्रतूर्ती । द्यावा । रक्षतम् ।
पृथिवी इति । नः । अम्वात् ॥ ७ ॥

उर्वीउर्व्यौ महत्यौपृथ्वी पृथिव्यौ बहुले अनेकप्रकारेणप्रथमाने बाह्याकारे दूरेअन्ते वि-
प्रकृष्टान्तदेशेअपारेइत्यर्थः ईदृश्यौ युवामस्मिन्यज्ञे नमसानमःसाधनेनस्तोत्रेणउपब्रुवे उपेत्यब्रवी-
मि स्तोमीत्यर्थः पुनःकीदृश्यौ येसुभगे शोभनभाग्ये सुप्रतूर्ती सुप्रतरणे शोभनदाने दधातेविश्वं
जगत्तेमुवामुपब्रुवेस्तौमि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

देवान्वायच्चक्रमाकच्चिदागःसखायंवासदमिज्जास्पतिंवा ।
 इयंधीर्भूयाअवयानमेपांद्यावारक्षंतंपृथिवीनोअभ्वात् ॥ ८ ॥
 देवान् । वा । यत् । चक्रम । कत् । चित् । आगः । सखायम् ।
 वा । सदम् । इत् । जाःस्पतिम् । वा । इयम् । धीः । भूयाः ।
 अवयानम् । एपाम् । द्यावा । रक्षन्तम् । पृथिवी इति । नः ।
 अभ्वात् ॥ ८ ॥

हेद्यावापृथिव्यौ वयं देवान् देवान्प्रतियत्कच्चित् आगोपराधंतत्तद्यागकालेतेपांतेषां अयाग-
 सक्षणंसदमित्सर्वदैवचक्रमच कृतवन्तोवयं सखायंवाप्रियंमित्रंवाप्रतियच्चक्रम जास्पतिं जाः पुन्य-
 स्तासांपतिंजामातरंवाजायापतिंप्रतिदोषारोपणकलहोत्पादनादिरूपंयत्सर्वदैवचक्रम एषामुकरूपा-
 णांपापानां अवयानमपगमंकर्तुमियंधीर्युष्मत्स्तुतिरूपमिदं कर्मभूयाः भूयात्भवतु यावेत्यादिग-
 तम् अत्रसर्वत्रप्रकारान्तरेणमन्त्रेणरक्षन्तंरक्षतमितिप्रार्थनं तयोरश्विन्यादिबहुमननासंभवादु-
 चितमेव तस्मात्स्वस्थानेष्वस्थिते अनुकूलेभवतमित्येवमाश्रयते ॥८॥

अथनवमी—

उभारंसांनर्षामामविष्टामुभेमामूतीअवंसासचेताम् ।
 भूरिचिदर्यःसुदास्तरायेपामदन्तइपयेमदेवाः ॥ ९ ॥

उभा । शंसां । नर्षा । माम् । अविष्टाम् । उभे इति । माम् ।
 ऊती इति । अवंसा । सचेताम् । भूरि । चित् । अर्यः ।
 सुदाःशतराय । इपा । मदन्तः । इपयेम् । देवाः ॥ ९ ॥

उभारंसाद्यावापृथिव्योरुभयोर्विषयावुभावपिशंसौ नर्षानरेभ्योहितौ ईदृश्यावुभयाश्रयेस्तु-
 तीमामविष्टारक्षतां यद्वा द्यावापृथिव्यभिमानीदेवयोरेवशंसशब्देनाभिधानात्सुंल्लिङ्गत्वा तथाउ-
 भेऊतीरक्षिकेद्यावापृथिव्यौमामवसारक्षणेनसचेतांसिचेतां यद्वा प्राणिभ्योहितकरावुभावैहिकामु-
 ष्मिकविषयौशंसौमामविष्टामाप्रुतां तथोभेअप्यूतीतयोःसंबन्धिनोःअभिमानीदेवयोरवसास्मत्तर्ष-

णेननिमित्तेनसचेतां हेदेवाः द्यावापृथिव्योरन्तर्भूताः सर्वेऽपिदेवाः अर्यः स्तोतारोवर्यसुदास्तराय
अतिशयेनशोभनदावृत्त्वाय इपान्नेनसोमलक्षणेनमदन्तः मादयन्तः सन्तोभूरिचिच्चित्तपूजायाम-
भिपूजितंधनमिपयेमइच्छेम यद्वाअर्यइतिपठ्यचारुषं ईश्वरस्वराजादेरपिसुदास्तरायेत्यर्थः शि-
ष्टंसमानम् ॥ ९ ॥

ऋतं दिवे इति द्वे द्यावापृथिवीभ्योऽशौपुरोडाशहविपोनुवाक्ये अग्नीपोमावितिस्रण्डेऽस्त्रितम्-
ऋतं दिवे तदवोचं पृथिव्या इति द्वे इति ।

अथ दशमी-

ऋतं दिवे तदवोचं पृथिव्या अग्निश्रावाय प्रथमं सुमेधाः ।

पातामवद्यादुःखितादभिके पिता माता च रक्षतामवोभिः ॥ १० ॥

ऋतम् । दिवे । तत् । अवोचम् । पृथिव्यै । अग्निश्रावाय ।

प्रथमम् । सुमेधाः । पाताम् । अवद्यात् । दुःखितात् ।

अभिके । पिता । माता । च । रक्षताम् । अवःऽभिः ॥ १० ॥

सुमेधाः शोभनमज्ञोर्हं दिवेद्युदेवतायै पृथिव्यै पृथिवीदेवतायै तत्सत्मीतिकरं ऋतं स्तोत्रं प्रथमं मु-
ख्यनामैतत् प्रथमं प्रकृतं तदवोचं ब्रवीमि किमर्थं अग्निश्रावाय अग्निः सर्वतः श्रवणाय किञ्च
पितापालकोद्युलोकः मातासस्यादेर्निर्मात्रो पृथिवीचोभे अवद्यान्निन्दितात् दुःखितात् दुःखमापका-
दंहसः सकाशात्पातां रक्षतां तथा अभिके अन्तिकनामैतत् समीपेण वावोभिरभिमतवर्षणैः रक्ष-
तां पाळयताम् ॥ १० ॥

अथैकादशी-

इदं द्यावापृथिवीसत्यमस्तु पितृमातृर्षदिहोपंब्रुवे वाम् ।

भूतं देवानामवमे अवोभिर्विद्यामेपं वृजनं जीरदानुम् ॥ ११ ॥ ३ ॥

इदम् । द्यावापृथिवी इति । सत्यम् । अस्तु । पितः । मातः । यत् ।

इह । उपंब्रुवे । वाम् । भूतम् । देवानाम् । अवमे इति । अवःऽभिः ।

विद्यामं । इपम् । वृजनम् । जीरदानुम् ॥ ११ ॥ ३ ॥

हेद्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ इदमस्माभिःक्रियमाणस्तोत्रंसत्यमस्तु अवितथंभवतु फलव-
द्भवत्वित्यर्थः इदमित्युक्तं किंतदित्याह—हेपितर्षीः हेमातः पृथिवि वांयुवांपतिइहास्मिन्यज्ञेयत्सो-
षमुपब्रुवे उपेत्यब्रवीमि तत्सत्यमस्तु देवानांस्तोत्रुणामस्माकं अवमेअन्तिकनामैतत् नित्यसंनि-
हितेयुवां अवोभिः तर्षणैर्युक्तेभूतंभवतम् अवशिष्टंगतम् ॥ ११ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपञ्चमेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

आनइळाभिरितिसप्तमंस्तूक्तमेकादशचैआगस्त्यंत्रैष्टुभैवैश्वदेवं आनोवैश्वदेवमित्यनुक्ता-
न्तम् विनियोगोलैङ्गिकः ।

तत्रप्रथमा—

आनइळाभिर्विदथेसुशस्तिविश्वानरःसवितादेवएतु ।

अपियथायुवानोमत्सथानोविश्वंजगदभिपित्वेमनीपा ॥ १ ॥

आ । नः । इळाभिः । विदथे । सुशस्ति । विश्वानरः ॥ सविता ।

देवः । एतु । अपि । यथा । युवानः । मत्सथ । नः । विश्वम् ।

जगत् । अभिपित्वे । मनीपा ॥ १ ॥

नोविदथेस्मदीयेयज्ञेसुशस्ति सुपोलुक् सुशस्तिभिः शोभनशंसनैःस्तुतिभिः इळाभिःम-
दैपैरत्नैःसह यद्वा इळाभिः तदाश्रितेपुताच्छब्दं भूमिस्थानाभिर्देवताभिःसहविश्वानरःसर्वमा-
णिहितकार्यभिःसवितापेरकआदित्यश्वेदेवआएतुआगच्छतु हेयुवानोनित्यतरुणायज्ञस्यमिश्र-
पितारोवायुयं नोस्मान्अभिपित्वेअभिपतनीयेस्मद्यज्ञेमनीपामनीपयामनसईशितृत्वेनस्वेच्छये-
त्यर्थः अपिःसंभावनायां अप्यस्मान्मत्सथ मादयथ तथाविश्वंजगत् एतत्स्थानरस्याप्युपलक्षणं
यद्वाकृत्स्नंपञ्चमत्सथ तथास्मानपि यद्वा जगच्छब्दोपजमानरूपमनुष्मवाची सर्वानपियज-
मानान् यथामत्सथ तथेत्यर्थः ॥ १ ॥

वैश्वदेवेषुरौआनोविश्वेइत्येपाहविपःपुरोनुवाक्या आनोदेवानामुपवेतुशंसआनोविश्व-
आस्कागमन्तुदेवाइति ।

सैपाद्वितीया-

आनोविश्वआस्क्रागमन्तुदेवामित्रोअर्धमावरुणःसजोपाः ।
भुवन्यथानोविश्वेवृधासःकरन्त्सुपाहाविथुरनशवः ॥ २ ॥

आ । नः । विश्वे । आस्क्राः । गमन्तु । देवाः । मित्रः । अर्धमा ।
वरुणः । सजोपाः । भुवन् । यथा । नः । विश्वे । वृधासः । करन् ।
सुसहा । विथुस् । न । शवः ॥ २ ॥

नोस्माकंयज्ञंविश्वेसर्वेदेवाःआस्क्राः शत्रूणामास्कन्दयितारः आक्रमितारोवा आगमन्तु
आगच्छन्तु केते मित्रोयंमावरुणश्च त्रयोपिसजोपाः समानपीतयःतन्तः आगच्छन्तु किन्तु विश्वे
देवाः नोस्माकं वृधासोवर्धयितारः यथाभुवनभवेयुः तथासुपाहा सुष्टु शत्रूणामभिभवेननोस्म-
दीपंशोचोन्नविथुरंहीनं यथानकरननकुर्युः तथाआगच्छन्तु ॥ २ ॥

अथतृतीया-

प्रेष्ट्वोअतिथिगृणीपेप्रिंशस्तिभिस्तुर्वणिःसजोपाः ।
असद्यथानोवरुणःसुकीर्तिरिपश्चपर्षदरिगूर्तःसूरिः ॥ ३ ॥

प्रेष्टम् । वः । अतिथिम् । गृणीपे । अग्निम् । शस्तिर्दभिः ।
तुर्वणिः । सजोपाः । असत् । यथा । नः । वरुणः । सुकीर्तिः ।
रिपः । च । पर्षत् । अरिगूर्तः । सूरिः ॥ ३ ॥

हेदेवाः धोयुष्माकंप्रेष्टंप्रियतमंसर्वेषामाहावृत्त्वाव हृषिर्वहनाच्चाग्निर्देवानां प्रियतमः तमति-
थिगृणीपेगृणेस्तौपि व्यत्ययेनमध्यमः केनसाधनेन शस्तिभिःशंसनैःस्तुतिभिः क्रीदशोहंतुर्व-
णिस्तूर्णवनिः शीघ्रसंभक्ता सजोपाः युष्माभिः सहप्रीयमाणःयद्देतेअग्निविशेषणे यस्तुर्वणिः शी-
घ्रंयज्ञस्यसंभक्ता सजोपाः युष्माभिः सहप्रीयमाणःतमग्निगृणीपे यथायेनप्रकारेणनोस्माकंवरुणः
एतन्नामकोदेवःसुकीर्तिः शोभनकीर्तिमानसव सुकीर्तिभिःक्षेवरुणस्यभूरेरित्पादिमश्वर्षेषुवरु-

णात्सुकीतिरेवेषणीया अरिगूर्तः अरिपुअदात्पुसदाशब्दितःअरीणां हननायोद्युक्तोवास्त्रिः मे-
रयितायंवरुणः इपश्चान्नि पर्वत् पूरयेत् तथातमपिस्तुमइत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

उपवृष्टेनमसाजिगीपोपासानक्तासुदुधैवधेनुः ।

समानेअहन्विमिमानोअर्कंविपुरुषेपयसिसस्मिन्नुधन् ॥ ४ ॥

उप । वृः । आ । ईप्ते । नमसा । जिगीपा । उपसानक्ता । सुदुघाऽइव ।

धेनुः । समाने । अहन् । विमिमानः । अर्कम् । विपुरुषे ।

पयसि । सस्मिन् । ऊधन् ॥ ४ ॥

हेदेवाः वीयुष्माकंनमसाहविपानमस्कोरणवाउपउपेत्य जिगीपा पापानांजिगीपया आर्ह-
पेइच्छामि इपगतावित्यस्येपतेवांगत्याद्यर्थस्यलिटिउत्तमैकवचने इदंरूपं भजामि कस्मिन्काले-
लेउपासानकाअहनिरात्रौच यद्वा अहोरात्रदेवतेअप्यभिगच्छामि गतौदृष्टान्तः—सुदुघाधेनुरि-
व सुदोग्धीधेनुर्यथा दोहायदोग्धुर्गृहमागच्छति तद्वत् किंकुर्वन् सस्मिन्समानेऊधन्ऊधसि
उत्पन्नेविपुरुषेनानारूपेपयसिसिरीधृतादिके अर्कमर्चनीयमन्त्ररूपुरोडाशादिकंविमिमानः वि-
विधंमिमानः कस्मिन्कालेसमानेअहन् पष्टेहनिएकस्मिन्नेवाहनिसर्वदैववेत्यर्थः एकस्मिन्नेवा-
हनिसमानऊधस्युत्पन्ने नानारूपेपयसित्वदर्थहविर्मिमानः उपगच्छामीत्यर्थः यद्वा सस्मिन्स-
र्वस्मिन्नुधसिफलाख्यक्षीरोत्पादकेयज्ञेनिमित्तभूतेसतिविपुरुषेपयसिनानारूपेसोमलक्षणोदकेअ-
र्कमन्साधनंस्तोत्रंविमिमानोहंयुष्मानभिगच्छामि ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

उतनोर्हिर्बुध्नोऽमयस्कःशिशुंनपिप्युपीववेतिसिन्धुः ।

येननपातमपांजुनाममनोजुवोवृषणोयंवहन्ति ॥ ५ ॥ ४ ॥

उत । नः । आर्हिः । बुध्न्यः । मयः । करितिकः । शिशुम् । न ।

पिप्युपीऽइव । वेति । सिन्धुः । येन । नपातम् । अपाम् । जुनाम् ।

मनःऽजुवः । वृषणः । यम् । वहन्ति ॥ ५ ॥ ४ ॥

उतअपिच नोस्माकमहिः अन्तरिक्षगामीअहन्तावाअहीनोवाअहन्यमानोवाएतन्नामको-
देवः सएवबुध्यः बुध्रंबन्धकमन्तरिक्षं तदर्हतीतिबुध्योन्तरिक्षचारीएतन्नामकोदेवोमयः सुखं
कः करोतु करोतेर्लङ्कित्वं किञ्च पिप्युषीव इवशब्दएवार्थः पूरणोवा अस्मान् रसेनाप्यायय-
न्तीसिन्धुर्नामनदीवेतिआगच्छतु तत्रदृष्टान्तः—शिशुंन यथाशिशुं प्याययन्तीगौर्गच्छतितद्वत्
अपान्नपावं उदकानामपातमितारं वर्षकमेतन्नामकं यद्वोदकानानंभारंतृतीयंपुत्रंअद्भ्यओपधिव-
नस्पतयः तेभ्योभिरितिनमृत्वं तादृशमग्निंयेनजुनामस्तुतिभिःसंगलेम जुइतिसौत्रोधातुर्गत्वर्थः
यदेवं मनोजुवोमनोवेगः वृषणः वर्षकामेघाश्वावहन्तिससुखंकरोतु ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपञ्चमेचतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

अथपृष्ठी—

उतनईंत्वष्टागन्त्वच्छास्मत्सूरिभिरभित्वेसजोपाः ।
आष्टत्रहेन्द्रश्चर्षणिप्रास्तुविष्टमोनुरानंइहगम्याः ॥ ६ ॥

उत । नः । ईम् । त्वष्टा । आ । गन्तु । अच्छ । स्मत् । सूरिभिः ।
अभिःपित्वे । सजोपाः । आ । एत्रइहा । इन्द्रः । चर्षणिःप्राः ।
तुविःइतमः । नुराम् । नः । इह । गम्याः ॥ ६ ॥

उतापिचत्वष्टादेवोपिनोस्मान् अच्छअभिप्राप्तुं इदानीमेनंयज्ञंवाआगन्तु आगच्छतु आगत्य-
चस्मत् सहार्थेप्रशस्त्येवावर्तते अत्रमशंसायां प्रशस्तंयथातथा अभिपित्वेअभिगन्तव्येपद्मेनिमि-
चभूवेसतिसूरिभिःस्त्वोतृभिः ऋत्विग्भिः सजोपाः समानपीतिर्भवत्वितिशेषः तथावृत्रहावृत्रघा-
तीइन्द्रः चर्षणिप्राः चर्षणयोमनुप्यापजमानाः कामैस्तेषांपूरकः तुविष्टमोबहुतमोमहत्तमः इहा-
स्मिन्कर्मणिनरानृणांनोस्माकमुक्तगुणोपेतःसन्नागम्याः आगच्छतु ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

उतनईंमत्तयोर्ध्वयोगाःशिशुंनगावस्तुरुणंरिहन्ति ।
तर्मागिरोजनयोनपत्नीःसुरभिष्टमंनुरानंसन्त ॥ ७ ॥

उ॒त् । नः॒ । ई॒म् । म॒तर्यः॑ । अ॒श्व॒इ॒योगाः॑ । शिशु॑म् । न । गा॒र्वः ।
 तरु॑णम् । रि॒ह॒न्ति॒ । तम् । ई॒म् । गि॒रः॑ । ज॒न॒यः॑ । न । प॒त्नीः॑ ।
 सुर॑भिः॒ऽर्त॑मम् । न॒राम् । न॒स॒न्तु ॥ ७ ॥

उत्अपिचईएनंतरुणानित्ययुवानमिन्द्रंनोस्माकंमतयः बुद्धयोश्वयोगाः अश्वसमानमाप्त-
 योरिहन्तिआस्वदयन्ति स्तुवन्तीत्यर्थः तत्रदृष्टान्तः—गावोदोग्ध्योधेनवः शिशुं शिशुमिववत्समिव
 तंयथालिहन्तितद्वत् तदेवाह तर्मांतमैवैनंनराणांपजमानानां सुरभिष्टमंअतिशयेनसुरभिजन-
 यः फलस्योत्पादयिष्योगिरः स्तुतयोनसन्तव्यामुवन्ति नसतिर्व्याप्तिकर्मा तत्रदृष्टान्तः—जनयोन
 उत्पादयिष्यः पत्नीः पत्यः पतिमिव ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

उ॒त्न॑र्ई॒म॒रु॒तो॒ वृ॒द्ध॒से॒नाः॑ स्म॒द्रो॒द॒सी॒स॒म॒न॒सः॑ स॒द॒न्तु॑ ।
 पृ॒ष॒द॒श्वा॒सो॒ व॒न॒यो॒न॒र॒था॒ रि॒शा॒द॒सो॒ मि॒त्र॒यु॒जो॒ न॒ दे॒वाः ॥ ८ ॥
 उ॒त् । नः॒ । ई॒म् । म॒रु॒तः॑ । वृ॒द्ध॒से॒नाः॑ । स्म॒त् । रो॒द॒सी॒ इति॑ ।
 स॒ऽम॒न॒सः॑ । स॒द॒न्तु॑ । पृ॒ष॒त्त॒श्वा॒सः॑ । अ॒व॒न॒यः॑ । न । र॒थाः॑ ।
 रि॒शा॒द॒सः॑ । मि॒त्र॒यु॒जः॑ । न । दे॒वाः ॥ ८ ॥

उत्अपिचनोस्मदीयंईददानीमेनेयागंवा मरुतःस्मवसहसदन्तुगच्छन्तु कुतोदेशावरोदसी
 रोदस्योः द्यावापृथिव्योःसकाशात् यद्धारोदस्यावपिगच्छन्ती कीदृशास्तेमरुतः वृद्धसेनाःप्रवृष-
 वलाः समनसः समानमनस्काः पृषदश्वासः पृषद्वर्णाश्वाः पृषत्योमरुतामितियास्किः । अवन-
 योन यथैवनमनस्वभावाः रथारंहणस्वभावाः रथवन्तोवा मत्वर्थोलुप्यते यद्वा अवनयोरक्षकार-
 थाइवस्थिताः रिशादसः रिशाःशत्रवःतेषामत्तारः मित्रयुजोदेवान मैत्रीयुक्ताव्यवहर्तारःकृत्विजइव
 यद्वा मैत्रीयुक्ताअन्येदेवायथागच्छन्ति तद्वत् ॥ ८ ॥

अथनवमी—

प्र॒नु॒य॒दे॒पां॑ म॒हि॒ना॒धि॒कि॒त्रे॒ प्र॒पु॒ अ॒ते॒ प्र॒यु॒ज॒स्ते॒सु॒ वृ॒त्ति॑ ।
 अ॒ध॒य॒दे॒पां॑ सु॒दि॒ने॒न॒ श॒रु॒र्ध्व॒ मे॒रि॒णं॑ प्रु॒पा॒य॒न्त॒से॒नाः ॥ ९ ॥

प्र । नु । यत् । ए॒पाम् । म॒हिना । चि॒क्त्रि॒त्रे । प्र । यु॒ञ्जते ।
 प्र॒द्युजः । ते । सु॒ष्टुक्ति । अध । यत् । ए॒पाम् । सु॒ष्टुदि॒ने ।
 न । शरुः । विश्व॑म् । आ । इरि॑णम् । प्रु॒पा॒यन्त । से॒नाः ॥ ९ ॥

एषामरुतांमहिनामहिमा वृष्टिलक्षणोपदयस्मात् प्रचिकित्रेप्रज्ञापते यद्वेषामहच्चेनयुक्ता-
 नराः चिकित्रेजानन्त्यनुष्ठेयं नुइतिपूरणः ततस्तेज्ञातारः सुवृक्ति सुषोलुक् सुष्टुवीनांप्रयुजः मयो-
 गानप्रयुञ्जते अधअथप्रयोगानन्तरं यदयस्मात् एषांसेनाःवृष्टयुत्पादकाः विश्वंसर्वभुवनं इरिणं
 ऊपरप्रदेशं यथातथासर्वतः प्रुपायन्त उत्पादयन्ति तत्रदृष्टान्तः—सुदिनेमेघावरणादिरहितेदि-
 ने शरुर्न अन्धकारहिंसकःप्रकाशइव सयथासर्वमावृणोति तथामरुत्सेनाअवृष्ट्यासर्वमूपरंक-
 रोति यद्दामरुन्महिमावृष्टिर्भवति तदासस्यादिसष्टद्वैसत्यांप्रयोगंकुर्वन्तियदायजन्ति तदामरु-
 त्सेनाः सर्वांमहीमुदन्तीत्येवमहानुभावामरुतइतितेपांस्तुतिः ॥ ९ ॥

अथदशमी—

प्रोअ॒श्विना॒ववसे॒रुणु॒ध्वंप्र॒पू॒पणं॒स्वतवसो॒हिसन्ति ।
 अ॒द्वेषो॒विष्णु॒वार्त॑ः॒ऋभु॒क्षाअ॒च्छासु॒भ्राय॑ववृतीयदेवान् ॥ १० ॥

प्रो इति । अ॒श्विनौ । अव॑से । रू॒णु॒ध्वम् । प्र । पू॒पण॑म् । स्व॒तवसः ।
 हि । सन्ति । अ॒द्वेषः । विष्णुः । वार्तः । ऋ॒भु॒क्षाः । अ॒च्छ ।
 सु॒भ्राय॑ । व॒वृती॒य । दे॒वान् ॥ १० ॥

हेऋत्विजः अश्विनौएतन्नामकौदेवावुद्दिश्य अवसेस्मद्रक्षणायमोरुणुध्वं स्तुतिंप्रकर्षेणरु-
 णुध्वं पूषणांहि पोषकमेतन्नामकंदेवमप्यवसे प्रकर्षेणस्तुतिं रुणुध्वं किञ्च येस्वतवसः स्वायत्त-
 बलाःसन्ति तानपिमरुणुध्वं केते अद्वेषः द्वेषरहितोविष्णुर्व्याप्तः एतन्नामकोदेवः प्रथममनाहूतो-
 पिनकुप्यतीतिवक्तुमद्वेषइत्युक्तं तथावातः सर्वत्रसंचारीपायुःऋभुक्षाः पतिरिन्द्रश्चएतानपिमरुणु-
 ध्वं अतोहं स्वामत्तबलान् सर्वानपिदेवान् सुभ्रायसुत्वायअच्छ आभिमुर्येनववृतीयस्तोत्रैर-
 भिवर्तयेयम् ॥ १० ॥

अथैकादशी-

इयंसावोअस्मेदीधितिर्यजत्राअपिप्राणींचसर्दनीचभूयाः ।
नियादेवेपुयतंतेवसूयुर्विद्यामेपंवृजनंजीरदानुम् ॥ ११ ॥ ५ ॥

इयम् । सा । वः । अस्मे इति । दीधितिः । यजत्राः । अपिप्राणी ।
च । सर्दनी । च । भूयाः । नि । या । देवेपु । यतते । वसुद्युः ।
विद्याम् । इयम् । वृजनम् । जीरदानुम् ॥ ११ ॥ ५ ॥

हेयजत्राः यष्टव्यादेवाः वोयुष्मत्सवन्धिनीसाइयंपसिद्धादीधितिर्दीधिरस्मे अस्माकम-
पिप्राणीसर्वदाचेष्टमित्रीसर्दनीचनिवासवतीचभूयाः भूयावभवतु यादीधितिर्वस्युः वसुमतीदे-
वेपुनियतते नियमेनप्रयत्नं करोति तानपिप्रकाशितुंसैवभूयाव विद्यामेदिगतः ॥ ११ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपञ्चमेषश्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

पितृन्वित्येकादशचर्मसूक्तंआगस्त्यमन्त्रदेवताकंगायत्रंआद्यानुष्टुब्गर्भोष्णिक् आद्यःप-
ञ्चकस्त्रयोष्टकाअनुष्टुब्गर्भाइत्युक्तत्वात् तृतीयापञ्चमीपष्टीसप्तम्येकादशीचेतिपश्चानुष्टुब्गः त-
थाचानुक्रमणिका-पितृन्वन्त्रस्तुतिर्गायत्रंवाद्यानुष्टुब्गर्भा तृतीयान्त्येअन्त्या बृहतीवा पञ्चम्या-
द्याश्चतस्रोनुष्टुब्गइतिविनियोगंशौनकाह-पितृन्वित्युपतिष्ठेतनित्यमन्त्रमुपस्थितम् । पूजयेदशनं-
नित्यंभुंजीयादविकृत्सयन् १ नास्यस्यादन्नजोव्याधिर्विषमप्यमृतंभवेत् । विषंचपोत्वैतत्सूक्तंजपे-
त्विषविनाशनं २ नावागयतस्तुभुञ्जीतनाशुचिर्नजुगुप्सितम् । दद्याच्चपूजयेच्चैवजुहुयाच्चहविःस-
दा ३ क्षुद्भयंनास्यकिञ्चित्स्यान्नान्नजंन्याधिमामुयात् इति ।

तत्रप्रथमा-

पितृन्नुस्तोपंमूहोधर्माणंतविषीम् ।
यस्यत्रितोव्योर्जसावृत्रंविष्वमर्दयत् ॥ १ ॥

पितुम् । नु । स्तोपम् । मूहः । धर्माणम् । तविषीम् ।
यस्य । त्रितः । वि । ओर्जसा । वृत्रम् । विष्वमर्दयत् ॥ १ ॥

अहमगस्त्यः नुक्षिमंपितुंपालकमन्स्तोपंस्तौमि महोमहान्धर्माणंसर्वस्यधारकंतविपीं
पलात्मकं यद्वा महतो लोकस्यधारकंस्यस्मान्नस्यौजसावलेनसामर्थ्येनत्रितोविस्तीर्णतमः प्रख्यात-
कीर्तिस्त्रिपुक्षित्यादिस्थानेषुतायमानोपीन्द्रः वृत्रंविपर्वविच्छिन्नसन्धिकंस्यथातथान्यर्दयत् हिं-
सितवान् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

स्वादोपितोमधोपितोवृयंत्वांवृमहे ।

अस्माकमविताभव ॥ २ ॥

स्वादो इति । पितो इति । मधो इति । पितो इति । वृयम् । त्वा ।
वृमहे । अस्माकम् । अविता । भव ॥ २ ॥

हेस्वादो आस्वादनीयपितोपालकमधोमाधुर्येपितपितो हेपानसाधनान्न वयंत्वात्वांवृमहे
सेवामहे अत्रसर्वज्ञाननुदात्तानांपूर्वस्यासामान्यवचनत्वेनानिघातत्वम् अनुदात्तानांतुविशेषवचन-
त्वानिघातत्वं असकृत्पितुशब्दश्रवणंतस्यप्राशस्त्यज्ञापनार्थं हेपितो अस्माकमवितातर्पयिता
भव ॥ २ ॥

अथतृतीया-

उपनःपित्वाचरशिवःशिवाभिरूतिभिः ।

मयोभुरद्विपेण्यःसखासुशेवोअद्वयाः ॥ ३ ॥

उपं । नः । पितो इति । आ । चर । शिवः । शिवाभिः । ऊतिभिः
मयःऽभुः । अद्विपेण्यः । सखा । सुशेवः । अद्वयाः ॥ ३ ॥

हेपितो यतस्त्वंशिवः मङ्गलः अतः शिवाभिः मङ्गलयुक्ताभिःऊतिभीरक्षणैः नोस्मान्उप-
समीपंआचरआगच्छ आगत्यचमयोभुः सुखस्यंभावयिता अद्विपेण्यः अद्वेप्यरसः पियरसइ-
त्यर्थः सखासखिवत्प्रियकारी सुशेवः अतएवसुष्टुसुखकरः अद्वयाः द्वयरहितः उक्तगुणएव नतु
तद्विपरीतोभवेत्यर्थः अथवादृष्टान्तवादोयं सुशेवः अद्वयाः मनःकर्मविसंवाद्गरहितः सखायथा
मयोभुरद्वेण्यश्चभवति तद्वत्त्वमपिभवेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

तवत्येपितोरसांरजांस्यनुविष्टिताः ।
दिविवातांश्चश्रिताः ॥ ४ ॥

तव । त्ये । पितो इति । रसाः । रजांसि । अनु । विष्टिस्थिताः ।
दिवि । वाताःश्च । श्रिताः ॥ ४ ॥

हेपितो तव त्वत्संबन्धिनः त्येतेस्वाद्वम्बादिपद्भूसाः रजांसिलोकान्लोकस्थानथाननुआनु-
कूप्येनविष्टिताः विविधस्थिताः विविधस्थितौदृष्टान्तः—दिविद्युल्लोकेन्तरिक्षेश्रितावाताश्चवायवः
तेयथाव्याप्तास्तद्व ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

तवत्येपितोददंतस्त्वस्वादिष्टतेपितो ।
प्रस्वाद्भानोरसानांतुविग्नीवांश्चैरते ॥ ५ ॥ ६ ॥

तव । त्ये । पितो इति । ददंतः । तव । स्वादिष्ट । ते । पितो इति ।
प्र । स्वाद्भानः । रसानाम् । तुविग्नीवाःश्च । ईरते ॥ ५ ॥ ६ ॥

हेपितो पालकान् त्येतेत्वदर्थिनोनरास्तवभोकारोभवन्तीतिशेषः केतेनराः हेस्वादिष्टस्वादुतम
पितोपालक तवत्वदनुग्रहावत्त्वाद्ददतः प्रयच्छन्तोभवन्ति यद्वातेपितोइत्यादरार्थं अभ्यासेहिभूर्मा-
समर्थमन्यन्ते किञ्च तवरसानां स्वाद्वम्बादीनांपण्णांस्वाद्भानः स्वादयितारोभक्षयितारएवतुवि-
ग्नीवाश्च तुवीतिबहुनाम प्रवृद्धग्नीवाएवमेरतेमकर्षेणगच्छन्ति संचरन्ति इवशब्दएवकारार्थःपूरणो-
वा भूलोकेअत्तारएवदृढाद्वाभवन्तीतिमसिद्धं अनशनेहिग्नीवाअधोलंबते यद्वा तवरसानामत्तारः
असंख्यातग्नीवाश्चभवन्ति रसानांबाहुल्यादितिभावः एवंबहुरसोपेतमन्त्रमितितस्यस्तुतिः ॥५॥

॥ इतिद्वितीयस्यपञ्चमेषोवर्गः ॥ ६ ॥

अथषष्ठी—

त्वेपितोमहानांदेवानांमनोहितम् ।
अकारिचारुंकेतुनातवाहिमवसावधीत् ॥ ६ ॥

त्वे इति । पितो इति । महानाम् । देवानाम् । मनः । हितम् ।
अकारि । चारु । केतुना । तव । अहिम् । अवसा । अवधीत् ॥ ६ ॥

हेपितो महानांपूज्यानां महतांवादेवानामिन्द्रादीनां मनस्वेत्वपिहितंनिहितं अकारिकृतं अ-
मृतंविहायत्वप्येववर्तते हेपितो तव चारुसमीचीनेनकेतुनात्वत्कृतेनप्रज्ञालक्षणेनअवसारक्षणेनअ-
हिमेघंवृत्रंवाअवधीत् हतवानिन्द्रः अन्नमयंहिसोम्यमनइतिश्रुतेः । अथवात्वत्केतुनाजगद्रक्षणेन
निमित्तेनेतियोग्यं जगद्रक्षणार्थंहीन्द्रेणाहिर्भिघते ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

यददोपितोअजगन्विवस्वपर्वतानाम् ।
अत्राचिन्नोमधोपितोरंभक्षार्यगम्याः ॥ ७ ॥

यत् । अदः । पितो इति । अजगन् । विवस्व । पर्वतानाम् । अत्र ।
चित् । नः । मधो इति । पितो इति । अरम् । भक्षार्य । गम्याः ॥७॥

हेपितोअन्नत्वांयद्यदाविवस्व सुषोऽलुक् अन्त्यलोपश्छान्दसः विवासनवर्ताविद्युद्रूपप्रकाश-
नवर्ताउदकलक्षणधनवर्तावापर्वतानामिघानांसंबन्धिअदः प्रसिद्धंतदुदकं अजगन् अगमत् गच्छे-
त् अत्रचित् अस्मिन्कालेहेमधोहेपितोमाधुर्येपितान्नत्वंनोत्मान्अरंअलंसंपूर्णभक्षायभक्षणाप्यग-
म्याः गच्छसन्निहितोभव ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

यदपामोर्पधीनांपरिशमारिशामहे ।
वातापिपीवइन्द्रव ॥ ८ ॥

यत् । अपाम् । ओर्पधीनाम् । परिशाम् । आऽरिशामहे ।
वातापि । पीवः । इत् । इव ॥ ८ ॥

यवयेनअपामोर्पधीनांसंबन्धिपरिशंपरितःशेषं परितःसुखकरमन्नमारिशामहे आस्वा-
दयामःभक्षयामः तेनान्दोदकसारेण हेवातोपवातेनप्राणेनामोतिस्वनिवाहमितिवा तेनाप्यायत्-

इतिवावातापिशरीरं हेशरीर त्वंपीवइत्आप्यायितएवभव अन्नोदकाभ्यांशरीरवृद्धिःमसिद्धा य-
द्वा यद्यप्यपामोपधीनांपरिश्लिशमास्वादयामः तथापिहेवातापे वातवत्सर्वव्यापकपितो त्वम
त्पमपि पीवइत्पीवएवभव ॥ ८ ॥

अथनवमी-

यत्तैसोमगवांशिरोयवांशिरोभजामहे ।

वातापिपीवइद्भव ॥ ९ ॥

यत् । ते । सोम । गोऽआंशिरः । यवऽआशिरः । भजामहे ।

वातापे । पीवः । इत् । भव ॥ ९ ॥

पूर्वमन्नसाम्येनस्तुत्वेदानींसोमलक्षणमन्नस्तौति हेसोम तेतवयत्पमंशंगवाशिरः गोविका-
रक्षीराद्याश्रपणद्रव्यं यवाशिरःयवविकाराश्रपणद्रव्यंभजामहे सेवामहे तेन हेवातापे शरीरपी-
वोभव ॥ ९ ॥

अथदशमी-

करम्भओपधेभवपीवोवृक्कउदारथिः ।

वातापिपीवइद्भव ॥ १० ॥

करम्भः । ओपधे । भव । पीवः । वृक्कः । उदारथिः ।

वातापे । पीवः । इत् । भव ॥ १० ॥

करंभः यः करंभादिरूपःसक्तुर्पिंडोस्ति तदात्मकहेओपधेत्वंपीवः स्थौत्यवान्वृक्कः
व्याधेर्वर्जयिताभव उदारथिः ऊर्ध्वगमनः इन्द्रियाणांउद्दीपयिताभव शिशोगतः ॥ १० ॥

अथैकादशी-

तंत्वावपंपितोवचोमिर्गावोनह्व्यासुंपूदिम ।

देवेभ्यस्त्वासधुमादंमस्मभ्यंत्वासधुमादंम् ॥ ११ ॥ ७ ॥

तम् । त्वा । वपम् । पितो इति । वचःऽमिः । गावः । न । ह्व्या । सुसूदिम् ।
देवेभ्यः । त्वा । सधुमादंम् । अस्मभ्यम् । त्वा । सधुमादंम् ॥ ११ ॥ ७ ॥

हेपितोअन्नसोमरूप तंतादृशंस्तुतंत्वात्वांमहानुभावंचोभिः स्तुतिवाग्भिः वयंसुपूदिम क्षा-
र्यामोरसान् तत्रदृष्टान्तः—गावोनह्व्या गावोयथाहवींषित्पादयन्ति तथा त्वत्सकाशात्सोमंसु-
पूदिम किमर्थकीदृशंचेतिचेदुच्यते—देवेभ्यइन्द्रादिभ्यः तदर्थत्वात्वासधमादंतेपांसहमादयि-
तारं नकेवलंदेवेभ्यएव किन्तुसधमादं अस्माभिःसहमादयितारं हुतशेषरूपं त्वात्वां अस्मभ्यम-
स्मदर्थमपि ॥ ११ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपञ्चमेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

समिद्धोअघेत्येकादशचैनवमंसूक्तमागस्त्यं पूर्वगायत्रंत्वित्युक्तत्वादिदंगायत्रं समिद्धाग्नित-
नूनपादादयःएकादशमत्यृचंदेवताः यास्केनअथकिंदेवताःप्रयाजाइत्युपक्रम्याग्नेयाः प्रयाजा-
ऋतुदेवताः छन्दोदेवताः पशुदेवताः प्राणदेवताआत्मदेवताः इत्यादिनाबहून्पक्षानुपग्य-
स्यब्राह्मणानिचमदर्श्याग्नेयाएवेतिसिद्धान्तितं समिद्धआमियइत्यनुक्रान्तमपशावगस्त्यानामेका-
दशमयाजरूपमिदमामीसूक्तम् ।

तत्रप्रथमा—

समिद्धोअघराजसिदेवोदेवैःसहस्रजित् । दूतोह्व्याक्विर्वह ॥ १ ॥

समृद्धैद्धः । अघ । राजसि । देवः । देवैः । सहस्रैजित् । दूतः ।

ह्व्या । क्विः । वह ॥ १ ॥

हेअग्ने देवैर्व्यवहर्तृभिः ऋत्विग्भिः समिद्धः सन्पगदीपितोदेवः अतएवदीप्यमानः समि-
द्धैर्वादेवैःसहितः समिद्धःसन् अघास्मिन्यागदिनेराजसिर्इशिपे हेसहस्रजित् सहस्रस्यधन-
स्यैतवसंस्थाकानांशत्रूणांवाजेतः ततः दूतः देवानांदूतवद मत्तादिवाताहरः आह्वतावा अग्नि-
देवानांदूतआसीदितिश्रुतेः । कविः क्रान्तदर्शी ईदृशस्त्वंह्व्याअस्मदीयानिहवींपिवह देवेभ्यः
प्रापय ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तनूपाहृतंयन्तेमध्वायुज्ञःसमज्यते । दधत्सहस्रिणीरिपः ॥ २ ॥

तनूँधनपात् । ऋतम् । यते । मध्वा । यज्ञः । सम् । अज्यते ।
दधत् । सहस्रिणीः । इपः ॥ २ ॥

तनूनपात् यज्ञशरीरस्पनपातयिता यद्वा आपोत्रतन्वउच्यन्तइत्युक्तत्वादपानपातयिता
तासांनपावा अद्भ्यओपधयः ओपधीभ्योऽग्निरितिनमृत्वं यज्ञःपूज्यः यज्ञनिर्वाहकत्वाद्वायज्ञः
ईदृशोऽग्निः ऋतंयज्ञंयते गच्छते अनुविष्टतेयजमानायतदभिमतार्थं मध्वामधुरेणआज्यसोमा-
दिद्रव्येणसमज्यते सम्यगकःक्रियते किंकुर्वन्नयं सहस्रिणीः एतत्संख्याकानि इषोन्नानिद-
धत् यजमानेभ्योधारयन् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

आजुह्वानो न ईद्व्यो देवाँ आवक्षियज्ञियान् ।
अग्ने सहस्रसा असि ॥ ३ ॥

आजुह्वानः । नः । ईद्व्यः । देवान् । आ । वक्षि । यज्ञियान् ।
अग्ने । सहस्रसाः । असि ॥ ३ ॥

हेअग्ने आजुह्वानः अस्माभिराहूयमानःस न ईद्व्योऽस्माभिःस्तुतयः इदनामकः त्वन्नोस्म-
दर्थयज्ञियान् यज्ञभाजो देवान् आवक्षि आवह हेअग्ने त्वं सहस्रसा असि अपरिमितधनस्यदा-
तासि ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

प्राचीनं वहिरोजसा सहस्रवीरमस्तृणन् ।
यत्रादित्याविराजथ ॥ ४ ॥

प्राचीनम् । वहिः । ओजसा । सहस्रवीरम् । अस्तृणन् । यत्र ।
आदित्याः । विराजथ ॥ ४ ॥

प्राचीनं पागमं सहस्रवीरं सहस्रसंख्याकावीराः शत्रूणां विशेषेण ईरयितारो देवाय स्यत-
त्तादृक् यद्वा अपरिमितावीराः पुत्रादयो येन तादृक् वहिरोजसामच्चलक्षणवलेनोपेता ऋत्विजः अ-
स्तृणन् आच्छादयन् मन्त्रयस्मिन्वाहं हि आदित्याः अदितेः पुत्रायुयं विराजथ विविधं राजध्वे त-
द्वहिरस्तृणन् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

विराट्स्रग्धाङ्घ्रिभ्वीःप्रभ्वीर्वह्नीश्चभूयसीश्चयाः ।
दुरोघृतान्यक्षरन् ॥ ५ ॥ ८ ॥

वि॒ऽराट् । स्र॒ऽराट् । वि॒ऽभ्वीः । प्र॒ऽभ्वीः । व॒ह्नीः । च॒ । भू॒यसीः ।
च॒ । याः । दु॒रः । घृ॒तानि॑ । अ॒क्षरन् ॥ ५ ॥ ८ ॥

विराट् विशेषेणराजतइति व्यत्ययेनैकवचनं सत्राद् सम्यगतिपूज्यतरंराजमानाः अत्रा-
पिव्यत्ययेनैकवचनम् विश्वीर्विज्योविविधंभविज्यः प्रभ्वीःप्रभ्यः प्रकर्षेणभविज्यः बह्वीर्वह्यः
भूयसीः लोकप्रसिद्धसंख्याभिर्भूयस्यश्चयाःदुरोयज्ञगृहद्वारःसन्ति ताघृतान्युदकानिपाण्युप-
कारार्थमक्षरन्क्षरन्ति यद्वा बह्वीर्भूयसीरित्येतेसंख्यावचने शिष्टानितासांनामधेयानि ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपञ्चमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथषष्ठी-

सुरुक्मेहिसुपेशसाधिश्त्रियाविराजतः ।
उपासवेहसीदताम् ॥ ६ ॥

सुरुक्मे इति सु॒ऽरुक्मे । हि॒ । सु॒ऽपेश॑सा । अधि॑ । श्रि॒या ।
वि॒ऽराज॑तः । उ॒पासौ॑ । आ । इ॒ह । सी॒दता॑म् ॥ ६ ॥

सुरुक्मे शोभनदीप्ताभरणे हिप्रसिद्धे सुपेशसाशोभनस्त्रे ईदृश्यावहोरात्रदेवतेअधिअधिकं
श्रियासौदर्येणविराजतः विशेषेणदीप्येते हियोगादनिघातः तादृश्यावुपसौ एतद्वात्रेप्युपलक्षणं
उपःशब्दोदिवसस्योपलक्षकः रात्रिरुपाशोभे इहास्मिन्दिनेआसीदतां आगत्यतिष्ठतांआगच्छ-
तांवा ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

प्रथमाहिसुवाचसाहोतांरादैव्याकृवी ।
धृञ्ज्ञानोयक्षतामिमम् ॥ ७ ॥

प्रथमा । हि । सुध्वाचंसा । होतारा । दैव्या । कवी इति ।

यज्ञम् । नः । यक्षताम् । इमम् ॥ ७ ॥

प्रथमा मुख्यनामैतद् प्रथमौपलुटतमौ हिमसिद्धौ सुवाचसामियवचनौ दैव्यादेवाहौ होता-
रादेवानामाह्वारौहोमनिष्पादकौवा कवीमेधाविनावेतौनोस्मदीयमिमंयज्ञं यक्षतांयजतांछ-
तावा ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

भारतीळेसरस्वतियावःसर्वाउपब्रुवे ।

तानंश्चोदयतःश्रिये ॥ ८ ॥

भारति । इळे । सरस्वति । याः । वः । सर्वाः । उपब्रुवे ॥

ताः । नः । चोदयत । श्रिये ॥ ८ ॥

हेभारति भरतआदित्यःतस्यसंबन्धिनीभारती तादृशिद्युलोकदेवते हेइळेभूदेवि हेसरस्वति
सरोवाउदकंवातद्वत्पन्तरिक्षदेवते तादृशिदेवि एवाःक्षित्यादिदेवताः एतास्तिप्तः आदित्यमभा-
वविशेषरूपाइत्याहुः यास्तिप्तः सर्वावोमुष्मानुपब्रुवे उपेत्यस्तौमि ताः यूयंनोस्मान्श्रियेसंपदे
चोदयत प्रेरयत ॥ ८ ॥

अथनवमी-

त्वष्टारूपाणिहिप्रभुःपशुन्विश्वान्त्समानजे ।

तेपांनःस्फातिमायंज ॥ ९ ॥

त्वष्टा । रूपाणि । हि । प्रभुः । पशून् । विश्वान् । समानजे ।

तेषाम् । नः । स्फातिम् । आ । यज् ॥ ९ ॥

त्वष्टायत्तसाधनपात्राभिमानीडेवोरूपाणियोनौसृष्टानिरेतांसिरूपाणिकर्तुंप्रभुर्हि हिशब्दः
श्रुत्यन्तरपसिद्धिद्योतनार्थः योनैवैरेतसःसिक्तस्यत्वष्टारूपाणिविकरोतीनिश्रुतेः । सदेवोवि-
श्वान्सर्वानपिपशून्स्मदीयान्रगादिकान्त्समानजे सम्यगनक्ति व्यकीकरोति संपूर्वादनकेर्लिखित-
स्मानुडितिनुट् अथप्रत्यक्षः तेषामक्तानांपशूनांस्फातिवृद्धिनोस्मदर्थमायज सर्वतःपूजय कु-
र्वित्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

उप॒त्म॒न्या॑ व॒नस्प॒ते॒ पाथो॑ दे॒वेभ्यः॑ सृ॒ज ।
अ॒ग्निर्ह॒व्यानि॑ सि॒ष्वदत् ॥ १० ॥

उप॑ । त्म॒न्या॑ । व॒नस्प॒ते॒ । पाथः॑ । दे॒वेभ्यः॑ । सृ॒ज ॥
अ॒ग्निः । ह॒व्यानि॑ । सि॒ष्वदत् ॥ १० ॥

हे वनस्पते यूपामिमानि देव त्मन्या आत्मनैव देवेभ्यो न्यादित्यः पाथः पशुरूपमन्त्रं उपसृ-
ज उत्पादय यूपाम्भावेपशुनियोजनाभावेन हविषोभावात् त्वम्येवं कृतवति सति अग्निर्हव्यानि हवींषि
सिष्वदत् स्वादयतु स्वादूकरोतु ॥ १० ॥

अथैकादशी—

पु॒रो॒गा अ॒ग्निर्दे॒वानां॑ गा॒य॒त्रेण॑ स॒मज्य॑ते ।
स्वाहा॑ कृ॒ती पु॒रोच॑ते ॥ ११ ॥ ९ ॥

पु॒रः॑ऽगाः । अ॒ग्निः । दे॒वानां॑म् । गा॒य॒त्रेण॑ । स॒म् । अ॒ज्य॑ते ।
स्वाहा॑ऽकृ॒ती पु॒रोच॑ते ॥ ११ ॥ ९ ॥

अयमग्निर्देवानां पुरोगाः अहुरपुच्छं प्रति पुरोगामी यद्वा देवानां मध्ये यज्ञं प्रत्यग्निरेव पुरोगामी
अतएवामणीत्वा देवाग्निशब्दो निष्पन्नः अग्निः कस्माद्मणीर्भवतीति निरुक्तम् । तादृशोपंगायत्रे-
ण एतद्ब्रह्मक्षितमद्येण समज्यते सम्यक्लक्ष्यते स्वाहाकृतीपुस्वाहाकारेण सत्सहविः पुदीयमानेषु
रोचते अत्यर्थं दीप्यते एताः प्रयाजदेवताः यज्ञावयवाभिमानिन्यः तद्वारायज्ञपवस्तुयत इतिकेषां-
चिन्मतं अग्नेरेव नामान्तरमित्यन्ये ॥ ११ ॥

॥ इति द्वितीयस्य पञ्चमेनवमोऽवर्गः ॥ ९ ॥

अग्नेन येति दशमं सूक्तमष्टचं मागस्यं चैष्टुभमाग्नेयं अग्नेन याथाग्नेयमित्यनुक्रमणिका
मातरनुवाकांश्चिनशसपोस्त्रेष्टुभेष्टुन्दसिनि नियोगः अथैतस्या इत्यग्नेन याथाग्नेयपृहन्ति स्यथा-

नामुत्तमादुत्तमास्तिन्नउद्धरेदितिसूत्रितत्वात् अत्रशौनकः—उत्पथप्रतिपन्नोयोप्रष्टोवापिपथः
 क्वचित् । पन्थात्रप्रतिपद्येतकृत्वावाकर्मगार्हितम् ॥ १ ॥ अग्नेनयेतिसूक्तेनपत्यृचंजुहुयाद्दृत्वम् । ज-
 पेच्चप्रयतो नित्यमुपतिष्ठेतवानलमिति ॥ २ ॥ आद्याश्चतस्रःश्रवणाकर्मणि विनियुक्ताः श्राव-
 ण्यांपौर्णमास्यामित्यत्रसूत्रितम् अग्नेनयस्तुपथारायेअस्मानितिचतसृभिःप्रत्यृचंहुत्वेति आ-
 ग्नेयेपशौवपापुरोडाशयोराद्येदेअनुवाक्ये तथाचसूत्रितम्—अग्नेनयस्तुपथारायेअस्मान्पाहिनो-
 अग्नेपायुभिरजसैरिति आद्यामायणीयेष्टौअग्नेयस्यानुवाक्यासैवोदयनीयेषाज्या तदहःमाय-
 णीयेष्टिरित्यत्रसूत्रितम्—अग्नेनयस्तुपथारायेअस्मानादेवानामपिपंधामग्नेतिविपरीताभ्याज्या-
 नुवाक्याइतिच ।

तत्रसूक्तेप्रथमा—

अग्नेनयस्तुपथारायेअस्मान्विश्वानिदेववयुनानिविद्वान् ।

युयोध्वस्मज्जुहुराणमेनोभूर्यिष्टान्तेनमजक्तिविधेम ॥ १ ॥

अग्ने । नय । सुपथा । राये । अस्मान् । विश्वानि । देव । वयुनानि ।

विद्वान् । युयोधि । अस्मत् । जुहुराणम् । एनः । भूर्यिष्टाम् । ते ।

नर्मःऽउक्तिम् । विधेम ॥ १ ॥

हेअग्ने अङ्गनादिगुणविशिष्ट देवद्योतमान विश्वानिवयुनानिसर्वाणिप्रज्ञानानि अनेनैतद्-
 नुष्ठितमिदंभायणीयमित्यपदेतवज्ञानमस्ति तद्विद्वानित्यर्थः यवोविद्वान् अतस्त्वमस्मान्मुपथा
 शोभनेनपार्श्वेण रायेगन्तव्यापस्वर्गादिधनाय द्वितीयार्थेवाचतुर्थी प्राणणीयंरार्षंप्रतिनय तदर्थं
 जुहुराणंकुटिलकार्येनःपार्श्वेणप्रतिवन्धरूपमस्मत् अस्मत्तोपुयोधिपृथक्कुरु तेववच्यंभूर्यि-
 ष्ठांअतिप्रवृद्धानमजक्तिमस्कारोकिंस्तुर्विधिमे परिचरेम कुर्मः ॥ १ ॥

आमुष्कामेष्ट्यांअग्नेत्वंपारयेतिद्वेष्टिष्टकृतोयाग्ये पाहिनइतिचतुर्थीअनुवाक्या पाहिनो-
 अग्नेपायुभिरजसैरग्नेत्वंपारयानव्योअस्मानिविसंपाज्येइतिसूत्रितम् एतेएवस्वस्ययन्यामपिसंभा-
 ज्येइतिसूत्रितत्वात् ।

सैषाद्वितीया—

अग्नेत्वंपारयानव्योअस्मान्स्वस्तिभिरतिदुर्गाणिविश्वा ।

पृथ्वीपृथ्वीवहुलान्पूर्वीभवातोकायूतनयापृशंपोः ॥ २ ॥

अग्नें । त्वम् । पारय । नव्यः । अस्मान् । स्वस्तिभिः । अति ।
दुःशानि । विश्वा । पूः । च । पृथ्वी । बहुला । नः । उर्वी । भव । -
तोकार्य । तनयाय । शम् । योः ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वंनव्योनववरःस्तुत्योवात्वमस्मानयागानुष्ठानुत्तृणारय कर्मसमापय्यातिपारय अति
क्रामय केनसाधनेन स्वस्तिभिः अस्तिरभिपूजितःशुशब्दःशोभनवचनः अत्यन्तंपूजितैर्यज्ञादि-
साधनैः कानि विश्वासर्वाणिदुर्गाणिदुर्गमनानिपापानिअनविक्रमणीयानि दुरिताख्यानिअविपार-
य किञ्च नोस्माकंपृथ्वीपृथुतरापृथ्व्युर्पिभवत्वितिशेषः चशब्दोवक्ष्यमाणेनसहसमुच्चयार्थः पूरि-
तिजात्येकवचनं पुराण्यपिभवंवित्यर्थः तथानोस्माकंउर्वीपृथ्व्यपिबहुलासस्यादिनामहुतराभवतु
त्वंतुतोकायअपत्याय तनयायपुत्राय तोकशब्दोपत्यसामान्यवचनः तनयशब्दःपुत्रवचनः शंसु-
त्वंयोर्मिश्रयिताभव यद्दारोगाणांशमनंभयानांयावनंचभव कुर्वित्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अग्नेत्वमस्मद्युयोध्यमीवाअनग्नित्राअभ्यमन्तकृष्टीः ।
पुनरस्मभ्यंसुवितायदेवक्षांविश्वेभिरमृतेभिर्यजत्र ॥ ३ ॥

अग्नें । त्वम् । अस्मत् । युयोधि । अमीवाः । अनग्नित्राः । अभि ।
अमन्त । कृष्टीः । पुनः । अस्मभ्यम् । सुविताय । देव । क्षाम् ।
विश्वेभिः । अमृतेभिः । यजत्र ॥ ३ ॥

हेअग्ने त्वंअमीवाः रोगानअस्मदअस्मत्तोपुयोधि व्यावर्तय याअनग्नित्राः अग्निनाअपास्ति-
ताः कृष्टीः प्रजाःअभ्यमन्तअभिमिमते हिंसंतिअस्मान् यच्छब्दाध्याहारादनिघातः तायुयोधियु-
द्धतोविद्योजयः यद्वा ताः अनग्नित्राः पापिन्यः कृष्टयः प्रजाः अभ्यमन्त त्वयाभ्यमितुंअभितोरोगैः
मापमितुमर्हन्ति यंपंतुनहादृशाः अतोस्मत्तोविद्योजयेत्यर्थः नकेवतंविद्योगमात्रं अपितुपुनःपुनरि-
दंकरतंयं अस्मभ्यंसुवितायशोभनफलाय हेयजत्रयष्ट्यदेवद्योतमानाम्ने विश्वेभिरमृते-
भिः सर्वैरमरणधर्मभिः अन्यैरेष्ट्यैर्देवैःसह क्षांपृथिवीर्वादिवयजलक्षणामागच्छेतिशेषः ॥ ३ ॥

पाहिनइत्यस्याविनियोगद्वयमग्नेत्वंपारयेत्यत्रोक्तं तथाग्नेयपशावैवहवियोनुवाक्या तथा-
चसूत्रितं-पाहिनोअग्नेपायुधिरजसैःप्रवःशुक्रायभानवेभरर्थापिदि ।

सैषाचतुर्थी-

पाहि॒नो॑अ॒ग्नेपा॒युभि॒रज॒स्रैरु॒तमि॒येस॒दनु॑आशु॒शुक्लान् ।
मा॒तेभ्यं॑ज॒रितारं॑प॒विष्ट॒नूनं॑विद॒न्माप॑रं॒सह॒स्वः ॥ ४ ॥

पा॒हि । नः । अ॒ग्ने । पा॒यु॒भिः । अ॒ज॒स्रैः । उ॒त । मि॒ये । स॒दने॑ ।
आ । शु॒शुक्लान् । मा । ते । भ॒यम् । ज॒रि॒तारं॑म् । य॒वि॒ष्ट । नूनम् ।
वि॒दत् । मा । अ॒पर॑म् । स॒ह॒स्वः ॥ ४ ॥

हेअग्ने नोस्मानजस्रैः अनवरतैरविच्छिन्नैःपायुभिः पाटनप्रकारैः पाहिपाटय उतअ-
पिच मियेत्तदनेतवमियभूतेयागृहे आसर्वतः शुशुक्लान्दीप्यमानोभवेतिशेषः किञ्च हेपविष्ट
युवतम तेतवजरितारं गरितारंस्तोतारंमानूनमयभयंभाविद्व मालभतां मामोतु हेसहस्वःबलवज-
ग्ने अपरमपरस्मिन्काले भयंभाविद्व अपरंमदन्धंवामाविद्व ॥ ४ ॥

अच्युतायभौमायैककपालपुरोडाशहोमेमानोअग्रइत्यनयाआशयमभिजुहोति तथाच
स्वितम्-मानोअग्नेवसृजोअघायेत्येनमाशयेनाभिजुहोतीति ।

सैषापञ्चमी-

मानो॑अ॒ग्नेव॑सृ॒जोअ॒घाया॑वि॒प्यवे॑रि॒पवे॑दु॒च्छुना॑यै ।
मा॒दु॒त्वते॑द॒शति॑मा॒दते॑नो॒मारी॑र॒पिसह॑सावृ॒न्परा॑दाः ॥ ५ ॥ १० ॥
मा । नः । अ॒ग्ने । अ॒व । सृ॒जः । अ॒घायं॑ । अ॒वि॒प्यवे॑ । रि॒पवे॑ ।
दु॒च्छुना॑यै । मा । द॒त्वते॑ । द॒शति॑ । मा । अ॒दते॑ । नः । मा । रि॒पति॑ ।
स॒ह॒सा॒ह्वन् । परा॑ । दाः ॥ ५ ॥ १० ॥

हेअग्ने नोस्मान् अघापहिंसकामाविप्यवे अविप्यतिरतिकर्मा भक्षणेच्छवे दुच्छुनायै
शुनंस्तुसंदुष्टसुखकारिणे दुःखकारिणइत्यर्थः तस्मैरिपवेमावसृजः मात्याक्षीः तदधीनं माकुर्वि-
त्यर्थः तथानोस्मान्दत्वते दंतवते दशतेखादते सर्पादमोमावसृजः तथानोस्मान् अदतेअदंत-
कापशृङ्गादिभिर्घातिने नावसृजथः तथारिपतेहिंसकामयत्स्करराक्षसादये हेसहसावन् सहस्वि-
न् मापरादाः पराभूर्तमादेहि सर्वंथानदेहीत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयापत्यपञ्चमेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथपद्यी—

विघृत्वावाँऋतजातयंसद्रृणानोअग्नेतन्वेऽवहूथम् ।
विश्वाद्रिरिक्षोरुतवानिनित्सोरभिहुतामसिहिदेवविष्पट् ॥ ६ ॥

वि । घृ । त्वाऽवान् । ऋतऽजात । यंसत् । गृणानः । अग्ने ।
तन्वे । वहूथम् । विश्वात् । रिरिक्षोः । उत । वा । नित्सोः ।
अभिऽहुताम् । असि । हि । देव । विष्पट् ॥ ६ ॥

हेऋतजात यज्ञार्थमुत्पन्नाग्ने वरूथंवरणीयं त्वांतन्वे शरीरपोषायगृणानःस्तुवन् त्वावान्
त्वयादेवतयातद्दान् जनोविघयंसद विमोचयतिस्वत्वात्मानं कस्मात्सकाशात् विश्वात्सर्वस्मात्
रिरिक्षोर्हिसितुमिच्छोश्चौरादेःसकाशात् उतवाअथवा नित्सोः निन्दितुमिच्छतः हेदेव अभि-
हुवाँआभिमुख्येनकुटिलंकुर्वताँद्विषाँ विष्पट् विशेषेणवाधकोसिहि अतस्त्वदनुग्रहादर्पजनो-
वियंसत् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

त्वंताँअग्रउभयाँन्विद्वान्वेपिप्रपित्वेमनुपोयजत्र ।
अभिपित्वेमनवेशास्योँभूर्मृजेन्यँउशिग्भिर्नाँऋः ॥ ७ ॥

त्वम् । तान् । अग्ने । उभयान् । वि । विद्वान् । वेपि । प्रऽपित्वे ।
मनुपः । यजत्र । अभिऽपित्वे । मनवे । शास्यः । भूः ।
मृजेन्यः । उशिक्ऽभिः । न । अऋः ॥ ७ ॥

हेयजत्रयद्यग्रे त्वंतान् यष्टूनयष्टूंशोभयान् मनुपोमनुष्यान् विविविच्यविद्वान् जानन्
प्रपित्वेसनिहितएवकालेवेपि कामयसे यष्टून् तथाकुर्वन्अऋः आऋमितात्वं मनवे पृथग्रथेचतुर्थी
मनुष्यस्ययजमानस्यअभिपित्वे अभिप्राप्तकालेअभिगमनवतियज्ञेवाशास्योभूः शिक्षणीयोभव इ-
दंकुर्विदंकुर्वितिविधेयोभव तत्रदृष्टान्तः—मृजेन्यः शोधयितायजमानः उशिग्भिर्न कामयमानैर्ऋ
त्विग्भिरिव ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अवोचामनिवचनान्यस्मिन्मानस्यसूनुःसहसानेअग्नौ ।
वयंसहस्रमृषिभिःसनेमविद्यामेपं वृजनंजीरदानुम् ॥ ८ ॥ ११ ॥

अवोचाम । निवचनानि । अस्मिन् । मानस्य । सूनुः ।
सहसाने । अग्नौ । वयम् । सहस्रम् । ऋषिभिः । सनेम् ।
विद्याम् । इपम् । वृजनम् । जीरदानुम् ॥ ८ ॥ ११ ॥

वयं अस्मिन्नग्नौ निवचनानि नियमपूर्वकाणिवचांसिस्तोत्ररूपाणि अवोचामब्रूमः अग्निर्वि-
शेष्यते मानस्यसूनुः भीयत इति मानो मद्यः तस्य सूनु रग्निः मन्त्रेणोत्पाद्यमानत्वात् सतम्यर्थे प्रथमा
मानस्यसूनुः सहसानेशत्रूणामभिभवितरि अग्नौ अवोचाम वयमेभिर्ऋषिभिरतीन्द्रियार्थप्रकाशकै-
र्मन्त्रैः साधनैः सहस्रमपरिमितधनं सनेम संभजेमहि विद्यामेति गतम् ॥ ८ ॥

॥ इति द्वितीयस्य पञ्चमे एकादशो वर्गः ॥ ११ ॥

अनर्वाणमित्यष्टचेमेकादशं सूक्तमागस्यं बार्हस्पत्यं त्रैष्टुभं अनर्वाणं बार्हस्पत्यमित्यनुक्रान्त-
म् श्रौतविनियोगोलैङ्गिकः अत्र शौनकः—स्वात्वाजपेदनर्वाणं नमस्कृत्य बृहस्पतिम् । वीरानधनं च-
प्रामोतिसौश्लोक्यं च नियच्छतीति ।

तत्र प्रथमा—

अनर्वाणं वृषभं मन्द्रजिह्वं बृहस्पतिं वर्धयानव्यं मर्कैः ।

गाथान्यः सुरुचो यस्य देवा आशृण्वन्ति नवमानस्यमर्ताः ॥ १ ॥

अनर्वाणम् । वृषभम् । मन्द्रजिह्वम् । बृहस्पतिम् । वर्धय ।

नव्यम् । अर्कैः । गाथान्यः । सुरुचः । यस्य । देवाः ।

आशृण्वन्ति । नवमानस्य । मर्ताः ॥ १ ॥

हेहोतः नव्यं नवतरं स्तुत्यं वा तमनर्वाणं अगन्तारं स्तोत्रधीनमित्यर्थः वृषभं अपांफलानां
वर्षितारं मन्द्रजिह्वं मादकवाचं बृहस्पतिं मद्यस्यपालयितारं एतन्नामकं देवं अर्कैरचनं साधनैर्मन्त्रै-
र्वर्धय बृहस्पतिं सुरुचः शोभनदीर्घेन वमानस्यस्तूयमानस्य कर्मणिकर्तृप्रत्ययः यस्य बृहस्पतेः
कर्मणि पठ्यः रोचमानं स्तुयमानं गाथान्यः गाथेति वाङ्माम स्तुतिवचसोनेतारो देवाव्यवहर्ता

रोमतामनुष्याहोत्रादयः यद्वा नवमानस्यस्तुवानस्ययजमानस्यसंबन्धिनस्तेआश्रुण्वन्ति आ-
श्रावयन्तिपुरातंबृहस्पतिवर्धय अत्रानवर्णप्रत्यृतमन्यस्मिन्चित्यादिनिर्हंकंद्रष्टव्यम् ॥ १ ॥

मार्हस्पत्येषशौ तमृत्वियेत्येपावपायाज्या सूत्रितश्च—बृहस्पतेअतियदर्पोअर्हांतमृत्वि-
याउपवाचःसचन्तइति ।

सेपाद्वितीया—

तमृत्वियाउपवाचःसचन्तेसर्गोनयोदेवयतामसर्जि ।

बृहस्पतिःसहस्रओवरांसिबिभ्वाभंवत्समृतेमातरिश्वा ॥ २ ॥

तम् । ऋत्वियाः । उप । वाचः । सचन्ते । सर्गः । न । यः ।

देवःयताम् । असर्जि । बृहस्पतिः । सः । हि । अर्जः । वरांसि ।

विभ्वा । अभंवत् । सम् । ऋते । मातरिश्वा ॥ २ ॥

तंबृहस्पतिकृत्वियाः वर्षतुंसंबन्धिन्योवाचोमाध्यमिकाउपसचन्ते समीपेसेवन्ते यःसर्गो-
न उदकस्यन्नद्यापि नशब्दोप्यर्थे देवयतदिवानिच्छतांयजमानानां असर्जिफलं यद्वा देवत्वमि-
च्छतामनुष्याणांअसर्जिसृष्टवान् वृष्ट्युदकम् यद्वा ऋत्वियाः प्राक्कालीनावाचः होत्रादिपेरि-
तावाचः उपसचन्ते तंयःसर्गोन उदकसृष्टिरिव सः सएवबृहस्पतिः अओहि व्यञ्जकःसलु
तस्मिन्वर्धयित्सर्वेभवन्ति अतएवविभ्वाविभुर्व्याहोमातरिश्वावृष्टिनिर्मातर्यन्तरिक्षेचेष्टमानोवामु-
सृष्टशोवावरांसिवरणीयानिवृष्ट्यादिफलानिसंपादयन् ऋतेउदकेनिमित्तभूतेसतिसमभवत् संभूतः
अथवा अओयस्त्रियानांव्यञ्जकोमातरिश्वाफलस्यनिर्मातरियज्ञेस्वसितावर्तमानः सवृहस्पतिः
ऋतेयज्ञेनिमित्तभूतेसतिवरांसिवरणीयानिहवींषीच्छन् विभ्वाविभुः समभवत् ॥ २ ॥

अथद्वितीया—

उपस्तुतिंनमसुउद्यतिंचश्लोकंयसत्सवितेवप्रवाहू ।

अस्यऋत्वाह्न्योऽह्न्योअस्तिमृगोनभिमोअंरक्षसस्तुविष्मान् ॥ ३ ॥

उप॑ऽस्तुतिम् । नर्म॑सः । उत्॑ऽर्यतिम् । च॒ । श्लो॑कम् । यं॒स॒त् ।
 स॒वि॒ता॑ऽइव । प्र । बा॒हू इति॑ । अ॒स्य । ऋ॒त्वा । अ॒ह॒न्यः ।
 यः । अ॒स्ति । सृ॒गः । न । भ॒मिः अ॒र॒क्ष॑सः । तु॒र्वि॒ष्मा॒न् ॥ ३ ॥

अयं बृहस्पतिरुपस्तुतियजमानेनोपेत्य क्रियमाणांस्तुतिं नमसः हविलक्षणस्यान्नस्योर्यातिउ-
 द्धारं च श्लोकं अन्यो यो मन्त्रविशेषोऽस्ति तत्र प्रथमं सत् प्रकरणं यतते स्वीकर्तुं यजमानो वा तत्सर्वं प्रप-
 च्छत्यस्मै तत्र दृष्टान्तः—सवितेव सूर्यइव स यथास्तोत्रादिकं स्वीकरोति तद्वद्व यजमानमदानपक्षे
 सविता सर्वस्य प्रसविता सूर्यइव स यथा बाहुभ्यः प्रकाशादिप्रपच्छतितद्वद्व बाहुवाहुभ्यां यजमा-
 नोपीत्यर्थः तस्य महत्त्वमाह—अरक्षसः स्वविरोधिरक्षोरहितस्यास्य बृहस्पतेः ऋत्वाकर्मणा साम-
 ध्येनाहन्यो ह्यिहा धुर्यः सूर्योऽस्ति स भीमो मृगो न भयजनकः सिंहादिरिव भीमो भयहेतुस्तु विष्मा-
 न्चलवान्परिभ्रमतीति शेषः यस्य माहात्म्येन मन्त्राभिमानिनो बृहस्पतेः सामध्याविमन्देहाद्यहुरा-
 ऋजित्वाति तेजस्वी भवति तादृशो महानुभावो यजमानदत्तं हविरादिकं स्वीकरोतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अ॒स्य श्लो॑को॒ दि॒वी॒ यते॑ पृ॒थि॒व्या॒ म॒त्यो॒ नयं॑ स॒द्य॒ भृ॒द्दि॒चे॒ताः ।
 मृ॒गा॒णां॒ न हे॒त॒यो॒ यन्ति॑ चे॒मा॒हृ॒स्पते॑र॒हिं॒मा॒याँ अ॒भि॒द्यू॒न् ॥ ४ ॥

अ॒स्य । श्लो॑कः । दि॒वि । ई॒यते॑ । पृ॒थि॒व्या॒म् । अ॒त्यः ।
 न । यं॒स॒त् । प॒क्ष॑ऽभृत् । वि॒ऽचे॒ताः । मृ॒गा॒णा॒म् । न । हे॒त॒यः ।
 यन्ति॑ । च॒ । इ॒माः । बृ॒ह॒स्पते॑ः । अ॒हिं॒ऽमा॒या॒न् । अ॒भि॒ । द्यू॒न् ॥ ४ ॥

अस्य बृहस्पतेः श्लोकः स्तुत्यात्मकाकीर्तिः गर्जितवाग्वा दिविद्योतमानेद्युलोके पृथिव्यां
 च ईयते गच्छति व्याप्नोति यो बृहस्पतिरत्योन अतनशील आदित्यइव यक्षभृद्वपुजितं हविरादिकं दधा-
 नः विचेताः विविधं चेतयिता प्राणिनां विशिष्टपज्ञायुक्तो वायं सत् नियच्छति फलं किञ्च मृगाणां ह-
 न्तुमन्विष्यतां हेतयोन आयुधानी वास्य बृहस्पतेरिमा हेतयः हिंसाण्यायुधानियन्ति गच्छन्ति च चवा-
 योगे प्रथमेति न निघातः अहिमायान् आगत्य हंभ्योऽन्तरिक्षचारिण्यो वामायायेपां वृत्रादीनां ता-
 नसुरान् द्यून् दिवसान् कालाध्वनोरिति द्वितीया तान्यायुधान्यभिलक्षयन्ति च उपसर्गं श्रुते योग्य-
 क्रियाभ्याहारः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

येत्वादेवोस्त्रिकं मन्यमानाः पापाभद्रमुपजीवन्ति पञ्चाः ।
 न दूढयेर्ऽनुददासि वामं बृहस्पते चर्यसे इत्पियारुम् ॥ ५ ॥ १२ ॥
 ये । त्वा । देव । उस्त्रिकम् । मन्यमानाः । पापाः । भद्रम् ।
 उपजीवन्ति । पञ्चाः । न । दूःऽध्ये । अनु । ददासि ।
 वामम् । बृहस्पते । चर्यसे । इत् । पियारुम् ॥ ५ ॥ १२ ॥

हे देव बृहस्पते ये पापाः पापबुद्धयः अल्पाः पञ्चाः हविर्लक्षणान्नवन्तः पापेन जीर्णावानराः
 भद्रं कल्याणं त्वात्वां उस्त्रिकं उस्त्रियेति गोनाम कुत्सितामल्पक्षीरोत्साविर्णीगां जीर्णमनद्वाहं वामन्यमा
 नाः उपजीवन्ति उपेत्य प्राणंति अल्पं याचन्त इत्यर्थः दूढयेर्दुर्धिषे वचनव्यत्ययः दुर्बुद्धिस्थस्ते ऋयो-
 वामं वननीयं धनं नानुददासि अनुकूलं न वितरसि हे बृहस्पते देव पियारुं सोमपानशीलं सोमेन यष्टारं
 महाफलं लिप्सुं चर्यसे इव गच्छस्येव अनुग्रहीतुं चर्यतावित्यस्येदं रूपं यद्वा हे बृहस्पते पियारुं हिंसकं
 पीयते हिंसाकर्मण इदं रूपं तं प्राणिं हिंसकं चर्यसे इव हंस्येव बृहस्पते यच्चातयसि देव पीयुमिति निर्हे
 कम् ॥ ५ ॥

॥ इति द्वितीयस्य पञ्चमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथपष्ठी-

सुप्रैतुः सुयवसो न पन्थादुर्नियन्तुः परिप्रीतो न मित्रः ।
 अनर्वाणो अग्निये च क्षते नोर्षिता अपोर्णुवन्तो अस्थुः ॥ ६ ॥
 सुप्रैतुः । सुयवसः । न । पन्थाः । दुःऽनियन्तुः । परिप्रीतः ।
 न । मित्रः । अनर्वाणः । अग्नि । ये । चक्षते । नः ।
 अर्षितः । अपोर्णुवन्तः । अस्थुः ॥ ६ ॥

हे बृहस्पते त्वं सुप्रैतुः सुयुगन्तुः मनुष्यस्य सुयवसः शोभनात्नस्य पन्थानमार्ग इव सुयुयस-
 मार्गगामिनो गमने सुयवसः पन्था इव सुतकारी भवेत्यर्थः क्रिञ्च दुर्नियन्तुः दुःखेन नियमितुः राक्षः

परिपीतः सर्वप्रकारेणसंतुष्टः द्वेषादिरहितः मित्रेणसुहृन्मञ्जीव सयथादुर्नयान्निवर्तयवितद्वद् त्व-
मपितथास्मभ्यंकुर्वित्यर्थः सखिवदमार्गान्निवर्त्यमार्गेयज्ञादिरूपेयोजयित्वातत्रापिफलप्रदोभवे-
त्यर्थः किञ्च अनर्वाणः अपापाः येनरानोस्मानभिआभिमुख्येनचक्षतेबोधयन्ति तेअपीवृताः
अज्ञानेनावृताअपिअपोर्णुवन्तः अपगतावरणवन्तोज्ञानवन्तोऽस्थुः तिष्ठन्तु यद्वा अनर्वाणः त्वाम
प्रामुवन्तोयेस्मद्विरोधिनोस्मान्अभिचक्षते अभिवदन्तिनिन्दन्ति तेपीवृताः आच्छादितारक्षि-
ताअपिअपोर्णुवन्तः अपगतरक्षणाभवन्ति ॥ ६ ॥

संयंस्तुभइत्येपावाहस्पत्येपशौपुरोडाशस्ययाज्या सूत्रितञ्च—संयंस्तुभोवनयोनयन्त्येवापित्र-
इति ॥

सैपासप्तमी—

संयंस्तुभोवनयोनयन्तिसमुद्रंनस्रवतोरोधचक्राः ।

सविद्वान्उभयंचष्टेअन्तर्वहस्पतिस्तरआपश्चगृध्रः ॥ ७ ॥

सम् । यम् । स्तुभः अवनयः । न । यन्ति । समुद्रम् । न । स्रवतः ।

रोधचक्राः । सः । विद्वान् । उभयम् । चष्टे । अन्तः ।

वृहस्पतिः । तरः । आपः । च । गृध्रः ॥ ७ ॥

यंवृहस्पतिस्तुभः स्तोत्राणिअवनयोन सर्वाअवनयोभूमयोमनुष्यायथास्वामिनिकर्मप्रतिवा-
संयन्ति सङ्गच्छन्तितद्वद् यथासमुद्रंरोधचक्राः नदीनामैतत् रोधनशीलानिचक्राणियाह तास्ता-
द्वश्यः कूलंक्रममाणावास्तवतो न स्रवन्त्योनद्योयथायन्ति तद्वत्सर्वाअपिस्तुतयः त्वामेवप्रामुवन्ति
गृध्रः गर्धनशीलः वृष्टिमाकांक्षमाणः सवृहस्पतिः विद्वान्ब्रह्मणामाभिज्ञस्तरः तरणंजलाभिर्वृद्धिं
आपः उदकानिचोभयंअन्तर्मध्येस्थित्वाचष्टे पश्यति करोतीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

एवामहस्तुविजातस्तुविष्मान्वृहस्पतिर्वृषभोर्धायिदेवः ।

सनस्तुतोवीरवद्वातुगोमद्विद्यामेपद्वृजनंजीरदानुम् ॥ ८ ॥ १३ ॥

एव । महः । तुविज्जातः । तुविष्मान् । वृहस्पतिः । वृषभः ।

धायि । देवः । सः । नः । स्तुतः । वीरवत् । धातु । गोदमत् ।

विद्याम् । इषम् । वृजनम् । जीरदानुम् ॥ ८ ॥ १३ ॥

महः महान् तुविजातः बह्वर्थमुत्पन्नः तुविष्मान्वलवान् वृषभोपांर्षिपातोदेवोबृहस्पतिरेवएवं
स्तुतिप्रकारेणयापि धीयते स्तूपतइत्यर्थः सस्तुतोदेवो नोस्माकंवीरवत्पुत्राद्युपेतं गोमदमोभिर्भुक्कफ-
लंघानुधारयतु करोत्वित्यर्थः विधामेतिगतः ॥ ८ ॥

॥ इतिद्वितीयस्वपथ्यभेदत्रयोदशोऽवर्गः ॥ १३ ॥

कङ्कतइतिषोडशार्चद्वादशसूक्तं ऋषिरगस्त्यः अमृणसूयांसयोदेवताः विष्णुच्छन्दः सूर्येवि-
पमित्याद्यास्तिस्रोमहापङ्कयः अष्टकोसप्तकः पट्कोदशकोनवकश्चेत्युक्तलक्षणोपेतत्वात् नवाना-
मित्येपात्रयोदशीमहाबृहती चत्वारोऽकाजामतश्चमहाबृहतीइतिह्युक्तं अत्रयद्यप्यक्षराणिन्पूना-
नि तथापिब्यूहेनपूरणीयानि अत्रानुक्रमणिका—कङ्कतःषोडशोपनिषदानुष्टुभमृणसौर्यैर्विपश-
ङ्कावानगस्त्यःप्राग्वीदशाम्याद्यास्तिस्रोमहापङ्कयोमहाबृहतीचेति उपनिषदितिरहस्यमित्यर्थः
विषशङ्कायुक्तोऽगस्त्यः सत्परिहारायेदमुक्तवान् श्रौतस्यविशेषविनियोगोलैङ्गिकः अत्रशौनकः
कङ्कतोनेतिस्त्रुक्तंतुविपार्तःप्रयतोऽपेत् । विपनक्रमतेचास्यसर्पादृष्टिषिषादपि ॥ १ ॥ यत्कीट-
सूतास्तुविपदंष्ट्रिवृश्चिकतश्चयत् । मूलं चरुनिमं चैवजपन्सर्वमपोहतीति ॥ २ ॥

तत्रप्रथमा—

कङ्कतो न कङ्कतो भो सती न कङ्कतः ।

हावितिःपुपी इति न्य षुदृष्टां अलिप्सत ॥ १ ॥

कङ्कतः । न । कङ्कतः । अथो इति । सती न षकङ्कतः ।

द्वौ । इति । पुपी इति । इति । नि । अदृष्टाः । अलिप्सत ॥ १ ॥

कङ्कतः अल्पविषः कश्चिन्नकङ्कतः षद्विपरितः अनल्पविषो महारोगादिः सकवेर्गत्यर्थस्यव-
र्णव्यत्ययेनकङ्कतइतिगारनभवति अथोअपिचसतीनकङ्कतः सतीनमित्युदकनाम सतीनंगहन-
मितितन्नामसुपाठात् उदकचारीअल्पविषवानकश्चित्तुदृष्टादिः एवंहावितिअल्पविषमहाविष-
भेदेनजलस्यलभेदेनवादिप्रकारौइतिपुपीइतिश्लेषणावितिप्रकारद्वैविध्यदाहकत्वयोःप्रतिपादनाये-
तिकारद्वयं तथाअदृष्टाअदृश्यमानरूपाः एतत्संज्ञकाश्चकेचिद्विषधराएवमुक्तप्रकारायेस-
न्ति तेनूनंनान्यलिप्सत निःशेषेणालिपन्ति सर्वाण्यङ्गानिविषमावृणोति केनैवंकृतमितिनज्ञा-
यतेइतिभावः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अदृष्टान्हन्त्यायत्यथोहन्तिपरायती ।

अथोअवघ्नतीहन्त्यथोपिनष्टिर्षिपती ॥ २ ॥

अदृष्टान् । हन्ति । आइयती । अथो इति । हन्ति । पराइयती ।

अथो इति । अवइघ्नती । हन्ति । अथो इति । पिनष्टि । षिपती ॥२॥

अनेनविषद्योपधिःस्तूपते आयवीविषदष्टस्यसकाशमागच्छन्ती विषनिर्हरणसाधनौ-
पधिः अदृष्टान्अदृश्यमानान् विषधरान्हन्तिहिनस्ति अथोअपिच परायतीपरागच्छन्ती संभा-
र्जनसमये वाकूपवृत्ताहन्तिनाशयतिजलचरविषधरान् अथोअपिच अवघ्नती कर्मणिकर्तृमत्प-
यः अवहन्यमानौपधिः स्वमन्धेनहन्तिबहुविषान् यद्वा काचिदोपधिः दंशकान्मारयत्येव अथो-
अपिच षिपतीपेपणंकर्त्रेद्विषद्विष्यमाणौषधौपधिःपिनष्टि चूर्णीकरोत्यल्पविषान् अथवासर्वेषुवा-
क्येष्वविशेषेणसर्वविषकारिणांनाशउक्तः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

शरासःकुशरासोदुर्भासःसैर्याउत ।

मौञ्जाअदृष्टावैरिणाःसर्वेसाकंन्यलिप्सत ॥ ३ ॥

शरासः । कुशरासः । दुर्भासः । सैर्याः । उत । मौञ्जाः ।

अदृष्टाः । वैरिणाः । सर्वे । साकम् । नि । अलिप्सत ॥ ३ ॥

अन्यांश्चविषहेतुनाह शरासः शरावेणुदण्डसदृशाअन्तश्छिद्रास्तृणविशेषाः कुशरासः
कुत्सितशराः अल्पच्छिद्राः शरसदृशाः तृणविशेषाः दुर्भासोदुर्भाः कुशाः सैर्याः तटाकादि-
मान्तोद्भवाः तृणविशेषाः अभ्यगालाइतिप्रसिद्धाः उतापिचमौञ्जाः मुञ्जाःप्रसिद्धाः वैरिणाः वी-
रणप्रकाराः एतेषुषर्वमानाः अदृष्टाः उक्तत्वाः सर्वेविषधराः साकंमिलित्वा न्यलिप्सत निलिप-
न्तिस्म ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

निगावोगोष्ठेअंसदन्निमृगासोअविक्षत ।

निकेतवोजनानान्यदृष्टाअलिप्सत ॥ ४ ॥

नि । गावः । गोऽस्ये । असद्न् । नि । मृगासः । अविक्षत ।
नि । केतवः । जनानाम् । नि । अदृष्टाः । अलिप्सत ॥ ४ ॥

गावोगोष्ठेन्यसद्न् निपीदन्ति मृगासोमृगाः न्यविक्षत निविष्टाः स्वस्वस्थानउपरताः जना-
नांप्राणिनाकेतवः प्रहानानि उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः नीचान्यभवन् एतस्मिन्समयेअ-
दृष्टाअदृश्यमानरूपाः सन्तो न्यलिप्सत निर्लिपन्तिविशेषेण ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

एतउत्येप्रत्यदृश्रन्प्रदोपंतस्कराइव ।
अदृष्टाविश्वदृष्टाःप्रतिबुद्धाअभूतन ॥ ५ ॥ १४ ॥

एते । ऊँ इति । त्ये । प्रति । अदृश्रन् । प्रदोपम् । तस्कराःइव ।
अदृष्टाः । विश्वदृष्टाः । प्रतिबुद्धाः । अभूतन ॥ ५ ॥ १४ ॥

त्येतेएतेसर्पाःप्रत्यदृश्रन् प्रतिदृश्यन्ते रात्रौश्वासादिलिङ्गेन उःपूरणः यद्वा तेरात्रौहन्तारः
दिवाएतेप्रतिदृश्यन्ते तत्रदृष्टान्तः-प्रदोपंरात्रिदोपारात्रिप्रतिवत्सभिभूतासुरात्रिपुवस्कराइव हिं-
सकाश्रोरादृश्यन्ते तथातद्वत् कीदृशास्ते अदृष्टाः अपरिदृश्यमानाः विश्वदृष्टाः विश्वदृष्टैस्ते
वाहृशाः प्रतिदृश्यन्ते अतोहेनराः प्रतिबुद्धाअभूतन भवत ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपञ्चमेचतुर्दशोवर्गः ॥१४ ॥

अथपष्ठी-

धौर्वःपितापृथिवीमातासोमोभ्रातादितिःस्वसा ।
अदृष्टाविश्वदृष्टास्तिष्ठतेलपतासुकम् ॥ ६ ॥

धौः । वः । पिता । पृथिवी । माता । सोमः । भ्राता ।
अदितिः । स्वसा । अदृष्टाः । विश्वदृष्टाः । तिष्ठत ।

इल्लयंत । सु । कम् ॥ ६ ॥

अतः परं विपचिकित्सा तत्र तावत् हेसर्पाः वोयुष्माकंघ्नौः पिता पृथिवीमातासोमोभ्राता
अदि विदेवमातास्वरा एवमहानुभावामहोरगा अदृष्टाः अन्यैरदृश्यमानरूपाः स्वयंतु विश्वदृष्टाः
सर्वस्पद्रटारोयुषंतिष्ठतस्वस्वस्थाने मांप्रतिमागच्छत सुसुवराकंसुखंयथातथा इत्यत ईर-
यतगच्छत सोमशब्देनसोमाधारोद्युलोकञ्च्यते पृथिव्यन्तरिक्षयुस्थानस्थाः सर्पाः स्वस्व
स्थानं प्राप्नुत अस्मद्वाधांमा कुरुतेत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

येअंस्यायेअंग्याःसूचीकायेप्रंकङ्कताः ।

अदृष्टाःकिञ्चनेहवःसर्वेसाकंनिजस्यत ॥ ७ ॥

ये । अंस्याः । ये । अंग्याः । सूचीकाः । ये । प्रंकङ्कताः ।

अदृष्टाः । किम् । चन । इह । वः । सर्वे । साकम् ।

नि । जस्यत् ॥ ७ ॥

येअंस्याः अंसर्हाः अंसगाः अंसेभवाः अंसाभ्यांत्वादन्तोवा तथायेअंग्याः अङ्गगाः अ-
ङ्गेनशरीरेणहन्तारोवालूतिकादयः सूचीकाः सूचीदशः पुच्छरोमाणोवृथिकाद्याः येचप्रकङ्कताः
प्रकृष्टविपाः प्रकृष्टगामिनोवामहोरगाः अदृष्टाः अदृश्यमानाः किञ्चन यत्किञ्चित्सर्पजातमस्ति
इहास्मिन्सर्पिवोयुष्माकंकिमस्ति अतःयुषंसर्वेसाकंसहनिस्यत नितरांजस्यत मुञ्चतास्मान्
जसुमोक्षणे देवादिकः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

उत्पुरस्तात्सूर्यएतिविश्वदृष्टोअदृष्टहा ।

अदृष्टान्तसर्वाजंमपुन्तसर्वाश्रयातुधान्यः ॥ ८ ॥

उत् । पुरस्तात् । सूर्यः । एति । विश्वदृष्टः । अदृष्टहा ।

अदृष्टान् । सर्वान् । जंभ्यन् । सर्वाः । च । यातुः । धान्यः ॥ ८ ॥

असौसर्पः पुरस्तात्पूर्वस्यांदिशिजवजेति कीदृशःसः विश्वदृष्टः विश्वेद्रष्टव्यापस्यसता-
दृशः अदृष्टहादृष्टाविपविशेषाः विपधरविशेषावातेपाहन्ता यद्वा अदृष्टदर्शनमज्ञानंअन्धकारस्व-

स्यहन्ता सूर्येण्डितेसतिसर्वेविपधराः विपाणिवापलायन्ते किंकुर्वन्नुदेतीतिचेदुच्यते—सर्वान्अ-
दृष्टान्अदृष्टव्यान्विपराक्षसादीन्जंभयन्हिंसयन् तथासर्वायातुधान्यश्चयातवोयातनाः तीव्रवे-
दनाः तासांघात्रीरूपादपित्रीर्महोरगीराक्षसीर्वाजंभयन् पुरस्तादुदेति अतोऽस्मत्तोनिजस्यते-
विसंबन्धः ॥ ८ ॥

अथनवमी—

उदंपत्तदसौसूर्यःपुरुविश्वानिजूर्वन् ।

आदित्यःपर्वतेभ्योविश्वदृष्टोअदृष्टहा ॥ ९ ॥

उत् । अपत्तत् । असौ । सूर्यः । पुरु । विश्वानि । जूर्वन् ।

आदित्यः । पर्वतेभ्यः । विश्वदृष्टः । अदृष्टहा ॥ ९ ॥

असौपुरस्तादृश्यमानःसूर्यः सर्वस्यपेरकआदित्यः उदपत्तव ऊर्ध्वगच्छति पततेर्लुङि
पुपागमेरूपं किंकुर्वन् विश्वानिबहूनिविपाणि पुरुपभूतजूर्वन्हिंसन्कोदशोत्तौ पर्वतेभ्यः पर्ववज्रः
पाणिभ्यः तेषामुपकाराय आदित्यः विषोदकादीनामदनशीलः विश्वदृष्टः विश्वदृष्टयेनतादृशः
अदृष्टहा अदृष्टानांविपविशेषाणांहन्ता एवंपहानुभावः सूर्यऊर्ध्वमारोहति अतोविपशङ्कानकायां॥९॥

अथदशमी—

सूर्येविपमासजामिदृतिंसुरावतोगृहे ।

सोचिन्नुनमरातिनोवयंमरामारेअस्ययोजनंहरिष्ठा मधुत्वामधु ।

लाचकार ॥ १० ॥ १५ ॥

सूर्ये । विपम् । आ । सजामि । दृतिम् । सुरावतः । गृहे ।

सः । चित् । नु । न । मराति । नो इति । वयम् । मराम् । आरे ।

अस्य । योजनम् । हरिःस्थाः । मधु । त्वा । मधुला । चकार ॥ १० ॥ १५ ॥

आदित्यमण्डलेचतुर्थेनाङ्गुलिनाविपमादायमधुल्ययोजयित्वानिर्विभवेदितियदेतद्वि-
पविद्यायामुक्तं तदिदमत्रोच्यते—अहंविपावृतोगस्यः सूर्येसर्वस्यपेरपितरिमधुविद्यारूपेसूर्यम-
ण्डलेविपमावृत्यवर्तमानंसूर्येआसजामिआसक्तंकरोमि तत्रदृष्टान्तः—सुरावतोगृहेषुरानिर्मादृ-

सद्ने दत्तिमिव चर्ममयसुरापात्रमिव यथातत्कर्तुर्नदोषाय भवति तद्द्विपमादित्यस्य नवाषकमित्यर्थः सोचित्रं चित्पूजायां नुःप्रतिष्ठी पूज्यः ससूर्यैः खलुन मराति नश्रियते नो वयं मराम तदनुमहात्तत्रैव विपस्य योजितत्वाद्द्वयमपिन त्रियामहै उभयोरभरणेकारणमाह—हरिष्ठाः हरयोश्वाः वेपुस्थित आदित्यः आरेदूरे अस्य विपस्य योजनं प्रापणं चकार तदेवोच्यते हे विप त्वात्वां मधुमधुत्वं चकार विपस्य विपभावं दूरेपनो घाश्रती चकारेति एषैव मधुलामधुदात्री निर्विषी कर्षी मधुविद्या पदेत् दादित्यस्य मण्डले विपयोजनं तेन चाश्रुतीकरणं यदस्ति एषामधुविद्या ॥ १० ॥

॥ इति द्वितीयस्य पञ्चमेष श्रद्धशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथैकादशी—

इयत्तिकाशकुन्तिकासकाजघासतेविपम् । सोचिन्नुनम
रातिनोवयंमरामरेअस्ययोजनंहरिष्ठामधुत्वामधुलार्चकार ॥ ११ ॥

इयत्तिका । शकुन्तिका । सका । जघास । ते । विपम् ।

सो इति । चित् । नु । न । मराति । नो इति । वयम् । मराम् । आरे ।

अस्य । योजनम् । हरिष्स्थाः । मधु । त्वा । मधुला । चकारा ॥ ११ ॥

इयत्तिका इयत्तिकाङ्गोणा इयत्तावती वावालेत्यर्थः शकुन्तिका शकुन्तः शकुनः तस्य स्त्रीर्वा कपिजलीमाहुः सकासातेव विपं जघास भक्षितवती सा विपहर्षीति प्रसिद्धा सोचित्रसा उइति निपात समुदायपरकंपदं सापिशकुन्तिकानश्रियते नित्यमभविपक्षत्वाद्द्विपस्य शिष्टं व्याख्यातचरं अनेन विद्याभाषणे हावृत्तं विपंतस्य शकुनेभ्य आदित्याय च मदानमस्तीत्युक्तं भवति ॥ ११ ॥

अथद्वादशी—

त्रिःसप्तविष्पुलिङ्गकाविपस्यपुष्पमक्षन् ।

ताश्चिन्नुनमरन्तिनोवयंमरामरेअस्ययोजनंहरिष्ठामधु ।

त्वामधुलार्चकार ॥ १२ ॥

त्रिः । सप्त । विष्पुलिङ्गकाः । विपस्य । पुष्पम् । अक्षन् । ताः ।

चित् । नु । न । मरन्ति । नो इति । वयम् । मराम् । आरे । अस्य ।

योजनम् । हरिष्स्थाः । मधु । त्वा । मधुला । चकार ॥ १२ ॥

त्रिःसप्त त्रिगुणिताःसप्तसंख्याकाविष्णुलिङ्गकाः विविधाः षण्डिकाः सप्तसुविह्वालो-
हितशुक्लकृष्णभेदेनैकविंशतिपर्यासांवाः यद्वा त्रिःसप्त एकविंशतिभेदाविष्णुलिङ्गकाः सूक्ष्मचटि-
काविषमतिपक्षभूताः विपस्यास्मदावरकस्यपुष्पंपोषमक्षन् अदन्तु नाशयन्तु ताश्चनमर-
न्तिनवयमपि शिष्टमविशिष्टम् ॥ १२ ॥ अथत्रयोदशी—

नवानानंवतीनांविपस्युरोपुपीणाम् ।

सर्वासामग्रभ्रंणामारेअस्ययोजनंहरिष्ठामधुत्वामधुलाचकार ॥ १३ ॥

नवानाम् । नवतीनाम् । विपस्युः । रोपुपीणाम् ।

सर्वासाम् । अग्रभ्रम् । नाम् । आरे । अस्य । योजनम् । हरिःस्थाः ।

मधु । त्वा । मधुला । चकार ॥ १३ ॥

नवानानंवतीनांनवाधिकानानंवतिसंख्याकानानंदीनां पुनःकीदृशीनां विपस्यास्मद्व्याप-
कस्यसर्वस्यविपस्युरोपुपीणां लोपयित्रोणांछेत्रीणांसर्वासामुक्तानांगद्वादिनदीनांनमाग्रं गृह्णा-
मि संकीर्तयामि ग्रहेऽछान्दसेलुडि छान्दसश्चेर्लुक् ह्यहोर्भः अस्ययोजनमित्यादिगतम् ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी—

त्रिःसप्तमयूर्यःसप्तस्वसारोअपुवः ।

तास्तेविपंविजंभिरउदकंकुंभिनीरिव ॥ १४ ॥

त्रिः । सप्त । मयूर्यः । सप्त । स्वसारः । अपुवः ।

ताः । ते । विपम् । वि । जभिरे । उदकम् । कुंभिनीःइव ॥ १४ ॥

त्रिःसप्त एकविंशतिसंख्याकाः मयूर्योमयूरस्त्रियः ताः विपकारिसप्तद्विषिण्यइतिप्रसिद्धाः
नागद्वेषिगरुडप्रक्षारुद्रात्प्रत्नात् तथासप्त प्रतसंख्याकाः संपुष्पाश्चत्वाःस्वसारः स्वयमेवसरणाः
अपुवः नदीनामैतन्न गंगाद्याःप्रसिद्धाःसप्तनद्यःसन्ति तास्ते हेदेह तद्विपंविजभिर विशेयेणहर-
न्तु तत्रदृष्टान्तः—उदकंकुंभिनीः कुंभिन्त्यःकुंभवत्यः कुंभेनजलहारिण्यइव तामथातद्वरन्ति
तद्वन्नयोमयूर्यश्चातिप्रभूतंहरन्तु ॥१४॥ अथपञ्चदशी—

इयत्तकःकुंपुंभकस्तुर्कंभिनुद्रयश्मना ।

ततोविपंप्रवाहतेपराचीरनुसंवर्तः ॥ १५ ॥

इयत्तकः । कुपुंभकः । त्कम् । भिनद्धि । अश्मना ।

ततः । विपम् । प्र । वृत्ते । पराचीः । अनुं । सम्वतः ॥ १५ ॥

इयत्तकःकुत्सितेयत्तः अल्पप्रमाणइत्यर्थः कुपुंभकःकुंपृथ्वीं सुंभति विलिखतीति स-
पांणांकुत्सितंतुंभयितानिग्रहीतावाकुपुंभकोनकुलः सतेविपंहरत्वितिशेषः यदिनतथासकरो-
ति तत्कुत्सितंतत्कुलमभ्यनाभिनद्धि विदारयामि विषनिर्हरणप्रयोगे यावद्विपापगमंतपापा-
णानुघावमनुत्तिष्ठन्तितद्विदः तदिदमत्रोक्तं ततः एवं प्रयोगेसति विपंपवावृत्ते विपावृत्तेहादि-
पंपवतेते निर्गच्छतु काःप्रति उच्यते पराचीः परागश्चनवतीरतिदूरगाः संवतः संविभागवतीर्दि-
शःअनु अनुलक्षीकृत्यदिगन्तं प्रतिगच्छतु नमांप्रतिगच्छत्वित्यर्थः ॥ १५ ॥

अध्यायोपाकरणोत्सर्गयोःकुपुंभकस्तदित्यन्त्याविनियुक्ता दधिसक्नून्जुहोतीत्युपक्रम्य-
कुपुंभकस्तदन्नवीदितिसूत्रितत्वात् ।

सैपापोडशी-

कुपुंभकस्तदन्नवीद्विरेःप्रवर्तमानकः ।

वृश्चिकस्यारसंविपमरसंवृश्चिकतेविपम् ॥ १६ ॥ १६ ॥

कुपुंभकः । तत् । अब्वीत् । गिरेः । प्रवर्तमानकः । वृश्चिकस्य ।

अरसम् । विपम् । अरसम् । वृश्चिक । ते । विपम् ॥ १६ ॥ १६ ॥

॥ इतिप्रथममण्डलम् ॥

एवंमहानुभावेनागस्यमहर्षिणोच्यमानेसति गिरेःसकाशात्मवर्तमानकः प्रवर्तमानोतिशीघ्र-
मभिगच्छन् कुपुंभकोनकुलः तदन्नवीत् तद्वाक्यमाचरन्पौ किंतदितिउच्यते-वृश्चिकस्यैतद्विपं अ-
रसं असारं वायकंनभवतीत्यर्थः तथा लोकेपिसर्पदष्टमपिक्रिम्यादिदंशनमेव अतो नवाषइतिहिव-
दन्ति एवमभिवचनेनसोपिनिर्विपोभवत् अथतंवृश्चिकंप्रतिनकुलआह हेवृश्चिक तेविपमरसं अत-
स्तद्वृश्चिकंकरिष्यति तस्मात्परिहरेति यदैवमवादीत् तदाप्रभृतिवृश्चिकविपमसारमभवत् एपावि-
पनिर्हरिष्यपनिषत् ॥ १६ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपञ्चमेपोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

॥ इतिप्रथमेमण्डलेचतुर्विंशोनुवाकः ॥२४॥

॥ प्रथममण्डलं समाप्तम् ॥ १ ॥

॥ अथद्वितीयमण्डलम् ॥

शातर्चिनंप्रथममण्डलं व्याख्यातम् अथगार्त्समदं द्वितीयमण्डलं व्याख्यायते त्वमग्नेद्युभिरित्यादिके द्वितीये मण्डले चत्वारो नुवाकाः तेषु प्रथमे नुवाके एकादशसूक्तानि तत्र त्वमग्नेद्युभिरितिषोडशार्चं प्रथमं सूक्तम् मण्डलद्रष्टागृत्समदऋषिः सचपूर्वमाद्भिरसकुले शुनहोत्रस्य पुत्रः स न्यत्तकालेऽसुरैर्गृहीतः इन्द्रेण मोचितः पश्चात्तद्वचनेनैव भृगुकुले शुनकपुत्रो गृत्समदनामाभूत् तथा चानुक्रमणिकाया आद्भिरसः शौनहोत्रो भूत्वा भार्गवः शौनको भवत्स गृत्समदो द्वितीयमण्डलमपश्यदिति । तथा तस्यैव शौनकस्य वचनमृष्यनुक्रमणे त्वमग्नेदिति गृत्समदः शौनको भृगुतांगतः शौनहोत्रः प्रकृत्या तु य आगिरस उच्यते इति । तस्मान्मण्डलद्रष्टा शौनको गृत्समदऋषिः जगतीच्छन्दः मण्डलादिपरिभाषयाग्नेयं अत्रानुक्रमणिका—त्वमग्ने जागतं त्विति प्रावरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्जागते छन्दसीदमादिसूक्तद्वयस्य विनियोगः त्वमग्नेद्युभिरिति सूक्तेऽति सूत्रितत्वात् उपाकरणौत्सर्जनयोरप्याद्याविनियुक्ता ।

तत्रप्रथमा—

त्वमग्नेद्युभिस्त्वमांशुशुक्षणिस्त्वमज्जस्त्वमश्मनस्परि ।

त्वं वनेभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वं नृणां नृपते जायसे शुचिः ॥ १ ॥

त्वम् । अग्ने । युक्षिः । त्वम् । आंशुशुक्षणिः । त्वम् । अज्जभ्यः ।

त्वम् । अश्मनः । परि । त्वम् । वनेभ्यः । त्वम् । ओषधीभ्यः । त्वम् ।

नृणाम् । नृपते । जायसे । शुचिः ॥ १ ॥

हेअग्ने अग्रणीत्वादिगुणविशिष्टहेनृणांनृपते नृणांमनुष्याणांमध्ये येनरीयंछारःसन्निव तेषां विशेषणपालयितः यद्दोभाभ्यांपदाभ्यां बहुत्वमित्यस्वामित्वंचमतिपाद्यते सर्वेषामपिनराणां नित्यपालकेत्यर्थः नृणामित्यस्य निघाताभावश्छान्दसः तादृशहेदेव त्वंद्युभिर्पागदिवसैः निमित्तभूतैर्जायसे यागार्थमथनेनोत्पद्यसइत्यर्थः यद्वा तादृशैर्दिवसैः सहितोजायसे तत्तथागदिवसेषु मसिञ्जोभवसीत्यर्थः तथात्वमांशुशुक्षणिः जायसे आसर्वतो दीप्यमानो भवसि आडि उपपदेशुचदीप्तावित्येतस्य सन्नन्तस्य छान्दसमिदं रूपं यद्वा आशुशीघ्रं शुचदीप्तः सन् यतः संसेव्यस इति आशुशुचंशोकं सनोति ददाति शत्रुभ्यो दाहादिनेत्याशुशुक्षणिः तादृशो भवसि एवं सर्वत्र मतिविशेषणं जायस इति योज्यं हेअग्ने त्वं अज्जो नृपते नृपतेषु जायसे वैद्युत्वरूपेण वाडवरूपेण वा समुद्रोदके-

ऋषः त्वंअभनोमेधाव पाषाणाद्वापरिजायसे योअभनोरन्तरग्निजजानेतिहिमघ्नान्तरम् । त्वंने
 ऋषः वृक्षादिसमूहेऋषोदावरूपेण त्वमोषधीऋषः वैश्वानररूपेण एवमहानुभावस्त्वं मथनेनोत्पन्नः
 सन्सर्वात्मकोभवसीत्यर्थः शुचिरेवजायसे यद्वा शुचिरादित्यरूपोजायसइत्यर्थः अत्रत्वमग्नेद्यु-
 भिरहोभिरित्यादिनिरुक्तमनुसन्धेयम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तवाग्नेहोत्रंतवपोत्रमृत्विद्यंतवनेष्ट्रंत्वमग्निदृतायतः ।

तवंप्रशास्त्रंत्वमध्वरीयसिब्रह्माचारिसिंघृहर्षतिश्वनोदमे ॥ २ ॥

तव । अग्ने । होत्रम् । तव । पोत्रम् । ऋत्विद्यम् । तव । नेष्ट्रम् ।

त्वम् । अग्नित् । ऋतुइत्यतः । तव । प्रशशास्त्रम् । त्वम् ।

अध्वरिइत्यसि । ब्रह्मा । च । असिं । गृहर्षतिः । च । नः । दमे ॥२॥

हेअग्ने होत्रं होतुःकर्मशस्त्रयाग्यादिलक्षणंयदस्ति तदपितवैव त्वदर्थमित्यर्थः तथापोत्रं पितुः
 कर्मयदस्ति तदपितवैव तथाऋत्विद्यं प्राक्कालमाविज्यंतवैवनेष्ट्रं नेष्टुःकर्मप्रस्थितयाग्यादिरूपं
 तव हेअग्ने त्वमग्नित्वाग्नीध्रश्चत्वमेवासि तथाऋतायतोयज्ञमिच्छतस्त्ववैवमशास्त्रं यत्प्रशास्तुर्मे-
 षावरुणस्यकर्मतव हेअग्ने त्वमध्वरीयसि अध्वरंयत्तंकामयसेअध्वर्युर्भवसीत्यर्थः तथाध्वर्यु-
 शन्दव्युत्पत्तेः अध्वर्युरध्वरयुरध्वरंकामयतइतिवितिहिनिरुक्तम् । तथाब्रह्मा चब्राह्मणाच्छंस्यप्यसि
 तथानोदमेस्मद्यज्ञगृहेगृहर्षतिश्चासीति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

त्वमग्नेन्द्रोदृपजःसतामसित्वंविष्णुरुरुगायोर्नमस्यः ।

त्वंब्रह्मारंषिर्विद्वं ब्रह्मणस्पतेत्वंविधर्तःसचसेपुरंध्या ॥ ३ ॥

त्वम् । अग्ने । इन्द्रः । रूपायः । सताम् । असि । त्वम् । विष्णुः ।
 उरुहगायः । नमस्यः । त्वम् । ब्रह्मा । रयिद्वित् । ब्रह्मणः । पते ।
 त्वम् । विधर्तरिति विधर्तः । सचसे । पुरम्दध्या ॥ ३ ॥

हेअग्ने त्वंपतः सतांवृषभोवर्षितासि अतइन्द्रोसि यद्वा सतांसाधूनां इन्द्रोसि कामानां-
 पितासि त्वंविष्णुरसि यतउरुगायः बहुभिर्गीयमानः अतो नमस्यः नमस्कार्यं भवसि हेब्रह्मणस्प-
 ते परिबृढस्य कर्मणो मद्यस्य वापालयितः त्वं यतः रयिद्विदग्वादिधनस्य वेत्ता अतो ब्रह्मासि हेविधर्तः
 विविधकारक वैश्वानररूपाम्ने त्वंपुरन्ध्या बहूपकारयानुश्यासचसे सहवर्तसे सर्वदा बुध्यास्तूप-
 सइत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

त्वमग्ने राजावरुणो धृतव्रतस्त्वं मित्रो भवसि दस्म ईड्यः ।
 त्वमर्यमा सत्पतिर्यस्य संभुजं त्वमंशो विदधे देवभाजयुः ॥ ४ ॥

त्वम् । अग्ने । राजा । वरुणः । धृतव्रतः । त्वम् । मित्रः । भवसि ।
 दस्मः । ईड्यः । त्वम् । अर्यमा । सत्पतिः । यस्य । समुभुजम् ।
 त्वम् । अंशः । विदधे । देव । भाजयुः ॥ ४ ॥

हेअग्ने त्वंपतो धृतव्रतः धारितकर्मासि अतो वरुणो राजासि यतो दस्मः शत्रूणामुपक्षपयितार्ह-
 ह्यः स्तुत्यश्च अतो त्वं मित्रः एतन्नामको देवोसि यतः त्वंसत्पतिः सतामभिमत्प्रदानेन पालयिता अतः
 अर्यमा भवसि दातृत्वं चार्यं णो लिङ्गं अर्यमेवितमाहुषोर्ददातीति यस्यायं णोदानं संभुजं सन्ततभु-
 जं व्यापकं भवति यद्वा यस्य धनं संभुजं सम्यग्भोगाय साधुमहीतृणां तथा त्वं अंशः स्यं पूर्यन्तर-
 भूत एतन्नामको देवोसि तादृशो देव विदधे तस्मदीये यज्ञे भाजयुः फलानां भाजयिता मापयितासि ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

त्वमग्ने त्वष्टा विधने सुवीर्यं तव प्रावो मित्रमहः सजात्यम् ।
 त्वमांशुहेमाररिपे स्वश्वं त्वं नृशार्धो असि पुरुवसुः ॥ ५ ॥ १७ ॥

क शोभनज्वालात्पसेन त्वं विश्वानिसर्वाणि हवीं पीतिशेषः षष्ठ्यर्थे द्वितीया विश्वेषां हविषामा-
ज्यसोमपुरोडाशादीनां पत्यसे ईश्वरो भवसि ईश्वरनामित्त्व इरज्यति पत्यत इति तन्नाम सुपाठात् यद्वा
पतिभावमाचरसि त्वंतुसहस्राणि शताशतानि दशापत्संख्याकानि पतिपत्संख्याकानामभिमत्सा-
धनानां पतिनिधिरित्यर्थः पतिः पतिनिधिपतिदानयोरितिकर्मभवचनीयत्वं तैर्यत्कलं भवति त-
त्त्वया लभ्यत इत्यर्थः ॥८॥

अथ नवमी-

त्वामग्ने पितरं मिष्टिभिर्नरस्त्वां भ्रात्राय शम्यात् नूरुचम् ।
त्वंपुत्रो भवसि यस्ते विधत्वं सखा सुशेवः पासि धृपः ॥ ९ ॥

त्वाम् । अग्ने । पितरम् । इष्टिभिः । नरः । त्वाम् । भ्रात्राय । शम्यात् ।
तनूरुचम् । त्वम् । पुत्रः । भवसि । यः । ते । अविधत् । त्वम् ।
सखा । सुशेवः । पासि । आधृपः ॥ ९ ॥

हे अग्ने पितरं पालकं त्वानरोनेतारो यजमानाः इष्टिभिरेषणासाधनैर्द्यौर्गैर्यजन्त इति शेषः पितृ-
षट्पालनाय यजन्त इत्यर्थः तथा तनूरुचं शरीराणां दीपकं शरीरेषु दीप्यमानं वैश्वानरात्मना त्वां भ्रात्रा-
य भ्रातृत्वाय सौभ्रात्राय शम्या कर्मनामैतत् कर्मणाय जन्त इति शेषः यद्वा भयत्रवक्ष्यमाणेनाविधदि-
त्यनेन संबन्धः हे अग्ने योनरस्ते त्वां अविधत् परिचरति तस्य त्वंपुत्रो भवसि पुत्रवत्पालयिता भवसि
तथा त्वं सखा सखानख्यानः सखियद्धितकारी सुशेवः शेव इति सखनाम सुदुसुखकारी सन् आपृपः
आधर्षकात्मा पासि रक्षसि पितृत्वकामाय पितृत्वेन भ्रातृत्वकामाय भ्रातृत्वेन पुत्रत्वकामाय पुत्रस्था-
नीयो भवसि विप्रकारेण रक्षसीत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

त्वमग्ने ऋभुराकेनमस्य स्त्वं वार्जस्य क्षुमतो राय ईशिषे ।
त्वां विभास्पनुदक्षिदावने त्वं विशिखुरंसि मृत्मातनिः ॥ १० ॥ १० ॥

त्वम् । अग्ने । ऋभुः । आके । नमस्यः । त्वम् । वाजस्य । क्षुधमतः ।
 रायः । ईशिपे । त्वम् । वि । भासि । अनु । धक्षि । दावने । त्वम् ।
 विदशिक्षुः । असि । यज्ञम् । आहतनिः ॥ १० ॥ ३८ ॥

हेअग्ने त्वंऋभुः उरुभासमानोमेधावीवा त्वमाके अन्तिकेसन्निधावेव नमस्पोनमस्कार्यः स्तु-
 त्यइत्यर्थः इतरदेवतावन्मघ्नप्रतिपाद्याकारेणस्तुत्योर्भवसि किन्तुप्रत्यक्षइत्यर्थः तथात्वंक्षुधमतः
 शब्दवतः सर्वत्रश्रूयमाणस्यवाजस्यान्स्वरायोधनस्य ईशिपेस्वामीभवसि अंतस्तद्देहीत्यर्थः हेअ-
 ग्ने त्वंविभासि विशेषेणदीप्यसे तदर्थमनुअनुक्रमेणैव धक्षिदहसिकाष्ठादीन् दहेर्लटिसिपिरूपं संहि-
 तायांभूभावाभावश्छान्दसः किमर्थमेवं दावनेछेदनायान्धकारस्य यद्वा हविषोदानवतेयजमानाय
 वा किञ्च त्वंयज्ञविशिक्षुः विशेषेणशिक्षयितासाधयितासि नलोकाव्ययेतिपद्यचानिषेधः तथा
 आतनिः फलस्यसर्वतोविस्तारयिता ॥ १० ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपञ्चमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथैकादशी-

त्वमग्ने अदितिर्देवदाशुपे त्वंहोत्राभारतीवर्धसे गिरा ।

त्वमिळाशतहिमासि दक्षसे त्वं वृत्रहा वसुपते सरस्वती ॥ ११ ॥

त्वम् । अग्ने । अदितिः । देव । दाशुपे । त्वम् । होत्रा । भारती ।

वर्तसे । गिरा । त्वम् । इळा । शतहिमा । असि । दक्षसे । त्वम् ।

वृत्रहा । वसुपते । सरस्वती ॥ ११ ॥

हेअग्ने देव त्वंदाशुपेहविर्दत्तवतेयजमानायादितिरखण्डयिता परिपालयितासि यद्वा अदी-
 नाभूमिरसि किञ्च त्वंहोत्राहोमनिष्पादिकाभारतीभरतस्यादित्यस्यसंबन्धिनीरशिरूपासतीगि-
 रास्तुत्यावर्धसेमवृद्धोभवसि किञ्च त्वंशतहिमा हिमशब्दःकालोपलक्षकः अपरिमितकाला नित्या
 इळा भूमिरसि तादृशीसतीदक्षसेदानायसमर्थाभवसि तिङउत्तरत्वादिनिघातः तथाहेवसुपतेव-
 नपालक वृत्रहापापादेहन्तात्वंसरस्वती सरणवान्वायःतत्संबन्धिनीएतन्नियामकामाप्यमिकावा-
 गसि आदित्याग्निवायूनांसंबन्धिन्योभारतीळासरस्वत्यारयामास्तिप्तोदेव्यःसन्ति ताअपित्व-
 मेवेत्यर्थः ॥ ११ ॥

त्वम् । अग्ने । त्वष्टा । विधत्ते । सुहवीर्यम् । तव । ग्रावः । मित्रमहः ।
सज्ञास्यम् । त्वम् । आशुहेमा । ररिपे । सुअभ्यम् ।
त्वम् । नराम् । शर्धः । असि । पुरुवसुः ॥ ५ ॥ १७ ॥

हेअग्ने त्वष्टाफलस्यताधुसंपादयितात्वं विधत्तेपरिचरतेजनाय सुवीर्यशोभनवीर्यधनं व-
द्वेतुर्भवति ग्रावः याः स्तुतिवाचःसन्ति तास्तव स्वभूताः हेमिन्नमहः हितकारितेजः सजास्यं
अस्माकंवाग्ध्वंभजसइत्यर्थः हेअग्ने आशुहेमा आशुपेरयितात्वं स्वभ्यंशोभनाभ्यसमूहोपेतंफलं
ररिपेददासि हेअग्ने पुरुवसुः प्रभूतधनस्त्वं नरांनराणां शर्धोवत्स्थानीयोसि ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपञ्चमसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथपष्ठी-

त्वमग्नेरुद्रोअसुरोमहोदिवस्त्वंशर्धोमारुतंपृक्षईशिपे ।
त्वंवातैररुणैर्यासिशंगयस्त्वंपूपाविधत्तःपासिनुत्मना ॥ ६ ॥

त्वम् । अग्ने । रुद्रः । असुरः । महः । दिवः । त्वम् । शर्धः । मारुतम् ।
पृक्षः । ईशिपे । त्वम् । वातैः । अरुणैः । यासि । शमङ्गयः ।
त्वम् । पूपा । विधत्तः । पासि । नु । त्मना ॥ ६ ॥

हेअग्ने त्वं महोदिवोमहतोद्युलोकात् उपलक्षणमेतत्तल्लोकत्रयात् असुरः शत्रूणांनिरसिता
रुद्रोसि रुद्रःश्वं दुःखहेतुर्वापापादिः तस्यद्रावपिताएवन्नामकोदेवोसि रुद्रोवाएवमद्ग्निरित्यादि-
प्वग्नेरुद्रशब्देन्यवहारात् यद्वा त्वंरुद्रः रौति मामनिष्टानरादुःखेपतिप्यन्तीतिरुद्रः तादृशोसि
रुद्रोरौतीविसतइतिनिर्हृकम् । तथामहोमहतोदिवोद्युलोकस्यसंघन्धो असुरोसि असुर्वलंतस्यदा-
त्ताआदित्यरूपश्चत्वमसि अग्नेद्युलोकसंघन्धसुरत्वमुतवादिबोअसुरायमन्मेत्यादिपु तथात्वंमा-
रुतंशर्धः मरुत्समूहस्त्वंचत्वमसि यामरुत्पश्चत्वमसीत्यर्थः एवमग्न्यादित्यवापुरूपस्त्वंपृक्षोन्नस्य
हविर्लक्षणस्य ईशिपे ईश्वरोभवति यस्मादेवं तस्मात्त्वंवातैर्वापुसदृशैररुणैररुणवर्णैरश्वैः शम यः
सुसत्यगृहत्पआवासाभूतःसन्न यासिमाप्नोपियामगृहं यद्वा अरुणैर्गमनशीर्दिर्वातैर्वापुभिरुत्पन्नः

सन्पासिवने तथात्वंपूपासर्वस्यपोपकःसन् नुक्षिप्रं त्मना आत्मना अनुग्रहरूपयास्वबुद्धयैव
विधतः परिचरतोयजमानान् पासि ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

त्वमग्नेद्रविणोदाअरंरुतेत्वंदेवःसंवितारंरत्नधाअंसि ।
त्वंभगोन्नृपतेवस्वईशिपेत्वंपापुर्दमेयस्तेर्विधत् ॥ ७ ॥

त्वम् । अग्ने । द्रविणः । ददाः । अरम् । रुते । त्वम् । देवः । सविता ।
रत्नधाः । असि । त्वम् । भगः । नृपते । वस्वः । ईशिपे । त्वम् ।
पापुः । दमे । यः । ते । अविधत् ॥ ७ ॥

हेअग्ने त्वं अरंरुतेत्वामलंकुर्वतेयजमानायद्रविणोदाः हिरण्यस्यदातासि देवोद्योतमानः स-
वितासर्वस्यसत्कर्मसुपेरकस्त्वंरत्नधा रमणीयानांधनानांमणिमुक्तादीनांधारयितासि तथा हेनृपते
नृणांपालकाम्ने त्वंभगोभजनीयःसन् वस्वोवसुनोधनस्य ईशिपे समर्थोभवसिदातुं योयजमानोद-
मेयज्ञगृहेतेत्वांअविधत् परिचरति तस्यपापुः पालकस्त्वमसि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

त्वामग्नेदमआविश्वपतिंविशस्त्वांराजानंसुविदन्नमृजते ।
त्वंविश्वानिस्वनीकपत्यसेत्वंसहस्राणिशतादशप्रति ॥ ८ ॥

त्वाम् । अग्ने । दमे । आ । विश्वपतिम् । विशाः । त्वाम् । राजानम् ।
सुविदन्नम् । ऋजते । त्वम् । विश्वानि । सुअनीक । पत्यसे ।
त्वम् । सहस्राणि । शता । दश । प्रति ॥ ८ ॥

हेअग्ने विसर्तिपजमानानांपालकं त्वां विशाः यजमानादमेस्वकीयेयज्ञगृहे आ आसादयन्ति
उपसर्गवशाद्योग्यक्रियाध्वाहारः तथारुत्वारराजानंदीप्पमानं सुविदन्नंरोभनदानं अस्पदनुकूट-
पेनस्कंसुघनंरात्वांऋजते प्रसाधयन्ति ऋजतिःप्रसाधनकर्मतिपास्कः । यतएवं तवोहेस्वनी-

अथद्वादशी-

त्वमग्नेसुभृतउत्तमंवयस्तवस्पोर्हेवर्णआसंदृशिश्रियः ।

त्वंवाजःप्रतरणोबृहन्नसित्वंरयिर्वहुलोविश्वतस्पृथुः ॥ १२ ॥

त्वम् । अग्ने । सु॒भृ॒तः । उ॒त्त॒म॒म् । व॒यः । त॒व । स्पा॒र्हे । वर्णे ।

आ । स॒म॒दृ॒शि । श्रि॒यः । त्वम् । वा॒जः । प्र॒त॒र॒णः । बृ॒ह॒न् । अ॒सि॒ ।

त्वम् । र॒यिः । ब॒हु॒लः । वि॒श्व॒तः । पृ॒थुः ॥ १२ ॥

हेअग्ने त्वंसुभृतः सुष्ठुषोपितःसन् उत्तमंनिरतिशयंवयः अन्नमायुष्यंवात्वमसि तत्संपादकोसीत्यर्थः तथातवस्पोर्हेस्पृहणीयेवर्णेलोहितशुक्लाद्विषण्णोसन्दृशिसम्यग्दर्शनीयेश्रियः ऐश्वर्याणिकान्तयोवाआश्रित्यवर्तन्ते उपसर्गश्रुतेयोग्यक्रियाध्याहारः किञ्च त्वंवाजः अन्नंरत्ताधकत्वात्ताच्छब्दं अन्नसाधकइत्यर्थः प्रतरणः प्रतारयितापापात् अतएवबृहन्नमहानसि तथात्वंरयिर्धनस्त्वोसि बहुलःसर्वविषयबाहुल्योपेतः विश्वतः सर्वतः पृथुः विस्तीर्णः प्रख्यातइत्यर्थः ॥१२॥

अथत्रयोदशी-

त्वामग्नादित्यासंआस्यंश्रुत्वांजिह्वांशुचयश्चक्रिरेकवे ।

त्वांरातिपाचोअध्वरेपुंसश्चिरेत्वेदेवाहविरदन्त्याहुंतम् ॥ १३ ॥

त्वाम् ॥ अग्ने । आ॒दि॒त्यासं । आ॒स्यंम् । त्वाम् । जि॒ह्वाम् । शु॒च॒यः ।

च॒क्रि॒रे । क॒वे । त्वाम् । रा॒ति॒सा॒चः । अ॒ध्व॒रेपुं । स॒श्चि॒रे । त्वे इति ।

दे॒वाः । ह॒विः । अ॒द॒न्ति । आ॒हुं॒तम् ॥ १३ ॥

हेअग्ने त्वांआदित्यासः अदितेःपुत्राइन्द्रादयः आस्यंस्वकीयंमुरतंभक्षणपानादिसाधनं चक्रिरेदतिवक्ष्यमाणेनरांयन्धः तथा हेकवे क्रान्तमन्नं त्वामेवशुचयः शुद्धादीतावादेवाजिह्वांस्यकीयनिह्वास्थानीयमास्वादनसाधनंचक्रिरे त्वन्मुखेनेवभक्षयन्ति त्वजिह्वयैवास्वादयन्तीत्यर्थः तथा त्वामेवरातिपाचः रातिर्दानं दत्तंहविरादिधनंवा तेनसमवेताः देवाः अध्वरेपुमत्तेपुंसश्चिरे सेवन्ते त्वामेवपतीक्षन्ते मिनाल्पमास्वेपांहविर्भक्षणयोगात् एवंलुत्वात्वेत्वयिदेवाः सर्वे आहुतंसर्ववोदत्तंहविरदन्तिभक्षयन्ति एवंसर्वदेवोपकारिणंमहानुभावं स्तोमीत्यर्थः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

त्वेअग्नेविश्वेअमृतासोअद्भुहंआसादेवाहविरदन्त्याहुतम् ।

त्वयामर्तासःस्वदन्तआसुतिंत्वंगर्भोवीरुधाम्जज्ञिपेशुचिः ॥ १४ ॥

त्वे इति । अग्ने । विश्वे । अमृतासः । अद्भुहः । आसा । देवाः । हविः ।
अदन्ति । आहुतम् । त्वया । मर्तासः । स्वदन्ते । आसुतिम् । त्वम् ।
गर्भः । वीरुधाम् । जज्ञिपे । शुचिः ॥ १४ ॥

हेअग्ने त्वेत्ययि विश्वेसर्वे अमृतासः अमरणधर्माणःअद्भुहःअद्भोग्धारोदेवाआसात्वदीयेना-
स्येनाहुतंहविरदन्ति भक्षयन्ति आस्यशब्दस्यतृतीयैकवचनेपद्भोमासित्यादिनाआसन्नादे
शः ऊडिर्दपदादीतिविभक्तेरुदात्तत्वं तथा मर्तासोमनुष्याःअपित्वयासाधनभूतेनासुतिरस-
रूपमन्नादिकं स्वदन्ते आस्वादयन्ति त्वमेववीरुधाम्जज्ञिपेनांगर्भोर्गर्भस्थानीयः तेषामध्येव-
स्थानात् वसुः सर्वेषांनिवासभूतः शुचिः शुद्धःसन् जज्ञिपे उत्पादयसिसस्याद्यन्नम् ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

त्वंतान्तसञ्चप्रतिचासिमृज्मनाग्नेसुजातुप्रचदेवरिच्यसे ।

पृक्षोयदन्नमहिनावितेभुवदनुद्यावापृथिवीरोदसीउभे ॥ १५ ॥

त्वम् । तान् । सम् । च । प्रति । च । अस्ति । मृज्मना । अग्ने । सुजात ।

प्र । च । देव । रिच्यसे । पृक्षः । यत् । अन्न । महिना । वि । ते ।

भुवत् । अनु । द्यावापृथिवी इति । रोदसी इति । उभे इति ॥ १५ ॥

हेअग्ने त्वंमृज्मनावलेनतान् प्रसिद्धान्देवान् संचासि सद्गच्छसि तैःसहितोपिभवसि तथा
सामर्थ्येन प्रतिचासि प्रत्येकं तैर्विभिन्नःप्रतिनिधिर्वाभवसि प्रविस्वीकारसमयेतैःसहितोभवसि
वियुक्तश्चभवसोत्यर्थः हेसुजात शोभनजनन मन्त्रसहितमथनेनोत्पन्नत्वादग्नेःसुजन्मत्वं तादृ-
शाग्ने हेदेव परिच्यसेच तैर्वलेनचाधिकोभवसि आधिक्येकारणमाह यद्यस्मात्-अत्रास्मिन्य-
ज्ञोपृक्षः सर्वमप्यन्नं व्यत्ययेनबहुवचनं तेतवैवविभुवत् समर्थंभवति महिनामाहात्येन यतो-
महत्त्वमस्ति अतइत्यर्थः कुत्रेतिदुच्यते रोदसी सर्वनिरोदनस्वभावे उभेद्यावापृथिवीद्यावा-
पृथिव्यावनुतेप्रतितयोर्मध्येव्याप्तइत्यर्थः त्वयिहुतमन्नंत्वन्महत्त्वेनलोकत्रयेव्याप्तमित्यर्थः ॥ १५ ॥

अथपोडशी—

येस्तोतृभ्यो गोअग्रामश्वपेशसमग्रेरातिमुपसृजन्ति सूर्यः ।
 अस्माश्चर्ताश्च महिनेपिवस्य आवृहृद्देमविदथे सुवीराः ॥ १६ ॥ १९ ॥
 ये । स्तोतृभ्यः । गोऽअयाम् । अश्वेऽपेशसम् । अग्रे । रातिम् ।
 उपसृजन्ति । सूर्यः । अस्मान् । च । तान् । च । प्र । हि । नेपि ।
 वस्यः । आ । वृहत् । वृद्देम् । विदथे । सुवीराः ॥ १६ ॥ १९ ॥

अनपाहोवास्तुतिनिगमव्याजेनाभिमतमाशास्ते हेअग्ने सूर्योमेधाविनः प्रेरयितरोवापे
 यजमानाः स्तोतृभ्यःस्तुतिकर्तृभ्यो गोअग्रांगवोग्रगामिन्योयस्यास्तादृशीगोप्रमुखां अश्वपेशसं
 पेशइतिरूपनाम अश्वेननिरूपणीयांएतद्वयंप्राधान्याभिप्रायं गौश्चाश्वश्चाजाश्चेतिदक्षिणापरिगण-
 नेषुगवाश्वयोःप्राथम्यात् तादृशीराविउपसृजन्तिददते तान्यजमानानस्मांश्चाविजोवस्वोवसी-
 यः श्रेष्ठंस्वर्गादिस्थानंआप्तवतः प्रहिणेपि प्रकर्षेणनयसिखलुनयेत्यर्थः हिमसिद्धौ वयंचतुर्वी-
 राशोभनपुत्रादिसहिताविदथेयज्ञेवृहत्वमहत्वमन्नजातंवदेम उच्चारयामः स्तुमइत्यर्थः ॥ १६ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपञ्चमेपकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

यज्ञेनवर्धतेवित्रयोदशर्चद्वितीयंसूक्तं मण्डलद्रष्टुर्गत्समदस्यार्थं मण्डलादिप्व्याग्रेयमितिप-
 रिभापमाग्रेयं तुशब्दानुकर्यादिदमपिजागतम् यज्ञेनसप्तोनेत्यनुक्रान्तम् मातरनुवाकाग्नियनशस-
 योर्जागतेछन्दस्यस्पर्धिनियोगः सूत्रंतुपूर्वसूक्तएवोक्तम् तथाचतुर्विंशिकेतृतीयसवनेजातवेदस्य
 निविद्धानीयमिदं यज्ञेनवर्धतेत्याग्निमास्तुतिमितिसूत्रितत्वात् पृष्ठयाभिष्टवपडहयोर्द्वितीमेहन्यपि-
 णाववेदस्यनिविद्धानमिदम् चातुर्विंशिकंतृतीयसवनमिति चतुर्विंशादितिदिष्टत्वात् ।

तत्रमथमा—

यज्ञेनवर्धतजातवेदसमग्निंयजध्वंहविपालनागिरा ।
 समिधानंसुप्रयसंस्वर्णरंयुक्षहोतारं वृजनेपुधूर्पदम् ॥ १ ॥
 यज्ञेन । वर्धत । जातवेदसम् । अग्निम् । यजध्वम् । हविपा । तना ।
 गिरा । समदृध्वानम् । सुप्रयसम् । स्वःऽनरम् । युक्षम् । होतारम् ।
 वृजनेपु । धूर्ऽसदम् ॥ १ ॥

हेयजमानाऋत्विजोवा यूयं जातवेदसंजातानां विदितारं जातधनं जातप्रज्ञं वाग्भिं यज्ञेन यागेन वर्धतमवर्धयत सामान्येनोक्त्वा विशेषेणाह—हविषा चरुपुरोडाशादिनातनाविस्तृतयागिरास्तुत्या-
चयजध्वं पूजयध्वं कीदृशंतं समिधानंसमिध्यमानं सुप्रयसंशोभनान्नं स्वर्नरं स्वर्गेनेतव्यायजमा-
नायस्यतादृशं यद्वा स्वरितिसर्वपर्यायः स्तुतीनानितारः स्तोतारः बहुस्तोतारमित्यर्थः द्युक्षंदीमंधु-
निवासिनं वा होतारं होमसंपादकं वृजनेपुत्रलेपुधूर्पदंबलस्यकर्तारमित्यर्थः अग्नेः पादवेसतिशरीरं
बलवदभवतीतिप्रसिद्धम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अ॒भित्वा॒न॒र्त्की॒रु॒पसो॒ववा॒शिरे॒ग्ने॒वत्सं॒न॒स्वस॒रेपु॒धेन॒वः ।
द्वि॒व॒इ॒वेद॒र॒ति॒र्मानु॑पा॒युगा॒क्षपो॑भा॒सिपु॒रुवार॑सं॒यतः॑ ॥ २ ॥

अ॒भि । त्वा । न॒र्त्कीः । उ॒पसः॑ । व॒वा॒शिरे॑ । अ॒ग्ने॑ । व॒त्सम् । न ।
स्वस॒रेपु॑ । धे॒नवः॑ । द्वि॒वः॒इ॒व । इत् । अ॒र॒तिः । मा॒नु॑पा । यु॒गा ।
आ । क्ष॒पः । भा॒सि । पु॒रु॒इ॒वार॑ । स॒म॒इ॒यतः॑ ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वात्वां अभिप्रतिनकीः रात्रीः उपसः अहानिसर्वास्तुरात्रिपुसर्वेष्वप्यहस्तु यद्वा
मकशब्दः सायंकालं लक्षयति सायं प्रातरग्निहोत्रस्य सद्भावात् सर्वेपुकालेषु सायंप्रातःकालेषु
वा ववाशिरे आकांक्षन्ते यजमानाऽम्बुं यद्वा अहानिराश्रयश्चत्वामेव कामयन्ते होतृकाले कर्मणश्चो-
दनात् कालानां कामनमुपचर्यते तत्र दृष्टान्तः—स्वसरेषु स्वयंसरणशीलेष्वहस्तुस्रणाधिकरणे-
षु गोष्ठेषु वा धेनवो वत्संन वत्समिव किञ्च हेपुरुवार बहुभिवंरणीयाग्ने संयतो नियतस्त्वं दिवइव
द्युलोकस्तेव अरतिः व्याप्तो विस्तृतः तत्रत्यानां दिवानां हविःप्रदानायैव सर्वत्र व्याप्त इत्यर्थः मानुषा
मानुषाणां यजमानानां संबन्धीनि युगायुगानि युगशब्दः कालोपलक्षकः प्रातरादिसवनानिसर्वे-
षु सवनेषु अत्यन्तसंयोगे द्वितीया क्षपो इतरात्रीः सर्वास्तुरात्रिष्वपि आभासि समन्ताद्दीप्यसे ॥२॥

अथतृतीया—

तं॒दे॒वा॒नु॒भ्रे॒रज॑सः॒सु॒दंसं॑सं॒द्विव॑स्पृ॒थिव्यो॑रं॒र॒ति॒न्यैरि॑रे ।
रथ॑मि॒व॒वेद्यं॑ शु॒क्रशो॑चि॒पम॒ग्निं॒मि॒त्रं॒नक्षि॑ति॒पु॒प्रशं॑स्यम् ॥ ३ ॥

स्वेति तथाभूतःसन्नोस्मभ्यंस्तुविताप सुहिताप शोभनफलाप रोदसीद्यावापृथिव्यावाकृण्व
सर्वतःकुरुष्व उभौलोकौभोगप्रदौकुर्वित्यर्थः किमर्थमिति तदुच्यते हेदेवाग्ने मनुषोमनुष्यस्ययन-
मानस्य ममसंबन्धीनि हव्याहवींषिवीतयेदेवेभ्योभक्षणापपुनःपुनयांगाद्यनुष्ठानायेत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

दानोअग्नेवृहतोदाःसहस्रिणोदुरो नवाजंश्रुत्याअपावृधि ॥
प्राचीद्यावापृथिवीब्रह्मणारुधिस्वर्णशुक्रमुपसोविदिद्युतुः ॥७॥

दाः । नुः । अग्ने । बृहतः । दाः । सहस्रिणः । दुरः । न । वाजम् ।
श्रुत्यै । अप । वृधि । प्राची इति । द्यावापृथिवी इति । ब्रह्मणा ।
रुधि । स्वः । न । शुक्रम् । उपसः । वि । दिद्युतुः ॥ ७ ॥

हेअग्ने नोस्मभ्यं बृहतोमहतः प्रभूतान्शवाश्वादिधनविशेषान् दाःदेहि तथासहस्रिणः
सहस्रसंख्योपेतान् पुत्रभत्यादीन्दाः देहि ददातेऽहान्दसेलुङ्कित्पम् वाक्पभेदादग्निघातः श्रुत्यै-
कीर्त्यै वाजमजं दुरो न तस्य द्वाराण्यपि नशब्दार्थे अपावृधि अपवृणु मेरेत्येवार्थः यद्वा द्वारा-
णीव तस्यामुपायान्विशदयति तदर्थंद्यावापृथिवीब्रह्मणापरिवृढेनकर्मणामाचीपरुष्टाञ्चने अ-
स्मदनुकृते रुधिकुरु स्वर्णं आदित्यइवयथाजगत्प्रकाशयति तद्वत् शुक्रंदीर्घत्वामुपसः उप-
कालाविदिद्युतुः विद्योतयन्ति उपःकालेसप्तम्यःभज्यात्पन्ते ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सइधानउपसोराम्याअनुस्वर्णदीदेदरुपेणमानुनां ।
होत्राग्निर्मनुषःस्वध्वरोराजाविशामतिथिश्चारुप्रवे ॥ ८ ॥

सः । इधानः । उपसः । राम्याः । अनु । स्वः । न । दीदित् । अरुपेण ।
मानुनां । होत्राग्निः । अग्निः । मनुषः । सुध्वरः । राजा । विशाम् ।
अतिथिः । चारुः । आयवे ॥ ८ ॥

सोमिःराम्यारमणहेतुभूताः उपसःअनुअनुलक्ष्यइघानः इध्यमानः दीपितःसन् वरुषे-
णरोचमानेनभानुनातेजसास्वर्णआदित्यइवदीदेव दीप्यते सोमिर्मनुषोमनुष्यस्पहोतुः होषाभिः
होत्रेतिवाङ्म होमसाधनभूताभिःस्तुतिभिःस्तूयमानः स्वध्वरः शोभनयागोविशांपजानां
राजाराजमानः स्वामीआयवे मनुष्याय यजमानायतदर्थं चारुः चरणशीलः अतिथिः अति-
थिवत्सूज्योभवति ॥ ८ ॥

अथनवमी-

ए॒वानो॑अ॒ग्नेअ॒मृते॑पु॒पूर्व्य॑धी॒ष्णीपा॒यवृ॒हद्वि॒वेपु॒मानु॑पा ।

दु॒हाना॑धे॒नुवृ॒जने॑पु॒कार॒वेत्सना॑श॒तिर्न॑पु॒रुरूप॑मि॒पणि॑ ॥ ९ ॥

ए॒व । नः॑ । अ॒ग्ने । अ॒मृते॑पु । पू॒र्व्य । धीः । पी॒पा॒य । वृ॒हत् । द्वि॒वेपु॑ ।

मा॒नु॑पा । दु॒हाना॑ । धे॒नुः । वृ॒जने॑पु । का॒र॒वे । त्ना॑ । श॒तिर्न॑म् ।

पु॒रु॒रूप॑म् । इ॒पणि॑ ॥ ९ ॥

वृहद्विवेपुमभूतद्युतिपुअमृतेपुदेवेपुमध्ये हेपूर्व्यं पूर्वभावित्रग्ने त्वामानुषामनुष्याणांमध्ये
नोस्मदीयाधीर्बुद्धिःस्तुतिकर्मवा एवएवंपीपायप्याययति यद्वा मानुषामनुष्यान् धीस्त्वदीया
बुद्धिः कर्मवाप्याययतु तथात्वदीयाधीः वृजनेपुयज्ञेपुकारवेस्तोत्रेदुहाना धेनुः दोग्धीधेनुरिव
लुप्तोपममेतत् त्नाआत्मनैव इपणिपणयायां सत्यां शतिर्न अपरिमितसंख्याकं पुरुरूपंगवा-
श्वादिरूपेणनानारूपं धनसमूहं दुहानाभवति ॥ ९ ॥

अथदशमी-

व॒यम॑ग्ने॒अर्व॑ता॒वासु॒वीर्य॑ब्रह्म॒णावा॒चित॒येमा॒जना॑र्ति ।

अ॒स्माकं॑द्यु॒म्नमधि॑प॒ञ्च॒रुष्टि॑पू॒च्चास्व॑र्ण॒शुशु॑चीत॒दुस्तर॑म् ॥ १० ॥

व॒यम् । अ॒ग्ने । अ॒र्व॑ता । वा । सु॒र्वीर्य॑म् । ब्रह्म॒णा । वा । चि॒त॒येम् ।

जना॑न् । अ॒र्ति । अ॒स्माकं॑म् । द्यु॒म्नम् । अधि॑ । प॒ञ्च । रु॒ष्टि॑पुं ।

उ॒च्चा । त्वः । न । शु॒शु॑ची॒त् । दु॒स्तर॑म् ॥ १० ॥

तम् । देवाः । बुध्ने । रजसः । सुददंससम् । दिवःपृथिव्योः । अरतिम् ।
नि । एरिरे । रथम्इव । वेद्यम् । शुक्रशोचिपम् । अग्निम् ।
मिन्नम् । न । क्षितिर्षु । प्रदशंस्यम् ॥ ३ ॥

तंमसिद्धमुक्तगुणविशिष्टमग्निं देवाःप्रसिद्धाव्यवहृत्कारकत्वजोवा रजसोरंजनात्मकस्यलो-
कस्यबुध्नेमूलेपृथिव्यावेद्यामित्यर्थः तन्नयेरिनितराभीरयन्ति व्यापारयन्तिस्वस्वहविलाभाप
कत्विकूपक्षे स्तोत्रादिनानितरांगच्छन्तिभजन्ते कीदृशमित्याह सुदंससंशोभनदर्शनंदिवस्पृथिव्योः
धावापृथिव्योः अरतिर्ईश्वरंगन्तारं व्याप्तंवा वेद्यवेदोधनं तस्मैहितं रथमिवरथंयथास्वाभिमतल-
भायाश्रयन्तेतद्दत्तं यद्वा रथमिवभासिसाधनत्वेनवर्तमानंवेद्यंवेदितव्यंशुक्रशोचिर्षदीप्तवर्णंअग्निमि-
षंन सतिवद्व कार्यसाधकं यद्वा आदित्यमिव क्षितिपुयागभूमिपुमनुष्येपुवाप्रशंस्यंमकर्वेणस्तुत्यं
एवंमहानुभावमग्निंन्येरिरइति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

तमुक्षुमाणंरजसिस्वआदभेचन्द्रमिवसुरुचंह्वारआदधुः ।
पृथ्याःपतरंचित्तयन्तमक्षभिःपाथोनपायुंजनसीउजेअनु ॥ ४ ॥

तम् । उक्षमाणम् । रजसि । स्वे । आ । दभे । चन्द्रम्इव ।
सुदुरुचम् । ह्वारे । आ । दधुः । पृथ्याः । पतरम् । चित्तयन्तम् ।
अक्षभिः । पाथः । न । पायुम् । जनसी इति । उजे इति । अनु ॥४॥

हंस्तुत्यवरंरजस्यन्तरिक्षेआउक्षमाणंसर्वतःसिञ्चन्तंवृष्टिजलं रजसिपृथिव्यावेद्यांघृतादिना आ
सिच्यमानंवा स्वेस्वकीयेह्वारेविजनेदमेयागृहेआदधुः आदधते कीदृशं चन्द्रमिवसुरुचं चन्द्र-
मितिहिरण्यनाम हिरण्यमिच्छशोभनदीर्घं पश्चान्मवृद्धावस्थायांपृथ्याःपतरंचित्तोक्तस्यान्तरिक्षस्था-
गन्तारं अक्षभिःस्वकीयेज्वालास्त्वैःअवपर्वैःचित्तयन्तं चेतयमानं पाथोनपायुं उदकमिवरक्षकं उभे-
जनसी सर्वस्यजनयिष्यौधावापृथिव्यावनुज्याहंभूम्यांहोमाधारत्वेनरिथित्वाहविष्वापणापदुलो-
कगामिनमितिभावः एवंप्रथममग्निमादधते ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

सहोताविश्वंपरिभूत्वध्वरंतमुह्वैर्मनुपऋञ्जतेगिरा ।

हिरिशिप्रोदधसानामुजर्भुर्यौनस्तृभिश्चितयद्रोदसीअनु ॥५॥२०॥

सः । होता । विश्वम् । परि । भूतु । अ॒ध्वरम् । तम् । ऊँ इति ।

ह॒व्यैः । मनु॑पः । ऋ॒ञ्ज॒ते । गिरा । हिरि॑ऽशि॒प्रः । द॒ध॒सा॒नामु॑ ।

जर्भु॑रत् । यौः । न । स्तृ॑भिः । चि॒त॒यत् । रोद॑सी इति । अनु ॥५॥२०॥

सोमिर्होताहोमनिष्पादकःसन्विश्वंसर्वेअध्वरंयागंपरिभूतु परिवोभवतु तमुतमेवाग्निंहव्यैर्हवि-
भिःगिरास्तुत्याच मनुषोमनुष्याऋञ्जते प्रसाधयन्ति ऋञ्जतिःप्रसाधनकर्मा हिरिशिमोहरणशोल-
हनुःदीमोष्णीषोवा शिमाःशीर्षसुवितताहिण्यमीरित्यादिमन्त्रान्तरात् । वृधसानामुपवर्धमानास्वो-
पधीपुज्वालामुवाजर्भुरत् पूर्यमाणोयज्ञगन्ता शत्रुतंपदं यद्वा द्वितीयार्थेसप्तमी वर्धमानाओपधी-
र्जर्भुरत् पुनःपुनर्दहन्नित्यर्थः यौर्द्युलोकोन्तरिक्षंस्तृभिर्न नक्षत्रैरिवरोदसीअनुयावापृथिव्यावनु-
चितयत् चेतयति ज्वालामिर्वस्फुलिङ्गैश्चभुवमन्तक्षिरंचव्यामोतीत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपञ्चमेर्विशोवर्गः ॥ २० ॥

अथषष्ठी-

सनोरेवरसमिधानःस्वस्तयेसंददस्वान् रयिमस्मासुदीदिहि ।

आनःऋणुष्वसुवितायरोदसीअग्नेहव्यामनुपोदेववीतये ॥ ६ ॥

सः । नः । रेवत् । स॒म॒द॒द॒स्वानः । स्व॒स्तये॑ । स॒म॒द॒द॒स्वान् । र॒यिम् ।

अ॒स्मासु॑ । दी॒दि॒हि । आ । नः । ऋ॒णु॒ष्व । सु॒वि॒ताय॑ । रोद॑सी इति ।

अग्ने॑ । ह॒व्या । मनु॑पः । दे॒व । वी॒तये॑ ॥ ६ ॥

हेअग्ने सतादशस्त्वनोस्माकं स्वस्तये स्वस्तीत्यविनाशिनाम क्षेमायरेववरयिमत् रयिंधनं उ
पर्युपरिवृद्धिमत् दानयोग्यंवाधनंअस्मासुसंददस्वान् सम्यक्प्रयच्छन् समिधानोस्माभिःसम्यगि-
ध्यमानःसन्दीदिहि दीप्यस्व यद्वा रेवदितिक्रियाविशेषणं राःधनंसमृद्धिमत्प्रयथातथादीप्य-

हेअग्ने वर्ययजमानाः सुवीर्यशोभनसामर्थ्येपितंयथातथा अर्वातावा अरणकुशलेनाश्वेन
 वाशब्दश्चार्थे ब्रह्मणावाअग्नेनचत्वद्देतेनजनानस्मत्समानानतिचितयेम अतिक्रम्यज्ञायेम-
 हि कर्मणिकर्तृप्रत्ययः यद्वा त्वद्देतेनाग्नेनचसुवीर्यंचितयेम प्रकाशायतदर्थमस्माकंपञ्च पञ्चसुहृ-
 द्दिपुजनेपुनिपादपञ्चमेपुचतुर्षुवर्णेपुउच्चाउच्चैःअतिप्रभूतं दुस्तरं अन्येनाप्राप्तंघुञ्जधनं स्वर्णं स-
 र्यंइव अधि अधिकं शुशुचीतदीप्यतां अधीत्ययमनर्थकोवा ॥ १० ॥

अथैकादशी-

सनोवोधिसहस्यप्रशंस्योयस्मिन्सुजाताइपयन्तसूर्यः ।
 यमग्नेप्रज्ञमुपयन्तिवाजिनो नित्येतोकेदीदिवांसंस्वेदमे ॥ ११ ॥

सः । नः । वोधि । सहस्य । प्रशंस्यः । यस्मिन् । सुजाताः ।
 इपयन्त । सूर्यः । यम् । अग्ने । यज्ञम् । उपयन्ति । वाजिनः ।
 नित्ये । तोके । दीदिवांसम् । स्वे । दमे ॥ ११ ॥

हेअग्ने सहस्यशत्रूणामभिभवितः बलप्रभववा प्रशंस्यः स्तुत्यः सत्वंनोस्मदीपंस्त्वोत्रादिकं
 बोधिवुध्यस्व सइत्युक्तंकइत्याह-यस्मिन्मौसुजाताः शोभनजननाः सूर्यः स्तोतारऋत्विजः
 इपयन्त गमयन्तिस्तोत्राणि किञ्च हेअग्नेयज्ञंयजनीपंयंवाजिनोहविर्लक्षणाज्वन्तोयजमानानि-
 त्येतोकेऔरसेपुषेनिमित्तभूतेसति यद्वा तस्मिन्प्रथादीप्यतेपुत्रगृहेयथापितादीप्यतेतद्देव स्वेदमे
 स्वकीयेयागगृहेसवनीयादिस्थानेदीदिवांसंदीप्यमानमुपयन्ति हविःस्तोत्रादिनासबोधीत्यन्व-
 यः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

उज्यासोजातवेदःस्यामनेस्तोतारोअग्नेसूर्यश्चशर्मणि ॥
 वस्वोरायःपुरुश्चन्द्रस्यभूर्यसःप्रजावतःस्वपत्यस्यंशग्धिः ॥ १२ ॥

उज्यासः । जातवेदः । स्याम । ते । स्तोतारः । अग्ने । सूर्यः ।
 च । शर्मणि । वस्वः । रायः । पुरुश्चन्द्रस्य । भूर्यसः । प्रजावतः ।
 सुह्रुअपत्यस्यं । शग्धिः । नः ॥ १२ ॥

हेजातवेदः जातानांवेदितरग्रे स्तोतारः त्वांस्तुवन्तःकृत्विजः सुरयोमेधाविनोयजमानाश्चेत्सु-
भयासः उभयेवयंशर्मणिमुखेनिमित्तभूतेसति तेत्वत्संबन्धिनःस्याम भवेम यद्वा तेशर्मणिस्याम
त्वंचनोस्माकंबस्वोनिवासहेतोर्वसिष्ठस्यरायोगवादिधनस्यपुरुश्चन्द्रस्य अतिशयेनाह्लादकस्यबहु-
हिरण्योपेतस्यवाभूयसः प्रभूतस्यप्रजावतोभृत्याद्युपेतस्यपुत्रादिभोगपर्याप्तस्यवा स्वपत्यस्य शो-
नपुत्रस्य ईदृग्युपंधनंनोस्मभ्यंशग्धि देहि दातुंशक्नोभवसि ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

येस्तोतृभ्यो गोअग्रामश्वपेशसमग्रे रातिमुपसृजन्ति सूर्यः ।

अस्माच्च तांश्च प्रहिनेपिवस्य आबृहद्देम विदथे सुवीराः ॥ १३ ॥ २ १ ॥

ये । स्तोतृभ्यः । गोअग्राम् । अश्वपेशसम् । अग्रे । रातिम् ।

उपसृजन्ति । सूर्यः । अस्मान् । च । तान् । च । प्र । हि ।

नेपि । वस्यः । आ । बृहत् । वदेम । विदथे । सुवीराः ॥ १३ ॥ २ १ ॥

येस्तोतृभ्य इति त्रयोदशी व्याख्याता ॥ १३ ॥

॥ इति द्वितीयस्य पञ्चमे एकविंशो वर्गः ॥ २ १ ॥

समिद्धो अग्निरित्येकादशर्चं तृतीयं सूक्तं गार्त्समदैष्टुभं सप्तमीजगती समिद्धो अग्निं राशंसः
तनूनपादादय एकादशप्रयाजदेवताः समिद्ध एकादशामं सप्तमीजगतीत्यनुक्रमणिका पशौशुन-
कानामिदमाप्तीसूक्तं गृह्यसमस्यापिशुनकत्वात् समिद्धो अग्निरिति शुनकानामिति हि सूत्रितम् ।

तत्र प्रथमा-

समिद्धो अग्निर्निहितः पृथिव्यां प्रत्यङ् विश्वानि भुवनान्यस्थात् ।

होता पावकः प्रदिर्वः सुमेधा देवो देवान्यंजत्वग्नि रर्हन् ॥ १ ॥

समृद्धद्वः । अग्निः । निहितः । पृथिव्याम् । प्रत्यङ् । विश्वानि ।

भुवनानि । अस्थात् । होता । पावकः । प्रदिर्वः । सुमेधाः ।

देवः । देवान् । यजतु । अग्निः । अर्हन् ॥ १ ॥

पृथिव्याविदिलक्षणायां समिद्धः सम्पक्दीप्तः एतन्नामकोग्निः निहितः स्थापितः सन् वि-
श्वानिसर्वाणि भुवनानि भूतजावानि प्रत्यङ् अग्निमुखः सन् अस्थात् तिष्ठति यथा सर्वेजनाः प-

इयन्ति तथा प्रवृद्धोभवदित्यर्थः किञ्च सोमिहोवाहोमनिष्पादकोदेवानामाह्लातावापावकः शो-
षकः प्रदिवः पुराणः सुमेधाः शोभनप्रज्ञोदेवोद्योतमानः एवमहानुभावोमिः अर्हन् यागयोग्यः
सन् देवान्यजतु अत्रयष्टव्यानिन्द्रादीन्पूजयतु ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

नराशंसःप्रतिधामान्यञ्जन्तिसोदिवःप्रतिमह्लास्वर्चिः ।
घृतप्रुपामनसाहृव्यमुन्दन्मूर्धन्यज्ञस्यसर्मनकुदेवान् ॥ २ ॥

नराशंसः । प्रति । धामानि । अञ्जन् । तिस्रः । दिवः । प्रति ।
मह्ला । सुहृवर्चिः । घृतप्रुपा । मनसा । हृव्यम् । उन्दन् ।
मूर्धन् । यज्ञस्य । सर्म । अनकु । देवान् ॥ २ ॥

नराशंसः नरैर्नेतृभिर्कृत्विभिः शंसनीयएतन्नामकोमिः स्वर्चिः शोभनज्वालःसन् धामा-
निस्थानानिआहुत्यधिकरणानितेजांसिप्रतिप्रत्येकंमह्लास्वमहिम्ना अञ्जन्व्यक्तीकुर्वन् तिस्रोदि-
वः द्योतमानास्त्रीन्भूम्यादिलोकांश्चप्रतिप्रत्येकमञ्जन् स्थित्याभूमिप्रकारेणान्तरिक्षंहविःप्राणो-
नदिवमित्यभिप्रायः यद्वा लोकानांप्रत्येकंत्रित्वोपेतत्वात् तिस्रोदिवइत्यविरुद्धं तिस्रोदिवः पृथि-
वीस्तिष्ठत्यादिमन्त्रवर्णात् । त्रयोवाग्नेत्रिवृषोत्लोकान्तिन्नाल्लगाञ्च । तथाघृतप्रुपाघृतंसिञ्चता
मनसाहृव्यंउन्दन् क्लेदयन् लिग्धीकुर्वन् यज्ञस्यमूर्धन् मूर्धनिमुखेहोमसमयेदेवान्यष्टव्यान् स-
मनकु सम्यक्व्यक्तीकरोतु तर्पयत्वित्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

ईक्षितोअग्नेमनसानोअर्हन्देवान्यक्षिमानुपात्पूर्वाअथ ।
सआर्वहमरुताशर्धोअच्युतमिन्द्रंनरोवर्हिपदयजध्वम् ॥ ३ ॥

ईक्षितः । अग्ने । मनसा । नः । अर्हन् । देवान् । यक्षि । मानुपात् ।
पूर्वः । अथ । सः । आ । वृह । मरुताम् । शर्धः । अच्युतम् ।
इन्द्रम् । नरः । वर्हिःसदम् । यजध्वम् ॥ ३ ॥

हेअग्ने ईळितोस्माभिःस्तुतःसन् मनसास्मदनुरक्तेनदेवानांयागबुद्ध्यावाअर्हन् यागयो-
ग्यःसन् मानुपाद्धोतुःपूर्वः पूर्वभावी नोस्मदर्थमद्यास्मिन्दिनेदेवान्यष्टव्यान् यक्षि त्वमेवयज-
सि सतादृशोयष्टात्वमावहआकारय कान् मरुतांशर्धोगणंअच्युतमक्षीणमिन्द्रंतदर्विनाभूत-
मिन्द्रमपि यद्वा मरुद्बलोपेतमिन्द्रंअनन्तरं हेनरोनेतारऋत्विजःवर्हिपदंवर्हिपिसीदन्तंमिन्द्रंयज-
ध्वम् पूजयध्वम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

देववर्हिर्वर्धमानंसुवीरंस्तीर्णंरायेसुभरंवेद्यस्याम् ।

घृतेनाक्तंवसवःसीदतेदंविश्वेदेवाआदित्यायज्ञियासः ॥ ४ ॥

देव । वर्हिः । वर्धमानम् । सुवीरम् । स्तीर्णम् । राये । सुभरम् ।

वेदी इति । अस्याम् । घृतेन । अक्तम् । वसवः । सीदते । इदम् ।

विश्वे । देवाः । आदित्याः । यज्ञियासः ॥ ४ ॥

हेवर्हिःदेव एतदभिमानिन्ममे वर्धमानं सुवीरं शोभन वीरसंपादकं सुभरंसुपूर्णस्तीर्णंअस्म-
दीयैर्ऋत्विग्भिरास्तृतं भव किमर्थं रायेधनाय अस्यावेदीवेद्यां सप्तम्यर्थेप्रशस्तंसां संहितायां
यणादेशाच्छान्दसः घृतेनाज्येनाक्तमिदंस्निग्धंवर्हिःसीदते के हेवसवः एतन्नामकाः हेविश्वेसर्वे
देवाः हेआदित्याः यज्ञियासोयज्ञार्हास्तेयूयमिदंवर्हिः सीदते अस्मिन्वर्हिपिनिपीदतेत्यर्थः ॥४॥

अथपञ्चमी—

विश्रयन्तामूर्विद्याहूयमानाद्द्वारोदेवीःसुप्रायणानमोभिः ।

व्यचंस्वतीर्विप्रथन्तामजुर्पावर्णपुनानायशसंसुवीरम् ॥ ५ ॥ २ ॥ २ ॥

वि । श्रयन्ताम् । उर्विद्या । हूयमानाः । द्वारः । देवीः । सुप्रःअयनाः ।

नमःऽभिः । व्यचंस्वतीः । वि । प्रथन्ताम् । अजुर्पाः । वर्णम् ।

पुनानाः । यशसम् । सुवीरम् ॥ ५ ॥ २ ॥ २ ॥

द्वारोदेवीः अग्नेर्द्वाराभिमानिन्योदेव्योविश्रयन्तां विविच्यश्रयन्तां विवृतापिधाना-
गपन्तु कीदृशस्ताः उर्विद्या उर्व्यःमहत्यः नमोभिर्नमस्कारोपतैःस्त्वोवैर्हूयमानाः सुप्रायणाः

शुद्धमकर्षणगन्तव्याः ईदृशोदेव्योविभ्रयन्तां किञ्च व्यचस्वतीः व्याप्तिमत्यः अजुर्गाः
अहिंस्याः अजननावा सुवीरंशोभनपुत्राद्युपेतं यशसंयशोयुक्तं वर्णं वर्णनीयंरूपविशेषं पुनानाः
यजमानायशोधयिष्यः संपादयिष्योदेव्योविप्रथन्तां विशेषेणमख्याताभवन्तु ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपञ्चमेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथपद्यी-

साध्वपांसिसनतानउक्षितेउपासानक्ताव्य्येवरण्विते ।
तन्तुंततंसंवयन्तीसमीचीयज्ञस्यपेशःसुदुघेपयस्वती ॥ ६ ॥

साधु । अपांसि । सनता । नः । उक्षिते इति । उपसानक्ता ।
व्य्योऽइव । रण्विते इति । तन्तुम् । ततम् । संवयन्ती इति
सम्भवयन्ती । समीची इति समृद्धीची । यज्ञस्य । पेशः ।
सुदुघे इति सुदुघे । पयस्वती इति ॥ ६ ॥

साधुसाधूनि नोस्मदीयानि अपांसि कर्माणि उद्दिश्य सनता सनातनेन अविच्छिन्न
प्रवृत्तिकेनस्तोत्रादिना उक्षिते पूजिते यद्वा पुराणवाचीविभक्तयन्तःसनच्छब्दोस्ति तस्यप्रथ-
मादिवचनस्याकारः सनातने नित्येइत्यर्थः अस्मिन्पक्षे उक्षिते फलस्यसेचयिष्यौ कर्तृनिष्ठा
उपासानका अहोरात्रदेवते वप्याइव कुरालेइव रण्विते शब्दितेस्तुते परस्परंगच्छन्मौवा तर्त
विस्तृतं तन्तुं तन्तुस्थानीयं यज्ञाययवं संवयन्ती सम्यक् चित्रं सहवा वयन्त्यौ उतादयिष्यौ
समीची सम्यक्प्रवृत्तिके परस्परानुकूले किमर्थसंवयन्ती यज्ञस्यानुष्ठीयमानस्यपेशोत्सर्पनि-
र्मानुमितिशेषः यज्ञनिवर्तयितुं तदवयवानुक्रमेणानुष्ठापयिष्यावित्यर्थः अहोरात्राम्नांहिय-
ज्ञास्वन्पन्ते शुद्धे शुद्ध फलस्यदोग्ध्यौ पयस्वती उदकवत्यौ अहोरात्राम्नांस्त्वद्वृष्टिर्जायते
एवंमहानुभावे अहोरात्रदेवते अस्मद्यज्ञं निर्वहतामित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

देव्याहोतारापथमाविदुर्ऋजुयत्तलःसमृचावपुष्टरा ।

देवान्पजन्तावृतुथासमंजतोनामाष्टयिष्याअधिसानुपुत्रिपु ॥७॥

दैव्या । होतारा । प्रथमा । विदुःऽतरा । ऋजु । यक्षतः । सम् ।
 ऋचा । वपुःऽतरा । देवान् । यजन्तौ । ऋतुऽथा । सम् ।
 अञ्जतः । नाभा । पृथिव्याः । अधि । सानुपु । त्रिपु ॥ ७ ॥

दैव्या दिविभवोदिव्योग्निः तस्मादिव्यादग्नेर्जातो होताराआह्वतारौ देवानांहोमनिष्पाद-
 कौवाग्नी पार्थिवान्तरिक्ष्यौ प्रथमामथमंयष्टव्यौ विदुष्टराविद्वत्तमौ वपुष्टरामरुष्टवपुषौदेवावृचा
 मघेण ऋजुअविकलं यथातथासम्यक्यक्षतः पूजयतः ऋतुथातचद्वतौ तत्रतत्रकाले देवान् य-
 ष्टव्यान् यजन्तौ देवौ पृथिव्याः नाभानाभौ उत्तरवेद्यां अधिउपरि त्रिपुसानुपुसमुच्छ्रितेषु प-
 देशेषुगार्हपत्यादिषु समञ्जतः समांकां अञ्जतेलेट्यहागमः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सरस्वतीसाधयन्तीधियंइळादेवीभारतीविश्वतूर्तिः ।
 तिस्रोदेवीःस्वधयावृहिरदमच्छिद्रंपान्तुशरणंनिपद्य ॥ ८ ॥

सरस्वती । साधयन्ती । धियम् । नुः । इळा । देवी । भारती ।
 विश्वतूर्तिः । तिस्रः । देवीः । स्वधया । वृहिः । आ । इदम् ।
 अच्छिद्रम् । पान्तु । शरणम् । निऽसद्य ॥ ८ ॥

नोस्मदीयां धियंवृद्धियागंवासाधयन्ती निवर्तयन्ती सरस्वती इळाएतन्नामिकादेवीभा-
 रतीचविश्वतूर्तिर्विश्वानितूर्णानियस्याः सातादृशीसर्वविषयगतावाक् एतदुभयविशेषणं तिस्रो-
 देवीः एतास्तिस्रोदेव्यः स्वधयाअस्मदत्तहविषा निमित्तेनेदंवाहियेत्तं अच्छिद्रेयथावयापान्तु
 किंरुत्वा शरणंयागगृहं आनिपद्यआश्रित्य यद्वा स्वधयेदं वृहिरिदंयत्तमागत्यास्मदीयंशरणं
 गृहं निपद्याच्छिद्रंयथावथापान्तु ॥ ८ ॥

अथपिशङ्गरूपइतिनवमीत्वाष्ट्रेपशौपुरोडाशस्ययाज्या पिशङ्गरूपःशुभरोवयोधाः प्रथ-
 मभाजंयशसंवयोधामितिसूत्रितत्वात् ।

सैपानवमी-

पि॒शङ्ग॑रूपःसु॒भरो॑वयो॒धाःश्रु॒ष्टीवी॑रोजा॒यते॑दे॒वका॑मः ।
प्र॒जांत्व॑ष्टा॒विष्य॑न्तु॒नाभि॑म॒स्मेअथा॑दे॒वाना॑म॒प्यन्तु॑पा॒र्यः ॥ ९ ॥

पि॒शङ्ग॑रूपः । सु॒भरः॑ । व॒यः॑ऽधाः । श्रु॒ष्टी । वी॑रः । जा॒यते॑ ।
दे॒वका॑मः । प्र॒जाम् । त्व॑ष्टा । वि । स्य॒न्तु । नाभि॑म् । अ॒स्मे इति॑ ।
अ॒र्य । दे॒वाना॑म् । अ॒र्षि । ए॒न्तु । पा॒र्यः ॥ ९ ॥

पिशङ्गरूपःसुवर्णवर्णःनानारूपोवासुभरःशोभनयत्तःशोभनभरणोवावयोधावयसोन्नस्य
धारयितादातावाश्रुष्टीक्षिप्रगुणः वीरोविविधमीरयिता देवकामः देवाःकाम्यन्तेयेनतादृशः पुत्रो-
जायते जायतामुत्पाद्यतांत्वष्टरनुग्रहात् सचत्वष्टाएतन्नामकोदेवोस्मेस्मभ्यंनानाभिकुलस्यवन्धिकाम्पजां
पुत्रादिरूपांविष्यन्तु विमुञ्चन्तु वितरत्वित्यर्थः अथअपिचदेवानांसंबन्धिपाथोन्नमप्यस्मानेतु ग-
च्छन्तु अपिःक्रिययावासंबन्धते गच्छत्वित्यर्थः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

वन॒स्पति॑रवसृ॒जन्नु॑प॒स्थाद्भि॑र्ह॒विःसू॒द्याति॑प्र॒धीभिः॑ ।
त्रि॒धास॑म॒क्तंन॑यतु॒प्रजा॑नन्दे॒वेभ्यो॑दै॒व्यःश॑मि॒तोप॑ह॒व्यम् ॥ १० ॥

वन॒स्पतिः॑ । अ॒वसृ॑जन् । उ॒प । स्था॒त् । अ॒ग्निः । ह॒विः । सू॒द्या॒ति ।
प्र । धी॒भिः । त्रि॒धा । स॒म॒क्तम् । न॒य॒न्तु । प्र॒जान॑न् । दे॒वेभ्यः॑ ।
दै॒व्यः । श॒मि॒ता । उ॒प । ह॒व्यम् ॥ १० ॥

वनस्पतिःपूपाभिमानीएतन्नामकोग्निः अवसृजन्अस्मदीयंकर्मानुजाननउपास्मत्समीपे
स्थावनिष्ठन् अग्निःपाकाधारोमिश्रहविःपशुरूपंधीभिःकर्मविशेषैःपाकसाधनैः प्रमकर्षणसू-
दयातिक्षारमणि अपाकाधिकपाकादिराहित्येनहविःपचनीत्यर्थः किञ्च देव्योदेवसंबन्धीआहु-
त्यधिकरणभूतोऽग्निःशमिताहवियःसंस्कर्वा यद्वा देव्यः शमिताएतन्नामकोग्निः अग्निर्वेदेवानांरा-

मितेतिश्रूयते । त्रिधा त्रिप्रकारं उपस्तरणावदानाभिधारणैः समकं साम्यकृत्सिकं हव्यं हविः प्रजानन्
विद्वाननयनप्रकाराभिज्ञः सन् देवेभ्य उपनयतु समीपं पापयतु ॥ १० ॥

अथैकादशी-

घृतांमिमिक्षे घृतमस्य योनिर्वृते श्रितो घृतम्वस्य धाम ।

अनुष्वधमावहमादयस्व स्वाहाकृतं वृषभवक्षि हव्यम् ॥ ११ ॥ २३ ॥

घृतम् । मिमिक्षे । घृतम् । अस्य । योनिः । घृते । श्रितः । घृतम् ।

ऊँ इति अस्य । धाम । अनुष्वधम् । आ । वृह । मादयस्व ।

स्वाहाकृतम् । वृषभ । वक्षि । हव्यम् ॥ ११ ॥ २३ ॥

अस्याग्नेर्घृतमाज्यंमिमिक्षे सिञ्चामि यतोऽस्य घृतं योनिःकारणं उत्पन्नोऽपि घृते श्रितः आश्रितः
अस्याग्नेर्घृतमेव धाम तेजः घृतेन स्रयं दीप्यते इदानीं संबोध्योच्यते-हे अग्ने वृषभ फलस्य वर्षित-
स्त्वं अनुष्वधं प्रति हविः सर्वेष्वपि हविः पुरीयमानेषु आवह देवान् आहूय तान् मादयस्व प्रीणय त-
स्त्वं स्वाहाकृतं स्वाहाकारेण दत्तं हव्यं चरुपुरोडाशादि वक्षि वह ॥ ११ ॥

॥ इति द्वितीयस्य पञ्चमे त्रयोविंशो वर्गः ॥ २३ ॥

हुवेव इति नवर्चचतुर्थसूक्तं भार्गवः सोमाहुतिनामकऋषिः अग्निर्देवता त्रिष्टुप्छन्दः हुवेन-
वसोमाहुतिर्भार्गवो हेत्यनुक्रमणिका प्रातरनुवाकाभिनशस्तयोस्तेष्टुभोछन्दसीदं सूचितञ्च-हुर्वे-
षः सुषोत्मानं निहोता होतृपदन इति सूक्ते इति ।

तत्र प्रथमा-

हुवेवः सुषोत्मानं सुवृत्किं विशामग्निमर्तिथिं सुप्रयसम् ।

मिन्नर्इवयोर्दिधिपाप्यो भूहेव आदेवे जने जातवेदाः ॥ १ ॥

हुवे । वः । सुद्योत्मानम् । सुद्युक्तिम् । विशाम् । अग्निम् ।
 अतिथिम् । सुप्रयसम् । मित्रः इव । यः । दिधिषाम्यः । भूत् ।
 देवः । आदेवे । जने । जातदेवाः ॥ १ ॥

हेयजमानाःवोयुष्मदर्थं अग्निंहुवेआह्वयामि कीदृशं तं सुद्योत्मानं सुद्युक्तमानं सुद्युक्तिं सुद-
 जितंपापैः शोभनस्तुतिवाविशांपयजनानानां अतिथिं अतिथिवत्सदापूज्यं सुप्रयसं शोभनह विलंक्ष-
 णानं किञ्चजातवेदाः जातानां वेदितापो देवोऽग्निर्मित्र इव सत्सेव आदित्यदयवादिधिषाम्यः धार-
 यिता भूत् भवति कुत्रेति उच्यते आदेवे देवपर्यन्ते जने मनुष्यमभूति देवपर्यन्तेषु तेषां धारको भव-
 दित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इमं विधन्तो अपांसधस्थे ह्वितादधुर्गवो विक्ष्वा उयोः ।
 एष विश्वान्यभ्यस्तु भूमदिवानामग्निं रतिर्जीराश्वः ॥ २ ॥

इमम् । विधन्तः । अपाम् । सधस्थे । ह्विता । अदधुः । गवः ।
 विक्ष्वा । आयोः । एषः । विश्वानि । अग्नि । अस्तु । भूर्म ।
 देवानाम् । अग्निः । अरतिः । जीर इश्वः ॥ २ ॥

इममग्निं विधन्तः परिचरन्तो भगवोऽस्मत्पूर्वमहर्षयः अपांसधस्थे स हस्थानेन्तरिक्षे गायो-
 मनुष्यस्य मजमानस्य स्वभूतास्तु निक्षुमजास्तु विक्ष्वा उयोः मध्ये च द्विवाद्योः स्थानात् अदधुः अर्था-
 रयत् दधातेर्दृडित्त्वं एषोऽग्निर्भूमभ्रूजा अत्यर्थं विश्वानि भूतजातान्यस्मदिरोधीन्यायस्तु अभिभ-
 वतु सकीदृशः देवानामरतिरीश्वरः तेषां मध्ये शीमं अरणशीलो वास्मद्यां प्रति तथा जीराश्वः
 सिमाश्वः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अग्निं देवास्तो मानुषोषु विक्षुमिपंधुः शेष्यन्तो न मित्रम् ।
 सर्दादयदुग्शीरुम्या आदक्षाय्योपो दास्ति दमआ ॥ ३ ॥

अग्निम् । देवासः । मानुषीषु । विक्षु । म्रियम् । धुः । क्षेप्यन्तः ।
न । मित्रम् । सः । दीदयत् । उशतीः । ऊर्म्याः । आ । दक्षाय्यः ।
यः । दास्वते । दमे । आ ॥ ३ ॥

देवासोदेवाः क्षेप्यन्तः स्वर्गमतिगच्छन्तःसन्तः पूर्वमानुषीषुमनुष्यसंबन्धिनीषुविक्षुम-
जासु मियंदेवानांभीणयितारमग्निं धुः अधुः स्थापितवन्तः तत्रदृष्टान्तः—क्षेप्यन्तोमित्रंन रायंम-
तिगच्छन्तोनरामित्रंमियंसत्वायंस्वगृहृक्षार्थंस्थापयन्ति तद्वत् एवंदेवैःस्थापितोयोमिर्दास्वतेह-
विर्दत्तवतेयजमानायतदर्थंदमेनदीपेयागग्नेवाआहितः स्थापितः दक्षाय्यः समर्धयितादातावा
सोमिः उशतीः कामयमानाः ऊर्म्याः रात्रीः सर्वासुरात्रिषुआदीदयत् दीप्यतेसर्वतः सर्व-
रात्रीरादीपयतिवा॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अस्पर्ण्वास्वस्यैवपुष्टिःसंदृष्टिरस्यहियानस्यदक्षोः ।
वियोभरिभ्रदोपधीपुजिह्वामत्योनरथ्योदोधवीतिवारान् ॥ ४ ॥
अस्य । र्ण्वा । स्वस्यैव । पुष्टिः । समदृष्टिः । अस्य ।
हियानस्य । दक्षोः । वि । यः । भरिभ्रत् । ओपधीपु । जिह्वाम् ।
अत्यः । न । रथ्यः । दोधवीति । वारान् ॥ ४ ॥

अस्याग्नेः पुष्टिः शरीरवृद्धिः रण्वास्वस्यैवपुष्टिःसंदृष्टिरस्यहियानस्यदक्षोः—स्वस्यपुष्टिरिव-
थालोके स्वकीयापुष्टिः स्वस्मैरमणीयाभवतितद्वत् यद्वास्याग्ने.संबन्धिनीपुष्टिः यथायजमानवि-
पमारण्वातद्वत् किञ्च हियानस्यसदृष्टिगच्छतोव्यामुवतोदक्षोः काष्ठानदिदक्षोःदग्धुमिच्छोरस्या-
ग्नेः सन्दृष्टिः सन्दर्शनाविभावोपिरण्वा योमिरोपधोपुकाष्ठेपुजिह्वान्वाटां जात्येकवचनं व्याटाः
वितारिभ्रत् अत्यर्थंविहरतिकन्यवतारिवर्थः हस्तेपेइलुगन्तत्वेनदाधायार्दिगुणितारितल्लेख्यद-
ग्मः यद्योगादिनिघातः तत्रदृष्टान्तः—रथ्योरथार्होऽत्योन वाजीयथा वारान्दंशवारणसाधनान्
वाटान् दोधवीति कम्पयतितद्वत् योमिर्वाटा.कम्पयति अस्याग्ने.पुष्टिःरण्वेति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

आयन्मेअभ्वेवुनदःपनन्तोशिग्भ्योनामिमीत्वर्णम् ॥
सच्चित्रेणचिकित्तेरंमुंभासाजुंजुवीयोमुदुरापुवाभूत् ॥ ५ ॥ २४॥

आ । यत् । मे । अश्वम् । वनदः । पनन्त । उरिक्क्ष्भ्यः । न ।
अमिमीत् । वर्णम् । सः । चित्रेण । चिकित्ते । रमद्सु । भासा ।
जुजुर्वान् । यः । मुहुः । आ । युवा । भूत् ॥ ५ ॥ २४ ॥

यद्यस्याश्वं महत्त्वमेमसंबन्धिनोवनदः संभक्तारः यद्वा वनदःअवनदः शशशब्दयन्तः
स्तोतारः अवशब्दोभृशार्थवाचीतत्पूर्वाब्जदेःक्लिप् अवाप्पोरित्यकारलोपः आपनन्त समन्ता-
वस्तुवन्ति सोमिर्गृशिग्न्योस्मदीयंरूपंकामममानेभ्यः ऋत्विग्भ्योवर्णं स्वसदृशंरूपंनामिमीत न-
शब्दश्चार्थे निर्दिमीतेच रंसु रमणीयेष्वान्यादिहविःपुनिमित्तेषु चित्रेणभासाकनकादिनानावर्णया
दीप्साचिकित्ते विज्ञायते किञ्च योमिःजुजुर्वान् जीर्णःसन् ज्वालोपशमेसएवपुहुःपुनःपुनःआयु-
यासर्वतोमिश्रयितावरुणोवाभूत् भवतिपुनराज्यादिसंयोगात् ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपञ्चमेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथपष्ठी-

आयोवनात्तृपाणोनभातिवार्षपृथारथ्येवस्वानीत् ।
रुष्णाध्वात्पूरुष्वश्चिकेत्यौरिवस्मयमानोनभोभिः ॥ ६ ॥

आ । यः । वना । तृपाणः । न । भाति । वाः । न । पृथा ।
रथ्याइद्व । स्वानीत् । रुष्णाइअध्वा । तपुः । रूष्वः । चिकेत ।
यौःइद्व । स्मयमानः । नभःइभिः ॥ ६ ॥

योमिर्वनावनानिवृक्षसमूहान् तृपाणोनतृपितइव त्वरमाणइत्यर्थः आभातिआभासयति द-
इतीत्यर्थः यद्वा वनावनेआभाति किञ्चपाणंउदकमिव पथापवणेनमार्गेणगच्छति तद्व इव-
स्ततोगच्छति रथ्येवरथस्यवोद्गम्यइवस्वानीत्शब्दयति यद्वा रथशब्दात्सोड्यांदेशः यथारथो-
मुद्गमार्गेणगच्छन्स्वनतितद्वत् किञ्च रुष्णाध्वाऋष्णावर्त्मा तपुस्तापकः रण्योरमणीयः एवंभूतः
सन् चिकेतज्ञापते प्रकाशतइत्यर्थः कइव नभोभिर्नेक्षत्रैः स्मयमानः प्रकाशमानोयौरिवपुलोक-
इव यद्वा नभोभिरन्तरिक्षपदेशदिशेषैः स्मयमानः शोभमानोयौरादित्यइवनीलवर्णतिरिक्षाचार्या-
दित्योपथाज्ञापतेतद्वत् स्वसंचारेणरुष्णीभूतेमार्गेज्ञापते प्रकाशयतइत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

सपोव्यस्यादभिमिदक्षदूर्वापशुर्नैतिस्त्रपुरगोपाः ।

अग्निःशोचिष्माँअतसान्युष्णन्ऋष्णव्यथिरस्वदयन्भूम ॥ ७ ॥

सः । यः । वि । अस्यात् । अग्नि । धक्षत् । उर्वाम् । पशुः । न ।

एति । स्वदयुः । अगोपाः । अग्निः । शोचिष्मान् । अतसानि ।

उष्णन् । ऋष्णव्यथिः । अस्वदयत् । न । भूम ॥ ७ ॥

योग्निर्व्यस्थात् विविधितिष्ठति व्याप्नोतिविश्वं तथायोग्निरूर्वाविस्तृतं पृथिवीं सर्वा अभिघक्ष-
त् आभिमुख्येन प्रवर्धमानो भवति उभे अपि पच्छब्दयोगान्निहन्येते सोमिः पशुर्न पशुरिव यथा
जातः पशुः स्वच्छन्देन चरति तथा स्वयुः स्वयमेव गच्छन् अगोपाः गोपरहितः नियामकवर्जित-
इत्यर्थः एति गच्छति किं कुर्वन् शोचिष्मान् ऋष्टदीप्तिः ऋष्णव्यथिः ऋष्णवर्णमामादग्धाव्यथा क-
राः कण्टकादपोपेन तादृशः सन् भूम अत्यधिकं अस्वदयत्न आस्वादयतीव वृक्षगतान् रसान् अ-
प्तसानि सततानि नीरसानि वातरुगुल्मादीनि उष्णन् दहन्नेति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

नूते पूर्वस्यावसो अधीतौ तृतीये विदधे मन्मशंसि ।

अस्मे अग्ने संयत्वीरं बृहन्तं क्षुमन्तं वाजस्वपत्यं रयिदाः ॥ ८ ॥

नु । ते । पूर्वस्य । अवसः । अधिः इतौ । तृतीये । विदधे ।

मन्म । शंसि । अस्मे इति । अग्ने । संयत्वीरम् । बृहन्तम् ।

क्षुः मन्तम् । वाजम् । सुः अपत्यम् । रयिम् । दाः ॥ ८ ॥

हे अग्ने ते तव संवन्धिनः पूर्वस्य पूर्वपागसमये कृतस्यावसो भिमततर्पणस्य अधीतौ स्मरणे
सति तत्सृष्ट्यानु अद्यापि तृतीये विदधे यागे तृतीयसत्त्वने यद्वा प्रातरनुवाकसंवन्धिनानां अग्ने पोपस्या-
श्विनानां पद्ध्ये अन्यतमे तृतीये कतौ मन्मननीयं स्तोत्रं शंसि अशंसि शस्यते स्माभिः हे अग्ने त्वंचा-

स्मेअस्मर्त्यंसंयद्वीरंसंयतोवीरायस्मिन्तादृशं बृहन्तमहान्तं क्षुमन्तंशब्दवन्तंकीर्तिमन्तंवाजंउक्त-
क्षणमन्तं स्वपत्यंरथिचदाःदेहि ॥ ८ ॥

अथनवमी-

त्वयायथागृत्समदासोअग्नेगुहावन्वन्तुपरंरौअभिष्युः ।

सुवीरांसोअभिमातिपाहःस्मत्सूरिभ्योगृणतेतद्वयोधाः ॥ ९ ॥ २५ ॥

त्वया । यथा । गृत्समदासः । अग्ने । गुहा । वन्वन्तः । उपरान् ।

अभि । स्युरिति स्युः । सुवीरांसः । अभिमातिःसहः । स्मत् ।

सूरिभ्यः । गृणते । तत् । वयः । धाः ॥ ९ ॥ २५ ॥

हेअग्ने त्वयारक्षकेणवन्वन्तः त्वांसंभजंतः गृत्समदाःऋषयः आत्मनिपारोक्ष्येणवचनं य-
थागुहागुहायांवर्तमानान् उपरान्उपरमणसाधनान्उपरिउत्कृष्टेवर्तमानान्वाधनविशेषानभिष्युः
अभिभवेयुःस्वाधीनान्कुयुंः यद्वा गूढानुपरान्उपरिअधिकत्वेनवर्तमानान्पापानभिष्युःअभिभ-
वेयुः तथाकुर्वित्यर्थः कीदृशाः सुवीरांसः शोभनपुत्राद्युपेवाः अभिमातिसहः वैरिणांपापादी-
नांसोढारः किञ्च सूरिभ्योभेधाविभ्योयजमानेभ्योगृणते व्यत्ययेनैकवचनं शब्दभङ्गः स्तोत्रभ्यः
यद्वा सूरिभ्योयजमानेभ्योगृणतेस्तोत्रेचस्मदसुमत्अतिमभूतंतादृशंपसिद्धंवयोन्धधाःदेहि ॥ ९ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपञ्चमेषश्चविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

होताजनिष्टेत्यष्टर्षपञ्चमसूक्तं सोमाहुतेरार्षमाग्नेयमानुष्टुभं होताष्टवानुष्टुभमित्यनुक्रान्तम्
प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरग्नेयेऋतावस्यविनियोगः सूत्रितश्च-अग्नापोहोताजनिष्टेतिचतु-
र्विंशेहन्यपीदमेवाज्यंसूत्रितम्-चतुर्विंशेहोताजनिष्टेत्याऽज्यमिति आभिष्वरिकेद्वितीयेहनीदमे-
वाज्यं द्वितीयस्यचतुर्विंशेनाज्यमित्यतिदिष्टत्वात् ।

तत्रपथमा-

होताजनिष्टचेतनःपितापितृभ्यंऋतये ।

प्रयज्ञंजेन्यंबसुंशक्रेमंवाजिनोयमम् ॥ १ ॥

होता । अजनिष्ट । चेतनः । पिता । पितृद्व्यः । ऊतये ।
प्रद्यक्षन् । जैन्यम् । वसु । शक्रेम । वाजिनः । यमम् ॥ १ ॥

होताहोमनिष्पादकः चेतनः चेतयितास्मदनुष्ठितस्यपितापालकोस्मद्यज्ञस्यईदृशोऽग्निरज-
निष्ट उत्पन्नः किमर्थंपितृद्व्यःपान्त्रकेभ्योयजमानेभ्यः पठ्यर्थंचतुर्थी तेषामृतयेरक्षणायच वयं
चवाजिनः हरिर्लक्षणान्नवन्तःसन्तः प्रयक्षंप्रकर्षेणपूज्यं जैन्यंजेतव्यं यमंयमपितव्यं वसुधनं
शक्रेम शक्ताभूयास्म लब्धुमितिशेषः यद्वा वाजिनोन्नस्ययमंयमनंकर्तुंशक्रेमप्रयक्षंजैन्यंवसुधन-
मित्युपमानंउक्तलक्षणंधनमियतत् यथावरोद्धंशकुमस्तद्वत् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

आयस्मिन्सप्तर्श्मयस्तुतायज्ञस्यनेतरि ।
मनुष्यद्वैव्यमष्टमपोताविश्वंतदिन्वति ॥ २ ॥

आ । यस्मिन् । सप्त । रश्मयः । तुताः । यज्ञस्यं । नेतरि ।
मनुष्यत् । द्वैव्यम् । अष्टमम् । पोता । विश्वम् । तत् । इन्वति ॥ २ ॥

यज्ञस्यनेतरियागस्यनिर्वाहकेयस्मिन्नग्नौसप्तर्श्मयः सप्तसंख्याकारभियद्भ्यामाहोत्र-
काः आतताः स्वस्वकर्मभिःसर्वतोव्याप्ताभवन्ति सपोतापावकोदेवानांपोत्रात्पञ्चत्विमूपोवा-
ग्निर्मनुष्यत् मनुष्यपोतवत् द्वैव्यंदेवोयज्ञस्तत्संवन्धिअष्टममष्टत्विकतांवन्धितद्विश्वंकर्तव्यजानं
सप्तहोत्रकैःसहस्ययमष्टमःसन्नइन्वति व्याप्नोति यद्वा तदित्यस्यलिङ्गव्याप्यः सपोतेनिसंवन्धः
सप्तहोत्रकैः सहाष्टमोभूत्यालक्ष्यज्ञंनिर्वहतीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

दधन्वेनायद्मिनुवोचद्ब्रह्माणिवेकृतत् ।
परिविश्वानिकाव्यानेमिश्रक्रमिवाभवत् ॥ ३ ॥

दधन्वे । या । यत् । ईम् । अनु । वोचत् । ब्रह्माणि । वेः । ऊं
दति । तत् । परि । विश्वानि । काव्या । नेमिः । चक्रमईव ।
अभूवत् ॥ ३ ॥

पूर्वमन्त्रेहोत्रादिवत् स्वयमपियज्ञंनिर्वहतीत्युक्तं अत्रतुसर्वतत्तदात्मनास्थित्वास्वयमेवनिर्वहतीत्याह—याअथवाईमेनयज्ञंअनुलक्षीकृत्य यद्द्विरादिकंदधन्वेधारयत्यध्वर्वादिरूपः यानिब्रह्मणिशस्त्रादीनिअनुवोचत् अनुवक्ति होत्रादिरूपःअत्रवाइत्येतद्योज्यं तत्सर्वैवेःउवेरेवकामयन्ते जानातिवास्वयमनुष्ठानुं अयमग्निर्विश्वानिसर्वाणिकाव्याकाव्यानिकवयोमेधाविनऋत्विजस्तत्संबन्धीनिकर्माणिपर्यभवत् परिभवतिस्वायत्तानिकरोति व्यामोतीत्यर्थः व्याप्तौदृष्टान्तः—नेमिः वहिर्वेष्टनवलयः चक्रमिवरथाइंयथा कात्स्न्येनव्यामोतितद्दत् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

साकंहिशुचिनाशुचिःप्रशास्ताऋतुनाजनि ।

विद्वान्अस्यव्रताध्रुवाव्याइवानुरोहते ॥ ४ ॥

साकम् । हि । शुचिना । शुचिः । प्रशास्ता । ऋतुना । अजनि ।

विद्वान् । अस्य । व्रता । ध्रुवा । व्याःइव । अनु । रोहते ॥ ४ ॥

शुचिःस्वयंशोधकः प्रशास्तादेवानां एतन्नामकऋत्विक्प्रशासितावायज्ञविद्वानां शुचिना ऋतुनाशोधकेनाग्निहोत्रादिकर्मणा साकंहिसहैवाजनिउत्पन्नःजातमात्रएवशुद्धः सर्वस्यप्रशास्ता चसन्नग्निहोत्रादिनिर्वोढाभवदित्यर्थः अस्याग्नेर्ध्रुवा ध्रुवाणि फलपर्यवसायीनि व्रताव्रतानि कर्माणि विद्वान् जानन् यजमानोवयाइवविस्तृताः शाखाइवानुरोहते क्रमेणानुतिष्ठति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

ताअस्यवर्णमायुवोनेष्टुःसचन्तधेनवः ।

कुवित्तिस्तभ्यआवरंस्वसारोयाइदंययुः ॥ ५ ॥

ताः । अस्य । वर्णम् । आयुवः । नेष्टुः । सचन्तु । धेनवः । कुवित् ।

तिस्तभ्यः । आ । वरम् । स्वसारः । याः । इदम् । ययुः ॥ ५ ॥

याःवदममाणलक्षणाअंगुलयः इदमनुष्ठीपमानं कर्मययुः प्राप्नुवन्ति अनुतिष्ठन्ति ताआयुवः गन्त्यः व्याप्ताधेनवः प्रीणयिन्त्यः स्वसारः स्वयंसारिण्योःगुल्योनेष्टुः हविर्याचितुः भक्ष-

यितुः शोधयितुः पोषयितुः नेतुर्वास्याग्नेः यद्वैतन्नामकऋत्विग्रूपस्य तिसृष्ट्यः आ गार्हपत्यादिभू-
र्तीनामपिवरं वर्णकुविद् बहुकृत्वः सचन्त सेवन्तेपरिचरन्ति ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

यदीमातुरुपस्वसाघृतंभरन्त्यस्थित ।

तासामध्वर्युरागतौयवोवृष्टीवमोदते ॥ ६ ॥

यदि । मातुः । उप । स्वसा । घृतम् । भरन्ती । अस्थित । तासाम् ।

अध्वर्युः । आगतौ । यवः । वृष्टीइव । मोदते ॥ ६ ॥

यदियदामातुः सर्वस्यनिर्मातुर्भूम्याः वेदिलक्षणायाः स्वसा स्वसृस्थानीयाजुहूर्घृतंभरन्ती
सती उपास्थित उपतिष्ठेदग्निं एकवचनमविदक्षितं जुहूपभृद्भुवाः घृतंभरन्त्यः तिष्ठन्तीत्यर्थः त-
दातासां जुह्वादीनामागतौ यागायमासौ सत्यां अध्वर्युः एतन्नामकऋत्विग्रूपः अध्वरं कामयमा-
नोवायमग्निः मोदते हृष्यति यवोवृष्टीव वृष्ट्यायथामोदते तद्वद् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

स्वःस्वायधायसेरुणुतामृत्विगृत्विजम् ।

स्तोमंपृज्ञंचादरंवनेमाररिमावयम् ॥ ७ ॥

स्वः । स्वायं । धायसे । रुणुताम् । ऋत्विक् । ऋत्विजम् । स्तोमम् ।

यज्ञम् । च । आत् । अरम् । वनेम । ररिम । वयम् ॥ ७ ॥

अथमग्निः स्वः स्वयमेवस्वाय स्वकीयाय धायसेकर्मणेहविषांधारणायवा ऋत्विक्होता
जनिष्ठेत्यादिनोक्तलक्षणोहोतृपोतृमशास्त्राघृत्विग्रूपः सन्ऋत्विजंआत्विज्यं भावमघानोपनिर्देशः
देवत्विग्रूपः सन् ऋत्विजंमानुषमार्त्विज्यंरुणुतांकरोतु वयंचतदनुग्रहाद् आदनन्तरमेवस्तोत्रं यज्ञं
चतदाश्रयं यागमपिअरंअलमत्यर्थवनेम संभजेमहि ररिम ददेमहिचहविः यद्वा स्तोमंवनेमयज्ञं
यज्ञयोग्यंहवीररिम ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यथाविद्वाँअरुंकरुद्विध्वेभ्योयजतेभ्यः ।

अयमग्नेत्वेअपियंयज्ञंचरुमावयम् ॥ ८ ॥ २६ ॥

यथा । विद्वान् । अरम् । करत् । विश्वेभ्यः । यजतेभ्यः । अयम् ।
अग्ने । त्वे इति । अपि । यम् । यज्ञम् । अक्षुम् । व्यम् ॥ ८ ॥ २६ ॥

हेअग्ने विद्वान् त्वन्माहात्म्याभिज्ञः प्रयोगज्ञोवा यजमानोवा यथाविश्वेभ्योयजतेभ्यः
सर्वेभ्योयजनीयेभ्योदेवेभ्यः अरंपर्यांतरं कुर्यात् यथात्वमनुगृहाणेत्यर्थः वयमपि यज्ञं याम-
विशेषं चक्रमकर्महेतुयागस्त्वेअपि अपिरेवार्थे तवैव त्वत्पीत्यर्थः त्वमेव तस्मात्त्वं सर्वदेवार्थयागं
तत्तद्विग्रूपः सन् निर्वहेत्यर्थः ॥ ८ ॥

॥ इति द्वितीयस्य पञ्चमेषद्विशोवर्गः ॥ २६ ॥

इमाम् इत्यष्टवर्षं स्रक्तं सोमाहुत्यार्षमाग्नेयं गायत्रं इमामिगायत्रं हीत्यनुक्रान्तम् मातर-
नुवाकाभिनरास्त्रयोगायने छन्दस्यस्य विनियोगः सूत्रितञ्च—इमां पौ अग्नेसमिधमिमामिति त्रया-
णामुत्तमापुद्गरेदिति अपराह्निक्त्यामुपसदोमामे अग्नेसमिधमिति तिस्रः कचस्त्रिभ्यस्तानवसाभि-
धेभ्यः कृत्वा विनियोकण्याः अथोपसदिति खण्डे स्तुवितं—इमामि अग्नेसमिधमिमामिति तु सामिधे-
न्यइति ।

तत्रमथमा—

इमांमि अग्नेसमिधमिमामुपसदं वनेः । इमा उपश्रुधी गिरः ॥ १ ॥
इमाम् । मे । अग्ने । समुद्वधम् । इमाम् । उपसदम् । वनेरिति वनेः ।
इमाः । ऊँ इति । सु । श्रुधि । गिरः ॥ १ ॥

हेअग्नेमदीयापिमां आधीयमानांसमिधं इमामुपसदं उपसदनसाधनामाहुतिं उपसदा-
गेक्रियमाणान्वावनेः संभजेयाः तथेमाउ इमा अपि गिरः स्तुतीः सु सुश्रुधि श्रुणु ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अयाते अग्ने विधेमोर्जां नपादश्वमिष्टे । एनासूक्तेर्न सुजात ॥ २ ॥
अया । ते । अग्ने । विधेम । ऊर्जाः । नपात् । अश्वमिष्टे ।
एना । सुउक्तेर्न । सुजात् ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वां अयाअनयाआहुत्याविधेम परिचरेम हेऊर्जोनपाव बलस्यनमः तस्यनपाव-
पितर्वा हेअश्वमिष्टेव्यापकयज्ञ यद्वा आशुक्रियमाणं कर्माश्वंतदिच्छतीतिअश्वमिष्टिः संत्वरमा-
णास्युपसदाचरन्ति तेकर्मभिःसमत्वरन्तवेतिसःसामिधेनीरनूव्यतिसोदेवताअयजन्निविदासं-
णं । वादशाग्ने त्वांअनयाहुत्याविधेमपरिचरेमतथाहेसुजातशोभनजननएनाएतेनसूक्तेनस्तो-
त्रेणमीणयेमेशेषः यद्वा स्तुत्युपबृंहितेनविधेमा ॥ २ ॥

अथतृतीया-

तंत्वांगीभिर्गिर्वणसंद्रविणस्युंद्रविणोदः । सपर्येमसपर्यवः ॥ ३ ॥
तम् । त्वा । गीःऽभिः । गिर्वणसम् । द्रविणस्युम् । द्रविणःऽदः ।
सपर्येम । सपर्यवः ॥ ३ ॥

हेद्रविणोदः धनस्यदावः अग्ने संवाद्दशंगिर्वणसं गीभिः स्तुतिभिर्वनत्रीमंद्रविणस्युंहवि-
र्लक्षणधनेच्छुंत्वात्वांसपर्यवः परिचरणकर्तारोवयंगीभिःस्तुतिभिःसपर्येम परिचरेम ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

सद्योधिसूरिर्मघवावसुपतेवसुंदावन् । युयोध्यवस्मद्वेषांसि ॥ ४ ॥
सः । योधि । सूरिः । मघश्वा । वसुंस्पते । वसुंदावन् ।
युयोधि । अस्मत् । द्वेषांसि ॥ ४ ॥

पसुपतेघनपते वसुंदावन् मघवाअन्नवानसूरिर्विद्वानपेरकोवा सउकलक्षणकस्त्वंवो-
धि बुद्धयस्व अस्मदीयंस्तोत्रं किञ्च हेअग्ने द्वेषांसिद्वेद्मस्मदस्मत्तोपुयोधि पृथक्कुरु ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

सनोर्वाष्टदिवस्परिसनोवाजमनुर्वाणम् । सनःसहस्रिणीरिपः ॥ ५ ॥
सः । नः । वृष्टिम् । दिवः । परि । सः । नः । वाजम् । अनुर्वाणम् ।
सः । नः । सहस्रिणीः । द्ययः ॥ ५ ॥

सः सएवामिः नोस्मदर्थदिवस्परि घुलोकादन्तरिक्षावपरीतिपञ्चम्यथानुवादी वृष्टिकरो-
तीतिचरोपः सएवनोस्मदर्थमनर्वाणमविचलमनल्पंवाजंबलंददातु तथासहस्रिणीः अपरिमितप्र-
काराणि इषः अन्वानि सएवामिनोस्मदर्थं ददातु ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

ईळानायावस्यवेयविष्टदूतनोगिरा । यजिष्ठहोतरागहि ॥ ६ ॥

ईळानाय । अवस्यवे । यविष्ठ । दूत । नः । गिरा ।

यजिष्ठ । होतः । आ । गृहि ॥ ६ ॥

द्वेषविष्ठ युवतम वृत देवानांपत्नादिसूचक यजिष्ठ अतिशयेनयष्टव्य होतः देवानामा-
ह्वातरमे नोगिराअस्मदीययास्तुत्याईळानायं पूजयित्रे अवस्यवेस्वरक्षणमिच्छतेमदर्थं आग-
हि आगच्छ ॥६॥

अथसप्तमी-

अन्नर्ह्यैर्इयंसेविद्वाज्जन्मोभयांकवे । दूतोजन्यैवमिच्यः ॥ ७ ॥

अन्नः । हि । अग्ने । इयंसे । विद्वान् । जन्म । उभयां । कवे ।

दूतः । जन्याइद्व । मिच्यः ॥ ७ ॥

हेकवे मेधाविजग्ने अन्नजनानांरुदयेइयंसेहि गच्छसिजानासिवा हिः संहोतासेदुत्पंचिकि-
त्वांतरीपसइत्यादिमघान्तरपसिद्धिद्योतनार्थः कीदृशस्त्वं उभयाउभयविधानिजन्मजन्मानि
यदृणांपजमानानांपष्टव्यानादिवनांचसंबन्धीनि विद्वान्जानन्सर्इयंसइतिसंबन्धः वषट्टान्तः-
जन्मो जनेभ्योहितः मिच्योविशेषेणमित्रेभ्योहितोदूतइव सयधामजानांचित्तवृत्तिज्ञानायरासांपे-
रितः तासांपनोजानातितद्वद त्वमप्यस्माकमन्तरीपसइत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सविह्वँआर्चपिप्रयोपक्षिचिकित्वआनुपक् ।

आचास्मिन्संत्तिर्वाहिर्पि ॥ ८ ॥ २७ ॥

सः । विद्वान् । आ । च् । पिप्रयः । यक्षि । चिकित्वः ।

आनुपक् । आ । च् । अस्मिन् । संत्ति । वाहिर्पि ॥ ८ ॥ २७ ॥

हेअग्ने सत्वंविद्वान्विशेषाभिज्ञःसन् आचपिप्रयः सर्वतोस्मान्पूरयचक्रामैः हेचिकित्वश्चेत-
नावान् आनुषक् अनुक्रमेणयक्षि यज देवान् आसत्सिआसीदचास्मिन्नस्तीर्णैर्वाहँषि ॥ ८ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपञ्चमेसप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

श्रेष्ठंयविष्ठेतिपङ्कचंसप्तमसूक्तंसोमाहुत्पार्षमाग्नेयंगायत्रं प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोगार्थये
छन्दस्यस्यविनियोगःपूर्वसूक्तएवोकः श्रवणाकर्मण्याद्याविनियुक्ता ।

सैषासूक्तेप्रथमा—

श्रेष्ठंयविष्ठभारताग्नेद्युमन्तमाभर । वसोपुरुस्पृहंरयिम् ॥ १ ॥

श्रेष्ठम् । यविष्ठ । भारत । अग्ने । द्युमन्तम् । आ । भर ।

वसो । इति पुरुस्पृहम् । रयिम् ॥ १ ॥

हेअग्ने यविष्ठयुववम हेभारत भरताऋत्विजः तेषांसंबन्धीभारतः अध्वर्यादिभिःमन्थ-
नहविःस्तोत्रादिनाव्याप्तियमाणत्वात् तादृश हेवसोवासकव्याप्तवा एवंरूपाग्ने श्रेष्ठंअतिप्रशस्यं
द्युमन्तंदीप्तिमन्तंपुरुस्पृहं बहुभिरार्थिभिःस्पृहणीयंरयिंआभर आहर ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

मानोअरातिरीशतदेवस्यमर्त्यस्यच । पर्षितस्याउतद्विपः ॥ २ ॥

मा । नः । अरातिः । ईशत । देवस्य । मर्त्यस्य । च ।

पर्षि । तस्याः । उत । द्विपः ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वदनुग्रहावनोस्मानरातिः अज्ञानशत्रुत्वं यद्वा छंदस्यरातिशब्दःशत्रुवाचीसी-
त्सिद्धोभवति अदाताशत्रुः माईशत पराभवितुंशकोमाभूत् माविपयीकुर्यात् अरातिर्विशेष्यते देव-
स्यचमर्त्यस्यचसंबन्धिनी तैःकारिता उतअपिचतस्याउभयविधायाः द्विपः अस्मदरातेः पर्षि
पुरया ॥ २ ॥

अथतृतीया—

विश्वाउतत्वयाव्यंधाराउदन्याइव । अतिगाहेमहिद्विपः ॥ ३ ॥

विश्वाः । उत । त्वया । व्यम् । धाराः । उदन्याःइव ।

अति । गाहेमहि । द्विपः ॥ ३ ॥

उतअपिचहेअग्ने वयंत्वदनुग्रहावविश्वाद्विपः सर्वांनपिद्वेष्टुन्उदन्याधाराइवउदकसंबन्धिनी-
धाराअल्पस्तुतीरिवत्मनाआत्मनैवअन्यनिरपेक्षेणातिगाहेमहि अभिज्जम्पगच्छेमा ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

शुचिःपावकवन्द्योग्रेवृहद्विरोचसे । त्वंघृतेभिराहुतः ॥ ४ ॥

शुचिः । पावक । वन्द्यः । अग्रे । वृहत् । वि । रोचसे ।

त्वम् । घृतेभिः । आहुतः ॥ ४ ॥

हेपावकशोधकाम्ने शुचिः शुद्धोवन्द्यः नमस्कार्यैःसन् वृहत् महत् अत्यधिकंविरोचसे
विविधंदीप्यसे यतस्त्वंघृतेभिः घृतैराहुतः समन्तात्सिकः अतोविरोचसे ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

त्वंनोअसिभारताम्रैवशाभिर्उक्षभिः । अष्टापदीभिराहुतः ॥५॥

त्वम् । नः । असि । भारत । अग्रे । वशाभिः । उक्षभिः ।

अष्टापदीभिः । आहुतः ॥५॥

हेभारत ऋत्विजांपुत्रस्थानीयाम्नेनोस्मदीयः त्वं वशाभिः वन्ध्याभिः गोभिः उक्षभिः से-
कृभिर्वैलीवर्दैः अष्टापदीभिर्गोभिणीभिश्चाहुतः आराधितोसि ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

द्वञ्जःसर्पिरासुतिःप्रत्नोहोतावरेण्यः । सहसस्पुत्रोअद्भुतः ॥६॥२८॥

द्वुऽअञ्जः । सर्पिःऽआसुतिः । प्रत्नः । होता । वरेण्यः ।

सहसः । पुत्रः । अद्भुतः ॥ ६ ॥ २८ ॥

द्वञ्जः समिद्रूपान्नः सर्पिरासुतिः सर्पिरासुत्येतेआसिच्यतेयस्मिन्तादृशः प्रत्नःपुरातनः
होताहोमनिष्पादकः वरेण्योवरणीयः सहसस्पुत्रः सहस्रोबलस्यपुत्रस्थानीयः बलेनोत्पन्नत्वात्
अद्भुतआश्चर्यभूतोरमणीयइत्यर्थः एवंमहानुभावोग्निः मामनुजानात्वित्यर्थः ॥ ६ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपञ्चमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

वाजपन्निवेतिपङ्कजमष्टमंसूक्तं सोमाहुतेर्हंशब्दानुवृत्तस्याभावान्मण्डलद्रष्टृणाद्युत्समदक्षिणः
अग्निर्देवता हिशब्दाद्वायवीछन्दःअन्त्यानुष्टुप् वाजपन्निवात्यानुष्टुबित्यनुक्रान्तम् प्रातरनुवा-
काभिनशस्त्रयोस्तृतीयसूक्त्वेनास्योत्तमावर्जितस्यविनियोगउक्तः ।

तत्रप्रथमा—

वाजयन्त्रिवनूरथान्पोगींअग्नेरुपस्तुहि । यशस्तमस्यमीह्लुपः ॥ १ ॥

वाजयन्इव । नु । रथान् । योगान् । अग्नेः । उप । स्तुहि ।

यशःइतमस्य । मीह्लुपः ॥ १ ॥

हेअन्तरात्मन् नुक्षिर्माग्नेयोगान्श्वान् उपस्तुहि कीदृशस्याग्नेः यशस्तमस्यप्रवृद्धयशसः त्वमर्थोलुप्यते मीह्लुपः सेक्तुः फलस्य इदृशस्ययोगान् स्तुहि होतरितिवासंबोध्यं स्तुतौदृष्टान्तः— वाजयन्त्रिवनमिच्छन् पुरुषइव सयथाअश्वान् गमनायस्तौतितद्वद् यद्वोक्तलक्षणस्याग्नेर्गमनसाधनान् रथान् स्तुहि ॥ १ ॥ अथद्वितीया—

यःसुनीथोददाशुपेजुर्योजरयन्त्रिम् । चारुप्रतीकआहुतः ॥ २ ॥

यः । सुनीथः । ददाशुपे । अजुर्यः । जरयन् । अत्रिम् ।

चारुइप्रतीकः । आहुतः ॥ २ ॥

सुनीथःशोभननयनः अजुर्यः अजरणीयः अनभिभाव्यः चारुप्रतीकः शोभनोपक-
मोयोस्तिसोमिः ददाशुपेहविर्दत्तवते यजमानायतदर्थं अरितस्यशत्रुं जरयन् नाशयन् आहु-
तः सयन्तात् आराधितोभवति ॥ २ ॥ अथतृतीया—

यउंश्रियादमेप्वादोपोपसिप्रशस्यते । यस्यव्रतंनमीयते ॥ ३ ॥

यः । ऊं इति । श्रिया । दमेपु । आ । दोषा । उपसि ।

प्रइशस्यते । यस्य । व्रतम् । न । मीयते ॥ ३ ॥

योमिःश्रियाज्वालयायुक्तः सन्दमेपु गृहेषुआ आगत्य दोषारात्रिषु उपसि अहःसुच प्रश-
स्यते स्तूयते यस्याग्नेर्व्रतं कर्मनमीयते नहिंस्यते नक्षीयतेवा ऋःपूरणः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

आयःस्व पुंर्णभानुनाच्चित्रोविभात्यर्चिपा । अज्ञानोअजरैरिति ॥ ४ ॥

आ । यः । स्वः । न । भानुना । चित्रः । विभागि । अर्चिपा ।

अज्ञानः । अजरैः । अग्नि ॥ ४ ॥

योगिधिवः चायनीयः नानावर्णोवाअर्चिषाज्वाल्यारश्मिसमूहेन आविभाति सर्वतोभा-
सते तत्रदृष्टान्तः—स्वने भानुना किरणेनसूर्येदव सयथाविभानितद्वद किंकुर्वन अजरैर्नित्यैः ज्वा-
लासमूहैः अभिसर्वतःअजानः व्यञ्जयन् प्रकाशयन् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

अत्रिमनुस्वराज्यमग्निमुक्थानिवावृधुः । विश्वाअधिश्चिरोदधे ॥ ५ ॥

अग्निम् । अनु । स्वराज्यम् । अग्निम् । उक्थानि । वृधुः ।

विश्वाः । अधि । श्रियः । दधे ॥ ५ ॥

अग्निशत्रुणामजानां वाभक्षकं स्वराज्यं स्वयमेव राजमानंस्वाराज्यमनु अभिलक्ष्यवा-
ग्नि उक्थानिशस्त्राणिववृधुः वर्धयन्ति सचाग्निर्विश्वाः सर्वाःश्रियःशोभाः अधिदधे अधिकं
धारयति ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

अग्नेरिन्द्रस्यसोमस्यदेवानामूतिभिर्वयम् ।

अरिष्यन्तःसचेमस्यभिष्यामपृतन्यतः ॥ ६ ॥ २९ ॥

अग्नेः । इन्द्रस्य । सोमस्य । देवानाम् । ऊतिभिः । वयम् ॥

अरिष्यन्तः । सचेमहि । अग्नि । स्याम । पृतन्यतः ॥ ६ ॥ २९ ॥

अरिष्यन्तः केनाप्यहिंस्यमानावयं अग्नेरिन्द्रस्यसोमस्यदेवानामन्येषामपिऊतिभीर-
क्षाभिः सचेमहि सद्ब्रह्मेमहि युक्ताभवेम तथारक्षायुक्तावयंपृतन्यतः पृतनामात्मनइच्छन्तः श-
बूनभिष्याम अभिभवेम पृतनाशब्दात्क्यचि कव्यध्वरपृतनस्मर्चिष्टोपइत्यवर्णलोपः ॥ ६ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपञ्चमेःकोनत्रिंशोवर्गः ॥ २९ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्द्धनिवारयन् । पुमर्थीश्चतुरोदेयाद्विघातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरन्धरेणसा-
यणाचार्येणविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येद्वितीयाष्टकेपञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितवेदायोवेदेषुऽस्त्विजगत् । निर्मितमहं वन्दे विधातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

वागीशाद्याःसुमनसःसर्वार्थानामुपक्रमे । यंनत्वाकृतकृत्याःस्युस्त्वंनामिगजाननम् ॥ २ ॥

निहोतेतिपल्लवमंसूक्तं गृत्समदस्यापि निहोतेत्यनुक्रान्तत्वात् अनुकृत्वान्निदृष्ट्वा मण्ड-
लादिपरिभाषयाग्निर्देवता मातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोराम्नेयेकतौत्रैष्टुभेष्ठन्दस्यस्यविनियोगः अ-
थैतस्याइतिखण्डेसूत्रितम्—निहोताहोतृपदनइतिसूक्तेइति अग्निप्रणयनेआघेऋचीविनियुक्ते
पञ्चम्यांपौर्णमास्यामितिखण्डेसूत्रितम्—निहोताहोतृपदनेविदानइतिद्वेइति ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा—

अम् निहोताहोतृपदनेविदानस्त्वेपोदीदिवीँअसदत्सुदक्षः ।
अदब्धव्रतप्रमतिर्वसिष्ठःसहस्रंभरःशुचिजिह्वोअग्निः ॥ १ ॥

नि । होता । होतृऽसदने । विदानः । स्वेपः । दीदिवान् ।

असदत् । सुदक्षः । अदब्धव्रतऽप्रमतिः । वसिष्ठः । सहस्रम्ऽभरः ।

शुचिजिह्वः । अग्निः ॥ १ ॥

गृत्समदःस्तौति होतादेवानामाह्वाताविदानोविद्वान् स्वेपः प्रवृद्धः दीदिवान् दीप्यमानः
सुदक्षः शोभनबलः अदब्धव्रतप्रमतिः अदब्धानिअहिंसितानिब्रतानिकर्माणियस्याःसाअ-
दब्धव्रतप्रमतिः प्रकृष्टाबुद्धिःयस्य सतथोक्तः वसिष्ठः सर्वस्यवासयित्तमः वासयतेस्त्वजन्त-
स्यइष्टनिरूपं सहस्रंभरः सहस्रस्यानेकविधस्यभर्ताविहरणेनानानाविधरूपस्यधारकइत्यर्थः यद्वा
सहस्रस्यसर्वस्यभर्ता तथाचवाजसनेयकम्—सर्वैसहस्रंसर्वंभरइत्येवतवाहेति । शुचिजिह्वः शु-
चिर्दीप्ताजिह्वाज्वालायस्यसतथोक्तः एवंभूतोग्निः होतृपदने होतावसीइतीतिहोतृपदनमुत्तरावेदी
अधिकरणेल्पुद् तन्न्यसद्व नितरंसीदतु उकार्थेन्नालणम्—निहोताहोतृपदनेविदानइत्यग्निर्वेदे-
वानांहोतातस्यैतज्जोतृपदनंमुत्तरवेदीनाभिस्त्वेपोदीदिवीँअसदत्सुदक्षइत्यासन्नोहिसर्वाहंभवत्य-

द्वन्द्वव्रतप्रमतिर्वसिष्ठइत्यग्निर्वैदेवानां वसिष्ठः सहस्रं भरः शुचिजिह्वो अग्निरित्येवाहया अस्पसहस्रं भ-
रताय देनमेकं सन्तं बहुधा विहरन्तीति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वं दूतस्त्वमुनः परस्पास्त्वं वस्य आरुपञ्जप्रणेता ।

अग्ने तोकस्य नुस्तने तनूनामप्रयुच्छन्दीर्घद्वोधिगोपाः ॥ २ ॥

त्वम् । दूतः । त्वम् । ऊँ इति । नुः । परः ऽपाः । त्वम् । वस्यः । आ ।

वृपञ्ज । प्रऽनेता । अग्ने । तोकस्य । नुः । तने । तनूनाम् ।

अप्रंऽयुच्छन् । दीर्घत् । बोधि । गोपाः ॥ २ ॥

हेवृपञ्ज अभिमतफलवर्षक हेअग्ने त्वंदूतः अस्मदीयेयज्ञे देवाह्वानार्थं दूतो भव त्वमुत्त्वमेवनो-
स्माकं परस्पाः आपद्भ्यः पारयितापाता च भव किञ्च त्वं वस्यो वसुनो धनस्य आप्रणेता अस्मदाभि-
मुख्येन प्रापयिता भव अप्रयुच्छन् अप्रमायन् दीर्घवदीर्घद्वितीयतिर्दीर्घिकर्मा शोभमानः त्वं नोस्माकं तो-
कस्य पुत्रस्थतने तनोति विस्तारयति कुलमितितनः पौत्रः तस्मिन् अस्मदीयानां तनूनां गोपाः गोपा-
'यिता तथा च ब्राह्मणम्—अग्निर्वैदेवानां गोपा अग्निमेव तत्सर्वतो गोक्षारं परिदत्त आत्मने च यजमानार्थं
चेति । तादृशस्त्वं च गेरायिन्ना भवामीति बोधिवुध्यस्व ॥ २ ॥

स्तोत्रैर्विधेम परिचरेम यद्यस्माद्योनेःपृथिवीरूपातस्थानात्त्वमुदारिथ उद्गतोसि प्रादुर्भूतोसि तं
पृथिवीप्रदेशंयजेपूजयामि तत्रहिसमिद्धेसमिद्धिःसमिध्यमानेत्वेत्वयि हवींषिपुरोडाशादीनि
मजुहुरेअध्वर्यादयः मजुह्वति जुहोतेर्लिदिरूपम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अग्नेयजस्वहविपायजीयाञ्छुष्टीद्वेष्णमभिगृणीहिराधः ।
त्वंह्यसिरयिपतीरयीणांत्वंशुक्रस्यवचंसोमनोता ॥ ४ ॥

अग्ने । यजस्व । हविषा । यजीयान् । श्रुष्टी । द्वेष्णम् । अग्नि ।
गृणीहि । राधः । त्वम् । हि । असि । रयिपतिः । रयीणाम् ।
त्वम् । शुक्रस्य । वचंसः । मनोता ॥ ४ ॥

हेअग्ने यजीयान् यष्टतमस्त्वं हविषास्मद्दत्तेनयजस्व देवान्संयोजयद्वेष्णदेयंराधोन्नंश्रुष्टी
श्रुष्टीतिक्षिपनाम क्षिपंअभिगृणीहि देवानांपुरतः इदंस्वादुतरमिदंस्वादुतरमितिवृहि यद्वा श्रुष्टी-
क्षिपकारी त्वंदेष्णदेयंराधोधर्मअभिगृणीहि अस्मदाभिमुख्येनब्रूहिप्रयच्छेत्यर्थः दानसामर्थ्य-
दर्शयति त्वंरयीणांधनानांमध्येरयिपतिः उत्तमधनस्यपतिरसिहि यद्वा रयीणांरयिपतिरित्य-
त्रैकोरयिशब्दोनुवादः त्वंशुक्रस्यदीतस्यवचसः अस्पदीयस्यस्तोत्रस्यमनोताप्रज्ञाताभवति यद्वा
मानयिता ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

उभयन्तेनक्षीयतेवस्रव्यंदिवेदिवे जायमानस्यदस्म ।
कृधिक्षुमन्तंजरितारमग्नेकृधिपतिंस्वपृत्यस्यरायः ॥ ५ ॥

उभयम् । ते । न । क्षीयते । वस्रव्यम् । द्विवेदिवे । जायमानस्य ।
दस्म । कृधि । क्षुमन्तम् । जरितारम् । अग्ने । कृधि । पतिम् ।
सुदअपृत्यस्य । रायः ॥ ५ ॥

दस्मदर्शनीपहेअग्ने द्विवेदिवेप्रतिदिनमग्निहोत्रकालेजायमानस्यते त्वउभयंवस्रव्यंदिव्यं
भौमंचवसु वस्वादित्वात्स्वार्थिकोयमत्ययः तादृशमुभयंवसुनक्षीयते नहीयतेअस्योभयविधध-

नसद्भावेमध्रवर्णः त्वं ह्यग्ने दिव्यस्वराजसित्वं पार्थिवस्येत्यत्रोक्तः । अतस्त्वं जरितारं तवस्तोत्रं कुर्वाणमिदं यजमानं क्षुमन्तमन्नवन्तं कीर्तिमन्तं वा रुधिकुरु किञ्च स्वपत्यस्य शोभनापत्ययुक्तस्य रायो-
धनस्य परितिं स्वामिनं रुधिकुरु ॥ ५ ॥

साकमेधेपर्वणिपूर्वेयुरनुसवर्नं तिस्रइष्टयः कर्मव्याः प्रथमायामग्नेरनीकवतः सैनानीकेनेति-
याज्या तथाततः साकमेधाइति खण्डे सूत्रितम्—सैनानीकेन सुविदत्रो अस्मे इति ।

सैपासूक्तेपथी—

सैनानीकेन सुविदत्रो अस्मे यद्या देवाँ आयजिष्ठस्वस्ति ।

अदब्धो गोपा उत नः परस्पा अग्ने द्युमदुतरे वदिदीहि ॥ ६ ॥ १ ॥

सः । एना । अनीकेन । सुइविदत्रः । अस्मे । इति यद्या । देवान् ।

आइयजिष्ठः । स्वस्ति । अदब्धः । गोपाः । उत । नः । परः इपाः ।

अग्ने । द्युमत् । उत । रेवत् । दिदीहि ॥ ६ ॥ १ ॥

हेअग्ने सतादृशस्त्वं एना अनेनानीकेन ज्वालासमूहेन युक्तस्त्वं सुविदत्रः सुप्रज्ञः सुध-
मोवास्मे अस्माकं भव देवान्यद्या देवानां हविः प्रदानेन पूजकः आयजिष्ठः यष्टतमः अदब्धः
केनाप्यतिरस्कृतः गोपाः देवानां गोपायिता उतापिचनोस्माकं परस्पाः दुरितेभ्यः पारयिता चत्वं
पुमयकान्तियुक्तं उतापिचरेव धनयुक्तं यथाभवतितथास्वस्ति दिदीहि क्षेमेण सर्वतो दीप्यस्व ॥ ६ ॥

॥ इति द्वितीयस्य पष्ठे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

जोहूत्रो अग्निः प्रथमः पिते वेळस्पदे मनुपायत्सामिद्धः ।
श्रियं वसानो अमृतो विचेतामर्जुजेन्यः श्रवस्यं सवाजी ॥ १ ॥

अथतस्मिन्सूक्ते प्रथमा—

जोहूत्रो अग्निः प्रथमः पिते वेळस्पदे मनुपायत्सामिद्धः ।

श्रियं वसानो अमृतो विचेतामर्जुजेन्यः श्रवस्यं सवाजी ॥ १ ॥

जोहूत्रः । अग्निः । प्रथमः । पिताइइव । इळः । पदे । मनुषा ।
यत् । समइइद्धः । श्रियम् । वसानः । अमृतः । विचेताः ।
मर्मृजेन्यः । श्रवस्यः । सः । वाजी ॥ १ ॥

जोहूत्रः सर्वैर्यज्ञार्थं ह्यातव्यो होतव्यो वा ह्ययतेर्जुहोतेर्वारूपम् तादृशः प्रथमः अग्निर्वै-
देवानामवमइत्याघ्नानात् । मुखो योमिः यत् यदाइळः इलायाःपदे उत्तरवेद्यात्मकेस्थाने मनु-
षामनुष्येण यजमानेन समिद्धः सोमिः पितेव देवानां हविः प्रापणेन पालको भवति श्रियं दीप्तिव-
सानः आच्छादयन् अमृतः मरणधर्मरहितः विचेताः विविधप्रज्ञः श्रवस्यः श्रवइत्यन्ननाम तस्मै
हितः वाजीबलवान् सोमिर्मर्मृजेन्यः सर्वैः परिचरणीयो भवति यद्बलुगन्ताव केन्यपत्ययः ॥१॥

अथ द्वितीया—

श्रूया अग्निश्चित्रभानुर्हवमे विश्वाभिर्गीभिर्मृतो विचेताः ।
श्यावारथं वहतो रोहिता वीतारुपा हंचक्रे विभृत्रः ॥ २ ॥

श्रूयाः । अग्निः । चित्रभानुः । हवम् । मे । विश्वाभिः । गीः । शभिः ।
अमृतः । विचेताः । श्यावा । रथम् । वहतः । रोहिता । वा । उत ।
अरूपा । अहं । चक्रे । विभृत्रः ॥ २ ॥

अमृतो मरणधर्मरहितो विचेता विशिष्टप्रज्ञः चित्रभानुः विचित्रदीप्तिः चायनीपदीप्तिर्वा
सोमिः विश्वाभिर्गीभिः स्तुतिसाधनभूतैः सर्वैर्वाक्यैः क्रियमाणं मे मम हवं स्तोत्रं श्रूयाः श्रूणो-
तु तस्याग्नेरथं श्यावा श्याववर्णौ अश्वौ वहतः वा अपि वा रोहितारोहिद्वर्णौ उतापि च अरूपा आ-
रोचमानावश्वौरथं वहतः रोहिद्वर्णयोरश्वयोः श्यावादिवर्णपरिग्रहः स्वेच्छया भवति विभृत्रः
नानास्थानेषु विहृतः चक्रे अहं कृत्विग्भिरकारिखलु करोतेः कर्मणि लिट् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उत्तानायामजनयन्त्सुपूलं भुवदग्निः पुरुपेशामुगर्भः ।
शिरिणायांचिदृक्नुमहोभ्ररपरीरुतो वसन्ति प्रचेताः ॥ ३ ॥

उत्तानायाम् । अजनयन् । सुहस्रतम् । भुवत् । अग्निः । पुरुषपेशासु ।
गर्भः । शिरिणायाम् । चित् । अक्तुना । महःऽग्निः । अपरिदहतः ।
वसति । प्रदचेताः ॥ ३ ॥

उत्तानायामुत्तानेशयायामरण्यांसुपुतंअग्निहोत्रार्थंसुष्टुपेरितमग्निमजनयन् अध्वर्याद-
यउदपादयन् सोमिःपुरुपेशासु पेशइतिरूपनाम बहुरूपास्वोपधीपुग्भोभुवत् अन्तर्वर्तमानत-
यागर्भइवभवेत् भवतोर्लिङ्गिरूपं शिरिणायांचिदशीर्यतेस्यांभूतानीतिशिरिणारात्रिःतस्यामपिअ-
क्तुनाअजनादकुस्तमः तेनतमसाअपरिदृतःअसंसृष्टः अतएवमहोभिस्तेजोभिर्युक्तः प्रचेताः
प्रकृतमज्ञःसन्वसति दीप्यमानोवर्तते ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

जिघर्ष्यग्निहविषाघृतेनप्रतिक्षियन्तंभुवनानिविश्वा ।
पृथुंतिरश्वावयसावृहन्तंव्यचिष्टमन्नैरभसंदृशानम् ॥ ४ ॥

जिघर्षि । अग्निम् । हविषा । घृतेन । प्रतिक्षियन्तम् । भुवनानि ।
विश्वा । पृथुम् । तिरश्वा । वयसा । वृहन्तम् । व्यचिष्टम् । अन्नैः ।
रभसम् । दृशानम् ॥ ४ ॥

विश्वासर्वाणिभुवनानिप्रतिक्षियन्तंवैश्वानरात्मनाधितिष्ठन्तं पृथुमहांतं तिरश्वासर्वतःप्रव-
तंमानेनवयसापेशसावृहन्तंमवृद्धं अन्नैर्हविलक्षणैर्व्यचिष्टंव्याप्तं रभसंवलवन्तंदृशानं एवंगुणवत्त-
यादृश्यमानमग्निपुरोडाशादिलक्षणेनहविषाघृतेनचजिघर्षिं सिञ्चामि प्रतिक्षेपसर्वाणिभूतानिक्षेति
पृथुंतिरश्वावयसाधूमेनवृहन्तंव्यचिष्टमन्नैरभसंदृशानमित्यवकाशनवन्तमन्नैरन्नाददीप्यमानमित्ये
तदाविश्वतइत्यासर्वतःप्रत्यंचंजुहोमीत्येतदरक्षसेत्यहेळमानेनमनसेदंजुपेतेत्येतन्मर्यश्रीरितिमर्य-
श्रीरित्येपरस्पृहयदणोअग्निर्नाभिष्टशइतिनक्षेपशेतदीप्यमानोभवतीति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

आविश्वतःप्रत्यश्चंजिघर्ष्यरक्षसामनंसातज्जुपेत ।
मर्यश्रीःस्पृहयदणोअग्निर्नाभिष्टशेतन्वाउजर्जुराणः ॥ ५ ॥

आ । विश्वतः । प्रत्यञ्चम् । जिघर्मि । अरक्षसा । मनसा । तत् ।
जुषेत । मर्यश्रीः । स्पृहयत्सर्वर्णः । अग्निः । न । अभिसृशे ।
तन्वा । जर्भुराणः ॥ ५ ॥

विश्वतः सर्वत्रव्याप्यवर्तमानं प्रत्यञ्चं यज्ञं प्रत्यागच्छन्तं अभिघ्नेन घृतेन आजिघर्मि आसि-
श्यामि अरक्षसा बाधकरहितेन मनसा स्तोत्रेण सह तदाज्यं जुषेत भवान्सेवेत मर्यश्रीः मर्यैर्मर्त्यैः श्र-
यणीयो भजनीयः स्पृहयत्सर्वर्णं यादृशं वर्णं यजमानः स्पृहयति तादृशवर्णोपेतः तन्वातेजसा जर्भु-
राणः पूर्यमाणोग्निः नाभिसृशे अतितेजस्विदया अभिमर्शनीयोन भवति अभिपूर्वांसृशेः कृ-
त्यार्थे केन्द्रत्ययः ॥ ५ ॥

अथपरी-

ज्ञेयाभागसंहसानोवरेण त्वाद्दूतासोमनुवद्देम ।
अनूनमग्निं जुह्वावचस्यामधुपृचं धनसाजोहवीमि ॥ ६ ॥ २ ॥

ज्ञेयाः । भागम् । सहसानः । वरेण । त्वाद्दूतासः । मनुवत् ।
वदेम । अनूनम् । अग्निम् । जुह्वा । वचस्या । मधुपृचम् ।
धनसाः । जोहवीमि ॥ ६ ॥ २ ॥

वरेण वारयत्यनेन शत्रूनि तिवरतेजः तेन सहमानः शत्रून् अभिवन्त्वं भागं भजनीयं स्तोत्रं ज्ञे-
याः जानीहि आशीर्लिङ्गि वान्यस्य संयोगादेरित्येत्वं त्वाद्दूतासः त्वं दूतो येषामसिते त्वाद्दूतासः यद्वा
त्वयापेरिता वर्यं मनुवत्सनु रिव वदेम स्तोत्रं ब्रूयाम जुह्वा हूयतेस्यामिति जुहूर्वालापात्रविशेषो वा
तया अनूनं संपूर्णं मधुपृचं मधुना कर्मफलेन यजमानं संयोजयन्तमग्निं धनसाः धनस्य संभक्ता हं वच-
स्यास्तुतिकामनया जोहवीमि आह्वयामि ॥ ६ ॥

॥ इति द्वितीयस्य षष्ठे द्वितीयो वर्गः ॥ २ ॥

श्रुधीहवमित्येकविंशत्युच्येकादशं सूक्तम् । गात्संमदं अत्रानुक्रमणिका श्रुधिसैकैन्द्रविरा-
द्दूस्थानघृतेत्यामिति विराद्दूस्थानात्रिष्टुप् तदक्षणमनुक्रमणामुक्तम्—नवकौवैराजसैषुभश्च
द्वौवावैराजौनवकसैषुभश्च विराद्दूस्थानेति । अन्यात्रिष्टुप् विशेषस्यानुक्तत्वाद् इन्द्रो देवता षष्ठ्य-

स्यचतुर्थेहनिमरुत्वतीयशस्त्रेदेस्रकेनिविद्धाने तत्रेदंतृतीयसूक्तं चतुर्थेहनीतिवण्डेस्रवितं—श्रुधी-
हवमिन्द्रमरुत्वौइन्द्रेतिमरुत्वतीयमिति ।

अथतस्मिन्स्रकेमथमा—

श्रुधीहवमिन्द्रमारिपण्यःस्यामतेदावनेवसूनाम् ।

इमाहित्वामूर्जावर्धयन्तिवसूयवःसिन्धवो नक्षरन्तः ॥ १ ॥

श्रुधि । हवम् । इन्द्र । मा । रिपण्युः । स्याम । ते । दावने ।

वसूनाम् । इमाः । हि । त्वाम् । ऊर्जाः । वर्धयन्ति । वसूयवः ।

सिन्धवः । न । क्षरन्तः ॥ १ ॥

श्रुत्समदःस्रौति हेइन्द्र मेहवमदोयमिदंस्तोत्रं श्रुधि शृणु मारिपण्यः माहिंसोः इदमल्पं
नसाधीयइतिमानिराकार्पीः दुरस्युर्द्विषणस्युर्वृपण्यतिरिपण्यतीतिनिपातितः वयंतेतववसूनांदा-
वनेदानायस्यामपात्रभूताभवेम इमाः अस्माभिर्दत्तानिवसूयवः दातुर्यजमानस्यधनमिच्छन्ति
छन्दसिपरेच्छायांक्षयच् तादृशानिक्षरन्तः स्रवन्तः सिन्धवइव घृतक्षरणोपेतानिऊर्जाहविर्दक्षणा-
न्यन्तानि त्वावयधन्तिहि ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सृजोमहीरिन्द्रयाअपिन्वःपरिष्ठिताअहिनाशूरपूर्वीः ।

अमर्त्यचिद्दासमन्यमानमवाग्निनदृक्थैवावृधानः ॥ २ ॥

सृजः । मही । इन्द्र । याः । अपिन्वः । परिःस्थिताः ।

अहिना । शूर । पूर्वीः । अमर्त्यम् । चित् । दासम् । मन्यमानम् ।

अव । अग्निन्त । उक्थैः । वृधानः ॥ २ ॥

शूरशत्रूणांहिंसक हेइन्द्र याअपोऽपिन्वः अवर्धयः पूर्वीः प्रभूतास्ताअहिनामेघेनवृत्रेण
वापरिष्ठिताः अधिष्ठिताः आक्रान्ताः ततस्त्वंतस्मादहेःसकाशावमहीः महतीः अपः सृजः
व्यसृजः उक्थैःशस्त्रैर्वावृधानोवर्धमानस्त्वंदासंसर्वस्योपक्षपयितारंअमर्त्यचित्प्ररणधर्मरहितमे-
वात्मानंमन्यमानंतमसुरंअवाग्निनद् अवाङ्मुखंथाभवतितथाहिंसितवानित्यर्थः भिदिरुविदारणे
सङ्घिसिपिरुपम् ॥२॥

अथतृतीया—

उ॒क्थे॒ष्वि॒न्नु॒शु॒र्ये॒षु॒चा॒क॒न्त्स्तो॒मे॒ष्वि॒न्द्र॒रु॒द्रि॒ये॒षु॒च ।
तु॒भ्ये॒दे॒ता॒या॒सु॒म॒न्द॒सानः॒प्र॒वा॒य॒वे॒सि॒स्र॒ते॒न॒शु॒भ्राः ॥ ३ ॥

उ॒क्थे॒षु॑ । इ॒त् । नु॑ । शु॒र् । ये॒षु॑ । चा॒क॒न् । स्तो॒मे॒षु॑ । इ॒न्द्र॒ ।
रु॒द्रि॒ये॒षु॑ । च॒ । तु॒भ्य॑ । इ॒त् । ए॒ताः । या॒सु॑ । म॒न्द॒सानः॑ । प्र॒ ।
वा॒य॒वे॑ । सि॒स्र॒ते॒ । न॒ । शु॒भ्राः ॥ ३ ॥

हेशूरेन्द्र येपुहोत्रादिभिः क्रियमाणेषु शस्त्रेषु रुद्रियेषु रुद्रियंसुखं तत्साधनभूतेषु यद्वा रुद्राः
स्तोतारः तत्कृतेषु रद्रातृणां स्तोमेषु च नुक्षिपं चाकन् स्तुतोः कामयसे कमतेः कनतेर्वायङ्लुकिरू-
पम् इत्पूरणः यासुस्तोत्रशस्त्ररूपासु स्तुतिषु मन्दसानो हृष्यन् भवसिता एताः शुभ्राः दीप्यमानाः स्तु-
तयः वायवे अस्मदीयं यज्ञं प्रत्यागच्छते तुभ्येव तुभ्यमेव प्रसिस्रते त्वदर्थमेव प्रसरन्ति न सम्प्रत्यर्थे
ता अधुना सेवस्व ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

शु॒भ्रं॒नु॒ते॒शु॒ष्मं॒व॒र्ध॒य॒न्तः॒शु॒भ्रं॒व॒ज्रं॒वा॒हो॒र्द॒धा॒नाः ।
शु॒भ्र॒स्त्व॒मि॒न्द्र॒वा॒वृ॒धा॒नो॒अ॒स्मे॒दा॒सी॒र्वि॒शः॒सूर्ये॒ण॒स॒ह्याः ॥ ४ ॥

शु॒भ्रम् । नु॑ । ते॒ । शु॒ष्मम् । व॒र्ध॒य॒न्तः॑ । शु॒भ्रम् । व॒ज्रम् । वा॒होः॑ ।
द॒धा॒नाः । शु॒भ्रः । त्वम् । इ॒न्द्र॒ । व॒वृ॒धा॒नः । अ॒स्मे इति॑ । दा॒सीः ।
वि॒शः । सूर्ये॒ण॑ । स॒ह्याः ॥ ४ ॥

हेइन्द्र तेतवशुभ्रं शोभनं शुष्मं वलं स्तोत्रैर्वर्धयन्तः शुभ्रं दीप्तं वज्रमायुधं नुक्षिपंत ववाहोर्दधा-
नाः निदधानाः स्तूयमानो हीन्द्रोऽसुरवधाय वज्रमादत्त इतीत्यं रूपेणा युधं दधाना भवामः वावृधानः
स्तोत्रैर्वर्धमानः शुभ्रः तेजसा युक्तः त्वअस्मे अस्माकं दासीः उपक्षपयित्रीः विशः आसुरीः प्रजाः
सूर्येण शुभ्रप्रेरकेण आयुधं हि प्रेरयति त्वं युध्यस्वेति एवं रूपेण वाहोर्निहितेन वज्रेण सहाः अभिभ-
व सहवेर्व्यत्येन लिङि परस्मैपदम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

गुहाहितं गुह्यं गूढं मत्स्रपीठं मायिनं क्षियन्तम् ।

उतो अपोद्यांतस्तम्बांसमहन्नाहिं शूरवीर्येण ॥ ५ ॥ ३ ॥

गुहा । हितम् । गुह्यम् । गूढम् । अत्सु । अपिऽद्वयम् ।

मायिनम् । क्षियन्तम् । उतो इति । अपः । द्याम् । तस्तम्बांसम् ।

अहन् । अहिम् । शूरु । वीर्येण ॥ ५ ॥ ३ ॥

हेशरेन्द्र गुहागुहायां हितं निहितं अतएव गुह्यं अपकारयं गूढं गूढं अप्सु उदकेषु अपीवृतं तिरोहितं अत्रैकस्मिन् तिरोधानरूपेथेपुनरुक्तयस्तिरोधानभूयस्त्वप्रतिपादनपराः अस्यासेहिभूयानर्थोऽभवति यथाहोदर्शनीयाहोदर्शनीयेति तादृशं मायिनं मायाविनं असुरं क्षियन्तं निवसंतं उतो अपिच अपोद्यां दिवं च तस्तम्बांसं स्वसामर्थ्येन स्तंभयन्तं इत्थं भूतमहिमसुरं मेघं वा वीर्येण सामर्थ्यं भूतेन वज्रेण अहन् हतवानसि हर्नाहिं सागत्योरित्यस्य लङ्ङित्त्वम् ॥ ५ ॥

॥ इति द्वितीयस्य पष्ठे तृतीयो वर्गः ॥ ३ ॥

अथ तस्मिन् सूक्ते षष्ठी-

स्तवानुर्त इन्द्रपूर्व्यामहान्युतस्तवामनूर्तनाकृतानि ।

स्तवावर्जं वाहोरुशन्तं स्तवाहरीसूर्यस्य केतू ॥ ६ ॥

स्तवं । नु । ते । इन्द्र । पूर्व्या । महानि । उत । स्त्वाम् । नूर्तना ।

कृतानि । स्तवं । वर्जम् । वाहोः । उशन्तम् । स्तवं । हरी इति ।

सूर्यस्य । केतू इति ॥ ६ ॥

हेइन्द्र पूर्वापुरातनानिमहानि महान्तितेव कर्माणि नुक्षिप्रं स्तवस्तवाम उत अपिच नूतना अधुना तनानि कृतानि कर्माणि स्तवस्तवाम वाहोरुशन्तं दीप्यमानं वर्जं स्तवस्तवाम किञ्च सूर्यस्य सूर्येणैकस्य सुवीर्यस्य वासूर्यात्मनो वा इन्द्रस्य केतू प्रज्ञापकौ हरी एतन्नामकावधौ स्तव स्तवाम दृञ्स्तुतौ विडां विडो भवन्तीति उक्तमथ हुवचनस्य मध्यमैकवचनादेशः बहुलं छन्दसीति शपोऽनुगभावः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

हरीनुतइन्द्रवाजयन्ताघृतश्रुतस्वारमस्वार्ष्टाम् ।
विसमनाभूमिरप्रथिष्टारंस्तपर्वतश्चित्सरिष्यन् ॥ ७ ॥

हरी इति । नु । ते । इन्द्र । वाजयन्ता । घृतश्रुतम् । स्वारम् ।
अस्वार्ष्टाम् । वि । समना । भूमिः । अप्रथिष्ट । अरंस्त ।
पर्वतः । चित् । सरिष्यन् ॥ ७ ॥

हेइन्द्रवाजयन्ता वेगंकुर्वन्तौ तत्करोतीतिणिच् तेतवहरीएतन्नामकावश्वो घृतश्रुतंघृतस्यो-
दकस्यच्यावपितारंस्वारंमेघध्वनिंनुक्षिप्रंअस्वार्ष्टां अशब्दयतांस्वरतिःशब्दकर्मां पाकंपचतीतिव-
देकधातुरनुवादः लडिरूपं समनात्तमस्थला यद्वा समनासर्वतोव्यप्रथिष्टगर्जनंश्रुत्वाममोपरिवृ-
ष्टिर्भवतीतिप्रथिताभूत् तथापर्वतश्चित्मेघोपिसरिष्यन् वर्षणार्थमितस्ततोगमिष्यन् अरंस्त अ-
रमत रमतेर्लडिरूपम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

निपर्वतःसाद्यप्रयुच्छन्त्संमातृभिर्वावशानोअक्रान् ।
दूरेपारेवाणींवर्धयन्तइन्द्रेपितांधमर्निपप्रथन्नि ॥ ८ ॥

नि । पर्वतः । सादि । अप्रयुच्छन् । सम् । मातृभिः । वावशानः ।
अक्रान् । दूरे । पारे । वाणीम् । वर्धयन्तः । इन्द्रेइपिताम् ।
धमर्निम् । प्रथन् । नि ॥ ८ ॥

अप्रयुच्छन्अप्रमाद्यन् वर्षणेसावधानःपर्वतोमेघःनिपादि नभसिनिपण्णआसीत् मातृ-
भिरद्भिःमाध्यमिकाभिर्वाग्भिर्वासंवावशानःसहशब्दंकुवाणःअक्रान्अक्रमीत् इतस्ततःसञ्चार-
मकरोत् क्रमतेर्लडिचहुलंछन्दसीतिविकरणस्यलुक् दूरेपारेअतिदूरेन्तरिक्षेस्थितांवाणींमाध्य-
मिकांवाचंवर्धयन्तः स्तोत्रैःसमृद्धांकुर्वन्तःस्तोतारोमरुतोवाइन्द्रेपितामिन्द्रेणपेरितांधमर्निशब्दं
कुवाणांवाचं नि नितरांप्रथन् अप्रथयन् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

इन्द्रोमहान्सिन्धुमाशयानंमायाविनंवृत्रमस्फुरन्निः ।

अरंजेतांरोदसीभियानेकनिक्रदतोवृष्णोअस्यवज्रात् ॥ ९ ॥

इन्द्रः । महान् । सिन्धुम् । आशयानम् । मायाविनम् ।

वृत्रम् । अस्फुरत् । निः । अरंजेताम् । रोदसी इति । भियाने

इति । कनिक्रदतः । वृष्णः । अस्य । वज्रात् ॥ ९ ॥

बलवानिन्द्रः महान्महान्नसिन्धुं स्यन्दतेइतस्ततःमञ्चरतीतिसिन्धुर्षेधः तमाशयानं त-
मधिष्ठायशयानंमायाविनंवृत्रमसुरं यद्वा सिन्धुरुदकंतदधिष्ठायशयानं वृत्रंवृष्णोत्याकाशमिति
वृत्रोमेधः तंनिरस्फुरत् निरहन् वृष्णःवर्षकस्यअस्येन्द्रस्यकनिक्रदतः शब्दंकुर्वाणाद्वज्रात् भि-
यानेभयंमोक्षेरोदसीयावापृथिव्यौ अरंजेतां अकंपेतांदाधर्तिदधर्तीत्यादिनाकनिक्रदच्छन्दोनि-
पातितः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

अरोरवीवृष्णोअस्यवज्रोमानुपंयन्मानुपोनिजूवात् ।

निमायिनोदानवस्यमायाअपादयत्पिबान्तसुतस्य ॥ १० ॥ ४ ॥

अरोरवीत् । वृष्णः । अस्य । वज्रः । अमानुपम् । यत् । मानुपः ।

निजूवात् । नि । मायिनः । दानवस्य । मायाः । अपादयत् ।

पिबान् । सुतस्य ॥ १० ॥ ४ ॥

वृष्णः कामानांवर्षकस्येन्द्रस्यवज्रः अरोरवीत् भृशंशब्दमकरोत् कदेत्यपेक्षायामाह-य-
द्यदाअमानुपंमनुष्याणांरहितं यद्वा मानुषोहंनभवामीत्येवंमन्यमानं तमसुरं मानुषोमनुष्याणांहि-
तकारी यद्वा मतिमानिन्द्रोनिजूवात् नितराहिस्यात् जिघांसतीत्यर्थः जूर्वतेहिंसाकर्मणोलेटि-
रूपं सुतस्याभिपुतंसोभंपिबान्पीतवान्मायिनोमायाविनोदानवस्यदानुर्नामवृत्रमाता दानुःशयइ-
त्यादिपुट्टत्वात् तस्याःपुत्रस्यवृत्रस्यमायाः वंचनानिन्यपादयत् न्यपातयत् बवाघइतिमा
यत् ॥ १० ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपठेत्रुथोवर्गः ॥ ४ ॥

अथतस्मिन्सूक्तेएकादशी-

पिवापिबेदिन्द्रशूरसोमंमन्दन्तुत्वामन्दिनःसुतासः।
पृणन्तस्तेकुक्षीवर्धयन्वित्थासुतःपौरइन्द्रमाव ॥ ११ ॥

पिर्वपिव । इत् । इन्द्र । शूर । सोमम् । मन्दन्तु । त्वा ।
मन्दिनः । सुतासः । पृणन्तः । ते । कुक्षी इति । वर्धयन्तु ।
इत्या । सुतः । पौरः । इन्द्रम् । आव ॥ ११ ॥

शूर बलवन् हेइन्द्र पिबपिवेव अभिपुतमिमंसोमपिवैव आदरार्थेषावीप्सा मन्दिनोमद-
कराः सुतासोभिपुताः सोमाः त्वामन्दतु त्वांमान्दयन्तु । मदिस्तुत्यादिषु व्यत्ययेनारस्मैपदम्
तेसोमास्तेतवकुक्षीउदरस्योन्नोपावर्धयन्तः पूरयन्तः सन्तः त्वावर्धयन्तु इत्याभनेनप्रकारेण
पौरः उदरपूरकः सुतोभिपुतः सोमः इन्द्रंत्वामाव तर्पयतु अवतेस्तर्पणार्थंस्पष्टिरूपम् ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

त्वेइन्द्राप्यभूमविप्राधिर्यवनेमक्रतुयासर्पन्तः।
अवस्यवोधीमहिप्रशस्तिंसद्यस्तेरायोदावनेस्याम ॥ १२ ॥

त्वे इति । इन्द्र । अपि । अभूम । विप्राः । धिर्यम् । वनेम् ।
क्रतुइया । सर्पन्तः । अवस्यवः । धीमहि । प्रशस्तिम् ।
सद्यः । ते । रायः । दावने । स्याम् ॥ १२ ॥

हेइन्द्र विपामेधाविनोवर्धयत्वेत्वपित्वजृदयेअभूम अपिसानुनयमश्रेवर्तते तेतवहृदयेकिंव-
र्तामहइति क्रतुयाक्रतंकर्मफलंताकामनयासर्पन्तः त्वापरिचरणाख्येनकर्मणास्पृशन्तोवर्धयन्धिर्यं
त्वदुद्देशेनक्रियमाणंकर्मवनेम संभजेमहि वनषणसंभक्तौ आशीर्षिङ्गिङ्गिङ्ग्याशिष्यङ्गित्यङ्प्रत्य-
यः किञ्च अवस्यवः त्वत्तोरक्षणमिच्छन्तः प्रशस्तिंशस्मिःशंसनं प्रकृष्टशंसनंस्त्वोन्नं धीमहि
त्वयिनिदधोमहि ततः तेत्वदीयस्वरायोधनस्यदावनेदानायपात्रभूताः सद्यः स्याम इदानीं भवे-
म ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

स्यामतेतइन्द्रयेतऊतीअवस्यवऊर्जवर्धयन्तः ।

शुष्मिन्तमंयंचाक्रनामदेवास्मेरायिरासिवीरवन्तम् ॥ १३ ॥

स्याम । ते । ते । इन्द्र । ये । ते । ऊती । अवस्यवः । ऊर्जम् ।

वर्धयन्तः । शुष्मिन्तमम् । यम् । चाक्रनाम । देव । अस्मे इति ।

रयिम् । रासि । वीरवन्तम् ॥ १३ ॥

हेइन्द्र तेतवऊतीऊत्प्रमाणनेन अवतेःप्राप्त्यर्थस्यकिनिरूपम् तेतवअवस्यवोरक्षाका-
माऊर्जहविलक्षणमन्नवर्धयन्तोभवन्ति येवयंतेतवस्यामत्वदधीनाभवेम देवद्योतमान हेइन्द्र शु-
ष्मिन्तमं दानभोगायार्हंतयाबलवत्तमम् यद्वा शत्रूणांशोपयित्तमंयंरयिंचाक्रनाम कामयामहे क-
नतेःकान्त्यर्थस्ययद्गुणान्तस्यलोदिरूपं वीरवन्तं पुत्रपौत्रैःसहितंतादृशंरयिमस्मे अस्मभ्यंरासि
देहि॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

रासिक्षयंरासिमित्रमस्मेरासिशर्धइन्द्रमारुतनः ।

सजोपसोयेचमन्दसानाःप्रवायवःपान्त्यग्रणीतिम् ॥ १४ ॥

रासि । क्षयम् । रासि । मित्रम् । अस्मे इति । रासि शर्धः । इन्द्र ।

मारुतम् । नः । सजोपसः ये । च । मन्दसानाः । प्र । वायवः ।

पान्ति । अग्रणीतिम् ॥ १४ ॥

हेइन्द्र क्षयं क्षियन्तिनिवसन्त्यत्रेतिक्षयोयुहं तदस्मभ्यंरासिदेहि तथामित्रं सखायं
अस्मेअस्मभ्यंरासि वाक्यभेदादनिघातः मारुतं मरुतदेवविशांसंबन्धिशर्धेवलंनोस्मभ्यंरा-
सि एतेनमरुतामप्यागमनंपार्थयति येचमरुतः सजोपसः सहपीयमाणाः मन्दसानामदन्तोमो-
दमानावायवोयज्ञं प्रतिगन्तारःसन्तः अग्रणीतिं अग्रणीयमानं सोमं प्रपाति प्रकर्षेणपिबन्ति
तेपांशर्धेद्विसप्तन्वयः यद्वा येचवायवोमेनीयमानं सोमंपिबन्ति तेपांवायूनां चन्द्रासि वायव-
इतिपूजायांबहुवचनं वायुर्हिसोमस्याग्रपातेति ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी—

व्यन्त्वन्नुयेपुमन्दसानस्तृपत्सोमंपाहिद्रुह्यदिन्द्र ।

अस्मान्सुपृत्स्वात्तरुत्रावर्धयोद्यांवृहद्भिर्कैः ॥ १५ ॥ ५ ॥

व्यन्तु । इत् । नु । येपु । मन्दसानः । तृपत् । सोमम् । पाहि ।

द्रुह्यत् । इन्द्र । अस्मान् । सु । पृत्सु । आ । तरुत्र । अवर्धयः ।

द्याम् । वृहत्भिः । अकैः ॥ १५ ॥ ५ ॥

हेइन्द्र येपुतवसहायभूतेषुमरुत्सु मन्दसानोमायनभवसि तेमरुतोनुक्षिपंव्यन्तु सोमंज-
क्षयन्तु इव इवार्थे द्रुह्यत् इहतेरिदंरूपं आत्मानं दृढीकुर्वन् त्वंतृपत् तर्पयन्तमिमंसोमंपाहि पिब
तरुत्र शत्रूणां हिंसकहेइन्द्र वृहद्भिर्वलवद्भिः अकैरर्चनीयैर्मरुद्भिः सहितस्त्वं आइतिचार्थे तेना-
स्मान् द्यां च सुसुपृत्सुसद्गामेषु पशुवादिभिरस्मान् अस्मत्पालनेनचदिवमवर्धयः यद्वा ये-
पुसोमेषुमन्दसानोमोदमानोभवसि तेसोमाव्यन्तु त्वांगच्छंतु शेषंपूर्ववत् ॥ १५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्पष्टपञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथषोडशी—

वृहन्तइन्नुयेतेतरुत्रोक्थेभिर्वासुन्नमाविवासान् ।

स्तृणानासोवर्हिःपस्त्यावत्वोताइदिन्द्रवाजमग्मन् ॥ १६ ॥

वृहन्तः । इत् । नु । ये । ते । तरुत्र । उक्थेभिः । वा । सुन्नम् ।

आइविवासान् । स्तृणानासः । वर्हिः । पस्त्यैवत् । त्वाइऊताः ।

इत् । इन्द्र । वाजम् । अग्मन् ॥ १६ ॥

तरुत्रआपद्भिस्तारकहेइन्द्र येपुमांसः सुन्नं सुखकरं त्वामुक्थेभिः उक्थैः शस्त्रैः आवि-
वासान्परिचरेयुः विवासतेर्लेट्यडागमः तेइत् तएवपुमांसः नुक्षिपंअविलंवेनवृहन्तोमहान्तः भव-
न्ति वेतिपूरणः किंच वर्हिःस्तृणानासः वेद्यांवर्हिःराच्छादयन्तः येत्वांपरिचरन्ति तेत्वोताइत्
त्वयारक्षिताःसन्तएवपस्त्यावत् गृहसहितंवाजमन्नमग्मन् गच्छन्ति ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

उ॒ग्रेष्वि॒न्द्रशूर॑म॒न्दसान॑स्त्रिक॒द्रुके॑पु॒पाहि॑सोम॒मिन्द्र॑ ।
प्र॒दोधु॑व॒च्छ्रु॑पु॒प्रीणा॑नो॒पाहि॑हरि॒भ्यांसु॑तस्य॒पीति॑म् ॥ १७ ॥

उ॒ग्रेषु॑ । इत् । नु । शूर॑ । म॒न्दसानः॑ । त्रि॒द्रुके॑पु । पा॒हि ।
सोम॑म् । इन्द्र॑ । प्र॒दोधु॑वत् । श्रु॑पु । प्री॒णानः॑ । या॒हि ।
हरि॑भ्याम् । सु॒तस्य॑ । पी॒तिम् ॥ १७ ॥

हेशूर बलवन्निन्द्र उग्रेषु उद्गूर्णेपुत्रदुस्तोत्रशस्त्रवत्सुत्रिकद्रुकेपुज्योतिर्गौरायुरित्येतन्नामकेषु
आभिष्वविकेष्वहस्तुमन्दसानो ह्यननुक्षिप्तंसोमंपाहिषिव इदिति पूरणः ततः प्रीणानः सोमपाने-
नमीतो भवन् श्रुपुलिप्तंसोमंपदोधुवत् घृत्कम्पने यद्भुलुगन्तस्य शतरिरूपम् पुनःपुनर्धुन्वन्
सुतस्याभिपुतस्यपीतिपानमुद्दिश्यहरिष्यामश्वाभ्यांयुक्तः सन्पाहिगच्छ ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

धि॒ष्वश॑श॒वःशूर॑येन॒वृत्र॑म॒वाभि॑न॒दानु॑मौ॒र्णवा॑भम् ।
अ॒पा॒वृ॒णो॒ज्योति॑रार्या॒यनि॑स॒व्यतः॑सा॒दि॒दस्यु॑रिन्द्र ॥ १८ ॥

धि॒ष्व । श॒वः । शूर॑ । येन॑ । वृ॒त्रम् । अ॒व॒श॒भि॑नत् । दानु॑म् ।
औ॒र्ण॒वा॒भम् । अ॒र्ष । अ॒वृ॒णोः । ज्योतिः॑ । आ॒र्या॒य । नि । स॒व्यतः॑ ।
सा॒दि॒ । दस्युः॑ । इन्द्र॑ ॥ १८ ॥

शूरेइन्द्र शवस्तादृशं बलं धिष्वधारय दधाते लो॑टिवहुलं उ॒न्दसी॑तिशपोलुर् छन्दस्युभयथेति
वाआर्षं धातुक्त्वादिडागमः येन बलेन दानुं दानोः पुत्रं वृत्रं और्णवाभं ऊर्णनाभिः कीदृशशेषः
और्णवाभ इत्युच्यते तमिव अवाभिन्त विभेदित्थ यद्वा और्णः ऊर्णनाभिः तदाभंतत्सदृशमित्य-
र्थः ततस्तमोत्पस्यहननादार्याय कर्मणामनुष्ठात्रेजनाय कुत्साय राजर्षयेवा ज्योतिः प्रकाशकमा-
दित्यमपावृणोः उदादितवानसि दस्युः कर्मणामुपक्षपयितासवृत्रः सव्यतः तव सव्यपार्श्वे निपादि-
त्वयानितरांसन्नो बाधितो वर्तते ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

सनेमयेतं ऊतिभिस्तरन्तो विश्वाः स्पृध आर्येण दस्यून् ।
 अस्मभ्यं तस्वाष्ट्रं विश्वरूपमरन्धयः साख्यस्य त्रितार्यं ॥ १९ ॥
 सनेम । ये । ते । ऊतिभिः । तरन्तः । विश्वाः । स्पृधः । आर्येण ।
 दस्यून् । अस्मभ्यम् । तत् । त्वाष्ट्रम् । विश्वरूपम् । अरन्धयः ।
 साख्यस्य । त्रितार्यं ॥ १९ ॥

सनेम तान्पुरुषान्संभजेम येते तवोतिभिःपालनैः विश्वाः स्पृधःस्पर्धमानाःसर्वाविशःतर-
 न्तःहिंसन्तः तथा आर्येण आर्यभावेन दस्युनुपक्षपयितुर्हिंसन्तो भवन्ति तदस्मभ्यं वशमानय किं-
 तत्तदाह—त्वाष्ट्रं त्वष्ट्रः सुतं विश्वरूपमेतन्नामकमसुरं अरन्धयः रन्धतिर्वशगमने वशमानयः यद्वा
 तमसुरमवधोः रधर्हिंसासंराधयोः रधिजभोरचीतिनुम् इन्द्रः त्वाष्ट्रमवधीदित्ययमर्थः तैत्तिरीय-
 के—विश्वरूपो वै त्वाष्ट्र इत्यत्र महता प्रबंधेन प्रपञ्चितः । किञ्च साख्यस्य सखिभावस्य अनुपालनाय
 त्रितार्यमहर्षये वशमानयः यद्वा सनेमते वयं प्रवृद्धा भवेम ये वयं तवरक्षाभिः स्पर्धमानाः प्रजा दस्युंश्च
 तरन्तो तिक्रामन्तो भवेम सनेमेति वृद्धयर्थं आद्युदात्तः यथा सनेम पित्रावरुणासनन्तं इति । सकर्म-
 कश्चेन्मध्योदात्तः सनेमवाजंतवेति । तरन्तः वृष्टवनतरणयोः शतरिरूपं संज्ञावचनश्चेदन्तोदात्तः
 यथा तरन्त इव मंहनेति ॥ १९ ॥

अथविंशी-

अस्य सुवानस्यं मन्दिनं खितस्य न्यर्वुदं वा वृधानो अस्तः ।
 अवर्तयत्सूर्यो न चक्रं भिनह्लमिन्द्रो अङ्गिरस्वान् ॥ २० ॥
 अस्य । सुवानस्यं । मन्दिनः । खितस्यं । नि । अर्वुदम् । वृधानः ।
 अस्तः रित्यस्तः । अवर्तयत् । सूर्यः । न । चक्रम् । भिनत् । वृलम् ।
 इन्द्रः । अङ्गिरस्वान् ॥ २० ॥

मन्दिनोस्यमदकरमिमंसुवानस्यसुतवतः प्रितस्यतीर्णतमस्यमहर्षेरथैवावृधानः सोमेनव-
 धमानइन्द्रः अर्बुदं अंबूनिददातीति अर्बुदोमेघः अनुस्वारस्यरेफश्छान्दसः यद्वा नामैतव अर्बुदा-
 ह्यमसुरं न्यसुतः स्तुहिंसायामित्यस्य लङितिपि बहुलं छन्दसीति विकरणस्य लुक् गुणे कृते हल्ङ्या-
 दिनात्तिस्त्रेषः त्रितसामेत्तधीव महान्तं चिदनुर्दं नि क्रमोः पदेत्यादिपु अर्बुदवधः स्पष्टमुक्तः किंच अङ्गि-
 रस्वीं क्वं अङ्गिरेभिः संहितइन्द्रः अवर्तयत् असुरहननार्थं वज्रमभ्रामयत् सूर्यो न यथासूर्यश्चक्रं
 भ्रामयति तद्वत् यद्वा यस्मादसुराव भ्रियासूर्यः स्वकीयं रथचक्रं नावर्तयत् निषेधार्थी योत्र नकारः
 वर्तयितुं नाशकत्वं लपणीनां पभ्रमसुरं भिनव वज्रेणाभिनव यद्वा द्विचक्रो हि पूर्वसूर्यस्य रथः तस्यै-
 कंचक्रमिद्रेणापहतं सूर्यइति सुपांसुलुगिति पठयेकवचनस्य सुः सूर्यस्य संबन्धि अपहतं तदेकं
 चक्रमवर्तयत् रक्षोहननार्थं अभ्रामयत् तेन चक्रेण वलमभिनञ्च नश्चार्थे ॥ २० ॥

अहर्गणे पुमाध्यन्दिनसवने पुतापमानरूपेषु अच्छावाकस्य अहरहः शस्यसंज्ञकमभितष्टे-
 तिसूक्तम् नूनं सातइत्येपातस्यान्वेषां सनीया सूत्रितंच—नूनं सातइत्यन्तमुत्तममिति ।

सैपासूक्ते एकविंशी—

नूनं साने प्रतिवरं जरित्रे दुहीयदिन्द्राक्षिणामघोनी ।

शिक्षास्तोतृभ्यो माति धग्भगौ नो वृहद्वेदे मविदथै सुवीराः ॥ २१ ॥ ६ ॥

नूनम् । सा । ते । प्रति । वरम् । जरित्रे । दुहीयत् । इन्द्र । दक्षिणा ।
 मघोनी । शिक्ष । स्तोतृभ्यः । मा । अति । धक् । भगः । नः ।
 वृहत् । वेदेम् । विदथे । सुवीराः ॥ २१ ॥ ६ ॥

हेइन्द्र यादक्षिणादक्षमुत्साहनं करोतीति दक्षिणास्तोतृभ्यो देया सातेत्वत्संबन्धिनीमघोनी
 धनवती जरित्रेस्तोत्रेवरं श्रेष्ठमभिमतमर्थं नूनं पतिदुहीयत् इदानीं प्रतिदोग्धि संपादयतीत्यर्थः तादृ-
 शीं दक्षिणां स्तोतृभ्यो स्मर्यं शिक्षप्रयच्छ किञ्च भगोभजनीयः त्वमातिधक् दहेदानीं रथस्य लुङि
 मघे घसेत्यादिनां प्रेर्लुक् नोस्मानतिक्रम्य अन्येभ्यो दक्षिणां मादाः प्रथममस्मभ्यं दत्त्वा पश्चादन्ये-
 भ्यो दीयतामित्यर्थः यद्वा नोस्माकं कामान्साधक् माधाक्षीः अपेक्षितफलदानेन पूरयेत्यर्थः लुवी-

राःशोभनपुत्रपौत्राःसन्तोवयंविदथेस्त्विन्यज्ञेबृहत्प्रभूतंस्तोत्रं वदेम त्वामुद्दिश्यन्नवाम अत्रसा-
तेप्रतिदुधामितिप्रकृत्यवीरोवीरयत्यमित्रानवेतेर्वास्याद्गतिकर्मणोवीरयतेर्वेत्यन्तंनिरुक्तमनुसन्धे-
यम् ॥ २१ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपष्ठेपठोवर्गः ॥ ६ ॥

॥ इतिगार्त्समदेमण्डलेप्रथमोनुवाकः ॥ १ ॥

द्वितीयेनुवाकेएकादशसूक्तानि तत्रयोजातइतिपञ्चदशर्चप्रथमंसूक्तम् गार्त्समदत्रैष्टुभमै-
न्द्रं संसवेनिष्केवल्येनिविद्धानीयस्यपुरस्ताद्योजातएवेतिशंस्येव यदिपर्यायानितिखण्डेसूत्रि-
तम्—योजातएवेतिनिष्केवल्यइति । आभिष्टुविकेतृतीयेहनिनिष्केवल्येयोजातएवेतिनिविद्धानी-
यं सूत्रितञ्च—तृतीयस्यत्र्ययमायोजातएवेतिमध्यन्दिनइति । विश्वजितिमाध्यन्दिनसवनेमैत्राव-
रुणः स्वशस्त्रेमारुतात्सूक्तावपूर्वयोजातइतिसामसूक्तंशंसेव विश्वजितोऽग्निंनरइतिखण्डेसूत्रितम्—
रात्रामदासोयोजातएवाभूरेकइतिसामसूक्तानीति । अग्निष्टुनिष्केवल्येनिविद्धानमिदं श्येनाजिराना-
मितिखण्डेसूत्रितम्—तिष्ठाहरीयोजातएवेतिमध्यन्दिनइति । महाभूतेनिष्केवल्येयोजातएवेतिसूक्तं
उरुइतिखण्डेसूत्रितम्—वनेनवायोन्वधायिचाकन्योजातएवप्रथमोमनस्वानिति । अत्रेतिहासो-
बृहद्देवतायामुक्तः—संयुज्यतपसात्मानमैन्द्रंविभ्रन्महद्गुः । अदृश्यतमुहूर्तेनदिविचव्योन्निचेह-
च ॥ १ ॥ तमिन्द्रइतिमत्वातुदैत्यौभीमपराक्रमौ । धुनिश्चुमुरिश्वोभौसायुधावभिपेततुः ॥२ ॥
विदित्वासतयोर्भावपृषिःपार्ष्चिकीर्षितोः । योजातइतिसूक्तेनकर्माण्यैन्द्राण्यकीर्तयत् ॥ ३ ॥
अन्येत्वन्यथावर्णयन्ति—पुराकिलेन्द्रादयोवैन्ययज्ञंसमाजग्मुः गृत्समदोपितत्रागत्यसदस्यासी-
त् दैत्याश्चेन्द्रजिघांसयातत्रसमागमन् तान्दृष्ट्वा निर्जगामेन्द्रोयज्ञावगृत्समदाकृतिः सचगृत्समदो-
वैन्येनपूजितोयज्ञवाटान्निर्गच्छत् निर्गच्छंतं तपृषिदृष्ट्वा अयमेवेन्द्रइति मन्यमानास्तमसुराः प-
रिवद्गुः नाहमिन्द्रस्तुच्छः किन्त्वेवंगुणोपेतः सइत्यनेनसूक्तेनतान्यत्युवाच । अपरेत्वेवंकथय-
न्ति—गृत्समदस्ययज्ञेप्रविष्टमेकाकिनमिन्द्रंज्ञात्वा असुराःपरिववुः सइन्द्रो गृत्समदरूपेणयज्ञवा-
टान्निर्गत्यस्वर्गजगाम ततःअसुराः इन्द्रोविलम्बितइत्यन्तःप्रविश्यगृत्समदं दृष्ट्वा पूर्वमेवगृत्सम-
दोगतः अयंत्विन्द्रोस्मद्भयावगृत्समदरूपेणास्तइति तंजगद्गुः सतान्नाहमिन्द्रोयमित्यनेनसूक्तेन
प्रत्युवाच अयमेवार्थोमहाभारतेप्रपञ्चितः ।

तत्रैपासूक्तेप्रथमा—

योजान् एव प्रथमो मनस्वान् देवो देवान् क्रतुना पर्यभूषत् ।
 यस्य शुष्माद्रोदसी अभ्यसेतां नृम्णस्य मृह्णासर्जनासु इन्द्रः ॥ १ ॥
 यः । ज्ञातः । एव । प्रथमः । मनस्वान् । देवः । देवान् । क्रतुना ।
 परिऽअभूषत् । यस्य । शुष्मात् । रोदसी इति । अभ्यसेताम् ।
 नृम्णस्य । मृह्णा । सः । जनासुः । इन्द्रः ॥ १ ॥

गृत्समदोब्रूते—जनासोजनाः हे असुराः यः जात एव जायमान एव सन् प्रथमः देवानां प्रधान-
 भूतः मनस्वान् मनस्विनामग्रगण्यः देवो द्योतमानः सन् क्रतुना वृत्रवधादिलक्षणेन स्वकीयेन कर्म-
 णा देवान् सर्वान् यामदेवान् पर्यभूषत् रक्षकत्वेन पर्यग्रहीत् भूप अलंकारे भौवादिः लडिरूपं यद्वा सर्वान्
 न्यान् देवान् पर्यभूषत् पर्यभवत् अत्यक्रामत् अस्मिन्पक्षे भवते व्यत्ययेन वसः श्रयुकः कितीतीद्म-
 तिपेधः यस्येन्द्रस्य शुष्मावशारीराव बलात् रोदसीद्यावापृथिव्यौ अज्यसेतां अविभीतां ज्यसभये
 अनुदात्तेव ज्यसभयेपनयो रिति नैरुक्ताः । अज्यसेतां अयेपेतां वा तथा च मन्वान्तरम्—इमे चित्तव-
 मन्यवे वेपेते जियसाम् ही इति । नृम्णस्य सेना लक्षणस्य चलस्य मृह्णा महत्त्वेन युक्तः । सुन्द्रो नाहमिति
 अत्र निरुक्तम्—योजान् एव प्रथमो मनस्वी देवो देवान् क्रतुना कर्मणा पर्यभूषत् पर्यभूषत् पर्यभूषत् पर्यभूषत्
 क्रामदिति वा यस्य बलाद्वावापृथिव्यावप्यविभीतां नृम्णस्य मृह्णा चलस्य महत्त्वेन स जनासु इन्द्र इत्यु-
 पेर्दृष्टार्थस्य मीतिर्भवत्याख्यानसंयुक्तेति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यः पृथिवीं व्यथमानामर्दहृद्यः पर्वतां प्रकुपितान् अरम्णात् ।
 यो अन्तरिक्षं विमवेरी यो योद्यामस्तं भ्रात्सर्जनासु इन्द्रः ॥ २ ॥
 यः । पृथिवीम् । व्यथमानाम् । अर्दहृत् । यः । पर्वतान् ।
 प्रऽकुपितान् । अरम्णात् । यः । अन्तरिक्षम् । विऽमवे । वरीयः ।
 यः । याम् । अस्तं भ्रात् । सः । जनासुः । इन्द्रः ॥ २ ॥

हेजनाः यः इन्द्रः व्यथमानांचलन्तीं पृथिवीं अदंहं शर्करादिभिर्दृढामकरोत् दृढदृढिवृद्धौ यश्चमकुपितान् इतस्तवश्चलितान् पक्षयुक्तान् पर्वतान् अरम्णात् नियमितवान् स्वेस्वेस्थानेस्था-
पितवान् अरम्णात् रमुक्तीडायां अन्तर्भावितण्यथस्य व्यत्यनेन भ्राप्रत्ययः यश्चवरीय उरुतममन्त-
रिक्षं विममे निर्ममे विस्तीर्णचकरोत्त्यर्थः यश्चयां दिवमस्तभ्राव तस्तंभ निरुद्धामकरोत् स्तंभुरो-
धने इति सौत्रोधातुः स एवेन्द्रो नाहमिति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यो हत्वा हि मरिणात्सप्तसिन्धून्योगा उदाजं दपृधा वलस्य ।

यो अश्मनो रन्तरग्निज्जानं संवृक् समत्सुसर्जनात्स इन्द्रः ॥ ३ ॥

यः । हत्वा । अहिम् । अरिणात् । सप्त । सिन्धून् । यः । गाः ।

उत्सृज्यात् । अपृधा । वलस्य । यः । अश्मनोः । अन्तः ।

अग्निम् । ज्जानं । समसृक् । समत्सृष्टुं । सः । ज्जनात्सः । इन्द्रः ॥ ३ ॥

यः अहिमेघं हत्वा मेघहननं कृत्वा सप्तसर्पणशीलाः सिन्धून् स्यन्दनशीला अपः अरिणा-
त् प्रैरयत् यद्वा सप्तगंगायमुनाद्यामुख्यानदीररिणात् रीङ्श्रवणे क्रयादिः यश्च वलस्य बलना-
मकस्यासुरस्य अपधा तत्कर्तृकात्तिरोधानान् निरुद्धागा उदाजत् निरगमयत् अपधा अपपूर्वाद्धाते-
रात् श्वोपसर्गे इति भावे अङ्प्रत्ययः सुपांसुलुगितिषञ्चम्या आकारः यश्च अश्मनोः अश्नुते व्यामो-
त्यन्तरिक्षमित्यशमामेघः अत्यन्तमृदुरूपयोर्मेघयो रन्तर्मध्ये वैद्युतमग्निज्जान उत्पादयामास यश्च स-
मत्सु संभक्षयन्तियोद्धृणामायूं पीतिसमदः सङ्ग्रामाः तेषु तं वृक् हिनस्ति वृणकेर्हिसार्थस्पर्कि-
पितृषं स इन्द्रो नाहमिति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

येनेमा विश्वा च्यवना कृतानि योदासं वर्णमधरं गुहाकः ।

श्वघ्नीव योजिगीवाँल्लक्षमादर्यः पुष्टानि सर्जनात्स इन्द्रः ॥ ४ ॥

येने । इमा । विश्वा । च्यवना । कृतानि । यः । दासम् । वर्णम् ।

अधरम् । गुहा । अकरित्यकः । श्वघ्नी इव । यः । जिगीवान् ।

लक्षम् । आदत् । अर्यः । पुष्टानि । सः । ज्जनात्सः । इन्द्रः ॥ ४ ॥

येनेन्द्रेणइमा इमानिविश्वाच्यवना नश्वराणिभुवनानिरुतानि स्थिरीरुतानि यश्चदासंवर्णं
शुद्धादिकं यद्वा दासमुपक्षपयितारंअधरंनिरुष्टमसुरंगुहागुहायांगूढस्थानेनरकेवाअकः अका-
र्षीव करोतेर्लुङ्मिधेघसेत्यादिनाचुल्लुङ्किरूपं लक्षंलक्ष्यंजिगीवान् जिजयेकसौ सन्लिटोर्जेरिति
अभ्यासादुत्तरपदस्यकुत्वम् दीर्घश्छान्दसः जितवान् अर्यः अरेः पृथचेकवचनेछान्दसोयणादे-
शः शत्रोः संबन्धीनिपुष्टानिसृष्टानिधनानिआद्व आदत्ते तत्रदृष्टान्तः—श्वघ्नीव श्वभिर्घ्नमान्
हन्तीविश्वघ्नीव्याधः यथाव्याधोजिघृक्षितंष्टगंपरिगृह्णातितद्व ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

यंस्मांपृच्छन्तिकुहसेतिघोरमुतेमांहूर्नेपोअस्तीत्येनम् ।

सोअर्यःपुष्टीर्विजंद्वाभिनातिश्रदस्मैधत्तसजनासइन्द्रः ॥५॥७॥

यम् । स्म । पृच्छन्ति । कुहं । सः । इति । घोरम् । उता । ईम् । आहुः ।
न । एपः । अस्ति । इति । एनम् । सः । अर्यः । पुष्टीः । विजःइव ।
आ । मिनाति । श्रत् । अस्मै । धत्त । सः । जनासः । इन्द्रः ॥५॥७॥

अपश्यन्तोजनाघोरंशत्रूणांघातकंयंपृच्छन्तिस्मकुहसेति सइन्द्रः कुत्रवर्ततइति सेति सो-
चिलोपेचेत्पादपूरणमितिसोर्लोपेगुणः नक्चिदसौतिष्ठतीतिमन्यमानाजनाएनमिन्द्रमाहुः एपइ-
न्द्रोनास्तीति तथाचमन्त्रे—नेन्द्रोअस्तीतिनेमउत्वर्आहेति । ईमितिपूरणः उतापिचसइन्द्रोविजइ-
व इवशब्दएवार्थे उद्वेजकएवसन् अर्यैरिःसंबन्धीनिपुष्टीः पोपकाणि गवाश्वादीनिधनानि
आभिनाति सर्वतोहिनस्ति मीइर्हिसायां मीनातेर्निगमेइतिह्रस्वः तस्मात् श्रदस्माइन्द्रायधत्तस-
इन्द्रोस्तीतिविश्वासमत्रकुरुत यद्यप्यसौविशेषतोस्माभिर्नेदृश्यते तथापिअस्तीतिविश्वासंकुरुत
एवंनिर्धारणमहिमोपेतःसइन्द्रोनाहमिति ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपष्ठेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथतस्मिन्सूक्तेष्वी-

यो॒र॒ध॒स्य॑चो॒दि॒ता॒यः॑ कृ॒श॒स्य॑यो॒ब्र॒ह्म॒णो॒ना॒ध॒मा॒न॒स्य॑की॒रेः ।
यु॒क्त॒ग्रा॒व्णो॒यो॒वि॒ता॒मु॒शि॒प्रः॒सु॒त॒सो॒म॒स्य॑स॒र्ज॒ना॒स॒इन्द्रः॑ ॥ ६ ॥

यः । र॒ध॒स्यं । चो॒दि॒ता । यः । कृ॒श॒स्यं । यः । ब्र॒ह्म॒णः ।
ना॒ध॒मा॒न॒स्य । की॒रेः । यु॒क्त॒ग्रा॒व्णः । यः । अ॒वि॒ता । सु॒शि॒प्रः ।
सु॒त॒सो॒म॒स्य । सः । ज॒ना॒सः । इन्द्रः॑ ॥ ६ ॥

यः रधस्य रधहिंसासंराधोः समृद्धस्यचोदिताधनानां प्रेरयिता भवति यश्चकृशस्यचद-
रिद्रस्यच यश्चनाधमानस्य नाथुनाधृयाञ्जोपतापैश्वर्यांशीःपु याचमानस्यकीरेः करोतेःकीर्तय-
तेर्वा स्तोतुः ब्रह्मणोब्राह्मणस्यच धनानांप्रेरयिता यश्चसुशिपःशोभनहनुः सुशीर्षकोवासन् यु-
क्तग्राव्णः अभिषवार्थमुद्यतग्राव्णः सुतसोमस्याभिपुतसोमस्ययजमानस्याविता रक्षिताभवति
सपवेन्द्रेनाहमिति ब्रह्मशब्दस्यत्वन्नपरत्वेहाद्युदानतास्यात् तथाब्रह्मवन्वानोअजरंसुवीरमि-
ति । अयंत्वन्तोदात्तःपठ्यतइतिनान्नपरः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

यस्या॒श्वा॒सः॑प्र॒दि॒शि॒य॒स्य॑गा॒वो॒य॒स्य॑ग्रा॒मा॒य॒स्य॑वि॒श्वे॒रथा॑सः ।
यः॒सूर्य॑य॒उ॒प॒सं॒ज॒जा॒न॒यो॒अ॒पा॒ने॒ता॒स॒र्ज॒ना॒स॒इन्द्रः॑ ॥ ७ ॥

यस्यं । अ॒श्वा॒सः । प्र॒दि॒शिं । यस्यं । गा॒वः । यस्यं । ग्रा॒माः ।
यस्यं । वि॒श्वे । रथा॑सः । यः । सूर्य॑म् । यः । उ॒प॒सं॒म् ।
ज॒जा॒नं । यः । अ॒पा॒म् । ने॒ता । सः । ज॒ना॒सः । इन्द्रः॑ ॥ ७ ॥

यस्यसर्वान्तर्यामितयावर्तमानस्यप्रदिशि प्रदेशेनेनुशासने अश्वासोश्वावर्तन्ते यस्या-
नुशासनेगावः यस्यानुशासनेग्रामाः असन्तेत्रेति ग्रामाजनपदाः यस्याज्ञायांविश्वेसर्वे रथासो-
रथावर्तन्ते यश्चवृत्रंहत्वासूर्यजगान जनयामास यश्चोपसं तथामन्नः-जगानसूर्यमुपसंसुदं-
साइति । यश्चमेघभेदनद्वारा अपानेतापेरकः सइन्द्रइत्यादिप्रसिद्धम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यं क्रन्दसी संप्रती विह्वयेते परे वर उभयां अमित्राः ।

समानं चिद्रथमातस्थिवांसा नाना ह्वेते सजनासु इन्द्रः ॥ ८ ॥

यम् । क्रन्दसी इति । संप्रती इति । सम्प्रयती । विह्वयेते इति
विह्वयेते । परे । अवरे । उभयाः । अमित्राः । समानम् । चित् ।
रथम् । आतस्थिवांसा । नाना । ह्वेते इति । सः । जनासुः ।
इन्द्रः ॥ ८ ॥

यं क्रन्दसीरोदसीशब्दं कुर्वाणेषामनुपीदेवी च द्वेसेनेवासंप्रती परस्परं सङ्गच्छन्त्यौ यमिन्द्रं विह्व-
येते स्वरक्षार्थं विविधमाह्वयतः परे उल्लटाः अवरे अधमाशोभयाः उभयविधाः अमित्राः शत्रवः
यमाह्वयन्ति समानं इन्द्ररथसदृशं रथमातस्थिवांसा आस्थितौ द्वौरथिनौ चिद्रथमेवेन्द्रं नानापृथ-
क्पृथक् ह्वेते आह्वयेते यद्वा समानमेकरथमारूढा विन्द्राग्नीह्वेते यत्तार्थं यजमानैः पृथगाह्वयेते
तयो रन्यतरः स इन्द्रो नाहमिति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

यस्मान्न ऋते विजयन्ते जनासो यं युध्यमाना अवसे ह्वन्ते ।

यो विश्वस्य प्रतिमानं वृञ्चुव्यो अच्युतच्युत्सजनासु इन्द्रः ॥ ९ ॥

यस्मात् । न । ऋते । विजयन्ते । जनासः । यम् । युध्यमानाः ।
अवसे । ह्वन्ते । यः । विश्वस्य । प्रतिमानम् । वृञ्चुव्यो । यः ।
अच्युतच्युत् । सः । जनासुः । इन्द्रः ॥ ९ ॥

यस्माद्वेते जनासो जनाः न विजयन्ते विजयं न प्राप्नुवन्ति अतः युध्यमाना युद्धं कुर्वाणा ज-
ना अवसे स्वरक्षणापयं इन्द्रं ह्वन्ते आह्वयन्ति यश्च विश्वस्य सर्वस्य जगतः प्रतिमानं प्रतिनिधिर्भू-
वृत् यथाच्युतच्युत् अभ्युतानां क्षयरहितानां पर्वतादीनां व्यावयितास इन्द्र इत्यादिप्रसिद्धम् ॥ ९ ॥

अथदशमी-

यःशश्वतोमह्येनोदधानानमन्यमानान्छर्वाजघान ।

यःशर्धतेनानुददातिशृध्यांपोदस्योहन्तासर्जनासइन्द्रः ॥ १० ॥ ८ ॥

यः । शश्वतः । महि । एनः । दधानान् । अमन्यमानान् । शर्वा ।

जघान । यः । शर्धते । न । अनुददाति । शृध्याम् । यः ।

दस्योः । हन्ता । सः । जनासः । इन्द्रः ॥ १० ॥ ८ ॥

यः महिमहर् एनः पापंदधानान् शश्वतोवहून्अमन्यमानान्आत्मानमजानतः इन्द्रम-
पूजयतोवाजानान् शर्वा शृणातिशश्वननेनेतिशरुर्वञ्चः तेनायुधेनजघान हन्तेर्दितिरूपं यश्चश-
र्धतेउत्साहंकुरुते अनात्मज्ञायजनायशृध्यां उत्साहनीयं कर्मनानुददाति नमयच्छति अनुपूर्वाव
हुदाज्दाने जौहोत्यादिकः अन्व्यस्तानामादिरितितिङ्चोदात्तवतीविगतेर्निघातः यश्चदस्योरु-
पक्षपयितुःशत्रोहन्ताघातकः सइन्द्रइत्यादिपूर्ववत् ॥ १० ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपष्ठमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथैकादशी-

यःशंवरंपर्वतेपुक्षियन्तंचत्वारिंश्यांशरद्यन्वविन्दत् ।

ओजायमानंयोअर्हिजघानदानुंशयानंसर्जनासइन्द्रः ॥ ११ ॥

यः । शंवरम् । पर्वतेषु । क्षियन्तम् । चत्वारिंश्याम् । शरदि ।

अनुदद्विन्दत् । ओजायमानम् । यः । अर्हिम् । जघान ।

दानुम् । शयानम् । सः । जनासः । इन्द्रः ॥ ११ ॥

यःपर्वतेषुक्षियन्तइन्द्रभियावहून्संवत्सरान्प्रच्छन्नोभूत्वापवंतगुहासुनिवसन्तंशंवरंपतन्ना-
मकंमायाधिनमसुरंचत्वारिंश्यांशरदि चत्वारिंशेसंवत्सरेअन्वविन्दत् अन्विष्यात्प्रत लब्ध्वाचयः
ओजायमानं कर्तुःक्यड्सलोपश्च ओजसोप्सरसोन्त्यमितिसकारलोपः बलमाचरन्तंअर्हिआ-
हन्तारं दानुंदानवं शयानंशंवरमसुरंचघान हतवान्सइन्द्रोनाहमिति ॥ ११ ॥

अथद्वादशी—

यः ससरश्मिदृष्टपुभस्तुर्विष्मान्वासंजत्सर्तवेसप्तसिन्धून् ।

योरौहिणमस्फुरद्ब्रह्मवाहुर्धामारोहन्तंसर्जनासुइन्द्रः ॥ १२ ॥

यः । ससरश्मिः । दृष्टपुभः । तुर्विष्मान् । अस्वइअसृजत् । सर्तवे ।

सुप्त । सिन्धून् । यः । रौहिणम् । अस्फुरत् । वज्रंश्वाहुः । याम् ।

आशरोहन्तम् । सः । जनासुः । इन्द्रः ॥ १२ ॥

यःससरश्मिः सप्तसंख्याकाः पर्जन्यारश्मयोयस्य तेचरश्मयः वराहवःस्वतपसोविद्युन्मह-
सोधूपयःश्वापयोगृहमेधाश्वेत्येते येचमेशिभिविद्विषः पर्जन्याः सप्तपृथिवीमभिवर्षन्तिवृष्टिभिरि-
तिवैत्तिरीयारण्यकेहात्रांताः । वृषभोवर्षकः तुविष्मान्वृद्धिमान्बलवान्वा सप्त सर्पणस्वभावाः
सिन्धूनपः सर्तवेसरणायअवासृजत् अवसृष्टवान् यद्वा गंगाद्याः सप्तमुख्यानदीरवासृजत् यश्व-
ज्रवाहुःसप्त चांदिवमारोहन्तरौहिणमसुरंअस्फुरत् जघान स्फुरस्फुरणेतुदादिः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी—

द्यावाचिदस्मैपृथिवीनमेतेशुष्माच्चिदस्यपर्वताभयन्ते ।

यःसोमपानिचितोवज्रंवाहुर्योवज्रंहस्तुःसर्जनासुइन्द्रः ॥ १३ ॥

द्यावा । चित् । अस्मै । पृथिवी इति । नमेते इति । शुष्मात् ।

चित् । अस्य । पर्वताः । भयन्ते । यः । सोमपाः । निश्चितः ।

वज्रंश्वाहुः । यः । वज्रंश्हस्तः । सः । जनासुः । इन्द्रः ॥ १३ ॥

अस्मै इन्द्रापयावापृथिवी इतरेतरापेक्षयाद्विवचनं प्रमित्तयोर्वरुणयोरितिर्वत् नमेतेवि-
त् स्वयमेवमहीभवतः गणमहत्वे कर्मकर्तरि नदुहस्तुनमांयक्चिणावितियकःप्रतिपेधः चिद-
पिच अस्पेन्द्रस्यशुष्मात्त्वत्पर्वताभयन्तेविषयति यः सोमपाः सोमस्यपातानिचितः सर्वैः
यद्वाभन्पेभ्योपिदेवेभ्योद्वद्वाङ्गः वज्रवाहुः वज्रसदृशवाहुः यश्ववज्रहस्तः वज्रमुक्तकरः सइन्द्र-
इत्यादिमसिद्धम् ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

यःसुन्वन्तमवतियःपचन्तंयःशंसन्तंयःशशमानमूती ।
यस्यब्रह्मवर्धनंयस्यसोमोयस्येदंराधःसजनासइन्द्रः ॥ १४ ॥

यः । सुन्वन्तम् । अवति । यः । पचन्तम् । यः । शंसन्तम् । यः ।
शशमानम् । ऊती । यस्य । ब्रह्म । वर्धनम् । यस्य । सोमः ।
यस्य । इदम् । राधः । सः । जनासः । इन्द्रः ॥ १४ ॥

यः सुन्वन्तंसोमाभिषवंकुर्वन्तंयजमानमवतिरक्षति यश्चपुरोडाशादीनिहवींषिपचन्तंय-
श्चजतीऊतये सुपांसुलुगितिचतुर्थ्याःपूर्वसवर्णदीर्घः स्वरक्षायैशस्त्राणिशंसन्तंयश्चशशमानं
अवति स्तोत्रंकुर्वाणंरक्षति ब्रह्मपरिवृढंस्तोत्रंयस्यवर्धनंवृद्धिकरंभवति तथायस्यसोमोवृद्धिहे-
तुर्भवति यस्यचइदमस्मदीयंराधः पुरोडाशादिलक्षणमन्त्रंवृद्धिकरंभवति सइन्द्रइत्यादिप्रसिद्ध-
म् ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

यःसुन्वतेपचतेदुधआचिद्वाजंददीर्षिसकिलासिसत्यः ।
वयन्तइन्द्रविश्वहंप्रियासंसुवीरांसोविदथमावदेम ॥ १५ ॥ ९ ॥

यः । सुन्वते । पचते । दुधः । आ । चिद् । वाजम् । ददीर्षि । सः ।
किल । असि । सत्यः । वयम् । ते । इन्द्र । विश्वहं । प्रियासः ।
सुवीरांसः । विदथम् । आ । वदेम ॥ १५ ॥ ९ ॥

इदानीमृषिः साक्षात्कृतमिन्द्रं प्रतिमब्रूते हेइन्द्र योदुधः दुर्धरःसन्न सुन्वतेसोमाभिषवं
कुर्वतेपुरोडाशादिहवींषिपचतेयजमानायवाजमन्त्रं बलंवाआददीर्षि भृशंपापयसि सतादृशस्त्वंसत्यः
चित् यथार्थंभूतएवासि नपुननास्तीतिबुद्धियोग्योसि किलेतिप्रसिद्धौ तेतवप्रियासः सुवीरासः
कल्पानपुत्रपौत्राः सन्तोवयंविश्वह सर्वेष्वहस्सुविदथंस्तोत्रंआवदेम ब्रूयाम ॥ १५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपष्टेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

ऋतुर्जनित्रीति त्रयोदशर्चद्वितीयं संकंगासंमदं ऋतुः सप्तोनां त्यात्रिष्टुवित्यनुक्रमणिका ज-
स्मभ्यंतदसोइति त्रयोदशीत्रिष्टुप् शिष्टास्त्रिष्टुवन्तपरिभाषया जगत्यः इन्द्रो देवता उक्थेतृतीय-
सवनेच्छावाकशस्त्रे अस्य सूक्तस्य विनियोगः सूत्रितश्च—ऋतुर्जनित्री नूतनो भवामित्र इति दशरा-
त्रेषु हेतुन्यपितृवीयसवनेच्छावाकशस्त्रे एतत्सूक्तम् ऋतुर्जनित्रीति नित्या न्यैकाहिकानीति सूत्रितम् ।

अथ तस्मिन्सूक्ते प्रथमा—

ऋतुर्जनित्री तस्या अपस्परि मक्षुजा त आविशा या सुवर्धते ।
तदाहना अभवत् पिप्युषी पयोशो पीयूषं प्रथमं तदुक्थ्यम् ॥ १ ॥

ऋतुः । जनित्री । तस्याः । अपः । परि । मक्षु । जातः । आ ।
अविशात् । यासु । वर्धते । तत् । आहनाः । अभवत् । पिप्युषी ।
पयः । अंशोः । पीयूषम् । प्रथमम् । तत् । उक्थ्यम् ॥ १ ॥

ऋतुर्वर्षाख्यः कालः जनित्री सोमस्य जनयित्री जननी भवति तस्याः परि तस्याः जनन्याः
सकाशाजातः सोमः अपउदकानिमक्षुशीघ्रमाविशत् यास्वप्सुसोमो वर्धते ता अविशादित्यन्वयः
तत्तस्मादप्सुप्रविष्टत्वात् सोम आहना आहन्तव्यो अभिषोतव्यो भवति आहना इति सकारान्तमि-
दं पदम् तथा च मध्वर्णः—येते मदा आहनसो विहायसं इति । याचांशुत्वात् सोमलता पयः सारभूवं
पिप्युषीवर्धयन्त्यभवत् प्यायतेति रिकसौ लिङ्गचटोश्चेति पीभावाः वसो सम्प्रसारणं उगिवश्चेति
दोष अंशोस्तस्याः सोमलतायाः पीयूषं सभूतं पयः उक्थं प्रशस्यं हविरिन्द्रस्य तत्प्रथमं मुख्यं
भवति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सुधीमार्यन्ति परि विभ्रंतीः पयो विश्वप्सु न्याय प्रसरन्त मोर्जनम् ।
समानो अध्वा प्रवता मनूष्य देयस्ता कृणोः प्रथमं सास्युक्थ्यः ॥ २ ॥

सुधी । ईम् । आ । युन्ति । परिं । विभ्रतीः । पर्यः । विश्वेप्स्य्याय ।
प्र । भरन्त । भोजनम् । समानः । अध्वा । प्रश्वताम् । अनुस्यदे ।
यः । ता । अरुणोः । प्रथमम् । सः । असि । उक्थ्यः ॥ २ ॥

सध्री अश्वतेर्लुक् छान्दसःसहस्यसधिरितिसध्यादेशः अन्तोदात्तत्वेननिपातितः सध्रीचीनाः
पयउदकंपरिपरितोविभ्रतीर्विभ्राणाः ईएतानयः आयन्तिसर्वेतोगच्छन्ति तानद्योविश्वप्स्याय
विश्वासामपामाश्रयभूतायसमुद्रायभोजनं भुज्यतइतिभोजनंपयः प्रभरन्त प्रकर्षेणसंपादयन्ति कु-
तएतत्तदाह प्रवतांपवणवतांनिम्नगानांपयसामनुष्यदे कृत्यार्थेतवैकेकेन्यत्वनइतिकेनप्रत्ययः
अनुष्यन्दनीयोध्वामार्गः समानएकोहियस्तातानिसोमोत्पादननदीप्रवर्तनादीनिकर्माणिप्रथमंपू-
र्वंअरुणोः अकरोः सतादृद्महिमोपेतस्त्वंउक्थ्योसि सर्वैःप्रशस्योभवसि ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अन्वेकोवदति यद्ददाति तद्रूपामिनन्तदपाएकं ईयते ।
विश्वाएकस्य विनुदंस्ति तिक्षने यस्तारुणोः प्रथमंसास्युक्थ्यः ॥ ३ ॥
अनु । एकः । वदति । यत् । ददाति । तत् । रूपा । मिनन् ।
तत्संपाः । एकः । ईयते । विश्वाः । एकस्य । विनुदः ।
तिक्षते । यः । ता । अरुणोः । प्रथमम् । सः । असि । उक्थ्यः ॥ ३ ॥

यजमानोयद्धविर्देवैभ्योददाति तदेकोहोतानुवदतियाज्यापुरोनुवाक्याभ्यां देवतास्मारय-
ति एकोध्वर्युः रूपा पश्वादीनारूपाणिमिनन्तर्हिसन्तदपाः तद्विशसनाख्यमपःकर्मयस्यतादृशः
सन्तवईयते देवयजनेसर्वत्रगच्छति एकस्याध्वर्योर्विश्वाविनुदः सर्वाणितत्कर्तृकाणिविक्षेपणरू-
पाणिकर्मवैगुण्यानितिक्षते तद्योग्यप्रायश्चित्तकरणेनब्रह्मासहते गुविज्जिह्वःसन् क्षमायामि-
ष्यते तानिहविःप्रदानादीनिकर्माणियस्त्वमरुणोरकरोः सत्वमुक्थ्योसि ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

प्रजाभ्यः पुष्टिं विभजन्त आसने रयिर्भिवपृष्टं प्रभवन्त मायते ।
असिन्वन्दंष्ट्रैः पितुरंति भोजनं यस्तारुणोः प्रथमंसास्युक्थ्यः ॥ ४ ॥

प्र॒इजाभ्यः । पु॒ष्टिम् । वि॒इभज॑न्तः । आ॒स॒ते । र॒यिम्इ॒इव । पृ॒ष्ठम् ।
 प्र॒इभ॑वन्तम् । आ॒इ॒य॒ते । अ॒सि॑न्वन् । दं॒ष्ट्रैः । पि॒तुः । अ॒त्ति॒ ।
 भो॒ज॑नम् । यः । ता । अ॒रु॑णोः । प्र॒थ॒मम् । सः । अ॒सि॒ । उ॒क्थ्यः॥४॥

हेइन्द्र पुष्टित्वयादत्तपोषकंधनंस्वकीयाभ्यः प्रजाभ्यः विभजन्तः अस्पैतावदस्पैतावदिति विभागं कुर्वन्तो गृहमेधिन आसते स्वस्वगृहे पुनिवसन्ति तत्र दृष्टान्तः—आयते गृहं प्रत्यागच्छते तित्यये पृष्ठंधारकं प्रभवन्तं बहुभरणसमर्थं रयि मिव धनं यथा विभज्य मयच्छन्ति तद्वत् असिन्वन् सेतुबन्धादिकं कर्म कुर्वन् लोकः पितुः पालयित्वा दिवः सकाशात् आगतं भोजनमुदकं तत्कार्या ओषधीः दंष्ट्रैर्दन्तैरत्ति भक्षयति यद्वा असिन्वन् अव्यापियमाणो मिः पितुः पालकस्य यजमानस्य संबन्धिभोजनं हविलक्षणमन्नं दंष्ट्रैर्दन्तरूपैर्ज्वलैरत्ति यस्तारुणोरित्यादिसिद्धम् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अ॒धा॒रु॒णोः पृ॒थि॒वीं॑ सं॒दृ॒शो॑ दि॒वे॒यो धौ॑तीना॒महि॒हृन्ना॒रि॒णक् पृ॒थः ।
 त॒त्वा॒स्तो॒मैभि॑रु॒दभि॑र्न॒वा॒जि॒नं दे॒व दे॒वा अ॒ज॒न॒न्सा॒स्यु॒क्थ्यः॥५॥१०॥

अ॒र्ध॑ । अ॒रु॒णोः । पृ॒थि॒वीम् । स॒म्इ॒दृ॒शो॑ । दि॒वे । यः । धौ॑तीना॒म् ।
 अ॒हि॒इ॒हृन् । अ॒रि॑णक् । पृ॒थः । तम् । त्वा॒ । स्तो॒मैभिः॑ । उ॒द॒भिः॑ ।
 न । वा॒जि॒नम् । दे॒वम् । दे॒वाः । अ॒ज॒न॒न् । सः । अ॒सि॒ । उ॒क्थ्यः॥५॥१०॥

हेइन्द्र अधापि च त्वं दिवेद्योतमानाय सूर्याय पृथिवीं चलित्वां सर्वोद्विहीरुत्य सन्दृशे सन्दर्शनीयामरुणोरकरोः दृशो विष्ये चेति केनपत्ययान्तत्वेन निपातितः यश्च त्वं धौतीनां चलन्तीनां नदीनां पथः मार्गान् अरिणक् अरेचयः गन्तुं योग्यान् करो रित्यर्थः रिचिरु विरेचने लडिसिप् तस्य हल्ङ्च्चादिनालोपः अहिहृन् अहेर्धृञ्चस्य मेघस्पवाहन्तः हेइन्द्र देवाः स्तोतारस्तं तादृशं देवत्वात्वां स्तोमैभिः स्तोत्रैरजनन् अवधेयन् तत्र दृष्टान्तः—उदभिर्नवाजिनं यथा वाजिनमश्वं उदभिः उदकैर्वधयन्ति तद्वत् पदन्तो मासिग्यादिना उदकस्पजदन्भावः शेषं सिद्धम् ॥ ५ ॥

॥ इति द्वितीयस्पपठे दशमो वर्गः ॥ १० ॥

अथषष्ठी-

योभोजनं च दयसे च वर्धनमाद्रादाशुष्कं मधुमद्दुदोहिंय ।
सशैवाधिनिदधिपेविस्वस्वतिविश्वस्यैकईशिपेसास्युक्थः ॥ ६ ॥

यः । भोजनम् । च । दयसे । च । वर्धनम् । आद्रात् । आ ।
शुष्कम् । मधुमत् । दुदोहिंय । सः । शेवधिम । नि । दधिपे ।
विस्वस्वति । विश्वस्य । एकः । ईशिपे । सः । असि । उक्थ्यः ॥ ६ ॥

हेइन्द्र यस्त्वं भोजनं भुज्यते इति भोजनमन्नादि च दयसे यजमानेभ्यः प्रयच्छसि दयदानग-
तिरक्षणार्हिसाम्रहणेपु आत्मनेपदी किञ्च वर्धनं वृद्धिकरं धनं बलं वा दयसे तथा आद्रात्काण्डावशु-
ष्कमनाद्रौ वीक्षादिकं मधुमत्तमधुरसोपेतं आदुदोहिथ दुग्धवानसि दुहेर्लिट्क्रादिनियमादिडागमः
सतादृशस्त्वं विवस्वति तेषु रिचरणं कुर्वाणे यजमाने शैवाधि धनसदनं निदधिपे निदधासि किञ्च हुना-
विश्वस्य सर्वस्य जगतः एकः अद्वितीयः एव सन् ईशिपे स्वामो भवसि ईशोऽश्वर्ये ईशः सेइवीडागमः
सइत्यादिसिद्धम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

यः पुष्पिणींश्च प्रस्वश्च धर्मणाधिदानेव्यवनीरधारयः ।
यश्चासमाअजनोद्विद्युतोदिवउरुर्वीअभितःसास्युक्थ्यः ॥ ७ ॥

यः । पुष्पिणीः । च । प्रस्वः । च । धर्मणा । अधि । दाने ।
वि । अवनीः । अधारयः । यः । च । असमाः । अजनः । द्विद्युतः ।
दिवः । उरुः । ऊर्वान् । अभितः । सः । असि । उक्थ्यः ॥ ७ ॥

हेइन्द्र यस्त्वं पुष्पिणीः पुष्पवतीश्च प्रस्वः प्रसूताः प्रसूयमानावा अवनीरवित्रीरोषधीः
दानेधि दीयन्ते उपसूयन्ते सस्यान्यत्रे निदानं क्षेत्रं अधिकरणेत्युद् तस्मिन्क्षेत्रे धर्मणा सकल-
लक्षणेन कर्मणा च व्यवधारयः न्यदधाः यश्च त्वं दिवोद्योतमानस्य सूर्यस्य असमाः विषयाः नाना-
प्रकाराद्विद्युतः दीवीः रजनः अजनयः यद्वा दिवोनक्षत्राणि जनेलंङ्गिव्यत्ययेन शप् यश्चोरुः म-
हांस्त्वं अभितः सर्वतः ऊर्वान् महतः प्राणिनिकायान् पर्वतान्वा अजनयः शिष्टं सप्तम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

योनाभिर्मसहवसुंनिहन्तवेपृक्षायचदासवेशायचावहः ।

ऊर्जयन्त्याअपरिविष्टमास्यमुतैवाद्यपुरुकृत्सास्युक्थ्यः ॥ ८ ॥

यः । नाभिर्मसहवसुम् । निहन्तवे । पृक्षाय । च । दासवेशाय ।

च । अवहः । ऊर्जयन्त्याः । अपरिविष्टम् । आस्यम् । उत ।

एव । अद्य । पुरुकृत् । सः । अस्ति । उक्थ्यः ॥ ८ ॥

पुरुकृत् पुरुषाङ्कर्मणाङ्कतः हेइन्द्र यस्त्वं नाभिर्मनून् मनुष्यान्धारयतीति नृमरः कश्चि-
ददुरः तस्याप्रत्यङ्नाभिर्मरः तं सहवसुं वसुनासहवर्तवत्सहवसुः असुरनामैतव एवनामकमसुरं
निहन्तवे हन्तेस्तुमर्थे तवेन्प्रत्ययः तादृचनितीति गतेः प्रकृतिस्वरत्वम् निहन्तुं ऊर्जयन्त्याः बल-
वत्याः बद्धधारायाः अपरिविष्टमलादिभिरव्याप्तं आस्यं अद्यैव अवहन्तमसुरंप्रापयः यद्वा ऊर्जय-
न्त्याः पिशाचिकायाः आस्यंप्रापयः किमर्थं पृक्षायतवहवित्तैक्षणान्त्राभाय उतापिचदासवे-
शायदासानां दस्यूनविशायविनाशायच यद्वा अस्वाकमन्त्राभायदस्युविनाशायच ॥ ८ ॥

अथनवमी-

शतंवायस्यदशसाकमाद्यएकस्यश्रुष्टौयद्धेचोदमाविथ ।

अरज्जौदस्यून्तसमुनद्धमीतयेसुप्रव्योअभवःसास्युक्थ्यः ॥ ९ ॥

शतम् । वा । यस्य । दश । साकम् । आ । अद्यः । एकस्य ।

श्रुष्टौ । यत् । ह । चोदम् । आविथ । अरज्जौ । दस्यून् । सम् ।

उन्प् । दमीतये । सुप्रव्यः । अभवः । सः । अस्ति । उक्थ्यः ॥ ९ ॥

हेइन्द्र एकस्यएकाकिनः श्रेष्ठस्यवामस्यते श्रुष्टौ सुखनिमित्ते तदर्थं शतं दश दशशतानि हरयः
साकं गृह्णन्तवार्धमवन्ति तथाचमध्ववर्णः—इन्द्रोमायाभिः पुरुषैर्दृश्यते पुकाहस्यहरयः शता-
दशैति । वाअपिच यथआअद्यः सर्वेषां सवेतः उपजीव्यः नतस्येशेयं नाद्याद्यदेननाद्युरिविहिश्रु-
तिः । यद् यथ त्वं नोदंस्त्वोतूनामिरकं यजमानं आविथ रक्षितवानसि किञ्च यस्त्वं अरज्जौरज्जुव-

जितेबन्धनागारेदस्युनुपक्षपयितृन् दभीतयेदभीतिर्नामकश्चिद्वपिः तदर्थसमुनप् हिंसितवानसि
उन्नातोहिंसाकर्मणोलङ्घ्यत्ययेनश्रम् हलङ्घ्यादिनासिपोलेपः अडभावच्छान्दसः किञ्च
सुभाव्यः सुखेनसर्वैरुपसर्पणीयोभवः शिष्टंसिद्धम् ॥ ९ ॥

अथदशमी—

विश्वेदनुरोधनाअस्यपौंस्यंददुर्स्मैदधिरेकृत्ववेधनम् ।

पळस्तन्नाविष्टिरःपञ्चसन्दृशःपरिपरोअभवःसास्युकथ्यः ॥ १० ॥ ११ ॥

विश्वा । इत् । अनु । रोधनाः । अस्य । पौंस्यम् । ददुः । अस्मै ।

दधिरे । कृत्ववे । धनम् । पट् । अस्तम्नाः । विष्टिरः । पञ्च ।

सम्सन्दृशः । परि । परः । अभवः । सः । असि । उक्थ्यः ॥ १० ॥ ११ ॥

विश्वेव सुपांसुलुगितिजसआकारः सर्वाएवरोधनाः रोधस्वत्योनयः अस्येन्द्रस्यपौं-
स्यंपुंसोभावःपौंस्यं वीर्यमितिवावद अनु तद्दीर्घमनुवर्तन्ते अस्मैइन्द्रायददुः हविलेक्षणमन्त्रय-
जमानाःप्रयच्छन्ति किञ्च कृत्ववेकर्मणांकर्त्रेइन्द्रायधनंदधिरे सर्वजनाधारयन्ति तथाचमन्त्रः—
इन्द्रायद्यावओषधीरुतापोरयिरक्षन्तिजीरस्योवनानीति । विष्टिरोविस्तीर्णः पट्संख्याकाऊर्वाः
ताश्चैथैश्चपृथिवीचाहश्चरात्रिश्चापश्रौपथयइत्येवंरूपाः ताअस्तन्नाः नियमितवानसि सन्दृशः स-
म्यक्पश्यन्तीतिसन्दृशोजनाः पञ्चसन्दृशः पञ्चजनावपरिसर्वतः परः पारयितापालयितावा
अभवः भवसि गतमन्यव ॥ १० ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपष्ठेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथैकादशी—

सुप्रवाचनंतववीरवीर्यैयदेकेनक्रतुनाविन्दसेवसु ।

जातूष्टिरस्यप्रवयःसहस्वतोयाचकथसेन्द्रविश्वास्युकथ्यः ॥ ११ ॥

सुप्रवाचनम् । तव । वीर । वीर्यम् । यत् । एकेन । क्रतुना ।

विन्दसे । वसु । जातूःस्थिरस्य । प्र । वयः । सहस्वतः । या ।

चकथ्य । सः । इन्द्र । विश्वा । असि । उक्थ्यः ॥ ११ ॥

वीर बलवन् हेइन्द्र तववीर्यसामर्थ्यमुपवाचनंस्तुमुपवचनीयं सर्वैः श्लाघनीयमित्यर्थः किंत्-
 व एकेनऋतुनाकर्मणावसुविन्दसे शत्रूणांधनंलभसे विदूढाभे तुदादिःस्वरितेव यद्वा तदीयंधनं
 स्वोतून् प्रापयसि इतियत् तत्रप्रशस्यमित्यर्थः किञ्च सहस्वतोबलवतोजातूष्टिरस्यपतन्नामकः
 कश्चित्तस्यवयोन्मंपादाः यद्वा जातूष्टिरस्यजातुकदाचित् सर्वदास्थिरस्यसहस्वतः बलवतोय-
 शादेःकर्मणः संबन्धिवयोहृदिलक्षणमंत्रंविन्दसइतिसमन्वयः यायानीमानिन्याविश्वासर्वा-
 गिकमौगिचकर्थं कृतवानसि सतादृशस्वंउक्थयः सर्वैःप्रशंसनीयोसि भवसि ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

अरमयःसरंपसस्तरायंकंतुर्वीतयेचवृध्यायचस्रुतिम् ।

नीचासन्तमुदनयःपरावृज्जंभ्रान्धंश्रोणंश्रवघ्नन्सास्पुकुध्व्यः ॥ १२ ॥

अरमयः । सरंइपसः । तराय । कम् । तुर्वीतये । च । वृध्याय । च ।

स्रुतिम् । नीचा । सन्तम् । उत् । अनयः । परावृज्जम् । प्र ।

अन्धम् । श्रोणम् । श्रवघ्नन् । सः । अस्ति । उक्थ्यः ॥ १२ ॥

हेइन्द्र सरपसः सरणमपःकर्मयासांताः सरपसः शकन्वादित्वात्पररूपत्वम् ताअपः कंतु-
 स्वेन तराय तरणायअरमयः अक्रोडयः किञ्च तुर्वीतयेतुर्वीतिनामकश्चिद्राजर्षिः तस्मैवय्यायच
 वृधोनामकश्चिद् तस्मै ताभ्यांश्रुतिसरणं प्रतिअरमयः वीहिजलपूर्णांमहानदींदृष्ट्वातरामतरोतुम-
 तमर्थावास्तां तौचत्वयातारितौ परावृज्जं परितः पापानिवृणक्तिदहतीतिपरावृक् कश्चिदपिः तम-
 म्भुनिमग्नंतथानीचानीचंसन्तंउदनयः आपद्भ्यःऊर्ध्वनीतवानसि किञ्च अन्धंसन्तं श्रोणंपङ्कंसन्तं
 षडुदानादपङ्कुरणञ्चउदनयः किंकुर्वन् प्रकर्षेणअवयन् आत्मानंकीर्तिमन्तं कुर्वन् उदनपद्-
 तिसमन्वयः सश्रत्यादिसिद्धम् ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

अस्मभ्यंतहंसोदानाधराधःसमर्थयस्ववृहतेवसन्ध्वम् ।

हन्द्रयच्चित्रंश्रवस्पाअनुच्यूहृहृदेमविदयेसुवीराः ॥ १३ ॥ १२ ॥

अस्मभ्यम् । तत् । वसो इति । दानाय । राधः । सम् । अर्थयस्व ।
 बृह । ते । वसव्यम् । इन्द्र । यत् । चित्रम् । श्रवस्याः । अनु ।
 धून् । बृहत् । वदेम् । विदथे । सुह्वीराः ॥ १३ ॥ १२ ॥

वसो सर्वस्य वासकवसुमन्वा हेन्द्र स्तोत्र्योऽस्मभ्यं तद्वाधो धनं दानाय उपलक्षणमेतत् भो-
 गाय च समर्थयस्व देहि अस्मान्सद्गमयेत्यर्थः अर्थयाचने चुरादिरदन्त आत्मनेपदी तेतवतद्बहुप-
 भूतं वसव्यं वस्वेव वसव्यं वस्वादित्वात्स्वार्थिकोऽयत् तादृशं भूतं धनमस्ति खलु चित्रं चायनीयं
 यद्धनं अनुधून् अन्वहं कालाध्वनोरिति द्वितीया श्रवस्याः भोग्यमिच्छेः अन्तर्णीति ण्यर्थत्वा-
 द्कर्मकत्वम् यथारोदिति सत्वन्प्यः द्वे सत्रकर्मणी उद्देश्यकर्मचविधेयकर्मान्तभूतम् उद्देश्य-
 कर्मणा सकर्मको भविष्यति यथामाणवकः पुत्रीयतीति भ्राप्ये उदाहृतम् श्रवः शब्दाच्छन्दसि-
 परेच्छायां क्यप् तदन्तस्य लेटच्चागमेरूपम् सुवीराः कल्याणपुत्रपौत्राः सन्तो वयं विदथेऽस्मिन्
 यज्ञे बृहत्भूतं शस्त्रादिकं वाक्यं वदेम ॥ १३ ॥

॥ इति द्वितीयस्य पष्ठे द्वादशोऽवर्गः ॥ १२ ॥

अध्वर्यवो भरतेति द्वादशर्चं तृतीयं सूक्तम् गात्संमदं त्रैष्टुभमैन्द्रं अध्वर्यवो द्वादशेत्यनुक्रान्तम्
 सूक्तविनियोगालेङ्गिकः अतिरात्रे प्रथमे पर्याये होतुः शस्त्रया ग्या अध्वर्यव इत्येषा अध्वर्यवो भर-
 तेन्द्रामसोममितियाज्येति सूत्रितम् ।

तस्मिन् सूक्ते प्रथमा—

अध्वर्यवो भरतेन्द्रां प्रसोममामंत्रेभिः सिञ्चतामद्यमन्धः ।
 कामी हि वीरः सदमस्य पीतिं जुहोतृष्णो तदिदं पर्वष्टि ॥ १ ॥

अध्वर्यवः । भरत । इन्द्राय । सोमम् । आ । अमंत्रेभिः । सिञ्चतु ।
 मद्यम् । अन्धः । कामी । हि । वीरः । सदम् । अस्य । पीतिम् ।
 जुहोत । र्ष्णो । तत् । इत् । एषः । वृष्टि ॥ १ ॥

गृत्समदोब्रूते अध्वर्यवः अध्वरस्यनेतारः अध्वरं यजमानायेच्छन्तः कव्यध्वरपृतनस्म-
 चिलोपइत्यकारलोपः अत्रयास्कः—अध्वर्युरध्वरध्वरं यजमानायध्वरस्यनेताध्वरं कामयत इति ।
 हे अध्वर्यवः इन्द्राय देवाय सोमं हविर्धानादुत्तरवेदिं प्रति भरतहरत आमन्त्रितस्या विद्यमानत्वादिनि-
 घातः हत्वा अमत्रेभिः अमासह अदंत्यत्र होत्रादय इति अमन्त्राणि च मसाः तैः मघं मदकरमन्धः
 सोमलक्षणमन्त्रं आसिञ्चत अग्नो प्रक्षिपत अत्रयास्कः—आसिञ्चतामत्रैर्मदनीयमन्धो मंत्रपात्रममा-
 अस्मिन्नदन्वीति । वीर. स इन्द्रः अस्य सोमस्य पीतिपानं प्रति सदसदैवकामो हि कामयमानो हि त-
 स्मात् वृष्णे वर्षिषे इन्द्राय सोमं जुहोत जुहुत हुदानादनयोः लोटि तन्नतनथनाश्चेति तवादेशः एष इन्द्रः
 तदिव तदेव सोमद्रव्यं वष्टि कामयते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अध्वर्यवो यो अपो वृत्रिवांसं वृत्रं जघाना शान्ये ववृक्षम् ।
 तस्मात् एतं भरत तद्दृशाय एष इन्द्रो अर्हति पीतिमस्य ॥ २ ॥

अध्वर्यवः । य. । अपः । वृत्रिवांसंम् । वृत्रम् । जघान ।
 अशान्या इव । वृक्षम् । तस्मै । एतम् । भरत । तत् वृशाय ।
 एषः । इन्द्रः । अर्हति । पीतिम् । अस्य ॥ २ ॥

हे अध्वर्यवः य इन्द्रः अपउदकानि वनिवासं आवृत्पतिथतं वृत्रं वृणोत्याकाशमिति वृत्रोपेषः
 तं मेघं वज्रेण जघान हतवान् अशान्येव यथा अग्न्यानेद्युताग्निना वृक्षं दहतितद्वत् तस्मै तद्दृशाय सोम-
 कामापतस्मा इन्द्राय एतं सोमं भरत उत्तरवेदिं प्रति हरत एष इन्द्रः अस्य सोमस्य पीतिपानमर्हति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अध्वर्यवो यो वृत्रां कं जघान योगा उद्रा जदपुहिवलंबः ।
 तस्मात् एतमन्तरिक्षेन वातमिन्द्रं सोमैरोर्णुतुर्जूर्नवस्रैः ॥ ३ ॥

अध्वर्यवः । यः । दृभीकम् । जघान । यः । गाः । उत्तुञ्जत् ।
 अप । हि । वल्लम् । वरिति वः । तस्मै । एतम् । अन्तरिक्षे । न ।
 वातम् । इन्द्रम् । सोमैः । आ । ऊर्णुत । जूः । न । वस्त्रैः ॥ ३ ॥

हेअध्वर्यवः यइन्द्रः दृभीकं सर्वानविदारयति भियंकरोतीतिदृभीकोनामासुरः तमसुरंजघान
 यक्षयत्तासुरेणनिरुद्धागाउदाजवनिरगमयत् ततश्चतमेववल्लमसुरंअपवः अपावृणोत् हिंसितवा-
 नित्यर्थः हि मसिद्धः वृणोतेलुङि मघेघसेत्यादिनाचूर्लक् हल्ङ्यादिनातिपोलोपः तस्माइन्द्रायएतं
 सोमं अन्तरिक्षेवातंन वातमिव धाराभिर्व्याप्तं कुरुत तदेवाह सोमैरिन्द्रंआऊर्णुत सर्वतआच्छा-
 दयत ऊर्णुञ्आच्छादने आदादिकः लोटिरूपम तत्रदृष्टान्तः—जूःन जीर्णोयथावस्त्रैरङ्गमाच्छा-
 दयति तद्वत् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अध्वर्यवोयउरणंजघाननवचरव्वांसंनवतिचवाहून् ।
 योअर्धुदमवनीचाववाधेतमिन्द्रंसोमस्यभृथेहिनोत् ॥ ४ ॥

अध्वर्यवः । यः । उरणम् । जघान । नव । चरव्वांसम् । नवतिम् ।
 च । वाहून् । यः । अर्धुदम् । अव । नीचा । ववाधे । तम् ।
 इन्द्रम् । सोमस्य । भृथे । हिनोत् ॥ ४ ॥

हेअध्वर्यवः यइन्द्रः नवनवतिचरणकोनशतंवाहून् चरव्वांसं चष्टेरिदंरूपं यद्वा खनतेःक-
 सीरूपं जनेलोपः छान्दसंरूपं सर्वस्यदर्शयन्तम् यद्वा आत्मनोदेहेनिजातवन्तं उरणं एतन्नाम-
 कमसुरं जघान यश्चअर्धुदं एतन्नामकमसुरंचनीचाधोमुखंरुत्वाअवववाधेतमेनमिन्द्रंसोमस्यभृथे
 सोमंविभ्रति पात्रेहिनोत्अध्वर्यवत् यद्वा सोमस्यभृथेभरणेसंपादनेसतिहिनोत् स्तोत्रैःपीणयत् हिग-
 तिवृद्धयोः स्वादिः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

अध्वर्यवोयःस्रश्नंजघानपःशुष्णंमशुपुंयोव्यंसम् ।
 यःपिपुंनमुचिंयोर्लुधिकांतस्माइन्द्रायान्धसोजुहोत् ॥ ५ ॥

अध्वर्यवः । यः । सु । अश्वम् । जघान् । यः । शुष्णम् । अशुष्पम् ।
 यः । विहसम् । यः । पित्रुम् । नमुचिम् । यः । रुधिकाम् ।
 तस्मै । इन्द्राय । अन्धसः । । जुहोत ॥ ५ ॥

हेअध्वर्यवः यइन्द्रः अश्वंअश्वाति भक्षयति प्राणिजातमिति यद्वा अश्रुते स्वतेजसासर्वं
 व्याप्नोतीतिअश्वः कश्चिदसुरः तमसुरंसुसुष्टुजघान यःअशुष्पकेनाप्यशोषणीयंशुष्णमसुरं यश्च तं
 असुरंव्यसंसंहर्तुंरुत्वाजघान यश्चपिभ्रुतेजसाजगद्वाप्यवर्तमानंपतन्नामकमसुरंनमुचिंचासुरं
 जघान यश्च तैत्तिरीयके—नमुचिमासुरंनालभतेतिप्रकृत्यफेनेनशिरउदवर्तयदित्यन्तेनवाक्यस-
 न्दभ्रंणनमुचिवधःपर्यञ्चितः । तथाभवश्च—अपांफेनेननमुचेःशिरइन्द्रोदवर्तयंइति । रुधिकांपत-
 न्नामकमसुरंपश्चजघानतस्माइन्द्रायअन्धसोहविलक्षणान्यन्नानिजुहोतजुहुत ॥ ५ ॥

अथपठौ—

अध्वर्यवोयःशतंशम्बरस्यपुरोविभेदाश्रमनेवपूर्वाः ।
 योवर्चिनःशतमिन्द्रःसहस्रंमपावपद्भरतासोमंस्मै ॥ ६ ॥ १३ ॥

अध्वर्यवः । यः । शतम् । शम्बरस्य । पुरः । विभेदं । अश्रमनाइव ।
 पूर्वाः । यः । वर्चिनः । शतम् । इन्द्रः । सहस्रम् । अपदअवपत् ।
 भरत । सोमम् । अस्मै ॥ ६ ॥ १३ ॥

हेअध्वर्यवः यइन्द्रः शम्बरस्यमापाविनोसुरस्यपूर्वाः पुरातनीः शतंपुरः पुरीः अश्रमनेवअ-
 श्रमसदृशेनवज्रेणविभेद यश्चेन्द्रोवर्चिनः वचंदीमौ गमेरिनिरितिविधीयमानइनिर्वहुत्वचनादस्मा-
 द्भवति यद्वा नामैतव तस्यासुरस्यशतंसहस्रंपतत्संख्याकानपरिमितान्वीरान्मुञ्चान् अपावपद यु-
 गपदेवभूम्यापपातयत् तथानमद्ववर्णः—शतंवर्चिनःसहस्रंचसाकंहथोअपत्यसुरस्यवीरानि-
 ति । अस्मैइन्द्रायसोमंभरत ॥ ६ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपष्ठेवयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अथसप्तमी-

अध्वर्यवोयःशतमासहस्रंभूम्याउपस्थेवंपज्जवन्वान् ।
कुत्सस्यायोर्तिथिग्वस्यवीरान्यावृण्णभरतासोर्ममस्मै ॥ ७ ॥

अध्वर्यवः । यः । शतम् । आ । सहस्रम् । भूम्याः । उपस्थे ।
अवंपत् । ज्जवन्वान् । कुत्सस्य । आयोः । अतिथिग्वस्य ।
वीरान् । नि । अवृणक् । भरत । सोर्मम् । अस्मै ॥ ७ ॥

हेअध्वर्यवः आजवन्वान् पूर्वशत्रून्हतवान् यइन्द्रः शतं सहस्रमसुरान् भूम्याउपस्थे
उत्सङ्गेअवपत् एकैकेनमकारेणापातयत् किञ्च यःकुत्सस्यएतन्नामकस्यराजर्षेः आयोः पौ-
रुरवस्परारजर्षेः अतिथिग्वस्यदिवोदासस्य एतेपात्रयाणांवीरानभिगन्तुन् पतिद्वन्द्विनः
सुष्णादीनसुरान् न्यावृणक् वृणक्तिर्हेसाकर्मा अवधीत् तथाचमद्यवर्णः-त्वंकुत्संशुष्णहृत्ये
ध्वाविथारन्वयोतिथिगवायशंवरंमिति । तादृशायस्मै इन्द्राय सोमं भरत ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अध्वर्यवोयन्नरःकामयाध्वेश्रुष्टीवर्हन्तीनशथातदिन्द्रे ।
गभस्तिपूतंभरतश्रुतायेन्द्रायसोर्मयज्यवोजुहोत ॥ ८ ॥

अध्वर्यवः । यत् । नरः । कामयाध्वे । श्रुष्टी । वर्हन्तः । नशथ ।
तत् । इन्द्रे । गभस्तिपूतम् । भरत । श्रुतायं । इन्द्राय । सोर्मम् ।
यज्यवः । जुहोत ॥ ८ ॥

नरः कर्मणानेतारःहेअध्वर्यवः यद्भिलपिनमर्थकामयाध्वे कामयतेर्लट्यडागमः श्रुष्टी
क्षिप्तं इन्द्रेसोमंवहन्तः प्रापयन्तोप्यंतद्भिलपितंफलंनशथप्राप्तुन् श्रुतायलोकेपसिद्धायेन्द्राय-
गभस्तिपूतंहस्ताभ्यांमार्जनदोहनादिभिःशोधितंसोमंभरत उत्तरवेदिमनिहरत तनोयज्यवः
यागंक्रुवांगाहेअध्वर्यवः आहृतंसोममिन्द्रायजुहोतजुहुत अग्नौभक्षिपत ॥ ८ ॥

अथनवमी-

अध्वर्यवः कर्तनाश्रुष्टिमंस्मैवनेनिपूतंवनउन्नध्वम् ।
जुपाणोहस्त्यंमभिवावशेवइन्द्रायसोमंमदिरंजुहोत ॥ ९ ॥

अध्वर्यवः । कर्तन । श्रुष्टिम् । अस्मै । वने । निपूतम् । वने ।
उत् । नयध्वम् । जुपाणः । हस्त्यम् । अग्नि । वावशे । वः ।
इन्द्राय । सोमम् । मदिरम् । जुहोत ॥ ९ ॥

हेअध्वर्यवः अस्माइन्द्रायसोमंश्रुष्टिंस्त्वकरंकर्तनकुरुत करोतेलोऽतिबहुलंछन्दसीतिवि-
करणस्यसुक् तमनमनथनाश्वेनितनवादेशः आमच्चितस्याविद्यमानत्वान्निचातः किञ्च वनेसं-
भजनीयेवनेउदकेनिपूतमाप्यायनेनशोधितंसोममुन्नयध्वंऊर्ध्वनयत यद्वावनेतद्विकारेचमसेनिपू-
तंदशापित्रेणशोधितंसोमं वनेचमसे उन्नयध्वं जुपाणः प्रीयमाणः सइन्द्रः वोयुष्माकंहस्त्यंह-
स्ताभ्यामभिपूतंसोमंअभिवावशे कामयते वशकान्तौ यहृद्गुगन्तस्यलट्टित्ययेनात्मनेपदं लोप-
स्तआत्मनेपदेष्विवितलोपः मदिरंमदकरमिमंसोमंइन्द्रायजुहोत इन्द्रोद्देशेनाग्नौप्रक्षिपत ॥ ९ ॥

अथदशमी-

अध्वर्यवःपयसोर्ध्वथागोःसोमेभिरींषृणताभोजमिन्द्रम् ।
वेदाहमस्यनिर्गृतमएतद्विस्तन्तंभूर्योयजतश्चिकेत ॥ १० ॥

अध्वर्यवः । पयसा । ऊर्धः । यथा । गोः । सोमेभिः । ईम् ।
पृणत । भोजम् । इन्द्रम् । वेद । अहम् । अस्य । निर्गृतम् ।
मे । एतत् । विस्तन्तम् । भूर्यः । यजतः । चिकेत ॥ १० ॥

हेअध्वर्यवः यथागोर्ऊर्धःपयसापूर्णतद्वदीमेनंभोजंफलस्यदातारंरक्षितारंचेन्द्रसोमेभिः
सोमेः पृणतपूरयत मेमदीपस्यास्यसोमस्यएतत्तंनिर्गृतंशुक्लसाधनस्वभावमहमेववेदजा-
नामि इतिपूर्वेनपरस्मैकथितं तथापियुष्मत्त्वंव्रीमीत्येवंद्विस्तन्तंसोमंदातुमिच्छन्तंयजमानंयज-
तोपष्टयइन्द्रोभूर्योनिशयेनचिकेतजानाति विस्ततं इदाश्रुदाने इच्छायांसन् सनिमीना-
ध्वितिआकारस्यइसादेशः अत्रलोपोष्पासस्येत्यष्पासलोपः सःस्वार्धंधातुकइतिसकारस्यत-
त्त्वम् ॥ १० ॥

अथैकादशी-

अर्ध्वर्यवोयोदिव्यस्यवस्वोयःपार्थिवस्यक्षम्यस्यराजा ।
तमूर्दरंनपृणतायवेनेन्द्रंसोमेभिस्तदपोवोअस्तु ॥ ११ ॥

अर्ध्वर्यवः । यः । दिव्यस्य । वस्वः । यः । पार्थिवस्य । क्षम्यस्य ।
राजा । तम् । ऊर्दरम् । न । पृणत । यवेन । इन्द्रम् । सोमेभिः ।
तत् । अपः । वः । अस्तु ॥ ११ ॥

हेअर्ध्वर्यवः यइन्द्रः दिव्यस्यद्युलोकार्हस्यवस्वोवस्तुनोराजाभवति यश्चपार्थिवस्य पृथि-
वीशब्देनविस्तीर्णमन्तरिक्षमुच्यते तत्रत्यंधनंपार्थिवं तस्यराजा यश्चक्षम्यस्यक्षमाभूमिः तत्रत्यंध-
नंक्षम्यंतस्यचराजाभवति तमेवंविधमिन्द्रंसोमेभिःसोमैः पृणतपूरयत तत्रदधान्तः-ऊर्दरंन
ऊर्ध्वदीर्णमूर्दरंकुसूलं यथायवेनपूर्णतद्वदिन्द्रंपूरयतेति तव तादृशंसोमादिनेन्द्रोदरपूरणलक्षणम-
पःकर्म वोयुष्माकमस्तु ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

अस्मभ्यंतदंसोदानायराधःसमर्थयस्ववृहतेवसव्यम् ।
इन्द्रयच्चित्रंश्रवस्याअनुद्युन्वृहद्वदेमविदथंसुवीराः ॥ १२ ॥ १११ ॥

अस्मभ्यम् । तत् । वसो इति । दानाय । राधः । सम् । अर्थयस्व ।
वृह । ते । वसव्यम् । इन्द्र । यत् । चित्रम् । श्रवस्याः । अनु ।
द्युन् । वृहत् । वदेम । विदथे । सुवीराः ॥ १२ ॥ १११ ॥

अस्मभ्यंतदिति एपाङ्गव्याख्याता ॥ १२ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपष्ठेचतुर्दशोवर्गः ॥ १११ ॥

प्रधान्यस्येतिदशचैवतुर्थसूक्तम् गार्त्समद्वेष्टुभ्रमैन्द्रम् अत्रानुक्रमणिका-प्रघदशेति । द-
शरात्रे पष्ठेहनिनिष्केवल्पेत्रीणिस्त्वानि तत्रेदंद्वितीयं पष्ठस्येतिखण्डेस्त्वितम्-एन्द्रयासुपनः

प्रधान्वस्याभूरेकइतिनिष्केवल्यमिति ऋकमामकेनिष्केवल्येप्रधान्वस्येत्पेपासूक्तमुत्तीया उ-
शनसःस्तोमेनेतिखण्डेसूत्रितम्—न्ययमामनुषोदेवताताप्रधान्वस्यमहतोमहानीति ।

सैपासूक्तेमथमा—

प्रधान्वस्यमहतोमहानिसत्यासत्यस्युकरणानिवोचम् ।
त्रिकंद्रुकेष्वपिवत्सुतस्यास्यमदेअहिमिन्द्रो जघान । १ ॥

प्र । घ । नु । अस्य । महतः । महानि । सत्या । सत्यस्य ।
करणानि । वोचम् । त्रिकंद्रुकेषु । अपिवत् । सुतस्य । अस्य ।
मदे । अहिम् । इन्द्रः । जघान् ॥ १ ॥

गृह्यमदोब्रूते महतोबलवतः सत्यस्य सत्यसंकल्पस्यास्पेन्द्रस्य सत्या सत्यानियथार्थानि म-
हानिमहान्तिकरणानि अस्मिन् सूक्तेवक्ष्यमाणानिकर्माणानुअद्यप्रवोचं प्रकरणेणब्रवीमि वचपरि-
भाषणे छन्दसितुङ् लड्डित्इतिवर्तमानेलुडि अस्पतिवक्तिव्यातिभ्योङ् वचउम् घेतिप्रसिद्धौ
कानितानिउच्यन्ते त्रिकंद्रुकेषुज्योतिर्गौरायुरित्येवंरूपेणाग्निष्विकेष्वहस्त्य सुतस्याग्निपुतंसोमं
इन्द्रोपिवत् ततःपीतस्यास्यसोमस्यमदेहेपंसंजातेसति इन्द्रः आहिंषुत्रमसुरंजघानहतवान् ॥ १ ॥

अयद्वितीया—

अवंशेशामस्तभापदृहन्तमारोदसीअपृणदन्तरिक्षम् ।
सधारयत्पृथिवींप्रथंचसोमस्यतामदइन्द्रश्चकार ॥ २ ॥

अवंशे । याम् । अस्तभायत् । वृहन्तम् । आ । रोदसी इति ।
अपृणत् । अन्तरिक्षम् । सः । धारयत् । पृथिवीम् । प्रथत् ।
च । सोमस्य । ता । मदे । इन्द्रः । चकार ॥ २ ॥

अवंशेआकाशेषांपोतमानंसूर्षपुलोकांवा अस्तभापत् इन्द्रः अस्तभात् अनवलंननस्यत-
स्मावस्थापनमकरोदित्यर्थः स्वभुइतिसीत्रोधातुः क्र्यादिः लडिव्यत्ययोचहुलमितिअहावपि

शायजादेशः बृहंतंमहदन्तरिक्षं रोदसीद्यावापृथिव्यौचआअपृणव स्वतेजसापूरितवान् किञ्च
सइन्द्रः पृथिवींविस्तीर्णाभूमिंधारयत् अधारयत् तथा पप्रथच्च एनांभूमिअप्रथयत् प्रथमख्याने
प्यन्तस्पलुङ्गिचङ्गिरूपम् चङ्चन्यतरस्यामितिमध्येदात्तत्वं सोमस्यमदेहर्षेसज्जातेसति ता ता-
नीमानिकर्माणीन्द्रश्चकार ॥ २ ॥

अथतृतीया—

सद्मेवप्राचोविमिमायमानैर्वज्जेणखान्यंतृणन्दीनाम् ।

वृथासृजत्पथिभिर्दीर्घयाथैःसोमस्यतामदइन्द्रश्चकार ॥ ३ ॥

सद्मंइव । प्राचः । वि । मिमाय । मानैः । वज्जेण । खानि ।

अतृणत् । नदीनाम् । वृथा । असृजत् । पथिभिः । दीर्घयाथैः ।

सोमस्य । ता । मदे । इन्द्रः । चकार ॥ ३ ॥

समेव यथायज्ञगृहान्मानैः पद्त्रिंशत्प्रक्रमप्राचीत्येवंरूपैःपरिमाणैः प्राक्प्रवणान्कुर्वन्ति
तद्वदसिन्धुनलोकान्वातृज्मानैःपरिमाणैः प्राचः प्राङ्मुखान्विमिमाय इन्द्रोविशेषेणनिर्मितवा-
न् तथा नदीनांखानिनिर्गमनद्वाराणिवज्जेणचअतृणवअखनव वृहिर्हिंसानादरयोः रुधादिलङ्
तथाचमन्त्रः—इन्द्रोअस्मांअरदद्वज्जवाहुंरिति । तथादीर्घयाथैः बहुकालंगन्तव्यैः पथिभिर्माणैः
वृथासृजत् अनायासेनतानदोःसृष्टवान् सोमस्येतिसिद्धार्थइति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

सप्रवोह्णन्परिगत्यादभीतेर्विश्वमधागायुधमिद्धेअग्रौ ।

सङ्गोभिरश्वैरसृजद्रथेभिःसोमस्यतामदइन्द्रश्चकार ॥ ४ ॥

सः । प्रवोह्णन् । परिगत्य । अभीतेः । विश्वम् । अधाक् ।

आयुधम् । इद्धे । अग्रौ । सम् । गोभिः । अश्वैः । असृजत् ।

रथेभिः । सोमस्य । ता । मदे । इन्द्रः । चकार ॥ ४ ॥

माक्लिचुमुरिधुनिमभृतयोसुराः दभीतेःपुरंसंरुध्यतंपरिगृह्यतस्मात्पुराच्चिरगुरितिकथा
सइन्द्रः दभीतेः दभीतिनामकश्चिद्राजर्षिः तस्यप्रवोह्लानप्रवोह्लान् सहिवहोरोदवर्णस्येत्योत्वम्
प्रकर्षेणतंदभीतिवहतस्तानसुरान्मध्येमार्गपरिगयतेपांविश्वंसर्वमायुधमिद्धेग्नौदीप्यमानेवह्नौअ-
धाक्अधाक्षीव दहेलुङि मध्वेषसेत्यादिनात्सेलुङ्क् पश्चात्तंदभीतिंगोभिरश्वैरथेभिः रथैश्चसप्तस-
ज्व संयोजितवान् सोमस्येत्यादिसिद्धमिति ॥ ४ ॥

अतिमूर्तिनाश्रयेकाहेमरुत्वतीयेसूक्तमुखीया अतिमूर्तिनेतिखण्डेसूत्रितम्—सईमहींधुनि-
मेतोररम्णादिति ।

अथपञ्चमी—

सईमहींधुनिमेतोररम्णात्सोअस्नातृन्पारयत्स्वस्ति ।
तउत्स्नायर्रयिमभिप्रतस्थुःसोमस्यतामदइन्द्रंश्चकार ॥ ५ ॥ १५ ॥

सः । ईम् । म्हीम् । धुनिम् । एतोः । अरम्णात् । सः । अस्नातृन् ।
अपारयत् । स्वस्ति । ते । उत्स्नायर् । रयिम् । अभि । प्र ।
तस्थुः । सोमस्य । ता । मदे । इन्द्रः । चकार ॥ ५ ॥ १५ ॥

सइन्द्रः ईमेनामईमहतीं धुनिं धुनोतिस्तोतृणांपापानीतिधुनिः परुष्णीनदी तां एतोः ईश्व-
रपदासन्निधानेपि तोसुप्रत्ययः ऋषीणांगमनार्थंअरम्णात् उपाशमयद महाजलानदींअल्पोद-
कामकरोदित्यर्थः सइन्द्रः अस्नातृन् स्नातुमशक्तान् तरणासमर्थानृषीन् स्वस्तिक्षेमेणअपारयद
तेमहर्षयः उत्स्नायतानदीमुत्तीर्ययंरयिमपेक्ष्यगच्छन्ति तंरयिंअभिलक्ष्यप्रतस्थुः प्रतस्थिरे शि-
ष्टंसिद्धम् ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपठेपञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथपष्ठी—

सोदंश्चंसिन्धुंमरिणान्महित्वावज्रेणानुपसःसंपिपेप ।
अज्वसोज्विनीभिर्विसृश्चन्त्सोमस्यतामदइन्द्रंश्चकार ॥ ६ ॥

सः । उदंश्चम् । सिन्धुम् । अरिणात् । मृहिहत्वा । वज्रेण । अनः ।
 उपसः । सम् । पिपेप । अजवमः । जविनीभिः । विष्टश्चन् ।
 सोमस्य । ता । मदे । इन्द्रः । चकार ॥ ६ ॥

सइन्द्रः सिन्धुमाश्रंसन्तमहित्वास्वकीयेनमहिम्नाउदश्चमरिणात् उदङ्कुसमकरोत् सि-
 न्धुशब्दः छन्दसिपुंलिङ्गः उपसः उपोदेव्याः अनः शकटवज्रेणसंपिपेप चूर्णीचकार एतच्चदिव-
 श्चिद्वादुहितरमित्यवस्पष्टवक्ष्यते किं कुर्वन् अजवसः जवहीनादुर्बलाः सेनाः जविनीभिः जवमु-
 काभिः सेनाभिः विष्टश्चन् विशेषेणभिन्दन् पिपेपेतिसमन्वयः ओवश्चूछेदने शतरिग्रहिज्या-
 दिनासंपसारणं शिष्टं स्पष्टम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

सविद्वाँअपगोहंकनीनामाविर्भवन्नुदतिष्ठत्पराष्टक् ।
 प्रतिश्रोणःस्थाद्यनगचष्टसोमस्यतामदइन्द्रश्चकार ॥ ७ ॥

सः । विद्वान् । अपङ्गोहम् । कनीनाम् । आविः । भवन् । उत् ।
 अतिष्ठत् । पराष्टक् । प्रति । श्रोणः । स्थात् । वि । अनक् ।
 अचष्ट । सोमस्य । ता । मदे । इन्द्रः । चकार ॥ ७ ॥

पुराकिलकन्यकाःचक्षुर्हीनंपादहीनंपरावृजंजिघृक्षुमृषिदृष्ट्वाभिदुदुवुः ततःसक्रपिः इन्द्रं
 स्तुत्वाचक्षुःपादंचलेभे तदेतदाह सःकनीनांकन्यकानांअपगोहंअपगोहनंविरोभावं विद्वान् परा-
 वृष्टपिः आविर्भवन् सर्वेषांप्रत्यक्षोभवन् उदतिष्ठत् श्रोणः पूर्वेपङ्कुरिदानींइन्द्रस्यपसादाद्विभ्रम-
 जानुः ताः कन्याः प्रतिस्थात् पूर्वमन्धः अधुनाचक्षुर्लाभाद्यचष्ट ताःकन्यकाःविशेषेणपश्यति
 स्म तानीमानिकर्माणि सइन्द्रश्चकार ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

मिनह्लमाङ्गिरोभिर्गुणानोविपर्वतस्यदृंहितान्यैरत् ।
 रिणग्रोधांसिलुत्रिमाण्येषांसोमस्यतामदइन्द्रश्चकार ॥ ८ ॥

भिनत् । वृलम् । अङ्गिरःऽभिः । गृणानः । वि । पर्वतस्य । वृंहितानि ।
 ऐरत् । रिणक् । रोधांसि । कृत्रिमाणि । एपाम् । सोमस्य ।
 ता । मदे । इन्द्रः । चकार ॥ ८ ॥

अङ्गिरोभिर्गृणानः स्तुयमानः सइन्द्रः बलंवलनामकमहुरंभिनत् अभिनत् तथागवानिरो-
 धकस्यपर्वतस्यवृंहितानिशिलाभिर्द्वीकृतानिद्वाराणि व्यैरत् उद्गादितवान् तदेवाह एषांपर्वतानां
 कृत्रिमाणि क्रियमानिर्वृत्तानिरोधांसिनिरुद्धानिद्वाराणिरिणक् उदघाटयत् गतमन्यत् ॥ ८ ॥

अतिमूर्तिनाश्रयेकाहे निष्केवल्येसूक्तमुखीयास्वप्नेत्येषा सूत्रितम्—स्वप्नेनाश्रुप्याचुमु-
 र्निधुनिचेतिसूक्तमुखीयेति ।

सैपासूक्तेनवमी—

स्वप्नेनाश्रुप्याचुमुर्निधुनिचजघन्थदस्युंप्रदभीतिमावः ।
 रंभीचिदत्रंविदिदेहिरण्यंसोमस्यतामदइन्द्रश्चकार ॥ ९ ॥

स्वप्नेन । अभिऽउप्यं । चुमुर्निधुनि । धुनिम् । च । जघन्थं ।
 दस्युम् । प्र । दभीतिम् । आवः । रंभी । चित् । अत्रं । विदिदे ।
 हिरण्यम् । सोमस्य । ता । मदे । इन्द्रः । चकार ॥ ९ ॥

सर्वदस्युंसर्वस्योपक्षपयितारंचुमुर्निधुनिच एतन्नामानावसुरौस्वप्नेनदीर्घनिद्रयाअश्रुप्य
 संयोज्यजघन्थहतवानसि ततस्ताभ्यामुध्यमानंदभीतिराजावंप्रावः रक्षितवानसि तथाचमन्त्रव-
 र्णः—स्वंनिदस्युंचुमुर्निधुनिचास्वापपोदभीतयेस्तुहंन्विति । आवः अवतेरक्षणार्थस्मलडिसि-
 पिरूपम् रंभीचिदत्रेवधारीचास्यदौवारिकः अत्रास्मिन्युद्धेतयोरसुरयोर्हिरण्यंधनंविदिदेलेभे
 विद्वलाभे स्वरितेव वानीमानिकर्माणि सोमस्यमदेत्तचित्कारेति ॥ ९ ॥

अथदशमी—

नूनंसातेप्रतिवरंजरित्रेदुहीयदिन्द्रदक्षिणामघोनीं ।
 शिक्षांस्तोतृभ्योमातिधुग्मगोनोवृहद्वदेमविदथेसुवीराः ॥ १० ॥ १६ ॥

नूनम् । सा । ते । प्रति । वरम् । जरित्रे । दुहीयत् । इन्द्र ।
दक्षिणा । मघोनी । शिक्ष । स्तोतृभ्यः । मा । अति । धक् ।
भगः । नः । बृहत् । वदेम । विदये । सुवीराः ॥ १० ॥ १६ ॥

एषाक्त्रव्याख्याता ॥ १० ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपठेपोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

पवःसतामितिनवर्चपञ्चमसूक्तं गात्समदमैन्द्रम् अत्रानुक्रमणिका—पवोनवान्यात्रिष्टुवि-
ति नवमीत्रिष्टुप् शिष्टास्त्रिष्टुवन्तपरिभाषयाजगत्यः तृतीयेपर्यायेच्छावाकशस्त्रेपवःसता-
मितिसूक्तम् अतिरात्रेइविखण्डेस्त्रितम्—पवःसतांप्रोद्गोणेहरयःकर्मागमनितियाज्येति ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा—

पवःसतांज्येष्ठतमायसुष्टुतिमग्नाविवसमिधानेहविभरे ।
इन्द्रमजुर्यंजरयन्तमुक्षितंसनाद्युवानमवसेहवामहे ॥ १ ॥

प । वः । सताम् । ज्येष्ठतमाय । सुस्तुतिम् । अग्नाइव ।
समइधाने । हविः । भरे । इन्द्रम् । अजुर्यम् । जरयन्तम् । उक्षितम् ।
सनात् । युवानम् । अवसे । हवामहे ॥ १ ॥

गृत्समदोब्रूते हेयजमानाः वीयुष्मदर्थसतांमहतां देवानां ज्येष्ठतमाय अतिशयेन श्रेष्ठाय इ-
न्द्राय तदर्थं अग्नाविवसमिधाने इवशब्दएवार्थः दीप्मानएवाग्नाहविःप्रभरे संपादयामि ततः
परं सुष्टुतिं शोभनांस्तुतिकरोमि भरेति भृञ्भरणे जित्वाद्भुयपदी लटिरूपं अजुर्यमजरणीयं ज-
रयन्तं सर्वमन्यज्जरयन्तं उक्षितंसोमेनसिक्तंसनात्सनातनं युवानं नित्यतरुणं तादृशमिन्द्रमवसेस्मा-
कं रक्षणाय तस्य तर्पणाय वा हवामहे आह्वयामः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यस्मादिन्द्राद्बृहत्किंचनेमृते विश्वान्यस्मिन्संभृताधिवीर्या ।
जठरे सोमं तन्वी उंसहोमहोहस्तेवञ्चभरंति शीर्षणिक्नुम् ॥ २ ॥

यस्मात् । इन्द्रात् । बृहत्तः । किम् । चन । ईम् । ऋते । विश्वानि ।
 अस्मिन् । सम्भृता । अधि । वीर्या । जठरे । सोमम् । तन्वि ।
 सहः । महः । हस्ते । वज्रम् । भरति । शीर्षणि । ऋतुम् ॥ २ ॥

बृहतोमहतः यस्मादिन्द्रादृतेकिमपि ईमिदं जगदचननास्तीत्यर्थः चेतिनेतिनिपातद्वयसमु-
 दायश्चेति चेतिचिदित्यर्थे नेतिनिषिद्धार्थे ऐकपद्यनुसांप्रदायिकं उक्तार्थमत्रः—नेन्द्रादृतेपवते-
 धामकिञ्चनेति । यद्वा इन्द्रादृतेईमिदं जगदकिंचनक्षुद्रमत्यल्पमित्यर्थः कुतएतत्तदेवोच्यते—अ-
 स्मिन्नेद्विश्वानिसर्वाणिवीर्यावीर्याणिसामर्थ्यानिअधिसंभृताधिकंसंभृतान्यासुते यश्चेन्द्रो-
 जठरेस्वोदरेसोममभियुवंसोमरसंभरतिविभार्ति किञ्च तन्वि तन्वांस्वकीयेसर्वस्मिन्शरीरेसहोबलम-
 हस्तेजश्चविभार्ति हस्तेवज्रमायुधंविभार्ति शीर्षणिशिरसिऋतुंविज्ञानंभरतिविभार्ति महत्तयोगाद-
 निघातः वाक्यभेदादानिघाताभावः शीर्षणि शीर्षंछन्दसीति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

नक्षोणीभ्यांपरिभ्वेतइन्द्रियंनसमुद्रैःपर्वतैरिन्द्रतेरथः ।
 नतेवज्रमन्वंश्रोतिकश्चनयदाशुभिःपतंसियोजनापुरु ॥ ३ ॥

न । क्षोणीभ्याम् । परिभ्वे । ते । इन्द्रियम् । न । समुद्रैः । पर्वतैः ।
 इन्द्र । ते । रथः । न । ते । वज्रम् । अनु । अश्रोति । कः । चन ।
 यत् । आशुभिः । पतंसि । योजना । पुरु ॥ ३ ॥

इन्द्र तेवज्रइन्द्रियंपदंक्षोणीभ्यांघावापृथिवीभ्यांनपरिभ्वे नपरिभवनीयंरुत्याधेतवे-
 केकेन्यत्वनइतिकेन्यत्ययः उदात्तस्वरितयोरितिस्वरितत्वं किञ्च तेरथः समुद्रैः पर्वतैश्चनपरिभ-
 वनीयः तेवज्रमायुधंकश्चनपुमान्नान्वश्रोति नव्यामोतिपरिभनितुं अशुभ्यामीव्यत्ययेनपरस्मैप-
 दम् मघदाऽशुभयथार्थदिग्विजयकाठे आशुभिः शीमगामिभिरभ्वैः पुरुपुत्विणबहूनिजो-
 नापोजनानिभवति गच्छति तदावज्रत्पादिनपरिभवनीयमिति सन्वयः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

विश्वेह्यस्मैयजतायधृष्णवेऋतुंभरन्तिवृषभायसश्र्वते ।
वृषायजस्वहविपाविदुष्टरःपिवेन्द्रसोमंवृषभेणभानुना ॥ ४ ॥

विश्वे । हि । अस्मै । यजताय । धृष्णवे । ऋतुम् । भरन्ति ।
वृषभाय । सश्र्वते । वृषा । यजस्व । हविपा । विदुःऽर्तरः । पिव ।
इन्द्र । सोमम् । वृषभेण । भानुना ॥ ४ ॥

हेयजमान विश्वेसर्वेजनाः यजतायसर्वैर्यजनीयायधृष्णवेशत्रूणांधर्षणशीलाय वृषभायकामानांविष्वेसश्र्वतेसज्जमानायस्तुत्यादिकर्मवत्सुस्तोवृषुपतादृशायास्माइन्द्रायऋतुंयज्ञादिलक्षणकर्मभरन्तिहि हरन्तिखलु प्रणयन्तीत्यर्थः भरन्ति हियोगादनिघातः यस्मादेवंतस्माद्वृषासोमरससेचनसमर्थः विदुष्टरः विद्वच्छब्दात्तरपिछान्दसंसंपसारणं शासिवसिघसीनांचेतिसंहितायांपत्वम् विद्वत्तरस्त्वहविपातमिन्द्रंयजस्व इदानीमिन्द्रंसंबोध्याह-हेइन्द्र वृषभेणकामानांवर्षकेणभानुनादीप्यमानेनाग्निनासहसोमंपिव ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

वृष्णःकोशःपवतेमध्वंऊर्मिर्वृषभान्नायवृषभायपातवे ।
वृषणाध्वर्युर्वृषभासोअद्रयोवृषणंसोमंवृषभायसुष्वति ॥५॥१७॥

वृष्णः । कोशः । पवते । मध्वः । ऊर्मिः । वृषभःअन्नाय । वृषभाय ।
पातवे । वृषणा । अध्वर्यु इति । वृषभासः । अद्रयः । वृषणम् ।
सोमम् । वृषभाय । सुष्वति ॥ ५ ॥ १७ ॥

हेइन्द्र वृष्णः फलस्यवर्षितुः मध्वः मदकरस्यसोमस्यकोशोरसः ऊर्मिः अनुष्ठातृणां पातृणांचपेरकःसत् पवतेगच्छति पवगतौ अनुदात्तेव किमर्थं वृषभान्नाय यत्पवर्षकानिअन्नानि यस्यसत्तथोक्तः तादृशायवृषभायकामानांविष्वे इन्द्रायपातवेपानार्थंपवतइतिसामन्वयः किञ्च वृषणासोमरससेचनसमर्थोअध्वर्युअध्वर्युपतिप्रस्थातारौवृषभासः वर्षकाअद्रयोभिपवद्यावा-

णश्चवृषणंस्वर्गादिफलस्यसेकारं सोमंवृषभायदेवानांश्रेष्ठायतुभ्यंमुष्वति मुन्वन्ति सुनोतेर्लटिव-
हुलंछन्दसीतिविकरणस्यश्लुः अदक्ष्यस्तादितिज्ञेयदेशः ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपष्ठेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथपृष्ठी-

वृषनिवञ्ज्रउततेवृषारथोवृषणाहरीवृषभाण्यायुधा ।

वृष्णोमदस्यवृषभत्वमीशिपइन्द्रसोमस्यवृषभस्यवृष्णुहि ॥ ६ ॥

वृषा । ते । वञ्जः । उत । ते । वृषा । रथः । वृषणा । हरी इति ।

वृषभाणि । आयुधा । वृष्णः । मदस्य । वृषभ । त्वम् । ईशिपे ।

इन्द्र । सोमस्य । वृषभस्य । वृष्णुहि ॥ ६ ॥

वृषभ कामानांवर्षक हेइन्द्र तेतयवज्रः वृषाकामवर्षकः तथातेरथोपिवृषा तेहरीएतन्नाम-
कावश्वौवृषणावर्षकौतव आयुधावज्रव्यतिरिक्तान्यायुधान्यपिवृषभाणि वृष्णोवर्षकस्यमदस्य
मदकरस्यसोमस्यत्वमेवईशिपे स्वामीभवसि हेइन्द्र वृषभस्यवर्षकेणसोमस्यसोमेनवृष्णुहि वृषो-
भय वृषभोने स्वादिः क्षुभादिषु नृपय वृषभोतीतिपठितं तथापिसर्वविद्योनांछन्दसिविकल्पित-
त्वादत्रणत्वप्रतिषेधो न भवति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

प्रतेनावंनसमनेवचस्युवंवृहत्प्रणायामिसर्वनेपुदाष्टुपिः ।

कुवित्रोअस्यवचसोनिवोधिपदिन्द्रमुत्संनवसुनःसिचामहे ॥ ७ ॥

प्र । ते । नावम् । न । समने । वचस्युवम् । वृहत्प्रणा । यामि ।

सर्वनेषु । दष्टुपिः । कुवित् । नः । अस्य । वचसः । निवोधिपत् ।

इन्द्रम् । उत्सम् । न । वसुनः । सिचामहे ॥ ७ ॥

दाष्टुपिः त्वत्प्रसादाद्यश्वृणांधर्षकोहं समनेसंग्रामेवचस्युं अमि तन्मादित्वाद्गुणदेशः स्तो-
त्रमिच्छन्तंनावंन नाममिव आपञ्चस्वारकं तेत्वांगवनेपुनिपुनलणास्तोत्रेणप्रयामिप्रामोमि कि-
ञ्च नोस्माकंअस्यवचसः सृष्टिदक्षणेमेतद्वाक्यं कुनिद्वदुनिवोधिपत् इन्द्रोनिवरांगुष्यतां नुवअ-

वगमने लिटिसिद्धहुलमितिस्त्वि कुविद्योगादनिघातः लिङ्गिचोदान्तवतीविगतोर्निघातः वयंचउत्सं
न जलस्यनिधानभूतकूपमिव वसुनोनिधानभूतमिन्द्रंसिचामहे सोमेर्नासिचामः सिचिर्क्षरणे
स्वरितेव आगमानुशासनस्यानित्यत्वानुमभावः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

पुरासंवाधादभ्याववृत्स्वनोधेनुर्नवत्संयवंसस्यपिप्युपी ।

सकृत्सुतेसुमतिभिःशतक्रतोसंपत्नीभिर्नवृषणोनसीमहि ॥ ८ ॥

पुरा । सम्श्वाधात् । अभि । आ । वृत्स्व । नः । धेनुः । न । वृत्सम् ।

यवंसस्य । पिप्युपी । सकृत् । सु । ते । सुमतिभिः । शतक्रतो

इति शतक्रतो । सम् । पत्नीभिः । न । वृषणः । नसीमहि ॥ ८ ॥

हेइन्द्र संवाधाद् शश्वजन्त्यात्संवाधात्पुरानोस्मान् अभ्याववृत्स्व आवर्तय यथासंवाधोस्मान्
नस्पृशति तथाकुर्वित्यर्थः तत्रदृष्टान्तः—धेनुर्नवत्सं यथायवसस्यघासेनपिप्युपी आप्यायिता धे-
नुर्वत्संक्षुद्धाधात्परावर्तयति तद्वद् देशतक्रतो वयंसुमतिभिः त्वद्विपयैःशोभनैःस्तोत्रैः सकृत्स-
कृदपिसुनसीमहि सुषुव्याप्येमहि तत्रदृष्टान्तः—वृषणोन सेकारोयुवानःयथापत्नीभिर्व्याप्य-
न्तेतद्वद् ॥ ८ ॥

अथनवमी—

नूनंसातेप्रतिवरंजरित्रेदुहीयदिन्द्रदक्षिणामघोनी ।

शिक्षास्तोत्रभ्योमातिधृग्भगोनोबृहद्वेदेमविदथेसुवीराः ॥ ९ ॥ १८ ॥

नूनम् । सा । ते । प्रति । वरम् । जरित्रे । दुहीयत् । इन्द्र ।

दक्षिणा । मघोनी । शिक्ष । स्तोत्रभ्यः । मा । अति । धृक् ।

भगः । नः । बृहत् । वेदेम् । विदथे । सुवीराः ॥ ९ ॥ १८ ॥

नूनंसातइतिव्याख्याता ॥ ९ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपठेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

तदस्माइतिनवर्चंपठंस्सूक्तंगार्त्समदमैन्द्रं अत्रानुक्रमणिका तदस्मैद्वित्रिष्टुबन्तमिति अन्त्ये-
द्वेत्रिष्टुभे शिष्टाःसप्तजगत्यः अतिरात्रेद्वितीयेपर्यायेअच्छावाकशस्त्रे तदस्माइतिसूक्तम् अतिरात्रे-
पर्यायाणामितिरवण्डेस्त्रितम् तदस्मैनव्यमस्यपिवयस्यजजानइन्द्रेतियाग्येति ।

तस्मिन्सूक्तेमथमा—

तदस्मै नव्यमङ्घ्रिस्वदर्चतुशुष्मा यदस्य प्रत्नथो दीरते ।

विश्वायद्गोत्रासहसापरीवृतामदेसोमस्यदंहितान्यैरयत् ॥ १ ॥

तत् । अस्मै । नव्यम् । अङ्घ्रिस्वत् । अर्चतु । शुष्माः । यत् ।

अस्य । प्रत्नथो । उत्तर्द्धरते । विश्वा । यत् । गोत्रा । सहसा ।

परिवृता । मदे । सोमस्य । दंहितानि । ऐरयत् ॥ १ ॥

श्रुत्समदोन्नते हेस्तोतारः नव्यं नवतरमन्येष्वदृष्टपूर्वतत्तादृशंस्तोत्रमङ्घ्रिस्वद अङ्घ्रिसइवा-
स्माइन्द्रायार्चतव्रूत यद्यस्माज्जातमात्रस्यास्येन्द्रस्य शुष्माः शत्रूणांशोपकाणितेजांसिमन्नथा
प्रत्नपूर्वविश्वेनाथाल्लुन्दसीतिइवार्थंथाल्प्रत्ययः प्रत्नानि पुरातनानीव उदीरते उद्गच्छ-
न्ति ईरगती अनुदात्तेव तिङिचोदान्तवतीतिगतेर्निघातः यद्यस्माच्च विश्वासर्वांन् गोत्रामेघान
गाः उदकानिवायन्तेरक्षन्तीतिगोत्रामेघाः परीवृतावृत्रेणाक्रान्तान् सर्व्वसुपोडादेशः तानदं-
हितानितेनदृढीकृतानमेघान् सोमस्यमदे हर्षेसञ्जातेसति सहसावलेनऐरयत् उदघाटयत्
मेघभेदनेनापःपेरयामासेत्यर्थः यद्वा विश्वा सर्वाणिपरीवृता वृत्रासुरेणाक्रान्तानिदंहितानि
पर्वतविले निरुद्धानि गोत्रा इनित्रकटचचथेतिप्तमूहार्थेन्नप्रत्ययः गवांवृन्दानि सहसाऐरयत्
तस्माद्विलान्निरगमयत् तस्मादर्चतेविसमन्वयः ऐरयत् ईरगती प्यन्तस्यलडिरूपं महत्तपो-
गादनिघातः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सभृत्तुयोहंप्रथमाप्रधार्यसञ्जोमिमानोमहिमान्मातिरत् ।

शरोयुत्सुतन्वंपरिव्यतंशीर्षिण्द्यामहिनाप्रत्यमुञ्चत ॥ २ ॥

सः । भृत्तु । यः । ह । प्रथमार्य । धार्यसे । ओजः । मिमानः ।

महिमानम् । आ । अतिरत् । शरः । यः । युत्सु । तन्वम् ।

परिव्यतं । शीर्षिणि । द्याम् । महिना । प्रति । अमुञ्चत ॥ २ ॥

सइन्द्रोभृत्प्रभवतु वर्षनानित्यर्थः यइन्द्रः ओजस्तेजोवर्द्धमिमानः कुर्वाणःसन् प्रथमाय
प्राथमिकायधार्यसे धेदुपाने सोमपानायमहिमानमातिरत् अवर्धयत् तिरतेर्व्यत्ययेनशः ययो-

गादनिघातः शूरः शत्रूणांशातयितायइन्द्रः युत्सु युद्धेषुतन्वंस्वकीयंशरीरंपरिव्यत वर्मणापरिवी-
तमकरोत् सइन्द्रोमहिनास्वकीयेनमहिन्नाशोर्षणिस्वशि शरसिद्यांप्रत्यमुञ्चत अधारयत् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अधाकृणोःप्रथमंवीर्यमहद्यदस्याग्नेब्रह्मणाशुष्मैरयः ।

रथेष्टेनहर्ष्यश्वेनविच्युताःप्रजीरयःसिस्रतेसध्यं१पृथक् ॥ ३ ॥

अधं । अकृणोः । प्रथमम् । वीर्यम् । महत् । यत् । अस्य ।

अग्ने । ब्रह्मणा । शुष्मम् । ऐरयः । रथेऽस्थेन । हरिऽअश्वेन ।

विऽच्युताः । प्र । जीरयः । सिस्रते । सध्यंक् । पृथक् ॥ ३ ॥

अधापिच हेइन्द्र त्वंपथमंमुख्यमहद्वीर्यंसामर्थ्यमरुणोरकरोः किंतव ब्रह्मणास्तोत्रेणस्तुवि-
साधनभूतेनवेदवाक्येनास्यवीर्यस्यस्तोतुर्जनस्याग्नेपुरतः यत्शुष्मंशत्रूणांशोपकंबलैरयः उद-
गमयः जीरयोजरयितारोवाधकाअसुराः रथेष्टेनरथस्थितेनहर्ष्यश्वेनःवयाविच्युताः स्वस्थानाव-
च्याविताःसन्तः सध्यक्सधीचीनाः परस्परंसंगताः पृथक्भीत्यावियुक्ताःसन्तः प्रसिस्रते प्र-
कर्षेणधावंति सुगतौ जुहोत्यादिः बहुलंछन्दसीत्यभ्यासस्येत्वं सध्यमितिसहस्यसधिरितिस-
ध्यादेशः अद्रिसध्योरन्तोदान्तत्वेननिपातनादुदान्तस्वरितयोरितियणःस्वरितत्वम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अधायोविश्वाभुवनाभिमज्मनेशानरुत्प्रबंध्याअभ्यवर्धत ।

आद्रोदसीज्योतिपावह्निरातनोत्सीव्यंतर्मांसिदुधितासमव्ययत् ॥४॥

अधं । यः । विश्वा । भुवना । अभि । मज्मना । ईशान्ऽरुत् ।

प्रऽबंध्याः । अभि । अवर्धत । आत् । रोदसी । दिति । ज्योतिपा । वह्निः ।

आ । अतनोत् । सीव्यन् । तर्मांसि ! दुधिता । सम् । अव्ययत् ॥४॥

अधापिचमवयाः प्रवृद्धान्नः पुरातनोवायइन्द्रः विश्वाभुवनासर्वान् लोकान् मज्मनाबले-
नअभिअभिभूयईशानरुत् आत्मानंसर्वस्याधिपतिंकुर्वन् यद्वा अश्यादीन्द्रेवान् तत्तल्लोकाधिप-
तीन्कुर्वन् अश्ववर्धत सर्वतःप्रवृद्धोभवत् आदनन्तरं वह्निः जगतांबोढासइन्द्रः ज्योतिपास्वीये-

नतेजसारोदसी धावापृथिव्यावातनोदव्यामोव किञ्च तमांसितमोरूपाणि रक्षांसिदुधितादुःस्था-
निदुर्गतानिसीव्यन् विस्तारयन् समव्ययत् आवृणोव जगद्भ्याप्यवर्ततइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

सप्राचीनान्पर्वतान्दृंहदोर्जसाधराचीनमरुणोदपामपः ।

अधारयत्पृथिवींविश्वधायसमस्तभ्रान्माययाद्यामवस्रसः ॥ ५ ॥ ११ ॥

सः । प्राचीनान् । पर्वतान् । दृंहत् । ओर्जसा । अधराचीनम् ।

अरुणोत् । अपाम् । अपः । आधारयत् । पृथिवीम् । विश्वधा-

यसम् । अस्तभ्रात् । मायया । द्याम् । अवस्रसः ॥ ५ ॥ ११ ॥

सइन्द्रः प्राचीनान् इतस्ततःप्रकर्षेणाश्चतोगच्छतः सपक्षान् पर्वतान् ओजसावलेन दृंहत्
पक्षच्छेदंरुत्वाभूमौदृढीचकार अचलानकरोदित्यर्थः अपामेघस्थितानामुदकानामपः स्पन्दन-
लक्षणंकर्मअधराचीनंअधः प्रदेशमश्चतिगच्छतीत्यधराचीनं तादृशमरुणोव मेघभेदनंरुत्वाअ-
पोभूमावपातयदित्यर्थः किञ्च विश्वधायसंविश्वस्पधात्रींपृथिवींवलेनाधारयत् माययाप्रज्ञया
उपायेनद्यांघुलोकंअवस्रजः संसृगतौ संपदादिलक्षणोभावेक्लिप् अवपतनादस्तभ्रात् ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपष्ठेएकोनविंशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथपठी-

सास्माअरंवाहुभ्यांयंपितारुणोद्विश्वस्मादाज्जनुपोवेदंसृपरि ।

येनापृथिव्यांनिक्रिविशयव्यैवज्जेणहृत्व्यवृणक्तुविष्वणिः ॥ ६ ॥

सः । अस्मै । अरंम् । वाहुःभ्याम् । यम् । पिता । अरुणोत् ।

विश्वस्मात् । आ । ज्जनुपः । वेदंसः । परि । येन । पृथिव्याम् ।

नि । क्रिविम् । शयव्यै । वज्जेण । हृत्वी । अरुणक् । तुविःस्वनिः ॥ ६ ॥

सतादृशइन्द्रः अस्मेजगते अरमलं पर्याप्तोवभूव रक्षकत्वेनस्वामीवभूवेत्यर्थः पितास-
वंस्यपालकः मजापनिः विश्वस्मात् सर्वस्माज्जनुपोजनाव् परिततोप्युत्कृष्टाद्वेदसोत्तानान्तद्विशिष्टं
वाहुभ्यांस्वकीयाभ्यांवाहुभ्यांयमारुणोव तुविष्वणिः बहुकीर्तिः महास्वनोवासइन्द्रः येनज्ञाने-
नकिंविपतन्नामानमसुरं वज्जेणहृत्वी स्नात्प्यादयथेवित्वी हत्वा तादपित्वा पृथिव्यांभूमौशयथ्ये
शयनापदीर्षेनिद्रापैन्यवृणक् वृणक्तिर्हिसारुषांन्यवधीव ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अमाजूरिवपित्रोःसर्चासतीसमानादासदंसस्त्वामियेभगम् ।
रुधिप्रकेतमुपमास्याभरदद्विभागलन्वोरेयेनमामहः ॥ ७ ॥

अमाजूःइइव । पित्रोः । सर्चा । सती । समानात् । आ ।
सदंसः । त्वाम् । इये । भगम् । रुधि । प्रःकेतम् । उप । मासि ।
आ । भर । दद्वि । भागम् । तन्वः । येन । ममहः ॥ ७ ॥

हेइन्द्र अमाजूःइव यावज्जीवंगृहेएवजीर्यन्ती पित्रोःसर्चा मातापितृभ्यांसहभवन्ती तयोः
शुश्रूषणपरापतिमलभमानासतीदुहिता समानादात्मनःपित्रोश्चसाधारणात्सदसोगृहात् अधि-
करणेचोपसंख्यानमितिपञ्चमी गृहउपस्थायैवयथाभागंयाचतितथास्तोताहंभगंभजनीयं धनं
त्वामिये ईगत्यादिपु लिट्चुत्तमइतिव्यत्ययेनात्मनेपदं इयडादेशः त्वांयाचे तत्रदेयंघनंपकेतंपक-
र्षेणज्ञातव्यंविश्वजनीयंरुधिकुरु तत्रउपमासि एतावदिदंघनमितिकुरु आभर तत्रघनंसंपा-
दय भागंभजनीयंघनंतन्वः शरीरायमस्यमितियावत् दद्विदेहि येनधनेन ममहः स्तोतृनिमान्आ-
पूजयसि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

भोजंत्वामिन्द्रवयंहुवेमदृदिष्टुमिन्द्रापांसिवाजान् ।
अविड्डीन्द्रचित्रयानऊतीरुधिष्टपन्निन्द्रवस्यंसोनः ॥ ८ ॥

भोजम् । त्वाम् । इन्द्र । वयम् । हुवेम् । दृदिः । त्वम् । इन्द्र ।
अपांसि । वाजान् । अविड्ढि । इन्द्र । चित्रया । नः । ऊती ।
रुधि । ष्टपन् । इन्द्र । वस्यंसः । नः ॥ ८ ॥

हेइन्द्र भोजंपालयितारंभोजयितारंवात्वांययंहुवेम ह्ययतेर्लिडिबहुलंछन्दसीतिसंपसार-
णम् हेइन्द्र त्वंअपांसिकर्माणिवाजान्आनिददिः दाण्डाने आट्टगमहनजनइतिकिमत्ययः लि-
ट्ठुद्वावाद्भ्यासादिकार्यम्, नलोकाव्ययनिष्ठेतिपञ्चीमतिपेधः दाताखलु हेइन्द्र चित्रयानानाप-
कारयाऊतीऊत्यापालनेननोस्मानविड्ढिरक्ष वृषन्कामानांउपकहेइन्द्र नोस्मान्त्वस्यसः अतिश-
येनवल्लुमतः रुधिकुरु ॥ ८ ॥

अथनवमी-

नूनंसातेप्रतिवरंजरित्रेदुहीयदिन्द्रदक्षिणामघोनी ।

शिक्षास्तोतृभ्योमातिधृग्भगोनोवृहद्देमविदथेसुवीराः ॥ ९ ॥ २० ॥

नूनम् । सा । ते । प्रति । वरम् । जरित्रे । दुहीयत् । इन्द्र । दक्षिणा ।
मघोनी । शिक्ष । स्तोतृभ्यः । मा । अति । धृक् । भगः । नः ।
वृहत् । वदेम् । विदथे । सुवीराः ॥ ९ ॥ २० ॥

नूनंसातद्विख्याता ॥ ९ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यषष्ठेविंशोवर्गः ॥ २० ॥

प्रातारथइतिनवचंसप्तमंस्कं गार्त्समदत्रैष्टुभमैन्द्रं प्रातरित्यनुक्रान्तम् लैद्विकोविनियोगः ।

तस्मिन्स्केप्रथमा-

प्रातारथोनवोयोजिसस्त्रिश्वतुर्युगस्त्रिकशःसप्तरश्मिः ।

दशारित्रोमनुष्यःस्वर्पाःसदृष्टिभिर्मतिभीरंस्त्रोभूत् ॥ १ ॥

प्रातरिति । रथः । नवः । योजि । सस्त्रिः । चतुःऽयुगः ।

त्रिऽकशः । सप्तऽरश्मिः । दशाऽरित्रः । मनुष्यः । स्वऽसाः ।

सः । दृष्टिभिः । मतिभिः । रंस्त्रः । भूत् ॥ १ ॥

रथोरहणादथोयज्ञः सचनवोनूयतेस्तूयतेत्रेतिनवःस्तुतिमान् सस्त्रिः स्त्राशौचे आहम-
हनेतिक्रिन्मत्ययः शुद्धः एवंविधोयज्ञः प्रातः प्रातःकालेयोजि अयोज्यस्माभिः चतुर्युगः युग्य-
न्तद्वियुगानिप्रावाणः चत्वारियुगानियस्यसतथोकः अध्वर्यादृत्विगभिप्रायंवा त्रिकशः ति-
सः कशावाचोमन्द्रमध्यमोल्हृत्स्त्रापयस्यसतथोकः सचनत्रयाभिप्रायंवा सप्तरश्मिः अश्रुवते
व्यामुवन्ति कर्माणीतिरश्मयः छन्दांसिसप्तसंख्याकानिगायत्र्यादीनिच्छन्दांसियस्यसतथोकः
दशारित्रः अरिश्यः पापेभ्यस्तायन्तइतिअरित्राग्रहाः दशसंख्याकामहायस्यसतादशः चमसा-
ध्वर्यंभिप्रायंवा मनुष्योमनुष्याणांहितः स्वर्पाः स्वर्गस्यदाता सएवंविधोयज्ञः इतिभिः प्रायणी-
यातिथ्यादिभिः मतिभिर्मनोपैःस्त्रोविःरंसः शन्दनीपोभूद्भूत् यद्वा नवोभिनवः सस्त्रिः स-

नोतेर्द्विर्वचनादि कामानांदातारथः रमन्तेस्मिन्नितरथः स्यन्दनः प्रातःसवनेचसोमपानार्थयो-
जि अश्वैरयोजि कीदृशःचतुर्युगः त्रिकशः तिस्रःकशायस्यसतथोक्तः सप्तरश्मिः सप्तरज्जुः द-
शारित्रोदशवक्रः मनुष्यः मनुष्यहितः स्वर्षाः स्वर्गस्यसङ्गमयिताइन्द्ररथः इष्टिभिःयागैर्मतिभिः
स्तोत्रैश्वव्याप्त्योभवति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सास्माअरंप्रथमंसद्वितीयमुतोतृतीयमनुपःसहोता ।

अन्यस्यागर्भमन्यऊजनन्तसोअन्येभिःसचतेजेन्योष्टपा ॥ २ ॥

सः । अस्मै । अरम् । प्रथमम् । सः । द्वितीयम् । उतो इति । तृतीयम् ।

मनुपः । सः । होता । अन्यस्याः । गर्भम् । अन्ये । ऊँ इति ।

जनन्त । सः । अन्येभिः । सचते । जेन्यः । ष्टपा ॥ २ ॥

सयज्ञः सोमोवाअस्माइन्द्रायपथमंप्रातःसवनेअरंपर्याप्तोभूत् सचद्वितीयं माध्यन्दिनेस-
वनेपर्याप्तोभूत् उतोअपिचसतृतीयं तृतीयेसवनेपर्याप्तोभूत् सर्वत्रकालाध्वनोरितिद्वितीया सय-
ज्ञः सोमोवामनुपोमनुष्यस्महोवाशुभानांबोढाभवति किञ्च अन्येऋत्विजः अन्यस्याः पृथि-
व्याः वेदात्मिकायावाचोवागर्भसन्त्वं सोमंयज्ञं वाजनन्त अजनयन्त उपसिन्ध्वर्थः वृषाअभिमत-
फलवर्षकः जेन्योजयसमर्थः सयज्ञः सोमोवाअन्येभिः अन्यैरिन्द्रादिभिःदेवैःसचते सङ्गच्छते
सचसमवाये अनुदात्तेव ॥ २ ॥

अथतृतीया—

हरीनुकरथइंद्रस्ययोजमायैसूक्तेनवचसानवेन ।

मोपुत्वामत्रंवहवोहिविप्रानिरीरमन्यजमानासोअन्ये ॥ ३ ॥

हरी इति । नु । क्रम् । रथे । इंद्रस्य । योजम् । आऽयै । सुऽउक्तेन ।

वचसा । नवेन । मो इति । सु । त्वाम् । अत्र । वहवः । हि ।

विप्राः । नि । रीरमन् । यजमानासः । अन्ये ॥ ३ ॥

इन्द्रस्यसंबन्धिनिरथे हरीएतन्नामकावश्वौनुक्षिप्रकंसुखेनआथैगमनायनवेनअन्यैररुत
पूर्वेणवचसावेदात्मकेनसूक्तेनसाधनेनयोजंयुनज्मि युजिर्योगे रुडिः इरितोवेतिचुरडादेशः अ-
थास्मिन्यज्ञेवहवोविमामेधाविनः स्तोतारोभवंतिहि तथापिअन्येमइतिरिकायजमानासोयजमानाः
त्वां सु सुदु मोनिरीरमन् निवरांमारमयन्तु अतोस्मदीपंयज्ञमागत्यसोमंषिवेतिभावः रीरमन् रम-
तेपर्यन्तस्यलुडिचडिसन्वद्वावादक्यासस्येत्वदीर्घौ वाक्यभेदादत्र हियोगाभावेननिघातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

आद्वाभ्यांहरिभ्यामिन्द्रयाह्याचतुर्भिरापद्भिर्हूयमानः ।

आष्टाभिर्दशभिःसोमपेयंमघंभुतःसुमत्स्वमाष्टर्धस्कः ॥ ४ ॥

आ । द्वाभ्याम् । हरिभ्याम् । इन्द्र । याहि । आ । चतुःश्रिभिः ।

आ । षट्श्रिभिः । हूयमानः । आ । अष्टाभिः । दशश्रिभिः । सोमपेयम् ।

अयम् । भुतः । सुमत्स्वम् । मा । षर्धः । करिति कः ॥ ४ ॥

हेइन्द्र होवृभिराहूयमानस्त्वं द्वाभ्यांहरिभ्यामश्वभ्यामिमंयज्ञंमति सोमपानार्थमायाहि
चतुर्भिर्हरिभिरायाहि तथाषट्श्रिरागच्छ सोमपेयं पापाने कर्मणिअचोयत् ईयतीतीत्वंपातव्यंसो-
मंमतिअष्टाभिरश्वैरामाहि अष्टनोदीर्घादितिबिभक्तेरुदात्तत्वं दशभिर्हरिभिरागच्छ सुमत्स्व सुय-
ज्ञ सुधनवा हेइन्द्र अयंसोमस्त्वर्धंभुतः अभिभुतः अतोयज्ञस्यमृधोहिंसाः माकः माकार्पाः
करोतेर्लुडिमघेघसेत्यादिनाचेर्लुक् गुणेरुवे हल्ड्यादिनासिपोलोपः यचपीन्द्रस्यद्वावेवहरीत-
थापितयोर्विभृतिभेदान्नात्वं अतोश्ववहुत्वमविरुद्धम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

आर्विशत्यात्रिंशतांयाष्टर्वाडाचत्वारिंशताहरिभिर्युजानः ।

आपञ्चाशतासुरथेभिरिन्द्रापष्ट्यासंभ्रत्यासोमपेयम् ॥ ५ ॥ २१ ॥

आ । विशत्या । त्रिंशतां । याहि । अष्टर्वाड् । आ । चत्वारिंशतां ।

हरिभिर्युजानः । आ । पञ्चाशतां । सुष्टुरथेभिः । इन्द्र ।

आ । षट्या । संभ्रत्या । सोमपेयम् ॥ ५ ॥ २१ ॥

हेइन्द्र सोमपेयंपातव्यंसोमंपतिअर्वाडस्मदभिमुखःसन्विंशत्याविंशतिसंख्याकैरश्वैरायाहि
त्रिंशतात्रिंशत्संख्याकैर्हरिभिरागच्छ चत्वारिंशताचत्वारिंशत्संख्याकैर्हरिभिर्युजानोयुज्यमान-
स्त्वंसोमपानंप्रत्यायाहि सुरथेभिः सुरंहृणैः सुगमनैः पञ्चाशताहरिभिरायाहि तथापष्ट्यापष्टि-
संख्याकैर्हरिभिः सप्तत्याप्तत्संख्याकैर्हरिभिः सोमपानंप्रत्यागच्छ ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपष्ठेएकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथषष्ठी—

आशीत्यानंवत्यायाद्यर्वाडाशतेनहरिभिरुद्यमानः ।

अयंहितेशुनहोत्रेषुसोमइन्द्रत्वायापरिपिक्तोमदाय ॥ ६ ॥

आ । अशीत्या । नवत्या । याहि । अर्वाङ् । आ । शतेन ।

हरिभिः । उद्यमानः । अयम् । हि । ते । शुनहोत्रेषु । सोमः ।

इन्द्र । त्वाद्या । परिपिक्तः । मदाय ॥ ६ ॥

अशीत्या अशीतिसंख्याकैरश्वैः सोमपानार्थमर्वाडस्मदभिमुखःसन्आयाहि नवत्याप्त-
त्संख्याकैरश्वैरागच्छ शतेनशतसंख्याकैर्हरिभिरुद्यमानोधार्यमाणस्त्वंआयाहि हेइन्द्र हि-
यस्मानेमदायहर्षायशुनहोत्रेषु सुखेनह्वयतेसोमोपेभिरितिशुनहोत्राःशाश्वविशेषाः तेषुअयंसोमः
त्वाया त्वत्कामनयापरिपिक्तः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

ममब्रह्मेन्द्रयास्यच्छाविश्वाहरीधुरिधिष्वारथस्य ।

पुरुत्राहिविह्व्योवभूथास्मिञ्छूरसर्वनेमादयस्व ॥ ७ ॥

मम । ब्रह्म । इन्द्र । याहि । अच्छ । विश्वा । हरी । इति । धुरि ।

धिष्व । रथस्य । पुरुत्रा । हि । विह्व्यः । वभूथ । अस्मिन् ।

शूर । सर्वने । मादयस्व ॥ ७ ॥

हेइन्द्र ममब्रह्मअस्मदीयामेवस्तुतिमच्छाभिलक्ष्यायाहि विश्वाव्याप्तौहरीरथस्यधुरियुग-
मान्तेधिष्व संयोजय पुरुत्रापुरुभिर्बहुभिर्यजमानैः त्वंविह्व्योविविधंहातव्योवभूथ यभूविथ

वभूथातंतथजगृह्णमववर्धेतिनिपातनादिडभावः हिपसिद्धः हेशूर अस्मिन्सवनेयज्ञेमादयस्व
सोमपानेनहृष्टोभव ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

नमइन्द्रेणसख्यंविद्योपदस्मभ्यमस्यदक्षिणादुहीत ।

उपज्येष्टेवरूथेगभस्तौप्रायेप्रायेजिगीवांसःस्याम ॥ ८ ॥

न । मे । इन्द्रेण । सख्यम् । वि । योपत् । अस्मभ्यम् । अस्य ।

दक्षिणा । दुहीत । उप । ज्येष्टे । वरूथे । गभस्तौ । प्रायेऽप्राये ।

जिगीवांसः । स्याम् ॥ ८ ॥

इन्द्रेणसहभेमसख्यंयष्टयष्टव्यलक्षणंसख्यंनविद्योपत् कदाचिदपिनविद्युज्यतां यैति-
लेंटिसिद्धहुलमिति सप्त अडागमः अस्पेन्द्रस्पदक्षिणाइन्द्रकर्तृकं दानमस्मभ्यंदुहीत अभिमतफ-
लं दुग्धां दुहोर्लिडिरूपं ज्येष्टेअतिशयेनप्रशस्येवरूथे आपदांवारकेवरणीयेवागभस्तौ बाहौउप-
समीपेवर्तिनः स्याम इन्द्रस्यहस्तस्पर्शयोग्याभवेमेत्यर्थः किञ्च प्रायेप्राये सोमपानार्थमिन्द्रस्यय-
ज्ञशालार्याप्रवेशेप्रवेशे जिगीवांसः शत्रूणांजितारोभवेम यद्वा प्रायेप्रायेप्रकर्षेणईयतेगम्यतेयोद्धृ-
भिरितिप्रायंयुद्धं तस्मिन्युद्धेजिगीवांसः शत्रून्जितवन्तोभवेम ॥ ८ ॥

अथनवमी-

नूनंसातेप्रतिवरंजरिन्नेदुहीयदिन्द्रदक्षिणामघोनीं ।

शिक्षास्तोतृभ्योमातिधग्भगोनोवृहद्वदेमविदथेसुधीराः ॥ १ ॥ २ ॥

नूनम् । सा । ते । प्रति । वरंम् । जरिन्ने । दुहीयत् । इन्द्र । दक्षिणा ।

मघोनीं । शिक्षं । स्तोतृभ्यः । मा । अति । धक् । भगः । नः ।

वृहत् । वदेम । विदथे । सुधीराः ॥ १ ॥ २ ॥

नूनंसातइतिव्याख्याता ॥ १ ॥

॥ इतिद्वितीयस्पष्टेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अपायस्येतिनवचमष्टमसूक्तंगात्संमद्वैष्टुभमेन्द्रम् अपायीत्यनुक्रान्तम् ऐद्विकः
सूक्तविनियोगः द्वितीयेपपांयेहोतृशसपाग्या अपायस्यान्धसोमदापेतियाज्येसूत्रितम् ।

सैपासूक्तेप्रथमा—

अपाय्यस्यान्धसोमदायमनीपिणःसुवानस्यप्रयसः ।

यस्मिन्निन्द्रःप्रदिविवावृधानओकोदधेब्रह्मण्यन्तश्चनरः ॥ १ ॥

अपायि । अस्य । अन्धसः । मदाय । मनीपिणः । सुवानस्य ।

प्रयसः । यस्मिन् । इन्द्रः । प्रदिवि । वृधानः । ओकः ।

दधे । ब्रह्मण्यन्तः । च । नरः ॥ १ ॥

सुवानस्यसोमाभिपवंकुर्वाणस्यमनीपिणः प्राज्ञस्ययजमानस्यसंबन्धिनः प्रयसः प्रोङ्
तर्पणे अमुन् प्रीतिकरस्यअस्यसोमलक्षणस्यान्धसः अन्नस्यमदायअपायि एतदन्नमिन्द्रेणपीतं
इत्यर्थः यद्वा अपायीतिपातेर्व्यत्ययोबहुलमितिचिण्कर्तरिभवति छन्दसिलुङ्लङ्लिटइतिलोड-
र्थेलुङ् प्रीतिकरस्यान्धसः मदायअपायि शेषविवक्षयाकर्मणिपष्ठी इन्द्रः सोमंपिबतु प्रदिविपु-
राणेष्यस्मिन्सोमलक्षणेन्धसिवावृधानोवर्धमानइन्द्रः ओकोदधे सेव्यतयानिवासंचकार किञ्च ब्र-
ह्मण्यन्तः इन्द्रायस्तोत्रमिच्छन्तः नरः कर्मणानितारकृत्विजः यस्मिन्निवासंदधिरे तदेतदपायीति
पूर्वेणान्वयः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अस्यमन्द्रानोमध्वोवज्रहस्तोहिमिन्द्रोअर्णोवृत्तंविष्टश्चत् ।

प्रयद्वयोनस्वसराण्यच्छाप्रयांसिचनदीनांचक्रमन्त ॥ २ ॥

अस्य । मन्द्रानः । मध्वः । वज्रहस्तः । अहिम् । इन्द्रः ।

अर्णः । वृत्तम् । वि । वृश्चत् । प्र । यत् । वयः । न । स्वसराणि ।

अच्छ । प्रयांसि । च । नदीनाम् । चक्रमन्त ॥ २ ॥

अस्यमध्वः तृतीयार्थेपष्ठी अनेनमदकरेणसोमेनमन्द्रानोहप्यनवज्रहस्तः वज्रयुक्तोहस्तो-
यस्यसइन्द्रः अर्णोवृत्तंउदकस्यावरकंउदकेनावृत्तंवा अहिंवृत्रमेघंवाविवृश्चद विशेषेणाच्छिन-
व ओवश्छेदने तौदादिकः लङ् ग्रहिण्यादिनासंपसारणम् किञ्च यद्यदाहिभेदनेजाते
नदीनांप्रयांसिप्रोणयितृणिजलानिअच्छसमुद्रमभिलक्ष्यप्रचक्रमन्त गन्तुमुपाक्रमन् तवदृष्टान्तः—
वयोन यथापक्षिणःस्वसराणि सुष्ठुअर्थन्तेप्राप्यन्तेइतिस्वगणिस्वसराणि कुलायाः तानभिलक्ष्य
गच्छन्तिद्वव ॥ २ ॥

अथतृतीया-

समाहि॑न् इन्द्रो॑ अर्णो॑ अपा॑ प्रैर॑यदहि॒हाच्छा॑समुद्रम् ।
अज॑नयत्सूर्य॑विदद्वा अ॒क्तुना॑ह्नां व॒युना॑निसाधत् ॥ ३ ॥

सः । माहि॑नः । इन्द्रः॑ । अर्णः॑ । अपा॑म् । प्र । ऐ॒र॑यत् । अ॒हि॒हा ।
अच्छ॑ । समु॒द्रम् । अज॑नयत् । सूर्य॑म् । वि॒दत् । गाः । अ॒क्तुना॑ ।
अह्ना॑म् । व॒युना॑नि । सा॒धत् ॥ ३ ॥

माहिनोमहनीयः पूजनीयः यद्वा महिमोषेतः अहिहा अहिमेघंहतवानिन्द्रः मलभूणवृत्रेषुक्तिप
बहुलं छन्दसीति भूतकाले किप् स इन्द्रः अपामर्णः ऋगतौ सोतो लक्षणं पवाहं समुद्रमच्छाभिलक्ष्यै-
रयत् किञ्च स इन्द्रः अद्विरसां विलात्तर्वर्तिनीनामावृतानां गवांलाभाय सूर्यमजनयत् ततः गाः
पणिभिरपहतागाः विददलभत विदिरलाभे लुडि इरितो वेति च्चुरङ्गदेशः वाक्यभेदादनिघातः
तथाक्तुनातेजसा अह्नां दिवसानां वयुनानि मत्तानानि मकाशानि साधत् असाधयत् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

सो अ॒प्रती॑नि॒मन॑वेपुरु॒णीन्द्रो॑ दा॒शहा॒शुपे॑हन्ति॒ष्ट्रम् ।
स॒द्यो यो॑ नृ॒भ्यो अत॑सा॒प्यो भू॒त्स्य॑स्पृ॒धाने॒भ्यः सूर्य॑स्यसा॒तौ ॥ ४ ॥

सः । अ॒प्रती॑निं । मन॑वे । पुरु॒णि । इन्द्रः॑ । दा॒शहा॑त् । दा॒शुपे॑ ।
हन्ति॑ । ष्ट्र॒म् । स॒द्यः । यः । नृ॒भ्यः । अत॑सा॒प्यः । भू॒त् ।
प॒स्पृ॒धाने॒भ्यः । सूर्य॑स्य । सा॒तौ ॥ ४ ॥

स इन्द्रो दाशुपेह विदंत्तवते मनवे मनुष्याय यजमानाय पुरुणि वह्नि अपतोऽन्युत्कृष्टानि धनानि
दाशवददानि किञ्च वृत्रपसुरंहन्ति कीदृशः य इन्द्रः सूर्यस्य सातौ सातिः संभजनं सूर्यसंभजनवि-
पपभूतेपस्पृधानेभ्यः अहमेव प्रथमं सूर्यमा मुयामिति स्वर्धमानेभ्यः नृभ्यः स्तोत्रभ्यः सद्यस्तदा-
नीमेव अतसाप्यस्वत्प्राप्तिहेतुभूतः सन् समाश्रयणीयो भूत् अभूत् यद्वा सूर्यस्य सातौ प्रोक्तकर्मणि
अधिकरणे किन् सूर्यस्य संबन्धितियुद्धेपस्पृधानेभ्यः सूर्येण सह स्वर्धमानेभ्यः अतसाप्यो भूत् स-
ततं गमनीयो भवत् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

ससुन्वतइन्द्रःसूर्यमादेवोरिण्द्व्यर्त्यायस्तवान् ।

आयद्रयिगुहदवद्यमस्मैभरदंशनैतशोदशस्यन् ॥ ५ ॥ २३ ॥

सः । सुन्वते । इन्द्रः । सूर्यम् । आ । देवः । रिण्क् । मर्त्याय ।

स्तवान् । आ । यत् । रयिम् । गुहत्इअवद्यम् । अस्मै । भरत् ।

अंशम् । न । एतशः । दशस्यन् ॥ ५ ॥ २३ ॥

स्तवानएतशेनस्तूयमानः देवोद्योतमानःसइन्द्रः सुन्वतेसोमाभिषवंकुर्वतेमर्त्यायमनु-
प्यायएतशायसूर्यमारिणक् एतशेनस्पर्धमानंसूर्यवलेनारेचयत् तथाचनिगमः—धैतशंसूर्येपस्पृ-
धानंसौवश्व्येसुष्विमावाद्द्वेईति । यद्यस्मावएतशः सौवश्व्योराजादशस्यन्त्यजमानः अस्माइ-
न्द्रायगुहदवद्यमच्छन्नावर्धरयिसोमरूपभाभरत् सम्पादयामात् तवदृष्टान्तः—अंशंन यथापिता
अंशं भागंपुत्रायभरतितद्वत् ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपष्ठेत्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथषष्ठी-

सरन्धयत्सदिवःसारथ्येशुष्णंमशुपंकुयवंकुत्साय ।

दिवोदासायनवतिचनवेन्द्रःपुरोव्यैरच्छम्बरस्य ॥ ६ ॥

सः । रन्धयत् । सदिवः । सारथ्ये । शुष्णम् । अशुपम् ।

कुयवम् । कुत्साय । दिवःइदासाय । नवतिम् । च । नव । इन्द्रः ।

पुरः । वि । ऐरत् । शम्बरस्य ॥ ६ ॥

सदिवः दीप्तियुक्तः सइन्द्रः सारथ्ये आत्मनःसारथ्यंकुर्वतेकुत्सायराजपथेशुष्णंशो-
पयविसर्वमितिशुष्णः कश्चिदसुरः तमशुपनकेनापिशोपणीयंकुयवंएतन्नामानमसुरंरन्धयत् र-
भ्यतिर्वशमने वशमनयत् यद्वा रवर्हिंसासंराध्योरित्यस्यण्यन्तस्यराधिजभोरचीतिनुम् अव-
धीत् किञ्च सइन्द्रः दिवोदासायएतन्नामकायराज्ञेशंवरस्यासुरस्यनवनवतिपुरः व्यैरत् विदारि-
तवान् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

एवातंइन्द्रोचथमहेमश्रवस्यानत्मनावाजयन्तः ।
 अश्यामतत्सार्तमाशुपाणाननमोवध्रदेवस्यपीयोः ॥ ७ ॥
 एव । ते । इन्द्र । उचथम् । अहेम । श्रवस्या । न । त्मना ।
 वाजयन्तः । अश्याम् । तत् । सार्तम् । आशुपाणाः । ननमः ।
 वधः । अदेवस्य । पीयोः ॥ ७ ॥

हेन्द्र श्रवस्या सुपांसुलुगितितृतीयायाः पूर्वसप्तर्णदीर्घः अनेच्छयावाजयन्तः त्वाव-
 लिनंकुर्वन्तः यदा श्रवस्यापशः कामनया वाजयन्तोन्नमिच्छन्तः इच्छायामपिणिच्छय-
 वे अश्वायन्तो गव्यन्तो वाजयन्त इति क्यजन्तत्वे चित्वातिपदिकस्यान्तोदात्तत्वात् स्यात् वाजयन्तः
 शतक्रतुनितियथा वाटशावयते एव वृत्त्यमेव उचथंस्तोत्रं त्मना आत्मना स्वयमेव न
 अहेम इदानीं मापयेम अहिगवौ नसम्प्रत्यर्थे आशुपाणाः अश्रोतेः कानचिन्वत्ययो बहु-
 लनिति लिट्यपि विकरणद्वयं उपत्ययः त्वामश्रुवानाः वयंतदभिलषितं तत्सार्तंसप्तपुरुषर्त-
 वन्धि सामपदीनंसत्वं अश्याम व्यामुषाम अदेवस्य देवानिन्द्रादीनजानतः पीयोः पीयति-
 हिंसाकर्मा हिंसकस्यासुरस्यवधः वध्यन्तेशवोनेनेति वधरायुधंननमः तत्र अधोनमय ननमः
 णमुपहृत्वे ण्यंतस्य लुङि चङि रूपं मित्वांहस्व इति ह्रस्वः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

एवातेगृत्समदाःशूरमन्मावस्यवोनव्युनानितक्षुः ।
 ब्रह्मण्यन्तंइन्द्रतेनवीयइपमूर्जंसुक्षितिंसुम्नश्शुः ॥ ८ ॥
 एव । ते । गृत्समदाः । शूर । मन्म । अवस्यवः । न । व्युनानि ।
 तक्षुः । ब्रह्मण्यन्तः । इन्द्र । ते । नवीयः । इपम् । ऊर्जम् । ।
 सुक्षितिम् । सुम्नम् । अशुः ॥ ८ ॥

शूरबलवन् हेन्द्र गृत्समदाः अत्रपास्कः—गृत्समदोगृत्समदनः गृत्सइतिमेधाविनाम गृ-
 णातेः स्तुतिकर्मण इति । तथाविधाः भन्ममननीयं स्तोत्रते एव तुभ्यमेव तक्षुः ततक्षुः चक्रुः तत्रदृष्टा-

न्तः—अवस्यवोन अवः गत्यर्थादवतेरसुनिरूपमवइति अवोगमनमिच्छन्तः पुमांसोवयुनानि
मार्गान् यथाकुर्वन्तिवद्वद्व किञ्च नवीमः सुपांसुदुगितिपृष्ठयादुक् नवीयसोनवतरस्पते तदन्न-
हृण्यन्तः स्तोत्रं कर्तुमिच्छन्तः गृत्तमदाः सुक्षितिमिपं शोभननिवासोपेतमन्नं ऊर्जबलं सुन्नं सुन्नं
चाशुः प्रामुयुः एकस्मिन्नशुत्तमदेवहुवचनंपरोक्षनिर्देशश्च ॥ ८ ॥

अथनवमी—

नूनंसातेप्रतिवरंजरित्रेदुहीयदिन्द्रदक्षिणामघोनी ।
शिक्षास्तोतृभ्योमातिधुग्भगोनोवृहद्मविदथेसुवीराः ॥ ९ ॥ २ ४ ॥

नूनम् । सा । ते । प्रति । वरम् । जरित्रे । दुहीयत् । इन्द्र । दक्षिणा ।
मघोनी । शिक्ष । स्तोतृभ्यः । मा । अति । धुक् । भगः । नः ।
वृहत् । वदेम । विदथे । सुवीराः ॥ ९ ॥ २ ४ ॥

नूनंसातद्विसिद्धार्थां ॥ ९ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपष्ठेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

वपतेवयदितिनवचैनवपंसूक्तम् गात्सोमदंनैष्टुभपैन्द्रम् वपन्तइत्यनुक्रान्तम् सूक्तविनियो-
गोलिङ्गादवधार्यताम् ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा—

वपतेवयइन्द्रविद्धिपुणःप्रभरामहेवाजुधुर्नरथम् ।
विपन्यवोदीर्घ्यतोमनीपासुन्नमिष्यक्षन्तस्त्वावतो नृन् ॥ १ ॥

वयम् । ते । वयः । इन्द्र । विद्धि । सु । नः । प्र । भरामहे ।
वांजुशुः । न । रथम् । विपन्यवः । दीर्घ्यतः । मनीपा । सुन्नम् ।
दयक्षन्तः । त्वावतः । नृन् ॥ १ ॥

हेन्द्र देनुभ्यंवयवयः सोमलक्षणमन्नं प्रभरामहे पक्षेणसंपादयामः तत्रदृष्टान्तः—वाज-
धुर्नपधानमात्मनश्चनुमानरथंशकदेसंपादयतिवद्व एवंहविःसंपादकानोस्मान् सुसुष्टु वि-

द्धिजानीहि विदेज्ञानार्थं स्पष्टोदिरूपं वाक्यादिवादिनिघातः किं कुर्वन्तो वयं विपन्वयः त्वस्तोत्रं
 कुर्वाणाः मनीषामनसईषयास्तुत्यादीधृतोदीप्यमानाः दीधीद्दीप्तिदेवनयोः व्यत्ययेन शतृ त्वा-
 वतः युष्मदस्मद्वाञ्छन्दसित्तादृश्यजपसंख्यानमितिवतुषु त्वत्सदृशान् नृन् नेतृन् अश्यादीन्सुभ्रं
 सुखमियक्षन्तः याचमानाः यद्वा सुभ्रंसुखेन नृन् नेतृन् अश्यादीन् देवान् इयक्षन्तः इयक्षतिर्ग-
 तिकर्मा हविषातान्मामुवन्तो वयं भरामह इतिसमन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्वं न इन्द्र त्वाभि रूती त्वायतो अभिष्टिपासि जनान् ।
 त्वमिनो दाशुषो वरूते त्वाधी रभियो नक्षतित्वा ॥ २ ॥

त्वम् । नः । इन्द्र । त्वाभिः । ऊती । त्वाऽयतः । अभिष्टिपा ।
 असि । जनान् । त्वम् । इनः । दाशुषः । वरूता । इत्याधीः ।
 अभि । यः । नक्षति । त्वा ॥ २ ॥

हे इन्द्र त्वं त्वाभिः त्वदीयाभिरूती ऊतिभिः पालनादिभिः नोस्मान् पाहि किञ्च त्वायतः सु-
 पआत्मनः क्यच् शतुरनुमइति विभक्तेरुदात्तत्वं त्वत्कामान् जनान् अभिष्टिपा सुपांसुलुगितिसो-
 राकारः अभिष्टयोभिगन्तारः शत्रवः वेभ्यः पानारक्षकोसि भवसि दाशुषो हविर्दत्तवतो यजमा-
 नस्य त्वमिनः ईश्वरः खलु वरूता प्रसितवस्कभितेति निपातनादीकारस्य ऊकारः बाधकानां निवा-
 रकोसि किञ्च त्वंतस्य स्तोतुरित्वाधीः एवंविधोपद्रवोपशमरूपकर्मासि यस्त्वात्वामभिनक्षति
 हविषापरिचरति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सनोयुवेन्द्रो जोहूत्रः सत्वा शिवो नुरामस्तु पाता ।
 यः शंसन्तं यः शशमानमूती पचन्तं चस्तुवन्तं च प्रणेपत् ॥ ३ ॥
 सः । नः । युवा । इन्द्रः । जोहूत्रः । सत्वा । शिवः । नुराम् ।
 अस्तु । पाता । यः । शंसन्तम् । यः । शशमानम् । ऊती ।
 पचन्तम् । च । स्तुवन्तम् । च । प्रणेपत् ॥ ३ ॥

युवातरुणोपष्टृणांपापस्यशमयितावा जोहूवः स्तोत्रभिराह्वातव्यः होतव्योवासखासखिभू-
तः सुखकरः सद्भद्रः नरांशब्दस्यामिच्छान्दसोगुणः नरशब्दस्यवाआमि आगमानुशासनस्या-
नित्यत्वान्मुडभावः कर्मनेतृणां नोस्माकंपाताअस्तु पालकोभवतु यःशस्त्राणिशंसन्तंयश्च शशमानं
शशभुतगतौ क्रियाःकुर्वाणंपुरोडाशादिहवींपिपचन्तं स्तुवन्तंचसामभिः स्तोत्रं कुर्वाणंस्तुतशस्त्रयोः
प्रगीताप्रगीतमन्त्रसाध्यत्वेनभेदस्यप्रतिपादितत्वादत्रपृथङ्द्विदेशः एवंयजमानंऊती ऊत्यारक्ष-
णेनप्रणेपद नयतेर्लेटि सिद्धहुलभितिसिप् अडागमः तिडिचोदात्तवतीतिगतेर्निघातः कर्मणांपा-
रंपापयत् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

तमुस्तुपुइन्द्रंतं गृणीप्यस्मिन्पुरावावृधुःशाशदुश्च ।

सवस्वःकामंपीपरदियानोब्रह्मण्यतो नूर्तनस्यायोः ॥ ४ ॥

तम् । ऊँ इति । स्तुपे । इन्द्रम् । तम् । गृणीपे । यस्मिन् ।

पुरा । वृधुः । शाशदुः । च । सः । वस्वः । कामम् । पीपरत् ।

इयानः । ब्रह्मण्यतः । नूर्तनस्य । आयोः ॥ ४ ॥

तमुतमेवेन्द्रंस्तुपेस्तौमि तथातमिन्द्रं गृणीपेशं सामि उभयत्रपुरुषव्यत्ययः यस्मिन्निन्देपुरापू-
र्वं स्तोतारोवावृधुःपवृद्धाअभवन् शाशदुश्च शत्रून्हिंसितवन्तश्च शत्रुशातने लिटि तुजादीनामित्य-
न्पासस्वदीर्घः इयानः स्तोत्रभिर्वाच्यमानः सद्भद्रः ब्रह्मण्यतः स्तोत्रमिच्छतो नूर्तनस्यायोर्भनुष्य-
स्ययजमानस्यवस्वः वहुनःकाममभिलाषंपीपरत् अभिलषितफलदानेनपूरयतु ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

सोअङ्गिरसाम् उचथा जुजुष्वान्ब्रह्मातूतोदिन्द्रो गातुमिष्णन् ।

मुष्णन्नुपसःसूर्येणस्तवानश्रंस्यचिच्छिश्रथत्सूर्य्याणि ॥ ५ ॥ २५ ॥

सः । अङ्गिरसाम् । उचथा । जुजुष्वान् । ब्रह्म । तूतोत् । इन्द्रः ।

गातुम् । इष्णन् । मुष्णन् । उपसः । सूर्येण । स्तवान् । अश्रंस्य ।

चित् । शिश्रथत् । सूर्य्याणि ॥ ५ ॥ २५ ॥

अद्विरसांसंबन्धीनिउचथाउकथानिजुजुष्वान् जुषीप्रीतिसेवनयोरित्यस्यलिटिकसौरु-
पं सेवमानःसइन्द्रः गार्तुपणिभिरुपद्रुतानामद्विरसांमार्गमिष्णनप्रेरयन् ब्रह्म तेषां स्तोत्रं कामप्रदा-
नेन तूतोत्तुवृद्धावित्यस्यलडि बहुलंछन्दसीतिविकरणस्यश्लुः अवर्धयत् किञ्च स्तवान् स्तो-
तृभिः स्तूयमानःसूर्येणस्वात्मभूतेनउपसोमुष्णन् अपहरन् उदितेहिसूर्येणउपसोव्यावर्तने तादृशः
सइन्द्रः अश्रस्य अश्रुतेस्वतेजसासर्वजगदित्यश्रःकश्चिदसुरः तस्यपूर्व्याणिपुरातनानि
पुराणिवलानिवा शिश्रथत् अश्रथयत् शिथिलीचकार चित्पूरणः ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपष्ठेपञ्चविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

अथपष्ठी-

सहश्रुतइन्द्रोनामदेवऊर्ध्वोभुवन्मनुपेदस्मत्तमः ।

अवंप्रियमर्शसानस्यसाह्वाञ्छिरोभरद्दासस्यस्वधावान् ॥ ६ ॥

सः । ह । श्रुतः । इन्द्रः । नाम । देवः । ऊर्ध्वः । भुवत् । मनुपे ।

दस्मदत्तमः । अव । प्रियम् । अर्शसानस्य । साह्वान् । शिरः ।

भरत् । दासस्य । स्वधावान् ॥ ६ ॥

देवोद्योतमानः श्रुतः कीर्तिमान्अतएवदस्मत्तमः सर्वैरतिशयेनदर्शनीयः सइन्द्रः मनु-
पेमनोरर्थंऊर्ध्वोभुवत् कामप्रदानेनवृत्तेउदङ्मुखोभवत् नामप्रसिद्धौ हेतिपूरणः तदुच्यते साह्वान्-
न् शत्रून्भिभवन्स्वधावान्बलवानिन्द्रः अर्शसानस्यलोकंबाधमानस्यदासस्यएतन्नामकर्यार्ध-
रस्यपियंशिरः अवभरत् अघपातयत् हरतेल्लेद्वडागमः ह्यमहोर्भः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

सहृद्दहेन्द्रःकृष्णयोनीःपुरन्दरोदासीरैर्युद्धि ।

अर्जनयन्मनवेक्षाम्पश्र्वत्त्राशंसंयजमानस्यतूतोत् ॥ ७ ॥

स । हृद्दहा । इन्द्रः । कृष्णयोनीः । पुरन्दुरः । दासीः ।

ऐर्युत् । वि । अर्जनयत् । मनवे । क्षाम् । अपः । च । सत्रा । शंसं ।

यजमानस्य । तूतोत् ॥ ७ ॥

वृत्रहावृत्रस्पहन्तापुरन्दरः शंवरपुरांदारयितासइन्द्रः कृष्णयोनीर्निरुष्टजातीःदासीरु-
पक्षपवित्रीरासुरीःसेनाः व्यैरयव व्यनुदव किञ्च मनवेमनोरथंक्षांपृथिवीमपउदकानिचअज-
नयव यजमानस्यसत्रामहान्तंशंसमभिलापंतूतोव कामप्रदानेनपूरयतु तुवृद्धावितिसौवोधातुः श-
पःश्लुः तुजादित्वादीर्घः यद्वा सत्रामहव शंसंशंसनीयंशस्त्रंकामप्रदानेनवर्धयतु यद्वा कृष्णयो-
नीः कृष्णाख्येनासुरेणनिपिकरेतस्काः दासीर्भायांव्यैरयव व्यनुदव तथामघः—यःकृष्णगर्भा-
निरहन्तृजिश्वेनेति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

तस्मैतवस्य वमनुदायिसत्रेन्द्रायदेवेभिरासातौ ।

प्रतियदस्यवज्रंवाहोर्धुहृत्वीदस्युन्पुरआर्यसीर्नितारीत् ॥ ८ ॥

तस्मै । तवस्यम् । अर्तु । दायि । सत्रा । इन्द्राय । देवेभिः ।

अर्णंसतातौ । प्रति । यत् । अस्य । वज्रम् । वाहोः । धुः । हृत्वी ।

दस्युन् । पुरं । आर्यसीः । नि । तारीत् ॥ ८ ॥

देवेभिर्देवनशीलैः स्तोत्रभिः अर्णंसातौ उदकलाभेनिमित्ते तस्माइन्द्रायतवस्यंतवसे
बलायहितं बलवर्धनंहविः सत्रासन्ततं सर्वेष्वहस्तुअनुअनुक्रमेणसवनत्रयेदायिअदायि यद्वा
तवस्यंपदलं प्रवृद्धायदीपते तत्तवस्यं देवेभिर्देवरुदकभजने अनुक्रमेणतद्वर्तस्माइन्द्रायादायि
तथामघः—अनुतेदायिमहइन्द्रियायेति । यद्यदास्येन्द्रस्यवाहोर्वज्रंप्रतिधुः स्तोतारोसुरवध-
सूचकेनस्तोत्रेणप्रतिनिदधुः स्तुममानोहीन्द्रोदस्युवधार्थं वज्रमादत्ते दधुः दधातेर्हुडिं गातिस्थे-
तिसिचोदुक् आतइतिसेजुंस् ततस्तेनवज्रेणदस्युनसुराव हृत्वीहृत्वा तदीयाआयसोरयोमयीः
पुरोनितारीत् नितरामनाशयत् ॥ ८ ॥

अथनवमी—

नूनंसातेप्रतिवरंजरिरेदुंहीयदिन्द्रक्षिणामघोनीं ।

शिक्षास्तोत्रभ्योमातिधुमगोर्नोवृहृदिमविदधेमुवीरां ॥ ९ ॥ २ ॥ ६ ॥

नूनम् । सा । ते । प्रति । वरम् । ज॒रि॒त्रे । दु॒ही॒यत् । इन्द्र ।
 दक्षिणा । म॒घोनी । शि॒क्षा । सो॒त्तृ॒द्भ्यः । मा । अ॒ति । ध॒क् ।
 ऋ॒गोः । नः । बृ॒हत् । व॒दे॒म । वि॒दथे । सु॒ध॒वी॒राः ॥ ९ ॥ २६ ॥
 नूनंसातइतिव्याख्याता ॥ ९ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपठेषद्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

विश्वजितइतिपल्लुचंदशमंस्कृतं गात्समदमैन्द्रं अन्त्यात्रिष्टुप् शिष्टाःपञ्चजगत्यः तृतीये-
 पयांयेहोतुःशस्त्रएतत्स्कृतं सवितञ्च-विश्वजितेतिष्ठाहरीरथआयुज्यमानेतियाज्याइति ।

तस्मिन्स्केपथमा-

वि॒श्व॒जि॒ते॒ध॒न॒जि॒ते॒स्व॒जि॒ते॒स॒त्रा॒जि॒ते॒नृ॒जि॒ते॒उ॒र्व॒रा॒जि॒ते॒ ।
 अ॒श्व॒जि॒ते॒गो॒जि॒ते॒अ॒जि॒ते॒भृ॒रे॒न्द्रा॒य॒सो॒मं॒य॒ज॒ता॒य॒ह॒र्य॒तम् ॥ १ ॥
 वि॒श्व॒ऽजि॒ते॒ । ध॒न॒ऽजि॒ते॒ । स्वः॒ऽजि॒ते॒ । स॒त्रा॒ऽजि॒ते॒ । नृ॒ऽजि॒ते॒ ।
 उ॒र्व॒रा॒ऽजि॒ते॒ । अ॒श्व॒ऽजि॒ते॒ । गो॒ऽजि॒ते॒ । अ॒प्ऽजि॒ते॒ । ऋ॒ । इ॒न्द्रा॒य॒ ।
 सो॒मं॒ । य॒ज॒ता॒य॒ । ह॒र्य॒तम् ॥ १ ॥

हेअध्वर्यो इन्द्राय सोमंभर संपादय कीदृशामविश्वजिते सर्वस्यजेत्रे तदेवमपञ्चपति-
 धनजिते शत्रुविजयेनतदीपधनानांजेत्रे स्वजिते स्वर्गस्यजेत्रे अविपतये सत्राजिते सत्रासन्ततं
 जयशीलायमहतोजेत्रेवा नृजिते नृणानायकानांजेत्रे उर्वराजिते उर्वरासर्वसस्याद्व्याभूःतस्याजेत्रे
 अश्वजिते गोजितेबलेनापहतानांगेवांजेत्रे अस्त्रिने वृषेणाक्रान्तानामपांजेत्रेयजनाय यजनीया-
 य तस्माइन्द्रायहर्षतं हर्षगतिकान्त्योः भृष्टदृशीत्यादिनाकर्मण्यतच् कमनीयं स्पृहणीयंवा
 सोमंभरेविसमन्वयः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अ॒भि॒भु॒वे॒भि॒भृ॒द्वा॒य॒व॒न्व॒ते॒पा॒ह्या॒प॒स॒ह॒मा॒ना॒य॒वे॒ध॒से॒ ।
 तृ॒वि॒ग्र॒ये॒व॒ह॒ये॒दु॒ष्ट॒री॒त॒वे॒स॒त्रा॒सा॒हे॒न॒मृ॒इ॒न्द्रा॒य॒वो॒च॒त ॥ २ ॥

अभि॑ऽभुवे । अ॒भि॑ऽभ॒द्राय॑ । व॒न्व॒ते । अ॒पा॒ह्वाय॑ । स॒ह॒मा॒नाय॑ ।
वे॒ध॒से । तु॒वि॑ऽग्रये॑ । व॒ह्न॑ये । दु॒स्तर॑रितवे । स॒त्रा॒ऽस॒हे । नमः॑ ।
इन्द्रा॑य । वो॒च॒त् ॥ २ ॥

अभिभुवे सर्वस्याभिभवित्रे अभिभद्राय असुराणां भञ्जकाय वन्वते वनपणसंभक्तौ व्यत्ययेन उपत्ययः शत्रूणां धनानां संभक्ते अपाह्वाय सहेः कर्मणि निष्ठा उत्वाभावश्चान्दसः शत्रुभिरनभिभूताय सहमानाय सर्वसहायवेधसे सर्वस्य विधात्रे तु विग्रये पूर्णग्रीवाय यद्वा गृशब्दे औणादिकः कर्मणिकप्रत्ययः तु विभिर्बहुभिः स्तोतव्याय वह्नये सर्वस्य वोद्रे दुष्टरीतवे अन्यैर्दुस्तराय दुर्हिंसाय वा सत्रासहे सर्वदाभिभवित्रे महतोभिभवित्रे वा एवं विधायेन्द्राय नमः नमः शब्दपूर्वकं स्तोत्रं वोचत हेस्तोतारो यमं ब्रूत ब्रूलुङि ब्रुवो वचिः अस्य तिवक्तिरूपातिष्पोऽित्यडादेशः वचउमित्युम् गुणः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

स॒त्रा॒सा॒हो॒र्जन॑भ॒क्षो॒र्जनं॑स॒ह॒ऽव्य॒र्वनो॑यु॒ध्मो॒अनु॑जो॒र्प॒मु॒क्षितः॑ ।
वृ॒तं॒च॒यः॑स॒हृ॑रिर्वि॒क्ष्वा॒रि॒त॒इन्द्रं॑स्य॒घो॒चं॒प्र॒कृ॒तानि॑वी॒र्या॑ ॥ ३ ॥

स॒त्रा॒ऽस॒हः । ज॒न॒ऽभ॒क्षः । ज॒न॒म॒ऽस॒हः । च्य॒र्वनः॑ । यु॒ध्मः ।
अ॒नु॑ । जो॒र्प॒म् । उ॒क्षि॒तः । वृ॒त॒म॒ऽच॒यः । स॒हृ॑रिः । वि॒क्षु ।
आ॒रि॒तः । इन्द्रं॑स्य । वो॒च॒म् । प्र । कृ॒तानि॑ । वी॒र्या॑ ॥ ३ ॥

सत्रासाहः बहूनामभिभविता जनभक्षः जनानां यजमानानां कामपदानेन संभक्ता तैः संभजनोपइति वा जनसहः बलिनां जनानामभिभविता च्यवनः शत्रूणां व्यावृत्तास्वस्थानात् युध्मः योद्धा ओपमनुषीति मनु उक्षितः सिक्रः सोमिन वृतं चयः वृतस्याभीष्टस्याचेतासंचेतादातेत्यर्थः यद्वा वर्तते पुनः पुनरभिमुखमागच्छतीति वृत्तशत्रुः तंचयते हिनस्तीति वृत्तश्चयः चयतिर्हिंसाकर्मा तथा च ब्राह्मणं—यो वै भागिनं भागाञ्जुदते चयते वै नंसपदिवेनेन चयते यपुत्रमथ पीत्रं चयते वैनेन पिति । सहृरिः जसिसहोरुरिति उरिन्प्रत्ययः अभिभविता शत्रूणां विक्षुमजासु आरितः षाट्कत्वेन प्रापितो भवति तादृशस्येन्द्रस्य कृतानि वृत्रहननादिरूपाणि वीर्यांतामर्थांनि पयोचं प्रकपेणवदामि ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अ॒न॒नु॒दो॒ष्ट॒प॒भो॒दो॒ध॒तो॒व॒धो॒ग॒म्भी॒र॒ऋ॒ष्वो॒अ॒स॒म॒ष्ट॒का॒व्यः ।

र॒ध॒चो॒दः॒श्र॒थ॒नो॒वी॒ळि॒तः॒स्पृ॒थु॒रि॒न्द्रः॒सु॒य॒ज्ञ॒उ॒प॒सः॒स्व॒र्ज॒नत् ॥ ४ ॥

अ॒न॒नु॒दः । उ॒ष्ट॒प॒भः । दो॒ध॒तः । व॒धः । ग॒म्भी॒रः । ऋ॒ष्वः ।

अ॒स॒म॒ष्ट॒का॒व्यः । र॒ध॒चो॒दः । श्र॒थ॒नः । वी॒ळि॒तः । पृ॒थुः ।

इ॒न्द्रः । सु॒य॒ज्ञः । उ॒प॒सः । स्व॒र्ज॒नत् ॥ ४ ॥

अननुदः अनुपश्चाद्दातीत्यनुदः आतश्चोपसर्गद्विकर्त्तरिकः सनास्तिपस्यसतथोकः
प्रभूतधनदानेनास्पसमानोनास्वीत्यर्थः अतएववृषभः कामानांवापितादोधतः दुग्धिर्हिंसाकर्मा
हिंसकस्यासुरस्यवधःहन्ता गंभीरः महस्वेनगंभीर्योपेतः ऋष्वः महान् यद्वा दर्शनीयः सर्वैः अ-
समष्टकाव्यः अशुभ्याप्तौ कर्मणिनिष्ठा उदित्वादिद्विकल्पः नञ्समासः अन्यैरव्याप्तकर्मा रधचोदः
रधर्हिंसासंराध्योः रघाणांसघृष्टानांमेरकः यद्वा शत्रूणां हिंसकानांनोदकः अथनः शत्रूणां-
उपहारेणशातयिवा वीळितोदृढाङ्गः पृथुः स्वतेजसाजगद्भ्याप्यवर्तमानः सुयज्ञः सुकर्माण-
वाइशङ्गः उपसः स्वः सूर्यज्योतिः स्वः सूर्यइतिहिवात्सङ्गम् । सूर्यचजनत्र प्रादुश्चकार ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

य॒ज्ञे॒न॒गा॒तु॒म॒सुरो॒विवि॒द्विरे॒धियो॑हि॒न्वा॒नाउ॒शिजो॑म॒नी॒पिणः॑ ।

अ॒भि॒स्वरा॑नि॒पदा॒गाअ॒व॒स्यव॒इन्द्रे॑हि॒न्वा॒नाद्र॒विणा॑न्याशत ॥ ५ ॥

य॒ज्ञे॒न । गा॒तु॒म् । अ॒प॒स्तुरः॑ । वि॒वि॒द्विरे॑ । धि॒यः । हि॒न्वा॒नाः ।

उ॒शि॒जः । म॒नी॒पिणः॑ । अ॒भि॒स्वरा॑ । नि॒ष्ट॒सदा॑ । गाः । अ॒व॒स्य॒वः ।

इ॒न्द्रे॑ । हि॒न्वा॒नाः । द्र॒विणा॑नि । आ॒श॒त ॥ ५ ॥

धियोहिन्वानाः स्तुतीरिन्द्रेपेरयन्तः उशिजः इन्द्रकामयमानाः मनीपिणोमेधाविनो-
द्विरसः असुरः अपामेरकाः इन्द्राद्गातुं गार्ग्ययज्ञेन तपसाविविद्विरे लेभिरे ततः अवस्यवः र-
क्षणमिच्छन्तः इन्द्रे गाः स्तुतीर्हिन्वानाः हितिवृष्योः स्वादिः प्रेरयन्तः तेद्विरसः अभि-
स्वराअभितः स्वरः स्वरणंशब्दतंस्यनेनस्तोत्रेण निपदाउपसदनेन चद्रविणानिमोधनानिआशत
आप्नुवन् अश्रोतेर्लुङि बहुलच्छन्दसीति विकरणस्यलुक् ॥ ५ ॥

अथपद्यी—

इन्द्रश्रेष्ठानिद्रविणानिधेहिचित्तिदक्षस्यसुभगत्वमस्मे ।
पोपर्यीणामरिंष्टतनूनांस्वाद्भानवाचःसुदिनत्वमह्वाम् ॥६॥२७॥

इन्द्र । श्रेष्ठानि । द्रविणानि । धेहि । चित्तिम् । दक्षस्य ।
सुभगत्वम् । अस्मे इति । पोपम् । रयीणाम् । अरिंष्टिम् । तनूनाम् ।
स्वाद्भानम् । वाचः । सुदिनत्वम् । अह्वाम् ॥ ६ ॥ २७ ॥

हेइन्द्र श्रेष्ठान्युत्तमानिद्रविणानिधनानिअस्मभ्यंधेहि निधेहि दक्षस्य दक्षभावेघञ् कर्म-
करणसामर्थ्यस्यचित्तिख्यातिंधेहि अस्मेअस्मभ्यंसुभगत्वंशोभनधनत्वंसौभाग्यवानिधेहि रयी-
णांत्वयादत्तानांधनानांपोपंसृष्टिंधेहि तनूनामह्वानां यद्वा तायतेएभिःकुलमितितन्वःपुत्राःतनो-
तेः करणेउपत्ययः तेषामरिंष्टिअहिंसांधेहि तथास्मदीयायावाचः स्वाद्भानंस्वादुतांअह्वानसुदि-
नत्वंशोभनदिनत्वंचधेहि येपुहोन्द्रादयोदेवाइज्यन्ते तानिसुदिनानि तेषांभावःसुदिनत्वम् ॥६॥

॥ इतिद्वितीयस्यपद्येसप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

त्रिकद्रुकेष्वित्चतुर्चमेकादशंसूक्तं गात्संमदमैन्द्रं अत्रेयमनुक्रमणिका त्रिकद्रुकेषुचतुष्क
मद्यचापतिशाकरमन्त्याष्टिवेति आद्या अष्टिच्छन्दाः चतुःषष्ट्यक्षरा अवशिष्टाःषष्ट्यक्षराः अ-
तिक्रशयः अन्त्याष्टिवां षोडशिशस्त्रे त्रिकद्रुकेष्वित्चतुः सूत्रितम्—त्रिकद्रुकेषुमहिपोयवाशिरंभो
ष्यस्मैपुरोरथमितितृचावानि च्छन्दसाविति अविवाक्मेहनिमरुत्वतीयेमतिपत्तृचस्यत्रिकद्रुकेष्वि-
तिमथमा दशमेहनोतिषण्डेसूत्रितम्—आत्वारथंयथोतयइत्येतस्याःस्थानेत्रिकद्रुकेषुमहिपोयवा-
शिरमिति इतिआश्वमेधिकेमध्यमेहनिमरुत्वतीयेआद्या तस्यविशेषान्वक्ष्यामइतिषण्डेसूत्रित-
म्—त्रिकद्रुकेषुमहिपोयवाशिरमिति मरुत्वतीयस्यमतिपदिति महाव्रतेषिमाष्यन्दिनेसवनेब्राह्म-
णाच्छंसिनःस्तोत्रिषष्ट्यः त्रिकद्रुकेषुमहिपोयवाशिरमितितोत्रियइतिसूत्रितम् ।

तस्मिन्सूक्तेमथमा—

त्रिकद्रुकेषुमहिपोयवाशिरंतुविशुष्मस्तृपत्सोर्ममपिचद्विष्णुनासुतंयथावशात् ।
सईममादमहिकर्मकर्तव्येमाहामुहंसैनंसश्रद्धेवादेवंसत्यमिन्द्रंस्त्यइन्दुः ॥१॥

त्रिःकंद्रुकेषु । महिषः । यवः आशिरम् । तुविःशुष्मः । तृपत् ।
 सोमम् । अप्वत् । विष्णुना । सुतम् । यथा । अवशात् । सः । ईम् ।
 ममाद । महि । कर्म । कर्तवे । महाम् । उरुम् । सः । एनम् ।
 सश्वत् । देवः । देवम् । सत्यम् । इन्द्रम् । सत्यः । इन्दुः ॥ १ ॥

श्रुतमदोब्रूते महिषः महान्पूज्यः तुविशुष्मः बहुबलः तृपत् तृपप्रोणनेतुदादिः आगमा-
 नुशासनस्यानित्यत्वान्नुमभावः तृप्यन्निन्द्रः त्रिकद्रुकेषुज्योतिर्गौरायुरित्येतन्नामकेषुआभिष्टवि-
 केष्वहस्तसुसुतमभिपुतंयवाशिरंयवमयैःसक्तुभिर्मिश्रितं आङ्पूर्वस्यश्रीणातेःक्रिपिअस्पृधेथा-
 मित्यादिनाशिरइत्यादेशः तंसोमंविष्णुनासहापिबत् यथा वशात् पूर्वयथा तं सोममकामयतत-
 थापिबत् वशकान्तौ बहुलंछन्दसीतिशपोलुगभावः पीतः ससोमः महामहान्तमुरुतेजसाविस्ती-
 र्णंईमेतमिन्द्रं ममादअमादयत् किमर्थं महिमहद्वन्नहननादिलक्षणं कर्मकर्तवेकर्तुं सत्यंयथार्थ-
 भूतः इन्दुः स्रवन् देवोदीप्यमानः ससोमः सत्यंयथार्थंभूतं देवंसोमंकामयमानमेनिन्द्रं सश्वत्
 सश्वतिर्व्याप्तिकर्मा व्यामोतु ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अधत्विपीमाँअभ्योजसाक्त्रिविंयुधासंबदारोदसीअपृणदस्मज्मनाप्रवावृधे ।
 अधत्तान्यंजठरेप्रेमरिच्यतसैनसश्वदेवोदेवंसत्यमिन्द्रंसत्यइन्दुः ॥ २ ॥

अध । त्विधिःमान् । अजि । ओजसा । क्रिविम् । युधा ।
 अजवत् । आ । रोदसी इति । अपृणत् । अस्य । मज्मना ।
 प्र । वृधे । अधत्त । अन्यम् । जठरे । प्र । ईम् । अरिच्यत् ।
 सः । एनम् । सश्वत् । देवः । देवम् । सत्यम् । इन्द्रम् । सत्यः ।
 इन्दुः ॥ २ ॥

अधअथ सोमपानानन्दरं त्विपीमानदीप्तिमानिन्द्रः ओजसावलेनक्रिविं तन्नामासुरंयुधा-
 युद्धेनगत्र्यभवत् अभिभूतवान् किञ्च सइन्द्रःरोदसीद्यावापृथिव्यौ आपृणत् स्वतेजसासमन्ता-
 तूरयामास तथाअस्पपीतस्यसोमस्यमज्मना वलेनप्रवावृधे मकर्षेणवर्धते यदा अस्यक्रिवेरसुर-

स्यमज्जनासारेणरोदसीअपूरयत् सइन्द्रः सोमद्विधाविभज्यान्यंभागंस्वकीयिजठरेअघत्त ईमेन-
मपरं भागं देवेभ्यः प्रारिच्यत् प्रारेचयत् एतेनार्धमिन्द्रायअर्धमन्येभ्यो देवेभ्य इत्युक्तं भवति तथा
तैत्तिरीयकम्—यत्सर्वेषामर्धमिन्द्रः प्रतितस्मादिन्द्रो देवतानां भूयिष्ठभाक्कर्म इति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

साकं जातः क्रतुना साकमोजसाववक्षिथ-

साकं वृद्धो वीर्यैः सासहिर्मृधो विचर्षणिः ।

दाताराधः स्तुवते काम्यं वसुसैनं सश्वदेवो देवं सत्यमिन्द्रं सत्य इन्द्रुः ॥ ३ ॥

साकम् । जातः । क्रतुना । साकम् । ओजसा । ववक्षिथ ।

साकम् । वृद्धः । वीर्यैः । सासहिः । मृधः । विचर्षणिः । दाता ।

राधः । स्तुवते । काम्यम् । वसु । सः । एनम् । सश्वत् । देवः ।

देवम् । सत्यम् । इन्द्रम् । सत्यः । इन्द्रुः ॥ ३ ॥

क्रतुना कर्मणा प्रज्ञया वा साकं सहजातः साकमोजसावलेन सहववक्षिथ विश्वं वोढुमिच्छसि
बहेः सन्नतस्य लिति मद्यत्वादास्र भवति किञ्च त्वं वीर्यैः शत्रुहननादिलक्षणैः पराक्रमैः साकं स-
ह वृद्धः प्रवृद्धः मृधो हिंसकान्संभ्रामान्वासासहिः नलोकाव्ययेति पृथीप्रतिषेधः तेषामभिभविता
विचर्षणिः पुण्यकृतोऽपुण्यकृतश्च विशेषेण ब्रह्मा स्तुवते स्तोत्रं कुर्वाणाय जमानाय राधः साधकं
काम्यं प्रार्थनीयं वसुधर्मं दाता सन्ववक्षिथेति समन्वयः सैनमिति परोक्षनिर्देशः सिद्धार्थश्च ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

तवत्यं न र्थं नृतोपं इन्द्रप्रथमं पूर्व दिवि प्रवाच्यं कृतम् ।

यद्वेवस्य शर्वसा प्रारिणा अर्मुं रिणन्नपः ।

भुवद्विश्वं मभ्या देवमोजसा विदादूर्जशतं क्रतुर्विदादिवम् ॥ ४ ॥ २८ ॥

त्रिदंद्दुकेषु । महिषः । यवंऽआशिरम् । तुविऽशुष्मः । तृपत् ।
 सोमम् । अपिवत् । विष्णुना । सुतम् । यथा । अवंशत् । सः । ईम् ।
 ममाद् । महि । कर्म । कर्तवे । महाम् । उरुम् । सः । एनम् ।
 सश्वत् । देवः । देवम् । सत्यम् । इन्द्रम् । सत्यः । इन्दुः ॥ १ ॥

श्रुतमदोब्रूते महिषः महान्ज्यः तुविशुष्मः बहुबलः तृपत् तृपभोगनेतुदादिः आगमा-
 नुशासनस्यानित्यत्वान्नुमभावः तृप्यन्निन्द्रः त्रिकद्रुकेपुत्र्योतिर्गौरायुरित्येतन्नामकेषुआभिष्टवि-
 केष्वहस्तसुतमभिपुत्रंयवाशिरंयवमयैःसकुभिर्मिश्रितं आङ्पूर्वस्मश्रीणातेःकिपिअपरवृथेथा-
 मित्यादिनाशिरइत्यादेशः तंसोमंविष्णुनासहापिवत् यथा वशत् पूर्व्यथा तं सोममकामयत-
 थापिवत् वशकान्तौ बहुलंछन्दसीतिशपोलुगभावः पीतः ससोमः महामहान्तमुरुतेजसाविस्ती-
 र्णैर्इमेतमिन्द्रं ममादअमादयत् किमर्थं महिमहद्वचहननादिलक्षणं कर्मकर्तवेकर्तुं सत्यंयथार्थ-
 भूतः इन्दुः सवन् देवोदीप्यमानः ससोमः सत्यंयथार्थभूतं देवंसोमंकामयमानमेतमिन्द्रं सश्वत्
 सश्वतिर्व्याप्तिकर्मा व्याप्नोतु ॥ १ ॥

अधद्वितीया-

अधत्विपीमाँअभ्योजंसाक्किविंयुधाभंवदारोदंसीअपृणदस्मज्मनाप्रवाँवधे ।
 अधत्तान्यंजठरेप्रेमरिच्यत्सैनंशश्वदेवोदेवंसत्यमिन्द्रंसत्यइन्दुः ॥ २ ॥

अध । त्विपिंइमान् । अभि । ओजंसा । किविम् । युधा ।
 अभवत् । आ । रोदंसी इति । अपृणत् । अस्य । मज्मना ।
 प्र । वृद्धे । अधत्त । अन्यम् । जठरे । प्र । ईम् । अरिच्यत् ।
 सः । एनम् । सश्वत् । देवः । देवम् । सत्यम् । इन्द्रम् । सत्यः ।
 इन्दुः ॥ २ ॥

अधअथ सोमपानानन्तरं त्विपीमाब्दीमिमानिन्द्रः ओजसावलेनकिविं तन्नामासुरंयुधा-
 युद्धेनअच्यभवत् अभिभूतवान् किञ्च सइन्द्रः रोदसीद्यावापृथिव्यौ आपृणत् स्वतेजसासमन्ता-
 तूरयामास तथाअस्यपीवस्यसोमस्यमज्मना वलेनमवावृधे प्रकपेणवधेते यद्वा अस्यकिवेरसुर-

गुणानाम् । त्वा । गुणऽर्पतिम् । ह्रवामहे । कृविम् । कृवीनाम् ।
 उपमश्रवःऽतमम् । ज्येष्ठऽराजम् । ब्रह्मणाम् । ब्रह्मणः । पते ।
 आ । नः । शृण्वन् । ऊतिऽभिः । सीद् । सदनम् ॥ १ ॥

हेब्रह्मणस्पते ब्रह्मणोन्नस्यपरिवृढस्यकर्मणोवापतेपालयितः गणानां देवादिगणानां संबन्धिनां गणपतिं स्वीयानां पतिकवीनां क्रान्तदर्शिनानां कविं उपमश्रवस्तमं उपमीयते नयेत्युपमा सर्वेषामन्नामुपमानं श्रवोन्नयस्य सतथोक्तः अविशयेनोपमश्रवाः उपमश्रवस्तमः माड्माने आतश्रोपसर्गे करणे अङ्प्रत्ययः इच्चापोः संज्ञाछन्दसोरिति ह्रस्वत्वम् ज्येष्ठराजं ज्येष्ठाः प्रशास्यतमाः तेषां मध्ये राजन्तं ब्रह्मणामघ्राणां स्वामिन्त्वात्वाह्वामहे अस्मिन्कर्मण्यह्वयामः किञ्च नोस्माकं स्तुवीः आशृण्वन् त्वं ऊतिभिः पालनैर्हेतुभूतैः सादनं सीदं त्यस्मिन्नितिसदनं यज्ञग्रहमासीदोपविश ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

देवाश्चित्ते असुर्यं प्रचेतसो बृहस्पते यज्ञियं भागमानशुः ।
 उस्त्रा इव सूर्यो ज्योतिषामहो विश्वेषामिज्जनिता ब्रह्मणामसि ॥ २ ॥
 देवाः । चित् । ते । असुर्यं । प्रचेतसः । बृहस्पते । यज्ञियम् ।
 भागम् । आनुशुः । उस्त्राः इव । सूर्यः । ज्योतिषा । महः ।
 विश्वेषाम् । इत् । जनिता । ब्रह्मणाम् । असि ॥ २ ॥

असुर्यं असुराणां हन्तः हेवृहस्पते प्रचेतसः प्रकृष्टज्ञानाः तैत्वदीया देवाश्चित् देवा अपि यज्ञियं यज्ञार्हा भागमानशुः प्राप्नुवन् यद्वा प्रचेतस इति वृहस्पतेर्विशेषणं प्रकृष्टज्ञानवतस्तेतवसंबन्धिनो देवा इति योजनीयं यद्वा प्रचेतसः विभक्तिपरिणामः प्रचेतसित्वमित्येदेयाः यज्ञियं भागमानशिरे कर्मविघ्नकारिणामसुराणां रक्षोघ्नमच्चैरपाकरणात् नवैब्रह्मण्वद्विष्यतीति श्रवणात् । ज्योतिषातेजसामहः मंहनीयः सूर्यो उस्त्रा इव उस्त्राः किरणाः स्फापित्वं चीत्यादि नारकप्रत्ययः यथा किरणान् जनयति तथा विश्वेषां सर्वेषां ब्रह्मणामघ्राणां जनिवेत् जनयित्वासि जनितामघ्रे इति निपातनाण्णिलोपः ॥ २ ॥

तव । त्यत् । नर्यम् । नृतो इति । अपः । इन्द्र । प्रथमम् । पूव्यम् ।
दिवि । प्रष्टवाच्यम् । कृतम् । यत् । देवस्य । शर्वसा । प्र ।
अरिणाः । असुम् । रिणन् । अपः । भुवत् । विश्वम् । अग्नि ।
अदेवम् । ओजसा । विदात् । ऊर्जम् । शतशक्रतुः । विदात् ।
इपम् ॥ ४ ॥ २८ ॥

नृतोत्सर्वेषां नर्तयितः हेइन्द्र नर्तनराणां हितकरं प्रथमं प्रततं प्रथमं प्रततमितियास्कः । पूव्यं
पूर्वकालभवंत्वपाकृतं तवत्यत् तव अपः कर्म दिवि स्वर्गलोके प्रवाच्यं प्रकर्षेण वक्तव्यं श्लाघनीय-
मित्यर्थः किं तव देवस्य विजिगीषोरसुरस्य शर्वसा च तेन असुं प्राणं रिणन् हिंसन् त्वं अपः तेन नि-
रुद्धान्युदकानि प्रारिणाः प्रेरयः इति यदेतत्कर्म तव वाच्यमितिसमन्वयः परोक्षनिर्देशो वशिष्टः
स इन्द्रः विश्वं व्याप्तं अदेवं तमोरूपमसुरं ओजसा च तेन अभिभुवत् अभिभवतु किञ्च शतशतुरिन्द्रः
ऊर्जं च संविदात् लभतु इपं हविर्लेक्षणमन्नं च विदात् विदिस्त्राभे शविकरणी सेट्याडागमः ॥ ४ ॥

॥ इति द्वितीयस्य पद्येष्टाविंशो वगः ॥ २८ ॥

॥ इति गार्तसंघे द्वितीयमण्डले द्वितीयो नुवाकः ॥ २ ॥

द्वितीये नुवाके दशसूक्तानि तत्रेदमेकोनविंशत्पृच्छं गार्तसंघं प्रथमं सूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका
गणानामेकोनावाप्तणस्पत्यं हवार्हस्पत्यास्तुष्टल्लिङ्गाः पञ्चदशमन्ते त्रिष्टुभाविनि पञ्चदशी एको-
नविंशी च त्रिष्टुभौ शिष्टा जगत्यः यासु बृहस्पतिशब्दः श्रूयते तावार्हस्पत्याः शिष्टावाप्तणस्पत्याः
प्रवर्गेषु त्रिष्टुभपत्सूक्तं स्पृष्टोदकमितिसप्तण्डे सञ्चितम्—गणानां त्वाप्यश्रयस्येति ।

तस्मिन् सूक्ते प्रथमा—

गणानां त्वा गणपतिं हवामहे कविकञ्चीनामुपमश्रवस्तमम् ।
ज्येष्ठराजं ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पत आनं शृण्वन्नूतिभिः सीदसादंनम् ॥ १ ॥

गुणानाम् । त्वा । गणस्पतिम् । हवामहे । क्विम् । क्वीनाम् ।
 उपमश्रवःस्तमम् । ज्येष्ठराजम् । ब्रह्मणाम् । ब्रह्मणः । पते ।
 आ । नः । शृण्वन् । ऊतिर्भिः । सीद् । सदनम् ॥ १ ॥

हेब्रह्मणस्पते ब्रह्मणोन्नस्यपरिवृद्धस्यकर्मणोवापतेपालयितः गणानादिवादिगणानांसंबन्धिर्गणपतिस्वीयानांपतिक्वीनांक्रान्तदर्शानांकविंउपमश्रवस्तमं उपमीपतेनयेत्युपमा सर्वेषामन्जानामुपमानंश्रवोन्नस्यसतथोक्तः अतिशयेनोपमश्रवाः उपमश्रवस्तमः माङ्माने आतथोपसर्गं करणेअङ्प्रत्ययः इचापोःसंज्ञाछन्दसोरितिह्रस्वत्वम् ज्येष्ठराजं ज्येष्ठाःप्रशस्यतमाः तेषामध्येराजन्तं ब्रह्मणामन्त्राणांस्वामिनंत्वात्वांहवामहे अस्मिन्कर्मण्याह्वयामः किञ्च नोस्माकं स्तुवीः आशृण्वन् त्वंऊतिभिः पालनैर्हेतुभूतैः सादनंसीदंत्यस्मिन्नितिसदनंपन्नगृहमासीदोपविश ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

देवाश्चित्तेअसुर्यप्रचेतसोवृहस्पतेयज्ञियंभागमानशुः ।
 उस्माइवसूर्योज्योतिषामहोविश्वेषामिज्जनिताब्रह्मणामसि ॥२॥
 देवाः । चित् । ते । असुर्य । प्रचेतसः । वृहस्पते । यज्ञियम् ।
 भागम् । आनशुः । उस्माःइव । सूर्यः । ज्योतिषा । महः ।
 विश्वेषाम् । इत् । जनिता । ब्रह्मणाम् । असि ॥ २ ॥

असुर्यं असुराणांहन्तः हेवृहस्पते प्रचेतसः प्रकृष्टज्ञानाः तेषादीयादेवाश्चित् देवाअपि यज्ञियंपज्ञार्हभागमानशुः प्राप्नुवन् यद्वा प्रचेतसइतिवृहस्पतेर्विशेषणं प्रकृष्टज्ञानवतस्तेतवसंबन्धिनोदेवाइतियोजनीयं यद्वा प्रचेतसः विभक्तिपरिणामः प्रचेतसित्वयिसतिदेवाः यज्ञियं भागमानशिरे कर्मविघ्नकारिणामसुराणां रक्षोघ्नमघैरपाकरणात् नवैब्रह्मणवद्विप्यतीतिश्रवणात् । ज्योतिषातेजसांहः मंहनीयः सूर्योउस्माइव उस्माः किरणाः स्फायितंचीत्यादिनारकप्रत्ययः यथाकिरणान् जनयति तथाविश्वेषां सर्वेषांब्रह्मणामन्त्राणां जनितेत् जनयितैवासि जनितामन्त्रेइतिनिपातनाणिलोपः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

आविवाध्यापरिरापस्तर्मांसिचज्योतिष्मन्तरथमृतस्यतिष्ठसि ।
वृहस्पतेभीमममित्रदम्भनरक्षोहृणंगोत्रभिदंस्वविदंम् ॥ ३ ॥

आ । वि॒वा॒ध्या । परि॒रपः । तर्मांसि । च । ज्योतिष्मन्तम् । रथम् ।
ऋ॒तस्य॑ । ति॒ष्ठसि॑ । वृह॑स्पते । भी॒मम् । अ॒मि॒त्र॒द॒म्भ॒न॒म् ।
र॒क्षः॑ऽह॒नम् । गो॒त्र॒द॒भि॒दं॒म् । स्वः॑ऽवि॒दं॒म् ॥ ३ ॥

हेवृहस्पते परिरपः परितःरपःपापरूपेरक्षः यद्वा रपलपव्यक्तायांवाचि क्विप् परिवदतोनि-
न्दकान् तर्मांसिचविवाध्यतेजसानिराकृत्य ज्योतिष्मन्तंज्योतिपातद्वन्तं ऋतस्ययज्ञस्यमापकं
भीमंशत्रूणांभयंकरं अमित्रदंभनं शत्रूणां हिंसकं तदेवाह रक्षोहृणं रक्षसांहन्तारं गोत्रभिदं
मेघानांभित्तरं स्वविदं स्वर्गस्यलंभकरंथमातिष्ठसि अधितिष्ठसि ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

सुनीतिभिर्नयसित्रायसेजनयस्तुभ्यंदाशान्नतमंहोअश्रवत् ।
ब्रह्मद्विपस्तपनोमन्युमीरंसिवृहस्पतेमहितत्तेमहित्वनम् ॥ ४ ॥

सुनी॒ति॒भिः । न॒य॒सि॑ । त्राय॑से । ज॒न॒म् । यः । तु॒भ्य॑म् । दा॒शात् ।
न । तम् । अ॒हं । अ॒श्र॒व॒त् । ब्र॒ह्म॑द्वि॒पः । त॒प॒नः । म॒न्यु॑ऽमीः ।
अ॒सि॑ । वृह॑स्पते । मा॒हि॑ । तत् । ते । म॒हि॒त्स्व॑नम् ॥ ४ ॥

हेवृहस्पते सुनीतिभिः शोभनानीतपोमेपुतेसुनीतयः सन्मार्गाःतैर्जननयसि अपेक्षित-
फलंपापयसि त्रायसेजनमापञ्चोरक्षसिच किञ्च योयजमानःतुभ्यं हवित्स्वक्षणमन्दाशात्
प्रपच्छेद् दाशृदाने देव्याडागमः तमंहः पापंपापरूपदारिभ्यं वानाश्रवत् नमामुयात् अश्रोते-
र्देव्यत्ययेनपरस्मैपदं अडागमः ब्रह्मद्विपः ब्राह्मणानांषष्ठाणांराद्वेष्टुः तपनः तापकोसि
किञ्च मन्युमीः मन्योःक्रोधस्यपरेपांज्ञानस्यवाहिंसकोसि मीड्हिंसायां क्विप् तेवतत्ता-
दृशं महिमहत्पभूतं महित्वनं माहात्म्यमस्ति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

नतमंहोनदुरितंकुलंश्चननारांतयस्तितिरुर्नहंयाविनः ।
 विश्वाद्दस्माध्वरसोविवाधसेयंसुगोपारक्षंसिब्रह्मणस्पते ॥ ५ ॥ २९ ॥
 न । तम् । अंहः । न । दुःइडतम् । कुलः । चन । न । अरांतयः ।
 तितिरुः । न । हंयाविनः । विश्वाः । इत् । अस्मात् । ध्वरसः ।
 वि । वाधसे । यम् । सुगोपाः । रक्षसि । ब्रह्मणः । पते ॥ ५ ॥ २९ ॥

हेब्रह्मणस्पते सुगोपाः सुपुपालयितात्वंयंजनंरक्षसि पालयसि तंजनंअंहः आहन्तव्यं
 दुःखंनवाधते दुरितंतत्कारणंपापंचनवाधते अरातयः हिंसकाः तंजनंकुलंश्चन सर्वांसुदिक्षुन
 तितिरुः तिरतिहिंसाकर्मा लिट् नहिंसन्ति तथाद्वयाविनःभनस्यन्यक्रियायांचान्यदित्येतद्वयं
 येषामस्तितेद्वयाविनोवञ्चकाः तेषितंजनंनवाधन्ते किञ्चअस्माव ध्वरसोहिंसिकाः विश्वाः
 सर्वाः सेनाः तदर्थंविवाधसेइव विशेषेणवाधसएव ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपष्ठेएकोनत्रिंशोवर्गः ॥ २९ ॥

अथषष्ठी-

त्वंनोगोपाःपथिर्काद्विचक्षणस्तवब्रतार्थमतिभिर्जरामहे ।
 बृहस्पतेयो नोअभिहरोद्दधेस्वातंमर्मर्तुदुच्छुनाहरस्वती ॥ ६ ॥
 त्वम् । नः । गोपाः । पथिर्कत् । विचक्षणः । तव । ब्रतार्थम् ।
 मतिभिः । जरामहे । बृहस्पते । यः । नः । अभि । हरः । दधे ।
 स्वा । तम् । मर्मर्तु । दुच्छुना । हरस्वती ॥ ६ ॥

हेबृहस्पते त्वंनोस्माकं गोपाः पालयिता पथिर्कत्सन्मार्गच्छभवसि विचक्षणः विशेषेण
 प्रदासर्वज्ञस्त्वं तवब्रतार्थत्वंतंबन्धिनेयज्ञाय मतिभिःस्तोत्रैःजरामहे स्वयः जरदिःस्तुतिकर्मा
 यःपुमानोस्मानभिअभिलक्ष्यहरः ह्यकौटिल्येभावेअसुप्त कौटिल्यंदधेविदधाति तंस्वास्वी-
 यादुच्छुनादुबुद्धिः हरस्वती वेगवतीसती मर्मर्तु मारयतु मृष्टपाणत्यागे अन्तर्भावितण्यर्थस्य
 यद्लुकिलोदित्त्वम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

उतवायोनींमूर्चयादनांगसोरातीवामर्तःसानुकोवर्कः ।

वृहस्पतेअपतंवर्तयापथःसुगंनोअस्यैदेववीतयेऋधि ॥ ७ ॥

उत । वा । यः । नः । मूर्चयात् । अनांगसः । अरातिश्वा । मर्तः ।

सानुकः । वर्कः । वृहस्पते । अप । तम् । वर्तय । पथः । सुशम् ।

नः । अस्यै । देववीतये । ऋधि ॥ ७ ॥

उतवाअपिचहेवृहस्पते अरातीवाअभिमुखमागमनवान् सानुकः समुच्छ्रितः सानुसमु-
च्छ्रितमितिर्मास्कः । वृकः वृकआदाने धनादीनामादाता योमर्तोमनुष्यः अनागसोपराधहीना-
नोस्मान्मर्चयात् मर्चयतिर्हिसाकर्मा हिंस्यात् तंमर्तं पथोवैदिकान्मार्गादपवर्तय निवर्तय नोस्माकं
अस्यैदेववीतये देवानांवीतिसोमभक्षणमर्चयतीतिदेववीतियज्ञः अस्यै देववीतयेअस्यै
पतायनोस्माकंसुगंसुयुगन्तव्यंमार्गंऋधिकुरु यज्ञानुष्ठानायसुमविदेहीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

त्रातारंत्वात्तनूनांहवामहेवंपर्तरेधिवक्तारंमस्मयुम् ।

वृहस्पतेदेवनिदोनिर्घंयमादुरेवाउत्तरंसुभ्रमुर्जशन् ॥ ८ ॥

त्रातारंम् । त्वा । तनूनाम् । हवामहे । अवंस्पर्तः । अधिद्वक्तारंम् ।

अस्मद्युम् । वृहस्पते । देवनिर्दः । नि । वर्हय । मा । दुःशर्वाः ।

उत्तरंम् । सुभ्रम् । उत् । नशन् ॥ ८ ॥

अवस्पर्वः उपद्रवेष्यः पारयितः यद्वा अवसारक्षणेनआपद्भ्यः पारयितः हेवृहस्पते तनूना-
मद्धानां पुत्रादीनांवात्रातारंपाठयितारंअधिवक्तारं अस्मासुपक्षपातेनअधिकंवक्तारं अस्मयुं ह-
विःप्रदानस्मान् कामयमानं त्वात्वांहवामहे अस्मिन्कर्मणिआह्वयामः किञ्च देवनिदोदेवनि-
न्दकानसुरान्निर्घंय विनाशय दुरेवाः दुष्टगमनादुर्बुद्धयः शत्रवः उत्तरंउत्कृष्टतरं सुभ्रंसुसंमाउ-
न्नगत् माव्यामुवन्तु ॥ ८ ॥

अथनवमी-

त्वयावधंसुवृधाब्रह्मणस्पतेस्पाह्राविसुमनुष्याददीमहि ।
यानोदूरेतुळितोयाअरांतयोभिसन्तिजम्भयाताअनमसः ॥ ९ ॥
त्वया । वयम् । सुवृधा । ब्रह्मणः । पते । स्पाह्रा । वसु । मनुष्या ।
आ । दूरीमहि । याः । नः । दूरे । तळितः । याः । अरांतयः । अग्नि ।
सन्ति । जम्भय । ताः । अनमसः ॥ ९ ॥

हेब्रह्मणस्पते सुवृधासुवृधयिन्ना त्वयाहेतुनावयं स्पार्हास्पृहणीयानिवसुधनानिमनुष्या
सुपांसुलुगितिचतुर्थीब्रह्मवचनस्याकारः मनुष्येभ्योदावृष्यः आददीमहि गृह्णीमहि आडोदोना-
स्यविहरणेइत्यात्मनेपदम् दूरेदूरदेशोयाअरांतयः याश्चतळितोन्तिकेअरांतयः नोस्मानभिसन्ति
अभिभवन्ति अनमसः कर्महीनान् ताः अरातीः तानशत्रून्जंभय नाशय जभिनाशनेचुरादिः
अन्निरुक्तम्-त्वयावयंसुवर्धयिन्नाब्रह्मणस्पतेस्पृहणीयानिवसुनिमनुष्येभ्यआददीमहियाश्चनो-
दूरेतळितोयाश्चान्तिकेरांतयोदानकर्माणोवादानप्रज्ञावाजंभयताअनमसोमइतिरूपनामिति ॥ ९ ॥

अथदशमी-

त्वयावधमुत्तमंधीमहेवयोवृहस्पतेपप्रिणासस्त्रिनायुजा ।
मानोदुःशंसोअग्निदिप्सुरीशानप्रसुशंसांमतिभिस्तारिपीमहि ॥ १० ॥ ३० ॥
त्वया । वयम् । उत्तमम् । धीमहे । वयः । वृहस्पते । पप्रिणा ।
सस्त्रिना । युजा । मा । नः । दुःशंसः । अग्निदिप्सुः । ईशान ।
प्र । सुशंसां । मतिभिः । तारिपीमहि ॥ १० ॥ ३० ॥

हेवृहस्पते पप्रिणा पूषालनपूरणयोः आदृगमहनेतिकिन्मत्ययः छान्दसोयणादेशः कामा-
नांपूरकेण सस्त्रिनाशुद्धेनयुजासहायेनत्वयाहेतुनाउत्तमंवयोहविलक्षणमन्त्रवयंधीपहे धारयामः
धीधारणे देवादिकः दुःशंसःदुःशंसीयः अग्निदिप्सुः अग्निदंभितुंअभिभवितुमिच्छुः पुरुषः नो-

स्मार्कमाईशत मा ईशिष्ट ईश्वरोमाभवतु ईशेष्वर्थेलेट्यडागमः वयंमतिभिः स्तोत्रैः सुशंसाः
शोभनशंसनोपेवाः सन्तः प्रवारिपीमहि प्रकर्षेणवर्धेमहि ॥ १० ॥

॥ इतिद्वितीयस्पपठेत्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

अथैकादशी—

अ॒न॒नु॒दो॒दृ॒ष्ट॒मो॒ज॒ग्मि॒रा॒ह॒वं॒नि॒ष्ट॒सा॒श॒त्रुं॒पृ॒त॒ना॒सु॒सा॒स॒हिः ।

अ॒सिं॒स॒त्य॒ऋ॒ण॒या॒ब्र॒ह्म॒ण॒स्प॒त॒उ॒ग्र॒स्यं॒चि॒द्द॒मि॒ता॒वी॒ळु॒ह॒र्षि॒णः ॥११॥

अ॒न॒नु॒दः । दृ॒ष्ट॒भः । ज॒ग्मिः । आ॒ह॒वम् । निः॒ष्ट॒ता । श॒त्रुं॒म् ।

पृ॒त॒ना॒सु । स॒स॒हिः । अ॒सिं॒ । स॒त्यः । ऋ॒ण॒ऽयाः । ब्र॒ह्म॒णः । प॒ते ।

उ॒ग्र॒स्यं । चि॒त् । द॒मि॒ता । वी॒ळु॒ह॒र्षि॒णः ॥ ११ ॥

हेब्रह्मणस्पते अनानुदः अनुपश्चाद्दातीत्यनुदः सयस्यनास्तीत्यननुदः दात्रन्तरशून्यइत्य-
र्थः अतएववृषभः कामानांविर्षिताआहवंआहूयतत्रेतिआहवोयुद्धं आङ्गियुद्धइतिअप्रत्ययः
संप्रसारणं च तद्युद्धंजग्मिःगन्ता आदृगमहनेतिकिन्मत्ययः लिङ्गुद्गावादाहवमित्यत्रपठ्ठीप्रतिषेधः
शत्रुंशावपितारं निष्टभानितरांतस्पतापकः वृन्न्तत्वात्पठ्ठीप्रतिषेधः निस्तपतावनासेवनेइतिपत्व-
म् तादौचनितीतिगतेःस्वरः पृतनासुसद्भापेपुसासहिः शत्रूणामभिभविता एवाहशस्त्वं सत्यः
सत्यपराक्रमः सत्यप्रज्ञोवासि ऋणयाः ऋणस्ययावपितासि युमिश्रणामिश्रणयोः ष्यन्वस्यकि-
पिणिलोपेलोपोव्योर्वलीतिवलोपः किञ्च उग्रस्यचिद् ओजस्विनोपि दमिताउपशामयितावीळुह-
र्षिणः दृढहर्षस्यकामुकस्यनास्तिकस्यदमयितासि ॥ ११ ॥

अथद्वादशी—

अ॒दे॒वे॒न॒म॒न॒सा॒यो॒रिं॒प॒ण्य॒ति॒शा॒सा॒मु॒ग्रो॒म॒न्य॒मा॒नो॒जि॒घांस॑ति ।

वृ॒ह॒स्प॒ते॒मा॒प्र॒ण॒क्त॒स्यं॒नो॒वृ॒धो॒नि॒क॒र्म॒म॒न्युं॒दु॒रे॒व॒स्य॒श॒र्धतः॑ ॥ १२ ॥

अ॒दे॒वे॒न । म॒न॒सा । यः । रि॒प॒ण्य॒ति॒ । शा॒साम् । उ॒ग्रः । म॒न्य॒मानः ।

जि॒घांस॑ति । वृ॒ह॒स्प॒ते । मा । प्र॒ण॒क्त् । तस्यं । नृः । वृ॒धः । नि ।

क॒र्म । म॒न्युम् । दुः॒ऽए॒व॒स्य । श॒र्धतः॑ ॥ १२ ॥

यःपुमान् अदेवेनदेवानमन्यमानेन यद्वाआहुरवृत्तिविशिष्टेनमनसास्मान् रिपण्यति
 हिनस्ति दुरस्युर्द्विगणस्युर्वृषण्यतिरिपण्यतीतिनिपातितः यश्चोम्रः पापचित्तः मन्यमानः
 आत्मानं बहुमन्यमानः पुमान्शासां उक्थस्यशंसितारं यद्वा अस्माकमाशंसांशासितृणां उग्र
 इतिवायोजनीयं अस्मान् जिघांसतिहन्तुमिच्छति हन्तेःसनिअञ्जनगपांसनीतिदीर्घः हेवृह-
 स्सते तस्यवधः वध्यतेनेनेतिवधआयुधं नोरमान् मापृणक् मासंपर्कयतु पृचीसंपर्के श्रमविक-
 रणो व्यत्ययेनअमागमः चादिलोपेइतिननिघातः व्यत्ययेनाद्युदात्तः किञ्च दुरेवस्यदुष्टगमन-
 स्यशर्धतोबलवतः यद्वा दुष्टाभिसन्धेःवेगंकुर्वतः तस्यमन्युं क्रोधंज्ञानंदानिकर्म त्वात्पसादाजि-
 राकुर्मथ ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

भरेपुहृव्योनर्मसोपसद्योगन्तावाजेपुसनिताधनंधनम् ।

विश्वाइदर्योअभिदिप्स्वोउमृधोवृहस्पतिर्विववर्हरथोइव ॥ १३ ॥

भरेपु । हृव्यः । नर्मसा । उपसद्यः । गन्ता । वाजेपु । सनिता ।

धनंमृधनम् । विश्वाः । इत् । अर्यः । अग्निदिप्स्वः । मृधः ।

वृहस्पतिः । वि । विवर्ह । रथान्इव ॥ १३ ॥

सवृहस्पतिः भरेपुसद्ग्रामेपुहृव्यः योद्धृभिःस्वरक्षणार्थमाह्वातव्यः नमसोपसद्यः सर्वैर्न-
 मसोपसदनीयः किञ्च वाजेपुगन्तासंघ्रायेपुरक्षार्थंममनशीलः तथाधनंधनंसनितासंभकादा-
 तावा वृन्न्वत्वात्पृषीप्रतिषेधः तथाअर्यः स्वामीवृहस्पतिः अग्निदिप्स्वः अग्निभवनेच्छावतीः
 विश्वाइव सर्वाएवमृधः हिंसकाः सेनारथानिवयुद्धेवेगेनपरकीयान् रथानिवविववर्ह विशेषेण
 शिथिलीचकार यद्वा इवशब्दाश्चार्थं रथान्शिविववर्ह लडर्थेऽलिट् ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

तेजिष्ठयात्पनीरक्षसंस्तप्येत्वानिदेर्दधिरेदृष्टवीर्यम् ।

आविस्तरुंष्वयदसंतप्यं वृहस्पतेर्विपरिरापोअर्दय ॥ १४ ॥

तेजिष्ठया । तपनी । रक्षसः । तप । ये । त्वा । निदे । दधिरे ।
 दृष्टधीर्यम् । आविः । तत् । कृष्व । यत् । असत् । ते । उक्थ्यम् ।
 बृहस्पते । वि । परिः । अर्द्य ॥ १४ ॥

हेबृहस्पते तेजिष्ठयाविशयेनतिग्मया तपनीतापकारिण्याहेत्यारक्षसोराक्षसांस्तप ताप-
 य येराक्षसाः दृष्टवीर्यपुष्टेपुष्टपराक्रमं त्वात्वांनिदेनिन्दायाविषयंदधिरे दृत्वन्तः तान्तापये-
 तिसमन्वयः तेतवउक्थ्यसंबैःमशंसनीयंयद्दीर्यमरात्पूर्वमासीत् तदधुनाआविष्कृष्व प्रकटीकुरु
 तेनचवीर्येणपरिरापः परिवदतोनिन्दकानस्तुरान् व्यर्दय विशेषेणवाधस्व ॥ १४ ॥

वाहंस्वत्येपशौण्याहविधोनुवाक्या भदानानामितिखण्डेसूत्रितम्—बृहस्पतेअतिपदर्यो-
 अर्हात्तन्मृत्विषयाउपवाचःसचन्तइति एषैवाश्विनशस्त्रेपरिधानीया सूत्रितञ्च—बृहस्पतेअतिप-
 दर्योअर्हादितिपरिधानीयेति ।

सैपासूक्तेष्वधदशी—

बृहस्पतेअतिपदर्योअर्हाद्युमद्विभातिऋतुमुज्जनेषु ।
 यद्दीपमुच्छर्वसऋतमजाततदस्मासुद्रविणधेहिचित्रम् ॥ १५ ॥ ३१ ॥
 बृहस्पते । अति । यत् । अर्यः । अर्हात् । युष्टम् । विष्टभाति ।
 ऋतुष्टम् । जनेषु । यत् । दीदयत् । शर्वसा । ऋतुष्टमजात् । तत् ।
 अस्मासु । द्रविणम् । धेहि । चित्रम् ॥ १५ ॥ ३१ ॥

ऋतमजात् सत्येनोत्पन्नहेबृहस्पते अर्यःश्रेयोव्रातणः सर्वान्कामानतिअतीत्ययद्ब्रह्मवर्चसं
 तेजः अर्हात्तुजयेत् अर्हंपूजायां दृष्टयाडागमः जनेषुव्रातणेपुसुमव दीतियुक्तेऋतुमद ज्ञानो-
 पेनयद्ब्रह्मवर्चसंविभाति विशेषेणदीप्यते यच्चशवसावस्तेनस्वाअर्यजनंदीदयत् दीदयतिदीपिक-
 मां दीपयति चित्रंचापनीयंतद्वलवचंसरूपंद्रविणंअस्मासुधेहिनिधेहि यद्वा अर्यंउदारोपि त्वया-
 दत्तंघनंअतीवाहांद्र श्रद्धीत यच्चत्वद्दत्तंघनंजनेपुनवस्तोत्रैःपुवाणिपुदीतियुक्तेकर्मसाधनंविभा-
 ति यच्चघनं शवसान्नादिसमृद्ध्यादीदयत् स्वाअर्यंदीपयति तादृशं घनमस्मासुधेहि तथाच
 ब्रातणम्—बृहस्पतेअतिपदर्योअर्हादित्येतापापरिदध्याःतेजस्वामोब्रह्मवर्चसकामोतीदयान्यान्व-

सर्वचंसमहंतियुमदितियुमदिववैब्रह्मवर्चसंविभातीतिवीववैब्रह्मवर्चसंभातियद्दीदयच्छवसम्मतप-
जतेतिदीशयेववैब्रह्मवर्चसंतदस्माद्दुविणधेहिचित्रमितिचित्रमिववैब्रह्मवर्चसंब्रह्मवर्चसीब्रह्मय-
शसीभवतीति ॥ १५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यपष्ठेएकविंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

अथयोडशी-

मानं स्तेनेभ्योयेअभिद्रुहस्पटेनिरामिणोरिपवोअनेपुजागृधुः ।
आटेऽानामोहतेविब्रयोहृदिबृहस्पतेनपरसाम्नोविदुः ॥ १६ ॥

मा । नः । स्तेनेभ्यः । ये । अभि । द्रुह । स्पटे । निरामिणः ।
रिपवः । अनेपु । जागृधुः । आ । देवानाम् । ओहते । वि । ब्रयः ।
हृदि । बृहस्पते । न । परः । साम्नः । विदुः ॥ १६ ॥

हेबृहस्पते नोस्मानस्तेनेभ्यः स्यान्मस्तिपुइदिस्तेनाश्रौरा तेभ्योमादाः तान्दर्शयति
येचौराद्रुहः प्राणद्रोहस्यपदेस्थानेनिरामिणः नितरारमणशीलाः रिपव हिंसका सन्तः अ-
नेपुपरकोयेषु अभिजागृधुः अभिकांक्षन्ति गृधुअभिकांक्षया लितिरूपं येचदेवानाविब्रयः वि-
विशेषेणवर्जनं व्रीळीइतिधातुवर्जनेवर्तते यएवविद्वान्दक्षिणाप्रतिगृह्णातिनेनंदक्षिणाव्रीणाती-
तिएकस्यवर्जनार्थेदृष्टत्वादपरस्यापिवर्जनार्थत्वम् तवहृदिस्वकीयेहृदयेआओहतेआवहन्ति दे-
वानांयागास्तुतीश्वनकरवामेतिमन्य तइतियावत् तेभ्योस्मान्मादाइतिसमन्वयः येपुमांसः सा-
मः साममयात्त्वत्तः परः परस्तादन्यदुत्कृष्टंसामयद्रक्षोर्धं सामवैरक्षोहमितिश्रुतेः । नविदुर्न-
जानन्ति किन्तु सर्वसाधकंसामत्वामेवविदुषोस्मान् स्तेनेभ्योमादाः ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

विश्वेभ्योहित्वाभुवनेभ्यस्परित्वष्टाजन्ताम्रसाम्न कृविः ।
सक्त्रणचिदृणयाब्रह्मणस्पतिर्द्रुहोहन्तामहृत्तस्यधृत्तिरि ॥ १७ ॥

विश्वेभ्यः । हि । त्वा । भुवनेभ्यः । परि ।

त्वष्टा । अजनत् । सान्नःऽसान्नः । कविः ।

सः । ऋणश्चित् । ऋणश्चयाः । ब्रह्मणः । पतिः । द्रुहः । हन्ता ।

महः । ऋतस्य । धर्तरि ॥ १७ ॥

हेब्रह्मणस्पते त्वष्टामजापतिः विश्वेभ्योभुवनेभ्यस्परि सर्वेभ्योभूतजातेभ्यः उत्कृष्टं त्वात्वा
अजनद्धि अजीजनत् खलु तत्स्वं सान्नः सान्नः सर्वस्यापिसान्नः कविः कुशब्दे अचइरिति इम-
त्यमः उच्चारयिता कर्तासि यद्वा कविः कान्तदर्शी त्विष्टा सान्नः सान्नः सर्वस्यापिसान्नः सारेण
त्वामजीजनत् किञ्च सन्नहणस्पतिः महो महत्कृतस्य यज्ञस्य धर्तरि धारके यजमाने ऋणचित् स्तो-
तृकामष्टणमिव चिनोतीति ऋणचित् किञ्च ऋणयाः पाररूपस्य ऋणस्य यावयिता पृथक्कर्ता च द्रुहः
कर्मणो द्रोघुरसुरस्य हन्ता भवेति ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

तव श्रिये व्यजिहीतु पर्वतु गवां गोत्रमुदसृजो यदद्भिरः ।

इन्द्रेण युजातमसा परीष्टतं वृहस्पते निरपामौञ्जो अर्णवम् ॥ १८ ॥

तव । श्रिये । वि । अजिहीतु । पर्वतः । गवांम् । गोत्रम् ।

उत्सृजः । यत् । अद्भिरः । इन्द्रेणा । युजा । तमसा । परिष्टतम् ।

वृहस्पते । निः । अपाम् । औञ्जः । अर्णवम् ॥ १८ ॥

अद्भिरः आद्भिरसहेवृहस्पते गवामावारकोबलेनाभिष्टितः पर्वतः तव श्रिये आश्रयणार्थं
व्यजिहीत विवृतद्वारतामच्छत् तत्स्वं यद्यदा गोत्रं इति त्रकटय च श्वेति समूहार्थे त्रप्रत्ययः गवां
समूहमुदसृजो निरगमयः तदा इन्द्रेण युजा सहायेन मुक्तस्त्वं तमसा वृत्रासुरेण परीष्टतं परिवआका-
न्तं अपामर्णं वस्थानभूतं मेघं निरोजः नितरामघोमुखमकार्षीः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

ब्रह्मणस्पते त्वमस्य धन्ता सूक्तस्य बोधितनयं च जिन्व ।

विश्वंतद्भ्रं यदवन्ति देवा वृहद्देम विदथे सुवीराः ॥ १९ ॥ ३२ ॥

ब्रह्मणः । पते । त्वम् । अस्य । यन्ता । सुदुक्तस्य । बोधि ।

तनयम् । च । जिन्व । विश्वम् । तत् । भद्रम् । यत् । अर्वन्ति ।

देवाः । बृहत् । वदेम् । विदथे । सुद्वीराः ॥ १९ ॥ ३२ ॥

हेब्रह्मणस्पते ब्रह्मणांस्तोत्राणामधिपते अस्यजगतोयन्तानियामकस्त्वं सूक्तस्यअस्मदीय-
मिदं ब्राह्मणस्पत्यंस्त्वंबोधि बुध्यस्व त्वंतनयंपुत्रपौत्रादिलक्षणंसन्तानंचजिन्व जिविःप्रीणनार्थः
लोष्टिरूपम् प्रीणय भवादृशादेवायदवन्तिरक्षन्ति तत्तादृशंविश्वंसर्वंभद्रंकल्याणंभवति अतोवयं
विदथेस्मिन् यज्ञोसुवीराः शोभनपुत्रपौत्राःसन्तः बृहत्प्रभूतमिदंस्तोत्रं वदेमब्रूयाम ॥ १९ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यषष्ठेद्वाविंशोवर्गः ॥ ३२ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहादनिवारयन् । पुमर्थींश्वतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरन्धरेणसा-
यणाचार्येणविरचिते माधवोद्येवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येद्वितीयाष्टकेषष्ठोध्यायः ॥ ६ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितवेदायोवेदेभ्योखिलंजगत् ॥ निमंमेतमहंवन्देविद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

अथकपिच्छन्दोदेवताविनियोगपुरःसरं सप्तमो व्याख्यायते गात्समदस्यद्वितीयमण्डलस्य
 तृतीयेनुवाकेदशसूक्तानि त्रैकं सूक्तं व्याकृतवम् सेमामितिपोळशर्चं द्वितीयं सूक्तम् अवानुकम्प-
 ते—सेमापोळशान्यात्रिष्टुप्द्वादशोचसैन्द्रोचेति मण्डलदृष्टागृत्समदऋषिः द्वादशोपोडर्यौत्रिष्टुभौ
 शिष्टाचनुर्दशजगत्यः ब्राह्मणस्पत्यहेत्युक्तत्वात् तुसादिपरिभाषयाइदमादौत्रिणीसूक्तानिब्रा-
 ह्मणस्पत्यानि अस्यसूक्तस्यद्वादशोपेन्द्रोइन्द्रदेवत्या चशब्दात् ब्राह्मणस्पत्याच सामान्यविनि-
 योगःपूर्वमेवोक्तः विशेषस्तुष्टिद्वादवगन्तव्यः ।

त्रैपामथमा—

अम् सेमामंविद्धिमृत्तिंयईशिपेयाविधेमनवयामुहागिरा ।

यथानोमीद्धान्स्तवतेसत्वात्बृहस्पतेसीसंधःसोतनोमुतिम् ॥ १ ॥

सः । इमाम् । अविद्धि । प्रश्मृत्तिम् । यः । ईशिपे । अया ।

विधेम । नवया । मुहा । गिरा । यथा । नुः । मीद्धान् । स्तवते ।

सर्वा । तवं । बृहस्पते । सीसंधः । सः । उत । नुः । मुतिम् ॥ १ ॥

हेबृहस्पते यस्त्वंईशिपेसर्वस्यजगतईश्वरोभवसि सत्त्वंइमामस्मदीयांप्रभृतिंपकर्षेणभृतां स्तु-
 त्तिंअभिद्धिमामुहि अवतेःप्राप्त्यर्थस्यलोड्येतद्रूपम् वयंचत्वांअयाअनयाछान्द्रसोवर्णलोषः न-
 वयानूतनयामत्यग्रयामहामहत्यागिरावेदस्त्वयास्तुनिलक्षणयावाचाविधेमपरिचरेम विधतिःप-
 रिचरणकर्ता उतअपिचनोस्माकं मध्मेमोद्धानसोकास्तुतेवर्षिता कर्तेवियावत् तदसत्त्वामिन्नभूतः
 सन् यथायेनपकारेणपाकामनयास्तवतेत्वांस्तीति हेबृहस्पते बृहतोअसणोमद्यस्वामिन् सत्त्वं
 नोस्माकंपतिं तदभिमवत्फलंसीपवः साधय छान्द्रसेट्टिचिडिप्रवद्रूपम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया

योनन्त्वान्यनमन्त्र्योजसोताददर्मन्युनाशम्बराणि वि ।
 प्राच्यावयदच्युताब्रह्मणस्पतिरात्राविंशद्वसुमन्तविपर्वतम् ॥ २ ॥
 यः । नन्त्वानि । अनमत् । नि । ओजसा । उत । अदर्दः । मन्युना ।
 शम्बराणि । वि । प्र । अच्यवयत् । अच्युता । ब्रह्मणः । पतिः ।
 आ । च । अविंशत् । वसुमन्तम् । वि । पर्वतम् ॥ २ ॥

योब्रह्मणस्पतिः नन्त्वानि नमनीयानिराक्षसादीनिओजसाबलेनन्यनमव नितरामनमयत्
 महीभूतान्यकरोत् उतअपिच सत्रक्षणस्पतिर्मन्युना मनुनाक्रोधेनवा मन्युर्मन्यतेर्दीप्तिकर्मणःक्रो-
 धकर्मणोवधकर्मणोवेतियास्कः । शंभराणि मेघनामैतव मेघान्दृश्यदर्दः धर्षणार्थंविदारितवान् ह-
 विदारणेइत्यस्माद्यङ्लुगन्ताल्लङ्घेतद्रूपम् तदनन्तरंअच्युताअच्युतानिनैश्चत्येनमेधेवस्थितान्यु-
 दकानि प्राच्यावयत् प्रकर्षेणगमयत् मेघान्निरगमयदित्यर्थः तथावसुमन्तंगोरूपधनवन्तं पर्वतंच-
 लनाम्नासुरेणचिलद्वारेपिधानार्थंनिहितं शिलोच्चयंआचआभिमुख्येनचेत् चशब्दश्चेदर्थः समुच्च-
 यार्थत्वेतुचवायोमेप्रथमेतिपूर्वस्याच्यावयदित्यस्याद्युदात्तत्वंस्यात् अस्पचसर्वानुदात्तत्वं चेदर्थेतु
 निपातैर्यद्यदिहन्तेतिनिघातप्रतिषेधःसिध्यति व्यविशत् विशेषेणप्रविशति तदानींतिद्रोरूपधनं
 प्राप्नोदित्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

तद्देवानां देवतमाय कर्त्वमश्रधन्द्दृष्ट्वा ब्रदन्त वीळिता ।
 उद्गा आजदाभि नद्ब्रह्मणा वलमगूहत्तमो व्यचक्षयत्स्वः ॥ ३ ॥
 तत् । देवानाम् । देवतंमाय । कर्त्वम् । अश्रधन् । दृष्ट्वा ।
 अब्रदन्त । वीळिता । उत् । गाः । आजत् । अजिनत् । ब्रह्मणा ।
 वलम् । अगूहत् । तमः । वि । अचक्षयत् । स्वंरितिस्वः ॥ ३ ॥

देवानामिन्द्रादीनांमध्येदेवतमाय अतिशयेनदानादिगुणयुक्ताय पृथग्रथेचतुर्थी ईदृशस्य ब्रह्मणस्पतेस्तत्कर्त्तव्यं कर्म किंपुनस्तदितिचेदुच्यते—दृष्ट्वा दृष्टानिपर्वतादीनि अभ्रध्वं श्रंथविभोचनमतिहर्षणयोः अस्पबलेनश्रयितानि विभिल्लिष्टान्यभूवन् तथावीळितावीळितानिसंस्तंभितानिदृढीकृतानिवृक्षादीनि वीळयतिश्रवीडयतिश्रसंस्तंभकर्माणावितियांस्कः । अग्रदन्त मृदून्यभवनं व्रदतिमृदूभावकर्मा अपिचसब्रह्मणस्पतिः बलेनापहतागाः उदाजव अजगतिक्षेपणयोः देवान्प्रत्युद्गमयत् तथाब्रह्मणाआत्मीयेनमघ्नेणबलंसर्वेस्वावरकमसुरंअग्निव मन्त्रसामर्घ्येनाभेत्सीत् तदनन्तरंबलेनोत्पादितं तमः ध्वान्तंअगूहत् गूहसंवरणे गूढमदृश्यमकरोत् तदनन्तरं स्वरादित्यं व्यचक्षयत् तमसोनिराकरणेनतत्स्थमदर्शयत् चष्टिःपश्यतिकर्मा ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अश्मास्यमवृतंब्रह्मणस्पतिर्भधुंधारमभियमोजसावृणत् ।

तमेवविश्वेपपिरेस्वृदृशोवहुसाकंसिसिचुरुत्संमुद्रिणम् ॥ ४ ॥

अश्मंस आस्यम् । अवृतम् । ब्रह्मणः । पतिः । मधुंधारम् । अभि ।

यम् । ओजसा । अवृणत् । तम् । एव । विश्वे । पपिरे । स्वः इदृशः ।

वहु । साकम् । सिसिचुः । उत्संम् । उद्रिणम् ॥ ४ ॥

ब्रह्मणस्पतिः ब्रह्मणोमघ्नस्पतिः पालयितादेवः अश्मास्यं अश्ववदृढवरास्यम् यास्कस्त्वाह—अशनवन्तमास्पन्दनवन्तमिति । व्यापनवन्तम् आसेचनवन्तमितितस्यार्थः मधुंधारं मधुमांदपित्रो उदकधारायस्यतादृशम् अवृतं अवस्ताततंविस्वृतं यंमेवंओजसाबलेनअप्यवृणत् अउद्रिणं हिंसानादरपोः अहिंसीत् वर्षणार्थमवधोदित्यर्थः तमेवमेवंविश्वेसर्वेस्वदृशः स्वरादित्यः तस्यसंबन्धिनोद्गारायोरस्यः पपिरे धर्मकालेपिचन्ति मेघेनवृष्टस्योदकस्यपानात्तमेवपिबन्तीत्युच्यते तेचरसमयोवर्षाहुउत्सं उत्सेचनवन्तंउद्रिणंउदकवन्तंमेघंसाकंसंहपुगपदेवचहुसिसिचुः धर्मकालेयत्प्रांतं ततोपिबहुतरंसहस्रगुणितं सिञ्चन्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

सनाताकाचिन्दुवनामवीत्वामाङ्गिःशुरङ्गिर्दुरोवरन्तवः ।

अपेतन्ताचरतोअन्यदंन्यदिद्यात्कारंयुनाब्रह्मणस्पतिः ॥ ५ ॥ १ ॥

सर्ना । ता । का । चित् । भुवना । भवीत्वा । मात्इभिः ।
शरत्इभिः । दुरः । वरन्त । वः । अर्यतन्ता । चरतः । अन्यत्इअन्यत् ।
इत् । या । चकार । वयुना । ब्रह्मणः । पतिः ॥ ५ ॥ १ ॥

हेकत्विग्यजमानाः वीयुष्मदर्थसना सनातनानि ता तानिकाचिव कानिचिव ब्रह्म-
णस्पतेः मज्ञानानि भुवनाभुवनानां सुपांसुलुगितिपष्ठ्यालुक् भुवनानामुदकानां भवीत्वा भा-
व्यानां दुरोद्वाराणिमाद्भिः मासैः पृथिनित्यादिनामासशब्दस्यमासभावः स्वतवस्मासोपसांच-
इष्यते इवितत्वम् शरद्भिः संवत्सरैश्वरंत विवृण्वन्ति तत्कालेवर्षणार्थमेघद्वाराण्युद्घाटयन्ती-
त्यर्थः कानिपुनस्तानि ब्रह्मणस्पतिर्यायानि वयुना ज्ञाननामैतत्ज्ञानानिमघ्रविपयाणिचकार
कृतवान् तदनन्तरं अर्यतन्ता अर्यतमानौ अमर्यत्नौ उभौलोकौद्यौष पृथिवीच अन्यदन्यदि-
व अन्यदन्यदेवपृथिवीवृष्टिजलं दिव्यमुदकंद्यौः उदककार्यं हविलेक्षणं पार्थिवमन्नं एवं पर-
स्परव्यतिहारेणचरतोभुञ्जाते चरगतिभक्षणयोः ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यसप्तमेपथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथपृष्ठी—

अभिनक्षन्तोअभियेतमान्शुर्निधिपणीनांपरमंगुहाहितम् ।
तेविद्वांसःप्रतिचक्ष्यानृतापुनर्यतउआयन्तदुदीयुराविशम् ॥ ६ ॥
अभिइनक्षन्तः । अभि । ये । तम् । आन्शुः । निइधिम् । पणीनाम्
परमम् । गुहा । हितम् । ते । विद्वांसः । प्रतिइचक्ष्यं । अनृता । पुनः ।
यतः । ॐ इति । आर्यन् । तत् । उत् । ईयुः । आइविशम् ॥ ६ ॥

गोसमूहेपणिभिरसुरैरपह्वेसति पणीनांस्थानं सरमाख्ययादेवशुन्याज्ञात्वा ब्रह्मण-
स्पतिनासृष्टाअद्भिरसस्वदस्थानंप्राप्य गोसमूहं पणिभिर्निर्मितामायाश्चदृष्ट्वा असुरनिवासस्था-
नं स्वहस्तोद्भूतेनाग्निनादग्ध्वा प्रत्यागच्छन् तदेतवद्वचेनोच्यते अभिनक्षन्तः अभितोगच्छन्तो-
येद्भिरसःतंनिधिगोसमूहस्त्वं निधानं धनं परममुत्कृष्टं पणानां तृतीयार्थेपृष्ठीपणिभिः गुहागुहायां
हितंनिहितं स्थापितं अज्ञानशुः अभिलक्ष्यानशिरे प्राप्तवन्तः विद्वांसोभिज्ञास्तेद्भिरसः अ-
नृताअनृतानिअसुरैः कृतामायाः प्रतिचक्ष्यदृष्ट्वा आविशं आवेष्टुंप्रवेष्टुंयतउयतएव स्थानादायन
अच्छगन् तत्स्थानं पुनरुदीयुः उदगच्छन् उत्कर्षेणमाहाः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

ऋतावानः प्रतिचक्ष्यानृतापुनरात् आतस्थुः क्रवयो महस्पथः ।

तेत्राहुभ्यां धमितमग्निमशमनिनकिप्पो अस्परणो जहुर्हितम् ॥ ७ ॥

ऋतश्वानः । प्रतिचक्षयं । अनृता । पुनः । आ । अतः । आ ।

तस्थुः । क्रवयः । महः । पथः । ते । बाहुभ्याम् । धमितम् ।

अग्निम् । अशमनि । नकिः । सः । अस्ति । अरणः । जहुः । हि । तम् ॥ ७ ॥

ऋतावानः ऋतमितिसत्यनामधेयं तद्वन्तः क्रवयः क्रान्तदर्शिनः सर्वज्ञा अङ्घ्रिस्तः अनुताभ-
नृतानिपतिचक्षुपूर्वोत्कमकारेण दृष्ट्वा अतः अस्मावस्थानात् पुनराजिगमिपवः महस्पथो महतो मा-
गां प्रति आतस्थुः अवतस्थिरे अवतिष्ठमानाश्चेते बाहुभ्यां हस्ताभ्यां धमितं मन्थनेनोत्पादितं
पञ्चालितं तमग्निं अशमनिपणीनां निवासभूते शिलोच्चये जहुर्हितं दग्धुं त्यक्वन्तः खलु अरणः अरम्-
षितादाहेन दुःखकारी सोमिः पूर्ववन्नकिरस्तिन विद्यते अविद्यमानमग्निं स्वसामर्थादुत्पायतवम-
चिक्षिपु रित्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

ऋतज्येन क्षिप्रेण ब्रह्मणस्पतिर्ध्रुवष्टिप्रतदं श्रोति धन्वना ।

तस्य साध्वी र्पवो याभि रस्यति नृचक्षंसो दृशये कर्णयोनयः ॥ ८ ॥

ऋतज्येन । क्षिप्रेण । ब्रह्मणः । पतिः । यत्र । वष्टि । प्र । तत् ।

अश्रोति । धन्वना । तस्य । साध्वीः । र्पवः । याभिः । अस्यति ।

नृचक्षंसः । दृशये । कर्णयोनयः ॥ ८ ॥

ऋतज्येन ऋतसत्यमेव ग्यायस्यते नक्षिप्रेण इपूणाक्षिपकेण धन्वनाधारणभूतेन धनुषायः ब्रह्म-
णस्पतिः ब्रह्मणो भद्रस्य पाटयिता देवः यत्र यस्मिन् विषये वष्टिकामयते तन्मा श्रोति प्रकर्षेण व्याप्नोति
अश्रोतेर्ध्रुवज्येन परस्मैपदम् तस्य धनुषः साध्वीः साधिकास्ता इपवो भवन्ति याभिरग्निः ब्रह्मण-
स्परितस्यति राक्षसादीवक्षिपति कीदृशमस्ताः नृचक्षंसः नृचक्षवतः उपलक्षणमेतत् सर्वज्ञस्य ब्र-
ह्मणस्पतेः दृशये दर्शनाय ज्ञानाय जाताः कर्णयोनयः श्रोत्रेन्द्रियेण यासमख्युता आकर्णरुद्रावा
माणाः ब्रह्मणस्पतिर्ध्रुवसर्वसाधयतीति भावः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

ससंनयःसविनयःपुरोहितःससुष्टुतःसयुधिब्रह्मणस्पतिः ।

चाक्ष्मोयद्वाजंभरतेमतीधनादित्सूर्यस्तपतितप्यतुर्दथा ॥ ९ ॥

सः । समुष्टुतः । सः । विष्टुतः । पुरःहितः । सः । सुष्टुतः । सः ।

युधि । ब्रह्मणः । पतिः । चाक्ष्मः । यत् । वाजम् । भरते । मती ।

धना । आत् । इत् । सूर्यः । तपति । तप्यतुः । दथा ॥ ९ ॥

पुरोहितोदेवैःपुरतोवस्थापितः सवस्रणस्पतिः संनयः विश्लिष्टानामधैःसंगमयिताभवति विनयः संगतानांविविधनेतापृथक्कर्तापिसएव तथा समुष्टुतः शोभनस्तोत्रभिःस्तुतश्च भवति तथायुधिसंग्रामेसस्तोतृणामनुग्रहाय प्रादुर्भवतीतिशेषः यद्यदाचाक्ष्मः चष्टेः क्षमतेर्वा- सर्वस्यदृष्टासर्वसहोवा ब्रह्मणस्पतिः वाजमन्मतीमननीधंमशस्तंधनाधनंचस्तोतृणामर्थायभरते विभक्तिं वृष्टिद्वारापोषयति आदित्अनन्तरमेवतप्यतुस्तापकःसूर्यः वृथा अनायासवचनमेतव अनायासेनतपविदीप्यते ब्रह्मणस्पतिनादत्तैरभैर्धनैश्चयज्ञस्पसिद्धत्वात्स्वयंकेवलंहवीषिभुञ्जान- एववर्ततइत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

विभुप्रभुप्रथममेहनावतोबृहस्पतेःसुविदत्राणिराध्या ।

इमासातानिवेन्यस्यवाजिनोयेनजनाउभयैमुञ्जतेविशः ॥ १० ॥ २ ॥

विष्टु । प्रष्टु । प्रथमम् । मेहनावतः । बृहस्पतेः । सुविदत्राणि ।

राध्या । इमा । सातानि । वेन्यस्य । वाजिनः । येन । जनाः । उभयै ।

भुञ्जते । विशः ॥ १० ॥ २ ॥

विभुविभूनिव्याप्तानि प्रभुप्रभूणिषौढानि प्रथमं प्रथमानिमुख्यानि एवंभूतानिमेहनावतः वर्षणवतोवृष्टिप्रदस्यबृहस्पतेः बृहतोमवस्यपालयितुः संबन्धीनिःसुविदत्राणि विद्वलाभे सुविदेः कत्रन् सुष्टुलब्धव्यानि सुविदत्रं धनंभवतीतियास्कः । राध्याराध्यानि सम्पकृताधनीयानिमाप्त- व्यानीतियावत् इमासातानीमानिधनानिवेन्यस्यकमनीयस्यवाजिनो भवतोबृहस्पतेः तृतीयाधं

पृष्ठी बृहस्पतिनादत्तानिपेनधनेनउभयेउभयविधाजनाः स्तोतारोयजमानाश्चदेवामनुष्पाश्चवा
विशोनिविष्टाः सन्तोभुञ्जते भोगान्प्रभन्ते तत्सर्वंबृहस्पतिनादत्तमित्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इतिद्वितीयस्यसप्तमेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अथैकादशी-

योवरेवृजनेविश्वथाविभुर्महामुरुण्वःशर्वसाववक्षिथ ।

सदेवोदेवान्प्रतिपप्रथेपृथुविश्वेदुतापरिभूर्ब्रह्मणस्पतिः ॥ ११ ॥

यः । अवरे । वृजने । विश्वस्था । विश्वभूः । महाम् । ऊँ इति ।

रण्वः । शर्वसा । ववक्षिथ । सः । देवः । देवान् । प्रति । पप्रथे । पृथु ।

विश्वा । इत् । ऊँ इति । ता । परिभूः । ब्रह्मणः । पतिः ॥ ११ ॥

विश्वथासर्वप्रकारेणविभुर्मातः रण्वोरमयिता स्तोतव्योवायोब्रह्मणस्पतिः अवरेनिरुष्टे
वृजनेवर्जनेहेतुभूतेबलेवर्तमानंदुर्बलमितिषावद्महामुमहान्तंच छान्दसोवर्णलोपः उभयविधंस्तो-
तारंशवसाआत्मोपेनवलेन ववक्षिथ बोद्धुमिच्छति सर्वदावहतीविषावद् बहतेःसञ्चन्तस्पलि-
ट्येतद्रूपं पुरुषव्यत्ययः सदेवोदानादिगुणयुक्तः देवान्प्रतिसर्वपादेवानांपतिनिधिःसवपृथुपमथे
अत्यन्तमथते यशसाविस्तोर्गोभवतीविषावद् यस्मादेवंतस्माद् विश्वेदुसर्वाण्येवतावानिसर्वाणि
भूतजातानिपरिभूः परिभवन् अभिभवन्वर्ततइतिशेषः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

विश्वंसत्यमंघवानापुवोरिदापंश्चनप्रभिन्निव्रतंवाम् ।

अच्छेन्द्राब्रह्मणस्पतीहविर्नाञ्ज्युजेववाजिनाजिगातम् ॥ १२ ॥

विश्वम् । सत्यम् । मघवान् । युवोः । इत् । आपः । च्चन । प्र ।

मिन्नि । व्रतम् । वाम् । अच्छे । इन्द्राब्रह्मणस्पती इति । हविः ।

नः । अन्मम् । युजांसव । वाजिना । जिगातम् ॥ १२ ॥

हेमघवाना मघमितिधननाम तद्वन्ताविन्द्राब्रह्मणस्पती युवोरित युवयोरेव विश्वंसर्वं
 स्तोत्रं सत्यंयथार्थं स्तुत्यायद्यद्गुणजातं प्रतिपाद्यते तत्सर्वंयुवयोर्विद्यमानमेव नत्वारोपितमि-
 त्यर्थः तथाचनेत्येतत्पदद्वयसमुदायः ऐकपद्यंत्वाध्यापकसाम्प्रदायिकं पद्येषथाचदस्पपूर्वपदेन
 आपश्चभाषोपिउपलक्षणमेतत् एतदुपलक्षितानिसर्वाण्यपिभूतानिवांयुवयोर्व्रतं कर्मनममिन-
 न्तिनाहिंसन्ति मोहहिंसायाम् कैयादिकः मीनातोर्निगमइतिह्रस्वत्वम् हेइन्द्राब्रह्मणस्पती नो-
 स्माकंहविस्च्छाभिमुख्येन जिगातंगच्छतम् आगच्छतमितियावत् जिगातिर्गतिकर्मा जीहो-
 त्यादिकः तत्रदृष्टान्तः—युजेववाजिना युजारथेनियुक्कौवाजिनी वेजनवन्तावश्वौअब्धघासं प-
 वियथास्वयमेवशीघ्रंगच्छतस्त्वद्द्व शीघ्रमागच्छतमित्यर्थः युजेवेत्यत्रसुपांसुलुगितिप्रथमाद्विव-
 चनस्याकारः तृतीयायांहितावेकाचइतिविभक्तेरुदात्तत्वम् ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी—

उताशिष्टाअनुश्रृण्वन्तिवह्न्यःसभेयोविप्रोभरतेमतीधना ।
 वीळुद्वेषाअनुवशांऋणमाददिःसहवाजीसंमिथेब्रह्मणस्पतिः ॥ १३ ॥

उत । आशिष्टाः । अनुं । श्रृण्वन्ति । वह्न्यः । सभेयः । विप्रः ।
 भरते । मती । धनां । वीळुद्वेषाः । अनुं । वशां । ऋणम् । आददिः ।
 सः । ह । वाजी । समद्विथे । ब्रह्मणः । पतिः ॥ १३ ॥

उतअपिचआशिष्टाः आशुतराः शीघ्रमागिनोवह्न्यः अश्वनामेतत् वोढारोब्रह्मणस्प-
 तेरश्वानुश्रृण्वन्ति अस्मान्निःकृतंस्तोत्रं अनुक्रमेणश्रृण्वन्ति यद्वा ब्रह्मणस्पतिना कृतमनु-
 शासनं श्रृण्वन्ति अतस्ते तमस्मदीयंयज्ञं प्रापयन्त्वितिशेषः सभेयः सभायांसाधुः दृच्छन्दसी-
 विद्वः विप्रोमेधावीअध्वर्युर्होतावामतीमतामनमीयेनस्तोत्रेण सुपांसुलुगितिपूर्वसवर्णदीर्घः ध-
 नाहविलक्षणानिधनानिवस्मै ब्रह्मणस्पतये भरतेविभक्तिं संपादयतीतियावत् यद्वा स्तोत्रेणध-
 नानिभरते विभक्तिपोषयति अतोवीळुद्वेषाःवीळुर् दृढान् प्रवृत्तान् राक्षसादीन् द्वेष्टीति तादृशो-
 ब्रह्मणस्पतिः वशावशायागोः सुपांसुलुगितिपञ्चानुक् क्रत्यकइतिप्रकृतिभावः ऋणंअस्मा-
 भिर्यंजभिः प्रदेयं अवदानात्मकं अनुअनुक्रमेणाददिरादानाभवत्वितिशेषः अवदानस्य ऋण-

त्वेचैत्तिरोयेत्रिभिर्ऋणवाजायतेब्रह्मचर्येणऋपिभ्यश्चैत्यादिनास्पष्टमात्रात्मम् । यद्वा अनुरा-
नुगुण्ये वशावशस्यकामस्याभिलाषस्यानुगुणंआदाताभवत्वितियोग्यम् हशब्दःप्रसिद्धौ सखलु
ब्रह्मणस्पतिः समिथे संयन्ति सद्ब्रह्मन्तेस्मिन्नाहुतिभिर्देवाइतिसमिथोयज्ञः तस्मिन्वाजी अ-
नवान् तस्माद्द्विपआदाताभवत्वित्यर्थः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

ब्रह्मणस्पतेरभवद्यथावशंसत्योमन्युर्महिकर्माकरिष्यतः ।

योगाउदाजत्सदिवेविचाभजन्महीवरीति शर्वसासरत्पृथक् ॥ १४ ॥

ब्रह्मणः । पतेः । अभवत् । यथावशम् । सत्यः । मन्युः । माहि ।

कर्म । करिष्यतः । यः । गाः । उत्तज्जात् । सः । दिवे । वि । च ।

अभजत् । महीवृक्षे । रीतिः । शर्वसा । असरत् । पृथक् ॥ १४ ॥

महिर्महत्कर्मकरिष्यतः ब्रह्मणस्पतेः मन्युः मननसाधनोमन्त्रः क्रोधोवापथावशं पथाका-
मंसत्यःअवितथोभवद्यथाकामयतेतथाकरोतीत्यर्थः योब्रह्मणस्पतिः पणिभिरपहतागाः उ-
दाजत् उदगमयत् गुहायानिरगमयदित्यर्थः सब्रह्मणस्पतिः दिवेद्युलोकायतत्रत्येभ्योदेवेभ्यश्च-
त्यर्थः व्यभजच्च तागाविभक्ताश्चाकरोत् सचगोसमूहः महीवरीतिः महतीस्तुतिरिव रीद्वृक्षवणे
यथागंगादीनांक्षोतः विभक्तंसव निम्नदेशाभिमुखंसरति तथाशवसाआत्मीयेनबलेन तच्चे-
दगृहंपृथक्विभिन्नंअसरत् अगच्छत् ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

ब्रह्मणस्पतेसुयमंस्यविश्वहारायःस्यामर्धयो वयस्वतः ।

वीरेपुवीरौउपपृग्धिन्स्त्वंपदीशानोब्रह्मणावेपिमेह्वम् ॥ १५ ॥

ब्रह्मणः । पते । सुयमंस्य । विश्वहा । रायः । स्याम् । र्धयः ।

वयस्वतः । वीरेपु । वीरान् । उप । पृग्धि । नः । त्वम् । यत् ।

ईशानः । ब्रह्मणा । वेपि । मे । ह्वम् ॥ १५ ॥

हेब्रह्मणस्पते मन्त्राधिपते सुयमस्यसुष्टुनियन्तव्यस्य वयस्वतोन्नयुकस्य रापोधनस्यविश्वहा
विश्वेषुसर्वेष्वहस्सुरथ्योधिपतयः स्यामभूयास्म रथाएपांसन्तीतिरथ्यः छन्दसीवनिपावितिम-
त्वर्थीयोयः ईकारः अपिच नोस्माकंवीरेपुवीर्याजातेष्वस्मदीयेपुपुत्रेषुवीरानपुत्रान्त्वंउपपृग्धि सं-
पृक्तान्कुरु उत्पादय पृचीसंपर्के रौधादिकः ययंपौत्रानपिलभेमहीतियावव यद्यतः ईशानः सर्व-
स्येश्वरस्त्वं ब्रह्मणा अन्ननामैतव हविल्लक्षणेनान्नेनसह मेहवम् मदीयंस्तुतिलक्षणमाह्वानं वेपि
कामयसे वीगतिप्रजनकान्यशनखादनेषु अतोमयोक्तं कुर्वित्यर्थः ॥ १५ ॥

अथपोदशी-

ब्रह्मणस्पते त्वमस्य यन्तासूक्तस्य बोधितनयंच जिन्व ।

विश्वंतद्भद्रं यदवन्ति देवा बृहद्देम विदथे सुवीराः ॥ १६ ॥ ३ ॥

ब्रह्मणः । पते । त्वम् । अस्य । यन्ता । सुष्टुक्तस्य । बोधि । तनयम् ।

च । जिन्व । विश्वम् । तत् । भद्रम् । यत् । अवन्ति । देवाः ।

बृहत् । वदेम । विदथे । सुवीराः ॥ १६ ॥ ३ ॥

हेब्रह्मणस्पते यन्तासर्वस्य जगतो नियन्तात्वं अस्य सूक्तस्य इदं सूक्तं क्रियामहणं कर्तव्यमिति
कर्षणः संपदानत्वाच्चतुर्थ्यर्थेपठो बोधि बुध्यस्व बुधातनयंपुत्रं चास्मभ्यं जिन्व प्रेरय जिविः प्री
णनार्थः अत्रप्रेरणेवर्तते धातूनामनेकार्थत्वात् यद्भद्रं कल्याणं देवाः सर्वे अवन्ति रक्षन्ति विश्वं
सर्वं तद्भद्रं च जिन्वेति शेषः वयंच सुवीराः शोभनैः वीरैः पुत्रपौत्रादिभिरुपेताः सन्तः बृहत्पौढं स्तोत्रं
विदथे विदन्ति यद्यज्यतयास्मिन्देवान् जानन्तीति विदथो यज्ञः तस्मिन्वदेम ब्रूयाम ॥ १६ ॥

॥ इति द्वितीयस्य सप्तमे तृतीयो वर्गः ॥ ३ ॥

इन्धान इति पञ्चतृतीयं सूक्तं गार्त्तमदं जागर्त ब्राह्मणस्य त्वम् तथा चानुक्रान्तम्—इन्धानः
पञ्चजागतन्त्विति छैन्निको विनियोगः ।

तत्रप्रथमा-

इन्धानो अग्निर्वनवद्दनुष्युतः कृतब्रह्माशशुवद्रातहं व्यइत् ।

जातेन जातमति सप्रसंसेते यं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः ॥ १ ॥

इन्धानः । अग्निम् । वनवत् । वनुष्यतः । कृतब्रह्मा ।

शूशुवत् । रातहृव्यः । इत् । जातेन । जातम् । अति । सः ।

प्र । ससृते । यमृयम् । युजम् । कृणुते । ब्रह्मणः । पतिः ॥ १ ॥

अग्निमिन्धानः ब्रह्मणस्पतेर्षागार्थं अग्निं पञ्चस्य न्यजमानः वनुष्यतो हिंसिष्यतो हिंसां कुर्वतो वाशत्रुनवनवत् वनुष्यात् हिंस्यात् वनुष्यति हन्ति कर्षेति यास्कः । इदिति चार्थे किञ्च कृत-
ब्रह्मा ब्रह्मस्तोत्रं कृतयेन सतथोक्तः रातहृव्यः रातं दचं हृव्यं हविर्येन एवं भूतः सन् शूशुवत् वधेते दु-
ओश्विगतिवृद्धोः अस्मात्पण्यन्ताद्गुडिरूपम् तथा सयजमानः जातेन पुत्रेण जातं उत्पादितं स्वस्य
पौत्रं अतिप्रससृते अतीत्यभृशं प्रसरति पौत्रमपि पश्यन् चिरकालं जीवेदित्यर्थः सर्वैर्यद्गुणान्ताद्ब्र-
ह्मयेनात्मनेपदम् यं यं यजमानं ब्रह्मणस्पतिः स्तोत्रहविषोः स्वीकरणेन युजं सत्त्वायं कृणुते कुरुते
ससप्तमानएव भवतीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

वीरेभिर्वीरान्वनवद्वनुष्यतो गोभीरुपिंप्रथद्वोधतित्मना ।

तो कंच तस्य तनयं च वर्धते यं यं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः ॥ २ ॥

वीरेभिः । वीरान् । वनवत् । वनुष्यतः । गोभिः । रुपिम् ।

प्रथद्वत् । बोधति । त्मना । तोकम् । च । तस्य । तनयम् । च ।

वर्धते । यमृयम् । युजम् । कृणुते । ब्रह्मणः । पतिः ॥ २ ॥

सयजमानः वीरेभिः वीरैरात्मीयैः पुत्रैः वनुष्यतो हिंसतः वीरान् शत्रुपुत्रान्नवनवद्वनुष्यात्
हिंस्यात् अपि च गोभिः सहितं रुपिं धनं प्रथम् प्रथमति विस्तारयति प्रथमतेर्लुङि च ङेवद्रूपम्
तथात्मना आत्मनेव बोधति सर्वजानाति अनन्याधीनज्ञानो भवतीत्यर्थः किञ्च तस्य यजमानस्य
तो कंच पुत्रः सनयं विभक्तिव्यत्ययः तनयस्तत्पुत्रश्च वर्धते प्रवृद्धो भवति तदा तो कंच तनयं पुत्रं पौत्रं च ब्र-
ह्मणस्पतिर्वर्धयति वृधिरन्तर्भावितण्यर्थो दृष्टव्यः अन्यद्गतम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

सिन्धुर्नक्षोदःशिमीर्वीं ऋघायतो वृषेववर्ध्रीं भिवृष्टयोजसा ।
अग्नेरिवप्रसितिर्नाहवर्तवेयंयुजंरुणुते ब्रह्मणस्पतिः ॥ ३ ॥

सिन्धुः । न । क्षोदः । शिमीश्वान् । ऋघायतः । वृषाश्च ।
वर्धीन् । अग्नि । वृष्टि । ओजसा । अग्नेःश्च । प्रसितिः । न । अह ।
वर्तवे । यमश्चम् । युजम् । रुणुते । ब्रह्मणः । पतिः ॥ ३ ॥

सिन्धुः स्पन्दनशीलानदीक्षोदीन सुघमानंकूलं यथाभिनतितथा शिमीवान् शिमीतिकर्म-
नाम ब्रह्मणस्पतेः परिचरणात्मना कर्मणा युक्तो यजमानः ऋघायतोर्हि सतः शत्रुन् ओजसावले-
न अभिवृष्टिं हन्तुमभितः कामयते वराकान्तौ इदमपरं निर्दर्शनम् वृषेववर्धीन् वप्रयोनिष्पिष्टमुष्का-
निर्वीर्यावलीवर्दाः तान् यथावृषासेचनसमर्थः सर्वोर्षो वृषभो भिभवति तद्वत्शत्रून् भिभवतीत्य-
र्थः अपि चासौ अग्नेरिव प्रसितिः प्रसीयते वक्ष्यते नयेति प्रसितिर्जाता पिब्यन्धने करणे-
क्तिन् यथा अग्नेर्ज्वाला अप्रतिहतप्रसाराणामपिनवर्तवैवारयितुं निवर्तयितुं वानैव शक्यते अहश-
ब्देवधारणे वृणोते रन्वर्भावितण्यथा इवर्तवैर्वा तुमर्थे तवेत्ययः अन्यद्रतम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

तस्मात् अर्पन्ति दिव्या अंसश्चतः ससत्त्वभिः प्रथमो गोपुंगच्छति ।
अनिभृष्टतविषिर्हन्त्योजसायंयुजंरुणुते ब्रह्मणस्पतिः ॥ ४ ॥

तस्मै । अर्पन्ति । दिव्याः । अंसश्चतः । सः । सत्त्वंभिः । प्रथमः ।
गोपुं । गच्छति । अनिभृष्टतविषिः । हन्ति । ओजसा । यमश्चम् ।
युजम् । रुणुते । ब्रह्मणः । पतिः ॥ ४ ॥

तस्मै यजमाना पदिव्यादिविभवावृष्टिलक्षणाः आपः असश्चतः असज्यमानाः अनिरुद्धाः
सत्यः अर्पति गच्छन्ति प्राप्नुवन्ति अंतर्लैटिरूपम् तथा सयजमानः सत्त्वभिः सत्वानः साधकाः परि-
चारकाः तैः सहितः प्रथमोऽप्येभ्यो यज्ञमानेभ्यः पूर्वभाषी मन् गोपुंगच्छति गवादिधनं प्राप्नोती-
त्यर्थः किञ्च अनिभृष्टतविषिः त्विषीविबलनाम अनिभृष्टापरैरबाधितानविषीबलं यस्मिन्नादशः
सान् ओजसावलेन हन्ति शत्रून् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

तस्माद्दद्विश्वेधुनयन्तसिन्धवोच्छिद्राशर्मदधिरेपुरूणि ।
 देवानांसुम्नेसुभगःसएधतेयंयंयुजंरुणुतेब्रह्मणस्पतिः ॥ ५ ॥ ४ ॥
 तस्मै । इत् । विश्वे । धुनयन्त । सिन्धवः । अच्छिद्रा । शर्म ।
 दधिरे । पुरूणि । देवानाम् । सुम्ने । सुभगः । सः । एधते ।
 यम्यं । युजम् । रुणुते । ब्रह्मणः । पतिः ॥ ५ ॥ ४ ॥

तस्माद्दत्तस्माएवयजमानायविश्वेसिन्धवः सर्वाःस्यन्दनशीलानद्यः धुनयन्त चलयन्ति
 एतदभीष्टफलसिद्ध्यर्थमवहन्तीत्यर्थः तथाअच्छिद्राअच्छिद्राणि छिद्ररहितानिसन्तानि पुरू-
 णिवहूनिशर्मशर्माणिसुखानिदधिरे तस्माएवधार्यन्ते यद्वा शर्मेतिगृह्णाम छिद्ररहितानिवहूनि
 सदानिधार्यन्ते सयजमानः सुभगः शोभनधनः देवानांसुम्ने देवैःप्रतेसुखेवर्तमानःसएधते
 वर्धते शिष्टंस्पष्टम् ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यसप्तमेचतुर्थेवर्गः ॥ ४ ॥

ऋजुरितिचतुर्केचंचतुर्थस्तुक्तं गृह्यतमदस्यार्पणजागतं ब्राह्मणस्पत्यम् तथाचानुक्तान्तमऋजु-
 श्वतुष्कमिति गतोविनियोगः ।

तत्रमथमा-

ऋजुरिच्छंसौवनवद्वनुष्यतोदेवयन्निदेवयन्तमभ्यंसत् ।
 सुमावीरिह्वनवत्पृत्सुदुष्टर्यज्वेदयंज्योर्विभंजातिभोजनम् ॥ १ ॥
 ऋजुः । इत् । शंसः । वनवत् । वनुष्यतः । देवयन् । इत् ।
 अदेवयन्तम् । अग्निः । असत् । सुप्रदअवीः । इत् । वनवत् । पृत्सु ।
 दुस्तरम् । यज्वा । इत् । अयंज्योः । वि । भुजातिः । भोजनम् ॥ १ ॥

ऋजुरितिआर्जवयुक्तएव यद्वा ऋजतिःप्रसाधनकर्मा स्तोत्राणांप्रसाधकएवशांसः ब्रह्म-
 णस्पतेःस्तोत्रा वनुष्यतोर्हिसतः शत्रून्वनवत् वनुयात् । हिंस्यात् वनोतेहन्तिकर्मणएतद्रूपम् यथा
 देवयन्निद देवंदानादिगुणयुक्तं ब्रह्मणस्पतिमात्मनइच्छन्नेव अदेवयन्तं तद्विपरीतंपुरुषंअभ्यसात्

अभिभवेत् अस्तेर्लेटचेतद्रूपम् तथासुमावीरिद् अवतेस्तृप्त्यर्थादौणादिकर्षकारप्रत्ययः सुष्टुपक-
र्षेणब्रह्मणस्पतेस्तर्पयितैव पृत्सुपृतनासुसङ्गमे पुदुस्तरंतीतुमशक्यंवनवर्वाहिस्यात् तथायज्वेत्
ब्रह्मणस्पतिंहविषाद्दृष्टवानेव अयज्योः अयज्वनः भोजनंभोगसाधनंविभजाति विशेषेणभजेत
इत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

यजस्ववीरप्रविहिमनायतोभद्रंमनःऋणुष्वृत्रतूर्पे ।

हृविष्कणुष्वसुभगोयथासंसिब्रह्मणस्पतेरवआवृणीमहे ॥ २ ॥

यजस्व । वीर । प्र । विहि । मनायतः । भद्रम् । मनः । ऋणुष्व ।

वृत्रतूर्पे । हृविः । ऋणुष्व । सुभगः । यथा । असंसि । ब्रह्मणः ।

पतेः । अवः । आ । वृणीमहे ॥ २ ॥

अपिरात्मोपंपुरुषंशास्ति हेवीर विशेषेण स्तुतीनांप्रेरक सत्ते यजस्व ब्रह्मणस्पतिं स्तुत्यापूज-
य मनायतः मनइवशीघ्रंभवर्तमानान्हिसकान् यद्वा अभिमन्यमानान्शत्रून्प्रति प्रविहि प्रकर्षे-
णपुद्गार्थंगच्छ वीगत्यादिषु छान्दसोह्रस्वः वृत्रतूर्पे वृत्राणामावरकाणां शत्रूणांहिसाहेतुभूतेसद्वा-
मेभद्रं कल्याणंघाष्ट्योपितंमनः ऋणुष्वकुरुष्व ब्रह्मणस्पतेरनुग्रहात्तवैवजयोभविष्यति तथाब्रह्म-
णस्पतयेहविश्वरुपुरोडाशादिकं ऋणुष्वकुरु यथात्वंसुभगः शोभनधनोअसंसिभवेःअस्तेर्लेट्य-
हागमः ब्रह्मणस्पतेर्यागेनत्वंशोभनधनोभविष्यसीतियावत् अपिच ययंब्रह्मणस्पतेरवोरक्षणंआ
आभिमुख्येनवृणीमहे मारथ्यामहे ॥ २ ॥

अथतृतीया-

सद्जनेनसाविशासजन्मनासपुत्रैर्वाजंभरतेधनाचृत्तिः ।

देवानांयःपितरंमाविवांसतिश्रद्धामंनाहृविषाब्रह्मणस्पतिम् ॥ ३ ॥

सः । इत् । जनेन । सः । विशा । सः । जन्मना । सः । पुत्रैः । वाजम् ।

भरते । धना । चृत्तिः । देवानाम् । यः । पितरम् । आविवांसति ।

श्रद्धामंनाः । हृविषा । ब्रह्मणः । पतिम् ॥ ३ ॥

योयजमानःश्रद्धामनाः श्रद्धामनसियस्यसादृशःसम् देवानांपितरं पाळयितारं ब्रह्मण-
स्पर्तिहविषाचरुपुरोडाशादिना आविधासति परिचरति विधासतिःपरिचरणकर्मा सद्ब स-
एवयजमानः जनेनजातेनसर्वेणलोकेनवाजमन्त्रंभस्तेविभक्तिं संभरतिवा सएवविशामजमा
आत्मीयेनबन्धुजनेन वाजंभरते सएवजन्मना सएवपुत्रैरानीयैरपत्यैर्वाजंभरते तथाभिनैर्देभि-
रन्यैः परिचारकैः धनाधनानिभरते विभक्तिंसंपादयतिवा ब्रह्मणस्पतिमिष्टधतोयजमानस्पस-
धतोजनाअन्वधनयोः साधकाभवन्तीतिवाच्य ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

योअस्मैहृष्यैधृतवन्द्भिरविधृत्यतंप्राचानपतिब्रह्मणस्पतिः ।

उरुष्यतीमंहसोरक्षतीरिपोर्इहोश्चिदस्माउरुचक्रिरद्भुतः ॥ ४ ॥ ५ ॥

यः । अस्मै । हृष्यैः । धृतवन्द्भिरः । अविधत् । प्र । तम् । प्राचा ।

न्यति । ब्रह्मणः । पतिः । उरुष्यति । ईम् । अंहसः । रक्षति ।

रिपः । अंहोः । चित् । अस्मै । उरुचक्रिः । अद्भुतः ॥ ४ ॥ ५ ॥

योयजमानः अस्मैब्रह्मणस्पतये क्रियाग्रहणंकर्तव्यमितिकर्मणःसंपदानत्वाच्चतुर्थी
इमंब्रह्मणस्पतिंधृतवन्द्भिः उपस्तरणाभिघारणात्मकेनाज्येनोपेतैर्हृष्यैर्हविर्भिः अविधत् परिचर-
ति विधविधाने तीक्षादिकः अयंपरिचरणकर्मरुपठितः तंयजमानं ब्रह्मणस्पतिः प्राचाप्राचीने-
नक्लुनामार्गेण प्रणयति मरुष्टंफलंमापयति अपिचईमेनं अंहसःपापात् उरुष्यतिरक्षति उरु-
ष्यतीरक्षाकर्मैतियास्कः । तथारिपोर्हिसकादिनरक्षति अंहोश्चिद अन्वृत्तेर्दार्द्रियात् यद्वा आग-
त्यहंतुरपिरक्षति अपिचास्मै यजमानायजन्द्भवः महन्नामैतत् आचार्यभूतोमहान्ब्रह्मणस्पतिः उ-
रुचक्रिः उरोर्धिस्तीर्णस्योपकारस्पकर्ताभवति ॥ ४ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यसप्तमोपञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

इमागिरइतिसप्तदशार्थपञ्चमंस्तुक्तम् । गृत्सपद्पुत्रस्यकूर्पस्यार्थं गृत्सपदस्यैववात्रेष्टुभ्रमा-
दित्यदेवताकम् तथावानुक्तान्तम्-इमागिररुयूनाकूर्पेर्गार्त्समदोहिवादित्यमिति स्तुक्विनियोगो-
ट्टिकः आदित्यदेवताकेपशौपुरोडाशस्यइमागिरइत्येकानुवाकपा अग्नीषोमावितिस्रष्टेस्तुत्रित-
म्-इमागिरआदित्येभ्योधृतस्त्वआदित्यासउरवोगभीराइति ।

सैपासूक्तेयथमा-

इमागिरंआदित्येभ्योघृतसूःसनाद्राजंभ्योजुह्वाजुहोमि ।
 शृणोतुमित्रोअर्यमाभगोनस्तुविजातोवरुणोदक्षोअंशः ॥ १ ॥
 इमाः । गिरः । आदित्येभ्यः । घृतसूः । सनात् । राजंभ्यः ।
 जुह्वा । जुहोमि । शृणोतु । मित्रः । अर्यमा । भगः । नः । तुविदजातः ।
 वरुणः । दक्षः । अंशः ॥ १ ॥

आदित्येभ्यः अदितेःपुत्रेभ्यः राजभ्यः राजमानेभ्यः ईश्वरेभ्योवामित्रादिभ्यः घृतसूः घृत-
 मसाविणीः घृतंक्षरन्तीः इमागिरः स्तुतिलक्षणावाचः सनात् सर्वदाजुह्वा वाङ्मैतत् वाग्निद्वयेण
 जुहोमि मयच्छामि करोमीतियावत् यद्वा जुहूस्थानीयत्वेनघृतंक्षरन्ति वाम्रूपाणिहवींषिजुहोमि
 आदित्यानुद्दिश्यत्यजामि मन्त्राणांपयोघृतादिक्षरणेहेतुत्वंच यद्वचोधीतेपयसःकृत्याअंस्पेत्या-
 दिनावैत्तिरीथेस्पष्टमाज्ञातम् नोस्मदीयास्तागिरः मित्रादयः प्रत्येकंशृणोतु तेचतैत्तिरीयेअष्टौपु-
 त्रासोअदितेरित्युपक्रम्यस्पष्टमनुक्रान्ताः मित्रश्ववरुणश्चधाताचार्यमाचअंशुश्चभगश्चइन्द्रश्चविव-
 स्वांश्चेत्येतदिति मित्रःप्रमोतेस्त्रायकः यद्वा सर्वपांसिग्धः अरीन्वच्छति नियच्छतीत्यर्यमाभगो-
 भजनीयोदेवः तुविजातः तुवीतिबहुनाम बहुपुदेशेष्वनुग्रहार्थमाद्भूतः वरुणविशेषणमेतत्पाप-
 स्पनिवारणाद्वरुणः दक्षःसमर्थः एतच्चांशस्वविशेषणम् ॥ १ ॥

पूर्वांक्तएवपशौ इमंस्तोममित्येपावपायागस्ययाज्या सूत्रितंच-इमंस्तोमंसकृतवोमेअद्य-
 तिसोभूमीधारयन्त्री रूतघुनिति ।

सैपासूक्तेद्वितीया-

इमंस्तोमंसकृतवोमेअद्यमित्रोअर्यमावरुणोजुपन्त ।
 आदित्यासःशुचंयोधारंपूताअर्चजिनाअनवद्याअरिष्टाः ॥ २ ॥
 इमम् । स्तोमम् । सस्कृतवः । मे । अद्य । मित्रः । अर्यमा । वरुणः ।
 जुपन्त । आदित्यासः । शुचंयः । धारंपूताः । अर्चजिनाः ।
 अनवद्याः । अरिष्टाः ॥ २ ॥

इमंमेस्मदीयंस्तोमंस्तोत्रं सक्रतवः समानकर्माणःसमानमज्ञावापित्रादयः अघेदानीं जुषन्त जुषन्ताम् सेवन्ताम् कीदृशास्ते आदित्यासः अदितेः पुत्राः शुचयो दीप्यमानाः धारपूताः उदकधाराभिः क्षालिता इव पूताः निर्मला इत्यर्थः अवृजिनाः वृजीवर्जने अयर्जितारः सर्वांनुमाहका इत्यर्थः अनवघाः अवघेन गह्रंणपापेन रहिताः अरिष्टाः केनाप्यर्हिंसिताः ॥ २ ॥

तस्मिन्नेवपशौव आदित्यास इति हविषोनुवाक्या सूत्रं तु पूर्वमेवोदाहृतम् ।

सैपावृतीया—

त आदित्यासं उरवो गभीरा अदब्धासो दिप्सन्तो भूर्यक्षाः ।

अन्तः पश्यन्ति वृजिना तस्माधु सर्वराजभ्यः परमाचिदन्ति ॥ ३ ॥

ते । आदित्यासः । उरवः । गभीराः । अदब्धासः । दिप्सन्तः ।

भूरिः अक्षाः । अन्तरिति । पश्यन्ति । वृजिना । उत । साधु ।

सर्वम् । राजभ्यः । परमा । चित् । अन्ति ॥ ३ ॥

त आदित्यासः अदितेः पुत्राः उरवो महान्तः गभीराः गाभीर्योपेताः अदब्धासः शत्रुभिरर्हिंसिताः सन्तः दिप्सन्तः शत्रून् दंभितुं हिंसितुमिच्छन्तः दंभुदंभे अस्मादिच्छातनि सनीवन्तर्धेती-
दभापपक्षे दंभइच्चेवीकारः दंभेर्हृत्प्रहणस्य जातिवाचकत्वात्सिद्धमितिसनः किञ्चे अनुनासिक-
लोपः तथा भूर्यक्षाः भूरीणि बहून्यक्षीणि चक्षुषियेपातेतथोक्ताः बहुतेजसो वा बहुव्रीहौ सक्थ्य-
शणोरिति पचसमासान्तः एवं भूता आदित्याः अन्तः मध्ये प्राणिनां हृदि मेरुतया वर्तमानाः सन्तः
वृजिना वृजिना निपापानि उत अपि च साधुसाधुनिपुण्यानि च प्राणिभिः कृतानि पश्यन्ति जान-
न्ति परमाचिद् परमाग्निद्रुदेशावस्थितान्यपि सर्वसर्वाणि दृश्यमानानि राजभ्यः राजासी-
श्वराणां आदित्यानां अन्ति अन्तिके समीपे वर्तत इति शेषः कादिलोपो बहुलमित्यन्तिकशब्दस्य
कादिलोपः ॥ ३ ॥

साग्निचित्ये ऋतौ दीक्षणीयार्या आदित्ययागस्य धारयन्त इत्यादिके देव्याज्यानुवाक्ये अत-
एव भुवद्भुवनपतिविशेषणविशिष्टादित्ययागेपि तथा च दीक्षणीयार्यामितिवलण्डेऽस्त्वितम्—धार-
यन्त आदित्यासो जगत्स्था इति द्वेषते एव भुवद्भुवो भुवनपतिभ्यो वैति ।

तयोराधासूक्तेचतुर्थी—

धरयन्त आदित्यासो जगत्स्था देवा विश्वस्य भुवनस्य गोपाः ।
दीर्घाधियोरक्षमाणा असुर्यमृतावानश्रयमाना ऋणानि ॥ ४ ॥

धरयन्तः । आदित्यासः । जगत् । स्थाः । देवाः । विश्वस्य ।
भुवनस्य । गोपाः । दीर्घाधियः । रक्षमाणाः । असुर्यम् ।
ऋतद्वानः । चयमानाः । ऋणानि ॥ ४ ॥

जगज्जर्मं स्थाः स्थावरंच तिष्ठतेः कर्तव्यं हुन् एतदुभयविधं भूतजावं धारयन्तः अवस्था-
पयन्तः देवाः दानादिगुणयुक्ताः विश्वस्य भुवनस्य सर्वस्य लोकस्य गोपाः गोपयितारोरक्षकाः
दीर्घाधियः दीर्घाणिधियः कर्माणिज्ञानानिवायेपांतादृशाः अन्येषामपि दृश्यते इति पूर्वपदस्य दी-
र्घः असुर्यं असवः प्राणाः तेन च तद्देतुभूताः आपो लक्ष्यन्ते अपां तद्देतुत्वं च छान्दोग्ये स्पष्टमात्रा-
तम्—आपोमयः प्राण इति असुमुदकरं रातिददातीत्यसुरोमेघः तत्र भवं मेघान्तर्वर्तमानमुदकरक्ष-
माणाः तत्काले वृष्ट्युत्पादनायरक्षन्तः असुरशब्दाद्भवेच्छन्दसीति यत् ऋतावानः सत्यवन्तो
यत्तवन्तो वा छन्दसीवनिपाविति मतवर्था यो वनिष् पूर्ववदीर्घः ऋणानिस्तोतृभिः अन्येष्यः प्रदेया-
निहविर्द्रव्याणि चयमानाः अपगमयन्तः चयगतौ भौवादि कोनुदातेव एवं गुणविशिष्टमहानुभावाः
आदित्यासः आदित्याः अस्मदधीना भवन्त्विति शेषः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

विद्यामादित्या अवंसो वो अस्य यदर्यमन्नप आचिन्मयोक्षु ।
युष्माकं मित्रावरुणा प्रणीतौ परिश्व भ्रैवदुरितानि दृज्याम् ॥ ५ ॥ ६ ॥
विद्याम् । आदित्याः । अवंसः । वः । अस्य । यत् । अर्यमन् । ज्ञये ।
आ । चित् । मयः ऽभु । युष्माकम् । मित्रावरुणा । प्रदनीतौ । परि ।
श्वभ्रां ऽद्व । दुः ऽद्वृतानि । दृज्याम् ॥ ५ ॥ ६ ॥

हेआदित्याः अदितेःपुत्राः बोयुष्माकं अस्यावसतः कर्मणिपद्यी इदंरक्षणं विद्याम लभे-
म भपेराक्षसादिभ्यः आआगतेसति यद्युष्मदीयंरक्षणम् चिच्छब्दश्चार्थे मयोभु मयसःसुख-
स्यभावयितृच तदिदंलभेमेत्यन्वयः हेअर्यमन् हे मित्रायरुणौ युष्माकंपणीतौ अस्मद्विषये मल-
ष्टेनयनेसति श्वभ्रेवश्वभ्राणीवस्थातुमयोग्यानिगर्तवन्तिस्थलानीवदुरितानिपापानिपरिवृज्यां
परित्यजेयं वृजीवर्जने बहुलंछन्दसीतिविकरणस्यलुक ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यसप्तमेषष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

अथपद्यी-

सुगोहिवोअर्यमन्मित्रपन्थाअनृक्षरोवरुणसाधुरस्ति ।

तेनादित्याअधिवोचतानोयच्छतानोदुष्परिहन्तुशर्म ॥ ६ ॥

सु६गः । हि । वः । अर्यमन् । मित्र । पन्थाः । अनृक्षरः । वरुण ।

साधुः । अस्ति । तेन । आदित्याः । अधि । वोचत । नः । यच्छत ।

नः । दुः६परिहन्तु । शर्म ॥ ६ ॥

हेअर्यमन् मित्र वरुण बोयुष्माकंसुगः सुखेनगन्तव्यः अनृक्षरः ऋक्षरःकण्टकऋच्छते-
रिति तद्रहितः साधुः साधकःशोभनोवा एवंगुणविशिष्टः पन्थामागोस्तिहि विद्यतेखलु अ-
तस्तेपथाअस्मान् शोभनं नयतेविशेषः हेआदित्याः नोस्माकं अधिवोचत अधिवचनं पक्षपा-
तेनवचनं कुरुत अपिनोस्मभ्यंदुष्परिहन्तु दुःखेनपरिहन्तु विनाशयितुमशक्यंशर्मसुखंयच्छत
दत्त दाण्दाने शपिपात्रेत्यादिनायच्छादेशः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

पिपर्तुनोअदितिराजंपुत्रानिद्वेषांस्यर्यमामुगेभिः ।

बृहन्मित्रस्यवरुणस्यशर्मोपस्यामपुरुवीराअरिष्टाः ॥ ७ ॥

पिपर्तु । नः । अदितिः । राजंसुपुत्रा । अर्ति । द्वेषांसि । अर्यमा ।

सु६गेभिः । बृहत् । मित्रस्य । वरुणस्य । शर्म । उर्ष । स्याम् ।

पुरु६वीराः । अरिष्टाः ॥ ७ ॥

राजपुत्रा राजानो राजमानामित्रादयः पुत्राय स्याः तादृशी अदितिरदीना अखण्डनीयावादे-
वीनोस्मान् द्वेषांसिद्वेषूणिरक्षांसि अतिपिपतुं अतिपारमतु अतिक्रम्यतद्रहितं देशं मापयत्वित्यर्थः
अर्यमाचसुभेभिः सुदुग्गन्तव्यैर्मागैरस्मान्पारयतु अपिच वयं पुरुवीराः बहुभिः वीरैः पुत्रादिभिरुपे-
ताः अरिष्टाः केनाप्यार्हसित्ताश्च सन्तः मित्रस्य वरुणस्य च बृहस्पतिवृद्धं शर्म सुखं उपस्याम उपगवा-
भवेम ॥ ७ ॥

पूर्वोक्तेषु शौतिसो भूमीरिति पुरोडाशस्य याग्या सूत्रं पूर्वमेवोदाहृतम् ।

सैवासूक्तेऽष्टमी-

निस्त्रोभूमीर्षार्यर्षीरुत्यूचीर्णित्रताविदथेअन्तरैषाम् ।
ऋतेनादित्यामहिं वामहित्वं तदर्यमन्वरुणमित्रचारुं ॥ ८ ॥

निस्त्रः । भूमीः । धार्यन् । चीन् । उत । यून् । चीर्णि । वृता ।
विदथे । अन्तः । एषाम् । ऋतेन । आदित्याः । महि । वः ।
महिःत्वम् । तत् । अर्यमन् । वरुण । मित्र । चारुं ॥ ८ ॥

तिस्रोभूमीः अत्र भूमिशब्दो लोकत्रयेवर्तते षोडशतीयस्यां तृतीयस्यां पृथिव्यामित्यत्र यथा
पृथिवीशब्दः भूम्यन्तरिक्षस्वर्गास्त्रीन्द्रोकान् आदित्याः धारयन् वृष्टिप्रदानादिना धारयन्ति उत-
अपि च धून्दीवान्तत उपरितनानमहरादिकानपि वीन् लोकान् धारयन्ति यद्वा दीवान् आग्निवायुं सूर्यं
च धारयन्ति अपि चैषामादित्यानां विदथे यज्ञे अन्तर्मध्ये षोणित्रतासवनत्रयनिष्पाद्यानि षोणिकर्मा-
णिसन्ति यद्वा एषां लोकानामन्तर्मध्ये विदथे यज्ञे निमित्तभूते सति एषामादित्यानां षोणिकर्माणि र-
सादानधारणविसर्जनलक्षणाणिसन्ति उत्तरोर्ध्वः प्रत्यक्षकृतः हे आदित्याः ऋतेन सत्त्वेन यज्ञेन
वामहिमहत्प्रभूतवो युष्माकं महित्वं महत्त्वं यन्महाभाग्यं हे अर्यमन् वरुण मित्र तन्महाभाग्यं चा-
रुशोभनं सर्वोत्कृष्टमित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

त्रीरोचुनादिव्याधारयन्तहिरण्यपाः शुच्यो धारंपूताः ।
अस्त्रं मजो अनिमिपा अर्दं व्याउरुं शंसां कृजवे मर्त्यापि ॥ ९ ॥

श्री । रोचना । दिव्या । धारयन्त । हिरण्ययाः । शुचयः ।
 धारंषूताः । अस्वमजः । अनिमिपाः । अदब्धाः । उरुशंसाः ।
 ऋजवे । मर्त्याय ॥ ९ ॥

श्रीरोचनाश्रीणिरोचनानिरोचमानान्यग्न्यादीनितेजांसि दिव्यादिव्यानिदिविभवानिधारय-
 न्त आदित्यावस्थापयन् किमर्थं ऋजवेऋजीकायउपार्जकायस्तोत्राणां मर्त्यायमनुष्यायभोग-
 सिच्चर्थमितियावत् कीदृशाआदित्याः हिरण्ययाः हिरण्ययाः हिरण्यालंकृतसर्वाङ्गाः मद्वा हितर-
 मणीयवेपाः शुचयोदीप्यमानाः धारपूताः उदकधारयाक्षालिताइवनिर्मलाः अस्वमजः असञ्जा-
 तस्वमाः सुपांसुलुगितिजसःसुः अपरआह अस्वमजः अस्वपन्तः विगतनिद्राः स्वपितृपोर्नजि-
 दितिनजिद्र्मत्ययइति तदेतत्पदकारस्यानभिमतम् अनिमिपाः निमेपरहिताः अदब्धाः असुरा-
 दिभिरार्हिसिवाः उरुशंसाः उरुभिर्बहुभिःशंसनीयाः स्तोतव्याः एवंगुणविशिष्टाअधारय-
 नेत्यन्वयः ॥ ९ ॥

अथदशमी—

त्वंविश्वेपांवरुणासिराजायेचदेवाअसुरयेचमर्ताः ।
 शन्ननौरास्वशरदोविचक्षेश्यामार्युपिसुधितानिपूर्वा ॥ १० ॥ ७ ॥
 त्वम् । विश्वेपाम् । वरुण । असि । राजा । ये । च । देवाः । असुर ।
 ये । च । मर्ताः । शतम् । नः । रास्व । शरदः । विचक्षे । अश्याम् ।
 आर्युपि । सुधितानि । पूर्वा ॥ १० ॥ ७ ॥

हेअसुर शत्रूणांक्षेपकरुण त्वंविश्वेपांसर्वेषाराजासि केषां येचदेवाःदेवजनाः येचमर्तामर-
 णधर्माणोमनुष्याः तेषामित्यर्थः अतस्त्वंनोस्मज्यंशवंशरदःशतसंख्याकान्संवत्सरावविचक्षे वि-
 शेषेणदर्शनायरास्वमयच्छ रादाने व्यत्ययेनात्मनेपदम् वयंचपूर्वापूर्वैःदेवैः सुधितानिसुष्टुहितानिश-
 तसंवत्सररक्षणान्यार्युपिअश्याम् व्यामुषाम सुधितवसुधितनेमधितधिष्वधिषीयचेतिनिपात्यते
 गतिरनन्तरइतिगतेःमरुतिस्वरत्वम् सुपांसुलुगितिदृतीयायाद्वादेशः ॥ १० ॥

॥ इतिद्वितीयस्यसप्तमेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

आदित्यदेवताकेपशौनदक्षिणेत्येपाहविषोयाग्न्या सृजितश्च—तिस्रोभूमिधारयन्त्रीरुव-
 द्युन्नदक्षिणाविचकितेनसन्त्येति ।

सैषात्रैकादशी-

नदक्षिणाविचिकितेनसव्यानप्राचीनमादित्यानोनपश्चा ।

पाक्याचिह्नसवोधीर्याचिद्युष्मानीतोअभयंज्योतिरश्याम् ॥ ११ ॥

न । दक्षिणा । वि । चिकिते । न । सव्या । न । प्राचीनम् ।

आदित्याः । न । उत । पश्चा । पाक्या । चित् । वसवः । धीर्या ।

चित् । युष्माऽनीतः । अभयम् । ज्योतिः । अश्याम् ॥ ११ ॥

हेआदित्याः दक्षिणादक्षिणोभागः नविचिकिते मयानविज्ञायते सव्यासव्योवामभागो-
पिनज्ञायते उभयत्रसुषांसुलुगितिसोराजदेशः तथाप्राचीनं पुरस्तादपिनज्ञायते विभाषाश्चेर-
दिक्स्त्रियामितिस्वार्थैवः उतअपिच पश्चा पश्चात्पृष्ठभागेपिनज्ञायते नैशेनतमसा आवृतत्वात्
आन्तरादज्ञानाद्वा पश्चपश्चाच्चन्द्रसीतिनिपात्यते किंबहुना पाक्याचित् पाक्यःपक्तव्योपरिप-
क्तज्ञानोपि हुपचष्पाके ऋहलोर्ण्यत् तित्स्वरितः धीर्याचित् धीरेनेतव्यत्वेनभवोधीर्यःकातरः
भवेच्छन्दसीतिपद कातरोपि उभयत्रसुषांसुलुगितिआकारः हेवसवोवासपितारआदित्याः यु-
ष्मानीतः युष्माभिर्नीतः शोभनेनमार्गेणप्रापितःसन् अभयं भयरहितं ज्योतिः सौरतेजः
आन्तरंवा ज्ञानात्मकं अस्यां प्राप्नुयाम् ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

योराजभ्यक्तनिभ्योद्दाशयवर्धयन्तिपुष्टयश्चनित्याः ।

सरेवान्यातिप्रथमोरथेनवसुदावाविद्धथेषुप्रशस्तः ॥ १२ ॥

यः । राजभ्यः । क्तनिभ्यः । द्दाश । यम् । वर्धयन्ति । पुष्टयः ।

च । नित्याः । सः । रेवान् । याति । प्रथमः । रथेन । वसुदावा ।

विद्धथेषु । प्रशस्तः ॥ १२ ॥

योयजमानः राजभ्योराजमानेभ्यः क्तनिभ्यः क्तस्ययज्ञस्यसत्यस्यवानेतृभ्यः
आदित्येभ्योद्दाश चरुपुरोडाशादिकंददाति यंयजमानं पुष्टयः पोषकाः नित्याः शाश्वताः आ-
दित्याश्चवर्धयन्ति सयजमानोरेवान् धनवान्प्रथमः प्रथितः प्रख्यातः वसुदावा वसूनांधनानां
दातासन्प्रशस्तः सर्वैःप्रशस्यमानः विद्धथेषुवेद्येषुलब्धव्येषुगृहेपुरथेनवाहनेनयातिगच्छति ॥ १२ ॥

अथप्रयोदशी-

शुचि॑र॒पःसू॒यव॑सा॒ अद॑ब्ध॒ उप॑क्षेति॒ वृद्ध॑व॒याःसु॒वीरः॑ ।

नकि॑ष्टं॒ घ्नन्त्य॑न्तितो॒नदू॒राद्य॑ आ॒दित्या॑नां॒ भव॑ति॒ प्रणी॑तौ ॥ १३ ॥

शुचिः । अपः । सूयवसाः । अदब्धः । उप । क्षेति । वृद्धवयाः ।

सुवीरः । नकिः । तम् । घ्नन्ति । अन्तितः । न । दूरात् । यः ।

आदित्यानाम् । भवति । प्रणीतौ ॥ १३ ॥

सयजमानः शुचिर्दीप्यमानः शुद्धोवाअदब्धः सपन्नैरवाधितः वृद्धवयाः प्रभूतानः सुवीरः शोभनपुत्रश्चसन् सूयवसाः शोभनसस्यान्यपः वृष्टिलक्षणान्युदकानिउपक्षेति उपनिवसति सर्वदासुसत्यानामपांचसमीपेनिवसतीत्यर्थः तथानकिर्मचतंघ्नन्तिर्हिसन्ति अंतितोनअन्तिकात्समीपदेशाच्चदूराद्धिमरुष्टाच्चदेशादागवाधाकाः अन्तिकस्यतसिलादिलोपइतिलोपः योजमानः आदित्यानांअदितेःपुत्राणां मित्रादीनां प्रणीतौ मरुष्टेनयनेप्रापणे भवति वर्ततेसइतिपूर्वसंबन्धः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

अ॒दिते॑मि॒त्रव॑रु॒णो॒त्तमृ॑ळ॒ यद्दो॑ व॒यंच॑रु॒माक॑च्चि॒दागः॑ ।

उ॒र्वश्या॑ममं॒यंज्यो॑तिरि॒न्द्रमा॑नो॒दीर्घा॑ अ॒भि न॑श॒न्तमि॑स्त्राः ॥ १४ ॥

अदिते । मित्र । वरुण । उत् । मृळ । यत् । वः । वयम् । चरुम् ।

कत् । चित् । आगः । उरु । अश्याम् । अमंयम् । ज्योतिः । इन्द्र ।

मा । नः । दीर्घाः । अभि । नशन् । तमिस्त्राः ॥ १४ ॥

उत्अपिच हेअदिते मित्र वरुण आमद्वितंपूर्वमविद्यमानवदितिपूर्वपूर्वस्यामद्वितस्याविद्यमानवद्भावावसर्वेषांपाठिकमामद्वितस्येत्याद्युदात्तत्वम् ययंपत्येकंमृळ अस्माकमुपरिदयांकुरु रक्षेत्यर्थः यदपघपिवयंबोयुष्माकंकच्चिक् किञ्चिदागोपरार्थंचरुम अकर्म तथापिमृळेत्यर्थः हेइन्द्र परमेश्वरपेषितादित्य उरुविस्तीर्णअभयंभयरहितंज्योतिस्त्वदीयंपकाशंज्ञानात्मकंवाअश्यां अहंमामुयाम् दीर्घानिस्त्वतास्त्रमिस्त्रास्त्रमसायुक्तनिशाः ज्योत्स्नातमिस्त्राश्चिणेतिनिपात्यते तानोस्मान् माभिनशन् आभिमुष्येनव्यामुवन्तु ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

उभेअस्मैपीपयतःसमीचीदिवोवृष्टिसुभगोनामपुप्यन् ।

उभाक्षयावाज्यन्यातिपृत्सूभावर्धोभवतःसाधूर्अस्मै ॥ १५ ॥

उभे इति । अस्मै । पीपयतः । समीची इति समृद्धीची ।

दिवः । वृष्टिम् । सुभगः । नाम । पुप्यन् । उभा । क्षयौ ।

आहज्यन् । याति । पृत्सु । उभौ । अर्धौ । भवतः । साधू इति ।

अस्मै ॥ १५ ॥

यआदित्यानांभवतिप्रणीतावितिव्यवहितोप्यत्रेदंशब्देनपरापृश्यते अस्मैयजमानायसमीची सङ्घट्टमानेउभेद्यावापृथिव्यापीपयतः प्याययतः कामान्वर्धयतः प्यायीवृद्धौ अस्माण्यन्ताच्छान्दसोलुङ् व्यत्ययेनतसस्वामादेशाभावः धातो.पोभावश्च सचसुभगः शोभनधनः दियोद्युलोकादागवांष्टिपुप्यन्वर्धयन्भवति नामेतिप्रसिद्धिर्योत्यते किञ्च दृत्सुवृत्तनासुसङ्घामेपुआजयन्शत्रूनाभिमुख्येनाभिभवन् उभाक्षयाउभौनिवात्तौ क्षियति निवसत्यस्मिन्नितिक्षयोनिवासस्थानं पुंसिसंज्ञार्थावःप्रायेणेतिअधिकरणेघः क्षयोनिवासेइत्याद्युदात्तत्वं तीपरैरनाकान्तं स्वकीयनिवासस्थानम् आत्मनापहर्तपरकीयनिवासस्थानंचपातिगच्छति तथास्मैयजमानाय उभावर्धौजगतोभागौचराचरात्मकौमर्त्यापर्यात्मकौवासाधुसाधकौभवतः ॥ १५ ॥

अथषोडशी-

यावोमायाअग्निद्रुहेयजत्राःपाशांआदित्यारिपवेविचृत्ताः ।

अश्वीवृत्तांअतियेपरंस्थेनारिष्टाउरावाशर्मन्त्स्याम ॥ १६ ॥

याः । वृः । मायाः । अग्निद्रुहे । यजत्राः । पाशाः । आदित्याः ।

रिपवें । विचृत्ताः । अश्वीइद्व । तान् । अति । येपम् । स्थेन ।

अरिष्टाः । उरौ । आ । शर्मन् । स्याम ॥ १६ ॥

हेयजत्राः यष्ट्याभादित्याः बोयुष्माकंयाःमायाः अभिद्रुहे अभिद्रोहंकुर्यतेराक्षसादये-
निर्मिताः येचपाशाः रिपवेशत्रवेविचृत्ताः चृवीर्हिंसामन्थनयोः प्रसारिताद्व्यर्थः तान्पाशान्
मायाश्वरथेनअतियेषं अतीत्यमयतेयं अतितरेयमित्यर्थः तत्रदृष्टान्तः—अश्वीव यथाशोभनाश्वः
कश्चित्पुरुषः द्रुस्तरान्मागांशशीघ्रमतिक्रामति तद्वत् येष्टमयले भौवादिर्कोनुदात्तेत् छान्दसो-
लङ् व्यत्ययेनपरस्मैपदम् तथावयञ्जरिष्टाः शत्रुभिरर्हिंसिताःसन्तः उरौविस्तीर्णेशर्मन् शर्म-
तिगृह्णाम त्वयादत्तेस्तुखेगृहेवाआसमन्तात्स्याम वर्तमानाभवेम॥ १६ ॥

अथसप्तदशी—

माहंमघोनोवरुणाप्रियस्यभूरिदान्नाविदंशूनमापेः ।

मारुपोराजन्तुसुयमादवस्थां बृहद्वेमविदथेसुवीराः ॥ १७ ॥ ८ ॥

मा । अहम् । मघोनः । वरुण । प्रियस्य । भूरिदान्नः । आ ।

विदम् । शूनम् । आपेः । मा । रायः । राजन् । सुधमात् । अव ।

स्थाम् । बृहत् । वेदेम् । विदथे । सुवीराः ॥ १७ ॥ ८ ॥

हेवरुण मघोनोधनवतः मियस्यानुकूलस्यभूरिदान्नः भूरेर्बहुलस्यदानुरहंमाभाविदं माभा-
वेदयानि आवेदनंविज्ञापनंमाकरवाणि कितदनावेद्यं आपेतांतेः शूनंशून्यंदारिद्र्यम् वर्णलो-
पच्छान्दसः यद्वा शूनं गतंमातंदारिद्र्यम् हुओश्विगतिबृन्वोः श्वीदितोनिष्ठायापितीक्ष्णतियेषः
यजादित्वात्संप्रसारणम् ओदितश्चेतिनकारः वृषादित्वादाद्युदात्तत्वम् एतदुक्तंभवति अस्मदी-
याः पुनादयः क्षुधिताइतिप्रभुसमीपेभिधाययाचमानोमाभूवमिति हेराजन्त्यमाव सुष्टुनियम्यते-
नेनपुरुषोयगृहइतिसुयमः ईषहुःसुष्वितिवल् तादृशाद्रायोधनाम्नावस्थांअवयुत्यस्थितोमाभूर्व
वयंसुवीराः शोभनपुत्राविदथेयत्तेगृहेवावर्तमानाःसन्तोयुहत् मौढंस्तोत्रं वेदेम् उच्चारयाम॥१७॥

॥ इतिद्वितीयस्यसप्तमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

इदमित्येकादशचर्चष्टकम् अत्रानुक्रम्यते—इदमेकादशवारुणमिति पूर्वत्त्वे कूर्वाणात्सं-
मदोहिवेत्युक्तत्वादस्योत्तरस्यचकूर्मांशुत्समदोवाकपिः त्रिष्टुपछन्दः वरुणोदेवता विनियोगोलेदि-
कः अत्रकेचिदाहुः इदमेकादशचर्चतुवारुणंभयपापनुत् । ऋणदारिद्र्यदुःस्वप्नानाशनंचेतिशुश्रुमेति ।

तत्रैवापथमा—

इदं क्वेरादित्यस्य स्वराजो विश्वानि सान्त्त्यभ्यस्तु म॒ह्ना ।
अतियो म॒न्द्रो यजथाय देवः सु॒कीर्तिभिक्षे वरुणस्य भूरेः ॥ १ ॥

इदम् । क॒वेः । आ॒दित्यस्य॑ । स्व॒ःराजः॑ । विश्वानि । सन्ति ।
अ॒भि । अ॒स्तु । म॒ह्ना । अ॒र्ति । यः । म॒न्द्रः । य॒जथाय॑ । दे॒वः ।
सु॒ःकीर्तिम् । भि॒क्षे । वरुणस्य॑ । भूरेः ॥ १ ॥

क्वेः क्रान्तदर्शिन आदित्यस्य अदितेः भुवस्य स्वराजः स्वयमेव राजमानस्येश्वरस्य वा वरुणस्येदं हविः स्तोत्रं वा यजमानः करोतीति शेषः सच विश्वानि सर्वाणि सन्ति द्वितीयभावविकार-
भां जिभूतजातानि मह्ना महिम्नावरुणप्रसादाद्बन्धेन अभ्यस्तु अभिभवतु यो देयोद्योतमानो वरुणः
यजथाय यत्रैपुरुषाय अति अतिशयेन मन्द्रः स्तुत्यो हर्षयिता वा भवति तस्य भूरे भर्तुर्वरुणस्य सुकी-
र्तिशोभनां स्तुतिं भिक्षे मारथये यद्वा वरुणस्येति दृतीया रथेपटी तेन वरुणेन दातव्यां शोभनां कीर्तिं
अहं पाचे ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तव व्रते सु॒भगासः॑ स्याम स्वा॒ध्यो वरुणतुष्टु॒वांसः॑ ।
उ॒पाय॑न उ॒पसा॑ गो॒मती॑नाम॒ग्रयो॑न॒जर॑माणा॒ अनु॒द्युन् ॥ २ ॥

तव॑ । व्र॒ते । सु॒ःभगासः॑ । स्या॒म । सु॒ःआ॒ध्यः । वरु॒ण । तु॒स्तुष्टु॒वांसः॑ ।
उ॒प॒ःअ॒य॑ने । उ॒पसा॑म् । गो॒ःमती॑नाम् । अ॒ग्रयः॑ । न ।
ज॒र॑माणाः । अ॒र्नु । द्युन् ॥ २ ॥

हे वरुण स्वाध्यः शोभनाध्यानाः तुष्टुवांसः स्तुतवन्तो वयं तव व्रते त्वदीये परिचरणात्प्ये कर्म-
णि वर्तमानाः सुभगासः स्याम शोभनधनाभवेम अपि च गोमतीनारश्मिभिर्युक्तानामुपसां उपायने
उपायमने सति अग्रयो न यथा अग्रयो हि होत्रादिकर्मार्थं स मिध्यन्ते एवमनुद्युन् अनुदितं जरमाणा-
स्तां स्तुतवन्तो वयं दीप्यमाना भवेम ॥ २ ॥

अथतृतीया-

तवस्यामपुरुवीरस्यशर्मन्पुरुशांसस्यवरुणप्रणेतः ।

यूर्यनःपुत्राअदितेरदग्धाअभिक्षमध्वंपुज्यायदेवाः ॥ ३ ॥

तव । स्याम । पुरुवीरस्य । शर्मन् । उरुशंसस्य । वरुण ।

प्रनेतरिति । प्रणेतः । यूर्यम् । नः । पुत्राः । अदितेः । अदग्धाः ।

अभि । क्षमध्वम् । युज्याय । देवाः ॥ ३ ॥

हेमणेतः सर्वस्यजगतः प्रकर्षेणनेतः वरुण पुरुवीरस्यपुरुभिर्बहुभिःवीरैरुपेतस्य यद्वा पु-
रुणांबहूनांशत्रूणांविशेषेणमेरकस्य उरुशंसस्यउरुभिर्बहुभिःस्तूर्यमानस्यवदशर्मन्शर्मन्सुखे
गृहेवा स्याम अदितेःपुत्राःमित्रादयःभरमपिच्छन्दसीनिपरस्यपष्ठचन्तस्यपूर्वामच्चिदाह्ववद्भावेना-
नुमवेशावसद्वपसामुदामस्याष्टमिकंसर्वानुदात्तात्वम् अदग्धाःशत्रुभिरहिंसिताः एवंभूमाहेदेवाः
यूर्यनोस्मानकृतापराधान् युज्यायसख्यायअभिक्षमध्वं अस्माभिःकृतमपराधंसहध्वम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

प्रतीमादित्योअसृजद्विधृतां ऋतंसिन्धवोघरुणस्ययन्ति ।

नश्राम्यन्तिनविमुचन्त्येतेवयोनपत्तूरघुयापरिंजम् ॥ ४ ॥

प्र । मीम् । आदित्यः । असृजत् । विधृतां । ऋतम् । सिन्धवः ।

वरुणस्य । यन्ति । न । श्राम्यन्ति । न । वि । मुचन्ति । एते ।

वयः । न । पत्तुः । रघुहया । परिंजम् ॥ ४ ॥

विधृतां सेतुरिवजलस्यविधारयिता आदित्यःअदितेःपुत्रोवरुणः ऋतंविधारणहेतुभूतंस-
स्यम् यद्वा नदीनामुपादानभूतमुदकम् सीत्सर्ववः पासृजत् प्रकर्षेणसृष्टवान् अणोपगृह्यस्यानुना-
सिकइत्याकारःसानुनासिकः तेनवरुणस्यर्वेन सिन्धवः स्यन्दनशीतानघोयन्दिगच्छन्ति पव-
हन्ति एतेसिन्धवः नश्राम्यन्तिनयामुचन्ति नविमुचन्ति उपरदानभवन्ति अनलताः सर्वदेक-
रूपेण पवहन्तीत्यर्थः एतेदेवोव्यते-वयोन वयः वक्षिणश्परघुयाः लघुवर्गाः शीघ्रगामिनः परि-
जम् परिजमनिश्र्मापन्नुःपतंविगच्छन्ति पत्तुगतीं सिट्घुसितनिपत्योच्छन्तीत्युपधाञोपः
स्थानिवद्भावात् दिवंचनादि रघुयाइत्यत्रसुप्तानुगितिजसोयाञदेशः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

विमच्छ्रथायरशनामिवागं ऋध्यामतेवरुणस्वामृतस्य ।
मातन्तुश्छेदिवयतो धिर्यमेमामात्राशार्यपसःपुरऋतोः ॥ ५ ॥ ९ ॥

वि । मत् । श्रथय । रशनामृइव । आगः । ऋध्याम । ते ।
वरुण । स्वाम् । ऋतस्य । मा । तन्तुः । छेदि । वयतः । धिर्यम् ।
मे । मा । मात्रा । शारि । अपसः । पुरा । ऋतोः ॥ ५ ॥ ९ ॥

हेवरुण मत् मत्सकाशात् रशनामिवरज्जुमिवआगः विहिताननुष्ठानजनितं पापं विश्रथ-
य शिथिलीकुरु विमोचयेत्यर्थः तेत्वत्संबन्धिनऋतस्योदकस्यपूर्णात्वांनदीं स्वाइतिनदीनाम सां
ऋध्याम लभेमहि अपिच धिर्यं कर्म वयतः संतन्वतोमेममवतन्तुः कर्मसन्ततिः माछेदि छिन्नोमाभूत्
नैरन्तयेणास्ति वयत्यर्थः तथाऋतोः समाप्तिकालात् पुरापूर्वंपसः कर्मणः मात्राशरीरं माप्यो-
दीच्यांगलक्षणं माशारि शीर्णविकलंमाभूत् शृङ्गितायां कर्मणिलुङ् पुरऋतोः रित्यत्रऋत्यक-
तिपरुतिभावः ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यसप्तमेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथषष्ठी-

अपोसुम्यक्षवरुणाभियसंमत्सभ्राङ्गानुवोनुमागृभाय ।
दामेववत्साद्विमुमुग्ध्यंहो न्हित्वदारेनिमिपंश्चनेशे ॥ ६ ॥

अपो इति । सु । म्यक्ष । वरुण । भियसंम् । मत् । सपृंराट् ।
ऋतंइवः । अनु । मा । गृभाय । दामंइव । वत्सात् । वि । मुमुग्धि ।
अंहः । न्हि । त्वत् । आरे । निमिपः । च्चन । ईशे ॥ ६ ॥

हेवरुण भियसं भयं मय मत्तः सुसुप्तुअपोम्यक्षअपगमय हेसन्नाट्सम्यमाजमान हेकता-
यः सत्यवन् यज्ञवन्वावरुण मामां अनुगृभाय अनुगृहाण छन्दमिशायजपीतिभ्रःशामजादेशः
हमहोर्भेइतिभ्रवम् अपिच दामेववत्सात् यथादोग्धावत्समकाशात् यन्धर्नोरजुंरिमुश्चि तथा
अंहःपापंमत्सकाशाद्विमुग्धि विमुश्च छान्दसःअपःशुद्धः पृथक्कुरु त्वदारेत्वत्तोदूरदेशेवर्तमानः

त्वदन्यइत्यर्थः त्वत्तोऽन्यःकश्चिद् निमिषध्वन निमेषस्यापि अक्षिपक्ष्मचटनस्यापि नहिइशी नेष्टे
त्वमेवईश्वरइत्यर्थः लोपस्तआत्मनेपेदेऽप्वितिलोपः ॥ ६ ॥

अथतप्तमी-

मानोवधैर्वरुणयेतइष्टावेनःकृण्वन्तमसुरश्रीणान्ति ।

माज्योतिषःप्रवसुथानिगन्मविपूमृधःशिश्नथोजीवसेनः ॥ ७ ॥

मा । नः । वधैः । वरुण । ये । ते । इष्टौ । एनः । कृण्वन्तम् ।

असुर । श्रीणान्ति । मा । ज्योतिषः । प्रवसुथानि । गन्म । वि ।

सु । मृधः । शिश्नथः । जीवसे । नः ॥ ७ ॥

हेवरुण नोस्मान्वधैः हननसाधनैरायुधैर्माहिंसोरितिशेषः हेअसुर पापकृतांनिरसितः वे
त्वदीयेइष्टौयज्ञेएनः विहिताननुष्ठानेनजनितंपांपरुण्यन्तंकुर्वन्तंपुरुषंयेवधाश्रीणान्ति हिंसन्ति वैरि-
तिपूर्वत्रसंयन्धः श्रीपूर्हिंसायां क्रैयादिकःअपिच ज्योतिषः गृहेवर्तमानादग्नेसौरप्रकाशाद्वाप्रव-
सथानिमवासान्मागन्म भागच्छाम सर्वदागृहेवर्तमानः सूर्यपश्यंधिरकालंजीवियमित्यर्थः गमेर्लु-
टिमधेयसेतिचुर्लुक् दथानोस्माकंजीवसेजीवनाममृधोहिंसकान सुसुषुविशिश्नथः विश्लेषय
बाधस्वेत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

नमःपुरातेवरुणोतनूनमुतापरंतुविजातव्रवाम ।

त्वेद्विकंपर्वतेनश्रितान्यप्रच्युतानिदूळभव्रतानि ॥ ८ ॥

नमः । पुरा । ते । वरुण । उत । नूनम् । उत । अपरम् । तुविद्विजात ।

व्रवाम । त्वे इति । हि । कम् । पर्वते । न । श्रितानि । अप्रच्युतानि ।

दुःइदं । व्रतानि ॥ ८ ॥

हेवरुण पुरापूर्वस्मिन्काष्ठे तेतुभ्यंनमः नमस्कारमतिपादकं नमइतिशब्दमयादिप्य उव-
अपिचनूनमपापिव्रवाम उतअपिच हे तुविजात नहृमदेशेपुमाद्भूत वरुण अपरं आगामिन्य-
निकाशेनमःशब्दव्रवाम उच्चारयाप वस्मादिनिचेदृष्यते-दूळभ इदंभ इंभिर्नुहिंसितुमशयम

दुरोदाशनाशदभ्येष्टितरेफस्योत्वमुत्तरपदादेष्टुत्वं कमित्येतत्पदपूरणम् हियरमात् त्वेत्वयि पर्वतेन शितोच्चयेइव अच्युतानि अन्यैः प्रच्यावयितुमशक्यानि व्रतानिकर्माणिविधरणानि श्रितानि आश्रितानि तस्मादित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

परंऋणासावीरधमत्कृतानिमाहंराजन्नन्यकृतेनभोजम् ।

अव्युष्टाइन्नभूयसीरूपासुआनोजीवान्वरुणतासुशाधि ॥ ९ ॥

परां । ऋणा । सावीः । अर्धं । मत्कृतानि । मा । अहम् ।

राजन् । अन्यकृतेन । भोजम् । अर्विऽउष्टाः । इत् । नु ।

भूयसीः । उपसः । आ । नः । जीवान् । वरुण । तासुं । शाधि ॥ ९ ॥

हेवरुण ऋणाऋणानिपित्रादिभिः कृतान्यस्माभिर्देवानिपरासावीः परासुव पराचीनपिरय पूषेरणे छान्दसोलुङ् अधअधुनामत्कृतानिमयानिष्पादितानिऋणानिपरासुव अपिच हेराजन् स्वामिन् वरुणअहंअन्यकृतेनअन्यैरर्जितेनधनेनमाभोजंभोगंमालभेयम् किंकारणमितिवेदुच्यते-भूयसीः भूयस्योवहुतराः उपसः अव्युष्टाइत् नुसत्यंअव्युष्टाएवअपररात्रेपूथायऋणानि चिन्तयतोजाग्रतोममव्युष्टाप्यव्युष्टकल्पाआसन् हेवरुण तासुपस्तुनोस्मान् जीवान् जीवनवतः आशाधि आसमन्तादनुशिष्टान्कुरु ऋणान्यपहृत्यभोगपर्याप्तंधनंप्रयच्छेत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

योमेराजन्युज्योवासरवावास्वमेभ्रयंभीरवेमह्यमाह ।

स्तेनोवायोदिप्सतिनोवृकोवात्वंतस्माद्वरुणपाह्यस्मान् ॥ १० ॥

यः । मे । राजन् । युज्यः । वा । सरवा । वा । स्वमे । भ्रयम् ।

भीरवे । मह्यम् । आह । स्तेनः । वा । यः । दिप्सति । नः । वृकः ।

वा । त्वम् । तस्मात् । वरुण । पाहि । अस्मान् ॥ १० ॥

हेराजन्वरुण मेपदीपोयुज्योयोजनसमर्थः पित्रादिवांसत्वासमानरयानोवान्धवोवा स्वमेहृत्वंद्विपयंभ्रयंभीरवेभ्रयशीलापमसंयआहभूते तथास्तेनभीरोवावृकोरप्यभ्यावा योनो-

स्मान्दिप्ततिजिघांसति सनीवंतर्धेतिविकल्पनादिडभावः दम्भइच्चेतीत्वम् हेवरुण त्वंत्स्मा-
त्तर्वस्मादस्मान्वाहिरक्षा १० ॥

अथैकादशी—

माहंमघोनोवरुणप्रियस्यभूरिदान्नआविदंशूनमापेः ।
मारायोराजत्सुयमादवस्थांवृहद्देमविदथैसुवीराः ॥११॥१०॥
मा । अहम् । मघोनः । वरुण । प्रियस्य । भूरिदान्नः । आ ।
विदम् । शूनम् । आपेः । मा । रायः । राजन् । सुद्यमात् । अव ।
स्थाम् । वृहत् । वदेम् । विदथे । सुवीराः ॥ ११ ॥१०॥

हेवरुण प्रियस्यभूरिदान्नः भुरेर्धनस्पदातुर्धनवतआद्यस्यपुरतः पुत्रादेर्दारिन्ध्यंअहंमाअवि-
दं माआवेदयानि ज्ञापयानि हेराजन् सुष्ठुनियामकान्दनात् अवयुत्यस्थितोमाभूर्वंशोभनपुत्राः
यतोऽगृहेवावर्तमानाः मौढंस्तोत्रंउच्चारयामः ॥ ११ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यसप्तमेदशमेवर्गः ॥ १० ॥

धृतव्रताइतिसप्तचंसप्तमंस्कं गात्समदस्यकूर्मस्यगृत्समदस्यवापंम् त्रैष्टुभं वैश्वदेवम् त-
थाचानुक्रान्तम्—धृतव्रताःसप्तवैश्वदेवमिति गतोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

धृतव्रताआदित्याइपिराआरेमत्कर्तरहसूरिवागः ।
शृण्वतोवोवरुणमित्रदेवाभद्रस्यचिद्वाँअवसेहुवेवः ॥ १ ॥
धृतव्रताः । आदित्याः । इपिराः । आरे । मत् । कर्तृ । रहसुःइदं ।
आगः । शृण्वतः । वः । वरुण । मित्र । देवाः । भद्रस्य । चिद्वाँ ।
अवसे । हुवे । वः ॥ १ ॥

हेधृतव्रताः धृतकर्माणः आदित्याः अदितेःपुत्राः इपिराः गयनशीलाः सर्वैरभ्येषणीयाः
प्रायन्तीयावा हेविश्वेदेवाः मदारेमत्तोद्गदेशेआगः विहितानुष्ठानादिजनितंपापंकर्तृकुरुत क-
रतेऽछान्दसोविकरणस्पलुक् तप्तनप्तनथनाश्रेतितवादेशः तत्रदृष्टान्तः—रहसूरिव रहसिअन्यैर-

ज्ञातेपदेशोस्तपतइतिरहसूःव्यभिचारिणी सायथागर्भपातयित्वादूरदेशोपतित्यजतितद्वद हेवरुण
मित्र देवाः वीयुष्मदीयस्यभद्रस्ययुष्माभिःकरणीयंश्रेयोविद्वान् जानन्नहंशृण्वतः मत्तुवानि
स्तोत्राणिश्रोत्रेणजानतोवीयुष्मान्अवसे रक्षणार्थंहुवेआह्वयामि ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यूयं देवाः प्रमतिर्यूयमोजोयूयं द्वेषांसि सनुत युयोत ।
अभिक्षत्तारो अभिचक्षमध्वमद्याचनो मृळ्यत अपरंच ॥ २ ॥

यूयम् । देवाः । प्रमतिः । यूयम् । ओजः । यूयम् । द्वेषांसि ।
सनुतः । युयोतु । अभिक्षत्तारः । अभि । च । क्षमध्वम् । अद्य ।
च । नः । मृळ्यत । अपरम् । च ॥ २ ॥

हेदेवाः प्रमतिः प्रकृष्टामतिर्यस्यपित्रादेस्तादृशोपिपुयमेव तथाओजोवल्गमपिपुयमेव
अपिचयूयं द्वेषांसि द्वेषूणि रक्षाः पिशाचादीनि सनुतरित्यव्ययम् अन्तर्हितनामैतत् अन्तर्हितेपदे-
शेषुयोतपृथक्कुरुत युमिश्रणामिश्रणयोः छान्दसः शपः श्लुः पूर्ववत्तस्यतवादेशः अभिक्षत्तारः
अभितः शत्रूणां हिंसितारोयूयं अभिचक्षमध्वं अभिभवतचरावृत् अयास्मिन्दिनेवनेस्मान्मृळ्य-
यत सुखयत अपरंचअपरमपिकाळंआगामिन्यपिकाळे अस्मान्मृळ्यत ॥ २ ॥

अथतृतीया—

किमुनुवः कृणवामापरिणकिंसनेनवसव आप्येन ।
यूयं नो मित्रावरुणादिते च स्वस्तिमिन्द्रामरुतोदधात ॥ ३ ॥

किम् । ऊँ इति । नु । वः । कृणवाम । अपरिण । किम् । सनेन ।
वसवः । आप्येन । यूयम् । नः । मित्रावरुणा । अदिते । च । स्वस्तिम् ।
इन्द्रामरुतः । दधात ॥ ३ ॥

हेदेवाः वीयुष्माकंनुअपेदानींकिमुनुवाम किंसनुकर्तुंशक्रवाम नकिमर्षात्पर्यः तथाअप-
रेणअपरकालभानिनाकर्मणाकिंकर्तुंशक्राः तथाहेवसवोयासपितारोदेवाः सनेनसनात्नेन आ-
प्येन आतन्नेनकर्मणायुष्माकंकिंकर्तुंशक्राः सर्वदापिपुष्पदनुगुणंपरिषरंजकर्तुंनशक्रात्पर्यः हे

मित्रावरुणौ हेअदिते हेइन्द्रामरुतः देवताद्वन्द्वेचेनिपूर्वपदस्यानङ् तेचसर्वेषूप्यंस्वस्तिअविनाशंनो-
स्स्वयं दधात धत्तपयच्छत लोहितस्यतवादेशेडित्त्वाभावेनातोलोपाभावः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

हृयेदेवायूयमिदापयःस्थतेमृळतनाधमानायमक्षम् ।

मावोरयोमध्यमवाळुतेभून्मायुष्मावत्त्वापिपुंश्रमिष्म ॥ ४ ॥

हृये । देवाः । यूयम् । इत् । आपयः । स्थ । ते । मृळत ।

नाधमानाय । मक्षम् । मा । वृः । रथः । मध्यमइवाट् । ऋते ।

भूत् । मा । युष्मावत्इसु । आपिपुं । श्रमिष्म ॥ ४ ॥

हृयेदेवाः छान्दसोवर्णोपजनः हेदेवाः यूयमित् यूयमेवआपयः धनस्यप्रापयितारोवन्धवः
स्थ भवथ तेयूर्यनाधमानायअभिमर्तफलंयाचमानायमक्षंस्तोत्रेमृळतसुखयत तथावोयुष्माकंर-
थःऋतेस्मदीयेयत्तेनिमित्तभूतेमध्यमवाट्माभूत् मध्यमेनमन्दगमनेनवाहकोमाभूत् शीघ्रंयुष्मान्व-
हत्वित्यर्थः वयंयुष्मावत्सुयुष्मत्सदृशेष्वापिपुवन्धुपुसत्सुमाश्रमिष्म श्रान्तामाभूम वतुष्मकरणेपु-
ष्पदस्मद्ग्राह्यन्दितादृश्यउपसंख्यानमितिवतुष् आसर्वेनाज्ज्ञत्यात्वम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

प्रवृक्कोमिमयभूर्यागोयन्मापितेवकितवंशशास ।

आरेपाशाआरेअघानिदेवामामाधिपुत्रेविमिवग्रभीष्ट ॥ ५ ॥

प्र । वृः । एकः । मिमय । भूरि । आगः । यत् । मा । पिताइव ।

कितवम् । शशास । आरे । पाशाः । आरे । अघानि । देवाः । मा ।

मा । अधि । पुत्रे । विमइव । प्रभीष्ट ॥ ५ ॥

हेदेवाः वोयुष्माकंमध्येअहमेकःसन् भूरिबहुलंआगः पापंप्रनिमयअहंप्रकर्षेणाहिंसिषं क-
थमस्माकंमध्येत्वमेव इतिचेदुच्यते—यद्यस्मात् मामापितेवकितवं यथाअपथप्रवृत्तपुत्रंपितानुशा-
स्तितथाशास अनृशितंचळुद्धे शासुअनृशितावित्यस्माडितिमध्यमस्यरूपम् अपिच हेदेवाः यु-
ष्मदीयाः पाशाः आरेअस्मत्तोदूरदेशेसन्तु अघानिपापानिचआरेसन्तुमामाधिपुत्रे अधिःसप्त-
म्यर्थानुवादी पुत्रेपथ्यतिसतिपितरंसंतविमिवषक्षिणमिवन्याधः मामभीष्ट मागृह्णीष्व माडिडु-
डि ह्यहोर्भइतिभत्वम् ॥ ५ ॥

अथपद्यी-

अ॒र्वा॒ञ्चो॑ अ॒द्या भ॑वतायजत्रा॒ आ॒वो॒हार्दि॑ भयमानोव्ययेयम् ।

त्रा॒ध्वं नो॑ दे॒वानि॒जुरो॑ वृ॒कस्य॒ त्राध्वं॑ क॒र्ता॒र्दव॑पदो॒यजत्राः॑ ॥ ६ ॥

अ॒र्वा॒ञ्चः । अ॒द्य । भ॒वत॑ । य॒जत्राः॑ । आ । वः । हा॒र्दि॑ । भय॑मानः ।

व्य॒येय॑म् । त्रा॒ध्वम् । नः । दे॒वाः । नि॒जुरः॑ । वृ॒कस्य॑ । त्रा॒ध्वम् ।

क॒र्ता॒त् । अ॒व॒पदः॑ । य॒जत्राः॑ ॥ ६ ॥

हेयजत्राः यष्टव्यादेवाः अघेदानीमर्वाञ्चोऽस्मदभिमुखाभवत वोयुष्माकंहार्दिहृद्यवस्थितं-
क्षणंभयमानोविष्यदहंआव्ययेयं आभिमुख्येनपामुयाम् व्ययगतौ भौवादिकः हेदेवाः वृकस्य
तस्करस्यआरण्यशुनोवा संबन्धिनः निजुरोनिहननात् जूरीहिंसार्थः अस्मात्संपदादिलक्षणो-
भावेकिष् छान्दसोह्रस्वः नोस्मान् त्राध्वं त्रायध्वम् तथा हेयजत्राः अवपदःआपदः कर्तावकर्तुः
सकाशावत्राध्वं त्रायध्वम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

मा॒हं म॒घो नो॑ वरुण॒ प्रियस्य॑ भूरि॒दान्न॑ आ॒र्वि॒दं शू॒नमा॑पेः ।

मा॒रा॒यो॒रा॒जन्त्सु॑ यमा॒दव॑स्थां बृ॒हद्वे॒मवि॒दथे॑ सु॒वीराः॑ ॥ ७ ॥ ११ ॥

मा । अ॒हम् । म॒घो नः॑ । व॒रुण॑ । प्रि॒यस्य॑ । भू॒रि॒दान्नः॑ ।

आ । वि॒दम् । शू॒नम् । आ॒पेः । मा । रा॒यः । रा॒जन् । सु॒द्यमा॑त् ।

अ॒वं । स्था॑म् । बृ॒हत् । व॒दे॒म् । वि॒दथे॑ । सु॒वीराः॑ ॥ ७ ॥ ११ ॥

व्याख्यातेयम् ॥ ७ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यसप्तमेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

ऋतदेवायेत्येकादशर्चमष्टमं सूक्तम् गार्त्समदं अन्त्याजगती शिष्टास्तिष्टुभः प्रहिक्रतुमित्ये-
पाइन्द्रासोमदेवताका सरस्वतित्वमस्मानित्यधर्चः सारस्वतः योनः सनुः पश्येपावाहंस्पत्या
अन्त्यामारुती शिष्टोऽपेन्द्रचः तथाचानुक्रान्तम्-ऋतमेकादशजगत्यन्तपष्टचैन्द्रासोमोसरस्वति-
त्वमितिसारस्वतोर्धर्चोयोनोपाहंस्पत्यातं वामारुतीति गतोविनिर्माणः ।

मिमावरुणौ हेअदिते हेइन्द्रामरुतः देवताद्वन्द्वेचेनिपूर्वपदस्यानङ् वेचसर्वेषूपस्वस्तिअविनाशानो-
स्मभ्यं दधात धत्तप्रमच्छत लोटितस्यतवादेशेडित्त्वाभावेनातोलोपाभावः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

ह्येदेवायुयमिदापयःस्थतेमृळतनाधमानायमस्यम् ।

मावोरथोमध्यमवाळुतेभून्मायुष्मावत्स्वापिपुंश्रमिष्म ॥ ४ ॥

ह्ये । देवाः । युयम् । इत् । आपयः । स्थ । ते । मृळत् ।

नाधमानाय । मस्यम् । मा । वः । रथः । मध्यमवत् । ऋते ।

भूत् । मा । युष्मावत् । सु । आपिपुं । श्रमिष्म ॥ ४ ॥

ह्येदेवाः छान्दसोवर्णोपजनः हेदेवाः युयमित् युयमेवआपयः धनस्यप्रापयितारोवन्धवः
स्थ भवथ तेयुयनाधमानायअभिमतंफलंवाचमानायमसंस्तोत्रेमृळतसुरयवत तथावोयुष्माकंर-
थःऋतेस्मदीयेयज्ञेनिमित्तभूतेमध्यमवत्माभूत् मध्यमेनमन्दगमनेनवाहकोमाभूत् शीघ्रंयुष्मान्व-
हत्वित्यर्थः वयंयुष्मावत्सुयुष्मत्सदृशेष्वपिपुवन्धुपुसत्सुमाश्रमिष्म श्रान्तामाभूम वतुष्मकरणेयु-
ष्मदस्मद्भ्यांछन्दसिसादृश्यउपसंख्यानमितिवतुष् आसर्वनाम्नइत्यात्वम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

प्रवृणुकोमिमयभूर्यागोयन्मापितेवकितवंशशास ।

आरेपाशाआरेअघानिदेवामामाधिपुत्रेविमिवग्रभीष्ट ॥ ५ ॥

प्र । वः । एकः । मिमय । भूरिं । आगः । यत् । मा । पिताइइव ।

कितवम् । शशास । आरे । पाशाः । आरे । अघानि । देवाः । मा ।

मा । अधि । पुत्रे । विमइइव । गभीष्ट ॥ ५ ॥

हेदेवाः वोयुष्माकंमध्येअहमेकःसन् भूरिवहुलंआगः पापंप्रमिमयअहंप्रकपेणाहिंसिषं क-
थमस्माकंमध्येत्वमेव इतिचेदुच्यते—यद्यस्मात् मामापितेव कितवं यथाअपथप्रवृत्तंपुत्रंपितानुशा-
स्तिवथाशास अनुशिष्टंचकृद्धे शासुअनुशिष्टावित्यस्माद्धिटिमध्यमस्वरूपम् अपिच हेदेवाः यु-
ष्मदीयाः पाशाः आरेअस्मत्तोद्देशेसन्तु अघानिपापानिचआरेसन्तुमामाधिपुत्रे अधिःसप्त-
म्यथानुवादी पुत्रेष्वपितसवितरसंतंविमिवपक्षिणमिवव्याधः माग्रभीष्ट मागृहीध्वम् माडिडु-
डि ह्यहोभंइतिभत्वम् ॥ ५ ॥

अथदतीया-

ऊर्ध्वोऽस्यस्थादव्यन्तरिक्षेर्धावृत्रायप्रवधंजम्भार ।

मिहंवसानुपहीमदुद्रोत्तिग्मार्युधोअजयच्छत्रुमिन्द्रः ॥ ३ ॥

ऊर्ध्वः । हि । अस्थात् । अधि । अन्तरिक्षे । अध । वृत्राय । प्र ।

वधम् । जम्भार । मिहम् । वसानः । उप । हि । ईम् । अदुद्रोत् ।

तिग्मः आर्युधः । अजयत् । शत्रुम् । इन्द्रः ॥ ३ ॥

हिहंतौ यस्मादयंवृत्रः अन्तरिक्षे ऊर्ध्वः सन् सर्वमावृत्याभ्यस्थात् अधिष्ठितो भूत् अधजं-
वः कारणान् वृत्राय वृत्रं प्रति वधं हननसाधनं वज्रं इन्द्रः मजम्भार प्रचिक्षेप ह्यमहोर्ध्वः सहित्वलुवृत्रो-
मिहंवृष्टेः सेकारमिधंवसानः आच्छादयन् ईमेनमिन्द्रं उपादुद्रोत् उपागमत् दुद्रुगतौ लडिच्छान्दसः
शपः शत्रुः तिग्मार्युधः तीक्ष्णार्युधः इन्द्रः शत्रुं शातयित्वा रंतं वृत्रं अजयत् जितवान् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

वृहस्पतेतपुपाश्रेवविध्यवृकंद्वरसोअसुरस्ववीरान् ।

यथाजघन्यं धृपतापुराचिदेवाजहिशत्रुमस्मार्कमिन्द्र ॥ ४ ॥

वृहस्पते । तपुपा । अश्रांसद्व । विध्य । वृकंद्वरसः । असुरस्व ।

वीरान् । यथा । जघन्यं । धृपता । पुरा । चित् । एव । जहि ।

शत्रुम् । अस्मार्कम् । इन्द्र ॥ ४ ॥

हेवृहस्पते बृहवां परिवृढानां पाण्डित्यविरिन्द्र तपुपातापकेन दीप्तिनवज्जेण अश्रेव अशान्या इव
वृकंद्वरसः संवृतद्वारस्यासुरस्ववीरान्पुत्रान् यद्वा संवृतद्वारान् असुरस्ववीरान् विध्य तास्य
वृणोतिः संवृभूशुपिभुपिश्यः किदितिकर्मणि कन्प्रत्ययः द्रुगतौ अस्मादौणादिकोऽसम्प्रत्ययः वृका-
णि संवृवानि दरांसि दाराण्येषां बहुवीही पूर्वपदमळतिस्वरत्वम् हेइन्द्र पुराचित् पुरापिभूपता
घर्षं जेणवज्जेणयथाजघन्यं त्वंहववानेव पवमेवास्मार्कं शत्रुं जहि नाशय हन्ते जं इति दौगा-
देशः ॥ ४ ॥

तत्रैषामथमा-

ऋतं देवायं रुण्वते सवित्रे इन्द्राय अहिघ्ने नरं मन्तु आपः ।

अहरहर्षात्पुक्त्वा किर्यात्प्राथमः सर्ग आसाम् ॥ १ ॥

ऋतम् । देवायं । रुण्वते । सवित्रे । इन्द्राय । अहिघ्ने । न ।

रमन्ते । आपः । अहःऽअहः । याति । अक्त्वा । अपाम् । किर्यति ।

आ । प्राथमः । सर्गः । आसाम् ॥ १ ॥

ऋतमुदकं वृद्धिलक्षणं रुण्वते कुर्वते देवाय द्योतमानाय सवित्रे सर्वस्य भेरकाय अहिघ्ने अहिघ्नं हतवते इन्द्राय यागार्थम् आपो नरमन्ते तस्माद्धेतोर्भक्त्या नोपरता भवंति तस्मात् व्यत्ययेन चतुर्थी अपि बुतासामर्षा अनुः सेषकसोदः अहरहः प्रत्यहं याति गच्छति आसाम् प्राथमः सर्गः प्राथमिकं जन्म किर्यात्प्राथमिककाले निष्पन्नं आकारः प्रथमे किंशब्द आक्षेपे यावत्काले ताभ्यां यन्तसकालः किर्यात् किंपरिमाणं तस्य कालस्य न किमपि नित्यात्पवहिता इत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

पो वृत्राय सिन्धुमत्रा अर्जिरिप्यत्प्रतंजनित्री विद्रुप उवाच ।

पथोरदन्ती रनुजोषं मस्मै दिवे दिवे धुनयो यन्त्यर्थम् ॥ २ ॥

यः । वृत्रायं । सिन्धुम् । अत्रं । अर्जिरिप्यत् । प्र । तम् । जनित्री ।

विद्रुपे । उवाच । पथः । रदन्तीः । अनुं । जोषम् । अस्मै । दिवेऽदिवे ।

धुनयः । यन्ति । अर्थम् ॥ २ ॥

यः पुरुषो वृत्रायामुताय सिन्धुमन्त्रं अत्रपाकरस्थाने आहर्षुमर्जिरिप्यत् संपादितवात् तं पुरुषं जनित्री जनपित्री इन्द्रस्य माता अदितिः विद्रुपे अग्निनायेन्द्राय प्रोवाच प्रोक्तवती प्रवचनस्य हननायत्वात् तं वृत्रं हतवानिति शेषः अपि चास्मै अस्मैन्द्रस्यानुजोषमनुकामं इच्छामनुसृत्य पथो-मार्गात् रदन्तीर्विद्वितन्त्यो धुनयो नयः दिवे दिवे पतिदिवसं अर्थं अर्तव्यं गन्तव्यं समुद्रं पतिव्यं तिगच्छन्ति ॥ २ ॥

अथसप्तमी-

नमातमन्नश्रमन्नोततन्द्रन्नवोचाममासुनोतेतिसोमम् ।
 योमेपृणाद्योदद्योनिवोधाद्योमासुन्वन्तमुपगोभिरायत् ॥ ७ ॥
 न । मा । तम् । न । श्रमत् । न । उत । तन्द्रत् । न । वोचाम् । मा ।
 सुनोत् । इति । सोमम् । यः । मे । पृणात् । यः । ददत् । यः ।
 निवोधात् । यः । मा । सुन्वन्तम् । उप । गोभिः । आ । अयत् ॥ ७ ॥

सइन्द्रोमामानतभव नतमयतुनगठपयतु तथानश्रमत् श्रान्तंमाकरोतु तमुगळाने श्रमुवपसि-
 त्वेदेच अनयोर्हेतुमण्यन्तयोर्लेट्यडागमः छन्दस्युभयथेशपार्धाधतुकत्वाण्णेरनिदीतिणि-
 लोपः उतअपिचमानतन्द्रत् नतन्द्रयेत् तन्द्र्याआलस्येनयुक्तंमाकरोतु तन्द्रीशब्दान्तकरोतीति
 णिच् णाविष्टवत्प्रातिपदिकस्येतिटिलोपः अन्यत्पूर्ववत् इन्द्रयागायसोमंमासुनोत् माग्निपुण्य-
 तेति अन्यान्यजमानानप्रतिनवोचाम नन्नवाम वक्तेछान्दसोलुङ् सुनोतेत्यत्र तप्तनहनथनाथेति
 तस्यतवादेशः तस्यपित्वेनङित्वाभावादुणः यइन्द्रोमेमपृणावकामान्पूरयेत् यश्चददत् अग्नी-
 ष्टंफलदद्यात् यश्चनिवोधात् अस्मदीयंस्तोत्रंयागंवाअवगच्छेत् यइन्द्रःसुन्वन्तंसोममभिपुण्वन्तं
 मामांअस्मभ्यंदातव्येर्गोभिःसहउपायत् उपागच्छेत् सइन्द्रइतिपूर्वब्रान्वयः पृणादित्यादिपुले-
 ट्याडागमः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सरस्वतित्वमस्माँअविद्धिमरुत्वतीघृपतीजेपिशत्रून् ।
 त्वंचिच्छर्धन्तवविपीयमाणमिन्द्रोहन्तिष्टपमंशरिडकानाम् ॥ ८ ॥
 सरस्वति । त्वम् । अस्मान् । अविद्धि । मरुत्वती । घृपती ।
 जेपि । शत्रून् । त्वम् । चित् । शर्धन्तम् । त्विपीयमाणम् ।
 इन्द्रः । हन्ति । ष्टपम् । शरिडकानाम् ॥ ८ ॥

हेसरस्वति सरण्यनिदेवि त्वंअस्मानस्तोतृन् अविद्धि रक्ष रक्षार्थस्यापनेर्लेट्येवष्टपम् त-
 थामरुत्वतीमरुद्धियुंक्तामप्यमस्थानाहिवाक्सरस्वतीमरुत्वधमप्यमस्थानरथाः अतस्तदतीसती
 पृषवीचर्पन्तीशत्रून्शातपितृन्चैतिणोजेपिनय जयतेछान्दसःशपःभुः क्रिध्यापमिन्द्रः त्वंचित्

अथपञ्चमी-

अवक्षिपदिवोअश्मानमुच्चायेनशत्रुमन्दसानोनिजूर्वाः ।
 तोकस्यसातौतनयस्यभूरस्माँअर्धकृणुतादिन्द्रगोनाम् ॥ ५ ॥ १२ ॥
 अव । क्षिप । दिवः । अश्मानम् । उच्चा । येन । शत्रुम् ।
 मन्दसानः । निःजूर्वाः । तोकस्य । सातौ । तनयस्य । भूरः ।
 अस्मान् । अर्धम् । कृणुतात् । इन्द्र । गोनाम् ॥ ५ ॥ १२ ॥

हेइन्द्र दिवोनभसःसकाशादश्मानं अम्भवत्कठिनं वज्रंउच्चाउच्चैर्वर्तमानस्त्वंअवक्षिपअ-
 स्मदीयान् शत्रुनुद्विष्यावस्ताव क्षिप येनवज्रेणमन्दसानः स्तोत्रभिःस्तूपमानःसन् शत्रुनिजूर्वाः
 न्यर्हिंसीः जुर्वाँहिंसार्थः छेदद्यादागमः तथातोकस्यपुत्रस्यभूरेर्भर्तव्यस्यपौत्रस्यसातौ संभजने
 निमिचे सभ्रम्येपासंभजनार्था तथाहेइन्द्र गोनांगवांसंभजनार्थंचास्मानअस्माकं विभक्तिव्यत्य-
 यः अर्धं सर्वाँदिकृणुतात्कुरु गोःपादान्हेइतिगोशब्दस्यामोनुदागमः ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यसप्तमेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथषष्ठी-

प्रहिकर्तुवृहथोयवंनुथोरधस्यस्थोयजमानस्यचोदौ ।
 इन्द्रासोमायुवमस्माँअविष्टमस्मिन्भ्रयस्थैकृणुतमुल्लोकम् ॥ ६ ॥
 प्र । हि । कर्तुम् । वृहथः । यम् । वनुथः । रधस्य । स्थः ।
 यजमानस्य । चोदौ । इन्द्रासोमा । युवम् । अस्मान् । अविष्टम् ।
 अस्मिन् । भ्रयस्थै । कृणुतम् । ऊँ इति । ल्लोकम् ॥ ६ ॥

हेइन्द्रासोमा इन्द्रासोमौ यंवैरिणंयनुथोँहिंसथः वनुष्यतिर्हन्तिकर्मेतिपाँस्कः । तंअर्ध-
 पस्यकर्तारंमहिबृहथः प्रकर्मणोघच्छथ.खलु उन्मूलयथइत्यर्थः वृहूउद्यमने दौदादिकः
 तथारधस्यराधकस्ययजमानस्यचोदौरात्रूणामिरकौत्योभवथः तथा हेइन्द्रासोमौ युवंयुवाँअस्मा-
 म्अविष्टमवतं अस्मिन्भ्रयस्थे भ्रयस्थानेयुद्धे घञर्थेकनिधानमित्यधिकरणोक्तप्रत्ययः मरुहृधा-
 दित्वापूर्वपदानोदात्तत्वम् लोकाँभयरहिर्वस्थानंकृणुतंकुरुतम् उइतिपदपूरणः ॥ ६ ॥

अथैकादशी-

तंवःशर्धमारुतंसुभ्रयुर्गिरोपंभ्रुवेनमंसदैव्यंजनम् ।

यथार्यिसर्ववीरंनशामहाअपत्यसाचंश्रुत्यदिवेदिवे ॥ ११॥१३॥

तम् । वः । शर्धम् । मारुतम् । सुभ्रयुः । गिरा । उपं । भ्रुवे । नमसा ।

दैव्यम् । जनम् । यथा । र्यिम् । सर्वेऽवीरम् । नशामहै ।

अपत्यस्राचम् । श्रुत्यम् । दिवेऽदिवे ॥ ११ ॥१३॥

हेमरुतः बोयुष्माकंशर्धं बलमारुतंमरुत्सामूरूपदैव्यंदेवेनेन्द्रेण संबद्धंजनं प्रादुर्भूतंएवं गु-
णविशिष्टंतंवलं नमसानमस्कारेणहविषावागिरास्तोत्रेण सुभ्रयुःसुखेच्छुरहंउपभ्रुवेस्त्वौमि यथा
येनप्रकारेणवयंसर्ववीरंसर्वैःवीरैर्विशेषेणशत्रूणांमिरकैर्भैरुपेतं अपत्यसाचंअपत्यैरपतनहेतुभूतैः
पुत्रादिभिरुपेतं श्रुत्यंश्रवणीयंमशस्यभूतं रयिदिवेदिवेपतिदिवसंनशामहै व्यामवाम नशतिष्या-
मिकर्मा लेटद्याडागमः वैतोन्यत्रेत्यैकारः ॥ ११ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यसप्तमेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अस्माकमिति सप्तचंनवमंसूक्तम् गृत्समदस्यापवैश्वदेवं अन्त्यात्रिष्टुप् शिष्टाजगत्यः तथा-
धानुक्रान्तम्-अस्माकंसप्तवैश्वदेवंत्रिष्टुवन्तमिति विनियोगोलेङ्गिकः ।

तत्रमथमा-

अस्माकंमित्रावरुणावतंरथंमादित्यैरुद्रेर्वसुभिःसचाभुवा ।

मयद्वयोनपसन्वस्मन्स्परिश्रवस्यवोहृपीवन्तोवन्पर्दः ॥ १ ॥

अस्माकम् । मित्रारुवणा । अवतम् । रथम् । आदित्यैः । रुद्रेः ।

वसुंभिः । सचाभुवा । प्र । यत् । वर्यः । न । पमन् । वस्मन् ।

परि । श्रवस्यवः । हृपीवन्तः । वन्सदः ॥ १ ॥

मित्रावरुणा हेमित्रावरुणौ आदित्यैः धात्र्यर्षमादिभिर्द्वादशभिः रुद्रेः एकादशसंख्याकैः व-
सुभिः धरोपुवइत्यादिभिरष्टसंख्याकैः एवंत्रिभिर्द्वयगणैः सचाभुवासहभ्रवन्तौसहवतमानौपुषा
अस्माकं रथंअन्नलाभाय पृवृत्तंअवतम् यद्यदास्मदीपारथाः वस्मनःपरिवसन्त्यस्मिन्निति व-

सपप्सुरंहन्तिहतवान् व्यत्ययेनभूतार्थेऽल्ङ् कीदृशं शर्धन्त्वं मसहनशीलं श्रुधुमसहने तविषी-
यमाणंतविषीबलमिषाचरन्त्वं सर्वस्यभंजनेशक्तं शण्डिकानां शण्डामकार्षसुरुरोहितौ श-
ण्डवशपानांमध्येवृषभं प्रधानम् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

यो नः सनुत्य उत वा जिघत्सुरभिख्यापतंति गितेन विध्य ।
वृहस्पत आयुधैर्जेपिशत्रून्द्बुहेरीपन्तं परिधेहिराजन् ॥ ९ ॥

यः । नः । सनुत्यः । उत । वा । जिघत्सुः । अभिख्याय । तम् ।
ति गितेन । विध्य । वृहस्पते । आयुधैः । जेपि । शत्रून् ।
द्बुहे । रिपन्तम् । परि । धेहि । राजन् ॥ ९ ॥

• हेवृहस्पते यो नोस्माकंसनुत्यः सनुतरित्व्यं तर्हि तनाम अन्तर्हितदेशो भवश्चोरः सगर्भसपुथस-
नुताघव उत वा अपि वा योजिघत्सुर्जिघांसुर्भवति तमभिख्याय संवीक्ष्य पति गितेन वीक्षणेनायुधेन वि-
ध्यताडय यथास्मदीयान् शत्रून् आयुधैरायोधनसाधनैरिव्यादिभिर्जेपि जय तथा हेराजरा-
जमानयृहस्पते द्बुहेद्रोग्नेशत्रवे रिपन्तं हिंसन्त्वं वज्रं परिधेहि परितो धारय प्रक्षिपेत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

अस्माकैभिः सत्वभिः शूरैर्वीर्यां रुधियानिते कर्त्वा नि ।
ज्योगं भूवन्ननुधूपितासो हृत्वीते पाभ्रानो वसूनि ॥ १० ॥

अस्माकैभिः । सत्वभिः । शूर । शूरैः । वीर्यां । रुधि । यानि ।
ते । कर्त्वा नि । ज्योक् । अभूवन् । अनुधूपितासः । हृत्वी । तेषाम् ।
आ । भ्रान् । नः । वसूनि ॥ १० ॥

हेशूर शौषेव जिन्द्र अस्माकैभिरास्माकनैः सत्वभिः परेषां सादकैः शूरैः शौषेपितेर्भटेः
तानि वीर्यां वीर्याणि वोरकमांणि रुधिकुरु यानियेत्वपाकर्त्वा नि करणीयानि कृत्यार्थे त्वैके नि-
विकरानेस्त्वन्प्रत्ययः उपोक्चिरकारं अनुधूपितासः धूपाममान हृदयाभ्रदोयाः शनवो भूवजासन्
हृत्वीयान् हृत्वा काल्पादपश्चेतीकारः तेषां श्रूणां वसन्निघनानिनोस्मभ्यं आभ्रआहर ॥ १० ॥

उतअपिचविश्वस्यचर्षणिः विश्वस्यसर्वस्यद्रष्टा यद्वा विश्वेचर्षणयोमनुष्यापस्यपरिचारकाः
अथवाविश्वेसर्वेलोकाः चर्षणयोद्रष्टव्यायेन बहुबीहौविश्वंसंज्ञायामितिपूर्वपदान्तोदात्तत्वम् मा-
रुवेनमरुत्समूहरूपेणशर्धेनबलेनसहसुकतुः शोभनकर्माशोभनप्रज्ञोवा स्यःसइन्द्रः अवुकाभिः
हिंसकरहिवाभिः ऊतिभीरक्षाभिःसहितःसन् दिवोद्युलोकादागत्यनुअद्यनोस्माकरथंअनु-
स्थातिआनुगुण्येनाधितिष्ठतु छान्दसःशपोलुक् किमर्थं महे सनये महतेधनाय तथावाजसातये
वाजस्यान्नस्य सातयेसंभजनार्थम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

उतस्यदेवोभुवनस्यसूक्षणिस्त्वष्टाम्नाभिःसजोपाजूजुवद्रथम् ।
इळामगोवृहद्विवोतरोदसीपूपापुरंश्विनावधापती ॥ ४ ॥

उत । स्यः । देवः । भुवनस्य । सूक्षणिः । त्वष्टा । आभिः ।
सजोपाः । जूजुवत् । रथम् । इळा । मगः । वृहत्सुदिवा ।
उत । रोदसी इति । पूपा । पुरंमधिः । अश्विनौ । अध ।
पती इति ॥ ४ ॥

उतअपिच स्यःसदेवोदानादिगुणयुक्तः भुवनस्यभूतजातस्यसूक्षणिः सचनीयः सेव्यः
आभिर्देवपत्नीभिः छंदांसिवैमाइवितैतिरीयकम् । गायत्र्यादीनिच्छन्दांसिचदेवपत्न्यइत्युक्तम्
सजोपाः समानप्रीतिः एवंगुणविशिष्टस्त्वष्टाअस्मदीयंरथंजूजुवद्रथेरेपतु जुइविसौत्रोवातुर्गत्वर्थः
अस्माष्ण्यन्नाहुडिरूपम् तथा इळाविद्युणादेवीनामाद्याइडात्पादेवीचरथेरेपतु वृहदिता वृ-
हन्महदीव्यतिद्योततइतिवृहद्विः इगुपधलक्षणःऋः सुपांसुद्युगितिविभक्तेरोकारः वादशो-
भगभमेरेपतु उतअपिचरोदसीचावापृथि-प्यौपुरंधिचंधुधीः पूपापोपकोदेवथअधशब्दार्थं पती
सूर्यापाभतारोअश्विनौचएतेसर्वेअस्मदीयंरथेरेपन्वित्वत्वर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

उतत्येदेवीसुभगेमिथूदशोपासन्नक्ताजगतामपीजुवा ।
स्तुपेयद्वांष्टधिविन्व्यंसावचःस्थानुश्चयस्त्रिवंपाउपस्तिरे ॥ ५ ॥

स्मनिवासस्थानं औणादिकोमनिन् तस्मात् स्थानात्परिउपरिदेशान्तरे पञ्चम्याःपरावध्यर्थ-
इतिसत्वम् अर्धार्थउपर्यर्थइतिवृत्तिः वयोन् पक्षिणइव प्रपन्नन् प्रपतन्ति प्रकर्षेणगच्छन्ति पते-
श्छान्दसोऽङ्घ्रिः छदित्वात् च्चेरडादेशः पतःपुमितिपुमागमः कीदृशावयः श्रवस्ववोन्नकामाः हपी-
षन्तः प्राप्तहर्षाः वनर्षदः वनेवृक्षादौनिपण्णाः सांहितिकश्छान्दसोरेफोपजनः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अर्धस्मानुदवतासजोपसोरथं देवासो अभिविष्णुवाजयुम् ।
पदाशवः पद्याभिस्तित्रतो रजः पृथिव्याः सानौ जङ्घनन्त पाणिभिः ॥ २ ॥

अर्ध । स्म । नः । उत् । अवत । सजोपसः । रथम् । देवासः ।
अभि । विष्णु । वाजयुम् । यत् । आशवः । पद्याभिः । तित्रतः ।
रजः । पृथिव्याः । सानौ । जङ्घनन्त । पाणिभिः ॥ २ ॥

हेसजोपसः समानं दीपमाणाः देवासो देवाः अध अधुना नोस्माकं वाजयुं वाजमर्जं कामय-
मानं गविशेषमुक्तं पारथं विष्णुप्रजासृजनपदेषु अभि अभिमुखं उदवत उदगमयत् अवतिरवग-
त्यर्थः स्मेतिपूरणः यद्यदास्मिन्नरथेषुक्ताः आशवो व्यापनशीला अश्वाः पद्याभिः पादसाध्याभिः
गतिभिः रजोर्जं मार्गं तित्रतः तरन्तः तरन्तेः शविर बहुलं छन्दसीति शपः श्लुः बहुलं छन्दसीः प-
श्यात्सत्यत्वम् अश्वस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वम् पृथिव्याः पृथितायाः भूमेः सानौ समुच्छ्रिते म-
देशो पाणिभिः पाण्युपलक्षितैः पादैः जघनन्त अत्यर्थं गच्छन्ति हन्त्येयं इत्तुगन्ताच्छान्दसोऽङ्घ्रिः व्य-
त्पयेनात्मनेपदम् बहुलं छन्दसीति शपोऽङ्गभाष्यः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

उत स्पन इन्द्रो विश्वं चर्षणिर्दिवः शर्धेन मारुतेन सुऋतुः ।
अनुनु स्यात्पृथुकांतिरुतिर्भीरथं महे सनये वार्जसातये ॥ ३ ॥

उत । स्पः । नुः । इन्द्रः । विश्वं चर्षणिः । दिवः । शर्धेन ।
मारुतेन । सुऋतुः । अनु । नु । स्यात् । पृथुकांतिः । रुतिर्भीः । अनुः ।
रथम् । महे । सनये । वार्जसातये ॥ ३ ॥

अस्मभ्यं करोतु तथा आशुहेमाशीघ्रगामी हिंगतावित्यस्मादन्येभ्योपिदृश्यन्तइतिमनिन् तादृ-
शः अपानंपाद्व अपांपौत्रीपस्थानीयोभिः अद्भ्यओपधिवनस्पतयोजायन्ते ओपधिवनस्पतिभ्य-
श्चायमग्निर्जायते इत्यग्नेरपांपौत्रत्वम् सचधियास्तुत्याशमि शमीतिकर्मनाम यज्ञकर्षणिपीतोभ-
वत्वितिशेषः यद्वा धियाकर्मणाअस्मदीयेनपरिचरणलक्षणेनशमि शंसुखंतन्निमित्तंभवत्विति-
शेषः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

एतावोवृश्म्युद्यंतायजत्राअतक्षन्नायवोनव्यसेसम् ।

श्रवस्यवोवार्जचकानाःसत्तिर्नरध्योअहंधीतिर्मश्याः ॥ ७ ॥ १४ ॥

एता । वः । वृश्मि । उत्स्यता । यजत्राः । अतक्षन् । आयवः ।

नव्यसे । सम् । श्रवस्यवः । वार्जम् । चकानाः । सत्तिः । न ।

रध्यः । अहं । धीतिम् । अश्याः ॥ ७ ॥ १४ ॥

हेयजत्राःयजनीयाविश्वेदेवाः वीयुष्मदीमानिएताएतानिउद्यताउद्यतानिवर्चांसिबभिमकामये न-
व्यसेनवतरायस्तुत्यत्तमाययुष्मद्गणायआयवोमत्प्रभृतयोमनुष्याः कामितानिस्त्वोत्राणिसप्तक्षन्
समस्कुर्वन्किपिच्छन्तः श्रवस्यवःश्रवणीयंपशोर्नवाआत्मनइच्छन्तः वार्जबलंचकानाः काम-
यमानाः कनीदीप्तिकान्तिगतिषु लिटःकानचूरध्योरथसंबन्धीसत्तिर्न सर्षणशीलोश्वह्वयुष्मद्गणः
धीतिमस्मदीयंकर्मअश्याः प्राप्नोतु अहंपूरणः अशुव्याप्तौ व्यत्ययेनपरस्मैपदमध्यमौ बहुलंछन्द-
सीतिविकरणस्यलुक् ॥ ७ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यसप्तमेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अस्यमद्व्यर्षदशमंस्सूक्तम् श्रुत्समदस्पापंम्, पष्ठचाद्यास्त्रिसोनुद्गुभः शिष्टाःपञ्चजगत्यः
मथमाद्यावापृथिवीया ततोद्वेष्टैर्मौत्वापृथ्वीवा ततोद्विराकादेवत्ये द्वेसिनीवार्जदेवत्ये अन्तपागुंवा-
दिपद्देवताका तथाचानुक्रान्तम्—अस्यमेष्टीजागतंन्यनुद्गुचन्तंघावापृथ्व्येकाद्वेष्टैर्मौत्वापृथ्वी
याद्वेदेराकासिनीवाल्पोरन्त्यालिङ्गोक्तदेवतेति । आग्निष्टुबिकेचतुर्धेहनिर्वैश्वदेवशस्त्रेआपस्त्वचां-
पावापृथिवीपनिविद्धानः तथाचसूचितम्—अस्यमेघावापृथिवीइवितिसस्तवमेअपइतिवैश्व-
देवमिति ।

उ॒त । त्वे॒ इति॑ । दे॒वी इति॑ । सु॒भगे॒ इति॑ सु॒ष्टभगे॑ ।
 मि॒थुः॒दृशा॑ । उ॒प॒सा॒न॒क्ता॑ । ज॒गता॑म् । अ॒पि॒ऽजु॒वा॑ । स्तु॒पे ।
 यत् । वा॒म् । पृ॒थि॒वि॒ । न॒व्य॑सा । व॒चः॑ । स्था॒तुः । च॒ । व॒यः॑ ।
 त्रि॒ऽव॒याः । उ॒प॒ऽस्ति॑रे ॥ ५ ॥

उतअपिच त्वे तेपसिद्धे देवी देव्यौ देवनशलि सुभगेशोभनघनेमिथूदृशा मिथःपरस्परंपश्य-
 न्त्यौ एवंभूवेउपासानक्ता उपाश्रवात्रिथ जगतांजङ्गमानांअपीजुवाप्रेरमिथ्यौभवतःतस्मादस्मदी-
 यमपिरथपेरयताम् उत्तरोर्ध्वर्चोद्यावापृथिव्यःप्रत्यक्षरुतः हेपृथिवि वांसुवां त्वांदिवांच नव्यसा
 नवीपसानवतरेणमशास्येनवा वचः वचसा सुपांसुलुगितृतीयायालुक् यद्यदास्तुपेस्तुवे उत्तम-
 स्यन्पत्येनमध्यमः तदानींस्थातुः स्थावरस्पवीलादेःसबन्धिवमोर्जंचरुपुरोडाशादिलक्षणं
 त्रिवपाः वयइत्यजनाम त्रीणिओपधिपशुसोमात्नकानि हविल्लक्षणान्यन्नानियस्यतादृशोहंउप-
 स्तिरे उपस्तृणामिआन्पेनोपस्तरणाभिघारणपूर्वकंमयच्छामीत्यर्थः स्तृज्आच्छादने लटचुचमे
 छान्दसोविकरणस्पलुक् अत्रतपश्शब्दध्वणितिनिपातान्तरपादपूरणम् ऋतइत्यातोरितीत्वं निपा-
 तैर्पद्यदहन्तेतिनिघातप्रतिषेधः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

उ॒त॒वः॑ शंसं॒मु॒शिजा॑मि॒व॒श्म॒स्या॒र्हि॒वु॒ऽभ्रो॑ऽज॒एक॑पा॒दु॒त ।
 त्रि॒त॒ऋ॑मु॒क्षाः॑सं॒वि॒ता॒च॒नो॑द॒धे॒पा॒न्न॒पा॑दाशु॒हेमा॑धि॒या॒शामि॑ ॥ ६ ॥

उ॒त । वः॑ । शंसं॒म् । उ॒शिजा॑म्॒इ॒द॒व । श्म॒सि॒ । अ॒र्हिः॑ । वु॒ऽभ्र्यः॑ ।
 अ॒जः॑ । ए॒क॑ऽपा॒त् । उ॒त । त्रि॒तः॑ । ऋ॒भु॒क्षाः॑ । स॒वि॒ता । च॒र्नः॑ ।
 द॒धे॒ । अ॒पाम् । न॒पा॒त् । आ॒शु॑ऽहे॒मा॑ । धि॒या॒ । श॒मि॑ ॥ ६ ॥

उतअपिच हेदेवाः उशिजामिव इवेतिसंप्रत्यर्थीयः अस्मत्तः स्तुतिं कामयमानानांवोपुष्पा-
 कंशंसंस्तुतिंसंप्रतिष्पसि उष्मसि कामयामहे वशाकान्तौ इदन्तोमसिः महिग्यादिनासम्पसारणम्
 छान्दसोवर्णलोपः उतअपिच अर्हिर्बुध्न्यः बुध्न्यन्तरिक्षम् तत्रभवोऽहिनामादेवः अजएकपात्रन-
 जापतइत्यजः एकएवपपतेगच्छतीत्येकपात्र अजएकपात्रसंतकः सूर्यः त्रितस्तीर्णतमः ऋभुक्षाः
 उरुक्षयः उरुनिवासः ऋभूणांनिवासमिवावा इन्द्रश्चसवितासर्वस्यमसविताचनोर्नदधे विदधातु

म् अपिच नोस्माकंसख्या सख्यानिसखित्वानिमाविधौः त्वयावियुक्तानिमाकार्पीः अपितुनो-
स्माकंस्यतवसखित्वंसुम्नायता सुखमस्माकमिच्छतामनसाविद्धिजानीहि क्रियाग्रहणकर्तव्य-
मितिकर्मणःसंप्रदानत्वाच्चतुर्थ्यर्थेपथी तव त्वा तादृशंत्वां ईमहे अभिमतफलंयाचामहे सुपांसुलु-
गितितच्छब्दादुत्तरस्याविभक्तैर्लुक् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अहेळतामनसाश्रुष्टिमावहदुहानांधेनुंपिप्युपीमसश्वतम् ।
पद्याभिराशुंवचसाचवाजिनंत्वांहिनोमिपुरुहूतविश्वहा ॥ ३ ॥

अहेळता । मनसा । श्रुष्टिम् । आ । वृह । दुहानाम् । धेनुम् ।
पिप्युपीम् । असश्वतम् । पद्याभिः । आशुम् । वचसा । च ।
वाजिनम् । त्वाम् । हिनोमि । पुरुहूत् । विश्वहा ॥ ३ ॥

हेइन्द्रत्वष्टर्वा अहेळताअकृष्यतामनसाश्रुष्टिसुखकरींदुहानांदोर्घींपिप्युपीमवृद्धांपीनां
प्यापीवृद्धौ लिटःकसुः लिङ्चडोश्चेतिपीभावः उगितश्चेतिडीप् सम्प्रसारणमितिसंप्रसारणम्
शासिबसिचसीनांचेतिपत्वम् असश्वतं असक्कावयवांपवंभूतांधेनुंगांआवहआभिमुख्येनमापय
अपिचहेपुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्रत्वष्टर्वापद्याभिः पादगतिभिः आशुंव्यापनशीलं वचसावाचाच
वाजिनंवेगवंतंत्वांविश्वहासर्वेष्वहस्तुहिनोमिस्तुतिभिःमेरयामि हिगतौवृद्धौच ॥ ३ ॥

पत्नीसंयाजेपुगृहपतेःप्राक्प्राकासिनीवाल्पीयष्टव्ये तत्रराकायागस्परकामहमित्यादि-
केयाज्यानुवाक्ये सूत्रितंच—राकामहंसिनीवाल्किहूमहमितिवेदेयाज्यानुवाक्येइति तथाआग्नि-
मारुतेप्येतेधाम्ये सूत्रितञ्च—राकामहमितिवेदेइति ।

तयोराद्यात्रचतुर्थी—

राकामहंसुहवांसुष्टुतीहुवेशृणोतुनःसुभगावोधतुत्मना ।
सीव्यत्वर्षःसूच्याच्छिद्यमानयाददातुवीरंशतदायमुक्थ्यम् ॥ ४ ॥

राकाम् । अहम् । सुहवाम् । सुष्टुती । हुवे । शृणोतुं । नः ।
सुभगां । वोधतु । त्मनां । सीव्यं । अर्षः । सूच्या । अच्छि-
द्यमानया । ददातु । वीरम् । शतदायम् । उक्थ्यम् ॥ ४ ॥

तत्रैषामथमा—

अस्यमैद्यावापृथिवीऋतायतोभूतमवित्रीवर्चसःसिपासतः ।
ययोरायुःप्रतुरैतेइदंपुरउपस्तुतेवसूयुर्वामहोदधे ॥ १ ॥

अस्य । मे । द्यावापृथिवी इति । ऋतइयतः । भूतम् । अवित्री इति ।
वर्चसः । सिपासतः । ययोः । आयुः । प्रइतरम् । ते इति ।
इदम् । पुरः । उपस्तुते इत्युपइस्तुते । वसुइयुः । वाम् । महः ।
दधे ॥ १ ॥

द्यावापृथिवीहेद्यावापृथिव्यौ ऋतायतःऋतंपज्ञमात्मनइच्छतः सिपासतः युवांसंभकुमि-
च्छतःवचसः वकीतिवचाः स्तोताभ्युन स्तोतुरस्यमेममअवित्रीअवित्र्यौपात्यित्र्यौभूतंभवतम्
ययोर्द्यावापृथिव्योरायुरन्नं प्रतरंमकृष्टतरमुत्पद्यतइतिशेषः इदमिदानींतेद्यावापृथिव्यौ उप-
स्तुते तवतत्रस्थितैःस्त्वोदभिः स्तुते वां युवां वसुयुः धनकामोहंमहोमहतः विभक्तिव्यत्ययः मह-
तास्तोत्रेणपुरोदधे पुरस्करोमि ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

मानोगुह्यारिपंआयोर्हृन्दमन्मानंआभ्योरीरधोदुच्छुनाभ्यः ।
मानोवियौःसख्याविद्धितस्यनःसुभ्रायतामनंसातत्त्वेमहे ॥ २ ॥
मा । नुः । गुह्याः । रिपं । आयोः । अहंन् । दभन् । मा । नुः ।
आभ्यः । रीरधुः । दुच्छुनाभ्यः । मा । नुः । वि । यौः । सख्या ।
विद्धि । तस्यं । नुः । सुभ्राइयता । मनंसा । तत् । त्वा । ईमहे ॥ २ ॥

हेइन्द्रत्वष्ट्रां आयोर्मनुष्यस्यशत्रुभूवस्यगुहाः गोप्याः ज्ञातुमशक्याः रिपोर्हिंसारुपाः मा-
याः नोस्मान्अहन् उपलक्षणमेतत् अहंनिरात्रौचमादभन्माहिंसिपुः यथानोस्मान्आभ्योदु-
च्छुनाभ्यः शुनमितिह्रस्वनाम् दुःशुनादुच्छुनाः दुःस्वकारिणीभ्यः शत्रुसेनाभ्यः नोस्मान्मारीर-
घः वशोमानैपीः रभ्यतिवंशगमनइतियास्केः । रधहिंसासंराधयोः अस्माण्ण्यन्ताहुडिचडिरूप-

म् अपिच नोस्माकंसख्या सख्यानिसखित्वानिमावियौः त्वयावियुक्तानिमाकार्पाः अपितुनो-
स्माकंस्यतवसखित्वंस्तुम्नायता सुखमस्माकमिच्छतामनसाविद्धिजानीहि क्रियाग्रहणंकतंव्य-
मितिकर्मणःसंप्रदानत्वाच्चतुर्थ्यर्थेपथी तव त्वा तादृशंत्वां ईमहे अभिमतफलंपाचामहे सुपांसुदु-
गितिवच्छब्दादुत्तरस्याविभक्तेर्लुक् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अहेळतामनसाश्रुष्टिमावहदुहानांधेनुंपिप्युपीमसश्वतम् ।
पद्याभिराशुवचसाचवाजिनंत्वांहिनोमिपुरुहूतविश्वहा ॥ ३ ॥

अहेळता । मनसा । श्रुष्टिम् । आ । वह । दुहानाम् । धेनुम् ।
पिप्युपीम् । असश्वतम् । पद्याभिः । आशुम् । वचसा । च ।
वाजिनम् । त्वाम् । हिनोमि । पुरुहूत् । विश्वहा ॥ ३ ॥

हेन्द्रत्वर्था अहेळताअकृष्यतामनसाश्रुष्टिसुखकरंदुहानांदोर्धीपिप्युपींपवृद्धांपीनां
प्यापीवृद्धौ लिटःकस्युः लिट्यङोश्चेतिपीभावः उगितश्चेतिङीप् सम्प्रसारणमितिसंप्रसारणम्
शासिवसिचसीनांचेतिपत्वम् असश्वतं असक्तावयवांपवंभूतांधेनुंगांआवहआभिमुख्येनमापय
अपिचहेपुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्रत्वर्थापद्याभिः पादगतिभिः आशुंव्यापनशीलं वचसावाचाच
वाजिनंवेगवंतंत्वांविश्वहासर्वेष्वहस्युहिनोमिस्तुतिभिःमेरयामि हिगतौवृद्धौच ॥ ३ ॥

पत्नीसंयाजेपुगृहपतेःप्राकराकासिनीवाल्क्यैयष्टव्ये तत्रराकापागस्परकाकामहित्यादि-
केपाग्यानुवाक्ये सूत्रितंच-राकामहंसिनीवालिकुहूमहमितिद्वेद्वेयाग्यानुवाक्येइति तथाआग्नि-
मारुतेप्येतेधाय्ये सूत्रितश्च-राकामहमितिद्वेइति ।

तयोरायात्रचतुर्थी-

राकामहंसुहवांसुपुतीहुवेशृणोतुनःसुभगावोधतुत्मना ।
सीव्यत्वर्पःसूच्याच्छिद्यमानयाददानुवीरंशतदापमुक्थ्यम् ॥ ४ ॥

राकाम् । अहम् । सुहवाम् । सुस्तुती । हुवे । शृणोतु । नः ।
सुभगा । वोधतु । त्ना । सीव्यतु । अर्पः । सूच्या । अच्छि-
द्यमानया । ददानु । वीरम् । शतदंदायम् । उक्थ्यम् ॥ ४ ॥

संपूर्णचन्द्राघौर्णमासीराका तां देवींस्तुहवां स्वाहानां आह्वानप्रयोजनकारिणीं सुदृतीशोभन-
यास्तुत्या अहं हुवे आह्वयामि सुदृतिशब्दात्तृतीयैकवचनस्य सुपांस्तुलुगिति पूर्वसवर्ण ईकारः साच
सुभमारोभनधनानोस्माकमाह्वानं शृणोतु श्रुत्वा चत्मना आत्मना स्वयमेव बोधतु अस्मद्भिप्रायं-
बुध्यतां बुध्वाच अपः कर्मपुत्रोत्पादनलक्षणं सूच्या सूचीस्थानीयया अच्छिद्यमानया अवच्छि-
नयानुग्रहदुग्धया सीव्यतु संतनोतु यथावत्तादिकं सूच्यास्यूर्तं चिरंतिष्ठति एवमिदं करोतु कृत्वा च
वीरं विक्रांतं शतदायं बहुधनं बहुप्रदं वा उक्थ्यं प्रशस्यं पुत्रं ददातु ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

यास्ते राके सुमतयः सुपेशसो याभिर्ददासि दाशुपेवसूनि ।
ताभिर्नो अद्य सुमना उपागहि सहस्रपोषं सुभगे रराणा ॥ ५ ॥

याः । ते । राके । सुदमतयः । सुदपेशसः । याभिः । ददासि । दाशुपे ।
वसूनि । ताभिः । नः । अद्य । सुदमनाः । उपागहि ।
सहस्रपोषम् । सुदभगे । रराणा ॥ ५ ॥

हेराके देवि सुपेशसः शोभनत्वास्तेव वयाः सुमतयः शोभनबुद्धयः याभिर्मतिभिः दाशु-
पेहविर्दत्तवतेयजमानापवसूनि धनानि ददासि मयच्छसि अद्येदानीं ताभिर्मतिभिः सहित्वा त्वं सुम-
नाः शोभनमना भूत्वानोस्मान् उपागहि उपागच्छ गमेच्छान्दसः शपोलुक् अनुदात्तोपदेशोत्यादि-
नानुनासिकलोपः असिद्धवद्वाभादित्यस्यासिद्धत्वाद्देश्वाभावः किंकुर्वती हेसुभगेशोभनधने
सहस्रपोषं सहस्रसंस्वाकस्य धनस्य पुष्टिरराणाददती रादाने व्यत्ययेन शानच् छान्दसः शपः लुः
अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वम् ॥ ५ ॥

सिनीवाल्यायागे सिनीवालीत्यादिके द्वेद्यान्यानुवाक्ये सूत्रं पूर्वमुदाहरत्म्

तत्रानुवाक्या सूक्तेपथी-

सिनीवालि पृथुं पृथुं या देवानामसिस्वसां ।

जुपस्रं हृन्पमाहुं तं प्रजादेविदिदिद्विनः ॥ ६ ॥

सिनीवालि । पृथुंस्तुके । या । देवानाम् । अस्ति । स्वसां ।

जुपस्रं । हृव्यम् । आहुं तम् । प्रजां । देवि । दिदिदि । नः ॥ ६ ॥

एष्टचन्द्रामावास्यासिनीवाली हेसिनीवालि पृथुदुके पृथुजघनेपृथुसंहतकेशोवा यात्वदेवा-
नांस्वसासि स्वयंसञ्चारिणीभगिनीवाभवसि सात्वत्आहुतं आभिमुख्येनाग्नीषक्षिप्तंहव्यं अस्मदीयं
हविर्जुंषस्वसेवस्व किञ्च हेदेवि सिनीवालि नोस्माकंपजांपुत्रादिकांदिदिद्वि उपचिनु अतिसर्ज-
यवा देहीत्यर्थः दिहउपचये लोटिछादत्तःशपःश्लुः दिशअतिसर्जनेइत्यस्माद्वा ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

यासुंवाहुःस्वङ्कुरिःसूपूमावहुसुवरी ।

तस्यैविशपत्स्यैहविःसिनीवाल्यैजुहोतन ॥ ७ ॥

या । सु६वाहुः । सु६अङ्कुरिः । सु६सूमां । वहु६सुवरी ।

तस्यै । विशपत्स्यै । हविः । सिनीवाल्यै । जुहोतन ॥ ७ ॥

यासिनीवाली सुवाहुः शोभनवाहुः स्वङ्कुरिः शोभनाङ्कुरिः सुपूमा सुपुमसवित्री पूहभा-
गिपसवे अन्येद्योषिदशन्तइतिमनिन् रुद्रुत्तरपदपकृतिस्वरत्वम् बहुसुवरी बह्वीनांपजानांस-
वित्री तैनेवसूत्रेणकनिष्वनोरचेतिङोत्रेफी रुद्रुत्तरपदपकृतिस्वरत्वम् तस्यैसिनीवाल्यैविशपत्स्यै-
विशांपालयिष्यै विभाषासपूर्वस्येतिपत्युर्नकारान्तादेशः अपस्मपादित्वेनभत्वाद्दिशोजस्ताभावः
परादिश्लुन्दसिबहुलमित्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् हेङ्कुरिग्यजमानाः हविर्जुहोतन जुहुव तयनन-
नथनाश्चेतितनवादेशः ॥ ७ ॥ अथाष्टमी-

यागुहूर्वांसिनीवालीयाराकायासरस्वती ।

इन्द्राणीर्महऊनयेवरुणानींस्वस्तये ॥ ८ ॥ १५ ॥

या । गुहूः । या । सिनीवाली । या । राका । या । सरस्वती ।

इन्द्राणीम् । अह्ने । ऊनये । वरुणानीम् । स्वस्तये ॥ ८ ॥ १५ ॥

अत्रगुहूशब्देनराकासिनीवाल्योःसाहचर्यात्कुहूरुच्यते यागुहूः कुहूस्तामहे आहया-
मि एवमुत्तरत्रापियोग्यम् तथा यासरस्वतीतादीर्वाअह्ने इन्द्राणीमिन्द्रस्यपत्नीऊनयेरक्षणार्थंअह्ने
आहयामि तथानरुणानींवरुणस्यपत्नींस्वस्तयेअपिनारायाहयामि इन्द्रवरुणोत्पादिनाडीपू
आनुगागमश्च ॥ ८ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यसप्तमेपञ्चशोवर्गः ॥ १५ ॥

॥ इतिद्वितीयमण्डलेऽष्टमीपौनुरारुः ॥ ३ ॥

चतुर्थेनुवाकेएकादशसूक्तानि तत्रातेपितरितिपञ्चदशार्चमथमंसूक्तम् गृत्समदस्पापैवै-
ष्टुभरौद्रम् अनुक्रान्तञ्च—आतेपञ्चोनारौद्रमिति शूलगवादि रुद्रयज्ञेपुअनेनसूक्तेनपवीचीदिगुप-
स्थेया सूत्रितञ्च—कद्रुद्रापेमारुद्रापातेपितरिमारुद्रायस्थिरधन्वनइतिसर्वरुद्रयज्ञेपुदिशामुप-
स्थानइति। रुद्रदेवत्येपशौआतेपितरितिहविपोनुवाक्या सूत्रितञ्च—आतेपितर्मरुतांसुन्नभेतुमय-
भ्रवेष्टुपभायश्वितीचइतिस्रइति। अत्रशौनकः—चतुर्दशीमुपोष्यैकांरुष्णस्यजुहुमाञ्चरुम्। आ-
तेसूक्तेनरौद्रेणप्रत्यृचंवाग्मतःशुचिः ॥ १ ॥ पूर्वमान्याहुतीहुत्वाथोपस्थायचशङ्करम्। हविःशे-
पेणवर्तेतैनैकान्तरमतन्द्रितः ॥ २ ॥ पूर्णमासेजयेन्ष्टयुरौगैश्चपरिमुच्यतइति।

सैपासूक्तेमथमा—

आतेपितर्मरुतांसुन्नभेतुमानुःसूर्यस्यसंदृशोयुयोथाः।

अग्निर्नोवीरोअर्वतिक्षमेतप्रजायेमहेरुद्रप्रजाभिः ॥ १ ॥

आ । ते । पितः । मरुताम् । सुन्नम् । एतु । मा । नुः । सूर्यस्य ।

सुमृदृशः । युयोथाः । अग्नि । नुः । वीरः । अर्वति । क्षमेत ।

प्र । जायेमहि । रुद्र । प्रजाभिः ॥ १ ॥

हेमरुतांपितः मरुतसंज्ञानां देवानामुत्पादकरुद्र परमपिच्छन्दतीतिपठ्यन्तस्यपूर्वामिन्वि-
ताद्भवद्भावात्सर्वानुदानत्वम्। तेत्वदीयं अस्मभ्यं दातव्यं सुन्नंसुखं आपेतुभागच्छतु रुद्रस्य
च मरुतांपितृत्वमिदंपित्रेमरुतामित्यत्राख्यायिकाः मुखेनावदिष्य तथात्वंनोस्मान् सूर्यस्य
संदृशः सन्दृशान्मायुयोथाः मापृथक्कार्षीः युमिश्रणापिश्रणयोः लङिच्छान्दसःशपःश्लुः छ-
न्दस्युभयथेत्याधेघातुक्त्वेनङित्त्वाभावादृणः अर्वतिशत्रौ भ्रातव्योवाअर्वतिश्रुतेः । नोस्मा-
कंवीरः वीर्यवान् पुत्रादिः अभिक्षमेत अभिभवतु यद्वा शत्रौ वीरस्त्वं नोस्मान् अभिक्षमेथाः
अस्मान्कृतापराधान् अभिक्षमस्व हेरुद्र प्रजाभिः पुत्रपौत्रादिभिः प्रजायेमहि प्रभूताःस्यामः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वादत्तेमीरुद्रशंतमेभिःशतंहिमाअशीयभेपुजेभिः।

व्युस्मद्वेषोवितुरंर्व्यंहोव्यमीवाश्वातपस्त्राविपूचीः ॥ २ ॥

त्वाऽदत्तेभिः । रुद्र । शम्भतमेभिः । शतम् । हिमाः । अशीय ।
 भेषजेभिः । वि । अस्मत् । द्वेषः । विद्वत् । वि । अंहः ।
 वि । अभीवाः । चातयस्व । विपूचीः ॥ २ ॥

हेरुद्र त्वादत्तेभिः त्वयादत्तेः शन्तमेभिः अतिशयेनतुत्वरुद्रैर्भेषजेभिः भेषजैरीषधैः शतं
 हिमाः शतंहेमन्तान् शतंसंवत्सरात् अशीय व्यामुयाम् अश्रोतेलिङि छान्दसोविकरणस्यलुक्
 अपिच अस्मदस्मत्तः द्वेषोद्वेषून् विचातयस्व विनाशयतथा अंहः पापवितरमत्यन्तं विचातयस्व
 अभीवाः रोगान् विपूचीःविपुनानाअश्वतीः कृत्स्नशरीरव्यापकान् रोगान् विचातयस्व अस्मत्तः
 पृथक्कृत्यविनाशय ॥ २ ॥

अथतृतीया-

श्रेष्ठो जातस्य रुद्रश्रियासितवस्तमस्तवसां वज्रवाहो ।
 पारिणः पारमंहसः स्वस्ति विश्वा अभीती रपसो युयोधि ॥ ३ ॥
 श्रेष्ठः । जातस्य । रुद्र । श्रिया । अस्ति । तवःशतमः । तवसां ।
 वज्रवाहो इति वज्रवाहो । पारि । नः । पारम् । अंहसः ।
 स्वस्ति । विश्वाः । अजिद्वंतीः । रपसः । युयोधि ॥ ३ ॥

हेरुद्र जावस्योत्पन्नस्य सर्वस्वजगतोमध्ये श्रियापेश्वर्येणश्रेष्ठःप्रशस्त्यतमोसिभवसि त-
 था हेवज्रवाहो आयुधहस्तरुद्र तवसां प्रवृद्धानामध्येतवस्तमः अतिशयेनमवृद्धोसि सत्त्वं नो-
 स्मात् अंहसः पापस्य पारंतीरं स्वस्तिक्षेमेणपारिणारय तथा रपसः पापस्य विश्वाः सर्वाः अ-
 भीतीरभिगमनानियुयोविपृथक्कुरु यौवेछान्दसःशयःशुः वाछन्दसोत्पत्तिरस्यविकृत्यात्
 डिच्वाभावे अडितश्चेतिहोषिः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

मात्वारुद्रचुक्रुधामानमोसिमादुष्टुतीष्टपभृमासहृती ।
 उन्नोवीरौ अर्पयमेपुजेभिर्भिपक्तमंत्वामिपजांशृणोमि ॥ ४ ॥

मा । त्वा । रुद्र । चुक्रुधाम् । नमःऽभिः । मा । दुःऽस्तुती । वृषभ ।
 मा । सऽह्वती । उत् । नः । वीरान् । अर्पय । भेषजेभिः ।
 भिपक्वस्तमम् । त्वा । भिपजाम् । शृणोमि ॥ ४ ॥

हेरुद्र त्वात्वांनमोभिः अयथाक्रियमाणैर्नमस्कारैः हविर्भिर्वा माचुकुधाम माक्रोधयाम
 कुर्वंमाकाप्यं क्रुधकोपे अस्माण्यन्तालुडिचडिरूपम् हेवृषभ कामानांविहितः दुद्युती दुःस्तुत्या
 अशोभनयास्तुत्या माचुकुधामेत्येव तथा सहृती सहृत्या विसदृशैरन्यैर्देवैः सहाह्वानेनमाक्रोध-
 याम श्रेष्ठोहि स्वस्मावन्पूनेनसहाह्वानेकुञ्चोभवति सत्वंनोस्माकंवीरान्पुत्रान् भेषजेभिः त्व-
 दीयेर्भेषजैरौषधैः उदर्पय ऋक्षप्रसंयोजय हेरुद्र त्वा त्वांभिपजांचिकित्साभिज्ञानांमध्येभिषक्त्वं
 अतिशयेनभेषज्यस्यकर्तारं शृणोमि प्रथमोदैव्योभिपगितिचमन्त्रान्तरेऽप्युक्तम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

हवीमभिर्हवतेयोहविर्भिरवस्तोमेभोरुद्रंदिपीय ।
 ऋद्रुदरःसुहवोमानोअस्यैवभ्रुःसुशिप्रोरीरधन्मुनायै ॥ ५ ॥ १६ ॥
 हवीमऽभिः । हवते । यः । हविःऽभिः । अव । स्तोमेभिः ।
 रुद्रम् । दिपीय । ऋद्रुदरः । सुहवः । मा । नः । अस्यै ।
 वभ्रुः । सुशिश्रः । रीरधत् । मुनायै ॥ ५ ॥ १६ ॥

योरुद्रः हविर्भिर्भ्रुपुरोडाशादिभिः सहितैर्हवीमभिराह्वानैः स्तुतिलक्षणैः हवते आह्व-
 यते स्तुयते व्यत्ययेनकर्मणिकर्तृप्रत्ययः बहुलंछन्दसीतिहवतेःसम्प्रसारणम् तंरुद्रंस्तोमेभिः
 स्तोत्रैरवदिपीय अवखण्डयामि पृथक्करोमि अपगतक्रोधंकरोमीतियावत् दोअवखण्डने व्य-
 त्ययेनाऽनेपदं बहुलंछन्दसीतीत्वम् ऋद्रुदरः ऋद्रुदरोऽद्रुदरइतियांस्कः । सुहवः शोभनाह्वानः
 वभ्रुः भर्तासर्वस्य वभ्रुवर्णोवा सुशिमःशिमैहनूनासिकेवा शोभनशिमः एवंगुणविशिष्टःसरुद्रः
 अस्यैपनायै हन्तीति मन्यमानानुद्धिमंनो तस्यै नोस्मान् मारीरधत् भावशंनिपीत् रधहिसासं-
 राध्मोः अस्माण्यन्तालुडिचडिरूपम् रभ्यतिवंशगमनइतियांस्कः ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यसप्तमेऽष्टोदशोऽर्गः ॥ १६ ॥

अथपृष्ठी-

उन्मा॑म॒मन्द॑वृ॒षभो॑म॒रुत्वान्त्वक्षी॑यसा॒वय॑साना॒र्धमान॑म् ।
घृ॒णीव॑च्छा॒याम॑र॒पाअ॑शी॒यावि॑वासेयंरु॒द्रस्य॑सु॒म्नम् ॥ ६ ॥

उत् । मा । म॒म॒न्द । वृ॒ष॒भः । म॒रु॒त्वान् । त्वक्षी॑यसा । वय॑सा ।
ना॒र्ध॒मा॒न॒म् । घृ॒णि॒व॒श्च । छा॒या॒म् । अ॒र॒पाः । अ॒शी॒य॒ । आ ।
वि॒वा॒से॒य॒म् । रु॒द्र॒स्य॑ । सु॒म्न॒म् ॥ ६ ॥

वृषभः कामानां वर्षिता मरुत्वान्परुद्धिः पुत्रैर्युक्तोरुद्रः नाधमानं याचमानं मामां त्वक्षीय-
सादीप्तेन वयसा न्नेन उन्मन्द उत्कर्षेण तर्पयतु अपि चाहं घृणीव छायां यथासूर्यकिर-
णतमः छायां पविशति एवं रुद्रस्य सुम्नं सुखं अरपाः अपापः सन् अशीय व्यामुषां तदर्थं रुद्र-
माविवासेयं परिचरेयं विवासतिः परिचरणकर्मा ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

क्व॑स्यतेरु॒द्रमृ॒ळ्याकु॑र्हस्तो॒योअ॑स्तिभे॒पजो॑जला॒पः ।
अ॒प॒भ॒र्ता॒रप॑सो॒दैव्य॑स्या॒भिनु॑मा॒वृष॑भ॒चक्ष॑मीथाः ॥ ७ ॥

क्व । स्यः । ते । रु॒द्र । मृ॒ळ्याकु॑ः । हस्तः । यः । अ॒स्ति । भे॒प॒जः ।
जला॑पः । अ॒प॒भ॒र्ता । रप॑सः । दैव्य॑स्य । अ॒भि । नु । मा । वृ॒ष॒भ ।
च॒क्ष॑मी॒थाः ॥ ७ ॥

हेरुद्र तेतवमृळ्याकुः सुखयिता स्यः सहस्तः ककुत्रवते योहस्तः भेषजः भेषज्यरुद्रज-
लापः सर्वेषां सुखकरोस्ति भवति सहस्तो विद्यते एव तेन हस्तेन मार्शकेति भावः अपि च हेवृषभ का-
मानां वर्षितः दैव्यस्य देवकृतस्य रपसः पापस्य अपभर्ता अपहर्ता विनाशयिता भूत्वा रुद्रापरार्थं
मामां नुक्षिपं अभिचक्षमीथाः अभिक्षमस्व क्षमस्व सहने लडिछान्दसः शपः श्लुः बहुलं छन्दसी-
निर्दंडागमः ॥ ७ ॥

रुद्रदेवत्येषौ यपापुरोडाशहविषां क्रमेण प्रभवइत्याद्यास्ति सोपाग्याः सूत्रितश्च-यत्र प्र-
वेष्टव्यमभ्यथितीचइति विस आपधातान्नासत्यापुरस्तादिति ।

तत्राद्यासुक्तेऽष्टमी-

प्रवृभ्रवेवृषभायश्वितीचेमहोमर्हीसुष्टुतिमीरयामि ।

नमस्याकल्मलीकिनंनमोभिर्गृणीमासित्वेषंरुद्रस्यनाम ॥ ८ ॥

प्र । वृभ्रवे । वृषभाय । श्वितीचे । महः । मर्हीम् । सुष्टुतिम् ।

ईरयामि । नमस्य । कल्मलीकिनम् । नमःऽभिः । गृणीमासि ।

त्वेषम् । रुद्रस्य । नाम ॥ ८ ॥

वृषभवेविश्वस्यभ्रवेवृषवर्णापवा वृषभायकामानांवापित्रे तद्दत्तसहकारिणेवा श्वितीचेश्वै-
त्यमश्नते श्वितावर्णे औणादिकइत्यत्ययः श्वितीमश्नतीति अश्नतेऋत्विगित्यादिनाकिन्प्रत्ययः
चतुर्थ्येकवचनेअचइत्यकारलोपेचावितिदीर्घत्वम् उदात्तनिवृत्तिस्वरेणविभ्रकेरुदात्तत्वम् एवं
गुणविशिष्टायरुद्रायमहोमर्हीमहोपिमर्हीसुष्टुतिंशोभनस्तुतिंप्रेरयामि प्रकर्मणोच्चारयामि हे-
स्वीतः कल्मलीकिनं ज्वलतोनामधेयमेतत् ज्वलन्तं कल्पयत्यपगमयतिमलमितिकल्मलीकतेजः
तद्वन्तरुद्रं नमोभिर्नमस्कारैर्हविर्भिर्नमस्यपूजय वयंच रुद्रस्यमहादेवस्यत्वेषंदीर्घतामगृणीम-
सि गृणीमः संकीर्तयामः गृणब्दे क्रैयादिकः इदन्तोमसिः ध्वादीनाहस्वः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

स्थिरोभिर्द्वैःपुरुरूपंउपोवृभ्रुःशुक्रेभिःपिपिशोहिरण्यैः ।

ईशानादस्यभुवनस्यभूरेर्नवाउपोपद्द्रादंसुर्यम् ॥ ९ ॥

स्थिरोभिः । अद्वैः । पुरुरूपं । उपः । वृभ्रुः । शुक्रेभिः ।

पिपिशो । हिरण्यैः ॥ ईशानात् । अस्य । भुवनस्य । भूरैः ।

न । वै । ऊँ इति । योपत् । रुद्रात् । असुर्यम् ॥ ९ ॥

स्थिरोभिः स्थिरेर्द्वैर्द्वैः अवयवैर्युक्तः पुरुरूपः अष्टमूर्त्यात्मकैर्बहुभूतैरुपैरुपेतः उग्रउ-
र्ध्वंस्तेजस्वी वभ्रुर्भवावृषवर्णावारुद्रः शुक्रेभिःदीभिः हिरण्यैर्हिरण्यैः हितरमणायैवांअलङ्का-
रैः पिपिशोदीप्यते विशाअवपवे कर्मणिन्द्रि ईशानादीश्वरात् अस्यभुवनस्य भूतजातस्यभूरे-
र्भूतैः रुद्रात् असुर्यंअहोपेपणेअसेरुत्त अमुरः श्रेष्ठा वनसायुः अहुर्यवत्तनवाउपोपत् नैवपृथ-
ग्भवति धीवेर्द्वैर्द्वैर्हागमः सिद्धहुल्लेदीवितिप् ॥ ९ ॥

अथदशमी-

अर्हन्विभार्पिसायकानिधन्वाहर्निष्कंयजतंविश्वरूपम् ।
 अर्हन्निदंदयसेविश्वमभ्वंनवाओजीयोरुद्रत्वदेस्ति ॥ १० ॥ १७ ॥
 अर्हन् । विभार्पि । सायकानि । धन्वा । अर्हन् । निष्कम् ।
 यजतम् । विश्वरूपम् । अर्हन् । इदम् । दयसे । विश्वम् ।
 अभ्वम् । न । वै । ओजीयः । रुद्र । त्वत् । अस्ति ॥ १० ॥ १७ ॥

हेरुद्र त्वंअर्हन्अर्होयोग्यएवसन्सायकानिशरान्धन्वधनुश्चविभार्पिधारयसि तथाअर्हन्ने-
 वयजतंयजनीयंपूजनीयंविश्वरूपं बहुविधरूपयुक्तंनिष्कंहारंविभार्पिं तथाअर्हन्नेवइदंविश्वंस-
 र्वंअभ्वं महन्नामैतत् अतिविस्तृतंजगद्वयसेरक्षसि देहरक्षणे हेरुद्र त्वत्त्वत्तोन्वर्गकिंचित् ओ-
 जीयः ओजस्वितरंजलवत्तरंनयाअस्ति नखलुविद्यते अतस्त्वमेवोक्तव्यापारेपुयोज्यइत्यर्थः ओ-
 जस्यशब्दान्मत्वर्थीयोविनिः अतआतिशायनिकइष्टम् विन्मतोलुंक् टेरितिदिलोपः ॥ १० ॥

॥ इतिद्वितीयस्यसप्तमेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

मयाणेष्टगस्यामनोज्ञावाचःश्रुत्वास्तुहिश्रुतमित्येतांजपेत् सूत्रितञ्च-स्तुहिश्रुतंगतेसदं-
 युवानमितिष्टगस्येति ।

सैपात्रैकादशी-

स्तुहिश्रुतंगतेसदंयुवानंमृगंनभीममुपहन्तुमुग्रम् ।
 मृळार्जत्रिरेरुद्रस्तवानोन्यतेअस्मान्नवपन्तुसेनाः ॥ ११ ॥
 स्तुहि । श्रुतम् । गतेऽसदंम् । युवानम् । मृगम् । न । भीमम् ।
 उपहन्तुम् । उपम् । मृळ । जत्रिरे । रुद्र । स्तवानः । अन्यम् ।
 ते । अस्मत् । नि । वपन्तु । सेनाः ॥ ११ ॥

हेस्तोतः श्रुतंविश्रुतंमर्यातरुद्रंस्तुहि कीदृशं गतेसदं गतोऽथस्वप्नीदन्तंयुवानंनित्यत-
 र्णं मृगंनभीमं मृगंतिहमिवत्रायङ्करं उपहन्तुं उपहन्तारं शत्रूणांउग्रमुदूर्णं हेरुद्र त्वंस्त्ववानः अ-
 स्माभिःस्तुयमानःसन्जलत्रिरेस्तोत्रेपसंश्लसुत्तप तेवदीपाःसेनाः अस्मदन्यंअस्मद्भारिकं
 पुरुषंनिवपन्तु निवपन्तु ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

कुमारश्चित्पितरंवन्दमानंप्रतिनानामरुद्रोप्यन्तम् ।

भूरैर्दातारंसत्पतिगृणीपेस्तुतस्त्वभेपुजारास्वस्मे ॥ १२ ॥

कुमारः । चित् । पितरम् । वन्दमानम् । प्रति । नानाम् । रुद्र ।

उपपद्यन्तम् । भूरैः । दातारम् । सत्पतिम् । गृणीपे । स्तुतः ।

त्वम् । भेपुजा । रासि । अस्मे इति ॥ १२ ॥

वन्दमानं आयुष्मान्भवसौम्येतिस्तुत्रन्तपितरं कुमारश्चित् यथाकुमारःचिदित्येतदुपमार्थं हे-
रुद्र उपपद्यन्तमस्मत्समीपेगच्छन्तंत्वांपतिननाम प्रतिनतोसि अपिच भूरैर्बहुनोधनस्यदातारंस-
त्पतिंसतांपालयितारं पर्यावैश्वर्येइतिपूर्वपदमल्लतिस्वरत्वम् हेरुद्र एवंभूतंत्वांगृणीपे स्तौमि मिप-
स्तिडांतिडोभवन्तीतिसेआदेशः स्तुतश्चत्वंअस्मेअस्मभ्यंभेपुजाभेपुजानिरासिदेहि ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

यावोभेपुजामरुतःशुचींनियाशंतमावृषणोयामयोभु ।

यानिमनुरवृणीतापितानस्ताशंचयोश्चरुद्रस्यवशिम ॥ १३ ॥

या । वः । भेपुजा । मरुतः । शुचींनि । या । शम्इतमा ।

वृषणः । या । मयःइभु । यानि । मनुः । अवृणीत । पिता । नः ।

ता । शम् । च । योः । च । रुद्रस्य । वशिम ॥ १३ ॥

हेमरुतोरुद्रपुत्राः बोयुष्मार्कंयायानिभेपुजाभेपुजानिअस्मदारोग्यहेतुभूतान्यौषधानिशुची-
निशुद्धानिनिर्मलानिसन्ति हेवृषणः कामानांवापितारोमरुतः यायानिचयुष्मदीयानिभेपुजानिशं-
तमाअविशयेनसुखकराणि यायानिचभेपुजानिमयोभुमयोभूनि मयसःसुखस्वभावमितृणिनो-
स्मत्पितामनुः यानिभेपुजानियुष्मदीयान्यवृणीतवृत्तवान् तातानिभेपुजानिरुद्रस्यमहादेवस्यसं-
बन्धिश्चयोश्चच्छमनीयानारोगाणामुपशमनंयावनीयानांभयानांमघावनं अस्मत्तः पृथक्करणं
तदुभयंचवशिमकामये वशकान्तौ आदादिकः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

परिणोहेतीरुद्रस्यवृज्याःपरित्वेपस्यदुर्मतिर्महीगात् ।

अवस्थिरामघवद्भ्यस्तनुष्वमीढ्वंस्तोकायतनयायमृळ ॥ १४ ॥

परि । नुः । हेतिः । रुद्रस्य । वृज्याः । परि । त्वेपस्य । दुः । इमतिः ।

मही । गात् । अव । स्थिरा । मघवत् । भ्यः । तनुष्व । मीढ्वः ।

तोकार्य । तनयाय । मृळ ॥ १४ ॥

रुद्रस्यमहादेवस्यहेतिरायुषंनोस्मान्परिवृज्याःपरिवर्जयतु तथात्वेपस्यदोषस्यरुद्रस्यमही
महतीदुर्मतिः दुःस्वकारिणीनुद्धिश्चपरिगात् अस्मान् वर्जयित्वान्यवगच्छतु अपपरीवर्जने हेमो-
द्भुः सेचनसमर्थरुद्र स्थिरास्थिराणि त्वदीयानिघनूपिमघवद्भ्यः हविर्लक्षणघनयुक्तेभ्योपजमाने
भ्यः अवतनुष्व अवततज्यानिकुरु तथातोकायास्तनुत्रायतनयायतनुत्रायचष्टळ सुखंकरु ॥ १४ ॥

अथषडशो-

एवावश्रोष्टपभचेकितानयथादिवनहृणीपेनहंसि ।

हवनश्रुञ्चौरुद्रेहवोधिबृहदेमविदथेसुवीराः ॥ १५ ॥ १८ ॥

एव । वश्रो इति । ष्टपत्त । चेकितान् । यथा । देव । न ।

हृणीपे । न । हंसि । हवनश्श्रुत् । नः । रुद्र । बृह । वोधि ।

बृहत् । वदेम । विदथे । सुवीराः ॥ १५ ॥ १८ ॥

हेषो जगतोभर्तः बधुवर्णवा वृषभ कामानांघर्षितः चेकितान सर्षजानन हेदेवपोतमान
रुद्र यथायेनप्रकारेणनहृणीपेनकुप्यसि नचहंसि हृणीइलज्यायां अयंकुप्यनिकर्मां एव
एवंहवनश्रुत् अस्मदीयमाह्वानंश्रणन् नोस्मान् हेरुद्र इहास्मिन्देशे वोधिपुष्यस्य विदथेपते
शहेवासुवीराः शोभनपुत्राः सन्तः बृहत्मीढं त्वदीयंस्तोत्रं वदेमोचारयाम ॥ १५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यसप्तमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

धारावराइतिषडशोर्द्वितीयंस्कं गात्संमदमारुतं अन्त्याविदुर् रिष्टाजगतयः स-
थाचानुक्रान्तम्-धारावरामारुतंविदुषन्वनिवि ष्टद्याभिद्वनपडहयोस्तृतीयेहन्त्याग्निमारुतग-

सस्यइदंमारुतनिविद्धानं सूत्रितंच-वैश्वानरायधिषणांधारावरागरुतस्त्वमग्नेपथमोअद्विरा-
इत्याग्निमारुतमिति ।

तत्रैषापथमा-

धारावरामरुतोधृष्णवोजसोमृगानग्नीमास्तविपीभिर्चिनः ।
अग्रयोनशुशुचानाऋजीपिणोभृमिधमन्तोअपगाअरुणवत ॥ १ ॥

धारावराः । मरुतः । धृष्णुःओजसः । मृगाः । न । अग्नीमाः ।
तविपीभिः । अर्चिनः । अग्रयः । न । शुशुचानाः । ऋजीपिणः ।
भृमिम् । धमन्तः । अप । गाः । अरुणवत् ॥ १ ॥

धारावरा उदकधारत्मान्तरिक्षमावृण्वन्तः यद्वा धाराणांपृतानांस्थिराणांबृक्षादीनां
निवारयितारः चालयितारः यद्वा सर्वस्यजगतोधारयितारः धृष्णवोजसः परेषांधर्षकेणदले-
नयुक्ताः अतएवमृगानग्नीमाः सिंहाइवभयङ्कराः तविपीभिरात्मीयैर्बलेः वृष्टिप्रदानादिना अर्चिनः
सर्वजगत् पूजयन्तः अग्रयोनशुशुचानाः दीप्तावह्वयइवदीप्यमानाः शुचदीप्तौ सटःकानच् ऋ-
जीपिणः ऋजीपमुदकंतद्वन्तः यद्वा ऋजीपोपगतसारःसोमः वेनयुक्ताः तृतीयसवनेसाग्निमारुते
मरुतःस्तूयन्ते तत्रचसवनद्वये अभिपुतंगतसारं सोममभिपुण्वन्ति अतस्तेषांतद्युक्तत्वं एव
भूतामरुतः भृमिध्राम्पन्तं मेघंधमन्तः वर्षणार्थंइतस्ततःपेरयन्तः गाः तदन्तर्गतावर्ष्याः अपः
अपावृण्वत अपावृताकुर्वन्ति यथासर्वैर्दृश्यन्ते तथाभवर्षन्तीत्यर्थः यद्वा भूम्यात्स्योवीणाविशेषः
संधमन्तोवाद्यन्तः गाः वठनात्रासुरेणापिहिताः अपावृण्वत अपगतावरणाअकुर्वन् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

द्यावोनस्तृभिश्चितयन्त्स्वादिनोव्यं१अभ्रियानद्युतयन्तवृष्टयः ।
रुद्रोयद्वोमरुतोरुक्मवक्षसोरुपार्जनिपृश्वाःशुकऊधनि ॥ २ ॥
द्यावः । न । स्तृभिः । चितयन्त् । स्वादिनः । वि । अभ्रियाः ।
न । द्युतयन्त् । वृष्टयः । रुद्रः । यत् । वः । मरुतः । रुक्मइवक्षसः ।
रुपा । अर्जनि । पृश्वाः । शुक्रे । ऊधनि ॥ २ ॥

स्तुभिः नक्षत्रनामैतत् यदाहयास्कः—ऋक्षास्तुभिरितिनक्षत्राणामिति । नक्षत्रैर्यावोन यथा-
 द्युलोकाश्चितयन्तचेतयन्ति स्वात्मानंतापयन्ति चित्तोसंज्ञाने प्रकाशन्तइत्यर्थः तथात्वादिनः श-
 ब्रूणांत्वादकामरुतः स्वकीयैराभरणैर्ज्ञायते यद्वा स्वादः कटकं तद्युक्ताःसन्तः प्रकाशन्ते त-
 थावृष्टयोवर्षकामरुतः अभ्रियानअभ्रेषुभवाविद्युतइव विद्युतयन्त सर्वजगद्विद्योतयन्ति प्रकाश-
 यन्ति अभ्रशब्दाद्भवार्थे समुद्राद्वाद्भ्रइतिघमत्ययः शेषःप्रत्यक्षरुतः रुक्मवक्षसः रुक्मरोच-
 पानाभरणवक्षस्युरसियेषां तादृशाहेमरुतः यद्यदावोयुष्मान् वृषासेचनसमर्थोरुद्रोमहादेवः पृ-
 श्याःपृश्निर्माध्यमिकावाक्त्स्याः संबन्धिनिशुक््रेनिर्मलेऊधनिउच्छ्रितप्रदेशेअजनिअजनयत् त-
 दानोमितिपूर्वत्रसंबन्धः यद्वा पृश्निर्नावर्णाइयंभूमिःपुरागोरूपधरासीत् तस्यामंहेशोवृषोभू-
 त्वामरुतउत्पादयामासेत्याचक्षते तदत्रोच्यते—हेमरुतोयद्यस्माद्द्वोयुष्मान् वृषावृषरूपोरुद्रः पृश्या-
 गोः शुक््रेनिर्मलेऊधनिऊधसिपयसउत्पत्तिस्थानेअजनिअजीजनत् तस्माद्युयंपर्वमहानुभा-
 वाजाताइत्यर्थः तथाचतैत्तिरीयकम्—पृश्नियैवैपयसोमरुतोजाताइति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

उक्षन्तेअश्वान् अत्यान्इव आजिपुं नदस्यकर्णैस्तुरयन्तआशुभिः ।
 हिरण्यशिप्रामरुतोदविध्वतःपृक्षंयाथपृषतीभिःसमन्यवः ॥ ३ ॥
 उक्षन्ते । अश्वान् । अत्यान्इव । आजिपुं । नदस्य । कर्णैः ।
 तुरयन्ते । आशुभिः । हिरण्यशिप्राः । मरुतः । दविध्वतः ।
 पृक्षम् । याथ । पृषतीभिः । समन्यवः ॥ ३ ॥

मरुतः अश्वान् व्याप्तान् लोकान् उक्षंतेसिञ्चन्ति अश्वव्याप्तौ औणादिकःऋन्प्रत्ययः
 आजिपुसङ्ग्रामेषु अत्यानिव सततगामिनस्तुरगान्पथात्वेद्रापनोदाय उदकैःसिञ्चन्ति तद्वत् अ-
 पिच तेमरुतः आशुभिः शीघ्रगमनैरश्वैः नदस्य शब्दवतोमेघस्यकर्णैः छवैर्मध्यप्रदेशैः तुरयन्ते
 वर्षणार्थवृष्ट्युत्पादनाय त्वरितंगच्छन्ति तुरत्वरणे शेषःप्रत्यक्षरुतः हेहिरण्यशिप्राः शिपं
 शिरस्त्राणं सुवर्णमयशिरस्त्राणाः समन्यवः समानमनस्काः समानक्रोधावा हेमरुतः दविध्वतः
 महीरुहादिकंकंपयन्तोयुयं धूर्त्कंपनेइत्यस्मादाधर्त्यादावेतद्रूपंनिपात्यते पृषतीभिः पुष्पद्रुधे

योजिताभिः श्वेतविंद्वङ्किताभिः मृगीभिः वडवाभिर्वा पृक्षं अन्ननामैतव हविल्लक्षणान्नवन्तंयज-
मानंअर्शादित्वादच् याथगच्छथ ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

पृक्षेताविश्वाभुवनाववक्षिरेमित्रार्यवासदमाजीरदानवः ।

पृषदश्वासोअनवभ्रराधसऋजिप्यासोनवयुनेपुधूर्पदः ॥ ४ ॥

पृक्षे । ता । विश्वा । भुवना । ववक्षिरे । मित्रार्य । वा । सदम् ।

आ । जीरददानवः । पृषत्दश्वासः । अनवभ्रराधसः ।

ऋजिप्यासः । न । वयुनेपु । धूःदसदः ॥ ४ ॥

पृक्षे पृक्षवते हविल्लक्षणान्नयुकायजमानायतातानिविश्वासर्वाणिभुवनाभुवनान्युदका-
निमित्राय वाशब्दउपमार्थः मित्रार्येवसदंसदाभाववक्षिरे मरुतआवहन्ति यद्वा वाशब्दोवधारणे
मित्रभूवायजमानायैव पृक्षेनेनिमित्तभूतेसतिवृष्ट्युदकान्यावहन्ति कीदृशामरुतः जीरदानवः
क्षिप्रदानाः पृषदश्वासः पृषद्भिःश्वेतविंदुभिर्युक्ताअश्वायेपातेतथोक्ताः अनवभ्रराधसः भ्र-
शुभ्रंशुअधःपतने अवभ्रंशनमवभ्रः डोन्यत्रापिदृश्यतइतिडमत्ययः नास्त्यवभ्रोयस्येतिबहु-
व्रीहौनञ्शुभ्र्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वं अनवभ्रंशनरहितंराधोर्धनयेपाते बहुव्रीहौपूर्वपदम-
लुतिस्वरत्वं ऋजिप्यासोन ऋजुअकुटिलंमापुवन्तोगच्छन्तोश्वाइववयुनेपुगन्तुपुमध्ये धूर्पदः धुरि
मेघस्यवहनेसीदन्तोनिपण्णाइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

दन्धन्वभिर्धेनुमीरुश्रादूधभिरध्वस्मभिःपृथिभिर्भ्राजदृष्टयः ।

आहंसासोनस्वसंराणिगन्तन्मधोर्मदायमरुतःसमन्यवः॥५॥१९॥

दन्धन्वदृष्टिः । धेनुदृष्टिः । रुश्रादूधदृष्टिः । अध्वस्मदृष्टिः ।

पृथिदृष्टिः । भ्राजत्दृष्टयः । आ । हंसासः । न । स्वसंराणि ।

गन्तन् । मधोः । मदाय । मरुतः । सदमन्यवः ॥ ५ ॥ १९ ॥

समन्यवः समानमनस्काः समानक्रोधाः समानतेजसोवाहेमरुतः भ्राजदृष्टयोदीप्यमानायुधामूर्यं ईधन्वभिः समिन्धनवद्भिः इन्धनशब्दाच्छन्दसीवनिपावितिमत्वर्थीयोवनिपृच्छान्दसोवर्णलोपः धेनुभिः प्रीणयितृभिश्च रपशदूधभिः विरपशीतिमहन्नाम महोधस्कैः ऊर्ध्वासिजलस्रोतोमार्गः यद्वा रपलपव्यक्तायांवाचि शब्दायमानोच्छ्रितप्रदेशैः अध्वरस्मभिः ध्वंसनरहितैः पथिभिः पतन्तिपच्छन्तीतिपन्थानोमेवाः एवंभूतैर्मघैःसहमार्गैरिववाआगन्तव आगच्छत किमर्थं मधोर्मदाय सोमस्यमदार्थं तत्रदृष्टान्तः—हंसासोन यथाहंसाः स्वसराणिस्वकीयानि निवासस्थानानि प्रागुवन्तिवद्द्व ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यसप्तमेऽकोनविशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथपृष्ठी-

आनोब्रह्माणिमरुतःसमन्यवोनरानंशंसःसर्वनानिगन्तव ।

अश्वामिवपिप्यतधेनुमूर्धनिकर्ताधिर्यंजरित्रेवाजपेशसम् ॥ ६ ॥

आ । नुः । ब्रह्माणि । मरुतः । समन्यवः । नराम् । न । शंसः ।

सर्वनानि । गन्तव । अश्वामइव । पिप्यत । धेनुम् । ऊर्धनि ।

कर्त । धिर्यम् । जरित्रे । वाजपेशसम् ॥ ६ ॥

समन्यवः समानमनसः समानक्रोधावाहेमरुतः नोस्माकंब्रह्माणिअन्नमेतत् अन्नानि सर्वनानि अत्रिपुत्र सोमलक्षणानिहवींविआगन्तव आगच्छत गमेर्लोदिछान्दसःशपोलुक् वसन्नमनथनाधेवितवस्यतनवादेशः अवएवडिच्वाभावादनुनासिकलोपाप्तायः तत्रदृष्टान्तः—नरानंशंसः नरामस्माकंशंसः शंसनीर्यंस्तोत्रं यथा आगच्छथतद्द्व नरशब्दात् पृष्ठीवहुवचनस्यानित्यमाममशासनमित्तिनुटभावः शंसः कर्मणिघञ्तंआद्युदात्तः सुर्पासुलुगित्यमःसुआदेशः आगत्यधेनुं उदकदानेन प्रीणयित्तरमश्वमिवऊर्धनि पिप्यत यथाअश्वामपीनावयवाभवन्ति वदन्मेघंवर्यणसमर्थं आप्यायितं कुरुतेत्यर्थः अपिचजरित्रेस्तोत्रे वाजपेशसंवाजैरभैराश्लिष्टं पिशवयववे धिर्यंकर्मकर्त कुरुत करोतेश्छान्दसःशपोलुक् पूर्ववत्तशब्दस्यतमादेशः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

तंनोदातमरुतोवाजिनंरथंआपानंब्रह्मचितयद्विवेदिवे ।
इपंस्तोतृभ्योवृजनेपुकारवेसनिमेधामरिष्टंदुष्टरंसहः ॥ ७ ॥

तम् । नः । दात् । मरुतः । वाजिनम् । रथे । आपानम् । ब्रह्म ।
चितयत् । दिवेदिवे । इपम् । स्तोतृभ्यः । वृजनेपु । कारवे ।
सनिम् । मेधाम् । अरिष्टम् । दुष्टरम् । सहः ॥ ७ ॥

हेमरुतः तंपुत्रनोस्मभ्यंदात दत्त प्रयच्छत छान्दसःशपोलुक् कीदृशं वाजिनमन्ववत्तं
बलवन्त्वारथेरंहणेयुष्मदीयेआगमनेनिमित्तभूतेसति दिवेदिवेप्रतिदिवसंचितयत्प्रज्ञापयत्
युष्मद्गुणमख्यापकंब्रह्मस्तोत्रंआपानंआमुवन्तं अपिच इपमन्स्तोतृभ्योस्मभ्यंदात प्रयच्छत
तथावृजनेपुसद्भामेपुकारवेस्तोत्रे वचनव्यत्ययः मेधांसुद्धमज्ञांसनिधनदातृत्वंच अरिष्टंशत्रुभिर-
हिसितंदुस्तरंशत्रुभिस्तरीतुमशक्यंसहोचलंचमयच्छत ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

यद्युञ्जतेमरुतोःरुक्मवक्षसोअश्वान्त्रथेपुभगआसुदानवः ।
धेनुर्नशिश्वेस्वसरेपुपिन्वतेजनायरातहविपेमहीमिपम् ॥ ८ ॥

यत् । युञ्जते । मरुतः । रुक्मवक्षसः । अश्वान् । रथेषु । भगे ।
आ । सुदानवः । धेनुः । न । शिश्वे । स्वसरेपु । पिन्वते ।
जनाय । रातहविपे । महीम् । इपम् ॥ ८ ॥

रुक्मवक्षसः रोचमानाभरणोरस्काः सुदानवः शोभनदानामरुतः यद्यदारथेषुभगेभज-
नीयेस्थाने धुरीत्यर्थः अश्वानामुञ्जते आभिमुख्येनयुक्तांकुर्वन्ति तदानीमेवरातहविपेदत्तह-
विष्कायजनाययजमानायमहींमहतीमिपमन्तत्कारणभूतमुदकंवास्वसरेपुस्वकीयेपुष्टेपुपिन्वते
सिञ्चन्तिकिरन्ति पिवित्तेचने तत्रदृष्टान्तः—धेनुर्नशिश्वे यथाधेनुः प्रस्तुतस्वनीसती स्वकीयायव-
त्सायक्षीरंपयच्छतिवद्वत् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

यो नो मरुतो वृकताति मर्त्यो रिपुर्दधे वसवोरक्षतारिपः ।

वर्तयंततपुपाचक्रियाभितमव रुद्रा अशसो हन्तनवर्धः ॥ ९ ॥

यः । नः । मरुतः । वृकक्षताति । मर्त्यः । रिपुः । दधे । वसवः ।

रक्षंत । रिपः । वर्तयंत । तपुपा । चक्रिया । अभि । तम् । अव ।

रुद्राः । अशसः । हन्तन । वर्धरिति ॥ ९ ॥

हेमरुतः यो मर्त्यो भिनुष्यः वृकताति आदाता वृकः वृकआदाने वृकज्येष्ठाभ्यां विल्लाति-
लौचच्छन्दसीदिस्वार्थिकस्ताविल्लप्रत्ययः तादृशः सन्नोस्माकं रिपुर्दधे रिपुतया आत्मानं धारयति
हेवसवो वासपितारो मरुतः रिपो हिंसकादस्मान् रक्षत पालयत अस्माकं शत्रुभूतं मर्त्यं तपुपा वासपि-
भ्या चक्रिया ऋष्ट्या ख्यया शक्त्या अभिवर्तयत अभितो निवर्तयत हे रुद्राः रुद्रपुत्राः यद्वा रोरु-
यमाणाद्रवन्दः अशसो भक्षकस्य अशभोजने इत्यस्मादौणादिकोत्तिप्रत्ययः तादृशस्य राक्षसादे-
वर्धः हननसाधनमायुधं अवहन्त न अवयुत्यात्मतः प्रथक्कृत्य नाशयत हन्तेर्लोडितवनमनथ-
नाथेति तन् ॥ ९ ॥

अयदशमी-

चित्रं तद्दो मरुतो यामचेकिते पृथ्या यदूधरप्यापयो दुहुः ।

यद्दानीदेनवमानस्य रुद्रिया खितं जरायजुस्तामदाभ्याः ॥ १० ॥ १०

चित्रम् । तत् । वः । मरुतः । याम । चकिते । पृथ्याः । यत् ।

ऊधः । अपि । आपयः । दुहुः । यत् । वा । निदे । नवमानस्य ।

रुद्रियाः । चित्रम् । जराय । जुस्ताम् । अदाभ्याः ॥ १० ॥ १० ॥

हेमरुतः वोयुष्माकं तव चित्रं चायनीयं यानप्रापणं चकिते सर्वैर्ज्ञायते इदानीं परोक्षव-
दाह अपिशब्दः पसिद्धौ यद्यदाखलु पृथ्याः माध्यमिकाया वाचः संवन्धिनं ऊधः उद्धर्तयेषं
आपयः प्रापयितारो मरुतः दुहुः दुहंति दुहेच्छान्दसो द्विद् छन्दसिचेति वक्यमिति द्विवचनाभा-
वः यद्वा यदाचनवमानस्य स्तुवतः चित्रस्य निदे निदकापरात्रवे हिंसां कृतवन्त इति शेषः णिदि-

कृत्सायां क्तिष्चेतिक्रिष् तदानीं हेअदाभ्याः अर्हिंस्याः रुद्रियाः रुद्रस्यपुवामरुतः त्रितमृ-
र्षिजुरतांर्हिंसतांशत्रूणां जरायजरणायविनाशनायअभूतेतिशेषः ॥ १० ॥

॥ इतिद्वितीयस्यसप्तमेर्विशोवर्गः ॥ २० ॥

अथैकादशी—

तान्वा॑म॒होम॒रुत॑ए॒व॒यात्रो॒विष्णो॑रि॒पस्य॑प्र॒भृथे॑ह॒वाम॑हे ।

हिर॑ण्यव॒र्णा॒न्क॒कुहान्॒यत्सु॑चो॒ब्रह्म॒ण्यन्तः॒शंस्य॑रा॒धई॑महे ॥ ११ ॥

तान् । वः । महः । मरुतः । एव॒य्यात्रः । विष्णोः । ए॒पस्य॑ ।

प्र॒भृथे॑ । ह॒वाम॑हे । हिर॑ण्य॒वर्णान् । क॒कुहान् । यत्सु॑चः ।

ब्र॒ह्म॒ण्यन्तः । शंस्य॑म् । राधः । ई॒महे ॥ १३ ॥

हेमरुतः एवयात्रः एवंगन्तव्यं स्तोत्रंयज्ञदागंतृन्महोमहतोमहानुभावांस्तान् वीयुष्मान् वि-
ष्णोर्व्यापकस्यग्रहचमसादिपुसर्वत्रव्याप्यवर्तमानस्य एपस्य एपणीयस्य प्रार्थनीयस्य सोमस्य प्रभृ-
थेप्रभरणे अभिषवादिभिः प्रकर्षेण संपादने सति हवामहे आह्वयामहे आह्वयच हिरण्यवर्णान्
हितरमणीयवर्णान्वाकुकुहान् श्रेष्ठान्स्तुत्यान्वा एवंभूतांस्तान् यत्सुचः यागायोद्यत्सुचः
ब्रह्मण्यन्तः ब्रह्मस्तोत्रं तदिच्छन्तोवयंशंस्यं प्रशंसनीयं राधोधनं ईमहेयाचामहे ॥ ११ ॥

अथद्वादशी—

तेदश॑ग्वाःप्र॒थमा॒य॒ज्ञमू॑हिर॒तेनो॑हि॒न्वन्तू॒पसो॑व्यु॒ष्टिषु॑ ।

उ॒पान॑रा॒मीरु॑णैरपो॒र्णुते॑म॒होज्यो॑र्तिपाशु॒च॒त्तागो॑र्अ॒र्णसा ॥ १२ ॥

ते । दश॑ग्वाः । प्र॒थमाः । य॒ज्ञम् । ऊ॒हिर॑ । ते । नः । हि॒न्वन्तू॑ ।

उ॒पसः॑ । वि॒ष्टिषु॑ । उ॒पाः । न । रा॒मीः । अ॒रुणैः॑ । अ॒र्प ।

ऊ॒र्णुते॑ । म॒हः । ज्यो॑र्तिपा । शु॒च॒त्ता । गो॑र्अ॒र्णसा ॥ १२ ॥

ते मरुतः दशग्वाः येदशभिर्मांसैः सिद्धिगताः अन्निरसस्त्वद्रूपाभूत्वा प्रथमा आदित्येभ्यः
प्रथमभाविनः सन्तः यत्तमूहिरेअवहन् आदित्यानामद्विरसांचस्वर्गगमनं प्रतिस्पर्धमानानां म-
ध्ये पूर्वमेवाद्विरसो यागाननुडायस्वर्गप्राप्ताः तथाच श्रूयते—आदित्याश्चैवेहासन्नद्विरसश्च वेग्रेग्निना-

मिमयर्जन्नेति । तादृशास्ते उपसोऽव्युष्टिपुविवासेपुप्रभातेपुसत्सुनोस्मावहिन्वन्तु पेरयन्तु हिंगतौ
वृद्धौच रामीः कृष्णवर्णारात्रीः उपोनयथाउषाः अरुणैरारोचमानैःस्वतेजोभिः अपोणुंते
अपवृणोत्यपसारयति तथामहोमहताशुचतादीप्यमानेन गोअर्णसागच्छद्दुदकेनज्योतिपासूर्या-
ल्पेनत्वमोनिवारयन्ति सूर्यमण्डलमावृण्वतोवृत्रादीन्हत्वासर्वं जगत्प्रकाशयन्तीत्यर्थः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

तेक्षोणीभिर्रुणोभिर्नाञ्जिभिर्रुद्राऋतस्यसदनेपुवावृधुः ।

निमेघमानाअत्येनपार्जसासुश्चन्द्रवर्णदधिरेसुपेशसम् ॥ १३ ॥

ते । क्षोणीभिः । अरुणोभिः । न । अञ्जिभिः । रुद्राः । ऋतस्य ।

सदनेषु । वृधुः । निमेघमानाः । अत्येन । पार्जसा । सुश्चन्द्रम् ।

वर्णम् । दधिरे । सुपेशसम् ॥ १३ ॥

रुद्रारुद्रपुत्रास्तेमरुतः क्षोणीभिः शब्दकारिभिर्वीणाख्यैर्वीणाविशेषैः अरुणोभिर्नाञ्जिभिः
नशब्दःसमुच्चये आरोचमानैररुणवर्णैर्वारूपाभिव्यञ्जैरलंकारैश्चसमन्विताःसन्तः ऋतस्योद-
कस्य सदनेपुनिवासासभूतेपुमेघेषुवावृधुः वर्धन्ते अपिच अत्येनसततगामिना शीघ्रव्यामुक्ता पाज-
साआत्मोथेनबलेननिमेघमानाः नितरां मेघाद्दुदकंसिञ्चन्तस्ते सुश्चन्द्रं शोभनाह्लादनंशुपेशसं
पेशइतिरूपनाम शोभनरूपवर्णदधिरे कान्तिधारयन्ति ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

ताँइथानोमहिवरुथमूनयुउपघेदेनानर्मसाएणीमसि ।

त्रितोनयान्पञ्चहोतृन्मिष्टयआववर्तदवराञ्चक्रियावसे ॥ १४ ॥

तान् । इथानः । महि । वरुथम् । ऊतये । उप । घ । इत् ।

एना । नर्मसा । मृणीमसि । त्रितः । न । यान् । पञ्च । होतृन् ।

अभिष्टये । आश्चवर्तन् । अवरात् । चक्रिया । अवसे ॥ १४ ॥

तान्परुतोमहिमहववरुथंवरणीयंप्रशस्तंधनं तन्मरुतः ऊतयेरक्षणार्थं इयानः इयानाः
याचमानाययं सुपांसुलुगितिजसाःसुः एनाअनेननमसा नमस्कारेणस्तोत्रेणवाउपेवउपेत्यगृणी-
मसिस्तुमः धेतिपादपूरणः एनेत्यत्रसुपांसुलुगितिउतीयायाआजादेशः नशब्दःसमुच्चये वितक-
विश्वयानेवान्मरुतः पञ्चहोतृन्अध्यात्मप्राणापानादिपञ्चवृत्त्यात्मनावर्तमानान् अवएवहोमनि-
ष्पादकान् अवरान्मुलवान् अभिष्टयेअभिलषितसिद्धार्थंचक्रियानाभिवक्त्रेणअवसेअवर्तुसङ्घ-
न्तुं आववर्तव स्वस्मान्निर्जिगमिपून् प्राणान् स्वात्माभिमुखमावर्तयेव यद्वा चक्रियाऋष्ट्याल्ये-
नायुधेनयुक्तान्अवसे स्तुत्यादिभिःपरिचरितुमावर्तयव तान्स्तुमइतिपूर्वत्रसंबन्धः दवर्तदिति
वृतेर्ण्यन्ताल्लुङ्चिङ्किरूपम् ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी—

यमारधंपारस्यथात्पंहोयपान्निदोमुञ्चथवन्दितारम् ।

अर्वाचीसामरुतोयावञ्जतिरोपुवाश्रेवंसुमतिर्जिगातु ॥ १५ ॥ २१ ॥

यया । रधम् । पारयथ । अति । अंहः । यया । निदः । मुञ्चथ ।

वन्दितारम् । अर्वाची । सा । मरुतः । या । वः । ऊतिः ।

ओ इति । सु । वाश्राइव । सुमतिः । जिगातु ॥ १५ ॥ २१ ॥

हेमरुतः ययाऋयारधमाराधकंयजमानंअंहः पापंअतिपारस्यथ अतिक्रामयथ यया
ऊत्यावन्दितारंस्तोतारंनिदोनिन्दितुःशत्रोःसकाशाव मुञ्चथ मोचयथ हेमरुतः वीयुष्मदीयाया
ऊतिः साअर्वाची अस्मदभिमुक्ताभवतु तथास्तुमवियुष्मदीयाशोभनामतिःअनुमहात्मिकायु-
द्धिश्चवाश्रेवहंभारवंकुर्वतीधेनुरिवयत्संसुसुष्टुओजिगातु आगच्छतु एवमस्मान्मवतिरवर्थाआग-
च्छत्वित्यर्थः ॥ १५ ॥

॥ इविद्वितीयस्यसप्तमेएकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अपेमितिपञ्चदशचतुर्थीयंसूक्तंमार्त्तमदैवैष्टुभंअपान्नपाद्देवताकं तथाचानुक्तान्नं उपेमपोन-
त्रीमिति सूक्तविनियोगैल्लिङ्गिकः ।

तत्रैषापथमा—

उपे०मसृक्षिवाज०युर्वच०स्यां०चनो०दधीत०नाद्यो०गिरो०मे ।

अ०पां०नपा०दाशु०हेमा०कृ०वित्सु०पेश०स०स्करति०जो०पिप०द्धि ॥ १ ॥

उपं । इ०म् । अ०सृ०क्षि । वा०ज०युः । व०च०स्याम् । च०र्नः । द०धी०त् ।

ना०द्यः । गि०रंः । मे । अ०पाम् । नपा०त् । आ०शु०हेमा० । कृ०वित् ।

सः । सु०पेश०सः । क०र०ति । जो०पिप०त् । हि ॥ १ ॥

वाजयुः वाजमन्मात्मनइच्छन्नहंइमेनावचस्यां वचसःस्तोत्रस्येच्छांउपासृक्षि उपासृजामि
उत्पादयामि अपानपातंस्तोतुंमवृत्तोस्मीत्यर्थः सृजेच्छान्दसोत्सुद् लिङ्गसिचावात्मनेपदेष्विति
सिचःकिच्चाद्गुणाभावः सच नाद्योनदीनांशब्दकारिणीनामिधस्थानामपांसंबन्धीआशुहेमाआ-
शुशीघ्रगन्ता हिमतावित्यस्मादन्येभ्योपिदृश्यन्तइतिमनिन् एवंभूतोऽपांनपात् अपांपौत्रस्थानीयः
अद्भ्यओषधिवनस्पतयोजायन्ते ओषधिवनस्पतिभ्यएषोभिर्जायतइतितत्पौत्रत्वं एतत्संज्ञकोदेवः
गिरः गृणातीतिगीःस्तोता तस्यमे ममकृविव बहुनामैतद बहुलं चनः अन्नंदधीत दधातुविद-
धातुप्रयच्छत्वित्यर्थः अपिचास्मानसुपेशसः शोभनरूपान् शोभनालङ्कारान्वाकरोति करोतु करो-
तेर्व्यत्ययेनशप् कःकरत्करतिरुधिरुतेष्वनदितेरिति विसर्जनीयस्यसत्वम् हियस्मादयंदेवः जो-
पिपत् स्तोत्राणिसेवते तस्मादस्मानेवमनुगृह्णात्वित्यर्थः जुषीपीतिसेवनयोः छेदचडागमः विकर-
णःसिप् इडागमश्च हिचेतिनिघातप्रतिषेधः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

इ०मं०स्व०स्मै०हृद०आ०सु०तं०पुं०म०त्र०वो०चे०म०कृ०विद०स्य०वेद०त् ।

अ०पां०नपा०दसु०र्य०स्य०म०ह्ना०वि०श्वान्०न्य०र्यो०भु०र्वना०ज०जान ॥ २ ॥

इ०मम् । सु । अ०स्मै । हृदः । आ । सु०तं०टम् । म०त्रं०म् । वो०चे०म् ।

कृ०वित् । अ०स्य । वेद०त् । अ०पाम् । नपा०त् । अ०सु०र्य०स्य । म०ह्ना ।

वि०श्वानि । अ०र्यः । भु०र्वना । ज०जान् ॥ २ ॥

अस्मैअपात्रपातसंज्ञकायदेवापहदोहृदयात् सुतष्टं सुष्टुनिर्मितंइमंमन्त्रं सुष्टुभाभिमु-
ख्येनवोचेम ब्रवाम अस्यअस्माभिरुक्तमिमंमन्त्रं कुर्वित वेदत् बहुलंजानातु वेत्तेल्लेद्वडागमः
निपातैर्यद्यदिहन्वेतिनिघातमतिपेधः किंस्तोत्रमितिचेदुच्यते—अर्थः स्वामीअपात्रपातसंज्ञ-
कावैद्युतोग्निः असुर्यस्यअसुरः शत्रुक्षेमातस्यस्वभूतस्यवलस्यमह्लामहिधामहत्त्वेनविश्वानि
सर्वाणि भुवनाभुवनानिवृष्ट्युदकानिवृष्ट्युत्पादनेनभूतजातानिवाजजान जनयामास ॥ २ ॥

अपोनन्नीयिवसतीवरीसमीपे एकधनासुप्रानासुसमन्यायन्तीत्येपानुवक्तव्या सूत्रितश्च—स-
मन्यायन्त्युपयन्त्यन्याइतितीर्थदेशइति सारस्वतेचशस्त्रेयद्यप्सुशम्यानिपतेत् तदानीमपोनन्नी-
यश्चरुःकायंः तत्रैपैवयाज्या सूत्रितश्च—समन्यायन्त्युपयन्त्यन्याइत्यातःसमानसर्वेपामिति ।

सैपासकेतृतीया—

समन्यायन्त्युपयन्त्यन्याःसमानमूर्ध्वनद्यःपृणन्ति ।

तमूशुचिंशुच्योदीदिवांसमपात्रपातंपरितस्थुरापः ॥ ३ ॥

सम् । अन्याः । यन्ति । उप । यन्ति । अन्याः । समानम् । ऊर्ध्वम् ।

नद्यः । पृणन्ति । तम् । ऊँ इति । शुचिम् । शुच्यः ।

दीदिद्वांसम् । अपाम् । नपातम् । परि । तस्थुः । आपः ॥ ३ ॥

अन्यावर्ष्याआपः संयतिभूम्यासंगच्छन्ते अन्याश्चपूर्वतत्रावरिथताः उपयन्ति उपगच्छन्ति
ताःसर्वाआपःसमानं सहनद्योनदी भूताऊर्ध्वं समुद्रमध्येवर्तमानंवडवानलंपृणन्ति प्रीणयन्ति पृण-
प्रीणने तौदादिकः तमु तमेवापात्रपातंशुचिंनिर्मलंदीदिवांसंदीप्यमानं दीदेतिच्छान्दसोदीपिक-
मां लिटःकृष्टुः वस्वेकाजाद्रसामितिनियमादिहभावः छंदसिबेतिवकव्यमितिवचनादद्विवंचना-
भावः एवंभूतं शुचयः शुद्धाआपः परितस्थुः परिवृत्यतिष्ठन्ति एषहिबेद्युताग्निरूपेणमेधेवर्तमा-
नोस्मानजीजनदितिबुद्ध्यावडवानलरूपेणवर्तमानं पर्युपासतइत्यर्थः यद्वा अन्याएकधना-
ख्याआपः संयन्ति चात्वालोक्यरयोर्मध्ये वसतीवरीभिः संगच्छन्ते अन्याःवसतीवर्ष्याख्याआ-
पश्चउपयन्ति उपगच्छन्ति ऐकमत्यंमात्राभवन्ति एताश्चमिलित्वायज्ञं साधयन्त्यस्तन्साध्य-
वृष्टिद्वारानद्यो भूत्वाऊर्ध्वंपृणन्तीत्यादिसमानम् एवंहिआपोवाअस्पधन्तवयंपूर्वयज्ञंवक्ष्यामइत्या-
दिकंब्राह्मणविनियोगाध्यानुग्रहते ३ ॥

अथचतुर्थी-

तमस्मेरायुवतयोर्युवानंममृज्यमानाःपरियन्त्यापः ।
 सशुक्रेभिःशिकंभीरेवदस्मेर्दीदायान्निध्मोघृतनिर्णिगप्सु ॥ ४ ॥
 तम् । अस्मेराः । युवतर्यः । युवानम् । मृज्यमानाः । परि ।
 यन्ति । आपः । सः । शुक्रेभिः । शिकंभक्तिः । रेवत् । अस्मे इति ।
 दीदाय । अन्निध्मः । घृतनिर्निक् । अप्सु ॥ ४ ॥

तमपांनपातमग्निंअस्मेराअस्मयमानादर्परहितायुवतयः युवानंयुवराजमिवमृज्यमानाः
 अत्यर्थमलङ्कुर्वाणाआपः मृजुशौचालङ्कारयोः परियन्ति परितोगच्छन्ति मामुवन्ति घृतनिर्नि-
 क्क्षरणशीलोदकनिर्नेजनः यद्वा निर्निगितिरूपनाम् दीप्तरूपः सोपात्रपादग्निः अप्सुमेघान्त-
 र्गतासुसमुद्रगतासुवामध्येअनिध्मः इन्धनरहितएवसन्अस्मेअस्माकं रेवद्धनयुक्तपत्रंयथाभव-
 तितथाशुक्रेभिःशुक्रैर्निर्मलैः शिकभिस्तेजोभिः दीदायदीप्यते ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अस्मैतिस्रोअव्यथ्यापनारीर्देवार्यदेवीर्द्विधिपन्त्यन्नम् ॥
 कृताइवोपहिप्रसस्त्रैअप्सुसपीधूपंधयतिपूर्वसूनाम् ॥ ५ ॥ २२ ॥
 अस्मै । तिस्रः । अव्यथ्याय । नारीः । देवार्य । देवीः । द्विधिपन्ति ।
 अन्नम् । कृताःइव । उप । हि । प्रसस्त्रै । अप्सु । सः ।
 पीयूषम् । ध्रुयति । पूर्वसूनाम् ॥ ५ ॥ २२ ॥

नारीर्नेत्र्यः तिस्रोदेवीर्देव्यः इलासरस्वतीभारत्याख्याः अव्यथ्यायअव्यथनायास्मैदे-
 वायापानपात्रे अन्नसोमाख्यंद्विधिपन्ति धारयन्ति धिपशब्दे औहोत्यादिकः व्यत्ययेनान्तादेशः
 धातूनामनेकार्थत्वाद्ब्रधारणार्थः अप्सुदकेपुक्रताइवनिर्मिताइव उपप्रसस्त्रैपसरन्ति सृगतौ
 लिटि इरयोरेइतिरेआदेशः छान्दसोहलादिशेषाभावः हियस्मादेवंतरमापूर्वसूनांपूर्वबलणःसका-
 शावत्पञ्चानामपापीयूषंसारभूतंसोमाख्यममृतंसोपापानपादग्निंधयति पिबति ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयसप्तममेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथपृष्ठी-

अश्वस्याञ्जनिमास्यचस्वद्रुहोरिपःसंपृचःपाहिसूरीन् ।
आमासुपूरुपरोअप्रमृष्यनारातयोविनशञ्चानृतानि ॥ ६ ॥

अश्वस्य । अञ् । जनिम । अस्य । च् । स्वः । रुहः । रिपः ।
समऽपृचः । पाहि । सूरीन् । आमासु । पूरु । परः । अप्रऽमृष्यम् ।
न । अरातयः । वि । नशन् । न । अचेतानि ॥ ६ ॥

अत्रास्मिन्नपानपात्संज्ञकेदेवेअश्वस्यजनिमजन्मभवति अपानंनधिष्ठिताय समुद्रादुच्चैः
श्वसोजातत्वात् किं बहुना अस्यचस्वः सुप्रअरणीयस्यसर्वस्यजगतोजन्मास्मिन्नेवभवति अयं
हिमेषमध्येवर्तमानोवृष्टिद्वारेणसर्वजगज्जनयति तादृशोऽपानपात् त्वंद्रुहः द्रोग्धुरपहतुः रिपोहि-
सकस्यचत्तंपृचः संपर्कात् सूरीन् स्तोत्रुनस्मान्पाहि रक्ष आमासुअपरिपक्कासुपूरुपूरपितव्यास्व-
प्सु परः परस्ताद्वर्तमानंअप्रमृष्यं अप्रमृष्यमाणं देवंअरातयः अदातारः पुरुषाः नविनशन् नपा-
मुवन्ति नशतिव्याप्तिकर्मा लेटचडागमः अनृतानिमायाविनोरक्षांसिचनमामुवन्ति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

स्वआदमेसुदुघायस्यधेनुःस्वधांपीपायसुभ्वन्नमन्ति ।
सोअपानपादूर्जयन्नप्स्वधेन्नर्बसुदेघायविधत्तेविभाति ॥ ७ ॥

स्वे । आ । दमे । सुदुघा । यस्य । धेनुः । स्वधाम् । पीपाय ।
सुधु । अन्नम् । अत्ति । सः । अपाम् । नपात् । ऊर्जयन् ।
अप्सु । अन्नः । वसुदेघाय । विधत्ते । वि । भाति ॥ ७ ॥

सोपानपात्स्वेदमेस्वकीयेगृहेन्तरिक्षलक्षणेआसीदति यस्यचधेनुर्माध्यमिकावाक् सुदुघासु-
त्वेनदोग्धव्याभवति सदेवः स्वधांपृष्टद्युदकंपीपायवर्धयति प्यामीवृद्धौ लिङ्गडोश्चेतिपीभावः
सुधुसुधुभूतं वृष्टेःसकाशादुत्पन्नंहविल्लक्षणमन्नंचअतिभक्षयति सोपानपात्संज्ञकोदेवः ऊर्जयन्
बलंकुर्वन् अप्स्वन्तः मेघस्यास्वप्सुमध्येविधत्ते परिचरतेयजमानायवसुदेघायधनदानार्थं
विभाति विशेषेणदोष्यते ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

योअप्स्वाशुचिनादैव्येनऋतावाजस्रउर्वियाविभार्ति ।
व्याइदन्याभुवनान्यस्यप्रजायन्तेवीरुधश्चप्रजाभिः ॥ ८ ॥

यः । अप्सु । आ । शुचिना । दैव्येन । ऋतवर्षा । अजस्रः ।
उर्विया । विभार्ति । व्याः । इत् । अन्या । भुवनानि । अस्य ।
प्र । जायन्ते । वीरुधः । च । प्रजाभिः ॥ ८ ॥

योपांनपाव ऋतावा ऋतमित्युदकनाम तद्वाक् सत्यवान्वा अजस्रो नित्यः एकरूपेण सदावर्त-
मानः उर्विया उरुर्विस्तीर्णः अप्सु मेघस्थासु मध्ये शुचिनाशोचकेन दैव्येन देवसंबन्धिना तेजसा आ-
समन्ताद्भिभार्ति विशेषेण प्रकाशते अस्यापांनपातः अन्या अन्यानि भुवनानि सर्वाणि भूतजानानि
च व्या इव शाखा एव वीरुधोपधयः प्रजाभिः स्वकीयाभिः पुष्पफलादिभिः सह अस्मादेव
प्रजायन्ते ॥ ८ ॥

पूर्वोक्तसारस्वतसत्रस्यापोनक्षत्रियचरौ अपांनपादाहीत्येपानुवाक्या सवितश्च-अपान्नने-
चरुमपान्नपादास्रस्थादुपस्थमिति ।

सैपासूक्तेनवमी-

अपांनपादास्रस्थादुपस्थं जिह्वानामूर्ध्वो विद्युत्वं वसानः ।
तस्य ज्येष्ठं महिमानं वहन्ती हि रण्यवर्णाः परि यन्ति पृह्वीः ॥ ९ ॥

अपाम् । नपात् । आ । हि । अस्थात् । उपस्थम् । जिह्वानाम् ।
ऊर्ध्वः । विद्युत्तम् । वसानः । तस्य । ज्येष्ठम् । महिमानम् ।
वहन्तीः । हि रण्यवर्णाः । परि । यन्ति । पृह्वीः ॥ ९ ॥

अपान्नपात्संज्ञकोभिः उपस्थं अपामुपस्थानं अन्तरिक्षं आस्रस्थाव आस्थितवानारूढ-
वान्स्वल्ब किंकुर्वन् जिह्वानांकुटिलगतो नामपांमध्ये ऊर्ध्वः स्वयमूर्ध्वज्वलन् विद्युत्तं विद्योतमानं मे-
घं वसानः आच्छादयन् अन्तरिक्षमास्थाय वर्षणं कृतवाक् तस्य वर्षितुरपांनपातः ज्येष्ठं प्रशस्यत्-

ममहिमानेमाहात्म्यं वहन्तीः वहन्त्यः सर्वत्रमापयन्त्यः यद्दीर्घहृद्यः महत्यः हिरण्यवर्णाः नदी-
नामैतत् हिरण्यवन्निर्मलरूपानद्यः परियन्ति परितोमच्छन्ति अपानत्रामहतीवृष्टिरस्माकंभवह-
णापोत्पादिवाइतिष्ठवज्ञतपातदीपंमाहात्म्यंसर्वत्रप्रकटयन्त्यइव नद्यः प्रवहन्तीत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

हिरण्यरूपः सहिरण्यसन्दृशपांनपात्सेदुहिरण्यवर्णः ।

हिरण्ययात्परियोनेर्निपद्याहिरण्यदाददत्यन्नमस्मै ॥ १० ॥ २३ ॥

हिरण्यरूपः । सः । हिरण्यसन्दृक् । अपाम् । नपात् । सः ।

इत् । ऊँ इति । हिरण्यवर्णः । हिरण्ययात् । परि । योनेः ।

निदस्य । हिरण्यदाः । वदति । अन्नम् । अस्मै ॥ १० ॥ २३ ॥

सोपांनपावहिरण्यरूपः रूप्यतइतिरूपंशरीरं सुवर्णमयशरीरः हितरमणीयशरीरोवा
तथाहिरण्यसंदृक् सम्यक्पश्यन्तीविसन्दृशिइन्द्रियाणिसुवर्णमयेन्द्रियः हितरमणीयेन्द्रियो-
वा सेदुत्सपवापानपावहिरण्यवर्णः हिरण्यसदृशकान्तियुक्तः एवंभूतःसन् हिरण्ययावसुवर्ण-
मयाघोनेःस्थानात्परि निपद्योपविश्य राजतइतिशेषः अस्मैईदृग्विधायापांनपावेहिरण्य-
दाः दक्षिणारूपस्यसुवर्णस्यदातारोयजमानाः अन्नं हविल्लक्षणं ददति प्रयच्छन्ति ॥ १० ॥

॥ इतिद्वितीयस्यसप्तमेत्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथैकादशी-

तदस्थानीकमुतचारुनामापीच्येवर्धतेनसुरपाम् ।

यमिन्धतेयुवतपःसमित्याहिरण्यवर्णघृतमन्नमस्य ॥ ११ ॥

तत् । अस्य । अनीकम् । उत । चारु । नाम । अपीच्यम् ।

वर्धते । नसुः । अपाम् । यम् । इन्धते । युवतयः । सम । इत्या ।

हिरण्यवर्णम् । घृतम् । अन्नम् । अस्य ॥ ११ ॥

अस्यापांनमुदेवस्यअनीकंरश्मिसमूहरूपंशरीरंचारु शोभनं उतअपिच अस्यनामसंज्ञा-
च चारुशोभनं नपातयतिनविनाशयतीतिनपादितितद्भुवत्तेः तदुभयंअपीच्यंअन्तर्हितनामैतत्
मेघान्तर्हितंसद्वर्धतेयुवतयः सद्गमनस्वभावाआपः हिरण्यवर्णीहिरण्यसमानतेजसं यमपात्रपातं
इथाअमुवान्तरिक्षेसमिन्धते सम्यक्दीपयन्ति अस्यचदेवस्यघृतंक्षरणशीलमुदकमन्त्रंभक्ष्यं
अविन्धनोससौवैद्युतोमिः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी—

अस्मैवहूनामवुमायुसख्येयुज्ञैर्विधेमनमसाहविभिः ।

संसानुमार्जिम्दिधिपामिविल्मैर्दधाम्यन्नैःपरिवन्दक्वग्निः ॥ १२ ॥

अस्मै । वूहूनाम् । अवुमायु । सख्ये । युज्ञैः । विधेम । नमसा ।

ह्विःइभिः । सम् । सानु । मार्जिम् । दिधिपामि । विल्मैः । दधामि ।

अन्नैः । परि । वन्दे । क्वक्वग्निः ॥ १२ ॥

अस्मैपुरोवर्तिनेवहूनांदेवानामवमायाघायसख्येअस्माभिः समानात्यानायापांनपातेय-
ज्ञेयांगसाधनेर्हविभिः चरुपुरोडाशादिभिः नमसानप्रस्कारेणच विधेमपरिचरेम अस्यापात्रपातः
सागुसमुच्छ्रितप्रदेशंसंमार्जिम् सम्यक्शोधयामि अलङ्करोमिवा मृजुशौचालङ्कारयोः चादिलोपेवि-
भाषेःत्यस्यनिघातप्रतिषेधः दिधिपामिधारयामिच विल्मैर्भासन्नैःकौष्ठेरेभं विपशब्दे अयंधारणा-
र्थोपि जुहोत्यादित्वावशपःश्लुः निषेव्यत्ययेनाडागमः अन्व्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वम् दधा-
मिधारयामिचैनंगार्हपत्यादिरूपेण अन्नैर्हविलक्षणैःतथाक्वग्निःमन्त्रैःपरिवन्दे परितःस्तौमि॥१२॥

अथत्रयोदशी—

सईष्टपांजनयुत्तासृगर्भसईशिशुर्धयतिंतरिहन्ति ।

सोअपांनपादनभिम्लातवर्णान्यस्येवैहन्त्वाविवेप ॥ १३ ॥

सः । ईम् । षपां । अजनुयत् । तासुं । गर्भम् । सः । ईम् । शिशुः ।

धयति । तम् । रिहन्ति । सः । अपाम् । नपात् । अनभिम्ला-

तद्वर्णाः । अन्यस्येइदृष । इह । त्वा । विवेप ॥ १३ ॥

सईसोयमपांनपावसंतकोदेवः वृषासेकाभूत्वातासुमेयस्थास्वप्सुगर्भमजनयत् स्वात्मान-
मेवगर्भरूपेणवर्षणार्थंरुतवानित्यर्थः गर्भोभूत्वाचसईसोयंमाध्यमिकोवैद्युतोमिः तासांशिशुः पु-
त्रःसन् धयतिमेयस्थास्ताःपित्रति अबिन्धनोससौतंपुत्रस्थानीयमद्भिः आपश्चरिहन्ति लिह-
आस्थादने कपिलकादित्वाल्लवविकल्पः सोममपांनपाववृष्टचासहभूमौनिपतितः अनभिम्नातव-
र्णः अभितोम्लातोम्लानः क्षीणोवर्णोयस्यतद्विपरीतोत्यर्थंदीप्यमानःसन् इहास्मिन्लोकेअन्य-
स्येव इवशब्दोवधारणे अन्यस्यपार्थिवस्यैवाग्नेस्तन्वाशरीरेणकाष्ठेन्धनत्वलक्षणेनविवेप व्याप्तो-
वभूव विप्लव्यातौ ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

अस्मिन्पदेपरमेतस्थिवांसमध्वस्मभिर्विश्वहादीदिवांसम् ।

आपोनग्नेघृतमन्नंवहन्तीःस्वयमत्कैःपरिदीयन्तियह्नीः ॥ १४ ॥

अस्मिन् । पदे । परमे । तस्थिः३वांसम् । अध्वस्मः३भिः । विश्वहा ।

दीदिः३वांसम् । आपः । नग्ने । घृतम् । अन्नम् । वहन्तीः ।

स्वयम् । अत्कैः । परि । दीयन्ति । यह्नीः ॥ १४ ॥

परमेउत्कृष्टेस्मिन्पदेन्तरिक्षलक्षणेस्थानेतस्थिवांसंस्थितवस्तंअध्वस्मभिः ध्वंसनरहितैस्ते-
जोभिः विश्वहासवाण्यहानिदीदिवांसंदीप्यमानमपांनपातंयह्नीयैत्त्रोमहत्यः आपः स्वयमात्म-
नेवअत्कैरतनशीलैः सततगन्धभिः स्वकीयरूपैः परिदीयन्ति परिगच्छन्ति दीपतिर्गतिकर्मां
दीङ्क्षये व्यत्ययेनपरस्मैपदं किंकुर्वत्यः नग्नेअपानपातेघृतं क्षरणशीलोदकात्मकंअन्नंवहन्ती-
वंहत्यः ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

अपांसमग्नेसुक्षितिजनापार्यांसमुमघवद्व्यःसुष्टुक्तिम् ।

विश्वंतद्द्वंद्वदवन्तिदेवावृहद्देमविदर्थेसुवीराः ॥ १५ ॥ २४ ॥

अपांसम् । अग्ने । सुक्षितिम् । जनाय । अपांसम् । ॐ दति ।

मघवद्वद्व्यः । सुष्टुक्तिम् । विश्वम् । तत् । भद्रम् । यत् ।

अवन्ति । देवाः । वृहद् । वृद्देम् । विदर्थे । सुक्षीराः ॥ १५ ॥ २४ ॥

हेअग्ने सुक्षितिं शोभननिवासंत्वांअयांसमुपागच्छं किमर्थं जनायास्मदीयपुत्रादिजननार्थं
 तथामघवद्भ्यः हविल्लक्षणधनयुक्तैर्योजमानेभ्यश्च सुवृत्तिंशोभनावर्णकंत्वद्विपयंस्तोत्रंअयां
 समुपागच्छं यमउपरमे उःपूरणः अतःकारणायद्भद्रंसर्वदेवाववन्ति रक्षन्ति विश्वंसर्वतद्भद्र-
 मस्माकंभवतु सुवीराः सुपुत्रावयंविदथेयज्ञेगृहेवानुहृत्प्रौढंस्तोत्रंवदेम उच्चारयाम ॥ १५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यसप्तमेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

तुभ्यमितिपल्लुचंचतुर्थसूक्तंगारसंमदंजागर्तं प्रथमायाइन्द्रोमधुश्चदेवता द्वितीयायाःमरुतो-
 पाधवश्च तृतीयायास्त्वष्टाशुक्रश्च चतुर्थ्याःअग्निःशुचिश्च पञ्चम्याइन्द्रोनेभश्च षष्ठ्यामित्रावरुणौने-
 भस्यश्च तथाचानुक्रान्तम्—तुभ्यंपल्लुत्वव्यंतुजागतन्त्विति दशरात्रेपठेह्निक्रतुयाजेपुक्रक्षिर-
 स्कैःप्रैपैः प्रेषितव्यंपष्टव्यंच तत्रापानांपण्णापैपाणामुपरिष्ठाद्देवताः पल्लुचोहोरात्रादिभिःक्रमेणा-
 वपनीयाः तथाचसूत्रितम्—उपरिष्ठात् हृचक्रतुयाजानामित्युपक्रम्यतुभ्यंहिन्वानोवसिष्ठगाअप-
 विदादशोत्पन्वेन ।

तत्रैपापथया—

तुभ्यंहिन्वानोवसिष्ठगाअपोधुक्षन्त्सीमविभिरद्रिभिर्नरः ।
 पिवेन्द्रस्वाहाप्रहुतंवपट्कृतंहोत्रादासोमंप्रथमोचर्दशिपे ॥ १ ॥

तुभ्यम् । हिन्वानः । वसिष्ठः । गाः । अपः । अधुक्षन् । सीम् ।
 अविभ्रिः । अद्रिभ्रिः । नरः । पिवं । इन्द्रः । स्वाहा । प्रहुतम् ।
 वपट्कृतम् । होत्रात् । आ । सोमम् । प्रथमः । यः । र्दशिपि ॥१॥

हेइन्द्र तुभ्यंत्वदर्थंहिन्वानः प्रेषमाणः सोमः गाः गोविकाराणि दधिपयःमधुनीनिश्रवण-
 द्रव्याणिवसतीवर्याःत्याअपश्चवसिष्ठ वस्ने आच्छादयति तेःसंयुज्यनइत्यर्थः नरोयज्ञस्यनेतारो-
 ध्यर्षवश्चसामिनंसोमंअविभ्रिः अवेवांतमपैर्दशापविभ्रैः अद्रिभिर्द्रावभिश्चअधुक्षन्क्षारयन् मा-
 वभिरभियुज्यदशापवित्रेणपुनन्तीत्यर्थः हेइन्द्र यस्त्वयीशिपेसत्संस्पजगतंभरोमवसि त्वंप्रथमः
 अन्येभ्योदेवेभ्यःपूर्वभावीसन्स्वाहास्वाहाकारेणमहुतंवकर्मणाश्रीक्षिभंवपट्कृतंवपट्कारेणचत्य-
 कम् वंसोमंहोत्रात्होतुयागांदासमन्तापिव ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

यज्ञैःसंमिश्लाःपृपतीभिर्ऋषिभिर्यामन्ञ्जुभ्रासोअञ्जिपुमियाउत ।
 आसद्यावर्हिर्भरतस्यसूनवःपोत्रादासोमंपिवतादिवोनरः ॥ २ ॥
 यज्ञैः । समश्मिश्लाः । पृपतीभिः । ऋषिभिः । यामन् । शुभ्रासः ।
 अञ्जिपु । मियाः । उत । आसद्यर्थ । वर्हिः । भरतस्य । सूनवः ।
 पोत्रात् । आ । सोमम् । पिवत । दिवः । नुरः ॥ २ ॥

हेमरुतः यज्ञैर्यागैः संमिश्लाः संयुक्ताः पृपतीभिः स्ववाहनभूताभिः पृपद्वतीभिर्वडवाभि-
 युक्तेषामन्यामनिगमनसाधनेरथेवस्थिताः ऋषिभिः स्वकीयेरायुधैः शुभ्रासः शुभ्राः शोभमानाः
 उतशब्दार्थार्थे अञ्जिष्वाभरणेषुमियाश्चेभरतस्यसूनवः सर्वस्यजगतोभर्तृरुद्रस्यपुत्राः दिवोनरः
 दिवोन्तरिक्षत्यनेतारः एवंभूताहेमरुतः तेषूपंबर्हिंरास्तीर्णेर्बर्हिषिआसाद्योपविश्यपोत्रावपोतुर्या-
 गात्सोममापिवत ॥ २ ॥

तृतीयसवनेअमेवनइत्येपानेष्टुःपरिथतयाग्वा तथाचसूत्रितम्-अमेवनःसुहवाआहि-
 गन्तनेन्द्राविष्णुपिवतमध्वोअस्येति ।

सैषातृतीया-

अमेवनःसुहवाआहिगन्तन्निवर्हिपिसदतनारणिष्टन ।
 अथामन्दस्वजुजुपाणोअन्धसस्त्वष्ट्रैर्वेभिर्जनिभिःसुमहंणः ॥ ३ ॥
 अमाइव । नः । सुहवाः । आ । हि । गन्तन । नि । वर्हिपि ।
 सदतन । रणिष्टन । अर्थ । मन्दस्व । जुजुपाणः । अन्धसः ।
 त्वष्टः । देवेभिः । जनिभिः । सुमहंणः ॥ ३ ॥

इवशाब्दोवधारणे हेसुहवाः शोभनाह्वानाः त्वष्ट्रप्रभृतयः नोस्मान् अमेवसहैवआगन्तन
 आगच्छत गमेश्छान्दसःशपोलुक् तन्नतनथनाश्चेतितनवादेशः हिशब्दःपूरणः आगत्यचवर्हि-
 पि वेद्यामास्तीर्णेनियदतन नियण्णाभवत् सदेच्छान्दसःसीदादेशाभावः उपविश्यच रणिष्टन
 रमध्वं रणशब्दार्थः अत्रक्रीडायावर्तते धातूनामनेकार्थत्वात् अस्माच्छान्दसोलुङ् पूर्ववत्तनच-
 देशः अधानन्तरं हेत्वष्टः देवेभिरन्यैः देवैर्जनिभिर्देवपत्नीभिश्चसुमहंणः शोभनगणस्त्वन्धसः
 सोमलक्षणस्याजस्य द्वितीयाधेपत्नी सोमलक्षणमध्वंजुजुपाणः सेवमानोमन्दस्व तृयोभय ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

आवक्षिदेवोऽहविप्रयक्षिचोशन्होतनिपदायोनिपुत्रिपु ।
प्रतिवीहिप्रस्थितंसोम्यमधुपिवाग्नीध्रात्तवभागस्यतृष्णुहि ॥ ४ ॥

आ । वक्षि । देवान् । इह । विप्र । यक्षि । च । उशन् । होतः ।

नि । सुद् । योनिपु । त्रिपु । प्रति । वीहि । प्रस्थितम् ।

सोम्यम् । मधुं । पिबं । आग्नीध्रात् । तव । भागस्य । तृष्णुहि ॥ ४ ॥

हेविप्रमेधाविन्मत्ते देवान् यष्टव्यानिन्द्रादीन् इहास्मिन्मत्तेआवक्षिआवह यक्षितानय-
जच हेहोतः देवानामाह्वतः त्वंचउशनस्मदीयंहविःकामयमानःसन् त्रिपुयोनिपुस्थानेषुगार्हप-
त्यादिलक्षणेषुनिपद् उपविश उपविश्वच प्रस्थितं होमार्थमुत्तरवेदिप्रत्मानीतंसोम्यंसोमयम-
धुमविवीहि प्रतिकामयस्व कामयित्वाचआग्नीध्रादग्नीध्रयागात् सोमंपिब पीवाचतवभागस्य
त्वदीयेनभागेन तृष्णुहितृप्तोभव ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

एयस्यतेतन्वोऽनृष्णवर्धनःसहओजःप्रदिर्विवाहोहितः ।
तुभ्यंसुतोर्भवन्तुभ्यमाभृतस्त्वमस्यब्राह्मणादात्पत्पिब ॥ ५ ॥

एयः । स्यः । ते । त्वं । नृष्णवर्धनः । सहः । ओजः । प्रदिर्वि ।

वाहोः । हितः । तुभ्यम् । सुतः । मघ्नवन् । तुभ्यम् । आऽभृतः ।

त्वम् । अस्य । ब्राह्मणात् । आ । तृपत् । पिब ॥ ५ ॥

हेइन्द्र स्यः सः एपसोमः वेतवतन्वः शरीरस्मनृष्णवर्धनः मत्स्यवर्धकः सुश्रयंतुतइत्युत्त-
रत्रसन्मन्धः मेनसोमेनप्रदिविपुराणेत्वपिवाहोर्हस्तयोःसहपरेपामभिभवनत्क्षणंसामर्थ्यंभोज-
स्तत्कारणभूतंमत्तंचहितः निहितंभवति त्दिप्रव्यत्ययः हेमचवन्धनवनिन्द्र सुश्रयंतुदर्थंवाऽशः
सोमः सुतोऽभ्युभिरभिपुवः सुश्रयंतोऽभ्रुतः उत्तरवेद्यांपत्याहृतश्च अस्यइमं सोमं ब्राह्मणात्
मासृणाच्छंसोयोगात् तृपत् तृप्यंस्वभापिब आभिपुत्रयेनपिब क्विद्याग्रहणंस्वर्बन्धमितिस्व-
णःसम्पदानत्वात्स्येतिचतुर्थ्यर्थेपठौ ॥ ५ ॥

अथपठि-

जुपेथाँयुज्ञंबोधतंहवस्यमेसत्तोहोतानिविदःपूर्व्याअनु ।
अच्छाराजानानमएत्यावृतेप्रशास्त्रादापिवतंसोम्यमधु ॥ ६ ॥ २५ ॥

जुपेथाम् । युज्ञम् । बोधतम् । हवस्य । मे । सत्तः । होता ।
निऽविदः । पूर्व्याः । अनु । अच्छ । राजाना । नमः । एति ।
आऽवृतेम् । प्रऽशास्त्रात् । आ । पिवतम् । सोम्यम् । मधु ॥ ६ ॥ २५ ॥

हेमिन्नावरुणौ मदीयमिमंयज्ञं जुपेथांसिवेथां मेममहवस्यहवमाह्वानंपूर्ववत्कर्मणिपठि
बोधतमवगच्छतं तथासत्तोनिपण्णोस्मदीयोहोतापूर्व्याश्चिरन्तनीः निविदः वाङ्मैतव शस्त्र-
लक्षणावाचः अनुशंसन्तीतिशेषः उदावृत्तिः कृतस्यस्तोत्रस्यानुगुण्येनआज्यादीनि शस्त्राणिशं-
सतीत्यर्थः अपिच नमः सोमलक्षणमन्त्रंआवृतेःऋत्विग्भिर्वेष्टितंराजानाराजमानौयुवांअच्छा-
भिमुख्येनएतिगच्छति प्राप्नोति तादृशं सोम्यं सोममयंमधुमादकंहविः प्रशास्त्रात् प्रशास्तुर्पागात्
आपिवतं आभिमुख्येनपिवतम् ॥ ६ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यतप्तमेपञ्चविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

वेदार्थस्यप्रकारेणतमोहार्देनिवारयन् । पुमर्थाश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गमवर्तकश्रीवीरचुक्रभूपालसाम्राज्यधुरन्धरेण
सायणाचार्येणविरचितेनाथवीयेवेदार्थप्रकारेऋक्संहिताभाष्येद्वितीयाष्टकेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितंवेदायोवेदेऽथोखिलंभगव । निर्ममेतमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

अथद्वितीयाष्टकस्याष्टमोऽध्याय आरभ्यते द्वितीयमण्डलस्य चतुर्थेनुवाक्रेमन्दस्वेतिपल्लवेपञ्च-
मंस्कं गात्संमदं मन्दस्वेत्यनुकान्तं पूर्वत्रकृतव्यंतुजागतं त्वितिशब्दप्रयोगादिदमपि जागव-
धतव्यं तत्राद्याश्चतस्रश्चोदविणोदोदेवताकाः पञ्चम्याश्विनी पष्ठ्यामेयी दशरान्नेपष्ठेहनिः-
तुपाजेपुमैपानृक् शिरस्कान्कृत्यतैः प्रैषैः प्रैपितव्यं यष्टव्यं च तत्रतत्रमादीनामैषाणामुपरिष्ठाव मन्द-
स्वेत्याद्याः पल्लवः क्रमेणप्रक्षेपणीयाः सूत्रंतुपूर्वमेवोदाहृतम् ।

तत्रप्रथमा—

अम् मन्दस्व होत्रादनुजोपमन्धसो अर्ध्वर्यवः सपूर्णावष्ट्यासिचम् ।
तस्मात्तं भरततद्वशोददिहोत्रात्सोमं द्रविणोदः पिवं ऋतुभिः ॥ १ ॥

मन्दस्व । होत्रात् । अनु । जोपम् । अन्धसः । अर्ध्वर्यवः ।
सः । पूर्णाम् । वष्टि । आष्टसिचम् । तस्मै । एतम् । भरत । तत्तद्वशः ।
ददिः । होत्रात् । सोमम् । द्रविणः इदः । पिवं । ऋतुभिः ॥ १ ॥

हेद्रविणोदः द्रविणसोधनस्पदातः एतन्नामकदेव अन्धसः देवानामन्वत्स्य सोमस्य सोमे-
न होत्रात् होतृकर्तृकाद्यागाव अनुजोपं भीतिमनुमन्दस्व हर्षमाप्नुहि हेअर्ध्वर्यवः सद्रविणोदाः-
पूर्णा संपूर्णा आसिचं आसिच्यमानाहुर्वि वष्टि कामयते अतस्वस्मैद्रविणोदत्तेभ्ये एतंसोमं-
भरतमापयत तद्वशस्तत्कामोद्रविणोदाःददिर्दावा युष्माकनभीष्टफलस्पदाताभवतीतिशेषः किंच
हेद्रविणोदः होत्रात् होतृयां गाव ऋतुभिः इपमासाक्षिमानिभिः ऋतुदैवैः सहसोमंपिव ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यमुपूर्वमहुवेतमिदं हुवेते दुहव्योददिर्पोनामपत्यते ।
अच्चतुर्भिः प्रसिधतंसोम्यंमधुंपोत्रात्सोमं द्रविणोदः पिवं ऋतुभिः ॥ २ ॥

यम् । ऊँ इति । पूर्वम् । अहुवे । तम् । इदम् । हुवे । सः । इत् ।
 ऊँ इति । हव्यः । द्दिः । यः । नाम । पत्यते । अध्वर्युःशक्तिः ।
 प्रस्थितम् । सोम्यम् । मधु । पोत्रात् । सोमम् । द्रविणःऽद्दः ।
 पिव । ऋतुःशक्तिः ॥ २ ॥

हेद्रविणोदः यम् पंत्वामेवपूर्वहोतृकर्तृकेसोमयागेहुवे आहुतवानस्मि इदं संप्रति तं तमेव
 पोतृकर्तृकेसोमयागेहुवे आह्वयामि सेव सएवद्रविणोदाः हव्यः ह्यातव्यः उइतिपूरणे ददिर-
 भीष्टफलस्यदातापोनाम यःखलुपत्यते देवतात्वेनेष्टे तस्मैद्रविणोदसे सोम्यंसोमात्मकं मधुअ-
 ध्वर्युभिः प्रस्थितं पणीतमासीद हेद्रविणोदः पोत्रात् पोतुर्यागात् ऋतुभिः ऊर्जसंसक्तैः सहसो-
 मं पिव ॥ २ ॥

अथतृतीया-

मेघन्तुतेवह्वयोयेभिरीयसेरिपण्यन्वीळयस्वावनस्पते ।
 आयूर्याधृष्णोअभिगूर्यात्वनेष्ट्रात्सोमंद्रविणोदःपिवःऋतुभिः ॥ ३ ॥
 मेघन्तु । ते । वह्वयः । येभिः । ईयसे । अरिपण्यन् । वीळयस्व ।
 वनस्पते । आयूर्य । धृष्णो इति । अभिःशूर्य । त्वम् । नेष्ट्रात् ।
 सोमम् । द्रविणःऽद्दः । पिव । ऋतुःशक्तिः ॥ ३ ॥

हेद्रविणोदः येभिर्धैःवाहैः ईयसेमामोपि तेतव वह्वयोवोदारइतियास्केनोक्तत्वात् तमेघ-
 न्तु तृप्पन्तु हेवनस्पतेवनानापते अरिपण्यन् अहिंसन् वीळयस्व दृढीभव हेधृष्णोधर्षकत्वं आ-
 यूप आगत्य अभिगूर्य उद्यम्य नेष्ट्रात् नेष्टुर्यागात् ऋतुभिः सहःसंसक्तैः सहसोमं पिव ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अपाहोत्रादुतपोत्रादेमत्तोतनेष्ट्रादंजुपत्प्रयोहितम् ।
 तुरीयंपात्रममृक्तममर्त्यंद्रविणोदाःपिवतुद्राविणोदसः ॥ ४ ॥
 अपात् । होत्रात् । उत । पोत्रात् । अमत्त । उत । नेष्ट्रात् ।
 अजुपत् । प्रयः । द्वितम् । तुरीयम् । पात्रम् । अमृक्तम् ।
 अमर्त्यम् । द्रविणःऽद्दाः । पिवतु । द्राविणःऽद्दसः ॥ ४ ॥

अच्छावाकस्येयं योदविणोदाः होत्राव होतुर्यागाव सोममपाव पीतवान उव किंच
पोत्रात्पोतुर्यागाव अमत्त सोमं पीत्वा अमाद्यव उव अपिच नेष्ट्राव नेष्टुर्यागाव हितं दत्तं पयः देवा-
नामन्नरूपं सोमं अजुपत असेविष्ट सदाविणोदसः हवीरूपद्रविणस्य प्रदातृभ्यः कृत्विग्भ्योहितः
ऋत्विजोत्रद्रविणोदस उच्यन्ते हविषोदातारस्ते चैनं जनयन्तीति यास्केनोक्तत्वात् तादृशोद्रविणो-
दाः अमृत्कंदशापवित्रेणामृष्टं अमर्त्यं अमरणसाधनं तुरीयंपात्रं चतुर्थंपात्रस्थंसोमंपिबतु ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अर्वाञ्चमद्यय्यं नृवाहणं रथं युञ्जामि हवीं विमोचनम् ।

पृक्तं हवीं पिमधुना हि कंगतमथासोमं पिबतं वाजिनीवसू ॥ ५ ॥

अर्वाञ्चम् । अद्य । यद्यम् । नृवाहणम् । रथम् । युञ्जामि । इह ।
वाम् । विमोचनम् । पृक्तम् । हवीं पि । मधुना । आ । हि । कम् ।
गतम् । अथ । सोमम् । पिबतम् । वाजिनीवसू इति वाजिनीवसू ॥ ५ ॥

हेअश्विनौ अद्यास्मिन्नहनि ययं ययिगन्तारं नृवाहणं चोर्षुवयोर्वोढारं इहयज्ञे वां युव-
योर्विमोचनं विमोचयितारं रथं अर्वाञ्चं यथावाग्भवति तथा युञ्जामि किंच मधुना स्वादुरसेन
हवीं पि पृक्तं संयोजयतं अथच आगतं आगच्छतं हि कमिति पूरणे अथानन्तरं हेवाजिनीवसू
पात्रएव वाजिनी अन्नेन वासयितारी बलवर्धनीवा सोमंपिबतम् ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

जोष्यं प्रेसामिधं जोष्याद्वाहति जोषिन्नद्वजन्त्यं जोषिसुष्टुतिम् ।

विश्वेभिर्विश्वं क्रतुना वसोमह उशन्देवा उशन्तः पाययाहविः ॥ ६ ॥ १ ॥

जोषि । अग्ने । सुम् । दधम् । जोषि । आहृतिम् । जोषि । ब्रह्म ।
जन्त्यम् । जोषि । सुष्टुतिम् । विश्वेभिः । विश्वान् । क्रतुना । वसो-
इति । महः । उशन् । देवान् । उशन्तः । पायय । हविः ॥ ६ ॥ १ ॥

हेअग्ने तमिधं जोषिनुपस्व आहृति जोषिनुपस्व ब्रह्मसंजन्यं अनेभ्योहितं जोषिनुप-
स्व सुष्टुतिशोभनस्त्वोत्रं जोषिनुपस्व किंच वसो सर्वेषामावासाभूत् हेअग्ने उशतः कामयमानान्

महः महवः विश्वान् सर्वान् देवान् उशान् कामयमानस्त्वं ऋतुनातपस्यसंज्ञकेनसह तथा विश्वेभिः सर्वैः देवैःसहहविः हवीरूपंसोमंपायय ॥ ६ ॥

॥ इतिद्वितीयस्याष्टमेषथमोवर्गः ॥ १ ॥

उदुष्यइत्येकादशार्चपठंस्त्रुंमात्संमदंनैष्टुभंसविदुदेवताकं अत्रानुक्रमणिका उदुष्यएकादशसावित्रपिति ऋग्वेदशारात्रेपठेहनिवैश्वदेवशारेपठत्सूक्तंसावित्रनिविद्धानीयं ष्पृथ्वेदितिसण्डेस्रावितम्—पठस्योदुष्यदेवइतिगार्त्संमदपिति ।

तत्रपथमा—

उदुष्यदेवःसंचितासुवायंशश्वत्तमंतर्द्रपावर्हिंस्रथात् ।

नूनंदेवेभ्योविहिधातिरत्नमथार्मजहीतिहोत्रंस्वस्तौ ॥ १ ॥

उत् । ऊँ इति । स्यः । देवः । संचिता । सुवायं । शश्वत्तुइतुमम् ।

तत्तुअपाः । वर्हिः । अस्थात् । नूनम् । देवेभ्यः । वि । हि । धाति ।

रत्नम् । अर्थ । आ । अभजत् । वीतिहोत्रम् । स्वस्तौ ॥ १ ॥

स्यः सदेवोद्योतमानः सचितासुवायकोकानांपसवाय अनुज्ञामैशश्वत्तमंतर्द्रपावर्हिंस्रथा-
त् उचिद्यति उइतिपूरणः कीदृशःसचितावदपाः तत्पसवकर्मा अपः अमइतिकर्मनामसुपाठ-
त् वर्हिर्वोढाजगतां किंच नूनंसंपतिदेवेभ्यः स्तोत्रंयोरत्नंपनंविहिधातिमपच्छति हीतिपूरणे
अथच अपिच वीतिहोत्रंकान्तयज्ञंपजमानंस्यस्तौअदिनाशेक्षेमेआअभजद्भागिनंकरोतु यद्यपि
स्वस्तिशब्दोधिभक्तमन्तनिर्दिष्टशब्दपरस्वथाप्यपर्यवसानादर्थपरोभवति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

विश्वस्युहिश्रुष्टयेदेवऊर्ध्वःप्रवाह्वांपृथुपाणिःसिसीति ।

आपंश्चिदस्पवृतआनिमृग्याअंश्चिद्वातोरमतेपरिज्मन् ॥ २ ॥

विश्वस्य । हि । श्रुष्टये । देवः । ऊर्ध्वः । प्र । वाह्वां । पृथुपाणिः ।

सिसीति । आपः । चित् । अस्य । वृते । आ । निमृग्याः । अयम् ।

चित् । वातः । रमते । परिज्मन् ॥ २ ॥

वरुणः याद्राध्यं यातां गच्छतां राध्यंराधनीयं अप्यंआमुंयोग्यं अनिशितं अतीक्षणं
सुखकरमितियावत् योर्भिस्यानंनिमिपि निमेषे सवितुरस्तमयेसति विश्रमार्थंपाणिभ्यः प्रय-
च्छति वरुणस्वरात्रेर्निर्वाहकत्वात्जर्भुराणोभृशंगच्छन् विश्वः सर्वोमार्ताण्डोमृतात् भिन्नादण्डा-
दुत्पद्यमानः पक्षी आगात्आगच्छति विश्वःपशुरपि व्रजं गोष्ठमागात् सवितामेरकः स्थशः
स्थानेस्थानेजन्मानिजातानिभूतानिव्याकः पृथगकार्षीत् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

नयस्येन्द्रोवरुणो नमित्रो व्रतमर्धमानमिनन्ति रुद्रः ।

नारांतपुस्तमिदंस्वस्ति हुवे देवं सवितारं नमोभिः ॥ ९ ॥

न । यस्य । इन्द्रः । वरुणः । न । मित्रः । व्रतम् । अर्धमानम् । न । मिनन्ति ।

रुद्रः । न । अरांतयः । तम् । इदम् । स्वस्ति । हुवे । देवम् । सवितारंम् ।

नमःऽभिः ॥ ९ ॥

यस्यसवितुर्देवस्य व्रतं प्रसवाख्यं कर्मइन्द्रोनमिनातिनहिनस्ति वरुणश्चनमिनाति मित्रश्चार्य-
माचनमिनाति रुद्रश्चनमिनाति अरांतयोऽसुराश्चनमिनन्ति मिनन्तीतिश्रुतमाख्यातंयथायोगंविप-
रिणामेनप्रत्येकमभिसंबध्यते तंसवितारंतवस्यमेरकंदेवघोतमानंइदमिदानींनमोभिरन्नरूपैर्हवि-
भिःसह नमः आयुस्त्वन्ननामह्युपाटात् स्वस्तिक्षेमायहुवेस्तौमि ॥ ९ ॥

अथदशमी-

भगंधियंवाजयन्तःपुरंधिनराशंसोग्नास्पतिर्नोअव्याः ।

आयेवामस्यंसंगृथेरथ्रीणांम्रियादेवस्यंसवितुःस्याम ॥ १० ॥

भगम् । धियंम् । वाजयन्तः । पुरंम्इधिम् । नराशंसः । गाःपतिः ।

नः । अव्याः । आइअये । वामस्यं । समइगृथे । रथ्रीणाम् । म्रियाः ।

देवस्यं । सवितुः । स्याम् ॥ १० ॥

भगंभजनीयंधियंध्यातव्यं पुरंधिपुरस्यधारयितारं बहुप्रज्ञंवासवितारं पुरंधिवंधीरिथियांस्कः ।
वाजयन्तः वाजिनंबलिनंकुर्वन्तः विभक्तिव्यत्ययः नः स्तुवतोस्मान्नराशंसः नरैः शंसनीयः गाः

पतिः देवपत्नीनांपतिः छन्दसांपतिर्वा तथाचश्रूयते—छन्दांसि वैद्म इति उत ग्राव्यं तु देवपत्नीरिति च ।
सविता भव्याः अद्यात् किंच वामस्य धनस्य रयीणां पशूनांच तथाचश्रूयते—पशवो वैरपिरिति ।
आधे आगमने सङ्गथे संगमने च निमित्ते देवस्य द्योतमानस्य सवितुः प्रेरकस्य वर्यमियाः स्याम
भवेम ॥ १० ॥

अथैकादशी—

अस्मभ्यं तद्दिवो अद्भ्यः पृथिव्यास्त्वया दत्तं काम्यं राध आगात् ।
शंयस्तोतृभ्यं आपये भवात्पुरुशं साय सवितर्जरित्रे ॥ ११ ॥ ३ ॥

अस्मभ्यम् । तत् । दिवः । अतृभ्यः । पृथिव्याः । त्वया । दत्तम् ।
काम्यम् । राधः । आ । गात् । शम् । यत् । स्तोतृभ्यः ।

आपये । भवाति । उरुशंसाय । सवितः । जरित्रे ॥ ११ ॥ ३ ॥

हेसवितः अस्मभ्यं त्वया दत्तं तत्प्रसिद्धं काम्यं कमनीयं राधो धनं दिवः द्युलोकात् अद्भ्योन्त-
रिक्षलोकात् पृथिव्याभूमेश्च आगादा गच्छतु किंच स्तोतृभ्यः स्तोतृणामापये बन्धवे तद्वंशजाय
यद्दं शं सुखकरं भवाति भवेत् उरुशंसाय बहुस्तुतये जरित्रे स्तोत्रे मसं जरिताकारुरिति स्तोत्रनाम-
सुपाठात् हेसवितः तत्प्रयच्छ ॥ ११ ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमे तृतीयो वर्गः ॥ ३ ॥

ग्रावाणे वेत्यष्टर्चसप्तमं सूक्तं गार्त्समद्वैष्टभमाश्विनं ग्रावाणे वाष्टावाश्विनमित्यनुकान्तत्वात्
प्रवर्ग्येभिष्टवे पूर्वपटलेस्य विनियोगः सूत्रितंच—ग्रावाणे वेळेद्यावापृथिवी इति प्रातरनुवाकाश्विन-
शस्त्रयोरपीदं सूक्तं सूत्रितंच—ग्रावाणे वनासत्याभ्यामितित्रीणीति ।

तत्रपथमा—

ग्रावाणे वृत्तदिदर्थं जरेथे गृध्रैव वृक्षं निधिमन्तमच्छ ।

ब्रह्माणे वचिदथ उक्थशासादूते वह्व्या जन्या पुरुत्रा ॥ १ ॥

ग्रावाणाऽइव । तत् । इत् । अर्थम् । जरेये इति । गृध्राऽइव ।
 वृक्षम् । निधिऽमन्तम् । अच्छ । ब्रह्माणाऽइव । विदथे ।
 उक्थऽशसा । दूताऽइव । हव्या । जन्या । पुरुऽत्रा ॥ १ ॥

हेअश्विनौग्रावाणेव अरातिप्रतिप्रेपितौपापाणाविव तदर्थं अर्तेर्धातोरर्थशब्दः अर्थो-
 त्तरितियास्कं । तमरातिमित्यर्थः इदितिपूरणः जरेथेजरयेथेअरातिवाधेथां यद्वा यथागुरुग्रा-
 वाणीक्षितौतदानीमेवशीघ्रंगच्छतः तथातव तमर्थं गन्तारंजरेथेशीघ्रंगत्वास्तुतमित्यर्थः जरतिः
 स्तुतिकर्मा किंच गृध्रेण गृध्राविवपक्षिणाविववृक्षंफलितंवृक्षं निधिमन्तं धनवन्तं यजमानं अच्छ
 आगच्छतमितिशेषः विदथेयज्ञे विदथःसवनमितियज्ञनामसुपाठाव उक्थशसा उक्थशंसि-
 तारौब्रह्माणेवब्राह्मणाविव जन्याजनपदेपुद्गतेव राज्ञाप्रेपितौदूताविव पुरुत्रावहुभिःपुरुषैर्हव्याह्वा-
 तव्यौयुवां अवउपमेयद्वित्वानुसारेणोपमानद्वित्वम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

प्रातर्यावाणार्थ्येववीराजेवयमावरमासंचेथे ।
 मेनेइवतन्वा उंशुभमानेदंपतीवऋतुविदाजनेषु ॥ २ ॥

प्रातःऽयावाणा । रथ्याऽइव । वीरा । अजाऽइव । यमा । वरम् ।
 आ । संचेथे इति । मेने इवेति मेनेऽइव । तन्वा । शुभमाने
 इति । दम्पती इवेति दम्पतीऽइव । ऋतुविदा । जनेषु ॥ २ ॥

हेअश्विनौ प्रातर्यावाणा प्रातरेवयज्ञार्थगन्तारौ रथ्येव रथिनाविव वीरावीरौ स्वकर्म-
 णिशूरो अजेव अजाविव छागाविव यमायमलौ मेने इव नार्याविव तन्वा शरीरेण शुभ-
 माने शोभमानो दंपतीव जायापतीइव संगतौ जनेषु विषयेषु ऋतुविदा कर्मविदौ युवां वरं
 संभकारं आसंचेथे आगच्छथः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

शुद्धेवनःप्रथमार्गन्तमर्वाक्शफाविवजर्भुराणातरौभिः ।
 चक्रत्राकेवप्रतिवस्तोरुस्त्रार्वाश्वायांतरथ्येवशक्रा ॥ ३ ॥

शृंगोऽइव । नः । प्रथमा । गन्तम् । अर्वाक् । शफोऽइव ।

जर्भुराणा । तरःऽग्निः । चक्रवाकाऽइव । प्रति । वस्तोः । उम्ना ।

अर्वाश्वा । यातम् । रथ्याऽइव । शक्रा ॥ ३ ॥

हे अश्विनोऽश्वे इव पशोःश्वे इव प्रथमा देवानांप्रथमो शफाविव अश्वादेःसुराविव तरोभिर्वैजैर्जर्भुराणा भृशंगच्छन्ती युवां नोस्मान्प्रति अर्वाग्निमुखं गन्तमागच्छतं किंच हे अश्विनो वस्तोःप्रति अहःप्रति चक्रवाकेव चक्रवाकाविव हेउम्ना शत्रूणामुत्सारकौ गमनशीलीवा रथ्येव रथिनाविव हेशक्रा स्वकर्मणिशक्रौ अर्वाश्वा अर्वाश्चौ अस्मदग्निमुखौ यातंगच्छतम् ॥३॥

अथचतुर्थी—

नवेवनःपारयतंयुगेवनभवेवनउपधीवंप्रधीव ।

श्वानेवनोअरिपण्यातनूनांखृगलेवविस्रसःपातमस्मान् ॥ ४ ॥

नावाऽइव । नः । पारयतम् । युगाऽइव । नभ्याऽइव । नः ।

उपधीव्वेत्युपधीऽइव । प्रधीव्वेति प्रधीऽइव । श्वानाऽइव । नः ।

अरिपण्या । तनूनाम् । खृगलाऽइव । विस्रसः । पातम् । अस्मान् ॥४॥

हेअश्विनो नावेव नावाविव सिन्धून् नोस्मान् दुर्गाणि पारयतम् युगाइव यथारथस्ययुगेनभ्याइव यथाच रथचक्रनाभिफलके उपधीइव यथातत्पार्श्वस्थे फलके प्रधीइव यथावाचक्रवाहवलयौ रथं पारयतः तथानोस्मान् दुर्गाणिपारयतं किंच श्वानाविव यथाश्वानौ वाधकेभ्योरक्षन्ती तनोहिंसामपनयतः तथानोस्माकंतनूनामङ्गानामरिपण्यावहिंसकौभवतं खृगलाइव यथातनुवाणे तनुहिंसापारक्षतः तथाविस्रसः जरायाः अस्मान् युवां पातम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

वातेवाजुर्यानद्येवरीतिरक्षीइवचक्षुपायातमर्वाक् ।

हस्ताविवतन्वेऽंशंभविष्ठापादेवनोनयतंवस्योअच्छ ॥ ५ ॥ ४ ॥

वाताऽइव । अजुर्या । न्याऽइव । रीतिः । अक्षी व्वेव्यक्षीऽइव ।

चक्षुपा । आ । यातम् । अर्वाक् । हस्तौऽइव । तन्वे । शम्भविष्ठा ।

पादाऽइव । नः । नयतम् । वस्यः । अच्छ ॥ ५ ॥ ४ ॥

हेअश्विनौ हस्तेव हस्ताविव शर्किसामथर्यनोस्माकं अभिसंददी आभिमुख्येनसम्यक्प-
यच्छन्तौभवतं किंच क्षामइव रोदसोइव रजांसिस्थानानिउदकानिवा उदकरजउच्यतइतियास्कैः।
नोस्माकंसमजतं प्रेरयतं अपिच अश्विना हेअश्विनौ इमागिरः अस्माभिःरुताःस्तुतोः युष्पय-
न्तीः युवामिच्छन्तीः स्वधितिमसिं क्षणोत्रेणैव तेजनशाणवत् संशिशीतं सम्यक् तीक्ष्णीकु-
रुतम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

एतानि वामश्विना वर्धनानि ब्रह्मस्तोमं गृत्समदासो अक्रन् ।

तानिनरा जुजुपाणोर्पयातं बृहद्देम विदथे सुवीराः ॥ ८ ॥ ५ ॥

एतानि । वाम् । अश्विना । वर्धनानि । ब्रह्म । स्तोमम् । गृत्समदासः ।

अक्रन् । तानि । नरा । जुजुपाणा । उर्प । यातम् । बृहत् ।

वदेम । विदथे । सुवीराः ॥ ८ ॥ ५ ॥

अश्विना हेअश्विनौ वांयुवयोः एतानिवर्धनानिवृद्धिसाधनानिब्रह्मब्रह्मणि मच्चान् स्तोमं
स्त्वोत्रंच गृत्समदासो गृत्समदा अक्रन् अकुर्वन् तानिब्रह्मणि नगनेनारौ जुजुपाणाश्रंभीयमा-
णौ युवांउपयातंउपगच्छतं किंच सुवीराः शोभनपुत्रावयं विदथेयज्ञेयुवां बृहद्देमप्रभूतंस्तुमः॥८॥

॥ इतिद्वितीयस्याष्टमेपञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

सोमापूपणेतिपल्लवमष्टमं सूक्तं गार्त्समदत्रैष्टुभं सोमापूपदेवताकं तथाचानुक्रान्तं—सो-
मापूपणापुत्सोमापौष्णमन्योर्धर्चोप्यदितेरिति अवतुदेव्यदितिरित्यस्यार्धं चंस्यादितिर्देवता सो-
मापौष्णेपशौवपापुरोडाशहविषामाद्यास्तिस्त्रः क्रमेणानुवाक्याः उत्तरास्तिस्तोयाज्याः अग्नी-
षोमावितित्वण्डेसूत्रितं—सोमापूपणाजननारयीणामिति ।

तत्रप्रथमा—

सोमापूपणाजननारयीणां जननादिवोजननापृथिव्याः ।

जातौ विश्वस्य भुवनस्य गोपौ देवा अरुणवन्नमृतस्य नाभिम् ॥ १ ॥

हेअश्विनौ हस्तेव हस्ताविव शर्किसामर्थ्येनोस्माकं अभिसंददी आश्रिमुख्येनसम्पक्ष-
यच्छन्तौभवतं किंच क्षामइव रोदसीइव रजांसिस्थानानिउदकानिवा उदकरजउच्यतइतिपार्स्कः।
नोस्माकंसमजतं प्रेरयतं अपिच अश्विना हेअश्विनौ इमागिरः अस्माभिःकृताःस्तुतोः युष्मय-
न्तोः युवामिच्छन्तीः स्वधितिमासिं क्षणोत्रेणैव तेजनशाणवद संशिशीतं सम्यक् तीक्ष्णोक्नु-
रुतम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

एतानिवाश्विनावर्धनानिब्रह्मस्तोमंगृत्समदासोअक्रन् ।
तानिनराजुजुपाणोपयातंबृहद्वेदेमविदथेसुवीराः ॥ ८ ॥ ५ ॥

एतानि । वा॒म् । अ॒श्वि॒ना । वर्ध॑नानि । ब्रह्म॑ । स्तोम॑म् । गृ॒त्स॒म॒दा॒सः ।
अ॒क्र॒न् । तानि॑ । न॒रा । जु॒जु॒पा॒णा । उप॑ । या॒त॒म् । बृ॒ह॒त् ।
व॒दे॒म् । वि॒दथे॑ । सु॒वी॒राः ॥ ८ ॥ ५ ॥

अश्विना हेअश्विनौ वांयुवयोः एतानिवर्धनानिबृहिसाधनानिब्रह्मलाणि मन्वान् स्तोमं
स्त्वोत्रंच गृत्समदासोगृत्समदाअक्रन् अकुर्वन् तानिब्रह्मलाणि नरानेतारौ जुजुपाणाभृशमीयमा-
णौ युवांपयातंपयच्छतं किंच सुवीराः शोभनपुत्रावयं विदथेयज्ञेयुवां बृहद्वेदेमभ्रुवंस्तुमः॥८॥

॥ इतिद्वितीयस्याष्टमेषश्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

सोमापूपणेतिषल्लचमष्टमंस्त्रुक्तं गार्त्समदंत्रैष्टुभं सोमापूपदेवताकं तथाचानुक्रान्तं-सो-
मापूपणापट्सोमापौष्णमन्वोर्धर्चोप्यदितेरिति अबतुदेव्यदितिरित्यस्यार्धंस्यादितिर्देवता सो-
मापौष्णेपशौवपापुरोडाशहविषामाघास्तिस्त्रःक्रमेणानुवाक्याः उत्तरास्तिस्त्रोयाज्याः अग्नी-
षोमावितिस्त्रण्डेस्त्रुवितं- सोमापूपणाजननारथीणामिति ।

तत्रप्रथमा-

सोमापूपणाजननारथीणांजननादिवोजननापृथिव्याः ।
जातौविश्वस्यभुर्वनस्पगोपौदेवाअरुण्वन्नमृतस्यनाभिम् ॥ ९ ॥

हेअश्विनौ हस्तेव हस्ताविव शर्किसामर्थ्येनोस्माकं अभिसंददी आभिमुरख्येनसम्यक्म-
यच्छन्तौभवतं किंच क्षामइव रोदसीइव रजांसिस्थानानिउदकानिवा उदकरजउच्यतइतियास्कंः।
नोस्माकंसमजतं पेरयतं अपिच अश्विना हेअश्विनौ इमागिरः अस्माभिःकृताःस्तुतोः युष्मय-
न्तीः युवामिच्छन्तीः स्ववितिमसिं क्षणोत्रेणैव तेजनशाणवत् संशिशीतं सम्यक् वीक्षणोकु-
रुतम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

एतानि वामश्विनावर्धनानि ब्रह्मस्तोमं गृत्समदासो अक्रन् ।

तानिनराजुजुपाणोपयातं बृहद्देमविदथे सुवीराः ॥ ८ ॥ ५ ॥

एतानि । वाम् । अश्विना । वर्धनानि । ब्रह्म । स्तोमम् । गृत्सुम् । मदासः ।

अक्रन् । तानि । नरा । जुजुपाणा । उप । यातम् । बृहत् ।

वेदम् । विदथे । सुवीराः ॥ ८ ॥ ५ ॥

अश्विना हेअश्विनौ वांयुवयोः एतानिवर्धनानि बृद्धिसाधनानि ब्रह्मब्रह्माणि मद्यान् स्तोमं
स्तोत्रं च गृत्समदासोगृत्समदाअक्रन् अकुर्वन् तानिब्रह्माणि नरानेतारौ जुजुपाणाभृशंभीयमा-
णौ युवांउपयातंउपगच्छतं किंच सुवीराः शोभनपुत्रावयं विदथेयज्ञेयुवां बृहद्देममभूतंस्तुमः॥८॥

॥ इतिद्वितीयस्याष्टमेपञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

सोमापूपणेतिपल्लवमष्टमंस्वर्कं गात्समदंश्चैष्टुभं सोमापूपदेवताकं तथाचानुक्रान्तं—सो-
मापूपणापृत्सोमापौष्णमन्त्योर्धर्चोप्यदितेरिति अवतुदेव्यदितिरित्यस्यार्धर्चस्यादिनिर्देवता सो-
मापौष्णेपशौवपापुरोडाशहविषामाद्यास्तिस्रःक्रमेणानुवाक्याः उत्तरास्तिस्त्रोपाज्याः अग्नी-
षोमावितिस्त्रण्डेस्त्वितं— सोमापूपणाजननारयीणामिति ।

तत्रप्रथमा—

सोमापूपणाजननारयीणांजननादिवोजननापृथिव्याः ।

जातौ विश्वेस्यभुवनस्यगोपौ देवा अरुणवन्नमृतस्यनाभिम् ॥ १ ॥

हे अश्विनौ वातेव वाताविव अजुर्यां जरितुमशक्यौ नद्येव नद्याविव रीतिः व्यत्य-
येनैकवचनं शीघ्रगन्तारौयुवां अक्षीइव अक्षिणी इव चक्षुपादर्शनेन अर्वागस्मदभिमुखं आ-
घातमागच्छतं किंच हस्ताविव हस्तौइव पादेवपादाविव तन्वेशरीराय शंभविष्ठा सुखस्यभाव-
यितृतमो युवांनोस्मान् वस्यः वत्तीयः श्रेष्ठंघनं अच्छप्रतिनमतं प्रापयतम् ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्याष्टमेचतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

अथषष्ठी—

ओष्ठाविवमध्वास्त्रेवदन्तास्तनाविवपिप्यतंजीवसेनः ।
नासेवनस्नन्वोरक्षिताराकर्णाविवसुश्रुताभूतमस्मे ॥ ६ ॥

ओष्ठाँइइव । मधुं । आस्त्रे । वदन्ता । स्तनौँइइव । पिप्यतम् ।
जीवसे । नः । नासाँइइव । नः । तन्वः । रक्षितारा । कर्णाँइइव ।
सुश्रुता । भूतम् । अस्मे इति ॥ ६ ॥

हेअश्विनौ ओष्ठाविवआले आस्याय मधु मधुररसवद्घनं वदन्ता वदन्तौ स्तनाविव नः
अस्मान् जीवसे जीवनायपिप्यतं प्याययतं किंच नासेव नासिकेइव नःअस्माकंतन्वःतनोः रक्षि-
तारा रक्षितारौ भूतंभवतं अपिच कर्णाविव अस्मेअस्माकं सुश्रुतासुश्रवणैयुवांभूतंभवतम् ॥६॥

अथसप्तमी—

हस्तेवशक्तिमभिसंददीनःक्षामेवनःसमंजतंरजांसि ।
इमागिरोअश्विनायुष्मयन्तीःक्ष्णोत्रेणैवस्वधितिसंशिशीतम् ॥७॥

हस्ताँइइव । शक्तिम् । अग्नि । सन्ददी इति समइइदी । नः ।
क्षामँइइव । नः । सम । अजतम् । रजांसि । इमाः । गिरः ।
अश्विना । युष्मयन्तीः । क्ष्णोत्रेणइइव । स्वधितिम् । सम ।
शिशीतम् ॥ ७ ॥

हेअश्विनौ हस्तेव हस्ताविव शार्किसामर्थ्येनोस्मार्कं अभिसंददी आभिमुख्येनसम्यक्प-
यच्छन्तौभवतं किंच क्षामहव रोदसीहव रजांसिस्थानानिउदकानिवा उदकरजउच्यतइतियास्कः।
नोस्मार्कंसमजतं मेरयतं अपिच अश्विना हेअश्विनौ इमागिरः अस्माभिःकृताःस्तुतीः युष्मय-
न्तीः युवामिच्छन्तीः स्वधितिमसिं क्षणोत्रेणैव तेजनशाणवद संशिश्रीतं सम्यक् वीक्षणीकु-
रुतम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

एतानि वामश्विनावर्धनानि ब्रह्मस्तोमं गृत्समुदासो अक्रन् ।
तानिनराजुजुपाणोपयातं बृहद्देमविदथे सुवीराः ॥ ८ ॥ ५ ॥

एतानि । वाम् । अश्विना । वर्धनानि । ब्रह्म । स्तोमम् । गृत्सुमुदासः ।
अक्रन् । तानि । नरा । जुजुपाणा । उप । यातम् । बृहत् ।
वदेम् । विदथे । सुवीराः ॥ ८ ॥ ५ ॥

अश्विना हेअश्विनौ वायुवयोः एतानिवर्धनानिवृद्धिसाधनानि ब्रह्मब्रह्माणि मन्वान् स्तोमं
स्तोमं च गृत्समुदासो गृत्समुदासो अक्रन् अकुर्वन् तानि ब्रह्माणि नरानेतारौ जुजुपाणाभ्रशमीयमा-
णौ युवां उपयातं उपगच्छतं किंच सुवीराः शोभनपुत्रावयं विदथे यज्ञेषुवां बृहद्देमप्रभूतं स्तुमः ॥ ८ ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमेषु अमोवर्गः ॥ ५ ॥

सोमापूपणेतिषल्लृचमष्टमं सुक्तं गात्सर्मदं त्रैष्टुभं सोमापूपदेवताकं तथा चानुक्रान्तं—सो-
मापूपणापृसोमापौष्णमन्तयोर्धर्चोप्यदितेरिति अबतुदेव्यदितिरित्यस्यार्धर्चस्यादिति देवता सो-
मापौष्णेपशौवपापुरोडाशहविषामाद्यास्तिस्रः क्रमेणानुवाक्याः उत्तरास्ति सौषाज्याः अग्नी-
वोमावितिरवण्डेस्त्रिवितं— सोमापूपणाजननारयीणामिति ।

तत्रमथमा—

सोमापूपणाजननारयीणां जननादिवो जननापृथिव्याः ।
जातौ विश्वेस्पृभुवनस्पगोपौ देवा अकृण्वन्मृत्तस्य नाभिम् ॥ ९ ॥

सोमापूपणा । जनना । रूयीणाम् । जनना । दिवः । जनना ।
 पृथिव्याः । जातौ । विश्वस्य । भुवनस्य । गोपौ । देवाः ।
 अरुणवन् । अमृतस्य । नाभिम् ॥ १ ॥

सोमापूपणा हे सोमापूपणौ युवांरयीणांधनानां जनना जनयितारो दिवः द्युलोकस्यापि
 जनना जनयितारौ पृथिव्याः प्रथितायाश्च जनना जनयितारौ भवतः किंच जातौ जातमात्रावेव
 युवां विश्वस्य भुवनस्य कृत्स्नस्य जगतः गोपौ गोप्तारौ देवा अमृतस्यामरणस्य नाभिं हेतुमरुणवन्
 अकार्युः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

इमौ देवौ जायमानौ जुपन्ते मीतमांमि गूहतामजुष्टा ।
 आभ्यामिन्द्रं पक्वमासास्वन्तः सोमापूपभ्यां जनदुस्त्रियांसु ॥ २ ॥
 इमौ । देवौ । जायमानौ । जुपन्त । इमौ । तमांसि । गूहताम् ।
 अजुष्टा । आभ्याम् । इन्द्रं । पक्वम् । आमासुं । अन्तरितिं ।
 सोमापूपभ्याम् । जनत् । उस्त्रियांसु ॥ २ ॥

इमौ सोमापूपणौ देवौ द्योतमानौ जायमानौ उत्पन्नमात्रावेव जुपन्त सर्वे देवाः अजुपन्त
 सेवितवन्त इति यावत् किंच इमौ सोमापूपणौ अजुष्टा आसेव्यानि तमांसि गूहतां नाशयतः किंच
 आभ्यामेताभ्यां सोमापूपभ्यांसह इन्द्रः आमासुतरुणीषु उस्त्रियांसु गोष्वन्तर्मध्ये ऊध्रप्रदेशे पक्वं
 परिपक्वपयो जनद जनयति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

सोमापूपणारजसो विमानं सप्तचक्रं रथमविश्वमिन्वम् ।
 विपुष्टतमनसा युज्यमानं तं जिन्वथो ह्यपणा पञ्चरश्मिम् ॥ ३ ॥
 सोमापूपणा । रजसः । विष्टमानम् । सप्तचक्रम् । रथम् ।
 अविश्वमिन्वम् । विपुष्टतम् । मनसा । युज्यमानम् । तम् ।
 जिन्वथः । ह्यपणा । पञ्चरश्मिम् ॥ ३ ॥

वृषणा वृषणौ कामानां वरिषितारौ सोमापूषणा हेसोमापूषणौ रजसोलोकस्य लोकारजांस्यु-
ध्यन्तइतियास्कः । विमानं परिच्छेदकं सर्वमानमित्यर्थः सप्तचक्रं सप्ततुचक्रं त्रयोदशोमासः सप्त-
मक्रतुः अस्ति त्रयोदशोमासइति श्रुतेः । अविश्वमिन्वं विश्वस्यापरिच्छेद्यं विपुवृतं विष्वक्सर्वत्र
परिवर्तमानं पञ्चराशिमपञ्चतुराशिम हेमन्तशिशिरयोः समासेनर्तवःपञ्च तथाचश्रूयते—द्वादशवैमा-
साःपञ्चर्तवोहेमन्तशिशिरयोःसमासेनेति । मनसायुज्यमानं मनोमात्रेणयुज्यमानंतंपसिद्धंरथं
जिन्वथः अस्मान्प्रतिप्रेरयथः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

दिव्यं पुन्यः सदर्शनं चक्र उच्चा पृथिव्या मन्यो अध्यन्तरिक्षे ।

तावस्मभ्यं पुरुवारं पुरुक्षुं रायस्पोषं विष्यतां नाभिस्मे ॥ ४ ॥

दिवि । अन्यः । सदर्शनम् । चक्रे । उच्चा । पृथिव्याम् । अन्यः ।

अधि । अन्तरिक्षे । तौ । अस्मभ्यम् । पुरुवारम् । पुरुक्षुम् ।

रायः । पोषम् । वि । स्यताम् । नाभिम् । अस्मे इति ॥ ४ ॥

अन्यः तयोरेकः पूषा उच्चा उच्चैः उच्छ्रिते दिविद्युल्लोके सदन्स्थानं चक्रे चकार अन्यः अपरः
सोमः पृथिव्यामोषधिरूपेण अध्यन्तरिक्षे चन्द्ररूपेण सदन्चक्रे तौ सोमापूषणौ युवां पुरुवारं बहु-
भिर्वरणीयं पुरुक्षुं बहुकीर्तिरायरपोषधनस्य पुष्टिं पश्वात्मकंधनमित्यर्थः तथा च ब्राह्मणं—पशवो-
वैरायस्पोषइति । अस्मे अस्माकं नाभिं विश्वस्य भोगस्य हेतुभूतमस्मभ्यं विष्यतां विपुश्चतां प्रप-
च्छतामित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

विश्वान्यन्यो भुवना ज्जान विश्वं मन्यो अभिचक्षाण एति ।

सोमापूषणावर्तं धियं मे युवाभ्यां विश्वाः पृतना जयेम ॥ ५ ॥

विश्वानि । अन्यः । भुवना । ज्जान । विश्वम् । अन्यः ।

अभिचक्षाणः । एति । सोमापूषणौ । अवर्तम् । धियम् ।

मे । युवाभ्याम् । विश्वाः । पृतनाः । जयेम ॥ ५ ॥

हेसोमापूपणौ अन्यःयुवयेरेकः सोमःविश्वानिभुवनाभुवनानिभृतानिजजान अजनपद् तथाच मन्त्रः—सोमःपवतेजनितामतीनामिति । अन्यःअपरः पूपादित्योविश्वमभिक्षाणः अभिपश्यन्नेतिगच्छति तौयुयांसोमापूपणौमेधिर्यकर्म धीःशचीतिकर्मनामसुपाठात् अवतंरक्षतं किंच वयं युवाभ्याहेतुभ्यां विश्वाः पृतनाः सर्वाः शत्रुसेनाः जयेमअभिभवेम ॥ ५ ॥

अथपृष्ठी—

धियं पूपाजिन्वतु विश्वमिन्वो रधिं सोमो रधिपतिं दधातु ।
अवतु देव्यदि तिरनर्वा वृहद्देम विदथे सुधीराः ॥ ६ ॥ ६ ॥

धियम् । पूपा । जिन्वतु । विश्वम् । इन्द्रन्वः । रधिम् । सोमः ।
रधिपतिः । दधातु । अवतु । देवी । अदितिः । अनर्वा ।
वृहत् । वदेम् । विदथे । सुधीराः ॥ ६ ॥ ६ ॥

पूपादित्यो विश्वमिन्वः विश्वस्पमीण पिता धियमस्माकं कर्म जिन्वतु तर्पयतु रधिपतिं धनपतिः सोमः रधिं धनं दधातु अस्मान्पदं ददातु किंच देवीद्योतमाना अनर्वा अप्रत्यृताकेनापि पाति कूल्यमभापिता अदितिः अवतु अस्मान् रक्षतु अन्यत्सिद्धम् ॥ ६ ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमेषु षोडशः ॥ ६ ॥

वायोपेतइत्येकविंशत्पुत्रं नवमं सूक्तं गार्त्संभदं गायत्रं अंजितमइति षष्ठस्य तृचस्य आदितो द्वे अनुष्टुभौ तृतीया वृहती वायोपेतै इत्यादिके द्वे ऋचौ वायव्यौ शुक्रस्याद्येत्येन्द्रवायवी अयं वां मित्रावरुणैति पश्चानां मित्रावरुणावश्विनाविन्द्रो विश्वे देवाः सरस्वतीति क्रमेण देवताः प्रेतायत्तस्येत्यन्त्यस्तु चोब्राह्मणसूत्रयोर्हं विधानमवतैनेद्यावापृथिव्यनिविद्धानत्वेन च विनियुक्त्वात् घावापृथिव्योहविर्धानदेवत्योवा अग्निं च हव्यवाहनमिति पादोऽग्निदेवत्योवा तथा चानुक्रान्तं—वायोसैकागायत्रमुक्ता देवताः प्रउगोणाद्येतु तृचैर्न्यैन्द्रवायवीघावापृथिव्योन्त्यस्तु चोहाविर्धानोवा तृतीयः पादो वाग्रेयोवितमेनुष्टुभौ वृहती चेति षष्ठ्याभिद्भवपडहयोर्द्वितीयेहनि प्रउगेन्यत्तृचयर्जमेतत्सूक्तं वायव्यतृचस्य वायोपेतैसहस्रिण इत्याद्ये द्वे ऋचौ ऐन्द्रवायवतृचस्य शुक्रस्याद्येत्येपाठतीषा तथा च सूक्तिर्व—वायोपेतैसहस्रिण इति द्वितीयाः सोमास आगहीत्येकोभादेवादि-

विस्पृशेतिद्वेषुकस्याद्यगवाशिरइत्येकाअयंवांमित्रावरुणेतिपञ्चतृचाइति चातुर्विंशिकेहनि प्रातः
 सवने मैत्रावरुणशस्त्रे अयंवांमित्रावरुणेतिपञ्चहस्तोत्रियसंज्ञकः चतुर्विंशेहोताजनिष्टेति-
 त्खण्डेसूत्रितं—अयंवांमित्रावरुणापुरूरुणाचिन्वस्तीति आभिर्ग्विकेव्वहस्सु प्रातःसवने मैत्राव-
 रुणशस्त्रे अयमेवतृचः पञ्चदशादिस्तोमनिमित्तमावापनीयः अयंवांमित्रावरुणाआनोमित्रा-
 वरुणेतिटृचाइतिसूत्रितत्वाद् आघामैत्रावरुणग्रहस्यानुवाक्या सूत्रितंच—मैत्रावरुणस्य अयं-
 वांमित्रावरुणेतिप्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोगायत्रेछन्दसिगोमदूष्वितितृचोविनियुक्तः गोमदूषु
 नासत्येतिटृचाइतिसूत्रितत्वाद् अतिरात्रे प्रथमेपर्याये ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे इन्द्रोअङ्गमहद्भय-
 मितिटृचः अतिरात्रेपर्यायाणामितित्खण्डेसूत्रितं—इन्द्रोअङ्गमहद्भयमभिन्युषुवाचमिति आग्रय-
 णैवैश्वदेवस्यहविषोविश्वेदेवासइत्यनुवाक्या आग्रयणमितित्खण्डेसूत्रितं—विश्वेदेवासआगत-
 येकेचन्मामहिनोअहिमायाइति दशरात्रेप्रथमेहनिप्रउगशस्त्रे अंबितमेनदीतमइतिसारस्वतः
 सप्तमस्तृचः चतुर्थेहनीतित्खण्डेसूत्रितं—अंबितमेनदीतमइत्यानुष्टुभंप्रउगमिति सूत्रितंच—व्यूढे
 दशरात्रे प्रथमेछन्दोमैवैश्वदेवशस्त्रे प्रेतांपन्नस्यशंभुवेतिद्यावापृथिव्यनिविद्धानीयस्तृचः अथ-
 छन्दोमाइतित्खण्डेसूत्रितं—प्रेतांपन्नस्यशंभुवायदेवायजन्मनइतिटृचाइति हविर्धानमवर्तनेप्ययंतृ-
 चोविनियुक्तः सूत्रितंच—प्रेतांपन्नस्यशंभुवायुवांयमेइवयतमानेयदैतमिति ।

तत्रप्रथमा—

वायोयेतेसहस्रिणोरथांसस्तेभिरागंहि । नियुत्वान्तसोमपीतये ॥ १ ॥

वायो इति । ये । ते । सहस्रिणः । रथासः । तेभिः । आ ।

गृहि । नियुत्वान् । सोमं पीतये ॥ १ ॥

हेवायो वेत्वदीयायेसहस्रिणः सहस्रसंख्याकारथासः रथाः तेभिस्तेर्नियुत्वान् नियुद्धि-
 युक्तस्त्वं सोमपीतये सोमपानार्थमागस्यागच्छ नानारूपत्वाद् वायोः सर्वाभिर्बभूतिभिः सहा-
 गमनं प्रार्थयतइतिभावः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

नियुत्वान्वायुवागंह्यंशुक्रोअंयामिते । गन्तांसिसुन्वतोगृहम् ॥ २ ॥

नियुत्वान् । वायो इति । आ । गृहि । अयम् । शुकः ।

अयामि । ते । गन्ता । असि । सुन्वतः । गृहम् ॥ २ ॥

हेवायो नियुत्वान् नियुतोवाहनानिवायोः तैर्युक्तस्त्वं आगस्यागच्छ अयंशुक्रोदीप्यमानः सोमः तेषुभ्यं अयामिनियतोऽगृहीतआसीत् यमेःकर्मणिद्भुद् सुन्वतः सोमाभिवपं कुर्वतोयजमानस्यगृहं गन्तासियाताभवसि ॥ २ ॥

अथतृतीया-

शुक्रस्याद्यगवाशिरुद्भवायूनियुत्वन्तः । आयातं पिबन्तं नरा ॥ ३ ॥
शुक्रस्यं । अद्य । गोऽआशिरः । इन्द्रवायू इति । नियुत्वन्तः ।
आ । यातम् । पिबन्तम् । नरा ॥ ३ ॥

हेनरानेतारी हेन्द्रवायू अद्यास्मिन्नहनिनियुत्वन्तः विभक्तिव्यत्ययः नियुत्वन्तौ युवां गवाशिरः गव्यंपयः आशीराश्रयणसाधनंयस्य तस्यशुक्रस्यदीप्तस्य सोमस्य पानार्थं आयातं आगच्छतं आगत्यसोमंपिबन्तम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अयंवांमित्रावरुणासुतःसोमंक्रतावृधा । ममेद्दिहश्रुतं हवम् ॥ ४ ॥
अयम् । वाम् । मित्रावरुणा । सुतः । सोमः । ऋतुश्चवृधा ।
ममं । इत् । इह । श्रुतम् । हवम् ॥ ४ ॥

मित्रावरुणा हेमित्रावरुणौ वांयुवाभ्यां अयंसोमः सुतः अभिपुतः क्रतावृधा हेसत्यस्य यज्ञस्यवावर्धकौ ममेव ममैवइहास्मिन्पित्रे हवमाह्वानं श्रुतं शृणुतम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

राजानावनभिद्रुहाध्रुवेसदस्युत्तमे । सहस्रस्थूणाआसाते ॥ ५ ॥ ७ ॥
राजानौ । अनभिऽद्रुहा । ध्रुवे । सदसि । उत्तमे ।
सहस्रस्थूणे । आसाते इति ॥ ५ ॥ ७ ॥

राजानौईश्वरौदीप्यमानौवा अनभिद्रुहा अनभिद्रोग्धारौषौ मित्रावरुणौध्रुवेस्थिरे उत्तमे उत्कृष्टे सहस्रस्थूणे बहुस्तंभे सदसिस्थाने आसाते उपविशतः तावागच्छतमितिशेषः ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्याष्टमसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथपथी-

तासुम्राजाघृतासुतीआदित्यादानुनस्पती । सचेतेअनवह्वरम् ॥ ६ ॥
 ता । समुद्राजा । घृतासुती इति घृतःआसुती । आदित्या ।
 दानुनः । पती इति । सचेते इति । अनवह्वरम् ॥ ६ ॥

सन्नाजौ आश्रयैवसर्वेषांशास्तारौघृतासुती घृतासुती तद्वांमहित्वंघृताश्रावस्त्वितिमन्त्रा-
 न्तराव आदित्या अदितेःपुत्रौ दानुनस्पती दानुनोदानस्य देवस्यवाधनस्यपतीस्वामिनौ ता तौ
 मित्रावरुणौ अनह्वरमकुटितं यजमानं सचेते सेवेते ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

गोमदूपुनासत्याश्रावद्यातमश्विना । वर्तेरुद्रानृपाय्यम् ॥ ७ ॥
 गोऽमत् । ऊँ इति । सु । नासत्या । अश्वःऽवत् । यातम् ।
 अश्विना । वर्तिः । रुद्रा । नृपाय्यम् ॥ ७ ॥

अश्विनाहेअश्विनौ हेनासत्या अनृतभाषणरहितो हेरुद्रा रोरुयमाणो द्रवन्तौयुवावर्ति-
 मार्गः तेनमार्गेणरथेनवा नृपाय्यंनृभिःनेतृभिर्देवैः पातव्यं सोमंगोमत् गोमद्यथाभवति तथा
 अश्ववत् अश्ववच्चयथाभवति तथा यातंगच्छतं ऊष्वित्पूरणौ ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

नद्यत्परोनान्तरआदधर्षदृषण्वसू । दुःशंसोमर्त्योरिपुः ॥ ८ ॥
 न । यत् । परः । न । अन्तरः । आऽदधर्षत् । दृषण्वसू इति-
 दृषण्वसू । दुःऽशंसः । मर्त्यैः । रिपुः ॥ ८ ॥

दृषण्वसू हेधनस्यवर्षितारो यद्दनेंपरोदूरस्थोदुःशंसः शंसनायोग्योमर्त्योरिपुः यन्ना-
 दधर्षत् नापहरेत् तथोक्तलक्षणेवरः अन्तरः रामीपर्वती मर्त्योरिपुरमियन्नादधर्षत् तद्द-
 न्मावोह्मितिशेषः ॥ ८ ॥

अथनवमी—

तान् आवोह्मश्विनारयिंपिशङ्गसन्दृशाम् । धिष्ण्यावरिवोविदम् ॥ ९ ॥

ता । नः । आ । वोह्मम् । अश्विना । रयिम् । पिशङ्गसन्दृशाम् ।
धिष्ण्या । वरिवः । विदम् ॥ ९ ॥

हेधिष्ण्या धिष्णाहौ अश्विना हेअश्विनौ ता तौ युवांपिशंगसदृशं नानारूपं वरिवो-
विदं धनस्पलं भकरयिंपशुं नोस्मभ्यं आवोह्मावहतम् ॥ ९ ॥

अथदशमी—

इन्द्रो अङ्गमहद्भयमभीपदपचुच्यवत् । स हि स्थिरो विचर्पणिः ॥ १० ॥ ८ ॥

इन्द्रः । अङ्गम् । महत् । भयम् । अभि । सत् । अप । चुच्यवत् ।
सः । हि । स्थिरः । विचर्पणिः ॥ १० ॥ ८ ॥

इन्द्रः महत् अधिकं अभीपत् अभिभवत् भयं भयकारणं अपचुच्यवत् अपच्या-
वयेत् हियस्मात्कारणात् सस्थिरः केनापि चालयितुमशक्यः विचर्पणिर्विश्वस्य द्रष्टा अङ्गे-
ति पूरणम् ॥ १० ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथैकादशी—

इन्द्रंश्च मृळ्याति नोननः पश्चाद्घनेशत् । भद्रं भवाति नः पुरः ॥ ११ ॥

इन्द्रः । च । मृळ्याति । नः । न । नः । पश्चात् । अचम् ।
नशात् । भद्रम् । भवाति । नः । पुरः ॥ ११ ॥

इन्द्रश्च परमेश्वर्यवानिन्द्रश्चेत् नोस्मान्मृळ्यातिस्तमेव पश्चात्पृष्ठतः नोस्मान् अघं दु-
रितं ननशात् नपामोति नोस्माकंपुरः पुरस्ताद् भद्रं कल्याणं च भवाति भवति ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

इन्द्राशाभ्यस्परिसर्वाभ्योअभयंकरत् ।

जेताशत्रून्विचर्षणिः ॥ १२ ॥

इन्द्रः । आशाभ्यः । परि । सर्वाभ्यः । अभयम् । करत् ।

जेता । शत्रून् । विचर्षणिः ॥ १२ ॥

विचर्षणिः विविधं द्रष्टा जेता शत्रून् असुरान् जेता तृणन्तत्वावपठ्यभावः इन्द्रः परमै-
श्वर्यवान् सर्वाभ्य आशाभ्यो दिग्भ्योऽस्माकं अभयं करत् करोतु परीतिपञ्चमीघोतकः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

विश्वेदेवासुआगतशृणुतामद्भमंहवम् । एदं वार्हिर्निपीदत ॥ १३ ॥

विश्वे । देवासुः । आ । गत् । शृणुत । मे । इमम् । हवम् ।

आ । इदम् । वार्हिः । नि । सीदत ॥ १३ ॥

विश्वेदेवासुः हे विश्वेदेवाः आगत इहागच्छतमे मदीयं इमंहवमाह्वानं शृणुत इदं वार्हिरस्मिन्
वार्हिपिआनिपीदत उपविशत ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

तीव्रोवोमधुमौअयंशुनहोत्रेषुमत्सरः । एतं पिबत काम्यम् ॥ १४ ॥

तीव्रः । वः । मधुमान् । अयम् । शुनहोत्रेषु । मत्सरः । एतम् ।

पिबत । काम्यम् ॥ १४ ॥

हे विश्वेदेवाः तीव्रः तीव्रमदः मधुमान् मधुररसवान् मत्सरोमदकरः सोमोयं वीयुष्मदर्थं
शुनहोत्रेषु गृत्समदेष्वस्माद्युस्थितः काम्यं कम्पनीयमेतं सोमं पिबत ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

इन्द्रज्येष्ठामरुहणादेवासुः पूर्णरातयः । विश्वेममंश्रुताहवम् ॥ १५ ॥ १॥

इन्द्रं ज्येष्ठाः । मरुतुः गणाः । देवांसः । पूषं शरातयः । विश्वे ।

मर्म । श्रुतु । हवम् ॥ १५ ॥ ९ ॥

हेइन्द्रज्येष्ठाः इन्द्रपुरोगमामरुद्वणाः मरुत्समूहरूपाः पूषरातयः पूषाख्योदेवोरातिर्दाता
येषतिपूषरातयः देवांसः हेद्योतमानादेवाः विश्वेसर्वेभ्यं ममदीयं हवमाह्वानं श्रुतश्रुणुत इ-
न्द्रज्येष्ठादयः संबोधनान्ताः ॥ १५ ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथषोडशी-

अम्बितमे नदीतमे देवितमे सरस्वति ।

अप्रशस्ता इव स्मसि प्रशस्ति मम्ब न स्तुधि ॥ १६ ॥

अम्बितमे । नदीतमे । देवितमे । सरस्वति । अप्रशस्ताः इव ।

स्मसि । प्रशस्तिम् । अम्ब । नः । स्तुधि ॥ १६ ॥

अंबितमे मातृणां श्रेष्ठे नदीतमे नदीनां श्रेष्ठे देवितमे देवीनां श्रेष्ठे हेसरस्वति अप्रशस्ता इव
धनाभावादसमृद्धा इव वयं स्मसि भवामः अंब हेमातः सरस्वति नोस्मभ्यं प्रशस्तिं धनसमृद्धिं स्तुधि
कुरुम्यच्छेत्पर्यः ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

त्वे विश्वांसरस्वति श्रितायूं पि देव्याम् ।

शुनहोत्रेषु मत्स्व प्रजादेवि दिदिद्धिनः ॥ १७ ॥

त्वे इति । विश्वा । सरस्वति । श्रिता । आयूं पि । देव्याम् ।

शुनहोत्रेषु । मत्स्व । प्रजाम् । देवि । दिदिद्धि । नः ॥ १७ ॥

हेसरस्वति देव्यां द्योतमानायां त्वेत्वयि विश्वा विश्वानि सर्वाण्यायूं पि अन्नानि आयुः सन्नु-
तेत्यन्ननाममुपाठात् श्रिता आश्रितानि सात्वं शुनहोत्रेषु श्रुतमदेष्यस्मात्तु विषयेषु मत्स्वसोमपा-
नेन वृष्य किंच हेदेविसरस्वति नः अस्मभ्यं प्रजां दिदिद्धि पुत्रान्देहि ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

इमा ब्रह्मसरस्वति जुपस्व वाजिनीवति ।
याते मन्मगृत्समदाऋतावरिप्रिया देवेषु जुहति ॥ १८ ॥

इमा । ब्रह्म । सरस्वति । जुपस्व । वाजिनीवति । या । ते । मन्म ।
गृत्समदाः । ऋतावरि । प्रिया । देवेषु । जुहति ॥ १८ ॥

वाजिनीवति अनवति ऋतावरि उदकवति हेसरस्वति इमा इमानि ब्रह्मब्रह्माणि हवीषि
जुपस्व स्वीकुरु या यानि मन्म मननीयानि देवेषु प्रिया देवानामध्ये तुभ्यं प्रियाणि देवेषु प्रिया-
णि वा ते त्वदर्थं गृत्समदा जुहति ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

प्रेतां यज्ञस्य शंभुवायुवामिदावृणीमहे । अग्निं च हव्यवाहनम् ॥ १९ ॥

प्र । इताम् । यज्ञस्य । शम्भुवा । युवाम् । इत् । आ ।
वृणीमहे । अग्निम् । च । हव्यवाहनम् ॥ १९ ॥

यज्ञस्य यागस्य शंभुवासुखसंपादके हविर्धाने अनसी तद्रूपेणावापृथिव्यौवा प्रेतां उत्तरवेदेः
पश्चिमभागं प्रविगच्छतां अथ प्रत्यक्षकृतः युवामित युवामेव आवृणीमहे प्रार्थयामहे हव्यवाहन-
मग्निं च आवृणीमहे अग्निं च निपातभागिति ॥ १९ ॥

अथविंशी-

द्यावानः पृथिवी इमं सिध्मद्यदिविस्पृशम् । यज्ञं देवेषु यच्छताम् ॥ २० ॥

द्यावा । नः । पृथिवी इति । इमम् । सिध्मम् । अद्य । दिविस्पृशम् ।
यज्ञम् । देवेषु । यच्छताम् ॥ २० ॥

द्यावाद्यौश्च पृथिवी च उभे सिध्मं स्वर्गादेः साधकं दिविस्पृशं देवान् गच्छन्तं अद्यास्मिन्नहनि
अस्माकं इमं यज्ञं देवेषु यच्छतां नि यच्छताम् ॥ २० ॥

अथद्वितीया-

मात्वाश्वेनउद्धीन्मासुपर्णोमात्वाविदुदिपुमान्वीरोअस्ता ।
पित्र्यामनुप्रदिशंकनिक्कदत्सुमङ्गलौभद्रवादीवद्वेह ॥ २ ॥

मा । त्वा । श्वेनः । उत् । वृद्धीत् । मा । सुष्टपर्णः । मा । त्वा ।
विद्वत् । इपुष्टमान् । वीरः । अस्ता । पित्र्याम् । अनु । प्रदिशम् ।
कनिक्कदत् । सुष्टमङ्गलः । भद्रवादी । वद्वत् । इह ॥ २ ॥

हेशकुने त्वात्वां श्वेनः प्रचलः पक्षिविशेषो मावधीवमार्हिंसीव उवापिच सुपर्णः गरुडः
पक्षिविशेषोमावधीव मार्हिंसीव तथाइपुमान् बाणवान्वीरः अस्ता शराणाक्षिप्ता धन्वीत्वा
त्वांमाविदवमाप्रापत् किञ्च पित्र्यांप्रदिशंदक्षिणांदिशमनुदक्षिणस्यांदिशोत्यर्थः कनिक्कद-
त् पुनःपुनःशब्दकुर्वन् सुमङ्गलः कल्याणमङ्गलः भद्रवादीशोभनवादीसन् इहास्मद्विषये
वद मङ्गलंसूचय ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अवकन्ददक्षिणतोगृहाणांसुमङ्गलौभद्रवादीशकुन्ते ।
मानःस्तेनईशत्माघशंसोवृहद्देमविदथेसुवीराः ॥ ३ ॥११॥

अव । कन्द । दक्षिणतः । गृहाणाम् । सुष्टमङ्गलः । भद्रवादी ।
शकुन्ते । मा । नः । स्तेनः । ईशत् । मा । अघशंसः ।
वृहत् । वदेम् । विदथे । सुष्टवीराः ॥ ३ ॥ ११ ॥

शकुन्ते हेकपिञ्जल त्वंसुमङ्गलोभद्रवादीचसन् गृहाणांदक्षिणतः दक्षिणस्यांदिशिअव-
कन्द शब्दंकुरु दक्षिणतःशब्दायमानःशकुन्तोमङ्गलसूचकोहि नोस्माकं स्तेनस्वस्क्रोमाई-
शतमाईशिष्ट अघशंसः अनर्थकानांशंसकोपिमेशिष्ट उत्तमःभादेव्याख्यातचरः ॥ ३ ॥

॥ इतिद्वितीयस्याष्टमेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

प्रदक्षिणित्तिष्ठचमेकादशसूक्तं गार्त्तमदं जागतं तथा चानुक्रान्तं—प्रदक्षिणिजामतं मध्ये-
तिशक्कर्यष्टिवेति द्वितीयातिशक्करी अष्टिर्वा इतरेजगत्यौ कपिञ्जलरूपीन्द्रो देवता वयसाममनो-
शांवाचं श्रुत्वा प्रदक्षिणित्तिष्ठसूक्तं जपेत् सूत्रं प्रागेवोदाहृतम् ।

तत्र प्रथमा—

प्रदक्षिणिदभिगृणन्ति कारवो वयो वदन्त ऋतुथा शकुन्तयः ।

उभे वाचौ वदतिसामगा इव गायत्रं च त्रैष्टुभं चानुराजति ॥ १ ॥

प्रदक्षिणित् । अभि । गृणन्ति । कारवः । वयः । वदन्तः ।

ऋतुथ्या । शकुन्तयः । उभे इति । वाचौ । वदति । सामगाः इव ।

गायत्रम् । च । त्रैष्टुभम् । च । अनुराजति ॥ १ ॥

शकुन्तयः कपिञ्जलाः ऋतुथा काले काले वयो वदन्तः सूचयन्तः कारवः स्तोतार इव प्र-
दक्षिणित् प्रदक्षिणं अभिगृणन्ति अभिवदन्तु बहुवचनं पूजार्थं किञ्च उभे वाचौ गार्त्तं च श्रीतं च
सामगा इव गायत्रं च त्रैष्टुभं च सामनीव शकुन्तिर्वदति अनुराजति च शृण्वतो नुरक्ता न करो-
तीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उद्गाते वशकुने सामं गायसि ब्रह्मपुत्र इव सर्वनेपुशंससि ।

वपे ववाजी शिशुमती र्पीत्यां सर्वतो नः शकुने भद्रमा

वद विश्वतो नः शकुने पुण्यमावद ॥ २ ॥

उद्गाता इव । शकुने । सामं । गायसि । ब्रह्मपुत्रः इव । सर्वनेपु ।

शंससि । वपा इव । वाजी । शिशुमतीः । अपि इत्यं । सर्वतः ।

नः । शकुने । भद्रम् । आ । वद । विश्वतः । नः । शकुने । पुण्यम् ।

आ । वद ॥ २ ॥

शकुने हेकपिञ्जल उद्गातेवत्ताम यथोद्गातास्तामगायति तथात्वंगायसि गानस्वनं करोषि
मलपुत्रद्वय यथान्नास्रणाच्छंसीसवनेपुशास्ताणिशंसति तथात्वंकालेपुरंशंसि श्रौतस्वरं करोषि
वृषेववाजी सेचनसमर्थोऽश्वः शिशुमतीर्वडवाअपीत्यअभिगत्ययथाशब्दं करोति तथात्वमपि वद
शिष्टं स्पष्टम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

आवदंस्त्वंशंकुनेभद्रमावदतूष्णीमासीनःसुमतिंचिकिद्धिनः ।

यदुत्पतन्वदसि कर्करिर्यथावृहद्वदेमविदथेसुवीराः ॥ ३ ॥ १२ ॥

आवदंस्त्वम् । शंकुने । भद्रम् । आ । वृह । तूष्णीम् । आसीनः ।

सुदुत्पतिम् । चिकिद्धि । नः । यत् । उत्पतन् । वदसि ।

कर्करिः । यथा । वृहत् । वदेम् । विदथे । सुवीराः ॥ १२ ॥

शकुनेहेकपिञ्जल आवदन् शब्दं कुर्वन् त्वं भद्रमावद मद्बलं वद तूष्णीमासीनः तूष्णीं विष्ट-
न्नपिनोस्मार्कं सुमतिंचिकिद्धि बुद्धस्वयद्यदा उत्पतन् वदसितदा कर्करिर्यथा कर्करिर्वदति कर्करि-
वाद्यविशेषः अन्यद्भाष्यात्तच्चरम् ॥ ३ ॥

॥ इतिद्वितीयस्याष्टमेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

॥ इतिद्वितीयमण्डलेचतुर्थोनुवाकः ॥ ४ ॥

॥ इतिगार्त्समदं द्वितीयं मण्डलं समाप्तम् ॥ २ ॥

॥ अथतृतीयमण्डलम् ॥

वैश्वामित्रे तृतीये मण्डले पञ्चानुवाकाः तत्र प्रथमे अनुवाके द्वादश सूक्तानि तत्र सोमस्य मेतिवयो-
विंशत्यृचं प्रथमं सूक्तं तथा चानुक्रान्तं—सोमस्य ऋषिकेति अस्य मण्डलस्य द्रष्टव्यं वैश्वामित्र-
ऋषिः अनुक्तत्वात् त्रिष्टुप् छन्दः मण्डलादिष्वाम्नेयमिति परिभाषया सिद्धे वता प्रातरनुवाकात् त्विनश-
स्तयोस्त्रैष्टुभे छन्दसि विनियोगः तथा च सूत्रम्—सोमस्य मातवसं प्रत्यग्निरिति त्रीणीति ।

तत्र प्रथमा—

सोमस्य मातवसं वक्ष्यं प्रेवह्निं च कर्था विदथे यजं ध्यै ।

देवाँ अच्छादीद्यद्युञ्जे अद्रिं शमाये अं प्रेतन्वं जुपस्व ॥ १ ॥

सोमस्य । मा । तवसं । वक्षि । अग्ने । वह्निम् । च कर्था ।

विदथे । यजं ध्यै । देवान् । अच्छ । दीद्यत् । युञ्जे । अद्रिम् ।

शमः आये । अग्ने । तन्वंम् । जुपस्व ॥ १ ॥

हे अग्ने त्वं विदथे यज्ञे यजं ध्यै यद्दं सोमस्य वह्निवोढारं यं मा मां च कर्था कृतवानसि तं मा
तवसं तपस्विनं बलिनं वक्षि कामपस्व किञ्च हे अग्ने देवानच्छ अभिलक्ष्य दीद्यत् दीप्यमानो हं
अद्रिं प्रावाणं युञ्जे अभिपवणाय युनग्मिशमाये शाम्यामि च तथा मच्चान्तरं—ऋतेन देवः सवि-
ता शमायतेति । यद्वा शमायेस्तौमि शशमानः रञ्जयतीति स्तुतिकर्म सुपाठात् तथा च मच्चान्तरं—
सो अग्र ईजे शशमे च मर्तइति । किञ्च हे अग्ने तन्वंशरीरं जुपस्वरक्षायै सेवस्व यद्वा कर्माणितन्व-
न्तं मां सेवस्वेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्राञ्चं यज्ञं च क्रुमवर्धतां गीः सुमिद्भिर्गन्धिनमसा दुवस्यन् ।

द्विवः शशासु विदथा कवीनां गृत्साय चित्तवसे गानुमापुः ॥ २ ॥

प्राञ्चम् । यज्ञम् । च क्रुम् । वर्धताम् । गीः । सुमित् इति । अग्निम् ।

नमसा । दुवस्यन् । द्विवः । शशासुः । विदथा । कवीनाम् ।

गृत्साय । चित् । त्वसे । गानुम् । ईपुः ॥ २ ॥

हेअग्ने वयं यज्ञं प्राञ्चं प्रकर्षेणमच्छन्तं चरुम अकार्षं गीः मदीयास्तुतिः
वर्धतां एधतां अग्निंसमिद्धिर्नमसाहविपाचदुवस्पर्न् अस्पदीयाः परिचरेयुः किञ्च दि-
वोद्युलोकादागत्य देवाः कवीनां स्तोतृणां विदधा ज्ञानानि स्तोत्राणिवाशशासुः अन्व-
शिपन् अपिच गृत्साय गृणातेरिदंरूपं स्तोतव्यायाग्रये तवसेवृद्धाय गातुंस्तोतुं ईपुश्विन्
स्तोतारइच्छन्तिच विदितिचार्थे ॥ २ ॥

अथद्वितीया—

मयोदधेमेधिरःपूतदक्षोदिवःसुबन्धुर्जनुपापृथिव्याः ।

अविन्दन्नुदर्शतमप्स्र वन्तर्देवासोअग्निमपसिस्वसृणाम् ॥ ३ ॥

मयः । दधे । मेधिरः । पूतदक्षः । दिवः । सुबन्धुः । जनुपा ।

पृथिव्याः । अविन्दन् । ऊँ इति । दर्शतम् । अप्स्रसु । अन्तः ।

देवासः । अग्निम् । अपसि । स्वसृणाम् ॥ ३ ॥

मेधिरः मेधावान् प्राज्ञः पूतदक्षः शुद्धवल्तः जनुपा जन्ममात्रेणसुबन्धुः शोभन-
बन्धुः स्वतएवबन्धुरितियावद योशिर्दिवोद्युलोकस्य पृथिव्याः भूमेश्वमयः सुखंदधेविदधा-
ति देवानामनुष्याणांचसुखं करोतीतियावद तंदर्शतं दर्शनीयमग्निं देवासोदेवाः स्वसृणां स-
रणशीलानानदीनामप्स्रवन्तर्गुढं स्थितं अपसि यज्ञवहनरूपेकर्मणिनिमित्ते उदितिपूरणः अ-
विन्दन् लब्धवन्तः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अवर्धयन्त्सुभगंसप्तयुहीःश्वेतंजज्ञानमरूपमंहित्वा ।

शिशुंनजातमभ्यारुरश्वादेवासोअग्निंजनिमन्वपुप्यन् ॥ ४ ॥

अवर्धयन् । सुभगम् । सप्त । युहीः । श्वेतम् । जज्ञानम् । अरूपम् ।

मंहित्वा । शिशुम् । न । जातम् । अग्नि । आरुः । अश्वाः ।

देवासः । अग्निम् । जनिमन् । वपुप्यन् ॥ ४ ॥

सप्त सर्पणशीलाः यद्द्वीर्यह्वयः महत्प्योनयः सुभगं शोभनघनं श्वेतंशुभ्रं जज्ञानं
जातं महित्वामहत्त्वेन अरुपमारोचमानं अप्सुस्थितमग्निं अवर्षयन् स्वकार्यभूताभिरोपधीभिर्वृ-
द्धिमापितवरयः यद्वा दिव्यमग्निं अपोवर्षयन्ति अविन्धनत्वात्तस्य किञ्च शिशुंनजातं यथाजातं
शिशुंनश्वाः वडवाः अफ्यारुः अभिगच्छन्ति तथानद्यः उत्पन्नमग्निं अफ्यारुः अभिजग्मुः
अपिचदेवास्तः देवाः अग्निंजनिमन् जन्मन्युदकेवा वपुष्यन् वपुर्दीप्तिमकुर्वन् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

शुकेभिर्ऋरजं आततन्वान् ऋतुं पुनानः कविभिः पवित्रैः ।

शोचिर्वसानः पर्यायुर्पांश्रियोमिमीते बृहतीरनूनाः ॥ ५ ॥ १३ ॥

शुकेभिः । अङ्गैः । रजः । आ॒त॒त॒न्वान् । ऋ॒तुम् । पु॒ना॒नः ।

क॒वि॒भिः । प॒वि॒त्रैः । शो॒चिः । व॒सा॒नः । प॒रि॑ । आ॒युः । अ॒पाम् ।

श्रि॒यः । मि॒मी॒ते । बृ॒ह॒तीः । अ॒नू॒नाः ॥ ५ ॥ १३ ॥

अग्निः शुकेभिः शुक्लैरङ्गैस्तेजोभिरजोन्तरिक्षमाततन्वान् आततन्वन् व्याप्नुवन् ऋतुं
कर्मणां कर्तारं यजमानं कविभिः क्रान्तपत्रैः स्तोतव्यैर्वापवित्रैः शोधकैस्तेजोभिः पुनानः शो-
धयन् शोचिर्दीप्तिवस्त्रस्थानीयं परिपरितोवसानः आच्छादयन् अपां अपस्यतां कर्मवतां आयु-
र्त्नं बृहतीः प्रभूताः अनूनाः संपूर्णाः श्रियः संपदश्च मिमीते करोति ॥ ५ ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमे त्रयोदशो वर्गः ॥ १३ ॥

अथषष्ठी-

ववाजासीमनदतीरद्वं व्यादिवो यद्द्वीरस्वसानान् अनंशाः ।

सना अत्रं युवतयः सद्योनीरेकं गर्भं दधिरे सप्तवाणीः ॥ ६ ॥

व॒वा॒जं । सी॒म् । अ॒न॒द॒तीः । अ॒द्वं॒व्याः । दि॒वः । य॒द्द्वीः । अ॒व॒सा॒नाः ।

अ॒न॒शाः । स॒नाः । अ॒त्रं । यु॒व॒त॒यः । स॒द्यो॒नीः । ए॒कं॒म् । ग॒र्भं॒म् ।

द॒धि॒रे । स॒प्त॒ । वा॒णीः ॥ ६ ॥

अनदतीः अभक्षयन्तीः अदन्वाः अहिंसिताः मातृभूताः अपोभिः सीसर्वतोववाज
 ब्रजति अग्निरवांशोपकः तंचापः शमयन्ति तदुभयमिहनास्तीत्युक्तं भवति कीदृश्यस्ताः दिवो-
 यह्वीः अन्तरिक्षस्यापत्यभूताः अवसानाः वस्त्रमनाच्छादयन्त्यः वस्त्रस्थानीयस्यजटस्य वि-
 द्यमानत्वाद् अतएव नद्याः किञ्च ता अपिसनाः सनातन्यः पुवतयः नित्यतरुण्यः नित्यवृद्धाद्-
 त्यर्थः सयोनीः समानमन्तरिक्षं योनिस्थानं यासां ताः सप्तवाणीः नद्यः एकं अग्निगर्भगर्भस्थं
 दधिरेदधते ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

स्तीर्णा अंस्यसंहतो विश्वरूपा घृतस्य योनौ स्रवथे मधूनाम् ।
 अस्थुरत्र धेनवः पिन्वमाना मही दस्मस्य मातरां समीची ॥ ७ ॥

स्तीर्णाः । अंस्य । समुहर्तः । विश्वरूपाः । घृतस्य । योनौ ।
 स्रवथे । मधूनाम् । अस्थुः । अत्र । धेनवः । पिन्वमानाः । मही इति ।
 दस्मस्य । मातरां । समीची इति समुहर्तुची ॥ ७ ॥

घृतस्योदकस्य योनौस्थाने अन्तरिक्षे संहतः पुञ्जीभूताः हन्तेः क्विप् विश्वरूपाः नाना-
 रूपाः स्तीर्णाः सर्वत्रपसृताः अस्पाग्नेः रश्मयः मधूनामुदकानां स्रवथे स्रवणे निमित्ते अस्थु-
 स्तिष्ठन्ति पिन्वमानाः पूर्णमाणाः अत्र अग्नौ आपः धेनवः सर्वेषां प्रीणयिन्त्यः अभवत् समी-
 ची समञ्चत्यौ शोभमाने मही महत्यौ घावापृथिव्यौ दस्मस्य दर्शनीयस्याग्नेमातरा मातरौ
 भवतः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

वृभ्राणः सूनो सहसो व्यधौ दधानः शुक्रारं मसात्पूर्वपि ।
 श्रोतन्ति धारा मधुनो घृतस्य वृषा यत्र वा वृधे काव्येन ॥ ८ ॥

वृभ्राणः । सूनो इति । सहसः । वि । अयौत् । दधानः । शुक्रा ।
 रसात् । वर्षपि । श्रोतन्ति । धाराः । मधुनः । घृतस्य । वृषा ।
 यत्र । वृधे । काव्येन ॥ ८ ॥

हेसहसःसूतो सहसस्पुत्रअग्ने वभ्राणः सर्वैर्धार्माणःऽवं शुक्राशुक्राणिभास्वराणिरभसा
वेगयन्ति वपुंषि अर्चांपिदधानः धारयंस्त्वं व्यद्यौत् विद्योतसे वृषाम्निः यत्रयस्मिन्यजमानेकाव्ये
नस्तोत्रेणववृधेवृद्धिप्रामोतितदानींमधुनः अत्यन्तं मधुरस्यघृतस्यउदकस्यधाराः श्रोतन्ति स-
वन्तेयदायजमानस्तोत्रेणअग्निस्तुष्टोभवति तदानींवृष्टिर्भवतीत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

पितुश्चिदूर्ध्वर्जनुपाविवेद्व्यस्यधाराअसृजद्विधेनाः ।

गुहाचरन्तंसखिभिःशिवेभिर्दिवोयह्नीभिर्नगुहावभूव ॥ ९ ॥ .

पितुः । चित् । ऊर्ध्वः । जनुपा । विवेद । वि । अस्य । धाराः ।

असृजत् । वि । धेनाः । गुहा । चरन्तम् । सखिभिः । शिवेभिः ।

दिवः । यह्नीभिः । न । गुहा । वभूव ॥ ९ ॥

पितुः अन्तरिक्षस्यऊर्ध्वः ऊर्ध्वःस्थानीयजलप्रदेशंअयमग्निर्जनुपास्वयमेवविवेद जानाति
किंचायमग्निः अस्योधसःसंबन्धिन्योधाराः पयोधाराः व्यसृजत् विसृष्टवान् धेनामाध्यमिका-
वाचः विसृजति शिवेभिः शिवंकरैः सखिभिः आत्मनःसखिभूतैर्वायुभिः दिवोयह्नीभिः अन्त-
रिक्षस्यापत्यभूताभिरन्द्रिश्चसह गुहागुहायांचरन्तं वर्तमानमेनमग्निंगुहाचित् गुहायांस्थितः को-
पिनवभूव मातुंसमर्थोनाभवत् ॥ ९ ॥

अथदशमी-

पितुश्चगर्भंजनिनुश्चवभ्रेपूर्वी रेकोअधयत्पीप्यानाः ।

वृष्णोसपत्नीशुचयेसर्वन्धूउभेअस्मैमनुष्येऽंनिपाहि ॥ १० ॥ १४ ॥

पितुः । च । गर्भम् । जनिनुः । च । वभ्रे । पूर्वीः । एकेः ।

अधयत् । पीप्यानाः । वृष्णो । सपत्नी इति सृष्टपत्नी । शुचये ।

सर्वन्धू इति सर्वन्धू । उभे इति । अस्मै । मनुष्येऽंइति ।

नि । पाहि ॥ १० ॥ १४ ॥

अयमग्निः पितृश्च अन्तरिक्षस्य गर्भं वृद्धिद्वारागर्भभूतं जनितुः सर्वस्य लोकस्य जनयितुश्च
ब्रह्मणश्च लोकं च भ्रेविभर्ति एकएवाग्निः पूर्वावर्होः पीप्यानाः प्यायमानाः वृद्धिप्राप्ताः ओपधीः
अधयत धयति भक्षयति सपत्नी समानएकः सूर्यः पतिर्ययोः ते मनुष्ये मनुष्येऽप्योहिते उभेद्या-
वापृथिव्यौ वृष्णेवर्षिणे अस्मैशुचये अग्नये सवन्भूभवतः अनयोः अग्निरेव वन्धुरित्यर्थः हे
अग्ने त्वंतेद्यावापृथिव्यौ निपाहि नितरांरक्ष ॥ १४ ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमे चतुर्दशो वर्गः ॥ १४ ॥

अथैकादशी-

उरौमहौ अनिवाधेववर्धापो अग्नि यशसः संहिपूर्वाः ।

ऋतस्य योनां वशयद्दमूना जामीनामग्नि रपसि स्वसृणाम् ॥ ११ ॥

उरौ । महान् । अनिश्वाधे । वर्ध । आपः । अग्निम् । यशसः ।

सम् । हि । पूर्वाः । ऋतस्य । योनां । अशयत् । दमूनाः ।

जामीनाम् । अग्निः । अपसि । स्वसृणाम् ॥ ११ ॥

महानयमग्निः अनिवाधे असंवाधे उरौ विस्तीर्णन्तरिक्षे वर्ध वर्धते अस्य वर्धने कारण-
माह-हियस्मात्कारणात् पूर्वीवर्हयः यशसः यशोन्नं तद्वत्प आपः अग्निं संवर्धयन्ति एवं अग्नि-
वृद्धिप्राप्तोऽग्निः ऋतस्य उदकस्य योनीं स्थानन्तरिक्षे स्थितः स्वसृणां स्वतः शरन्तीनां जामीनां
भगिनीस्थानीयानां नदीनां हेतुभूते अपसि पयसि दमूनाः दान्तमनाः सन् अशयत् शेते ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

अक्रोनवग्निः संमिथेमहनीनां दिदृक्षे यः सूनवे मां ऋजीकः ।

उदुस्त्रिया जनिता योज जाना पांगर्भो नृत्तमो यद्द्वो अग्निः ॥ १२ ॥

अक्रः । न । वग्निः । सम्दृधे । महनीनाम् । दिदृक्षेयः । सूनवे ।

भाः ऋजीकः । उत् । उस्त्रियाः । जनिता । यः । जजान ।

अपाम् । गर्भः । नृत्तमः । यद्द्वः । अग्निः ॥ १२ ॥

जनिता सर्वस्यलोकस्यजनयिता अपांडुदकानांगर्भः गर्भरूपः नृतमः नेतृत्तमः अति-
शयेनमनुष्याणारक्षिता यहूः महान् योग्निः अक्रः परेपामाक्रमितापरैरनाक्रमणीयोवा ने-
तिपादपूरणः समिथेसद्भ्रामे महीनांमहतीनांस्वसेनानां बभ्रिःभर्ता दिदृक्षेयः सर्वैर्दर्शनीयः भा-
ऋजीकः स्वदीत्याप्रकाशमानः सोग्निः सूनवेहविपांप्रदात्रे यजमानाय तदर्थं उस्त्रियाः अपः
उज्जजानउदजनयत् सूनवे पूरेरणे इत्यस्माद्धातोरौणादिकोनुप्रत्ययः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

अपांगर्भैर्दर्शतमोपधीनांवनाजजानसुभगाविरूपम् ।

देवासांश्चिन्मनसासंहिजग्मुःपनिष्ठंजातंतवसंदुवस्यन् ॥ १३ ॥

अपाम् । गर्भम् । दर्शतम् । ओपधीनाम् । वनां । जजान् ।

सुभगां । विरूपम् । देवासांः । चित् । मनसा । सम् । हि ।

जग्मुः । पनिष्ठम् । जातम् । तवसम् । दुवस्यन् ॥ १३ ॥

सुभगा सुभाग्या वना सर्वैर्वननीया अरणिः दर्शतं दर्शनीयं विरूपं नानाविधरूपं अपां
ओपधीनांचगर्भैर्आग्नेजजान अजनयत् देवासांश्चिद् सर्वैर्देवाअपि पनिष्ठं स्तुत्यं तवसं वृद्धं जातं
जातमात्रं तमग्निं मनसास्तुत्यासंजग्मुः उपागच्छन् हीतिपूरणः तएवदुवस्यन्पर्यचरन् ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

बृहन्तइद्भानवोभाऋजीकमग्निंसचन्तविद्युतोऽनशुक्राः ।

गुहैववृद्धंसदसिस्वेअन्तरपारऊर्वेअमृतंदुहानाः ॥ १४ ॥

बृहन्तः । इत् । भानवः । भाःऋजीकम् । अग्निम् । सचन्त् ।

विद्युतः । न । शुक्राः । गुहाइव । वृद्धम् । सदसि । स्वे ।

अन्तः । अपारे । ऊर्वे । अमृतम् । दुहानाः ॥ १४ ॥

अपारेअगाधेऊर्वेसमुद्रे अन्तर्मध्ये अमृतं उदकंदुहानाः क्षरन्तः बृहन्तइव महान्तएव
भानवःऋषयः शुक्राः दीप्यमानाः विद्युतोऽन विद्युतइवस्वेस्वकीयेसदंसि सदानेअन्तरिक्षे गुहे-
वगुहायामिववृद्धंमवृद्धं भाऋजीकं प्रभयादीप्यमानं अग्निंसचन्तआश्रयन्ति ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

ईळेचत्वायजमानोहविभिरीळेसखित्वंसुमत्तिनिकामः ।
देवैरवोमिमीहिसंजरित्रेरक्षाचनोदम्येभिरनीकैः ॥ १५ ॥ १५ ॥

ईळे । च । त्वा । यजमानः । हविःइभिः । ईळे । सखित्वम् ।
सुमत्तिम् । निःकामः । देवैः । अवः । मिमीहि । सम् । जरित्रे ।
रक्ष । च । नः । दम्येभिः । अनीकैः ॥ १५ ॥ १५ ॥

यजमानोऽहं हविभिःसाधनैः त्वात्वां ईळे पूजयामि च पश्वादिःलक्षणधनचयाचे सुम-
त्तिशोभनांमतिं धर्मविषयांबुद्धिं निकामः नितरांकामयमानः त्वयासहसखित्वं ईळ्याचे
त्वंदेवैःसहजरित्रेस्तोत्रेस्तोत्रंकुर्वते मयं अस्मदर्थं अवः पश्वादिःविषयारक्षांसंमिमीहिकुरु
दम्येभिर्दमनीयैर्नियन्त्व्यैः प्रयत्ननियन्त्व्यतया उच्छृंखलतोका अनीकैस्तेजोभिः नः
अस्मान् रक्ष च ॥ १५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्याष्टमेपञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथषोडशी-

उपक्षेतारस्तवसुप्रणीतेग्रेविश्वानिधन्यादधानाः ।
सुरेतसाश्रवसातुजमानाअभिप्यामपृतनायूरदेवान् ॥ १६ ॥
उपक्षेतारः । तव । सुप्रणीते । अग्रे । विश्वानि । धन्या । दधानाः ।
सुरेतसा । श्रवसा । तुजमानाः । अभि । स्याम । पृतनायूर्यन् ।
अदेवान् ॥ १६ ॥

हेसुप्रणीते शोभनप्रणयन हेअग्रे तवउपक्षेतारः उपमन्तारः अत्रक्षितिर्गर्भ्येवर्तते वि-
श्वानिसर्वाणिधन्याधन्यानिपश्वादिधनप्राप्तिहेतुभूतानिकर्माणि दधानाः विदधानाः कुर्व-
न्तः तुजमानाः हवींविषयच्छन्तोवयं सुरेतसाशोभनवीर्येण श्रवसात्कृतेनाग्नेनअदेवान्देवे-
भ्योन्यान् नञिवपुक्तन्यायेन राक्षसाएवगृह्णन्ते यत्रविघ्नकारिणस्तान् पृतनायूंश्चशरीराद्युपद्रव-
कारिणः शत्रूंश्चअभिप्यामअभिभवेम यद्वा देवान्अपूजयतः शत्रूनिविषामोऽप्यम् ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी—

आदेवानामभवःकेतुरग्नेमन्द्रोविश्वान्निकाव्यानिविद्वान् ।
प्रतिमतींअवासयोदमूनाअनुदेवान् रथिरोयांसिसार्धन् ॥ १७ ॥

आ । देवानाम् । अभवः । केतुः । अग्ने । मन्द्रः । विश्वानि ।
काव्यानि । विद्वान् । प्रति । मतीन् । अवासयः । दमूनाः । अनुं ।
देवान् । रथिरः । यांसि । सार्धन् ॥ १७ ॥

हेअग्ने मन्द्रः स्तुत्यः केतुर्यज्ञेषुदेवानां मत्तापकस्त्वं आभवः आसमन्ताद्भवसि सर्वव्याप-
कोभवसीत्यर्थः किंच विश्वानि सर्वाणिकाव्यानिपजमानादिभिःरुतानि स्तोत्राणिविद्वान्
जानन् दमूनादान्तमनाः त्वंमतीन् मतीन् स्तोतृन् स्वाभिलषितवस्तुसंपादनेनपीतान् विधाय
गृहेषुमायवासयः प्रतिवासयसि रथिरः रथी त्वं साधन् देवानांहितानिकर्माणिसाधयन् देवान्
अनुयासिच अनुगच्छसिच ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी—

निदुरोणेअमृतोमर्त्यानांराजाससादविदथानिसार्धन् ।
घृतप्रतीकउर्विद्याव्यद्यौदग्निर्विश्वान्निकाव्यानिविद्वान् ॥ १८ ॥

नि । दुरोणे । अमृतः । मर्त्यानाम् । राजा । ससाद् । विदथानि ।
सार्धन् । घृतप्रतीकः । उर्विद्या । वि । अद्यौत् । अग्निः ।
विश्वानि । काव्यानि । विद्वान् ॥ १८ ॥

अष्टतः नित्यः राजा राजमानोयोग्निः विदथानिपज्ञान् सार्धन् साधयन् मर्त्यानां अ-
ग्निहोषिणां दुरोणेगृहे निपसाद् निधीरति विश्वानिकाव्यानिविद्वान् जानन् घृतप्रतीकः घृते-
नरांधुक्षितावययः अर्वियाविस्तीर्णः सोग्निः व्यद्यौत् विद्योतते ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशती—

आनोंगहिसुर्यैभिःशिवेभिर्महान्महीभिरूतिभिःसरण्यन् ।
अस्मेरयिवंहूलंसन्तरुत्रंसुवाचंजागंयशसंरुघोनः ॥ १९ ॥

आ । नः । गृहि । सख्येभिः । शिवेभिः । महान् । महीभिः ।

ऊतिदभिः । सरण्यन् । अस्मे इति । रयिम् । बहुलम् ।

सम्दतरुत्रम् । सुदवाचम् । भागम् । युशसम् । कृधि । नः ॥ १९ ॥

सरण्यन् सर्वत्रसरणंगमनमिच्छन् महांस्त्वं शिवेभिः शिवंकरैः सख्येभिः सख्यैः स-
खिकर्मभिः महीभिः महतीभिरुतिभीरक्षाभिश्चनोस्मान् प्रतिआगहि आगच्छ अस्मे अस्म-
भ्यं बहुलंविस्तीर्णं संतरुत्रं सर्वेषामुपद्रवाणां संतारकं सुवाचं शोभनवाचं भागं सर्वैर्भजनी-
यंपशसं यशसाकीर्त्यासंपुंकरयिधनं नोस्मभ्यं कृधिदेहि अस्मभ्यमितिपुनर्वचनमादरा-
विशयार्थम् ॥ १९ ॥

अथविंशी-

एतातेअग्नेजनिमासनानिप्रपूर्व्यापूतनानिवोचम् ।

महान्तिवृष्णेसर्वनाकृतेमाजन्मन्जन्मन्निहितोजातवेदाः ॥ २० ॥

एता । ते । अग्ने । जनिम । सनानि । प्र । पूर्व्याथ । पूतनानि ।

वोचम् । महान्ति । वृष्णे । सर्वना । कृता । इमा । जन्मन्इजन्मन् ।

निहितः । जातवेदाः ॥ २० ॥

हेअग्ने पूर्व्याथपुरातनायतेतुभ्यं सनानिसनातनानिमहद्भिःसंभजनीयानिवानूतनानि
अन्येष्वविद्यमानानि अद्यतनानिवा एताएतानिजनिम जन्मानिकर्माणिस्तोत्राणिवापयोचं
प्रोक्तवानस्मि जातवेदाः जातप्रज्ञोजातधनोवा जन्मन्जन्मन् जायन्तइतिजन्मानः तेषुसर्वेषु
मनुष्येषुनिहितोयामार्थं तस्मैवृष्णे संपदांवापित्रे अग्नये इयाइमानि महान्तिवृहन्ति सवना
सवनानि कृता कृतानि ॥ २० ॥

अथैकाविंशी-

जन्मन्जन्मन्निहितोजातवेदाविश्वामित्रेभिरिध्यतेअजस्रः ।

तस्यवपुंसुमत्तौपज्ञिप्रस्यापिभद्रेसौमनसेस्याम ॥ २१ ॥

जन्मन्जन्मन् । निऽहितः । जा॒त॒श्चे॒दाः । वि॒श्वामि॒त्रेभिः ।
 इ॒ध्यते । अ॒जस्रः । तस्य॑ । व॒यम् । सु॒ष्टम॒तौ । य॒ज्ञिर्यस्य॑ ।
 अपि॑ । अ॒द्रे । सौ॒म॒न॒से । स्या॒म ॥ २१ ॥

जन्मन्जन्मन् सर्वेषुमनुष्येषुनिहितोजातवेदाः विश्वामित्रेभिः विश्वामित्रैः पूजायां व-
 हुवचनं महर्षिणा विश्वामित्रेण योजातवेदाः अजस्रः अजस्रं अनवरतं इध्यते दीप्यते सुमतौ
 कल्याणयामतौ वर्तमानावयं तस्ययज्ञियस्ययज्ञार्हस्याग्नेर्भदे भजनीये सौमनसे सुमनोभावे अ-
 नुमहबुद्धौ अपिस्याम अपिभवेम प्रार्थनायां लिङ् ॥ २१ ॥

अथद्वाविंशी—

इ॒मं य॒ज्ञं स॒हसा॒व॒न्त्वं नो॒ दे॒व॒त्रा॒धे॒हि॒सु॒क॒तो॒ ररा॑णः ।
 प्र॒यं॒सि॒हो॒त॒वृ॒ह॒ती॒रि॒पो॒नो॒ग्ने॒महि॒द्र॒वि॒ण॒मा॒र्य॒ज॒स्व ॥ २२ ॥
 इ॒मम् । य॒ज्ञम् । स॒हसा॒ऽव॒न् । त्वम् । नः । दे॒व॒त्रा॒ । धे॒हि॒ ।
 सु॒क॒तो॒ इति॑ सु॒क॒तो॒ । ररा॑णः । प्र । यं॒सि॒ । हो॒तः॒ । वृ॒ह॒तीः ।
 इ॒पः । नः । अ॒ग्ने॒ । म॒हि॒ । द्र॒वि॒ण॒म् । आ । य॒ज॒स्व ॥ २२ ॥

हेसहसावन् सहस्वन् वलवन् सुकतोशोभनकर्मन् हेअग्ने रराणः सर्वदारममाणः शब्दं
 कुर्वाणोवात्वं नोस्मदीयमिमंयत्तं देवत्रादेवेपुधेहिनिधेहि हेहोतः देवानामाह्वातः वृहतीः इपः अ-
 न्नानिनोस्मभ्यं प्रयंसिप्रयच्छ हेअग्नेमहिमहव द्रविणंपश्वादिलक्षणं धनं आयजस्व प्रयच्छ
 अत्रयजिर्दानकर्मा ॥ २२ ॥

अथत्रयोविंशी—

इ॒ळा॒म॒ग्ने॒पुरु॒दंसं॒स॒नि॒गोः॒शं॒श्व॒त्त॒मं॒ह॒व॒मा॒ना॒य॒सा॒ध ।
 स्या॒न्नः॒सू॒नु॒स्त॒न॒यो॒वि॒जा॒वा॒ग्ने॒सा॒ने॒सु॒म॒ति॒र्भू॒त्व॒स्मे ॥ २३ ॥ १६ ॥
 इ॒ळा॒म् । अ॒ग्ने॒ । पु॒रु॒दंसं॒ । स॒नि॒म् । गोः । श॒श्व॒त्त॒इ॒त्त॒म् ।
 ह॒व॒मा॒ना॒य॒ । सा॒ध॒ । स्या॒त् । नः । सू॒नुः । त॒न॒यः । वि॒जा॒ऽवा॒ ।
 अ॒ग्ने॒ । सा॒ । ते॒ । सु॒ष्टम॒तिः॒ । भू॒तु॒ । अ॒स्मे इति॑ ॥ २३ ॥ १६ ॥

इयंसर्वेषांपशूनांपशुपुरोडाशस्यस्विष्टकृतःपुरोनुवाक्या सव्यवेहि—इळामग्नेपुरुदंसंसनि-
गोहोतायक्षदग्निपुरोळाशस्यस्वदस्वहव्यासमिपोदिदीहीतिपुरोळाशस्विष्टकृतइति । हेअग्नेपुरु-
दंसंवहुकर्माणं गोः गवांसनिमदात्री इळांभूमिहवमानायस्तुवते मलंशश्वचमं चिरकाळं यथा-
भवतितथा साध साधय नोस्माकंसजुःपुत्रः तनयः सन्तानस्यविस्तारपिता विजावापुत्रपौ-
त्रादिरूपेणस्वयंविजायतइतिविजावास्याव हेअग्ने साप्रसिद्धातेस्तुमतिः त्वदीयाअनुमहबुद्धिः
अस्मेअस्मास्तु भूनुभवतु ॥ २३ ॥

॥ इतिद्वितीयस्याष्टमपोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

वैश्वानरायेतिपञ्चदशर्चद्वितीयंस्त्रकं तथाचानुक्रान्तं—वैश्वानरायपञ्चोनावैश्वानरी-
यंतुजागतंत्विति विश्वामित्रऋषिः जगतीछन्दः वैश्वानरोग्निर्देवता पृष्ठ्याभिष्टविकयोस्तृती-
येहव्याग्निमारुतवैश्वानरायधिपणानितिवैश्वानरनिबिद्धानीयंसूक्तं तृतीयस्येतिखण्डेसूत्रि-
तम्—वैश्वानरायधिपणांधारावरामरुतइति ।

तत्रप्रथमा—

वैश्वानरायधिपणामृतादृधेयूतंनपूतमग्रयेजनामसि ।
द्विताहोतारुमनुपश्चवाघतोधिधारथंनकुलिंशःसमृण्वति ॥ १ ॥

वैश्वानराय । धिपणाम् । ऋतदृधे । घृतम् । न । पूतम् ।
अग्रये । जनामसि । द्विता । होतारम् । मनुपः । च । वाघतः ।
धिधा । रथम् । न । कुलिंशः । सम् । ऋण्वति ॥ १ ॥

ऋतदृधे ऋतस्योदकस्ययज्ञस्मवावर्धयित्रैवैश्वानराय वैश्वानरराद्योपास्केनव्याख्यातः—
वैश्वानरःकस्माद्वैश्वानराजयतिप्रिवृष्यंनरानयंतीतिवाअपिवाविश्वानरएवस्याप्रतपृवःसरां-
गिभूतानितस्यैवैश्वानरस्तस्यैवाभवतीति । तस्मैअग्रये पूतघृतं घृतमिव धिपणांस्तुनिजना-
मसिजनयामः यथाघृतंप्रीतिंजनयति तथामीदिकरोमीत्यर्थः द्वितादिधानाहंप्रत्याहवनीयस्-
षाभ्यांयुक्तं होतारदेवानायाहातारमिममनुपः मनुष्याः वाघनथम्विजथ धिधारुमंणाकु-
लिशोवास्यादिः रथंन रथमिव सघृण्वतिसंस्तुवन्ति ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

सरोचयज्जनुपारोदसीउभेसमात्रोरभवत्पुत्रईड्यः ।

हव्यवाळग्निरजरश्चनोहितोदूळभोविशामतिथिर्विभावंसुः ॥ २ ॥

सः । रोचयत् । जनुपां । रोदसी इति । उभे इति । सः । मात्रोः ।

अभवत् । पुत्रः । ईड्यः । हव्यऽवाट् । अग्निः । अजरः ।

चनःऽहितः । दुःऽदभः । विशाम् । अतिथिः । विभाऽवंसुः ॥ २ ॥

सोमिर्जनुषा जन्मनाउभेरोदसी घावापृथिव्यौ रोचयत् अरोचयत् प्रकाशयति स-
मात्रोर्षावापृथिव्योः ईड्यः स्तुत्यः पुत्रोभवत् हव्यवाट् हव्यानां षोढा अग्निः अङ्गनादिगु-
णयुक्तः अजरः जरारहितः चनोहितः चनोर्नहितंयजमानेनिहितयेनासौचनोहितः दूळभः
हितितुमशक्यः सोयंविभावसुः प्रभाधनः विशामनुष्याणां अतिथिरिवपूज्योभवति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

ऋत्वादक्षस्यतरुपोविधर्मणिदेवासोअग्निर्जनयन्त्चित्तिभिः ।

रुरुचानंभानुनाज्योतिषाम्हामत्यंनवाजंसनिप्यन्नुपद्भुवे ॥ ३ ॥

ऋत्वा । दक्षस्य । तरुपः । विधर्मणि । देवासः । अग्निम् ।

जनयन्त् । चित्तिभिः । रुरुचानम् । भानुना । ज्योतिषा ।

महाम् । अत्यम् । न । वाजम् । सनिप्यन् । उप । द्भुवे ॥ ३ ॥

चित्तिभिर्ज्ञानैः उपलक्षितादेवासः देवाः तरुपः व्यसनेभ्यस्तारकस्यदक्षस्यवटस्य ऋ-
त्वाकर्मणा विधर्मणि विधारेकेयज्ञे अग्निर्जनयन्त् अजनयन् भानुनाभासमानेन ज्योतिषारु-
रुचानं रोचमानं महान् महान्तं अग्निअत्यं भारसहमश्वमिव वाजमन्त् सनिप्यन् लिप्समानोहं
उपद्भुवे स्तौमि ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

आमन्द्रस्यंसनिप्यन्तोवरेण्यंष्टणीमहेअद्वयंवाजंमृगिमयम् ।

रातिंशृगूणामुशिजैकविक्रेतुमग्निंराजन्तंदिष्येनशोचिषा ॥ ४ ॥

आ । मन्द्रस्य । सनिप्यन्तः । वरेण्यम् । वृणीमहे । अह्वयम् ।
 वाजम् । ऋग्मियम् । रातिम् । शृगूणाम् । उशिजम् ।
 क्विदकृतम् । अग्निम् । राजन्तम् । दिव्येन । शोचिषा ॥ ४ ॥

मन्द्रस्यस्तुत्यस्य वैश्वानरस्य संबन्धितं वरेण्यं वरणीयं अह्वयं अलजावहं ऋग्मियं प्रश-
 स्यं वाजमजं सनिप्यन्तः लिप्तमानावयं शृगूणां ऋषीणां रातिं अभिलषितार्थप्रदातारं उशिजं
 आभिलष्यं तं क्विक्रतुं कान्तप्रज्ञं दिव्येन दिविभवेन शोचिषारोचिषा राजन्तं राजमानमग्निं आ-
 वृणीमहे संभजामहे ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अग्निं सुस्मार्थं दधिरे पुरो जना वाजं श्रवसमिहृष्टं चर्वाहिपः ।
 यत् सुचः सुरुचं विश्वदेव्यं रुद्रं यज्ञानां सार्धं दिष्टिमुपसाम् ॥ ५ ॥ १७ ॥

अग्निम् । सुस्मार्थं । दधिरे । पुरः । जनाः । वाजं श्रवसम् । इह ।
 वृक्तं चर्वाहिपः । यत् सुचः । सुरुचम् । विश्वदेव्यम् । रुद्रम् ।
 यज्ञानाम् । सार्धं तद् दिष्टिम् । उपसाम् ॥ ५ ॥ १७ ॥

वृक्तं चर्वाहिपः स्तोत्रं चर्वाहिपः यत् सुचः प्रशस्तं सुचः ऋत्विजः सुस्मार्थं सुस्मार्थं वाजश्रवसं पनु-
 ध्येभ्यः प्रेरितान् सुरुचं प्रशस्तं दीप्तिमन्तं विश्वदेव्यं विश्वेभ्यो देवेभ्यो हितं रुद्रं यज्ञानां सार्धं
 अपसां कर्मवर्तापज्ञानां यजन्ती विद्यज्ञायमानाः तेषां सार्धं दिष्टिं साधितयते तादृशमग्निं इह-
 यती जनाः स्तोतारः पुरो दधिरे स्तुवन्ति ॥ ५ ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमेऽष्टकस्योऽष्टकः ॥ १७ ॥

अथपञ्चमी-

पावकशोचेतवृद्धिस्तयं परिहोतं यज्ञेषु वृक्तं चर्वाहिपो नरः ।
 अग्ने दुर्वृष्टं च्छर्मानासु आप्यमुपांसते त्रेद्विषं धेहि तेभ्यः ॥ ६ ॥

पावकशोचे । तव । हि । क्षयम् । परि । होतः । यज्ञेषु ।
 वृक्तवर्हिपः । नरः । अग्ने । दुवः । इच्छमानासः । आप्यम् ।
 उप । आसते । द्रविणम् । धेहि । तेभ्यः ॥ ६ ॥

हेपावकशोचे शोधकदीप्ति हेहोतः देवानामाहातः हेअग्ने यज्ञेषुपरिपरितः वृक्तवर्हिपः स्ती-
 णवर्हिपः दुवःपरिचरणमिच्छमानासः इच्छन्तो नरोनेतारो यजमानाः आप्यं आर्मुयोग्यं तवत्व-
 त्संबन्धिनंक्षयं निवासं यागगृहं उपासते उपविशति हियस्माव तेभ्योद्रविणं धनं धेहि वि-
 धेहि ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

आरोदसीअपृणदास्वर्महज्जातंयदेनमपसोअधारयन् ।
 सोअध्वरायपरिणीयतेकविरत्योनवाजसातयेचनोहितः ॥ ७ ॥
 आ । रोदसी इति । अपृणत् । आ । स्वः । महत् । जातम् ।
 यत् । एनम् । अपसः । आधारयन् । सः । अध्वराय । परि ।
 नीयते । कविः । अत्यः । न । वाजंसातये । चनःहितः ॥ ७ ॥

रोदसी चावापृथिव्यौ आपृणव आपूरयत् तथामहत्प्रभूतंस्वः अन्तरिक्षं आपृणच्च अ-
 पसःकर्मवन्तोयजमानाः जातंयदपंएनमग्निं आधारयन् अत्येन अध्वइव कविःजान्तः स-
 र्वैवव्यावः चनोहितः निहितान्नः सोयमग्निः वाजसातये वाजस्य अन्नस्यकीर्तवसातये ला-
 भाय अध्वराय परिणीयते यज्ञार्थनीयते ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

नमस्यतहृव्यदातिस्वध्वरंदुवस्यतदम्यंजातवेदसम् ।
 रथीऋतस्यवृहतोविचर्पणिरग्निर्देवानामभवत्पुरोहितः ॥ ८ ॥
 नमस्यत । हृव्यदातिम् । सुइअध्वरम् । दुवस्यत । दम्यम् ।
 जातवेदसम् । रथीः । ऋतस्य । वृहतः । विचर्पणिः । अग्निः ।
 देवानाम् । अभवत् । पुरःहितः ॥ ८ ॥

रथीनिंतावृहतोमहतः ऋतस्ययज्ञस्यविचर्षणिःद्रष्टायोग्निःदेवानांपुरोहितः पुरस्ताद्भृष्ट-
व्यतयास्थापितोभवत् हव्यदातिं देवेभ्योहविषांदातारं स्वध्वरं शोभनयज्ञं दम्यं दमेभ्योगृहे-
भ्योहितं जातवेदसं जातपशं तमग्निं नमस्यत्पूजयत् दुवस्यत्परिचरत् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

तिस्त्रोयहस्यसमिधःपरिज्मनोअग्नेरपुनञ्जुशिजोअमृत्यवः ।

तासामेकामदधुर्मर्त्येभुजंमुलोकमुद्देउर्पजामिमीयतुः ॥ ९ ॥

तिस्त्रः । यहस्य । समिधः । परिज्मनः । अग्नेः । अपुनञ् ।

उशिजः । अमृत्यवः । तासाम् । एकाम् । अदधुः । मर्त्ये । भुजम् ।

ऊँ इति । लोकम् । ऊँ इति । द्वे इति । उर्प । जामिम् । ईयुः ॥ ९ ॥

उशिजः कामयमानाः अमृत्यवोऽमृत्युरहिताः येदेवाः यहस्यमहतः अग्नेः परिज्मनः
परितोगन्तुः समिधः समिन्धिकाः प्रकाशिकास्तिस्रः पार्थिववैद्युतसूर्यरूपास्तिस्रस्तनुः अपुनञ्
अशोधयन् तेदेवाः भुजंसर्वेषांपालयित्रीं तासांतनूनांमध्ये एकांपार्थिवीतनुं मर्त्येमर्त्यलोके
अदधुः न्यदधुः उदतिपादपूरणः इतरेद्वेतनू जामिलोकं आसनमन्तरिक्षं उपेयतुः गच्छतः अथ-
वातिस्रःसमिधः आधारसमिधौद्देअनूयाजसमिच्चैकेति तासांसमिधांएकां अनूयाजसमिधं
मर्त्येइहलोके भोगहेतुमनूयाजपर्यन्तमदधुः धारयन्ति प्रजावाअनूयाजइति प्रजात्वेनानूया-
जानांसंप्लवात् तदाश्रयत्वाच्चानूयाजसमिधः इतरेद्वेसमिधौ अन्तरिक्षेदिव्यभोगहेतु उपेयतुः
उपगच्छतः त्रीन्परिधींस्तिस्रःसमिधइतिहिनिगमः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

विशांक्विंविश्वतिमानुपीरिपुःसंसीमरुण्वन्स्वार्धितिनतेजसे ।

सउद्धतोनिवतोयातिवेविपत्सगर्भमेपुभुवनेपुदीधरत् ॥१०॥१८॥

विशाम् । क्विम् । विश्वतिम् । मानुपीः । इपः । सम् । सीम् ।

अरुण्वन् । स्वार्धितिम् । न । तेजसे । सः । उद्धवतः । निवतः ।

याति । वेविपत् । सः । गर्भम् । एपु । भुवनेपु । दीधरत् ॥१०॥ १८॥

इषः पश्वादिलक्षणंधनमिच्छन्त्यः मानुषीः मनुष्यप्रजाः विशांप्रजानां विशर्पतिप्रभुं-
विमेधाविनं सीमेनंममग्निं स्वधिर्विन अस्मिन्निव तेजसे तैक्षण्याथं समरुण्यन् समस्कुर्वन् सोमिः
उद्धतः उच्छ्रायवतः निवतोनीचैर्भाववतश्चपदेशान् वेविषत् व्यामुवन् यातिगच्छति सएषुभु-
वनेषु गर्भगर्भत्वेनात्मानं दीधरत् अधारयत् ॥ १० ॥

॥ इतिद्वितीयस्याष्टमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथैकादशी-

सजिन्वतेज्जठरेषुप्रजज्ञिष्वानृषपाचित्रेषुनानदन्सिंहः ।

वैश्वानरःपृथुपाजाअमर्त्योविसुरत्नादयमानोविदाशुपे ॥ ११ ॥

सः । जिन्वते । जठरेषु । प्रजज्ञिष्वान् । षपा । चित्रेषु ।

नानदत् । न । सिंहः । वैश्वानरः । पृथुपाजाः । अमर्त्यः ।

वसु । रत्ना । दयमानः । वि । दाशुपे ॥ ११ ॥

मजस्रिवान् जातः वृषावर्षकः सवैश्वानरः चित्रेषुनानामकारेषु जठरेषु प्राणिनां भेदात्
जठराणाभिदः तेषुजिन्वतेवर्धते चित्रेषुनानाविधेष्वरण्येषु नानदत् अत्यर्थं शब्दंकुर्वन् सिंहो
सिंहइव किंविधोवैश्वानरः पृथुपाजाः पृथुतेजाः अथवा पृथुवेगः अमर्त्यः मरणधर्मरहितः
दाशुपेहविषांपदात्रे यजमानाय रत्नारमणीयानि वसुवसूनि धनानि वि विशेषेण दयमानः
मयच्छन् ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

वैश्वानरःप्रत्नथानाकमारुहद्विषस्पृष्टंभन्दमानःसुमन्मग्निः ।

सपूर्ववज्जनयंजन्तवेधनंसमानमज्मंपर्येतिजागृविः ॥ १२ ॥

वैश्वानरः । प्रत्नश्था । नाकम् । आ । अरुहत् । द्विषः । स्पृष्टम् ।

भन्दमानः । सुमन्मग्निः । सः । पूर्ववत् । जन्तवे । जन्तवे ।

धनम् । समानम् । अज्मम् । परि । एति । जागृविः ॥ १२ ॥

सुमन्मभिः स्तोत्रभिः भन्दमानः स्तूयमानः वैश्वानरः जातमात्रपवप्रत्नथा प्रत्नइव चि-
रंतनइव नाकं कंसुखं अकंदुःखं नविद्यतेअकंस्यस्मिन्तत् नाकं दिवः अन्तरिक्षस्यपृष्ठं उपरि-
तनमदेशं स्वशोचिभिः आरूहव आरोहति सर्वैश्वानरः पूर्ववत् पूर्वैश्वर्यक्रपिश्यइव जन्तवे
स्तोत्रेयजमानाय धनंपश्वादिदक्षणं जनयन् संपादयन् जागृविःसदाप्रबुद्धः समानं सर्वेषां
देवानांसाधारणं अज्यं आकाशमार्गं पर्येति सूर्यरूपेणगच्छति ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

ऋतावानंयुज्ञियंविप्रमुक्थ्य पुमायंदधेमातरिश्वादिविक्षयम् ।
तंचित्रयामंहरिकेशमीमहेसुदीतिमग्निंसुवितायनव्यसे ॥ १३ ॥

ऋतइवानम् । युज्ञियम् । विप्रम् । उक्थ्यम् । आ । यम् । दधे ।
मातरिश्वा । दिवि । क्षयम् । तम् । चित्रइयामम् । हरिइकेशम् ।
ईमहे । सुइदीतिम् । अग्निम् । सुविताय । नव्यसे ॥ १३ ॥

ऋतावानं बलवन्तं यज्ञियंयज्ञाहं विप्रमेधाविनं उक्थ्यं स्तुत्यं दिव्युल्लोकेक्षयं निवस-
न्तं यमग्निं मातरिश्वावापुः द्युलोकादाहत्यपृथिव्यां आदधे आहितवान् चित्रयानं नानावि-
धगमनं हरिकेशं पिंगलार्चिषं सुदीतिं शोभनदीर्घितमग्निं नव्यसेनवतराय सुविताय सुष्टुपाह-
व्यायधनाय तदर्थैर्महेयाचामहे ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

शुचिन्धामंनिपिरंस्वृष्टंशंकेतुंदिवोरोचनस्थामंपुवुधम् ।
अग्निंमूर्धानंदिवोअप्रतिष्कृतंतमीमहेनमंसावाजिनंवृहत् ॥ १४ ॥

शुचिम् । न । धामन् । इपिरम् । स्वःऽवृष्टम् । केतुम् । दिवः ।
रोचन्ऽस्थाम् । उपःऽवुधम् । अग्निम् । मूर्धानम् । दिवः ।
अप्रतिऽस्कृतम् । तम् । ईमहे । नमंसा । वाजिनम् । वृहत् ॥ १४ ॥

नेतिसंप्रत्यर्थे शुचिंदीप्तं यामनयामनियमे इपिरंपणीयं स्वदंशंसर्वदंशंसर्वपदार्थवित्तान-
युक्तं दिवः द्युलोकस्यकेतुं प्रज्ञापकं रोचनस्थारोचनस्थं रोचनःसूर्यः तस्मिन् तिष्ठन्तं उपवुधं

अग्निहोत्रिकरूपेण उपसिप्रमुध्यमानं दिवःस्वर्गस्पमूर्धानंप्रधानं अप्रतिष्कृतंअप्रतिहृतशब्दं
वाजिनमन्नवन्तं बृहत् महान्तं तमग्निं नमसास्तोत्रेण ईमहेपाचामहे ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

मन्द्रहोतारं शुचिमद्वयाविनंदमूनसमुक्थ्यं विश्वचर्षणिम् ।
रथं चित्रं वपुं पायदशतं मनुर्हितं सद्रमिद्राय ईमहे ॥ १५ ॥ १९ ॥
मन्द्रम् । होतारम् । शुचिम् । अद्वयाविनम् । दमूनसम् । उक्थ्यम् ।
विश्वचर्षणिम् । रथम् । न । चित्रम् । वपुंपाय । दशतम् ।
मनुःहितम् । सद्रम् । इत् । रायः । ईमहे ॥ १५ ॥ १९ ॥

मन्द्रं स्तुत्यं होतारं देवानामाह्वानं शुचिं सर्वदा शुद्धं अद्वयाविनं द्वयहीनं अकुटिलं दमून-
सं दानमनसं उक्थ्यं श्रेष्ठं विश्वचर्षणिं विश्वस्य दृष्टारं चित्रं नानाविधवर्णं रथं रथमिव वपुं पा-
य रूपार्थं दशतं दर्शनीयं सद्रमिद्रं सदैवमनुहितं सर्वेभ्यो मनुष्येभ्योहितं तमग्निरायो घनानि ईम-
हेपाचामहे अत्र याञ्चार्थत्वादस्पदिकर्मकत्वम् ॥ १५ ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमेऽपकोनविंशोऽवर्गः ॥ १९ ॥

वैश्वानरायेत्येकादशचर्षणीयं सूक्तं वैश्वामित्रं अत्रेयमनुक्रमणिका-वैश्वानरायैकादशे-
ति । पूर्वसूक्ते वैश्वानरीयंतु जागतं त्वित्युक्त्वा दस्यापि सूक्तस्य जगती छन्दः वैश्वानरोऽग्निर्देवता
अस्य सूक्तस्य अग्निष्टोमेऽग्निमारुतशस्त्रे विनियोगः सूत्र्यते हि-वैश्वानराय पृथुपाजसे शंभः-
करत्यं वंत इति ।

त्रतप्रथमा-

वैश्वानराय पृथुपाजसे विपोरत्ना विधन्त धरुणे पुगातवे ।
अग्निर्हि देवाँ अमृतो दुवस्यत्यथा धर्माणि सनता न दृदुपत् ॥ १ ॥
वैश्वानर्यम् । पृथुःपाजसे । विपः । रत्ना । विधन्तु । धरुणेऽपु ।
गातवे । अग्निः । हि । देवान् । अमृतः । दुवस्यति । अर्थः । धर्माणि ।
सनता । न । दृदुपत् ॥ १ ॥

विषोमेधाविनः स्तोतारः पृथुपाजसे बहुबलायबहुन्नायवापाजः शब्दस्पबलाजनामोः
पाठात् वैश्वानरायाग्रये धरुणेपुधर्मेपुयज्ञेषु रत्ना रमणीयानिस्तोत्राणि गातवे सन्मार्गलाभाय
विधन्त परिचरन्तिकुर्वन्ति अमृतः मरणरहितोमिः देवान्दुवस्यति हविषामदानेनपरिचरति
हिःमसिद्धौ अथअतःकारणात् कोपितनता सनातनानि धर्माणि यज्ञान् नदुदुपद न
दूपयति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अन्तर्दूतोरोदंसीदस्मईयतेहोता निपत्तो मनुपः पुरोहितः ।

क्षयंवृहन्तं परिभूपतिद्युभिर्देवेभिरग्निरिपितो धियावसुः ॥ २ ॥

अन्तः । दूतः । रोदंसी इति । दस्मः । ईयते । होता । निःसंतः ।

मनुपः । पुरःऽहितः । क्षयम् । वृहन्तम् । परि । भूपति । द्युभिः ।

देवेभिः । अग्निः । इपितः । धियावसुः ॥ २ ॥

दस्पोदर्शनीयोहोताग्निः दूतः देवानांदूतःसन् रोदसोरोदस्योर्धावापृथिव्योः अन्तर्मध्ये
ईयतेगच्छति मनुपः मनोजातस्य मनुष्यस्यपुरोहितः आहवनीयादित्त्वेणपुरतःस्थापितः
निपत्तोनिपण्णःसन् अग्निर्युभिःदीप्तिभिः बृहन्तं महान्तं क्षयं यज्ञगृहं परिभूपति
अलंकुरुते देवेभिःदेवैः इपितः प्रेपितो धियावसुः प्रज्ञयाव्यासः एतेद्वे अग्निविशेषणे ॥ २ ॥

अथतृतीया—

केतुं यज्ञानां विदथस्य सार्धनं विप्रांसो अग्निमहयन्त चित्तिभिः ।

अर्षांसि यस्मिन् अधिसन्दधुर्गिरस्तस्मिन्सुम्नानि यजमाना आचके ॥ ३ ॥

केतुम् । यज्ञानाम् । विदथस्य । सार्धनम् । विप्रांसः । अग्निम् ।

महयन्त । चित्तिःऽग्निः । अर्षांसि । यस्मिन् । अधि । समऽधुः ।

गिरः । तस्मिन् । सुम्नानि । यजमानः । आ । चके ॥ ३ ॥

यज्ञानांकेतुंप्रज्ञापर्कंविदथस्ययज्ञस्यगृहस्ययासाधनं मात्स्यार्धनं अत्ताधारणकारणं
सन्तमग्निं विमासोविप्राः चित्तिभिः स्वकर्मभिः महयन्त पूजयन्ति किंच गिरः रवोतारः यरिप-

ममौभपांसिस्वानुवेयानिकर्माणिअधिसंदधुः संदधते यजमानः तस्मिन्नमौ मुञ्चानिसुखानि
प्राप्तुं आचके कामयते ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

पितापुज्ञानामसुरोविपश्चितांविमानमग्निर्व्युनंचवाघताम् ।

आविवेशरोदसीभूरिवर्षसापुरुप्रियोभन्दतेधामभिःकविः ॥ ४ ॥

पिता । यज्ञानाम् । असुरः । विपःश्चिताम् । विमानम् । अग्निः ।

व्युनम् । च । वाघताम् । आ । विवेश । रोदसी इति ।

भूरिश्वर्षसा । पुरुप्रियः । भन्दते । धामभिः । कविः ॥ ४ ॥

यज्ञानां पितापालयिता विपश्चितां विदुषांस्तोतृणां असुरोबलमदः वाघतां ऋत्विजां
व्युनं ज्ञानसाधनं विमानं विभीयतेनेनफलमिति विमानपज्ञादिकर्मसाधनंचसोऽग्निः भूरि-
वर्षसा पार्थिववैद्युतादिवहुविधरूपेण रोदसीघावापृथिव्यौ आविवेश पविशति पुरुमियः
मनुष्येषु अधिकं मियः अथवापुरुषाणां श्रेष्ठानां मियः धामभिस्तेजोभिर्युक्तः कविरग्निर्भन्दते
यजमानेन स्तुयते ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

चन्द्रमग्निंचन्द्ररथंहरिर्व्रतवैश्वानरमप्सुपदंस्वविदम् ।

विगाहंतूर्णितविपीभिराहंतंभूर्णिदेवासंहसुश्रियंदधुः ॥५॥२०॥

चन्द्रम् । अग्निम् । चन्द्ररथम् । हरिश्व्रतम् । वैश्वानरम् ।

अप्सुसदम् । स्वःश्विदम् । विहगाहम् । तूर्णिम् । तविपीभिः ।

आहंतम् । भूर्णिम् । देवासः । इह । सुश्रियम् । दधुः ॥ ५ ॥ २० ॥

देवासोदेवाः चन्द्रमाह्लादकरं चन्द्ररथं हिरण्यवरथं चन्द्रआह्लादकोरथोपस्येति
वा संहरिर्व्रतं पिब्रल्लवर्णं हरित्वचंवा हरित्वचमितिशास्त्रान्तरं अप्सुपदं अप्सुसोदन्तं स्वविदं
सर्वसं विगाहं विगाहमानं सर्वत्रव्यातं तूर्णिं क्षिमगामिनं शत्रूणां हिंसितारंवा तविपीभिः ब-
हैराहंतं भूर्णिं भवारं सुश्रियं शोभनदीप्तिं वैश्वानरं अग्निं इह इहलोके दधुः आदधुः ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्याष्टमेषिंशोवर्गः ॥ २० ॥

अथपृष्ठी-

अग्निर्देवोभिर्मनुषश्चजन्तुभिस्तन्वानोयज्ञंपुरुपेशसंधिया ।
रथीरन्तरीयतेसाधदिष्टिभिर्जीरोदमूनाअभिशस्तिचातनः ॥ ६ ॥

अग्नि । देवेभिः । मनुषः । च । जन्तुः । तन्वानः । यज्ञम् ।
पुरुपेशसम् । धिया । रथीः । अन्तः । ईयते । साधदिष्टिभिः ।
जीरः । दमूनाः । अभिशस्तिचातनः ॥ ६ ॥

देवेभिः देवैः साधदिष्टिभिः साधितयज्ञैर्जन्तुभिः ऋत्विग्भिश्च धियाकर्मणा मनुषोयजमानस्य पुरुपेशसं बहुरूपं पेशदित्स्वनाम पुरोडाशपशुसोमहविर्भेदैः एकाहाहीनसत्वात्मकभेदैश्च नानाविधरूपं यज्ञं तन्वानः कुर्वन् रथीः सर्वस्यलोकस्यनेता जीरः क्षिप्रकारी दमूनाः दान्तमनाः दानमनावा अभिशस्तिचातनः अभिशस्तीनाभरातीनां यज्ञविघ्नकारिणां रक्षसां चातपितानाशयिताग्निः अन्तः यावापृथिव्योर्मध्ये ईयतेगच्छति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अग्नेजरस्वपत्ये आयुं न्यूजापिन्वस्वसमिपोदिदीहिः ।
वयांसि जिन्व बृहत्तश्चागृव उशिग्देवानामसिसुक्रतुर्विपाम् ॥ ७ ॥

अग्ने । जरस्व । सुष्टपत्ये । आयुनि । ऊर्जा । पिन्वस्व । सम् ।
इपः । दिदीहि । नः । वयांसि । जिन्व । बृहत्तः । च । जागृव ।
उशिक् । देवानाम् । असि । सुष्टक्रतुः । विपाम् ॥ ७ ॥

हेअग्ने स्वपत्येसुपुत्रे आयुनि आयुपि निमित्तसप्तम्येषा आयुपिनिमित्ते जरस्व देवान्स्तुहि होतारमधिष्ठाय ऊर्जा रसेनअन्नेनवा पिन्वस्वदेवान् प्रीणय नोस्माकं इपःसस्यार्थं वृष्टीः संदिदीहि संदीपय वयांसिअन्नानिच वपःक्षेत्रेत्यन्ननामहुपाठान् जिन्वदेहि हेजागृवसर्वंदाजागरणशील बृहत्तःमहत्तोजमानस्य जिन्वेतिसंबन्धः सुक्रतुःशोभनकर्माशोभनमहोत्सवं विपामिधाविषां देवानां उशिक् कान्तोसि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

विश्वपतिं यद्दमतिथिनरः सदा यन्तारं धीनामुशिजं च वाघताम् ।

अध्वराणां चेतनं जातवेदसं प्रशंसन्ति नमसा जूतिभिर्वृधे ॥ ८ ॥

विश्वपतिम् । यद्दम् । अतिथिम् । नरः । सदा । यन्तारम् । धीनाम् ।

उशिजम् । च । वाघताम् । अध्वराणाम् । चेतनम् । जातवेदसम् ।

प्र । शंसन्ति । नमसा । जूतिभिः । वृधे ॥ ८ ॥

नरं नरः । स्तोतारो वा विश्वपतिं विश्वानुप्याणां पतिं विश्वस्य पतिमिति वायुह्यं महान्तं अ-
तिथिमुद्वंश्यादिविभूतं धीनां बुद्धीनां कर्मणां वा यन्तारं नियन्तारं वाघतां चक्रवर्तिजां च उशिजं
ऋग्वेदप्रदोऽं अध्वराणां पागानां चेतनं प्रज्ञापकं जूतिभिर्वैश्विपुंक्तं जातवेदसमितिं वृधे वृद्धये सप्त-
ये नमसा दमस्फोणस्तुतिभिश्च सदा सर्वकालं प्रशंसन्ति प्रशंसां कुर्वन्ति ॥ ८ ॥

अथनवमी-

विभावादेवः सुरणः परिभिनोरग्निर्वभूवशवंसा सुमद्रथः ।

तस्यं वृतानि भूरिपोपिणो वयमुपभूयेमदम आसुवृक्तिभिः ॥ ९ ॥

विजाहवा । देवः । सुदरणः । परि । क्षितीः । अग्निः । वभूव ।

शवंसा । सुमद्रथः । तस्यं । वृतानि । भूरिपोपिणः । वयम् ।

उप । भूयेम । दमे । आ । सुवृक्तिभिः ॥ ९ ॥

विभावादीनिमान् देवः स्तूपमानः सुरणः अववर्णलोपः उद्दसः शोभनं रमयतीति
सुरमणः सुमद्रथः शोभनरथः अग्निः शवगावलेन क्षितीः सर्वाः प्रजाः परिभूव परितो-
गृह्णाति अवभवतेरुपतामं वशात्परिमहाभक्तं भूरिपोपिणः बहूनां पोपितुः पाटयितुः दमे
यत्प्रगृहे दमति गृह्णनाममुपागच्छ निवसतः तस्योमेतानि कर्माणि वयं सुवृक्तिभिः स्तोत्रैः
आसवंतः उपभूयेम उपभूयामः प्रकाशयामः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

विश्वानरुत्तव धामान्या च केयेभिः स्वर्निदमवो विचक्षण ।

जात आर्षणो भुषणानिरोदमी अग्नेता विश्वा परिभूरं सित्मना ॥ १० ॥

वैश्वानर । तव । धामानि । आ । चके । येभिः । स्वःइवित् ।

अभवः । विइचक्षुण् । जातः । आ । अपृणः । भुवनानि । रोदसी इति ।

अग्ने । ता । विश्वा । परिभूः । अस्ति । त्मना ॥ १० ॥

हैश्वानर तवधामानित्वत्संबन्धीनितेजांसि आचके अभिष्टौमि हेविचक्षण प्राप्तुं त्वं येभिः यैस्तेजोभिः स्वविद् सर्वविद् सर्वतः अभवः भवसि जातः जातमात्रस्त्वं भुवनानि भूतजानानि रोदसीद्यावापृथिव्यौ आपृणः आपूरयः हेअग्ने विश्वाविश्वानिसर्वाणि ता तानि भुवनानिभूतजातानि त्मनाआत्मना परिभूरसि परिग्रहीतासि ॥ १० ॥

अथैकादशी-

वैश्वानरस्यदंसनाभ्योबृहदरिणादेकः स्वपुस्ययाकविः ।

उभापितरां मह्यन्नजायताग्निर्द्यावापृथिवीभूरिरेतसा ॥ ११ ॥ २१ ॥

वैश्वानरस्य । दंसनाभ्यः । बृहत् । अरिणात् । एकः । सुइअप-

स्यया । कविः । उभा । पितरां । मह्यन् । अजायत । अग्निः ।

द्यावापृथिवी इति । भूरिरेतसा ॥ ११ ॥ २१ ॥

वैश्वानरस्याग्नेः दंसनाभ्यः तोपकारीभ्यः क्रियाभ्यः बृहन्महद्गन्भवतीतिपद् सद्वितथं यतःकारणात् एकोमुच्यः कविरग्निः स्वपुस्यया शोभनयत्तादिकर्मच्छयायजमानादिभ्योभनपरिणात् दृढानिसोयमग्निः भूरिरेतसा बहुरेतस्को उभाउभौ पितरापितरौ मावापितरौद्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ महयन् पूजयन् अजायत ॥ ११ ॥

॥ इतिद्वितीयस्माष्टमेऽष्टकविंशोऽवर्गः ॥ २१ ॥

समित्तमिदित्येकादशार्धचतुर्थसूक्तं वैश्वामित्रं वैश्वं अत्रानुक्रमणिका समित्तमिदा-
मियइति इभ्यादित्वाहालत्पन्ताःपूर्वोकाःभामृचदेवताः पशोवैश्वामित्राणांआपीसूक्तं द-
शपूर्णमासयोः पत्नीसंयाजेपुत्रदुयांभ्या तन्नइत्येवा सूत्रितंच-इहत्वदारमभियंतन्नस्तुरीपप-
धपोपधिन्मिति । त्वाष्ट्रेपशौ पुरोडाशस्यानुवाक्या सूत्रितंच-तन्नस्तुरीपमधपोपधिलुदेव-
स्त्वष्टासवित्ताविश्वरूपइति ।

तत्रमथमा-

स॒मित्सं॑मित्सु॒मना॑वो॒ध्यस्मेशु॑चाशु॒चासु॒मति॑रा॒सि॒वस्वः॑ ।
आ॒दे॒वदे॒वान् य॒जथा॑यव॒क्षिस॒खास॒खीन्सु॒मना॑यक्ष्य॒ग्ने ॥ १ ॥

स॒मित्सं॑मित् । सु॒मनाः॑ । वो॒धि । अ॒स्मे इति॑ । शु॒चाश्चु॑चा ।
सु॒म॒तिम् । रा॒सि । व॒स्वः । आ । दे॒व । दे॒वान् । य॒जथा॑य । व॒क्षि ।
स॒खा । स॒खीन् । सु॒मनाः॑ । य॒क्षि । अ॒ग्ने ॥ १ ॥

समित्समिन् अत्यर्थसमिद्धस्त्वं सुमनाः बोधिवृध्यस्व शुचाशुचा अत्यर्थं प्रसर्पकेण
ज्योतिषायुक्तः त्वं वस्वोवसुनोधनस्यवद्विषयां सुमतिं शोभनांबुद्धिं अस्मेअस्मभ्यं रासिदेहि हे
देव द्योतमान देवान् यजनीयान् यजथाययज्ञाय तदर्थं आवक्षिआवहसि हेअग्नेसखादेवानां
सखान् सुमनाःसन् सखीन् देवान् यक्षियजस्व ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

य॒दे॒वासु॑स्त्रि॒रहं॑ आ॒यज॑न्ते॒द्विवे॑दि॒वेवरु॑णो॒मित्रो॑ अ॒ग्निः ।
से॒मं य॒ज्ञं म॒धुम॑न्तं॒रुधी॑न॒स्तनू॑नपा॒हृतयो॑र्नि॒विध॑न्तम् ॥ २ ॥

यम् । दे॒वासः॑ । त्रिः । अ॒हं । आ॒यज॑न्ते । द्वि॒वेद्वि॑वे । व॒रुणः॑ ।
मि॒त्रः । अ॒ग्निः । सः । इ॒मम् । य॒ज्ञम् । म॒धुम॑न्तम् । रु॒धि ।
नूः । त॒नू॑न्पा॒त् । घृ॒त॒द्यो॑निम् । त्रि॒ध॑न्तम् ॥ २ ॥

वरुणःमित्रःअग्निः एतेत्रयोदेवासोदेवाः यमग्निदिवेदिवेपतिदिवसं अहन्अहनित्रिः प्रात-
र्मध्याह्नसायंतनेपुसवनेषु त्रिवारं आयजन्ते हेतनूतपात् कनूनांशरीराणां नपात्पितः सत्त्वंघृतयोर्नि
पृस्पोदकस्पकारणं विधन्तंविधीयमानंक्रियमाणं नोस्पदीपमिमंयज्ञं मधुमन्तं मध्वित्युदकनाम
वृष्ट्यादिफलयुक्तंरुधिकुरु ॥ २ ॥

अथतृतीया-

प्र॒दी॒धि॒तिर्नि॑वृ॒श्ववा॑रा॒जिगा॑ति॒होता॑रमि॒ळःप्र॑थ॒मं य॒जध्वै ।
अ॒च्छा॒न॒मोभि॑र्ष॒पमं॑वृ॒न्दध्वै॑स॒दे॒वान्य॑क्षादि॒पितो॑य॒जीयान् ॥ ३ ॥

प्र । दीधितिः । विश्ववारा । जिगाति । होतारम् । इळः ।
 प्रथमम् । यजध्वै अच्छ । नमःऽग्निः । वृषभम् । वृन्दध्वै ।
 सः । देवान् । यक्षत् । इपितः । यर्जीयान् ॥ ३ ॥

विश्ववारा विश्वैर्जनैर्वेणीया दीधितिः स्तुतिः दीधित्वां होतारं देवानामाहातारमग्निप्रजि-
 गाति जिगातु प्रकर्षेणगच्छतु प्रथमंमुख्यंअच्छआभिमुख्येन वृषभंसंपदांविषितारंवृन्दध्वैव-
 न्दितुंयोग्यमितिशेषः अग्निनमोभिः नमस्कारैः सह इळः इषः हवीस्ताप्यन्नानियजध्वै यष्टुमी-
 णयितुंप्रजिगातु प्रकर्षेणगच्छन्तु इपितः अस्माभिःपेरितः यर्जीयान्पष्टुतमः सोमिर्देवान्
 यक्षयजतु ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

ऊर्ध्वोवांगानुरध्वरेअकार्यूर्ध्वाशोर्चापिप्रस्थितारजांसि ।
 दिवोवानाभान्यसादिहोतास्तृणीमहिदेवव्यचाविर्वाहिः ॥ ४ ॥
 ऊर्ध्वः । वाम् । गानुः । अध्वरे । अकारि । ऊर्ध्वा । शोर्चापि ।
 प्रस्थिता । रजांसि । दिवः । वा । नाभा । नि । असादि ।
 होता । स्तृणीमहि । देवव्यचाः । वि । वाहिः ॥ ४ ॥

वांपुवयोः अग्निश्चवाहिश्चउभौवामित्युच्येते समिदादिभिः सहितस्वैयामेदेवतात्वात् ऊ-
 र्ध्वः उन्नतः गानुर्यज्ञमार्गः अध्वरेयज्ञे अकारि आभयःक्रियते शोर्चापिअर्चिष्मन्तिरजां-
 सिहवीषिऊर्ध्वाऊर्ध्वप्रस्थिता प्रस्थितानिगतानिसन्तिहोताग्निर्दिवः दीप्यमानस्ययागगृहस्य
 नाभा नाभौ मध्यप्रदेशेन्यसादिनिषीदति देवव्यचाः देवैर्व्यातंवाहिंश्च चार्थेवाशब्दः विस्तृणी-
 महि विशेषेणस्तृणीमः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

सप्तहोत्राणिमनसावृणानाइन्यन्तोविश्वंप्रतिपन्नृतेन ।
 नृपेशंसोविदधेपुप्रजाताअभोर्दमंयज्ञंविचरन्तपूर्वाः ॥ ५ ॥२२॥

सुप्त । होत्राणि । मनसा । वृणाः । इन्वन्तः । विश्वम् । प्रति ।
 यन् । ऋतेन । नृपेशसः । विदथेषु । प्र । जाताः । अग्निः ।
 इमम् । यज्ञम् । वि । चरन्तु । पूर्वाः ॥ ५ ॥ २२ ॥

मनसावृणाः प्राथ्यमानाः ऋतेन उदकेन विश्वं इन्वन्तः प्रीणयन्तः देवाः सप्तहोत्राणि
 होतृणां वपुःकर्तृणां कर्माणि प्रतियन्तः प्रतिगच्छन्ति अतः परं द्वारांस्तुतिः नृपेशसः नररूपाः विद-
 थेषु यागेपुजाताः उत्पन्नाः पूर्वावह्वयः विग्रहवत्यो यज्ञद्वाराभिमानिन्यो देवताः इममस्मदीयं यज्ञं
 विचरन्त विचरन्तु ॥ ५ ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथपठी—

आमन्दमाने उपसा उपके उत स्मयेते तन्वा इ विरूपे ।
 यथानो मित्रो वरुणो जुजो पदिन्द्रो मरुत्वा उत वा महोभिः ॥ ६ ॥
 आ । अन्दमाने इति । उपसा । उपके इति । उत । स्मयेते इति ।
 तन्वा । विरूपे इति विरूपे । यथा । नुः । मित्रः । वरुणः ।
 जुजोपत् । इन्द्रः । मरुत्वा । उत । वा । महोभिः ॥ ६ ॥

अन्दमाने स्तूयमाने उपाके परस्परं संगते उपसानका अन्योन्यापेक्षया द्विवचनं नक्तो-
 पसौराव्यहनी आ आगच्छतां उत अपिच विरूपे पृथग्रूपे तन्वाप्रकाशरूपेण शरीरेण स्मयेते
 प्रकाशेते मित्रो वरुणः उत वा अपिच इन्द्रः मरुत्वांश्च नोस्मान् यथा जुजोपत् यथासेवेत तथा
 महोभिस्तेजोभियुक्तेन्द्र मेघावापृथिव्यां कुरुताम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

दैव्या होतारा प्रथमान्युजे सुप्तपृक्षासः स्वधया मदन्ति ।
 ऋतं शंसन्तः ऋतमित्त आहुरनुव्रतं व्रतपादीव्यानाः ॥ ७ ॥
 दैव्या । होतारा । प्रथमा । नि । ऋजे । सुप्त । पृक्षासः । स्वधया ।
 मदन्ति । ऋतम् । शंसन्तः । ऋतम् । इत् । ते । आहुः । अनु ।
 व्रतम् । व्रतः । दीव्यानाः ॥ ७ ॥

दैव्यादिव्यौ प्रथमाप्रथमौमुख्यौ होतारा आह्वानारौ अग्नीन्पृंजे प्रसाधयामि ऋतमुद-
कंशंसन्तः आशंसमानाः समपृक्षासःपृक्षमन्त्रं तद्वन्तऋत्विजः तमग्निंस्वधयासोमेनहविषापदन्ति
मादयन्ति व्रतपाः व्रतानां कर्मणारक्षितारः दीध्यानादीप्यमानाः अथवास्वकर्मभिरग्निं दीपयन्तः
ऋत्विजः अनुव्रतं व्रतेषु ऋतमित्थं अग्निमेवमाहुः अग्निमेव ऋतभूतमाहुरित्यर्थः एवकारार्थं
इच्छब्दः ॥ ७ ॥

अथाष्टमो-

आभारंतीभारंतीभिःसजोपाइळादेवैर्मनुष्यैर्भिरग्निः ।
सरस्वतीसारस्वतेभिर्वाक्त्तिस्रोदेवीर्वाहिरदंसदन्तु ॥ ८ ॥

आ । भारंती । भारंतीभिः । सजोपाः । इळा । देवैः । मनुष्यैर्भिः ।
अग्निः । सरस्वती । सारस्वतेभिः । अवाक् । तिस्रः । देवीः । वाहिः ।
आ । इदम् । सदन्तु ॥ ८ ॥

भारतीभिः भरतस्य सूर्यस्यसंबन्धिनीभिः अग्निः सजोपाःसंगताभारतीवाक् आग-
च्छतु देवैर्मनुष्यैर्भिः मनुष्यैश्चसंगताःसात्यः इळाचभूमिश्चआगच्छतु अग्निश्चसारस्वतेभिः स-
रस्वतिसंबन्धिभिः मध्यमस्थानैःसहसरस्वतीमाध्वनिकावाक्च आगच्छतु तिस्रोदेवीः
देव्यः वागिळाभारत्यः आगच्छन्तु अवाग्भिर्मुखं इदंएतव वाहिः आसन्दतु आसीदन्तु ॥८॥

अथनवमो-

तन्नस्तुरीपमधपोपयित्तुदेवत्वष्टृर्विराणस्यस्व ।
यतोवीरःकर्मण्यःसुदक्षोपुक्तग्रावाजायतेदेवकामः ॥ ९ ॥

तत् । नः । तुरीपम् । अर्ध । पोपयित्तु । देव । त्वष्टः । वि ।
राणः । स्यस्वेति स्यस्व । यतः । वीरः । कर्मण्यः । सुदक्षः ।
युक्तग्रावा । जायते । देवकामः ॥ ९ ॥

हेदेवत्वष्टः सृष्टिकर्तुः विरराणः विशेषणरममाणःत्वंअधवनन्तरं नोस्मान् तुरीयतारकं
पोपयित्तुपोपकृतप्रसिद्धैरेतः विश्वस्वमोचय यतोविमोचनाद्वीरः सत्ववान् कर्मण्यः कर्म-

सुकुशलः सुदक्षः सुबलः युक्तग्रावा अभिपवार्थग्रावयुक्तः सोमसुदित्यर्थः देवकामः देवान्
कामयमानः पुत्रो जायते जायेत ॥ ९ ॥

अथदशमी-

वनस्पतेवसृजोपदेवानग्निर्हविःशमितासूदयाति ।

सेदुहोतासत्यतरोयजाति यथादेवानां जनिमानि वेद ॥ १० ॥

वनस्पते । अव । सृज् । उप । देवान् । अग्निः । हविः । शमिता ।

सूदयाति । सः । इत् । ऊँ इति । होता । सत्यतरः । यजाति ।

यथा । देवानाम् । जनिमानि । वेद ॥ १० ॥

हेवनस्पते देवानुपावसृज समीपेकुरु शमितापशोःसंस्कर्ता अग्निः वनस्पतिश्चहविः सू-
दयाति देवान् प्रतिभैस्यतु सत्यतरः अत्यर्थसत्यः सत्यतरः सत्यस्वरूपः सइव सएवहोताय-
जातियजतु यथा यतःकारणात् सएवाग्निः देवानां जनिमानिजन्मानि वेदवेत्ति अतः सएव
यजत्वित्यर्थः उःपूरणः ॥ १० ॥

अथैकादशी-

आयाह्यग्नेसमिधानो अर्वाङ्ङिन्द्रेण देवैः सरथं तुरेभिः ।

वर्हिर्न आस्तामर्दितिः सुपुत्रास्वाहा देवा अमृतां मादयन्ताम् ॥ ११ ॥ २३ ॥

आ । याहि । अग्ने । समुद्भूधानः । अर्वाङ् । इन्द्रेण । देवैः ।

सरथंम् । तुरेभिः । वर्हिः । नुः । आस्ताम् । अर्दितिः । सुपुत्रा ।

स्वाहा । देवाः । अमृताः । मादयन्ताम् ॥ ११ ॥ २३ ॥

हेअग्ने अर्वाङ् अस्मदभिमुखं समिधानः समिध्यमानः ज्वालारूपेण दीप्यमानः त्वं आ-
याहि देवतारूपेणागच्छ कथमिति उच्यते—नोस्माकं यज्ञं इन्द्रेण देवैश्च तुरेभिः त्वरमाणैः देवैः सर-
थं समानरथं यथा तथा आयाहि किञ्च सुपुत्रा अदिविरपिनोपहिः आस्तां अभ्यास्तां स्वाहा
स्वाहाकारेण युक्ता अष्टवाः नित्या देवाः मादयन्तां वृष्यन्तु ॥ ११ ॥

॥ इति द्वितीयस्याष्टमे त्रयोविंशो वर्गः ॥ २३ ॥

प्रत्यग्निरुपसइत्येकादशर्चपञ्चमसूक्तं वैश्वामित्रैष्टुभमाग्नेयं अत्रानुक्रमणिका—प्रत्यग्नि-
रिति । पातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरिदमादिसूक्तत्रयस्यविनियोगः सूत्रितं च—प्रत्यग्निरुपसइतित्री-
णीति इळामग्नइतिअस्यउक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

प्रत्यग्निरुपसश्चेकितानोवोधिःविप्रःपदवीःकवीनाम् ।

पृथुपाजदिवयद्भिःसमिद्धोपद्दारातमसावह्निरावः ॥ १ ॥

प्रति । अग्निः । उपसः । चेकितानः । अवोधि । विप्रः । पदवीः ।

कवीनाम् । पृथुपाजाः । देवयत्द्भिः । सम्यद्द्वन्द्वः । अर्ष ।

द्वारा । तमसा । वह्निः । आवरित्यावः ॥ १ ॥

उपसः चेकितानोजानन्विपः मेधावीकवीनां क्रान्तदृशां पदवीः मार्गान्गच्छन्
योग्निः प्रत्यग्निरुपसइतिबुध्यते पृथुपाजाः पृथुतेजाः देवयद्भिर्देवकामैः समिद्धः सम्यक्दीप्तः
सवह्निः तमसः अज्ञानस्यद्वारा आगमनद्वाराणिअपावः अपावृणोतु ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

प्रेहृग्निर्वावृधेस्तोमेभिर्गीभिःस्तोतृणानंमस्यउक्थैः ।

पूर्वाऋतस्यसंदृशश्चकानःसंदूतोअद्यौदुपसोविरोके ॥ २ ॥

प्र । इत् । ऊँ इति । अग्निः । वावृधे । स्तोमेभिः । गीःऽभिः ।

स्तोतृणाम् । नमस्यः । उक्थैः । पूर्वाः । ऋतस्य । सम्यदृशः ।

चकानः । सम् । दूतः । अद्यौत् । उपसः । विरोके ॥ २ ॥

नमस्यः पूज्योयोग्निः स्तोतृणांस्तोमेभिः स्तोत्रैर्गीभिर्वाग्भिरुक्थैःशस्त्रैश्चमववृधेवृद्धिं
प्राप्नोति दूतःदेवानांदूतः सःपूर्वाः बह्वीः ऋतस्यादित्यस्यसंदृशः दीप्तीः चकानः कामयमानः स-
न् उपसः विरोकेविरोचनेप्रातःकालेसमद्यौव सम्यक्द्योतते इवउपूरणौ ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अर्धाव्यग्निर्मानुपीपुविक्ष्वरुपांगर्भोभिन्नऋतेनसाधन् ।

आहर्षुतोर्षजतःसान्वस्थादभूदुविप्रोहव्योमतृनाम् ॥ ३ ॥

अधाधि । अग्निः । मानुषीषु । विक्षु । अपाम् । गर्भः । मित्रः ।
 ऋतेन । साधन् । आ । हर्यतः । यजतः । सानु । अस्थात् । अभूत् ।
 ऊँ इति । विप्रः । हव्यः । मृतीनाम् ॥ ३ ॥

मित्रः यजमानानामित्रभूतः ऋतेनसत्येनसाधनकामानसाधयन् अपांगर्भोऽग्निः मानुषी-
 पुमनोःसंबन्धिनीषुविक्षुप्रजासु अधापिदेवैराहितः किंच हर्यतः स्पृहणीयःयजतोयष्टव्यः सः
 सानुवच्छ्रूतंशिष्यं उत्तरवेद्याख्यं भास्थात् अध्यतिष्ठत् विप्रःमातःअग्निः मृतीनांमातृणांस्तो-
 तृणांहव्यःरतुल्यः अभूत् उःपूरणः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

मित्रोअग्निर्भवतिपत्समिद्धोमित्रोहोतावरुणोजातवेदाः ।
 मित्रोअध्वर्युरिपिरोदमूनामित्रःसिन्धूनामुत्पर्वतानाम् ॥ ४ ॥

मित्रः । अग्निः । भवति । यत् । समुद्धः । मित्रः । होता । वरुणः ।
 जातवेदाः । मित्रः । अध्वर्युः । इपिरः । दमूनाः । मित्रः ।
 सिन्धूनाम् । उत् । पर्वतानाम् ॥ ४ ॥

इमंशुकं आग्निसवात्मकत्वेनस्तौति यद्यदासमिद्धोऽग्निः तदासमिद्धोभवतिसूर्योभवति मित्र-
 एवसत् होताभवति वरुणोभवति जातवेदाःजातपत्नः समित्रः अध्वर्युर्भवति दमूनाःदानमनाः
 दानमनावासएवइपिरः प्रेरकोवापुर्भवति उतअपिच सिन्धूनांनदीनां पर्वतानांचमित्रः सहा-
 योभवति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

पातिमिपंरिपोअर्षंपदंवेःपातियुहश्चरणंसूर्यस्य ।
 पातिनामांसमशीर्षाणमग्निपातिदेवानामुपमादमृष्वः ॥ ५ ॥ २ ॥

पाति । मित्रम् । रिपः । अर्षम् । पदम् । वेः । पाति । युहः ।
 चरणम् । सूर्यस्य । पाति । नामा । समश्शीर्षाणम् । अग्निः ।
 पाति । देवानाम् । उपमादम् । ऋष्वः ॥ ५ ॥ २ ॥

ऋष्वोदर्शनीयोमिः वेःगंभ्याः सर्वज्यादायाः रिपोभूम्वाः प्रियंअग्रं पथमंपदंस्थानं पा-
तिरक्षति यद्दोषहान् सूर्यंस्पचरणंचरत्यत्रेतिचरणमन्तरिक्षंपाति नाभानाभौ अन्तरिक्षस्यमध्ये
सप्तशीर्षाणंमरुद्वर्णं पातिदेवानां उपमादं उपमादकं यज्ञंपातिरक्षति ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्याष्टमेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथपष्ठी-

ऋभुश्चक्रईड्यंचारुनाम्विश्वानिदेवोव्युनानिविद्वान् ।
ससस्यचर्मघृतवर्षद्वेस्तद्विद्वीरंक्षत्यप्रयुच्छन् ॥ ६ ॥

ऋभुः । चक्रे । ईड्यम् । चारुं । नाम् । विश्वानि । देवः । व्युनानि ।
विद्वान् । ससस्यम् । चर्मम् । घृतवर्षत् । पदम् । वेः । तत् । इत् ।
अग्निः । रक्षति । अप्रंयुच्छन् ॥ ६ ॥

ऋभुर्महान् विश्वानिसर्वाणिव्युनानि ज्ञातव्यान् पदार्थान् विद्वान् जानन् देवोमिः ईड्यं
स्तुर्पचारुमनोर्तनामजलं चक्रे करोति नामेतिउदकनामसुपाठाद् वेव्यातिस्यससस्यस्वपतः शां-
ज्वालस्याप्यग्नेः चर्मरूपंघृतवर्षदीप्तिमद्भवति सोमिः तज्जलमप्रयुच्छन् अपमाद्यन् पदंस्थानं र-
क्षतिपालयति इदितिपूरणः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

आयोनिमग्निघृतवन्तमस्थान्पृथुप्रगणामुशान्तमुशानः ।
दीद्यानःशुचिर्ऋष्वःपावकःपुनःपुनर्मातरानव्यंसीकः ॥ ७ ॥

आ । योनिम् । अग्निः । घृतवन्तम् । अस्थान् । पृथुप्रगणाम् ।
उशान्तम् । उशानः । दीद्यानः । शुचिः । ऋष्वः । पावकः ।
पुनःपुनः । मातरा । नव्यंसी इति । कुरिति कः ॥ ७ ॥

उशानः कामयमानोमिः घृतवन्तं दीप्तिमन्तंपृथुप्रगणंपृथुगीर्तिं उशान्तं कामयमानंयो-
निस्थानमायतनं आअस्थान् भातिष्ठति दीद्यानोद्योतमानः शुचिर्देशनीयः शुचोवा ऋष्वोम-
हान् पावकः अन्येषांशोधयिताग्निः मातरामातरोद्यावापृथिव्यौपुनःपुनःनव्यंसीनवतरे कः
करोति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सद्योजातओर्षधीभिर्ववक्षेयदीवर्धन्तिप्रस्वोघृतेन ।
आर्षइवप्रवताशुभ्रमानाउरुष्यदग्निःपित्रोरुपस्थे ॥ ८ ॥

सद्यः । जातः । ओर्षधीभिः । ववक्षे । यदि । वर्धन्ति । प्रस्वः ।
घृतेन । आर्षःइव । प्रवता । शुभ्रमानाः । उरुष्यत् । अग्निः ।
पित्रोः । उपस्थे ॥ ८ ॥

सद्योजातोग्निः यदियदाओर्षधीभिः ववक्षेउरुष्यते तदाप्रवताप्रवणेनमार्गेणगच्छन्त्यः आप-
इवशुभ्रमानाः शोभमानास्ताओर्षध्यः प्रस्वःफलानिप्रसुवानाःघृतेनोदकेनवर्धन्तिवर्धयन्ति आ-
त्मस्थमग्निम् पित्रोर्यावापृथिव्योरुपस्थेमध्यप्रदेशेवर्धमानोग्निः उरुष्यत् अस्मान् रक्षतु ॥ ८ ॥

अथनवमी—

उदुपृतःसमिधायुहोअद्यौवर्ष्मन्दिवोअधिनामापृथिव्याः ।
मित्रोअग्निरीड्योमातरिश्वाद्भूतोवक्षद्यजथायदेवान् ॥ ९ ॥

उत् । ऊँ इति । स्तुतः । समुदुधधा । युहः । अद्यौत् । वर्ष्मन् ।
दिवः । अधि । नात्ता । पृथिव्याः । मित्रः । अग्निः । ईड्यः ।
मातरिश्वा । आ । भूतः । वक्षत् । यजथाय । देवान् ॥ ९ ॥

उदनिपादपूरणः स्तुतः अस्माभिःस्तुतः समिधासमिन्धनेनयहोमहान् अग्निः पृथिव्या-
अधि उत्तरवेद्यां नाभानाभौमध्यप्रदेशे स्थितःसन्दिवःअन्तरिक्षस्य वर्ष्मन् वर्ष्मणिरूपे उदद्यौव
द्योतते मित्रः सर्वेषामिन्द्रभूतः ईड्यःस्तुत्यः मातरिश्वा मातरिअन्तरिक्षे श्वसितिपाणिति स्त-
र्यरूपेणचेष्टते इतिमातरिश्वा अथवा मातरिअरण्यां श्वसितिनियसतीतिमातरिश्वा यथा-
ह्यास्क्रुः—मातर्वन्तरिक्षेश्वसितिमातर्पाश्वनितीतिवा । भूतः देवानांभूतःसन् यजथाय यज्ञायदे-
वानावक्षत् आचक्षतु ॥ ९ ॥

अथदशमी—

उदस्तम्भीत्समिधानाकंमृष्वोऽग्निर्मवन्नुत्तमोरोचनानाम् ।
यदीभृगुभ्यःपरिमातरिश्वागुहासन्तंहव्यवाहंसमीधे ॥ १० ॥

उत् । अस्तंमिति । समृद्धिधा । नाकम् । ऋष्वः । अग्निः । अवन् ।
उत्सुतम् । रोचनानाम् । यदि । भृगुभ्यः । परि । मातरिश्वा ।
गुहा । सन्तम् । हव्यवाहंम् । समृद्धिधे ॥ १० ॥

ऋषोमहानग्निः समिधातेजसानाकंस्वर्गं उदस्तंभीत् उदस्तंभात् रोचनानांशोभनानाति-
जसामध्ये उत्तमोभवन् उत्कृष्टतमोभवन् मातरिश्वावायुः भृगुभ्यः आदित्यस्परग्निभ्यः परि
परितः गुहागुहायांसन्तं हव्यवाहं हव्यानांघोठारमग्निं यदियदात्तमीधेसमैधत तदानाकंअस्त-
भादितिसंबन्धः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

इळामग्नेपुरुदंसंनिगोःशंश्वत्तमंहवमानायसाध ।
स्यान्नःसूनुस्तनयोविजावाभेसातेसुमतिभूत्वस्मे ॥ ११ ॥ २५ ॥

इळाम् । अग्ने । पुरुदंसंम् । सनिम् । गोः । शंश्वत्सुतम् ।
हवमानाय । साध । स्यात् । नः । सूनुः । तनयः । विजाडवा ।
अग्ने । सा । ते । सुदमतिः । भूतु । अस्मे इति ॥ ११ ॥ २५ ॥
पूर्वव्याख्याता ॥ ११ ॥

॥ इतिद्वितीयस्याष्टमेपञ्चाविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

प्रकारवदत्येकादशार्चंषष्ठंसूक्तं वैश्वामित्रमाग्नेयं प्रकारवदत्यनुक्रान्तावात् प्रातरनुवाका-
श्विनशस्त्रयोःसूक्तविनियोगःपूर्वसूक्तएवप्रत्यग्निरुपसस्त्रीणीत्यनेनोक्तः आघाग्नेयेपशीहविषो-
याज्या सूत्रितंच—प्रकारवोमननावच्यमानाएकाचेतत्तरस्वतीनदीनामिति ऐभिरग्रद्विषाब्दी-
वत्प्रहस्ययाज्या सूत्रितंच—आग्नीध्रःपात्नीवत्स्ययज्जैभिरग्नेसरथंपासार्वाडितीति ।

तत्रप्रथमा—

प्रकारवोमननावच्यमानादेवद्रीचींनयतदेवयन्तः ।
दक्षिणावाद्वाजिनीप्राच्येतिहविर्भरन्त्यग्रैघृताची ॥ १ ॥

प्र । कारवः । मनना । वच्यमानाः । देवद्रीचीम् । नयत ।
देवयन्तः । दक्षिणावाट् । वाजिनी । प्राची । एति । हविः ।
भरन्ती । अग्र्ये । घृताची ॥ १ ॥

हेकारवः कर्तारः देवयन्तः देवकामाः मय्यमननामनेनमन्त्रेणवच्यमानाः प्रेर्यमाणाःस-
न्तः देवद्रीचीं देवानश्चतींस्तुचंप्रणयत प्रकपेणनयत प्रापयतदक्षिणावाट् आहवनीयस्यदक्षिण-
तः उत्समानावाजिनीअन्नवती प्राचीप्राग्ग्राअग्र्येअग्र्यर्थं हविर्भरन्ती हविर्भारयन्ती घृताची
घृतेनाक्तासुक् एतिगच्छति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

आरोदसीअपृणाजार्यमानउतप्ररिक्थाअधनुप्रयज्यो ।
दिवश्चिदग्रेमहिनापृथिव्यावच्यन्तातेवह्वयःसप्तजिह्वाः ॥ २ ॥

आ । रोदसी इति । अपृणाः । जार्यमानः । उत । प्र । रिक्थाः ।
अर्ध । नु । प्रयज्यो इति प्रयज्यो । दिवः । चित् । अग्रे । महिना ।
पृथिव्याः । वच्यन्ताम् । ते । वह्वयः । सप्तजिह्वाः ॥ २ ॥

हेअग्रे जायमानस्त्वं रोदसीयावापृथिव्यौ नुक्षिपंआअपृणाः आपूरय उतापिच हे
प्रयज्यो प्रयज्य अथ अन्नतरं दिवश्चिद दिवश्चअन्तरिक्षाव पृथिव्याश्च महिनामहिना प्र-
रिक्थाः अतिरिक्थासि अनेनवह्नेरतिशयउक्तः एवंविधस्यतेतव वह्वयः अग्रयः अंशभूता-
आहवनीयादयः वच्यन्तांपर्यतां किंविधास्तेसप्तजिह्वाः सप्तजिह्वात्मकाः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

द्यौश्चत्वापृथिवीयज्ञियासोनिहोतारंसादयन्तेदमाय ।
यदीविगोमानुपीर्देवयन्तीःप्रयस्वतीरीळतेशुक्मर्चिः ॥ ३ ॥

द्यौः । च् । त्वा । पृथिवी । यज्ञियासः । नि । होतारम् । सादयन्ते ।
दमाय । यदि । विशः । मानुषीः । देव्यन्तीः । प्रयस्वतीः ।
ईळते । शुक्रम् । अर्चिः ॥ ३ ॥

पौत्रजन्तरिसंपृथिवीच यज्ञियासः यज्ञाहीदेवाश्चहोतारं त्वात्वादमाय दमोयज्ञः तस्मै
अर्थं निपादयन्तेउपशमयन्ति यदिपदापानुषीः मनोःसंबन्धिन्यः देवयन्तीः देवकामाः प्रय-
स्वतीः हविष्मत्यः विशःभजाः होतारः शुक्रंदीपंअर्चिः अर्चिपदंळतेस्तुवन्ति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

महान्तसधस्थेध्रुवआनिर्पत्तोन्तर्द्यावामाहिनेहर्यमाणः ।
आस्केसपत्नीअजरेअमृक्तेसबर्दुघेउरुगायस्यधेनू ॥ ४ ॥

महान् । सधस्थे । ध्रुवः । आ । निःसत्तः । अन्तः । द्यावा ।
माहिने इति । हर्यमाणः । आस्के इति । सपत्नी इति । सपत्नी ।
अजरे इति । अमृक्ते इति । सबर्दुघे इति । सबर्दुघे ।
उरुगायस्य । धेनू इति ॥ ४ ॥

महान्अधिकोहर्यमाणः यजमानादिभिःकाम्यमानः यद्वा यजमानायधनंकामयमानः
अग्निःद्यावान्तर्भूमोर्मध्ये माहिनेमहिन्नायुके सधस्थेस्वकीयेस्थाने ध्रुवःअचलःसर् आनि-
पत्तः निपण्णोभवति आस्केआक्रमणशीले सपत्नी समानःएकःसूर्यःपतिर्ययोस्तेसपत्न्यौ अ-
जरेजरारहिते अमृक्तेअन्येनाहिंसिते सबर्दुघे सचरित्पृष्ठतमुदकं तस्यदोग्ध्र्यौ द्यावापृथिव्यौ उ-
रुगायस्यपृथुगमनस्य अधिकस्तुतेर्वाअग्नेः धेनूपीणयिन्यौभवतः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

व्रतातेअग्नेमहतोमहानितवक्रत्वारोदसीआतंतन्ध ।
त्वंदूनोअमवोआयमानस्वनेतावृषभचर्पणीनाम् ॥ ५ ॥ २६ ॥

व्रता । ते । अग्ने । महतः । महानि । तव । कत्वा । रोदसी इति ।
आ । ततन्ध । त्वम् । दूनः । अमवः । आयमानः । त्वम् । नेता ।
वृषभ । चर्पणीनाम् ॥ ५ ॥ २६ ॥

हेअग्ने महतः सर्वोऽच्छिद्यतेतव व्रतावतानि त्वत्संबन्धीनिकर्माणिमहानिमहान्तिभवन्ति
 तवऋत्वाऋतुनाप्रकाशेनरोदसी द्यावापृथिव्यौ आततन्थ विस्तृतवानसि त्वंदूतोअभवःभव हे
 वृषभ वर्षणशील त्वंजायमानःसन् चर्षणीनांयजमानानां नेतासि फलप्रापकोसि ॥ ५ ॥

॥ इतिद्वितीयस्याष्टमेषीद्विशोवर्गः ॥ २६ ॥

अथपटी—

ऋतस्यवाकेशिनायोग्याभिर्घृतस्रुवारोहिताधुरिधिष्व ।

अथावहदेवान्देवविश्वान्त्स्वध्वराऋणुहिजातवेदः ॥ ६ ॥

ऋतस्य । वा । केशिना । योग्याभिः । घृतस्रुवा । रोहिता ।

धुरि । धिष्व । अथ । आ । वह । देवान् । देव । विश्वान् ।

सुइअध्वरा । ऋणुहि । जातवेदः ॥ ६ ॥

हेदेव केशिना मशस्तकेशवन्तौ योग्याभिः योजनसाधनभूताभीरजुभिर्युक्तौ घृतस्रुवा
 घृतमुदकं क्षरन्तौ रोहितारोहितौ अश्वौ ऋतस्ययज्ञस्य वाशब्दश्चार्थे धुरिचधिष्व धेहियोज-
 येत्यर्थः अधानन्तरंविश्वान्, सर्वांनदेवान् रथेसमारोप्य आवह हेजातवेदः तान्स्वध्वरा
 स्वध्वरान् शोभनानध्वरान् ऋणुहिकुरु ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

दिवश्चिदातेरुचयन्तरोकाउपोविभातीरनुभासिपूर्वीः ।

अपोषदंअउशध्वनेपुहोतुर्मन्द्रस्यपनयन्तदेवाः ॥ ७ ॥

दिवः । चित् । आ । ते । रुचयन्त । रोकाः । उपः । विऽभातीः ।

अनु । भासि । पूर्वीः । अपः । यत् । अग्ने । उशधक् । वनेपु ।

होतुः । मन्द्रस्य । पनयन्त । देवाः ॥ ७ ॥

हेअग्ने यत्पदा वनेपुअरण्येषु अपःउशधक् कामममानोदहंश्ववत्से तदातेरोकाः त्व-
 दीयादीत्रयः दिवश्चिद् सूर्यादपि आरुचयन्त आरोचन्ते विभातीः विशेषेणभातीः प्रकारामानाः
 पूर्वीःपुराणीः उपःउपसः अनुभासि मन्द्रस्यस्तुत्यस्य होतुःतवरोकान् देवाःस्तोतारः पनयन्त
 स्रुवन्ति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

उरौवायेअन्तरिक्षेमदन्तिदिवोवायेरोचनेसन्तिदेवाः ।
 ऊमावायेसुहवांसोयजत्राआपेमिरेरथ्योअग्नेअश्वाः ॥ ८ ॥
 उरौ । वा । ये । अन्तरिक्षे । मदन्ति । दिवः । वा । ये । रोचने ।
 सन्ति । देवाः । ऊमाः । वा । ये । सुहवांसः । यजत्राः ।
 आग्नेमिरे । रथ्यः । अग्ने । अश्वाः ॥ ८ ॥

उरौविस्तीर्णे अन्तरिक्षे येदेवामदन्ति हृष्यन्ति दिवःसूर्यस्य रोचनेप्रकाशने आलोक्ये ये
 देवाः सन्ति ऊमाः ऊमसंज्ञकाः पितरःसन्ति यजत्राः यष्टव्यायेदेवाः सुहवांसः शोभनाह्वानाः
 आपेमिरे आयच्छन्ति रथ्यःरथिनःतव ये अश्वाःसन्ति हेअग्ने तैःसर्वैःसार्धं आयाहीतिउत्तर-
 यर्चासंबन्धः वात्रयः पूरणाः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

प्रेभिरग्नेसरथंयास्यर्वाङ्गानारथंवाविभवोह्यश्वाः ।
 पत्नीवतस्त्रिंशतंत्रींश्चदेवाननुष्वधमार्वहमादयस्व ॥ ९ ॥
 आ । प्रेभिः । अग्ने । स्रथ्यम् । याहि । अर्वाङ् । नानास्रथ्यम् ।
 वा । विभ्रवः । हि । अश्वाः । पत्नीवतः । त्रिंशतम् । त्रीन् ।
 च । देवान् । अनुष्वधम् । आ । ब्रह् । मादयस्व ॥ ९ ॥

हेअग्ने प्रेभिः पूर्वोक्तैर्देवगणैःसार्धं सरथंसमानरथं नानारथंवा आत्मानं त्वदथेसमारो-
 प्ययास्यर्वाङ् अस्मदग्निमुखमायाहि यतःकारणात् तेअश्वाः विभवः प्रभवः समर्थाः हिःप्र-
 सिद्धौ पत्नीवतः पत्नीभिःसहिवात् त्रिंशतंत्रींश्च त्रयस्त्रिंशतदेवांश्च अनुष्वधं बलार्थं अन्ना-
 र्थंवा आवहमादयस्व सोमेनेतिशेषः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

सहोतापस्यरोदसीचिदुर्वीपृङ्गयंज्ञमभितृधेगुणितः ।
 प्राचीअध्वरेवंतस्थनुःसुमेकेकृतावरीकृतजातस्यसृत्ये ॥ १० ॥

सः । होतां । यस्य । रोदसी इति । चित् । उर्वी इति ।
 यज्ञमृद्यज्ञम् । अभि । वृधे । गृणीतः । प्राची इति ।
 अध्वराइव । तस्थतुः । सुमेके इति सुष्टमेके । ऋतवरी-
 इत्यृतवरी । ऋतइजानस्य । सत्ये इति ॥ १० ॥

सएवहोवाभवति उर्वीविस्तीर्णे रोदसीचित्र घावापृथिव्यौअपि यस्याग्नेः यज्ञंसर्वं यज्ञं
 वृधेसमृद्धये अभिगृणीतः प्रशंसतः ऋतजातस्य जातसत्यस्य यस्यहोतुः सुमेके सुरूपे ऋता-
 वरी उदकवत्यूसत्ये सत्यस्वरूपे प्राचीअनुकूले तस्थतुः तिष्ठतः कथमिव अध्वराविव यज्ञा-
 विव ॥ १० ॥

अथैकादशी-

इळामग्नेपुरुदंसंसनिंगोःशश्वत्तमंहवमानायसाध ।
 स्यान्नःसूनुस्तनयोविजावाग्नेसातेसुमतिभूत्वस्मे ॥ ११ ॥ २७ ॥
 इळाम् । अग्ने । पुरुदंसम् । सनिम् । गोः । शश्वत्तमम् ।
 हवमानाय । साध । स्यात् । नः । सूनुः । तनयः । विजाइवा ।
 अग्ने । सा । ते । सुष्टमतिः । भूतु । अस्मे इति ॥ ११ ॥ २७ ॥
 इयंपूर्वैव्याख्याता ॥ ११ ॥

॥ इतिद्वितीयाष्टमेसप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

वेदाथंस्पमकाशेनतमोहाईनिवारपन् । पुमर्थाश्चतुरोदेयाद्विघातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥
 इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवेदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाभ्राज्यधुरंधरेणसा-
 यणाचार्येणविरचितेमाधवीयेवेदाथंमकाशेऋक्संहिताभाष्येद्वितीयाष्टकेऽष्टमोऽध्यायः ॥८॥

द्वितीयाष्टकःसमाप्तः

